BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III
Racc. de Marinis
322
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

Racc. De Marinis C. 322

Digitized by Google

M. TULLII
CICERONIS
OPERA,

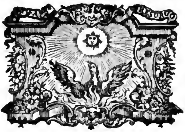
CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS SECUNDUS,

QUI PHILOSOPHICORUM PRIMUS.

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.
Apud Joannem Manfrè.
SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

Digitized by Google

Digitized by Google

PHILOSOPHORUM,

De quibus Cicero in Philoſophicis mentionem facit,

INDEX CHRONOLOGICUS.

Olympiad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Christ.
49			172	582
		THALES, Mileſius, natus Olymp. 35. anno 1. appellatus eſt	173	581
	1	*Sapiens* Olymp. 49. anno 3. unde initium ducitur Æræ Philoſo-	174	580
	2	phicæ. Obiit ejuſdem Æræ anno 38.	175	579
50	3		176	578
	4		177	577
	5		178	576
	6		179	575
51	7	PHERECYDES, Syrius, arcanis Phœnicum libris eruditus.	180	574
	8	Fuit regnante Servio Tullio. *Tuſc.* I. 16.	181	573
	9		182	572
	10		183	571
52	11	ANAXIMANDER, Mileſius, natus Olymp. 42. anno 3. Tha-	184	570
	12	letis diſcipulus, zodiaci primus (teſte Plinio, II. 6.) obliqui-	185	569
	13	tatem invenit, Olympiade 58.	186	568
	14		187	567
53	15	XENOPHANES, Colophonius, ſectæ Eleaticæ auctor, Anaxi-	188	566
	16	mandri quidem, ſi Laertium audias, ætate vixit, ſed multo et-	189	565
	17	iam longius.	190	564
	18		191	563
54	19		192	562
	20		193	561
	21		194	560
	22		195	559
55	23	ANAXIMENES, Mileſius, Anaximandri diſcipulus, & in ſcho-	196	558
	24	la Jonica ſucceſſor, Gnomonicen invenit, primuſque horologium	197	557
	25	ſciothericon oſtendit. *Plin.* II. 78.	198	556
	26		199	555
56	27		200	554
	28		201	553
	29		202	552
	30		203	551
57	31	PYTHAGORAS, Samius, auctor Italicæ ſectæ. Pherecydem	204	550
	32	audiverat. Venit in Italiam regnante Tarquinio Superbo. Obiit	[illegible]	549
	33	anno 4. Olymp. 70.	[illegible]	548
	34		[illegible]	547

ALCMÆO

Olympiad.	Æra Phil.		Rom. cond.	Ante Christ.
58	35		208	546
	36		209	545
	37		210	544
	38		211	543
59	39		212	542
	40		213	541
	41		214	540
	42		215	539
60	43		216	538
	44		217	537
	45		218	536
	46		219	535
61	47		220	534
	48		221	533
	49		222	532
	50		223	531
62	51		224	530
	52		225	529
	53		226	528
	54		227	527
63	55		228	526
	56		229	525
	57		230	524
	58		231	523
64	59		232	522
	60	ALCMÆO, Crotoniates, } Pythagoræ	233	521
	61	TIMÆUS, Locrus,.... } auditores	234	520
	62		235	519
65	63		236	518
	64		237	517
	65		238	516
	66		239	515
66	67		240	514
	68		241	513
	69		242	512
	70		243	511
67	71		244	510
	72		245	509
	73		246	508
	74		247	507
68	75		248	506
	76		249	505
	77		250	504
	78		251	503
69	79	HERACLITUS, Epheſius, ſectæ auctor, quæ *Heraclites* dicta eſt.	252	502
	80	Xenophanem audiverat. Floruit, teſte Laertio, circa Olymp. 69.	253	501
	81	PARMENIDES, Eleates, Xenophanis auditor, floruit auctore	254	500
	82	Laertio, ipſa Olymp. 69.	255	499
70	83		256	498
	84		257	497
	85		258	496
	86		259	495

DIOGE-

Olymp. ind.	Æræ Phil.		Rom. cond.	Ante Chr.
71	87		260	494
	88		261	493
	89		262	492
	90		263	491
72	91		264	490
	92		265	489
	93		266	488
	94		267	487
73	95		268	486
	96		269	485
	97		270	484
	98		271	483
74	99	DIOGENES, Apolloniates, Phyſicus, Anaximenis auditor.	272	482
	100		273	481
	101		274	480
	102		275	479
75	103	ANAXAGORAS, Clazomenius, natus Olymp. 70. an. 1. Ana-	276	478
	104	ximenis diſcipulus, philoſophiam Athenis primus docuit: nam	277	477
	105	cæteri a Thalete in Jonia. Obiit anno Æræ Philoſ. 155.	278	476
	106		279	475
76	107		280	474
	108		281	473
	109		282	472
	110		283	471
77	111	MELISSUS, Samius, Parmenidis auditor, & in ſchola, ut	284	470
	112	quibuſdam placet, ſucceſſor.	285	469
	113		286	468
	114		287	467
78	115		288	466
	116		289	465
	117		290	464
	118		291	463
79	119	ZENO, Eleates, Parmenidis auditor, & adoptione, filius.	292	462
	120	Hunc Dialectices fuiſſe inventorem Ariſtoteles tradit. Florebat	293	461
	121	Olymp. 79.	294	460
	122		295	459
80	123		296	458
	124		297	457
	125		298	456
	126		299	455
81	127		300	454
	128		301	453
	129		302	452
	130		303	451
82	131	LEUCIPPUS, aliis Eleates, aliis Abderita, aliis Melius, vel	304	450
	132	forte Mileſius, Zenonis Eleatis auditor.	305	449
	133		306	448
	134		307	447
83	135		308	446
	136		309	445
	137		310	444
	138		311	443

ARCHE-

Olympiad.	Æra Pyt.		Romæ cond.	Ante Chriſt.
84	139	ARCHELAUS, vel Athenienſis, vel Mileſius, Anaxagoræ di-	312	442
	140	ſcipulus, & Socratis magiſter: appellatus eſt *Phyſicus*, quod in eo	313	441
	141	Phyſica deſierit, Morali a Socrate introducta.	314	440
	142		315	439
85	143	EMPEDOCLES, Agrigentinus, ſectæ Italicæ alumnus, natus	316	438
	144	Olymp. 76. anno 4.	317	437
	145		318	436
	146		319	435
86	147	LYSIS, Tarentinus, . . } Pythagorei.	320	434
	148	HICETAS, Syracuſius, }	321	433
	149		322	432
	150		323	431
87	151		324	430
	152		325	429
	253		326	428
	154		327	427
88	155	SOCRATES, Athenienſis, Archelai auditor, natus Olymp. 77.	328	426
	156	anno 4. mortuus Olymp. 95. anno 1. ætatis ſuæ 70.	329	425
	157		330	424
	158		331	423
89	159	DEMOCRITUS, Abderita, natus Olymp. 80. anno 1. Pertinet	332	422
	160	ad ſectam Eleaticam. Centum & octo annos compleviſſe dicitur.	333	421
	161		334	420
	162		335	419
90	163	PROTAGORAS, Abderita, Democriti auditor, Athenis eſt ex-	336	418
	164	terminatus, librique ejus in concione combuſti.	337	417
	165		338	416
	166		339	415
91	167	DIAGORAS, is qui ἄθεος dictus eſt, Melius, Democriti audi-	340	414
	168	tor, capitis ab Athenienſibus condemnatus Olymp. 91. anno 1.	341	413
	169		342	412
	170		343	411
92	171	XENOPHON, Athenienſis, Socratis diſcipulus, Corinthi mor-	344	410
	172	tuus, anno 1. Olymp. 105. ætatis ſuæ 90.	345	409
	173		346	408
	174		347	407
93	175	ARISTIPPUS, Cyrenæus, Socratis diſcipulus, ſectæ auctor,	348	406
	176	quæ *Cyrenaica* dicta eſt ab illius patria.	349	405
	177		350	404
	178		351	403
94	179	ANTISTHENES, Athenienſis, Socratis diſcipulus, eorum prin-	352	402
	180	ceps qui *Cynici* dicti ſunt, quia in gymnaſio docebat, cui nomen	353	401
	181	*κυνόσαργες*.	354	400
	182		355	399
95	183	PLATO, Athenienſis, Socratis diſcipulus, natus anno 1. O-	356	398
	184	lymp. 88. mortuus anno 1. Olymp. 108. Academiæ veteris pater.	357	397
	185		358	396
	186		359	395
96	187	EUCLIDES, Megaricus, Socratis diſcipulus, ſectæ auctor, quæ	360	394
	188	*Megarica* dicta eſt. Illum, cum Geometra cognomine & populari,	361	393
	189	ne confundas.	362	392
	190		363	391

ECHE-

Olympiad.	Æræ Phil.		Romæ cond.	Ante Christ.
97	191	ECHECRATES, } Locrenſes,	364	390
	192	ACRION, ... } Pythagorei.	365	389
	193		366	388
	194		367	387
98	195	ARCHYTAS, Tarentinus, Pythagoreus.	368	386
	196	ANTIPATER, Cyrenæus, Ariſtippi diſcipulus.	369	385
	197		370	384
	198		371	383
99	199	DIOGENES, Sinopenſis, Antiſthenis auditor, Cynicus nobilis,	372	382
	200	natus anno 3. Olymp. 91. mortuus an. 1. Olymp. 114. ætatis	373	381
	201	ſuæ 90.	374	380
	202		375	379
100	203		376	378
	204		377	377
	205		378	376
	206		379	375
101	207	METRODORUS, Chius, } Democriti	380	374
	208	NAUSIPHANES, Tejus, } auditores.	381	373
	209		382	372
	210		383	371
102	211		384	370
	212		385	369
	213		386	368
	214		387	367
103	215		388	366
	216		389	365
	217		390	364
	218		391	363
104	219		392	362
	220		393	361
	221		394	360
	222		395	359
105	223		396	358
	224		397	357
	225		398	356
	226		399	355
106	227		400	354
	228		401	353
	229		402	352
	230		403	351
107	231	ARISTOTELES, Stagirita, Platonis auditor, ſectæ Peripateti-	404	350
	232	cæ conditor, natus Æræ Philoſ. anno 199. mortuus anno an. 261.	405	349
	233	Docere in Lyceo cœpit anno 248.	406	348
	234		407	347
108	235	SPEUSIPPUS, Athenienſis, matrem habuit Platonis ſororem:	408	346
	236	Platoni morienti ſucceſſit in Academia: & ipſe octavo poſt anno	409	345
	237	moritur.	410	344
	238		411	343
109	239	ANAXARCHUS, Abderita, Metrodori Chii auditor, vel forte	412	342
	240	Democriti.	413	341
	241	ANNICERIS, Cyrenæus, a quo profecti, qui *Annicerii* dicun-	414	340
	242	tur.	415	339

Olympiad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Chriſt.
110	243	XENOCRATES, Chalcedonius, Platonis auditor, natus Olymp. 95. anno 4, Academiæ poſt Speuſippum præfuit quinque & viginti annis.	416	338
	244		417	337
	245		418	336
	246		419	335
111	247	HERACLIDES, Ponticus, quem Cicero dicit Platonis auditorem; Laertius, Speuſippi, vel etiam Ariſtotelis.	420	334
	248		421	333
	249		422	332
	250		423	331
112	251	PYRRHO, Eleus, Anaxarchi diſcipulus, ſectæ auctor, quæ *Scepticorum*, vel ab ejus nomine, *Pyrrhoniorum* dicta eſt.	424	330
	252		425	329
	253		426	328
	254		427	327
113	255	ARISTOXENUS, qui dicitur *Muſicus* DICÆARCHUS, Meſſeoius,....... } Ariſtotelis auditores.	428	326
	256		429	325
	257		430	324
	258		431	323
114	259	THEOPHRASTUS, Ereſius, Ariſtotelis auditor, quo mortuo ſcholam Peripateticam rexit. Moritur Olymp. 123. anno 3. ætatis ſuæ 85.	432	322
	260		433	321
	261		434	320
	262		435	319
115	263	DIODORUS, qui dicitur *Cronus*, Jaſſius, ſectæ Megaricæ, quæ & *Eretriaca* dicta eſt, alumnus.	436	318
	364		437	317
	265		438	316
	266		439	315
116	267	POLEMO, Athenienſis, Xenocratis diſcipulus, cui ſucceſſit in Academia, anno 1. Olymp. 116.	440	314
	268		441	313
	269	STILPO, Megaricus, ſcholæ *Megaricæ*, ſive Eretriacæ præfuit.	442	312
	270		443	311
117	271	CRATES, Athenienſis, CRANTOR, Solenſis... } Polemonis auditores.	444	310
	272		445	309
	273		446	308
	274		447	307
118	275	EPICURUS, Athenienſis, αὐτοδίδακτος, ut volunt, celeberrimæ ſectæ conditor, natus Olymp. 109. anno 3. mortuus Olymp. 127. ao. 2. ætatis ſuæ 72.	448	306
	276		449	305
	277		450	304
	278		451	303
119	279	ZENO, Citrieus, Stoicorum princeps, Xenocratis, & Polemonis auditor, mortuus Olymp. 129. anno 1.	452	302
	280		453	301
	281		454	300
	282		455	299
120	283	ARCESILAS, Pitanæus, Theophraſti primum, ac deinde Crantoris auditor, mediæ Academiæ parens, obiit anno 4. Olymp. 134. ætatis ſuæ 77.	456	298
	284		457	297
	285		458	296
	286		459	295
121	287	THEODORUS, primum ἄθεος, deinde θεός, dictus, Anniceridis auditor.	460	294
	288		461	293
	289	ALEXINUS, Elienſis, ſectæ Megaricæ alumnus, acer Zenonis adverſarius.	462	292
	290		463	291
122	291	HERILLUS, Carthaginenſis, Zenonis auditor, ſed qui ſectam condidit, quæ in ipſo auctore defecit.	464	290
	292		465	289
	293		466	288
	294		467	287

STRA-

Olymp.	Æra		Romæ	Ante
123	295	STRATO, Lampſacenus, Theophraſti diſcipulus, ejuſque in Lyceo ſucceſſor, ibi docuit ab anno 297. Æræ Philoſ. ad 315.	468	286
	296		469	285
	297		470	284
	298		471	283
124	299		472	282
	300		473	281
	301		474	280
	302		475	270
125	303	ARISTO, Chius, Zenonis auditor, ſed ab eo diſceſſit, novamque ipſe ſectam condidit, quæ *Ariſtonia* dicta eſt, nec diu floruit.	476	278
	304		477	277
	305		478	276
	306		479	275
126	307	DIONYSIUS, Heracleotes, Zenonis primum diſcipulus, & Stoicus, deinde in Cyrenaicorum ſententiam tranſiit.	480	274
	308		481	273
	309		482	271
	310		483	271
127	311	PERSEUS, Cittieus, ... } Zenonis auditores. SPHÆRUS, Boſporanus, }	484	270
	312		485	269
	313		486	268
	314		487	267
128	315	LYCON, Troas, Stratonis diſcipulus, ejuſque in Lyceo ſucceſſor, ubi docuit annos 42.	488	266
	316		489	265
	317	HIERONYMUS, Rhodius, Peripateticus, Lyconi, teſte Laertio, æqualis.	490	264
	318		491	263
129	319	CLEANTHES, Aſſius, Zenonis Stoici diſcipulus, primuſque in magiſterio ſucceſſor. Ad nonageſimum annum vixiſſe dicitur.	492	262
	320		493	261
	321		494	260
	322		495	259
130	323	HEGESIAS, Cyrenaicæ ſectæ primum alumnus, ſed cujus diſcipuli *Hegeſiaci* dicti ſunt.	496	258
	324		497	257
	325	MENEDEMUS, Eretrius, ſectæ *Megaricæ*, quæ ab illo *Eretriaca* dicta eſt.	498	256
	326		499	255
131	327		500	254
	328		501	253
	329		502	252
	330		503	251
132	331		504	250
	332		505	249
	333		506	248
	334		507	247
133	335		508	246
	336		509	245
	337		510	244
	338		511	243
134	339	LACYDES, Cyrenæus, Arceſilæ defuncto ſucceſſit anno 4. Olymp. 134. & in Academia docuit annos 26.	512	242
	340		513	241
	341		514	240
	342		515	239
135	343		516	238
	344		517	237
	345		518	236
	346		519	235

Olympiad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Christ.
136	347	CHRYSIPPUS, Solenſis, Cleanthis auditor, & in ſchola regenda ſucceſſor, moritur Olymp. 143. annos natus 73.	520	234
	348		521	233
	349		522	232
	350		523	231
137	351		524	230
	352		525	229
	353		526	228
	354		527	227
138	355	ARISTO, Ceus, Lyconis diſcipulus, eique in regenda ſchola Peripatetica ſucceſſor.	528	226
	356		529	225
	357		530	224
	358		531	223
139	359		532	222
	360		533	221
	361		534	220
	362		535	219
140	363		536	218
	364		537	217
	365		538	216
	366		539	215
141	367	EVANDER, Phocenſis, Lacydis auditor, & una cum Telecle in Academiæ magiſterio ſucceſſor.	540	214
	368		541	213
	369		542	212
	370		543	211
142	371		544	210
	372		545	209
	373		546	208
	374		547	207
143	375		548	206
	376		549	205
	377		550	204
	378		551	203
144	379		552	202
	380		553	201
	381		554	200
	382		555	199
145	383		556	198
	384		557	197
	385		558	196
	386		559	195
146	387	HEGESINUS, Pergamenus, Evandri diſcipulus, & in ſchola Academica ſucceſſor.	560	194
	388		561	193
	389		562	192
	390		563	191
147	391	DIOGENES, Babylonius, Chryſippi auditor, Romam legatus Athenis miſſus anno U. C. 599. Ad ſummam vixit ſeneſtutem.	564	190
	392		565	189
	393		566	188
	394		567	187
148	395		568	186
	396		569	185
	397		570	184
	398		571	183

CRITO-

Digitized by Google

Olympiad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Christ.
149	399		572	182
	400		573	181
	401		574	180
	402		575	179
150	403		576	178
	404		577	177
	405		578	176
	406		579	175
151	407	CRITOLAUS, quem Phaſelitem dicunt, Peripateticus, Ariſtonis auditor, ejuſque in Lyceo ſucceſſor, Romam miſſus cum Diogene & Carneade legatus.	580	174
	408		581	173
	409		582	172
	410		583	171
152	411	CARNEADES, Cyrenæus, Hegeſini diſcipulus, Academiæ, quam appellant novam, auctor. Nonaginta vixit annos. *Cic.* in Lucullo, cap. 6.	584	170
	412		585	169
	413		586	168
	414		587	167
153	415		588	166
	416		589	165
	417		590	164
	418		591	163
154	419		592	162
	420		593	161
	421		594	160
	422		595	159
155	423	METRODORUS, Scepſius, Carneadis auditor.	596	158
	424		597	157
	425		598	156
	426		599	154
156	427		600	153
	428		601	152
	429		602	151
	430		603	150
157	431	DIODORUS, Critolai diſcipulus, & in magiſterio ſucceſſor. Hactenus Peripateticorum non interrupta ſucceſſio.	604	149
	432		605	148
	433		606	147
	434		607	146
158	435		608	145
	436		609	144
	437		610	143
	438		611	142
159	439	ANTIPATER, Tarſenſis, Diogenis Babylonii auditor, quo defuncto in Stoa docuit.	612	141
	440		613	140
	441		614	139
	442		615	138
160	443		616	137
	444		617	136
	445		618	135
	446		619	134
161	447	ARCHIDEMUS, Athenienſis..... } Stoici.	620	133
	448	DIO, de quo Cic. *Leg.* III. 5. } Stoici.	621	132
	449		622	131
	450		623	130

CLI-

Olymp.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Christ.
162	451	CLITOMACHUS, Carthaginienſis, Carneadis auditor, ejuſdem-	624	130
	452	que in Academia ſucceſſor, per annos triginta circiter docuit.	625	129
	453		626	128
	454		627	127
163	455		628	126
	456		629	125
	457		630	124
	458		631	123
164	459		632	122
	460		633	121
	461		634	120
	462		635	119
165	463		636	118
	464		637	117
	465		638	116
	466		639	115
166	467	PANÆTIUS, Rhodius, Stoicus, Antipatri Tarſenſis diſcipulus,	640	114
	468	Poſidonii magiſter.	641	113
	469	HERACLITUS, Tyrius, Clitomachi auditor.	642	112
	470		643	111
167	471		644	110
	472		645	109
	473		646	108
	474		647	107
168	475	ANTIPATER, Tyrius, } Stoici.	648	106
	476	HECATO, Rhodius...	649	105
	477		650	104
	478		651	103
169	479	CHARMADAS, ſive CHARMIDAS, Philonis condiſcipulus,	652	102
	480	atque, ut quibuſdam placet, collega in magiſterio.	653	101
	481		654	100
	482		655	99
170	483	PHILO, Lariſſæus, Clitomachi diſcipulus, & ſucceſſor, quem	656	98
	484	Athenis profugum Cicero audivit Romæ, anno U. C. 665.	657	97
	485		658	96
	486		659	95
171	487	MNESARCHUS } Stoici.	660	94
	488	DARDANUS...	661	93
	489		662	92
	490		663	91
172	491	DIODOTUS, Stoicus, qui apud Ciceronem habitabat, domi-	664	90
	492	que illius mortuus eſt anno U. C. 694.	665	89
	493		666	88
	494		667	87
173	495	ANTIOCHUS, Aſcalonita, Philonis diſcipulus, & in Acade-	668	86
	496	mia ſucceſſor. Athenis hunc audivit Cicero anno U. C. 674.	669	85
	497	ZENO, Sidonius, & PHÆDRUS, Athenienſis, Epicurei, quos	670	84
	498	Athenis Cicero audivit, anno U. C. 674.	671	83
174	499	POSIDONIUS, Apamienſis, Stoicus, quem Rhodi audivit an-	672	82
	500	no U. C. 675.	673	81
	501		674	80
	502		675	79

PHILOSOPHORUM,

INDEX ALTER.

Ordine qui dicitur alphabeticus, appellantur ſinguli; & quo Æræ philoſophicæ anno floruerint, declaratur.

A

Acrion. 292
Alcmæo. 60
Alexinus. 289
Anaxagoras. 103
Anaxarchus. 239
Anaximander. 22
Anaximenes. 23
Anniceris. 241
Antiochus. 495
Antipater *Cyrenæus*. 296
Tarſenſis. 439
Tyrius. 475
Antiſthenes. 279
Arceſilas. 283
Archelaus. 239
Archidemus. 447
Archytas. 295
Ariſtippus. 275
Ariſto *Chius*. 323
Cæus. 356
Ariſtoteles. 232
Ariſtoxenus. 255

C

Carneades. 412
Charmadas. 479
Chryſippus. 347
Cleanthes. 319
Clitomachus. 452
Crantor. 272
Crates. 272
Critolaus. 407

D

Dardanus. 487
Democritus. 259
Diagoras. 267
Dicæarchus. 256
Dio. 448
Diodorus, Κρόνος. 283
Peripateticus. 431
Diogenes, *Apolloniates*. 99
Babylonius. 392
Sinopenſis. 299
Dionyſius. 307
Diodotus. 491

E

Echecrates. 291
Empedocles. 243
Epicurus. 275
Evander. 367

H

Hecato. 476
Hegeſias. 323
Hegeſinus. 387
Heraclides. 247
Heraclitus *Epheſius*. 70
Tyrius. 468
Herillus. 281
Hicetas. 248
Hieronymus. 317

L

Lacydes. 339
Leucippus. 232
Lycon. 315
Lyſis. 247

M

Meliſſus. 222
Menedemus. 325
Metrodorus, *Chius*. 207
Scepſius. 425
Mneſarchus. 487

N

Nauſiphanes. 208

Pa-

P

Panætius. 467
Parmenides. 82
Perſeus. 311
Phædrus. 499
Pherecydes. 7
Philo. 483
Plato. 183
Polemo. 267
Poſidonius.
Protagoras. 163
Pyrrho. 251
Pythagoras. 31

S

Socrates. 155
Speuſippus. 235
Sphærus. 312

Stilpo. 269
Strato.

T

Thales. 1
Theodorus. 287
Theophraſtus. 250
Timæus. 61

X

Xenocrates. 243
Xenophanes. 15
Xenophon.

Z

Zeno, *Citticus*. 279
Eleates. 119
Sidonius. 499

M. TUL.

M. TULLII CICERONIS LUCULLUS, SIVE ACADEMICORUM LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

POſtea quam Cicero in Hortenſio Philoſophiam veriſſimis, atque ampliſſimis ornavit laudibus, ſtatuit, cum multa philoſophandi tum genera colerentur, Platonicorum, Peripateticorum, Stoicorum, Academicorum, Epicureorum, quod ipſe maxime omnium approbaret, oſtendere. Ea vero fuit Academiæ novæ ratio. Hoc autem fecit ſcriptis primum libris duobus Academicis, quorum unum Catulum, Lucullum *alterum appellavit: poſt mutato conſilio, ac ea re, ac quæſtione copioſius, atque accuratius tractata, libris Academicis alteris quatuor, quos ad Varronem emiſit. Ex priore ſcri-*

Digitized by Google

ſcriptione Lucullum habemus ; ex poſteriore duntaxat primi libri particulam . Reliqua vis vetuſtatis conſumpſit . SIGONIUS , in Fragm. *Tomo noſtro III.*

In hoc libro poſt præfationem de laudibus Luculli , & de inſtituto ſuo , occaſioneque diſputationis , Lucullus ingreditur diſputationem contra Academicos . Cujus ſumma hæc eſt : eſſe καταληπτὰ , quæ comprehendi poſſint , *hoc eſt e definitione Zenonis , quam rejiciebat Philo* , talia viſa (φαντασίαι) impreſſa efficta ex eo unde eſſent , qualia eſſe non poſſent ex eo , unde non eſſent , *in quo tota controverſia agitur . Initio facto a ſenſibus , oſtendit ſenſuum judicia vera & certa eſſe , ſi ſani ſint & valentes , & omnia removeantur , quæ obſtent & impediant , in primis ſi exercitatio & ars adhibeatur . Qualia autem ſint , quæ ſenſibus percipiantur , talia eſſe etiam , quæ ſenſibus quidem non percipiantur ipſis , ſed quodammodo tamen , nempe genera & formas . Ex his oriri ἐννοίας notitias , quæ ſi falſæ aut incertæ eſſent , neque uti iis , neque repugnans a conſentaneo diſcernere poſſemus ; memoriam , omnes artes , virtuteſque tolli , ſapientiam , rationem , decreta philoſophiæ , quæ non modo falſa , ſed fixa & rata eſſe debeant , omnia menti humanæ attributa vitæ cum inſtrumenta & adjumenta , tum ornamenta ;* cap. 7. 10. *Rejicit deinde cum hos , qui* certum *negabant* , veriſimile *concedebant , quod ſublata veri & falſi notione , & conſtituta communitate veri cum falſo , ſimilitudo veri judicari non poſſet : tum eos , qui* percepta *cum negent* , perſpicua *largiuntur ; neque enim perſpicuum eſſe aliquid poſſe , v. g. avem albam eſſe , quandiu accidere poſſet , ut ea nigra ſit* , cap. 10. 11. *Quoniam autem perceptio cum aſſenſione conjuncta ſit , de ejus firmitate pauciſſima dicit* , cap. 12. *His diſputatis ad objectiones Academicorum reſpondet , & expoſitis* (cap. 13.) *totius rationis eorum fundamentis , oſtendit , aut eorum ratiocinationes , quibus nihil comprehendi pugnent , incertas eſſe , aut falſum id , quod diſputent* , cap. 14. *Sed ut pares eſſe Academicis poſſimus , neque a veritate deſciſcamus , opus eſſe primo , ut quæ pro perſpicuitate reſponderi poſſint , teneamus ; deinde captioſis eorum interrogationibus occurrere poſſimus* , cap. 15. *Itaque explicatis tribus Academi-*

demicorum argumentis, (*quorum primum & ultimum eſt genus illud interrogandi*, *quod ſoriten veteres vocabant*) *quibus contendunt*, *nihil inter viſa falſa & vera intereſſe*, *iis*, cap. 16. 17. 18. *reſpondet*, *& totum illud genus interrogandi reiicit*, *& vitioſum putat*. *His ſingulis deinde reſpondet Cicero*, *poſteaquam primo ſe Lucullo excuſaverat de philoſophiæ Academicæ ſtudio*, *confeſſuſque erat*, *ſe magnum eſſe opinatorem*, *hoc eſt ſæpe aſſentiri etiam non perceptis*; *negare autem ſapientis eſſe*, *vel ex ipſa Stoica diſciplina*, *aſſentiri incertis*, *quoniam*, *qui aſſentiatur*, *non poſſit non interdum falſis aſſentiri*, *atque adeo opinari tantum*, *quod eſſet a ſapientis gravitate disjunctiſſimum*, cap. 20. 21. *deinde vero de Antiochi in deſerenda Philonis diſciplina levitate pauca dixerat*, cap. 22. *Adductis ergo ſummorum hominum auctoritatibus*, *qui nihil certi eſſe contenderint*, cap. 23. 24. *ſenſuum veritatem impugnat*. *Aut cum Epicuro dicendum eſſe*, *ſenſus nunquam fallere hominem*, *& ſi ſemel mentiti ſint*, *nunquam iis credendum*; *quod eſſet abſurdum*, *cum propter hebetudinem oculorum multa non videamus*, *multa aliter ac ſint*, *& ipſius Stoicorum cauſæ periculoſum*: *aut cum Lucullo*, *alia ſenſuum viſa eſſe vera*, *alia falſa*; *quo ſumpto*, *nullam verorum a falſis diſcernendorum notam relinqui*, cap. 25. 26. *Male autem objici*, *artificiis adbibitis & cogitatione effici poſſe*, *ut intelligamus*, *aliter res eſſe ac videantur*, *ſomnia ubi evigilaverimus falſa putari*, *& viſa vinolentorum & furioſorum*, *ubi ſe receperint*. *Nam de hoc non diſputari*, *ſed* qualia hæc videantur, cum videntur; *id quæri*. *Non enim eſſe dubium*, *quin*, *cum videntur*, *probentur*; *ex quo efficiatur*, *inter viſa vera & falſa* ad animi aſſenſum *nihil intereſſe*, cap. 25. 28. *Neque rationem magis quicquam ac ſenſus percipere*. *Nam quod Dialecticæ multum Stoici tribuant*, *primo Dialecticum non poſſe de rebus v. g. Geometricis judicare*, *niſi Geometriam didicerit*; *deinde non poſſe ſolvere ſoritas*, *propterea quod natura rerum nullam nobis dederit cognitionem finium*, *ut ulla in re ſtatuere poſſimus*, quatenus; *idque magno argumento eſſe*, *falſam eſſe illam definitionem*, effatum eſſe id, quod aut verum, aut falſum ſit, cap. 28. 30. *Quod ſublata perceptione*, *quamvis relicta probabilitate*,

 vitam

Digitized by Google

vitam omnem, *ſenſum*, *memoriam*, *artem*, *&c. tolli putet*, *in eo valde errare*. *Nam in pleriſque actionibus*, *vel Stoicis conſentientibus*, *tanquam in navigando probabilitate homines duci*, *eamque ad actiones ſufficere; eadem ſentire Academicum*, *quæ Stoicum*, *nihil nutari*, *judicio tantum utrumque diſcrepare*, *quod in ipſos ſenſus nullam vim habeat: memoria etiam errores*, *non tantum comprehenſa*, *teneri: in artibus autem pleriſque nos probabilitate duci*, *nihil Dialectica opus eſſe*, cap. 30. 34. *Neque repugnantia dicere*, *ex Antiochi mente*, *qui concedat*, *viſa eſſe vel vera*, *vel falſa*, *&* *contendat tamen ea nihil inter ſe differre*. *Neque enim* verum *ab Academicis omnino tolli*, *ſed tantum* recipiendi ſignum, *cap.* 34. a cap. 35. *Deinde uſque ad* 47. *addit longam & jucundam diſputationem de diſſenſionibus Philoſophorum ſummorum in omnibus philoſophiæ partibus*, *ex quo intelligatur*, *nihil exploratum eſſe*, *ſed in omnibus probabilitatem eſſe ſequendam*, *adeo*, *id quod omnes*, *præter Stoicos*, *concedant*, ſapientem opinari poſſe. JOAN. AUG. ERNESTUS.

LUCULLUS, ſive ACADEMICORUM *liber* II. *Hunc indicem libro præfiximus*, *cum vulgo detur* Academicarum quæſtionum liber ſecundus, ſeu potius, ut eum numerat *Nonius*, *IV.* qui inſcribitur Lucullus. *Abſurde: nam Academicorum librorum duæ fuerunt ἐκδόσεις*. *Prior duobus libris fuit comprehenſa*, *quos* Catulum *vocavit Tullius &* Lucullum: *adeo ut Lucullus hicce*, *ſi modo prologum demas*, *fuerit editionis primæ liber ſecundus*. *Poſtea mutato conſilio hæc Academica refinxit ſcriptor*, *& ex duobus quatuor libros fecit*, *quos ad Varronem miſit*. *Ex his primi tantum pars jam ſupereſt; licet Nonius eos legerat integros*, *ut ex fragmentis liquebit*. *Rem totam luculenter narrat Cic.* lib. XIII. *ad Att. Vide ſis* ep. 16. 19. *&c.* DAVISIUS.

I. MA-

Digitized by Google

I. MAGNUM ingenium L. Luculli, magnumque optimarum artium ſtudium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino rebus urbanis [1]. Ut enim admodum adoleſcens cum fratre, pari pietate & induſtria prædito, paternas inimicitias [2] magna cum gloria eſt perſecutus, in Aſiam quæſtor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit: deinde abſens [3] factus ædilis, continuo prætor:

DELECTUS COMMENTARIORUM.

1 *Caruit omnino rebus urbanis*] Gruterus reſcripſit, *humanis*, & ſtolidum eſſe ait illud prius. Sed rejecta Gruteri emendatione, nihil mutandum. Stat enim ſententia, eamque Cicero explicat, ubi hæc ſubjungit: *Diutius, quam vellem, tanta vis virtutis atque ingenii peregrinata abſuit ab oculis & fori, & curiæ*. Anonymus. Res *urbanas* aliquando *ruſticis* opponebant Romani. Sic apud Plautum, *Caſin. Act. I. Sc. I.* ſervus quidam ruſticus a rebus urbanis abſtinere jubetur. At eo ſenſu vox illa in hoc Tullii loco accipi nequit. Sæpius res urbanæ a *bellicis* diſtinguebantur: nec ſane dubitari poteſt, quin in eadem ſignificatione rerum urbanarum mentio facta fuerit in eo, de quo agitur, loco. Juvenis enim adhuc Lucullus ædilis factus eſt anno U. C. DCLXXIV. & prætor urbanus ann. DCLXXVI. ac tandem conſul anno DCLXXIX. Ita ut per omnes urbanorum magiſtratuum gradus ad ſupremum uſque fuerit evectus, & ætatis annum quadrageſimum tertium impleverit, antequam res bellicas attigiſſet. Cum igitur falſiſſimum ſit, in ætatis flore Lucullum rebus *urbanis* omnino caruiſſe, neceſſe eſt in mendo cubare ea Ciceronis verba, de quibus agitur; quæ tamen unius literulæ reſtitutione facile ſanari poſſunt. Legendum enim ſuſpicor: *Claruit omnino rebus urbanis*. Senſus eſt, Lucullum, quo tempore licuit ei per publica negotia in urbe verſari, non in foro ſolum, ſed etiam in magiſtratibus gerendis maximam gloriam eſſe conſecutum. Quod ex ſequentibus patet, & a Plutarcho abunde confirmatur. *Buherius.*

2 *Paternas inimicitias*] Luculli pater ἑάλω κλοπῆς, accuſatore Servilio augure. Hic a Lucullo peculatus inſimulabatur; at incolumis evaſit. Vide Plutarchum in Lucullo. *Daviſius.*

3 *Abſens factus ædilis, continuo prætor; licebat enim celerius legis præmio*] Ædilitatem prætura biennio poſt conſequebatur, quod ſæpe jam, &, opinor, primi olim docuimus. Lucullus autem, Syllanarum partium adjutor, cum ædilis fuiſſet, continuo prætor factus eſt beneficio legis, ut opinor, a Sylla dictatore latæ, ut iis, qui partes ejus in civili bello ſecuti eſſent, honores ante tempus capere liceret. Nam apud Appianum lib. I. ſcriptum eſt, lege Syllæ cautum, ne quis, omiſſa prætura, conſul fieri poſſet. Quod Cicero etiam ſignificat XI. in Antonium, his verbis: *Vopiſcus ex ædilitate conſulatum petit: ſolvatur legibus*. Veriſimile autem additum in ea lege de magiſtratuum intervallo, ſed exceptos eſſe eos, quorum opera in bello uſus eſſet: itaque *præmium legis* hic appellat Cicero. Quod autem ait, *licebat*: non ideo abrogatam poſtea legem Syllæ ſignificat, (nam eam valere locus ex XI. Philippica proxime recitatus indicat) ſed neminem jam uti ejus legis beneficio: cum ii, qui pro Sylla contra Marium pugnaverant, aut honores, ipſo vivente Sylla, jam cepiſſent, aut vita exceſſiſſent, aut certe ita ſenes eſſent, ut de petenda ædilitate aut prætura minime jam cogitarent. P. *Manutius*.

Digitized by Google

tor : (licebat enim celerius legis [4] præmio) poſt in Africam : inde ad conſulatum , quem ita geſſit , ut diligentiam admirarentur omnes , ingenium agnoſcerent : poſt ad Mithridaticum bellum miſſus a ſenatu , non modo opinionem vicit omnium , quæ de virtute ejus erat , ſed etiam gloriam ſuperiorum . Idque eo fuit mirabilius , quod ab eo laus imperatoria non admodum exſpectabatur , qui adoleſcentiam in forenſi opera , quæſturæ diuturnum tempus , Murena bellum in Ponto gerente , in Aſiæ pace conſumpſerat . Sed incredibilis quædam ingenii magnitudo non deſideravit indocilem [5] uſus diſciplinam . Itaque cum totum iter & navigationem conſumpſiſſet , partim in percontando a peritis , partim in rebus geſtis legendis , in Aſiam factus imperator venit , cum eſſet Roma profectus rei militaris rudis . Habuit enim divinam quandam memoriam rerum ; verborum majorem Hortenſius . Sed , quo plus in negotiis gerendis res quam verba proſunt , hoc erat memoria illa præſtantior : quam fuiſſe in Themiſtocle , quem facile Græciæ principem ponimus , ſingularem ferunt . Qui quidem etiam pollicenti cuidam ſe artem ei memoriæ , quæ tum primum proferebatur , traditurum , reſpondiſſe dicitur , *oblivisci ſe malle diſcere :* credo , quod hærebant in memoria quæcumque audierat aut viderat . Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam , quam Themiſtocles ſpreverat , diſciplinam . Itaque , ut literis conſignamus , quæ monumentis mandare volumus : ſic ille in animo res inſculptas habebat . Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit , præliis , oppugnationibus , navalibus pugnis , totiuſque belli inſtrumentis & apparatu [6] , ut ille rex poſt Alexandrum maximus hunc a

ſe

4 *Legis præmio*] Intelligere videtur legem Corneliam ; qua licebat iis qui Syllæ partes eſſent ſecuti , magiſtratus ante tempus capere . Vide *Paulum Merulam* de Leg. Rom. cap. 24. §. 36. *Davis* .

5 *Indocilem uſus diſciplinam*] *Indocilis* eſt , qui non docetur . Propertius , lib. I. Eleg. II. 12.

Et ſciat indociles *currere lympha vias* .

Ovidius Faſt. III. 119.

Ergo animi indociles , *& adhuc ratione carentes* .

Indocilis autem dicitur *uſus diſciplina* , quia quod docetur , opponitur experientiæ . Apulejus de Habit. Doctr. Platon. lib. II. *Juſtitiam artem vivendi ac diſciplinam putat , & nunc* docilem *eſſe* , *nunc* uſu *& experiendo provenire* . *Indocilis* igitur ἄτεχνον , aut *inartificialem* , denotat . Idem .

6 *Totiuſque belli inſtrumentis & apparatu*] In libris Victorianis erat *inſtrumento & apparatu* ; quæ ſcriptura longe commodior profecto eſt . Nam erit illa uſitata Ciceroni ἐπεξήγησις commodiſſima , in qua , ſi *inſtru-*

ſe majorem ducem cognitum, quam quemquam eorum, quos legiſſet, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in conſtituendis temperandiſque civitatibus, tanta æquitas, ut hodie ſtet Aſia Luculli inſtitutis ſervandis, & quaſi veſtigiis perſequendis. Sed, etſi magna cum utilitate reipublicæ, tamen diutius quam vellem tanta vis virtutis atque ingenii peregrinata abſuit ab oculis & fori & curiæ. Quin etiam, cum victor a Mithridatico bello revertiſſet, inimicorum calumnia triennio tardius, quam debuerat, triumphavit. Nos enim conſules introduximus pæne in urbem currum clariſſimi viri: cujus mihi conſilium & auctoritas quid tum in maximis rebus profuiſſet dicerem, niſi de me ipſo dicendum eſſet; quod hoc tempore non eſt neceſſe. Itaque privabo illum potius debito teſtimonio, quam id cum mea laude communicem.

II. Sed, quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea fere ſunt & Græcis literis & Latinis celebrata. Nos autem illa externa cum multis: hæc interiora cum paucis ex ipſo ſæpe cognovimus. Majore enim ſtudio Lucullus cum omni literarum generi, tum philoſophiæ deditus fuit, quam, qui illum ignorabant, arbitrabantur. Nec vero ineunte ætate ſolum, ſed & quæſtor aliquot annos, & ipſo in bello: in quo ita magna rei militaris eſſe occupatio ſolet, ut non multum imperatori ſub ipſis pellibus [7] otii relinquatur. Cum autem e philoſophis, ingenio ſcientiaque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum ſecum & quæſtor habuit, & poſt aliquot annos imperator: cumque eſſet ea memoria, quam ante dixi, ea ſæpe audiendo facile cognovit, quæ vel ſemel audita meminiſſe potuiſſet. Delectabatur autem mirifice lectione librorum, de quibus audiebat.

Ac vereor interdum, ne talium perſonarum, cum amplificare velim, minuam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament literas: plures, qui philoſophiam: reliqui, qui, etiamſi hæc non improbent, tamen earum rerum diſpu-

ſtrumentis diceretur, *apparatibus* item dicendum fuerat: neque aliud eſt hic *inſtrumento* unitatis appellatione, quam in libro primo de Finibus, ubi dicitur, *Quid enim opus tanto* inſtrumento *in optimis artibus comparandis?* Faber.

7 *Sub ipſis pellibus*] Tentoria videlicet ex pellibus erant confecta. Vide Juſt. Lipſium Mil. Rom. lib. V. Dial. 5. & Fr. Hotomanum ad *Cæſaris* lib. III. B. G. cap. 29. *Id.*

diſputationem principibus civitatis non ita decoram putent. Ego autem, cum Græcas literas M. Catonem in ſenectute didiciſſe acceperim; Publii autem Africani, hiſtoriæ loquantur [8], in legatione illa nobili, quam ante cenſuram obiit, Panætium unum omnino comitem fuiſſe: nec literarum Græcarum, nec philoſophiæ jam ullum auctorem requiro.

Reſtat, ut iis reſpondeam, qui ſermonibus ejuſmodi nolint perſonas tam graves illigari. Quaſi vero clarorum virorum aut tacitos congreſſus eſſe oporteat, aut ludicros ſermones, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, ſi quodam in libro [9] vere eſt a nobis philoſophia laudata, profecto ejus tractatio optimo atque ampliſſimo quoque digniſſima eſt: nec quidquam aliud videndum eſt nobis, quos populus Romanus hoc in gradu collocavit, niſi ne quid privatis ſtudiis de opera publica detrahamus. Quod ſi, cum [10] fungi munere debeamus, non modo operam noſtram nunquam a populari cœtu removemus, ſed ne literam quidem ullam facimus, niſi forenſem; quis reprehendet noſtrum otium, qui in eo non modo noſmetipſos hebeſcere & languere nolumus, ſed etiam ut plurimis proſimus enitimur? Gloriam vero non modo non minui, ſed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares illuſtreſque laudes has etiam minus notas minuſque pervulgatas adjungimus.

Sunt etiam, qui negent, in iis, qui in noſtris libris diſputent, fuiſſe earum rerum, de quibus diſputatur, ſcientiam. Qui mihi videntur non ſolum vivis, ſed etiam mortuis invidere.

III. Reſtat unum genus reprehenſorum, quibus Academiæ ratio non probatur. Quod gravius ferremus, ſi quiſquam ullam diſciplinam philoſophiæ probaret, præter eam, quam ipſe ſequeretur. Nos autem, quoniam [11] contra omnes dicere,

8 *In legatione illa nobili*] Vide ſis Athenæum, lib. VI. pag. 273. Juſtinum, lib. XXXVIII. cap. 8. Val. Max. lib. IV. cap. 3. 13. Strabonem, lib. XIV. p. 985. Plutarchum in Apophthegm. & Ant. Bendinellum, Loc. Controv. §. 15. *Idem*.

9 *In libro*] Hortenſio.

10 *Cum fungi munere debeamus*] Fortaſſe, *Cum fungi munere debebamus*... *removimus* ... *fecimus*. Paſſerat.

11 *Contra omnes dicere, qui ſcire ſibi videntur, ſolemus*] Academici percipi nihil poſſe dicebant præter unum illud, nihil poſſe percipi. In hac autem hæreſi Cicero cum eſſet;

re, qui ſcire ſibi videntur, ſolemus: non poſſumus, quin alii a nobis diſſentiant, recuſare. Quanquam noſtra quidem cauſa facilis eſt, qui verum invenire ſine ulla contentione volumus: idque ſumma cura ſtudioque conquirimus. Etſi enim omnis cognitio multis eſt obſtructa difficultatibus, eaque eſt & in ipſis rebus obſcuritas, & in judiciis noſtris infirmitas, ut non ſine cauſa & doctiſſimi & antiquiſſimi invenire ſe poſſe, quod cuperent, diffiſi ſint; tamen nec illi defecerunt, neque nos ſtudium exquirendi defatigati relinquemus, neque noſtræ diſputationes quidquam aliud agunt, niſi ut in utramque partem dicendo & audiendo eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut verum ſit, aut ad id quam proxime accedat.

Neque inter nos & eos, qui ſe ſcire arbitrantur, quidquam intereſt, niſi quod illi non dubitant, quin ea vera ſint, quæ defendunt: nos probabilia multa habemus, quæ ſequi facile, affirmare vix poſſumus. Hoc autem liberiores & ſolutiores ſumus, quod integra nobis eſt judicandi poteſtas; nec, ut omnia, quæ perſcripta & quaſi imperata ſint, defendamus, neceſſitate ulla cogimur. Nam cæteri primum ante tenentur adſtricti, quam, quid eſſet optimum, judicare potuerunt. Deinde infirmiſſimo tempore ætatis aut obſecuti amico cuidam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, &, ad quamcumque ſunt diſciplinam quaſi tempeſtate delati, ad eam, tanquam ad ſaxum, adhæreſcunt. Nam, quod dicunt omnia ſe credere ei, quem judicent fuiſſe ſapientem: probarem, ſi id ipſum rudes & indocti judicare potuiſſent. Statuere enim, qui ſit ſapiens, vel maxime videtur eſſe ſapientis. Sed [12], ut potuerint, potue-

eſſet; non erat cur alios a ſe diſſentire moleſte ferret: id enim ab iis ſolet fieri, qui ſcire ſibi videntur; contra quos Academici ſolent dicere. Sunt qui legant, *contra omnes dicere, quæ videntur:* quos ſecuti non ſumus. Non enim contra omnes dicere, quæ videbantur, ſoli Academici ſolebant; quod commune omnium erat: ſed contra omnes qui ſcire videbantur; quod proprium erat Academicorum, negantium quidquam ſciri & affirmari poſſe. P. *Manutius*.

12 *Sed, ut potuerint*] Vulgo, *Sed ut potuerunt omnibus rebus*, &c. Omittamus Manutii, Fabri, ac Daviſii conjecturas. Videndus tamen Muretus, Var. Lect. VII. 18. Quanquam facit ſatis Lambini, quam repræſentamus, lectio: nihil enim, ut ipſe ait, neque ad Ciceronis ſenſum accommodatius, neque ſcripturæ receptæ affinius excogitari poteſt. *Olivetus*.

tuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum ſententiis. Judicaverunt autem re ſemel audita, atque ad unius ſe auctoritatem contulerunt. Sed neſcio quo modo plerique errare malunt, eamque ſententiam, quam adamaverunt, pugnaciſſime defendere, quam ſine pertinacia, quid conſtantiſſime dicatur, exquirere.

Quibus de rebus & alias ſæpe nobis multa quæſita & diſputata ſunt, & quondam in Hortenſii villa, quæ eſt ad Baulos, cum eo Catulus & Lucullus noſque ipſi poſtridie veniſſemus, quam apud Catulum fuiſſemus. Quo quidem etiam maturius venimus, quod erat conſtitutum, ſi ventus eſſet, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompejanum navigare. Cum igitur pauca in xyſto [13] locuti eſſemus, tum eodem in ſpatio conſedimus.

IV. Hic Catulus, Etſi heri, inquit, id, quod quærebatur, pæne explicatum eſt, ut tota fere quæſtio tractata videatur: tamen exſpecto ea, quæ te pollicitus es, Luculle, ab Antiocho audita, dicturum. Equidem, inquit Hortenſius, feci plus quam vellem. Totam enim rem Lucullo integram ſervari oportuit. Et tamen fortaſſe ſervata eſt. A me enim ea, quæ in promptu erant, dicta ſunt: a Lucullo autem reconditiora deſidero.

Tum ille, Non ſane, inquit, Hortenſi, conturbat me exſpectatio tua; etſi nihil eſt iis, qui placere volunt, tam adverſarium: ſed quia non laboro quam valde ea, quæ dico, probaturus ſim, eo minus conturbor. Dicam enim, nec mea, nec ea, in quibus, ſi non fuerint, non vinci me malim quam vincere. Sed mehercule, ut quidem nunc ſe cauſa habet, etſi heſterno ſermone labefactata eſt, mihi tamen videtur eſſe veriſſima. Agam igitur ſicut Antiochus agebat. Nota enim mihi res eſt. Nam & vacuo animo illum audiebam, & magno ſtudio eadem de re etiam ſæpius: ut etiam majorem exſpectationem mei faciam, quam modo fecit Hortenſius.

Cum ita eſſet exorſus, ad audiendum animos ereximus. At ille,

13 *In xyſto*] Xyſtus videtur locus ſubdialis, ante domum poſitus, & pro vario dominorum ingenio variis modis ornatus. Vide ſis J. Fr. Gronovium ad Senecæ de Ira lib. III. cap. 18. & Aug. Buchnerum ad Plinii lib. IX. epiſt. 7. *Daviſius*.

Digitized by Google

ille, Cum Alexandriæ quæſtor, inquit, eſſem, fuit Antiochus mecum: & erat jam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius, qui & Clitomachum multos annos & Philonem audierat, homo ſane in iſta philoſophia, quæ nunc prope dimiſſa revocatur, probatus & nobilis: cum quo & Antiochum ſæpe diſputantem audiebam: ſed utrumque leniter. Et quidem iſti libri duo Philonis, de quibus heri dictum a Catulo eſt, tum erant allati Alexandriam, tumque primum in Antiochi manus venerant: & homo natura leniſſimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) ſtomachari tamen cœpit. Mirabar: neque enim unquam antea videram. At ille, Heracliti memoriam implorans, quærere ex eo, viderenturne illa Philonis? aut ea num vel e Philone, vel ex ullo Academico audiviſſet aliquando? Negabat: Philonis tamen ſcriptum agnoſcebat: nec id quidem dubitari poterat. Nam aderant mei familiares & docti homines, P. & C. Selii, & Tetrilius Rogus: qui ſe illa audiſſe Romæ de Philone, & ab eo ipſo illos duos libros dicerent deſcripſiſſe. Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemoravit a patre ſuo dicta Philoni, & alia plura: nec ſe tenuit, quin contra ſuum doctorem librum etiam ederet, qui Soſus [14] inſcribitur. Tum igitur & cum Heraclitum ſtudioſe audirem contra Antiochum differentem, & item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut cauſam ex eo totam cognoſcerem. Itaque complures dies, adhibito Heraclito doctiſque compluribus, & in his Antiochi fratre Ariſto, & præterea Ariſtone & Dione, quibus ille ſecundum fratrem plurimum tribuebat, multum temporis in iſta una diſputatione conſumpſimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda eſt: minus enim acer eſt adverſarius is, qui iſta, quæ ſunt heri defenſa, negat Academicos omnino dicere. Etſi enim mentitur, tamen [15] eſt adverſarius lenior. Ad Arceſilam, Carneademque veniamus.

 V. Quæ

14 *Soſus*] Aſcalonita, Stoicus inſignis, de quo Stephanus Byz. in Ἀσκάλων. Vide J. F. Fabricii Bibl. Gr. lib. 3. cap. 25. *Olivetus*.

15 *Tamen eſt adverſarius* lenior] Lambino placuit *levior*; & cum eo faciunt *Elienſ.* ac *Pariſ.* 4. 5. Daviſius.

V. Quæ cum dixiſſet, ſic rurſus exorſus eſt: Primum mihi videmini, (me autem nomine appellabat) cum veteres phyſicos nominatis, facere idem, quod ſeditioſi cives ſolent, cum aliquos ex antiquis claros viros proferunt, quos dicant fuiſſe populares, ut eorum ipſi ſimiles eſſe videantur. Repetunt jam a P. Valerio, qui, exactis regibus, primo anno conſul fuit: commemorant reliquos, qui leges populares de provocationibus tulerint, cum conſules eſſent: tum [16] ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante ſecundum Punicum bellum tribunus plebis tulerit, invito ſenatu, & poſtea bis conſul factus ſit. L. Caſſium, Q. Pompejum illi quidem, etiam P. Africanum referre in eundem numerum ſolent. Duos [17] vero ſapientiſſimos & clariſſimos fratres, P. Craſſum & P. Scævolam, ajunt Tib. Graccho auctores legum fuiſſe, alterum quidem, ut videmus, palam: alterum, ut ſuſpicamur, obſcurius. Addunt etiam C. Marium; & de hoc quidem nihil mentiuntur. Horum nominibus tot virorum atque tantorum expoſitis eorum ſe inſtitutum ſequi dicunt. Similiter vos cum perturbare, ut illi rempublicam, ſic vos philoſophiam bene jam conſtitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam & Socratem profertis. Sed neque Saturninus (ut noſtrum inimicum potiſſimum nominem) ſimile quicquam habuit veterum illorum, nec Arceſilæ calumnia conferenda eſt cum Democriti verecundia. Et tamen iſti phyſici raro admodum, cum hærent aliquo loco, exclamant quaſi mente incitati: Empedocles quidem, ut interdum mihi furere videatur: abſtruſa eſſe omnia, nihil [18] nos ſentire,

16 *Dum ad hos notiores*] Vulgatorum librorum peſſimam interpunctionem nos ex re ipſa, veteribuſque libris ſic mutamus: *Tum ad hos notiores*, C. *Flaminium*, (*qui legem agrariam aliquot annis ante ſecundum Punicum bellum tribunus plebis tulerit*, *invito Senatu*, & *poſtea bis conſul factus ſit*) *L. Caſſium*, *Q. Pompeium*. *Illi quidem etiam P. Africanum* &c. *Idem*.

17 *Duos* ...... *fratres*] Quod *fratres* hic Lambinus tollit, nihil neceſſe eſt. Fuiſſe enim hos fratres ſcribunt nominatim Cicero, & Gellius; & Pomponius juriſconſultus. Ad rem vero quod attinet, Craſſum faviſſe Graccho ſuſpicari licet ex Plutarcho, qui de Scævola dicit aperte, ut hic Cicero, cum inducit Naſicam dicentem in Gracchis p. 833. Ἐπεὶ τοίνυν, ἔφη, προδίδωσιν ὁ ἄρχων τὴν πόλιν &c. *Faber*.

18 *Nihil nos ſentire*, *nihil cernere*, *nihil omnino quale ſit poſſe reperire*] Reſpicit ad hos Empedoclis verſiculos,

.... Τὰ

re, nihil cernere: nihil omnino, quale ſit, poſſe reperire. Majorem autem partem mihi quidem omnes iſti videntur nimis etiam quædam affirmare, pluſque profiteri ſe ſcire, quam ſciant.

Quod ſi illi tum in novis rebus, quaſi modo naſcentes, hæſitaverunt, nihilne tot ſeculis, ſummis ingeniis, maximis ſtudiis, explicatum putamus? Nonne, cum jam philoſophorum diſciplinæ graviſſimæ conſtitiſſent, tum exortus eſt, ut in optima republica Tib. Gracchus, qui otium perturbaret, ſic Arceſilas, qui conſtitutam philoſophiam everteret, & in eorum auctoritate deliteſceret, qui negaſſent quidquam ſciri aut percipi poſſe? Quorum e numero tollendus eſt & Plato & Socrates: alter, quia reliquit perfectiſſimam diſciplinam, Peripateticos & Academicos, nominibus differentes, re congruentes: a quibus Stoici ipſi verbis magis quam ſententiis diſſenſerunt. Socrates autem de ſe ipſe detrahens in diſputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita cum aliud diceret atque ſentiret, libenter uti ſolitus eſt ea diſſimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant: quam ait etiam in [19] Africano fuiſſe Fannius: idque propterea vitioſum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate.

VI. [20] Sed fuerint illa vetera, ſi vultis, incognita. Nihil eſt igitur actum, quod inveſtigata ſunt, poſteaquam Arceſilas Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil novi reperienti, ſed emendanti ſuperiores, immutatione verborum, dum hujus definitiones labefactare vult, conatus eſt clariſſimis rebus tenebras

. . . . Τὸ δὲ ὅλον ἄσχετος εὔχεται εὑρεῖν
Οὕτως, οὔτ' ἐπιδερκτὰ τάδ' ἀνδράσιν οὔτ' ἐπακουστὰ,
Οὔτε νόῳ περιληπτὰ . . . .

Ubi tamen, niſi fallor, ſententia poſtulat ut reſcribatur

. . . . Τὸ δὴ ὅλον εὔχεται εὑρεῖν.
Αὔτως. Οὔτ' ἐπιδερκτὰ &c.

Αὔτως eſt μάταιος, ut interpretatur Suidas, & in eo ſenſu legitur apud Homerum. Empedoclis locus exſtat apud Sextum Empiricum adverſ. Mathem. lib. VII. §. 123. alioſque. Vide Iſaac. Caſaubonum ad Laertii X. 73. *Daviſius*. Plutarchus, libro *de audiendis poetis*, eoſdem laudat verſus.

19 *In Africano*] Vide lib. III. de Orat. cap. 67.

20 *Sed fuerint illa* vetera, *ſi vultis*, *incognita*. *Nihilne eſt igitur actum*, *quod* inveſtigata ſunt, poſtea quam *Arceſilas Zenoni*] Levi mutatione verborumque trajectione legerim, *ſed fuerint illa* veteribus, *ſi vultis*, *incognita*. Inveſtigata ſunt poſtea. *Nihilne eſt igitur actum*, *quod Arceſilas Zenoni* &c. His dudum ſcriptis, Cl. Walkerum repoſuiſſe video, *ſed fuerint illa* veteribus *incognita*. *Nihilne eſt ergo actum*, *quod inveſtigata ſunt poſtea?* Nam *Arceſilas* . . . . *obducere*. Daviſius.

bras obducere? Cujus primo non admodum probata ratio; quanquam floruit cum acumine ingenii, tum admirabili quodam lepore dicendi, proxime a Lacyde ſolo retenta eſt: poſt autem * confecta [21] a Carneade, qui eſt quartus ab Arceſila. Audivit enim Hegeſinum, qui Evandrum audierat, Lacydis diſcipulum, cum Arceſilæ Lacydes fuiſſet. Sed ipſe Carneades diu tenuit: nam nonaginta vixit annos: & qui illum audierant, admodum floruerunt. E quibus induſtriæ plurimum in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum. Ingenii non minus in hoc [22], quam in Charmada [23] eloquentiæ, in Melanthio Rhodio ſuavitatis. Bene autem noſſe Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. Jam Clitomacho Philo veſter operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit.

Sed, quod nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos diſſeramus: id quidam e philoſophis, & ii quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec [24] vero eſſe

* Vict. Man. Grut. *confiSta*

21 *Confecta a Carneade*] Optime correxit Lambinus. Nam qui poſſit intelligi Arceſilæ ratio *confiSta* a Carneade, qui fuit, ut hic dicitur, quartus ab Arceſila? Potuit etiam confirmare ex his verbis lib. I. de Nat. Deorum, *Hæc in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, profecta a Socrate, repetita ab Arceſila*, confirmata *a Carneade* &c. Convenit cum *confecta*. Id autem valebat idem quod *abſoluta*. Faber.

22 *In hoc*] Non de Clitomacho, ſed de alio quodam Carneadis diſcipulo videtur hic agi. Quam ob cauſam *Gulielmius* voluit, *ingenii non minus in* Æmone, *in* Charmida *eloquentiæ*. Aſt *Æmonem ἐν Καρνεάδου μαθηταῖς* numeratum fuiſſe non conſtat. Eo quidem magiſtro *Mentor* eſt uſus, de quo lepidam fabulam videas licet apud Euſebium Præp. Evang. lib. XIV. cap. 8. p. 738. & apud Laertium IV. 63. Verum is ἀπεσχὶς ἀντιπαρελθεῖ. Quid igitur? Liber S. Victoris, *Pariſ.* 4. & *Reg.* a prima manu repræſentant, *ingenii non minus in* hac nonne, *in* &c. Legerim *ingenii non minus in* Æſchine, *in Charmada eloquentia*. Æſchinem dico Neapolitanum, Philoſophum Academicum, quem, licet Μελανθίου Ῥοδίου μαθητὴν prodat Diogenes II. 64. a Carneade tamen inſtitutum fuiſſe docet Plutarchus in libro *an ſeni ſit gerenda Reſp.* Tom. II. pag. 791. Id etiam patet ex Noſtro de Orat. lib. I. cap. 11. *Daviſius*.

23 *In Charmada eloquentiæ*] Vulgo *in Carneade*. Quaſi Carneades ſui fuiſſet diſcipulus. Igitur ſtatim vidi reſcribendum *in Charmada*. Et ſic olim repoſuit Petrus Faber. Hinc, ut idem vir doctiſſimus optime monuit, apud Suidam in Πλάτων, non Ἀρμάδας, ſed Χαρμάδας legi debet: quod obſervare neglexit Lud. Kuſterus. Alii porro reponunt *in Charmida*: præſtantiſſimus autem Fabricius ad Sexti Empirici Pyrrhon. Hypot. I. 33. *in Charmide*. Nihil intereſt; ſiquidem non modo Χαρμίδας ac Χαρμάδας, ſed etiam Charmadas, hic Carneadis diſcipulus nominetur. Vide Curium Fortunatianum Rhet. Schol. lib. III. p. 75. *Idem*. Vide Commentarium in lib. I. de Orat. cap. 11.

24 *Nec vero eſſe ullam rationem diſputare cum iis*] Sic Paulus Manutius ex codice Maffæano reponit, *nec* vero *eſſe ullam rationem diſputare cum iis*: Lambinus autem, deletis duabus vocibus, unaque addita, legit, *nec* enim *verum eſſe diſputare cum iis*. Lego: *nec enim verum eſſe* ulla ratione *diſputare cum iis*; ac ita fere conjecit J. M. Brutus. *Verum*, eſt *æquum*. Apud optimos auctores paſſim reperitur hic loquendi modus: quare *verum pro juſto frequenter poni* recte notavit Priſcianus, lib. XVIII. col. 1180. *Idem*.

ſe ullam rationem diſputare cum iis, qui nihil probarent: Antipatrumque Stoicum, qui multus in eo fuiſſet, reprehendebant. Nec definiri ajebant neceſſe eſſe, quid eſſet cognitio, aut perceptio, aut, ſi verbum e verbo volumus, comprehenſio, quam κατάληψιν illi vocant: eoſque, qui perſuadere vellent, eſſe aliquid, quod comprehendi & percipi poſſet, inſcienter facere dicebant, propterea quod nihil eſſet clarius ἐναργείᾳ, ut Græci: perſpicuitatem, aut evidentiam nos, ſi placet, nominemus; fabricemurque, ſi opus erit, verba, ne hic ſibi (me appellabat jocans) hoc licere putet ſoli. Sed tamen orationem nullam putabant illuſtriorem ipſa evidentia reperiri poſſe, nec ea, quæ tam clara eſſent, definienda cenſebant. Alii autem negabant ſe pro hac evidentia quidquam priores fuiſſe dicturos: ſed ad ea, quæ contra dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipſarum etiam evidentium rerum non improbant: & rem idoneam, de qua quæratur, & homines dignos, quibuſcum diſſeratur, putant.

Philo autem, dum nova quædam commovet, quod ea ſuſtinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & aperte mentitur, ut eſt reprehenſus a patre Catulo, &, ut docuit Antiochus, in id ipſum ſe induit, quod timebat. Cum enim ita negaret quidquam eſſe, quod comprehendi poſſet, (id enim volumus eſſe ἀκατάληπτον) ſi illud eſſet, ſicut Zeno definiret, tale viſum (jam enim hoc pro φαντασίᾳ verbum ſatis heſterno ſermone trivimus) viſum [25] igitur

25 *Viſum igitur impreſſum effictumque ex eo unde eſſet, quale eſſe non poſſet ex eo unde non eſſet*] Lambinus, aſſentiente *Fabro*, dedit: *viſum igitur impreſſum effictumque ex eo quod eſſet, quale eſſe non poſſet ex eo quod non eſſet*. Favent quidem ea quæ leguntur infra cap. 24. Favet etiam definitio Græca φαντασίας, quam ſuppeditat Laertius VII. 50. & ex eo Suidas in φαντασία, Νοεῖται δὲ, inquiunt, ἡ φαντασία ἡ ἀπὸ ὑπάρχοντος κατὰ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη, καὶ ἐναποτετυπωμένη καὶ ἐναπεσφραγισμένη, οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος. Vide & Sextum Empiricum Pyrrhon. Hypot. lib. II. §. 4. & adverſ. Mathem. lib. VII. §. 248. 402, 426. Mſſ. tamen adverſantibus haud quicquam mutarim, cum res eodem fere redeat: ac noſtram lectionem ſuis in codicibus reperit *Auguſtinus*, ut liquet ex lib. II. contra Academ. cap. 5. *Idem*. Sed Lambinum audiamus. Hic locus, inquit, reſtitutus eſt ex ipſo Cicerone infra cap. 24. Ibi: *Quale igitur viſum? Tum illum ita definiviſſe; ex eo quod eſſet, ſicut eſſet, impreſſum & ſignatum & effictum*. Sequitur paulo poſt: *Hic Zenonem vidiſſe acute, nullum eſſe viſum quod percipi poſſet, ſi id tale eſſet ab eo quod eſt, ut ejuſmodi ab eo, quod non eſt, poſſet eſſe*. Ut igitur hunc locum

igitur impreſſum effictumque ex eo, unde eſſet, quale eſſe non poſſet, ex eo, unde non eſſet: id nos a Zenone definitum rectiſſime dicimus. Qui enim poteſt quidquam comprehendi, ut plane confidas, id perceptum cognitumque eſſe, quod eſt tale, quale vel falſum eſſe poſſit? Hoc cum infirmat tollitque Philo, judicium tollit incogniti & cogniti. Ex quo efficitur nihil poſſe comprehendi. Ita imprudens eo, quo minime vult, revolvitur. Quare omnis oratio contra Academiam ſuſcipitur a nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo voluit evertere. Quam niſi obtinemus, percipi nihil poſſe concedimus.

VII. Ordiamur igitur a ſenſibus: quorum ita clara judicia & certa ſunt, ut ſi optio naturæ noſtræ detur, & ab ea deus [26] aliqui requirat, contentane ſit ſuis integris incorruptiſque ſenſibus, an poſtulet melius aliquid: non videam, quid quærat amplius. Neque vero hoc loco exſpectandum eſt, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ reſpondeam. Non enim is ſum, qui, quidquid videtur, tale dicam eſſe, quale videatur. Epicurus hoc viderit, & multa alia. Meo autem judicio ita eſt maxima in ſenſibus veritas, ſi & ſani ſunt, & valentes, & omnia removentur, quæ obſtant & impediunt. Itaque & lumen mutari ſæpe volumus, & ſitus earum rerum, quas intuemur; & intervalla aut contrahimus, aut diducimus: multaque facimus uſque eo, dum aſpectus ipſe fidem faciat ſui judicii. Quod idem fit in vocibus, in odore, in ſapore: ut nemo ſit noſtrum, qui non in ſenſibus ſui cujuſque generis judicium requirat acrius. Adhibita vero exer-

locum aliquanto obſcuriorem declaremus, hoc dicebat Philo: Si Zeno recte definivit viſum quod percipi poſſit; (ſic autem definivit: Viſum quod percipi poſſit, eſt quod impreſſum ac ſignatum eſt ex eo quod eſt, quale eſſe non poteſt ex eo quod non eſt) verum eſt nihil comprehendi, nihilque percipi poſſe. At Zeno viſum definivit non recte. Aliquid igitur comprehendi poteſt. *Effictum* autem edendum curavimus, Manutianam editionem ſecuti; quamvis in omnibus libris *effectum* ſcriptum invenerimus. *Lambinus.*

26 *Deus aliqui requirat*] Sic habet Victoriana editio, quam expreſſit Gronoviana. in aliis eſt, *aliquis*. Porro *qui*, *quiqui*, *aliqui* occurrunt apud bonos auctores pro *quis*, *quiſquis*, *aliquis*. Plaut. Amph. I. 1. 1. *Qui me alter eſt audacior homo?* Aulul. IV. 10. 45. *Ab eo, quiqui eſt, inde poſcer.* Cœlius, famil. VIII. 8. *Cum qua ſit aliqui deprehenſus.* Vide Oberti Giſanii Conlectanea in Lucretium, v. *qui* pro *quis*. Cæterum, ut hic, *deus aliqui*, pro *aliquis*, ſic infra cap. 34. *Herculi quendam laborem*, pro *Herculis*. Olivetus.

exercitatione & arte, ut oculi pictura teneantur & aures cantibus, quis eſt, quin cernat, quanta vis ſit in ſenſibus? Quam multa vident pictores in umbris & in eminentia, quæ nos non videmus? Quam multa, quæ nos ſugiunt in cantu, exaudiunt in hoc genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam eſſe ajunt, aut Andromacham, cum id nos ne ſuſpicemur quidem. Nihil neceſſe eſt de guſtatu & odoratu loqui; in quibus intelligentia, etſi vitioſa, eſt quædam tamen.

Quid de tactu, & eo quidem, quem philoſophi interiorem vocant, aut doloris, aut voluptatis, in quo [27] Cyrenaici ſolo putant veri eſſe judicium, quia ſentiatur? Poteſtne igitur quiſquam dicere, inter eum qui doleat, & inter eum qui in voluptate ſit, nihil intereſſe? aut, ita qui ſentiat, non apertiſſime inſaniat?

Atqui qualia ſunt hæc, quæ ſenſibus percipi dicimus; talia ſequuntur ea, quæ non ſenſibus ipſis percipi dicuntur, ſed quodam modo ſenſibus; ut hoc: Illud eſt album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc aſperum. Animo jam hæc tenemus comprehenſa, non ſenſibus. Ille [28] deinceps e-

27 *In quo Cyrenaici ſolo putant veri eſſe judicium, quia ſentiatur*] Hunc tactum Lucretius in libro II. *tactum animi*; Plutarchus initio lib. V. συμπτωματικὸν, etiam δύναμιν appellavit. *Sentiat* igitur hic aliquis, potius quam *ſentiatur*, putet eſſe legendum: cur enim tactus, ut cæteri quoque ſenſus quos hic enumerat, quos ſentire dicit, non item dicatur *ſentire* probabilius, quam *ſentiri*? Et ſane quæ ſentiuntur, e ſententia Cyrenaicorum ſunt permotiones animi duæ, & quidem ſolæ, dolor & voluptas. Diogenes in Ariſtippo, Δύο πάθη ὑφίσταντο, πόνον καὶ ἡδονήν. Et Ariſtocles apud Euſebium ait illis eſſe μόνα τὰ πάθη καταληπτά. Et de Ariſtippo nominatim, Τοῦτον ἔφασκε τῶν παθῶν μόνον ἡμᾶς τὴν αἴσθησιν ἔχειν. Id eſt, opinor, has permotiones ajebat ſolum ſentire nos. Niſi etiam intelligi poteſt paſſive dictum *Tactus doloris & voluptatis* pro *voluptate ac dolore quibus afficimur*: ut in Orat. pro Cœlio: *Si quem forte inveneritis, qui aſpernetur pulchritudinem, non odore, non tactu, non ſapore capiatur*, & quæ ſunt his ſimilia, ut & ſentire, & ſentiri ſignificet. *Faber.*

28 *Ille deinceps equus eſt, ille canis*] Lucullus e ratione Stoicorum primum poſuit ea, quæ ſinguli ſenſus percipiant, quæ propria eorum cujuſque judicii ſunt, ut album ſenſus videndi; ſonus, aurium; & ita deinceps. Sequuntur quæ jam tenere nos animo dicit. Φαντασία efficit, quæ etiam αἴσθησις vocatur a Stoicis, ut Plutarchus quoque nos monet in lib. IV. de Placitis philoſophorum. Φαντασία ergo illa ab iis definitur apud eundem Plutarchum & alios, τύπωσις ἐν ψυχῇ. Alexander Aphrodiſienſis in lib. I. de Animo, illa impreſſio in animo ut fiat, exponit his verbis: Ἄνθρωπος κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἐναργῶν φαντασίας λαμβάνει, & quæ ſequuntur. Ubi ille oſtendit, ut hic Cicero, ex pluribus in animo impreſſis, & cuſtoditis, exempli gratia, albis, genus ipſum poſſe nos cognoſcere: ac viſo aliquo albo ſingulari dicere, hoc eſt album. Hic vocatur a Plutarcho primus modus illius impreſſionis. Huic igitur ſecundus erit, Ciceroni tertius, quem adverbio *deinceps* intelligit; non de iis dicetur, quæ ſint propria ſenſuum ſingulorum, ſed de iis quæ vocant Græci κοινὰ αἰσθητὰ,

quus eſt, ille canis. Cætera ſeries deinde ſequitur, majora nectens; ut hæc, quæ quaſi expletam rerum comprehenſionem amplectuntur: Si homo eſt, animal eſt, mortale, rationis particeps. Quo e genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: ſine quibus nec intelligi quidquam, nec quæri aut diſputari poteſt.

Quod ſi eſſent falſæ notitiæ, (*ἐννοίας* enim notitias appellare tu videbare) ſi igitur eſſent hæ falſæ, aut ejuſmodi viſis impreſſæ, qualia viſa a falſis diſcerni non poſſent: quo tandem his modo uteremur? Quomodo autem, quid cuique rei conſentaneum eſſet, quid repugnaret, videremus? Memoriæ quidem certe, quæ non modo philoſophiam, ſed omnis vitæ uſum omneſque artes una maxime continet, nihil omnino loci relinquitur. Quæ poteſt enim eſſe memoria falſorum? aut quid quiſquam meminit, quod non animo comprehendit & tenet? Ars vero quæ poteſt eſſe, niſi quæ non ex una, aut ex duabus, ſed [29] ex multis animi perceptionibus conſtat? Quam [30] ſi ſubtraxeris, qui diſtingues artificem ab inſcio? Non enim fortuito hunc artificem dicemus eſſe, illum negabimus: ſed cum alterum percepta & comprehenſa tenere videmus, alterum non item. Cumque [31] artium aliud ejuſmodi

genus

τα, quæ communiter percipiuntur. Velut cum Socratem, aut Cleonem venientem, ut eſt apud Ariſtotelem, cernimus; non ſolum de colore judicat viſus, ſed etiam de magnitudine, cujus judicium eſt illi commune cum tactu; tum de motu, de ſtatu, de forma, de numero, quæ communia eidem cum cæteris ſenſibus. His igitur conjungendis fiunt enunciationes, e quibus rationis concluſio componitur; ut hic ſubjungit, *Si homo eſt*; & quæ ſequuntur. *Idem*.

29 *Sed ex multis animi perceptionibus conſtat*] Nihil quidem eſt hic mutandum. Non poſſum tamen quin te moneam hæc ſumpta eſſe ex illa nota definitione artis; cujus auctores vetus interpres Hermogenis Stoicos eſſe teſtatus eſt. Τέχνη ἐϛὶ σύϛημα ἐγκαταλήψεων ἐγγεγυμνασμένων πρός τι τέλος εὔχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ. Multo minus celem te tam ſtudioſum, ut Cicero illam definitionem in Latinum verterit neſcio quo in libro. Diomedes conſervavit initio lib. II. de Grammatica, ubi *artem Tullius*, inquit ille, *hoc modo definivit: Ars eſt præceptionum exercitatarum collectio, ad unum exitum vitæ utilem pertinentium*. Apud interpretem Hermogenis tamen eſt, Ἐκ καταλήψεων συγγεγυμνασμένων, ut apud Quintilianum, lib. II. cap. 17. *Ex perceptionibus coexercitatis*. Idem.

30 *Quam ſi ſubtraxeris*] Lege *quas*, nempe perceptiones animi; quod etiam Cl. Walkerus vidit. *Daviſius*.

31 *Cumque artium aliud ejuſmodi genus ſit &c.*] Audi Quintilianum, Inſt. Orat. lib. II. cap. 18. *Artium aliæ poſitæ in inſpectione, id eſt, cognitione & æſtimatione rerum; qualis eſt Aſtrologia, nullum exigens actum, ſed ipſo rei, cujus ſtudium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ vocatur: aliæ in agendo, quarum in hoc finis eſt, & ipſo actu perficitur, nihilque poſt actum operis relinquit, quæ πρακτικὴ dicitur; qualis eſt ſaltatio: aliæ in effectu, quæ operis, quod oculis ſubjicitur, conſummatione finem accipiunt, quam ποιητικὴν appellamus, qualis eſt pictura*. Vide & Joan. Wovverium Polym. cap. 3 *Idem*.

Digitized by Google

genus ſit, ut tantummodo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid & faciat: quomodo aut geometres cernere ea poteſt, quæ aut nulla ſunt, aut internoſci a falſis non poſſunt? aut is, qui fidibus utitur, explere numeros & conficere verſus? Quod idem in ſimilibus quoque artibus continget: quarum omne opus eſt in faciendo atque agendo. Quid enim eſt, quod arte effici poſſit, niſi is, qui artem tractabit, multa perceperit?

VIII. Maxime vero virtutum cognitio confirmat, percipi & comprehendi multa poſſe. In quibus ſolis ineſſe ſcientiam dicimus; quam nos non comprehenſionem modo rerum, ſed eam ſtabilem quoque atque immutabilem eſſe cenſemus: itemque ſapientiam, artem vivendi, quæ ipſa ex ſeſe habeat conſtantiam. Ea autem conſtantia ſi nihil habeat percepti & cogniti, quæro, unde nata ſit & quomodo? Quæro etiam, ille vir bonus, qui ſtatuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari, potius quam aut officium prodat, aut fidem, cur has ſibi tam graves leges impoſuerit, cum, quamobrem ita oporteret, nihil haberet comprehenſi, percepti, cogniti, conſtituti? Nullo igitur modo fieri poteſt, ut quiſquam tanti æſtimet æquitatem & fidem, ut ejus conſervandæ cauſa nullum ſupplicium recuſet, niſi iis rebus aſſenſus ſit, quæ falſæ eſſe non poſſunt.

Ipſa vero ſapientia, ſi ſe ignorabit, ſapientia ſit, necne: quo modo primum obtinebit nomen ſapientiæ? Deinde quo modo ſuſcipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cum certi nihil erit, quod ſequatur? Cum vero dubitabit, quid ſit extremum & ultimum bonorum, ignorans quo omnia referantur, qui poterit eſſe ſapientia?

Atque etiam illud perſpicuum eſt, conſtitui neceſſe eſſe initium, quod ſapientia, cum quid agere incipiat, ſequatur; idque initium eſſe naturæ accommodatum. Nam aliter appetitio (eam enim eſſe volumus ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur, & id appetimus quod eſt viſum, moveri non poteſt. Illud autem, quod movet, prius oportet videri eique credi: quod fieri non poteſt, ſi id, quod viſum erit, diſcerni non

Digitized by Google

poterit a falſo. Quomodo autem moveri animus ad appetendum poteſt, ſi id, quod videtur, non percipitur, accommodatumne naturæ ſit, an alienum? Itemque, ſi, quid officii ſui ſit, non occurrit animo, nihil unquam omnino aget, ad nullam rem unquam impelletur, nunquam movebitur. Quod ſi aliquid aliquando acturus eſt, neceſſe eſt id ei verum, quod occurrit, videri.

Quid? quod, ſi iſta vera ſunt, ratio omnis tollitur, quaſi quædam lux, lumenque vitæ; tamenne in iſta pravitate perſtabitis? Nam quærendi initium ratio attulit, quæ perfecit virtutem, cum eſſet ipſa ratio confirmata quærendo. Quæſtio autem eſt appetitio cognitionis: quæſtioniſque finis, inventio. At nemo invenit falſa: nec ea, quæ incerta permanent, inventa eſſe poſſunt: ſed, cum ea, quæ quaſi involuta fuerunt, aperta ſunt, tum inventa dicuntur. Sic [32] & initium quærendi, & exitum percipiendi & comprehendendi tenet. Itaque argumenti concluſio, quæ eſt Græce ἀπόδειξις, ita definitur: Ratio [33], quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit.

IX. Quod ſi omnia viſa ejuſmodi eſſent, qualia iſti dicunt, ut ea vel falſa eſſe poſſent, neque ea poſſet ulla notio diſcernere: quo modo quempiam aut concluſiſſe aliquid, aut inveniſſe diceremus? aut quæ eſſet concluſi argumenti fides? Ipſa autem philoſophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? Sapientiæ vero quid futurum eſt? quæ neque de ſe ipſa dubitare debet, neque de ſuis decretis, quæ philoſophi vocant δόγματα: quorum nullum ſine ſcelere prodi poterit. Cum enim decretum proditur, lex veri rectique proditur. Quo e vitio & amicitiarum proditiones & rerum publicarum naſci ſolent. Non poteſt igitur dubitari, quin decretum nullum falſum poſſit eſſe; ſapientique ſatis non ſit, non eſſe falſum, ſed etiam ſtabile, fixum, ratum eſſe debeat: quod movere nulla ratio queat. Talia autem neque eſſe, neque

32 *Sic & initium quærendi*] Lege cum Walkero noſtro, *ſic ratio & initium* &c. Nam vox illa nec ſubintelligi, nec ex ſuperioribus repeti commode poteſt. Deinde, ubi *exitus*, malim *exitum*. Idem.

33 *Ratio, quæ ex rebus perceptis* &c.] Vide Laertium, VII. 45. *Idem*.

que videri poſſunt eorum ratione, qui illa viſa, e quibus omnia decreta ſunt nata, negant quidquam a falſis intereſſe.

Ex hoc illud eſt natum, quod poſtulabat Hortenſius, ut id ipſum ſaltem perceptum a ſapiente diceretis, nihil poſſe percipi. Sed Antipatro hoc idem poſtulanti cum diceret, ei, qui affirmaret nihil poſſe percipi, conſentaneum eſſe unum tamen illud dicere percipi poſſe, ut alia non poſſent, Carneades acutius reſiſtebat. Nam tantum abeſſe dicebat, ut id conſentaneum eſſet, ut maxime etiam repugnaret. Qui enim negaret quidquam eſſe, quod perciperetur, eum nihil excipere. Ita neceſſe eſſe, ne id ipſum quidem, quod exceptum non eſſet, comprehendi & percipi ullo modo poſſe.

Antiochus ad iſtum locum preſſius videbatur accedere. Quoniam enim id haberent Academici decretum (ſentitis enim jam hoc me δόγμα dicere) nihil poſſe percipi; non debere eos in ſuo decreto, ſicut in cæteris rebus, fluctuare, præſertim cum in eo ſumma conſiſteret. Hanc enim eſſe regulam totius philoſophiæ, conſtitutionem veri, falſi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniam ſuſciperent, docereque vellent, quæ a quovis accipi oporteret, & quæ repudiari, certe hoc ipſum, ex quo omne veri falſique judicium eſſet, percipere eos debuiſſe. Etenim duo eſſe hæc maxima in philoſophia, judicium veri, & finem bonorum: nec ſapientem poſſe eſſe, qui aut cognoſcendi initium ignoret, aut extremum expetendi; ut, aut unde proficiſcatur, aut quo perveniendum ſit, neſciat. Hæc autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moveri non poſſint, abhorrere a ſapientia plurimum.

Hoc igitur modo potius erat ab his poſtulandum, ut hoc unum ſaltem, percipi nihil poſſe, perceptum eſſe dicerent. Sed de inconſtantia totius illorum ſententiæ, ſi ulla ſententia cujuſquam eſſe poteſt nihil approbantis, ſit [34], ut opinor, dictum ſatis.

X. Sequitur diſputatio copioſa illa quidem, ſed paulo abſtruſior. Habet enim aliquantum a phyſicis: ut verear, ne majo-

34 *Sit, ut opinor*] Vel ſequenda eſt Mſ. Cantab. fides, *ſicut opinor*, quod nos fecimus: vel deleta prima vocula reſcribendum, *ut opinor*. Et ita ſane dat codex regius. *Idem*.

majorem largiar ei, qui contra dicturus eſt, libertatem & licentiam. Nam quid [35] eum facturum putem de abditis rebus & obſcuris, qui lucem eripere conetur? Sed diſputari poterat ſubtiliter, quanto quaſi artificio natura fabricata eſſet primum animal omne: deinde hominem maxime: quæ vis eſſet in ſenſibus: quemadmodum [36] prima viſa nos pellerent: deinde appetitio ab his pulſa ſequeretur: tum ut ſenſus ad res percipiendas intenderemus. Mens enim ipſa, quæ ſenſuum fons eſt, atque etiam ipſa ſenſus eſt, naturalem vim habet, quam intendit ad ea, quibus movetur. Itaque [37] alia viſa ſic arripit,

35 *Quid eum facturum putem de abditis rebus & obſcuris, qui lucem eripere conetur*] Prætermiſſam hic eſſe vocem *clariſſimis* arbitror a properante librario, ut fere fit. *Paſſerat.*

36 *Quemadmodum* prima *viſa* &c.] Legendum fortaſſe eſt *primo viſa* &c. ut *primo* & *deinde* inter ſe reſpondeant. Omnino neque *prima viſa* neque *ſecunda* dicuntur. Præterea ubi libri vulgati habent *nos pellerent*, legendum *eos pellerent*. *Eos* autem, videlicet ſenſus. *Lambinus*. *Prima* non magis hic Lambinum aut quemquam offendere debuit, quam apud Maronem in illis: *Cui prima frementem Fudit equum tellus;* aut, *Conſulis imperium hic primus ſævaſque ſecures Accipiet*. Nec magis neceſſe fuit pro *nos* legere *eos*, ut referatur ad ſenſus: de ſenſibus enim nominatim ſubjungitur, *Tum ut ſenſus ad res percipiendas intenderemus; mens enim ipſa*, &c. Illud fortaſſe magis animadvertendum, quod hic minus videtur ordo quem ſequuntur Stoici, ſervatus eſſe; quem ſervabit ipſe infra, quo in loco *viſum* primum ponit; deinde *aſſenſum*: poſtremo *appetitionem*. *Primum*, inquit, *videri oportet, in quo ſit etiam aſſenſus; dicunt enim Stoici ſenſus ipſos aſſenſus eſſe; quos quoniam appetitio conſequatur, actionem ſequi*. Et ſic Alexander, cui non minus videntur Stoicorum, quam Ariſtotelis fuiſſe decreta cognita, ait in lib. I. de Anímo, Ἕπεται μὲν ἐν τῇ φαντασίᾳ συγκατάθεσις, ὥσπερ ἐν καὶ τῇ συγκαταθέσει ὁρμή. Sed Plutarchus in Colotem eundem ordinem poſuit, quem Cicero in his verbis, Τριῶν περὶ ψυχὴν κινημάτων ὄντων, φανταστικοῦ, καὶ ὁρμητικοῦ, καὶ συγκαταθετικοῦ. Quæ poſtea hoc eodem ordine omnia perſequitur, credo, quod ita conjuncte fiant poſteriores hi duo motus *aſſenſus* & *appetitio*, ut ratione quadam magis, quam tempore diſtinguantur. *Faber*. Eam lectionem temere defendit Petr. Faber, qui ſolutæ ligatæque orationis characterem non diſtinxit. Certe neceſſaria prorſus eſt hæc Lambini conjectura, *prima viſa*, quam ex emendatione præ ſe fert regius noſter. *Daviſius*.

37 *Itaque alia viſa ſic arripit, ut his ſtatim utatur: aliqua ſic recondit, e quibus memoria oritur*] Locus hic ut doctiſſimos viros fatigaverit, nihil eſt neceſſe dicere. Lambinus reliquit inane ſpatium, quod ipſe multis verbis explere conatus eſt; at ego una litera C hic plus eſſe exiſtimo; (nam particula *ſic*, quia ſine redditione eſt, hic ferri nullo modo poteſt) quæ litera ſi in *A* mutetur, nihil quiſquam hic, opinor, aut deeſſe aut ſupereſſe dixerit. Cicero duo viſorum genera hic facit; alia quibus mens ſtatim utitur; alia quæ recondit, ut reſervet ſcilicet, & his utatur poſtea, cum erit uſus. Sic Plutarchus in libro, quem inſcripſit πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, dividit νοήσεις in κινουμένας, & ἀποκειμένας, quæ verba Stoicorum ſunt, quæ idem Plutarchus in ipſorum repugnantiis explicat, nominatim in verbis κίνησις & σχέσις: & Philo Judæus in lib. περὶ τοῦ ἀτρέπτου Νῦς, qui κίνησιν hic interpretatur ἐνέργειαν, ut σχέσιν ἠρεμίαν. Utrumque ſic oſtendit exemplo artificis, ut ſit artifex σχέσει, cum ex arte non agit, & κινήσει cum agit, nec recooditam mente modo tenet artem, ſed ea utitur: quomodo Cicero ipſe in lib. III. de Finibus κινήσεις; aut τὰ ἐν κινήσει vertit *quæ ſunt in effectu*, ut σχέσει *quæ ſunt ſine effectu*; ut hic φαντασίας (quas a Stoicis etiam νοήσεις Plutarchus appellari dicit, & appellat ipſe νοήσεις, ut paulo ante retuli) κινουμένας,

viſa

pit, ut his ſtatim utatur: aliqua ſic recondit; e quibus memoria oritur. Cætera autem ſimilitudinibus [38] conſtituit [a]: ex quibus efficiuntur notitiæ rerum: quas Græci tum *ἐννοίας*, tum *προλήψεις* vocant. Eo cum acceſſit ratio argumentique concluſio, rerumque innumerabilium multitudo; tum & perceptio eorum omnium apparet, & eadem ratio perfecta his gradibus ad ſapientiam pervenit.

Ad rerum igitur ſcientiam vitæque conſtantiam aptiſſima cum ſit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem: & iſtam *κατάληψιν*, quam, ut dixi, verbum e verbo exprimentes, comprehenſionem dicemus, cum ipſam per ſe amat, (nihil eſt enim ei veritatis luce dulcius) tum etiam propter uſum. Quocirca & ſenſibus utitur, & artes efficit, quaſi ſenſus alteros: & uſque eo philoſophiam ipſam corroborat, ut virtutem efficiat, ex qua re una vita omnis apta ſit. Ergo hi, qui negant quidquam poſſe comprehendi, hæc ipſa eripiunt vel inſtrumenta, vel ornamenta vitæ: vel potius etiam totam vitam evertunt funditus, ipſumque animal orbant animo: ut difficile ſit de temeritate eorum perinde ut cauſa poſtulat, dicere.

Nec vero ſatis conſtituere poſſum, quod ſit eorum conſilium, aut quid velint. Interdum enim cum adhibemus ad eos orationem hujuſmodi: Si ea, quæ diſputentur, vera non ſint, tum omnia fore incerta; reſpondent: Quid ergo iſtud ad nos? num noſtra culpa eſt? naturam accuſa, quæ in pro-

ſun-

viſa quibus mens ſtatim utitur; ut *ἀναποκειμένας quæ recondit*. Aperta res: ipſe tamen addit *quaſi*, molliendæ metaphoræ cauſa, ſi cui verbum Latinum *recondit*, quod tamen Græco verbo proprie reſpondet, hic videretur durius: quod verbum ubi proprie dicatur a Latinia, notum. Lego igitur, & quidem fidenter: *Alia viſa ſic arripit, ut his ſtatim utatur: alia quaſi recondit, e quibus memoria oritur*. Nam quod ex reconditis illis viſis memoriam oriri dicit, idem pene eiſdem verbis dicit Alexandee de illo viſo, & quaſi nota impreſſa, quæ in animo relinquitur, quam *τύπωσιν* ſupra Stoicos appellare diximus. *Τῆς μνήμης*, inquit, *ἡμῖν σωζόμενον αἴτιον γίνεται τοῦτο ἐγκατάλειμμα, καὶ τὸ τοιοῦτον ὥσπερ τύπον φαντασίας καλοῦσι*. Et ſic Plutarchus ait apud Stoicos *μνήμας εἶναι μονίμους καὶ σχετικὰς τυπώσεις* Faber.

38 *Similitudinibus* conſtituit] An inductionibus, id eſt, *ἐπαγωγαῖς*? Ex ſingularibus ſimilibus generalia colligit: hic olor eſt albus: ille etiam albus eſt: & alius hic albus: ergo omnis olor albus. Hæc nix alba: & hæc, & illa: ergo nix omnis alba. Hæc inductio eſt ex partibus ſimilibus totum quodam modo conſtituens; quod *ἔννοια* & *πρόληψις* Stoicis, Latine *notio*. Vide Plut. de Placit. IV. 11. *Gujetus*.

a *Conſtituit*] Vict. *conſtruit*.

fundo [39] veritatem, ut ait Democritus, penitus abſtruſerit. Alii autem elegantius, qui etiam queruntur, quod eos inſimulemus omnia incerta dicere: quantumque interſit inter incertum, & id, quod percipi non poſſit, docere conantur, eaque diſtinguere. Cum his igitur agamus, qui hæc diſtinguunt: illos, qui omnia ſic incerta dicunt, ut, ſtellarum numerus par an impar ſit, neſcitur, quaſi deſperatos aliquos relinquamus. Volunt enim (& hoc quidem vel maxime animadvertebam vos moveri) probabile aliquid eſſe & quaſi veriſimile, eaque ſe uti regula & in agenda vita, & in quærendo ac diſſerendo.

XI. [40] Quæ iſta regula eſt veri & falſi, ſi notionem veri & falſi, propterea quod ea non poſſunt internoſci, nullam habemus? Nam, ſi habemus, intereſſe oportet, ut inter rectum & pravum, ſic inter verum & falſum. Si nihil intereſt, nulla regula eſt: nec poteſt is, cui eſt viſio veri falſique communis, ullum habere judicium, aut ullam omnino veritatis notam. Nam, cum dicunt, hoc ſe unum tollere, ut quidquam poſſit ita videri, ut non eodem modo falſum etiam poſſit ita videri, cætera autem concedere: faciunt pueriliter. Quo enim omnia judicantur, ſublato, reliqua ſe negant tollere: ut, ſi quis quem oculis privaverit, dicat, ea, quæ cerni poſſent, non ſe ei ademiſſe. Ut enim illa oculis modo cognoſcuntur, ſic reliqua viſis: ſed propria veri, non communi veri & falſi nota. Quamobrem, [a] ſive [41] tu probabi-

39 *In profundo veritatem, ut ait Democritus, penitus abſtruſerit*] Reſpicit ad illius effatum, quo pronuntiavit ἐν βυθῷ ἡ ἀλήθεια. Vide Laertium, lib. IX. §. 72. Lactantius Epit. cap. 40. *Democritus in profundo quodam puteo demerſam veritatem jacere teſtatur.* Vide ſis & Inſt. Div. lib. III. cap. 28. 13. & cap. 30. 6. *Daviſius.*

40 *Quæ iſta regula eſt veri & falſi*] Ego hoc totum *veri & falſi*, tanquam a librario errante temere poſitum, funditus delevi. Namque hæc regula, quam dicit, non intelligitur regula veri & falſi; ſed regula, qua certum ab incerto, cognitum ab incognito diſtinguitur, id eſt regula cognitionis. *Lambinus.* Mihi ſimul ac Lambino librariorum videntur adſumenta hæ voces. Regula, quam dicit, eſt ea πιθανότητος, ſeu veriſimilitudinis, qua ſe uti dicunt Academici. *Daviſius.*

a Lamb. *ſive tu probabilem viſionem, & quæ non impediatur; ſive improbabilem, & quæ impediatur, ut Carneades*

41 *Sive tu probabilem viſionem, ſive improbabilem & quæ non impediatur*] Ut ad hujus philoſophiæ rationem, & ad verba Græca & Latina minus trita aliquot, egregius erat hic locus: ita male a librariis, aut a lectoribus, aut a correctoribus acceptus eſt. Non hic diviſio eſt illa viſionis in pro-

babilem viſionem, ſive improbabilem & quæ non impediatur, ut Carneades volebat, ſive aliud quid proferes, quod ſequare: ad viſum illud, de quo agimus, tibi erit revertendum. In eo autem, ſi erit communitas cum falſo, nullum erit judicium, quia proprium in communi ſigno notari non poteſt. Sin autem commune nihil erit, habeo, quod volo. Id enim quæro, quod ita mihi videatur verum, ut non poſſit idem falſum videri.

probabilem & improbabilem, quomodo Lambinus accepit; ſed illius altera pars, id eſt, viſio probabilis dividitur in eam quæ ſit probabilis tantum; quam exponit ipſe paulo inferius, *Viſum, quod cuique accurrit, & prima quaſi aſpectu probabile videtur*; & eam quæ ſit probabilis ſimul & quæ non impediatur, quam inferius item exponit ſic, *Quod ex circumſpectione aliqua, & accurata conſideratione viſum ſit*. Hoc ita eſſe docent etiam Pyrrhoneorum Philoſophiæ quaſi rudera illa, quæ reſtant apud Græcos. Galenus in lib. IX. de Decretis Hippocratis & Platonis hanc eam ipſam diviſionem novorum Academicorum ſic refert: Ἀνάγεται δὴ ἡ τούτων κρίσις εἰς φαντασίαν. ὡς οἱ νεώτεροι τῶν Ἀκαδημαϊκῶν λέγουσι, οὐ μόνον πιθανὴν, ἀλλὰ καὶ περιωδευμένην καὶ ἀπερίσπαστον. Sextus Empiricus, lib. I. Pyrrhonearum hypotypoſεων paulo ſecus diſtinguit, & verbis tamen utitur eiſdem, quibus Græce Galenus; & quibus Latine Cicero. Ille igitur ut quidem eſt interpretatus Henricus Stephanus (Græcum enim adhuc mihi videre non licuit:) *Præferunt igitur novi Academici ei phantaſiæ, quæ ſimpliciter eſt veriſimilis, eam, quæ eſt veriſimilis, &* περιωδευμένη. *Utrique autem harum eam, quæ eſt veriſimilis, &* περιωδευμένη, *&* ἀπερίσπαστος. Vides eadem verba. Stephanus ipſe vir de Græcis literis & Latinis tam bene meritus, credo, ſi illi verborum Ciceronis veniſſet in mentem, maluiſſet hic *viſionem probabilem*, quam *phantaſiam veriſimilem*, etſi res erat eadem, Latine dicere; neque tantillum hæſiſſet in verbis περιωδευμένη, & ἀπερίσπαστος: potius ea ex hoc loco in ſuum Ciceronianum Lexicon retuliſſet. Quid enim aut potuit φαντασίαν πιθανὴν magis reddere, quam *viſionem probabilem*, aut μόνον, quod illi addunt, magis explicare, quam quod hic dicit, cum repetit, *Quod cuique occurrit, & primo quaſi adſpectu probabile videtur*? Deinde *probabilem, & quæ non impediatur* cum dicit; vertit πιθανὴν καὶ ἀπερίσπαστον: reliquit περιωδευμένην; quod poſtea cum repetit, reddit, ut jam diximus, *quod ex circumſpectione aliqua, & accurata conſideratione viſum ſit*, ἀπερίσπαστον reliquit; ut intelligatur ipſum utrumque pro eodem accipere: ut Galenus etiam περιωδευμένην & ἀπερίσπαστον conjuncte poſuit: ἀπερίσπαστος igitur eſt hic ἀδιάσπαστος, ut Suidas etiam addita præpoſitione contrariæ ſignificationis ἀπερίσπαστα exponit ἀπαθῆ. Et Plutarchus in lib. περὶ ψυχῆς, cum dicit τὸν ἥσυχον, καὶ σχολαῖον, καὶ ἀπερίσπαστον βίον, ut aliis pleriſque in locis, hoc nomine non aliter utitur. At περισπᾶν eſt in gloſſis veteribus *diſtrahere*; & quidem *diſtrahere* & *impedire* dici promiſcue unus locus apud Cæſarem primo libro de Bello Civili, quem tu attente legiſti, ſatis docere poterit: *Subjicitur Metellus tribunus plebis ab inimicis Cæſaris, qui hanc rem diſtrahat*, *reliquaſque res, quas agere inſtituerat*, impediat. Ut nihil ſit apertius, quam ἀπερισπάστως in epiſt. ad Corinth. I. c. 7. veterem interpretem, cum vertit *ſine impedimento*, optime atque erudititiſſime vertiſſe. Περιωδευμένη ut minus etiam dubites, redditum ſic eſſe veriſſime, atque ego te hic quaſi Græce doceam; περίοδος eſt præter cætera ἡ τῆς γῆς περιήγησις, ut interpretantur veteres. Cicero lib. II. de Finibus *regionum hiſtoriam* dixit; verbum ſcilicet geographis in uſu frequens, ut περίοδοι Eudoxi, Hecatæi, aliorum. Iidem verbo quoque περιοδεύειν utuntur pro περιηγεῖσθαι. Docet Euſtathius præfatione commentariorum in Dionyſium, id eſſe non modo καταγράφεσθαι & διαμετρεῖσθαι, *deſcribere ac metiri regiones*; ſed accipi etiam pro κατὰ λεπτὸν ἀφηγεῖσθαι *ſingula accuratius exponere*: ut Cicero vertat *circumſpicere & accurate conſiderare*, eodem pertinet; & tu vides profecto jam pridem ſic debere ſcribi, *ſive probabilem & quæ non impediatur*. Faber.

Simili in errore verſantur, cum convicti, ac vi [a] veritatis coacti, perſpicua a perceptis volunt diſtinguere, & conantur oſtendere, eſſe aliquid perſpicui; verum illud quidem impreſſum in animo atque mente, neque tamen id percipi ac comprehendi poſſe. Quo enim modo perſpicue dixeris album eſſe aliquid, cum poſſit accidere, ut id, quod nigrum ſit, album eſſe videatur? aut quo modo iſta aut perſpicua dicemus, aut impreſſa ſubtiliter [42], cum ſit incertum, vere inaniterne mens moveatur? Ita neque color, neque corpus, nec veritas, nec argumentum, nec ſenſus, neque perſpicuum ullum relinquitur. Ex hoc illud his uſu venire ſolet, ut, quidquid dixerint, a quibuſdam interrogentur: Ergo iſtuc quidem percipis? Sed qui ita interrogant, ab his irridentur. Non enim urgent, ut coarguant, neminem ulla de re poſſe contendere, neque aſſeverare, ſine aliqua ejus rei, quam ſibi quiſque placere dicit, certa & propria nota.

Quod eſt igitur iſtuc veſtrum probabile? Nam ſi, quod cuique occurrit, & primo quaſi adſpectu probabile videtur, id confirmatur, quid eo levius? Sin ex circumſpectione aliqua & accurata conſideratione, quod viſum ſit, id ſe dicent ſequi, tamen exitum non habebunt. Primum, quia his viſis, inter quæ nihil intereſt, æqualiter omnibus abrogatur fides: deinde, cum dicant poſſe accidere ſapienti, ut, cum omnia fecerit, diligentiſſimeque circumſpexerit, exſiſtat aliquid, quod & veriſimile videatur, & abſit longiſſime a vero: quomodo, ſi [41] magna parte quidem (ut ſolent dicere) ad verum ipſum, aut quam proxime accedant, confidere ſibi poterunt? Ut enim confidant, notum his eſſe debebit inſigne veri: quo obſcuro & oppreſſo, quod tandem verum ſibi videbuntur attingere? Quid autem tam abſurde dici poteſt, quam cum ita loquun-

a Man. Lamb. *judicio veritatis*

42 *Subtiliter*] Id eſt, κατὰ λεπτὸν, exacte, ἀκριβῶς. Impreſſa ſubtiliter animo oportet eſſe viſa, ut ſint perſpicua, ex illorum ſententia. *Guietus*.

43 *Si magna parte*] Lambinus, *magnam partem*. Bene: & multa exempla Budæus in ſuis commentariis linguæ Græce e libris Ciceronis collegerat. Bene etiam legit idem Lambinus *obſcurato*; ſic enim recitat Capella in libro primo, & cum ſequenti participio *oppreſſo* magis id convenit. *Faber*. Falſus eſt Pet. Faber, qui Martianum Capellam ita recitare tradit. Legerem *obruto & oppreſſo*. Certe *obrui* & *opprimi* paſſim jungit Cicero. *Daviſius*.

Digitized by Google

loquuntur, Eſt hoc quidem rei illius ſignum, aut argumentum, & ea re id ſequor: ſed fieri poteſt, ut id, quod ſignificatur, aut falſum ſit, aut nihil ſit omnino?

XII. Sed de perceptione hactenus. Si quis enim ea, quæ dicta ſunt, labefactare volet, facile, etiam abſentibus nobis, veritas ſe ipſa defendet. His ſatis cognitis, quæ jam explicata ſunt, nunc de aſſenſione atque approbatione, quam Græci *συγκατάθεσιν* vocant, pauca dicemus: non quo non latus locus ſit; ſed paulo ante jacta ſunt fundamenta. Nam cum vim, quæ eſſet in ſenſibus, explicabamus, ſimul illud aperiebatur, comprehendi multa & percipi ſenſibus: quod fieri ſine aſſenſione non poteſt. Deinde cum inter inanimum & animal hoc maxime interſit, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid; (nihil enim agens ne cogitari quidem poteſt quale ſit) aut ei ſenſus adimendus eſt: aut [44] ea, quæ eſt in noſtra poteſtate ſita, reddenda aſſenſio. At vero animus quodam modo eripitur his, quos neque ſentire, neque aſſentiri volunt. Ut enim neceſſe eſt, lancem in libra, ponderibus impoſitis, deprimi; ſic animum perſpicuis cedere. Nam, quo modo non poteſt animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Græci id *οἰκεῖον* appellant) ſic non poteſt objectam rem perſpicuam non approbare.

Quanquam, ſi illa, de quibus diſputatum eſt, vera ſunt, nihil attinet de aſſenſione omnino loqui. Qui enim quid percipit, aſſentitur ſtatim. Sed hæc etiam ſequuntur, nec memoriam ſine aſſenſione poſſe conſtare, nec notitias rerum, nec artes: idque quod maximum eſt, ut ſit aliquid in noſtra poteſtate, in eo, qui rei nulli aſſentietur, non erit. Ubi igitur virtus, ſi nihil ſitum eſt in ipſis nobis? Maxime autem abſurdum, vitia in ipſorum eſſe poteſtate, neque peccare quemquam, niſi aſſenſione: hoc idem in virtute non eſſe, cujus omnis conſtantia & firmitas ex his rebus conſtat, quibus aſſenſa eſt, & quas approbavit: omninoque ante videri aliquid,

D 2 quam

44 *Aut ea, quæ eſt in noſtra ſita poteſtate*] Cl. Welkerus, addita negatione, legit, *quæ* non *eſt in noſtra ſita poteſtate*; quia paulo poſt noſter ait *neceſſe eſſe animum perſpicuis cedere*, & *non poſſe objectam rem perſpicuam non approbare*. Daviſius.

quam agamus, neceſſe eſt: eique, quod viſum ſit, aſſentiatur *. Quare qui aut viſum, aut aſſenſum tollit, is omnem actionem tollit e vita.

XIII. Nunc ea videamus, quæ contra ab his diſputari ſolent. Sed prius poteſtis totius eorum rationis quaſi fundamenta cognoſcere. Componunt igitur primum artem quandam de his, quæ viſa dicimus: eorumque & vim & genera definiunt: in his, quale ſit id, quod percipi & comprehendi poſſit: totidem verbis, quot Stoici. Deinde illa exponunt duo, quæ quaſi contineant omnem hanc quæſtionem: quæ ita videantur, ut etiam alia multa eodem modo videri poſſint, nec in his quidquam interſit, non poſſe eorum alia percipi, alia non percipi: nihil intereſſe autem, non modo ſi ex omni parte ejuſdem modi ſint, ſed etiam ſi diſcerni non poſſint. Quibus poſitis, unius argumenti concluſione tota ab his cauſa comprehenditur. Compoſita autem ea concluſio ſic eſt: Eorum, quæ videntur, alia vera ſunt, alia falſa: & quod falſum eſt, id percipi non poteſt: quod autem verum viſum eſt, id omne tale eſt, ut ejuſdem modi falſum etiam poſſit videri. Et, quæ viſa ſunt ejuſmodi, ut in iis nihil interſit, non poteſt accidere, ut eorum alia percipi poſſint, alia non poſſint. Nullum igitur eſt viſum, quod percipi poſſit. Quæ autem ſumunt, ut concludant id quod volunt: ex his duo ſibi putant concedi: neque enim quiſquam repugnat. Ea ſunt hæc: *Quæ viſa falſa ſint, ea percipi non poſſe*: & alterum, *Inter quæ viſa nihil interſit, ex his non poſſe alia talia eſſe, ut percipi poſſint, alia ut non poſſint*.

Reliqua vero multa & varia oratione defendunt. Quæ ſunt item duo: unum, Eorum, quæ videantur, alia vera eſſe, alia falſa: alterum, Omne viſum, quod ſit a vero, tale eſſe, quale etiam a falſo poſſit eſſe. Hæc duo propoſita non prætervolant, ſed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant & diligentiam. Dividunt enim in partes, & eas quidem magnas: primum in ſenſus: deinde in ea, quæ ducuntur a ſen-

* *Aſſentiatur*] Legit, *aſſentiri*, Lambinus: *aſſentiamur*, Gujetus.

ſenſibus, & ab omni conſuetudine, quam obſcurari [45] volunt: tum perveniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & conjectura ulla res percipi poſſit.

Hæc autem univerſa concidunt etiam minutius. Ut enim de ſenſibus heſterno ſermone vidiſtis, item faciunt de reliquis: in ſingulisque rebus, quas in minima diſpertiunt, volunt efficere, his omnibus, quæ viſa ſint, veris adjuncta eſſe falſa, quæ a veris nihil differant: ea cum talia ſint, nihil poſſe comprehendi.

XIV. Hanc ego ſubtilitatem philoſophia quidem digniſſimam judico, ſed ab eorum cauſa, qui ita diſſerunt, remotiſſimam. Definitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum ſimilitudines, diſſimilitudinesque, & earum tenuis & acuta diſtinctio, fidentium eſt hominum, illa vera & firma & certa eſſe, quæ tutentur: non eorum, qui clament, nihilo magis vera illa eſſe, quam falſa. Quid enim agant, ſi, cum aliquid definierint, roget eos quiſpiam, num illa definitio poſſit in aliam rem transferri quamlibet. Si poſſe dixerint: quid tum dicere habeant, cur illa vera definitio ſit? Si negaverint: fatendum ſit, quoniam illa vera definitio transferri non poſſit in falſum, quod ea definitione explicetur, id percipi poſſe: quod minime illi volunt.

Eadem dici poterunt in omnibus partibus. Si enim dicent, ea, de quibus different, ſe dilucide perſpicere, nec ulla communione viſorum impediri: comprehendere ea ſe poſſe fatebuntur. Sin autem negabunt vera viſa a falſis poſſe diſtingui, qui poterunt longius progredi? Occurretur enim, ſicut occurſum eſt. Nam concludi argumentum non poteſt, niſi his, quæ ad concludendum ſumpta erunt, ita probatis, ut falſa ejuſdem modi nulla poſſint eſſe. Ergo ſi, rebus comprehenſis & perceptis, niſa & progreſſa ratio hoc efficiet, nihil poſſe comprehendi: quid poteſt reperiri, quod ipſum ſibi repugnet

45 *Quam obſcurari volunt*] Hanc lectionem pertinaciter exhibent noſtri; nec tamen ex ea ſenſum commodum exſculpere queo. Si aliis idem contingat; legant illi mecum, *quæ obſcurare volunt*. Nimirum ſtatuebant Academici, ſenſus reliquaque, quæ memorat Cicero, rebus percipiendis eſſe parum idonea. Id quibus rationibus effecerint, docebit Sextus Empiricus Pyrrhoniarum Hypotypoſ. lib. I. cap. 14. *Dav.*

Digitized by Google

pugnet magis? Cumque [46] ipſa natura accuratæ orationis hoc profiteatur, ſe aliquid patefacturam, quod non appareat, &, quo id facilius aſſequatur, adhibituram & ſenſus, & ea quæ perſpicua ſint: qualis eſt iſtorum oratio, qui omnia non tam eſſe, quam videri volunt?

Maxime autem convincuntur, cum hæc duo pro congruentibus ſumunt, tam vehementer repugnantia: primum, eſſe quædam falſa viſa, quod cum volunt, declarant quædam eſſe vera: deinde, inter falſa viſa & vera nihil intereſſe. At primum ſumpſeras, tanquam intereſſet. Ita priori poſterius, poſteriori ſuperius non jungitur.

Sed progrediamur longius, & ita agamus, ut nihil nobis aſſentati eſſe videamur: quæque ab his dicuntur, ſic perſequamur, ut nihil in præteritis relinquamus. Primum igitur perſpicuitas illa, quam diximus, ſatis magnam habet vim, ut ipſa per ſeſe ea, quæ ſint, nobis, ita ut ſint, indicet. Sed tamen, ut maneamus in perſpicuis firmius & conſtantius, majore quadam opus eſt vel arte vel diligentia, ne ab iis, quæ clara ſint ipſa per ſeſe, quaſi præſtigiis quibuſdam & captionibus depellamur. Nam, qui voluit ſubvenire erroribus Epicurus iis, qui videntur conturbare veri cognitionem, dixitque ſapientis eſſe opinionem [47] a perſpicuitate ſejungere: nihil fecit. Ipſius enim opinionis errorem nullo modo ſuſtulit.

XV. Quamobrem cum duæ cauſæ perſpicuis & evidentibus rebus adverſentur: auxilia totidem ſunt contra comparanda. Adverſatur enim primum, quod parum defigunt animos & inten-

46 *Cumque ipſa natura accuratæ orationis hoc profiteatur*] Legendum videtur potius, *rationis*. Vocavit enim paulo ante *argumentum*: nec ullus eſt qui neſciat, *rationem* a a Cicerone ſæpe uſurpari pro argumento. *Paſſerat.* Neque hic mutandum eſt quicquam; eſt enim hæc *oratio* nihil quam συλλογισμὸς, ut ab Ariſtotele definitur, & explicatur etiam a Gellio in lib. xv. cap. 26. *Ariſtoteles*; inquit ille, *quid Syllogiſmus eſſet his verbis definivit*: Λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει διὰ τῶν κειμένων. *Ejus definitionis non videbatur habere incommode interpretatio facta hoc modo: Syllogiſmus eſt oratio, in qua conſenſis quibuſdam & conceſſis, aliud quid, quam quæ conceſſa ſunt, per ea, quæ conceſſa ſunt, neceſſario conficitur.* Sic Gellius hic vertit λόγος: & ſic Apulejus, etiam cum eandem illam definitionem exponeret: recte ſcilicet, ut hic Cicero. Quam enim in aliam rem definitio hic a Cicerone facta conveniat? *Faber.*

47 *Opinionem a perſpicuitate ſejungere*] Cenſuit Epicurus, ſenſus nunquam non veraces eſſe, cum perſpicuitate nitantur; opiniones vero, quæ ſunt noſtra de viſis judicia, nonnunquam veras, nonnunquam falſas ſtatuit. Sextus Empiricus adverſ. Mathem. lib. VII. §. 203. & 210. Vide & Laertium, lib. X. §. 31. 34. *Daviſius.*

Digitized by Google

tendunt in ea, quæ perſpicua ſunt, ut, quanta luce ea circumfuſa ſunt, poſſint agnoſcere: alterum eſt, quod fallacibus & captioſis interrogationibus circumſcripti atque decepti quidam, cum eas diſſolvere non poſſunt, deſciſcunt a veritate. Oportet igitur & ea, quæ pro perſpicuitate reſponderi poſſunt, in promptu habere, de quibus jam diximus: & eſſe armatos, ut occurrere poſſimus interrogationibus eorum, captioneſque diſcutere. Quod deinceps facere conſtitui.

Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipſi etiam illa ſolent non confuſe loqui. Primum conantur oſtendere, multa poſſe videri eſſe, quæ omnino nulla ſunt, cum animi [48] inaniter moveantur eodem modo rebus iis, quæ nullæ ſint, ut iis, quæ ſint. Nam cum dicatis, inquiunt, viſa quædam mitti a deo, velut ea, quæ in ſomniis videantur, quæque oraculis, auſpiciis, extis declarentur: (hæc enim ajunt probari a Stoicis, quos contra diſputant) quærunt, quonam modo, falſa viſa quæ ſint, ea deus efficere poſſit probabilia: quæ autem plane proxime ad verum accedant, efficere non poſſit? aut, ſi ea quoque poſſit, cur illa non poſſit, quæ perdifficiliter, internoſcantur tamen? &, ſi hæc, cur non inter quæ nihil ſit omnino?

Deinde, cum mens moveatur ipſa per ſeſe, ut & ea declarant, quæ cogitatione depingimus, & ea, quæ vel furioſis, vel dormientibus videntur; nonne, inquiunt, veriſimile ſit, ſic etiam mentem moveri, ut non modo non internoſcat, vera illa viſa ſint, anne falſa, ſed ut in his nihil interſit omnino? ut, ſi qui tremerent & exalbeſcerent, vel ipſi per ſe motu mentis aliquo, vel objecta terribili re extrinſecus, nihil ut eſſet qui diſtingueretur tremor ille & pallor, neque ut quidquam intereſſet inter inteſtinum & oblatum.

Poſtremo, ſi nulla viſa ſunt probabilia, quæ falſa ſint, alia

48 *Animi* inaniter *moveantur eodem modo rebus iis, quæ nullæ ſint, ut iis quæ ſint*] Walkero noſtro delenda videtur vox *inaniter*; ut enim animi *inaniter* moveantur rebus iis, quæ nullæ ſint; *vere* tamen moventur iis rebus, quæ ſint. Supra cap. 11. *Cum ſit incertum*, vere inaniterne *moveantur*. Vide ſis & cap. 16. ac lib. I. N. D. cap. 38. Et recte quidem vir eruditus illi voci litem movet. Neſcio tamen an non mutanda potius quam delenda ſit: ad me enim quod attinet, legerim, *animi* frequenter *moveantur* &c. *Idem*.

Digitized by Google

lia ratio eſt. Sin autem ſunt: cur non etiam quæ non facile internoſcantur? cur [49] non ut plane nihil interſit? præſertim cum ipſi dicatis, ſapientem in furore ſuſtinere ſe ab omni aſſenſu, quia nulla in viſis diſtinctio appareat.

XVI. Ad has omnes viſiones inanes Antiochus quidem & permulta dicebat, & erat de hac una re unius diei diſputatio. Mihi autem non idem faciendum puto: ſed ipſa capita dicenda. Et primum quidem hoc reprehendendum, quod captioſiſſimo genere interrogationis utuntur: quod genus minime in philoſophia probari ſolet. Cum aliquid minutatim & gradatim additur aut demitur, *ſoritas* hos vocant, quia acervum efficiunt uno addito grano. Vitioſum ſane & captioſum genus. Sic enim aſcenditis: Si tale viſum objectum eſt a deo dormienti, ut probabile ſit, cur non etiam ut valde veriſimile? cur deinde non, ut difficiliter a vero internoſcatur? deinde, ut ne internoſcatur quidem? poſtremo ut nihil inter hoc & illud interſit? Huc ſi perveneris, me tibi primum quidque concedente, meum vitium fuerit. Sin ipſe tua ſponte proceſſeris, tuum.

Quis enim tibi dederit, aut omnia deum poſſe; aut ita factum eſſe, ſi poſſit? Quomodo autem ſumis, ut, ſi quid cui ſimile eſſe poſſit, ſequatur, ut etiam internoſci difficiliter poſſit? deinde, ut ne internoſci quidem? poſtremo, ut idem ſit? Ut, ſi lupi canibus ſimiles: eoſdem dices ad extremum. Et quidem honeſtis ſimilia ſunt quædam non honeſta, & bonis non bona, & artificioſis minime artificioſa. Quid dubitamus igitur affirmare nihil inter hæc intereſſe? Ne repugnantia quidem videmus? Nihil eſt enim, quod de ſuo genere in aliud genus transferri poſſit. At ſi efficeretur, ut inter viſa differentium generum nihil intereſſet: reperirentur quæ & in ſuo genere eſſent, & in alieno. Quod fieri qui poteſt?

Omnium deinde inanium viſorum una depulſio eſt, ſive illa

49 *Cur non ut plane nihil interſit*] Locus obſcurior non attendenti ob particulam *ut*. Cujus tamen in ea ſignificatione Ciceroni uſus eſt frequentiſſimus. *Ut nihil interſit*, valet *etiamſi nihil interſit*. Dicatur plenius, *ut concedamus nihil intereſſe*. Confer ſequentia; & quæ annoto ad illa verba, *Ut ſibi ſint & ova ovorum, & apes apum ſimillimæ*, qui locus item immerito correctus eſt. *Faber.*

la cogitatione informantur, quod fieri ſolere concedimus; ſive in quiete, ſive per vinum, ſive per inſaniam. Nam ab omnibus ejuſdem modi viſis perſpicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abeſſe dicemus. Quis enim, cum ſibi fingit aliquid & cogitatione depingit, non, ſimul [50] ac ſe ipſe commovit atque ad ſe revocavit, ſentit quid interſit inter perſpicua & inania? Eadem ratio eſt ſomniorum. Num cenſes Ennium, cum in hortis cum Ser. Galba, vicino ſuo, ambulaviſſet, dixiſſe, Viſus ſum mihi cum Galba ambulare? At, cum ſomniavit, ita narravit:

[51] *Viſus Homerus adeſſe poeta.*

Idemque in Epicharmo:

Nam videbar ſomniare med ego eſſe mortuum.

Itaque, ſimul ut experrecti ſumus, viſa illa contemnimus: neque ita habemus, ut ea, quæ in foro geſſimus.

XVII. At enim dum videntur, eadem eſt in ſomniis ſpecies [52] eorum, quæ vigilantes videmus. Plurimum intereſt. Sed id omittamus. Illud enim dicimus, non eandem eſſe vim neque integritatem dormientium & vigilantium, nec mente, nec ſenſu. Ne vinolenti quidem quæ faciunt, eadem approbatione faciunt, qua ſobrii: dubitant, hæſitant, revocant ſe interdum, iiſque, quæ videntur, imbecillius aſſentiuntur: cumque edormiverunt, illa viſa quam levia fuerint intelligunt. Quod idem contingit inſanis; ut & incipientes furere ſentiant, & dicant, aliquid, quod non ſit, id videri ſibi: &, cum relaxentur, ſentiant, atque illa dicant Alcmæonis:

Sed mihi neutiquam cor conſentit cum oculorum adſpectu.

At enim ipſe ſapiens ſuſtinet ſe in furore, ne approbet falſa pro veris. Et alias quidem ſæpe, ſi aut in ſenſibus ipſius

50 *Simul ac ſe ipſe commovit*] Proverbium tritum ſermone ipſe in lib. III. de Oratore ſic extulit, *Facilius eſt currentem incitare, quam commovere languentem.* Ductum etiam videri poteſt ex ritu commovendi ſacra bellis indicendis, de quo legendus tibi Servius ad illud Maronis, Æneid. VII. *Cum prima movent in prælia Martem.* Idem.

51 *Viſus Homerus adeſſe poeta*] Lucretius I. 121.

Etſi præterea tamen eſſe Acheruſia templa
Ennius æternis exponit verſibus, edens;
Unde ſibi exortam ſemper florentis Homeri
Commemorat ſpeciem &c.

Vide & Somn. Scip. cap. I. *Daviſius.*

52 *Species ac eorum*] Senſui prorſus neceſſaria eſt vox media; quam nos ea de cauſa repoſuimus. *Idem.*

eſt aliqua forte gravitas, aut tarditas, aut obſcuriora ſunt quæ videntur, aut a perſpiciendo temporis brevitate excluditur. Quanquam totum hoc, ſapientem aliquando ſuſtinere aſſenſionem, contra vos eſt. Si enim inter viſa nihil intereſſet, aut ſemper ſuſtineret, aut nunquam. Sed ex hoc genere toto perſpici poteſt levitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. Quærimus gravitatis, conſtantiæ, firmitatis, ſapientiæ judicium: utimur exemplis ſomniantium, furioſorum, ebrioſorum. Illud attendamus in hoc omni genere, quam inconſtanter loquamur. Non enim proferremus vino aut ſomno oppreſſos, aut mente captos, tam abſurde, ut tum diceremus intereſſe inter vigilantium viſa, & ſobriorum, & ſanorum, & eorum, qui eſſent aliter affecti: tum nihil intereſſe.

Ne hoc quidem cernunt, omnia ſe reddere incerta, quod nolunt. Ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci. Si enim res ſe ita habeant, ut nihil interſit, utrum ita cui videatur, ut inſano, an ſano: cui poſſit exploratum eſſe de ſua ſanitate? Quod velle efficere, non mediocris inſaniæ eſt.

Similitudines vero aut geminorum, aut ſignorum annulis impreſſorum, pueriliter conſectantur. Quis enim noſtrum ſimilitudines negat eſſe, cum eæ plurimis in rebus appareant? Sed, ſi ſatis eſt ad tollendam cognitionem, ſimilia eſſe multa multorum: cur eo non eſtis contenti, præſertim concedentibus nobis? & cur id potius contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non ſuo quidque genere ſit tale, quale eſt? nec ſit in duobus aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut ſibi ſint & ova ovorum, & apes apium ſimillimæ. Quid pugnas igitur? aut quid tibi vis in geminis? conceditur enim ſimiles eſſe: quo contentus eſſe potueras. Tu autem vis eoſdem plane eſſe; non ſimiles: quod fieri nullo modo poteſt.

Dein confugis ad phyſicos eos, qui maxime in Academia irridentur: a quibus ne tu quidem jam te abſtinebis: & ais Democritum [53] dicere, innumerabiles eſſe mundos, & quidem ſic quoſdam inter ſe non ſolum ſimiles, ſed undique per-

53 *Democritum dicere, innumerabiles eſſe mundos*] De hac Democriti ſententia videri poſſint Æg. Menagius ad Laertii, IX. 44. & Jac. Perizonius ad Æliani Var. Hiſt. IV. 29. *Idem*.

Digitized by Google

perfecte & abſolute ita pares, ut inter eos nihil prorſus interſit, & eos quidem innumerabiles: itemque homines. Deinde poſtulas, ut, ſi mundus ita ſit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem interſit, concedatur tibi, ut in hoc quoque noſtro mundo aliquid alicui ſic par ſit, ut nihil differat, nihil interſit. Cur enim, inquies, cum ex illis individuis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatii Catuli non modo poſſint eſſe, ſed etiam ſint, in hoc tanto mundo Catulus alter non poſſit effici?

XVIII. Primum quidem me ad Democritum vocas, cui non aſſentior: potiuſque refellam, propter id, quod dilucide docetur a politioribus phyſicis, ſingularum rerum ſingulas proprietates eſſe. Fac enim antiquos illos Servilios, qui gemini fuerunt, tam ſimiles quam dicuntur: num cenſes etiam eoſdem fuiſſe? Non cognoſcebantur foris, at domi: non ab alienis, at a ſuis. An non videmus, hoc uſu venire, ut quos nunquam putaſſemus a nobis internoſci poſſe, eos, conſuetudine adhibita, tam facile internoſceremus, uti ne minimum quidem ſimiles eſſe viderentur?

Hic pugnes licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipſum ſapientem, de quo omnis hic ſermo eſt, cum ei res ſimiles occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum aſſenſum; nec unquam ulli viſo aſſenſurum, niſi quod tale fuerit, quale falſum eſſe non poſſit. Sed ad cæteras res habet quandam artem, qua vera a falſis poſſit diſtinguere: & ad ſimilitudines iſtas uſus adhibendus eſt. Ut mater geminos internoſcit conſuetudine oculorum: ſic tu internoſces, ſi aſſueveris. Videſne, ut in proverbio ſit ovorum inter ſe ſimilitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuiſſe complures (ſalvis rebus illis) qui gallinas alere permultas quæſtus cauſa ſolerent: hi cum ovum inſpexerant, quæ id gallina peperiſſet, dicere ſolebant. Neque id eſt contra nos: nam nobis ſatis eſt ova illa * internoſcere. Nihil enim [54] magis aſſentiri poteſt

E 2 hoc

* Lamb. *internoſcere licere. At enim nihilo minus aſſentiri poteſt*

54 *Nihil enim magis aſſentiri poteſt hoc illud eſſe, quam ſi inter illa omnino nihil intereſſet.*

hoc illud eſſe, quam ſi inter illa omnino nihil intereſſet. Habeo enim regulam, ut talia viſa vera judicem, qualia falſa eſſe non poſſint. Ab hac mihi non licet tranſverſum, ut ajunt, digitum diſcedere, ne confundam omnia. Veri enim & falſi non modo cognitio, ſed & natura tolletur, ſi nihil erit, quod interſit. Ut etiam illud abſurdum ſit, quod interdum ſoletis dicere, cum viſa in animos imprimantur, non vos id dicere, inter ipſas impreſſiones nihil intereſſe, ſed inter ſpecies & quaſdam formas eorum. Quaſi vero non ſpecie viſa judicentur: quæ fidem nullam habebunt, ſublata veri & falſi nota.

Illud vero perabſurdum, quod dicitis probabilia vos ſequi, ſi re nulla impediamini. Primum qui poteſtis non impediri, cum a veris falſa non diſtent? Deinde quod judicium eſt veri, cum ſit commune falſi? Ex his illa neceſſario nata eſt ἐποχὴ, id eſt aſſenſionis retentio: in qua melius ſibi conſtitit Arceſilas, ſi vera ſunt quæ de Carneade nonnulli exiſtimant. Si enim percipi nihil poteſt, quod utrique viſum eſt: tollendus aſſenſus eſt. Quid enim eſt tam futile, quam quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus, ſolitum eſſe delabi interdum, ut diceret, opinaturum, id eſt, peccaturum eſſe ſapientem. Mihi porro non tam certum eſt, eſſe aliquid, quod comprehendi poſſit, de quo jam nimium etiam diu diſputo, quam ſapientem nihil opinari, id eſt, nunquam aſſentiri rei vel falſæ vel incognitæ.

Reſtat illud, quod dicunt, veri inveniendi cauſa contra omnia dici oportere & pro omnibus. Volo igitur videre, quid in-

reſſet. Habeo enim regulam] Verba inculcare aut mutare, ut mutavit hic Lambinus, ſatis tutum non arbitror. Si quid auſim affirmare, tantum pro *poteſt* legam *potes*; & diſtinguam ſic, *Nihil enim magis aſſentiri potes, hoc illud eſſe, quam ſi inter illa omnino nihil intereſſet? Habeo enim* &c. quia ſentio dialogiſmum eſſe, in quo reſponſio illa, *Habeo enim regulam*, poſtulat, ut in priore parte legatur *potes*. Academicus inducitur qui Lucullo hæc dicenti, *Nobis ſatis eſt ova illa internoſcere*, referat *Nihil enim*: quaſi reſponderet *Nihil eſt*, aut nihil eſt profecto: quomodo ille apud Terentium in Adelphis, *Quid aiunt? quid cenſes? nihil enim*. Deinde item ſibi Lucullus objicit etiam, quod Academicum quæſiturum ſciat, *Magis aſſentiri potes* &c. Ipſe reſpondet, *Habeo enim regulam*. Significare autem vult ejuſmodi anthypophora non magis aſſentiri poſſe Lucullum hoc ovum ſcilicet eſſe illud ovum quod ſe dicat noſſe, quam ſi inter illa omnino nihil intereſſet. *Faber*.

Digitized by Google

invenerint. Non ſolemus [55], inquit, oſtendere. Quæ ſunt tandem iſta myſteria? aut cur celatis, quaſi turpe aliquid, ſententiam veſtram? Ut, qui audient, inquit, ratione potius quam auctoritate ducantur. Quid ſi utrumque? num pejus eſt? Unum tamen illud non celant, nihil eſſe, quod percipi poſſit. An in eo auctoritas nihil obeſt? mihi quidem videtur vel plurimum. Quis enim iſta tam aperte perſpicueque & perverſa, & falſa ſecutus eſſet, niſi tanta in Arceſila, multo etiam major in Carneade & copia rerum & dicendi vis fuiſſet?

XIX. Hæc Antiochus fere & Alexandriæ tum, & multis annis poſt, multo etiam aſſeverantius in Syria, cum eſſet mecum, paulo ante quam eſſet mortuus. Sed jam confirmata cauſa, te, hominem amiciſſimum, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere: Tune, cum tantis laudibus philoſophiam extuleris, Hortenſiumque noſtrum diſſentientem commoveris, eam philoſophiam ſequere, quæ confundit vera cum falſis, ſpoliat nos judicio, privat approbatione, omnibus orbat ſenſibus? Et Cimmeriis [56] quidem, quibus adſpectum ſolis ſive deus aliquis, ſive natura ademerat, ſive ejus loci, quem incolebant, ſitus, ignes tamen aderant, quorum illis uti lumine licebat. Iſti autem, quos tu probas, tantis offuſis tenebris, ne ſcintillam quidem ullam nobis ad adſpiciendum reliquerunt. Quos ſi ſequamur, iis vinculis ſimus adſtricti, ut nos commovere nequeamus: ſublata enim aſſenſione omnem & motum animorum, & actionem rerum ſuſtulerunt: quod non modo recte fieri, ſed omnino fieri non poteſt. Provide etiam, ne uni tibi iſtam ſententiam minime liceat defendere. An tu, cum res occultiſſimas aperueris, in lucemque protuleris, juratuſque dixeris, ea

55 *Non ſolemus, inquit, oſtendere*] Auguſtinus contra Acad. lib. III. cap. 20. *Cicero ait illis* (Academicis) *morem fuiſſe occultandi ſententiam ſuam, nec eam cuiquam niſi qui ſecum ad ſenectutem uſque vixiſſet, aperire conſueviſſe*. Vide & cap. 17. & lib. II. cap. 13. Attamen Carneades *καίτοι ὑπὸ Στωϊκῶν ἐλεγχόμενος εἰς τὸ φανερὸν κυκᾷν, πρός γε τοὺς ἑαυτοῦ ἑταίρους δι' ἀποῤῥήτων ὡμολόγει τι καὶ ἠλήθευε καὶ ἀπεφαίνετο, ὡς κἂν ἄλλος τῶν ἐπιτυχόντων*. Hoc teſtatur Numenius apud Euſebium Præp. Evang. lib. XIV. cap. 8. *Daviſius*.

56 *Et Cimmeriis quidem, quibus adſpectum ſolis* &c.] Eſt ab Homero Odyſſ. Λ. 14. Hinc in proverbio feruntur *Cimmeriæ tenebræ*; de quibus vide Deſ. Eraſmum in Adag. *Idem*.

ea [57] te comperiſſe : quod mihi quoque licebat , qui ex te illa cognoveram : negabis eſſe ullam rem , quæ cognoſci , comprehendi , percipi poſſit ? Vide , quæſo , etiam atque etiam , ne illarum quoque rerum pulcherrimarum a te ipſo minuatur auctoritas .

Quæ cum dixiſſet ille , finem fecit . Hortenſius autem vehementer admirans , quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat , ut etiam manus ſæpe tolleret : nec mirum ; nam nunquam arbitror contra Academiam dictum eſſe ſubtilius : me quoque , jocanſne , an ita ſentiens (non enim ſatis intelligebam) cœpit hortari , ut ſententia deſiſterem .

Tum mihi Catulus , Si te , inquit , Luculli oratio flexit , quæ eſt habita memoriter , accurate , copioſe , taceo ; neque te , quo minus , ſi tibi ita videatur , ſententiam mutes , deterrendum puto . Illud vero non cenſuerim , ut ejus auctoritate moveare . Tantum enim te non monuit , inquit arridens , ut caveres , ne quis improbus tribunus plebis , quorum vides quanta copia ſemper futura ſit , arriperet te , & in concione quæreret , qui tibi conſtares , cum idem negares quidquam certi poſſe reperiri , idem te comperiſſe dixiſſes . Hoc , quæſo , ne te terreat . De cauſa autem ipſa malim quidem te ab hoc diſſentire . Sin ceſſeris , non magnopere mirabor . Memini enim Antiochum ipſum , cum annos multos talia ſenſiſſet , ſimul ac viſum ſit , ſententia deſtitiſſe . Hæc cum dixiſſet Catulus : me omnes intueri .

XX. Tum ego non minus commotus , quam ſoleo in cauſis majoribus , hujuſmodi quadam oratione ſum exorſus : Me , Catule , oratio Luculli de ipſa re ita movit , ut docti hominis , & copioſi , & parati , & nihil prætereuntis eorum , quæ pro illa cauſa dici poſſent ; non tamen ut ei reſpondere poſſe diffiderem . Auctoritas autem tanta plane me movebat , niſi tu oppoſuiſſes non minorem tuam . Aggrediar igitur , ſi pauca ante quaſi de fama mea dixero .

Ego enim , ſi aut oſtentatione aliqua adductus , aut ſtudio certandi , ad hanc potiſſimum philoſophiam me applicavi ; non

57 *Ea te comperiſſe*] Te comperiſſe conjurationem Catilinariam . *Lambin.*

Digitized by Google

non modo ſtultitiam meam, ſed etiam mores & naturam condemnandam puto. Nam, ſi in minimis rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coercetur: ego de omni ſtatu conſilioque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut fruſtrari cum alios, tum etiam me ipſum velim? Itaque, niſi ineptum putarem, in tali diſputatione id facere, quod, cum [58] de republica diſceptatur, fieri interdum ſolet: jurarem per Jovem deoſque penates, me & ardere ſtudio veri reperiendi, & ea ſentire, quæ dicerem. Qui enim poſſum non cupere verum invenire, cum gaudeam, ſi ſimile veri quid invenerim? Sed, ut hoc pulcherrimum eſſe judicem, vera videre, ſic, pro veris probare falſa, turpiſſimum eſt. Nec tamen ego is ſum, qui nihil unquam falſi approbem, qui nunquam aſſentiar, qui nihil opiner: ſed quærimus de ſapiente. Ego vero ipſe & magnus quidem ſum opinator, (non enim ſum ſapiens) & meas cogitationes ſic dirigo, non ad illam parvulam Cynoſuram,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

ut ait Aratus, eoque directius gubernant, quod eam tenent,

Quæ curſu interiore brevi convertitur orbe:

ſed ad Helicem & clariſſimos Septentriones, id eſt, rationes has, latiore ſpecie, non ad tenue elimatas. Eo fit, ut errem & vager latius. Sed non de me, ut dixi, ſed de ſapiente quæritur. Viſa enim iſta cum acriter mentem ſenſumve pepulerunt, accipio, hiſque interdum etiam aſſentior, nec percipio tamen: nihil enim arbitror poſſe percipi. Non ſum ſapiens: itaque viſis cedo, neque poſſum reſiſtere. Sapientis autem hanc cenſet Arceſilas vim eſſe maximam, Zenoni aſſentiens, cavere ne capiatur: ne fallatur, videre. Nihil eſt enim ab ea cogitatione, quam habemus de gravitate ſapientis, errore, levitate, temeritate disjunctius.

Quid igitur loquar de firmitate ſapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. Quod quoniam a te probatur, (ut præpoſtere tecum agam, mox referam me ad

58. *Cum de Rep. diſceptatur, fieri interdum ſolet*] Reſpicere videtur ad id jusjurandum, quo poſt ſententias dictas interdum adigebantur ſenatores: jurabant enim, *E republica eſſe quod cenſuiſſent*. Vide Briſſonium Form. lib. II. pag. 226. *Davíſius*.

ad ordinem) hæc primum concluſio quam habeat vim, conſidera.

XXI. Si ulli rei ſapiens aſſentietur unquam, aliquando etiam opinabitur : nulli igitur rei aſſentietur. Hanc concluſionem Arceſilas probat : confirmabat enim & primum, & ſecundum. Carneades [59] nonnunquam ſecundum illud dabat, aſſentiri aliquando. Ita ſequebatur etiam opinari : quod tu non vis, & recte, ut mihi videris. Sed illud primum, ſapientem, ſi aſſenſurus eſſet, etiam opinaturum, falſum eſſe & Stoici dicunt, & eorum adſtipulator Antiochus. Poſſe enim eum falſa a veris, & quæ non poſſunt percipi, ab iis, quæ poſſint, diſtinguere. Nobis autem primum, etiam ſi quid percipi poſſit, tamen ipſa conſuetudo aſſentiendi periculoſa eſſe videtur & lubrica.

Quamobrem cum tam vitioſum eſſe conſtet, aſſentiri quidquam aut falſum aut incognitum, ſuſtinenda eſt potius omnis aſſenſio, ne præcipitet, ſi temere proceſſerit. Ita enim finitima ſunt falſa veris, eaque quæ percipi [a] poſſunt, (ſi modo

ea

59 *Carneades nonnunquam ſecundum illud dabat*] Secundus concluſionis modus, ut vidiſti deſcriptum in Topicis, hic plenus eſt : *Si ulli rei ſapiens aſſentietur unquam, aliquando etiam opinabitur : nunquam autem opinabitur : nulli igitur rei aſſentietur*. His verbis porro *primum* & *ſecundum* Stoici ſolent uti in his concluſionum modis, quos in eodem libro illo expoſuit tam accurate Cicero, & Chryſippus apud Diogenem in Zenone, & alii multi. Græci vocant ἡγούμενον & πρῶτον primam partem connexi, ut ſecundam δεύτερον aut λῆγον, aut ἑπόμενον, quæ Cicero nunc *antecedens & conſequens*, nunc *primum & ſecundum*, nunc *primum & extremum*, eiſdem quibus illi verbis exprimit. Hic tamen vocat *primum*, primam ſumptionem, id eſt totum connexum, ut etiam paulo poſt, cum dicit, *Sed illud primum, ſapientem, ſi aſſenſurus eſſet, etiam opinaturum* : *ſecundum* autem ut Græci, quod erat poſtremum in connexo, *Nunquam autem opinabitur* : quæ eſt etiam ſecunda ſumptio in hac concluſione rationis. Jam Arceſilæ ratio tota eſt perfacilis. Is probabat concluſionem, id eſt συμπέρασμα, ut etiam in lib. III. de Finibus concluſionis rationis poſtremam partem illam ſic vocat : *Duorum autem, inquit, e quibus effecta concluſio eſt*. (Hoc dixi quod ſæpiſſime concluſionem rationis vocat, quam Græci συλλογισμὸν, aut ἀπόδειξιν) Concluſionem igitur hanc probat hoc ipſo quod ſumptiones duas, ex quibus ea efficitur, confirmat, id eſt, quaſi συγκυροῖ, ſua ſententia comprobat, aut adeo confirmat rationibus allatis. In hoc autem convenit Arceſilæ cum Zenone, qui primus omnium philoſophorum ſtatuit ſapientem nihil opinaturum. De Carneade res eſt item facillima ; *nonnunquam probabat ſecundum* : id erat, *Sapiens autem nunquam opinabitur*. *Nonnunquam* dicit, quia nonnunquam contrariam ſententiam probabat, ut ſupra dixit : *Carneadem autem etiam heri audiebamus ſolitum eſſe delabi interdum, ut diceret opinaturum eſſe ſapientem*. Et paulo ante cum locum de aſſenſione. *In qua melius*, inquit, *ſibi conſtitit Arceſilas, ſi vera ſunt quæ de Carneade nonnulli exiſtimant*. Vides igitur Carneades quid hic probaret, & quomodo : vel potius quid ſimularet ſe probare. Id enim dicit infra Cicero ſe putare magis ab illo diſputatum, quam probatum, atque in eo ſe Clitomachum auctorem ſequi. *Faber*.

a Lamb. *non poſſunt, iis quæ percipi poſſunt*

Digitized by Google

ea ſunt quædam : jam enim videbimus) ut tamen [60] in præcipitem locum non debeat ſe ſapiens committere . Sin autem [61] , omnino nihil eſſe quod percipi poſſit , a me ſumpſero , & , quod tu mihi das , accepero , ſapientem nihil opinari : effectum illud erit , ſapientem aſſenſus omnes cohibiturum : ut tibi videndum ſit , idne malis , an aliquid opinaturum eſſe ſapientem . Neutrum , inquies , illorum . Nitamur igitur , nihil poſſe percipi . Etenim de eo omnis eſt controverſia .

XXII. Sed prius pauca cum Antiocho , qui hæc ipſa , quæ a me defenduntur , & didicit apud Philonem tam diu , ut conſtaret diutius didiciſſe neminem , & ſcripſit de his rebus acutiſſime , & idem hæc non acrius accuſavit in ſenectute , quam antea defenſitaverat . Quamvis igitur fuerit acutus , ut fuit : tamen inconſtantia levatur auctoritas . Quis enim iſte dies illuxerit , quæro , qui illi oſtenderit eam , quam multos annos eſſe negaviſſet , veri & falſi notam . Excogitavit aliquid ? eadem dicit , quæ Stoici . Pœnituit eum illa ſenſiſſe ? cur non ſe tranſtulit ad alios , & maxime ad Stoicos ? eorum enim erat propria iſta [b] diſſenſio . Quid ? eum Mneſarchi pœnitebat ? quid ? Dardani ? qui erant Athenis tum principes Stoicorum . Nunquam a Philone diſceſſit , niſi poſteaquam ipſe cœpit , qui ſe audirent , habere .

Unde autem ſubito vetus Academia revocata eſt ? Nominis dignitatem videtur , cum a re ipſa deſciſceret , retinere voluiſſe . Quod erant qui illum gloriæ cauſa facere dicerent : ſperare etiam fore , ut ii , qui ſe ſequerentur , Antiochii vocarentur . Mihi autem magis videtur non potuiſſe ſuſtinere concurſum omnium philoſophorum . Etenim de cæteris ſunt inter illos nonnulla communia : hæc Academicorum eſt una ſententia , quam reliquorum philoſophorum nemo probet . Itaque ceſſit : & ut ii , qui niſi ſub nube ſolem non ferunt ; i-

60 *Ut tamen in præcipitem locum*] Legendum eſt , *ut in tam præcipitem locum* . Atque hanc emendationem & adjuvant codices MSſ. & libentius amplector , quod Guidoni Fabro Pibracio , patrono regio , venerat etiam ante in mentem . *Lamb.*

61 *Sin autem omnino nihil eſſe quod percipi* &c.] Nam ſi nihil percipi poteſt , non poteſt ſapiens aſſentiri rei incognitæ , quin uno tempore opinetur : at ſapiens non opinatur : ergo ſapiens aſſenſus omnes cohibere debet . *Idem* .

b Man. Lamb. *defenſio*

tem ille, cum æſtuaret, veterum, ut Mænianorum [62], ſic Academſcorum umbram ſecutus eſt.

Quoque ſolebat uti argumento tum, cum ei placebat nihil poſſe percipi, cum quæreret, Dionyſius ille Heracleotes utrum comprehendiſſet certa illa nota, qua aſſentiri dicitis oportere, illudne, quod multos annos tenuiſſet, Zenonique magiſtro credidiſſet, honeſtum quod eſſet, id bonum ſolum eſſe: an, quod poſtea defenſitaviſſet, honeſti inane nomen eſſe; voluptatem eſſe ſummum bonum: qui ex illius commutata ſententia docere vellet, nihil ita ſignari in animis noſtris a vero poſſe, quod non eodem modo poſſit a falſo, is curavit, quod argumentum ex Dionyſio ipſe ſumpſiſſet, ex eo cæteri ſumerent.

XXIII. Sed cum hoc alio loco plura: nunc ad ea, quæ a te, Luculle, dicta ſunt. Et primum quod initio dixiſti, videamus quale ſit: ſimiliter a nobis de antiquis philoſophis commemorari, atque ſeditioſi ſolerent claros viros, ſed tamen populares aliquos nominare. Illi cum res [63] non bonas tractent, ſimiles bonorum videri volunt. Nos autem dicimus, ea nobis videri, quæ voſmetipſi nobiliſſimis philoſophis placuiſſe conceditis. Anaxagoras nivem nigram dixit eſſe: ferres me, ſi ego idem dicerem? tu, ne ſi dubitarem quidem. At quis eſt hic? num ſophiſtes? ſic enim appellabantur ii, qui oſten-

62 *Mænianorum*] Nonius in *Mæniana:* Mæniana *ab inventore eorum Mænio dicta ſunt: unde & columna Mæniana*. *Cicero* Academ. lib. IV. *Interim ille, cum æſtuaret, veterum, ut Mænianorum, ſic Academicorum viam ſecutus eſt*. Ex noſtro corrigendi ſunt Marcelli codices. Pravam tamen illam rationem non evitavit G. J. Voſſius in Etymologico; qui, ſimul ac Briſſonius, Mastinius, & Interpretes ad *Feſtum*, de *Mænianis* plura congeſſit. Adjiciam tamen *Aſconii* verba: *Mænius*, inquit, *cum domum ſuam venderet Catoni & Flacco cenſoribus, ut ibi baſilica ædificaretur, exceperat jus ſibi unius columnæ: ſuper quam tectum projiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipſi & poſteri ejus ſpectare munus gladiatorum poſſent, quod etiam tum in foro dabatur*. Extant ad Divin. in Cæcilium cap. 16. De Mænianorum vero etymologia diverſus abit a veteribus Cl. Salmaſius ad Spartianum p. 155. edit. Pariſ. quem, ſi lubet, vide. *Daviſius*.

63 *Res non bonas*] Lego, *res novas*. Nihil enim Rep. bene conſtituta, fuit unquam invidioſius, quam non modo tractatio, ſed etiam ſtudium novarum rerum. Legiſti oratione prima in Catilinam: *Servilius Ahala Sp. Mælium rebus novis ſtudentem ſua manu occidit*; ut mittam exempla infinita. In philoſophia vult item invidioſum eſſe Arceſilæ novæ Academiæ principi, atque ejus æmulis, quod nova Academia inſtituenda ille exortus eſt, ut antea dixit, qui bene conſtitutam philoſophiam everteret. Quid ergo aut in Rep. aut in philoſophia bene conſtituta, aut ſeditioſis illis tribunis quos memoravit, aut novis Academicis quos cum illis comparavit, vel aptius, vel gravius; quam res novæ ab antiquis potuit objici? *Faber*.

Digitized by Google

oſtentationis aut quæſtus cauſa philoſophantur: maxima fuit & gravitatis & ingenii gloria.

Quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre poſſumus non modo ingenii magnitudine, ſed etiam animi; qui ita ſit auſus ordiri: *Hæc loquor de univerſis*. Nihil excipit, de quo non profiteatur: quid enim eſſe poteſt extra univerſa? Quis hunc philoſophum non anteponit Cleanthi, Chryſippo, reliquiſque inferioris ætatis? qui mihi cum illo collati quintæ [64] claſſis videntur. Atque is non hoc dicit, quod nos, qui veri eſſe aliquid non negamus, percipi poſſe negamus. Ille verum eſſe plane negat. Eſſe ſenſus quidem dicit, ſed obſcuros & tenebricoſos. Sic enim appellat eos is, qui hunc maxime eſt admiratus, Chius Metrodorus, initio libri, qui eſt de Natura. *Nego*, inquit, *ſcire nos ſciamuſne aliquid, an nihil ſciamus: ne idipſum quidem neſcire, aut ſcire, ſcire nos: nec omnino, ſitne aliquid, an nihil ſit*.

Furere tibi Empedocles videtur: at mihi digniſſimum rebus iis, de quibus loquitur, ſonum fundere. Num ergo is excæcat nos, aut orbat ſenſibus, ſi parum magnam vim cenſet in iis eſſe ad ea, quæ ſub eos ſubjecta ſunt, judicanda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis quanquam verſibus, ſed tamen illis verſibus, increpant eorum arrogantiam, quaſi irati, qui, cum ſciri nihil poſſit, audeant ſe ſcire dicere. Et ab his ajebas removendum Socratem & Platonem. Cur? an de ullis certius poſſum dicere? Vixiſſe cum his equidem videor: ita multi ſermones perſcripti ſunt, e quibus dubitari non poſſit, quin Socrati nihil ſit viſum ſciri poſſe. Excepit unum tantum, *ſcire ſe, nihil ſe ſcire*: nihil amplius. Quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris hæc perſecutus non eſſet, niſi probaviſſet. Ironiam enim alterius, perpetuam præſertim, nulla fuit ratio perſequi.

XXIV. Videorne tibi non, ut Saturninus, nominare modo illuſtres homines, ſed etiam imitari [65] nunquam, niſi clarum,

64 *Quintæ claſſis*] Id eſt, ultimæ. Populus in comitiis in quinque claſſes dividebatur. Infimi quique ex plebe in quintam claſſem conferebantur. *Gujet.*

65 *Imitari nunquam*] Exulet vox nequiſſima, *nunquam*, & reducatur in ſuas ſedes, *num quem*, cum hac interpunctione. *Videorne tibi non ut Saturninus, nominare modo illuſtres homines, ſed etiam imitari? Num quem niſi clarum, niſi nobilem?* Paſſerat.

niſi nobilem? Atqui habebam moleſtos vobis, ſed minutos, Stilponem, Diodorum, Alexinum: quorum ſunt contorta & aculeata quædam ſophiſmata. Sic enim appellantur fallaces concluſiunculæ. Sed quid eos colligam, cum habeam Chryſippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? Quam multa ille contra ſenſus, quam multa contra omnia, quæ in conſuetudine probantur? Diſſolvit idem. Mihi quidem non videtur: ſed diſſolverit ſane. Certe tam multa non collegiſſet, quæ nos fallerent probabilitate magna, niſi videret his reſiſti non facile poſſe.

* Quid Cyrenæi videntur? minime contempti philoſophi: qui negant eſſe quidquam, quod percipi poſſit extrinſecus: ea ſe ſola percipere, quæ tactu intimo ſentiant, ut dolorem, ut voluptatem: neque ſe, quo quid colore aut quo ſono ſit, ſcire, ſed tantum ſentire, affici ſe quodam modo.

Satis multa de auctoribus. Quanquam ex me quæſieras, nonne putarem poſt illos veteres, tot ſeculis, inveniri verum potuiſſe, tot ingeniis, tantiſque ſtudiis quærentibus. Quid inventum ſit, paulo poſt videro, te ipſo quoque judice. Arceſilam vero non obtrectandi cauſa cum Zenone pugnaviſſe, ſed verum invenire voluiſſe, ſic intelligitur.

[66] Nemo, inquam, ſuperiorum non modo expreſſerat, ſed ne dixerat quidem, poſſe hominem nihil opinari: nec ſolum poſſe, ſed ita neceſſe eſſe ſapienti. Viſa eſt Arceſilæ cum vera ſententia, tum honeſta & digna ſapiente. Quæſivit de Zenone fortaſſe, quid futurum eſſet, ſi nec percipere quidquam poſſet ſapiens, nec opinari ſapientis eſſet. Ille credo [67], Nihil opinatur: quoniam eſſet quod percipi poſſet. Quid ergo id eſſet? Viſum, credo. Quale igitur *viſum?* Tum illum ita definiviſſe, *ex eo, quod eſſet, ſicut eſſet, impreſſum, & ſignatum, & effictum*. Poſt requiſitum, etiamne, ſi ejuſmodi eſſet viſum verum, quale falſum. Hic Zenonem vidiſſe acute, nullum

* Vict. *Quid Cyrenæi? Videntur mihi minime contempti philoſophi.*

66 *Nemo, inquam*] Legit, *nemo unquam*, Lambinus.

67 *Ille credo, Nihil opinatur*] Alii *opinaturum* legi volunt. Ego nihil muto. Vel facilius eſt intelligi verbum *inquit*, aut *reſpondet*, aut aliud ſimile. In definitione autem *viſi* bene *effictum* pro *effectum* reponit Lambinus. Eſt enim expreſſum e Græco *ἐκμεμαγμένον*, quod verbum in hac definitione poſuerat Zeno. *Faber*.

lum eſſe viſum , quod percipi poſſet , ſi id tale eſſet ab eo , quod eſt , ut ejuſmodi ab eo , quod non eſt , poſſet eſſe . Recte conſenſit Arceſilas ad definitionem additum : neque enim falſum percipi poſſe , neque verum , ſi eſſet tale , quale vel falſum .

Incubuit autem in eas diſputationes , ut doceret , nullum tale eſſe viſum a vero , ut non ejuſdem modi etiam a falſo poſſit eſſe . Hæc autem eſt una contentio , quæ adhuc permanſerit . Nam illud , nulli rei aſſenſurum eſſe ſapientem , nihil ad hanc controverſiam pertinebat . Licebat enim nihil percipere , & tamen opinari : quod a Carneade dicitur probatum . Equidem Clitomacho plus quam Philoni , aut Metrodoro , credens, hoc magis ab eo diſputatum quam probatum puto .

XXV. Sed id omittamus . Illud certe , opinatione & perceptione ſublata , ſequitur omnium aſſenſionum retentio : ut , ſi oſtendero nihil poſſe percipi , tu concedas nunquam aſſenſurum eſſe . Quid ergo eſt , quod percipi poſſit , ſi ne ſenſus quidem vera nuntiant ? quos tu , Luculle , communi loco defendis . Quod [68] ne id facere poſſes , idcirco heri non neceſſario loco contra ſenſus tam multa dixeram . Tu autem te negas infracto remo [69] , neque columbæ collo commoveri . Primum cur ? nam & in remo ſentio non eſſe id , quod videatur : & in columba plures videri colores , nec eſſe plus uno . Deinde nihilne præterea diximus ? Maneant [70] illa omnia :

68 *Quod ne id facere poſſes*] Manutius delet *id* . Lambinus autem legit , *quod ne* tu te facere poſſes. Petrus Faber ſtatuit , *id* ornatus cauſa hie adjiei . Revera *quod* , ut ſolet , παρέλκει . Vide J. Fr. Gronovium ad Livii XXVII. 7. *Daviſ.*

69 *Remo*] Supra , eap. 7.

70 *Maneant illa omnia , lacerat iſta cauſa ; veraces ſuos ſenſus eſſe dicis . Igitur*] Hie de doctorum hominum conjectura nihil dicam . Mihi error omnis videtur eſſe in uno verbo *lacerat* ; iſque natus e ſimilitudine literæ *i.* cum litera *l.* quas plerumque vix liceat internoſcere , & literarum B. & R. quarum item magna ſimilitudo eſt in libris qui majoribus his , id eſt Latinis , literis ſcripti etiam hoc tempore repetiuntur . Pro illis igitur L. & R. reſcribam I. & B. & erit *Jacebat iſta cauſa* . Si , inquit , hoc teneo , ut maneant & fixa ſint omnia illa , quæ heri diximus , videbas ipſe jacere iſtam cauſam . Verbum *maneant* in ejuſmodi re admodum frequens : quomodo apud Græcos Plato in Sophiſta dicit , Μενέτω ὡμολογηθέν . Sic ſæpe alias ; nihil opus exemplis . Verbi item *jacere* uſus in hac re frequentiſſimus . *Jacebat iſta cauſa* , hic valet , afflicta iſta erat & labefactata defenſio . Sie infra dicet in hoc libro , *Vides profecto jacere illud perſpicuitatis patrocinium* . Faber . Legerim , *Manent illa omnia* . Blaterat iſte tamen , & *veraces ſuos eſſe ſenſus dicit* , vel , blatero iſte tamen veraces &c. *Dawiſius* .

mnia: lacerat iſta cauſa; veraces [71] ſuos eſſe ſenſus dicit. Igitur ſemper auctorem habes, & eum, qui magno ſuo periculo cauſam agat. Eo enim rem dimittit Epicurus, ſi unus ſenſus *ſemel* in vita mentitus ſit, nulli unquam eſſe credendum. Hoc eſt [72] verum eſſe, confidere ſuis teſtibus, & importune inſiſtere. Itaque Timagoras Epicureus negat ſibi unquam, cum oculum torſiſſet, duas ex lucerna flammulas eſſe viſas: opinionis [73] enim eſſe mendacium, non oculorum. Quaſi quæratur, quid ſit, non quid videatur. Sed hic quidem majorum ſimilis.

Tu vero, qui viſa ſenſibus alia vera dicas eſſe, alia falſa: qui ea diſtinguis? Deſine, quæſo, communibus locis: domi nobis iſta naſcuntur. [a] Si quis deus te interroget, ſanis modo & integris ſenſibus, num amplius quid deſideras; quid reſpondeas? Utinam quidem roget! Audiat quam nobiſcum male agatur. Ut enim vera videamus, quam longe videbimus? Ego [74] Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video, Pompejanum non cerno: neque quidquam interjectum eſt, quod obſtet: ſed intendi longius acies non poteſt. O præclarum proſpectum! Puteolos videmus: at familiarem noſtrum Avianum, fortaſſe in porticu Neptuni ambulantem, non videmus. At ille neſcio qui, qui in ſcholis nominari ſolet, mille [75] & octin-

71 *Veraces ſuos eſſe ſenſus dicit: igitur ſemper auctorem habes*] Rectum ſic eſt. Eſt enim anthypophora, qualis infra erit, *Cautum eſt, inquit*. Hic ergo quaſi alius quis, qui id pro Lucullo dicat, inducitur. Reſpondet Cicero, atque addit illi ſocium Epicurum, ut auctore tam levi vel magis ei ſententiæ fidem deroget. *Faber*.

72 *Hoc eſt verum eſſe, confidere ſuis teſtibus, & importune inſiſtere?*] Sic lego cum interrogatione. Negat verum eſſe docere ſuis modo teſtibus. Paulus Juriſconſ. in lege 24. de teſtibus, cum dicit, *Teſtes eos, quos accuſator de domo produxerit, interrogari non placuit*, oſtendit quid hic licuerit antiquo jure. *Suos* autem *teſtes* eo magis appellare ſenſus, eoſque improbare hic videtur, quod eos Heraclitus apud Sextum ſic & appellat, & vituperat. Κακοὶ μάρτυρες ἀνθρώποισιν ὀφθαλμοὶ &c. *Idem*.

73 *Opinionis enim eſſe mendacium, non oculorum*] Ita dicere ſolebant Epicurei. Vide Lucretium IV. 464. Ac, ne plures memorem, Sextum Empiricum adverſ. Mathem. lib. VII. §. 203. & lib. VIII. §. 9. *Daviſius*.

a Vict. *Si, inquit, deus*

74 *Ego Catuli* Cumanum *ex hoc loco video, Pompejanum non cerno*] Sic recte liber *Urſini*. Vulgo, *Ego Catuli* Cumanam *ex hoc loco* regionem *video, Pompejanum non cerno:* unde Lipſius epiſt. Quæſt. V. 17. emendabat, *Ego Catuli* Cumanum *ex hoc loco* e regione *video:* quod hæc diſputatio Baulis fuit habita, & e regione oppoſitum erat *Catuli* Cumanum. *Idem*.

75 *Mille & octingenta ſtadia*] Plinius, VII. 21. *Tradidit Cicero, fuiſſe qui perviderit* CXXXV. M. *paſſuum. Huic & nomen M. Varro reddidit, Strabonem vocatum*. Itaque

octingenta ſtadia quod abeſſet videbat: quædam volucres longius. Reſponderem igitur audacter iſti veſtro deo, me plane his oculis non eſſe contentum. Dicet me acrius videre quam ullos piſces fortaſſe: qui neque videntur a nobis, & nunc quidem ſub oculis ſunt: neque ipſi nos ſuſpicere poſſunt. Ergo ut illis aqua, ſic nobis aer craſſus offunditur. At amplius non deſideramus. Quid? [76] talpam unum deſiderare lumen putas? Neque [77] tam quererer cum deo, quod parum longe, quam quod falſum viderem. Videſne navem illam? Stare nobis videtur: at iis, qui in navi ſunt, moveri hæc villa. Quære rationem cur ita videatur: quam ut maxime inveneris (quod haud ſcio, an non poſſis) non tu verum teſtem habere, ſed eum non ſine cauſa falſum teſtimonium dicere oſtenderis.

XXVI. Quid ego de navi? vidi enim a te remum contemni: majora fortaſſe quæris. Quid poteſt eſſe ſole majus? quem mathematici amplius duodeviginti partibus confirmant majorem eſſe quam terram. Quantulus nobis videtur? mihi quidem quaſi pedalis. Epicurus autem poſſe putat etiam minorem eſſe eum, quam videatur, ſed non multo: ne majorem quidem multo putat eſſe: vel tantum eſſe, quantus videatur: ut oculi aut nihil, aut non multum mentiantur. Ubi [78] igitur illud eſt, *ſemel*? Sed ab hoc credulo, qui nunquam ſenſus mentiri putat, diſcedamus: qui ne nunc quidem putat, cum ille ſol, qui tanta incitatione fertur, ut celeritas ejus quanta ſit ne cogitari quidem poſſit, tamen nobis ſtare videatur.

Sed, ut minuam controverſiam: videte, quæſo, quam in par-

que ex Plinio Cicero emendandus: ſcribendumque, *mille & octoginta*, quæ plane efficiunt, CXXXV. M. paſſuum, ut habent Pliniani libri omnes, tum manu exarati, tum etiam impreſſi. *Harduinus*, *Not. & Emend.* ad lib. VII. n. 75. *Daviſius*.

76 *Quid? talpam* non *deſiderare lumen putas?*] Vulgo, *quid talpam? num deſiderare lumen putas?* Nos vero tam interpunctionem, quam lectionem Mſ. *Cantabrigenſis* exhibuimus: id quod loci mens omnino poſtulat.

77 *Neque tam quererer*] Victorius, & Gruterus: *Neque tam quereretur cum deo*, *quod parum longe*, *quam quod falſum videret*. Ad talpam ſcilicet referunt: quod viderint eruditi.

78 *Ubi igitur illud eſt* ſemel?] Pertinet hic locus ad illum capitis 25. *Eo rem dimittit Epicurus*, *ſi unus ſenſus ſemel in vita mentitus eſt* &c. *Lamb.*

parvulis [b] ſitis. Quatuor ſunt capita, quæ concludunt, nihil eſſe, quod noſci, percipi, comprehendi poſſit; de quo hæc tota quæſtio eſt. E quibus primum eſt, eſſe aliquod viſum falſum: ſecundum, non poſſe id percipi: tertium, inter quæ viſa nihil interſit, fieri non poſſe, ut eorum alia percipi poſſint, alia non poſſint: quartum, nullum eſſe viſum verum a ſenſu profectum, cui non appoſitum ſit viſum [c] aliud, quod ab eo nihil interſit, quodque percipi non poſſit.

Horum quatuor capitum ſecundum & tertium omnes concedunt. Primum Epicurus non dat. Vos, quibuſcum res eſt, id quoque conceditis. Omnis pugna de quarto eſt.

Qui igitur P. Servilium Geminum videbat, ſi Quintum ſe videre putabat, incidebat in ejuſmodi viſum, quod percipi non poſſet: quia nulla nota verum diſtinguebatur a falſo: qua diſtinctione ſublata, quam haberet M. Cotta [79], qui bis cum Gemino conſul fuit, * agnoſcendo ejuſmodi notam, quæ falſa eſſe non poſſit? Negas tantam ſimilitudinem in rerum natura eſſe. Pugnas omnino, ſed cum adverſario facili. Ne ſit ſane. Videri certe poteſt. Fallet igitur ſenſum: & ſi una fefellerit ſimilitudo, dubia omnia reddiderit. Sublato enim judicio illo, quo oportet agnoſci: etiam ſi ipſe erit, quem videris, qui tibi videbitur, tamen non ea nota judicabis, qua dicis oportere, ut non poſſit eſſe ejuſdem modi falſa. Quando igitur poteſt tibi P. Geminus, Quintus videri; quid habes explorati, cur non poſſit tibi Cotta videri, qui non ſit, quoniam aliquid videtur eſſe, quod non eſt?

Omnia dicis ſui generis eſſe; nihil eſſe idem, quod ſit aliud. Stoicum eſt quidem, nec admodum incredibile; nullum eſſe pilum omnibus rebus talem, qualis ſit pilus alius, nullum granum. Hæc refelli poſſunt: ſed pugnare nolo. Ad id enim, quod agitur, nihil intereſt, omnibuſne partibus viſa res nihil differat, an internoſci non poſſit, etiam ſi differat. Sed, ſi hominum ſimilitudo tanta eſſe non poteſt, ne ſignorum

b Lamb. *ſita ſit*
c Idem. *aliud falſum, quod.*
79 M. *Cotta*] Opinor ſcribendum ut eſt in Mſſ. C. *Cotta*. Fuit enim Cajus Aurelius Cotta bis conſul cum P. Servilio Gemino anno poſt Urbem conditam DI. & DV. *Urſinus.*
* Lamb. *ad noſcendum*

rum quidem? Dic mihi, Lyſippus [80] eodem ære, eadem temperatione, eodem cælo, aqua, cæteris omnibus, centum Alexandros ejuſdem modi facere non poſſet? qua igitur notione diſcerneres? Quid ſi in ejuſmodi cera centum ſigilla hoc annulo impreſſero? ecqua poterit in agnoſcendo eſſe diſtinctio? an tibi erit quærendus annularius aliquis, quoniam gallinarium inveniſti, Deliacum illum, qui ova cognoſceret?

XXVII. Sed adhibes artem advocatam etiam ſenſibus. Pictor videt, quæ nos non videmus: &, ſimul inflavit tibicen, a perito carmen agnoſcitur. Quid? hoc nonne videtur contra te valere, ſi ſine magnis artificiis, ad quæ pauci accedunt noſtri quidem generis admodum, nec videre, nec audire poſſumus? Jam illa præclara, quanto artificio eſſet ſenſus noſtros mentemque & totam conſtructionem hominis fabricata natura; cur non extimeſcam opinandi temeritatem? Etiamne hoc affirmare potes, Luculle, eſſe aliquam vim, cum prudentia & conſilio ſcilicet, quæ finxerit, vel, ut tuo verbo utar, quæ fabricata ſit hominem? Qualis iſta fabrica eſt? ubi adhibita? quando? cur? quo modo? Tractantur iſta ingenioſe: diſputantur etiam eleganter. Denique [81] videantur ſane, ne affirmentur modo. Sed de phyſicis mox, & quidem ob eam cauſam, ne tu, qui idem me facturum paulo ante dixeris, videare mentitus. Sed ut ad ea, quæ clariora ſunt, veniam: res [82] jam univerſas profundam; de quibus volumina impleta ſunt non a noſtris ſolum, ſed etiam a Chryſippo. De quo queri ſolent Stoici, dum ſtudioſe omnia conquiſierit contra ſenſus & perſpicuitatem; contraque omnem conſuetudinem, con-

80 *Lyſippus eodem ære, eadem temperatione, eodem cælo, aqua*] Bene Lambinus hic nos admonet, ut quæramus, quid *aquæ* nomen valeat. Unus tamen Plutarchi locus e libro de defectu oraculorum ſatis docere id potuit in diſputatione de nobilitata ſede illa Crateræ, quæ haberet, inquit ille, *αἰτίας ὑλικῆς πῦρ, καὶ σίδηρον, καὶ μάλαξιν διὰ πυρὸς, καὶ δι᾽ ὕδατος βαφήν*. Idem paulo poſt illa verba etiam quid ignis, quid aqua hic afferat, exponit pluribus. Nec refert quod illud ferreum, hoc autem æneum eſt opus, de quo Cicero loquitur: ut enim ferri, ſic æris βαφὴν, ſive βάψιν etiam Pollux eſſe docet in lib. VII. *Cælum*, id eſt aer. *Faber*.

81 *Denique* videantur) Lego, *denique* probentur; quod, niſi fallor, poſtulat ſententia. *Daviſius*.

82 *Res jam univerſas profundam*] Credo reſcribendum, *res jam univerſas* non *profundam*; addita particula negante. *Idem*. Particula, quam addit Daviſius, Ciceroni adverſatur: qui ait, *Profundam*, id eſt acervatim proponam, *res univerſas*, id eſt principia unde ortam dicunt rerum univerſitatem. *Anonymus*.

contraque rationem, ipſum ſibi reſpondentem, inferiorem fuiſſe: itaque ab eo armatum eſſe Carneadem.

Ea ſunt ejuſmodi, quæ a te diligentiſſime tractata ſunt. Dormientium, & vinolentorum, & furioſorum viſa imbecilliora eſſe dicebas, quam vigilantium, ſiccorum [83], ſanorum: quo modo? quia cum experrectus eſſet Ennius, non diceret ſe vidiſſe Homerum, ſed viſum eſſe: Alcmæo autem,

Sed mihi neutiquam cor conſentit....

Similia de vinolentis. Quaſi quiſquam neget, & qui experrectus ſit, eum ſomniaſſe; &, cujus furor conſederit, putare non fuiſſe ea vera, quæ eſſent ſibi viſa in furore. Sed non id agitur: tum, cum videntur, quo modo videantur, id quæritur. Niſi vero Ennium non putamus ita totum illud audiviſſe,

O pietas animi....

(ſi modo id ſomniavit) ut ſi vigilans audiret. Experrectus enim potuit illa viſa [84] putare, ut erant, & ſomnia: dormienti [85] vero æque ac vigilanti probantur. Quid? Iliona ſomno illo,

[86] *Mater, te appello....*

nonne [87] illa credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? Unde enim illa?

Age adſta: mane: audi: iteradum eademmet iſta mihi:

num

83 *Siccorum*] Id eſt, ſobriorum, non vinolentorum. *Ah! ſceleſta ego, præter alios meum virum fui rata ſiccum, frugi, continentem, amantem uxoris maxime*. Plautus in Aſinaria. *Idem*.

84 *Illa viſa putare, ut erant, & ſomnia*] Siquidem viſa ſunt vel vera, vel falſa; fuit cum legendum cenſerem, *illa viſa* falſa *putare, ut erant, & ſomnia*. Jam vero mihi venit in mentem conjectura, quæ longe videtur præferenda. Ea ſic ſe habet: *experrectus enim potuit illa viſa putare, ut erant*, eſſe *ſomnia*. Daviſius.

85 *Dormienti vero æque ac* vigilanti *probantur*] Si non plus probarentur illa viſa dormienti quam vigilanti, etiam dormiens ea ſomnia fuiſſe cenſeret. Itaque reſcribendum, *dormienti vero æque ac* vigilanti *probentur*. Subintellige *viſa*. Idem.

86 *Mater te appello*] Ilionam ſic alloqui fingitur umbra Polydori. Sed & hic & illa, liberi fuere Hecubes & Priami. Qui fit igitur, ut Polydorus Ilionam *matrem* dixerit? Lambinus ad Horatii lib. II. Sat. III. 60. hoc ideo putat eveniſſe, quod Hecuba, Iliona quoque fuit nominata. At id commentum nullis veterum teſtimoniis fulcitur. Verius igitur eſt, Ilionam a Polydoro *matrem* vocatam; quia Priamus & Hecuba *Ilionæ filiæ ſuæ dederunt eum educandum, quæ Polymneſtori regi Thracum erat nupta, quem illa pro* filio *ſuo educavit*. Verba ſunt *Hygini* Fab. 109. Eadem eſt Hieronymi Columnæ ſententia ad Ennii Fragmenta. Fabulam ſat notam fecit Euripides in Hecuba verſ. 3. & ſeq. Vide & Virgilium Æn. III. 49. Ab iis tamen diverſus abit is, quem modo dixi, mythologus. *Idem*.

87 *Nonne illa credit*] Forſan, *nonne ita credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet?* Idem.

Digitized by Google

num videtur minorem habere viſis, quam vigilantes, fidem?

XXVIII. Quid loquar de inſanis? Qualis tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus? Quiſquam ſaniſſimus tam certa putat, quæ videt, quam is putabat, quæ videbantur? Quid? ille, qui,

Video, video te vivum, Ulyſſes, dum licet:

nonne etiam bis exclamavit ſe videre, cum omnino non videret? Quid? apud [88] Euripidem Hercules, cum ut Euryſthei filios, ita ſuos configebat ſagittis; cum uxorem interimebat; cum conabatur etiam patrem; non perinde movebatur falſis, ut veris moveretur? Quid? ipſe Alcmæo tuus, qui negat cor ſibi cum oculis conſentire, nonne [89] ibidem incitato furore:

Unde hæc flamma oritur?

& illa deinceps,

[90] *Incede, incede: adſunt, adſunt: me, me expetunt.*

Quid, cum virginis fidem implorat?

Fer mi auxilium: peſtem abige a me,
Flammiferam hanc vim, quæ me excruciat.
Ceruleæ incinctæ igni incedunt:
Circumſtant cum ardentibus tædis.

Num dubitas, quin ſibi hæc videre videatur? itemque cætera:

Intendit crinitus Apollo
Arcum auratum luna innixus.
Diana facem jacit a læva.

Qui magis hæc crederet, ſi eſſent, quam credebat, quia videbantur? Apparet enim jam cor cum oculis conſentire. Omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil poteſt eſſe: inter viſa vera & falſa ad animi aſſenſum nihil intereſſe. Vos autem nihil agitis, cum falſa illa vel furioſorum, vel ſomniantium, recordatione ipſorum refellitis. Non enim id quæritur, qualis recordatio fieri ſoleat eorum, qui experrecti ſunt; aut eorum, qui furere deſtiterunt: ſed

 qualis

88 *Apud Euripidem Hercules*] Herc. Fur. verſ. 969. *Idem*.

89 *Nonne ibidem* incitato *furore*] Omnino legerim, *nonne ibidem* incitatus *furore*, ſcilicet *dicit*. Idem.

90 *Incede, incede*] Manutius & Lambinus, *incende, incende*, quod Fabro ac Daviſio minus placet.

qualis viſio fuerit aut furentium, aut ſomniantium tum, cum commovebantur. Sed abeo a ſenſibus.

Quid eſt, quod ratione percipi poſſit? Dialecticam inventam eſſe dicitis, veri & falſi quaſi diſceptatricem & judicem. Cujus veri & falſi? & in qua re? In geometriane quid ſit verum vel falſum dialecticus judicabit, an in literis? an in muſicis? At ea non novit. In philoſophia igitur? Sol quantus ſit, quid ad illum? Quod ſit ſummum bonum, quid habet, ut queat judicare? Quid igitur judicabit? quæ conjunctio, quæ disjunctio vera ſit, quid ambigue dictum ſit, quid ſequatur quamque rem, quid repugnet? Si hæc & horum ſimilia judicat, de ſe ipſa judicat. Plus autem pollicebatur. Nam hæc quidem judicare, ad cæteras res, quæ ſunt in philoſophia multæ atque magnæ, non eſt ſatis. Sed quoniam tantum in ea arte ponitis: videte, ne contra vos tota nata ſit. Quæ primo progreſſu feſtive tradit elementa loquendi, & ambiguorum intelligentiam, concludendique rationem: tum, paucis additis, venit ad ſoritas, lubricum ſane & periculoſum locum: quod tu modo dicebas eſſe vitioſum interrogandi genus.

XXIX. Quid ergo? iſtius vitii num noſtra culpa eſt? Rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re ſtatuere poſſimus, quatenus. Nec hoc in acervo tritici ſolum, unde nomen eſt, ſed nulla omnino in re minutatim interroganti: dives, pauper: clarus, obſcurus ſit: multa, pauca: magna, parva: longa, brevia: lata, anguſta: quanto aut addito, aut dempto, certum reſpondeamus, non habemus.

At vitioſi ſunt ſoritæ. Frangite igitur eos, ſi poteſtis, ne moleſti ſint. Erunt enim, niſi cavetis. Cautum eſt, inquit. Placet enim Chryſippo, cum gradatim interrogetur, verbi cauſa, tria, pauca ſint, anne multa: aliquanto prius, quam ad multa perveniat, quieſcere, id eſt, quod ab iis dicitur, *ἡσυχάζειν*. Per me vel ſtertas licet, inquit Carneades, non modo quieſcas. Sed [91] quid proficit? ſequitur enim qui te ex ſomno

[91] *Sed quid* proficit?] Patet ſecundam requiri perſonam, ſi modo Tullius imperſonale verbum non poſuerit. Legas igitur, *ſed quid proficis?* Nihilominus cum terminationem

ſomno excitet, & eodem modo interroget. Quo in numero conticuiſti: ſi ad eum numerum unum addidero, multane erunt? Progrediere rurſus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris: neque ultimum te paucorum, neque primum multorum reſpondere poſſe. Cujus generis error ita manat, ut non videam, quo non poſſit accedere.

Nihil me lædit, inquit. Ego [92] enim, ut agitator callidus, prius quam ad finem veniam, equos ſuſtinebo: eoque magis, ſi locus is, quo ferentur equi, præceps erit: ſic me, inquit, ante ſuſtinebo, nec diutius captioſe interroganti reſpondebo. Si habes, quod liqueat, neque reſpondes, ſuperbis: ſi non habes, ne tu quidem perſpicis [93]. Si, quia obſcura, concedo: ſed negas te uſque ad obſcura progredi. Illuſtribus igitur rebus inſiſtis. Si id tantummodo, ut taceas; nihil aſſequeris. Quid enim ad illum, qui te captare vult, utrum tacentem irretiat te, an loquentem? Sin autem uſque ad novem, verbi gratia, ſine dubitatione reſpondes pauca eſſe, in decimo inſiſtis: etiam a certis & illuſtrioribus cohibes aſſenſum. Hoc idem me in obſcuris facere non ſinis? Nihil igitur te contra ſoritas ars iſta adjuvat: quæ nec augenti, nec minuenti, quid aut primum ſit, aut poſtremum, docet.

Quid, quod eadem illa ars, quaſi Penelope telam retexens, tollit ad extremum ſuperiora? utrum ea veſtra, an noſtra culpa eſt? Nempe fundamentum dialecticæ eſt, quidquid enuntietur (id autem appellatur ἀξίωμα: quod eſt quaſi effatum) aut verum eſſe, aut falſum. Quid igitur? hæc vera, an falſa ſunt? Si te mentiri dicis: idque verum dicis: mentiri, verum dicis. Hæc ſcilicet inexplicabilia [94] eſſe dicitis: quod eſt odioſius quam illa, quæ nos incomprehenſa & non percepta dicimus.

XXX. Sed hæc omitto. Illud quæro, ſi iſta explicari non poſſunt,

nem alteram retineant omnes libri; a Ciceronis manu fuiſſe crediderim, *ſed quid proſit? Daviſ.*

92 *Ego enim .... ſuſtinebo*] Locus hic mihi parum ſanus videtur; nec tamen quicquam juvant codices. Forſan reponendum; *Ego enim, ut agitator callidus, priuſquam ad finem veniat, equos* ſuſtinebit... *ſic me* &c. *Idem.*

93 *Perſpicis*] Victorius, *percipis*. Quod placet Daviſio: & recte quidem.

94 *Inexplicabilia*] Ἄπορα. Vide Diogenem Laertium VII. 82. & Gellium V. 10. IX. 15. XIV. 2. XX. 1.

poſſunt, nec eorum ullum judicium invenitur, ut reſpondere poſſitis, verane an falſa ſint: ubi eſt illa definitio, *Effatum eſſe, id, quod aut verum, aut falſum ſit?* Rebus ſumptis, adjungam, ex his ſequendas eſſe alias, alias improbandas, quæ ſint in genere contrario. Quo modo igitur hoc concluſum eſſe judicas? Si dicis nunc lucere, & verum dicis: lucet. Dicis autem lucere, & verum dicis. Lucet igitur. Probatis certe genus, & rectiſſime concluſum dicitis. Itaque in docendo eum primum concludendi modum traditis. Aut, quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitis; aut ars iſta nulla eſt. Vide ergo, hanc concluſionem probaturuſne ſis: Si dicis te mentiri, verumque dicis: mentiris. Dicis autem te mentiri, verumque dicis. Mentiris igitur. Qui potes hanc non probare, cum probaveris ejuſdem generis ſuperiorem?

Hæc Chryſippea ſunt, ne ab ipſo quidem diſſoluta. Quid enim faceret huic concluſioni? *Si lucet, lucet. Lucet autem. Lucet igitur.* Cederet ſcilicet. Ipſa enim ratio connexi, cum conceſſeris ſuperius, cogit inferius concedere. Quid ergo hæc ab illa concluſione differt? *Si mentiris, mentiris. Mentiris autem. Mentiris igitur.* Hoc negas te poſſe nec approbare, nec improbare. Qui igitur magis illud? Si ars, ſi ratio, ſi via, ſi vis denique concluſionis valet: eadem eſt in utroque.

Sed hoc extremum eorum eſt. Poſtulant, ut excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem cenſeo videant: a me iſtam exceptionem nunquam impetrabunt. Etenim cum ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit & irridet, non impetrent, ut verum eſſe concedat, quod ita effabimur, *Aut vivet cras Hermachus, aut non vivet*: cum dialectici ſic ſtatuant, omne quod ita disjunctum ſit, quaſi, *aut etiam, aut non*, non modo verum eſſe, ſed etiam neceſſarium: vide quam ſit cautus is, quem iſti tardum putant. Si enim, inquit, alterutrum conceſſero: neceſſarium eſſe neceſſe erit, cras Hermachum aut vivere, aut non vivere. Nulla autem eſt in natura rerum talis neceſſitas. Cum hoc igitur dialectici pugnent, id eſt, Antiochus & Stoici. Totam enim evertit dialecticam. Nam ſi e contrariis disjunctio (contraria autem ea dico, cum alterum ait,

ait, alterum negat) ſi talis disjunctio falſa poteſt eſſe, nulla vera eſt. Mecum vero quid habent litium, qui ipſorum diſciplinam ſequor?

Cum aliquid hujuſmodi inciderat, ſic ludere Carneades ſolebat: *Si recte concluſi: teneo. Sin vitioſe, minam Diogenes reddat*. Ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: hæc autem merces erat dialecticorum. Sequor igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo judicem, *Si lucet, lucet*, verum eſſe, ob eam cauſam, quod ita didici, omne, quod ipſum ex ſe connexum ſit, verum eſſe: non judicem; *Si mentiris, mentiris*, eodem modo eſſe connexum. Aut igitur hoc & illud: aut niſi hoc, ne illud quidem judicabo.

XXXI. Sed, ut omnes iſtos aculeos & totum tortuoſum genus diſputandi relinquamus, oſtendamuſque, qui ſimus: jam explicata tota Carneadis ſententia, Antiochi iſta corruent univerſa. Nec vero quidquam ita dicam, ut quiſquam id fingi ſuſpicetur: a Clitomacho ſumam, qui uſque ad ſenectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Pœnus, & valde ſtudioſus ac diligens. Et quatuor ejus libri ſunt de ſuſtinendis aſſenſionibus. Hæc autem, quæ jam dicam, ſunt ſumpta de primo. Duo placet eſſe Carneadi genera viſorum: in uno hanc diviſionem, Alia [95] viſa eſſe, quæ percipi poſſint, alia quæ non poſſint: in altero autem, Alia viſa eſſe probabilia, alia non probabilia. Itaque, quæ contra ſenſus contraque perſpicuitatem dicantur, ea pertinere ad ſuperiorem diviſionem: contra poſteriorem nihil dici oportere. Quare ita placere, tale viſum nullum eſſe, ut perceptio conſequeretur: ut autem probatio, multa. Etenim contra naturam eſſet, ſi probabile nihil eſſet; & ſequitur omnis vitæ ea, quam tu, Luculle, com-

95 *Alia viſa eſſe quæ percipi poſſint, alia quæ non poſſint*] Quoniam hæc diviſio Stoicorum eſt, ut in Zenone Diogenes teſtatur, & Galenus in lib. IX. de Decretis Hippocratis & Platonis; Carneadi autem ſunt incomprehenſa omnia, id eſt, ἀκατάληπτα ἅπαντα, ut ait Ariſtoteles apud Euſebium, & ſæpius idem hoc libro a Cicerone dicitur, facile ſuſpicetur quis hic aliquid eſſe mendi. Nihil eſt. Supra dixit Lucullus cum Academicos refelleret, illos etiam componere artem quandam, & *viſorum*, inquit, *& vim & genera definiunt, in his quale ſit id, quod percipi & comprehendi poſſit, totidem verbis quot Stoici*. Deinde verbum *eſſe* uſitatum pro *dici* monuit etiam Priſcianus in lib. XVIII. Donatus eodem pene verbo apud Terentium in illis, *Quem ſemper te eſſe dictitaſti*, *nominari* interpretatur, idque moris antiquorum eſſe dicit. *Faber*.

commemorabas, everſio. Itaque & ſenſibus probanda multa ſunt: teneatur modo illud, non ineſſe in his quidquam tale, quale non etiam falſum nihil ab eo differens eſſe poſſit. Sic, quidquid acciderit ſpecie probabile, ſi nihil ſe offeret, quod ſit probabilitati illi contrarium, utetur eo ſapiens: ac ſic omnis ratio vitæ gubernabitur. Etenim is quoque, qui a vobis ſapiens inducitur, multa ſequitur probabilia, non comprehenſa, neque percepta, neque aſſenſa, ſed ſimilia veri: quæ niſi probet, omnis vita tollatur.

Quid enim? conſcendens navem ſapiens, num comprehenſum animo habet atque perceptum, ſe ex ſententia navigaturum? qui poteſt? Sed ſi jam ex hoc loco proficiſcatur Puteolos ſtadia triginta, probo navigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile videatur, ſe illuc venturum eſſe ſalvum. Hujuſmodi igitur viſis conſilia capiet, & agendi, & non agendi: faciliorque erit, ut albam eſſe nivem probet, quam erat Anaxagoras; qui id non modo ita eſſe negabat, ſed ſibi, quia ſciret aquam nigram eſſe, unde illa concreta eſſet, albam ipſam eſſe ne videri quidem. Et quæcumque res eum ſic attinget, ut ſit viſum illud probabile, neque ulla re impeditum, movebitur. Non enim eſt e ſaxo [96] ſculptus, aut e robore dolatus. Habet corpus: habet animum: movetur mente: movetur ſenſibus: ut ei multa vera videantur, neque tamen habere inſignem illam & propriam percipiendi notam: eoque ſapientem non aſſentiri, quia poſſit ejuſdem modi exiſtere falſum aliquod, cujuſmodi hoc verum. Neque nos contra ſenſus aliter dicimus ac Stoici; qui multa falſa eſſe dicunt, longeque aliter ſe habere, ac ſenſibus videantur.

XXXII. Hoc autem ſi ita ſit, ut unum modo ſenſibus falſum videatur: præſto eſt, qui neget, rem ullam percipi poſſe ſenſibus. Ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero veſtro, perceptio & comprehenſio tollitur. Quod eſt caput Epicuri? Si ullum ſenſibus viſum falſum eſt: nihil percipi poteſt. Quod veſtrum? Sunt falſa ſenſus viſa. Quid ſequitur? ut taceam; concluſio ipſa loquitur, nihil poſſe percipi.

96 *E ſaxo ſculptus*] Reſpexit ad Homeri verſum, Odyſſ. T. 163.

pi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui a te totus diverſus eſt: noli mecum, qui hoc quidem certe, falſi eſſe aliquid in ſenſibus, tibi aſſentior.

Quanquam nihil mihi tam mirum videtur, quam iſta dici, ab Antiocho quidem maxime, cui erant, quæ paulo ante dixi, notiſſima. Licet enim hæc quivis arbitratu ſuo reprehendat, quod negemus rem ullam percipi poſſe; certe levior reprehenſio eſt. Quod tamen dicimus eſſe quædam probabilia; non videtur hoc ſatis eſſe vobis. Ne ſit [97]. Illa certe debemus effugere, quæ a te vel maxime agitata ſunt: *Nihil igitur cernis? nihil audis? nihil eſt tibi perſpicuum?* Explicavi paulo ante, Clitomacho auctore, quo modo iſta Carneades diceret: accipe quemadmodum ea dicantur a Clitomacho in eo libro, quem ad C. Lucilium ſcripſit poetam, cum ſcripſiſſet iiſdem de rebus ad L. Cenſorinum, eum, qui conſul cum M'. Manilio fuit. Scripſit igitur his fere verbis: ſunt enim mihi nota, propterea quod earum ipſarum rerum, de quibus agimus, prima inſtitutio & quaſi diſciplina illo libro continetur; ſed ſcriptum eſt ita: „ Academicis [98] placere, eſſe rerum ejuſmodi diſſimilitudines, ut aliæ probabiles videantur, aliæ contra: id autem non eſſe ſatis, cur alia percipi poſſe dicas, propterea quod multa falſa probabilia ſint: nihil autem falſi perceptum, & cognitum poſſit eſſe „. Itaque ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia ſenſus eripi, a quibus nunquam dictum ſit, aut colorem, aut ſaporem, aut ſonum nullum eſſe: illud ſit diſputatum, non ineſſe in his propriam, quæ nuſquam alibi eſſet, veri & certi notam.

Quæ cum expoſuiſſet, adjungit, dupliciter dici aſſenſus ſu-

97 *Ne ſit*] Pariſ. 5. *ne ſic:* editio Victorii, *nec ſic*. Lego *næ ſic*, aut *vel ſic illa certe* &c. *Daviſius*.

98 *Academicis placere, eſſe rerum ejuſmodi diſſimilitudines*] Detrita ſyllaba magis probo, *ſimilitudines*. Errorem peperit poſtrema ſyllaba vocis ſuperioris, *ejuſmodi*, temere geminata. Sermonem autem eſſe conſtat de hac Academicorum ſententia: Non eſt in viſis quicquam tale, quale non etiam falſum, nihil ab eo differens eſſe poſſit. *Paſſeratius*. Eam Paſſeratii conjecturam veterum librorum auctoritate munivit *Urſinus*: quibus etiam *Pet. Faber* aſſenſus eſt. Sed, ut verum fatear, illa correctio minime placet; nec placeret, licet omnes codices ei ſuffragarentur. Nam ſi rerum eſſent *diſſimilitudines*, non erat cur aliæ probabiles viderentur, aliæ contra. Certe *diſſimilitudo* mater eſt diſcriminis, *ſimilitudo* vero talem parit ἀπαραλλαξίαν, ut una res ab altera diſtingui non poſſit; adeoque hæc illa nec probabilior evadat, nec improbabilior. *Daviſ.*

ſtinere ſapientem: uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli aſſentiri: altero, cum ſe a reſpondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, ſuſtineat; ut neque neget aliquid, neque ajat. Id cum ita ſit: alterum placere, ut nunquam aſſentiatur; alterum tenere, ut ſequens probabilitatem, ubicumque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut *etiam*, aut *non* reſpondere poſſit. Nam cum placeat, eum, qui de omnibus rebus contineat ſe ab aſſentiendo, moveri tamen & agere aliquid, reliquit ejuſmodi viſa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem reſpondere poſſumus, ſequentes tantummodo quod ita viſum ſit, dum ſine aſſenſu: neque tamen omnia ejuſmodi viſa approbari, ſed ea, quæ nulla re impedirentur. Hæc ſi vobis non probamus, ſint falſa ſane: invidioſa certe non ſunt. Non enim lucem eripimus: ſed ea, quæ vos percipi comprehendique, eadem nos, ſi modo probabilia ſint, videri dicimus.

XXXIII. Sic igitur inducto & conſtituto probabili, & eo quidem expedito, ſoluto, libero, nulla re implicato, vides profecto, Luculle, jacere jam illud tuum perſpicuitatis patrocinium. Iiſdem enim hic ſapiens, de quo loquor, oculis, quibus iſte veſter, cælum, terram, mare intuebitur: iiſdem ſenſibus reliqua, quæ ſub quemque ſenſum cadunt, ſentiet. Mare illud, quod nunc Favonio naſcente purpureum videtur, idem huic noſtro videbitur, nec tamen aſſentietur; quia nobiſmetipſis modo cæruleum videbatur, mane [a] flavum; quodque nunc, quia a ſole collucet, albeſcit & vibrat, diſſimileque eſt [b] proximo ei continenti: ut, etiam ſi poſſis rationem reddere, cur id eveniat, tamen non poſſis id verum eſſe, quod videbatur oculis, defendere.

Unde memoria, ſi nihil percipimus, (ſic enim quærebas) quod meminiſſe viſa, niſi comprehenſa non poſſumus? Quid? Polyænus [99], qui magnus mathematicus fuiſſe dicitur, is poſtea-

a Lamb. *ravum*

b Idem. *proximo & continenti*

99 *Polyænus, qui magnus mathematicus fuiſſe dicitur*] Cicero Fin. lib. I. cap. 6. *Si a Polyæno familiari ſuo geometriam diſcere maluiſſet Epicurus, quam illam etiam ipſum dedocere.* Fuit autem Lampſacenus, Athenodori filius, ut diſcimus ex Laertii X. 24. Ejus etiam meminit Plutarchus adverſ. Colotem. Idem.

ſteaquam Epicuro aſſentiens, totam geometriam eſſe falſam credidit, num illa etiam, quæ ſciebat, oblitus eſt? Atqui, falſum quod eſt, id percipi non poteſt, ut nobiſmetipſis placet. Si igitur memoria perceptarum comprehenſarumque rerum eſt: omnia, quæ quiſque meminit, habet ea comprehenſa atque percepta. Falſi autem comprehendi nihil poteſt: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata. Vera igitur illa ſunt nunc omnia. Hoc per me licet; ſed tibi aut concedendum eſt ita eſſe, quod minime vis: aut memoriam mihi remittas, oportet, & facile eſſe ei locum, etiam ſi comprehenſio perceptioque nulla ſit.

Quid fiet artibus? quibus? iiſne, quæ ipſæ fatentur conjectura ſe plus uti quam ſcientia: an iis, quæ tantum id, quod videtur, ſequuntur, nec habent iſtam artem veſtram, qua vera & falſa dijudicent? Sed illa [1] ſunt lumina duo, quæ maxime cauſam iſtam continent. Primum enim negatis fieri poſſe, ut quiſquam nulli rei aſſentiatur. At id quidem perſpicuum eſt: cum Panætius, princeps prope, meo quidem judicio, Stoicorum, ea de re dubitare ſe dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certiſſimam putant, vera eſſe haruſpicum auſpicia, oracula, ſomnia, vaticinationes, ſeque ab aſſenſu ſuſtineat. Quod is poteſt facere de iis rebus, quas illi, a quibus ipſe didicit, certas habuerint; cur id ſapiens de reliquis facere non poſſit? An eſt aliquid, quod poſitum vel improbare, vel approbare poſſit, dubitari non poſſit? an tu in ſoritis poteris hoc, cum voles: ille in reliquis rebus non poterit eodem modo inſiſtere, præſertim cum poſſit ſine aſſenſione ipſam veriſimilitudinem non impeditam ſequi?

Alterum eſt, quod negatis actionem ullius rei poſſe in eo eſſe, qui nullam rem aſſenſu ſuo comprobet. Primum enim videri oportet, in quo ſit etiam aſſenſus. Dicunt enim Stoici, ſenſus ipſos aſſenſus eſſe: quos quoniam appetitio conſequatur, actionem ſequi. Tolli autem omnia, ſi viſa tollantur.

XXXIV. Hac de re in utramque partem & dicta ſunt, & ſcri-

1 *Sed illa ſunt* lumina *duo*] Quid huc faciant *lumina*, vel quam cauſam poſſint continere, non adſequor. Pariſ. 5. *limina*. Fortean Cicero reliquit *vimina*, vel *vincula*. Id.

ſcripta multa : ſed brevi res poteſt tota confici . Ego enim etſi maximam actionem puto , repugnare viſis , obſiſtere opinionibus , aſſenſus lubricos ſuſtinere , credoque Clitomacho ita ſcribenti , Herculi [2] quendam laborem exantlatum a Carneade , quod , ut feram & immanem belluam , ſic ex animis noſtris aſſenſionem , id eſt , opinationem & temeritatem extraxiſſet : tamen , ut ea pars deſenſionis relinquatur , quid impediet actionem ejus , qui probabilia ſequitur , nulla re impediente ? Hoc , inquit , ipſum impediet , quod ſtatuet , ne id quidem , quod probet , poſſe percipi . Jam iſtud te quoque impediet in navigando , in conſerendo , in uxore ducenda , in liberis procreandis , plurimiſque in rebus , in quibus nihil ſequere , præter probabile .

Et tamen illud uſitatum & ſæpe repudiatum refers , non ut Antipater , ſed , ut ais , preſſius . Nam Antipatrum [3] reprehenſum quod diceret , conſentaneum eſſe ei , qui affirmaret , nihil poſſe comprehendi , id ipſum ſaltem dicere poſſe comprehendi : quod ipſi Antiocho pingue [4] videbatur , & ſibi contrarium . Non enim poteſt convenienter dici , nihil comprehendi poſſe , ſi ipſum comprehendi poſſe dicatur . Illo modo potius putat urgendum fuiſſe Carneadem : cum ſapientis nullum decretum eſſe poſſit , niſi comprehenſum , perceptum , cognitum : ut hoc ipſum decretum , quod ſapientis eſſet , nihil poſſe percipi , fateretur eſſe perceptum . Proinde [5] quaſi ſapiens nullum aliud decretum habeat , & ſine decretis vitam agere poſſit .

Sed ut illa habet probabilia , non percepta , ſic hoc ipſum , nihil poſſe percipi . Nam ſi in hoc haberet cognitionis notam , eadem uteretur in cæteris . Quam quoniam non habet , utitur pro-

2 *Herculi*] Pro *Herculis* . Vide ſupra , pag. 15. not. 25.

3 *Antipatrum reprehenſum*] A Carneade . Vide ſupra , cap. 9.

4 *Pingue*] Craſſum , hebes . *Turneb.* in lib. de Faato , cap. 4.

5 *Proinde quaſi ſapiens nullum aliud decretum habeat , & ſine decretis vitam agere poſſit*] Hic locus correctus eſt , & quidem varie . Nequicquam . Erat enim integer , & apertus : repetenda tantum negatio poſt copulam *&* . Similis ellipſis ſupra cap. 9. in illis verbis , *Sapientique ſatis ſit* . Res eſt etiam confirmata exemplis pluribus . Ciceronis ſunt hæc , leviter Antiochum reprehendentis , quod is diceret novos Academicos hoc unum decretum habere , cum haberent multa alia , ſed ea probabilia modo , non etiam percepta . *Faber* .

Digitized by Google

probabilibus. Itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, & incerta reddere. Non enim, quemadmodum, ſi quæſitum ex eo ſit, ſtellarum numerus par an impar ſit: item, ſi de officio multiſque aliis de rebus, in quibus verſatur, exercitatuſque ſit, neſcire ſe dicat. In incertis enim nihil eſt probabile: in quibus autem eſt, in his non deerit ſapienti, nec quid faciat, nec quid reſpondeat.

Ne illam quidem prætermiſiſti, Lucullе, reprehenſionem Antiochi, (nec mirum: in primis enim eſt nobilis) qua ſolebat dicere Antiochus, Philonem maxime perturbatum. Cum enim ſumeretur unum, Eſſe quædam falſa viſa: alterum, Nihil ea differre a veris; non attendere, ſuperius illud ea re a ſe eſſe conceſſum, quod videretur eſſe quædam in viſis differentia: eam tolli altero, quo neget viſa a falſis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita eſſet, ſi nos verum omnino tolleremus. Non facimus. Nam tam vera, quam falſa, cernimus. Sed probandi ſpecies eſt: percipiendi ſignum nullum habemus.

XXXV. Ac mihi videor nimis etiam nunc agere jejune. Cum ſit enim campus, in quo poſſit exſultare oratio: cur eam in tantas anguſtias, & in Stoicorum dumeta compellimus? Si enim mihi cum Peripatetico res eſſet, qui id percipi poſſe diceret, *quod impreſſum eſſet e vero*: neque adhiberet illam magnam acceſſionem, *quo modo imprimi non poſſet a falſo*: cum ſimplici homine ſimpliciter agerem; nec magnopere contenderem; atque etiam, ſi, cum ego nihil dicerem poſſe comprehendi, diceret ille ſapientem interdum opinari, non repugnarem; præſertim ne Carneade quidem huic loco valde repugnante: nunc quid facere poſſum?

Quæro enim, quid ſit, quod comprehêndi poſſit. Reſpondet mihi non Ariſtoteles, aut Theophraſtus; ne Xenocrates quidem, aut Polemo; [6] ſed nihilo minor [a]; quod tale verum,

6 *Sed nihilo minor*] Veram lectionem, *ſed qui minor eſt*, mihi præbuerunt *Cantab.* & *Reg.* pro varia lectione. Turnebi quidem conjecturam, quam protulit Adverſ. lib. XVI. cap. 18. ſatis confutavit Lambinus; nec tamen melius quiddam commentus eſt ipſe, dum reponit *ſed* nihilo *minor*, eſſe *tale verum* &c. Acutiorem multo ſe præſtitit vir eruditiſſimus Joan. Clericus; cui placet, *ſed qui his minor eſt*. Præponderant autem ii quos dixi codices. Cave vero putes *minorem* vocari Zenonem, habito ad ætatem reſpectu; quod voluerunt *Adr. Turnebus* & *Petrus Faber*. Acuminis tantum & eruditionis rationem Tullius habuit. *Daviſius*.

a Vict. Grut. *ſed mihi minor eſt: tale*

rum, quale falſum, eſſe non poſſit. Nihil ejuſmodi invenio. Itaque [b] incognito nimirum aſſentiar, id eſt, opinabor. Hoc mihi & Peripatetici, & vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis, qui me valde movet; vel quod amavi hominem, ſicut ille me; vel quod ita judico, politiſſimum & acutiſſimum omnium noſtræ memoriæ philoſophorum. A quo primum quæro, quo tandem modo ſit ejus Academiæ, cujus ſe eſſe profiteatur? Ut omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis unquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel id ſolum percipi poſſe, quod eſſet verum tale, quale falſum eſſe non poſſet: vel ſapientem nihil opinari? Certe nemo. Horum neutrum ante Zenonem magnopere defenſum eſt. Ego tamen utrumque verum puto: nec dico temporis cauſa: ſed ita plane probo.

XXXVI. Illud ferre non poſſum. Tu, cum me incognito aſſentiri vetes, idque turpiſſimum eſſe dicas, & pleniſſimum temeritatis; tantum tibi arroges, ut exponas diſciplinam ſapientiæ, naturam rerum omnium evolvas, mores fingas, fines bonorum malorumque conſtituas, officia deſcribas, quam vitam ingrediar definias, idemque etiam diſputandi & intelligendi judicium dicas te & artificium traditurum: perficies, ut ego, iſta innumerabilia complectens, nuſquam labar? nihil opiner? Quæ tandem ea eſt diſciplina, ad quam me deducas, ſi ab hac abſtraxeris? Vereor, ne ſubarroganter facias, ſi dixeris tuam. Atqui ita dicas neceſſe eſt. Neque vero tu ſolus, ſed me ad ſuam quiſque rapiet.

Age, reſtitero Peripateticis, qui ſibi cum oratoribus cognationem eſſe, qui claros viros a ſe inſtructos dicant rempublicam ſæpe rexiſſe: ſuſtinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter ſe amantes viros: Diodoto quid faciam Stoico, quem a puero audivi? qui mecum vivit tot annos? qui habitat apud me? quem & admiror, & diligo? qui iſta Antiochea contemnit?

Noſtra, inquies, ſola vera ſunt. Certe ſola, ſi vera. Plura enim vera diſcrepantia eſſe non poſſunt. Utrum igitur nos impu-

b Vict. Man. Grut. *in cognitione*

impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui ſibi perſuaſerint, ſcire ſe ſolos omnia? Non me quidem, inquit, ſed ſapientem dico ſcire. Optime: nempe iſta ſcire, quæ ſunt in tua diſciplina. Hoc primum quale eſt, a non ſapiente explicari ſapientiam? Sed diſcedamus a nobiſmetipſis: de ſapiente loquamur: de quo (ut ſæpe jam dixi) omnis hæc quæſtio eſt.

In tres igitur partes & a pleriſque & a nobiſmetipſis diſtributa ſapientia eſt. Primum ergo, ſi placet, quæ de natura rerum ſunt quæſita, videamus: velut [7] illud ante. Eſtne quiſquam tanto inflatus errore, ut ſibi ſe illa ſcire perſuaſerit? Non quæro rationes eas, quæ ex conjectura pendent, quæ diſputationibus huc & illuc trahuntur, nullam adhibent perſuadendi neceſſitatem. Geometræ provideant, qui ſe profitentur non perſuadere, ſed cogere: & qui omnia vobis, quæ deſcribunt, probant. Non quæro ex his illa initia mathematicorum: quibus non conceſſis, digitum progredi non poſſunt. *Punctum* eſſe, quod magnitudinem nullam habeat: *Extremitatem*, & quaſi libramentum, in quo nulla omnino craſſitudo ſit: *Lineam* autem, longitudinem latitudine carentem. Hæc cum vera eſſe conceſſero: ſi adigam jusjurandum, ſapientemne prius, quam [8] Archimedes eo inſpectante rationes omnes deſcripſerit eas, quibus efficitur, multis partibus ſolem majorem eſſe

7 *Velut illud ante*] Non muto. *Ante* ſignificat illa *ante* eſſe quæſita. *Faber*. Locus Lambino ſuſpectus eſt: & certe mendo quodam laborat. Mecum legas, *verum illud ante*; niſi melius quid inveneris. *Daviſ.*

8 *Priusquam Archimedes*] Quærit an ſapiens juraturus ſit ſolem majorem eſſe quam terram, etiam *priusquam* rationes illas geometricas, quibus id efficitur, audiverit. Id autem vix inſanus fecerit; potius quæſierit ex Archimede ipſo non ſtultiſſimus aliquis, cum ex eo rationes eas audiverit, idem quod Diogenes ex illo, qui de rebus ſuperis ac cæleſtibus diſſereret, Ποσταῖος ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ; quod etiam quam ſit incertum, doctiſſimus Philo Judæus, ſi quis id quærit, exequitur pluribus in libro qui eſt inſcriptus περὶ ὀνείρων. Sed huc revertamur. *Poſtquam* igitur hic a Cicerone ſcriptum eſſe, non *priusquam*, ne ſapiens ipſe jam, opinor, jurare dubitet. Hoc enim ait, ſapientem non juraturum ſolem multis partibus majorem eſſe quam terram, ne tum quidem cum Archimedes rationes eas, quibus id efficitur, inſpectante eo, deſcripſerit. Hoc ita eſſe hæc verba quæ ſequuntur, *Quod ſi rationibus geometricis non eſt crediturus*, ita planum faciunt, ut ſtulte faciam, ſi coner pluribus oſtendere. Addam hic tamen; Idem error, æque gravis, atque æque apertus, nec magis a doctiſſimis hominibus notatus, quod ſciam, hæſit in lib. II. de Legibus non longe ab initio, *Ut veſtri Attici*, inquit, *priusquam Theſeus eos demigrare ex agris, & in aſtu ſe conferre juſſit, & Sunii erant iidem; & Attici*. Id vel ex hiſtoria Thucydidis apparet eſſe plane falſum. Ex illis notis librariorum, & compendio ſcribendi, qui *p'* aut *p* varie acciperent, videtur hic eſſe error: ut Manutius notavit. *Faber*.

Digitized by Google

eſſe quam terram, juraturum putas? Si fecerit: ſolem ipſum, quem deum cenſet eſſe, contempſerit.

Quod ſi geometricis rationibus non eſt crediturus, quæ vim afferunt in dicendo, vos ipſi ut dicitis: næ ille longe aberit, ut argumentis credat philoſophorum: aut, ſi eſt crediturus, quorum potiſſimum? Omnia phyſicorum licet explicare. Sed longum eſt. Quæro tamen, quem ſequatur. Finge aliquem nunc fieri ſapientem, nondum eſſe: qua [9] potiſſimum ſententia melius eliget? Diſciplinam etſi quamcumque eliget, inſipiens eliget. Sed ſit ingenio divino, quem unum e phyſicis potiſſimum probabit? Nec plus uno poterit. Non perſequor quæſtiones infinitas: tantum de principiis rerum, e quibus omnia conſtant, videamus quem probet. Eſt enim inter magnos homines ſumma diſſenſio.

XXXVII. [10] Princeps Thales, unus e ſeptem, cui ſex reliquos [a] conſenſiſſe primos ferunt, ex aqua dixit conſtare omnia. At hoc Anaximandro, populari & ſodali ſuo, non perſuaſit. Is enim infinitatem naturæ dixit eſſe, à qua omnia gignerentur. Poſt ejus auditor Anaximenes, infinitum aera: ſed ea, quæ ex eo orirentur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam infi-

9 *Qua potiſſimum ſententia melius eliget? Diſciplinam*] Alii: *quam potiſſimum ſententiam melius eliget, aut diſciplinam?* Alii, *qua potiſſimum ſententia melius eliget diſciplinam? Etſi* &c.

a Lamb. *conceſſiſſe primas*

10 *Princeps Thales, unus e ſeptem, cui ſex reliquos conſenſiſſe primos ferunt*] Hunc locum haud ſatis caute Lambinus ex Paulo Manutio caſtigatum voluit. Ubi enim omnes legunt, *conſenſiſſe primos*, jubet legi, *conceſſiſſe primas*: Latine quidem; ſed ſcribentis ad ſenſum minus apte. Nam qui totam ſententiam paulo attentius legerit, non de conceſſione primarum partium; ſed de conſenſione in eandem ſententiam hic agi certiſſime deprehendet. Quod liquido conſtat ex his verbis: *At hoc Anaximandro, populari & ſodali ſuo, non perſuaſit*: quaſi dicat: Perſuaſit ſex reliquis ſapientibus ex aqua conſtare omnia: at hoc Anaximandro non perſuaſit: vel, quod eodem redit, ſex alii primi ſapientes Thaleti conſenſerunt, at Anaximander non conſenſit. Eſto igitur, ſex reliqui ſapientes Thaleti, velut omnium ſapientiſſimo, primas conceſſerint: at hoc modo non agitur, ut dixi: agitur, quid de rerum principio ſenſerint, & an conſenſerint Thaleti; ac illi quidem conſenſiſſe dicuntur. Quid autem incommodi ſit in vulgato contextu, plane non video. Niſi forte diſplicet dici ſex reliquos primos, cum unus fuerit ſeptem inter ſapientes primus; non omnes primi eſſe potuerint. At dicuntur primi non inter ſe collati; ſed cum cæteris, qui deinde conſecuti ſunt, ſapientibus comparati. Leſcaloperius, *in l. de Nat. D. cap.* 10. Hujus loci emendatio debetur *Joanni Scalæ*, qui primus pro *conſenſiſſe primos* correxit *conceſſiſſe primas*; eamque correctionem *Callimachi* auctoritate confirmavit ex Diogene Laertio. *Urſinus*. Præterquam quod hoc modo *primos* abundare patet; reliquos iſtos ſapientes rebus phyſicis operam dediſſe nulla eſt memoria. Dedi igitur, auctore Manutio, *conceſſiſſe primas*. Daviſius.

Digitized by Google

infinitam : ſed [11] ex ea particulas ſimiles inter ſe , minutas ; eas primum confuſas , poſtea in ordinem adductas a mente divina . Xenophanes paulo etiam antiquior , unum eſſe omnia , neque id eſſe mutabile , & id eſſe deum , neque natum [b] unquam , & ſempiternum , conglobata figura . Parmenides , ignem , qui moveat terram , quæ ab eo formetur . Leucippus , plenum & inane . Democritus huic in hoc ſimilis , uberior in cæteris . Empedocles , hæc pervulgata & nota quatuor . Heraclitus , ignem . Meliſſus , hoc , quod eſſet , infinitum & immutabile , & fuiſſe ſemper & fore . Plato ex materia , in ſe omnia recipiente , mundum eſſe factum cenſet a Deo ſempiternum . Pythagorei ex numeris , & mathematicorum [12] initiis proficiſci volunt omnia . Ex his eliget veſter ſapiens unum aliquem , credo , quem ſequatur : cæteri , tot viri & tanti , repudiati ab eo condemnatique diſcedent .

Quamcumque vero ſententiam probaverit , eam ſic animo comprehenſam habebit , ut ea quæ ſenſibus : nec magis approbabit nunc lucere , quam , quoniam Stoicus eſt , hunc mundum eſſe ſapientem , habere mentem , quæ & ſe & ipſum fabricata ſit , & omnia moderetur , moveat , regat . Erit perſuaſum etiam , ſolem , lunam , ſtellas omnes , terram , mare , deos eſſe , quod quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet , & tranſeat : fore tamen aliquando , ut omnis hic mundus ardore deflagret .

XXXVIII. Sint iſta vera : vides enim jam me fateri aliquid eſſe veri : comprehendi ea tamen & percipi nego . Cum enim tuus iſte Stoicus ſapiens ſyllabatim tibi iſta dixerit , veniet flumen orationis aureum fundens Ariſtoteles , qui illum deſipere dicat : neque enim ortum eſſe unquam mundum , quod nulla fuerit novo conſilio inito tam præclari operis inceptio , & ita eum eſſe undique aptum , ut nulla vis tantos queat motus mutationemque moliri , nulla ſenectus diuturni-

11 *Sex ex ea particulas*] Manutius , *ſed eas particulas*. Lamb. *id eſt* , *particulas* . Daviſius , *ſed ex ea particulas ſimiles inter ſe* , *& minutas eas* , *primum* &c.

b Vict. *uſquam quidquam* ,

12 *Mathematicorum initiis*] Initia mathematicorum , quæ memorat Noſter , puncta ſunt & lineæ : ex his enim planæ ſolidæque naſcuntur figuræ , quæ pro Pythagoræ mente ſolidorum corporum ſunt parentes . *Daviſius* .

tate temporum exſiſtere [13], ut hic ornatus unquam dilapſus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem ſuperius, ſicut caput & famam tuam, defendere neceſſe erit: mihi, ne ut dubitem quidem, relinquatur?

Ut omittam levitatem temere aſſentientium, quanti libertas iſta æſtimanda eſt, non mihi neceſſe eſſe, quod tibi eſt? Cur deus, omnia noſtri cauſa cum faceret, (ſic enim vultis) tantam vim natricum viperarumque fecerit? cur mortifera tam multa perniciosa [14] terra marique diſperſerit? Negatis hæc tam polite tamque ſubtiliter effici potuiſſe ſine divina aliqua ſolertia: cujus quidem vos majeſtatem deducitis uſque ad apium formicarumque perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides [15] aliquis, minutorum opuſculorum fabricator, fuiſſe videatur.

Negas ſine deo poſſe quidquam. Ecce tibi e tranſverſo Lampſacenus Strato, qui det iſti deo immunitatem magni quidem muneris. Sed cum ſacerdotes deorum vacationem habeant, quanto eſt æquius habere ipſos deos? Negat opera deorum ſe uti ad fabricandum mundum. Quæcumque ſint, docet omnia eſſe effecta natura: nec, ut ille, qui aſperis, & lævibus, & hamatis uncinatiſque corporibus concreta hæc eſſe dicat, interjecto inani. Somnia cenſet hæc eſſe Democriti, non docentis, ſed optantis. Ipſe autem ſingulas mundi partes perſequens, quidquid aut ſit, aut fiat, naturalibus fieri aut factum eſſe docet ponderibus & motibus. Sic ille & deum opere magno liberat, & me timore. Quis enim poteſt, cum exiſtimet a deo ſe curari, non & dies & noctes divinum numen horrere? &, ſi quid adverſi acciderit, (quod cui non accidit?) extimeſcere, ne id jure evenerit?

Nec Stratoni tamen aſſentior: nec vero tibi. Modo hoc, modo illud probabilius videtur.

XXXIX. Latent iſta omnia, Luculle, craſſis occultata & circumfuſa tenebris, ut nulla acies humani ingenii tanta ſit,

quæ

13 *Exiſtere*] Recte Walkerus noſter legit *efficere*. Idem.

14 *Perniciosa*] Fortaſſe additum fuerit ex ejus notatione, qui velut συνώνυμον adſcripſerat. *Faber*.

15 *Myrmecides*] De quo Plinius, lib. VII. cap. 21. & XXXVI. 5.

Digitized by Google

quæ penetrare in cælum , terram intrare poſſit . Corpora noſtra non novimus : qui ſint ſitus partium ; quam vim quæque pars habeat , ignoramus . Itaque medici ipſi , quorum intererat ea noſſe , aperuerunt , ut viderentur . Nec eo tamen ajunt empirici notiora eſſe illa : quia poſſit fieri , ut patefacta & detecta mutentur . Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas perſecare , aperire , dividere poſſumus , ut videamus , terra penituſne defixa ſit & quaſi radicibus ſuis hæreat , an media pendeat ?

Habitari ait Xenophanes in luna , eamque eſſe terram multarum urbium & montium . Portenta videntur : ſed tamen neque ille , qui dixit , jurare poſſet ita ſe rem habere , neque ego . Nonne etiam dicitis , eſſe e regione nobis , e contraria parte terræ , qui adverſis veſtigiis ſtent contra noſtra veſtigia , quos antipodas vocatis ? Cur mihi magis ſuccenſetis, qui iſta non aſpernor , quam eis , qui , cum audiunt , deſipere vos arbitrantur ? Hicetas [16] Syracuſius , ut ait Theophraſtus , cælum , ſolem , lunam , ſtellas , ſupera denique omnia , ſtare cenſet : neque præter terram rem ullam in mundo moveri : quæ cum circum axem ſe ſumma celeritate convertat & torqueat , eadem effici omnia , quaſi [17] ſtante terra cælum moveretur . Atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur , ſed paulo obſcurius . Quid tu , Epicure ? loquere . Putas ſolem eſſe tantulum ? Egone [18] ? ne bis quidem tantum . Sed & vos ab illo irridemini : & ipſi illum viciſſim eluditis . Liber igitur a tali irriſione Socrates , liber Ariſto Chius , qui nihil iſtorum ſciri putat poſſe .

Sed redeo ad animum & corpus . Satiſne tandem ea nota ſunt nobis , quæ nervorum natura ſit , quæ venarum ? Tenemuſne quid animus ſit ? ubi ſit ? denique , ſitne , an , ut Dicæarcho viſum eſt , ne ſit quidem ullus ? Si eſt : treſne partes habeat , ut Platoni placuit , rationis , iræ , cupiditatis : an

 ſim-

16 *Hicetas*] Vulgo *Nicetas* , ſed male. Nicolaus autem Copernicus in ſua Præfat. ad Paulum III. *Reperi* , inquit , *apud Ciceronem , primum Nicetam ſenſiſſe terram moveri ... Inde igitur occaſionem nactus , cœpi & ego de terra mobilitate cogitare* . Anonymus.

17 *Quaſi*] Lego , *quæ ſi* . Paſſer.

18. *Egone ? Ne bis quidem*] Ita Lambinus , cum vulgo ſit , *Ego ne vobis quidem* . Petrus Faber minore mutatione legit , *Egone ? Nobis quidem* &c.

ſimplex unuſque ſit. Si ſimplex, utrum ſit ignis, an anima, an ſanguis. an [19], ut Xenocrates, mens nullo corpore. quod intelligi, quale ſit, vix poteſt. Et, quidquid eſt, mortale ſit, an æternum. Nam utramque in partem multa dicuntur.

XL. Horum aliquid veſtro ſapienti certum videtur: noſtro, ne quid maxime quidem probabile ſit, occurrit. Ita ſunt in pleriſque contrariarum rationum paria momenta.

Sin agis verecundius, & me accuſas, non quod tuis rationibus non aſſentiar, ſed quod nullis: vincam animum: cuique aſſentiar, deligam. Quem potiſſimum? quem? Democritum? ſemper enim (ut ſcitis) ſtudioſus nobilitatis fui. Urgebor jam omnium veſtrum convicio. Tune aut inane quidquam putes eſſe, cum ita completa & conferta ſint omnia, ut & quod movebitur corporum cedat, & qua quidque ceſſerit, aliud illico ſubſequatur? aut atomos ullas, e quibus quidquid efficiatur, illarum ſit diſſimillimum? aut ſine aliqua mente rem ullam effici poſſe præclaram? &, cum in uno mundo ornatus hic tam ſit mirabilis, innumerabiles, ſupra, infra, dextra, ſiniſtra, ante, poſt, alios diſſimiles, alios ejuſdem modi mundos eſſe? &, ut nos nunc ſumus ad Baulos, Puteoloſque videmus; ſic innumerabiles paribus in locis eſſe, eiſdem nominibus, honoribus, rebus geſtis, ingeniis, formis, ætatibus, eiſdem de rebus diſputantes? &, ſi nunc, aut ſi etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines extrinſecus in animos noſtros per corpus irrumpere?

Tu vero iſta ne adſciveris, neve fueris commentitiis rebus aſſenſus. Nihil ſentire eſt melius, quam tam prava ſentire. Non ergo id agitur, ut aliquid aſſenſu meo comprobem. Quæ tu vide, ne impudenter etiam poſtules, non ſolum arroganter, præſertim cum iſta tua mihi ne probabilia quidem videantur. Nec enim divinationem, quam probatis, ullam eſſe arbitror: fatumque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. Ne exædificatum quidem hunc mundum divino conſilio exiſtimo; atque haud ſcio an ita ſit.

XLI. Sed

19 *An, ut Xenocrates* mens *nullo corpore*] Animus pro mente Xenocratis erat ἀριθμὸς ἑαυτὸν κινῶν. Sed ἀσώματον εἶναι τὸν νοῦν poſuit. Itaque nihil refert, num *numerus*, an *mens* dicatur animus. Vide Tuſcul. I. 10. *Daviſius*.

XLI. Sed cur rapior in invidiam? Licetne per vos neſcire, quod neſcio? An Stoicis ipſis inter ſe diſceptare, mihi cum iis non licebit? Zenoni & reliquis fere Stoicis æther videtur ſummus deus, mente præditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quaſi majorum eſt gentium Stoicus, Zenonis auditor, ſolem dominari & rerum potiri putat. Itaque cogimur diſſenſione ſapientum dominum noſtrum ignorare: quippe qui neſciamus, ſoli anætheri ſerviamus. Solis autem magnitudo (ipſe enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, ut crebro faciam mentionem ſui. Vos ergo hujus magnitudinem quaſi decempeda permenſi refertis. Huic me menſuræ veſtræ, & vobis, quaſi malis architectis, nego ego credere. Dubium eſt, uter noſtrum ſit, leviter ut dicam, verecundior?

Neque tamen iſtas quæſtiones phyſicorum exterminandas puto. Eſt enim animorum ingeniorumque naturale quoddam quaſi pabulum, conſideratio contemplatioque naturæ. Erigimur; elatiores fieri videmur; humana deſpicimus: cogitanteſque ſupera atque cæleſtia, hæc noſtra, ut exigua & minima, contemnimus. Indagatio ipſa rerum tum maximarum, tum etiam occultiſſimarum, habet oblectationem. Si vero aliquid occurret, quod veriſimile videatur, humaniſſima completur animus voluptate.

Quæret igitur hæc & veſter ſapiens, & hic noſter: ſed veſter, ut aſſentiatur, credat, affirmet: noſter, ut vereatur temere opinari, præclareque agi ſecum putet, ſi in ejuſmodi rebus, veriſimile quod ſit, invenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorumque notionem. Sed paululum ante dicendum eſt. Non mihi videntur conſiderare, cum phyſici iſta valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, ſi quæ illuſtriores videantur, amittere. Non enim magis aſſentiuntur, neque approbant lucere nunc, quam, cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut jubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, ſignum illud, ſi erunt menſi, ſex pedum eſſe, quam ſolem, quem metiri non poſſunt, plus quam duodeviginti partibus majorem eſſe quam terram. Ex quo illa concluſio naſcitur: Si, ſol quantus ſit, percipi non poteſt; qui cæteras res eodem

dem modo, quo magnitudinem ſolis, approbat, is eas res non percipit. Magnitudo autem ſolis percipi non poteſt. Qui igitur id approbat, quaſi percipiat, nullam rem percipit. Reſponderint, poſſe percipi quantus ſol ſit. Non repugnabo, dummodo eodem pacto cætera percipi comprehendique dicant. Nec enim poſſunt dicere, aliud alio magis minuſve comprehendi: quoniam omnium rerum una eſt definitio comprehendendi.

XLII. Sed, quod cœperam: Quid habemus in rebus bonis & malis explorati? Nempe fines conſtituendi ſunt, ad quos & bonorum & malorum ſumma referatur. Qua de re eſt igitur inter ſummos viros major diſſenſio? Omitto illa, quæ relicta jam videntur, & Herillum, qui in cognitione & ſcientia ſummum bonum ponit. Qui cum Zenonis auditor eſſet, vides quantum ab eo diſſenſerit, & quam non multum a Platone Megarici [20], quorum fuit nobilis diſciplina: cujus, ut ſcriptum video, princeps Xenophanes, quem modo nominavi: deinde eum ſecuti, Parmenides & Zeno. Itaque ab his Eleatici philoſophi nominabantur. Poſt Euclides, Socratis diſcipulus, Megareus: a quo iidem illi Megarici dicti: qui id bonum ſolum eſſe dicebant, quod eſſet unum & ſimile, & idem ſemper. Hi quoque multa a Platone. A Menedemo autem, quod is Eretrias fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum in mente poſitum & mentis acie, qua verum cerneretur. Illis ſimilia, ſed, opinor, explicata uberius & ornatius.

Hos ſi contemnimus, & jam abjectos putamus; illos certe minus deſpicere debemus, Ariſtonem, qui, cum Zenonis fuiſſet auditor, re probavit ea, quæ ille verbis, nihil eſſe bonum, niſi virtutem; neque malum, niſi quod virtuti eſſet contrarium: in mediis ea momenta, quæ Zeno voluit, nulla eſſe cenſuit. Huic ſummum bonum eſt, in his rebus neutram in partem moveri: quæ ἀδιαφορία ab ipſo dicitur. Pyrrho autem, ea ne ſentire quidem ſapientem: quæ [21] ἀπαθῆ nominantur.

20 *Megarici, quorum*] Sic legas & diſtinguas velim, *quam non multum a Platone. Megaricorum fuit nobilis* &c. *Idem*.

21 *Quæ* ἀπαθῆ *nominantur*] Ἀπάθεια quod legiſſe teſtatur in libro ſcripto Lambinus, rectum eſt. Atque in hoc conveniebat Pyrrhoni cum Stoicis, qui ut illud uſurparint ſatis docet unus Gellius in lib. XII. cap.

nantur. Has igitur tot ſententias ut omittamus, hæc nunc videamus, quæ diu multumque defenſa ſunt.

Alii voluptatem finem eſſe voluerunt: quorum princeps Ariſtippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici. Poſt Epicurus: cujus eſt diſciplina nunc notior: neque tamen cum Cyrenaicis de ipſa voluptate conſentiens. Voluptatem autem & honeſtatem finem eſſe Callipho cenſuit: vacare omni moleſtia Hieronymus: hoc idem cum honeſtate Diodorus. Ambo hi Peripatetici. Honeſte autem vivere, fruentem rebus iis, quas primas homini natura conciliet, & vetus Academia cenſuit, (ut indicant ſcripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime) & Ariſtoteles: ejuſque amici nunc proxime [22] videntur accedere. Introducebat etiam Carneades [23], non quo probaret, ſed ut opponeret Stoicis, ſummum bonum eſſe, frui iis rebus, quas primas natura conciliaviſſet. Honeſtum autem, quod ducatur a conciliatione naturæ, Zeno ſtatuit finem eſſe bonorum: qui inventor & princeps Stoicorum fuit.

XLIII. Jam illud perſpicuum eſt, omnibus iis finibus bonorum, quos expoſui, malorum fines eſſe contrarios. Ad vos nunc refero, quem ſequar? modo ne quis illud tam ineruditum abſurdumque reſpondeat: Quemlibet, modo aliquem. Nihil poteſt dici inconſideratius. Cupio ſequi Stoicos. Licetne (omitto, per Ariſtotelem, meo judicio in philoſophia prope ſingularem) per ipſum Antiochum? qui appellabatur Academicus: erat quidem, ſi perpauca mutaviſſet, germaniſſimus * Stoicus. Erit igitur res jam in diſcrimine. Nam aut Stoicus conſtituatur ſapiens, aut veteris Academiæ: utrumque non poteſt. Eſt enim inter eos non de terminis, ſed de tota poſſeſſione contentio. Nam omnis ratio vitæ definitione ſummi boni continetur: de qua qui diſſident, de omni ratione vitæ

cap. 10. Hoc tamen inter illos differebat, quod Pyrrho hunc bonorum finem eſſe volebat, Stoici non item. De quo Pyrrhonis fine pluribus differunt in Pyrrhone Diogenes & Sextus. *Faber*.

22 *Nunc proxime*] Urſini codices, quos probat Faber, exhibent *huc proxime*. Si libri tales uſquam extiterunt, eos equidem non ſequerer; nam *nunc* dicit: ne Peripatetici temporis illius, quo vivebat Tullius, a magiſtro ſuo deſciviſſe viderentur. *Daviſius*.

23 *Carneades*] Vide lib. II. de Finib. cap. 11. 12. 13. & lib. V. c. 7. *Idem*.

* Vict. Grut. *Stoicis*

vitæ diffident. Non poteſt igitur uterque eſſe ſapiens, quoniam tantopere diſſentiunt, ſed alter. Si Polemoneus; peccat Stoicus, rei falſæ aſſentiens. Vos quidem nihil dicitis a ſapiente tam alienum eſſe. Sin vera ſunt Zenonis; eadem in veteres Academicos, Peripateticoſque dicenda. Hic igitur [24] neutri aſſentiens, ſi nunquam, uter eſt prudentior?

Quid, cum ipſe Antiochus diſſentit quibuſdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nonne indicat non [25] poſſe illa probanda eſſe ſapienti? Placet Stoicis, omnia peccata eſſe paria. At hoc Antiocho vehementiſſime diſplicet. Liceat tandem mihi conſiderare, utram ſententiam ſequar. Præcide, inquit: ſtatue aliquando quidlibet. Quid? quæ dicuntur quidem, & acuta mihi videntur in utramque partem, & paria; nonne caveam, ne ſcelus faciam? Scelus enim dicebas eſſe, Luculle, dogma prodere. Contineo igitur me, ne incognito aſſentiar: quod mihi tecum eſt dogma commune.

Ecce multo major etiam diſſenſio. Zeno in una virtute poſitam beatam vitam putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit: beatam, ſed non beatiſſimam. Deus ille, qui nihil cenſuit deeſſe virtuti: homuncio hic, qui multa putat præter virtutem homini partim cara eſſe, partim etiam neceſſaria. Sed ille vereor ne virtuti plus tribuat quam natura patiatur, præſertim Theophraſto [26] multa * diſerte copioſeque dicente.

Et

24 *Hic igitur neutri aſſentiens: ſi nunquam, uter eſt prudentior*] Senſum oon video, neque videt quiſquam, ut opinor, tam obſcuro in loco: obſcuritatis autem cauſa, depravatio eſt; quam judicio meo tollet, qui ita leget: *Hic igitur neutri aſſentietis: ſin utrique, uter eſt prudentior?* Quorum verborum non abſurda ſententia eſt: dicit enim hoc: In hac controverſia neutri aſſentietis, id eſt, neque Stoicum neque Academicum dicetis eſſe ſapientem: ſin utrumque: uter eſt prudeotior? *Aſſentietis* autem refero ad illud ſupra poſitum, *ad vos nunc refero*. *Utrique* videtur eſſe neceſſarium propter inſequens verbum *uter*. Sed hæc qui & acumine & judicio præſtant, dijudicabunt. P. *Manut.* Reſtituo, *ſi nunquam*, *uter* ſit ſapiens, apparebit; oonne utroque *eſt prudentior?* Lambinus. Sic ſcriptum hic fuiſſe oon dubitem. *Hic igitur neutri aſſentiens num, quam uter, eſt prudentior? Uter* erit ſimplex pro compoſito *uterque*, aut *utervis*, non aliter ac citat ex edicto prætoris Verris in lib. I. Accuſationis, *Inter aratarem & decumanum ſi uter velit, edicit ſe recuperatores daturum*. Et poſt paulo, *Si uter volet, recuperatores daba*. Et paulo etiam poſt, *Sed utrum ita ſcripſit: Si uter volet, an ſi decumanus volet?* Faber. Legendum ſuſpicor, *Hic igitur neutri aſſentiens, ſi* uſquam, utroque *eſt prudentior*. Non magna quidem fit mutatio, ſenſuſque commodus videtur. *Daviſius*.

25 *Non poſſe illa probanda eſſe*] Manutius legit, *probabilia*. Lambinus delet *poſſe*. Daviſius Lambinum ſequitur.

26 *Theophraſto*] Vide Tuſc. v. 9. & de Finibus v. 5.

* Lamb. *multa contra diſerte*

Et hic metuo, ne vix ſibi conſtet: qui cum dicat eſſe quædam & corporis & fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus ſit, beatum fore cenſet, ſi ſapiens ſit. Diſtrahor: tum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: & tamen, niſi alterutrum ſit, virtutem jacere plane puto.

Verum in his diſcrepant. Quid illud? in quibus conſentiunt, num pro veris probare poſſumus? Sapientis animum nunquam nec cupiditate moveri, nec lætitia efferri.

XLIV. Age, hæc probabilia ſane ſint: num etiam illa? nunquam timere, nunquam dolere. Sapienſne non timeat? nec, ſi patria [27] deleatur, non doleat? Satis durum: ſed Zenoni neceſſarium, cui, præter honeſtum, nihil eſt in bonis: tibi vero, Antioche, minime, cui, præter honeſtatem, multa bona; præter turpitudinem, multa mala videntur, quæ & venientia metuat ſapiens neceſſe eſt, & veniſſe doleat. Sed quæro, quando iſta fuerint ab Academia vetere decreta, ut animum ſapientis commoveri & conturbari negarent. Mediocritates illi probabant, & in omni permotione naturalem volebant eſſe quendam modum. Legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu; eſt enim non magnus, verum aureolus, &, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediſcendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones iſtas animis noſtris datas: metum, cavendi cauſa: miſericordiam ægritudinemque, clementiæ: ipſam iracundiam, fortitudinis quaſi cotem eſſe dicebant: recte, ſecuſne, alias viderimus. Atrocitas quidem iſta tua quo modo in veterem Academiam irruperit, neſcio.

Illa vero ferre non poſſum, non quo mihi diſpliceant: ſunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα nominantur: ſed ubi Xenocrates, ubi Ariſtoteles iſta tetigit? hos enim quaſi eoſdem eſſe vultis. Illi unquam dicerent, ſapientes ſolos reges? ſolos divites? ſolos formoſos? omnia, quæ ubique eſſent, ſapientis eſſe? neminem conſulem, præto-

27 *Nec ſi patria deleatur, non doleat*] Grammaticorum decretum eſt, duas negationes affirmare in lingua Latina. Hoc ſemper verum non eſſe docuit etiam Nonius ex Varrone; & Budæus noſter in ſuis commentariis linguæ Græcæ exemplis e Cicerone pluribus, quibus addi poſſunt infinita alia; quare nihil hic muto. *Faber*.

rem, imperatorem, neſcio an ne quinquevirum quidem quemquam, niſi ſapientem? poſtremo, ſolum civem, ſolum liberum? inſipientes omnes, peregrinos, exules, ſervos, furioſos? denique ſcripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas noſtras, non eſſe leges? ne urbes denique aut civitates, niſi quæ eſſent ſapientium? Hæc tibi, Luculle, ſi es aſſenſus Antiocho, familiari tuo, tam ſunt defendenda, quam mœnia: mihi autem, bono modo; tantum, quantum videbitur.

XLV. Legi apud Clitomachum, cum Carneades & Stoicus Diogenes ad ſenatum in Capitolio ſtarent, A. Albinum, qui tum, P. Scipione & M. Marcello conſulibus, prætor eſſet, eum, qui cum avo tuo, Luculle, conſul fuit, doctum ſane hominem, ut indicat ipſius hiſtoria, ſcripta Græce, jocantem dixiſſe Carneadi: *Ego tibi, Carneade, prætor eſſe non videor, quia ſapiens non ſum: nec hæc urbs, nec in ea civitas*. Tum ille, *Huic Stoico non videris*. Ariſtoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus ſequi volebat, non dubitaviſſet, quin & prætor ille eſſet, & Roma urbs, & eam civitas incoleret. Sed ille [18] noſter eſt plane, ut ſupra dixi, Stoicus, perpauca balbutiens.

Vos autem mihi veremini, ne labar ad opinionem, & aliquid adſciſcam, & comprobem incognitum: quod minime vultis. Quid conſilii datis? Teſtatur ſæpe Chryſippus, tres ſolas eſſe ſententias, quæ defendi poſſint, de finibus bonorum: circumcidit & amputat multitudinem. Aut enim honeſtatem eſſe finem, aut voluptatem, aut utrumque. Nam qui ſummum bonum dicant id eſſe, ſi vacemus omni moleſtia, eos invidioſum nomen voluptatis fugere; ſed in vicinitate verſari. Quod facere eos etiam, qui illud idem cum honeſtate conjungerent: nec multo ſecus eos, qui ad honeſtatem prima naturæ commoda adjungerent. Ita tres reliquit ſententias, quas putet probabiliter poſſe defendi. Sit ſane ita. Quanquam a Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus non facile divellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius. Verum-

18 *Sed ille noſter*] Lego, *veſter*. Emendationem noſtram plane flagitat auctoris mens: Antiochus enim intelligitur, quem Lucullus ſequebatur. *Daviſius*.

rumtamen video, quam ſuaviter voluptas ſenſibus noſtris blandiatur: Labor, ut aſſentiar Epicuro, aut Ariſtippo. Revocat virtus; vel potius reprehendit manu: pecudum illos motus eſſe dicit: hominem jungit deo. Poſſum eſſe medius: ut, quoniam Ariſtippus, quaſi animum nullum habeamus, corpus ſolum tuetur; Zeno, quaſi corporis ſimus expertes, animum ſolum complectitur: ut [29] Calliphontem ſequar, cujus quidem ſententiam Carneades ita ſtudioſe defenſitabat, ut eam probare etiam videretur. Quanquam Clitomachus affirmabat, nunquam ſe intelligere potuiſſe, quid Carneadi probaretur. Sed ſi [a] ipſum finem velim ſequi, nonne ipſa [b] veritas, & gravis, & recta ratio mihi obverſetur? Tu, cum honeſtas in voluptate contemnenda conſiſtat, honeſtatem cum voluptate, tanquam hominem cum bellua copulabis?

XLVI. Unum igitur par, quod depugnet, reliquum eſt, voluptas cum honeſtate. De quo Chryſippo fuit, quantum ego ſentio, non magna contentio. Alterum ſi ſequare, multa ruunt, & maxime communitas cum hominum genere, caritas, amicitia, juſtitia, reliquæ virtutes: quarum eſſe nulla poteſt, niſi erit gratuita. Nam quæ voluptate, quaſi mercede aliqua, ad officium impellitur, ea non eſt virtus, ſed fallax imitatio ſimulatioque virtutis. Audi [30] contra illos, qui nomen honeſtatis a ſe ne intelligi quidem dicant, niſi forte quod glorioſum ſit in vulgus, id honeſtum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore eſſe: hanc normam, hanc regulam, hanc præſcriptionem eſſe naturæ: a qua qui

 aber-

29 *Ut Calliphontem ſequar*] Merito, opinor, viſa Lambino eſt inanis particula *ut* ante *Calliphontem*. Faber. Lego, *aut Calliphontem*. Itaque unius literulæ additione redintegravi locum ſatis luxatum, fide Palatini tertii, ſententia tam clara, ut vel ipſius unius teſtimonio ſtari poſſe videretur. Lambinus, qui hic eam particulam delere cupiebat ceu ſupervacuam, non videtur aſſecurus mentem auctoris. *Gruterus*. Abundare, *ut*, qui totum ambitum verborum attendet, ſtatim intelliget; &, ut dicam quod ſentio, ſuſpicor ipſum ita ſcripſiſſe Ciceronem, rem potius, quam verba ſpectantem. Idem enim alibi quoque vitium deprendi, ut lib. III. de Finib. *Ne illud quidem eſt conſentaneum, ut, ſi cum tria genera bonorum ſint, quæ ſententia eſt Peripateticorum, eo beatior quiſque ſit, quo ſit corporis aut externis bonis plenior, ut hoc idem approbandum ſit nobis*. Et lib. I. ep. 1. ad Quintum fratrem, *Ut te ante comparet*; cum jam dixerit *ut ſi hoc plane* &c. P. Manutius.

a Lamb. *ipſius*

b Man. Lamb. Grut. *ſeveritas*

30 *Audi contra illos*] Epicureos. Vide Tuſc. v. 26. & 41.

aberraviſſet, eum nunquam, quid in vita ſequeretur, habiturum.

Nihil igitur me putatis, hæc & alia innumerabilia cum audiam, moveri? Tam moveor, quam tu, Luculle: neque me minus hominem, quam te, putaveris. Tantum intereſt, quod ut, cum es commotus, acquieſcis, aſſentiris, approbas; verum illud certum, comprehenſum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuiſſe vis: deque eo nulla ratione neque pelli, neque moveri potes: ego nihil ejuſmodi eſſe arbitror, cui ſi aſſenſus ſim, non aſſentiar ſæpe falſo; quoniam vera a falſis nullo diſcrimine ſeparantur, præſertim cum judicia iſta dialecticæ nulla ſint.

Venio enim jam ad tertiam partem philoſophiæ. Aliud judicium Protagoræ eſt, qui putet [31] id cuique verum eſſe, quod cuique videatur: aliud Cyrenaicorum, qui, præter permotiones [32] intimas, nihil putant eſſe judicii: aliud Epicuri, qui omne judicium in ſenſibus, & in rerum notitiis, & in voluptate conſtituit. Plato autem omne judicium veritatis, veritatemque ipſam, abductam ab opinionibus & a ſenſibus, cogitationis ipſius & mentis eſſe voluit. Numquid horum probat noſter [33] Antiochus? ille vero ne majorum quidem ſuorum. Ubi enim aut Xenocratem ſequitur, cujus libri ſunt de ratione loquendi multi & multum probati? aut ipſum Ariſtotelem, quo profecto nihil eſt acutius, nihil politius? a Chryſippo pedem nunquam.

XLVII. Qui ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos ſequi, qui inter ſe diſſident? In hoc ipſo, quod in elementis dialectici docent, quo modo judicare oporteat, verum falſumne ſit, ſi quid ita connexum eſt, ut hoc: *Si dies eſt, lucet:* quanta contentio eſt? Aliter Diodoto [34], aliter Philoni, Chryſippo aliter placet. Quid?

31 *Qui putet id cuique verum eſſe quod cuique videatur*] Vide Menagium ad Laertii IX. 51. & Fabricium ad Sextum Empiricum Pyrrhon. Hypoty. lib. I. cap. 32. §. 216. *Davijius*.

32 *Permotiones intimas*] Dolorem, & voluptatem. Vide ſupra cap. 7.

33 *Noſter Antiochus*] Ut legatur, *veſter*, res ipſa poſtulat. *Idem*.

34 *Aliter Diodoto*] Saue nulli non notus eſt Diodotus Stoicus, Ciceroni perfamiliaris; quod in cauſa, credo, fuit cur illum huc intu-

Quid? cum Cleanthe, doctore ſuo, quam multis rebus Chryſippus diffidet? Quid? duo vel principes dialecticorum, Antipater & Archidemus, opinioſiſſimi homines, nonne multis in rebus diſſentiunt?

Quid me igitur, Luculle, in invidiam & tanquam in concionem vocas? & quidem, ut ſeditioſi tribuni ſolent, occludi tabernas jubes? Quo enim ſpectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, niſi ut opifices concitentur? qui ſi undique omnes convenerint, facile contra vos incitabuntur. Expromam primum illa invidioſa, quod eos omnes, qui in concione ſtabunt, exules, ſervos, inſanos eſſe dicatis: deinde ad illa veniam, quæ jam non ad multitudinem, ſed ad voſmetipſos, qui adeſtis, pertinent. Negat enim vos Zeno, negat Antiochus ſcire quidquam. Quomodo? inquies. Nos enim defendimus, etiam inſipientem multa· comprehendere.

At ſcire negatis quemquam rem ullam, niſi ſapientem: & hoc quidem Zeno geſtu conficiebat. Nam, cum extenſis digitis adverſam manum oſtenderat, *Viſum*, inquiebat, hujuſmodi eſt. Deinde, cum paulum digitos conſtrinxerat, *aſſenſus* hujuſmodi. Tum cum plane compreſſerat, pugnumque fecerat, *comprehenſionem* illam eſſe dicebat. Qua ex ſimilitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψιν impoſuit. Cum autem lævam [a] manum admoverat, & illum pugnum arcte vehementerque compreſſerat, *ſcientiam* talem eſſe dicebat: cujus compotem, niſi ſapientem, eſſe neminem. Sed, qui ſapiens ſit, aut fuerit, ne ipſi quidem ſolent dicere·. Ita tu nunc, Catule, lucere neſcis: nec tu, Hortenſi, in tua villa nos eſſe. Num minus hæc invidioſe dicuntur? [b] nec tamen nimis eleganter: illa ſubtilius.

Sed quo modo tu·, ſi nihil comprehendi poſſet, artificia con-

intulerint Lambinus & Graterus. Sed Diodorus is intelligendus eſt, qui Κρόνος appellabatur; ut ex ſequentibus patebit. Quin etiam Philonem, Antiochi magiſtrum non vult Cicero, ſed Diodori Croni diſcipulum, contra cujus περὶ σημαντικῶν libros ſcripſit Chryſippus: ut teſtatur Laertius VII. 191. De Philone illo dialectico plura Joan. Jonſius de Scriptor. Hiſt. Philoſ. lib. II. cap. 1. Inter eundem hunc Diodorum & Chryſippum magna fuit etiam περὶ δυνατῶν contentio; quod memoriæ tradidit Cicero de Fato cap. 7. In aliis etiam nonnullis diſſentiebant, quod patet ex A. Gellii Noct. Attic. lib. XI. cap. 12. *Idem.*

a Lamb. *manum pugno*

b Man. Lamb. *hæc tamen minus*

concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile eſſet, ſatis magnam vim habere ad artes: ſic ego nunc tibi refero, artem ſine ſcientia eſſe non poſſe. An pateretur hoc Zeuxis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil ſe ſcire, cum in his eſſet tanta ſolertia? Quod ſi eos docuiſſet aliquis, quam vim habere diceretur ſcientia, deſinerent iraſci: ne nobis quidem ſuccenſerent, cum didiciſſent id tollere nos, quod nuſquam eſſet, quod autem ſatis eſſet ipſis, relinquere. Quam rationem majorum etiam comprobat diligentia: qui primum jurare *ex ſui animi ſententia* quemque voluerunt: deinde ita teneri, *ſi ſciens falleret*, quod inſcientia multa verſaretur in vita: tum, qui teſtimonium diceret, ut *arbitrari* ſe diceret, etiam quod ipſe vidiſſet: quæque jurati judices cognoviſſent, ut ea non eſſe facta, ſed ut *videri* pronuntiarent [35].

XLVIII. Verum, quoniam non ſolum nauta ſignificat, ſed etiam Favonius ipſe inſuſurrat, navigandi nobis, Luculle, tempus eſſe, & quoniam ſatis multa dixi, eſt mihi perorandum. Poſthac tamen, cum hæc quæremus, potius de diſſenſionibus tantis ſummorum virorum diſſeramus, de obſcuritate naturæ, deque errore tot philoſophorum, qui de bonis contrariiſque rebus tantopere diſcrepant, ut, cum plus uno verum eſſe non poſſit, jacere neceſſe ſit tot tam nobiles diſciplinas; quam de oculorum ſenſuumque reliquorum mendaciis, & de ſorite, aut pſeudomeno: quas plagas ipſi contra ſe Stoici texuerunt.

Tum Lucullus, Non moleſte, inquit, fero, nos hæc contuliſſe. Sæpius enim congredientes nos, & maxime in Tuſculanis noſtris, ſi qua videbuntur requiremus. Optime, inquam: ſed quid Catulus ſentit? quid Hortenſius? Tum Catulus, Egone? inquit: ad patris revolvor ſententiam, quam quidem ille Carneadeam eſſe dicebat, ut percipi nihil putem poſſe: aſſenſurum autem non percepto, id eſt, opinaturum ſapientem exiſtimem: ſed ita, ut intelligat ſe opinari, ſciatque nihil eſſe, quod comprehendi & percipi poſſit. Per ἐποχὴν illam

35 *Jurare ex ſui animi ſententia... videri pronuntiarent*] De iis, quas *Cicero* memorat, formulis vide Cujacium Obſerv. lib. I. cap. 21. & lib. III. cap. 26. ac Briſſonium Form. lib. v. & VIII. *Idem*.

Digitized by Google

lam omnium rerum comprobans [36], illi alteri ſententiæ, nihil eſſe, quod percipi poſſit, vehementer aſſentior.

Habeo, inquam, ſententiam tuam, nec eam admodum aſpernor. Sed tibi quid tandem videtur, Hortenſi? Tum ille ridens, Tollendum [37]. Teneo te, inquam. Nam iſta Academiæ eſt propria ſententia. Ita ſermone confecto, Catulus remanſit: nos ad naviculas noſtras deſcendimus.

36 *Per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans*] Pruriginoſum quiddam, ut ita dicam, & ſcabioſum videtur ineſſe in peroratione Luculli, cum cauſa Academiæ in utramque partem diſputata, ſententia tandem dicitur. Cum autem velle videatur dicere retinendam eſſe *ἀκαταληψίαν*, præſertim cum percipi & comprehendi nihil poſſit: tollendam tamen *ἐποχὴν*, cum de omni re aſſenſio ſuſtineri non poſſit: particulam *per*, veluti ſcabiem quandam exterens, & in ejus locum, veluti floridam autem, particulam *nec* inducens, lego, *nec ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans*. Quo quidem in loco Carneadem ſequitur, qui aſſenſionem relinquebat ſublata comprehenſione: ſapientem enim aſſentiri & opinari, nihil tamen percipere dicebat. *Turneb. Adverſ.* XVI. 18. Nihil eſſe mutandum arbitror; ſed vocem *per* ſic intelligendam, ut, *ad Attic.* I. 15. *Per mihi, per, inquam, mihi gratum feceris*. Et Gell. XVIII. 4. *Per, inquit, magiſter optime, exoptatus venis*. Quibus, aliiſque pluribus locis, *per* ſignificat *valde, magnopere*. Itaque *perexoptatus*, valde exoptatus; *percomprobans*, magnopere comprobans. Neque *per* hic præpoſitio eſt, ſed adverbium ejuſdem formæ ac *pol*. Nam quemadmodum *pol* ſyllaba eſt reſidua ex integra phraſi: *Juro per ædem Pollucis*, cujus formulæ vim totam hæc ſyllaba continet: ſic in adverbio *per* ineſt vis tota vocum duarum: *magno opere*, ex quibus conciſis remanſit hæc una duntaxat ſyllaba. Videat, ſi quis vult, G. J. Voſſii *Etymologicon*, V. *Nuper*, & V. *Cur*. Franc. Odinus.

37 *Tum ille ridens, Tollendum*] Ut Dogmaticorum eſt *ponere* decreta; ſic *tollere*, Academicorum. Quocirca, cum hoc tantum dixiſſet Hortenſius, *Tollendum*, hoc eſt, Cenſeo tollendum eſſe, vel tolli oportere; viſus eſt Ciceroni in Academicorum tranſiiſſe partes. *Teneo te:* jam noſter es: *nam iſta Academiæ eſt propria ſententia*. Poterat aliud velle Hortenſius, nam *tollere* eſt abſiſtere, & qui cenſet *tollendum* eſſe, cenſet de re propoſita dictum eſſe ſatis. Atque haud ſcio an vox illa *ridens* indicet, in iſta *tollendum* latere quidpiam joci & ambiguitatis. *Anonymus*. Ex ſequentibus manifeſte patet in illo verbo, *Tollendum*, quærendum eſſe præcipuum quoddam Academicorum effatum. A quo tamen mirum quantum aberrant omnes, quos hactenus vidi, Ciceronis interpretes. Horum autem error, ni fallor, procedit ab ignoratione ſingularis, & parum uſitatæ, ſignificationis verbi, *tollo*; quam tamen patefecit talium rerum non incurioſus grammaticus, Nonius Marcellus. *Tollere*, inquit, *eſt & differre*. Quod probat eo Plauti verſu, *Pœnul. Act. II. Sc. I. v.* 52.

Res ſeriat

Omnes extollo ex hoc die in alium diem.

Alia idem affert exempla in *extollere*; & *protollere*. Itaque, cum ridens Hortenſius ea voce, *Tollendum*, uſus eſt, in ambigua illius ſignificatione ludendo, dicere voluit, de hac diſputatione amplius eſſe deliberandum. Quæ vere, ut ait Cicero, *Academiæ propria fuit ſententia*. Illius enim ſectæ diſciplina, inquirendum eſſe potius quam decernendum docebat, teſte Phavorino, apud A. Gellium, XX. 1. Sic igitur Hortenſius, verbum uſurpans forſan comicum, & vulgare, feriam nimis diſputationem in riſum convertit. *Buberius*.

ACADEMICORUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Quatuor omnino libros Academicarum diſputationum ſcripſit Cicero, in quibus omnem philoſophiam Academiæ cum veteris tum novæ explicavit, ſed ita, ut facile intelligeretur, ſe novam veteri præferre. Itaque induxit Varronem Antiochi veterem Academiam inſtaurare cupientis, ſe autem Philonis partes ſuſcipientem, qui novæ Academiæ placita tenuerat, ſed ita, ut nihil inter veterem & novam intereſſe diſputaret; quod Antiochus libro, quem Soſus *inſcripſerat, negabat. Horum quatuor librorum primi tantum fragmentum hoc reſtat, in quo poſt præfationem, quæ de inſtituto Philoſophiæ Latinis literis illuſtrandæ agit, & occaſionem ſermonis demonſtrat*, cap. 1. 3. *Varro primum inde a Socrate repetens uſque ad Arceſilam, Philoſophiæ rationem exponit:* cap. 4. 13. *Deinde Cicero ab Arceſila incipit, & in Carneade deſinit. Summa ſermonis Varroniani hæc eſt: Socratem primum cœpiſſe de moribus magis, quam de rerum natura diſputare, in qua unice ſuperiores philoſophi verſati erant, atque in omnibus ſermonibus uſum eſſe illa εἰρωνεία, qua nihil ſe ſcire diceret, niſi idipſum, quod nihil ſciret. Hujus diſcipuli Platonis auctoritate unam & conſentientem duobus vocabulis Philoſophiæ formam inſtitutam eſſe, Academicorum & Peripateticorum, qui certam & completam philoſophiæ formulam compoſuerint, ſed Socraticam dubitationem, & de omnibus rebus ſine aſſenſione diſputandi conſuetudinem reliquiſſe, atque ita artem philoſophiæ effeciſſe:* cap. 4. *Triplicem autem fuiſſe philoſophandi rationem*, unam de vita & moribus, *quæ a natura peteretur, cui parendum, in qua ſummum bonum quærendum diceret;* cap. 5. 6. Alteram de natura *quæ contineretur effectione, & materia, quam fingit & format effectio* : cap. 7. 8. Tertiam, *quæ* in ratione & diſſerendo *verſetur, ductam*

ctam illam quidem a ſenſibus, ſed ita, ut judicium veritatis non ſenſibus fallentibus, ſed menti tribueretur, quæ ſola cerneret quod ſemper eſſet ſimplex, & unius modi, & tale, quale eſſet, quam ideam appellaviſſent. Omnem a ſenſibus ductam cognitionem opinabilem tantum eſſe, ſcientiam tantum in animi motionibus & rationibus eſſe: cap. 9. *Ariſtotelem deinde primum ideas labefactaſſe, Theophraſtum negaſſe in virtute ſola poſitum eſſe beate vivere, Stratonem totum ſe ad naturæ obſcuritatem contuliſſe:* cap. 10. *Zenonem autem in primis diſciplinam corrigere conatum eſſe, & plurima in triplici illa ratione novaſſe:* cap. 11. 12. *Zenoni deinde ſe oppoſuiſſe Arceſilam, non pertinacia, ſed obſcuritate rerum commotum, & revocaſſe illam veteribus omnibus uſurpatam de rebus omnibus dubitandi conſuetudinem, nihilque dixiſſe ſciri poſſe, ne idipſum quidem, quod Socrates excepiſſet. Hanc eſſe Academiam novam appellatam, & ad Carneadem perductam.* ERNESTUS.

I. IN Cumano [1] nuper cum mecum Atticus noſter eſſet, nuntiatum eſt nobis a M. Varrone, veniſſe eum Roma pridie veſperi, & niſi de via feſſus eſset, continuo ad nos venturum fuiſse. Quod cum audiſsemus, nullam moram interponendam putavimus, quin videremus hominem, nobiſcum & ſtudiis eiſdem, & vetuſtate amicitiæ conjunctum. Itaque confeſtim ad eum ire perreximus: paulumque cum ejus villa abeſsemus, ipſum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, ut mos amicorum eſt, ſatis eum longo intervallo ad ſuam villam reduximus.

Hic pauca primo, atque ea percontantibus nobis, ecquid forte Roma novi, Atticus, Omitte iſta, quæ nec percontari, nec audire ſine moleſtia poſsumus, quæſo, inquit: & quære potius ecquid ipſe novi. Silent enim diutius Muſæ Varronis, quam ſolebant: nec tamen iſtum ceſsare, ſed celare quæ

 ſcri-

1 *In Cumano*] Rure vel prædio, inter Gaurum montem & oppidum Puteolos. Ciceronis fuit villa in litore, quod ille Puteolanum ſuum appellavit, & poſtea Academiam: cum aliam villam, ad Lucrinum lacum in collibus ſitam, vocaret Cumanum ſuum. *Cluverius*, *Ital. Ant.* lib. IV. cap. 2.

ſcribat, exiſtimo. Minime vero, inquit ille. Intemperantis enim eſse arbitror ſcribere, quod occultari velit. Sed habeo opus magnum in manibus, quod jam pridem ad hunc eum ipſum (me autem dicebat) quædam inſtitui, quæ & ſunt magna ſane, & limantur a me politius. Et ego, Iſta quidem, inquam, Varro, jam diu exſpectans, non audeo tamen flagitare: audivi enim e Libone [2] noſtro, cujus noſti ſtudium, (nihil enim ejuſmodi celare poſſumus) non te ea intermittere, ſed accuratius tractare, nec de manibus unquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem venit a te requirere: ſed nunc poſteaquam ſum ingreſſus res eas, quas tecum ſimul didici, mandare monumentis, philoſophiamque veterem illam, a Socrate ortam, Latinis literis illuſtrare; quæro, quid ſit, cur, cum multa ſcribas, genus hoc prætermittas, præſertim cum & ipſe in eo excellas, & id ſtudium totaque ea res longe cæteris & ſtudiis & artibus antecedat.

II. Tum ille, Rem a me ſæpe deliberatam & multum agitatam requiris. Itaque non hæſitans reſpondebo: ſed ea dicam, quæ mihi ſunt in promptu; quod iſta ipſa de re multum, ut dixi, & diu cogitavi. Nam, cum philoſophiam viderem diligentiſſime Græcis literis explicatam, exiſtimavi, ſi qui de noſtris ejus ſtudio tenerentur, ſi eſſent Græcis doctrinis eruditi, Græca potius quam noſtra lecturos: ſin a Græcorum artibus & diſciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ ſine eruditione Græca intelligi non poſſunt. Itaque ea nolui ſcribere, quæ nec indocti intelligere poſſent, nec docti legere curarent.

Vides autem eadem ipſe. Didiciſti enim non poſſe nos Amaſanii aut Rabirii ſimiles eſſe, qui, nulla arte adhibita, de rebus ante oculos poſitis vulgari ſermone diſputant: nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta [3] interrogatione conclu-

2 *Libone*] Scribonius Libo Varroni pernecеſſarius erat, vir ſane doctus & hiſtoriæ ſcriptor: Liburnicæ autem & Achaicæ claſſi in bello civili præfuit. Ei libros nuncuparat Varro: citatur enim a Macrobio Varro ad Libonem. *Turneb.*

3 *Nihil apta interrogatione concludunt*] *Interrogatio* hic de mera concluſione rationis, nulla nec interrogatione adhibita, nec reſponſione, intelligitur. Fortaſſe ſumptum eſt e con-

cludunt, nullam denique artem eſſe nec dicendi, nec diſſerendi putant. Nos autem præceptis dialecticorum & oratorum etiam (quoniam [4] utramque vim virtutem eſſe noſtri putant) ſic parentes, ut legibus; verbis [5], quanquam novis, cogimur uti: quæ docti (ut dixi) a Græcis petere malunt, indocti ne a nobis quidem accipiunt: ut fruſtra omnis ſuſcipiatur labor.

Jam vero phyſica, ſi Epicurum, id eſt, ſi Democritum probarem, poſſem ſcribere ita plane, ut Amafanius. Quid eſt [6] enim magnum, cum cauſas rerum efficientium ſuſtuleris, de corpuſculorum (ita enim appellat atomos) concurſione fortuita loqui? Noſtra tu phyſica noſti, quæ contineantur ex effectione [7] & ex materia ea, quam fingit & format effectio. Adhibenda [8] enim geometria eſt: quoniam quibuſnam quiſquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere hæc ipſa de vita & moribus, & de expetendis fugiendiſque rebus? Illi enim ſimpliciter pecudis & hominis idem bonum eſſe cenſent. Apud noſtros autem, non ignoras, quæ ſit & quanta ſubtilitas. Sive enim Zenonem ſequare:

 ma-

e conſuetudine Stoicorum, qui Dialectici per excellentiam appellati ſunt. Cicero quidem interrogatiunculas illorum ſæpe ſolet in ea ſignificatione dicere, ut verbum *interrogare*, ſicut illi ἐρωτᾶν, pro *rationem concludere*. Clarum exemplum eſt in libro de fato ex Stoicis, cap. 12. *Sic enim interrogant, Si fatum tibi eſt* &c. ubi etiam ἀργὸν λόγον interpretatur *interrogationem ignavam*. Faber.

4 *Utramque vim, virtutem eſſe noſtri putant*] Scientias quidem virtutes eſſe poſt Academicos docuerunt Stoici. Quintilianus Inſt. Orat. lib. II. cap. 20. hanc rem fuſe tractat. Vide Ciceronem de Orat. I. 18. III. 18. de Fin. III. 21. 22. deinque Laertium, VII. 46. *Daviſius*.

5 *Verbis, quanquam novis*] Pro *quanquam*, legit Lambinus, *aliquando*. Faber, *quam jam*. Daviſius, *nonnunquam*.

6 *Quid eſt enim magnum, cum cauſas rerum efficientium ſuſtuleris, de corpuſculorum* &c.] Obſcuritatem, ſi qua eſt, offundit vocum uſurpatio a vulgari uſu remota. *Res efficientes* appellat Cicero quas vulgo dicimus *cauſas*. Infra cap. 6. *De natura autem ... ita dicebant, ut eam dividerent in res duas: ut altera eſſet efficiens*. *Cauſas* appellat, quas vulgo dicimus fines, vel *cauſas propter quas agunt cauſæ*, quæ appellantur efficientes. Porro Epicurei cum effici omnia corpuſculorum fortuita concurſione dicerent, cauſis finalibus locum nullum relinquebant. *Anonymus*.

7 *Effectione*] Cauſa efficiente. *Turneb.*

8 *Adhibenda enim geometria eſt* &c.] Locus eſt admodum corruptus, ad quem tamen emendandum aliquantum nos libri veteres adjuverunt; in quorum nonnullis ſcriptum eſt *materia* pro *geometria*. Omnino vox *geometria* nihil hic loci habet. Cætera, quæ perverſo ordine erant collocata, eadem opera & in ſuum locum reſtituta, & perpurgata ſunt. *Lambinus*. Nimirum vir ille doctus totum locum ſic ediderat, *effectio: (adhibenda enim ea materia eſt) hæc ipſa de vita & moribus, de expetendis fugiendiſque rebus. Illi ſimpliciter pecudis & hominis idem bonum eſſe cenſent: apud noſtros autem non ignoras, quæ ſit & quanta ſubtilitas: quam quibuſnam quiſquam queat enuntiare verbis? aut quem ad intelligendum poterit adducere? Sive enim Zenonem* &c. Sed nimis audacem ſe præſtitit. *Daviſius*.

magnum eſt efficere, ut quis intelligat, quid ſit illud verum & ſimplex [9] bonum, quod non poſſit ab honeſtate ſejungi. Quod bonum quale ſit, negat ſe omnino Epicurus ſine voluptatibus ſenſum moventibus vel ſuſpicari. Si vero Academiam veterem perſequamur, quam nos, ut ſcis, probamus: quam erit illa acute explicanda nobis! quam argute, quam obſcure etiam contra Stoicos diſſerendum!

Totum igitur illud philoſophiæ ſtudium mihi quidem ipſe ſumo, & ad vitæ conſtantiam, quantam poſſum, & ad delectationem animi: nec ullum arbitror, ut apud Platonem eſt, majus aut melius a diis datum munus homini. Sed meos amicos, in quibus eſt ſtudium, in Græciam mitto, id eſt, ad Græcos ire jubeo, ut ea a fontibus potius hauriant, quam rivulos conſectentur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde ſtudioſi ſcire poſſent, ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut eſſent nota noſtris. A Græcis enim peti non poterant, ac poſt L. Ælii [10] noſtri occaſum ne a Latinis quidem. Et tamen in illis veteribus noſtris, quæ, Menippum [11] imitati, non interpretati, quadam hilaritate conſperſimus, multa admiſta ex intima philoſophia, multa dicta dialectice: quæ quo facilius minus docti intelligerent, jucunditate quadam ad legendum invitati; in laudationibus [12], in iis ipſis antiquitatum [13] procemiis, philoſophice ſcribere voluimus, ſi modo conſecuti ſumus.

III. Tum ego, Sunt, inquam, iſta, Varro. Nam nos in noſtra urbe peregrinantes erranteſque, tanquam hoſpites, tui libri quaſi domum deduxerunt, ut poſſemus aliquando, qui & ubi eſſemus, agnoſcere. Tu ætatem patriæ, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum jura, tu ſacerdotum; tu domeſticam,

9 *Simplex*] Non e tribus conflatum generibus, animi, corporis, & fortunæ, ſed in ſola virtute poſitum. *Turneb.*

10 *L. Ælii*] De quo in Bruto, cap. 56.

11 *Menippum*] Gellius lib. XIII. cap. 39. Probus in Virgilii Eclog. VI. 40. Macrobius lib. I. cap. 7. 11. & lib. II. c. 7. *Varro*, inquit, *in illa lepidiſſima ſatyra Menippea, quæ inſcribitur*, Neſcis quid veſper vehat. Et Chariſius lib. I. Vide apud Laertium Menippi vitam; cujus libri multo riſu referti. *P. Manutius*.

12 *In laudationibus*] Λόγους, ut videtur, ἐπιταφίους intelligit; hi enim *laudationes* paſſim vocantur. *Daviſius*.

13 *Antiquitatum*] Quadraginta & uno libris conſtabant. De iis vide Auguſtinum C. D. lib. VI. cap. 3. *Idem*.

cam, tu bellicam diſciplinam; tu ſedem [14] regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti: plurimumque poetis noſtris, omninoque Latinis & literis luminis attuliſti, & verbis: atque ipſe varium & elegans omni fere [15] numero poema feciſti, philoſophiamque multis locis inchoaſti, ad impellendum ſatis, ad edocendum parum.

Cauſam autem probabilem tu quidem affers. Aut enim Græca legere mallent, qui erunt eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa neſciunt. Sed da mihi nunc, ſatiſne probas? Immo vero & hæc, qui illa non poterunt; & qui Græca poterunt, non contemnent ſua. Quid enim cauſæ eſt, cur poetas Latinos Græcis literis eruditi legant, philoſophos non legant? An quia delectat Ennius, Accius, multi alii, qui non verba, ſed vim Græcorum expreſſerunt poetarum? Quanto magis philoſophi delectabunt, ſi, ut illi Æſchylum, Sophoclem, Euripidem, ſic hi Platonem imitentur, Ariſtotelem, Theophraſtum? Oratores quidem laudari video, ſi qui e noſtris Hyperidem ſint, aut Demoſthenem imitati. Ego autem (dicam enim ut res eſt) dum me ambitio, dum honores, dum cauſæ, dum reipublicæ non ſolum cura, ſed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum & conſtrictum tenebat, hæc incluſa habebam; &, ne obſoleſcerent, renovabam, cum licebat, legendo. Nunc vero & fortunæ graviſſimo percuſſus vulnere, & adminiſtratione reipublicæ liberatus, doloris medicinam a philoſophia peto, & otii oblectationem hanc honeſtiſſimam judico. Aut enim huic ætati hoc maxime aptum eſt: aut iis rebus, ſi quas dignas laude geſſimus, hoc in primis conſentaneum: aut etiam ad noſtros cives erudiendos nihil utilius: aut, ſi hæc ita non ſunt, nihil aliud video, quod agere poſſimus. Brutus quidem noſter, excellens omni genere laudis, ſic philoſophiam Latinis literis perſequitur,

14 *Sedem regionum*] Nam Roma in regiones quatuordecim diviſa erat. Tacitus lib. xv. 40. *Quippe in regiones* XIV. *Roma dividitur*. Turnebus.

15 *Omni fere numero*] Omni fere genere verſus: nam mixtum erat carminum varietate, ut Quintilianus ait. *Idem*.

tur, nihil ut iiſdem [16] de rebus Græcia deſideret: & eandem quidem ſententiam ſequitur, quam tu. Nam Ariſtum Athenis audivit aliquamdiu, cujus tu fratrem Antiochum. Quamobrem, da, quæſo, te huic etiam generi literarum.

IV. Tum ille, Iſtud quidem conſiderabo, nec vero ſine te. Sed de te ipſo quid eſt, inquit, quod audio? Quanam, inquam, de re? Relictam a te veterem jam, inquit: tractari autem novam. Quid ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, noſtro familiari, remigrare in domum veterem [17] e nova, quam nobis in novam e vetere? Certe enim recentiſſima quæque ſunt correcta & emendata maxime. Quanquam Antiochi magiſter Philo, magnus vir, ut tu exiſtimas ipſe, negaret in libris (quod coram etiam ex ipſo audiebamus) duas Academias eſſe; erroremque eorum, qui ita putarunt, coarguit. Eſt, inquit, ut dicis: ſed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus ſcripſerit.

Immo [18] vero & iſtam, & totam veterem Academiam, [a] aqua abſumptam diu, renovari a te, niſi moleſtum eſt, velim: & ſimul, aſſidamus, inquam, ſi videtur. Sane iſtud quidem, inquit: ſum enim admodum infirmus. Sed videamus, idemne Attico placeat fieri a me, quod te velle video. Mihi vero, ille. Quid eſt enim, quod malim, quam ex Antiocho jam pridem audita recordari, & ſimul videre ſatiſne ea commode dici poſſint Latine? Quæ cum ſunt dicta, in conſpectu conſedimus omnes.

Tum Varro ita exorſus eſt. Socrates mihi videtur, id quod conſtat inter omnes, primus a rebus occultis & ab ipſa natura involutis, in quibus omnes ante eum philoſophi occupati fuerunt, avocaviſſe philoſophiam, & ad vitam communem adduxiſſe: ut de virtutibus & vitiis, omninoque de bonis rebus & malis quæreret: cæleſtia autem vel procul eſſe a no-

ſtra

16 *Nihil ut iiſdem de rebus* Græcia deſideret] Variis modis hunc locum fatigarunt eruditi. Nam Turnebus repoſuit *a Græcia deſideres*. Aldus Nepos edidit, *Græca deſideres*. Grutero denique placuit, *Græca deſideret*. Vide num præſtet ea conjectura quæ mihi nuper incidit, *nihil ut iiſdem de rebus Græcia deſideretur*. *Daviſ.*

17 *Veterem*] Academiam. *Turneb.*

18 *Immo vero & iſtam*] Lego *iſta*; nempe quæ contra Philonem diſputarat Antiochus. Et ita dant, Urſino teſte, libri veteres. *Daviſ.*

a Lamb. *a qua abſum tam diu*

ſtra cognitione cenſeret, vel, ſi maxime cognita eſſent, nihil tamen ad bene vivendum. Hic in omnibus fere ſermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perſcripti varie, copioſe ſunt, ita diſputat, ut nihil affirmet ipſe, refellat alios: nihil ſe ſcire dicat, niſi id ipſum: eoque præſtare cæteris, quod illi, quæ neſciant, ſcire ſe putent: ipſe ſe nihil ſcire, id unum ſciat: ob eamque rem ſe arbitrari ab Apolline omnium ſapientiſſimum eſſe dictum, quod hæc eſſet [a] una hominis ſapientia, non arbitrari ſeſe ſcire quod neſciat. Quæ cum diceret conſtanter, & in ea ſententia permaneret, omnis ejus oratio tum [19] in virtute laudanda, & in omnibus hominibus ad virtutis ſtudium cohortandis conſumebatur, ut e Socraticorum [20] libris, maximeque Platonis, intelligi poteſt.

Platonis autem auctoritate, qui varius, & multiplex, & copioſus fuit, una & conſentiens duobus vocabulis philoſophiæ forma inſtituta eſt, Academicorum & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. Nam, cum Speuſippum, ſororis filium, Plato philoſophiæ quaſi heredem reliquiſſet: duos autem præſtantiſſimos ſtudio atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium & Ariſtotelem Stagiritem: qui erant cum Ariſtotele, Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lyceo: illi autem, qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt alterum gymnaſium, cœtus erant & ſermones habere ſoliti, e loci vocabulo nomen habuerunt. Sed utrique Platonis ubertate completi certam quandam diſciplinæ formulam compoſuerunt, & eam quidem plenam ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita conſuetudinem differendi reliquerunt.

Ita [21] facta eſt differendi, quod minime Socrates probabat,

ars

a Vict. Man. Grut. *una* omnis *ſapientia*

19 *Tum*] Lege, *tantum*. Daviſ.

20 *Ut e Socraticorum libris, maximeque Platonis, intelligi poteſt*] Non equidem capio, qui hoc ex *Platonis maxime libris* poſſit intelligi, cum apud eum *Socrates phyſica & muſica & geometrica diſſerat*. Jamdiu legendum dixi, *maximeque* Xenophonteis *intelligi poteſt*: nam Xenophon *negat Socratem de cæli atque naturæ cauſis rationibuſque unquam diſputaviſſe, ac ne diſciplinas quidem cæteras, quæ* μαθήματα *Græci appellant, quæ ad bene beateque vivendum non pergerent, aut attigiſſe, aut comprobaſſe*. Verba ſunt Gellii XIV. 3. *Idem*.

21 *Ita facta eſt differendi, quod minime Socrates probabat, ars quædam philoſophiæ*] Eruditiſſimi viri magno conſenſu verbum *differendi* hic cenſent eſſe delendum, neque video qui ferri poſſit. *Faber*.

ars quædam philoſophiæ, & rerum ordo, & deſcriptio diſciplinæ. Quæ quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una. Nihil enim inter Peripateticos & illam veterem Academiam differebat. Abundantia quadam ingenii præſtabat, ut mihi videtur quidem, Ariſtoteles: ſed idem fons erat utriſque, & eadem rerum expetendarum fugiendarumque partitio. Sed quid ago? inquit: aut ſumne ſanus, qui hæc vos doceo? nam etſi non ſus Minervam, ut ajunt; tamen inepte, quiſquis Minervam docet..

Tum Atticus, Tu vero, inquit, perge, Varro: valde enim amo noſtra, atque noſtros: meque iſta delectant, cum Latine dicuntur, & iſto modo. Quid me, inquam, putas, qui philoſophiam jam profeſſus ſim populo noſtro exhibiturum? Pergamus, igitur, inquit, quoniam placet.

V. Fuit ergo jam accepta a Platone philoſophandi ratio triplex: una de vita & moribus: altera de natura & rebus occultis: tertia de differendo, & quid verum, & quid falſum; quid rectum in oratione, pravumve, quid conſentiens, quid repugnans, judicando.

Ac primam illam partem bene vivendi a natura petebant, eique parendum eſſe dicebant: neque ulla alia in re, niſi in natura, quærendum eſſe illud ſummum bonum, quo omnia referrentur: conſtituebantque, extremum eſſe rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum [22] eſſe omnia e natura & animo, & corpore, & vita. Corporis autem alia ponebant eſſe in toto, alia in partibus. Valetudinem, vires, pulchritudinem, in toto: in partibus autem, ſenſus integros, & præſtantiam aliquam partium ſingularum; ut in pedibus celeritatem, vim in manibus, claritatem in voce, in lingua etiam explanatam vocum impreſſionem.

Animi autem, quæ eſſent ad comprehendendam [23] ingeniis vir-

22 *Adeptum eſſe omnia e natura*] Secundum naturam. Noſter de Finib. lib. v. cap. 17. *Hunc ſtatum corporis per ſe ipſum expetit, qui eſt maxime e natura*. Sic & alibi. *Daviſius*.

23 *Ad comprehendendam ingeniis virtutem*] Sive cum veteribus editis legas *ingenii virtutem*, ſive cum Lambino, Gruteroque malis *ad comprehendendam* ingeniis *virtutem*; menti Ciceronis adverſatur vox penuitima. Nam virtutes proprie dictæ, non ſolum *ingeniis comprehendenda*, ſed multo magis vita ſunt ex-

virtutem idonea: eaque ab iis in naturam & mores dividebantur. Naturæ celeritatem ad diſcendum & memoriam dabant: quorum utrumque mentis eſſet proprium, & ingenii. Morum autem putabant ſtudia eſſe & quaſi conſuetudinem: quam partim exercitationis aſſiduitate, partim ratione formabant; in quibus erat philoſophia ipſa. In qua quod inchoatum eſt, neque abſolutum, progreſſio [24] quædam ad virtutem appellatur: quod autem abſolutum, id eſt virtus, quaſi perfectio naturæ, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima: Ergo hæc animorum.

Vitæ autem (id enim erat tertium) adjuncta eſſe dicebant, quæ ad virtutis uſum valerent. Jam virtus animi [25] bonis & corporis cernitur in quibuſdam, quæ non tam naturæ, quam beatæ vitæ, adjuncta ſunt. Hominem eſſe cenſebant quaſi partem quandam civitatis, & univerſi generis humani, eumque eſſe conjunctum cum hominibus humana quadam ſocietate. Ac de ſummo quidem atque naturali bono ſic agunt. Cætera autem pertinere ad id putant, aut ad augendum, aut ad tuendum; ut divitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. Ita tripartita ab iis inducitur ratio bonorum.

VI. Atque hæc illa ſunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere. Id quidem non falſo: eſt enim hæc partitio illorum: Illud imprudenter, ſi alios eſſe Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos, arbitrantur. Communis hæc ratio, & utriſque hic bonorum finis videbatur, adipiſci quæ eſſent prima in natura, quæque ipſa per ſeſe expetenda, aut omnia, aut maxima. Ea ſunt autem maxima, quæ in ipſo animo atque in ipſa virtute verſantur. Itaque omnis illa antiqua philoſophia ſenſit in una virtute eſſe poſitam beatam vitam: nec tamen beatiſſimam, niſi adjungeren-

exprimendæ. Quod ſi *virtutes ingenii* pro docilitate & memoria poſitas arbitreris; hæ non a moribus, ſed a natura pendent, adeoque *in naturam & mores* dividi nequeunt. Non igitur mihi dubium videtur, quin nomen id ſit a librariis additum. Hoc olim ſuſpicati ſunt etiam Paulus Manutius & Petrus Faber. De re ipſa vide Cic. Fin. lib. v. 53. *Idem*.

24 *Progreſſio*] Προκοπὴ, qua de re extat libellus Plutarchi. *Turneb.*

25 *Animi bonis & corporis*] Haſce voces ex margine profectas, adeoque delendas eſſe cenſet doctiſſimus Walkerus. *Daviſ.*

tur & corporis, & cætera, quæ ſupra dicta ſunt, ad virtutis uſum idonea:

Ex hac deſcriptione, agendi quoque aliquid in vita & officii ipſius initium reperiebatur: quod erat in conſervatione earum rerum, quas natura præſcriberet. Hinc gignebatur fuga deſidiæ, voluptatumque contemptio: ex quo laborum dolorumque ſuſceptio multorum, magnorum, recti honeſtique cauſa; & earum rerum, quæ erant congruentes cum deſcriptione naturæ. Unde amicitia exſiſtebat, & juſtitia, atque æquitas: hæque & voluptatibus, & multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum inſtitutio, & ejus artis, quam primam poſui, forma atque deſcriptio.

De natura autem (id enim ſequebatur) ita dicebant, ut eam dividerent in res duas: ut altera eſſet efficiens, altera autem, quaſi huic ſe præbens, ea, quæ efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim eſſe cenſebant: in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam: in utroque tamen utrumque. Neque enim materiam ipſam cohærerere potuiſſe, ſi nulla vi contineretur, neque vim ſine aliqua materia. Nihil eſt enim, quod non alicubi eſſe cogatur. Sed quod ex utroque, id jam corpus & quaſi *qualitatem* quandam nominabant. Dabitis enim profecto, ut in rebus inuſitatis, quod Græci ipſi faciunt, a quibus hæc jam diu tractantur, utamur verbis interdum inauditis.

VII. Nos vero, inquit Atticus. Quin etiam Græcis licebit utare, cum voles, ſi te Latina forte deficient. Bene ſane facis: ſed enitar, ut Latine loquar, niſi in hujuſcemodi verbis, ut philoſophiam, aut rhetoricam, aut phyſicam, aut dialecticam appellem, quibus, ut aliis multis, conſuetudo jam utitur pro Latinis. *Qualitates* igitur appellavi, quas ποιότητας Græci vocant: quod ipſum apud Græcos non eſt vulgi verbum, ſed philoſophorum: atque id in multis. Dialecticorum vero verba nulla ſunt publica: ſuis utuntur. Et id quidem commune omnium fere eſt artium. Aut enim nova ſunt rerum novarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda. Quod ſi Græci faciunt, qui in iis rebus tot jam ſecula verſantur, quan-

to

Digitized by Google

to id magis nobis concedendum eſt, qui hæc nunc primum tractare conamur? Tu vero, inquam, Varro, bene etiam meriturus mihi videris de tuis civibus, ſi eos non modo copia rerum auxeris, ut effeciſti, ſed etiam verborum. Audebimus ergo, inquit, novis verbis uti, te auctore, ſi neceſſe erit.

Earum igitur qualitatum ſunt aliæ principes, aliæ ex iis ortæ. Principes ſunt uniuſmodi & ſimplices. Ex iis autem ortæ, variæ ſunt & quaſi multiformes. Itaque aer quoque, (utimur enim pro Latino) & ignis, & aqua, & terra, prima ſunt. Ex iis autem ortæ animantium formæ, earumque rerum, quæ gignuntur e terra. Ergo illa initia, &, ut e Græco vertam, elementa dicuntur: e quibus aer & ignis, movendi vim habent & efficiendi: reliquæ partes, accipiendi, & quaſi patiendi; aquam dico & terram. Quintum [26] genus, e quo eſſent aſtra menteſque [27], ſingulare, eorumque quatuor, quæ ſupra dixi, diſſimile Ariſtoteles quiddam eſſe rebatur.

Sed ſubjectam [28] putant omnibus ſine ulla ſpecie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando uſitatius hoc verbum & tritius) materiam quandam, ex qua omnia expreſſa atque effecta ſint: quæ tota omnia [29] accipere * poſſit, omnibuſque modis mutare [30] atque ex omni parte: eoque etiam interire, non [31] in nihilum, ſed in ſuas partes, quæ infinitæ [32] ſecari ac dividi poſſint, cum ſit nihil omnino in rerum natura minimum, quod dividi nequeat. Quæ autem moveantur,

M 2

26 *Quintum genus*] Eandem de quinta natura Platonis, quam Ariſtotelis ſententiam fuiſſe ſcribit *Proclus* in Timæum. *Turneb.* Idem affirmat Simplicius in lib. VIII. Phyſ. *Faber*.

27 *Menteſque, ſingulare*] Vulgo, *menteſque ſingulares*, id eſt, ut Turnebus interpretatur, animi ſingulorum.

28 *Sed ſubjectam*] Nam illis materia prima omni forma & qualitate caret: id eſt quod ajunt, ὕλη ἄποιός ἐστι. *Turneb.*

29 *Tota omnia accipere poſſit*] Elementa & materia omnia quæcumque gignuntur accipiunt, omniumque rerum formas induunt: aut quicquid gignitur, & elementa & materiam accipit, eaque formis mutat & novat. Alii *poſſint* & *mutari* legunt, ac de materia intelligunt, quæ omnium receptaculum ſit. *Idem*.

* Vict. Grut. *poſſint*.

30 *Mutare*] Novare, aliis atque aliis ſubinde advenientibus formis. *Idem*.

31 *Non in nihilum*] Quia materiam habent, non poſſunt in nihilum interire, verum in materiam, licet non primam, reſolvuntur, ſed forma alia novatam, ut in elementa, quæ ipſorum partes ſunt. *Idem*.

32 *Quæ infinitæ*] Id corporibus omnibus convenit, ut in infinita poteſtate ſecari poſſint, ut Academici & Peripatetici, adeoque geometræ omnes cenſent, repugnantibus Epicureis, qui corpuſcula quædam individua ponunt rerum primordia. *Idem*.

Digitized by Google

tur, omnia intervallis [33] moveri: quæ intervalla item infinite dividi poſſint.

Et cum ita moveatur illa vis, quam qualitatem eſſe diximus, & cum ſic ultro citroque verſetur: & materiam ipſam totam penitus commutari putant, & ita effici quæ appellant qualia [34], e quibus in omni natura cohærente & continuata cum omnibus ſuis partibus effectum eſſe mundum: extra quem nulla pars materiæ ſit, nullumque corpus: partes autem eſſe mundi omnia, quæ inſint in eo, quæ natura ſentiente teneantur: in qua ratio perfecta inſit, quæ ſit eadem ſempiterna: (nihil enim valentius eſſe, a quo intereat) quam vim animum eſſe dicunt mundi, eandemque eſſe mentem, ſapientiamque perfectam: quem deum appellant, omniumque rerum, quæ ſunt ei ſubjectæ, quaſi prudentiam [35] quandam, procurantem cæleſtia maxime, deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum eandem, Neceſſitatem appellant, quia nihil aliter eſſe poſſit, atque ab ea conſtitutum ſit: interdum quaſi fatalem & immutabilem continuationem ordinis ſempiterni: nonnunquam quidem eandem Fortunam [36], quod efficiat multa improviſa hæc, nec opinata nobis propter obſcuritatem ignorationemque cauſarum.

VIII. Tertia deinde philoſophiæ pars, quæ erat in ratione [37] & in differendo, ſic tractabatur ab utriſque. [a] Quanquam [38] oriretur [39] a ſenſibus, tamen non eſſe judicium ve-

ritatis

33 *Intervallis*] Motus ſpatia habet, quæ eodem modo ut corpora infinite dividi poſſunt, ut Ariſtoteles ſcribit: cumque tempus numerus ſit motus primi globi cæleſtis, eodem modo ejus partes infinite ſecari poſſunt. *Idem*.

34 *Qualia*] Τὰ ποῖα, vel πεποιωμένα. id eſt, corpora conſtantia ex materia & forma, vel a forma finita & determinata. *Guietus*.

35 *Quaſi prudentiam*] Πρόνοιαν ſignificat, quæ non tantum ſit ſupremi Dei, verum etiam animi mundi, qui cæleſtia maxime procurat: in quibus nulla mutatio eſt, ſed conſtans & ratus ordo. *Turnebus*.

36 *Fortunam*] Cicero in Topicis cap. 17. *Cum enim nihil ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt fortunæ eventus, obſcura cauſa, quæ latenter efficit*. Sed neſcio quo modo vis affertur vocabulis, & eorum notiones conturbantur. Ita enim efficitur, ut cum fatum & fortuna plurimum differant, unum tamen idemque eſſe videantur. *Idem*.

37 *In ratione*] *In oratione* legendum fortaſſis eſſe videatur. *Idem*.

a Lamb. *Quanquam judicium oriretur*

38 *Quanquam*] Veri diſceptatio & dijudicatio dialectices propria eſt: ad veri autem notionem duo comparata ſunt, quæ κριτήρια dicuntur, ſenſus & mens. Plato tamen ſenſui quam minimum tribuit, ac prope nihil: plurimum menti. *Idem*.

39 *Oriretur*] Nam quamdiu in hoc corpore incluſus eſt animus, ſenſuum miniſterio & ſervitio utitur ad rerum cognitionem, qui tamen ea tantum percipiunt quæ nunquam vere ſunt, ſed eſſe videntur. *Idem*.

ritatis in ſenſibus. Mentem volebant rerum eſſe judicem: ſolam cenſebant idoneam, cui crederetur; quia ſola cerneret id, quod [40] ſemper eſſet, ſimplex, & uniuſmodi, & tale, quale eſſet. Hanc illi *ideam* appellabant, jam a Platone ita nominatam: nos recte *ſpeciem* poſſumus dicere.

Senſus autem omnes hebetes & tardos eſſe arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quæ ſubjectæ ſenſibus viderentur; quæ eſſent aut ita parvæ, ut ſub ſenſum cadere non poſſent; aut ita mobiles [41] & concitatæ, ut nihil unquam unum eſſet conſtans; ne idem quidem, quia continenter laberentur [42] & fluerent omnia. Itaque hanc omnem partem rerum opinabilem [43] appellabant.

Scientiam autem nuſquam eſſe cenſebant, niſi in animi [b] motionibus [44], atque rationibus. Qua de cauſa definitiones [45] rerum probabant, & has ad omnia, de quibus diſceptabatur, adhibebant. Verborum [46] etiam explicatio probabatur, id eſt, qua de cauſa quæque eſſent ita nominata; quam etymologiam appellabant. Poſt argumentis, & quaſi rerum notis [47] ducibus, utebantur ad probandum & ad concludendum id, quod explanari volebant. In qua [48] tradebatur omnis dialecticæ

40 *Id quod ſemper*] Plato in Timæo: *Quid eſt quod ſemper ſit, neque ullum habeat ortum: & quod gignatur, nec unquam ſit? quorum alterum intelligentia & ratione comprehenditur; quod unum atque idem ſemper eſt: alterum quod affert opinionem per ſenſus, rationis expers; quod totum opinabile eſt, id gignitur & interit, nec unquam eſſe vere poteſt. Mens igitur rerum ſpecies quæ ſimplices ſunt & uniuſmodi (nihil enim in eis compoſitum, multiplex, varium, ut in iis quæ creata ſunt) percipit*. Idem.

41 *Ita mobiles*] In Theæteto & Timæo id a Platone pluribus tractatur: atque hac in re, ut Laertius ait, Heracliti ſententiam ſequebatur, omnia mobilia & fluxa eſſe profluentis more cenſentis. *Idem*.

42 *Laberentur*] Cicero in Oratore ad Brutum cap. 3. *Has rerum formas appellat ideas ..... Plato: eaſque gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentia contineri: cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno & eodem ſtatu*. Idem.

43 *Opinabilem*] Quod enim rationis eſt expers, quodque in ſenſu confidit, opinabile eſt, ut ait Plato: opioiooem enim creat, noo firmam ſciêntiam. *Idem*.

b Lamb. *notionibus*

44 *Motionibus*] Animi agitationibus: nam in cogitando animus Platoni movetur. Alii *notionibus* legunt, quæ explicantur definitionibus & etymologiis, ut rationes argumentatione. *Idem*.

45 *Definitiones*] Semper enim Platoni in omni inſtitutione proficiſci placet a definitione. *Idem*.

46 *Verborum*] Qua de re plurima Plato differit in Cratylo. Notatio autem vim & notionem verbi declarat. *Idem*.

47 *Rerum notis*] Quaſi ſignis & indiciis. Metaphora eſt. *Idem*.

48 *In qua*] Non eſt quo pronomen fœmininum referatur. Forſan reſcribendum, *ibique*. Daviſius. Refertur ad id quod ſupra, *Tertia philoſophiæ pars*. Anonym.

ſticæ diſciplina, id eſt, orationis ratione [49] concluſæ. Huic quaſi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad perſuadendum accommodatæ.

IX. Hæc erat illis prima [50] a Platone tradita: cujus [51] quas acceperim diſputationes, ſi vultis, exponam. Nos vero volumus, inquam, ut pro Attico etiam reſpondeam. Et recte, inquit, reſpondes. Præclare enim explicatur Peripateticorum & Academiæ veteris auctoritas.

Ariſtoteles [52] primus ſpecies, quas paulo ante dixi, labefactavit: quas mirifice Plato erat amplexatus: ut in his quiddam divinum eſſe diceret.

Theophraſtus autem, vir & oratione ſuavis, & ita moratus, ut præ ſe probitatem quandam & ingenuitatem ferat, vehementius etiam fregit [53] quodam modo auctoritatem veteris diſciplinæ: ſpoliavit enim virtutem ſuo decore, imbecillamque reddidit, quod negavit in ea ſola poſitum eſſe beate vivere.

Nam Strato, ejus auditor, quanquam fuit acri ingenio, tamen ab ea diſciplina omnino ſemovendus eſt: qui cum maxime neceſſariam partem philoſophiæ, quæ poſita eſt in virtute & in moribus, reliquiſſet, totumque ſe ad inveſtigationem naturæ contuliſſet, in ea ipſa plurimum diſſedit a ſuis.

Speuſippus autem & Xenocrates, qui primi Platonis rationem auctoritatemque ſuſceperant; & poſt hos Polemo & Crates, unaque Crantor, in Academia congregati, diligenter ea, quæ a ſuperioribus acceperant, tuebantur.

Jam Polemonem audiverant aſſidue Zeno & Arceſilas. Sed Zeno cum Arceſilam anteiret ætate, valdeque ſubtiliter diſſereret,

49 *Ratione*] Ratiocinatione: nam συλλογισμοὺς Stoici λόγους vocare ſolebant, & eorum more alii. Dialectica autem poſita eſt in probationibus & concluſionibus: illæ argumenta habent, hæ argumenta in ratiocinationes includunt. *Turn.*

50 *Prima*] Ratio, in qua poſteriores aliquid mutaverunt, ut mox dicet. *Idem.*

51 *Cujus quas acceperim* diſputationes] Per *diſputationes* Turnebus intelligit ea quæ in diſputationem vocata ſunt, ſeu de quibus fuit contentio. Sed ei voci talem vim competera non crediderim. Verumtamen illa quidem Tullii mens aſt, ut forſan verba mendo quodam laborent. Lego, *cujus quas acceperim* mutationes, *vel* immutationes. *Davisius.*

52 *Ariſtoteles*] In his quæ inſcripſit περὶ τῆς φύσεως. Plato autem ſpecies induxerat ad diſputationum definitiones, ut ait Ariſtoteles. Itaque ea de cauſa a Cicerone idea dialecticæ hic attributa eſt. *Turneb.*

53 *Fregit*] In lib. de beata vita, ut Cicero ait Tuſcul. V. 9. & in Calliſthene, in quo illam laudavit ſententiam, *Vitam regit fortuna, non ſapientia.* Idem.

reret, & peracute [54] moveretur; corrigere conatus eſt diſciplinam. Eam quoque, ſi videtur, correctionem explicabo, ſicut ſolebat Antiochus. Mihi vero, inquam, videtur: quod vides idem ſignificare Pomponium.

X. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophraſtus, nervos virtutis inciderit: ſed contra, qui omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in una virtute poneret, nec quidquam aliud numeraret in bonis, idque appellaret honeſtum, quod eſſet ſimplex quoddam, & ſolum, & unum bonum. Cætera autem etſi nec bona, nec mala eſſent; tamen alia ſecundum naturam dicebat, alia naturæ eſſe contraria. Iis ipſis alia interjecta & media numerabat. Quæ autem ſecundum naturam eſſent, ea ſumenda & quadam æſtimatione dignanda docebat: contraque contraria: neutra autem in mediis relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino eſſe momenti. Sed quæ eſſent ſumenda, ex iis alia pluris eſſe æſtimanda, alia minoris: quæ pluris, ea *præpoſita* appellabat: *rejecta* [55] autem, quæ minoris. Atque ut hæc non tam rebus, quam vocabulis commutaverat: ſic inter recte factum atque peccatum, officium & contra officium *media* locabat quædam: recte facta ſola in bonis actionibus ponens; prave, id eſt, peccata, in malis. Officia [56] autem, & ſervata, prætermiſſaque, media putabat, ut dixi.

Cum-

54 *Peracute moveretur*] Acutiſſimi eſſet ingenii. Noſter de Leg. lib. II. cap. 18. *Qui modo ingenio poſſit moveri*. Vide de Orat. I. 25. *Daviſius*.

55 *Rejecta autem quæ minoris*] Attende ſis orationis ſeriem. Quæ ſecundum naturam ſunt, ea ſumenda. Ex ſumendis alia pluris ſunt æſtimanda, minoris alia. Quæ pluris, præpoſita: quæ minoris, rejecta. Ergo, ſi diis placet, *rejecta* ſunt *ſumenda*; quod prorſus repugnat. Quin & hæc rejecta (qualia ſunt dolor, morbus, & ſimilia) non κατὰ φύσιν, ſed παρὰ φύσιν dicebant Stoici. Vide Stobæum Eclog. Ethic. lib. II. p. 173. & Ciceronem Tuſc. II. 7. Quæ cum ita ſint, hunc locum vel vitioſum, vel mutilum putat Juſt. Lipſius Manud. ad Phil. Stoic. lib. II. Diſſert. 23. Nec aliter ſane fieri poteſt. Certe rejecta ſive ἀποπροηγμένα, *nulla æſtimatione digna eſſe*, καὶ πολλὴν ἔχειν ἀπαξίαν ſtatuerunt. Vide Tullium de Finib. lib. III. cap. 15. 16. & Stobæum Eclog. Ethic. p. 173. Auctore quidem Sexto Pyrrhon. Hypot. lib. III. c. 24. §. 191. tradunt Stoici eſſe προηγμένα μὲν τὰ ἱκανὴν ἀξίαν ἔχοντα ὡς ὑγίειαν, πλοῦτον. ἀποπροηγμένα δὲ τὰ μὴ ἱκανὴν ἔχοντα ἀξίαν, ut noſtro favere videatur. At ibi legerim τὰ ἱκανὴν ἔχοντα ἈΠΑΞΙ'ΑΝ. Sic certe loquitur adverſ. Mathem. lib. XI. §. 62. Quid igitur? Lego *ſed quæ eſſent* media, *ex iis alia pluris* &c. Noſter de Finib. lib. IV. cap. 25. *Media illa*, *inquit*, Zeno, *inter quæ nihil intereſt*, *tamen ejuſmodi ſunt*, *ut eorum alia eligenda ſint*, *alia rejicienda*, *alia omnino negligenda* &c. Vide ſis & lib. V. c. 30. *Idem*.

56 *Officia autem*, *& ſervata*, *prætermiſſaque*, *media putabat*] Ornamenti cauſa &

ite-

Cumque ſuperiores non omnem virtutem in ratione eſſe dicerent, ſed quaſdam virtutes natura [57] aut more perfectas: hic omnes in ratione [58] ponebat. Cumque illi ea genera virtutum, quæ ſupra dixi, ſejungi poſſe [59] arbitrarentur: hic nec id ullo modo fieri poſſe differebat: nec virtutis uſum modo, ut ſuperiores, ſed ipſum habitum per ſeſe eſſe præclarum, nec tamen virtutem cuiquam adeſſe, quin ea ſemper uteretur. Cumque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaque & condoleſcere, & concupiſcere, & extimeſcere, & efferri lætitia dicerent, ſed ea contraherent [60], in anguſtumque deducerent: hic omnibus his quaſi morbis voluit carere ſapientem. Cumque eas perturbationes antiqui naturales eſſe dicerent & rationis expertes, aliaque in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent, ne his quidem aſſentiebatur. Nam & perturbationes voluntarias eſſe putabat, opinioniſque judicio ſuſcipi, & omnium perturbationum arbitrabatur matrem eſſe immoderatam quandam intemperantiam. Hæc fere de moribus.

XI. De naturis autem ſic ſentiebat: primum, ut in quatuor initiis rerum illis quintam [61] hanc naturam, ex qua ſuperiores ſenſus & mentem effici rebantur, non adhiberet. Statue-

iterari notum eſt: inferri autem *que* poſt *&*, quod hic Cicero facit, minus tritum eſt in conſuetudine Latinæ linguæ. Itaque, ne mendoſus locus putetur, exempla ſubjungam. Lib. IV. de Finib. *Omne animal ipſum ſibi commendatum, ut ſe & ſalvum in ſuo genere*, incolumemque *vellet*. Et lib. V. cap. 22. *Quis eſt qui non intelligat & eos* .... nosque *cum ea* &c. *Manut.* De re ipſa vide lib. III. de Finib. cap. 17. & 18.

57 *Natura aut more*] Quæ enim natura perfectæ ſunt, ab illis in ratione ponuntur, ut docilitas, memoria: quæ more, fere in ea animi parte quæ per ſe rationis eſt expers, perturbationibuſque agitatur: quanquam rationi paret. *Turneb.*

58 *In ratione*] Nam Zenoni virtus nihil aliud eſt quam perfecta ratio, vel quam conſtans & perpetua ratio vitæ. Has definitiones a Stoicis lib. I. Legum Cicero mutuatus eſt. Quin etiam Zeno perturbationes in opinione & judicio poſuit. *Idem.*

59 *Poſſe arbitrarentur*] Neque enim quiſquam Academicorum & Peripateticorum, ut cenſet Cicero, affirmavit, qui virtutem unam haberet, eum omnes habere. Id adeo vitæ docent exempla. Nam fere prudentia timidior eſt, & philoſophi libentius in lectulo quam prælio moriuntur: multoſque abſtinentiſſimos & innocentiſſimos videmus, qui ut injuriam non faciunt, ita, cum infertur aliis, minime propulſant. Stoici non putant ſejungi poſſe. Laertius: Τὰς ἀρετάς φασιν ἀντακολουθεῖν ἀλλήλαις, καὶ τὸν μίαν ἔχοντα, πάσας ἔχειν. Id eſt, *Virtutes aiunt ſeipſas mutuo ſequi, ut qui unam habeat, omnes habeat*. Eorum ſententiæ etiam aſtipulatur Alexander Ariſtotelis interpres, diſſeritque ἀρετὰς ἀντακολουθεῖν ἀλλήλαις, libro ſecundo de Animo. *Idem.*

60 *Contraherent*] Vide Tuſc. IV.

61 *Quintam*] Quatuor tantum elementa Zeno ponit, quintam autem naturam non agnoſcit: cælum enim igneum eſſe putat. *Turneb.*

Digitized by Google

tuebat enim ignem eſſe ipſam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem atque ſenſus. Diſcrepabat etiam ab iiſdem, quod nullo modo arbitrabatur quidquam effici poſſe ab ea, quæ expers [62] eſſet corporis: (cujus generis Xenocrates, & ſuperiores etiam animum eſſe dixerunt) nec vero, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, poſſe eſſe non corpus.

Plurima autem in illa tertia philoſophiæ parte mutavit. In qua primum de ſenſibus [63] ipſis quædam dixit nova: quos junctos [64] eſſe cenſuit e quadam quaſi impulſione oblata extrinſecus: quam ille φαντασίαν, nos *viſum* appellemus licet: & teneamus hoc verbum quidem; erit enim utendum in reliquo ſermone ſæpius. Sed ad hæc, quæ viſa ſunt & quaſi accepta ſenſibus, aſſenſionem adjungit animorum: quam eſſe vult in nobis [65] poſitam, & voluntariam.

Viſis non omnibus adjungebat fidem, ſed iis ſolum, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur. Id autem viſum, cum ipſum per ſe cerneretur, *comprehenſibile*. Feretis hæc? Nos vero, inquit: quonam enim modo κατάληπτον diceres? Sed, cum acceptum jam & approbatum eſſet, *comprehenſionem* appellabat, ſimilem iis rebus, quæ manu prenderentur [66]: ex quo etiam nomen hoc duxerat, cum eo verbo ante nemo tali in re uſus eſſet: plurimiſque idem novis verbis (nova enim dicebat) uſus eſt. Quod autem erat ſenſu comprehenſum, id ipſum *ſenſum* [67] ap-

62 *Ab ea quæ expers eſſet*] Natura ſcilicet. Aliis oatura, quæ vis eſt efficiens, corpore vacat. Zenoni corporata eſt, ignis ſcilicet: proinde & aoimus qui ex ea gignitur: nec ſolum natura, ſed qualitates etiam omoes illis corporatæ ſunt, extatque in Stoicos hac de re libellus *Galeno* adſcriptus, & hi ab Alexandro graviter oppugnaotur. Quo autem proceſſerint eorum nugæ, ex Plutarcho operæ pretium eſt cognoſcere. *Idem*.

63 *Senſibus*] In quibus judicium veri veteres eſſe nolebaot, ſed in mente: cum Zeno judicium veri in eorum comprehenſionibus poſuerit. *Idem*.

64 *Junctos*] Actio ſentiendi, quam etiam ſenſum Stoici dicunt, ex quadsm impulſione viſorum conſtat & componitur, ut cenſet Zeno. Sic alio loco, *Junctum ex multis partibus* Cicero dicit. *Turnebus*. Legendum fortaſſe, *punctos*, συγέντας, vel *ictos*, τυπέντας. *Daviſius*.

65 *In nobis poſitam*] Veteres enim nonoulli, ut Cicero docet in libro de Fato, cenſuerant aſſeoſiooes vi & neceſſitate fieri. *Turnebus*.

66 *Prenderentur*] Nam manus proprium eſt comprehendere, a cujus comprehenſione vocabulum duxerat Zeno, quod ſeoſibus percepta ſic tenerentur, ut quæ maou prehenſa ſunt. *Idem*.

67 *Senſum*] Stoicis ſeoſus eſt ſpiritus a parte aoimi, in qua principatus eſt, ad ſenſus perveoiens; & ſenſuum comprehenſio, quam hic Cicero *ſenſum* io neutro genera dicit, eſt ſeoſuum actio. Auctor Laertius. *Idem*.

appellabat; &, ſi ita erat comprehenſum, ut convelli ratione non poſſet, *ſcientiam*: ſin aliter, *inſcientiam* nominabat: ex qua exſiſteret etiam *opinio*, quæ eſſet imbecilla, & cum falſo [68] incognitoque communis.

Sed inter ſcientiam & inſcientiam, comprehenſionem illam, quam dixi, collocabat; eamque neque in rectis [69], neque in pravis numerabat, ſed ſoli credendum eſſe dicebat. E quo ſenſibus [70] etiam fidem tribuebat, quod, ut ſupra dixi, comprehenſio facta ſenſibus & vera eſſe illi & fidelis videbatur: non quod omnia, quæ eſſent in re [71], comprehenderet: ſed quia nihil, quod cadere in eam [72] poſſet, relinqueret, quodque natura quaſi normam ſcientiæ & principium [73] ſui dediſſet, unde poſtea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia [74] ſolum, ſed latiores [75] quædam ad rationem inveniendam viæ reperiuntur. Errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & ſuſpicionem, & uno nomine omnia, quæ eſſent aliena firmæ & conſtantis aſſenſionis, a virtute ſapientiaque removebat. Atque in iis fere commutatio conſiſtit omnis, diſſenſioque Zenonis a ſuperioribus.

XII. Quæ cum dixiſſet: Et breviter ſane, minimeque obſcure expoſita eſt, inquam, a te, Varro, & veteris Academiæ ratio & Stoicorum. Verum eſſe autem arbitror, ut Antiocho, noſtro familiari, placebat, correctionem veteris Academiæ potius quam aliquam novam diſciplinam putandam.

Tunc Varro, Tuæ ſunt nunc partes, inquit, qui ab antiquo-

68 *Cum falſo*] Opinamur enim in falſis & iis quæ non ſunt nobis cognita. Itaque ſapiens Zenoni non opinatur, & ab eo in rebus malis opinio numeratur. *Idem*.

69 *In rectis*] Scientiam enim Zeno in laude ponit: opinionem & inſcientiam in vitio: comprehenſionem inter utramque collocat, neque in rebus bonis aut malis numerat. *Idem*.

70 *Senſibus fidem*] Cum veteres menti tribuerent. *Idem*.

71 *In re, comprehenderet*] Non enim ſenſuum comprehenſio vim totam rei ſine prætermiſſione complectitur, cum exteriora tantum lineamenta attingat, eaque quæ ſub ſenſum quemque cadunt, ut ſub aſpectum colores, ſub auditum ſoni. *Idem*.

72 *In eam*] Comprehenſionem.

73 *Principium ſui*] Comprehenſionem ſenſibus factam. *Idem*. Aliquis deeſſe putet, *eam*. Plenior quidem eo addito locutio futura ſit. *Faber*. Ipſe legerim, *quamque natura* &c. *Daviſius*.

74 *Non principia*] Quæ comprehenſiones ſunt. *Turneb.*

75 *Sed latiores*] Notitiæ quædam ex comprehenſionibus oriuntur: ſunt enim hæ intelligentiæ fundamenta quædam ſcientiæ. Ἐννοίας ϗ προλήψεις Stoici vocant. *Idem*.

quorum ratione nunc deſciſcis, & ea, quæ ab Arceſila novata ſunt, probas, docere quod & qua de cauſa diſcidium factum ſit; ut videamus, ſatiſne iſta ſit juſta defectio.

Tum ego, Cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arceſilas ſibi omne certamen inſtituit, non pertinacia, aut ſtudio vincendi, ut mihi quidem videtur, ſed earum rerum obſcuritate, quæ ad confeſſionem ignorationis adduxerant Socratem, &. veluti amantes [76] Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes pæne veteres: qui nihil cognoſci, nihil percipi, nihil ſciri poſſe dixerunt; anguſtos ſenſus, imbecillos animos, brevia curricula vitæ, & (ut Democritus) in profundo veritatem eſſe demerſam; opinionibus & inſtitutis omnia teneri; nihil veritati relinqui; deinceps omnia tenebris circumfuſa eſſe dixerunt. Itaque Arceſilas negabat eſſe quidquam, quod ſciri poſſet, ne illud quidem ipſum, quod Socrates ſibi reliquiſſet. Sic omnia latere [a] cenſebant in occulto: neque eſſe quidquam, quod cerni aut intelligi poſſit: quibus de cauſis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, neque aſſertione approbare: cohibereque ſemper, & ab omni lapſu continere temeritatem: quæ tum eſſet

 un-

76 *Veluti amantes Socratem*] Locus eſt corruptus: nam non amore Socratis, ſed *obſcuritate rerum*, Democritus, Empedocles, & Anaxagoras ad ignorantiæ confeſſionem ſunt adducti. Quapropter viri docti reponunt *& velut jam ante Socratem*. Sed illud *velut* hic importunum eſt, ac omnino legendum, *&, jam ante Socratem, Democritum*, &c. Prius enim ii, quam Socrares, hunc philoſophandi modum ſequebantur. Olim videlicet in hoc loco varia fuit lectio, nonnullique codices *& jam ante*, reliqui *ut jam ante* præferebant. Annis autem volventibus, hæc ſcripturæ diverſitas, ad oram libri vel inter lineas norata, in orationis invaſit ſeriem; unde factum *& vel ut jam ante Socratem*: tandem vero vocabulis male conjunctis literaque perperam repetita *& veluti amantes Socratem*. Hæc origo mendi, quod homines doctos habuit exercitos. Muretus quidem Var. Lect. IX. 14. reponit *adduxerant Socratem, velut jam ante Socratem*. Sed commodior videtur ea, quam inſiſtimus, via: quamque prior iniit vir ille doctus XV. 16. Addit autem Muretus *Democritum, Anaxagoram, Empedoclem ante, ut opinatur, mortuos fuiſſe, quam avia Socratis naſceretur*. Quod omnino falſum: nam Democritus unico duntaxat anno natus eſt ante Socratem, eique fuit ſuperſtes. Anaxagoras autem XI. tantum annos major fuit quam Socrates. Nec Empedocles eum longe videtur ætate præceſſiſſe, ſiquidem inſignis fuerit A. P. J. 4270. cum Socrares inrer vivos eſſe cœperit ejuſdem Periodi A. 4245. Hic eſt accuratiſſimi chronologi D. Petavii calculus. Rogat autem Petrus Faber, cur Apollo Socratem ſapienriſſimum Græciæ dixerit: quod is profiteatur ſe nihil ſcire: ſiquidem veteres idem antea dixerant. Hoc nimirum conſtanter dicebat Socrates, & in ea ſententia permanebat; cum *omnes iſti nimis etiam quædam affirment, pluſque profiteantur ſe ſcire quam ſciant*. Vide Acad. II. 6. & Sextum Empiricum Pyrrhon. Hypoty. lib. I. cap. 30. *Daviſius*.

a Lamb. *conſebat*

inſignis, cum aut falſa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam eſſe turpius, quam cognitioni & perceptioni aſſertionem approbationemque præcurrere.

Huic rationi quod erat conſentaneum, faciebat, ut contra omnium ſententias dies jam pleroſque [b] deduceret: ut, cum in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte aſſertio ſuſtineretur. Hanc Academiam novam appellant: quæ mihi vetus videtur: ſi quidem Platonem ex illa vetere numeramus. Cujus in libris nihil affirmatur, & in utramque partem multa diſſeruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. Sed tamen illa, quam expoſui, vetus; hæc nova nominetur: quæ uſque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arceſila fuit, in eadem Arceſilæ ratione permanſit. Carneades autem nullius philoſophiæ partis ignarus, &, ut cognovi ex iis, qui illum audierant, maximeque ex Epicureo Zenone, qui cum ab eo plurimum diſſentiret, unum tamen præter cæteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate *** *Reliqua deſiderantur*.

b Idem. *diſſereret*

DE

Digitized by Google

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

HIS quinque de Finibus bonorum & malorum libris excuſſæ ſunt veterum Philoſophorum, ſed præcipue Epicuri, Stoicorum, & Peripateticorum de ſummo bono & malo *ſententiæ : is eſt enim, quem* Finem Bonorum & Malorum, *imitatus Græcos, dixit, qui* τέλος, *quod eſt in quaque re ſummum, appellant ;* cap. 12. *Et prima quidem diſputatio, quæ in Epicuri ſententia verſatur & explicanda & rejicienda, duobus primis libris continetur. Ea fingitur habita eſſe in Cumano Ciceronis, cum eo L. Torquatus & C. Triarius ſalutandi Ciceronis cauſa veniſſent. Torquatus Epicurei partes ſuſcipit, & libro I. explicat Epicuri ſententiam. Hujus diſputationi præmittitur a Cicerone reprebenſio philoſophiæ Epicureæ in univerſum omnis :* cap. 6. 7. *Ipſius autem, quæ Torquato tribuitur, diſputationis hæc eſt ſumma : Epicurum ſummum bonum poſuiſſe in voluptate, ſummum malum in dolore, quod omne animal ſimul atque natum ſit, voluptate gaudeat, dolorem aſpernetur & repellat, quantum poſſit : ex quo intelligatur, natura id omnibus inſitum eſſe, ut voluptatem ſummum bonum putent : neque tam argumentatione hic opus eſſe, quam mediocri admonitione & animadverſione : ſed rectius agere tamen eos, qui, quod multa contra voluptatem dicantur, rationibus conquiſitis de ea re diſputandum putent :* cap. 9. *Qui accuſent voluptatem, doloremque laudent, non ipſam voluptatem, ſed eos potius accuſare, qui blanditiis præſentium voluptatum corrupti, futuros dolores non provideant, aut perferendis doloribus parvis*

parvis majores non repellant : cap. 10. *Neque vero voluptatem intelligi eam ſolam, quæ ſuavitate aliqua naturam ipſam moveat, ſed eam potiſſimum, quæ percipiatur omni dolore detracto; quod ipſa illa moleſtiæ detractio, conſecutionem voluptatis afferat* : cap. 11. *Voluptatem autem eſſe ſummum bonum, dolorem ſummum malum, ex eo intelligi, quod nihil beatius eſſe poſſit eo, qui perpetuis fruatur animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente; nil contra miſerius eo qui maximis confectus ſit animi corporiſque doloribus; nulla ſpe propoſita fore melius aliquando, nulla neque præſente, neque expectata voluptate* : cap. 12. *Qui in una virtute, nominis ſplendore capti, ſummum bonum ponant, non videre, eam ne expetendam quidem videri, niſi voluptatem efficeret, & eſſet omnium virtutum quidam ad voluptatem curſus :* cap. 13. 16. *Nullum igitur eſſe errorem in ipſis finibus, ſed in his rebus, e quibus efficiantur. Fateri autem ſe, animi voluptatem & dolorem e corpore naſci : ſed eſſe tamen animi voluptatem & dolorem majorem eo, qui in corpore ſit, quod corpore præſentia tantum ſentiamus, animo præterita etiam & futura, quorum magna vis ſit ad voluptatem & dolorem augendum, prout ſapiens quiſque aut ſtultus ſit. Itaque Epicurum etiam, nemini niſi ſapienti voluptatem illam, nemini niſi ſtulto dolorem tribuere ;* cap. 17. *&c. Neque tandem amicitiam, iſto ſummo bono conſtituto, tolli, quod omnium rerum, quas ad ſuaviter vivendum ſapientia comparaverit, nihil majus amicitia, nihil jucundius ſit*. Ernestus.

Vide Mureti Var. Lect. lib. XVII. *cap.* 1. *cui titulus*: Rectene inſcripti libri M. Tullii; *De Finibus bonorum & malorum*.

NON

I. NON eram neſcius, Brute, cum, quæ ſummis ingeniis exquiſitaque doctrina philoſophi Græco ſermone tractaviſſent, ea Latinis literis mandaremus [1], fore, ut hic noſter labor in varias reprehenſiones incurreret. Nam quibuſdam, & iis quidem non admodum indoctis, totum hoc diſplicet philoſophari. Quidam autem non id tam reprehendunt, ſi remiſſius agatur: ſed tantum ſtudium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi Græcis literis, contemnentes Latinas, qui ſe dicant in Græcis legendis operam malle conſumere. Poſtremo aliquos futuros ſuſpicor, qui me ad alias literas vocent: genus hoc ſcribendi, etſi ſit elegans, perſonæ tamen & dignitatis eſſe negent. Contra quos omnes dicendum breviter exiſtimo.

Quanquam philoſophiæ quidem vituperatoribus ſatis reſponſum eſt eo libro, quo a nobis philoſophia defenſa & collaudata eſt, cum eſſet accuſata & vituperata ab Hortenſio [2]. Qui liber cum & tibi probatus videretur, & iis, quos ego poſſe judicare arbitrarer; plura ſuſcepi, veritus ne movere hominum ſtudia viderer, retinere non poſſe.

Qui autem, ſi maxime hoc placeat, moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam poſtulant in eo, quod ſemel jam miſſum [3], coerceri, reprimique non poteſt: ut propemodum juſtioribus [4] utamur illis, qui omnino avo-

1 *Mandaremus*] Ego & tu. Nam Brutus quoque in hanc exercitationem ſtudioſe incumbebat. Liber ejus de virtute cum alibi, tum hoc ipſo in proœmio a Cicerone laudatur. Veteres grammatici citant librum ejuſdem de officio, ſive *περὶ καθήκοντος*, ut eum vocat Seneca, lib. xiv. epiſtolarum. Cic. lib. ii. Acad. cap. 3. *Brutus quidem*, inquit, *noſter, excellens omni genere laudis, ſic philoſophiam latinis literis perſequitur, nihil ut iiſdem de rebus græca deſideres*. Muretus.

2 *Ab Hortenſio*] Hortenſium abhorruiſſe a philoſophia, vel hinc colligi poteſt. Neque ſane mirum eſt, piſcinario illi philoſophiam parum probatam fuiſſe. Lege, quæ de eo narrat Macrobius lib. III. Saturnaliorum: non quæres, cur ejuſmodi homini philoſophia ſorduerit. *Idem*.

3 *Miſſum*] Ut eo reſpexiſſe videatur Cicero, quod dici ſolet, telum emiſſum revocari non poſſe. *Morelius*. Lego, *admiſſum*, id eſt, incitatum. Metaphora ab equis: in qua perſiſtit etiam, cum addit, *coerceri* ac reprimi. *Muret*.

4 *Juſtioribus utamur illis*] Juſtiores in nos ſint illi. *Idem*.

avocent a philoſophia, quam iis, qui rebus infinitis modum conſtituant; in reque eo meliore, quo major ſit, mediocritatem deſiderent. Sive enim ad ſapientiam perveniri poteſt: non paranda nobis ſolum ea, ſed fruenda etiam ſapientia eſt. Sive hoc difficile eſt: tamen nec modus eſt ullus inveſtigandi veri, niſi inveneris: & quærendi defatigatio turpis eſt, cum id, quod quæritur, ſit pulcherrimum. Etenim ſi delectamur, cum ſcribimus; quis eſt tam invidus, qui ab eo nos abducat? ſin laboramus; quis eſt qui alienæ modum ſtatuat induſtriæ? Nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui novum vicinum non vult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique:

non enim illum ab induſtria, ſed ab illiberali labore deterret: ſic iſti curioſi, quos offendit noſter minime nobis injucundus labor.

II. His igitur eſt difficilius ſatisfacere, qui ſe Latina ſcripta dicunt contemnere. In quibus hoc primum eſt, in quo admirer; cur in graviſſimis rebus non delectet eos patrius ſermo, cum iidem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expreſſas, non inviti legant. Quis enim tam inimicus pæne nomini Romano eſt, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Pacuvii ſpernat aut rejiciat? qui ſe iiſdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit, potius Cæcilii, aut Andriam Terentii, quam utramque Menandri legam? A quibus tantum diſſentio, ut, cum Sophocles vel optime ſcripſerit Electram, tamen male converſam Attilii mihi legendam putem: de quo Licinius,

Ferreum ſcriptorem: verum, opinor, ſcriptorem tamen,

ut legendus ſit. Rudem enim eſſe omnino in noſtris poetis, aut inertiſſimæ ſegnitiæ eſt, aut faſtidii delicatiſſimi. Mihi quidem nulli ſatis eruditi videntur, quibus noſtra ignota ſunt. An,

Utinam ne in nemore ....

nihilo minus legimus, quam hoc idem Græcum: quæ autem de bene beateque vivendo a Platone diſputata ſunt, hæc explicari non placebit Latine?

Quod

Quod ſi nos non interpretum ſungimur munere, ſed tuemur ea, quæ dicta ſunt ab iis, quos probamus, eiſque noſtrum judicium & noſtrum ſcribendi ordinem adjungimus: quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ & ſplendide dicta ſint, neque ſint converſa de Græcis? Nam ſi dicerent, ab illis has res eſſe tractatas: ne ipſos quidem Græcos eſt cur tam multos legant, quam legendi ſunt. Quid enim eſt a Chryſippo prætermiſſum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mneſarchum, Panætium, multos alios, in primiſque familiarem noſtrum Poſidonium. Quid Theophraſtus? mediocriterne delectat, cum tractat locos ab Ariſtotele ante tractatos? Quid Epicurei? num deſiſtunt de iiſdem, de quibus & ab Epicuro ſcriptum eſt, & ab antiquis, ad arbitrium ſuum ſcribere? Quod ſi Græci leguntur a Græcis iiſdem de rebus alia ratione compoſitis: quid eſt, cur noſtri a noſtris non legantur?

III. Quanquam ſi plane ſic verterem Platonem, aut Ariſtotelem, ut verterunt noſtri poetæ fabulas; male [5], credo, mererer de meis civibus, ſi ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem. Sed id [6] neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. Locos quidem quoſdam, ſi videbitur, transferam, & maxime ab iis, quos modo nominavi, cum inciderit, ut id apte fieri poſſit: ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro ſolet.

Nec vero, ut noſter Lucilius, recuſabo, quo minus omnes mea legant. Utinam [7] eſſet ille Perſius! Scipio vero & Rutilius multo etiam magis! quorum ille judicium reformidans, Tarentinis ait ſe, & Conſentinis, & Siculis ſcribere. Facete is quidem, ſicut alias: ſed nec tam docti tunc erant, ad quorum judicium elaboraret, & ſunt illius ſcripta leviora; ut urbanitas ſumma appareat, doctrina mediocris.

Ego autem quem timeam lectorem, cum ad te, ne Græ-

5 *Male, credo, mererer*] Vel hæc εἰρωνικῶς ſunt intelligenda, vel legendum *non male, credo, mererer*, prout exhibent Mſſ. Scalig. & Elienſ. ſec. *Daviſ.*

6 *Sed id neque feci adhuc*] Verterat tamen adoleſcens aliquot Platonis dialogos. *Muret.*

7 *Utinam eſſet ille Perſius*] Vide lib. de Orat. II. cap. 6.

cis quidem cedentem in philoſophia, audeam ſcribere? Quanquam a te ipſo, id quidem facio, provocatus gratiſſimo mihi libro, quem ad me *De virtute* miſiſti. Sed ex eo credo quibuſdam uſu venire, ut abhorreant a Latinis, quod inciderint in inculta quædam & horrida, de malis Græcis Latine ſcripta deterius. Quibus ego aſſentior, dummodo de iiſdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. Res vero bonas, verbis electis, graviter ornateque dictatas, quis non legat? niſi qui ſe plane Græcum dici velit: ut a Scævola eſt prætore ſalutatus Athenis Albucius. Quem [8] quidem locum cum multa venuſtate & omni ſale idem Lucilius: apud quem præclare Scævola,

Græcum te Albuci, quam Romanum, atque Sabinum,
Municipem Ponti [9], *Tritanni, centurionum,*
Præclarorum hominum, ac primorum, ſigniferumque,
Maluiſti dici. Græce ergo prætor Athenis,
Id quod maluiſti, te, cum ad me accedi', ſaluto:
Χαῖρε, inquam, Tite: lictores [10], *turma omni', cohorſque,*
Χαῖρε, Tite: hinc hoſtis mi Albucius, hinc inimicus.

Sed jure Mucius. Ego autem ſatis mirari non queo, unde hoc ſit tam inſolens domeſticarum rerum faſtidium. Non eſt omnino hic docendi locus: ſed ita ſentio & ſæpe diſſerui, Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putarent, ſed locupletiorem etiam eſſe quam Græcam. Quando enim, ne nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, poſtea quidem quam fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copioſæ, vel elegantis ornatus defuit?

IV. Ego vero, cum forenſibus operis, laboribus, periculis,

8 [*Quem quidem locum*] Urſinus, *quem quidem jocum*. Daviſius, *quem quidem luſit*. Vide lib. de Orat. II. 45.

9 *Ponti, Tritanni*] De T. Pontio centurione, vide Cic. de Senectute, cap. 10. De Tritanno, ſive Tritannio, Plinius VII. 19.

10 *Lictores*] Quæ proxime antecedunt verba ex perſona Scævolæ ſunt: hæc autem, *Lictores* &c. ab ipſo Lucilio pronuntiantur; cum dicat, poſt Scævolæ verba lictores ejuſdem cohortemque prætoriam, quo magis Græca ſalutatione Albucius eluderetur, exclamaſſe ſimul omnes, prætoris exemplo, *Χαῖρε*. Erat autem hoc tempore adoleſcens Albucius. De quo in Bruto cap. 35. & in Oratione de provinciis conſ. cap. 7. Scævola hic eſt Q. Mucius augur, gener C. Lælii, ſocer L. Craſſi oratoris, accuſatus poſtea repetundarum ab hoc Albucio, ut legitur in Bruto, cap. 26. Quam accuſationem ſpectavit Lucilius poeta in illo verſu,

Hinc hoſtis Muci Albucius, hinc inimicus. Manutius.

lis, non deſeruiſſe mihi videor præſidium, in quo a populo Romano locatus ſum: debeo profecto, quantumcumque poſſim, in eo quoque elaborare, ut ſint opera, ſtudio, labore meo doctiores cives mei, nec cum iſtis tantopere pugnare, qui Græca legere malint (modo legant illa ipſa, nec ſimulent) & iis ſervire, qui vel utriſque literis uti velint, vel, ſi ſuas habent, illas non magnopere deſiderent.

Qui autem alia malunt ſcribi a nobis, æqui eſſe debent, quod & ſcripta multa ſunt, ſic ut plura nemini e noſtris; & ſcribentur fortaſſe plura, ſi vita ſuppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de philoſophia literis mandamus, legere aſſueverit, judicabit nulla ad legendum his eſſe potiora. Quid eſt enim in vita tantopere quærendum, quam cum omnia in philoſophia, tum id, quod his libris quæritur, quid ſit finis, quid extremum, quid ultimum, quo ſint omnia bene vivendi recteque faciendi conſilia referenda? quid ſequatur natura, ut ſummum ex rebus expetendis? quid ſugiat, ut extremum malorum? Qua de re cum ſit inter doctiſſimos magna diſſenſio, quis alienum putet ejus eſſe dignitatis, quam mihi quiſque tribuit, quid in omni munere vitæ optimum & veriſſimum ſit exquirere?

An, *Partus ancillæ* [11] *ſitne in fructu habendus*, differetur inter principes civitatis, P. Scævolam, M'. Manilium, ab hiſque M. Brutus diſſentiet: quod & acutum genus eſt, & ad uſus civium non inutile: noſque ea ſcripta reliquaque ejuſdem generis & legimus libenter, & legemus: hæc, quæ vitam continent omnem, negligentur? Nam, ut ſint illa vendibiliora, hæc uberiora certe ſunt. Quanquam id quidem licebit iis exiſtimare, qui legerint.

Nos autem hanc omnem quæſtionem de finibus bonorum & malorum fere a nobis explicatam eſſe iis literis arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur, ſed etiam quid a ſingulis philoſophiæ diſciplinis diceretur, perſecuti ſumus.

11 *Partus ancillæ ſitne in fructu habendus*] Ulpianus Dig. lib. VII. Tit. 1. leg. 68. *Vetus fuit quæſtio*, an partus ad fructuarium pertineret. *Sed Bruti ſententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere*. Vide ſis & Juſtinianum Inſt. lib. II. Tit. I. leg. 37. *Daviſ.*

V. Ut autem a facillimis ordiamur, prima veniat in medium Epicuri ratio, quæ pleriſque notiſſima eſt: quam a nobis ſic intelliges expoſitam, ut ab ipſis, qui eam diſciplinam probant, non ſoleat accuratius explicari. Verum enim invenire volumus, non tanquam adverſarium aliquem convincere. Accurate autem quondam a L. Torquato [12], homine omni doctrina erudito, defenſa eſt Epicuri ſententia de voluptate; a meque ei reſponſum, cum C. Triarius [13], in primis gravis & doctus adoleſcens, ei diſputationi intereſſet. Nam cum ad me in Cumanum [14] ſalutandi cauſa uterque veniſſet, pauca primo inter nos de literis, quarum ſummum erat in utroque ſtudium; deinde Torquatus: Quoniam nacti te, inquit, ſumus aliquando otioſum, certe audiam, quid ſit, quod Epicurum noſtrum non tu quidem oderis, ut fere faciunt, qui ab eo diſſentiunt, ſed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum vidiſſe verum, maximiſque erroribus hominum animos liberaviſſe, & omnia tradidiſſe, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum. Sed exiſtimo, te, ſicut noſtrum Triarium, minus eo delectari, quod iſta Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti orationis ornamenta neglexerit. Nam illuc quidem adduci vix poſſum, ut ea, quæ ſenſerit ille, tibi non vera videantur.

Vide quantum, inquam, fallare Torquate. Oratio me iſtius philoſophi non offendit. Nam & complectitur verbis, quod vult; & dicit plane, quod intelligam: & tamen a philoſopho, ſi afferat eloquentiam, non aſperner; ſi non habeat, non admodum flagitem. Re mihi non æque ſatisfacit, & quidem locis pluribus. Sed quot homines, tot ſententiæ. Falli igitur poſſumus. Quamobrem tandem, inquit, non ſatisfacit? te enim judicem æquum puto: modo, quæ dicat ille, bene noris. Niſi mihi Phædrum, inquam, mentitum aut Zeno-

12 *L. Torquato*] Filio L. Manlii Torquati, qui conſul fuit cum L. Aurelio Cotta, altero anno ante Ciceronem conſulem. Hic bis accuſavit P. Syllam; ſemel ambitus, & condemnavit: deinde majeſtatis, quod Catilinariæ conjurationis particeps fuiſſet; qua in cauſa Syllam Cicero defendit. *Muretus*.

13 *Triarius*] In quo errat Seb. Corradus (in Bruto, cap. 76.) qui, quod plena ſenectutis fuiſſe dicitur illius oratio, ſenem ex eo ſignificari putat: ideoque non eſſe eundem, qui hic adoleſcens vocetur. Cum revera hoc Cicero, tamquam admirabile, proponat, fuiſſe Triarii in illa ætate, nempe in adoleſcentia, plenam ſenectutis, id eſt, ſenilis gravitatis orationem. *Idem*.

14 *In Cumanum*] Acad. I. 1.

Digitized by Google

Zenonem putas, (quorum utrumque audivi, cum mihi nihil ſane præter ſedulitatem probarent) omnes mihi Epicuri ſententiæ ſatis notæ ſunt. Atque eos, quos nominavi, cum Attico noſtro frequenter audivi; cum miraretur ille quidem utrumque, Phædrum autem etiam amaret: quotidieque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat unquam controverſia, quid ego intelligerem, ſed quid probarem.

VI. Quid igitur eſt, inquit? Audire enim cupio, quid non probes. Principio, inquam, in phyſicis, quibus maxime gloriatur, primum totus eſt alienus. Democrito adjicit perpauca mutans, ſed ita, ut ea, quæ corrigere vult, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos, quas appellat, id eſt, corpora individua, propter ſoliditatem cenſet in infinito inani, in quo nihil nec ſummum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum ſit, ita ferri, ut concurſionibus inter ſe cohæreſcant: ex quo efficiantur ea, quæ ſint, quæque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo a principio, ſed ex æterno tempore intelligi convenire. Epicurus autem, in quibus ſequitur Democritum, non fere labitur. Quanquam utriuſque cum multa non probo, tum illud in primis, quod, cum in rerum natura duo quærenda ſint, unum, quæ materia ſit, ex qua quæque res efficiatur; alterum, quæ vis ſit, quæ quidque efficiat: de materia diſſeruerunt, vim & cauſam efficiendi reliquerunt. Sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. Cenſet enim, eadem illa individua & ſolida corpora ferri ſuo deorſum pondere ad lineam: hunc naturalem eſſe omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, ſi omnia deorſum e regione ferrentur, &, ut dixi, ad lineam, nunquam fore, ut atomus altera alteram poſſet attingere: itaque attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpaulum: quo nihil poſſet fieri minus. Ita effici complexiones, & copulationes, & adhæſitationes atomorum inter ſe: ex quo efficeretur mundus, omneſque partes mundi, quæque in eo eſſent. Quæ cum res tota ficta ſit pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult. Nam & ipſa declinatio ad libidinem fingitur,

gitur, (ait enim declinare atomum ſine cauſa: quo nihil turpius phyſico, quam fieri ſine cauſa quidquam dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipſe conſtituit, e regione inferiorem locum petentium, ſine cauſa eripuit atomis: nec tamen id, cujus cauſa hæc finxerat, aſſecutus eſt. Nam ſi omnes atomi declinabunt, nullæ unquam cohæreſcent: ſive aliæ declinabunt, aliæ ſuo nutu recte ferentur: primum erit hoc quaſi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concurſio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidem phyſici eſt, credere aliquid eſſe minimum. Quod profecto nunquam putaviſſet, ſi a Polyeno, familiari ſuo, geometriam diſcere maluiſſet, quam illam etiam ipſum dedocere. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriaque perfecto. Huic bipedalis fortaſſe: tantum enim eſſe cenſet, quantus videtur, vel paulo aut majorem, aut minorem. Ita quæ mutat, ea corrumpit: quæ ſequitur, ſunt tota Democriti. Atomi, inane, imagines, quæ idola nominant, quorum incurſione non ſolum videamus, ſed etiam cogitemus: infinitio ipſa, quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo eſt: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie. Quæ etſi mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum a cæteris, ab hoc, qui eum unum ſecutus eſt, nollem vituperatum.

VII. Jam in altera philoſophiæ parte, quæ eſt quærendi ac diſſerendi, quæ λογικὴ dicitur, iſte veſter plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus eſt. Tollit definitiones: nihil de dividendo ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur, concludaturque ratio, tradit: non, qua via captioſa ſolvantur, ambigua diſtinguantur, oſtendit. Judicia rerum in ſenſibus ponit: quibus ſi ſemel aliquid falſi pro vero probatum ſit, ſublatum eſſe omne judicium veri & falſi putat.

In tertia [15] *vero parte, quæ eſt de vita & moribus, in conſtitu-*

15 *In tertia vero parte* &c.] Hoc totum, quod reperitur in libris vulgatis, ab hoc loco *In tertia vero parte* &c. uſque ad *confirmat* &c. non reperi in libris noſtris manuſcri-

ſtitutione finis , nil generoſum ſapit atque magnificum . Confirmat illud vel maxime , quod ipſa natura , ut ait ille , adſciſcat & reprobet , id eſt , voluptatem & dolorem . Ad hæc , & quæ ſequamur , & quæ fugiamus , refert omnia . Quod quanquam Ariſtippi eſt , a Cyrenaiciſque melius liberiuſque defenditur : tamen ejuſmodi eſſe judico , ut nihil homine videatur indignius . Ad majora enim quædam nos natura genuit & conformavit , ut mihi quidem videtur . Ac fieri poteſt , ut errem : ſed ita prorſus exiſtimo , neque eum Torquatum [16] , qui hoc primus cognomen invenerit , aut torquem illum hoſti detraxiſſe , ut aliquam ex eo perciperet corpore voluptatem , aut cum Latinis tertio conſulatu conflixiſſe apud Veſerim propter voluptatem . Quod vero ſecuri filium percuſſerit , privaviſſe ſe etiam videtur multis voluptatibus , cum ipſi naturæ patrioque amori prætulerit jus majeſtatis atque imperii .

Quid ? L. Torquatus [17] , is , qui conſul cum Cn. Octavio fuit , cum illam ſeveritatem in eo filio adhibuit , quem in adoptionem D. Silano emancipaverat , ut eum , Macedonum legatis accuſantibus , quod pecunias prætorem in provincia cepiſſe arguerent , cauſam apud ſe dicere juberet , reque ex utraque parte audita , pronuntiaret , eum non talem videri fuiſſe in imperio , quales ejus majores fuiſſent : & in conſpectum ſuum venire vetuit : numquid videtur tibi de voluptatibus ſuis cogitaviſſe ? Sed ut omittam pericula , labores , dolorem etiam , quem optimus quiſque pro patria & pro ſuis ſuſcipit , ut non modo nullam captet , ſed etiam prætereat omnes volupta-

ſcriptis ; quæ credibile eſt a docto aliquo eſſe aſſuta . Nam cum certum ſit , hic aliquid deeſſe in libris manuſcriptis , neque difficile admodum ſit , quid deſit , conjicere , hoc totum ille , quiſquis fuit , non inepte ſupplevit : niſi forte in alio meliore exemplari reperitur . Ego in noſtris libris manuſcriptis non reperi , neque ullam reperi lacunam . *Lambin.* Vetus exemplar quo uſi ſumus , ea verba non habebat : vera tamen eſſe videntur. Sed adhuc quædam deſiderari , verba quæ ſequuntur ſatis indicant : ea enim apte cum illis non cohærent . *Morelius* .

16 *Eum Torquatum*] Q. Claudius Quadrigarius , cujus verba , quibus hanc hiſtoriam retulit in literas , leguntur apud Gellium cap. 13. lib. IX. putavit hoc contigiſſe anno ab U. C. CCCLXXXVI. M. Furio Camillo quintum dictatore : ut teſtis eſt Livius lib. VI. extremo. Ipſe autem lib. VII. Livius decem haud minus poſt annos . Idem tamen narrat id factum C. Sulpitio & C. Licinio Calvo coſſ. dictatore T. Quintio Penno : id eſt , ſex annis poſterius . Conſidera per otium . *Muret.*

17 *L. Torquatus*] Lego *T. Torquatus* ex lapidibus Capitolinis , e Valerio lib. V. cap. 8. e libro LIV. epit. Livii . *Idem* . Vide & Val. Max. lib. VI. cap. 3.

luptates; dolores denique quoſvis ſuſcipere malit, quam deſerere ullam officii partem: ad ea, quæ hoc non minus declarant, ſed videntur leviora, veniamus.

Quid tibi, Torquate? quid huic Triario literæ, quid hiſtoriæ cognitioque rerum, quid poetarum evolutio, quid tanta tot verſuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: Hæc enim ipſa mihi ſunt voluptati; & erant illa Torquatis. Nunquam hoc ita defendit Epicurus: neque vero tu, aut quiſquam eorum, qui aut ſaperet aliquid, aut iſta didiciſſet. Et, quod quæritur ſæpe, cur tam multi ſunt Epicurei: ſunt aliæ quoque cauſæ: ſed multitudinem hoc maxime allicit, quod ita putat dici ab illo, recta & honeſta quæ ſint, ea facere ipſa per ſe lætitiam, id eſt, voluptatem. Homines optimi non intelligunt totam rationem everti, ſi ita ſe res habeat. Nam ſi concederetur, etiam ſi ad corpus nihil referatur, iſta ſua ſponte & per ſe eſſe jucunda; per ſe eſſet & virtus, & cognitio rerum, quod minime ille vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. De cætero, vellem equidem aut ipſe doctrinis fuiſſet inſtructior, (eſt enim, quod ita tibi videri neceſſe eſt, non ſatis politus iis artibus, quas qui tenent eruditi appellantur) aut ne deterruiſſet alios a ſtudio. Quanquam te quidem video minime eſſe deterritum.

VIII. Quæ cum dixiſſem, magis ut illum provocarem, quam ut ipſe loquerer, tum Triarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pæne e philoſophorum choro ſuſtuliſti. Quid ei reliquiſti, niſi te, quoquo modo loqueretur, intelligere, quid diceret? Aliena dicit in phyſicis, nec ea ipſa, quæ tibi probarentur. Si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit. Differendi artem nullam habuit. Voluptatem cum ſummum bonum diceret, primum in eo ipſo parum vidit: deinde hoc quoque alienum: nam ante Ariſtippus; & ille melius. Addidiſti ad extremum, etiam indoctum fuiſſe.

Fieri, inquam, o Triari, nullo pacto poteſt, ut non dicas, quid non probes ejus, a quo diſſentias. Quid enim me pro-

prohiberet Epicureum eſſe, ſi probarem quæ ille diceret? cum præſertim illa perdiſcere ludus eſſet. Quamobrem diſſentientium inter ſe reprehenſiones non ſunt vituperandæ. Maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, contentiones, concertationeſque in diſputando pertinaces, indignæ mihi philoſophia videri ſolent.

Tunc Torquatus, Prorſus, inquit, aſſentior. Neque enim diſputari ſine reprehenſione, nec cum iracundia aut pertinacia recte diſputari poteſt. Sed ad hæc, niſi moleſtum eſt, habeo quæ velim. At me, inquam, niſi te audire vellem, cenſes hæc dicturum fuiſſe? Utrum igitur percurri omnem Epicuri diſciplinam placet: an de una voluptate quæri, de qua omne certamen eſt? Tuo vero id quidem, inquam, arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maximam. De phyſicis alias: & quidem tibi & declinationem iſtam atomorum, & magnitudinem ſolis probabo, & Democriti errata ab Epicuro reprehenſa & correcta permulta. Nunc dicam de voluptate; nihil ſcilicet novi, ea tamen, quæ te ipſum probaturum eſſe confidam. Certe, inquam, pertinax non ero: tibique, ſi mihi probabis ea, quæ dices, libenter aſſentiar. Probabo, inquit: modo iſta ſis æquitate, quam oſtendis. Sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare, aut interrogari. Ut placet, inquam. Tunc dicere exorſus eſt.

IX. Primum igitur, inquit, ſic agam, ut ipſi auctori hujus diſciplinæ placet: conſtituam, quid & quale ſit id, de quo quærimus: non quod ignorare vos arbitrer; ſed ut ratione & via procedat oratio. Quærimus igitur, quid ſit extremum, quid ultimum bonorum. Quod omnium philoſophorum ſententia tale debet eſſe, ut ad id omnia referri oporteat: ipſum autem nuſquam. Hoc Epicurus in voluptate ponit, quod ſummum bonum eſſe vult; ſummumque malum, dolorem: idque inſtituit docere ſic: „ Omne animal, ſimul „ atque natum ſit, voluptatem appetere, eaque gaudere ut „ ſummo bono: dolorem aſpernari, ut ſummum malum, &, „ quantum poſſit, a ſe repellere: idque facere nondum de-

„ pravatum, ipſa natura incorrupte atque integre judicante. Itaque negat opus eſſe ratione, neque diſputatione, quam ob rem voluptas expetenda, fugiendus dolor ſit. Sentiri hoc putat, ut calere ignem, nivem eſſe albam, dulce mel: quorum nihil oporteret exquiſitis rationibus confirmare: tantum ſatis eſſe admonere. Intereſſe enim inter argumentum concluſionemque rationis, & inter mediocrem animadverſionem atque admonitionem: altera occulta quædam & quaſi involuta aperiri: altera prompta & aperta judicari. Etenim quoniam, detractis de homine ſenſibus, reliqui nihil eſt: neceſſe eſt, quid [18] aut ad naturam aut contra ſit, a natura ipſa judicari. Ea quid percipit, aut quid judicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem & dolorem?

Sunt autem quidam e noſtris, qui hæc ſubtilius velint tradere, & negent ſatis eſſe, quid bonum ſit, aut quid malum, ſenſu judicari: ſed animo etiam ac ratione intelligi poſſe, & voluptatem ipſam per ſe eſſe expetendam, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum. Itaque ajunt hanc quaſi naturalem atque inſitam in animis noſtris ineſſe notionem, ut alterum eſſe appetendum, alterum aſpernandum ſentiamus. Alii autem (quibus ego aſſentior) cum a philoſophis compluribus permulta dicantur, cur nec voluptas in bonis ſit numeranda, nec in malis dolor, non exiſtimant oportere nimium nos cauſæ confidere, ſed & argumentandum, & accurate diſſerendum, & rationibus conquiſitis de voluptate & dolore diſputandum putant.

X. Sed ut perſpiciatis, unde omnis iſte natus ſit error voluptatem accuſantium, doloremque laudantium, totam rem aperiam: eaque ipſa, quæ ab illo inventore veritatis & quaſi architecto beatæ vitæ dicta ſunt, explicabo. Nemo enim

ipſam

18 *Quid aut ad naturam, aut contra ſit*] Rectius (ut puto) legendum eſt, *quid aut ad naturam* aptum, *aut contra ſit*: nullis enim exemplis adductis probant interpretes voces, *ad naturam*, ſignificare *ſecundum naturam*, licet eas ita interpretentur. *Pearc.* Præclarum enim ab eo munus accepi, *Conjecturales in Ciceronis Philoſophica Emendationes*, hactenus ineditas. Pro quibus magnas ipſi gratias ago, literati habebunt immortales: adeo in illis multa ſunt animadverſa ſolerter, & nitide explicata, quibus ægre caruit hactenus Cicero, & hæc abundabit editio, doctiſſimi Pearcii opibus locupletata. Agnoſcent ſane lectores non fruſtra eſſe, quæ de illius eruditione ac judicio in Præfatione poſui. *Olivetus.*

Digitized by Google

ipſam voluptatem, quia voluptas ſit, aſpernatur, aut odit, aut fugit; ſed quia conſequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem ſequi neſciunt. Neque porro quiſquam eſt, qui dolorem ipſum, quia dolor ſit, amet, conſectetur, adipiſci velit; ſed quia nonnunquam ejuſmodi tempora incidunt, ut labore & dolore magnam aliquam quærat voluptatem.

Ut enim ad minima veniam, quis noſtrum exercitationem ullam corporis ſuſcipit laborioſam, niſi ut aliquid ex ea commodi conſequatur? Quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit eſſe, quam nihil moleſtiæ conſequatur; vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? At vero eos & accuſamus, & juſto odio digniſſimos ducimus, qui, blanditiis præſentium voluptatum deliniti atque corrupti, quos dolores & quas moleſtias excepturi ſint, occæcati cupiditate non provident: ſimilique ſunt in culpa, qui officia deſerunt mollitia animi, id eſt, laborum & dolorum fuga. Et harum quidem rerum facilis eſt & expedita diſtinctio. Nam libero tempore, cum ſolita nobis eſt eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere poſſimus, omnis voluptas aſſumenda eſt, omnis dolor depellendus. Temporibus autem quibuſdam, & aut officiis debitis, aut rerum neceſſitatibus ſæpe eveniet, ut & voluptates repudiandæ ſint, & moleſtiæ non recuſandæ. Itaque earum rerum hic tenetur a ſapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus majores alias conſequatur, aut perferendis doloribus aſperiores repellat.

Hanc ego cum teneam ſententiam, quid eſt, cur verear, ne ad eam non poſſim accommodare Torquatos noſtros? quos tu paulo ante cum memoriter, tum etiam erga nos amice & benevole collegiſti. Nec me tamen laudandis majoribus meis corrupiſti, nec ſegniorem ad reſpondendum reddidiſti. Quorum facta quemadmodum, quæſo, interpretaris? Siccine eos cenſes aut in armatum hoſtem impetum feciſſe, aut in liberos, aut in ſanguinem ſuum tam crudeles fuiſſe, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis ſuis cogitarent? At id ne feræ quidem faciunt, ut ita ruant, itaque turbent, ut, earum mo-

tus & impetus quo pertineant, non intelligamus. Tu tam egregios viros cenſes tantas res geſſiſſe ſine cauſa? Quæ fuerit cauſa mox videro: interea hoc tenebo: ſi ob aliquam cauſam iſta, quæ ſine dubio præclara ſunt, fecerint, virtutem his ipſam per ſe cauſam non fuiſſe. Torquem detraxit hoſti. Et quidem ſe texit, ne interiret. At magnum periculum adiit. In oculis quidem exercitus. Quid ex eo conſecutus eſt? Laudem & caritatem: quæ ſunt vitæ ſine metu degendæ præſidia firmiſſima. Filium morte multavit: ſi ſine cauſa, nollem me ab eo ortum, tam importuno tamque crudeli. Sin ut dolore ſuo ſanciret militaris imperii diſciplinam, exercitumque in graviſſimo bello animadverſionis metu contineret: ſaluti proſpexit civium, qua intelligebat contineri ſuam.

Atque hæc ratio late patet. In quo enim maxime conſuevit jactare veſtra ſe oratio, tua præſertim, qui ſtudioſe antiqua perſequeris, claris & fortibus viris commemorandis, eorumque factis non emolumento aliquo, ſed ipſius honeſtatis decore, laudandis, id totum evertitur eo delectu rerum, quem modo dixi, conſtituto, ut aut voluptates omittantur majorum voluptatum adipiſcendarum cauſa, aut dolores ſuſcipiantur majorum dolorum effugiendorum gratia.

XI. Sed de clarorum hominum factis illuſtribus & glorioſis ſatis hoc loco dictum ſit. Erit enim jam de omnium virtutum curſu ad voluptatem proprius differendi locus. Nunc autem explicabo, voluptas ipſa, quæ qualiſque ſit, ut tollatur error omnis imperitorum: intelligaturque ea, quæ voluptaria, delicata, mollis habeatur diſciplina, quam gravis, quam continens, quam ſevera ſit. Non enim hanc ſolam ſequimur, quæ ſuavitate aliqua naturam ipſam movet, & cum jucunditate quadam percipitur ſenſibus, ſed maximam illam voluptatem habemus, quæ percipitur, omni dolore detracto. Nam quoniam, cum privamur dolore, ipſa liberatione & vacuitate omnis moleſtiæ gaudemus: omne autem id, quo gaudemus, voluptas eſt, ut omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis privatio recte nominata eſt voluptas. Ut enim cum cibo & potione fames ſitiſque depulſa eſt, ipſa detractio moleſtiæ

Digitized by Google

leſtiæ conſecutionem affert voluptatis, ſic in omni re doloris amotio ſucceſſionem efficit voluptatis.

Itaque non placuit Epicuro, medium eſſe quiddam inter dolorem & voluptatem. Illud enim ipſum, quod quibuſdam medium videtur, omni dolore carere, non modo voluptatem eſſe, verum etiam ſummam voluptatem. Quiſquis enim ſentit, quemadmodum ſit affectus, eum neceſſe eſt aut in voluptate eſſe, aut in dolore. Omnis autem privatione doloris putat Epicurus terminari ſummam voluptatem: ut poſtea variari voluptas diſtinguique poſſit; augeri, amplificarique non poſſit.

At etiam Athenis, ut a patre audiebam, facete & urbane Stoicos irridente, ſtatua eſt in Ceramico Chryſippi, ſedentis porrecta manu, quæ manus ſignificet illum in hac eſſe rogatiuncula delectatum: Num quidnam manus tua ſic affecta, quemadmodum affecta nunc eſt, deſiderat? Nihil ſane. At, ſi voluptas eſſet bonum, deſideraret. Ita credo. Non eſt igitur voluptas bonum. Hoc ne ſtatuam quidem dicturam pater ajebat, ſi loqui poſſet. Concluſum [19] eſt enim contra Cyrenaicos ſatis acute: nihil ad Epicurum. Nam ſi ea ſola voluptas eſſet, quæ quaſi titillaret ſenſus, ut ita dicam, & ad eos cum ſuavitate afflueret & illaberetur: nec manus eſſe contenta poſſet ulla vacuitate doloris, ſine jucundo motu voluptatis. Sin autem ſumma voluptas eſt, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi recte, Chryſippe, conceſſum eſt, nihil deſiderare manum, cum ita eſſet affecta: ſecundum non recte, ſi voluptas eſſet bonum, fuiſſe deſideraturam. Idcirco enim non deſideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate eſt.

XII. Extremum autem eſſe bonorum voluptatem ex hoc facile perſpici poteſt: Conſtituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc ſtatu præſtabiliorem aut magis expetendum poſſumus dicere?

Ineſſe

19 *Concluſum eſt*] Chryſippi rogatiunculam, quæ contra Epicuri ſententiam facere videbatur, artificioſe rejicit in Cyrenaicos, qui ſolum, ut dixit, motum illum jucundum & ſuavem nomine voluptatis intelligebant. *Morelius*.

Ineſſe enim neceſſe eſt in eo, qui ita ſit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quod mors ſenſu careat: dolor in longinquitate levis: in gravitate brevis ſoleat eſſe: ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio conſoletur. Ad ea cum accedit, ut neque divinum numen horreat, nec præteritas voluptates effluere patiatur, earumque aſſidua recordatione lætetur: quid eſt, quod [a] huc poſſit, quod melius ſit, accedere? Statue contra aliquem confectum tantis animi corporiſque doloribus, quanti in hominem maximi cadere poſſunt, nulla ſpe propoſita, fore levius aliquando, nulla [b] præterea nec præſenti, nec exſpectata voluptate: quid eo miſerius dici aut fingi poteſt?

Quod ſi vita doloribus referta maxime fugienda eſt, ſummum profecto malum eſt vivere cum dolore. Cui ſententiæ conſentaneum eſt, ultimum eſſe bonorum cum voluptate vivere. Nec enim habet noſtra mens aliud quidquam, ubi conſiſtat, tanquam in extremo: omneſque & metus, & ægritudines ad dolorem referuntur: nec præterea eſt res ulla, quæ ſua natura aut ſollicitare poſſit, aut angere. Præterea & appetendi, & refugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiſcuntur aut a voluptate, aut a dolore. Quod cum ita ſit, perſpicuum eſt omnes rectas res atque laudabiles eo referri, ut cum voluptate vivatur. Quoniam autem id eſt vel ſummum bonorum, vel ultimum, vel extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipſum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum eſt, ſummum eſſe bonum jucunde vivere.

XIII. Id qui in una virtute ponunt, & ſplendore nominis capti, quid natura poſtulet non intelligunt; errore maximo, ſi Epicurum audire voluerint, liberabuntur. Iſtæ enim veſtræ eximiæ pulchræque virtutes niſi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum ſcientiam non ipſius artis, ſed bonæ valetudinis cauſa probamus: & gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur: ſic ſapientia, quæ ars

a Man. Lamb. *huic ... accidere* b Vict. Lamb. *præterita*

ars vivendi putanda eſt, non expeteretur, ſi nihil efficeret; nunc expetitur, quod eſt tanquam artifex conquirendæ & comparandæ voluptatis.

Quam autem dicam voluptatem jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea. Nam cum ignoratione rerum bonarum & malarum maxime hominum vita vexetur, ob eumque errorem & voluptatibus maximis ſæpe priventur, & praviſſimis animi doloribus torqueantur; ſapientia eſt adhibenda, quæ & terroribus cupiditatibuſque detractis, & omnium falſarum opinionum temeritate direpta, certiſſimam ſe nobis ducem præbeat ad voluptatem. Sapientia enim eſt una, quæ mœſtitiam pellat ex animis, quæ nos exhorreſcere metu non ſinat: qua præceptrice in tranquillitate vivi poteſt, omnium cupiditatum ardore reſtincto. Cupiditates enim ſunt inſatiabiles: quæ non modo ſingulos homines, ſed univerſas familias evertunt; totam etiam labefactant ſæpe rempublicam. Ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiæ, ſeditiones, bella naſcuntur. Nec hæ ſeſe foris ſolum jactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt, ſed intus etiam in animis incluſæ inter ſeſe diſſident atque diſcordant. Ex quo vitam amariſſimam neceſſe eſt effici: ut ſapiens ſolum, amputata circumciſaque inanitate omni & errore, naturæ finibus contentus, ſine ægritudine poſſit, & ſine metu vivere.

Quæ eſt enim aut utilior, aut ad bene vivendum aptior partitio, quam illa, qua eſt uſus Epicurus? qui unum genus poſuit earum cupiditatum, quæ eſſent & naturales [20] & neceſſariæ: alterum, quæ naturales eſſent, nec tamen neceſſariæ: tertium, quæ nec naturales, nec neceſſariæ. Quarum ea ratio eſt, ut neceſſariæ nec opera multa, nec impenſa expleantur. Ne naturales quidem multa deſiderant, propterea quod ipſa natura divitias, quibus contenta ſit, & parabiles, & terminatas habet. Inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inveniri poteſt.

XIV.

20 *Naturales*] Epicurus: *Si ad naturam vives, nunquam eris pauper: ſi ad opinionem, nunquam dives. Exiguum natura deſiderat; opinio immenſum. Naturalia deſideria finita ſunt: ex falſa opinione naſcentia ubi deſinant, non habent: nullus enim terminus falſo eſt.* Seneca lib. II. epiſt. *Muretus.*

XIV. Quod ſi vitam omnem perturbari videmus errore & inſcientia: ſapientiamque eſſe ſolam, quæ nos a libidinum impetu & formidinum terrore vindicet, & ipſius fortunæ modice ferre doceat injurias, & omnes monſtret vias, quæ ad quietem & tranquillitatem ferant: quid eſt, cur dubitemus dicere, & ſapientiam propter voluptatem expetendam, & inſipientiam propter moleſtias eſſe fugiendam? Eademque ratione ne temperantiam quidem propter ſe expetendam eſſe dicemus, ſed quia pacem animis afferat, & eos quaſi concordia quadam placet ac leniat. Temperantia eſt enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut ſequamur monet. Nec enim ſatis eſt judicare, quid faciendum, non faciendumve ſit: ſed ſtare etiam oportet in eo, quod ſit judicatum. Plerique autem, quod tenere atque ſervare id, quod ſtatuerunt, non poſſunt, victi & debilitati, objecta ſpecie voluptatis, tradunt ſe libidinibus conſtringendos, nec, quid eventurum ſit, provident, ob eamque cauſam propter voluptatem & parvam & non neceſſariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere poſſent ſine dolore, tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt: ſæpe etiam legum judiciorumque pœnis obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores conſequantur: & qui ſuum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod ſentiunt non eſſe faciendum: hi voluptatem maximam adipiſcuntur, prætermittenda voluptate. Iidem etiam dolorem ſæpe perpetiuntur, ne, ſi id non faciant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter ſe fugiendam eſſe: temperantiamque expetendam, non quia voluptates fugiat, ſed quia majores conſequatur.

XV. Eadem fortitudinis ratio reperietur. Nam neque laborum perfunctio, neque perpeſſio dolorum, per ſe ipſa allicit: nec patientia, nec aſſiduitates, nec vigiliæ, nec ea ipſa, quæ laudatur, induſtria, ne fortitudo quidem: ſed iſta ſequimur, ut ſine cura metuque vivamus: animumque & corpus, quantum efficere poſſimus, moleſtia liberemus. Ut enim mortis metu omnis quietæ vitæ ſtatus perturbatur: &, ut ſuccumbere

re doloribus, eoſque humili animo imbecilloque ferre, miſerum eſt; ob eamque debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem ſe ipſos penitus perdiderunt: ſic robuſtus animus & excelſus omni eſt liber cura & angore, cum & mortem contemnit, qua qui affecti ſunt, in eadem cauſa ſunt, qua antequam nati: & ad dolores ita paratus eſt, ut meminerit, maximos morte finiri, parvos multa habere intervalla requietis, mediocrium nos eſſe dominos: ut, ſi tolerabiles ſint, feramus: ſin minus, æquo animo e vita, cum ea non placeat, tanquam e theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque laudari ſuo nomine: ſed illas rejici, quia dolorem pariant: has optari, quia voluptatem.

XVI. Juſtitia reſtat, ut de omni virtute ſit dictum; ſed ſimilia fere dici poſſunt. Ut enim ſapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas eſſe docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec diſtrahi poſſint, ſic de juſtitia judicandum eſt: quæ non modo nunquam nocet cuiquam, ſed contra ſemper alit aliquid tum vi ſua atque natura, quod tranquillet animos: tum ſpe, nihil earum rerum defuturum, quas natura [21] non depravata deſideret. Quemadmodum temeritas, & libido, & ignavia ſemper animum excruciant, & ſemper ſollicitant, turbulentæque ſunt: ſic [a] cujus [22] in men-

Tom. II. Q te

[21] *Natura depravata deſideret*] Illud *depravata*, ſcripium erat in margine, quo ſignificaretur depravata eſſe, quæ ſtatim ſequuntur. Inde per errorem translatum eſt in contextum. Lambinus, *Non depravata*, ſed ex conjectura. *Idem*.

[a] Man. *cujus in mente impietas* (Lamb. *injuſtitia*) *conſedit*

[22] *Sic cujur in mente conſedit*, &c.] Locus eſt a Librariis peſſime habitus, eumque conjecturis ſuis tentarunt eruditi. Fred. Gronovius repoſuit, *ſic cum vis in mente conſedit, hoc ipſo quod adeſt, turbulenta non poteſt non fieri*. Ubi *vim* pro *injuſtitia* poſitam cenſet. Tullius tamen ambiguæ ſaltem ſignificationis vocem hoc in loco vix, ut opinor, adhiberet. Gruterus urit ſecatque, totum locum ſic conſtituens, *quemadmodum temeritas & libido & ignavia, ſi cujus in mente conſedit, hoc ipſo quod adeſt, turbulenta eſt: ſi vero molita quippiam* &c. Denique Cl. Clericus Art. Crit. P. III. §. 1. c. 16. 10. viiii nihil in his verbis ineſſe cenſet. Mihi vero fidem non facit vir doctiſſimus, licet prioris membri ſenſum videatur aſſecutus. Nunc varias lectiones videamus. Elienſ. ſec. dat *ſic cujus in mente conſedis* juſtitia, *hoc ipſo* &c. Idem codex, Pariſ. unus, & alter P. Manutii repræſentant, *etſi vero* impietas *molita quippiam eſt*. Itaque, non ſpreta Mſſ. ope, legerim, *ſic ſi cujus in mente conſedit* juſtitia, *hoc ipſo quod adeſt, turbulenta non poteſt ea fieri: ſi vero* impietas *molita quippiam eſt, quamvis occulte fecerit, unquam tamen confidet id fore ſemper occultum*. Dav.

Digitized by Google

te conſedit, hoc ipſo, quod adeſt, turbulenta [a] non poteſt fieri: & ſi vero molita quippiam eſt, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore ſemper occultum. Plerumque improborum facta primo ſuſpicio inſequitur: deinde ſermo atque fama, tum accuſator, tum judex: multi etiam, ut te conſule, ipſi ſe indicaverunt.

Quod ſi qui ſatis ſibi contra hominum conſcientiam ſepti eſſe & muniti videntur, deorum tamen horrent, eaſque ipſas ſollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a diis immortalibus ſupplicii cauſa importari putant. Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ moleſtias acceſſio fieri poteſt, quanta ad augendas, cum conſcientia factorum, tum pœna legum, odioque civium? Et tamen in quibuſdam neque pecuniæ modus eſt, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda umquam improbe parta minuit, ſed auget potius, atque inflammat: ut coercendi magis, quam dedocendi eſſe videantur.

Invitat igitur vera ratio bene ſanos ad juſtitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti [23] atque impotenti injuſte facta conducunt; qui nec facile efficere poſſit, quod conetur, nec obtinere, ſi effecerit: & opes vel fortunæ, vel ingenii, liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benevolentiam ſibi conciliant, &, quod aptiſſimum eſt ad quiete vivendum, caritatem; præſertim cum omnino nulla ſit cauſa peccandi. Quæ enim cupiditates a natura proficiſcuntur, facile explentur ſine ulla injuria: quæ autem inanes ſunt, his parendum non eſt. Nihil enim deſiderabile concupiſcunt, pluſque in ipſa injuria detrimenti eſt, quam in iis rebus emolumenti, quæ pariuntur injuria. Itaque ne juſtitiam quidem recte quis dixerit per ſe ipſam optabilem, ſed quia jucunditatis vel plurimum afferat: nam diligi & carum eſſe jucundum eſt, propterea quia tutiorem vitam & voluptatem efficit pleniorem. Itaque non ob ea ſolum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugien-

a Man. *non poteſt non eſſe*, Lamb. *non poteſt non fieri*,

23 *Infanti*] Lego, *neque homini infami, aut impotenti*. Idem.

fugiendam improbitatem putamus, ſed multo etiam magis, quod cujus in animo verſatur, nunquam ſinit eum reſpirare, nunquam acquieſcere.

Quod ſi ne ipſarum quidem virtutum laus, in qua maxime cæterorum philoſophorum exultat oratio, reperire poteſt exitum, niſi dirigatur ad voluptatem; voluptas autem eſt ſola, quæ nos vocet ad ſe & alliciat ſuapte natura: non poteſt eſſe dubium, quin id ſit ſummum atque extremum bonorum omnium; beateque vivere nihil aliud ſit, niſi cum voluptate vivere.

XVII. Huic certæ ſtabilique ſententiæ quæ ſint conjuncta, explicabo brevi. Nullus in ipſis error eſt finibus bonorum & malorum, id eſt, in voluptate, aut in dolore: ſed in his rebus peccant, cum, e quibus hæc efficiantur, ignorant. Animi autem voluptates & dolores naſci fatemur e corporis voluptatibus & doloribus. Itaque concedo quod modo dicebas, cadere cauſa, ſi qui e noſtris aliter exiſtimant: quos quidem video eſſe multos, ſed imperitos. Quanquam autem & lætitiam nobis voluptas animi, & moleſtiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum eſſe e corpore, & ad corpus referri: nec ob eam cauſam non multo majores eſſe & voluptates, & dolores animi, quam corporis. Nam corpore nihil, præſens & quod adeſt, ſentire poſſumus: animo autem & præterita, & futura. Ut enim æque doleamus animo, cum corpore dolemus: fieri tamen permagna acceſſio poteſt, ſi aliquod æternum & infinitum impendere malum nobis opinemur. Quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea major ſit, ſi nihil tale metuamus.

Jam illud quidem perſpicuum eſt, maximam animi aut voluptatem, aut moleſtiam plus aut ad beatam, aut ad miſeram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis, ſi æque diu ſit in corpore. Non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem ſtatim conſequi, niſi in voluptatis locum dolor forte ſucceſſerit: at contra, gaudere noſmet omittendis doloribus, etiam ſi voluptas ea, quæ ſenſum moveat, nulla ſucceſſerit: eoque intelligi poteſt, quanta voluptas ſit non dole-

re. Sed ut iis bonis erigimur, quæ exſpectamus: ſic lætamur iis, quæ recordamur. Stulti autem malorum memoria torquentur: ſapientes bona præterita grata recordatione renovata delectant. Eſt autem ſitum in nobis, ut & adverſa quaſi perpetua oblivione obruamus, & ſecunda jucunde ac ſuaviter meminerimus. Sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, ut ægritudo ſequatur, ſi illa mala ſint; lætitia, ſi bona.

XVIII. O præclaram beate vivendi, & apertam, & ſimplicem, & directam viam! Cum enim certe nihil homini poſſit melius eſſe, quam vacare omni dolore & moleſtia, perfruique maximis & animi & corporis voluptatibus: videtiſne, quam nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quo facilius id, quod propoſitum eſt, ſummum bonum conſequamur? Clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus eſſe deditum dicitis, non poſſe jucunde vivi, niſi ſapienter, honeſte, juſteque vivatur: nec ſapienter, honeſte, juſte, niſi jucunde. Neque enim civitas in ſeditione beata eſſe poteſt, nec in diſcordia dominorum domus: quo minus animus, a ſe ipſe diſſidens ſecumque diſcordans, guſtare partem ullam liquidæ voluptatis & liberæ poteſt. Atqui pugnantibus & contrariis ſtudiis conſiliiſque ſemper utens, nihil quieti videre, nihil tranquilli poteſt.

Quod ſi corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri neceſſe eſt? Animi autem morbi ſunt cupiditates immenſæ & inanes, divitiarum, gloriæ, dominationis, libidinoſarum etiam voluptatum. Accedunt ægritudines, moleſtiæ, mœrores, qui animos exedunt conficiuntque curis hominum non intelligentium, nihil dolendum eſſe animo, quod ſit a dolore corporis præſenti futurove ſejunctum. Nec vero quiſquam ſtultus non horum morborum aliquo laborat. Nemo igitur eſt non miſer.

Accedit etiam mors, quæ, quaſi ſaxum Tantalo, ſemper impendet: tum ſuperſtitio; qua qui eſt imbutus, quietus eſſe nunquam poteſt. Præterea bona præterita non meminerunt, præſentibus non fruuntur, futura modo exſpectant: quæ quia

certa

Digitized by Google

certa eſſe non poſſunt, conficiuntur & angore, & metu: maximeque cruciantur, cum ſero ſentiunt, fruſtra ſe aut pecuniæ ſtuduiſſe, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ. Nullas enim conſequuntur voluptates, quarum potiendi ſpe inflammati, multos labores magnoſque ſuſceperant.

Ecce autem alii minuti & anguſti, aut omnia ſemper deſperantes, aut malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monſtroſi [24]: alii autem etiam amatoriis levitatibus dediti, alii petulantes, alii audaces, protervi, iidem intemperantes & ignavi, nunquam in ſententia permanentes. Quas ob cauſas in eorum vita nulla eſt intercapedo moleſtiæ. Igitur neque ſtultorum quiſquam beatus, neque ſapientum non beatus. Multoque hoc melius nos veriuſque quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam eſſe, niſi neſcio quam illam umbram, quod appellant honeſtum, non tam ſolido quam ſplendido nomine: virtutem autem, nixam hoc honeſto, nullam requirere voluptatem, atque ad beate vivendum ſeipſa eſſe contentam.

XIX. Sed poſſunt hæc quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, verum etiam approbantibus nobis. Sic enim ab Epicuro ſapiens ſemper beatus inducitur. Finitas habet cupiditates; negligit mortem; de diis immortalibus ſine ullo metu vera ſentit; non dubitat, ſi ita melius ſit, migrare de vita. His rebus inſtructus ſemper eſt in voluptate. Neque enim tempus eſt ullum, quo non plus habeat voluptatum, quam dolorum. Nam & præterita grate meminit, & præſentibus ita potitur, ut animadvertat quanta ſint ea, quamque jucunda: neque pendet ex futuris, ſed exſpectat illa, fruitur præſentibus: ab iiſque vitiis, quæ paulo ante collegi, abeſt plurimum: &, cum ſtultorum vitam cum ſua comparat, magna afficitur voluptate. Dolores autem, ſi qui incurrunt, nunquam vim tantam habent, ut non plus habeat ſapiens, quod gaudeat, quam quod angatur.

Opti-

24 *Monſtroſi*] Lambinus, conjecturam ſuam ſecutus, edidit *moroſi*. Nulla vero mutandi fuit cauſa; nam receptam lectionem ſervat etiam *Nonius* in *minutum*; niſi quod ille *monſtruoſi*, prout etiam nonnulli Mſſ. Nec refert utrum *monſtroſi* legas, an *monſtruoſi*. Idem.

Optime vero Epicurus, quod *exiguam* dicit *fortunam intervenire ſapienti: maximaſque* [25] *ab eo, & graviſſimas res conſilio ipſius & ratione adminiſtrari: neque majorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi poſſe, quam ex hoc percipiatur, quod videamus eſſe finitum*. In dialectica autem veſtra nullam vim exiſtimavit eſſe nec ad melius vivendum, nec ad commodius diſſerendum. In phyſicis plurimum poſuit. Ea ſcientia, & verborum vis [26], & natura orationis, & conſequentium repugnantiumve ratio poteſt perſpici: omnium autem rerum natura cognita, levamur ſuperſtitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, e qua ipſa horribiles exſiſtunt ſæpe formidines. Denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus, quæ natura deſideret. Tum vero, ſi ſtabilem ſcientiam rerum tenebimus, ſervata illa (quæ quaſi delapſa de cælo eſt ad cognitionem omnium) regula, ad quam omnia judicia rerum dirigentur, nunquam ullius oratione victi ſententia deſiſtemus. Niſi autem rerum natura perſpecta erit, nullo modo poterimus ſenſuum judicia defendere. Quidquid porro animo cernimus, id omne oritur a ſenſibus. Qui ſi omnes erunt veri, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognoſci & percipi. Quos qui tollunt, & nihil poſſe percipi dicunt, ii, remotis ſenſibus, ne id ipſum quidem expedire poſſunt, quod diſſerunt. Præterea, ſublata cognitione & ſcientia, tollitur omnis ratio & vitæ degendæ, & rerum gerendarum. Sic e phyſicis & fortitudo ſumitur contra mortis timorem, & conſtantia contra metum religionis; & ſedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione ſublata; & moderatio, natura cupiditatum generibuſque

25 *Maximaſque ab eo, & graviſſimas*] Duo verba, *ab eo*, in veteri codice non ſunt, nec in Græco Epicuri. Ideo expungenda, cum ad ſententiam nihil faciant. *Morelius*.

26 *Verborum vis*] Nam verba non hominum inſtituto, ſed natura conſtare dicebat. *Muretus*. Vim verborum & naturam orationis ex naturæ cognitione percipi cenſuit. Ideo crebro dicebat diligenter oportere exprimi, quæ res ſubjecta eſſet vocibus, ut extaret quo diſputationem omnem referre liceret. Imo docebat voces ipſas hominum inſtituto poſitas non fuiſſe, ſed naturam ipſam rerum id docuiſſe: nimirum eam ſuis permotionibus homines incitaſſe, ut peculiarem & rebus accommodatum ſpiritum efflarent. *Morel.* Patet igitur ſuperiora verba, *ea ſcientia*, intelligenda eſſe de Phyſica, ut Gujeto placuit: non de Logica, ut affirmat Daviſius. *Oliv.*

que earum explicatis; & (ut modo docui) cognitionis regula & judicio ab eadem illa conſtituto, veri a falſo diſtinctio traditur.

XX. Reſtat locus huic diſputationi vel maxime neceſſarius de amicitia, quam, ſi voluptas ſummum ſit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: *omnium rerum, quas ad beate vivendum ſapientia comparaverit, nihil eſſe majus amicitia, nihil uberius, nihil jucundius*. Neque vero hoc oratione ſolum, ſed multo magis vita, & factis, & moribus comprobavit. Quod quam magnum ſit, fictæ veterum fabulæ declarant: in quibus tam multis tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, vix tria amicorum paria reperiuntur, ut ad Oreſtem pervenias, profectus a Theſeo. At vero Epicurus una in domo, & ea quidem anguſta, quam magnos, quantaque amoris conſpiratione conſentientes tenuit amicorum greges! Quod fit etiam nunc ab Epicureis.

Sed ad rem redeamus: de omnibus dici non neceſſe eſt. Tribus igitur modis video eſſe a noſtris de amicitia diſputatum. Alii, cum eas voluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent eſſe per ſe ipſas tam expetendas, quam noſtras expeteremus: quo loco videtur quibuſdam ſtabilitas amicitiæ vacillare. Tuentur tamen eum locum, ſeque facile, ut mihi videtur, expediunt. Ut enim virtutes, de quibus ante dictum eſt, ſic amicitiam negant poſſe a voluptate diſcedere. Nam cum ſolitudo & vita ſine amicis inſidiarum & metus plena ſit, ratio ipſa monet amicitias comparare: quibus partis confirmatur animus, & a ſpe pariendarum voluptatum ſejungi non poteſt. Atque ut odia, invidiæ, deſpicationes, adverſantur voluptatibus: ſic amicitiæ non modo fautrices fideliſſimæ, ſed etiam effectrices ſunt voluptatum, tam amicis, quam ſibi. Quibus non ſolum præſentibts fruuntur, ſed etiam ſpe eriguntur conſequentis ac poſteri temporis.

Quod [27] quia nullo modo ſine amicitia firmam & perpetuam

27 *Quod quia nullo*] Aliqui ſatis otioſe, ut videtur, primam vocem onerant apice gravi, perinde ac ſi conjunctio ſit. Atqui pronomen eſt quarti caſus. Ellipſis detraxit præpoſitionem *propter*. Ut in his Terentii, Andr. IV. 3. 23. *Si quid eſt, quod mea opera opus*

tuam jucunditatem vitæ tenere poſſumus ; neque vero ipſam amicitiam tueri , niſi æque amicos & noſmetipſos diligamus : idcirco & hoc ipſum efficitur in amicitia , & amicitia cum voluptate connectitur . Nam & lætamur amicorum lætitia æque atque noſtra , & pariter dolemus angoribus . Quocirca eodem modo ſapiens erit affectus erga amicum , quo in ſeipſum : quoſque labores propter ſuam voluptatem ſuſciperet , eoſdem ſuſcipiet propter amici voluptatem : quæque de virtutibus dicta ſunt , quemadmodum hæ ſemper voluptatibus inhærent , eadem de amicitia dicenda ſunt . Præclare enim Epicurus his pæne verbis : *Eadem* , inquit , *ſcientia confirmavit animum* , *ne quod aut ſempiternum* , *aut diuturnum timeret malum ; quæ perſpexit* , *in hoc ipſo vitæ ſpatio amicitiæ præſidium eſſe firmiſſimum* .

Sunt autem quidam Epicurei timidiores paulo contra veſtra convicia , ſed tamen ſatis acuti , qui verentur , ne , ſi amicitiam propter noſtram voluptatem expetendam putemus , tota amicitia quaſi claudicare videatur . Itaque primos congreſſus copulationeſque & conſuetudinum inſtituendarum voluntates fieri propter voluptatem : cum autem uſus progrediens familiaritatem effecerit , tum amorem efflorescere tantum , ut , etiam ſi nulla ſit utilitas ex amicitia , tamen ipſi amici propter ſe ipſos amentur . Etenim ſi loca , ſi fana , ſi urbes , ſi gymnaſia , ſi campum , ſi canes , ſi equos , ſi ludicras [28] exercendi , aut venandi conſuetudines adamare ſolemus , quanto id in hominum conſuetudine facilius fieri poterit & juſtius?

Sunt autem qui dicunt fœdus quoddam eſſe ſapientum , ut ne minus quidem amicos , quam ſe ipſos , diligant . Quod & fieri poſſe intelligimus , & ſæpe id videmus : & perſpicuum eſt , nihil ad jucunde vivendum reperiri poſſe , quod conjunctio-

opus ſit . Eun. III. 5. 10. *Quid eſt quod ſic geſtis?* Heaut. IV. 7. 6. *Nihil eſt* , *illic quod moremur diutius* . Phorm. II. 3. 14. *Adoleſcenti nihil eſt quod ſuccenſeam* .... Hoc itaque loco *quod* eſt *propter quod* , *quamobrem* , ut monet Horat. Turſellin. *de Particul.* Aliter explicat Obert. Giſanius , Conlectan. in Lucr. V. *Quod nunc*; & putat *quod* eſſe pro *autem* . Anonym.

28 *Si ludicras*] Victorius : *Si ludicra exercendi aut venandi conſuetudine adamare ſolemus* . Quæ lectio ut a nobis reduceretur , fecit ipſe loci ſenſus . Nam fieri contendit noſter , ut homines loca , fana , cæteraque , quorum meminit , *conſuetudine* ſoleant adamare . *Daviſius* .

ctione tali ſit aptius. Quibus ex omnibus judicari poteſt; non modo non impediri rationem amicitiæ, ſi ſummum bonum in voluptate ponatur, ſed ſine hoc inſtitutionem omnino amicitiæ non poſſe reperiri.

XXI. Quapropter ſi ea, quæ dixi, ſole ipſo illuſtriora & clariora ſunt: ſi omnia dixi hauſta e fonte naturæ: ſi tota oratio noſtra omnem ſibi fidem ſenſibus confirmat, id eſt, incorruptis atque integris teſtibus: ſi infantes pueri, ſi mutæ etiam beſtiæ pæne loquuntur, magiſtra ac duce natura, nihil eſſe proſperum niſi voluptatem, nihil aſperum niſi dolorem; de quibus neque depravate judicant, neque corrupte; nonne ei maximam gratiam habere debemus, qui hac exaudita quaſi voce naturæ, ſic eam firme graviterque comprehenderit, ut omnes bene ſanos in viam pacatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quod tibi parum videtur eruditus, ea cauſa eſt, quod nullam eruditionem eſſe duxit, niſi quæ beatæ vitæ diſciplinam juvaret.

An ille tempus aut in poetis evolvendis, ut ego & Triarius, te hortatore, facimus, conſumeret? in quibus nulla ſolida utilitas, omniſque puerilis eſt delectatio: aut ſe, ut Plato, in muſicis, geometria, numeris, aſtris contereret? quæ & a falſis initiis profecta, vera eſſe non poſſunt: &, ſi eſſent vera, nihil afferrent, quo jucundius, id eſt, quo melius viveremus. Eas ergo artes perſequeretur; vivendi artem tantam, tamque operoſam, & perinde fructuoſam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus; ſed ii indocti, qui, quæ pueros non didiciſſe turpe eſt, ea putent uſque ad ſenectutem eſſe diſcenda. Quæ cum dixiſſet, Explicavi, inquit, ſententiam meam, & eo quidem conſilio, tuum judicium ut cognoſcerem. Quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus nunquam eſt data.

Digitized by Google

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

HIc liber in refutanda Torquati diſputatione atque univerſa Epicuri ratione conſumitur. Initium facit ab ipſo voluptatis vocabulo, quod negat recte ab Epicuro definiri, qui ei non modo quæ in motu ſit, hoc eſt corpoream, ſed etiam, quæ in ſtabilitate ſit, hoc eſt vacuitatem a dolore, ſive indolentiam ſubjiciat: quæ res cum ſint natura diverſæ, uno vocabulo nequeant comprehendi, adverſante in primis linguæ Græcæ Latinæque ratione, quarum neque illa ἡδονὴν, *neque hæc* voluptatem *appellet indolentiam, cum Hieronymus, qui ſummum bonum in indolentia ponat, manifeſte diſputet contra Ariſtippum, qui voluptati ſunmi boni vim tribuat:* cap. 1. 10. *Ad evertenda deinde ipſius opinionis Epicureæ fundamenta accedit, & oſtendit, neque ab animantium ortu recte repeti originem ſummi boni, nec propterea, quod appetant voluptatem infantes, aſpernentur dolorem, voluptatem pro ſummo bono habendam, cum non tam ad voluptatem appetendam moveantur a natura infantes, quam ut ſeipſi diligant, & integros ſe ſalvoſque velint; neque a ſenſibus, quorum judicii non ſit de bono & malo judicare, ſed de coloribus, ſonis, figuris, motu, intervallis, & reliquis hujuſmodi ſenſui ſubjectis rebus:* cap. 10. 12. *Unam ergo rationem audiendam eſſe, quæ doceat, nihil eſſe voluptati loci, non modo ut ſola in ſummi boni ſede ponatur, ſed ne illo quidem modo, ut ad honeſtatem applicetur; nullamque eſſe de ſummo bono ſententiam probandam, niſi quæ aut ſolam honeſtatem probet, aut eam initiis naturæ & totius perfectione vitæ locupletet. Totam autem ſententiam Epicuream hoc uno everti poſſe, ſi honeſtum aliquid oſtendatur, quod*

ſit

ſit ipſum ſua vi, propter ſeque expetendum: hoc eſt, quod detracta omni utilitate, ſine ullis præmiis fructibuſque per ſeipſum poſſit laudari, & quatuor virtutibus illis Stoicis contineatur. Eo conſtituto, cap. 14. *accedit ad omnia ea, quæ a Torquato diſputata pro Epicuri ſententia erant, eaque ita refellit, ut imprimis neque virtutibus neque amicitiæ uſquam locum eſſe oſtendat, ſi ad voluptatem omnia referantur*: cap. 15. 27. *deinde vero reliqua etiam perſequatur*. ERNESTUS.

I. HIC cum uterque me intueretur, ſeſeque ad audiendum ſignificarent paratos: Primum, inquam, deprecor, ne me, tanquam philoſophum, putetis ſcholam [1] vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipſis quidem philoſophis magnopere unquam probavi. Quando enim Socrates, qui parens philoſophiæ jure dici poteſt, quidquam tale fecit? Eorum erat iſte mos, qui tum ſophiſtæ nominabantur: quorum e numero primus eſt auſus Leontinus Gorgias in conventu poſcere quæſtionem, id eſt, jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium; dicerem impudens, niſi hoc inſtitutum poſtea tranſlatum ad philoſophos noſtros eſſet. Sed & illum, quem nominavi, & cæteros ſophiſtas, ut e Platone intelligi poteſt, luſos videmus a Socrate. Is enim percontando atque interrogando elicere ſolebat eorum opiniones, quibuſcum diſſerebat, ut ad ea, quæ ii reſpondiſſent, ſi quid videretur, diceret. Qui mos cum a poſterioribus non eſſet retentus, Arceſilas eum revocavit; inſtituitque, ut ii, qui ſe audire vellent, non de ſe quærerent, ſed ipſi dicerent, quid ſentirent. Quod cum dixiſſent, ille contra. Sed qui audiebant, quoad poterant, defendebant ſententiam ſuam. Apud cæteros autem philoſophos, qui quæſivit aliquid, tacet. Quod quidem jam fit etiam in Academia. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit, *Voluptas mihi videtur*

1 *Scholam*] Diſputationes, quibus, perpetua oratione, una aliqua de re philoſophi in cœtu hominum explicabant, ſcholæ dicebantur. Cicer. I. Tuſcul. *Dierum quinque ſcholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli*. Idem lib. III. *Separatim autem certe ſcholæ ſunt de exilio &c.* Muret.

tur eſſe ſummum bonum, perpetua oratione contra diſputatur: ut facile intelligi poſſit, eos, qui aliquid ſibi videri dicant, non ipſos in ea ſententia eſſe, ſed audire velle contraria.

Nos commodius agimus. Non enim ſolum Torquatus dixit, quid ſentiret, ſed etiam cur. Ego autem arbitror, quanquam admodum delectatus ſum ejus oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus ſingulis inſiſtas, & intelligas quid quiſque concedat, quid abnuat, ex rebus conceſſis concludi quid velis, & ad exitum perveniri. Cum enim fertur, quaſi torrens, oratio, quamvis multa cujuſque modi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nuſquam orationem rapidam coerceas. Omnis autem in quærendo, quæ via quadam & ratione habetur, oratio præſcribere primum debet, (ut quibuſdam in formulis, *Ea res agetur*) ut, inter quos diſſeritur, conveniat, quid ſit id, de quo diſſeratur.

II. Hoc poſitum in Phædro a Platone probavit Epicurus: ſenſitque, in omni diſputatione id fieri oportere. Sed quod proximum fuit, non vidit. Negat enim definiri rem placere: ſine quo fieri interdum non poteſt, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid ſit id, de quo agatur: velut in hoc ipſo, de quo nunc diſputamus. Quærimus enim finem bonorum: poſſumuſne ſcire, hoc quale ſit, niſi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam ſit ipſum bonum? Atqui hæc patefactio quaſi rerum opertarum, cum quid quidque ſit aperitur, definitio eſt: qua tu etiam imprudens utebare nonnunquam. Nam hunc ipſum ſive finem, ſive extremum, ſive ultimum definiebas, id eſſe, quo omnia, quæ recte fierent, referrentur, neque id ipſum uſquam referretur. Præclare hoc quidem. Bonum ipſum etiam quid eſſet, fortaſſe, ſi opus fuiſſet, definiſſes: aut, quod eſſet natura appetendum: aut, quod prodeſſet: aut, quod juvaret: aut, quod liberet modo. Nunc idem (niſi moleſtum eſt) quoniam tibi non omnino diſplicet definire, & id facis cum vis; velim definias, quid ſit voluptas: de quo omnis hæc quæſtio eſt.

Quaſi quis, inquit, ſit, qui, quid ſit voluptas, neſciat: aut

aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam deſideret. Me ipſum eſſe dicerem, inquam, niſi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & ſatis firme conceptam animo atque comprehenſam. Nunc autem dico, ipſum Epicurum neſcire, & in eo nutare: eumque, qui crebro dicat diligenter oportere exprimi, quæ vis ſubjecta ſit vocibus, non intelligere interdum, quid ſonet hæc vox voluptatis, id eſt, quæ res huic voci ſubjiciatur.

III. Tunc ille ridens, Hoc vero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum voluptatem eſſe dicat, id extremum, id ultimum bonorum: id ipſum quid ſit, quale ſit, neſciat. Atqui, inquam, aut Epicurus quid ſit voluptas, aut omnes mortales, qui ubique ſunt, neſciunt. Quonam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc eſſe ſentiunt omnes, quam ſenſus accipiens movetur, & jucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, iſtam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat? Non ſemper, inquam. Nam interdum nimis etiam novit, quippe qui teſtificetur, ne intelligere quidem ſe poſſe ubi ſit, aut quid ſit ullum bonum, præter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obſcœna voluptate capiatur. An hæc ab eo non dicuntur? Quaſi vero me pudeat, inquit, iſtorum, aut non poſſim, quemadmodum ea dicantur, oſtendere. Ego vero non dubito, inquam, quin facile poſſis: nec eſt, quod te pudeat ſapienti aſſentiri; qui ſe unus, quod ſciam, ſapientem profiteri ſit auſus. Nam Metrodorum non puto ipſum profeſſum: ſed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluiſſe. Septem autem illi, non ſuo, ſed populorum ſuffragio omnium, nominati ſunt.

Verum hoc loco ſumo, verbis his eandem certe vim voluptatis Epicurum noſſe, quam cæteros. Omnes enim jucundum motum, quo ſenſus hilarentur, Græce ἡδονήν, Latine voluptatem vocant. Quid eſt igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem diſcendi cauſa magis, quam quo te, aut Epicurum reprehenſum velim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, ſi quid attuleris, quam te reprehenderim. Teneſne

neſne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat eſſe ſummum bonum, quo putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi videri, nihil dolere. Quid? idem iſte de voluptate quid ſentit? Negat eſſe eam, inquit, propter ſeipſam expetendam. Aliud igitur eſſe cenſet gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehementer errat: nam, ut paulo ante docui, augendæ voluptatis finis eſt doloris omnis amotio.

Non dolere, inquam, iſtud quam vim habeat, poſtea videro: aliam vero vim voluptatis eſſe, aliam nihil dolendi, niſi valde pertinax fueris, concedas neceſſe eſt. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem: dici enim nihil poteſt verius. Eſtne quæſo, inquam, ſitienti in bibendo voluptas? Quis iſtud, inquit, poſſet negare? Eademne, inquam, quæ reſtincta ſiti? Immo alio genere. Reſtincta enim ſitis ſtabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipſius reſtinctionis in motu eſt. Cur igitur, inquam, res tam diſſimiles eodem nomine appellas?

Quid paulo ante, inquit, dixerim, nonne meminiſti, cum omnis dolor detractus eſſet, variari, non augeri voluptatem? Memini vero, inquam. Sed tu iſtuc dixti bene Latine, parum plane. Varietas enim Latinum verbum eſt, idque proprie quidem in diſparibus coloribus dicitur: ſed transfertur in multa diſparia. Varium poema, varia oratio, varii mores, varia fortuna. Voluptas varia etiam dici ſolet, cum percipitur ex multis diſſimilibus rebus, diſſimiles efficientibus voluptates. Eam ſi varietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo. Iſta varietas quæ ſit non ſatis perſpicio, quod ais, cum dolore careamus, tum in ſumma voluptate nos eſſe: cum autem veſcamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant ſenſibus, tum eſſe in motu voluptatem, quæ faciat varietatem voluptatum: ſed non augeri illam non dolendi voluptatem. Quam cur voluptatem appelles, neſcio.

IV. An poteſt, inquit ille, quidquam eſſe ſuavius, quam nihil dolere? Immo ſit ſane nihil melius, inquam: nondum enim id quæro: num propterea idem voluptas eſt, quod (ut

ita

ita dicam) indolentia? Plane idem, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla major poteſt. Quid dubitas igitur, inquam, ſummo bono a te ita conſtituto, ut id totum in non dolendo ſit, id tenere unum, id tueri, id defendere? Quid enim neceſſe eſt, tanquam meretricem in matronarum cœtum, ſic voluptatem in virtutum concilium adducere? Invidioſum nomen eſt, & infamiæ ſubjectum.

Itaque hoc frequenter dici ſolet a vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi ſi quando dictum eſt: eſt autem dictum non parum ſæpe: etſi ſatis clemens ſum in diſputando, tamen interdum ſoleo ſubiraſci. Egone non intelligo, quid ſit ἡδονὴ Græce, Latine voluptas? utram tandem linguam neſcio? deinde, qui fit, ut ego neſciam, ſciant omnes quicumque Epicurei eſſe voluerunt? Quod veſtri quidem vel optime diſputant, nihil opus eſſe, eum, qui philoſophus futurus ſit, ſcire literas. Itaque, ut majores noſtri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator eſſet: ſic vos de Pelaſgis [2] omnibus colligitis bonos illos quidem viros, ſed certe non pereruditos [3]. Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo?

Ut ſcias me intelligere, primum idem eſſe voluptatem dico, quod ille ἡδονήν. Et quidem ſæpe quærimus verbum Latinum par Græco, & quod idem valeat: hic nihil fuit, quod quæreremus. Nullum inveniri poteſt, quod magis idem declaret Latine, quod Græce, quam declarat voluptas. Huic verbo omnes, qui ubique ſunt, qui Latine ſciunt, duas res ſubjiciunt, lætitiam in animo, commotionem ſuavem jucunditatis in corpore. Nam & ille apud Trabeam, voluptatem animi [4] nimiam, *lætitiam* dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui *omnibus lætitiis lætum eſſe ſe* narrat. Sed hoc intereſt, quod voluptas dicitur etiam in animo vitioſa res, ut Stoici putant; qui eam ſic definiunt: *Sublationem animi ſine*

ratio-

2 *De Pelaſgis*] Id eſt, De ruſticis. *Muret.* Vide Victorii Var. Lect. I. 10. Turnebi Adverſ. IV. 8.

3 *Non pereruditos*] Eraſmus in Adagio, *More Romano*, legit hic, *non ſemper eruditos*: inepte, ut ſolet. *Muretus.*

4 *Voluptatem animi nimiam, lætitiam*] Interpunge; *voluptatem, animi nimiam lætitiam*. Idem.

ratione, *opinantis ſe magno bono frui*: non dicitur lætitia, nec gaudium in corpore.

In eo autem voluptas, omnium Latine loquentium more, ponitur, cum percipitur ea quæ ſenſum aliquem moveat, jucunditas. Hanc quoque jucunditatem, ſi vis, transfer in animum: *juvare* enim in utroque dicitur, ex eoque *jucundum*: modo intelligas, inter illum, qui dicat,

Tanta [5] *lætitia auctus ſum, ut mihi non conſtem*:

& eum, qui,

Nunc demum [6] *mihi animus ardet*:

quorum alter lætitia geſtiat, alter dolore crucietur: eſſe illum medium,

Quanquam [7] *hæc inter nos nuper notitia admodum eſt*,

qui nec lætetur, nec angatur: itemque inter eum, qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur ſummis doloribus, eſſe eum, qui utroque careat.

V. Satiſne igitur videor vim verborum tenere: an ſum etiam nunc vel Græce loqui, vel Latine docendus? Et tamen vide, ne, ſi ego non intelligam quid Epicurus loquatur, cum Græce, ut videor, luculenter ſciam: ſit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur, ut non intelligatur. Quod duobus modis ſine reprehenſione fit: ſi aut de induſtria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obſcure memoravit: aut cum rerum obſcuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis eſt in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non vult, ſi poſſit, plane & aperte loqui: nec de re obſcura, ut phyſici; aut artificioſa, ut mathematici; ſed de illuſtri & facili, etiam in vulgus pervulgata, loquitur. Quanquam non negatis nos intelligere, quid ſit voluptas, ſed quid ille dicat. E quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quæ vis ſit iſtius verbi, ſed ut ille ſuo more loquatur, noſtrum negligat.

Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui cenſet ſummum

5 *Tanta lætitia*] Vide Tuſcul. IV.

6 *Nunc demum*] In Orat. pro Cælio, c. 16. *Sed dubito*, inquit, *quem patrem potiſſimum ſumam. Cæcilianumne aliquem vehementem atque durum?*

7 *Quanquam hæc inter nos*] Terent. Heaut. Act. I. Sc. I.

mum bonum eſſe, ſine ulla moleſtia vivere; cur mavult dicere voluptatem, quam vacuitatem doloris, ut ille facit, qui, quid dicat, intelligit? Sin autem voluptatem putat adjungendam eam, quæ in motu ſit: ſic enim appellat hanc dulcem, in motu; illam nihil dolentis, in ſtabilitate; quid tendit, cum efficere non poſſit, ut cuiquam, qui ipſe notus ſibi ſit, hoc eſt, qui ſuam naturam ſenſumque perſpexerit, vacuitas doloris & voluptas idem eſſe videatur? Hoc eſt vim afferre, Torquate, ſenſibus: extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti ſumus. Quis enim eſt, qui non videat, hæc eſſe in natura rerum tria: unum, cum in voluptate ſumus; alterum, cum in dolore; tertium hoc, in quo nunc quidem ſumus? Credo quidem vos nec in dolore, nec in voluptate eſſe; ut in voluptate ſit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc tantam multitudinem hominum interjectam non vides, nec lætantium, nec dolentium? Non, prorſus, inquit: omneſque, qui ſine dolore ſint, in voluptate, & ea quidem ſumma, eſſe dico. Ergo in eadem voluptate eum, qui alteri miſceat mulſum, ipſe non ſitiens, & eum, qui illud ſitiens bibat?

VI. Tum ille, Finem, inquit, interrogandi, ſi videtur: quod quidem ego a principio ita me malle dixeram, hoc ipſum providens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mavis quam dialectice diſputare? Quaſi vero, inquit, perpetua oratio rhetorum ſolum, non etiam philoſophorum ſit. Zenonis eſt, inquam, hoc Stoici, omnem vim loquendi, ut jam ante Ariſtoteles, in duas tributam eſſe partes: rhetoricam palmæ, dialecticam pugno ſimilem eſſe dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compreſſius. Obſequar igitur voluntati tuæ: dicamque, ſi potero, rhetorice, ſed hac rhetorica philoſophorum, non noſtra illa forenſi: quam neceſſe eſt, cum populariter loquatur, eſſe interdum paulo hebetiorem.

Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una continet omnem & perſpiciendi, quid in quaque re ſit, ſcientiam, & judicandi, quale quidque ſit, & ratione ac via

diſputandi : ruit in dicendo , ut mihi quidem videtur , nec ea , quæ docere vult , ulla arte diſtinguit : ut hæc ipſa , quæ modo loquebamur . Summum a vobis bonum voluptas dicitur : aperiendum eſt igitur , quid ſit voluptas : aliter enim explicari , quod quæritur , non poteſt . Quam ſi explicaviſſet , non tam hæſitaret . Aut enim eam voluptatem tueretur , quam Ariſtippus , id eſt , qua ſenſus dulciter ac jucunde movetur ; quam etiam pecudes , ſi loqui poſſent , appellarent voluptatem : aut , ſi magis placeret ſuo more loqui , quam ut

Omnes Danai [8] *atque Mycenenſes* , *Attica pubes* ,

reliquique Græci , qui hoc anapæſto [9] citantur , hoc , non dolere , ſolum voluptatis nomine appellaret , illud Ariſtippeum contemneret : aut , ſi utrumque probaret , ut probat , conjungeret doloris vacuitatem cum voluptate , & duobus ultimis uteretur .

Multi enim & magni philoſophi hæc ultima bonorum juncta fecerunt , ut Ariſtoteles , qui virtutis uſum cum vitæ perfectæ proſperitate conjunxit . Callipho adjunxit ad honeſtatem voluptatem . Diodorus ad eandem honeſtatem addidit vacuitatem doloris . Idem feciſſet Epicurus , ſi ſententiam hanc , quæ nunc Hieronymi eſt , conjunxiſſet cum Ariſtippi vetere ſententia . Illi enim inter ſe diſſentiunt ; propterea ſingulis finibus utuntur : & , cum uterque Græce egregie loquatur , nec Ariſtippus , qui voluptatem ſummum bonum dicit , in voluptate ponit non dolere , neque Hieronymus , qui ſummum bonum ſtatuit non dolere , voluptatis nomine unquam utitur pro illa indolentia , quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret voluptatem .

VII. Duæ ſunt enim res quoque , ne tu verba ſolum putes . Unum eſt , ſine dolore eſſe : alterum , cum voluptate . Vos ex

his

8 *Omnes Danai*] Verſus eſt anapæſticus , qui ſpeciem habet proverbii , ad ſignificandum univerſum genus : ut dicimus , *cælo* , *terra* , *marique* , cum ubique deſignare volumus . *Morelius* .

9 *Anapæſto*] Nos anapæſtum intelligimus totam eam quam appellant Græci ἀναπαιστικὴν βάσιν , quæ eſt μέτρων συναγωγὴ ἤτοι δύο ἢ πλειόνων , ἢ ὁμοίων ἢ ἀνομοίων , quæ etiam alio nomine σύστημα appellatur . Ita anapæſti , vel ut alii legunt , anapæſtici nomine , multos inter ſe conjunctos verſus intelligimus . Sic nuncupat Cicero Tuſcul. 3. verſus quoſdam , qui in Iphigenia Aulidenſi expoſiti ſunt , anapæſtum . *Nec ſiletur* , inquit , *illud potentiſſimi regis anapæſtum* , *qui laudat* &c. *Idem* .

Digitized by Google

his tam diſſimilibus rebus, non modo nomen unum (nam id facilius paterer) ſed etiam rem unam ex duabus facere conamini. Quod fieri nullo modo poteſt. Hic, qui utramque probat, ambobus debuit uti, ſicut facit re, neque tamen dividit verbis. Cum enim eam ipſam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne ſuſpicari quidem ſe ullum bonum ſejunctum ab illo Ariſtippeo genere voluptatis: atque ibi hoc dicit, ubi omnis ejus eſt oratio de ſummo bono. In alio vero libro, in quo breviter comprehenſis graviſſimis ſententiis, quaſi oracula edidiſſe ſapientiæ dicitur, ſcribit his verbis: quæ nota tibi profecto, Torquate, ſunt. Quis enim veſtrum non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, id eſt, quaſi [10] maxime ratas, quia graviſſimæ ſint ad beate vivendum breviter enuntiatæ ſententiæ? Animadverte igitur, rectene hanc ſententiam interpreter: *Si ea* [11], *quæ ſunt luxurioſis efficientia voluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentque, qui eſſent fines cupiditatum: nihil* [12] *hæreremus: cum undique complerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id eſt, aut malum.*

Hoc loco ſe tenere Triarius non potuit. Obſecro, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? Quod mihi quidem viſus eſt, cum ſciret, velle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, ſaneque fidenter, Iſtis quidem ipſis verbis, inquit: ſed quid ſentiat, non videtis. Si alia ſentit, in-

10 *Id eſt, quaſi maxime ratas*] Has voces alienas eſſe ſuſpicatur Lambinus. Ego vero (quæ Gruteri quoque, & Guieti mens eſt) nullus dubito quin hoc totum, *id eſt, quaſi maxime ratas: quia graviſſimæ ſunt ad beate vivendum breviter enuntiatæ ſententiæ*, ab homine ſtolido barbaroque ſit profectum. Nam præterquam quod Tullius jam ſcripſerat *in quo* (libro) *breviter comprehenſis graviſſimis ſententiis quaſi oracula edidiſſe ſapientiæ dicitur*, adeoque nihil aliud ſit quam futilis & inepta ταυτολογία; vix eſt ut ab ejus manu fuerit inelegans illud *ad beate vivendum breviter enuntiatæ*. Daviſius.

11 *Si ea quæ ſunt luxurioſis*] Græca ſe ſic habent apud Diogenem Laertium X. 142. Εἰ τὰ ποιητικὰ τῶν περὶ τοὺς ἀσώτους ἡδονῶν &c. In editione Weſteniana locum corrupit M. Meibomius, ut erraſſe Ciceronem longa verborum ambage fruſtra contenderet. *Idem*.

12 *Nihil hæreremus*] At Pall. tres & Balliol. *nihil haberemus*. Exciderunt autem propter ὁμοιοτέλευτον voces *quod reprehenderemus*, ut aperte docent Græca, Οὐκ ἄν ποτε εἴχομεν ὅ, τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς. Hoc etiam vir doctus ad editionis Stephanicæ marginem notavit, ac Fr. Guietus & M. Meibomius animadverterunt. Lambinus, Aldus nepos, aliique plures edidere *nihil haberem quod reprehenderem*. Sed Epicurus hæc *pluraliter* extulit, eodemque numero Tullium uſum fuiſſe docet illud *haberemus*, quod eſt in Mſſ. Itaque lego, *nihil haberemus, quod reprehenderemus*. Idem.

Digitized by Google

quam, alia loquitur; nunquam intelligam quid ſentiat: ſed plane dicit quod intelligam. Idque ſi ita dicit, non eſſe reprehendendos luxurioſos, ſi ſapientes ſint, dicit abſurde: ſimiliter [13] & ſi dicat, non reprehendendos parricidas, ſi nec [14] cupidi ſint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. Et tamen, quid attinet luxurioſis ullam exceptionem dare, aut fingere aliquos, qui, cum luxurioſe viverent, a ſummo philoſopho non reprehenderentur eo nomine, duntaxat cætera caverent?

Sed tamen nonne reprehenderes, Epicure, luxurioſos ob eam ipſam cauſam, quod ita viverent, ut perſequerentur cujuſque modi voluptates; cum eſſet præſertim, ut ais tu, ſumma voluptas nihil dolere? Atqui reperiemus aſotos primum ita non religioſos, ut edant [15] de patella: deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide [16],

Mihi ſex menſes ſatis ſunt vitæ: ſeptimum Orco ſpondeo.

Jam doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam de narthecio [17] promant: *Si gravis, brevis: ſi longus, levis.* Unum neſcio,

13 *Similiter &*] Aut *ſimiliter ut* legendum videtur, aut veteres *ſimiliter* ita cum & junxiſſe, ut cum *ac*, *atque*, *ut* putandum eſt, quod interdum ſuſpicor, utpote cum ſæpe animadverterim *æque &* ſcriptum in antiquis libris, ubi eſt in recentioribus *æque ut*. P. Manutius.

14 *Si nec cupidi ſint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem*] Totus hic locus præpoſtero verborum ordine ita perturbatus eſt, ut elicere ſententiam nullo modo liceat; & ne lectorem multis morer, verba recitabo, non ut leguntur in omnibus libris, ſed ut videtur ſententia poſtulare: „ Si ita dicit, non eſſe reprehendendos luxurioſos, ſi nec cupidi ſint, nec deos „ metuant, nec mortem, nec dolorem; di„ cit, abſurde; ſimiliter & ſi dicat non re„ prehendendos parricidas, ſi ſapientes ſint. „ Etenim quid attinet luxurioſis ullam ex„ ceptionem dare? aut fingere aliquos, qui, „ cum luxurioſe viverent, cætera caverent, „ a ſummo philoſopho non reprehenderen„ tur eo nomine duntaxat? Sed tamen non„ ne &c. „ Lego autem, nec dubitanter quin recte, *etenim quid attinet*, ubi eſt in omnibus libris *& tamen quid attinet*. Daviſius.

15 *Ut edant de patella*] Patellis ſacrificio vaſa accommoda ſignificari indicat Cælius unde illud Ovidii in Faſtis: *Fert miſſos Veſtæ pura patella cibos*. Inde appellari *patellarios* deos, qui patellis placarentur. Ex quo illud Plauti, *Dii me omnes magni, minutique, & patellarii*. Eos ergo profert luxurioſos contra Epicurum Cicero, qui neque mortem metuant, cum parati ſint paulo poſt expleta voluptate de vita decedere: nec deos ita vereantur, quo minus e ſacrificiis ſecuri abripiant quod libeat. *Morel.*

16 *Ex Hymnide*] Cæcilii fabula, quam plus vice ſimplici laudat Nonius. Hunc verſum imitatus eſt Lucilius Satyr. lib. xxvi.

Qui ſex menſes vitam ducunt, Orco ſpondent ſeptimum.

Extat apud eundem Nonium in *duci* & in *omnes*. Daviſius.

17 *Narthecio*] Narthecium appellat thecam medicamentorum: Martialis:

Artis ebur medicæ narthecio cernis: habebis
Munera, quæ cuperet Paccius eſſe ſua,

Eſt autem νάρθηξ ferula, cujus ſemen ait Plinius morbis quibuſdam ſuccurrere, & ejus lignum ſervandis medicamentis accommodatum eſt. *Morelius*.

Digitized by Google

neſcio, quo modo poſſit, ſi luxurioſus ſit, finitas cupiditates habere.

VIII. Quid ergo attinet dicere, *Nihil haberem, quod reprehenderem, ſi finitas cupiditates haberent?* Hoc eſt dicere, *non reprehenderem aſotos, ſi non eſſent aſoti*. Iſto modo, ne improbos quidem, ſi eſſent boni viri. Hic homo ſeverus luxuriam per ſe ipſam reprehendendam non putat. Et hercule, Torquate, ut verum loquamur, ſi voluptas ſummum bonum eſt, rectiſſime non putat. Nolim enim mihi fingere aſotos, ut ſoletis, qui in menſam vomant, & qui de conviviis auferantur, crudique poſtridie ſe rurſus ingurgitent: qui ſolem, ut ajunt, nec occidentem unquam viderent [18], nec orientem: qui, comſumptis patrimoniis, egeant. Nemo noſtrum iſtius generis aſotos jucunde putat vivere. Mundos, elegantes, optimis cocis, piſtoribus, piſcatu, aucupio, venatione, his omnibus exquiſitis, vitantes cruditatem; *quibus* [19] *vinum defuſum e pleno ſit hir, ſiphon*, ut ait Lucilius, *cui nihil dempſit; jus* [20] *& ſacculus abſtulerit: adhibentes ludos*, & quæ ſequuntur illa, quibus detractis, clamat Epicurus ſe neſcire, quid ſit bonum. Adſint etiam formoſi pueri, qui miniſtrent: reſpondeat his veſtis, argentum, Corinthium, locus ipſe, ædificium. Hos

ego

18 *Viderent*, Lege *viderint*] Hoc de luxurioſis hominibus & abdomini vinoque natis dicitur. Id quidem Sybaritis fuit ſolenne. Vide Athenæum, lib. VI. pag. 273. & lib. XII. pag. 520. Iterum de Colophoniis pag. 526. Inter Romanos id primos uſurpaſſe videtur M. Cato. Vide Senec. ep. 122. *Daviſius*.

19 *Quibus vinum defuſum e pleno ſit; hir, ſiphon, ut ait Lucilius, cui nihil dempſit*] Græci τῷ σίφωνι ad guſtandum in caupona vinum utebantur. Inde *σιφωνίζειν* eſt furtim vinum pitiſſare. Vinum *cui ſiphon aliquid dempſerit*, ſi ita diu *deintegratum* maneat, ut loquebantur veteres, aceſcit. Propterea Lucilius, ex cujus verbis hæc ſcribit Cicero, proponit vinum integerrimum, & nulla parte periclitans aceſcere; id quod ſiphone depletum non eſt, neque vola manus pitiſſatum. Nam *hir* eſt vola manus, & qui vinum furtim deplent ut guſtent, ſolent id vola manus haurire. Hæc ſane vera ſententia Lucilii, quæ elegantiſſima eſt; quam Ciceronis præpoſteri æmuli cur mutarent, cauſa non erat. Si enim Ciceroni putabant injuriam fieri, quod priſco verbo *hir* uteretur; ſaltem hoc cogitare debebant, ipſum Ciceronem verbis Lucilii, non ſuis, loqui. Quod ſequitur apud eundem Ciceronem, *vis & ſacculos abſtulerit* (nam ita habebant antiquæ editiones) lego *vires ſacculus abſtulerit*. Firmiſſima vina olim ſacculis vinariis caſtrari ſolita notiſſimum eſt ex Plinio. Itaque delicatiſſimum vinum eſſe proponit Lucilius, tum quod de pleno defuſum ſit (nam quod de deminuto & [illegible] hauſtum eſt, id aceſcit) tum quod *ſacco caſtratum contumaciam illam*, ut ita loquar poſt Plinium, *exuit*. Joſ. Scaliger. *in Append. Conject. ad Varronem*.

20 *Jus & ſacculus abſtulerit*] Ob. Giſanius Syll. Burmann. Tom. II. pag. 308. reponit *cui nihildum nix & ſacculus abſtulerit*. Lævinus autem Torrentius ad Horatii lib. I. Od. XI. 6. legit *cui nihil dempſerit nix & ſacculus abſtulerit*. Ei præivere P. Man. & D. Lamb. *Daviſius*.

ego aſotos bene quidem vivere, aut beate nunquam dixerim. Ex quo efficitur, non ut voluptas ne ſit voluptas, ſed ut voluptas non ſit ſummum bonum. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adoleſcens, poſt autem Panætium audierat, Lælius, eo dictus eſt ſapiens, quod non intelligeret quid ſuaviſſimum eſſet: (nec enim ſequitur, ut cui cor ſapiat, ei non ſapiat [21] palatus) ſed quia parvi id duceret.

O lapathe, ut jactere neceſſe eſt, cognitu' cui ſis.
In quo Læliu' clamores ſophos ille ſolebat
Edere, compellans gumias ex ordine noſtros.
Læliu' [22] *præclare & recte ſophos, illudque vere:*
O Publi, o gurges, Galloni, es homo miſer, inquit:
Cœnaſti in vita nunquam bene, cum omnia in iſta
Conſumis ſquilla, atque acipenſere cum decumano.

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cœnare, qui omnia ponat in voluptate: & tamen non negat libenter unquam cœnaſſe Gallonium, (mentiretur enim) ſed bene. Ita graviter & ſevere voluptatem ſecernit a bono. Ex quo illud efficitur, qui bene cœnent, omnes libenter cœnare: qui libenter, non continuo bene. Semper Lælius bene.

Quid bene? Dicet Lucilius, *cocto*, *condito*. Sed cedo caput cœnæ: *ſermone bono*. Quid ex eo? *Si* [23] *quæri*, *libenter*. Veniebat enim ad cœnam, ut animo quieto ſatiaret deſideria naturæ. Recte ergo is negat, unquam bene cœnaſſe Gallonium; recte, miſerum: cum præſertim in eo omne ſtudium conſumeret. Quem libenter cœnaſſe nemo negat. Cur igitur non bene? Quia quod bene, id recte, frugaliter, honeſte: ille porro male, prave, nequiter, turpiter cœnabat. Non igitur nec lapathi ſuavitatem acipenſeri Gallonii Lælius anteponebat,

21 *Ei non ſapiat* palatum] Sic recte Pariſ. pr. ſec. Vulgo *palatus*, quam vocem lingua Latina non agnoſcit. *Idem*.

22 *Lelius præclare & recte ſophos, illudque vere*] Verſum putant Lucilii, qui ne pedibus claudis incederet, Urſinus reſcribit *illoque vere*, Lambinus autem *illeque vere*. Sed renituntur Mſ. quemque dedimus ordinem præſtant. Revera, quod Fr. Gujetus & Th. Bentlejus cenſuere, verba ſunt Tullii, quibus Lælii dictum, quod expreſſerat Lucilius, comprobavit. *Idem*.

23 *Quæri*] Pro *quæris*, ut conſtet metrum. Verſus enim Lucilii erat hujuſmodi:

Quid bene? cocto,
Condito, ſermone bono, ſi quæri, libenter. Manutius.

nebat, ſed ſuavitatem ipſam negligebat. Quod non faceret, ſi in voluptate ſummnm bonum poneret.

IX. Semovenda eſt igitur voluptas, non ſolum ut recta ſequamini, ſed etiam ut loqui [24] deceat frugaliter. Poſſumuſne igitur in vita ſummum bonum dicere, cum id ne quidem poſſe videamur? Quo modo autem philoſophus loquitur tria genera cupiditatum? naturales & neceſſarias: naturales, non neceſſarias: nec naturales, nec neceſſarias? Primum diviſit ineleganter: duo enim genera quæ erant, fecit tria. Hoc eſt non dividere, ſed frangere rem. Qui ſi diceret, cupiditatum eſſe duo genera, naturales & inanes: naturalium quoque item duo, neceſſarias & non neceſſarias: confecta res * eſſet. Vitioſum eſt enim in dividendo partem in genere numerare. Sed hoc ſane concedamus. Contemnit enim diſſerendi elegantiam: confuſe loquitur. Gerendus eſt mos, modo recte ſentiat. Et quidem illud ipſum non nimium probo, (& tamen patior) philoſophum loqui de cupiditatibus finiendis. An poteſt cupiditas finiri? tollenda eſt atque extrahenda radicitus. Quis eſt enim, in quo ſit cupiditas, quin recte cupidus dici poſſit? Ergo & avarus erit, ſed finite: & adulter, verum habebit modum: & luxurioſus eodem modo. Qualis iſta philoſophia eſt, quæ non interitum afferat pravitati: ſed ſit contenta mediocritate vitiorum? Quanquam in hac diviſione rem ipſam prorſus probo: elegantiam deſidero. Appellet hæc deſideria naturæ: cupiditatis nomen ſervet alio, ut cum de avaritia, cum de intemperantia, cum de maximis vitiis loquetur, eam tanquam capitis accuſet.

Sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur & ſæpius. Quod equidem non reprehendo. Eſt enim tanti philoſophi tamque nobilis, audacter ſua decreta defendere. Sed tamen ex eo, quod eam voluptatem (quam omnes gentes hoc nomine appellant) videtur amplexari ſæpe vehementius, in magnis interdum

24 *Ut loqui deceat frugaliter*] Neque vacare mendo locum hunc exiſtimo; (quid enim ſibi vult *loqui frugaliter*? cum hic frugalis cœna potius quam ſermo laudetur) neque mihi tamen, cupienti emendare, probabile quidquam ſuccurrit. In quo quia meliore forſitan eventu aliorum exercebitur induſtria, notandum putavi. *Idem*.

* Grut. *eſſet. Qui hæc didicerunt, quæ ille contemnit, ſic ſolent. Vitioſum*.

terdum verſatur anguſtiis, ut hominum conſcientia remota, nihil tam turpe ſit, quod voluptatis cauſa non videatur eſſe facturus. Deinde, ubi erubuit (vis enim eſt permagna naturæ) confugit illuc, ut neget accedere quidquam poſſe ad voluptatem nihil dolentis. At iſte non dolendi ſtatus non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quod res alia tota eſt? Reperiam multos, vel innumerabiles potius, non tam curioſos, nec tam moleſtos, quam vos eſtis: quibus, quidquid velim, facile perſuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, ſi non dolere voluptas ſit ſumma, non eſſe in voluptate dolor ſit maximus? Cur id non ita ſit? Quia dolori non voluptas contraria eſt, ſed doloris privatio.

X. Hoc vero non videre, maximo argumento [25], eſſe voluptatem illam; qua ſublata, neget ſe intelligere omnino, quid ſit bonum. Eam autem ita perſequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cætera addit, quæ ſi appelles, honos præfandus ſit. Hoc igitur quod ſolum bonum ſeverus & gravis philoſophus novit, idem non videt ne expetendum quidem eſſe, quod eam voluptatem hoc eodem auctore non deſideremus, cum dolore careamus: quanquam [26] hæc ſunt contraria.

Hic ſi definire & dividere didiciſſet, ſi loquendi vim, ſi denique conſuetudinem verborum teneret, nunquam in tantas ſalebras incidiſſet. Nunc vides, quid faciat. Quam [27] nemo unquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem, quæ duo ſunt, unum facit. Sic enim has ſuaves & quaſi dulces voluptates appellat. Interdum ita extenuat, ut M'. Curium [28] putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid præterea ſit

25 *Argumenta, eſſe*] Sic Gruterus: alii aliter. *Argumenta eſſe voluptatem ullam*, Victorius. *Eſt argumenta, voluptatem illam eſſe nullam*, Lambinus. Locus eſt corruptus. Forſitan haud male reſcripſeris, *Hoc viro* (ſcilicet Epicuro) *non videri, maximo argumento* eſt, *eſſe voluptatem illam, qua ſublata* &c. Nam ſi dolori ſola privatio doloris contraria videretur; non eſſe poſſet voluptas; qua ſublata, bonum tolleretur. De voluptate quam dicit, vide ſupra cap. 3. Emendatio Lambini nullam reddit Ciceronis argumentationem. *Daviſ.*

26 *Quanquam hæc ſunt contraria*] P. Faber ad Acad. I. 2. legendum ſtatuit: *Quam hæc ſunt contraria!*

27 *Quam nemo unquam voluptatem appellat*] In vetuſto codice ita ſcriptum eſt, *quam nemo unquam voluptatem* appellavit, *appellat*. Morelius.

28 *M'. Curium*] M' Curius Dentatus vir inſignis frugalitatis fuit & modeſtiæ; qui aliquando legatis Samnitum auri pondus offerentibus, cum ipſe rapam in foco torreret, *Malo*, inquit, *hanc in fictilibus meis edere, & aurum habentibus imperare*. Idem.

Digitized by Google

ſit bonum, neget ſe poſſe ne ſuſpicari quidem. Quæ jam òratio non a philoſopho aliquo, ſed a cenſore opprimenda eſt. Non eſt enim vitium in oratione ſolum, ſed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modo ſit vacua infinita cupiditate & timore.

Hoc loco diſcipulos quærere videtur, ut, qui aſoti eſſe velint, philoſophi ante fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo ſummi boni. Simul atque natum animal eſt, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum: aſpernatur dolorem, ut malum. De malis autem & bonis ab iis animalibus, quæ nondum depravata ſint, ait optime judicari. Hæc & tu ita poſuiſti, & verba veſtra ſunt. Quam multa vitioſa. Summum enim bonum & malum vagiens puer utra voluptate dijudicabit, ſtante, an movente? quoniam, ſi diis placet, ab Epicuro loqui diſcimus. Si ſtante, hoc natura videlicet vult, ſalvam eſſe ſe, quod concedimus: ſi movente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda ſit. Et ſimul non proficiſcitur animal illud modo natum a ſumma voluptate: quæ eſt a te poſita in non dolendo.

Nec tamen argumentum hoc Epicurus a parvis petivit, aut etiam a beſtiis: quæ putat eſſe ſpecula naturæ: ut diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. Neque enim hæc movere poteſt appetitum animi: nec ullum [29] habet iſtum, quo pellat animum, ſtatus hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At ille pellit, qui permulcet ſenſum voluptate. Itaque Epicurus ſemper hoc utitur, ut probet, voluptatem natura expeti: quod ea voluptas, quæ in motu ſit, & parvos ad ſe alliciat & beſtias; non illa ſtabilis, in qua tantum ineſt nihil dolere. Qui igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficiſci, in alia ſummum bonum ponere?

XI. Beſtiarum vero nullum judicium puto. Quamvis enim depravatæ non ſint, pravæ tamen eſſe poſſunt. Ut bacillum

29 *Nec* ullum *habet iſtum, quo* (accentu alii libri habent, *nec* illum *habet iſtum, quo* perperam notatur) *pellat animum*] Melius *pellat* &c. *Idem*.

aliud eſt inflexum & incurvatum de induſtria, aliud ita natum: ſic ferarum natura non eſt illa quidem depravata mala diſciplina, ſed natura ſua. Nec vero, ut voluptatem expetat, natura movet infantem: ſed tantum ut ſe ipſe diligat, ut integrum ſe ſalvumque velit. Omne enim animal, ſimul ut ortum eſt, & ſeipſum & omnes partes ſuas diligit: duaſque, quæ maximæ ſunt, in primis amplectitur, animum & corpus: deinde utriuſque partes. Nam ſunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cum leviter agnovit, tunc diſcernere incipit, ut ea, quæ prima data ſunt natura, appetat, aſperneturque contraria. In his primis naturalibus voluptas inſit necne, magna quæſtio eſt. Nihil vero putare eſſe, præter voluptatem, non membra, non ſenſus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non valetudinem, ſummæ mihi videtur inſcitiæ.

Atque ab iſto capite fluere neceſſe eſt omnem rationem bonorum & malorum. Polemoni, etiam ante Ariſtoteli, ea prima viſa ſunt, quæ paulo ante dixi. Ergo nata eſt ſententia veterum Academicorum & Peripateticorum, ut finem bonorum dicerent, ſecundum naturam vivere, id eſt, virtute adhibita frui primis a natura datis. Callipho ad virtutem nihil adjunxit niſi voluptatem: Diodorus, niſi vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi, conſequentes ſunt fines bonorum. Ariſtippo ſimplex voluptas: Stoicis conſentire naturæ; quod eſſe volunt e virtute, id eſt, honeſte vivere, quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum, quæ natura evenirent, eligente [30] ea, quæ eſſent ſecundum naturam, rejicienteque contraria. Ita tres ſunt fines expertes honeſtatis, unus Ariſtippi vel Epicuri, alter Hieronymi, Carneadis tertius: tres, in quibus honeſtas cum aliqua acceſſione, Polemonis, Calliphonis, Diodori. Una ſimplex, cujus Zeno auctor, poſita in decore tota, id eſt, in honeſtate.

Nam

30 *Eligente ea*] In veteri codice eſt, *eligentem* ea quæ eſſent.... *rejicientemque*... Qua forma loquendi uſus eſt quoque Cic. lib. IV. *Vivere adhibentem ſcientiam earum rerum, quæ natura evenirent*. Et paulo poſt eodem libro, *officia omnia media aut pleraque* ſervantem *vivere*, & *iis quæ ſecundum naturam ſint* facientem *vivere*. Quod a Græcis loquendi genus ſumpſit. Sic enim dicunt, *πάντα τὰ καθήκοντα ἐπιτελοῦντα ζῆν*. *Idem*.

Nam Pyrrho, Ariſto, Herillus jam diu abjecti. Reliqui ſibi conſtiterunt, ut extrema cum initiis convenirent; ut Ariſtippo voluptas: Hieronymo doloris vacuitas: Carneadi frui principiis naturalibus, eſſet extremum.

XII. Epicurus autem, cum in prima commendatione voluptatem dixiſſet; ſi eam, quam Ariſtippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: ſin eam, quam Hieronymus, feciſſet idem, ut voluptatem illam [31] Ariſtippi in prima commendatione poneret. Nam, quod ait, ſenſibus ipſis judicari, voluptatem bonum eſſe; dolorem malum: plus tribuit ſenſibus, quam nobis leges permittunt. Privatarum litium judices ſumus: nihil enim poſſumus judicare, niſi quod eſt noſtri judicii. In quo fruſtra jndices ſolent, cum ſententiam pronuntiant, addere, *Si quid mei judicii eſt*. Si enim non fuit eorum judicii, nihilo magis, hoc non addito, illud eſt judicatum [32], quod judicat ſenſus: dulce, amarum: lene, aſperum: prope, longe: ſtare, movere: quadratum, rotundum.

Quam igitur pronuntiabit ſententiam ratio? Adhibita primum divinarum humanarumque rerum ſcientia, quæ poteſt appellari rite ſapientia; deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu voluptatum ſatellites & miniſtras eſſe voluiſti; quarum adeo omnium ſententia pronuntiabit: primum de voluptate, nihil eſſe ei loci, non modo ut ſola ponatur in ſummi boni ſede, quam quærimus, ſed ne illo quidem modo, ut ad honeſtatem applicetur. De vacuitate doloris eadem ſententia eſt. Rejicietur etiam Carneades. Nec illa [33] de ſummo bono ratio aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honeſtatis expers, probabitur. Ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam conſideret. Aut enim ſtatuet, nihil eſſe bonum, niſi honeſtum: nihil malum,

 niſi

31 *Ut voluptatem illam* non *Ariſtippi*] Sic Elienſ. ſec. & optime quidem. Vulgo deeſt particula negans; quo modo fit ut exſurgat ſenſus a mente Ciceronis alienus. *Daviſius*.

32 *Illud eſt judicatum, quod judicat ſenſus*] Senſu quidem nullo; prout Lambinus etiam vidit. Itaque doctiſſimus ille vir edidit *illud eſt judicatum. Quid* judicat *ſenſus*? Non male: ſed melius eſſet *judicant*. Cum tamen Elienſ. pr. haberet *quod judicat ſenſibus*, ſtatim legendum ſuccurrebat, *Quid judicatur ſenſibus?* Eamque conjecturam, quoniam certa videbatur, recepi. *Id.*

33 *Nec ulla de ſummo bono*] Vulgo *illa*. Sed recta prorſus eſt hæc Palatinorum pr. tert. & Med. ſcriptura, quæ Grutero fere allubeſcebat. *Idem*.

niſi turpe: cætera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, ſed eligenda modo aut rejicienda ſint: aut anteponet eam, quam cum honeſtate ornatiſſimam, tum etiam ipſis initiis naturæ & totius perfectione vitæ locupletatam videbit. Quod eo liquidius faciet, ſi perſpexerit, rerum inter eas verborumne ſit controverſia.

XIII. Hujus ego nunc auctoritatem ſequens idem faciam. Quantum enim potero, minuam contentiones: omneſque ſimplices ſententias eorum, in quibus nulla ineſt virtutis adjunctio, omnino a philoſophia ſemovendas putabo. Primum Ariſtippi Cyrenaicorumque omnium; quos non eſt veritum, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine ſenſum moveret, ſummum bonum ponere, contemnentes iſtam vacuitatem doloris. Hi non viderunt, ut ad curſum equum, ad arandum bovem, ad indagandum canem, ſic hominem ad duas res, ut ait Ariſtoteles, intelligendum & agendum eſſe natum, quaſi mortalem deum: contraque, ut tardam aliquam & languidam pecudem, ad paſtum & ad procreandi voluptatem, hoc divinum animal ortum eſſe voluerunt. Quo nihil mihi videtur abſurdius. Atque hæc contra Ariſtippum, qui eam voluptatem non modo ſummam, ſed ſolam etiam ducit: quam omnes unam appellamus voluptatem. Aliter autem vobis placet. Sed ille, ut dixi, vitioſe. Nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani ſignificat, ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur voluptatibus.

Nec vero audiendus Hieronymus: cui ſummum bonum eſt idem, quod vos interdum, vel potius nimium ſæpe dicitis, nihil dolere. Non enim, ſi malum dolor eſt, carere eo malo ſatis eſt ad bene vivendum. Hoc dixerit potius Ennius,

Nimium boni eſt, cui nihil eſt mali.

Nos beatam vitam non depulſione mali, ſed adeptione boni judicemus: nec eam ceſſando, ſive gaudentem, ut Ariſtippus, ſive non dolentem, ut hic; ſed agendo aliquid, conſiderandove quæramus.

Quæ poſſunt eadem contra Carneadeum illud ſummum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit; quam ut Stoi-

Stoicis, quibuſcum bellum gerebat, opponeret. Id autem ejuſmodi eſt, ut additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, & expleturum cumulate vitam beatam: de quo omnis hæc quæſtio eſt. Nam qui ad virtutem adjungunt vel voluptatem, quam unam virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris, quæ etiam ſi malo caret, tamen non eſt ſummum bonum: acceſſione utuntur non ita probabili, nec tamen, cur id tam parce tamque reſtricte faciant, intelligo. Quaſi enim emendum eis ſit, quod addant ad virtutem, primum viliſſimas res addunt: deinde ſingulas potius, quam omnia [a] quæ prima natura approbaviſſet, ea cum voluptate conjungerent. Quæ cum Ariſtoni & Pyrrhoni omnino viſa ſunt pro nihilo, ut inter optime valere & graviſſime ægrotare nihil prorſus dicerent intereſſe, recte jam pridem contra eos deſitum eſt diſputari. Dum enim in una virtute ſic omnia eſſe voluerunt, ut eam rerum ſelectione expoliarent: nec ei quidquam aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: virtutem ipſam, quam amplexabantur, ſuſtulerunt.

Herillus autem, ad ſcientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit: ſed nec optimum, nec quo vita gubernari poſſit. Itaque hic ipſe jam pridem eſt rejectus. Poſt enim Chryſippum non ſane eſt diſputatum.

XIV. Reſtatis igitur vos. Nam cum Academicis incerta luctatio eſt: qui nihil affirmant, & quaſi deſperata cognitione certi id ſequi volunt, quodcumque veriſimile videatur. Cum Epicuro autem hoc eſt plus negotii, quod e duplici genere voluptatis conjunctus eſt: quodque & ipſe, & amici ejus, & multi poſtea defenſores ejus ſententiæ fuerunt: & neſcio quomodo (is, qui auctoritatem minimam habet, maximam vim) populus cum illis facit. Quos niſi arguimus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deſerenda eſt. Ita cæterorum ſententiis ſemotis, relinquitur non mihi cum Torquato, ſed virtuti cum voluptate certatio. Quam quidem certationem, homo & acutus & diligens, Chryſippus non contemnit, totumque diſcrimen ſummi boni in eadem comparatione

a Lamb. *quæ prima, natura approbaſſet. Quæ cum*

ne poſitum putat. Ego autem exiſtimo, ſi honeſtum aliquid oſtendero, quod ſit ipſum vi ſua propter ſeque expetendum, jacere veſtra omnia. Itaque eo, quale ſit, breviter, ut tempus poſtulat, conſtituto, accedam ad omnia tua, Torquate, [a] niſi memoria forte defecerit.

Honeſtum igitur id intelligimus, quod tale eſt, ut detracta omni utilitate, ſine ullis præmiis fructibuſve, per ſe ipſum poſſit jure laudari. Quod quale ſit, non tam definitione, qua ſum uſus, intelligi poteſt, (quanquam aliquantum poteſt) quam communi omnium judicio, & optimi cujuſque ſtudiis atque factis: qui permulta ob eam unam cauſam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honeſtum eſt; etſi nullum conſecuturum emolumentum vident. Homines enim, etſi aliis multis, tamen hoc uno a beſtiis plurimum differunt, quod rationem habeant a natura datam, mentemque & acrem, & vigentem, celerrimeque multa ſimul agitantem, &, ut ita dicam, ſagacem: quæ & cauſas rerum, & conſecutiones videat, & ſimilitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præſentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ conſequentis ſtatum. Eademque ratio fecit hominem hominum appetentem, cumque his natura, & ſermone, & uſu congruentem, ut profectus a caritate domeſticorum ac ſuorum ſerpat longius, & ſe implicet primum civium, deinde omnium mortalium ſocietate: atque, ut ad Archytam ſcripſit Plato, *non ſibi ſe ſoli natum meminerit, ſed patriæ, ſed ſuis*, ut perexigua pars ipſi relinquatur. Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini veri inveniendi, quod facillime apparet, cum vacui curis, etiam quid in cælo fiat, ſcire avemus: his initiis inducti omnia vera diligimus, id eſt, fidelia, ſimplicia, conſtantia: tum vana, falſa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam. Eadem ratio habet in ſe quiddam amplum atque magnificum, ad imperandum magis quam ad parendum accommodatum: omnia humana non tolerabilia ſolum, ſed etiam levia ducens, altum quiddam & excelſum, nihil timens, nemini cedens, ſemper invictum.

At-

a Vict. Man. Lamb. *ubi ſi memoria forte defecerit, tuum eſt ut ſuggeras.*

Digitized by Google

Atque his tribus generibus honeſtorum notatis, quartum ſequitur, & in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo ineſt ordo & moderatio. Cujus ſimilitudine perſpecta in formarum ſpecie ac dignitate, tranſitum eſt ad honeſtatem dictorum atque factorum. Nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem reformidat, & non audet cuiquam aut dicto protervo, aut facto nocere, vereturque quidquam aut facere, aut loqui, quod parum virile videatur.

XV. Habes undique expletam & perfectam, Torquate, formam honeſtatis: quæ tota his quatuor virtutibus, quæ a te quoque commemoratæ ſunt, continetur. Hanc ſe tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam aut qualem eſſe velint, qui honeſtate ſummum bonum metiantur. Si enim ad honeſtatem omnia referantur, neque in ea voluptatem dicant ineſſe; ait eos inani voce ſonare, (his enim ipſis verbis utitur) neque intelligere, neque videre, ſub hac voce honeſtatis, quæ ſit ſubjicienda ſententia. Ut enim conſuetudo loquitur, id ſolum dicitur honeſtum, quod eſt populari fama glorioſum. Quod, inquit, quanquam voluptatibus quibuſdam eſt ſæpe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem.

Videſne quam ſit magna diſſenſio? Philoſophus nobilis, a quo non ſolum Græcia & Italia, ſed etiam omnis barbaria commota eſt, honeſtum quid ſit, ſi id non eſt in voluptate, negat ſe intelligere: niſi forte illud, quod multitudinis rumore laudetur. Ego autem hoc etiam turpe eſſe ſæpe judico: &, ſi quando turpe non ſit, tamen non eſſe non turpe, cum id a multitudine laudetur. Quod ſi ſit ipſum per ſe rectum atque laudabile, non ob eam cauſam tamen illud dici honeſtum eſſet, quia laudetur a multis, ſed quia tale ſit, ut (vel ſi ignorarent id homines, vel ſi obmutuiſſent) ſua tamen pulchritudine eſſet ſpecieque laudabile. Itaque idem natura victus, cui obſiſti non poteſt, dicit alio loco id, quod a te etiam paulo ante dictum eſt, non poſſe jucunde vivi, niſi etiam honeſte.

Quid nunc, *honeſte*, dicit? Idemne, quod *jucunde?* Ergo [34] ita,

34 *Ergo ita, non poſſe* honeſte *vivi, niſi* honeſte *vivatur: an* niſi *populari fama?*] Lambinus pro *niſi* legit *ſine*, Daviſius vero *cum*. At neuter eorum duplicem (nam duplex

Digitized by Google

ita, non poſſe honeſte vivi, niſi honeſte vivatur. At niſi populari fama? Sine ea igitur jucunde negat poſſe vivere? Quid turpius, quam ſapientis vitam ex inſipientium ſermone pendere? Quid ergo hoc loco intelligit honeſtum? Certe nihil, niſi quod poſſit ipſum propter ſe jure laudari. Nam ſi propter voluptatem: quæ eſt iſta laus, quæ poſſit e macello peti? Non is vir eſt, ut, cum honeſtatem eo loco habeat, ut ſine ea jucunde neget poſſe vivi illud honeſtum, quod populare ſit, ſentiat, & ſine eo jucunde neget vivi poſſe: aut quidquam aliud honeſtum intelligat, niſi quod ſit rectum, ipſumque per ſe, ſua vi, ſua ſponte, ſua natura laudabile.

XVI. Itaque, Torquate, cum diceres, clamare Epicurum, non poſſe jucunde vivi, niſi honeſte, & ſapienter, & juſte viveretur, tu ipſi mihi gloriari videbare. Tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quæ ſignificabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum inſiſteres, ut nos intuens, quaſi teſtificarere laudari honeſtatem & juſtitiam aliquando ab Epicuro. Quam te decebat iis verbis uti, quibus ſi philoſophi non uterentur, philoſophia omnino non egeremus? Iſtorum enim verborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, ſapientiæ, fortitudinis, juſtitiæ, temperantiæ, præſtantiſſimis ingeniis homines ſe ad philoſophiæ ſtudium contulerunt.

Oculorum, inquit Plato [35], *eſt in nobis ſenſus acerrimus: quibus ſapientiam non cernimus. Quam illa ardentes amores excitaret ſui, ſi videretur!* Cur tandem? an quod ita callida eſt, ut

plex eſt) hujus loci mendam mihi videtur abſtuliſſe. Si forte mentem Ciceronis ſatis feliciter aſſecutus ſim, ſic ſcripſit, *Ergo ita* (ſcilicet dicit) *non poſſe* jucunde *vivi; niſi* jucunde *vivatur: an* (ſcilicet honeſte vivere dicit idem, quod vivere) *populari fama?* Quæſtio fuit de ſenſu horum verborum Epicuri, *non poteſt jucunde vivi, niſi etiam honeſte*. Quærit igitur Cicero, quid Epicurus velit per vocem *honeſte*: ſi idem (inquit) quod *jucunde*, tum nihil aliud quam hoc dicit; *non poteſt jucunde vivi, niſi jucunde vivatur:* quod qui dicit nugatur, non argumentatur. Sed ſi per vocem *honeſte*, Epicurus vult *populari fama*, tum ille (ut ait Noſter) facit id quod turpe eſt, *negando ſine populari fama ſapientem jucunde poſſe vivere*. Hinc bene concludit Cicero, Epicurum non aliud *honeſtum* intelligere, niſi quod *rectum ſit, et ſua natura laudabile*. En ſenſum loci, ni fallor, Ciceronemque jam ſuo more pulchre recteque argumentantem! Quod ſi cum vulgatis codicibus legamus *honeſte vivi, niſi honeſte vivatur*, non video hoc eſſe conſequens eorum quæ ante dixerat, *Quid nunc honeſte dicit? idemne quod jucunde?* Pearcius.

35 *Plato*] In Phædro. Vide Cic. de Offic. I. 5.

Digitized by Google

ut optime poſſit architectari voluptates. Cur juſtitia laudatur? aut unde eſt hoc contritum vetuſtate proverbium? *Quicum*[36] *in tenebris*. Hoc dictum in una re latiſſime patet: ut in omnibus factis re, non teſte, moveamur.

Sunt enim levia & perinfirma, quæ dicebantur a te, cum animi conſcientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore; qua aut afficiuntur, aut ſemper ſunt in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipſe ſe cruciet, omniaque formidet: ſed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, verſutum, veteratorem, facile ut excogitet, quo modo occulte, ſine teſte, ſine ullo conſcio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum prætor quæſtionem inter ſicarios exercuiſſet, ita aperte cepit pecunias ob rem judicandam, ut anno proximo P. Scævola, tribunus plebis, ferret ad plebem, *Vellentne de ea re quæri*. Quo plebiſcito decreta a ſenatu eſt conſuli quæſtio Cn. Cæpioni. Profectus in exilium Tubulus ſtatim, nec reſpondere auſus. Erat enim res aperta.

XVII. Non igitur de improbo, ſed callide improbo quærimus, (qualis Q. Pompejus[37] in fœdere Numantino inficiando fuit) nec vero omnia timente, ſed primum qui animi conſcientiam non curet; quam ſcilicet comprimere nihil eſt negotii. Is enim, qui occultus & tectus dicitur, tantum abeſt, ut ſe indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto videatur: quid eſt enim aliud, eſſe verſutum? Memini me adeſſe P. Sextilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, ſe eſſe heredem Q. Fadio Gallo: cujus in teſtamento ſcriptum eſſet, ſe ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret. Is Sextilius factum negabat. Poterat autem impune: quis enim redargueret[38]? Nemo noſtrum negabat: eratque

Tom. II. V veri-

36 *Quicum in tenebris*] Deeſt verbum, *micet*. Certe in ejuſmodi proverbiis, mos eſt Ciceroni prima tantum verba proferre, quod ſtatim reliqua facile tum intelligerentur. Erat autem illa digitorum micatio ludi genus, quod digitorum citiſſima erectione fiebat, & divinatione quot erecti eſſent. Propterea acri aſpectu opus erat, & ſumma fide. *Morelius*.

37 *Q. Pompejus*] De quo in Bruto, cap. 25.

38 *Quis enim redargueret? Nemo noſtrum negabat: eratque* &c.] Corruptus certe eſt hic locus; quis enim diceret amicos Sextilii

veriſimilius, hunc mentiri, cujus intereſſet, quam illum, qui id ſe rogaſſe ſcripſiſſet, quod debuiſſet rogare. Addebat etiam, ſe in legem Voconiam juratum contra eam facere non audere, niſi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adoleſcentes, ſed & multi ampliſſimi viri: quorum nemo cenſuit plus Fadiæ dandum, quam poſſet ad eam lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem: unde, ſi ſecutus eſſet eorum ſententiam, qui honeſta & recta emolumentis omnibus & commodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigiſſet. Num igitur eum poſtea cenſes anxio animo aut ſollicito fuiſſe? Nihil minus: contraque, illa hereditate dives: ob eamque rem lætus. Magni enim æſtimabat pecuniam, non modo non contra leges, ſed etiam legibus partam. Quæ quidem vel cum periculo eſt quærenda vobis. Eſt enim effectrix multarum & magnarum voluptatum.

Ut igitur illis, qui, recta & honeſta quæ ſunt, ea ſtatuunt per ſe expetenda, adeunda ſunt quævis pericula decoris honeſtatiſque cauſa: ſic veſtris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda ſunt, ut adipiſcantur magnas voluptates; ſi magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia voluptates pariantur plurimæ. Idemque erit Epicuro veſtro faciendum, ſi ſuum finem bonorum ſequi volet, quod Scipioni magna gloria propoſita, ſi Annibalem in Africam retraxiſſet. Itaque quantum adiit periculum? ad honeſtatem enim ille omnem conatum ſuum referebat, non ad voluptatem. Sic veſter ſapiens magno aliquo emolumento commotus, animi cauſa [39], ſi opus fuerit, dimicabit. Occultum facinus eſſe potuerit: gaudebit. Deprehenſus, omnem pœnam contemnet. Erit enim inſtructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipſum etiam dolorem. Quem quidem vos, cum improbis pœnam pro-

lii non negaſſe, cum ideo, quod rei non interfuerint, non potuerint vel negare vel affirmare? Daviſius & alii, hac (ut opinor) ratione adducti, ex duobus tribuſve Mſſ. protulerunt *credebat*, vice *negabat*; ut ſit *nemo noſtrum credebat*. Sed cum cæteri Mſſ. uno ore habeant *negabat*, ſic ope interpunctionis locus emendari poſſit, *Quis enim redargueret? Nemo noſtrum: negabat, eratque veriſimilius* &c. *Nemo noſtrum* ſcilicet redargueret: *negabat* ſcilicet Sextilius. *Pearcius.*

39 *Animi cauſa*] Lambinus maluit *cum caſu*, Daviſius *ſua cauſa*, ſed omnes codices ſcripti, *cum cauſa*, & recte: nam *cum cauſa dimicare* idem eſt quod rationem habere dimicandi. Sic Cicero de Orat. II. 60. *quod nos* cum cauſa *dicimus, ut proficiamur aliquid, illi totum diem & ſine cauſa*. Idem.

proponitis, impatibilem facitis: cum ſapientem ſemper boni plus habere vultis, tolerabilem.

XVIII. Sed finge non ſolum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, verum etiam præpotentem: ut M. Craſſus fuit, qui tamen [40] ſolebat uti ſuo bono: ut hodie eſt noſter Pompejus, cui recte facienti gratia eſt habenda; eſſe enim quamvis vellet juſtus, iniquus poterat impune. Quam multa vero injuſte fieri poſſunt, quæ nemo poſſit reprehendere? Si te amicus tuus moriens rogaverit, ut hereditatem reddas filiæ ſuæ, nec uſquam [41] id ſcripſerit, ut ſcripſit Fadius, nec cuiquam dixerit: quid facies? Tu quidem reddes: ipſe Epicurus fortaſſe redderet: ut Sex. Peducæus, Sex. filius, is, qui hunc noſtrum reliquit, effigiem & humanitatis & probitatis ſuæ filium, tum doctus, tum omnium vir optimus & juſtiſſimus, cum ſciret nemo, eum rogatum a C. Plotio, equite Romano ſplendido, Nurſino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum expoſuit, hereditatemque reddidit. Sed ego ex te quæro (quoniam idem tu certe feciſſes) nonne intelligas, eo majorem vim eſſe naturæ, quod ipſi vos, qui omnia ad veſtrum commodum, &, ut ipſi dicitis ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus appareat, non voluptatem vos, ſed officium ſequi? pluſque rectam naturam, quam rationem pravam valere?

Si ſcieris, inquit Carneades, aſpidem occulte latere uſpiam, & velle aliquem imprudentem ſuper eam aſſidere, cujus mors tibi emolumentum futura ſit: improbe feceris, niſi monueris, ne aſſideat: ſed impune tamen, ſciſſe enim te quis coarguere poſſit? Sed nimis multa: perſpicuum eſt enim, niſi æquitas, fides, juſtitia proficiſcantur a natura, & ſi omnia hæc ad utilitatem referantur, virum bonum non poſſe reperiri: deque his rebus ſatis multa in noſtris de Republica libris ſunt dicta a Lælio.

40 *Qui tamen ſolebat uti ſuo bono*] Id eſt, ea poteſtate, quam divitiæ ipſi & honores dederant. Ironice hic potentia nimia Craſſi dicitur ejus *bonum*: non opus igitur eſt, ut legamus *bene uti ſuo bono*, quod doctus vir quidam ſe probaturum dicit. *Id.*

41 *Nec uſquam id ſcripſerit, ut ſcripſit Fabius*] Vetus codex habet, *nec uſquam id ſcripſerit ſœdus, nec cuiquam* &c. Judicent eruditiores: mihi ſat eſt, quod reperi, bona fide indicaſſe. *Morelius.*

XIX. Tranſfer idem ad modeſtiam, vel temperantiam, quæ eſt moderatio cupiditatum, rationi obediens. Satiſne ergo pudori conſulat, ſi quis ſine teſte libidini pareat? An eſt aliquid per ſe ipſum flagitioſum, etiam ſi nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatumne calculis ſubductis prælium ineunt, ſanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore atque impetu concitati? Utrum tandem cenſes, Torquate, Imperioſum [42] illum, ſi noſtra verba audiret, tuamne de ſe orationem libentius auditurum fuiſſe, an meam; cum ego dicerem, nihil eum feciſſe ſua cauſa, omniaque reipublicæ; tu contra nihil, niſi ſua? Si vero id etiam explanare velles, apertiuſque diceres, nihil eum feciſſe, niſi voluptatis cauſa, quo modo eum tandem laturum fuiſſe exiſtimes?

Eſto: fecerit, ſi ita vis, Torquatus propter ſuas utilitates: malo enim dicere, quam voluptates, in tanto præſertim viro: num etiam ejus collega P. Decius, princeps in ea familia conſulatus, cum ſe devoveret, & equo admiſſo in mediam aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus ſuis cogitabat? Nam [43] ubi eam caperet, aut quando, cum ſciret confeſtim eſſe moriendum? eamque mortem ardentiore ſtudio peteret, quam Epicurus voluptatem petendam putat? Quod quidem ejus factum niſi eſſet jure laudatum, non eſſet imitatus quarto conſulatu ſuo filius: neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, conſul cecidiſſet in prælio, ſeque e continenti genere tertiam victimam reipublicæ præbuiſſet.

Contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum eſt: Leonidas, Epaminondas, tres aliqui, aut quatuor. Ego, ſi noſtros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut ſe virtuti tradat conſtringendam voluptas. Sed dies me deficiet: &, ut A. Varius, qui eſt habitus judex durior, dicere conſeſſori ſolebat, cum, datis teſtibus, alii tamen citarentur, Aut hoc teſtium

42 *Imperioſum illum*] Cognomen T. Manlii Torquati, ejus, a quo *Manliana* imperia dicuntur infra, cap. 32. Solo *Imperioſi* nomine ipſum deſignat Plinius, lib. XXII. c. 5.

43 *Nam ubi eam caperet*] Pariſ. pr. tert. *niſi ut eam*. Pal. pr. *ubi ut eam*. Forſan *ubi autem caperet*. Alioquin *ear* potius ſcripſiſſet Cicero. *Daviſius*.

teſtium ſatis eſt, aut neſcio, quid ſatis ſit: ſic a me ſatis datum eſt teſtium. Quid enim? te ipſum, digniſſimum majoribus tuis, voluptaſne induxit, ut adoleſcentulus eriperes P. Syllæ conſulatum? quem cum ad patrem tuum retuliſſes, fortiſſimum virum, qualis ille vel conſul, vel civis cum ſemper, tum poſt conſulatum fuit! quo quidem auctore nos ipſi ea geſſimus, ut omnibus potius quam ipſis nobis conſuluerimus.

At quam pulchre dicere videbare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis & maximis voluptatibus, nullo nec præſenti, nec futuro dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta, nec ſperata voluptate: & quærebas, quis aut hoc miſerior, aut ſuperiore illo beatior foret? deinde concludebas, ſummum malum eſſe dolorem, ſummum bonum voluptatem?

XX. Thorius Balbus [44] fuit, Lanuvinus; quem meminiſſe tu non potes. Is ita vivebat, ut nulla tam exquiſita poſſet inveniri voluptas, qua non abundaret. Erat & cupidus voluptatum, & cujuſvis generis ejus intelligens, & copioſus: ita non ſuperſtitioſus, ut illa plurima in ſua patria ſacrificia & ſana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie ſit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri diviſione finiebat, ſed ſua ſatietate. Habebat tamen rationem valetudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cœnam & eſuriens & ſitiens veniret: eo cibo, qui & ſuaviſſimus eſſet, & idem facillimus ad concoquendum: vino, & ad voluptatem, & ne noceret. Cætera illa adhibebat, quibus demptis negat ſe Epicurus intelligere, quid ſit bonum. Aberat omnis dolor: qui ſi adeſſet, nec molliter ferret; & tamen medicis plus, quam philoſophis uteretur. Color egregius, integra valetudo, ſumma gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate.

Hunc vero beatum [45] oratio quidem veſtra ſic cogitat. E-

go,

44 *Thorius Balbus fuit Lanuvinus*] Extat L. Thorii hujus Balbi denarius argenteus; in quo Junonis Soſpitæ ſimulacrum, quale Lanuvii colebatur, cum pelle caprina ſignatum eſt, adjecta inſcriptione, *L. Thorius Balbus* I. S. M. R. hoc eſt, *Juno Soſpita, maxima Regina*. Urſinus.

45 *Hunc vero beatum*] Lege, *Hunc vos beatum: ratio quidem veſtra ſic cogit. At ego* &c. T. *Bentlejus*.

go, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipſa virtus: nec dubitabit iſti veſtro beato M. Regulum anteponere. Quem quidem, cum ſua voluntate, nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hoſti, ex patria Carthaginem revertiſſet, tum ipſum, cum vigiliis & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuiſſe, quam potantem in roſa Thorium. Bella is magna geſſerat; bis conſul fuerat; triumpharat: nec tamen ſua illa ſuperiora tam magna, neque tam præclara ducebat, quam illum ultimum caſum, quem propter fidem, conſtantiamque ſuſceperat: qui nobis miſerabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat voluntarius [46]. Non enim hilaritate, nec laſcivia, nec riſu, aut joco, comite levitatis, ſed ſæpe etiam triſtes firmitate, & conſtantia ſunt beati.

Stuprata per vim Lucretia a regis filio, teſtata cives, ſe ipſa interemit. Hic dolor populi Romani, duce & auctore Bruto, cauſa civitati libertatis fuit: ob ejuſque mulieris memoriam primo anno & vir, & pater ejus, conſul eſt factus. Tenuis L. Virginius, unuſque de multis, ſexageſimo anno poſt libertatem receptam, virginem filiam ſua manu occidit, potius quam ea App. Claudii libidini, qui tum erat ſummo in imperio, dederetur.

XXI. Aut hæc tibi, Torquate, ſunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ iſta cauſa eſt voluptatis, quæ nec teſtes ullos e claris viris, nec laudatores poterit adhibere? Ut enim nos ex annalium monumentis teſtes excitamus eos, quorum omnis vita conſumpta eſt in laboribus glorioſis, qui voluptatis nomen audire non poſſent: ſic in veſtris diſputationibus hiſtoria muta eſt. Nunquam audivi in Epicuri ſchola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themiſtoclem, Epaminondam nominari: qui in ore ſunt cæterorum omnium philoſophorum. Nunc vero, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, ſuppeditabit nobis Atticus noſter e theſauris ſuis, quos & quantos viros habe-

46 *Voluntarius*] Nos, *voluptarius*, quam lectionem præſtant C. C. C. & vetuſtiores editi, quamque loci mens omnino flagitat. *Daviſius*.

habere teſtium ſat eſt. Nonne melius eſt de his aliquid, quam tantis voluminibus de Themiſta [47] loqui? Sint iſta Græcorum: quanquam ab his philoſophiam & omnes ingenuas diſciplinas habemus: ſed tamen eſt aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis.

Pugnant Stoici cum Peripateticis. Alteri negant quidquam eſſe bonum, niſi quod honeſtum ſit. Alteri, plurimum ſe, & longe, longeque plurimum tribuere honeſtati, ſed tamen & in corpore, & extra, eſſe quædam bona. Et certamen honeſtum, & diſputatio ſplendida: omnis eſt enim de virtutis dignitate contentio. At cum tuis cum diſſeras, multa ſunt audienda etiam de obſcœnis voluptatibus, de quibus ab Epicuro ſæpiſſime dicitur. Non potes ergo iſta tueri, Torquate, mihi crede, ſi te ipſe, & tuas cogitationes, & ſtudia perſpexeris. Pudebit te, inquam, illius tabulæ [48], quam Cleanthes, ſane commode, verbis pingere ſolebat. Jubebat eos, qui audiebant, ſecum ipſos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcherrimo in veſtitu & ornatu regali, in ſolio ſedentem: præſto eſſe virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum ſuum officium ducerent, niſi ut voluptati miniſtrarent, & eam tantum ad aurem admonerent, (ſi modo id pictura intelligi poſſet) ut caveret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes, ſic natæ ſumus, ut tibi ſerviremus: aliud negotii nihil habemus.

XXII. At negat Epicurus (hoc enim veſtrum lumen eſt) quemquam, qui honeſte non vivat, jucunde poſſe vivere. Quaſi ego id curem, quid ille ajat, aut neget. Illud quæro, quid ei, qui in voluptate ſummum bonum putat, conſentaneum ſit dicere. Quid affers, cur Thorius, cur Poſtumius, cur Chius [49], cur omnium horum magiſter, Orata, non

47 *Themiſta*] Vide Menagium in Hiſt. Mulierum Philoſ.

48 *Tabulæ, quam Cleanthes*] Tabellæ hujus & picturæ meminit D. Auguſtinus lib. v. de Civ. Dei, cap. 20. cujus verba hunc locum explicant. *Morelius*.

49 *Cur Chius*] Appoſui notam, quam ad mendas indicandas conſuetudo jam recepit. Antiquus liber nihil mutat; hiſtoria nihil, equidem quod meminerim, ſuppeditat. Quatuor puto colligi Epicureos, L. Thorium Balbum Lanuvinum, de quo proxime mentio facta eſt; Poſtumium, quem ignoramus; Curium tertio loco ſi ponamus, (nec tamen *Curius*

non jucundiſſime vixerit? Ipſe negat, ut ante dixi, luxurioſorum vitam reprehendendam, niſi plane fatui ſint, id eſt, niſi aut cupiant, aut metuant. Quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur. His enim rebus detractis, negat ſe reperire in aſotorum vita quod reprehendat. Non igitur poteſtis, voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem. Nam nec vir bonus ac juſtus haberi debet, qui, ne malum habeat, abſtinet ſe ab injuria. Noſti credo illud:

Nemo pius eſt, qui pietatem ....

Cave quidquam putes eſſe verius. Nec enim, dum metuit, juſtus eſt: & certe, ſi metuere deſtiterit, non erit. Non metuet autem, ſive celare poterit, ſive opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere; certeque malet [50] exiſtimari bonus vir, ut non ſit, quam eſſe, ut non putetur. Ita, quod certiſſimum eſt, pro vera certaque juſtitia ſimulationem nobis juſtitiæ traditis; præcipitiſque quodam modo, ut noſtram ſtabilem conſcientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. Quæ dici eadem de cæteris virtutibus poſſunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam in aqua ponitis.

Quid enim? fortemne poſſumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quanquam te non poſſum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & familia veſtra, & nomine. Et hercule mihi vir optimus noſtrique amantiſſimus, A. Torquatus, verſatur ante oculos: cujus quantum ſtudium & quam inſigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota ſunt omnibus, ſcire neceſſe eſt utrumque veſtrum. Quæ mihi ipſi, qui volo & eſſe & haberi gratus, grata non eſſent, niſi eum perſpicerem mea cauſa mihi amicum fuiſſe, non ſua: niſi hoc

dictis,

Curius a *cur* *Chius* longe diſtat) eum eſſe dicemus de quo legimus in Pediano verſiculum iſtum Calvi,

Et talis Curius pereruditus.

C. vero Sergius Orata nominatur a Cicerone lib. III. Offic. cap. 16. & Valerio lib. IX. cap. I. *Manutius*. Quod legitur, *Chius*, arbitror, mendum eſſe. Cur autem arbitrer, facit locus Plinii, lib. IX. cap. 55. ubi ait, *murænarum* vivarium ante alios excogitaſſe C. Hirium. Itaque forſan pro *Chius*, legendum C. *Hirius*. Morel.

50 *Malet exiſtimari bonus vir, ut non ſit; quam eſſe, ut non putetur*] Probitatis famam probitati anteponet. *Malet exiſtimari bonus vir*, quamvis *non ſit; quam eſſe* talis, eo modo, eo pacto, ea conditione, *ut non putetur* eſſe vir bonus. *Paſſerat.*

dicis, ſua, quod intereſt omnium recte facere. Si id dicis, vicimus. Id enim volumus, id contendimus, ut officii fructus ſit ipſum officium. Hoc ille tuus non vult, omnibuſque ex rebus voluptatem, quaſi mercedem, exigit. Sed ad illum redeo. Si voluptatis cauſa cum Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, & ex ejus ſpoliis ſibi & torquem & cognomen induit, nullam aliam ob cauſam, niſi quod ei talia facta digna viro videbantur; fortem non puto. Jam ſi pudor, ſi modeſtia, ſi pudicitia, ſi, uno verbo, temperantia, pœnæ aut infamiæ metu coercebuntur, non ſanctitate ſua ſe tuebuntur: quod adulterium [51], quod ſtuprum, quæ libido non ſe proripiet ac projiciet aut occultatione propoſita, aut impunitate, aut licentia?

Quid? illud, Torquate, quale tandem videtur? te iſto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quo referas, cujus rei cauſa perficere, quæ conaris, velis, quod optimum denique in vita judices, non audere in conventu dicere? Quid enim mereri velis jam, cum magiſtratum inieris, & in concionem adſcenderis, (eſt enim tibi edicendum, quæ ſis obſervaturus in jure dicendo: & fortaſſe etiam, ſi tibi erit viſum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipſo dices, more majorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magiſtratu omnia voluptatis cauſa facturum eſſe? teque nihil feciſſe in vita, niſi voluptatis cauſa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos iſto modo loquar? At tu eadem iſta dic in judicio, aut, ſi coronam times, dic in ſenatu. Nunquam facies. Cur, niſi quod turpis eſt oratio? Mene ergo & Triarium dignos exiſtimas, apud quos turpiter loquare?

XXIII. Verum, eſto: verbum ipſum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortaſſe intelligimus. Hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos voluptatem quam dicatis. Rem vides difficilem & obſcuram. Individua cum dicitis, & intermundia, quæ nec ſunt ulla, nec poſſunt eſſe, intelligimus:

51 Quod *adulterium*, quod *ſtuprum*, quæ *libido non ſe proripiet*] Opinor legendum, *quo adulterium, quo ſtuprum, quo libido non ſe proripiet*. Virgilius Eclog. III. 19. *Et cum clamarem*, Quo *nunc* ſe proripit *ille?* Davilius.

mus: voluptas, quæ paſſeribus nota eſt omnibus, a nobis intelligi non poteſt? Quid, ſi efficio, ut fatcare, me non modo, quid ſit voluptas, ſcire, (eſt enim jucundus motus in ſenſu) ſed etiam, quid eam tu velis eſſe? Tum enim eam ipſam vis, quam modo ego dixi: & nomen imponis, in motu ut ſit, & faciat aliquam varietatem: tum aliam quandam ſummam voluptatem, cui addi nihil poſſit: eam tum adeſſe, cum dolor omnis abſit, eamque ſtabilem appellas.

Sit ſane iſta voluptas. Dic in quovis conventu, te omnia dicere, ne doleas. Si ne hoc quidem ſatis ample, ſatis honeſte dici putas; dic te omnia & in iſto magiſtratu, & in omni vita, utilitatis tuæ cauſa facturum, nihil niſi quod expediat, nihil denique niſi tua cauſa: quem clamorem concionis, aut quam ſpem conſulatus ejus, qui tibi paratiſſimus eſt, futuram putes? Eamne rationem ſequare, qua tecum ipſe & cum tuis utare, profiteri autem & in medium proferre non audeas? At vero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, ſemper tibi in ore ſunt, in judiciis, in ſenatu, *officium*, *æquitatem*, *dignitatem*, *fidem*, *recta*, *honeſta*, *digna imperio*, *digna populo Romano*, *omnia pericula pro republica*, *mori pro patria*. Hæc cum loqueris, nos barones ſtupemus: ut videlicet tecum ipſe rides. Nam inter iſta tam magnifica verba tamque præclara, non habet ullum voluptas locum, non modo illa, quam in motu eſſe dicitis, quam omnes urbani, ruſtici, omnes, inquam, qui Latine loquuntur, voluptatem vocant: ſed ne hæc quidem ſtabilis, quam, præter vos, nemo appellat voluptatem.

XXIV. Vide, ne non debeas verbis noſtris uti, ſententiis tuis. Quod ſi vultum tibi, ſi inceſſum fingeres, quo gravior viderere, non eſſes tui ſimilis: verba tu fingas, & ea dicas, quæ non ſentias, aut etiam, ut veſtitum, ſic ſententiam habeas aliam domeſticam, aliam forenſem, ut in fronte oſtentatio ſit, intus veritas occultetur, vide, quæſo, rectumne ſit. Mihi quidem eæ veræ videntur opiniones, quæ honeſtæ, quæ laudabiles, quæ glorioſæ, quæ in ſenatu, quæ apud populum,

pulum, quæ in omni cœtu concilioque proferendæ ſint: ne id non pudeat ſentire, quod pudeat dicere.

Amicitiæ vero locus ubi eſſe poteſt, aut quis amicus eſſe cuiquam, quem non ipſum amet propter ipſum? Quid autem eſt amare, e quo nomen amicitiæ ductum eſt, niſi velle bonis aliquem affici quam maximis, etiam ſi ad ſe ex iis nihil redeat? Et quidem prodeſt, inquit, mihi eo eſſe animo. Immo videri fortaſſe. Eſſe enim, niſi eris, non potes. Qui autem eſſe poteris, niſi te amor ipſe ceperit? quod non, ſubducta utilitatis ratione, effici ſolet, ſed ipſum ex ſe oritur, & ſua ſponte naſcitur. At enim ſequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu ſequetur utilitas: &, ſi utilitas amicitiam conſtituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, ſi utilitas ab amicitia (ut fit ſæpe) defecerit? Relinqueſne? quæ iſta amicitia eſt? Retinebis? qui convenit? quid enim de amicitia ſtatueris, vides. Ne in odium veniam, ſi amicum deſtitero tueri. Primum cur iſta res digna odio eſt, niſi quod eſt turpis? Quod ſi, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne ſine fructu alligatus ſis, ut moriatur, optabis. Quod ſi non modo utilitatem tibi nullam afferet, ſed jacturæ rei familiaris erunt faciendæ, labores ſuſcipiendi, adeundum vitæ periculum: ne tum quidem te reſpicies, & cogitabis ſibi quemque natum eſſe & ſuis voluptatibus? vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, ut Pythagoreus [52] ille fecit Siculo tyranno? aut Pylades cum ſis, dices te eſſe Oreſtem, ut moriare pro amico? aut, ſi eſſes Oreſtes, Pyladem refelleres, te indicares? &, ſi id non probares, quo minus ambo una necaremini, non precarere?

XXV. Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia. Nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermiſſurum credam aut mortis aut doloris metu. Non quæritur autem, quid naturæ tuæ conſentaneum ſit, ſed quid diſciplinæ. Ratio iſta, quam defendis; præcepta, quæ didiciſti, quæ probas, funditus evertunt amicitiam: quamvis eam Epicurus, ut facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipſe amicitias. Quaſi quis

X 2 illum

52 *Pythagoreus*] Vide Tuſcul. v. 22. & Offic. III. 10.

illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuiſſe. De ingenio ejus in his diſputationibus, non de moribus quæritur. Sit iſta in Græcorum levitate perverſitas, qui maledictis inſectantur eos, a quibus de veritate diſſentiunt. Sed quamvis comis in amicitiis tuendis fuerit, tamen ſi hæc vera ſunt, (nihil enim affirmo) non ſatis acutus fuit.

At multis ſe probavit: & quidem jure fortaſſe: ſed tamen non graviſſimum eſt teſtimonium multitudinis. In omni enim arte, vel ſtudio, vel quavis ſcientia, vel in ipſa virtute, optimum quidque rariſſimum eſt. Ac mihi quidem, quod & ipſe bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie ſunt, & in amicitiis fideles, & in omni vita conſtantes, & graves, nec voluptate, ſed officio conſilia moderantes, hoc videtur major vis honeſtatis & minor voluptatis. Ita enim vivunt quidam, ut eorum vita refellatur oratio: atque ut cæteri exiſtimantur dicere melius, quam facere, ſic hi mihi videntur facere melius, quam dicere.

XXVI. Sed hæc nihil ſane ad rem. Illa videamus, quæ a te de amicitia dicta ſunt. E quibus unum mihi videbar ab ipſo Epicuro dictum cognoſcere: amicitiam a voluptate non poſſe divelli, ob eamque rem colendam eſſe, quod ſine ea tuto & ſine metu vivi non poſſet, nec jucunde quidem poſſet. Satis eſt ad hoc reſponſum. Attuliſti aliud humanius horum recentiorum, nunquam dictum ab ipſo illo, quod ſciam: primo utilitatis cauſa amicum expeti: cum autem uſus acceſſiſſet, tum ipſum amari propter ſe, etiam omiſſa ſpe voluptatis. Hoc etſi multis modis reprehendi poteſt, tamen accipio quod dant. Mihi enim ſatis eſt, ipſis non ſatis: nam aliquando poſſe recte fieri dicunt, nulla exſpectata nec quæſita voluptate.

Poſuiſti etiam, dicere alios, fœdus quoddam inter ſe facere ſapientes, ut quemadmodum ſint in ſe ipſos animati, eodem modo ſint erga amicos: id & fieri poſſe, & ſæpe eſſe factum, & ad voluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc fœdus facere ſi potuerunt, faciant etiam illud, ut æquitatem, modeſtiam, virtutes omnes per ſe ipſas gratis diligant. At

vero,

Digitized by Google

vero, ſi fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus, ſi nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipſam ſua ſponte, vi ſua, ex ſe & propter ſe expetendam, dubium eſt, quin fundos & inſulas amicis anteponamus?

Licet hic rurſus ea commemores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta ſunt. Non quæro, quid dicat, ſed quid convenienter rationi poſſit & ſententiæ ſuæ dicere. Utilitatis cauſa amicitia eſt quæſita. Num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas eſſe poſſe, quam tua ſint Puteolis granaria? Collige omnia, quæ ſoletis: præſidium amicorum. Satis eſt tibi in te, ſatis in legibus, ſatis & in mediocribus amicitiis præſidii: jam contemni non poteris. Odium autem & invidiam facile vitabis. Ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. Et tamen tantis vectigalibus ad liberalitatem utens, etiam ſine hac Pyladea amicitia, multorum te benevolentia præclare & tuebere, & munies. At quicum joca, ſeria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? Tecum optime: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac iſta eſſe non inopportuna: quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, ſi amicitiam ſua caritate metiare, nihil eſſe præſtantius: ſin emolumento, ſummas familiaritates prædiorum pretioſorum mercede ſuperari. Me igitur ipſum ames oportet, non mea, ſi veri amici futuri ſumus.

XXVII. Sed in rebus apertiſſimis nimium longi ſumus. Perfecto enim & concluſo, neque virtutibus, neque amicitiis uſquam locum eſſe, ſi ad voluptatem omnia referantur: nihil præterea magnopere dicendum. Attamen, ne cui loco non videatur eſſe reſponſum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis ſumma philoſophiæ ad beate vivendum refertur, idque unum expetentes homines ſe ad hoc ſtudium contulerunt: beate autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contra, omnem infelicitatem in dolore: id primum videamus, beate vivere veſtrum quale ſit. Atque hoc dabitis, ut opinor, ſi modo ſit aliquid, eſſe beatum, id oportere totum poni in poteſtate ſapientis. Nam, ſi amitti vita beata poteſt, beata eſſe non poteſt. Quis enim con-

confidit ſemper ſibi illud ſtabile & firmum permanſurum, quod fragile & caducum ſit? Qui autem diffidet perpetuitati bonorum ſuorum, timeat neceſſe eſt, ne aliquando, amiſſis illis, ſit miſer. Beatus autem eſſe in maximarum rerum timore nemo poteſt.

Nemo igitur beatus eſſe poteſt. Neque enim in aliqua parte, ſed in perpetuitate temporis vita beata duci ſolet: neque appellatur omnino vita beata, niſi confecta atque abſoluta: nec poteſt quiſquam alias beatus eſſe, alias miſer. Qui enim exiſtimabit poſſe ſe miſerum eſſe, beatus non erit. Nam cum ſemel eſt ſuſcepta beata vita, tam permanet, quam ipſa illa effectrix beatæ vitæ ſapientia: neque exſpectat ultimum tempus ætatis: quod Crœſo ſcribit Herodotus præceptum a Solone. Etenim [53], quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beate vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam ſi illa ſit ſempiterna.

Hæc dicuntur inconſtantiſſime. Cum enim ſummum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quam finito atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is poteſt dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis: negat enim ſummo bono afferre incrementum diem. Qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui ſibi is conveniet, ſi negabit voluptatem creſcere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longiſſimus quiſque miſerrimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid eſt igitur, cur ita ſemper deum appellet Epicurus *beatum & æternum*? Dempta enim æternitate nihilo beatior Jupiter, quam Epicurus. Uterque enim ſummo bono fruitur; id eſt, voluptate. At enim [54] hic etiam dolore. At eum nihili

53 *Etenim quemadmodum*] Non reddit rationem ſuperioris ſententiæ, quod beatam appellari vitam perpetuitate temporis dixerat; ſed apponit Epicuri opinionem, negantis diuturnitate temporis augeri beatam vitam: quod refellit infra in eo loco, *Hæc dicuntur inconſtantiſſime*. Videant igitur eruditi, an ſit aptius, quod mihi quidem videtur, *at enim* pro *etenim*, verecunda, ut ita dicam, correctione, quæ unam modo literam mutet. *P. Manutius*.

54 At enim *hic etiam dolore*] Duas priores voces delendas eſſe cenſeo, ut pote ex ſequentibus verbis *ait enim* natas. Procul dubio nullus hic locus eſt voci *enim*. Ecce totam ſententiam, *Uterque enim ſummo bono fru-*

Digitized by Google

nihili facit: ait enim ſe, ſi uratur, *Quàm hoc ſuave!* dictu- rum. Qua igitur re a deo vincitur, ſi æternitate non vincitur? in qua [55] quid eſt boni præter ſummam voluptatem, & eam ſempiternam? Quid ergo attinet glorioſe loqui, niſi conſtanter loquare? In voluptate corporis (addam, ſi vis, animi, dum ea ipſa, ut vultis, ſit quoque in corpore) ſitum eſt vivere beate. Quid? iſtam voluptatem perpetuam quis poteſt præſtare ſapienti? Nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non ſunt in poteſtate ſapientis. Non enim in ipſa ſapientia poſitum eſt beatum eſſe, ſed in iis rebus, quas ſapientia comparat ad voluptatem. Totum autem id externum: &, quod externum, id in caſu eſt. Ita fit beatæ vitæ domina fortuna. Quam Epicurus ait *exiguam intervenire ſapienti*.

XXVIII. Age, inquies, iſta parva ſunt. *Sapientem locupletat ipſa natura*: cujus divitias Epicurus ipſe parabiles eſſe docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: ſed inter ſeſe ipſa pugnant. Negat enim tenuiſſimo victu, id eſt, contemptiſſimis eſcis & potionibus, minorem voluptatem percipi, quam rebus exquiſitiſſimis ad epulandum. Huic ego, ſi negaret quidquam intereſſe ad beate vivendum, quali uteretur victu, concederem: laudarem etiam: verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, *cibi condimentum eſſe famem*, *potionis ſitim*. Sed qui, ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piſo, non audio. Nec enim eum, quod ſentiat, dicere exiſtimo.

Naturales divitias dixit parabiles eſſe, quod parvo eſſet natura contenta. Certe, niſi voluptatem tanti æſtimaretis. *Non minor*, inquit, *voluptas percipitur ex viliſſimis rebus*, *quam ex*

fruitur: hic etiam dolore (fruitur) *at eum nihili facit; ait enim* &c. Verum eſt (quod dixit Servius ad Virg. Æn. VII. 90.) *frui* de rebus tantum bonis dici: hinc minime propria locutione Epicurus hic dicitur *frui dolore*, pro *habere dolorem*. At recte notavit Daviſius ſæpius apud bonos ſcriptores verbum uni rei proprium pluribus adhiberi. Exempli loco ſit illud Virg. Æn. II. 320.

Sacra manu, victoſque deos, parvumque nepotem
Ipſe trahit.

Ubi *trahit nepotem* proprie dicitur: improprie vero *trahit ſacra manu*, cum potius dicatur quis ea *portare*. Pearcius.

55 *In qua quid eſt boni*] Pronomen ad *deum*, non ad *æternitatem* ſpectat; ideoque legas oportet, *in quo quid eſt boni*. Hoc olim vidit Joan. Walkerus. *Idem*.

Digitized by Google

ex pretioſiſſimis . Hoc eſt non modo cor non habere , ſed ne palatum quidem . Qui enim voluptatem ipſam contemnunt , iis licet dicere , ſe acipenſerem menæ non anteponere : cui vero in voluptate ſummum bonum , huic omnia ſenſu , non ratione ſunt judicanda ; eaque dicenda optima , quæ ſunt ſuaviſſima .

Verum eſto : conſequatur ſummas voluptates , non modo parvo , ſed per me nihilo , ſi poteſt : ſit voluptas non minor in naſturtio illo , quo veſci Perſas eſſe ſolitos ſcribit Xenophon , quam in Syracuſanis menſis , quæ a Platone graviter vituperantur : ſit , inquam , tam facilis , quam vultis , voluptatis comparatio : quid de dolore dicemus ? cujus tanta tormenta ſunt , ut in his beata vita , ſi modo dolor ſummum malum eſt , eſſe non poſſit . Ipſe enim Metrodorus , pæne alter Epicurus , beatum eſſe deſcribit his fere verbis : *cum corpus bene conſtitutum ſit* , *&* *ſit exploratum* , *ita futurum* . An id exploratum cuiquam poteſt eſſe , quo modo ſeſe habiturum ſit corpus non dico ad annum , ſed ad veſperam ? Dolor igitur , id eſt ſummum malum , metuetur ſemper , etiam ſi non aderit . Jam enim adeſſe poterit . Qui poteſt igitur habitare in beata vita ſummi mali metus ?

Traditur , inquit , ab Epicuro ratio negligendi doloris . Jam ipſum abſurdum , maximum malum negligi . Sed quæ tandem iſta ratio eſt ? Maximus dolor , inquit , brevis eſt . Primum , quid tu dicis , breve ? deinde dolorem , quem maximum ? Quid enim ? ſummus dolor plures dies manere non poteſt ? Vide ne etiam menſes : niſi forte eum dicis , qui ſimul atque arripuit , interficit . Quis iſtum dolorem timet ? Illum mallem levares , quo optimum atque humaniſſimum virum , Cn. Octavium , M. filium , familiarem meum , confici vidi : nec vero ſemel , nec ad breve tempus , ſed & ſæpe plane , & diu . Quos , dii immortales ! ille cum omnes artus ardere viderentur , cruciatus perferebat ? nec tamen miſer eſſe , quia ſummum id malum non erat : tantummodo laborioſus videbatur . At miſer , ſi in vitioſa & flagitioſa vita afflueret voluptatibus .

XXIX. Quod autem magnum dolorem brevem , longinquum

levem

by Google

levem eſſe dicitis, id non intelligo quale ſit. Video enim & magnos & eoſdem bene longinquos dolores: quorum alia toleratio eſt verior: qua uti vos non poteſtis, qui honeſtatem ipſam per ſe non amatis. Fortitudinis quædam præcepta ſunt, ac pæne leges, quæ effœminari virum vetant in dolore. Quamobrem turpe putandum eſt, non dico dolere, (nam id quidem eſt interdum neceſſe) ſed ſaxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funeſtare:

Quod ejulatu, queſtu, gemitu, fremitibus
Reſonando [56], *mutum flebiles voces refert.*

Huic Epicurus comparet ſe, ſi poteſt:

Cui viperino morſu venæ viſcerum
Veneno imbutæ tetros cruciatus cient.

Sit Epicurus Philocteta: *Si gravis dolor, brevis*. At jam decimum annum in ſpelunca jacet. *Si longus, levis:* dat enim intervalla & relaxat. Primum non ſæpe: deinde quæ eſt iſta relaxatio, cum & præteriti doloris memoria recens eſt; & futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortaſſe id optimum, ſed ubi illud, *Plus ſemper voluptatis?* Si enim ita eſt; vide, ne facinus facias, cum mori ſuadeas. Potius ergo illa dicantur, turpe eſſe viro debilitari [57], dolore frangi, ſuccumbere. Nam iſta veſtra, *Si gravis, brevis; ſi longus, levis*, dictata [58] ſunt. Virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari ſolet.

XXX. Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus, & intellige, facta ejus cum dictis diſcrepare. EPICURUS HERMACHO S. *Cum ageremus*, inquit, *vitæ beatum & eundem ſupremum diem, ſcribebamus hæc. Tanti autem morbi aderant veſicæ & viſcerum, ut nihil ad eorum magnitudinem poſſit accedere*. Ecce miſerum hominem, ſi dolor ſummum malum eſt. Dici aliter non poteſt. Sed audiamus ipſum. *Compenſabatur tamen*, inquit, *cum his omnibus animi lætitia, quam capiebam*

56 *Reſonando* mutum] Vulgo *multum*, ſenſu vix ullo. Sed elegantiſſimus eſt ille, quem præbet lectio nobis recepta, & Victorio. Vide Tuſc. II. 13. & Joſ. Scaligerum ad Varronis lib. VI. L. L. p. 102. *Idem.*

57 *Debilitari, dolore frangi*] Alii ſic diſtinguunt: *debilitari dolore, frangi*, &c. Victorius, *debilitari, dolere, frangi*.

58 *Dictata ſunt*] Id eſt, dictari poſſunt, atque ut dicitur lib. I. de Orat. cap. 23. *loquacitas ſine uſu, cantilena ex ſcholis*. Anonymus.

memoria rationum inventorumque noſtrorum. Sed tu, ut dignum eſt tua erga me & erga philoſophiam voluntate, ab adoleſcentulo ſuſcepta, fac ut Metrodori tueare liberos.

Non ego jam Epaminondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono: quorum alter cum viciſſet Lacedæmonios apud Mantineam, ſimulque ipſe gravi vulnere exanimari ſe videret; ut primum deſpexit, quæſivit, ſalvuſne eſſet clypeus; cum ſalvum eſſe flentes ſui reſpondiſſent, rogavit, eſſentne fuſi hoſtes; cumque id quoque, ut cupiebat, audiviſſet, evelli juſſit eam, qua erat transfixus, haſtam. Ita multo ſanguine profuſo in lætitia & in victoria eſt mortuus. Leonidas autem, rex Lacedæmoniorum, ſe in Thermopylis, trecentoſque eos, quos eduxerat Sparta, cum eſſet propoſita aut fuga turpis, aut glorioſa mors, oppoſuit hoſtibus. Præclaræ mortes ſunt imperatoriæ. Philoſophi autem in ſuis lectulis plerumque moriuntur.

Refert tamen, quod ſibi videtur eſſe morienti magna laus. *Compenſabatur*, inquit, *cum ſummis doloribus lætitia*. Audio equidem philoſophi vocem, Epicure. Sed, quid tibi dicendum ſit, oblitus es. Primum enim, ſi vera ſunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc eſt, ſi vera ſunt tua ſcripta & inventa, gaudere non potes. Nihil enim jam habes, quod ad corpus referas. Eſt autem a te ſemper dictum, nec gaudere quemquam, niſi propter corpus, nec dolere. *Præteritis*, inquit, *gaudeo*. Quibuſnam præteritis? ſi ad corpus pertinentibus; rationes tuas te video compenſare cum iſtis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. Si autem ad animum; falſum eſt, quod negas animi ullum eſſe gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex iſto tuo egregio officio & tanta fide (ſic enim exiſtimo) ad corpus refers?

XXXI. Huc & illuc, Torquate, vos verſetis licet: nihil in hac præclara epiſtola ſcriptum ab Epicuro congruens & conveniens decretis ejus reperietis. Ita redarguitur ipſe a ſeſe, veneuntque [59] ſcripta ejus probitate ipſius ac moribus. Nam iſta

ſta

59 *Veneuntque ſcripta ejus*] Quidam legi volunt *vincunturque*. *Lambinus*. Putidiſſime, *veneunt*. Elienſis ſec. Med. & Pal. pr. *vincunturque*. Malim tamen *convincunturque*.

hoc.

ſta commendatio puerorum , memoria & caritas amicitiæ , ſummorum officiorum in extremo ſpiritu conſervatio , indicat innatam eſſe homini probitatem gratuitam , non invitatam voluptatibus , nec præmiorum mercedibus evocatam . Quod enim teſtimonium majus quærimus , quæ honeſta & recta ſint, ipſa eſſe optabilia per ſeſe , cum videamus tanta officia morientis ? Sed , ut epiſtolam laudandam arbitror eam , quam modo totidem fere verbis intepretatus ſum , (quanquam ea cum ſumma ejus philoſophi nullo modo congruebat) ſic ejuſdem teſtamentum non ſolum a philoſophi gravitate , ſed etiam ab ipſius ſententia judico diſcrepare . Scripſit enim , & multis ſæpe verbis , & breviter apteque , in eo libro , quem modo nominavi , *mortem nihil ad nos pertinere . Quod enim diſſolutum ſit , id eſſe ſine ſenſu : quod autem ſine ſenſu ſit , id nihil omnino ad nos pertinere .* Hoc ipſum elegantius poni meliuſque potuit . Nam quod ita poſitum eſt , Quod diſſolutum ſit , id eſſe ſine ſenſu , id ejuſmodi eſt , ut non ſatis plane dicat , quid ſit diſſolutum . Sed tamen intelligo , quid velit . Quæro autem , quid ſit , quod , cum diſſolutione , id eſt morte , ſenſus omnis exſtinguatur ; & cum reliqui nihil ſit omnino , quod pertineat ad nos ; tam accurate tamque diligenter caveat & ſanciat , *ut Amynomachus & Timocrates , heredes ſui , de Hermachi ſententia dent , quod ſatis ſit ad diem agendum natalem ſuum quotannis , menſe Gamelione : itemque omnibus menſibus , viceſimo die lunæ , dent ad eorum epulas , qui una ſecum philoſophati ſunt , ut & ſui & Metrodori memoria colatur .*

Hæc ego non poſſum dicere non eſſe hominis & belli & humani ; ſapientis vero nullo modo , phyſici præſertim , quem ſe ille eſſe vult , putare ullum eſſe cujuſquam diem natalem . Quid ? verene poteſt eſſe dies ſæpius , qui ſemel fuit ? certe non poteſt . An ejuſdem modi ? ne id quidem , niſi cum multa annorum interceſſerint millia , ut omnium ſiderum eodem , unde profecta ſint , fiat ad unum tempus reverſio : nullus eſt

 igitur

hoc eſt , refelluntur , redarguuntur , confutantur . Supra cap. 25. *Ita enim vivunt quidam , ut eorum vita* refellatur *oratio* . Daviſius.

igitur cujuſquam dies natalis. At habetur. Et ego id ſcilicet neſciebam. Sed, ut ſit, etiamne poſt mortem coletur: idque teſtamento cavebit is, qui vobis quaſi oraculum ediderit, nihil poſt mortem ad nos pertinere? Hæc non erant ejus, qui innumerabiles mundos infinitaſque regiones, quarum nulla eſſet ora, nulla extremitas, mente peragraviſſet. Numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum ſecutus eſt.

Quod ſi dies notandus fuit, eumne potius, quo natus, an eum, quo ſapiens factus eſt? Non potuit, inquies, fieri ſapiens, niſi natus eſſet. Et iſto modo ne ſi avia quidem ejus nata non eſſet. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, velle poſt mortem epulis celebrari memoriam ſui nominis. Quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. Nihil opus eſt litibus. Tantum dico, magis fuiſſe veſtrum agere Epicuri diem natalem, quam illius, teſtamento cavere ut ageretur.

XXXII. Sed, ut ad propoſitum revertamur, (de dolore enim cum diceremus, ad iſtam epiſtolam delati ſumus) nunc totum illud concludi ſic licet. Qui in ſummo malo eſt, is tum, cum in eo eſt, non eſt beatus. Sapiens autem ſemper beatus eſt, & eſt aliquando in dolore. Non eſt igitur ſummum malum dolor. Jam illud quale tandem eſt? *Bona præterita non effluere ſapienti, mala meminiſſe non oportere*. Primum in noſtrane poteſtate eſt, quid meminerimus? Themiſtocles quidem, cum ei Simonides aut quis alius artem memoriæ polliceretur, *Oblivionis*, inquit, *mallem: nam memini etiam quæ nolo, obliviſci non poſſum quæ volo*. Magno hic ingenio. Sed res ſe tamen ſic habet, ut nimis imperioſi philoſophi ſit, vetare meminiſſe. Vide, ne iſta ſint Manliana [60] veſtra, aut majora etiam, ſi imperes quod facere non poſſim.

Quid, ſi etiam jucunda memoria eſt præteritorum malorum? ut proverbia nonnulla veriora ſint, quam veſtra dogmata. Vulgo enim dicitur, *Jucundi acti labores:* nec male Euripides,

60 *Manliana*] Vide ſupra, cap. 19.

pides, (concludam, ſi potero, Latine: Græcum enim hunc verſum noſtis omnes)

Suavis laborum eſt præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus. Quæ ſi a vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulſus, egens, in palude demerſus, tropæorum recordatione levaret dolorem ſuum: audirem, & plane probarem. Nec enim abſolvi beata vita ſapientis, nec ad exitum perduci poterit, ſi prima quæque, bene ab eo conſulta atque facta, ipſius oblivione obruerentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, & quidem corpore perceptarum. Nam ſi quæ ſunt aliæ, falſum eſt, omnes animi voluptates eſſe e corporis ſocietate. Corporis autem voluptas ſi etiam præterita delectat, non intelligo, cur Ariſtoteles Sardanapali [61] epigramma tantopere derideat: in quo ille rex Aſſyriæ glorietur, ſe omnes ſecum libidinum voluptates abſtuliſſe. Quod enim ne vivus quidem, inquit, diutius ſentire poterat, quam dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere? Fluit igitur voluptas corporis, & prima quæque avolat, ſæpiuſque relinquit cauſas pœnitendi, quam recordandi. Itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

Deſine Roma tuos hoſtes... reliquaque præclare:

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

Laboribus hic præteritis gaudet: tu jubes voluptatibus. Hic ſe ad ea revocat, e quibus nihil unquam retulerit ad corpus: tu totus hæres in corpore.

XXXIII. Illud autem ipſum qui obtineri poteſt, quod dicitis, omnes animi & voluptates & dolores ad corporis voluptates & dolores pertinere? Nihilne te delectat unquam? video, quicum loquar: te igitur, Torquate, ipſum per ſe nihil delectat? Omitto dignitatem, honeſtatem, ſpeciem ipſam virtutum, de quibus ante dictum eſt: hæc leviora ponam: poema, orationem, cum aut ſcribis, aut legis; cum omnium factorum, cum regionum conquiris hiſtoriam; ſignum, tabula, locus amœnus, ludi, venatio, villa Luculli, (nam ſi tuam

61 *Sardanapali epigramma*] Vide Tuſcul. V. cap. 35.

Digitized by Google

tuam dicerem, latebram haberes, ad corpus diceres pertinere) ſed ea, quæ dixi, ad corpuſne refers? an eſt aliquid, quod te ſua ſponte delectet? Aut pertinaciſſimus fueris, ſi in eo perſtiteris, ad corpus ea, quæ dixi referre: aut deſerueris totam Epicuri voluptatem, ſi negaveris.

Quod vero a te diſputatum eſt, majores eſſe voluptates & dolores animi quam corporis, quia trium temporum particeps animus ſit, corpore autem præſentia ſolum ſentiantur; qui probari poteſt? Ut is, qui propter me aliquid gaudeat, plus quam ego ipſe gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, & major eſt animi voluptas quam corporis. Ita fit, ut gratulator lætior ſit quam is, cui gratuletur. Sed, dum efficere vultis beatum ſapientem, cum maximas animo voluptates percipiat, omnibuſque partibus majores quam corpore, quid occurrat non videtis. Animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quam corporis. Ita miſer ſit aliquando neceſſe eſt is, quem vos beatum ſemper vultis eſſe. Nec vero id, dum omnia ad voluptatem doloremque referetis, efficietis unquam.

Quare aliud aliquid, Torquate, hominis ſummum bonum reperiendum eſt. Voluptatem beſtiis concedamus: quibus vos de ſummo bono teſtibus uti ſoletis. Quid, ſi etiam beſtiæ multa faciunt, duce ſua quæque natura? partim [62] indulgenter, vel cum labore; ut in gignendo, in educando perfacile appareat, aliud quiddam iis propoſitum, non voluptatem: partim curſu & peregrinatione lætantur; congregatione aliæ

cœtum

62 *Partim* indulgenter, vel cum labore, *ut in gignendo... appareat*] Suſpectus eſt mihi hic locus, cui ſanando ſic ſe Lambinus offert, *partim indulgenter, vel cum labore in gignendo, in educando, ut perfacile appareat* &c. Bene ille, opinor, quod mutavit locum conjunctionis *ut*; nam *labor* iſte eſt labor *in gignendo* & *educando*, ut Cicero dicit in III. 19. *beſtiarum in fœtu & educatione laborem cum cernimus, naturæ ipſius vocem videmur audire*. Sed ne ſic quidem ſatis ſe mihi commendat vulgata lectio; quia non video quid velint iſta *indulgenter, vel cum labore*. Annon opus eſt verbo quodam, cum proxime ſequatur *partim lætantur*? Equidem ſuſpicor Ciceronem ſcripſiſſe, *Quid, ſi etiam beſtiæ multa faciunt, duce ſua quæque natura? partim* indulgent labori *in gignendo*, vel (ſive &) *in educando, ut perfacile appareat .... non voluptatem*. Tum demum voces, *indulgent labori*, reſpondebunt ſequentibus, *partim curſu & peregrinatione lætantur*. Et per phraſin *indulgent labori* lector intelligat, multum laborant: cui ſimile eſt illud Virg. Æn. II. 776.

Quid tantum inſano juvat indulgere labori? Pearcius.

cœtum quodam modo civitatis imitantur. Videmus in quodam volucrium genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: in multis etiam * diſciplinam. Ergo in beſtiis erunt ſecreta a voluptate humanarum quædam ſimulacra virtutum: in ipſis hominibus virtus, niſi voluptatis cauſa, nulla erit? & homini, qui cæteris animantibus plurimum præſtat, præcipui a natura nihil datum eſſe dicemus?

XXXIV. Nos vero, ſi quidem in voluptate ſint omnia, longe multumque ſuperamur a beſtiis: quibus ipſa terra fundit ex ſeſe paſtus varios, varieque abundantes, nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, ſuppetunt multo labore quærentibus. Nec tamen ullo modo ſummum pecudis bonum & hominis idem mihi videri poteſt. Quid enim tanto opus eſt inſtrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concurſu honeſtiſſimorum ſtudiorum, tanto virtutum comitatu, ſi ea nullam ad aliam rem niſi ad voluptatem conquiruntur? Ut, ſi Xerxes, cum tantis claſſibus, tantiſque equeſtribus & pedeſtribus copiis, Helleſponto juncto, Athone perfoſſo, maria ambulaviſſet, terramque navigaſſet, ſi cum tanto impetu in Græciam veniſſet, cauſam ejus quis ex eo quæreret tantarum copiarum tantique belli, mel ſe auferre ex Hymetto voluiſſe diceret, certe ſine cauſa videretur tanta conatus: ſic nos ſapientem, plurimis & graviſſimis artibus atque virtutibus inſtructum & ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, claſſibus montes, ſed omne cælum totamque cum univerſo mari terram mente complexum, voluptatem petere ſi dicemus, mellis cauſa dicemus tanta molitum.

Ad altiora quædam & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati ſumus: nec id ex animi ſolum partibus, in quibus ineſt memoria rerum innumerabilium, & ea quidem infinita; ineſt conjectura conſequentium, non multum a divinatione differens; ineſt moderator cupiditatis pudor; ineſt ad humanam ſocietatem juſtitiæ fida cuſtodia; ineſt in perpetiendis laboribus adeundiſque periculis firma & ſtabilis doloris mortiſque contemptio. Ergo hæc in animis. Tu autem etiam membra

* Vict. Grut. *deſideria videmus*

membra ipſa ſenſuſque conſidera : qui tibi , ut reliquæ corporis partes , non comites ſolum virtutum , ſed miniſtri etiam videbuntur . Quid , ſi in ipſo corpore multa voluptati præponenda ſunt , ut vires , valetudo , velocitas , pulchritudo ? Quid tandem in animis cenſes ? in quibus doctiſſimi illi veteres ineſſe quiddam cæleſte & divinum putaverunt .

Quod ſi eſſet in voluptate ſummum bonum , ut dicitis ; optabile eſſet , in voluptate maxima , nullo intervallo interjecto , dies noctesque verſari , cum omnes ſenſus dulcedine omni quaſi perfuſi moverentur . Quis eſt autem dignus nomine hominis , qui unum diem totum velit eſſe in iſto genere voluptatis ? Cyrenaici quidem non recuſant . Veſtri hæc verecundius : illi fortaſſe conſtantius . Sed luſtremus animo non has maximas artes , quibus qui carebant , inertes a majoribus nominabantur : ſed quæro , num exiſtimes non dico Homerum , Archilochum , Pindarum , ſed Phidiam , Polycletum , Zeuxin , ad voluptates artes ſuas direxiſſe ? Ergo opifex plus ſibi proponet ad formarum , quam civis excellens ad factorum pulchritudinem ?

Quæ autem eſt alia cauſa erroris tanti , tam longe lateque diffuſi , niſi quod is , qui voluptatem ſummum bonum eſſe decernit , non cum ea parte animi , in qua ineſt ratio atque conſilium , ſed cum cupiditate , id eſt , cum animi leviſſima parte deliberat ? Quæro enim de te : ſi ſunt dii , ut vos etiam putatis , qui poſſunt eſſe beati , cum voluptates corpore percipere non poſſint ? aut ſi ſine eo genere voluptatis beati ſunt , cur ſimilem animi uſum in ſapiente eſſe nolitis ?

XXXV. Lege laudationes , Torquate , non eorum , qui ſunt ab Homero laudati , non Cyri , non Ageſilai , non Ariſtidis , non Themiſtoclis , non Philippi , non Alexandri : lege noſtrorum hominum , lege veſtræ familiæ : neminem videbis ita laudatum , ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur . Non elogia monumentorum id ſignificant , velut hoc [63] ad

63 *Velut hoc ad portam , uno ore cui plurima &c.*] Cum codices habeant *uno cum* , vel *uno cui* , recte Daviſius aliique legunt *velut hoc ad portam unicum : plurima &c.* Cicero de Leg. II. 23. dicit , antiquitus aram fuiſſe extra portam Collinam cum hac inſcri-

ad portam : *Uno ore , cui plurimæ conſentiunt gentes , populi primarium fuiſſe virum* . Idne conſenſiſſe de Calatino [64] plurimas gentes arbitramur , primarium populi fuiſſe , quod præſtantiſſimus fuiſſet in conficiendis voluptatibus ? Ergo in iis adoleſcentibus bonam ſpem eſſe dicemus & magnam indolem , quos ſuis commodis inſervituros , & quidquid ipſis expediat facturos arbitramur ? Nonne videmus , quanta perturbatio rerum omnium conſequatur ? quanta confuſio ? Tollitur beneficium : tollitur gratia : quæ ſunt vincula concordiæ . Nec enim , ſi tuam ob cauſam cuiquam commodes , beneficium illud habendum eſt , ſed fœneratio : nec gratia deberi videtur ei , qui ſuam ob cauſam commodaverit . Maximas vero virtutes jacere omnes neceſſe eſt , voluptate dominante . Sunt etiam turpitudines plurimæ , quæ , niſi honeſtas natura plurimum valeat , cur non cadant in ſapientem non eſt facile defendere .

Ac , ne plura complectar , (ſunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat neceſſe eſt . Quod jam a me exſpectare noli . Tute introſpice in mentem tuam ipſe : eamque omni cogitatione pertractans , percontare ipſe te , perpetuiſne malis voluptatibus perfruens , in ea , quam ſæpe uſurpabas , tranquillitate degere omnem ætatem ſine dolore ; aſſumpto etiam illo , quod vos quidem adjungere ſoletis , ſed fieri non poteſt , ſine doloris metu : an , cum de omnibus gentibus optime mererere , cum opem indigentibus ſalutemque ferres , vel Herculis perpeti ærumnas . Sic enim majores noſtri labores non fugiendos , triſtiſſimo tamen verbo ærumnas etiam in deo nominaverunt . Exigerem ex te , cogeremque ut reſponderes , niſi vererer , ne Herculem ipſum ea , quæ pro ſalute gentium ſummo labore geſſiſſet , voluptatis cauſa geſſiſſe diceres.

inſcriptione , *Domina Honoris , eamque cauſam fuiſſe ædis Honoris* poſtea *dedicandæ : ſed cum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent* , a pontificibus *exarata ſunt ; ſtatuit enim Collegium locum publicum non potuiſſe privata religione obligari*. Hoc igitur Cicero in eo , quem excutimus , loco videtur innuere , ſepulcrum ſolius Atilii Calatini ibi a pontificibus intactum relictum fuiſſe : inde vere dici potuit hoc *unicum* fuiſſe *elogium* , cum ne monumenta quidem elogiis cæterorum extarent . Nec aliter Noſter dicit in Seneƈt. c. 17. *Quanta in Atilio Calatino ! in quem illud elogium unicum* ; Plurima &c. *Idem* .

64 *De Calatino*] Anno 495. A. Atilius Calatinus Enna , Drepano , Lilybæo hoſtilia præſidia dejecit , Panormum cepit totamque Siciliam pervagatus , paucis navibus magnam hoſtium claſſem duce Amilcare ſuperavit . *Muretus* .

Digitized by Google

Quæ cum dixiſſem , Habeo , inquit Torquatus , ad quos iſta referam : & , quanquam aliquid ipſe poteram , tamen invenire malo paratiores familiares noſtros . Credo , Syronem dicis & Philodemum , cum optimos viros , tum doctiſſimos homines . Recte , inquit , intelligis . Age ſane , inquam . Sed erat æquius , Triarium aliquid de noſtra diſſenſione judicare . Immo , inquit arridens , iniquum , hac quidem de re . Tu enim iſta lenius : hic Stoicorum more nos vexat . Tum Triarius , Poſthac quidem , inquit , audacius . Nam hæc ipſa mihi erunt in promptu , quæ modo audivi ; nec ante aggrediar , quam te ab iſtis , quos dicis , inſtructum videro . Quæ cum eſſent dicta , finem fecimus & ambulandi , & diſputandi .

Digitized by Google

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

L*iber hic cum quarto continet in Luculli Tuſculano inter Catonem & Ciceronem habitam de fine bonorum & malorum diſputationem, in qua Catoni* Stoicæ, *Ciceroni vero* Peripateticæ *partes tribuuntur. Præmiſſo brevi de ratione Stoica & Peripatetica ſermone, utrum verbis an re diſcrepent, quorum illud Cicero contendebat, hoc Cato pugnabat,* cap. 3. 4. *ſit ad ipſam diſputationem acceſſio, & Cato totam Stoicam rationem explicat. Ejus diſputationis hæc ſumma eſt: ſimul ac natus eſt homo, ipſe ſibi commendatur & conciliatur a natura ad ſe conſervandum, & ab interitu alienatur. Hæc* prima appetitio *ubi conſecuta eſt id quod quærebat, accedit voluptas, quæ perperam pro ipſa prima appetitione habetur ab Epicuro, & in* primis naturalibus, *ſcilicet* initiis naturæ *ponitur. Sed ad hæc initia propter ſe appetenda ponendæ etiam ſunt* rerum cognitiones (καταλήψεις) & artes *ipſæ, quod pueri gaudent, ſi quid ipſi invenere, etſi nihil inde ad ſe commodi perveniat: & digne ſunt artes aſſumptione, cum & cognitiones contineant, & via ſint ac ratione conſtitutæ,* cap. 15. *His initiis poſitis, ſequitur prima diviſio hæc: aliud eſſe* æſtimabile, *quod ſecundum naturam ſit, aut efficiat aliquid per ſe ſelectione dignum; aliud* inæſtimabile, *quod ſit illi contrarium. Conſtituto hoc, ut quæ ſecundum naturam ſint, propter ſe ſumantur, primum eſt* officium (καθῆκον) *ut ſe conſervet homo in naturæ ſtatu; deinceps ut ea teneat, quæ ſecundum naturam ſunt, pellatque contraria. Simul autem cepit* intelligentiam, *vel* notionem *potius* (ἔννοιαν) *& vidit rerum agendarum ordinem, plus eum diligit, quam ipſa illa initia, atque colli-*

colligit, *in eo poſitum eſſe* ſummum bonum, *quod in* convenientia (ὁμολογίᾳ) *verſetur*, *quod per ſe* expetatur, *cum nihil ex initiis naturæ propter ſe appetatur*, *ſed tantum* ſeligatur: cap. *6. Cum autem omnia officia a primis naturæ oriantur*, *etiam* ſapientia *inde proficiſcatur neceſſe eſt*. *Ea autem & animi magnitudinem complectitur*, *& juſtitiam*, *quas virtutes nemo tenere poteſt*, *niſi ſtatuerit*, *nihil eſſe quod interſit aut differat aliud ab alio*, *præter honeſta & turpia*, cap. *6. 7. Ex his autem conſequuntur duo*, *primum*, *ut cum extremum ſit*, *naturæ congruenter vivere*, ſapiens ſemper feliciter vivat; *alterum*, *ut quod* honeſtum *ſit*, *id ſolum bonum judicemus*; *quod* turpe, *ſolum malum*, cap. 8. Bonum *eſt id*, *quod eſt natura abſolutum*; utile *autem* (ὠφέλημα) *motus aut ſtatus e natura abſoluta*. *Atque id bonum non acceſſione*, *neque creſcendo*, *aut cum cæteris comparando*, *ſed propria vi ſua ſentimus*, *& appellamus bonum*, *ejuſque æſtimatio* (ἀξία) *genere valet*, *non magnitudine*. *Nec vero perturbationes* (πάθη) *vi aliqua naturali moventur*, *ſed ſunt opiniones levitatis*, *atque in ſapientem non cadunt*: cap. 10. *Solum autem honeſtum eſſe bonum*, *cum a multis aliis præter Stoicos*, *tum etiam facile defenditur*; *quod omnes malunt ſine ſcelere*, *quæ volunt*, *conſequi*, *& ad res dignas cognitione cognoſcendas etiam ſine voluptate aut utilitate aliqua feruntur*; *gaudent præterea commemoratione præclare factorum*, *nec vel ſine teſte ſcelus admittere ſuſtinent*: cap. 11. *Jam in hac re diſcrepare re*, *non verbis*, *Peripateticos*, *& Stoicos*, *ex eo intelligitur*, *quod illi omnia*, *quæ ipſi bona dicunt*, *pertinere putant ad beate vivendum*; *hi vero*, *quod æſtimatione omnino aliqua dignum ſit*, *complecti vitam beatam putant*: *quod illi dolorem in malis ponunt*, *& cum multitudine bonorum augeri beatitatem putant*, *aliamque actionem magis expetendam alia*, *ut quæ ſit ſine dolore*, *magis ea*, *quæ ſit cum dolore*; *quæ omnia ſecus ſunt apud Stoicos*: cap. 13. 14. *Quanquam autem nec virtutes*, *nec vitia creſcunt*, *funduntur tamen quodammodo*, *& quaſi dilatantur*; *alia enim virtus integras provincias complectitur*, *alia paupertatis tanquam termino circumſcribitur*, *ut ſe eodem modo diffundere non poſſit*. *Voluptas & valetudo non eſt inter*

bona

Digitized by Google

bona numeranda, quod ad eam ducunt, eamque continent divitiæ; ex quo efficeretur, ut ipſæ divitiæ in bonis eſſent: cap. 15. *Sed ne omnis vita confundatur, alio etiam modo res diſtinguendæ ſunt. Quæ itaque nil valent ad beate miſereve vivendum, &* media *dicuntur, alia ſunt* æſtimabilia, *alia contra, alia neutrum. In æſtimabilium quibuſdam ſatis eſt cauſæ, quare aliis anteponantur, in quibuſdam non item, & ſic etiam in non æſtimabilibus. Hinc orta ſunt Zenonis* προηγμένα, producta, præpoſita, præcipua, promota, ἀποπροηγμένα rejecta, remota, *quorum alia ſunt per ſe præpoſita, alia quod aliquid efficiunt, alia, quod utrumque: ſed quoniam æſtimabile nec bonum, nec malum eſt, ideo* ἀδιάφορον, indifferens *dicitur*: c. 15. 17. *Bona porro ſunt alia* τελικά, ad finem pertinentia, *alia* ποιητικά, efficientia: *ad illud genus actiones boneſtæ referuntur, ad hoc nil præter amicum, ſapientia ad utrumque*: c. 17. Officia *nec in bonis, nec in malis ſunt; eſt tamen iis fungendum, quod in iis eſt aliquid probabile, cujus ratio reddi poteſt. In iis verſatur ſapiens, judicando, quid officii ſit, necne*: cap. 18. *Pertinet autem ad rem, ut intelligatur, natura liberos a parentibus amari, & communem eſſe hominum inter homines & naturalem commendationem, qua ducti ſocietatem appetamus, cujuſque hæc vis ſit, ut communi utilitati ſtudeamus, rempublicam adminiſtremus, liberos quæramus, decorum ſequamur, amicitiam adhibeamus, & juſtitiam, neque utilitatis cauſa, ſed per ſe. Ad has virtutes etiam Dialecticæ & Phyſicæ cognitio adjicienda, quæ ipſæ virtutes ſunt*: cap. 19. 22. *Ex quibus intelligitur: quæ a Stoicis ſapienti tribuantur, ea vere tribui*. Ernestus.

Occurrent ſane in tertio hoc libro multa, opinor item in quarto, quæ homines, cæteroqui non indoctos, impediant ac morentur: tricæ videlicet Stoicorum; vocabula, vel nata in Porticu, vel, ſi minus nova ipſa, novum certe pravumque in uſum detorta. Ubi ego, ſi Morelianas, quas in Præfatione indicavi, obſervationes ad hæc explicanda ſæpius adhiberem, illudere huic ætati ac ſtudiorum uſitatæ rationi exiſtimarer voluiſſe. Hanc enim explicandi viam inſiſtit Morelius, ut varios e Plutarcho, Laertio, atque aliis ejuſdem linguæ ſcriptoribus, locos afferat longiuſculos,

quibus

quibus illuſtrat ea ſcilicet, quæ obſcura quidem per ſe, tamen Cicero dixit planius, quam a Græcis dicebantur. Neque hæc τεχνικὰ dilucidiora faciunt, vel Juſtus Lipſius, vel Caſpar Scioppius. Mihi quidem, præter illam Zenonicæ doctrinæ partem, quæ eſt de judicio veritatis, *a Petro Valentia, peculiari opuſculo, diligentiſſime pertractata, cæteræ omnes videntur jacere adhuc in tenebris, & lucem expectare. Spoponderat vero hic ipſe Valentia in* Academicis, *eandem ſe Stoicæ de moribus doctrinæ impenſurum eſſe operam. Ego, etſi vix dubitabam, quin illi id eveniſſet, quod pleriſque ſcriptoribus, cum præſertim ejus operis nullam viderem, neque in Hiſpana Nic. Antonii Bibliotheca, neque in aliis mentionem eſſe; tamen ne quid omitterem inquirendo, datis in Hiſpaniam literis, imploravi fidem amici ſummi ac popularis mei, Jacobi Antonii Fabri, qui illic nunc degit Regiorum liberum præfectus; oravi, videret etiam atque etiam, num quod in Laurentiana regali bibliotheca veſtigium ejus libri eſſet, cujus potiundi tanta me cupiditas tenebat. Reſpondit vir oppido eruditus ac diligens: perluſtratis curioſe ſcriniis omnibus, inventum prorſus nihil. Idoneo itaque artifici non deerit in explicatione Stoicæ doctrinæ labor, cui hactenus defuit idoneus artifex.* Olivetus.

I. VOLUPTATEM equidem, Brute, ſi ipſa pro ſe loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, conceſſuram arbitror, convictam ſuperiore libro, dignitati. Etenim ſit impudens, ſi virtuti diutius repugnet, aut ſi honeſtis jucunda anteponat, aut pluris eſſe contendat dulcedinem corporis titillantem, ex eave natam lætitiam, quam gravitatem animi, atque conſtantiam. Quare illam quidem dimittamus, & ſuis ſe finibus tenere jubeamus, ne blanditiis ejus illecebriſque impediatur diſputandi ſeveritas.

Quærendum eſt enim, ubi ſit illud ſummum bonum, quod reperire volumus, quoniam & voluptas ab eo remota eſt, & eadem fere contra eos dici poſſunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum eſſe voluerunt. Nec vero ita ullum probetur ſummum bonum, ut virtute careat: qua nihil poteſt eſſe præſtantius.

Ita-

Digitized by Google

Itaque quanquam in eo ſermone, qui cum Torquato eſt habitus, non remiſſi fuimus: tamen hæc acrior eſt cum Stoicis parata contentio. Quæ enim de voluptate dicuntur, ea nec acutiſſime, nec abſcondite diſſeruntur. Neque enim qui defendunt eam, verſuti in diſſerendo ſunt; nec qui contra dicunt, cauſam difficilem repellunt. Ipſe etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem eſſe de voluptate, quod ſit poſitum ejus judicium in ſenſibus, ut commoneri nos ſatis ſit, nihil attineat doceri. Quare illa nobis ſimplex fuit in utramque partem diſputatio. Nec enim in Torquati ſermone quidquam implicatum aut tortuoſum fuit; noſtraque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quam ſit ſubtile, vel ſpinoſum potius, diſſerendi genus: idque cum Græcis, tum magis nobis, quibus etiam verba parienda ſunt, imponendaque nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans in omni arte, cujus uſus vulgaris communiſque non ſit, multam novitatem nominum eſſe, cum conſtituantur earum rerum vocabula, quæ in quaque arte verſentur. Itaque & dialectici & phyſici verbis utuntur iis, quæ ipſi Græciæ nota non ſunt. Geometræ vero, muſici, grammatici, etiam more quodam loquuntur ſuo. Item ipſæ rhetorum artes, quæ ſunt totæ forenſes atque populares, verbis tamen in docendo quaſi privatis utuntur ac ſuis.

II. Atque, ut omittam has artes elegantes & ingenuas, ne opifices quidem tueri ſua artificia poſſent, niſi vocabulis uterentur nobis incognitis, uſitatis ſibi. Quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus verſatur, nominibus notavit novis. Quo magis hoc philoſopho faciendum eſt. Ars eſt enim philoſophia vitæ: de qua diſſerens arripere verba de foro non poteſt. Quanquam ex omnibus philoſophis Stoici plurima novaverunt. Zeno quoque eorum princeps, non tam rerum inventor fuit, quam novorum verborum. Quod ſi in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, conceſſum a Græcia eſt, ut doctiſſimi homines, de rebus non pervagatis, inuſitatis verbis uterentur: quan-

quanto id nobis magis concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? Etſi, quod ſæpe diximus, & quidem cum aliqua querela, non Græcorum modo, ſed etiam eorum, qui ſe Græcos magis quam noſtros haberi volunt, nos non modo non vinci a Græcis verborum copia, ſed eſſe in ea etiam ſuperiores: elaborandum eſt, ut hoc non in noſtris ſolum artibus, ſed etiam in illorum ipſorum conſequamur. Quanquam ea verba, quibus ex inſtituto veterum utimur pro Latinis, ut ipſa *philoſophia*, ut *rhetorica*, *dialectica*, *grammatica*, *geometria*, *muſica*, quanquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam uſu recepta ſunt, noſtra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus.

De ipſis rebus autem ſæpenumero, Brute, vereor, ne reprehendar, cum hæc ad te ſcribam, qui cum in philoſophia, tum in optimo genere philoſophiæ tantum proceſſeris. Quod ſi facerem quaſi te erudiens, jure reprehenderer. Sed ab eo plurimum abſum: neque, ut ea cognoſcas, quæ tibi notiſſima ſunt, ad te mitto, ſed quia facillime in nomine tuo acquieſco, & quia te habeo æquiſſimum eorum ſtudiorum, quæ mihi communia tecum ſunt, exiſtimatorem & judicem. Attendes igitur, ut ſoles, diligenter, eamque controverſiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum avunculo tuo, divino ac ſingulari viro. Nam, in Tuſculano cum eſſem, vellemque e bibliotheca pueri Luculli quibuſdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipſe (ut ſolebam) inde promerem. Quo cum veniſſem, M. Catonem, quem ibi eſſe neſcieram, vidi in bibliotheca ſedentem, multis circumfuſum Stoicorum libris. Erat enim, ut ſcis, in eo inexhauſta aviditas legendi, nec ſatiari poterat: quippe qui ne reprehenſionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipſa curia ſoleret legere ſæpe, dum ſenatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens; quo magis tum in ſummo otio, maximaque copia, quaſi heluari libris, ſi hoc verbo in tam clara re utendum eſt, videbatur.

Quod cum accidiſſet, ut alter alterum nec-opinato videremus, ſurrexit ſtatim. Deinde prima illa, quæ in congreſſu ſolemus: Quid tu, inquit, huc? e villa enim, credo: &, ſi ibi

ibi te eſſe ſciſſem, ad te ipſe veniſſem. Heri, inquam, ludis commiſſis, ex urbe profectus veni ad veſperum. Cauſa autem fuit huc veniendi, ut quoſdam hinc libros promerem. Et quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo noſtro notam eſſe oportebit. Nam his libris eum malo, quam reliquo ornatu villæ delectari. Eſt enim mihi magnæ curæ: quanquam hoc quidem proprium tuum munus eſt, ut ita erudiatur, ut & patri, & Cæpioni noſtro, & tibi tam propinquo reſpondeat. Laboro autem non ſine cauſa. Nam & avi ejus memoria moveor, (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem: qui, ut opinio mea fert, in principibus jam eſſet, ſi viveret) & Lucullus mihi verſatur ante oculos, vir cum omnibus excellens, tum mecum & amicitia & omni voluntate ſententiaque conjunctus.

Præclare, inquit, facis, cum & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi teſtamento liberos ſuos commendavit, & puerum diligis. Quod autem meum munus dicis, non equidem recuſo: ſed te adjungo ſocium. Addo etiam illud, multa jam mihi dare ſigna puerum & pudoris, & ingenii. Sed ætatem vides. Video equidem, inquam: ſed tamen jam infici debet iis artibus, quas ſi, dum eſt tener, combiberit, ad majora veniet paratior. Sic, & quidem diligentius ſæpiuſque, iſta loquemur inter nos, agemuſque communiter. Sed reſideamus, inquit, ſi placet. Itaque fecimus.

III. Tum ille: Tu autem, cum ipſe tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quoſdam, inquam, Ariſtotelios, quos hic ſciebam eſſe, veni ut auferrem, quos legerem, dum eſſem otioſus: quod quidem nobis (ut ſcis) non ſæpe contingit. Quam vellem, inquit, te ad Stoicos inclinaviſſes! Erat enim, ſi cujuſquam, certe tuum, nihil præter virtutem in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit cum re idem tibi quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere. Ratio enim noſtra conſentit, oratio pugnat. Minime vero, inquit ille, conſentit. Quidquid enim præter id, quod honeſtum ſit, expetendum eſſe dixeris, in boniſve numeraveris; & honeſtum ipſum, quaſi

quaſi virtutis lumen, exſtinxeris, & virtutem penitus everteris.

Dicuntur iſta, Cato, magnifice, inquam: ſed videſne verborum gloriam tibi cum Pyrrhone & Ariſtone, qui omnia exæquent, eſſe communem? de quibus cupio ſcire quid ſentias. Egone, quæris, inquit, ſcire quid ſentiam? quos bonos viros, fortes, juſtos, moderatos aut audivimus in republica fuiſſe, aut ipſi vidimus: qui, ſine ulla doctrina naturam ipſam ſecuti, multa laudabilia fecerunt; eos melius a natura inſtitutos fuiſſe, quam inſtitui potuiſſent a philoſophia, ſi ullam aliam probaviſſent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, niſi honeſtum: nihil, niſi turpe, in malis. Cæteræ philoſophorum diſciplinæ, omnino alia magis alia, ſed tamen omnes, quæ rem ullam virtutis expertem aut in bonis aut in malis numerent; eas non modo nihil adjuvare arbitror, neque afferre quo meliores ſimus, ſed ipſam depravare naturam. Nam ſi hoc non obtineatur, id ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit: nullo bono probari poſſit, beatam vitam virtute effici. Quod ſi ita ſit; cur opera philoſophiæ ſit danda neſcio. Si enim ſapiens aliquis miſer eſſe poſſit, næ ego iſtam glorioſam memorabilemque virtutem non magno æſtimandam putem.

IV. Quæ adhuc, Cato, a te dicta ſunt, eadem, inquam, dicere poſſes, ſi ſequerere Pyrrhonem, aut Ariſtonem. Nec enim ignoras, his iſtud honeſtum, non ſummum modo, ſed etiam, ut tu vis, ſolum bonum videri. Quod ſi ita eſt, ſequitur id ipſum, quod te velle video, omnes ſemper beatos eſſe ſapientes. Hoſne igitur laudas, & hanc eorum ſententiam ſequi nos cenſes oportere?

Minime vero iſtorum quidem, inquit. Cum enim virtutis hoc proprium ſit, earum rerum, quæ ſecundum naturam ſint, habere delectum; qui omnia ſic exæquaverunt, ut in utramque partem ita paria redderent, uti nulla ſelectione uterentur, virtutem ipſam ſuſtulerunt.

Iſtud quidem, inquam, optime dicis: ſed quæro, nonne tibi ſaciendum idem ſit, nihil dicenti bonum, quod non rectum

ctum honeſtumque ſit, reliquarum rerum diſcrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem; ſed relinquo. Quonam modo, inquam, ſi una virtus, unum iſtud, quod honeſtum appellas, rectum, laudabile, decorum, (erit enim notius quale ſit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, ſi ſolum eſt bonum, quid habebis præterea, quod ſequare? aut, ſi nihil malum, niſi quod turpe, inhoneſtum, indecorum, pravum, flagitioſum, fœdum, (ut hoc quoque pluribus nominibus inſigne faciamus) quid præterea dices eſſe fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid ſim dicturus, ſed aliquid, ut ego ſuſpicor, ex mea brevi reſponſione arripere cupienti, non reſpondebo ad ſingula: explicabo potius, quoniam otioſi ſumus, niſi alienum putas, totam Zenonis Stoicorumque ſententiam. Minime id quidem, inquam alienum: multumque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua iſta profecerit. Experiamur igitur, inquit, etſi habet hæc Stoicorum ratio difficilius quiddam & obſcurius. Nam cum in Græco ſermone hæc ipſa quondam rerum nomina novarum nova videbantur, quæ nunc conſuetudo diuturna trivit: quid cenſes in Latino fore?

Facillimum id quidem eſt, inquam. Si enim Zenoni licuit, cum rem aliquam inveniſſet inuſitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni? Nec tamen exprimi verbum e verbo neceſſe erit, ut interpretes indiſerti ſolent, cum ſit verbum, quod idem declaret, magis uſitatum. Equidem ſoleo etiam, quod uno Græci, ſi aliter non poſſum, idem pluribus verbis exponere: & tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, ſi quando minus occurret Latinum, ne hoc ephippiis [1] & acratophoris potius, quam proegmenis & apoproegmenis concedatur. Quanquam hæc

 qui-

1 *Ephippiis*] Ephippiorum nomine utimur, pro equi tegmine ad mollem vecturam parato, ut ait Nonius. Cato de liberis educandis, *Mihi puero modica fuit una tunica & toga, ſine faſciis calceamentum, equus ſine ephippio.* Et notus eſt verſiculus,

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Vocabulo *acratophori* Varro utitur de Re ruſt. lib. I. *Ea minus ſumptuoſa vinea, quæ ſine jugo miniſtrat* acratophoro *vinum*. Ἀκρατοφόρον Julius Pollux in catalogo poculorum ait eſſe, quod alii ψυκτῆρα, alii οἶνον οἷ ᾧ ὁ ἄκρατος, nominant, ubi vinum merum ſervabatur. *Morelius.*

quidem *præpoſita* recte & *rejecta* dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adjuvas: & iſtis quidem, quæ modo dixiſti, utar potius Latinis. In cæteris ſubvenies, ſi me hærentem videbis. Sedulo, inquam, faciam. Sed *Fortuna* [2] *fortes*. Quare conare, quæſo. Quid enim hoc poſſumus agere divinius?

V. Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, ſimul atque natum ſit animal, (hinc enim eſt ordiendum) ipſum ſibi conciliari & commendari ad ſe conſervandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea, quæ conſervantia ſunt ejus ſtatus, diligenda: alienari autem ab interitu, iiſque rebus, quæ interitum videantur afferre. Id ita eſſe ſic probant, quod, antequam voluptas aut dolor attigerit, ſalutaria appetant parvi, aſpernenturque contraria. Quod non fieret, niſi ſtatum ſuum diligerent, interitum timerent. Fieri autem non poſſet, ut appeterent aliquid, niſi ſenſum haberent ſui, eoque ſe & ſua diligerent. Ex quo intelligi debet, principium ductum eſſe a ſe [3] diligendi.

In principiis autem naturalibus diligendi ſui, plerique Stoici non putant voluptatem eſſe ponendam. Quibus ego vehementer aſſentior: ne, ſi voluptatem natura poſuiſſe in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia ſequantur. Satis eſſe autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ natura prima ſunt adſcita, natura diligamus; quod eſt nemo, quin, cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam eodem [4] uſu imminutas aut detortas habere.

Rerum autem cognitiones; vel, ſi hæc verba aut minus placent, aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet: eas igitur ipſas propter ſe adſciſcendas arbitramur, quod habeant quiddam in ſe quaſi complexum & continens veritatem. Id autem in parvis intelligi poteſt; quos delectari videa-

2 *Fortuna fortes*] Subaudi, adjuvat. Proverbium eſt, cujus in Tuſcul. II. 4. mentio fit. *Fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut eſt in vetere proverbio, ſed multo magis ratio, quæ quibuſdam quaſi præceptis confirmat vim fortitudinis*. Admonet adagium, ait Eraſmus, fortiter periclitandam eſſe fortunam; nam his plerumque res proſpere cedere. *Idem*.

3 *A ſe diligendi*] In antiquo exemplari eſt, *a ſe diligendo*. Idem.

4 *Quam eodem uſu imminutas*] Forte, *eoſdem*, ſcilicet partes corporis. *Pearcius*.

deamus, etiam ſi eorum nihil interſit, ſi quid ratione per ſe ipſi invenerunt. Artes etiam ipſas propter ſe aſſumendas putamus, tum quia ſit in his aliquid dignum aſſumptione, tum quod conſtent ex cognitionibus, & contineant quiddam in ſe ratione conſtitutum & via. A falſa autem aſſenſione magis nos alienatos eſſe, quam a cæteris rebus, quæ ſunt contra naturam, arbitrantur [5]. Jam membrorum, id eſt partium corporis, alia videntur propter eorum uſum a natura eſſe donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quæ ſunt intus in corpore, quorum utilitas quanta ſit a medicis etiam diſputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quaſi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ verſicolores columbis, viris mammæ, atque barba.

Hæc dicuntur fortaſſe jejunius: ſunt enim quaſi prima elementa naturæ; quibus ubertas orationis adhiberi vix poteſt, nec equidem eam cogito conſectari. Verumtamen cum de rebus grandioribus dicas, ipſæ [6] res verba rapiunt. Ita fit cum gravior, tum etiam ſplendidior oratio. Eſt ut dicis, inquam. Sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici videtur. Iſtius modi autem res dicere ornate velle, puerile eſt: plane autem & perſpicue expedire poſſe, docti & intelligentis viri.

VI. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturæ diſceſſimus: quibus congruere debent, quæ ſequuntur. Sequitur autem prima diviſio hæc. Æſtimabile eſſe dicitur: ſic enim, ut opinor, appellamus [7] id, quod aut ipſum ſecundum naturam ſit, aut tale quid efficiat, ut ſelectione dignum propterea ſit, quod aliquod pondus habeat di-

gnum

5 *Arbitrantur*] Cum nullus ſit caſus nominativus, qui præcedat aut ſequatur hoc verbum, malim legere *arbitramur*; ut paulo ante dictum eſt *putamus* & *arbitramur*. Idem. *Arbitramur*, habet liber Mſſ. *Urſinus*.

6 *Ipſe res verba* rapiunt] Eorum probo conjecturam qui reponunt, *ipſæ res verba* pariunt. Sic certe locutus eſt noſter lib. II. de Orat. cap. 34. *Daviſius*.

7 *Appellamus*] Legendum *appellemus*; quod etiam Th. Bentlejo placuit. Poſt eam vero vocem in editione Victoriana ponitur hiatus indicium, Paulusque Manutius & D. Lambinus locum ſupplemento carere judicantes reponunt, *æſtimabile eſſe dicitur* (*ſic enim, ut opinor, appellamus ἀξιωτὸν*) *id quod* &c. At ἀξιωτὸν Græcæ linguæ non eſt cognitum, Stoicique hac in re ἀξίαν ἔχει adhibent. Vide Plutarchum adverſ. Stoic. p. 1072. Stobæum Eclog. Ethic. lib. II. p. 173. 174. & Laertium lib. VII. §. 105. 106. Revera nihil deeſt, Tulliuſque ſubjicit, *ſic enim, ut opinor, appellemus*; quoniam vocabulum *æſtimabile* primus ipſe finxit. *Idem*.

gnum æſtimatione; quam [8] ille ἀξίαν vocat: contraque inæſtimabile, quod ſit ſuperiori contrarium. Initiis igitur ita conſtitutis, ut ea, quæ ſecundum naturam ſunt, ipſa propter ſe ſumenda ſint, contrariaque item rejicienda; primum eſt officium (id enim appello καθῆκον) ut ſe conſervet in naturæ ſtatu: deinceps ut ea teneat, quæ ſecundum naturam ſint, pellatque [a] contraria. Qua inventa ſelectione & item rejectione, ſequitur deinceps [b] cum officio ſelectio. Deinde ea perpetua, tum ad extremum conſtans conſentaneaque naturæ: in qua [9] primum ineſſe incipit [c] & intelligi, quid ſit, quod vere bonum poſſit dici.

Prima eſt enim conciliatio hominis ad ea, quæ ſunt ſecundum naturam. Simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi, viditque rerum agendarum ordinem, &, ut ita dicam, concordiam: multo eam pluris æſtimavit, quam omnia illa, quæ primum dilexerat: atque ita cognitione & ratione collegit, ut ſtatueret, in eo collocatum ſummum illud hominis per ſe laudandum & expetendum bonum. Quod cum poſitum ſit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus *convenientiam*, ſi placet: cum igitur in eo ſit id bonum, quo referenda ſunt omnia honeſte facta, ipſumque honeſtum, quod in bonis ducitur, quanquam poſt oritur, tamen id ſolum vi ſua & dignitate expetendum eſt: eorum autem, quæ ſunt prima naturæ, propter ſe nihil eſt expetendum.

Cum vero illa, quæ officia eſſe dixi, proficiſcantur ab initiis

8 *Quam* ille *ἀξίαν* vocat] Si hæc eſt vera loci lectio; ſubintelligendus eſt Zeno; quem tamen Cato ex eo, quo in hanc diſputationem ingreſſus eſt, ne ſemel quidem nominavit. Opinor igitur legendum eſſe *quam* illi *ἀξίαν* vocant, ſcilicet Stoici, quos Cato memoravit modo, & quorum dogmata hic explicaturus eſt. Huic vero conjecturæ favet id, quod infra in hoc ipſo capite occurrit, *quam appellant ἔννοιαν iſti*. Pearcius.

a Vict. Grut. *contraria: quæ, inventa ſelectione & item rejectione, ſequuntur: deinceps*

b Lamb. *deinceps officiorum ſelectio*

9 *In qua primum ineſſe* incipit & intelligi quid ſit *quod vere bonum poſſit dici*] Vel auctoris mentem non aſſequor, vel hæc a ſciolis corrupta ſunt. Omnes Pall. Pariſ. pr. tert. Elienſ. uterque, Med. C. C. C. Balliol. & editio Victoriana, *incipit & intelligit*. Ciceronem ſcripſiſſe ſuſpicor, *in qua primum ineſſe* concipit & intelligit id *quod vere bonum poſſit dici*. Nam *ſimul vidit rerum agendarum ordinem; ſtatuit in eo collocatum ſummum illud hominis per ſe laudandum & expetendum bonum*, ſicut noſter paulo poſt loquitur. Περὶ τῆς ὁμολογίας, ſive τῷ ὁμολογουμένως ζῆν, qui Zenoni finis fuit, agit noſter. *Daviſius*.

c Vict. *& intelligit*

tiis naturæ : ea ad hæc referri neceſſe eſt : ut recte dici poſſit, omnia officia eo referri, ut adipiſcamur principia naturæ: nec tamen ut hoc ſit bonorum ultimum, propterea quod non ineſt in primis naturæ conciliationibus honeſta actio. Conſequens enim eſt, & poſt oritur, ut dixi. Eſt tamen ea ſecundum naturam, multoque nos ad ſe expetendam magis hortatur, quam ſuperiora omnia. Sed ex hoc primum error tollendus eſt, ne quis ſequi exiſtimet, ut duo ſint ultima bonorum. Ut enim [10], ſi cui ſit propoſitum collineare haſtam aliquo, aut ſagittam, ſicut nos ultimum in bonis diximus: ſic illi facere omnia, quæ poſſit, ut collineet: huic in ejus ſimilitudine omnia ſint facienda, ut collineet : & tamen ut omnia faciat, quo propoſitum aſſequatur: ſed hoc, quaſi ultimum, quale nos ſummum in vita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quaſi ſeligendum, non expetendum.

VII. Cum autem omnia officia a principiis naturæ proficiſcan-

10 *Ut enim, ſi cui propoſitum ſit collimare* &c.] In omnibus his de philoſophia libris nullus eſt forſitan hoc vel obſcurior, vel corruptior locus. Multi igitur editores mulia ad eum ſanandum & illuſtrandum excogitarunt: nec ita mihi mea placent, ut iis, quæ de hac re dicturus ſum, ſatis expurgari locum credam.

Ante vero, quam doceam quomodo locum legendum eſſe cenſeam, quatuor res dignæ notatu memorandæ ſunt 1. Cato hæc e media Stoicorum philoſophia depromit : ſi qua igitur in his inſit obſcuritas, non ea Ciceronis verbis tribuenda eſt, ſed rebus ipſis de quibus Cato Stoice agit. 2. *Collimare* & *collineare* inter ſe differuot : nam *collimare haſtam* idem ſignificat quod dirigere haſtam ad aliquem locum; *collineare* vero, idem quod locum ferire. 3. Aliud eſt ſecundum Stoicos *ultimum*, *finis*, *expetendum* (nam idem hæc tria valeot) aliud *ſeligendum*, cum hoc de eo dicitur, quod non propter ſe, ſed rei alius gratia fiat. 4. Stoici docuerunt, alium eſſe finem, alio tamen actiones eſſe referendas. Exempli gratia; dixerunt omnia officia eo referri, ut adipiſcamur principia naturæ, hoc tamen non eſſe bonorum ultimum: ſic Cato paulo ſupra in hoc ipſo capite. Docuerunt (notante Plutarcho in libro *adverſ. Stoicos*) ei, qui ſuum corpus ambulando exercet, aut medicina utitur, non finem eſſe ut ſanus ſit; ſed huic exercitationem & medicinam finem eſſe ſanitatis. Dixerunt etiam (ſecundum eundem Plutarchum) *eum, qui ſagittet, non omnia, quæ poſſit, facere, ut ſcopum attingat; ſed ut omnia, quæ poſſit, faciat.*

His igitur præcognitis, ita locum legendum eſſe arbitror, *Etenim, ſi cui propoſitum ſit collimare haſtam aliquo aut ſagittam, huic omnia ſunt facienda ut collineet: & tamen, ut omnia faciat quo propoſitum aſſequatur, hoc quaſi ultimum dicimus; illud autem, ut feriat, quaſi ſeligendum, non expetendum*. Cato hæc dicit, ut probet non eſſe Stoicis *duo ultima bonorum*: & ad hanc rem probandam profert exemplum collimantis haſtam. Non eſt huic (inquit) fiois, ut feriat; ſed ut omnia faciat, quo propoſitum ſuum colliimandi aliquo haſtam aſſequatur: illud, ut collineet ſive feriat, eſt *ſeligendum*: hoc vero proprie *ultimum* jaculatoris dicitur. Ridicula hæc ſunt (fateor) ſed Stoicorum ridicula: quapropter non eſt Ciceroni vitio dandum, ſi quid ſolito obſcurius in his ioſit. Interim Mſſ. ex ſcriptoribus vitio dandum ſit, obſcura multo obſcuriora facta eſſe; multaque in textum recepta eſſe, quæ inter lineas olim interpretamenti loco extarent. *Pearcius*.

ſcantur, ab iiſdem neceſſe eſt proficiſci ipſam ſapientiam. Sed quemadmodum ſæpe fit, ut is, qui commendatus ſit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus ſit, quam illum, a quo; ſic minime mirum eſt, primo nos ſapientiæ commendari ab initiis naturæ, poſt autem ipſam ſapientiam nobis cariorem fieri quam illa ſint, a quibus ad hanc venerimus. Atque ut membra nobis ita data ſunt, ut ad quandam rationem vivendi data eſſe appareant: ſic appetitio animi, quæ ὁρμὴ Græce vocatur, non ad quodvis genus vitæ, ſed ad quandam formam vivendi videtur data: itemque & ratio, & perfecta ratio.

Ut enim hiſtrioni actio, ſaltatori motus, non quivis, ſed certus quidam eſt datus: ſic vita agenda eſt certo genere quodam, non quolibet: quod genus conveniens conſentaneumque dicimus. Nec enim [11] gubernationi aut medicinæ ſimilem ſapientiam eſſe arbitramur, ſed actioni illi potius, quam modo dixi, & ſaltationi, ut in ipſa arte inſit, non foris petatur extremum, id eſt artis effectio. Et tamen eſt etiam alia cum his ipſis artibus ſapientiæ diſſimilitudo; propterea quod in illis, quæ recte facta ſunt, non continentur tamen omnes partes, e quibus conſtant. Quæ autem nos aut *recta*, aut *recte facta* dicamus, ſi placet, illi autem appellant κατορθώματα, omnes numeros virtutis continent. Sola enim ſapientia in ſe tota converſa eſt: quod idem in cæteris artibus non fit.

Inſcite autem medicinæ & gubernationis ultimum cum ultimo ſapientiæ comparatur. Sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & juſtitiam, & ut omnia, quæ homini

11 *Nec enim gubernationi*] Artium ultimum cum ſapientiæ ultimo non apte comparari poſſe docet: diſſimilitudinem explicans. In artibus eſt & artificis habitus, & artis effectio. Cum habitu, ſapientiæ nihil eſt commercii. Otioſus eſt enim habitus ille, niſi materiam in qua verſetur, habeat. At ſapientia in ſe tota converſa eſt: nihil ad ſe tuendam eorum quæ ſunt externa, requirit. Eſt enim in animi cura & cogitatione poſita, non in fortunæ temeritate: & non minus exercetur in rerum omnium penuria, quam in abundantia. Eſt quoque ſapientia diſſimilis artis effectioni. Cum enim ſuum munus ars effecit, & prodiit opus, jam ab arte ipſum alienum eſt: nec artis dignitatem amplectitur. At ſapientiæ effectio, quæ eſt illa εὐλογιστία, in ſe omnes retinet ſapientiæ numeros: imo ne nomen quidem ſapientiæ amittit. Qui enim ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν didicit, is ſapiens eſt, prudens, juſtus, fortis, & temperans, quæ ſunt ſapientiæ propria officia: imo ipſam conſtituunt tuenturque ſapientiam: & ea recte facta, ſive κατορθώματα, dicuntur. *Morelius.*

Digitized by Google

ni accidant, infra ſe eſſe judicet: quod idem in cæteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipſas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, niſi ſtatuerit, nihil eſſe [12], quod interſit aut differat aliud ab alio, præter honeſta & turpia. Videamus nunc, quam ſint præclare illa iis, quæ jam poſui, conſequentia.

Cum enim hoc ſit extremum, (ſentis enim, credo, me jam diu, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum ſummum: licebit etiam finem pro extremo aut ultimo dicere) cum ergo hoc ſit extremum, congruenter naturæ convenienterque vivere; neceſſario ſequitur, omnes ſapientes ſemper feliciter, abſolute, fortunate vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam diſciplinam, de qua loquor, quam vitam fortunaſque noſtras, id eſt, ut, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum judicemus; poteſt id quidem fuſe, & copioſe, & omnibus electiſſimis verbis, graviſſimiſque ſententiis rhetorice & augeri & ornari: ſed conſectaria me Stoicorum brevia & acuta delectant.

VIII. Concluduntur igitur eorum argumenta ſic: Quod eſt bonum, omne laudabile eſt. Quod autem laudabile eſt, omne honeſtum eſt. Bonum igitur quod eſt, honeſtum eſt. Satiſne hoc concluſum videtur? Certe. Quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant ſumpta, in eo vides eſſe concluſum. Duorum autem, e quibus effecta concluſio eſt, contra ſuperius dici ſolet, non omne bonum eſſe laudabile: nam quod laudabile ſit, honeſtum eſſe conceditur. Illud autem perabſurdum, bonum eſſe aliquid, quod non expetendum ſit: aut expetendum, quod non placens: aut, ſi id, non etiam diligendum. Ergo & probandum. Ita etiam laudabile. Id autem honeſtum. Ita fit, ut, quod bonum ſit, id etiam honeſtum ſit.

Deinde quæro, quis aut de miſera vita poſſit gloriari, aut non de beata? De ſola igitur beata. Ex quo efficitur, glo-

12 *Nihil eſſe, quod interſit, aut differat aliud ab alio*] Legerim *nihil eſſe quod interſit, aut* quo *differat aliud ab alio*. Vide Tuſcul. lib. I. cap. 11. & infra III. 15. *Diviſius*.

riatione, ut ita dicam, dignam eſſe beatam vitam: quod non poſſit quidem niſi honeſtæ vitæ contingere. Ita fit, ut honeſta vita vita beata ſit. Et quoniam is, cui contingit, ut jure laudetur, habet inſigne quiddam ad decus & ad gloriam, ut ob ea, quæ tanta ſint, beatus dici jure poſſit: idem de vita talis viri rectiſſime dicitur. Ita, ſi beata vita honeſtate cernitur: quod honeſtum eſt, id bonum ſolum habendum eſt.

Quod vero negari nullo modo poſſit, quem unquam ſtabili, & firmo, & magno animo, quem fortem virum dicimus effici poſſe, niſi conſtitutum ſit, non eſſe malum dolorem? Ut enim qui mortem in malis ponit, non poteſt eam non timere: ſic nemo ulla in re poteſt id, quod malum eſſe decernit, non curare, idque contemnere. Quo poſito & omnium aſſenſu approbato, illud aſſumitur, eum, qui magno ſit animo atque forti, omnia, quæ cadere in hominem poſſint, deſpicere, & pro nihilo putare. Quæ cum ita ſint, effectum eſt, nihil eſſe malum, quod turpe non ſit. Atque iſte vir altus & excellens, magno animo, vere fortis, infra ſe omnia humana ducens, is inquam, quem efficere volumus, quem quærimus certe, & confidere ſibi debet, & ſuæ vitæ & actæ & conſequenti, & bene de ſe judicare, ſtatuens nihil mali poſſe incidere ſapienti. Ex quo intelligitur idem illud, ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit; idque eſſe beate vivere & honeſte, id eſt cum virtute vivere.

IX. Nec vero ignoro varias philoſophorum fuiſſe ſententias, eorum dico, qui ſummum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. Quas quanquam vitioſe quidam ſecuti ſunt, tamen non modo his tribus, qui virtutem a ſummo bono ſegregaverunt, cum aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in ſummis bonis ponerent, ſed etiam alteris tribus, qui mancam fore putaverunt, ſine aliqua acceſſione, virtutem, ob eamque rem trium earum rerum, quas ſupra dixi, ſingulis [13] ſingulas addiderunt: his tamen omnibus

eos

13 *Singulis ſingulas*] Si legamus *ſinguli*; & ſententia erit planior, & explicatio facilior: ſinguli enim intelligentur Ariſtoteles ſeu Peripatetici, Callipho, Diodorus, qui virtuti res ſingulas ex illis tribus addiderunt. Sic igitur legendum arbitror, *ſinguli ſingulas addiderunt* &c. *Lambinus*.

eos antepono, cujuſmodi ſunt, qui ſummum bonum in animo atque in virtute poſuerunt.

Sed ſunt tamen perabſurdi & ii, qui, cum ſcientia vivere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam eſſe dixerunt, atque ita ſapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici conſtituiſſe dicuntur, extremum bonorum & ſummum munus eſſe ſapientis, obſiſtere viſis, aſſenſuſque ſuos firme ſuſtinere. His ſingulis copioſe reſponderi ſolet. Sed quæ perſpicua ſunt, longa eſſe non debent. Quid autem apertius, quam, ſi ſelectio nulla ſit ab iis rebus, quæ contra naturam ſint, earum rerum, quæ ſint ſecundum naturam, tollatur [14] omnis ea, quæ quæratur laudeturque prudentia? Circumſcriptis igitur iis ſententiis, quas poſui, & iis, quæ ſimiles earum ſunt, relinquitur, ut ſummum bonum ſit, vivere, ſcientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eveniant; ſeligentem, quæ ſecundum naturam; &, ſi quæ contra naturam ſunt, rejicientem: id eſt, convenienter congruenterque naturæ vivere.

[15] Sed in cæteris artibus cum dicitur *artificioſe*, poſterum quodam modo & conſequens putandum eſt: quod illi *ἐπιγεννηματικὸν* appellant. Quod autem in quo *ſapienter* dicimus, id adprimo [16] rectiſſime dicitur. Quidquid enim a ſapiente proficiſcitur, id continuo debet expletum eſſe omnibus ſuis partibus. In eo enim poſitum eſt id, quod dicimus eſſe ex-

14 *Tollatur omnis ea*] Nihil obſcuritatis in ſententia; in elocutione fortaſſe aliquid deſiderarem: hoc enim, *quid apertius quam tollatur omnis prudentia*, recedere videtur ab uſu Latinæ linguæ. Uſitatum autem erat, *quid apertius quam tolli omnem prudentiam*. Conſului veteres libros; nihil adjumenti. *Manutius*.

15 *Sed in cæteris artibus cum dicitur artificioſe*] Effectorum quæ ab artibus & quæ a ſapientia in convenienter naturæ vivendo poſita proficiſcuntur, diſcrimen aperit. Quod artis effectum, arte ipſa poſterius ſit & inferius: at quod ſapiens ſapienter efficit, non poſterius gignatur, quam ipſa unde proficiſcitur ſapientia: quodque virtutis munus, id virtutis omnibus partibus ſit abſolutum & perfectum. Nam ut non ad perfectionem progrediatur ſapientia, tamen ubi ſtatim [illegible] munus ſuum præſtitit, in convenienter naturæ ſeligendo, appetendo, &c. jam ſapientiæ eſt effectio. Eam enim foras, ut perficiatur, non eſt neceſſe exire, ſed apud ſe ipſa manens, etiam recta efficit, dum ἀλόγως propria inſtituit & proponit munera. At artis non extat munus ullum, quod non extrinſecus fiat, quod non artem relinquat. *Marelius*.

16 *Adprimo*] Originem hujus adverbii, quod ejuſdem formæ, & ſignificationis eſt, ac *profecto*, Gellius oſtendit, *Noct. Att.* VII. 7. Videri autem poteſt Cicero id prætuliſſe, quod, ut antiquum, Catonis erat conſuetudini atque ingenio magis conſentaneum. Victorius, Manutius, Lambinus, non *adprimo*, ſed *apprime* ediderunt. *Olivetus*.

Digitized by Google

petendum. Nam ut peccatum eſt, patriam prodere, parentes violare, fana depeculari, quæ ſunt in effectu: ſic timere, ſic mœrere, ſic in libidine eſſe, peccatum eſt, etiam ſine effectu. Verum ut hæc non in poſteris & in conſequentibus, ſed in primis continuo peccata ſunt: ſic ea, quæ proficiſcuntur a virtute, ſuſceptione prima, non perfectione, recta ſunt judicanda.

X. Bonum autem, quod in hoc ſermone toties uſurpatum eſt, id etiam definitione explicetur. Sed eorum definitiones paulum oppido inter ſe differunt, & tamen eodem ſpectant. Ego aſſentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod eſſet natura abſolutum. Id autem ſequens, illud etiam quod prodeſſet (ὠφέλημα enim ſic appellemus) motum [17] aut ſtatum eſſe dixit, e natura abſoluta. Cumque rerum notiones in animis fiant, ſi aut uſu aliquid cognitum ſit, aut conjunctione, aut ſimilitudine, aut collatione rationis; hoc quarto [18], quod extremum poſui, bonorum notitia facta eſt. Cum enim ab iis rebus, quæ ſunt ſecundum naturam, adſcendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit.

Hoc autem ipſum bonum, non acceſſione [19], neque creſcendo, aut cum cæteris comparando, ſed propria vi ſua & ſentimus & appellamus bonum. Ut enim mel, etſi dulciſſimum eſt, ſuo tamen proprio genere ſaporis, non comparatione cum aliis, dulce eſſe ſentitur: ſic bonum hoc, de quo agimus, eſt illud quidem plurimi æſtimandum, ſed ea æſtimatio

tio

17 *Motum aut ſtatum eſſe dixit e* natura abſoluta] Non invitus fateor me nihil ſenſus ex his verbis poſſe elicere. Arbitror ſane Ciceronem ſic ſcripſiſſe, *motum aut ſtatum eſſe dixit* natura abſoluti, id eſt, ejus quod eſt abſolutum natura. Diogenes (ut paulo ante dicitur) definivit *bonum id quod eſſet natura abſolutum:* hujus igitur eſt conſequens, ut idem definiendo diceret *illud, quod prodeſſet, motum aut ſtatum eſſe natura abſoluti*. Pearcius.

18 *Hoc quarto, quod extremum poſui* bonum, *notitia facta eſt*] Sic Victorius & Gruterus ediderunt, nec aliter omnes fere codices. Quid autem ſibi velint hæc verba, pluſquam Œdipus ſit oportet, qui dixerit. Quid autem in mente noſter habuerit, docet cum paulo poſt ait *animum collatione rationis ad notionem* boni *pervenire*. Mſſ. Scaligeranus & Elienſ. pr. *quod extremum poſui* bonum boni *notitia* factum *eſt*. Lego *hoc quarto, quod extremum poſui* horum, boni *notitia facta eſt*. Quin & Lambinus exhibuit, *quod extremum poſui*, boni *notitia facta eſt:* idque non male. Alii, *bonorum notitia:* parum recte. *Daviſius*.

19 *Non acceſſione neque creſcendo*] Hoc ex eo ſequitur, quod Stoicis omnia bona ſint æqualia. Diogenes Laertius VII. 101. Vide ſis & infra cap. 14. ac Senecam epiſt. 76. *Idem*.

tio genere valet, non magnitudine. Nam cum æſtimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata ſit, neque rurſus in malis: quantumcumque eo addideris, in ſuo genere manebit. Alia eſt igitur propria æſtimatio virtutis: quæ genere, non creſcendo, valet.

Nec vero perturbationes animorum, quæ vitam inſipientium miſeram acerbamque reddunt, (quas Græci πάθη appellant: poteram ego verbum ipſum interpretans, morbos appellare: ſed non conveniret ad omnia: quis enim miſericordiam, aut ipſam iracundiam, morbum ſolet dicere? at illi dicunt πάθος. Sit igitur *perturbatio*, quæ nomine ipſo vitioſa declarari videtur) nec hæ perturbationes vi aliqua naturali moventur: omneſque hæ ſunt genere quatuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis & animi ἡδονὴν appellant, ego malo lætitiam appellare, quaſi geſtientis animi elationem voluptariam. Perturbationes autem nulla naturæ vi commoventur: omniaque ea ſunt opiniones ac judicia levitatis. Itaque his ſapiens ſemper vacabit.

XI. Omne autem, quod honeſtum ſit, id eſſe propter ſe expetendum, commune nobis eſt cum multorum aliorum philoſophorum ſententiis. Præter enim tres diſciplinas, quæ virtutem a ſummo bono excludunt, cæteris omnibus philoſophis hæc eſt tuenda ſententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, niſi honeſtum, eſſe voluerunt. Sed hæc quidem eſt perfacilis & perexpedita defenſio. Quis eſt enim, aut quis unquam fuit aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipiſci ſcelere quovis velit, non multis partibus malit ad ſeſe, etiam omni impunitate propoſita, ſine facinore, quam illo modo pervenire?

Quam vero utilitatem, aut quem fructum petentes, ſcire cupimus, illa, quæ occulta nobis ſunt, qui moveantur, quibuſque de cauſis ea verſentur in cælo? Quis autem tam agreſtibus inſtitutis vivit, aut quis contra ſtudia naturæ tam vehementer obduruit, ut a rebus cognitu dignis abhorreat, eaſ-

que

Digitized by Google

que ſine voluptate aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis eſt, qui majorum [20], aut Africanorum, aut ejus, quem tu in ore ſemper habes, proavi mei [21], cæterorumque virorum fortium atque omni virtute præſtantium, facta, dicta, conſilia cognoſcens, nulla animo afficiatur voluptate?

Quis autem honeſta in familia inſtitutus & educatus ingenue, non ipſa turpitudine, etiam ſi eum læſura non ſit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impure ac flagitioſe putet vivere? quis non odit ſordidos, vanos, leves, futiles? Quid autem dici poterit, ſi turpitudinem non ipſam per ſe fugiendam eſſe ſtatuerimus, quo minus homines tenebras & ſolitudinem nacti, nullo dedecore ſe abſtineant, niſi eos per ſe fœditate ſua turpitudo ipſa deterreat? Innumerabilia dici poſſunt in hanc ſententiam: ſed non neceſſe eſt. Nihil eſt enim, de quo minus dubitari poſſit, quam & honeſta expetenda per ſe, & eodem modo turpia per ſe eſſe fugienda.

Conſtituto autem illo, de quo ante diximus, quod honeſtum ſit, id eſſe ſolum bonum: intelligi neceſſe eſt, pluris id, quod honeſtum ſit, æſtimandum eſſe, quam illa media, quæ ex eo comparentur. Stultitiam autem, & temeritatem, & injuſtitiam, & intemperantiam cum dicimus eſſe fugienda propter eas res, quæ ex ipſis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod poſitum eſt, ſolum id eſſe malum, quod turpe ſit, hæc pugnare videatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, ſed ad turpes actiones, quæ oriuntur e vitiis. Quas enim Græci κακίας appellant, vitia malo, quam malitias, nominare.

XII. Næ tu, inquam, Cato, verbis illuſtribus & id quod vis declarantibus. Itaque mihi videris Latine docere philoſo-

20 *Qui* majorum *aut Africanorum*] Legendum *qui* Manliorum *aut Africanorum*; ut recte conjecit eruditiſſimus vir Joan. Clericus: nam, niſi fallor, illud *majorum* lectori ſemel monito non poteſt non incommodum videri. De Manliis Torquatis habuimus ſupra lib. I. cap. 7. & II. 19. *Idem*.

21 *Proavi mei*] Ne quis ideo mendum ſubeſſe ſuſpicetur, quia Cato Cenſorius, quem Cicero ſignificat, multo antiquior fuerit quam proavus: nam eſt hoc familiare Ciceroni, ut *proavos* appellet ab ejus ætate longiſſime remotos; ut in epiſtola ad Appium, lib. III. Fam. ep. 11. *Si cenſor es, de proavo multum cogitato tuo:* cum de Appio Cæco, qui Pyrrhi pacem diſſuaſit, eum loqui conſtet. *P. Manutius*.

ſophiam, & ei quaſi civitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre ſeſe noſtris ſermonibus: & iſta maxime propter limatam quandam & rerum & verborum tenuitatem. Scio [22] enim eſſe quoſdam, qui quavis lingua philoſophari poſſint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utuntur: ipſique dicunt, ea ſe modo probare, quibus natura tacita aſſentiatur. Itaque in rebus minime obſcuris non multus eſt apud eos diſſerendi labor. Quare attendo te ſtudioſe, &, quæcumque rebus iis, de quibus hic ſermo eſt, nomina imponis, memoriæ mando. Mihi enim erit iiſdem iſtis fortaſſe jam utendum. Virtutibus igitur rectiſſime mihi videris, & ad conſuetudinem noſtræ orationis, vitia poſuiſſe contraria. Quod enim vituperabile eſt per ſe ipſum, id eo ipſo vitium nominatum puto, vel etiam a vitio dictum vituperari. Sin κακίαν malitiam dixiſſes, ad aliud nos unum certum vitium conſuetudo Latina traduceret. Nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur.

Tum ille: His igitur ita poſitis, inquit, ſequitur magna contentio: quæ pertractata eſt a Peripateticis mollius. Eſt enim eorum conſuetudo dicendi non ſatis acuta, propter ignorationem dialecticæ. Carneades tuus, egregia quadam exercitatione in dialecticis, ſummaque eloquentia, rem in ſummum diſcrimen adduxit: propterea quod pugnare non deſtitit, in omni hac quæſtione, quæ de bonis & malis appelletur, non eſſe rerum Stoicis cum Peripateticis controverſiam, ſed nominum. Mihi autem nihil tam perſpicuum videtur, quam has ſententias eorum philoſophorum re inter ſe magis, quam verbis, diſſidere. Majorem multo inter Stoicos & Peripateticos rerum eſſe ajo diſcrepantiam quam verborum: quippe, cum Peripatetici omnia, quæ ipſi bona appellant, pertinere dicant ad beate vivendum: noſtri vero, quod æſtimatione omnino aliqua dignum ſit, complecti [23] beatam vitam putent.

XIII. An

22 *Scio enim eſſe quoſdam, qui quavis lingua philoſophari poſſint; nullis* tamen *partitionibus*] Nihil eſt apertius quam legi debere, mutatis particularum ſedibus, *Scio tamen eſſe quoſdam, qui quavis lingua philoſophari poſſint; nullis* enim *partitionibus, nullis definitionibus utuntur*. Ad Epicureos reſpicit. Vide ſupra lib. II. cap. 2. 9. 10. *Daviſius*.

23 *Complecti*] Pall. noſtrique Pariſ. pr. tert. C.C.C. Med. & Elienſ. *compleri beatam vitam*.

XIII. An vero certius quidquam poteſt eſſe, quam illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non poſſe ſapientem beatum eſſe, cum eculeo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, ut in omnibus tormentis conſervetur beata vita ſapienti. Etenim ſi dolores eoſdem tolerabilius patiuntur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leviore de cauſa: opinio facit, non natura, vim doloris aut majorem, aut minorem.

Ne illud quidem eſt conſentaneum, ut, ſi, cum tria genera bonorum ſint, quæ ſententia eſt Peripateticorum, eo beatior quiſque ſit, quo ſit corporis aut externis bonis plenior; ut hoc idem approbandum ſit nobis, ut, qui plura habeat ea, quæ in corpore magni æſtimantur, ſit beatior. Illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant: noſtri nihil minus. Nam cum ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æſtimandam; certe minus ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum.

[24] Etenim ſi & ſapere expetendum ſit, & valere; conjunctum

tam. Recte ſine dubio; quod etiam Gruterus ſtatuit. Id arripiens Gujetus reponit, *noſtri* eo, *quod æſtimatiane omnino aliqua dignum ſit*, compleri *vitam beatam putent*. Sed hæc emendatio, nun minus ac vulgata ſcriptura, Stoicorum ſententiæ prorſus adverſatur: nam, cum Peripatetici bona tripartito diviſerint, nec ſine corporis firmitate fortunæque ſtabilitate compleri vitam beatam poſſe cenſuerint, *haneſtum* Stoicis ſolum bonum videbatur, eoque vitam beatiſſimam putabant effici; nec in alio loco *τὰ ἀξίαν ἔχοντα* quæ Cicero vocavit *æſtimabilia*, quam *ἐν ἀδιαφόροις*, *in indifferentibus*, ponebant. Vide modo noſtrum infra cap. 15. 16. Laertium VII. 105. & Stobæum Eclog. Ethic. lib. II. pag. 172. ſeq. Hoc quod fugit interpretes, nonnullis librariis fuit cognitum: quapropter Elienſ. ſec. habet *complecti beatam vitam* non *putent*. Sed ineunda eſt alia corrigendi ratio. Pariſ. pr. *noſtri* non *quod æſtimatione omnino aliqua dignum ſit*. Pal. pr. *noſtri* non *quod* ex omni *æſtimatiane aliqua dignum ſit*. Legas oportet, *noſtri* non ex omni, *quod æſtimatione aliqua dignum ſit*, compleri *beatam vitam putent*. Adi cap. 13. Tuſc. V. 14. 16. & Agellium XVIII. 1. *Idem*.

24 *Etenim ſi valere & ſapere magis expetendum ſit, quam ſapere ſolum*] Hic locus varie legitur. In nonnullis codicibus in hunc modum, *Etenim ſi valere & ſapere magis expetendum ſit, quam ſapere ſolum; neque tamen ſi utrumque ſit æſtimatione dignum, pluris ſit conjunctum, quam ſapere ipſum ſeparatim*. Nam &c. In veteri codice ſic legitur, *Etenim ſi & ſapere expetendum ſit & valere, conjunctum utrumque magis expetendum ſit, quam ſapere ipſum ſeparatim. Nam qui valetudinem æſtimatiane aliqua dignam judicamus, neque tamen* &c. Alii codices plura habent, in hunc modum; *Etenim ſi & ſapere expetendum ſit, & valere; conjunctum utrumque magis expetendum ſit, quam ſapere ſolum; neque tamen ſi utrumque ſit æſtimatione dignum, pluris ſit conjunctum, quam ſapere ipſum ſeparatum. Nam qui valetudinem æſtimatiane aliqua dignam videamus, neque tamen eam*, &c. *Morelius*. Hoc modo tamen ali-

Digitized by Google

ctum utrumque magis expetendum ſit, quam ſapere ſolum: neque tamen, ſi utrumque ſit æſtimatione dignum, pluris ſit conjunctum, quam ſapere ipſum ſeparatum. Nam qui valetudinem æſtimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem cenſemus nullam eſſe tantam æſtimationem, ut ea virtuti anteponatur. Quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum eſt, quæ & honeſta actio ſit, & ſine dolore, eam magis eſſe expetendam, quam ſi eſſet eadem actio cum dolore. Nobis aliter videtur: recte, ſecuſne, poſtea. Sed poteſtne rerum major eſſe diſſenſio?

XIV. Ut enim obſcuratur & offunditur luce ſolis lumen lucernæ; & ut interit magnitudine maris Ægæi ſtilla muriæ: & ut in divitiis Crœſi teruncii acceſſio; & gradus unus in ea via, quæ eſt hinc in Indiam: ſic, cum ſit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis iſta rerum in corpore ſitarum æſtimatio ſplendore virtutis & magnitudine obſcuretur & obruatur atque intereat neceſſe eſt. Et quemadmodum opportunitas (ſic enim appellemus *εὐκαιρίαν*) non fit major productione temporis, (habent enim ſuum modum quæcumque opportuna dicuntur) ſic recta effectio (*κατόρθωσιν* enim ita appello, quoniam rectum factum *κατόρθωμα*) recta igitur effectio, item convenientia, denique ipſum bonum, quod in eo poſitum eſt, ut naturæ conſentiat, creſcendi acceſſionem nullam habet.

Ut enim opportunitas illa, ſic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione majora: ob eamque cauſam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, ſi ſit longa, quam ſi brevis: utunturque ſimili. Ut ſi cothurni laus illa eſſet, ad pedem apte convenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus: ſic quorum omne bonum convenientia atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora brevioribus anteponentur.

aliquid manifeſte deeſt. Ut autem locum recte capiamus, reminiſcamur oportet virtutes ſolas Stoicis *αἱρετὰς* *expetendas* videri; cum res *ἀδιάφορα* *indifferentes*, & quæ nec bonæ nec malæ ſunt, *ἀξίαν ἔχειν*, *ληπτὰ ὀν καὶ ἐκλέγωνται* *æſtimatione dignæ*, *ſumendæ ſint & eligendæ*. Vide noſtrum IV. 8. Stobæum Ecl. Ethic. p. 170. & Plutarchum de Repugn. Stoic. pag. 1042. *Daviſius*.

Nec vero ſatis acute dicunt : Si bona valetudo pluris æſtimanda ſit longa quam brevis, ſapientiæ quoque uſus longiſſimus quiſque ſit plurimi. Non intelligunt, valetudinis æſtimationem ſpatio judicari : virtutis, opportunitate : ut videantur qui illud dicant, iidem hoc eſſe dicturi, bonam mortem & bonum partum meliorem longum eſſe quam brevem. Non vident, alia brevitate pluris æſtimari ; alia diuturnitate.

Itaque conſentaneum eſt his, quæ dicta ſunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, creſcere putent poſſe, iiſdem placere, eſſe alium alio etiam ſapientiorem, itemque alium magis alio vel peccare, vel recte facere. Quod nobis non licet dicere : qui creſcere bonorum finem non putamus. Ut enim qui demerſi ſunt in aqua, nihilo magis reſpirare poſſunt, ſi non longe abſunt a ſummo, ut jam jamque poſſint emergere, quam ſi etiam tum eſſent in profundo ; nec catulus ille, qui jam appropinquat ut videat, plus cernit quam is, qui modo eſt natus : ita qui proceſſit aliquantum ad virtutis aditum, nihilo minus in miſeria eſt quam ille, qui nihil proceſſit.

XV. Hæc mirabilia videri intelligo. Sed cum certe ſuperiora firma, ac vera ſint, his autem ea conſentanea & conſequentia : ne de eorum quidem veritate eſt dubitandum. Sed quanquam negent, nec virtutes, nec vitia creſcere : attamen utrumque eorum [25] fundi quodam modo & quaſi dilatari putant. Divitias autem Diogenes [26] cenſet non eam modo vim ha-

25 *Utrumque eorum fundi*] Seneca epiſt. 74. *Quod rectum eſt, nec magnitudine æſtimatur, nec numero, nec tempore : non magis produci, quam contrahi poteſt. Honeſtam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in unum diem coge ; æque honeſta eſt. Modo latius virtus* funditur ; *regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberoſque diſpenſat officia : modo arcto fine circumdatur paupertatis, exilii, orbitatis : non tamen minor eſt, ſi ex altiore faſtigio in privatum, ex regio in humilem ſubducitur*, &c. Forſan *in privatum* ſtatum, *ex regio in humilem ſubducitur*. Vide Lipſium Manud. ad Philoſ. Stoic. III. 3. *Idem*.

26 *Divitias autem Diogenes*] Diogenem intellige Babylonium, Chryſippi auditorem, & Antipatri magiſtrum, magnum & gravem Stoicum, qui aliquando Romam ab Athenienſibus cum Carneade legatus miſſus eſt, adoleſcentibus Scipione & Lælio, ut eſt in Tuſcul. a Cicerone ſcriptum. Ejus ſententiam de divitiis ad voluptatem & valetudinem gignendam non modo valentibus, ſed etiam ut retineantur & ſerventur vim habentibus, non recte accommodari poſſe ad virtutem & artes, diſſimilitudine oſtendit. Dictum eſt antea quæ Stoicis τὰ μέσα dicuntur, ἀρχὰς εἶναι τῶν καθηκόντων : in officiis vero & recte factis neminem ea continere poſſunt. Addit rationem, Bonum non niſi a bono contineri poſſe. Ea vero media neque in bonis eſſe, neque in malis. *Morelius*.

Digitized by Google

habere, ut quaſi duces ſint ad voluptatem & ad valetudinem bonam, ſed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in cæteris artibus, ad quas eſſe dux pecunia poteſt, continere autem non poteſt. Itaque ſi voluptas, aut ſi bona valetudo ſit in bonis, divitias quoque in bonis eſſe ponendas: at, ſi ſapientia bonum ſit, non ſequi, ut etiam divitias bonum eſſe dicamus. Nec ab ulla re, quæ non ſit in bonis, id, quod ſit in bonis, contineri poteſt: ob eamque cauſam, quia cognitiones comprehenſioneſque rerum, e quibus efficiuntur artes, appetitionem movent; cum divitiæ non ſint in bonis, nulla ars divitiis contineri poteſt.

Quod ſi de artibus concedamus, virtutis tamen non ſit eadem ratio; propterea quod hæc plurimæ commentationis & exercitationis indigeat, quod idem in artibus non ſit: & quod virtus ſtabilitatem, firmitatem, conſtantiam totius vitæ complectatur, nec eadem hæc in artibus eſſe videamus.

Deinceps explicatur differentia rerum: quam ſi non ullam eſſe diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Ariſtone: nec ullum ſapientiæ munus aut opus inveniretur, cum inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino intereſſet, neque ullum delectum adhiberi oporteret. Itaque cum ſatis eſſet conſtitutum, id ſolum eſſe bonum, quod eſſet honeſtum, & id malum ſolum, quod turpe: tum inter hæc, & illa quæ nihil valerent ad beate miſereve vivendum, aliquid tamen, quo differrent, eſſe voluerunt, ut eſſent eorum alia æſtimabilia, alia contra, alia neutrum.

Quæ autem æſtimanda eſſent, eorum in aliis ſatis eſſe cauſæ, quamobrem quibuſdam anteponerentur, ut in valetudine, ut in integritate ſenſuum, ut in doloris vacuitate, ut in gloria, divitiis, ſimilibus rebus: alia autem non eſſe ejuſmodi. Itemque eorum, quæ nulla æſtimatione digna eſſent, partim ſatis habere cauſæ, quamobrem rejicerentur, ut dolorem, morbum, ſenſuum amiſſionem, paupertatem, ignominiam, ſimilia horum: partim non. Itemque hinc eſſe illud exortum, quod Zeno προηγμενον, contraque quod ἀποπροηγμένον nominavit, cum uteretur in lingua copioſa factis tamen nominibus

ac novis : quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. Quanquam tu hanc copioſiorem etiam dicere ſoles. Sed non alienum eſt, quo facilius vis verbi intelligatur, rationem hujus verbi faciendi Zenonis exponere. .

XVI. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipſum quaſi productum eſſe ad dignitatem, (id enim eſt *προηγμένον*) ſed eos, qui in aliquo honore ſint, quorum ordo proxime accedit, ut ſecundus ſit ad regium principatum : ſic in vita non ea, quæ primario loco ſunt, ſed ea, quæ ſecundum locum obtinent, *προηγμένα*, id eſt producta, nominentur. Quæ vel ita appellemus (id erit verbum e verbo) vel [27] promota & remota, vel, ut dudum diximus, præpoſita, vel præcipua, & illa rejecta. Re enim intellecta in verborum uſu faciles eſſe debemus.

Quoniam autem omne, quod eſt bonum, primum locum tenere dicimus, neceſſe eſt, nec bonum eſſe, nec malum hoc, quod præpoſitum, vel præcipuum nominamus. Itaque id definimus, quod ſit indifferens, cum æſtimatione mediocri. Quod enim illi *ἀδιάφορον* dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. Neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut ſecundum naturam eſſet, aut contra : nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod ſatis æſtimabile eſſet : nec, hoc poſito, non aliqua eſſent præpoſita.

Recte igitur hæc facta diſtinctio eſt : atque etiam ab iis, quo facilius res perſpici poſſit, hoc ſimile ponitur. Ut enim, inquiunt, ſi hoc fingamus eſſe quaſi finem & ultimum, ita jacere talum, ut rectus aſſiſtat : qui ita talus erit jactus, ut cadat rectus, præpoſitum quiddam habebit ad finem ; qui aliter, contra : neque tamen illa præpoſitio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit : ſic ea, quæ ſunt præpoſita, referuntur

27 *Vel promota & remota ..... vel præcipua, & illa rejecta*] Lambinus legit *vel promota*, ut illa *remota*. Bene : nam *remota* *ἀποπροηγμένα* proprie opponuntur *promotis* *προηγμένοις*. Inſuper tamen (id quod illum, acutiſſimum licet, fugerat) legendum arbitror, *vel præcipua*, ut *illa rejecta* : eadem enim ratione hæc mutanda eſſe videntur, atque illa. En totam ſententiam eo modo, quo ſcripſiſſe Ciceronem arbitror : *quæ vel ita* (producta) *appellemus* (*id erit verbum e verbo*) *vel promota, ut illa remota ; vel* (*ut dudum diximus*) *præpoſita vel præcipua, ut illa rejecta*. Pearcius.

Digitized by Google

tur illa quidem ad finem , ſed ad ejus vim naturamque nihil pertinent .

Sequitur illa diviſio , ut bonorum alia ſint ad illud ultimum pertinentia , (ſic enim appello , quæ τελικὰ dicuntur : jam hoc ipſum inſtituamus , ut placuit , pluribus verbis dicere , quod uno non poterimus , ut res intelligatur) alia autem efficientia , quæ Græci ποιητικὰ , alia utrumque . De pertinentibus nihil eſt bonum , præter actiones honeſtas . De efficientibus , nihil præter amicum . Sed & pertinentem , & efficientem ſapientiam volunt eſſe . Nam quia ſapientia eſt conveniens actio , eſt ex illo pertinenti genere , quod dixi . Quod autem honeſtas actiones affert , & efficit , ideo efficiens dici poteſt .

XVII. Hæc , quæ præpoſita dicimus , partim ſunt per ſe ipſa præpoſita , partim quod aliquid efficiunt , partim ob utrumque . Per ſe , ut quidam habitus oris & vultus , ut ſtatus , ut motus ; in quibus ſunt & præponenda quædam , & rejicienda : alia ob eam rem præpoſita dicuntur , quod ex ſe aliquid efficiant , ut pecunia : alia autem ob utramque rem , ut integri ſenſus , ut bona valetudo .

De bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν , aptius eſt hoc loco bonam famam appellare , quam gloriam) Chryſippus quidem & Diogenes , detracta utilitate , ne digitum quidem , ejus cauſa , porrigendum eſſe dicebant . Quibus ego vehementer aſſentior . Qui autem poſt eos fuerunt , cum Carneadem ſuſtinere non poſſent , hanc , quam dixi , bonam famam , ipſam propter ſe præpoſitam & ſumendam eſſe dixerunt , eſſeque hominis ingenui & liberaliter educati , velle bene audire a parentibus , a propinquis , a bonis etiam viris , idque propter rem ipſam ; non propter uſum : dicuntque , ut liberis conſultum velimus , etiam ſi poſthumi futuri ſint , propter ipſos ; ſic futuræ poſt mortem famæ tamen eſſe propter rem , etiam detracto uſu , conſulendum .

Sed cum , quod honeſtum ſit , id ſolum bonum eſſe dicamus , conſentaneum tamen eſt , fungi officio , cum id officium nec in bonis ponamus , nec in malis . Eſt enim aliquid in his

rebus

rebus probabile, & quidem ita, ut ejus ratio reddi poſſit: ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi poſſit. Eſt autem *officium*, quod ita factum eſt, ut ejus facti probabilis ratio reddi poſſit. Ex quo intelligitur, officium medium quoddam eſſe, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis. Quoniamque in his rebus, quæ neque in virtutibus ſunt, neque in vitiis, eſt tamen quiddam, quod uſui poſſit eſſe, tollendum id non eſt. Eſt autem ejus generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio poſtulet agere aliquid, & facere, eorum. Quod autem ratione actum ſit, id officium appellamus. Eſt igitur officium ejus generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis.

XVIII. Atque perſpicuum etiam illud eſt, in iſtis rebus mediis aliquid agere ſapientem. Judicat igitur, cum agit, officium illud eſſe: quod [28] quoniam nunquam fallitur in judicando, erit in mediis rebus officium. Quod efficitur etiam hac concluſione rationis. Quoniam enim videmus eſſe quiddam, quod recte factum appellemus, id autem eſt perfectum officium: erit [29] autem etiam inchoatum: ut, ſi juſte depoſitum reddere in recte factis ſit, in officiis ponatur depoſitum reddere: illo enim addito, *juſte*, facit [30] recte factum: per ſe autem hoc ipſum *reddere* in officio ponitur. Quoniamque non dubium eſt, quin in iis, quæ media dicimus, ſit aliud ſumendum, aliud rejiciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio continetur. Ex quo intelligitur, quoniam ſe ipſos omnes natura diligunt, tam inſipientem, quam ſapientem, ſumpturum quæ ſecundum naturam ſint, rejecturumque contraria. Ita eſt quoddam commune officium ſapientis, & inſipientis: Ex quo efficitur, verſari in iis, quæ media dicamus.

Sed cum ab his omnia proficiſcantur officia, non ſine cauſa dicitur ad ea referri omnes noſtras cogitationes: in his & excel-

28 Quod *quoniam nunquam fallitur*] Lego *qui quoniam nunquam* &c. ut pronomen ad *ſapientem* referatur. Et ita legendum ſuſpicatur Gujetus, niſi forte *quod quoniam* ſit additamentum. *Daviſius*.

29 *Erit* autem *etiam inchoatum*] Vel cum Lambino deleatur *autem*; vel legatur, *erit item etiam inchoatum*. Idem.

30 Facit *recte factum*] Lambinus emendavit *fit recte factum*. Mihi placet *ex fit recte factum*; quod literarum ductus a Tullii manu fuiſſe ſuadet. *Idem*.

Digitized by Google

exceſſum e vita, & in vita manſionem. In quo enim plura ſunt, quæ ſecundum naturam ſunt, hujus officium eſt in vita manere: in quo autem aut ſunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium eſt e vita excedere. Ex quo apparet, & ſapientis eſſe aliquando officium, excedere e vita, cum beatus ſit: & ſtulti manere in vita, cum ſit miſer. Nam bonum illud, & malum, quod ſæpe jam dictum eſt, poſtea conſequitur. Prima autem illa naturæ, ſive ſecunda, ſive contraria, ſub judicium ſapientis & delectum cadunt: eſtque illa ſubjecta quaſi materia ſapientiæ. Itaque & manendi in vita, & migrandi ratio omnibus iis rebus, quas ſupra dixi, metienda. Nam neque iis, qui [a] virtute retinentur in vita, neque iis, qui ſine virtute ſunt, mors eſt oppetenda: [b] ut ſæpe officium eſt ſapientis, deſciſcere [31] a vita, cum ſit beatiſſimus, ſi id opportune facere poſſit; quod eſt convenienter naturæ vivere. Sic enim cenſent, opportunitatis eſſe beate vivere. Itaque a ſapientia præcipitur, ſe ipſam, [c] ſi uſus ſit, ſapiens ut relinquat. Quamobrem cum vitiorum iſta vis non ſit, ut cauſam afferant mortis voluntariæ: perſpicuum eſt, etiam ſtultorum, qui iidem miſeri ſint, officium eſſe manere in vita, ſi ſint in majore parte earum rerum, quas ſecundum naturam eſſe dicimus. Et quoniam excedens e vita & manens æque miſer eſt, nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non ſine cauſa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui poſſint, eſſe in vita manendum.

XIX. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi natura [32] fieri, ut liberi a parentibus amentur: a quo initio profectam

a Lamb. *virtute fruuntur, manendum in vita; neque*

b Lamb. *& ſæpe*

31 *Deſciſcere a vita .... quod eſt convenienter naturæ vivere*] Qui non diſcedit e vita, cum diſcedendum ſapientia præcipit, non vivit convenienter naturæ: ergo qui tum diſcedit, quando debet, vivit convenienter naturæ. Non vivit quidem, poſtquam diſceſſit e vita, ſed vivit, cum diſcedendi conſilium capit. *Anonym.*

c Vict. Man. Lamb. *ſi juſſerit*

32 *Natura fieri*] Quod & convenienter naturæ, & ut obſiſterent Epicuro, ſtatuerunt Stoici. Negabat enim Epicurus illam naturalem φιλοστοργίαν ad hominem pertinere. Ideo, ne liberos alerent ſapientes, jubebat. Noverat, ait Epictetus, fore, ut ſi ſemel liberi ſuſciperentur, non in noſtra eſſet poteſtate eos non amare, eos non tueri, eos non educare &c. *Morelius.*

Digitized by Google

ſectam communem humani generis ſocietatem perſequimur. Quod primum intelligi debet figura membriſque corporum; quæ ipſa declarant procreandi a natura habitam eſſe rationem. Neque vero hæc inter ſe congruere poſſint; ut natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in beſtiis vis naturæ inſpici poteſt: quarum in fœtu & in educatione laborem cum cernimus, naturæ ipſius vocem videmur audire. Quare ut perſpicuum eſt, natura nos a dolore abhorrere: ſic apparet a natura ipſa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli.

Ex hoc naſcitur, ut etiam communis hominum inter homines naturalis ſit commendatio, ut oporteat hominem ab homine, ob id ipſum quod homo ſit, non alienum videri. Ut enim in membris alia ſunt tanquam tibi nata, ut oculi, ut aures: aliqua etiam cæterorum membrorum uſum adjuvant, ut crura, ut manus: ſic immanes quædam beſtiæ ſibi ſolum natæ ſunt: at illa, quæ in concha patula pinna [33] dicitur; iſque, qui enat e concha, qui, quod eam cuſtodiat, pinnoteres vocatur, in eamque cum ſe recipit, includitur, ut videatur monuiſſe, ut caveret: itemque formicæ, apes, ciconiæ, aliorum etiam cauſa quædam faciunt. Multo magis hæc conjunctio eſt hominis. Itaque natura ſumus apti ad cœtus, concilia, civitates.

Mundum autem cenſent regi numine deorum, eumque eſſe quaſi communem urbem & civitatem hominum & deorum: & unumquemque noſtrum ejus mundi eſſe partem; ex quo illud natura conſequi, ut communem utilitatem noſtræ anteponamus. Ut enim leges omnium ſalutem ſingulorum ſaluti anteponunt; ſic vir bonus, & ſapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quam unius alicujus aut ſuæ conſulit. Nec magis vituperandus eſt proditor patriæ, quam communis utilitatis aut ſalutis deſertor, propter

ſuam

33 *Pinna*] Plinius, IX. 42. Concharum, inquit, generis & pinna eſt. Naſcitur in limoſis ſubrecta ſemper, nec unquam ſine comite, quem pinnoterem vocant, alii pinnophylacem: is eſt ſquilla parva, alibi cancer dapis aſſectator. Pandit ſe pinna, luminibus orbum corpus intus minutis piſcibus præbens. Aſſultant illi protinus, & ubi licentia ac audacia crevit, implent eam. Hoc tempus ſpeculatus index, morſu levi ſignificat. Illa ore compreſſo, quicquid incluſit exanimat, partemque ſocio tribuit. *Idem*.

ſuam utilitatem aut ſalutem. Ex quo fit, ut laudandus ſit is, qui mortem oppetat pro republica, quod doceat, cariorem eſſe patriam nobis, quam noſmetipſos. Quoniamque illa vox inhumana & ſcelerata ducitur eorum, qui negant ſe recuſare, quo minus [34] ipſis mortuis terrarum omnium deflagratio conſequatur: quod vulgari quodam verſu Græco pronuntiari ſolet: certe verum eſt, etiam iis, qui aliquando futuri ſint, eſſe propter ipſos conſulendum.

XX. Ex hac animorum affectione teſtamenta commendationeſque morientium natæ ſunt. Quodque nemo in ſolitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia; facile intelligitur, nos ad conjunctionem congregationemque hominum & ad naturalem [35] communitatem eſſe natos. Impellimur autem natura, ut prodeſſe velimus quam plurimis, in primiſque docendo, rationibuſque prudentiæ tradendis. Itaque non facile eſt invenire, qui quod ſciat ipſe, non tradat alteri. Ita non ſolum ad diſcendum propenſi ſumus, verum etiam ad docendum. Atque ut tauris natura datum eſt, ut pro vitulis contra leones ſumma vi impetuque contendant: ſic ii, qui valent opibus, atque id facere poſſunt, ut de Hercule & de Libero accepimus, ad ſervandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Jovem cum optimum & maximum dicimus, cumque eundem ſalutarem, hoſpitalem, ſtatorem; hoc intelligi volumus, ſalutem hominum in ejus eſſe tutela. Minime autem convenit, cum ipſi inter nos abjecti neglectique ſimus, poſtulare, ut diis immortalibus cari ſimus, & ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis cauſa habeamus; ſic inter nos natura ad civilem communitatem conjuncti & conſociati ſumus. Quod ni ita ſe haberet, nec juſtitiæ ullus eſſet, nec bonitati locus.

34 *Quo minus, ipſis mortuis, terrarum omnium deflagratio conſequatur*] Græcus, ad quem reſpexit, verſus eſt,

Ἐμοῦ θανόντος, γαῖα μιχθήτω πυρί.

Extat apud Suetonium Nerone cap. 38. Dionem lib. LVIII. & Joan. Xiphilinum in epit. Hic idem verſiculus in mentem fuit Senecæ de Clement. II. 2. *Daviſius.*

35 *Ad* naturalem *communitatem eſſe natos*] Homines *ad* naturalem natos *eſſe communitatem* vix, ut opinor, Cicero diceret. Igitur vel vocem *naturalem* delendam puto, vel legendum *ad* civilem *communitatem eſſe natos*. Paulo poſt: *Inter nos natura ad* civilem communitatem *conjuncti & conſociati ſumus*. Vide ſis & N. D. II. 31. *Id.*

Et quo modo hominum inter homines juris eſſe vincula putant, ſic homini nihil juris eſſe cum beſtiis. Præclare enim Chryſippus, cætera nata eſſe hominum cauſa & deorum: eos autem communitatis & ſocietatis ſuæ: ut beſtiis homines uti ad utilitatem ſuam poſſint ſine injuria. Quoniamque ea natura eſſet hominis, ut ei cum genere humano quaſi civile jus intercederet: qui id conſervaret, eum juſtum: qui migraret, injuſtum fore. Sed quemadmodum, theatrum cum commune ſit, recte tamen dici poteſt, ejus eſſe eum locum, quem quiſque occuparit, ſic in urbe mundove communi non adverſatur jus, quo minus ſuum quidque cujuſque ſit.

Cum autem ad tuendos conſervandoſque homines hominem natum eſſe videamus; conſentaneum eſt huic naturæ, ut ſapiens velit gerere & adminiſtrare rempublicam: atque, ut e natura vivat, uxorem adjungere, & velle ex ea liberos procreare. Ne amores [36] quidem ſanctos a ſapiente alienos eſſe arbitrantur. Cynicorum [37] autem rationem atque vitam alii cadere in ſapientem dicunt, ſi quis ejuſmodi forte caſus inciderit, ut id faciendum ſit: alii nullo modo.

Ut vero conſervetur omnis homini erga hominem ſocietas, conjunctio, caritas: & emolumenta, & detrimenta, quæ ὠφελήματα & βλάμματα appellant, communia eſſe voluerunt: quorum altera proſunt, nocent altera. Nec ſolum ea communia, verum etiam paria eſſa dixerunt. Commoda autem & incommoda (ita enim εὐχρηστήματα & δυσχρηστήματα appello) communia eſſe voluerunt. Illa enim, quæ proſunt aut quæ nocent, aut bona ſunt aut mala: quæ ſint paria neceſſe eſt.

Com-

36 *Ne amores quidem ſanctos*] Eleganter mihi videtur Panætius reſpondiſſe adoleſcentulo cuidam quærenti, an ſapiens amaturus eſſet. *De ſapiente*, inquit, *videbimus: mihi & tibi, qui adhuc a ſapiente tam longe abſumus, non eſt committendum ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem ſibi*. Seneca, epiſt. CXVI. *Olivetus*.

37 *Cynicorum*] Κυνιεῖν σοφὸν, pro Stoicorum ſententia, teſtantur Diogenes Laertius VII. 121. & Stobæus Eclog. Ethic. p. 184. Et ſane, præter *Arrianum*, Cynicam vitam ſummopere laudat Maximus Tyrius Diſſert. XX. A Stoicis nulla fere re differebant, niſi quod ſordibus & impudentia gauderent, in propatulo res Veneris exercerent, in ſermone decori rationem non haberent, & dialecticam, phyſicam, diſciplinaſque liberales ſpernerent. Vide Laertium VI. 103. 104. Lactantium Div. Inſt. III. 15. ac Epitomes cap. 39. denique Ciceronem Offic. I. 35. 41. In veſtitu quoque nonnulla fuit diſcrepantia, de qua conſule Juvenalem XIII. 121. *Davisius*.

Commoda autem aut incommoda in eo genere ſunt, quæ præpoſita & rejecta dicimus. Ea poſſunt paria non eſſe: ſed emolumenta communia eſſe dicuntur. Recte autem facta & peccata non habentur communia.

XXI. Amicitiam autem adhibendam eſſe cenſent, quia ſit ex eo genere, quæ proſunt. Quanquam autem in amicitia alii dicant, æque caram eſſe ſapienti rationem amici ac ſuam: alii autem ſibi cuique cariorem ſuam: tamen hi quoque poſteriores fatentur alienum eſſe a juſtitia, ad quam nati eſſe videamur, detrahere quid de aliquo, quod ſibi aſſumat. Minime vero probatur huic diſciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut juſtitiam propter utilitates adſciſci aut probari. Eædem enim utilitates poterunt eas labefactare atque pervertere. Etenim nec juſtitia, nec amicitia eſſe omnino poterunt, niſi ipſæ per ſe expetantur.

Jus autem, quod ita dici appellarique poſſit, id eſſe natura: alienumque eſſe a ſapiente non modo injuriam cui facere, verum etiam nocere. Nec vero rectum eſt cum amicis aut bene meritis conſociare aut conjungere injuriam: graviſſimeque & veriſſime defenditur, nunquam æquitatem ab utilitate poſſe ſejungi: &, quidquid æquum juſtumque eſſet, id etiam honeſtum: viciſſimque, quidquid eſſet honeſtum, id juſtum etiam atque æquum fore.

Ad eaſque virtutes, de quibus diſputatum eſt, dialecticam etiam adjungunt, & phyſicam: eaſque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quod habeat rationem, ne cui falſo aſſentiamur, neve unquam captioſa probabilitate fallamur, eaque, quæ de bonis & malis diceremus [38], ut tenere tuerique poſſimus. Nam ſine hac arte quemvis arbitrabantur a vero abduci, fallique poſſe. Recte igitur, ſi omnibus in rebus temeritas ignoratioque vitioſa eſt, ab his ea [39], quæ tollit hæc, virtus nominata eſt.

38 *De bonis & malis* diceremus] Omnino legendum *differemus*, ut optime Joſ. Scaliger emendavit. *Idem*.

39 Ars *ea*, *quæ tollit hæc*] Cui teretes aures ſunt intelligenſque judicium, is non dubito quin hoc magis probet, accedente libri veteris auctoritate, quam illud vulgo receptum *ab his ea quæ tollit hæc*. P. Manut. Vulgo *ab his ea quæ tollit* &c. Multis autem paraſangis elegantior eſt lectio, quam præſtant Scali-

Phyſicæ quoque non ſine cauſa tributus idem eſt honos: propterea quod qui convenienter naturæ victurus ſit, ei & proficiſcendum eſt ab omni mundo, & ab ejus procuratione. Nec vero poteſt quiſquam de bonis & de malis vere judicare, niſi omni cognita ratione naturæ, & vitæ etiam deorum, & utrum conveniat, necne, natura hominis cum univerſa. Quæque ſunt vetera præcepta ſapientium, qui jubent *tempori parere* [40], & *ſequi* [41] *deum*, & *ſe noſcere* [42], & *nihil nimis*; hæc ſine phyſicis quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo poteſt. Atque etiam ad juſtitiam colendam, ad tuendas amicitias & reliquas caritates quid natura valeat, hæc una cognitio poteſt tradere. Nec vero pietas adverſus deos, nec quanta his gratia debeatur, ſine explicatione naturæ intelligi poteſt.

XXII. Sed jam ſentio me eſſe longius provectum, quam propoſita ratio poſtularet. Verum admirabilis compoſitio diſciplinæ, incredibiliſque rerum traxit ordo: quem, per deos immortales! nonne miraris? Quid enim aut in natura, qua nihil eſt aptius, nihil deſcriptius, aut in operibus manu factis tam compoſitum, tamque compactum & coagmentatum inveniri poteſt? quid poſterius priori non convenit? quid ſequitur, quod non reſpondeat ſuperiori? quid non ſic [43] aliud ex alio necti-

Scaligeri codex & Elienſ. quamque Manutius in Mſſ. repertam probavit. *Daviſius*.

40 *Tempori parere*] Sic aliorum, ſic etiam noſtri Mſſ. Verumtamen, probante Grutero, Victorius legit *tempori parcere*. Prius itaque audiamus virum doctiſſimum, quam ſententiam dicamus. Sic igitur ille Var. Lect. XI. 19. „ Vereor ne *parcere* pro *parere*, in„ jecta in medium indefinitum verbum litte„ ra, legi debeat... Nam qui præcepta „ hæc ſeptem Sapientium tradiderunt, χρέω „ πεῖθε, in illis poſuere; nullum autem quod „ reſpondeat huic, ſi, ut nunc in omnibus „ libris eſt, *parere* legatur, attulere. Ut „ Soſiades qui plurimas ipſorum ὑποθήκας „ hujuſcemodi collegit. Leguntur autem il„ læ apud Joannem Stobæum in III. libro. „ Præterea Clemens Alexandrinus in primo „ Stromate [immo Strom. V.] hujus vo„ cis mentionem fecit, ubi docet, brevi„ bus quibuſdam acutiſque dictis Sapientium „ virorum magnarum rerum ſenſum contine„ ri, ut hac ipſa χρέω πεῖθε. „ Hæc & plura huc ſpectantia vir eruditiſſimus; nec renuerer, ſi modo ſcripti codices faverent. Cum autem illi magno conſenſu vulgatam lectionem retineant„ eam loco movendam non puto. Cicero Fam. IV. ep. 9. Tempori *cedere*, *id eſt neceſſitati* parere, *ſemper ſapientis eſt habitum*. Et ad Attic. VII. 18. *Stomachari deſinamus*, tempori pareamus, *cum Pompeja in Hiſpaniam eamus*. Daviſius.

41 *Sequi Deum*] De hoc effato plura ſuppeditabunt Juſt. Lipſius ad Senecam de vit. Beat. cap. 15. Th. Gatakerus ad Antonini VII. 31. & Ren. Vallinus ad Boethii Conſ. lib. 1. Proſ. 4. *Idem*.

42 *Se noſcere*, & *Nihil nimis*] De celeberrimis hiſce præceptis ſat multa collegit Menagius ad Laertii I. 40. 41. *Idem*.

43 *Quod non ſic aliud ex alio nectitur, ut, non ſi ullam literam moveris, labent omnia?*]

Quod

neſtitur, ut non, ſi ullam literam moveris, labent omnia? Nec tamen quidquam eſt, quod moveri poſſit. Quam gravis vero, quam magnifica, quam conſtans conficitur perſona Sapientis! qui, cum ratio docuerit, quod honeſtum eſſet, id eſſe ſolum bonum, ſemper ſit neceſſe eſt beatus, vereque omnia iſta nomina poſſideat, quæ irrideri ab imperitis ſolent.

Rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec ſe, nec ſuos regere potuit: rectius magiſter populi (is enim eſt dictator) quam Sylla, qui trium peſtiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magiſter fuit: rectius dives quam Craſſus, qui, niſi eguiſſet, nunquam Euphratem nulla belli cauſa tranſire voluiſſet. Recte ejus omnia dicentur, qui ſcit uti ſolus omnibus. Recte etiam pulcher appellabitur; animi enim lineamenta ſunt pulchriora quam corporis: recte ſolus liber, nec dominationi cujuſquam parens, neque obediens cupiditati: recte invictus, cujus etiam ſi corpus conſtringatur, animo tamen vincula injici nulla poſſint: neque exſpectet ullum [44] tempus ætatis, ut tum denique judicetur, beatuſne fuerit, cum extremum vitæ diem morte confecerit: quod ille unus e ſeptem ſapientibus non ſapienter Crœſum [45] monuit. Nam ſi beatus unquam fuiſſet, beatam vitam uſque ad illum a Cyro exſtructum rogum [46] protuliſſet. Quod ſi ita eſt, ut neque quiſquam niſi bonus vir, & omnes boni beati ſint: quid philoſophia magis colendum, aut quid eſt virtute divinius?

Quod a quibuſdam dici ſolet, duplicem negationem tam apud Latinos aliquando, quam apud Græcos, affirmative ſignificare; id in hujuſmodi ſententiis, quæ interrogatione fiunt, vix alibi occurrere arbitror. Ne igitur hæc prorſus contraria Catonis menti ſonent, legendum cenſeo, *quid non ſic aliud ex alio nectitur, ut, ſi ullam literam moveris, labent omnia?* ſcilicet hoc vult Cato, fore ut omnia labent, ſi commutaris vel unam literam. Deleo poſterius *non*; meæque conjecturæ fidem facit id, quod Noſter dicit in IV. 19. *Et ait, ſi una litera commota ſit; fore, tota ut labet diſciplina*. Pearcius.

44 *Ullum tempus ætatis*] Optime vir Cl. Th. Bentlejus repoſuit *ultimum tempus ætatis*, niſi forſan eodem ſenſu malis *ſummum tempus ætatis*. Martialis X. 47.

Summum nec metuit diem, nec optat. Dav.

45 *Crœſum monuit*] Vide ſupra, lib. II. cap. 27.

46 *Uſque ad illum a Cyro exſtructum rogum*] In quo Crœſus incenderetur. Herodot. lib. I.

DE

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

HOC libro continetur Ciceronis diſputatio contra Catonianam, hoc eſt Peripateticæ rationis defenſio, & Stoicæ impugnatio. Acceſſio ad diſputationem, Philoſophiam Stoicam in univerſum omnem reprehendit, in primiſque ejus auctorem Zenonem, qui cum nihil haberet, quod in vetere & a Socraticis Ariſtoteleque conſtituta diſciplina aut reprehenderet, aut mutaret, auſus ſit eam deſerere, novamque diſciplinam condere, quæ a ſuperiori, neque partitione, neque ulla re paulo majori, niſi verbis novis quibuſdam, & ſcribendi ac diſſerendi ratione, diſcreparet: c. 1. 5. *In quo autem maxime Stoici a vetere ratione diſcedere putarentur, nempe de bono ſummo, & malo, in eo quoque verborum potius quam rerum diſſenſionem eſſe. Nam conſtitutionem illam primam naturæ, a qua & Cato, de Stoicorum more, exorſus ſit, & unde omnis iſta diſputatio de bono & malo ducatur, eam utriuſque partis eſſe, ut diſſenſus rerum nullus reperiatur. Illa enim valetudinem corporis, integritatem ſenſuum, non eſſe bona, ſed præpoſita; quæ in corpore excellerent, non eſſe per ſe expetenda, ſed ſumenda; omnia vitia eſſe paria; qui virtutem non plene conſecuti eſſent, ſumme eſſe miſeros; ea non eſſe tanti, ut propterea a veteri diſciplina deſciſcendum fuiſſet, in primis cum uſui loquendi repugnarent:* cap. *6. 9. Sequitur deinde preſſior diſputatio de his, quæ a Catone dicta erant, eaque conferuntur cum his, quæ Cicero anteponebat Catonianis. Ab iiſdem initiis naturæ, animo & corpore, & utriuſque conſervandi ſtudio proficiſcuntur Stoici & Peripatetici. Male ergo Stoici paulo poſt corporis plane obliviſcuntur, & in exquirendo ſummo*

bono

bono & malo, unius animi rationem habent. Nam etſi corporis bona parva ſunt ad virtutem, & ab ea obſcurantur, & obruuntur, non ſunt tamen plane nihil; atque adeo, etſi parvæ, tamen partes vitæ beatæ: cap. 10. 12. *Deinde cum omnium naturarum ſimile ſit id, ad quod omnia referuntur, & quod eſt ultimum rerum appetendarum; omnis autem natura nullam ſui partem deſerat, neque tantum in optimo conſervando perficiendoque laboret; nulla ratio eſt, quare ſummum bonum non in toto homine, ſed in parte hominis ponatur, neque totum hominem, omneſque ejus partes, ſed optimum tantum ſapientia, tanquam nil præter ingenium eſſet homo, complectatur*: cap. 13. 14. *Quod dicunt, virtutem non poſſe conſtitui, ſi, quæ extra eam ſunt, ad beatam vitam pertineant; id totum contra eſt. Nam cum virtus quæſita ſit, non quæ relinqueret naturam ejuſque initia, ſed quæ tueretur; introduci virtus non poteſt, niſi omnia, quæ leget & rejiciet, unam referantur ad ſummam*: cap. 15. 16. *Illud autem minime probari poteſt, quod ubi a Stoicis ſolum honeſtum in boni ſede locatum eſt, tum rurſus dicunt, initia proponenda eſſe accommodata naturæ, quorum e ſelectione virtus poſſit exiſtere. Non enim eſt æquum aliunde finem beate vivendi, nempe ab honeſto; aliunde vero, nempe a natura, principium agendi petere; ſed una ratione utrumque contineri oportet*: cap. 17. *Jam in illis conſectariis*: Omne bonum laudabile, laudabile omne honeſtum, igitur omne bonum honeſtum; *item in illo ſorite*: Quod bonum eſt, id eſt optabile, quod optabile expetendum *&c. ſumuntur ea, quæ a nemine conceduntur, niſi qui ſola virtute finem bonorum contineri putat. Reliqua autem*: Omnes, qui non ſunt ſapientes, æque miſeri ſunt, Omnia recte facta & peccata æqualia, *& his ſimilia, ita repugnant ſenſibus ac rerum naturæ, ut iis ipſis tollantur ea, ex quibus colliguntur*: cap. 18. 19. *Atque hæc ipſa res fecit, ut cauſam non obtinens Zeno, repugnante quippe natura, & ad anguſtias redactus, verſare verba inciperet. Nam quæ bona nolebat dici, concedebat, ut apta, accommodata, præpoſita dicerentur; quæ mala negabat eſſe, rejecta largiebatur eſſe. Platonem etſi non ſapientem dicebat, tamen præferebat Dionyſio Tyranno; peccata alia tolerabilia*

Digitized by Google

lia dicebat, alia nullo modo: in quibus, ut & in reliquis, loquebatur aliter atque omnes, ſed idem ſentiebat ac cæteri: cap. 20. *Harum anguſtiarum una cauſa eſt, glorioſa illa in conſtituendo ſummo bono oſtentatio. Nam cum, quod honeſtum eſt, id ſolum bonum confirmatur, omnia officia vitæ tolluntur: ex quibus anguſtiis dum ſe vult expedire Zeno, nova quædam dicere cogitur; ſed ea cum Ariſtoteleis re conſentientia, verbis diſcrepantia: quæ verborum diſſenſio cum ad contemnendum, verbi cauſa, dolorem nil proſit, melius feciſſet, ſi uſitate locutus eſſet*: cap. 25. 26. *Idem de illis* παραδόξοις *ſtatuendum, quæ nil controverſiæ habent, ſi res verbis ſubjectæ ſpectentur; quod, exempli cauſa, illo*, Omnia peccata eſſe paria *demonſtratur*: cap. 27. ERNESTUS.

I. QUÆ cum dixiſſet, finem ille. Ego autem, Næ tu, inquam, Cato, iſta expoſuiſti tam multa memoriter, tam obſcura dilucide. Itaque aut omittamus contra omnino velle aliquid, aut ſpatium ſumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, &, ſi minus vere, (nam nondum id quidem audeo dicere) ſed tamen accurate non modo fundatam, verum etiam exſtructam diſciplinam non eſt facile [1] perdiſcere.

Tum ille, Ain' tandem, inquit? cum ego te hac nova [2] lege videam eodem die accuſatori reſpondere, & tribus horis perorare, in hac me cauſa tempus dilaturum putas? Quæ tamen a te agetur non melior, quam illæ ſunt, quas interdum obtines. Quare iſtam quoque aggredere, tractatam præſertim & ab aliis, & a te ipſo ſæpe, ut tibi deeſſe non poſſit oratio.

Tum

1 *Non eſt facile perdiſcere*] Sic omnes quidem habent libri, & Mſſ. & typis impreſſi. Sed quid ſibi vult hoc *perdiſcere?* aut quomodo hic locum habere poteſt? Videtur enim potius ſcribi debere, *diſſolvere*, aut *ſubvertere*, aut *evertere*, aut aliquid aliud tale: niſi forte dicamus, hoc eſſe referendum ad oratorum & patronorum conſuetudinem, quos non ſolum ejus, pro quo dictum erat, ſed etiam adverſarii jura & argumenta *perdiſcere* oportebat, ut eis reſpondere poſſent. Quod ea quæ ſequuntur, comprobant. *Lambinus*.

2 *Nova lege*] Novam legem dicit Pompejanam, ut arbitror, de qua eſt apud Aſconium in Milonianam; & de qua in Bruto, cap. 94. *Morelius*.

Tum ego, Non mehercule ſoleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum aſſentiar: ſed pudore impedior: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obſcura, inquit, quædam eſſe confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de induſtria: ſed ineſt in rebus ipſis obſcuritas. Cur igitur eaſdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum eſt, quod non intelligatur? Eaſdemne res, inquit? an parum diſſerui, non verbis Stoicos a Peripateticis, ſed univerſa re & tota ſententia diſſentire? Atqui, inquam, Cato, ſi iſtud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem ſatis, inquit, me dixiſſe. Quare ad ea primum, ſi videtur. Sin aliud quid voles, poſtea. [a] Immo iſto quidem, inquam, loco, niſi iniquum poſtulo, reſponde arbitratu meo. Ut placet, inquit: etſi enim illud erat aptius, [b] æquum cuique concedere.

II. Exiſtimo igitur, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speuſippum, Ariſtotelem, Xenocratem; deinde eorum, Polemonem, Theophraſtum, ſatis & copioſe & eleganter habuiſſe conſtitutam diſciplinam, ut non eſſet cauſa Zenoni, cum Polemonem audiſſet, cur & ab eo ipſo & a ſuperioribus diſſideret, quorum fuit hæc inſtitutio: in qua animadvertas velim, quid putes mutandum, nec exſpectes, dum ad omnia dicam, quæ a te dicta ſunt. Univerſa enim illorum ratione cum tota veſtra confligendum puto. Qui cum viderent, ita nos eſſe natos, ut & communiter ad eas virtutes apti eſſemus, quæ notæ illuſtreſque ſunt, juſtitiam dico, temperantiam, cæteraſque generis ejuſdem, quæ omnes ſimiles artium reliquarum, materia [3] tantum ad [4] meliorem par-

a Vict. *Immo iſtud quidem, inquam; quo loco*, Lamb. *Immo iſti quidem, inquam, loco, niſi iniquum poſtulo, reſpondebo*

b Idem. *æquius, ſuum cuique*

3 *Materia tantum*] Materiam virtutum fecerunt Peripatetici τὰ πάθη, animi commotiones: quæ, quia variæ ſunt, varias genuerunt virtutum ſpecies. Nam virtus omnis ratio eſt, quæ actionibus & illis animi vehementibus motionibus modum adhibet: quam multi unam tantum fecerunt virtutem, quam prudentiam nominarunt, & pro varietate rerum in qua verſaretur, aliis atque aliis nominibus appellarunt. Si enim in eo occupetur, ut ſuum cuique diſtribuat, appellari juſtitiam: ſi in moderandis doloribus & periculis honeſtatis cauſa, fortitudinem. Itaque qui unam earum habeat, reliquas item habere: & qui unam amiſerit, nullam eum babere cenſuerunt. *Idem.*

4 *Ad meliorem partem*] Quid ſibi hæc verba velint *ad meliorem partem*, non diſpicio. Omnino mibi ſuſpecta ſunt. *Lambin.*

tem & tractatione differunt : eaſque ipſas virtutes viderent nos magnificentius appetere & ardentius : habere etiam inſitam quandam vel potius innatam cupiditatem ſcientiæ , natoſque eſſe ad congregationem hominum & ad ſocietatem communitatemque generis húmani , eaque in maximis ingeniis maxime elucere : totam philoſophiam tres in partes diviſerunt ; quam partitionem a Zenone retentam eſſe videmus . Quarum cum una ſit , qua mores conformari putantur ; differo eam partem , quæ quaſi ſtirps eſt hujus quæſtionis : qui ſit enim finis bonorum , mox : hoc loco tantum dico , a veteribus Peripateticis Academiciſque , qui re conſentientes , vocabulis differebant , eum locum , quem civilem recte appellaturi videmur , Græce πολιτικὸν , graviter & copioſe eſſe tractatum .

III. Quam multa illi de republica ſcripſerunt ? quam multa de legibus ? quam multa non ſolum præcepta in artibus , ſed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt ? Primum enim ipſa illa , quæ ſubtiliter diſſerenda erant , polite apteque dixerunt , cum definientes , tum partientes : ut veſtri etiam : ſed vos ſqualidius ; illorum , vides , quam niteat oratio . Deinde ea , quæ requirebant orationem ornatam & gravem , quam magnifice ſunt dicta ab illis ? quam ſplendide ? de juſtitia , de fortitudine , de amicitia , de ætate degenda , de philoſophia , de capeſſenda republica , de temperantia , de fortitudine hominum , *** de [5] ſpinas vellentium , ut Stoici , nec oſſa nudantium , ſed eorum , qui grandia ornate vellent , enucleate minora dicere . Itaque quæ ſunt eorum conſolationes ? quæ cohortationes ? quæ etiam monita & conſilia , ſcripta ad ſummos viros ? Erat enim apud eos , ut eſt rerum ipſarum natura , ſic dicendi exercitatio duplex . Nam quidquid quæritur , id habet aut generis ipſius ſine perſonis temporibuſque , aut iis adjunctis , facti aut juris , aut nominis con-

5 *De ſpinas vellentium*] Sine remigio librorum bibliothecis inſepultorum locum velle conſtituere , mera Grutero videtur inſania . Sit ſane : tamen inſaniamus , dum nec nobiſmet ipſis , nec aliis noceat hæc inſania . Forſan itaque Cicero ſcripſit , *de* virtute omni , non *hominum* more *ſpinas vellentium* ; nam *fortitudinem* jam memorarat , ut huic verbo non ſit locus. Elienſ. habet *de animis hominum ſpinas vellentium* ; ſed in ea lectione nihil opis video . *Daviſ*. Petrus Marſus legit , *de fortitudine* : *nec more* hominum vellentium ſpinas , ut &c. *Morelius* .

controverſiam. Ergo in utroque exercebantur: eaque diſciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam.

Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui ſunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certe reliquerunt. Quanquam ſcripſit artem rhetoricam Cleanthes, Chryſippus etiam, ſed ſic, ut, ſi quis obmuteſcere concupierit, nihil aliud legere debeat. Itaque vides, quo modo loquantur. Nova verba fingunt: deſerunt uſitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum eſſe noſtrum. Incendit igitur eos, qui audiunt. Vides, quantam rem agas: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum ſuum municipium eſſe exiſtimet. Quid ille [6] incendat? reſtinguet citius, ſi ardentem acceperit. Iſta ipſa, quæ tu breviter, regem, dictatorem, divitem ſolum eſſe ſapientem a te quidem apte ac rotunde: quippe; habes enim a rhetoribus. Illorum [7] vero iſta ipſa quam exilia de virtutis vi? quam tantam volunt eſſe, ut beatum per ſe efficere poſſit. Pungunt, quaſi aculeis, interrogatiunculis anguſtis; quibus etiam qui aſſentiuntur, nihil commutantur animo, & iidem abeunt, qui venerant: res enim fortaſſe veræ, certe graves, non ita tractantur, ut debent, ſed aliquanto minutius.

IV. Sequitur diſſerendi ratio, cognitioque naturæ. Nam de ſummo bono mox, ut dixi, videbimus, & ad id explicandum diſputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare geſtiret. Res enim præclare ſe habent, & quidem in utraque parte. Quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad diſſerendum valet, prætermiſſum eſt? qui & definierunt plurima: & definiendi artes reliquerunt: quodque eſt definitioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id & fit ab aliis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. Item de contrariis: a quibus ad genera formaſque generum devenerunt. Jam argumenti ratione con-

 cluſi

6 *Quid ille incendat*] Sic diſtinguo, *Quid? ille incendat?* Lambinus.

7 *Illorum vero iſta ipſa quam exilia de virtutis vi? quam* &c.] Primum iterari non placet *iſta ipſa*; deinde illud *de virtutis vi* diſtinguendum ab antecedentibus & cum ſequentibus conjungendum exiſtimo, ut legatur & diſtinguatur hoc modo: *Illorum vero quam exilia! de virtutis vi, quam tantam volunt eſſe ut beatum per ſe efficere poſſit, pungunt, quaſi aculeis* &c. *Manutius*.

Digitized by Google

cluſi caput eſſe faciunt ea, quæ perſpicua dicunt: deinde ordinem ſequuntur: tum, quid verum ſit in ſingulis, extrema concluſio eſt.

Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorumque cum captioſis interrogationibus diſſimilitudo? Quid, quod pluribus locis quaſi denuntiant, ut neque ſenſuum fidem ſine ratione, nec rationis ſine ſenſibus exquiramus, atque ut ne eorum alterum ab altero ſeparemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt & docent, nonne ab illis inſtituta ſunt & inventa? de quibus etſi a Chryſippo maxime eſt elaboratum, tamen a Zenone minus multo quam ab antiquis. Ab hoc autem quædam non melius quam veteres: quædam omnino relicta.

Cumque duæ ſint artes, quibus perfecte ratio & oratio compleatur, una inveniendi, altera diſſerendi: hanc poſteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt: hi omnino ne attigerunt quidem. Nam e quibus locis, quaſi theſauris, argumenta depromerentur, veſtri ne ſuſpicati quidem ſunt, ſuperiores autem artificio & via tradiderunt. Quæ quidem res efficit, ne neceſſe ſit, iiſdem de rebus ſemper quaſi dictata decantare, neque a commentariolis ſuis diſcedere. Nam qui ſciet, ubi quidque poſitum ſit, quaque eo veniat, is, etiam ſi quid obrutum erit, poterit eruere, ſemperque eſſe in diſputando ſuus. Quod etſi ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam ſine ratione conſequuntur: ars tamen eſt dux certior, quam natura. Aliud eſt enim poetarum more verba fundere; aliud ea, quæ dicas, ratione & arte diſtinguere.

V. Similia dici poſſunt de explicatione naturæ, qua hi utuntur & veſtri: neque vero ob duas modo cauſas, quod Epicuro videtur, ut pellatur mortis & religionis metus; ſed [8] etiam modeſtiam quandam cognitio rerum cæleſtium affert iis, qui videant, quanta ſit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera & facta cernentibus:

8 *Sed* etiam *modeſtiam quandam cognitio rerum cæleſtium affert*] Deeſſe videtur particula cauſalis: qua de cauſa Lambinus conjecit, *ſed* quod & *modeſtiam*; ego *ſed* & quia *modeſtiam quandam* &c. *Daviſius*.

tibus: juſtitiam etiam, cum cognitum habeas, quod ſit ſummi rectoris & domini numen, quod conſilium, quæ voluntas. Cujus ad naturam apta ratio, vera illa & ſumma lex a philoſophis dicitur.

Ineſt in eadem explicatione naturæ inſatiabilis quædam e cognoſcendis rebus voluptas: in qua una, confectis rebus neceſſariis, vacui negotiis, honeſte ac liberaliter poſſumus vivere. Ergo in hac ratione tota de maximis fere rebus Stoici illos ſecuti ſunt, ut & deos eſſe, & quatuor ex rebus omnia conſtare dicerent. Cum autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura videretur eſſe, ex qua ratio & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cujus generis eſſent, quæreretur: Zeno [9] id dixit eſſe ignem: nonnulla deinde aliter, ſed ea pauca. De maxima autem re, eodem modo, divina mente atque natura mundum univerſum atque ejus maximas partes adminiſtrari. Materiam vero rerum & copiam apud hos exilem; apud illos uberrimam reperiemus.

Quam multa ab his conquiſita & collecta ſunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quam multa de rebus iis, quæ gignuntur e terra? quam multæ, quamque de rebus variis & cauſæ, cur quidque fiat, & demonſtrationes, quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima & certiſſima argumenta ſumuntur ad cujuſque rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, cauſa non videtur fuiſſe mutandi nominis. Non enim, ſi omnia non ſequebantur, idcirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in phyſicis quidem, Democritum puto: pauca mutat, vel plura ſane. At cum e plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. Quod item cum veſtri faciant, non ſatis magnam tribuunt inventoribus gratiam.

VI. Sed hæc hactenus. Nunc videamus, quæſo, de ſummo bono, quod continet philoſophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tanquam a parentibus, diſſentiret. Hoc igitur loco, quanquam a te, Cato, diligenter eſt expli-

9 *Zeno id dixit eſſe ignem*] Vide Acad. I. 12. De N. D. II. 9. III. 14.

explicatus finis hic bonorum, qui continet philoſophiam, & quis a Stoicis, & quemadmodum diceretur; tamen ego quoque exponam, ut perſpiciamus, ſi potuerimus, quidnam a Zenone novi ſit allatum. Cum enim ſuperiores, e quibus planiſſime Polemo, ſecundum naturam vivere ſummum bonum eſſe dixiſſent, his verbis tria ſignificari Stoici dicunt: unum ejuſmodi, vivere adhibentem ſcientiam earum rerum, quæ natura evenirent. Hunc ipſum Zenonis ajunt finem eſſe, declarantem illud, quod a te dictum eſt, convenienter naturæ vivere. Alterum ſignificare idem, ut ſi diceretur, officia omnia media, aut pleraque ſervantem, vivere. Hoc ſic expoſitum diſſimile eſt ſuperiori. Illud enim rectum, quod *κατόρθωμα* dicebas, contingit ſapienti ſoli: hoc autem inchoati cujuſdam officii eſt, non perfecti; quod cadere in nonnullos inſipientes poteſt. Tertium autem, omnibus aut maximis rebus iis, quæ ſecundum naturam ſint, fruentem vivere. Hoc non eſt poſitum in noſtra actione. Completur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute [10] fruitur, & ex iis rebus, quæ ſecundum naturam ſunt, neque ſunt in noſtra poteſtate. Sed hoc ſummum bonum, quod tertia ſignificatione intelligitur, eaque vita, quæ ex ſummo bono degitur, quia conjuncta ei virtus eſt, in ſapientem ſolum cadit: iſque finis bonorum, ut ab ipſis Stoicis ſcriptum videmus, a Xenocrate atque ab Ariſtotele conſtitutus eſt. Itaque ab his conſtitutio illa prima naturæ, a qua tu quoque ordiebare, his prope verbis exponitur.

VII. Omnis natura vult eſſe conſervatrix ſui, ut & ſalva ſit, & in genere conſervetur ſuo. Ad hanc rem ajunt artes quoque requiſitas, quæ naturam adjuvarent: in quibus ea numeretur in primis, quæ eſt vivendi ars, ut tueatur quod a natura datum ſit: quod deſit, acquirat: iidemque diviſerunt naturam hominis in animum & corpus. Cumque eorum utrumque per ſe expetendum eſſe dixiſſent, virtutes quoque utriuſque eorum per ſe expetendas eſſe dicebant, & cum ani-

mum

10 *Quod virtute* fruitur] *Finitur* pro *fruitur* habet vetus liber. *Urſinus*. Hoc eſt, τελεῖται, perficitur, abſolvitur. *Daviſ.*

mum quadam infinita laude anteponerent corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. Sed cum ſapientiam totius hominis cuſtodem & procuratricem eſſe vellent, quæ eſſet naturæ comes & adjutrix, hoc ſapientiæ munus eſſe dicebant, ut eum tueretur, qui conſtaret ex animo & corpore: in utroque juvaret eum, atque contineret. Atque ita re primo ſimpliciter collocata, reliqua ſubtilius perſequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere cenſebant; De animi bonis accuratius exquirebant: in primiſque reperiebant, in his ineſſe juſtitiæ ſemina: primique ex omnibus philoſophis a natura tributum eſſe docuerunt, ut ii, qui procreati eſſent, a procreatoribus amarentur, & id, quod temporum ordine antiquius eſt, ut conjugia virorum & uxorum, natura conjuncta eſſe dicerent: qua ex ſtirpe orirentur amicitiæ cognationum. Atque ab his initiis profecti, omnium virtutum & originem & progreſſionem perſecuti ſunt. Ex quo magnitudo quoque animi exſiſtebat, qua facile poſſet repugnari obſiſtique fortunæ, quod maximæ res eſſent in poteſtate ſapientis. Varietates autem injuriaſque fortunæ facile veterum philoſophotum præceptis inſtituta vita ſuperabat.

Principiis autem a natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ a contemplatione rerum occultiorum, quod erat inſitus menti cognitionis amor, ex quo etiam rationis explicandæ, differendique cupiditas conſequebatur: quodque hoc ſolum animal natum eſt pudoris ac verecundiæ particeps, appetenſque conjunctionem hominum ac ſocietatum, animadvertenſque in omnibus rebus, quas ageret aut diceret, ne quid ab eo fieret, niſi honeſte & decore: his initiis, ut ante dixi, tanquam ſeminibus, a natura datis, temperantia, modeſtia, juſtitia, & omnis honeſtas perfecte abſoluta eſt.

VIII. Habes, inquam, Cato, formam eorum, de quibus loquor, philoſophorum. Qua expoſita ſcire cupio, quæ cauſa ſit, cur Zeno ab hac antiqua inſtitutione deſciverit: quidnam horum ab eo non ſit probatum. Quodne omnem naturam conſervatricem ſui dixerint? an quod omne animal ipſum

ſibi

ſibi commendatum, ut ſe & ſalvum in ſuo genere incolumemque vellet? an, cum omnium artium is finis eſſet, quid natura maxime quæreret, idem ſtatui debere de totius arte vitæ? an quod, cum animo conſtaremus & corpore, & hæc ipſa, & eorum virtutes per ſe eſſe ſumendas? an vero diſplicuit ea, quæ tributa eſt animi virtutibus tanta præſtantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab eiſdem de temperantia, de modeſtia, de magnitudine animi, de omni honeſtate dicuntur? Fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta eſſe præclare. Neque enim eam cauſam Zenoni deſciſcendi fuiſſe. Alia quædam dicent.

Credo, magna antiquorum eſſe peccata, quæ ille veri inveſtigandi cupidus nullo modo ferre potuerit. Quid enim perverſius, quid intolerabilius, quid ſtultius, quam bonam valetudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem oculorum reliquorumque ſenſuum ponere in bonis, potius quam dicere, nihil omnino inter eas res iiſque contrarias intereſſe? Ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præpoſita eſſe, non bona: itemque illa, quæ in corpore excellerent, ſtulte antiquos dixiſſe per ſe eſſe expetenda: & ſumenda potius, quam expetenda. Eademque de omni vita, quæ in una virtute conſiſteret: illam vitam, quæ etiam cæteris rebus, quæ eſſent ſecundum naturam, abundaret, magis expetendam non eſſe, ſed magis ſumendam. Cumque ipſa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior eſſe non poſſit, tamen quædam deeſſe ſapientibus, tum, cum ſunt beatiſſimi: itaque eos id agere, ut a ſe dolores, morbos, debilitates repellant.

IX. O magnam vim ingenii, cauſamque juſtam, cur nova exſiſteret diſciplina! Perge porro. Sequentur enim, quæ tu ſcientiſſime complexus es, omnem inſipientiam & injuſtitiam, alia vitia ſimilia eſſe, omniaque peccata eſſe paria, eoſque, qui natura doctrinaque longe ad virtutem proceſſiſſent, niſi eam plene conſecuti eſſent, ſumme eſſe miſeros, neque inter eorum vitam & improbiſſimorum quidquam omnino intereſſe: ut Plato, tantus ille vir, ſi ſapiens non fuerit, nihilo melius

quam

quam quivis improbiſſimus nec beatius vixerit. Hæc videlicet eſt correctio philoſophiæ veteris & emendatio: quæ omnino aditum habere nullum poteſt in urbem, in forum, in curiam. Quis enim ferre poſſet ita loquentem eum, qui ſe auctorem vitæ, graviter & ſapienter agendæ, profiteretur, nomina rerum commutantem: cumque idem ſentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem?

Patronuſne cauſæ, in epilogo pro reo dicens, negaret eſſe malum exilium, publicationem bonorum? hæc rejicienda eſſe, non fugienda? nec miſericordem judicem eſſe oportere? In concione autem ſi loqueretur, ſi Annibal ad portas veniſſet murumque jaculo trajeciſſet, negaret eſſe in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? An ſenatus, cum triumphum Africano decerneret, QUOD EJUS VIRTUTE, AUT FELICITATE, poſſet dicere, ſi neque virtus in nullo, niſi in ſapiente, nec felicitas vere dici poteſt? Quæ eſt igitur iſta philoſophia, quæ communi more in foro loquitur; in libello, ſuo? præſertim cum, quod illi verbis ſuis ſignificent, in eo nihil novetur, de ipſis rebus nihil mutetur, eædem res maneant alio modo.

Quid enim intereſt, divitias, opes, valetudinem, bona dicas, anne præpoſita, cum ille, qui iſta bona dicit, nihilo plus his tribuat quam tu, qui eadem illa præpoſita nominas? Itaque homo in primis ingenuus & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis & Lælii, Panætius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo ſcriberet: quod eſſe caput debebat, ſi probari poſſet, nunquam poſuit, non eſſe malum dolorem: ſed quid eſſet & quale, quantumque in eo ineſſet alieni, deinde quæ ratio eſſet perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, ſententia, condemnata mihi videtur eſſe immanitas iſta verborum.

X. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quæ a te dicta ſunt, preſſius agamus, eaque, quæ modo dixiſti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ ſunt igitur communia vobis cum antiquis, his ſic utamur, quaſi conceſſis: quæ in controverſiam veniunt, de iis, ſi placet, diſſeramus.

Mihi vero, inquit, placet agi ſubtilius, &, ut ipſe dixiſti, preſſius. Quæ enim adhuc protuliſti, popularia ſunt: ego autem a te elegantiora deſidero.

A mene tu, inquam? ſed tamen enitar, &, ſi minus mihi multa occurrent, non fugiam iſta popularia. Sed primum poſitum ſit, noſmetipſos commendatos eſſe nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem, ut conſervemus noſmetipſos. Hoc convenit. Sequitur illud; ut animadvertamus, qui ſimus ipſi, ut nos, quales oportet eſſe, ſervemus. Sumus igitur homines: ex animo conſtamus & corpore, quæ ſunt cujuſdam modi: noſque oportet, ut prima appetitio naturalis poſtulat, hæc diligere, conſtituereque ex his finem illum ſummi boni atque ultimi. Quem, ſi prima vera ſint, ita conſtitui neceſſe eſt, earum rerum, quæ ſunt ſecundum naturam, quam plurima & quam maxima adipiſci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego plurimis verbis, illi brevius, *ſecundum naturam vivere*. Hoc his bonorum videtur extremum.

XI. Age nunc iſti doceant, vel tu potius, (quis enim iſta melius?) quonam modo ab iiſdem principiis profecti, efficiatis, ut honeſte vivere (id eſt enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter vivere) ſummum bonum ſit, & quonam modo aut quo loco corpus ſubito deſerueritis, omniaque ea, quæ cum ſecundum naturam ſint, abſint a noſtra poteſtate: ipſum denique officium. Quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes, a natura profectæ, ſubito a ſapientia relictæ ſint.

Quod ſi non hominis ſummum bonum quæreremus, ſed cujuſdam animantis: is autem eſſet nihil, niſi animus: (licet enim fingere aliquid ejuſmodi, quo verum facilius reperiamus) tamen illi animo non eſſet hic veſter finis. Deſideraret enim valetudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conſervationem ſui, earumque rerum cuſtodiam: finemque ſibi conſtitueret, ſecundum naturam vivere: quod eſt, ut dixi, habere ea, quæ ſecundum naturam ſunt, vel omnia, vel plurima & maxima. Cujuſcumque enim modi animal conſtitueris, neceſſe eſt, etiam ſi id ſine corpore ſit, ut fingimus, tamen eſſe

in

Digitized by Google

in animo quædam ſimilia eorum, quæ ſint in corpore: ut nullo modo, niſi ut expoſui, conſtitui poſſit finis bonorum. Chryſippus autem, exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde diſputat, quod cujuſque generis animantis ſtatui deceat extremum. Cum autem hominem in eo genere poſuiſſet, ut ei tribueret animi excellentiam: ſummum bonum id conſtituit, non ut excellere animo, ſed uti nihil eſſe, præter animum, videretur.

XII. Uno autem modo in virtute ſola ſummum bonum recte poneretur, ſi quod eſſet animal, quod totum ex mente conſtaret: idipſum tamen ſic, ut ea mens nihil haberet in ſe, quod eſſet ſecundum naturam: ut valetudo eſt. Sed id ne cogitari quidem poteſt, quale ſit, ut non repugnet ipſum ſibi. Sin dicit obſcurari quædam, nec apparere, quia valde parva ſint; nos quoque concedimus. Quod dicit Epicurus de voluptate: quæ minimæ ſint voluptates, eas obſcurari ſæpe & obrui. Sed non ſunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obſcuratio conſequitur; ſæpe accidit, ut nihil intereſſe noſtra fateamur, ſint illa, necne ſint: ut in ſole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil intereſt, aut teruncium adjicere Crœſi pecuniæ.

Quibus autem in rebus obſcuratio tanta non ſit, fieri tamen poteſt, ut id ipſum, quod intereſt, non ſit magnum. Ut ei, qui jucunde vixerit annos decem, ſi æque vita jucunda menſtrua addatur; quia momentum aliquod habeat ad jucundum acceſſio, bonum ſit: ſin autem id non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona autem corporis huic ſunt, quod poſterius poſui, ſimiliora. Habent enim acceſſionem dignam, in qua elaboretur: ut mihi in hoc Stoici jocari videantur interdum, cum ita dicant, ſi ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla aut ſtrigilis accedat, ſumpturum ſapientem eam vitam potius, quo hæc adjecta ſint [11],

 nec

[11] *Quo hæc adjecta ſint*] Conjectabat Gruterus, ſcripſiſſe Ciceronem *quoi*. Et videri poteſt non improbabile; cum teſtetur Velius Longus, *lib. de Orthograph.* ſcripſiſſe veteres *quoi*,

nec beatiorem tamen ob eam cauſam fore. Hoc ſimile tandem eſt non riſu potius, quam oratione ejiciendum? Ampulla [12] enim ſit, necne ſit, quis non jure optimo irrideatur, ſi laboret? At vero gravitate membrorum & cruciatu dolorum ſi quis quem levet, magnam meat gratiam: nec, ſi ille ſapiens ad tortoris eculeum a tyranno ire cogatur, ſimilem habeat vultum, ac ſi ampullam perdidiſſet: ſed, ut magnum & difficile certamen iniens, cum ſibi cum capitali adverſario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis ac patientiæ: quarum præſidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque prælium. Deinde non quæremus, quid obſcuretur aut intereat, quia ſit admodum parvum: ſed quid tale ſit, ut expleat ſummam. Una voluptas e multis obſcuratur in illa vita voluptaria: ſed tamen ea quamvis parva ſit, pars eſt ejus vitæ, quæ poſita eſt in voluptate. Nummus in Crœſi divitiis obſcuratur: pars eſt tamen divitiarum. Quare obſcurentur etiam hæc, quæ ſecundum naturam eſſe dicimus, in vita beata: ſint modo partes beatæ vitæ.

XIII. Atqui, ſi, ut convenire debet inter nos, eſt quædam appetitio naturalis ea quæ ſecundum naturam ſunt appetens, eorum omnium eſt aliqua ſumma facienda. Quo conſtituto, tum licebit otioſe iſta quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque ſit ad beate vivendum, de iſtis ipſis obſcurationibus, quæ propter exiguitatem vix aut ne vix quidem appareant. Quid, de quo nulla diſſenſio eſt? nemo enim eſt, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum ſimile eſſet id, ad quod omnia referuntur: quod eſt ultimum rerum appetendarum. Omnis enim eſt natura diligens ſui. Quæ eſt enim, quæ ſe unquam deſerat, aut partem aliquam ſui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum, quæ

quoi, quod nunc ſcribimus *cui*. Illud *quoi* placuiſſe Lucretio, Catullo, Ciceroni, Virgilio, probant grammatici. Creditu facile eſt, cecidiſſe inter librariorum manus extremam litteram, & ubi erat *quoi* remanſiſſe *quo*. Etenim obſervat Jac. Perizonius, *in Sanct. minerv. III.* c.4. *quo* veterem eſſe dativum pronominis *qui* omnium generum, a plerifque habitum loco adverbii, atque gravi apice notatum. *Anonymus*.

12 *Ampulla*] Vaſculum vinarium e corio. Geſtabatur a Cynico, mendicisque. Plautus, in Perſa, Act. I. Sc. III.

> *Cynicum eſſe egentem oportet paraſitum probe,*
> *Ampullam, ſtrigilem, ſcaphium, ſoccos, pallium, marſupium habeat*, &c. *Morelius*.

quæ ſecundum naturam ſint, aut motum, aut ſtatum? Quæ autem natura ſuæ primæ inſtitutionis oblita eſt? nulla profecto, quin ſuam vim retineat a primo ad extremum.

Quo modo igitur evenit, ut hominis natura ſola eſſet, quæ hominem relinqueret, quæ oblivisceretur corporis, quæ ſummum bonum non in toto homine, ſed in parte hominis poneret? Quo modo autem, quod ipſi etiam fatentur, conſtatque inter omnes, conſervabitur, ut ſimile ſit omnium naturarum illud optimum, de quo quæritur? Tum enim eſſet ſimile, ſi in cæteris quoque naturis id cuique eſſet ultimum, quod in quaque excelleret. Tale enim viſum eſſet ultimum Stoicorum.

Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? Quid enim dicis, omne animal, ſimul atque ſit ortum, applicatum eſſe ad ſe diligendum: eſſeque in ſe conſervando occupatum? Quin potius ita dicis, omne animal applicatum eſſe ad id, quod in eo ſit optimum, & in ejus unius occupatum eſſe cuſtodia, reliquaſque naturas nihil aliud agere, niſi ut id conſervent, quod in quaque optimum ſit? quo modo autem optimum, ſi bonum præterea nullum eſt? ſi autem reliqua appetenda ſunt, cur, quod eſt ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum & maximarum appetitione concluditur? Ut Phidias poteſt a primo inſtituere ſignum, idque perficere: poteſt ab alio inchoatum accipere & abſolvere. Huic eſt ſapientia ſimilis. Non enim ipſa genuit hominem, ſed accepit a natura inchoatum; hanc intuens, debet inſtitutum illud, quaſi ſignum, abſolvere. Qualem igitur natura hominem inchoavit? & quod eſt munus, quod opus ſapientiæ? quid eſt, quod ab ea abſolvi & perfici debeat? Si nihil in eo quidem perficiendum eſt, præter motum ingenii quendam, id eſt, rationem: neceſſe eſt, huic ultimum eſſe, ex virtute vitam fingere. Rationis enim perfectio eſt virtus. Si nihil, niſi corpus, ſumma erunt illa, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cætera. Nunc de hominis ſummo bono quæritur.

XIV. Quid ergo dubitamus in tota ejus natura quærere quid ſit

ſit effectum? Cum enim conſtet inter omnes, omne officium munuſque ſapientiæ in hominis cultu eſſe occupatum: alii (ne me exiſtimes contra Stoicos ſolum dicere) eas ſententias afferunt, ut ſummum bonum in eo genere ponant, quod ſit extra noſtram poteſtatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alii contra, quaſi nullum corpus ſit hominis, ita, præter animum, nihil curant: cum præſertim ipſe quoque animus non inane neſcio quid ſit, (neque enim id poſſum intelligere) ſed in quodam genere corporis: ut ne is quidem virtute una contentus ſit, ſed appetat vacuitatem doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut ſi lævam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipſius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. Eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod ſequantur, quaſi curta ſententia: at vero illa perfecta atque plena, eorum, qui cum de hominis ſummo bono quærerent, nullam in eo neque animi neque corporis partem vacuam tutela reliquerunt.

Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, altiſſimum locum in homine & maxime excellentem tenet, & quod eos, qui ſapientes ſunt, abſolutos & perfectos putamus, aciem animorum noſtrorum virtutis ſplendore perſtringitis. In omni enim animante eſt ſummum aliquid atque optimum, ut in equis, in canibus: quibus tamen & dolore vacare opus eſt, & valere. Sic igitur in homine perfectio iſta, in eo potiſſimum, quod eſt optimum, id eſt, in virtute laudatur. Itaque mihi non ſatis videmini conſiderare, quod iter ſit naturæ, quæque progreſſio. Non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cum ad ſpicam perduxerit ab herba, relinquat & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit. Semper enim ita aſſumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deferat.

Itaque ſenſibus rationem adjunxit; &, ratione effecta, * ſenſus non reliquit. Ut ſi cultura vitium, cujus hoc munus eſt, ut

* Lamb. *ſenſus non reliquit: quod ſic intelligemus. Licet enim, ut vos quoque ſoletis, fingere aliquid docendi cauſa. Ut ſi cultura vitium, cujus hoc munus eſt, ut vitis cum partibus ſuis omnibus quam optime ſe habeat: ſi igitur illa cultura vitium in vite inſit, ipſa*

ut efficiat, ut vitis cum partibus ſuis omnibus quam optime ſe habeat: (ſed ſic intelligamus: licet enim, ut vos quoque ſoletis, fingere aliquid docendi cauſa) ſi igitur illa cultura vitium in vite inſit, ipſa cætera, credo, velit, quæ ad colendam vitem attinebunt, ſicut antea: ſe autem omnibus vitis partibus præferat, ſtatuatque nihil eſſe melius in vite quam ſe: ſimiliter ſenſus, cum acceſſit ad naturam, tuetur illam quidem, ſed etiam tuetur ſe: cum autem aſſumpta ratio eſt, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ hujus tutelæ ſubjiciantur.

Itaque non diſcedit ab eorum curatione, quibus præpoſita vitam omnem debet gubernare: ut mirari ſatis eorum inconſtantiam non poſſimus. Naturalem enim appetitionem, quam vocant ὁρμὴν, itemque officium, ipſam etiam virtutem, tuentem eſſe volunt earum rerum, quæ ſecundum naturam ſunt. Cum autem ad ſummum bonum volunt pervenire, tranſiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia ſumamus, alia appetamus, potius quam uno fine omnia concludant.

XV. [13] At enim jam dicitis virtutem non poſſe conſtitui, ſi ea, quæ extra virtutem ſint, ad beate vivendum pertineant. Quod totum contra eſt. Introduci enim virtus nullo modo poteſt, niſi omnia quæ leget, quæque rejiciet, unam referantur ad ſummam. Nam ſi omnino ea negligimus, in Ariſtonea vitia & peccata incidemus, obliviſcemurque quæ virtuti ipſi principia dederimus. Sin ea non negligimus, neque tamen ad finem ſummi boni referemus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus. Duarum enim vitarum nobis erunt inſtituta capienda. Facit enim ille duo ſejuncta ultima bonorum: quæ, ut eſſent vera, conjungi debuerunt. Nunc iſta ſeparantur, ut disjuncta ſint. Quo nihil poteſt eſſe perverſius.

Itaque contra eſt, ac dicitis; nam conſtitui virtus nullo modo poteſt, niſi ea, quæ ſunt prima naturæ, ut ad ſum-

mam

13 *At enim jam dicitis*] Manutius, *At enim veram dicitis* &c. quam ſcripturam non improbo, & eam confirmant noſtri libri, quamvis depravati. Sed codex Memmianus tollit omnem dubitationem, in quo ſcriptum eſt: *At enim natura dicitis* &c. *Lambinus.*

mam pertinentia, tenebit. Quæſita enim virtus eſt, non quæ relinqueret naturam, ſed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deſerit. Atque ipſa inſtitutio hominis ſi loqueretur, hæc diceret: Primos ſuos quaſi cœptus appetendi fuiſſe, ut ſe conſervaret in ea natura in qua ortus eſſet. Nondum autem explanatum ſatis erat, quid maxime natura vellet. Explanetur igitur. Quid ergo aliud intelligetur, niſi ut ne qua pars naturæ negligatur? in qua ſi nihil eſt præter rationem, ſit in una virtute finis bonorum. Sin eſt etiam corpus, iſta explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. Ergo id eſt convenienter naturæ vivere, a natura diſcedere. Ut quidam philoſophi, cum a ſenſibus profecti majora quædam ac diviniora vidiſſent, ſenſus reliquerunt: ſic iſti, cum ex appetitione rerum virtutis pulchritudinem adſpexiſſent, omnia, quæ præter virtutem ipſam viderant, abjecerunt; obliti, naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut a principiis permanaret ad fines; neque intelligunt, ſe rerum illarum pulchrarum atque admirabilium fundamenta ſubducere.

XVI. Itaque mihi videntur omnes quidem illi erraſſe, qui finem bonorum eſſe dixerunt honeſte vivere. Sed alius alio magis: Pyrrho ſcilicet maxime, qui virtute conſtituta, nihil omnino, quod appetendum ſit, relinquat: deinde Ariſto, qui nihil relinquere non eſt auſus; introduxit autem, quibus commotus ſapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcumque tanquam occurreret. Is hoc melior quam Pyrrho, quod vel aliquod genus appetendi dedit: deterior quam cæteri, quod penitus a natura receſſit. Stoici autem, quod finem bonorum in una virtute ponunt, ſimiles ſunt illorum: quod autem principium officii quærunt, melius quam Pyrrho: quod [14] ea non occurrentia fingunt, vincunt Ari-

14 *Quod ea non occurrentia fingunt* &c.] Magis, opinor, ad mentem loquentis legas mutato verborum ordine, *quod ea occurrentia non fingunt, vincunt Ariſtonem*. Stoici erant, qui non fingebant ea occurrentia; Ariſto, qui fingebat. Sic noſter paulo ante, *Ariſto introduxit, quibus commotus ſapiens appeteret aliquid, quad cuique in mentem incideret, & quodcumque tanquam occurreret*. Sic & paulo infra, *ille* (Ariſto) *occurrentia neſcio qua* com-

Ariſtonem : quod autem ea , quæ ad naturam accommodata & per ſe aſſumenda eſſe dicunt , non adjungunt ad finem bonorum , deſciſcunt a natura , & quodam modo ſunt non diſſimiles Ariſtonis . Ille enim occurrentia neſcio quæ comminiſcebatur : hi autem ponunt illi quidem prima naturæ , ſed ea ſejungunt a finibus & a ſumma bonorum : quæ cum proponunt , ut ſit aliqua rerum ſelectio ; naturam videntur ſequi . Cum autem negant , ea quidquam ad beatam vitam pertinere , rurſus naturam relinquunt .

Atque adhuc ea dixi , cur cauſa Zenoni non fuiſſet , quamobrem a ſuperiorum auctoritate diſcederet . Nunc reliqua videamus : niſi aut ad hæc , Cato , dicere aliquid vis , aut nos jam longiores ſumus . Neutrum vero , inquit ille . Nam & a te perfici iſtam diſputationem volo , nec tua mihi oratio longa videri poteſt . Optime , inquam . Quid enim mihi poteſt eſſe optatius , quam cum Catone , omnium virtutum auctore , de virtutibus diſputare ?

Sed primum illud vide , graviſſimam illam veſtram ſententiam , quæ familiam ducit , *Honeſtum quod ſit , id eſſe ſolum bonum ; boneſteque vivere , bonorum finem* , communem fore vobis cum omnibus , qui in una virtute conſtituunt finem bonorum : quodque dicitis , informari non poſſe virtutem , ſi [15] quidpiam , niſi quod honeſtum ſit , numeretur , idem dicetur ab illis , quos modo nominavi . Mihi autem æquius videbatur , Zenonem cum Polemone diſceptantem , a quo , quæ eſſent principia naturæ , acceperat , a communibus initiis progredientem videre ubi primum inſiſteret , & unde cauſa controverſiæ naſceretur ; non ſtantem cum iis , qui ne dicerent quidem ſua ſumma bona eſſe a natura profecta , uti iiſdem argumentis , quibus illi uterentur , iiſdemque ſententiis .

XVII. Minime vero illud probo , quod , cum docuiſtis , ut vobis videmini , ſolum bonum eſſe , quod honeſtum ſit , tum rur-

comminiſcebatur . Hæc igitur , de quibus agimus , cum de Stoicis dicantur , particula negativa non cum voce *occurrentia* , ſed cum *fingunt* debet conjungi . *Pearcius* .

15 *Si quidpiam , niſi quod honeſtum ſit* , numeretur] Lambinus duabus voculis adjectis , reſcribit *numeretur in bonis* . Certe deeſt ſimile quiddam , niſi forſan id Cicero ſubaudiendum reliquerit . *Daviſius* .

rurſum dicitis, initia proponi neceſſe eſſe apta & accommodata naturæ, quorum ex electione virtus poſſit exſiſtere. Non enim in ſelectione virtus ponenda erat, ut idipſum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. Nam omnia, quæ ſumenda, quæque legenda aut optanda ſunt, ineſſe debent in ſumma bonorum, ut is, qui eam adeptus ſit, nihil præterea deſideret. Videſne, ut, quibus ſumma eſt in voluptate, perſpicuum ſit, quid iis faciendum ſit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo ſpectare, quid ſequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc a me defenditur; apparet ſtatim, quæ ſint officia, quæ actiones. Vobis autem, quibus nihil eſt aliud propoſitum, niſi rectum atque honeſtum, unde officii, unde agendi principium naſcatur, non reperietis.

Hoc igitur quæretis omnes, & ii, qui quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, ſe ſequi dicent: & vos, qui ad naturam revertemini. Quibus natura jure reſponderit, non eſſe verum, aliunde finem beate vivendi, a ſe principia rei gerendæ peti: eſſe enim unam rationem, qua & principia rerum agendarum & ultima bonorum continerentur: atque, ut Ariſtonis eſſet exploſa ſententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec eſſe res ullas, præter virtutes & vitia, inter quas quidquam omnino intereſſet, ſic errare Zenonem, qui nulla in re, niſi in virtute aut vitio, propenſionem, ne minimi quidem momenti ad ſummum bonum adipiſcendum eſſe diceret: &, cum ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum eſſe in his momenta diceret: quaſi vero hæc appetitio non ad ſummi boni adeptionem pertineret. Quid autem minus conſentaneum eſt, quam, quod ajunt, cognito ſummo bono, reverti ſe ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id eſt, officii? Non enim actionis aut officii ratio impellit ad ea, quæ ſecundum naturam ſunt, appetenda: ſed ab his & appetitio & actio commovetur.

XVIII. Nunc venio ad illa tua brevia, quæ conſectaria eſſe dicebas: & primum illud, quo nihil poteſt eſſe brevius;

Bonum

Digitized by Google

Bonum omne, laudabile; laudabile autem omne, honeſtum: igitur omne bonum, honeſtum. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum conceſſerit? quo quidem conceſſo, nihil opus eſt ſecundo. Si enim omne bonum laudabile eſt, omne laudabile honeſtum eſt. Quis tibi ergo iſtud dabit, præter Pyrrhonem, Ariſtonem, eorumve ſimiles? quos tu non probas. Ariſtoteles, Xenocrates, tota illa familia, non dabit: quippe qui valetudinem, vires, divitias, gloriam, multa alia, bona eſſe dicant, laudabilia non dicant. Et hi quidem ita non ſola virtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant. Quid cenſes eos eſſe facturos, qui omnino virtutem a bonorum fine ſegregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, ſi qui Carneadeum finem tueri volunt? Jam aut Callipho, aut Diodorus, quo modo poterunt tibi iſtud concedere, qui ad honeſtatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non ſit?

Placet igitur tibi, Cato, cum res ſumpſeris non conceſſas, ex illis efficere quod velis? Jam ille ſorites, quo nihil [16] putatis eſſe vitioſius, Quod bonum ſit, id eſſe optabile: quod optabile, id eſſe expetendum: quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus: ſed ego in hoc reſiſto. Eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum ſit, id eſſe laudabile. Illud vero minime conſectarium, ſed in primis * hebes [17] illorum: gloriatione dignam eſſe beatam vitam, quod non poſſit ſine honeſtate contingere, ut jure quiſquam glorietur.

Dabit hoc Zenoni Polemon; etiam magiſter ejus, & tota

 illa

16 *Quo nihil putatis eſſe vitioſius*] Inter editores ſatis conſtat hunc locum eſſe corruptum: Cicero enim hæc de Stoicis dicit, quibus iſte *ſorites* vehementer placuit, quique eo perpetuo fere uſi ſunt. Ergo illud ad Stoicos vere dici non potuit, *quo* (ſorite) *nihil putatis eſſe vitioſius*. His de cauſis Daviſius ex uno Mſſ. legit, *quo nihil putatis eſſe melius*. Aliam viam alius vir doctus tentat, legendo, *quo nihil putamus* (ſc. nos Academici) *eſſe vitioſius*. Si mihi etiam conjicienti detur locus, malim legere, in *quo nihil putatis eſſe vitioſius*. Satis notum eſt comparativum vice poſitivi ſæpius uſurpari: hinc per vocem *vitioſius* intelligat lector *ſolito vitioſius*. Omnis ſorites a Cicerone credebatur *vitioſus* (vid. Acad. II. 16.) hic vero cæteris *vitioſior*. Solet noſter ita comparativo uti, ut in lib. v. 15. *animadvertunt ea, quæ domi fiunt curioſius*. Alibi idem notandum eſt. *Pearcius*.

* Vict. Man. *hebet, illorum ſcilicet nominum gloriatione*

17 *Hebes illorum*] Vide Mureti Var. Lect. IV. 13.

illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adjungunt ei tamen aliquid ſummo in bono finiendo. Si enim virtus digna eſt gloriatione, ut eſt, tantumque præſtat cæteris rebus, ut dici vix poſſit: & beatus eſſe poterit virtute una præditus, carens cæteris. Nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem nihil in bonis eſſe ducendum. Illi autem, quibus ſummum bonum ſine virtute eſt, non dabunt fortaſſe, vitam beatam habere in quo jure poſſit gloriari. Etſi illi quidem etiam voluptates faciunt interdum glorioſas. Vides igitur, te aut ea ſumere, quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam conceſſa, te nihil juvent.

XIX. Equidem in omnibus iſtis concluſionibus hoc putarem philoſophia nobiſque dignum, & maxime cum ſummum bonum quæreremus, vitam noſtram, conſilia, voluntates, non verba corrigi. Quis enim poteſt iſtis, quæ te, ut ais, delectant, brevibus & acutis, auditis, de ſententia decedere? Nam, cum ea ſpectant & avent audire, cur dolor malum non ſit, dicunt illi, aſperum eſſe dolere, moleſtum, odioſum, contra naturam, difficile toleratu: ſed, quia nulla ſit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non eſſe illud malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet, diſcedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quam venerat. Tu autem negas fortem eſſe quemquam poſſe, qui dolorem malum putet. Cur fortior ſit, ſi illud, quod tute concedis, aſperum & vix ferendum putabit? Ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis naſcitur. Et ais, ſi una litera commota ſit, fore, tota ut labet diſciplina: utrum igitur tibi literam videor, an totas paginas commovere? Ut enim ſit apud illos, id quod eſt a te laudatum, ordo rerum conſervatus, & omnia inter ſe apta & connexa, (ſic enim ajebas) tamen perſequi non debemus, ſi a falſis principiis profecta congruent ipſa ſibi, & a propoſito non aberrant.

In prima igitur conſtitutione Zeno tuus a natura receſſit; cumque ſummum bonum poſuiſſet in ingenii præſtantia, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum eſſe dixiſſet, niſi quod eſſet honeſtum, nec virtutem poſſe conſtare, ſi in cæte-

cæteris rebus eſſet quidquam, quod aliud alio melius eſſet aut pejus: his propoſitis, tenuit prorſus conſequentia. Recte dicis. Negare enim non poſſum. Sed ita falſa ſunt ea, quæ conſequuntur, ut illa, e quibus hæc nata ſunt, vera eſſe non poſſint. Docent enim nos (ut ſcis) dialectici, ſi ea quæ rem aliquam ſequantur, falſa ſint, falſam illam ipſam eſſe, quam ſequantur. Ita fit illa concluſio non ſolum vera, ſed ita perſpicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud, hoc: non autem hoc: igitur ne illud quidem. Sic, conſequentibus [18] veſtris ſublatis, prima tolluntur: quæ ſequuntur igitur: *Omnes, qui non ſunt ſapientes, æque miſeros eſſe*: *Sapientes omnes ſumme beatos eſſe*: *Recte facta omnia æqualia*: *Omnia peccata paria*. Quæ cum magnifice primo dici viderentur, conſiderata minus probantur. Senſus [19] enim cujuſque, & natura rerum, atque ipſa veritas clamat quodam modo, non poſſe adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret nihil intereſſet.

XX. Poſtea tuus ille Pœnulus [20], (ſcis enim Citiæos, clientes tuos, e Phœnicia profectos) homo igitur acutus cauſam non obtinens, repugnante natura, verba verſare cœpit: & primum rebus iis, quas nos bonas [a] ducimus, conceſſit, ut haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: faterique cœpit, ſapienti, hoc eſt, ſumme beato, commodius tamen eſſe, ſi ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare; [b] natura ipſa accommodata eſſe concedit: negatque, Platonem, ſi ſapiens non ſit, eadem eſſe in cauſa, qua tyrannum Dionyſium. Huic mori optimum eſſe, propter deſperationem ſapientiæ: illi, propter ſpem, vivere. Peccata autem partim eſſe tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod

18 *Conſequentibus*] Sic lego & diſtinguo: *Sic, conſequentibus veſtris ſublatis, prima tolluntur. Quæ ſequuntur igitur*, (nempe illa, *Omnes* &c.) *cum magnifice primo dici* &c. *Th. Bentleius*.

19 *Senſus enim*] Horat. I. Sat. III. 96.
Queis paria eſſe fere placuit peccata, laborant,
Cum ventum ad verum eſt: ſenſus, moreſque repugnant,
Atque ipſa utilitas &c.

20 *Pœnulus*] Non Pœnulum vocat noſter Zenonem, quod callidus eſſet; ſed appellatione diminutiva propter contemptum utitur. Alioqui cognomine *Pœnus*, ſive Φοίνιξ appellabatur, ut tradit Suidas. Vide ſis & Laert. VII. 3. *Daviſius*.

a Vict. Man. *dicimus*

b Lamb. *naturæ ipſi*

quod alia peccata plures, alia pauciores quaſi numeros officii præterirent. Jam inſipientes alios ita eſſe, ut nullo modo ad ſapientiam poſſent pervenire: alios, qui poſſent, [c] ſi id geſſiſſent, ſapientiam conſequi.

Hic loquebatur aliter atque omnes: ſentiebat idem quod cæteri. Nec vero minoris æſtimanda ducebat ea, quæ ipſe bona negaret eſſe, quam illi, qui ea bona eſſe dicebant. Quid igitur voluit ſibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxiſſet, & paulo minoris æſtimaviſſet ea quam Peripatetici, ut ſentire quoque aliud, non ſolum dicere videretur. Quid? de ipſa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam eſſe, quæ expleta ſit omnibus iis rebus, quas natura deſideret: totamque eam in una virtute ponitis: cumque omnis controverſia aut de re ſoleat, aut de nomine eſſe; utraque earum naſcitur, ſi aut res ignoratur, aut erratur in nomine. Quorum ſi neutrum eſt, opera danda eſt, ut verbis utamur quam uſitatiſſimis & quam maxime aptis, id eſt, rem declarantibus. Num igitur dubium eſt, quin, ſi in re ipſa nihil peccatur a ſuperioribus, verbis [21] illi commodius utuntur?

XXI. Videamus igitur ſententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moveri, cum aliquid ei ſecundum naturam eſſe videatur: omniaque, quæ ſecundum naturam ſunt, æſtimatione aliqua digna: eaque pro eo, quantum in quoque ſit ponderis, eſſe æſtimanda: quæque ſecundum naturam ſint, partim nihil habere in ſeſe appetitionis, de qua ſæpe jam diximus, quæ nec honeſta, nec laudabilia dicantur: partim [22] habere, quæ voluptatem habeant in omni animante, ſed in homine rationem etiam. Ex iis quæ ſint apta, ea honeſta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem ſuperiora,

c Idem. *ſi proceſſiſſent*

21 *Verbis illi commodius utuntur*] Lego, *verbis illi commodis* (Lamb. *commodioribus*) *utantur*: nam latinitas, niſi fallor, haud ſinit, ut indicandi modum Tullius adhibeat. *Daviſius*.

22 *Partim ** quæ voluptatem habeant in omni animante, ſed in homine rationem etiam*] Silent interpretes, nihilque juvant codices. Lambinus quidem edidit *partim* habere, *quæ voluptatem habeant* &c. Mihi locus non videtur integer. At licet eum mendoſum eſſe video; quæ tamen ineunda ſit emendandi via, non intelligo. Defectus tamen appoſui notam, quod librarii nonnulla prætermiſiſſe videbantur. *Idem*.

Digitized by Google

riora, naturalia nominantur: quæ conjuncta cum honeſtis, vitam beatam perficiunt & abſolvunt.

Omnium autem eorum commodorum (quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona eſſe dicunt, quam Zeno, qui negat) longe præſtantiſſimum eſſe, quod honeſtum eſſet atque laudabile: ſed, ſi duo honeſta propoſita ſint, alterum cum valetudine, alterum cum morbo, non eſſe dubium, ad utrum eorum natura nos ipſa deductura ſit. Sed tamen tantam vim honeſtatis eſſe, tantumque eam rebus omnibus præſtare & excellere, ut nullis nec ſuppliciis, nec præmiis demoveri poſſit ex eo, quod rectum eſſe decreverit: omniaque, quæ dura, difficilia, adverſa videantur, ea virtutibus iis, quibus a natura eſſemus ornati, obteri poſſe [23]: non facilia [24] illa quidem, nec contemnenda, (quid enim eſſet in virtute tantum?) ſed ut hoc judicaremus, non eſſe in his partem maximam poſitam aut beate aut ſecus vivendi. Ad ſummum, ea, quæ Zeno æſtimanda, & ſumenda, & apta naturæ eſſe dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quæ conſtaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut graviſſimis. Zeno autem, quod ſuam, quod propriam ſpeciem habeat, cur appetendum ſit, id ſolum bonum appellat; beatam [25] autem vitam eam ſolam, quæ cum virtute degatur.

Si de re diſceptari oportet: nulla mihi tecum, Cato, poteſt eſſe diſſenſio. Nihil eſt enim, de quo aliter ſentias atque ego: modo commutatis verbis ipſas res conferamus. Nec hoc

ille

23 *Poſſe:* valetudinem autem, pulchritudinem, celeritatem, vires corporis, divitias, & cæteras res hujus generis, *non faciles illas quidem* &c.] Poſt *obteri poſſe*, & ante *faciles illas quidem*, erat lacuna in uno libro manuſcripto, longe omnium antiquiſſimo: quæ ſic in ora libri aliena manu, ut videtur, expleta eſt, ut jam olim edidimus. *Lambinus*.

24 *Non* faciles illas *quidem*, *nec contemnendas*] Hoc fortaſſe vident alii quo referatur: mihi, homini non acuto, tenebras eſſe confiteor. Quod ſi legatur cum Sigonii libro *non facilia illa quidem*, *nec contemnenda*; nemo erit tam hebes qui hæc non cernat ab iis pendere *quæ dura*, *difficilia*, *adverſa videantur*. P. Manutius. Niſi forſan hic quædam deſint, quod equidem vehementer ſuſpicor; ductu libri Sigoniani, qui dabat *non facilia illa quadam*, *nec contemnenda*, reſcripſerim, *non* ut futilia *illa quidem* & *contemnenda* ...... *ſed ut hoc judicaremus* &c. *Daviſius*.

25 *Beatam autem vitam eam* ſolam, *quæ cum virtute degatur*] An igitur Academici vel Peripatetici vitam beatam ſine virtute poſſe fieri concedebant? Nullo modo. Pro Zenonis itaque ſententia legas oportet, *beatam autem vitam eam quæ* ſola *cum virtute degatur*. Idem.

ille non vidit, ſed verborum magnificentia eſt & gloria delectatus: qui ſi ea, quæ dicit, ita ſentiret, ut verba ſignificant; quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Ariſtonem intereſſet? Sin autem eos non probabat, quid attinuit cum iis, quibuſcum re concinebat, verbis diſcrepare?

XXII. Quid ſi reviviſcant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cum te, M. Cato, ſtudioſiſſimum philoſophiæ, juſtiſſimum virum, optimum judicem, religioſiſſimum teſtem audiremus, admirati ſumus, quid eſſet, cur nobis Stoicos anteferres, qui de rebus bonis & malis ſentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognoverat: nominibus uterentur iis, quæ prima ſpecie admirationem; re explicata, riſum moverent. Tu autem, ſi tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? Sin te auctoritas commovebat: nobiſne omnibus, & Platoni ipſi, neſcio quem illum anteponebas? præſertim cum in republica princeps eſſe velles, ad eamque tuendam cum ſumma tua dignitate maxime a nobis ornari atque inſtrui poſſes. Nobis enim iſta quæſita, a nobis deſcripta, notata, præcepta ſunt: omniumque rerumpublicarum rectiones, genera, ſtatus, mutationes, leges etiam & inſtituta ac mores civitatum perſcripſimus. Eloquentiæ vero, quæ & principibus maxime ornamento eſt, & qua te audivimus valere plurimum, quantum tibi ex monumentis noſtris addidiſſes?

Ea cum dixiſſent, quid tandem talibus viris reſponderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictaviſſes; vel potius paulum loci mihi, ut his reſponderem, dares; niſi & te audire nunc mallem, & iſtis tamen alio tempore reſponſurus eſſem, tunc ſcilicet, cum tibi.

XXIII. Atqui, ſi verum reſpondere velles, Cato, hæc erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines tantaque auctoritate, ſed te animadvertiſſe, quas res illi propter antiquitatem parum vidiſſent, eas a Stoicis eſſe perſpectas, eiſdemque de rebus hos tum acutius diſſeruiſſe, tum ſenſiſſe gravius & fortius. Quippe qui primum valetudinem bonam expetendam negent eſſe, eligendam dicant: non

quia

quia ſit bonum valere, ſed quia ſit non nihilo æſtimandum: neque [26] tamen pluris quam illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc vero te ferre non potuiſſe. Quod antiqui illi, quaſi barbati [27], ut nos de noſtris ſolemus dicere, crediderint, ejus, qui honeſte viveret, ſi idem & bene valeret, bene audiret, copioſus eſſet, optabiliorem fore vitam, melioremque, & magis expetendam, quam illius, qui æque vir bonus, multis modis eſſet, ut Ennii Alcmæo,

Circumventus morbo, exilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam vitam putant, præſtantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodo præponendam in ſeligendo, non quo beatior hæc vita ſit, ſed quod ad naturam accommodatior: & qui ſapientes non ſunt, omnes æque miſeros eſſe. Stoici hoc videlicet viderunt. Illos autem id fugerat ſuperiores.: qui arbitrabantur, homines ſceleribus & parricidiis inquinatos, nihilo [28] miſeriores eſſe quam eos, qui cum caſte & integre viverent, nondum perfectam illam ſapientiam eſſent conſecuti. Atque hoc loco ſimilitudines eas, quibus illi uti ſolent, diſſimillimas proferebas. Quis enim ignorat, ſi plures ex alto emergere velint, propius fore eos quidem ad reſpirandum, qui ad ſummam jam aquam appropinquant, ſed nihilo magis reſpirare poſſe, quam eos, qui ſunt in profundo? Nihil ergo adjuvat procedere & pro-

26 *Neque tamen* pluris, *quam illis* videatur] Hic vel Tullii calamus, vel librarii deerrarunt; nam ſenſus omnino flagitat, *neque tamen* minoris *quam illis* videtur, *qui illud non dubitant bonum dicere*. Scilicet Stoici, quod illis philoſophis paſſim exprobrat Cicero, non *minoris* ea, quæ *præpoſita* vocabant, fecere, quam Peripatetici, qui eadem *bona* dicebant. *Idem*.

27 *Barbati*] Quidam edunt, *barbari:* alii melius, *barbati*. Et apparet, inquit Eraſmus, apud Romanos, proverbiali loco, barbatos dici conſueſſe, homines priſcis ac ſimplicibus moribus, ruſticanæque veritatis: quod illic ſero receptum ſit barbam radere aut tondere. Huc ſpectat, quod ait Juvenalis, *Facile eſt barbato imponere regi*. Morelius.

28 *Nihilo miſeriores eſſe*] Cum Daviſius cenſuerit Ciceronem hæc de Academicis, non de Stoicis, dicere, iſtud *nihilo* mutare voluit in *nimio*. Gujetus vero legit *non nihilo;* item alius vir doctus *non paulo*, vel *multo*. Nempe hi omnes id unice curarunt, ut ea, quæ crederent dicta eſſe de veteribus Academicis, ad veritatem opinionum eorumdem accommodarentur. Et mihi quidem videntur hæc de Stoicis dicta, nihilque cenſeo mutandum eſſe, modo parentheſin ſic interjiciamus ſententiæ, *Stoici hæc videlicet viderunt (illos autem id fugerat ſuperiores) qui arbitrabantur homines ſceleribus & parricidiis inquinatos nihilo miſeriores eſſe, quam eos, qui cum caſte & integre viverent, nondum perfectam illam ſapientiam eſſent conſecuti*. Hoc Stoicorum placitum conſequens eſt ejus, quod Cato dixerat in III. 14. *Ita qui proceſſit aliquantum ad virtutis aditum, nihilominus in miſeria eſt, quam ille, qui nihil proceſſit*. Pearc.

gredi in virtute, quo minus miſerrimus ſit, antequam ad eam pervenerit, quoniam in aqua nihil adjuvat: & quoniam catuli, qui jam deſpecturi ſunt, cæci æque & ii, qui modo nati; Platonem quoque neceſſe eſt, quoniam nondum videbat ſapientiam, æque cæcum animo ac Phalarim fuiſſe.

XXIV. Iſta ſimilia non ſunt, Cato: in quibus quamvis multum proceſſeris, tamen illud in eadem cauſa eſt, a quo abeſſe velis, donec evaſeris. Nec enim ille reſpirat ante quam emerſit, & catuli æque cæci priuſquam deſpexerunt, ac ſi ita futuri ſemper eſſent. Illa ſunt ſimilia: hebes acies eſt cuipiam oculorum; corpore alius langueſcit: hi curatione adhibita levantur in dies; alter valet plus quotidie, alter videt. Hi ſimiles ſunt omnibus, qui virtuti ſtudent: levantur vitiis, levantur erroribus. Niſi forte cenſes Tib. Gracchum patrem non beatiorem fuiſſe quam filium, cum alter ſtabilire rempublicam ſtuduerit, alter evertere. Nec tamen ille erat ſapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? ſed quia ſtudebat laudi & dignitati, multum in virtute proceſſerat. Conferam autem avum tuum, Druſum, cum C. Graccho ejus fere æquali. Quæ hic reipublicæ vulnera imponebat, eadem ille ſanabat. Sed nihil eſt, quod tam miſeros faciat, quam impietas & ſcelus. Ut jam omnes inſipientes ſint miſeri, quod profecto ſunt: non eſt tamen æque miſer, qui patriæ conſulit, & is, qui illam exſtinctam cupit. Levatio igitur vitiorum magna fit iis, qui habent ad virtutem progreſſionis aliquantulum.

Veſtri autem progreſſionem ad virtutem fieri ajunt, levationem vitiorum fieri negant. At, quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operæ pretium eſt conſiderare. Quarum, inquiunt, artium ſumma creſcere poteſt, earum etiam contrariorum ſumma poterit augeri. Ad virtutis autem ſummam accedere nihil poteſt. Ne vitia quidem igitur creſcere poterunt, quæ ſunt virtutum contraria. Utrum igitur tandem perſpicuiſne dubia aperiuntur, an dubiis perſpicua tolluntur? Atqui hoc perſpicuum eſt, vitia alia in aliis eſſe majora: illud dubium, ad id, quod ſummum bonum dicitis, ecquænam

nam

nam fieri poſſit acceſſio. Vos autem cum perſpicuis dubia debeatis illuſtrare, dubiis perſpicua conamini tollere.

Itaque uſi eadem ratione, qua ſum paulo ante uſus, hærebitis. Si enim propterea vitia alia aliis majora non ſunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam poteſt accedere, quoniam perſpicuum eſt, vitia non eſſe omnium paria, finis bonorum vobis mutandus eſt. Teneamus enim illud neceſſe eſt, cum conſequens aliquod falſum ſit, illud, cujus id conſequens ſit, non poſſe eſſe verum.

XXV. Quæ eſt igitur cauſa iſtarum anguſtiarum? Glorioſa oſtentatio in conſtituendo ſummo bono. Cum enim, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe confirmatur, tollitur cura valetudinis, diligentia rei familiaris, adminiſtratio reipublicæ, ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ. Ipſum denique illud honeſtum, in quo uno vultis eſſe omnia, deferendum eſt. Quæ diligentiſſime contra [29] Ariſtonem dicuntur a Chryſippo. Ex ea difficultate illæ *fallaciloquæ* (ut ait Accius) malitiæ natæ ſunt.

Quid enim? ſapientia ubi pedem poneret, non habebat, ſublatis officiis omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni & diſcrimine remoto. Quæ enim eſſe poterant, rebus omnibus ſic exæquatis, ut inter eas nihil intereſſet? Ex his anguſtiis iſta evaſerunt deteriora, quam Ariſtonis. Illa tamen ſimplicia: veſtra verſuta. Roges enim Ariſtonem, bonane ei videantur hæc, vacuitas doloris, divitiæ, valetudo? neget. Quid, quæ contraria ſunt his, malane? nihilo magis. Zenonem roges. Reſpondeat totidem verbis. Admirantes quæramus ab utroque, quonam modo vitam agere poſſimus, ſi nihil intereſſe noſtra putemus, valeamus, ægrine ſimus: vacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem propulſare poſſimus, necne poſſimus. Vives, inquit Ariſto, magnifice atque præclare: quod erit cumque viſum, ages, nunquam angere, nunquam cupies, nunquam timebis. Quid Zeno? portenta

29 *Contra Ariſtonem*] Hujus diſputationis lib. 7. de Decretis Hippocratis & Platonis. Chryſippi contra Ariſtonem, plura Galenus *Morelius*.

hæc eſſe dicit , nec ea ratione ullo modo vivi ; ſed differre inter honeſtum & turpe nimium quantum , neſcio quid immenſum : inter cæteras res nihil omnino intereſſe . Idem adhuc : (audi reliqua , & riſum contine , ſi potes) Media illa , inquit , inter quæ nihil intereſt , tamen ejuſmodi ſunt , ut eorum alia eligenda ſint , alia rejicienda , alia omnino negligenda , hoc eſt , ut eorum alia velis , alia nolis , alia non cures . At modo dixeras , nihil in his rebus eſſe , quod intereſſet . Et nunc idem dico , inquies , ſed ad virtutes & ad vitia nihil intereſſe .

XXVI. Quis iſtud , quæſo , neſciebat ? Verum audiamus . Iſta , inquit , quæ dixiſti , valere , locupletem eſſe , non dolere , bona non dico : ſed dicam Græce προηγμένα , Latine autem producta : ſed præpoſita , aut præcipua malo ; ſic tolerabilius & mollius . Illa autem , egeſtatem , morbum , dolorem , non appello mala , ſed , ſi libet , rejectanea . Itaque illa non dico me expetere , ſed legere ; nec optare , ſed ſumere : contraria autem non fugere , ſed quaſi ſecernere . Quid ait Ariſtoteles , reliquique Platonis alumni ? Se omnia , quæ ſecundum naturam ſint , bona appellare : quæ autem contra , mala . Videſne igitur , Zenonem tuum cum Ariſtone verbis conſiſtere , re diſſidere : cum Ariſtotele & illis re conſentire , verbis diſcrepare ? Cur igitur , cum de re conveniat , non malimus uſitate loqui ? Aut doceat , paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore , ſi illam in rebus præpoſitis , quam ſi in bonis duxero : fortioremque in patiendo dolore , ſi eum aſperum & difficilem perpeſſu & contra naturam eſſe , quam ſi malum dixero .

Facete M. Piſo , familiaris noſter , & alia multa , & hoc loco Stoicos irridebat . Quid enim (ajebat) bonum negas eſſe divitias , præpoſitum eſſe dicis ? quid adjuvas ? avaritiamne minuis ? Quod ſi verbum ſequimur , primum longius verbum , *præpoſitum* , quam *bonum* . Nihil ad rem . Ne ſit ſane : at certe gravius : nam bonum ex quo appellatum ſit neſcio ; præpoſitum ex eo credo , quod præponatur aliis : id mihi magnum videtur . Itaque dicebat plus tribui divitiis a Zenone , qui

eas

Digitized by Google

eas in præpoſitis poneret, quam ab Ariſtotele, qui bonum eſſe divitias fateretur; ſed nec magnum bonum, & præ rectis honeſtiſque contemnendum ac deſpiciendum, nec magnopere expetendum: omninoque de omnibus iſtis verbis a Zenone mutatis ita diſputabat, & quæ bona negarentur eſſe ab eo, & quæ mala, illa lectioribus nominibus ab eo appellari quam a nobis, hæc triſtioribus.

XXVII. Piſo igitur hoc modo, vir optimus, tuique, ut ſcis, amantiſſimus. Nos paucis ad hæc additis, finem faciamus aliquando. Longum eſt enim ad omnia reſpondere, quæ a te dicta ſunt. Nam ex iiſdem verborum præſtigiis & regna nata vobis ſunt, & imperia, & divitiæ, & tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique ſint, ſapientis eſſe dicatis. Solum præterea formoſum, ſolum liberum, ſolum civem: ſtultorum omnia contraria, quos etiam inſanos eſſe vultis. Hæc παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, cum prope acceſſeris? Conferam tecum, quam cuique verbo rem ſubjicias, nulla erit controverſia. Omnia peccata paria dicitis. Non ego tecum jam ita loquar, ut iiſdem his de rebus, cum L. Murenam, te accuſante, defenderem. Apud imperitos tum illa dicta ſunt: aliquid etiam coronæ datum: nunc agendum eſt ſubtilius.

Peccata paria quonam modo? Quia nec honeſto quidquam honeſtius, nec turpi turpius. Perge porro: nam de iſto magna diſſenſio eſt. Illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata ſint paria. Ut, inquit, in fidibus plurimis, ſi nulla [30] earum ita contenta numeris ſit, ut concentum ſervare poſſit, omnes [31] æque incontentæ ſunt: ſic peccata, quia diſcre-

30 *Si nulla earum ita contenta* numeris *ſit*] Quid loci poſſit eſſe *numeris*, equidem nullus intelligo. Pariſ. pr. tert. & Elienſ. *contenta* nervis *ſit*. Lego *ſi nulla earum ita* contentis nervis *ſit*. Hoc certe melius videtur, quam ſi cum Lambino vocem penultimam funditus expunxeris. *Daviſius*.

31 *Omnes æque incontentæ ſint neceſſe eſt*] Particula *æque* ad nomen *omnes* referri poteſt, ut ſit ſenſus, Æque contingit omnes ut incontentæ ſint, & ita non efficitur, quod Stoici volunt; peccata paria eſſe; ſed tantum inde colligere poſſis, pariter eſſe peccata, id eſt, ſimiliter peccati nomine omnia appellari. Si vero illud *æque*, ad verbum *incontentæ* pertineat, jam quod aſſumitur, falſum eſt: & ita conſequens neceſſario verum eſſe non concluditur. Debet enim omnis ratiocinatio, quæ fidem factura ſit, ex veris & conceſſis proficiſci. Præclare M. Tullius hanc ἀμφιβολίαν diſſolvit: qua in re quantum arte differendi valuerit, ſatis oſtendit. *Morelius*.

Digitized by Google

ſcrepant, æque diſcrepant: paria ſunt igitur. Hic ambiguo ludimur. Æque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentæ ſint: illud non continuo, ut æque incontentæ. Collatio igitur iſta te nihil juvat. Nec enim omnes avaritias ſi æque avaritias eſſe dixerimus, ſequitur etiam ut æquas eſſe dicamus.

Ecce aliud ſimile diſſimile. Ut enim, inquit, gubernator æque peccat, ſi palearum navem evertit, & ſi auri: item æque peccat, qui parentem, & qui ſervum injuria verberat. Hæc non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere? Itaque aurum, paleamne portet, ad bene aut ad male gubernandum nihil intereſſe. At quid inter parentem & ſervulum interſit intelligi, & poteſt, & debet. Ergo in gubernando nihil, in officio plurimum intereſt, quo in genere peccetur. Et, ſi in ipſa gubernatione negligentia eſt navis everſa, majus eſt peccatum in auro, quam in palea. Omnibus enim artibus volumus attributam eſſe eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique artificio præſunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata ſunt.

XXVIII. Urgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum imbecillitatis & inconſtantiæ eſt: hæc autem vitia in omnibus ſtultis æque magna ſunt: neceſſe eſt paria eſſe peccata. Quaſi vero aut concedatur, in omnibus ſtultis æque magna eſſe vitia, & eadem imbecillitate & inconſtantia L. [32] Tubulum fuiſſe, qua illum, cujus is condemnatus eſt rogatione, P. Scævolam: & quaſi [33] nihil inter res quoque ipſas, in quibus peccatur, interſit; ut, quo hæ majores minoreſve ſint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut majora ſint, aut minora.

Itaque (jam enim concludatur oratio) hoc uno vitio maxime mihi premi videntur tui Stoici, quod ſe poſſe putant duas contrarias ſententias obtinere. Quid enim eſt tam repugnans, quam eundem dicere, quod honeſtum ſit, ſolum id

bonum

32 *L. Tubulum*] De quo ſupra, lib. II. cap. 16. & de Nat. Deor. I. 23. III. 30.

33 *Et quaſi nihil*] Siquidem præceſſit *quaſi vero aut concedatur*; hic omnino legendum *aut quaſi nihil*, ut vir eruditus Th. Bentlejus recte monuit. *Daviſius*.

bonum eſſe, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum a natura profectam? Ita cum ea volunt retinere, quæ ſuperiori ſententiæ conveniunt, in Ariſtonem incidunt: cum id fugiunt, re eadem [34] defendunt quæ Peripatetici; verba tenent mordicus. Quæ rurſus dum ſibi evelli ex ore nolunt, horridiores evadunt, aſperiores, duriores & oratione, & moribus.

Quam illorum triſtitiam atque aſperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem ſententiarum, nec differendi ſpinas probavit: fuitque in altero genere mitior, in altero illuſtrior: ſemperque habuit in ore Platonem, Ariſtotelem, Xenocratem, Theophraſtum, Dicæarchum, ut ipſius ſcripta declarant. Quos quidem tibi ſtudioſe & diligenter tractandos magnopere cenſeo.

Sed quoniam adveſperaſcit, & mihi ad villam revertendum eſt: nunc quidem hactenus: verum hoc idem ſæpe faciamus. Nos vero, inquit ille. Nam quid poſſumus facere melius? Et hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quæ a te dicta ſunt, refellentem: Sed memento, te, quæ nos ſentiamus, omnia probare, ni quod verbis aliter utamur: mihi autem veſtrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti: ſed videbimus. Quæ cum eſſent dicta, diſceſſimus.

34 *Re eadem defendunt quæ Peripatetici; verba tenent mordicus*] Quomodo poſſunt Stoici Peripateticorum verba mordicus tenere, ſi nova verba finxerunt, & quæ illi bona appellant, hi proegmena ſeu producta; quæ illi mala, hi apoproegmena ſive rejecta nominarunt? Omnino hic locus mendo non vacat: quod ſic fortaſſe purgari poſſit, *re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo non item: quæ rurſus* &c. vel, *re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo deſerunt, quæ* &c. Conjecturam probabiliorem faciat lector ingenioſus; mihi ſatis eſt, mendum quaſi digito indicaſſe. *Lambinus*. Pariſ. *verba* ſibi *tenent mordicus*. Et revera deeſt ſimile vocabulum. Cum vero mox recurrat idem illud, forſan in eo tantum vitioſi ſunt plerique Mſſ. quod *ſibi* ſuam non aſſignent ſedem. Totum igitur locum ſic lego: *verba* ſibi *tenent mordicus; quæ rurſus dum evelli* &c. *Daviſius*.

DE

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
LIBER QUINTUS.
ARGUMENTUM.

Quas ſuperiori libro ipſe partes ſuſceperat Cicero, eas hoc libro M. Piſoni imponit, ut cum ipſe veteris Academiæ & Peripateticorum rationem, impugnata Stoica, defendiſſet, hic nunc omnem illam rationem explanaret. Et facile quidem intelligitur, quæ Piſo hic diſputare fingitur, ea Ciceroni placuiſſe ipſi, tum, quod eandem rationem ſuperiori libro Stoicæ præpoſuerat, tum vero quod ipſa ratio explicandi eſt longe illa venuſtior & ornatior, qua libro primo & tertio uſus eſt, cum aliena e Torquati & Catonis perſonis diſputaret. Ea enim fere felicius in hoc genere ſuccedunt, quæ ipſi probamus. Nam quod in fine hujus libri, cap. 26. & ſeq. *quædam in Peripatetica ratione reprehenduntur, ea non ad ſummam rei pertinent, cum non tam ipſa ſententia reprehendatur, quam quod inconſtans quodammodo, nec ſatis conſentiens omnibus partibus ſit Peripatetica ratio, quæ cum doceat alia eſſe præter virtutem bona, tamen ſapientem ſemper beatum, etiam in dolore & paupertate putet. Præmiſſis autem diſputationi, Platonis, Academicorum veterum, & Peripateticorum laudibus*, cap. 3. 4. *& commemoratis omnibus de ſummo bono ſententiis, quarum ſex ſimplices ſunt, tres omnino junctæ & duplices; rejectis cæteris, illam exponendam confirmandamque ſuſcipit Piſo, in qua Ariſtotelem imprimis, ejuſque filium Nicomachum, in pleriſque etiam Theophraſtum adhibere poſſit, quæ eadem eſt cum ea, quam Academia vetus tenuit:* c. 5. 8. *Facto ergo, ex inſtituto veterum omnium, a primis naturæ exponendis initio, hunc finem bonorum ex iis exiſtere dicit*, ſecundum naturam vivere, ſic affectum, ut optime affici poſſis, ad naturam-

ramque accommodatiſſime. *Expoſita autem iſta rerum expetendarum terminatione, cur iſta ſe res ita habeat, demonſtrat. Primum argumentum omne ducitur a prima commendatione naturæ, quod omne animal ſe ipſum diligit: id quod ita infixum eſt in ipſa natura & ſuis cujuſque ſenſibus comprehenditur, ut contra ſiquis dicere velit, non audiatur; neque poteſt intelligi, aut cogitari non modo eſſe aliquod animal, quod ſe oderit, ſed quod quomodo ſe habeat, nihil ſua cenſeat intereſſe; quod, eo ſumpto, omnis appetitus animi tollitur; quemadmodum in iis rebus, inter quas nihil intereſt, in neutram partem propenſiores ſumus. Ea etiam eſt corporis & animi omnium partium, facultatumque natura, ut eas ſalvas & integras, perfectaſque velimus, per ſe caras habeamus, in eiſque ſint ad bene vivendum momenta maxima; quod cui conſervatio ſui propoſita eſt, neceſſe eſt, huic partes quoque ſui caras eſſe, eoque cariores, quo ſint perfectiores; ex quo intelligitur, ut quæque ex noſtris plurimum habent dignitatis & præſtantiæ, ita maxime eſſe expetenda, atque adeo virtutem animi, quæ ex ratione gignitur, qua nihil eſt divinius in homine, omnium maxime appetendam eſſe:* cap. 10. 14. *Quod ſi ſe quiſque & naturam ſuam, ſimul ac natus eſt, cognoſceret, & naturæ ſuæ ſingularumque partium vim, continuo homo videret hoc, quod quæritur, ultimum. Nunc vero in infirma ætate, ea per caliginem cernitur, & ſenſim paulatimque cognoſcitur; ut neque finis ille ſtatim cernatur:* cap. 15. 16. *Altera argumentandi ratio inde ducitur, quod cujuſque partis naturæ & in corpore & in animo ſua vis eſt, ut idcirco in his rebus & actionibus, quæ cuique parti humanæ, membro, facultati ſubjectæ ſint, ſumma noſtra ſponte moveamur, ut ad eas nati videamur:* cap. 17. 20. *Actionum autem aliæ aliis ſunt majores, excellentioreſque: maximæ vero cognitio rerum cæleſtium, & a natura occultatarum, quas indagare ratio poteſt; adminiſtratio reipublicæ, aut adminiſtrandi ſcientia, tum prudens, temperata, fortis & juſta ratio, cæteræque virtutes & actiones virtutibus congruentes, quæ omnia honeſta dicimus, ad quorum cognitionem, natura ipſa præeunte, deducimur, quæque, præterquam quod nos ipſi diligimus, etiam ſuapte natura appetenda ſunt:* c. 21. 22. *In omni hone-*

ſto autem nil eſt illuſtrius, quam hominum conjunctio, cujus innatus eſt nobis amor: quam quæ tuetur animi affectio, juſtitia appellatur, eique pietas, bonitas, liberalitas, comitas, aliaque ejus generis, ita propria ſunt, ut ſint virtutum reliquarum communia. Ita fit ut illa conjunctio etiam per ſe appetenda ſit. Neque tamen eſt in fine bonorum, quod eſt extrinſecus, neque in animo, neque in corpore poſita. Duo ergo ſunt genera per ſe expetendorum, unum in quo eſt finis ille, quæ ſunt aut animi, aut corporis; alterum, in quo ſunt res extrinſecus poſitæ; quæ quanquam non continentur ſummo bono, tamen ad id referuntur, quod eas his officiis tuentur, quæ a ſuo cujuſque genere virtutis oriuntur: cap. 23. 24. *Hæc eſt Peripateticæ rationis ſumma, ex qua cæteri omnes particulam aliquam detraxerunt, & ſuam quiſque afferre videri voluit ſententiam:* cap. 25. *Reliqua diſputatio verſatur in diluendis iis, quæ Cicero de inconſtantia Peripateticæ rationis diſſeruerat:* cap. 26. *Qua oſtenditur, tantam eſſe virtutis excellentiam, ut bonorum externorum defectum obruat, nihiloque minus beatus ſapiens dici poſſit, etſi in moleſtia quadam ſit; acceſſione autem illorum bonorum, aut deceſſione fieri alium alio beatiorem.* ERNESTUS.

I. CUM audiviſſem Antiochum [1], Brute, ut [a] ſolebat, cum M. Piſone, [b] in gymnaſio, quod Ptolemæjum [2] vocatur, unaque nobiſcum Q. frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noſter, cognatione patruelis, amore germanus, conſtituimus inter nos, ut ambulationem poſtmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus eſſet. Itaque ad tempus ad Piſonem omnes. Inde vario ſermone ſex illa a Dipylo [3] ſtadia confecimus. Cum autem veniſſemus in Academiæ

1 *Antiochum*] Antiochum Aſcaloniten, quem Plutarchus, ut hominem eruditiſſimum, ingenioſiſſimum, eloquentiſſimum, veteris Academiæ illis temporibus principem, in Lucullo commendat. Hic ſcripſit librum ad Q. Lucilium Balbum, quo contendebat Stoicos cum Peripateticis re concinere, verbis diſcrepare. *Cic. l. de Nat. Deor.* Muretus.

a Lamb. *ſolebam*

b Man. *diſputantem in eo*

2 *Ptolemæjum*] A Ptolemæo Lagi filio conditum. Pauſanias in Atticis. *Idem*.

3 *A Dipylo*] Porta ea velut in ore urbis poſita, major aliquanto patentiorque quam

miæ non ſine cauſa nobilitata ſpatia, ſolitudo erat ea, quam volueramus.

Tum Piſo, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam: ut, cum ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum eſſe verſatos, magis moveamur, quam ſi quando eorum ipſorum aut facta audiamus, aut ſcriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic diſputare ſolitum: cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam ſolum mihi afferunt, ſed ipſum videntur in conſpectu meo hic ponere. Hic Speuſippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo: cujus ipſa illa ſeſſio fuit, quam videmus. Equidem etiam curiam noſtram (Hoſtiliam dico, non hanc novam, quæ mihi minor eſſe videtur, poſteaquam eſt major) ſolebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, noſtrum vero in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis ineſt in locis; ut non ſine cauſa ex his memoriæ ducta ſit diſciplina.

Tum Quintus, Eſt plane, Piſo, ut dicis, inquit. Nam me ipſum huc modo venientem convertebat ad ſeſe Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos verſabatur: quem ſcis quam admirer, quamque eo delecter. Me quidem ad altiorem memoria Œdipodis [4] huc venientis, & illo molliſſimo carmine, quænam eſſent ipſa hæc loca, requirentis, ſpecies quædam commovit, inanis ſcilicet, ſed commovit tamen.

Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, inſectari ſoletis, ſum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut ſcitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus. Sed veteris proverbii admonitu, vivorum memini [5]: nec tamen Epicuri licet obliviſci, ſi cupiam: cujus imaginem non modo in tabulis noſtri familiares, ſed etiam in poculis & in annulis habent.

II. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noſter jocari videtur,

cæteræ eſt: & infra eam, extraque latæ ſunt viæ: & extra, mille ferme paſſus in Academiæ gymnaſium ferens. Livius lib. xxxi. *Idem*.

4 *OEdipodis*] Locus ad quem reſpicit Tullius, extat in Sophoclis Œdip. Colon. verſ. 1. ſeq. *Daviſius*.

5 *Vivorum memini*] Vide Petronium Satyr. cap. 43. & 75. ac Eraſmum Adag. Chil. I. Cent. II. 52. *Idem*.

detur, & fortaſſe ſuo jure. Ita enim Athenis ſe collocavit, ut ſit pæne unus ex Atticis, ut id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Piſo, aſſentior, uſu hoc evenire, ut acrius aliquanto & attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. Scis enim me quodam tempore Metapontum veniſſe tecum, nec ad hoſpitem ante divertiſſe, quam Pythagoræ [6] ipſum illum locum, ubi vitam ediderat, ſedemque viderim. Hoc autem tempore, etſi multa in omni parte Athenarum ſunt in ipſis locis indicia ſummorum virorum, tamen ego illa moveor exhedra. Modo enim fuit Carneades [7]: quem videre videor. Eſt enim nota imago: a ſedeque ipſa tanta ingenii magnitudine orbata deſiderari illam vocem puto.

Tum Piſo, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noſter, inquit? an eum locum libenter inviſit, ubi Demoſthenes & Æſchines inter ſe decertare ſoliti ſunt? ſuo enim quiſque ſtudio maxime ducitur. Et ille, cum erubuiſſet, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam deſcenderim: quo in loco ad fluctum ajunt declamare ſolitum Demoſthenem, ut fremitum aſſueſceret voce vincere. Modo etiam paulum ad dextram de via declinavi, ut ad Periclis ſepulcrum accederem. Quanquam id quidem infinitum eſt in hac urbe: quacumque enim ingredimur, in aliquam hiſtoriam veſtigium ponimus.

Tum Piſo, Atqui Cicero, inquit, iſta ſtudia, ſi ad imitandum ſummos viros ſpectant, ingenioſorum ſunt: ſin tantummodo ad indicia veteris memoriæ cognoſcenda, curioſorum. Te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut ſpero, ut eos, quos noviſſe vis, etiam imitari velis. Hic ego, Etſi facit hic quidem inquam, Piſo, (ut vides) ea quæ præcipis: tamen mihi grata eſt hortatio tua. Tum ille amiciſſime, ut ſolebat, Nos vero, inquit, omnes omnia ad hujus adole-

6 *Pythagoræ ipſum illum locum, ubi vitam ediderat*] Finierat. Vide J. Fr. Gronovium ad Agellii III. 15. De re ipſa ſic Juſtinus xx. 4. *Pythagoras autem, cum annos* xx. *Crotonæ egiſſet, Metapontum migravit, ibique deceſſit*. Tam vero de loco, quam de modo, quo mortem Pythagoras obiit, varia tradunt auctores. Vide Menag. ad Laert. VIII. 40. *Id.*

7 *Carneades*] Nemini dubium eſſe poteſt, quin legendum ſit *Charmades*. Quomodo enim Cicero Carneadem videre potuiſſet, quem Craſſus non viderat? H. Valeſius, *Emend.* lib. I. cap. 29. Vide quæ annotavit Pearcius ad lib. I. de Orat. c. 11.

adoleſcentiam conferamus, in primiſque ut aliquid ſuorum ſtudiorum philoſophiæ quoque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat; vel ut illud ipſum, quod ſtudet, facere poſſit ornatius. Sed utrum hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua ſponte propenſus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, ſatis belle videris attendere. Tum ille timide, vel potius verecunde, Facio, inquit, equidem: ſed audiſtine modo de Carneade? rapior illuc. Revocat autem Antiochus: nec eſt præterea, quem audiamus.

III. Tum Piſo, Etſi hoc, inquit, fortaſſe non poterit ſic abire, cum hic adſit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab Academia nova ad veterem illam vocare: in qua ut dicere Antiochum audiebas, non ii ſoli numerantur, qui Academici vocantur, Speuſippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, cæterique, ſed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Ariſtoteles, quem, excepto Platone, haud ſcio an recte dixerim principem philoſophorum. Ad eos igitur converte te, quæſo. Ex eorum enim ſcriptis & inſtitutis cum omnis doctrina liberalis, omnis hiſtoria, omnis ſermo elegans ſumi poteſt, tum varietas eſt tanta artium, ut nemo ſine eo inſtrumento ad ullam rem illuſtriorem ſatis ornatus poſſit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores, ac rerumpublicarum principes exſtiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poetæ, muſici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium artium officina, profecti ſunt.

Ad quæ ego, Scis me, inquam, iſtud idem ſentire, Piſo: ſed a te opportune mentio facta eſt. Studet enim meus audire Cicero, quænam ſit iſtius veteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorumque ſententia. Cenſemus autem te facillime id explanare poſſe, quod & Staſeam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complures jam menſes Athenis hæc ipſa te ex Antiocho videmus exquirere. Et ille ridens, Age age, inquit: ſatis enim ſcite me noſtri ſermonis principium eſſe voluiſti: exponamus adoleſcenti, ſi qua forte poſſumus. Dat enim id nobis ſolitudo, quod ſi quis Deus diceret, nunquam putarem, me in Academia,

tan-

Digitized by Google

tanquam philoſophum, diſputaturum. Sed ne, dum huic obſequor, vobis moleſtus ſim. Mihi, inquam, qui te id ipſum rogavi? Tum Quintus & Pomponius cum idem ſe velle dixiſſent, Piſo exorſus eſt. Cujus oratio, attende quæſo, Brute, ſatiſne videatur Antiochi complexa eſſe ſententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Ariſtum frequenter audieris, maxime probatam exiſtimo.

IV. Sic eſt igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum diſciplina ſit, ſatis eſt a me, ut breviſſime potui, paulo ante dictum. Sed eſt forma ejus diſciplinæ, ſicut fere cæterarum, triplex. Una pars eſt naturæ: diſſerendi altera: vivendi tertia. Natura ſic ab iis inveſtigata eſt, ut nulla pars cælo, mari, terra, (ut poetice loquar) prætermiſſa ſit. Quin etiam, cum de rerum initiis omnique mundo locuti eſſent, ut multa non modo probabili argumentatione, ſed etiam neceſſaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per ſe inveſtigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt.

Perſecutus eſt Ariſtoteles animantium omnium ortus, victus, figuras. Theophraſtus autem ſtirpium naturas, omniumque fere rerum, quæ e terra gignerentur, cauſas atque rationes. Qua ex cognitione facilior facta eſt inveſtigatio rerum occultiſſimarum: diſſerendique ab iiſdem non dialectice ſolum, ſed etiam oratorie præcepta ſunt tradita: ab Ariſtoteleque principe de ſingulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio eſt inſtituta, ut non contra omnia ſemper, ſicut Arceſilas, diceret, & tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici poſſet, exprimeret.

Cum autem tertia pars bene vivendi præcepta quæreret, ea quoque eſt ab iiſdem non ſolum ad privatæ vitæ rationem, ſed etiam ad rerumpublicarum rectionem relata. Omnium fere civitatum non Græciæ ſolum, ſed etiam Barbariæ, ab Ariſtotele, mores, inſtituta, diſciplinas: a Theophraſto leges etiam cognovimus. Cumque uterque eorum docuiſſet, qualem in republica principem eſſe conveniret; pluribus præterea cum ſcripſiſſet, qui eſſet optimus reipublicæ ſtatus: hoc amplius Theo-

Digitized by Google

Theophraſtus, quæ eſſent in republica inclinationes rerum & momenta temporum, quibus eſſet moderandum utcumque res poſtularet. Vitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione & cognitione poſita rerum: quæ quia deorum erat vitæ ſimillima, ſapiente viſa eſt digniſſima. Atque his de rebus & ſplendida eſt eorum & illuſtris oratio.

V. De ſummo bono, quia [8] duo genera librorum ſunt, unum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt, non ſemper idem dicere videntur: nec in ſumma tamen ipſa aut varietas eſt ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipſos diſſenſio. Sed cum beata vita quæratur, idque ſit unum, quod philoſophia ſpectare & ſequi debeat: ſitne ea tota ſita in poteſtate ſapientis, an poſſit aut labefactari, aut eripi rebus adverſis, in eo nonnunquam variari inter eos & dubitari videtur. Quod maxime efficit Theophraſti [9] de beata vita liber, in quo multum admodum fortunæ datur: quod ſi ita ſe habeat, non poſſit beatam præſtare vitam ſapientia. Hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quam virtutis vis gravitaſque poſtulat. Quare teneamus Ariſtotelem, & ejus filium Nicomachum: cujus accurate ſcripti de moribus libri dicuntur illi quidem eſſe Ariſtotelis: ſed non video, cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius. Theophraſtum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in virtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis & roboris.

Simus igitur contenti his. Namque horum poſteri, meliores illi quidem, mea ſententia, quam reliquarum philoſophi diſciplinarum: ſed ita degenerant, ut ipſi ex ſe nati eſſe videantur. Primum Theophraſti Strato, phyſicum ſe voluit: in

8 *Quia duo genera librorum ſunt*] Primum genus appellabatur ἐξωτερικὸν: quod vulgares continebat diſputationes, & quæ erant ſcriptæ negligentius, adque captum popularem accommodatæ; quodque omnibus legendum proponebatur. In iis autem libris prooemiis Ariſtoteles utebatur, ut ad Atticum ſcribit Cicero. Alterum genus ἀκροαματικὸν, in quo philoſophia remotior, ſubtiliorque tractabatur: id ad vulgi intelligentiam minime aptum erat. Priori generi exercendo veſpertiuum tempus, poſteriori matutinum dabat: & quia utroque tempore ambulans diſſerebat, illum δειλινὸν περίπατον, hunc ἑωθινὸν nuncupabat. Quam rem latius Gellius lib. xx. cap. 4. perſequitur. *Morelius*.

9 *Theophraſti de beata vita liber*] Vide Acad. I. 10. Tuſcul. V. 9.

in quo etſi eſt magnus, tamen nova pleraque, & perpauca de moribus. Hujus Lyco, oratione locuples, rebus ipſis jejunior. Concinnus deinde & elegans hujus Ariſto: ſed ea, quæ deſideratur a magno philoſopho, gravitas in eo non fuit. Scripta ſane & multa & polita: ſed neſcio quo pacto auctoritatem oratio non habet.

Prætereo multos, in his doctum hominem & ſuavem Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem neſcio. Summum enim bonum expoſuit, vacuitatem doloris. Qui autem de ſummo bono diſſentit, de tota philoſophiæ ratione diſſentit. Critolaus imitari antiquos voluit, & quidem eſt gravitate proximus, & redundat oratio: attamen is quidem in patriis inſtitutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honeſtatem vacuitatem doloris. Hic quoque ſuus eſt: de ſummoque bono diſſentiens, dici vere Peripateticus non poteſt. Antiquorum autem ſententiam Antiochus noſter mihi videtur perſequi diligentiſſime: quam eandem Ariſtotelis fuiſſe & Polemonis docet.

VI. Facit igitur Lucius noſter prudenter, qui audire de ſummo bono potiſſimum velit. Hoc enim conſtituto in philoſophia conſtituta ſunt omnia. Nam cæteris in rebus ſive prætermiſſum, ſive ignoratum eſt quippiam, non plus incommodi eſt, quam quanti quæque earum rerum eſt, in quibus neglectum eſt aliquid. Summum autem bonum ſi ignoretur, vivendi rationem ignorari neceſſe eſt. Ex quo tantus error conſequitur, ut, quem in portum ſe recipiant, ſcire non poſſint. Cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur, quid ſit & bonorum extremum & malorum, inventa vitæ via eſt conformatioque omnium officiorum.

Eſt igitur, quo quidque referatur: ex quo, id quod omnes expetunt, beate vivendi ratio inveniri & comparari poteſt. Quod quoniam in quo ſit, magna diſſenſio eſt; Carneadea nobis adhibenda diviſio eſt, qua noſter Antiochus libenter uti ſolet. Ille igitur vidit, non modo quot fuiſſent adhuc philoſophorum de ſummo bono, ſed quot omnino eſſe poſſent ſenten-

ſententiæ. Negabat [10] igitur ullam eſſe artem, quæ ipſa a ſe proficiſceretur. Etenim ſemper illud extra eſt, quod arte comprehenditur. Nihil opus eſt exemplis hoc facere longius. Eſt enim perſpicuum, nullam artem in ſe verſari, ſed eſſe aliud artem ipſam, aliud quod propoſitum ſit arti. Quoniam ut medicina valetudinis, navigationis gubernatio, ſic vivendi ars eſt prudentia: neceſſe eſt eam quoque ab alia re eſſe conſtitutam, & profectam.

Conſtitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia verſaretur, & quod aſſequi vellet, aptum & accommodatum naturæ eſſe oportere, & tale, ut ipſum per ſe invitaret & alliceret appetitum animi, quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem ſit, quod ita moveat, itaque a natura in primo ortu appetatur, non conſtat, deque eo eſt inter philoſophos, cum ſummum bonum exquiritur, omnis diſſenſio. Totius enim quæſtionis ejus, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cum quæritur, in his quid ſit extremum & ultimum, fons reperiendus eſt, in quo ſint prima invitamenta naturæ. Quo invento, omnis ab eo, quaſi capite, de ſummo bono & malo diſputatio ducitur.

VII. Voluptatis alii primum appetitum putant, & primam depulſionem doloris: alii cenſent primum adſcitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum, dolorem. Ab his alii,

10 *Negabat ullam eſſe artem, quæ ipſa a ſe proficiſceretur*] Carneades qui infenſo in Stoicos fuit animo, quos ſemper ſtudioſiſſime refellebat, ut in primis, quæ ſunt ſecundum naturam, eſſe finem bonorum conſtitueret, negabat, artem vivendi quæ eſt ſapientia, in ſe converſam eſſe: quia ne id quidem fiat in cæteris artibus. Quod de aliis quidem artibus Stoici fatentur: ſic enim ajunt, πᾶσα τέχνη ἐκ ὁμοίως προηγουμένου τινὸς ἐστι θεωρητική. Sed addunt, ut ex eo genere ſejungant ſapientiam, id eſt, artem vivendi, ἔσται μὲν μὴ ἐοικυῖας τοῖς θεωρουμένοις καὶ αὐτὴ alioqui ἀναγκαίως, inquiunt: καὶ αὐτῆς γίνεται θεωρητική: id eſt: nulla ars eſt, nullaque facultas, quæ non in rebus quibuſdam antecedentibus verſetur, ac ſpectetur: quod verum eſt, quando non eſt ea ejuſdem generis ſive formæ, cujus res illæ quas ipſa tuetur: alioqui, neceſſario ipſa in ſe convertetur, a ſeque proficiſceretur. Quod ſi de effectionibus agatur, meminerimus quid lib. III. dictum ſit a Catone, ſapientiam non foris petere extremum, id eſt, artis effectionem: eam enim & animi magnitudinem complecti, & juſtitiam, & uno nomine omnes numeros virtutis continere: quod idem in cæteris artibus non fiat. Fatentur ergo id de reliquis artibus Stoici: de arte vivendi negant. Dum ergo progredietur; quaſi hoc conſtituto, Carneades, docens in primis illis ſuis naturalibus verſari, indeque conſtitui ſapientiam, fruſtra ex minime conceſſis progreditur, ſi cum Stoicis agat. Peripatetici id libentiſſime amplectuntur, quibus in virtute ſatis eſſe cauſæ non videtur, ut beatam vitam efficiat. Omnes a recta via deflectentes, labuntur, ac in contentioſas incidunt diſputationes, e quibus ſe non bene extricant. *Morelius.*

Digitized by Google

quæ prima ſecundum naturam nominant, proficiſcuntur: in quibus numerant incolumitatem conſervationemque omnium partium, valetudinem, ſenſus integros, doloris vacuitatem, vires, pulchritudinem, cæteraque generis ejuſdem: quorum ſimilia ſunt prima in animis quaſi virtutum igniculi & ſemina. Ex his tribus cum unum aliquod ſit, quo primum natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, poſſit eſſe: neceſſe eſt omnino officium aut fugiendi, aut ſequendi, ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem vitæ eſſe diximus, in earum trium rerum aliqua verſetur, a qua totius vitæ ducat exordium.

Ex eo autem, quod ſtatuerit eſſe, quo primum natura moveatur, exſiſtet etiam recti ratio atque honeſti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere poſſit: ut id honeſtum ſit, facere omnia, aut voluptatis cauſa, etiam ſi eam non conſequare; aut non dolendi, etiam ſi id aſſequi nequeas; aut eorum, quæ ſecundum naturam, adipiſcendi. Ita fit, ut, quanta differentia eſt in principiis naturalibus, tanta ſit in finibus bonorum malorumque diſſimilitudo. Alii [11] rurſus iiſdem a principiis omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa ſecundum naturam obtinenda.

Expoſitis jam igitur ſex de ſummo bono ſententiis, trium proximarum hi principes; voluptatis, Ariſtippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus iis, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, Carneades, non ille quidem auctor, ſed defenſor, diſſerendi cauſa, fuit. Superiores tres erant, quæ eſſe poſſent: quarum eſt una ſola defenſa, eaque vehementer.

Nam

11 *Alii rurſus iiſdem a principiis omne officium referunt*] Junctos fines bonorum expoſuerunt nonnulli: alii ad voluptatem virtutem adjungentes; alii ad doloris vacuitatem; alii ad prima naturæ: quæ Varroni, ut ait Auguſtinus, primigenia nominabantur. Varro autem longius has producebat ſententias. Aut enim cum ad voluptatem accedit virtus, ita accedere poteſt, ut præferatur, aut ut poſtponatur, aut ut juncta æquetur: ita tres exiſtent ſententiæ. Præterea ex adjunctione ejuſdem virtutis cum primigeniis illis aliæ tres: & ſi conferatur quæque cum Epicuri voluptate, tres inſuper emergent: quæ omnes in duodenarium numerum ſententiarum excurrunt. Cicero eas enumerat non quæ eſſe potuerunt, quod Varro facit: ſed ſimpliciter quæ fuerunt, defenſoreſque invenerunt inter alicujus nominis philoſophos. *Idem*.

Nam voluptatis cauſa facere [12] omnia, cum, etiam ſi nihil conſequamur, tamen ipſum illud conſilium ita faciendi, per ſe expetendum, & honeſtum, & ſolum bonum ſit, nemo dicit. Ne vitationem quidem doloris ipſam per ſe quiſquam in rebus expetendis putavit, ne ſi etiam evitare poſſet. At vero facere omnia, ut adipiſcamur quæ ſecundum naturam ſint, etiam ſi ea non aſſequamur, id eſſe & honeſtum, & ſolum per ſe expetendum, & ſolum bonum Stoici dicunt.

VIII. Sex igitur hæ ſunt ſimplices de ſummo bonorum malorumque ſententiæ: duæ ſine patrono, quatuor defenſæ. Junctæ autem & duplices expoſitiones ſummi boni tres omnino fuerunt: nec vero plures, ſi penitus rerum naturam videas, eſſe potuerunt. Nam aut voluptas adjungi poteſt ad honeſtatem, ut Calliphoni, Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, ut Diodoro: aut prima naturæ, ut antiquis: quos eoſdem Academicos & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non poſſunt omnia ſimul dici, hæc in præſentia nota eſſe debebunt, voluptatem ſemovendam eſſe: quando ad majora quædam, ut jam apparebit, nati ſumus. De vacuitate doloris eadem fere dici ſolent, quæ de voluptate. Quoniam [13] igitur & de voluptate cum Torquato, & de honeſtate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone eſt diſputatum: primum, quæ contra voluptatem dicta ſunt, eadem fere cadunt contra vacuitatem doloris.

Nec vero alia ſunt quærenda contra Carneadeam illam ſententiam. Quocumque enim modo ſummum bonum ſic exponitur, ut id vacet honeſtate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiæ conſtare poſſunt. Conjunctio autem cum honeſtate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipſum honeſtum, quod amplecti vult, efficit turpe. Ad eas enim res referre quæ agas, quarum una, ſi quis malo careat, in ſummo eum

12 *Facere omnia*, cum, *etiamſi*] Locum ſic lege, *Nam voluptatis cauſa facere omnia*, ut, *etiamſi nihil conſequamur*, *tamen ipſum illud conſilium ita faciendi per ſe expetendum*, *& honeſtum*, *& ſolum bonum ſit*, *nemo dicit*. Hanc mutationem mens Tullii videtur flagitare. *Daviſius*.

13 *Quoniam igitur & de voluptate cum Torquato*] Certe Cicero, cum illa ſcriberet, oblitus erat, non ſe, ſed Piſonem loqui, inquit Muretus, *Var. Lect.* XIV. 20. Sed videtur Muretus ipſe oblviſci, qui ſit mos Dialogorum. Vide A. Schotti Tull. Quæſt. IV. 5.

Digitized by Google

bono dicat eſſe ; altera verſetur in leviſſima parte naturæ ; obſcurantis eſt omnem ſplendorem honeſtatis , ne dicam inquinantis .

Reſtant Stoici , qui cum a Peripateticis & Academicis omnia tranſtuliſſent , nominibus aliis eaſdem res ſecuti ſunt . Hos contra ſingulos dici eſt melius . Sed nunc , quod agimus. De illis , cum volemus .

Democriti autem ſecuritas , quæ eſt animi tanquam tranquillitas , quam appellant ἀθυμίαν , eo ſeparanda fuit ab hac diſputatione , quia iſta animi tranquillitas ea ipſa eſt beata vita . Quærimus autem , non quæ ſit , ſed unde ſit . Jam exploſæ ejectæque ſententiæ Pyrrhonis , Ariſtonis , Herilli , quod in hunc orbem , quem circumſcripſimus , incidere non poſſunt , adhibendæ omnino non fuerunt . Nam cum omnis hæc quæſtio de finibus , & quaſi de extremis bonorum & malorum , ab eo proficiſcatur , quod dicimus naturæ eſſe aptum & accommodatum , quodque ipſum per ſe primum appetatur : hoc totum & ii tollunt , qui in rebus iis , in quibus nihil aut honeſtum , aut turpe ſit , negant eſſe ullam cauſam , cur aliud alii anteponatur , nec inter eas res quidquam omnino putant intereſſe : & Herillus , ſi ita ſenſit , nihil eſſe bonum , præter ſcientiam, omnem conſilii capiendi cauſam inventionemque officii ſuſtulit . Sic , excluſis ſententiis reliquorum , cum præterea nulla eſſe poſſit , hæc antiquorum valeat neceſſe eſt .

IX. Ergo inſtituto veterum , quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium . Omne animal ſe ipſum diligit , & , ſimul ac ortum eſt , id agit , ut ſe conſervet , quod hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus a natura datur , ſe ut conſervet , atque ita ſit affectum , ut optime ſecundum naturam affectum eſſe poſſit . Hanc initio conſtitutionem confuſam habet & incertam, ut tantummodo ſe tueatur, qualecumque ſit : ſed nec quid ſit , nec quid poſſit , nec quid ipſius natura ſit , intelligit . Cum autem proceſſit paulum , & quatenus quidquid ſe attingat , ad ſeque pertineat , perſpicere cœpit ; tum ſenſim incipit progredi , ſeſeque agnoſcere , & intelligere quam ob cauſam habeat eum , quem diximus animi appe-

Digitized by Google

appetitum: cœptatque & ea, quæ naturæ apta ſentit, appetere, & propulſare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, poſitum eſt in eo, quod naturæ eſt accommodatum. Ita finis bonorum exſiſtit, ſecundum naturam vivere, ſic affectum, ut optime affici poſſit, ad naturamque accommodatiſſime.

Quoniam autem ſua cujuſque animantis natura eſt, neceſſe eſt quoque finem omnium hunc eſſe, ut natura expleatur. Nihil enim prohibet, quædam eſſe & inter ſe animalibus reliquis, & cum beſtiis homini communia, quoniam omnium eſt natura communis. Sed extrema illa & ſumma, quæ quærimus, inter animalium genera diſtincta & diſpertita ſunt, & ſua cuique propria, & ad id apta, quod cujuſque natura deſiderat.

Quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum eſſe, ſecundum naturam vivere; non ita accipiendum eſt, quaſi dicamus, unum eſſe omnium extremum: ſed ut omnium artium recte dici poteſt commune eſſe, ut in aliqua ſcientia verſentur, ſcientiam autem ſuam cujuſque artis eſſe: ſic commune animalium omnium ſecundum naturam vivere, ſed naturas eſſe diverſas, ut aliud equo ſit natura, aliud bovi, aliud homini, & tamen in omnibus ſumma communis, & quidem non ſolum in animalibus, ſed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur e terra, multa quodam modo efficere ipſa ſibi per ſe, quæ [14] ad vivendum creſcendumque valeant, & ſuo genere perveniant ad extremum. Ut jam liceat una comprehenſione omnia complecti; non dubitemque dicere, omnem naturam eſſe conſervatricem ſui, idque habere propoſitum quaſi finem & extremum, ſe ut cuſtodiat quam in optimo ſui generis ſtatu: ut neceſſe ſit, omnium rerum, quæ natura vigeant, ſimilem eſſe finem, non eundem. Ex quo intelligi debet, homini id eſſe in bonis ultimum, ſecundum naturam vivere: quod ita interpretemur, vivere ex hominis natura undique perfecta & nihil requirente. Hæc igitur nobis explicanda ſunt: ſed

14 *Quæ ad vivendum*] Omnino legendum, *quo ad vivendum*. Daviſius.

ſed ſi enodatius, vos ignoſcetis. Hujus enim ætati, & huic, nunc hoc primum fortaſſe audienti, ſervire debemus. Ita prorſus, inquam. Etſi ea quidem, quæ adhuc dixiſti, quamvis ad ætatem recte iſto modo dicerentur.

X. Expoſita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur iſta ſe res ita habeat, ut dixi, deinceps demonſtrandum eſt. Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum poſui, quod idem reapſe primum eſt, ut intelligamus, omne animal ſeipſum diligere. Quod quanquam dubitationem non habet, (eſt enim infixum in ipſa natura, comprehenditur ſuis cujuſque ſenſibus, ſic, ut, contra ſi quis dicere velit, non audiatur) tamen, ne quid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita ſit, afferendas puto. Etſi qui poteſt intelligi aut cogitari, eſſe aliquod animal, quod ſe oderit? Res enim concurrent contrariæ. Nam cum appetitus ille animi aliquid ad ſe trahere cœperit conſulto, quod ſibi obſit, quia ſit ſibi inimicus: cum id ſua cauſa faciet; & oderit ſe, & ſimul diliget: quod fieri non poteſt. Neceſſe eſt quidem, ſi quis ſibi ipſi inimicus eſt, eum, quæ bona ſunt, mala putare: bona contra, quæ mala: & quæ appetenda, fugere: & quæ fugienda, appetere: quæ ſine dubio vitæ ſunt everſio. Neque enim, ſi nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, ut ille apud [15] Terentium, qui decrevit *tantiſper ſe minus injuriæ ſuo gnato facere*, ut ait ipſe, *dum fiat miſer*, inimicus ipſe ſibi putandus eſt.

Sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala ſcientes irruunt, tamen ſe optime ſibi conſulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi ſic [16] *uſus eſt: tibi ut opus eſt facto, face.*

Velut, qui ipſi ſibi bellum indixiſſent, cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec vero ſeſe ipſi accuſarent ob eam cauſam, quod ſeſe male rebus ſuis conſuluiſſe dicerent. Eorum enim hæc eſt querela, qui ſibi cari ſunt, ſeſeque diligunt. Quare, quotieſcumque dicetur male de ſe quis mereri, ſibique

15 *Apud Terentium*] Heautontim. Act. I. Sc. I. 95.

16 *Mihi ſic*] Ibid. I. 1. 28.

que eſſe inimicus atque hoſtis, vitam denique fugere, intelligatur aliquam ſubeſſe ejuſmodi cauſam, ut ex eo ipſo poſſit intelligi, ſibi quemque eſſe carum. Nec vero id ſatis eſt, neminem eſſe, qui ipſe ſe oderit: ſed illud quoque intelligendum eſt, neminem eſſe, qui, quo modo ſe habeat, nihil ſua cenſeat intereſſe. Tolletur enim appetitus animi, ſi, ut in iis rebus, inter quas nihil intereſt, neutram in partem propenſiores ſumus, item in nobiſmetipſis, quemadmodum affecti ſimus, nihil noſtra arbitramur intereſſe.

XI. Atque etiam illud, ſi quis dicere velit, perabſurdum ſit: ita diligi a ſeſe quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipſum, qui ſeſe diligat. Hoc cum in amicitiis, cum in officiis, cum in virtutibus dicitur, quomodocumque dicitur, intelligi tamen quid dicatur poteſt. In nobis autem ipſis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. Propter nos enim illam, non propter eam noſmetipſos diligimus.

Quanquam quid eſt, quod magis perſpicuum ſit, non modo carum ſibi quemque, verum etiam vehementer carum eſſe? Quis eſt enim, aut quotus quiſque, cui, mors cum appropinquet,

Non refugiat timido ſanguen [17], *atque exalbeſcat metu?*

Etſi hoc quidem eſt in vitio, diſſolutionem naturæ tam valde perhorreſcere: quod item eſt reprehendendum in dolore: ſed quia fere ſic afficiuntur omnes, ſatis argumenti eſt, ab interitu naturam abhorrere. Idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum eſt, hæc ipſa nimia in quibuſdam futura non fuiſſe, niſi quædam eſſent modica natura. Nec vero dico eorum metum mortis, qui quia privari ſe vitæ bonis arbitrentur, aut quia quaſdam poſt mortem formidines extimeſcant, aut ſi metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant: in parvis enim ſæpe, qui nihil eorum cogitant, ſi quando his ludentes mina-

17 *Sanguen*] Neutro genere. Sic Lucretius, I. 838.

minamur præcipitaturos alicunde, extimeſcunt. Quin etiam feræ, inquit Pacuvius,

Quibus abeſt ad præcavendum intelligendi aſtutia,

ſibi injecto terrore mortis horreſcunt.

Quis autem de ipſo ſapiente aliter exiſtimat, quin, etiam cum decreverit eſſe moriendum, tamen diſceſſu a ſuis atque ipſa relinquenda luce moveatur? Maxime autem in hoc quidem genere vis eſt perſpicua naturæ, cum & mendicitatem multi perpetiantur, ut vivant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines ſenectute: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat [18] tamen vitam aucupio ſagittarum:

Configebat tardus celeres, ſtans volantes,

ut apud Accium eſt,

Pinnarumque contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omnino de animalium loquor: cum arborum & ſtirpium eadem pæne natura ſit: ſive, ut [19] doctiſſimis viris viſum eſt, major aliqua cauſa atque divinior hanc vim ingenuit, ſive hoc ita ſit fortuito. Videamus ea, quæ terra gignit, corticibus & radicibus valida ſervari; quod contingit animalibus ſenſuum diſtributione, & quadam compactione membrorum. Qua quidem de re, quanquam aſſentior iis, qui hæc omnia regi natura putant; quæ ſi natura negligat, ipſa eſſe non poſſint: tamen concedo, ut, qui de hoc diſſentiunt, exiſtiment quod velint, ac vel hoc intelligant, ſi quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. Nihil enim hoc differt. Nam prius poterit a ſe quiſque diſcedere, quam appetitum earum rerum, quæ ſibi conducant, amittere. Jure igitur graviſſimi philoſophi initium ſummi

18 *Propagabat tamen vitam*] Inde, ait Seneca, illud Mæcenatis turpiſſimum votum, quo & debilitatem non recuſat, & deformitatem, & noviſſime acutam crucem, dummodo inter hæc mala ſpiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adſtrue gibberum,
Lubricos quate dentes,
Vita dum ſupereſt, bene eſt.
Hanc mihi, vel acutam,
Si das, ſuſtineo crucem. Muret.

19 *Sive, ut doctiſſimis*] Vetus, *ſive enim, ut doctiſſimis* &c. *Moreliue*. Sic etiam Gujetus ac Daviſius, qui mutata noſtrorum quatuor editorum interpunctione, maluit, *Sive enim, ut doctiſſimis viris viſum eſt, major aliqua cauſa atque divinior hanc vim ingenuit, ſive hoc ita ſit* (Vict. & Man. *ſit*) *fortuito; videamus* &c.

mi boni a natura petiverunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua ſe ipſi diligunt.

XII. Deinceps videndum eſt, quoniam ſatis apertum eſt ſibi quemque natura eſſe carum, quæ ſit hominis natura. Id eſt enim, de quo quærimus. Atqui perſpicuum eſt, hominem e corpore animoque conſtare, cum primæ ſint animi partes, ſecundæ corporis. Deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita conſtitutum, ut & ſenſibus inſtructus ſit, & habeat præſtantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua ſit mirabilis quædam vis rationis, & cognitionis, & ſcientiæ, virtutumque omnium. Nam quæ corporis ſunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. Itaque ab his ordiamur.

Corporis igitur noſtri partes, totaque figura, & forma, & ſtatura, quam apta ad naturam ſit, apparet: neque eſt dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ ſunt hominis, intelligatur: ſed certe opus eſt ea valere & vigere, naturales motus uſuſque habere, ut nec abſit quid eorum, nec ægrum debilitatumve ſit. Id enim natura deſiderat. Eſt etiam actio quædam corporis, quæ motus & ſtatus naturæ congruentes tenet: in quibus ſi peccetur diſtortione & depravatione quadam, aut motu ſtatuve deformi, ut ſi aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, ſed retro; fugere plane ſe ipſe, & hominem ex homine exuens naturam odiſſe videatur. Quamobrem etiam ſeſſiones quædam, & flexi fractique motus, quales protervorum hominum aut mollium eſſe ſolent, contra naturam ſunt: ut, etiam ſi animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque e contrario moderati æquabileſque habitus, affectiones, uſuſque corporis, apta eſſe ad naturam videntur.

Jam vero animus non eſſe ſolum, ſed etiam cujuſdam modi debet eſſe, ut & omnes partes habeat incolumes, & de virtutibus nulla deſit. Atqui in ſenſibus eſt ſua cujuſque vir-

tus, ut ne quid impediat, quo minus ſuo ſenſus quiſque munere fungatur in iis rebus celeriter expediteque percipiendis, quæ ſubjectæ ſunt ſenſibus.

XIII. Animi autem, & ejus animi partis, quæ princeps eſt, quæque mens nominatur, plures ſunt virtutes, ſed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur ſuapte natura, appellanturque non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate poſitæ, magis [20] proprio nomine appellari ſolent: quarum eſt excellens in animorum laude præſtantia. Prioris [21] generis eſt docilitas, memoria: quæ fere omnia appellantur uno ingenii nomine: eaſque virtutes qui habent, ingenioſi vocantur. Alterum autem genus eſt magnarum verarumque virtutum, quas appellamus voluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, juſtitiam, & reliquas ejuſdem generis.

Et ſummatim quidem hæc erant de corpore animoque dicenda: quibus quaſi informatum eſt, quod hominis natura poſtulet. Ex quo perſpicuum eſt, quoniam ipſi a nobis diligamur, omniaque & in animo & in corpore perfecta velimus eſſe, ea nobis ipſa cara eſſe propter ſe, & in iis eſſe ad bene vivendum momenta maxima. Nam cui propoſita ſit conſervatio ſui, neceſſe eſt huic partes quoque ſui caras eſſe, carioreſque, quo perfectiores ſint, & magis in ſuo genere laudabiles. Ea enim vita expetitur, quæ ſit animi corporiſque expleta virtutibus: in eoque ſummum bonum poni neceſſe eſt, quandoquidem id tale eſſe debet, ut rerum expetendarum ſit extremum. Quo cognito, dubitari non poteſt, quin, cum ipſi homines ſibi ſint per ſe & ſua ſponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ ſunt in utriuſque motu & ſtatu, ſua caritate colantur, & per ſe ipſæ appetantur.

Quibus expoſitis, facilis eſt conjectura, ea maxime eſſe expetenda ex noſtris, quæ plurimum habent dignitatis: ut optimæ cujuſque partis, quæ per ſe expetatur, virtus ſit expeten-

20 *Magis* proprio *nomine*] Lego *magis* proprie eo *nomine*. Daviſius.

21 *Prioris generie eſt docilitas, memoria: quæ fere omnia* &c.] Vox *omnia* videtur poſtulare, ut plures duabus res antea nominarentur. Ciceronem igitur ſcripſiſſe cenſeo, *prioris generis eſt docilitas, memoria, cætera* (vel *ſimilia*) *quæ fere omnia* &c. *Pearcius*.

petenda maxime. Ita fiet, ut animi virtus corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem proprie virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quod ex ratione gignuntur; qua nihil eſt in homine divinius. Etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut ſine animo ſint, aut non multo ſecus, earum ſummum bonum in corpore eſt: ut non inſcite illud dictum videatur in ſue [22], animam illi pecudi datam pro ſale, ne putreſceret.

XIV. Sunt autem beſtiæ quædam, in quibus ineſt aliquid ſimile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis: in quibus non corporum ſolum, ut in ſuibus, ſed etiam animorum aliqua ex parte motus quoſdam videmus. In homine autem ſumma omnis animi eſt, & in animo, rationis: ex qua virtus eſt, quæ rationis abſolutio definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant.

Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam & perfectio eſt, non diſſimilis animantium. Itaque & vivere vitem & mori dicimus: arboremque & novellam, & vetulam, & vigere, & ſeneſcere. Ex quo non eſt alienum, ut animantibus, ſic illis [23] & apta quædam ad naturam aptare, & aliena: earumque augendarum & alendarum quandam cultricem eſſe, quæ ſit ſcientia atque ars agricolarum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, eo [24] poſſit ire: ut ipſæ vites, ſi loqui poſſint, ita ſe tractandas tuendaſque eſſe fateantur. Et nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potiſſimum loquar, eſt id extrinſecus. In ipſa enim parum magna vis eſt, ut quam optime ſe habere poſſit, ſi nulla cultura adhibeatur.

At vero ſi ad vitem ſenſus acceſſerit, ut appetitum quendam habeat, & per ſe ipſa moveatur, quid facturam putas? An ea, quæ per vinitorem antea conſequebatur, & per ſe i-

 pſam

22 *In ſue, animam*] Varro idem habet lib. II. de R. R. cap. 4. & Plinius, VIII. 77. Chryſippum hujus dicti auctorem facit Cic. de Nat. Deor. II. 64.

23 *Illis & apta quædam ad naturam aptare*] Lego quam minima mutatione, *illis & apta quædam* natura *putare & aliena*. Sic omnia fiunt plana. *Davſius*.

24 *Eo poſſit ire*] Legerim *eo* poſſint *ire*, ſcilicet arbores &c. *Idem*.

pſam curabit ? Sed videſne acceſſuram ei curam , ut ſenſus quoque ſuos eorumque omnium appetitum , & , ſi qua ſint ei membra adjuncta , tueatur ? Sic ad illa , quæ ſemper habuit , junget ea , quæ poſtea acceſſerint : nec eundem finem habebit , quem cultor ejus habebat : ſed volet ſecundum eam naturam , quæ poſtea ei adjuncta ſit , vivere . Ita ſimilis erit finis boni , atque antea fuerat , nec idem tamen . Non enim jam ſtirpis bonum quæret , ſed animalis . Quod ſi non ſenſus modo ei ſit datus , verum etiam animus hominis : non neceſſe eſt , & illa priſtina manere , ut tuenda ? & inter [25] hæc multo eſſe cariora , quæ acceſſerint ? animique optimam quamque partem cariſſimam ? in eaque expletione naturæ ſummi boni finem conſiſtere , cum longe multumque præſtet mens atque ratio ? Sic & extremum omnium appetendorum , atque ductum a prima commendatione naturæ , multis gradibus adſcendit , ut ad ſummum perveniret : quod cumulatur ex integritate corporis , & ex mentis ratione perfecta .

XV. Cum igitur ea ſit , quam expoſui , forma naturæ : ſi , ut initio dixi , ſimul atque ortus eſſet , ſe quiſque cognoſceret , judicareque poſſet quæ vis & totius eſſet naturæ & partium ſingularum , continuo videret quid eſſet hoc quod quærimus , omnium rerum , quas expetimus , ſummum & ultimum; nec ulla in re peccare poſſet . Nunc vero a primo quidem mirabiliter occulta natura eſt , nec perſpici , nec cognoſci poteſt . Progredientibus autem ætatibus, ſenſim tardeve potius quaſi noſmetipſos cognoſcimus . Itaque illa prima commendatio , quæ a natura noſtri facta eſt , nobis obſcura & incerta eſt : primuſque appetitus ille animi tantum agit , ut ſalvi atque integri eſſe poſſimus . Cum autem diſpicere cœperimus & ſentire quid ſimus , & quid animantibus cæteris differamus , tum ea ſequi incipimus , ad quæ nati ſumus .

Quam ſimilitudinem videmus in beſtiis ; quæ primo , in quo loco natæ ſunt , ex eo ſe non commovent : deinde ſuo

quæ-

25 *Et inter hæc multo eſſe cariora*] Si quæras , inter quæ ? nemo (ait Daviſius) reſponderit . Legit igitur , *inſuper hæc* , vel *ſuper hæc* , vice vocum *inter hæc* . Ego vero nihil mutandum eſſe opinor : nam voces *inter hæc* idem valent ac *interea* . Exempla hujuſmodi locutionis ſuppeditabit Stephani Theſaurus . *Pearcius* .

quæque appetitu movetur. Serpere anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, nepas aculeis: ſuam denique cuique naturam eſſe ad vivendum ducem. Quæ ſimilitudo in genere etiam humano apparet. Parvi enim primo ortu ſic jacent, tanquam omnino ſine animo ſint. Cum autem paulum firmitatis acceſſerit, & animo utuntur, & ſenſibus, connituntur que, ut ſeſe erigant, & manibus utantur: & eos agnoſcunt, a quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libenterque ſe cum his congregant, dantque ſe ad ludendum, fabellarumque auditione ducuntur: deque eo, quod ipſis ſuperat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ea, quæ domi fiunt, curioſius, incipiuntque commentari aliquid & diſcere: & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: quibuſque rebus cum æqualibus decertant, ſi vincunt, efferunt ſe lætitia; victi debilitantur, animoſque demittunt. Quorum ſine cauſa fieri nihil putandum eſt.

Eſt enim natura ſic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque cauſam parvi virtutum ſimulacris, quarum in ſe habent ſemina, ſine doctrina moventur. Sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, virtutis [26] quaſi carmen efficitur. Nam cum ita nati factique ſimus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad ſcientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariiſque rebus alienos: non ſine cauſa eas, quas dixi, in pueris virtutum quaſi ſcintillulas videmus, e quibus accendi philoſophi ratio debet, ut eam, quaſi Deum, ducem ſubſequens, ad naturæ perveniat extremum. Nam, ut ſæpe jam dixi, in infirma ætate imbecillaque mente vis naturæ per caliginem cernitur. Cum autem progrediens confirmatur animus, agnoſcit ille quidem naturæ vim, ſed ita, ut progredi poſſit longius, per ſe ſit tamen inchoata.

XVI. In-

26 *Virtutis quaſi* carmen *efficitur*] J. Fr. Gronovius reponit, *virtutis quaſi* germen *efficitur*. Lubens equidem fateor mihi vulgatam lectionem ſatis non facere: non enim *elementa* de literis intelligi poſſunt, ſiquidem ex iis, non *auctis*, ſed conjunctis & ordine certo diſpoſitis, efficitur carmen. Forſan, *quibus auctis*, *virtutis quaſi* cacumen *efficitur*. Lambin.

XVI. Intrandum eſt igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea poſtulet, pervidendum. Aliter enim noſmetipſos noſſe non poſſumus. Quod præceptum quia majus erat quam ut ab homine videretur, idcirco aſſignatum eſt Deo. Jubet igitur nos Pythius Apollo *noſcere noſmetipſos*. Cognitio autem hæc eſt una, ut vim noſtri corporis animique norimus, ſequamurque eam vitam, quæ rebus ipſis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus a principio fuit, ut ea, quæ dixi, quam perfectiſſima a natura haberemus: confitendum eſt, cum id adepti ſimus, quod appetitum ſit, in eo quaſi ultimo conſiſtere naturam, atque id eſſe ſummum bonum: quod certe univerſum ſua ſponte ipſum expeti, & propter ſe, neceſſe eſt, quoniam ante demonſtratum eſt, etiam ſingulas ejus partes eſſe per ſe expetendas.

In enumerandis autem corporis commodis ſi quis prætermiſſam a nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæſtio differatur. Utrum enim ſit voluptas in iis rebus, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, necne ſit, ad id, quod agimus, nihil intereſt. Si enim (ut mihi quidem videtur) non explet bona naturæ voluptas, jure prætermiſſa eſt. Sin eſt in ea, quod quidam volunt, nihil impedit noſtram hanc comprehenſionem ſummi boni. Quæ enim conſtituta ſunt prima naturæ, ad ea ſi voluptas acceſſerit, unum aliquod acceſſerit commodum corporis, neque eam conſtitutionem ſummi boni, quæ eſt propoſita, mutaverit.

XVII. Et adhuc quidem ita nobis progreſſa ratio eſt, ut ea duceretur omnis a prima commendatione naturæ. Nunc autem aliud jam argumentandi ſequamur genus, ut non ſolum, quia nos diligamus, ſed quia cujuſque partis naturæ & in corpore & in animo ſua quæque vis eſt: idcirco in his rebus ſumma noſtra ſponte moveamur. Atque ut a corpore ordiar, videſne, ut, ſi qua in membris prava, aut debilitata, aut imminuta ſint, occultent homines? ut etiam contendant & elaborent, ſi efficere poſſint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quam minimum appareat? multoſque etiam dolores curationis cauſa perferant? ut, ſi ipſe uſus membrorum

non

non modo non major, verum etiam minor futurus ſit, eorum tamen ſpecies ad naturam revertatur? Etenim cum omnes natura totos ſe expetendos putent, nec id ob aliam rem, ſed propter ipſos: neceſſe eſt ejus etiam partes propter ſe expeti, quod univerſum propter ſe expetatur.

Quid? in motu & in ſtatu corporis nihilne eſt, quod animadvertendum eſſe ipſa natura judicet? Quemadmodum quis ambulet, ſedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque ſit: nihilne eſt in his rebus, quod dignum libero aut indignum eſſe ducamus? Nonne odio dignos multos putamus, qui quodam motu aut ſtatu videntur naturæ legem & modum contempſiſſe? Et, quoniam hæc ducuntur de corpore, quid eſt, cur non recte pulchritudo etiam ipſa propter ſe expetenda ducatur? Nam ſi pravitatem imminutionemque corporis propter ſe fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortaſſe magis, propter ſe formæ dignitatem ſequamur? Et, ſi turpitudinem fugiamus in ſtatu & motu corporis, quid eſt, cur pulchritudinem non ſequamur? Atque etiam valetudinem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem ſolum, ſed etiam ipſas propter ſe expetemus. Quoniam enim natura ſuis omnibus expleri partibus vult, hunc ſtatum corporis per ſe ipſum expetit, qui eſt maxime e natura: quæ tota perturbatur, ſi aut ægrum corpus eſt, aut dolet, aut caret viribus.

XVIII. Videamus animi partes; quarum eſt adſpectus illuſtrior: quæ quo ſunt excelſiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus eſt igitur innatus in nobis cognitionis amor & ſcientiæ, ut nemo dubitare poſſit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videmuſne, ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendiſque deterreantur? ut pulſi requirant, & aliquid ſcire ſe gaudeant? ut aliis narrare geſtiant? ut pompa, ludis, atque ejuſmodi ſpectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem & ſitim perferant? Quid vero? qui ingenuis ſtudiis atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valetudinis nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipſa cognitione & ſcientia captos? & cum maximis curis & laboribus

bus compenſare eam, quam ex diſcendo capiant, voluptatem?

Mihi quidem Homerus hujuſmodi quiddam vidiſſe videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit. Neque enim vocum ſuavitate videntur, aut novitate quadam & varietate cantandi revocare eos ſolitæ, qui prætervehebantur, ſed quia multa ſe ſcire profitebantur; ut homines ad earum ſaxa diſcendi cupiditate adhæreſcerent. Ita enim invitant Ulyſſem: (nam verti, ut quædam Homeri [27], ſic iſtum ipſum locum)

O decus Argolicum, quin puppim flectis Ulyſſes,
Auribus ut noſtros poſſis agnoſcere cantus?
Nam nemo hæc unquam eſt tranſvectus cærula curſu,
Quin prius adſtiterit vocum dulcedine captus;
Poſt variis avido ſatiatus pectore muſis,
Doctior ad patrias lapſus pervenerit oras.
Nos grave certamen belli, clademque tenemus.
Græcia quam Trojæ divino numine vexit;
Omniaque e latis rerum veſtigia terris.

Vidit Homerus, probari fabulam non poſſe, ſi cantiunculis tantus vir irretitus teneretur. Scientiam pollicentur: quam non erat mirum ſapientiæ cupido patria eſſe cariorem. Atque omnia quidem ſcire, cujuſcumque modi ſunt, cupere, curioſorum: duci vero majorum rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiæ, ſummorum virorum eſt putandum.

XIX. Quem enim ardorem ſtudii cenſetis fuiſſe in Archimede, qui dum in pulvere quædam deſcribit attentius, ne patriam quidem captam eſſe ſenſerit? Quantum Ariſtoxeni ingenium conſumptum videmus in muſicis? Quo ſtudio Ariſtophanem [28] putamus ætatem in literis duxiſſe? Quid de Pythagora? Quid de Platone aut Democrito loquar, a quibus propter diſcendi cupiditatem videmus ultimas terras eſſe peragratas? quæ qui [29] non vident, nihil unquam magna cognitione dignum

27 *Homeri*] Vid. Mureti Var Lect. XIV. 20.

28 *Ariſtophanem*] Ariſtophanem, non poetam comicum, ſed grammaticum Byzantinum vult, de quo Suidas & alii. Vide Cl. Fabricium Bibl. Græc. *Daviſius*.

29 *Quæ qui non* vident, *nihil unquam* magna *cognitione dignum amaverunt*] Quid ſit *magna cognitio*, quidve huc faciat *vident*, haud intelligo. Forſan a Tullii manu fuit, *quæ*

dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea ſtudia, quæ dixi, non intelligunt idcirco eſſe ea propter ſe expetenda, quod, nulla utilitate objecta, delectentur animi, atque ipſa ſcientia, etiam ſi incommoda datura ſit, gaudeant.

Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? Ipſi enim quæramus a nobis, ſtellarum motus contemplationeſque rerum cæleſtium, eorumque omnium, quæ naturæ obſcuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant: & quid hiſtoria delectet, quam ſolemus perſequi uſque ad extremum: prætermiſſa repetimus, inchoata perſequimur. Nec vero ſum inſcius, eſſe utilitatem in hiſtoria, non modo voluptatem. Quid, cum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci poteſt, cum voluptate legimus? Quid, cum volumus nomina eorum, qui quid geſſerint, nota nobis eſſe, parentes, patriam, multa præterea minime neceſſaria? Quid, quod homines infima fortuna, nulla ſpe rerum gerendarum, opifices denique, delectentur hiſtoria? maximeque eos videre poſſumus res geſtas audire & legere velle, qui a ſpe gerendi abſunt, confecti ſenectute. Quocirca intelligi neceſſe eſt, in ipſis rebus, quæ diſcuntur & cognoſcuntur, invitamenta ineſſe, quibus ad diſcendum cognoſcendumque moveamur.

Ac veteres quidem philoſophi, in beatorum inſulis, fingunt, qualis natura [30] ſit vita ſapientium, quos cura omni liberatos, nullum neceſſarium vitæ cultum aut paratum requirentes, nihil aliud eſſe acturos putant, niſi ut omne tempus in quærendo ac diſcendo, in naturæ cognitione conſumant. Nos autem non ſolum beatæ vitæ iſtam oblectationem videmus, ſed etiam levamentum miſeriarum. Itaque multi cum in poteſtate eſſent hoſtium aut tyrannorum; multi in cuſtodia, multi in exilio, dolorem ſuum doctrinæ ſtudiis levaverunt.

Princeps hujus civitatis Phalereus Demetrius cum patria pulſus

quæ qui non laudent, vel *quæ qui non* mirentur, *nihil unquam* magnum aut *cognitione dignum amaverunt*. Codices autem nihil adjuvant. *Idem*.

30 *Qualis* natura *ſit vitæ ſapientium*] Omnino legendum, *qualis* futura *ſit* &c. quod recte monuit J. Clericus ad Æſchinis Axioch. §. 17. *Idem*.

ſus eſſet injuria, ad Ptolemæum ſe regem Alexandriam contulit. Qui cum in hac ipſa philoſophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophraſtique eſſet auditor, multa præclara in illo calamitoſo otio ſcripſit, non ad uſum aliquem ſuum, quo erat orbatus: ſed animi cultus ille erat ei quaſi quidam humanitatis cibus. Equidem e Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, ſæpe audiebam, cum ſe lucis magis quam utilitatis deſiderio moveri diceret. Somnum denique nobis, niſi requietem corporibus & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum: auſert enim ſenſus, actionemque tollit omnem. Itaque, ſi aut requietem natura non quæreret, aut eam poſſet alia quadam ratione conſequi, [a] facile pateremur; qui etiam nunc agendi aliquid, diſcendique cauſa, prope contra naturam vigilias ſuſcipere ſoleamus.

XX. Sunt autem clariora, vel plane perſpicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxime ſcilicet in homine, ſed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere ſemper, neque ulla conditione quietem ſempiternam poſſit pati. Facile eſt hæc cernere in primis puerorum ætatulis. Quanquam enim vereor, ne nimius in hoc genere videar: tamen omnes veteres philoſophi, maxime noſtri, ad incunabula accedunt, quod in pueritia facillime ſe arbitrentur naturæ [b] voluptatem poſſe cognoſcere. Videmus igitur, ut conquieſcere ne infantes quidem poſſint: cum vero paulum proceſſerint, luſionibus vel laborioſis delectantur, ut ne verberibus quidem deterreri poſſint. Eaque cupiditas agendi aliquid adoleſcit una cum ætatibus. Itaque, ne ſi jucundiſſimis quidem nos ſomniis uſuros putemus, Endymionis ſomnum nobis velimus dari: idque ſi accidat, mortis inſtar putemus.

Quin etiam inertiſſimos homines, neſcio qua ſingulari nequitia præditos, videmus tamen & animo & corpore moveri ſemper, &, cum re nulla impediantur neceſſaria, aut alveolum poſcere, aut quærere quempiam ludum, aut ſermonem aliquem requirere: cumque non habeant ingenuas ex doctrina oble-

a Lamb. *facile nos eo carere*   b Idem. *voluntatem*

obleſtationes, circulos [31] aliquos & ſemicirculos conſectari. Ne beſtiæ quidem, quas delectationis cauſa concludimus, cum copioſius alantur, quam ſi eſſent liberæ, facile patiuntur ſeſe contineri: motuſque ſolutos & vagos, a natura ſibi tributos, requirunt.

Itaque, ut quiſque optime natus inſtitutuſque eſt, eſſe omnino nolit in vita, ſi gerendis negotiis orbatus poſſit paratiſſimis veſci voluptatibus. Nam aut privatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo ſunt, capeſſunt rempublicam honoribus imperiiſque adipiſcendis, aut totos ſe ad ſtudia doctrinæ conferunt. Qua in vita, tantum abeſt ut voluptates conſectentur, etiam curas, ſollicitudines, vigilias perferunt: optimaque parte hominis, quæ in nobis divina ducenda eſt, ingenii & mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem. Nec vero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ ſunt ab antiquis repertæ, aut inveſtigationem novarum: quo ſtudio cum ſatiari non poſſunt, omnium cæterarum rerum obliti; nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque eſt vis talibus in ſtudiis, ut eos etiam, qui ſibi alios propoſuerunt fines bonorum, quos utilitate aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis explicandiſque naturis ætates conterere videamus.

XXI. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum eſſe natos. Actionum autem genera plura, ut obſcurentur etiam minora majoribus. Maximæ autem ſunt, primum, ut mihi quidem videtur, & iis, quorum nunc in ratione verſamur, conſideratio cognitiove rerum cæleſtium, & earum, quas a natura occultatas & latentes indagare ratio poteſt: deinde rerumpublicarum [32] adminiſtratio aut adminiſtrandi ſciendique prudens, temperata, fortis, & juſta ratio, reliquæque virtutes, & actiones virtutibus congruentes; quæ uno verbo complexi omnia, *honeſta* dicimus: ad quorum etiam cognitionem & u-

 ſum

31 *Circulos aliquos & ſeſſiunculas conſectari*] Sic Mſſ. Scalig. & Elienſ. quod Grutero recte perplacebat. Vulgo *ſemicirculos*. Hæc autem vox in tali ſenſu, qualem locus poſtulat, non uſurpatur. *Idem*.

32 *Rerumpub. adminiſtratio, aut adminiſtrandi ſciendique prudens*] Etſi nihil mutavi, tamen, niſi prorſus nihil in literis video, rectius eſt *adminiſtrandi ſcientia, tum prudens* &c. Sic in vetere libro. *P. Manut.*

ſum jam corroborati, natura ipſa præeunte deducimur. Omnium enim rerum principia parva ſunt, ſed ſuis progreſſionibus uſa augentur: nec ſine cauſa: in primo enim ortu ineſt teneritas & mollities quædam, ut nec res videre optimas, nec agere poſſint. Virtutis enim beatæque vitæ, quæ duo maxime expetenda ſunt, ſerius lumen apparet: multo etiam ſerius, ut plane, qualia ſint, intelligantur. Præclare enim Plato [33], *Beatum, cui etiam in ſenectute contigerit, ut ſapientiam veraſque opiniones aſſequi poſſit.*

Quare, quoniam de primis naturæ commodis ſatis dictum eſt, nunc de majoribus, conſequentibuſque videamus. Natura igitur corpus quidem hominis ſic & genuit, & formavit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret; neque ſane multum adjumentis externis & adventitiis uteretur. Animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus. Senſibus enim ornavit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adjumento ullo ad ſuam conformationem indigeret. Quod autem in homine præſtantiſſimum atque optimum eſt, id deſeruit. Etſi dedit talem mentem, quæ omnem virtutem jam accipere poſſet, ingenuitque ſine doctrina notitias parvas rerum maximarum, & quaſi inſtituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa virtutis. Sed virtutem ipſam inchoavit: nihil amplius.

Itaque noſtrum eſt (quod noſtrum dico, artis eſt) ad ea principia, quæ accepimus, conſequentia exquirere, quoad ſit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris ſit haud paulo, magiſque ipſum propter ſe expetendum, quam aut ſenſus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præſtat mentis excellens perfectio, ut vix cogitari poſſit, quid interſit. Itaque omnis honos, omnis admiratio, omne ſtudium, ad virtutem & ad eas actiones, quæ virtuti ſunt conſentaneæ, refertur: eaque omnia, quæ aut ita in animis ſunt, aut ita geruntur, uno nomine *honeſta* dicuntur. Quorum omnium quæque ſint notitiæ, quæque ſignificentur rerum vocabulis, quæque cujuſque vis & natura ſit, mox videbimus.

XXII.

33. *Plato*] II. de Leg.

XXII. Hoc autem loco tantum explicemus, hæc, honeſta, quæ dico, præterquam quod noſmetipſos diligamus, præterea ſuapte natura per ſe eſſe expetenda. Indicant pueri: in quibus, ut in ſpeculis, natura cernitur. Quanta ſtudia decertantium ſunt? quantaque ipſa certamina? ut illi efferuntur lætitia, cum vicerint? ut pudet victos? ut ſe accuſari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes ſint? quæ memoria eſt in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? Atque ea in optima quaque indole maxime apparent: in qua hæc honeſta, quæ intelligimus, a natura tanquam adumbrantur, ſed hæc in pueris expreſſa.

In iis vero ætatibus, quæ jam confirmatæ ſunt, quis eſt tam diſſimilis homini, qui non moveatur & offenſione turpitudinis, & comprobatione honeſtatis? Quis eſt, qui non oderit libidinoſam, protervam adoleſcentiam? Quis contra in illa ætate pudorem, conſtantiam, etiam ſi ſua nihil interſit, non tamen diligat? Quis Pullum Numitorem, Fregellanum, proditorem, quanquam reipublicæ noſtræ profuit, non odit? Quis urbis conſervatorem Codrum, quis Erechthei filias non maxime laudat? Cui Tubuli nomen odio non eſt? Quis Ariſtidem mortuum non diligit?

An obliviſcimur, quantopere in audiendo, in legendoque moveamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factum cognoſcimus? Quid loquar de nobis, qui ad laudem & ad decus nati, ſuſcepti, inſtituti ſumus? Qui clamores vulgi atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur?

Ego ſum Oreſtes.

contraque ab altero,

Immo enimvero ego ſum, inquam, Oreſtes.

[34] Cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato erranti-

34 *Cum autem etiam exitus* ab utroque *datur conturbato errantique regi*] Locus parum ſanus. Joſ. Scaliger emendabat, " *cum autem etiam exitus utrique datur a conturbato erranteque rege*; quod Fr. Gujeto placet. Mihi legendum videtur, *cum autem etiam exitus* alterutri *datur* a *conturbato* hærenteque *rege*. Dubius ſcilicet erat Thoas, uter Oreſtes eſſet; quapropter non utrique, ſed vel huic vel illi vitam concedebat. *Daviſius*.

rantique regi: ambos ergo una vivere precamur. Quoties hoc agitur, quandove, niſi admirationibus maximis? Nemo eſt igitur, qui non hanc affectionem animi probet atque laudet, qua non modo utilitas nulla quæritur, ſed contra utilitatem etiam conſervatur fides.

Talibus exemplis non fictæ ſolum fabulæ, verum etiam hiſtoriæ refertæ ſunt, & quidem maxime noſtræ. Nos enim ad ſacra Idæa accipienda optimum virum delegimus: nos tutores [35] miſimus regibus: noſtri imperatores pro ſalute patriæ ſua capita voverunt: noſtri conſules regem inimiciſſimum, mœnibus jam appropinquantem, monuerunt, a veneno ut caveret: noſtra in republica & quæ per vim oblatum ſtuprum voluntaria morte lueret, inventa eſt; & qui interficeret filiam, ne ſtupraretur: quæ quidem omnia, & innumerabilia præterea, quis eſt, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis ſplendore ductos, immemores fuiſſe utilitatum ſuarum, noſque, cum ea laudemus, nulla alia re, niſi honeſtate duci?

XXIII. Quibus rebus expoſitis (nec enim ſum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, perſecutus) ſed his rebus concluditur profecto, & virtutes omnes, & honeſtum illud, quod ex his virtutibus exoritur, & in his hæret, eſſe per ſe expetendum. In omni autem honeſto, de quo loquimur, nihil eſt tam illuſtre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, & quaſi quædam ſocietas & communicatio utilitatum, & ipſa caritas generis humani: quæ nata a primo ſatu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio & ſtirpe conjungitur, ſerpit ſenſim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis; poſt vicinitatibus; tum civibus, & iis, qui publice ſocii atque amici ſunt: deinde totius complexu gentis humanæ. Quæ animi affectio ſuum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, ſocietatem conjunctionis humanæ munifice & æque tuens, juſtitia dicitur: cui adjunctæ ſunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque ſunt generis ejuſdem.

Atque

35 *Nos tutores miſimus regibus*] Pertinent hæc ad argenteum denarium M. Lepidi, in cujus una parte turrita imago Ægypti ſignata eſt cum literis ALEXANDREA; in altera inſcriptio M. LEPIDUS. PONT. MAX. TUTOR. REG. Ex S. C. *Urſin.*

Atque hæc ita juſtitiæ propria ſunt, ut ſint virtutum reliquarum communia. Nam cum ſic hominis natura generata ſit, ut habeat quiddam innatum quaſi civile atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant: quidquid aget quæque virtus, id a communitate, & ea, quam expoſui, caritate atque ſocietate humana non abhorrebit: viciſſimque juſtitia, ut ipſa ſe fundet uſu in cæteras virtutes, ſic illas expetet. Servari enim juſtitia, niſi a forti viro, niſi a ſapiente non poteſt. Qualis eſt igitur omnis hæc quam dico, conſpiratio, conſenſuſque virtutum, tale eſt illud ipſum honeſtum: quandoquidem honeſtum aut ipſa virtus eſt, aut res geſta virtute. Quibus in rebus vita conſentiens, virtutibuſque reſpondens, recta, & honeſta, & conſtans, & naturæ congruens exiſtimari poteſt.

Atque hæc conjunctio confuſioque virtutum tamen a philoſophis ratione quadam diſtinguitur. Nam cum ita copulatæ connexæque ſunt, ut omnes omnium participes ſint, nec alia ab alia poſſit ſeparari: tamen proprium ſuum cujuſque munus eſt, ut fortitudo in laboribus periculiſque cernatur: temperantia in prætermittendis voluptatibus: prudentia in delectu bonorum & malorum: juſtitia in ſuo cuique tribuendo. Quando igitur ineſt in omni virtute cura quædam quaſi foras ſpectans, alioſque appetens atque complectens, exſiſtit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quando unam ſocietatem hominum eſſe volumus) propter ſe expetendi ſint.

Atque eorum nihil eſt ejus generis, ut ſit in fine atque extremo bonorum. Ita fit, ut duo genera propter ſe expetendorum reperiantur: unum, quod eſt in iis, in quibus completur illud extremum; quæ ſunt aut animi, aut corporis. Hæc autem, quæ ſunt extrinſecus, id eſt, quæ neque in animo ſunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipſa patria, ſunt illa quidem ſua ſponte cara, ſed eodem in genere, quo illa, non ſunt. Nec vero quiſquam ſummum bonum aſſequi unquam poſſet, ſi omnia illa, quæ ſunt extra, quanquam expetenda, ſummo bono continerentur.

XXIV.

XXIV. Quo modo igitur, inquies, verum eſſe poterit, omnia referri ad ſummum bonum, ſi amicitiæ, ſi propinquitates, ſi reliqua externa ſummo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quod ea, quæ externa ſunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur a ſuo cujuſque genere virtutis. Nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipſo prodeſt, quod, ita fungi officio, in recte factis eſt: quæ ſunt orta virtutibus. Quæ quidem ſapientes ſequuntur, utentes tanquam duce natura. Non perfecti homines, & tamen ingeniis excellentibus præditi, excitantur ſæpe gloria: quæ habet formam honeſtatis, & ſimilitudinem. Quod ſi ipſam honeſtatem undique perfectam & abſolutam, rem unam præclariſſimam omnium maximeque laudandam, penitus viderent; quonam gaudio complerentur, cum tantopere ejus adumbrata opinione lætentur?

Quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quæ acerrime concupiviſſet, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut ſuperiorem Africanum Annibale victo: aut poſteriorem Carthagine everſa? Quem Tiberina [36] decurſio, feſto illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paulum, cum regem Perſen captum adduceret, eodem flumine invectum?

Age

36 *Tiberino decurſio*] Meliores codices *diſſenſio*, non *decurſio*, habent. Sed quid prodeſt hoc animadvertiſſe, cum locus ſit adhuc corruptiſſimus? Quare recte fuit in Aſulana editione, ut depravatus & mancus, notula ſignatus. Agitur autem de re, ut opinor, obſcura, & parum ab antiquis auctoribus, quod ſciam, pertractata. Quid enim juxta Tiberim, quod tantopere delectaret & gaudio afficeret, gereretur, non mihi valde compertum eſt. Declaratur autem verbis Ciceronis, magnas omnino corporis voluptates eo loco capi ſolitas, & eas quidem certo quodam die, quem feſtum ob eam rem agebant. Exiſtimo ſane poſſe fieri, ut aliquis, qui majore ſtudio diligentiaque ritus & mores antiquorum obſervarit, aliquid, quod hunc locum illuſtret, invenerit; & hæc cauſa fuit, cur adnotarem: propoſita enim hac quæſtione, aut qui hoc deprehenderit, alios docere animum inducet, aut aliquorum ingenia ad id inveſtigandum excitabuntur. Epigramma quoddam (ut quod ego hactenus indagavi, in medium proferam) ſatis argutum & elegans, ſed parum integrum & purgatum Virgilii nomine legitur; in quo ſignificatur turpes quaſdam & obſcœnas voluptates prope Tiberim exerceri ſolitas eſſe, ut de eadem fortaſſe re hic intelligi debeat, quod tamen non affirmo: nihil enim mihi de hoc compertum eſt. *Victorius*. Vide num huic loco conveniant piſcatorii ludi, de quibus Feſtus meminit in voce *piſcatorii*, aut ludi *Maiuma*, de quibus mentio eſt apud Suidam. *Urſinus*. Ovidii verſibus adductus ſum, ut pro *diſſenſio* legendum putarem *decurſio*: hoc facilius, quod Maffæi & Tertii veteres libri comprobant. Erat autem feſtus ille dies, quem Romani in honorem Fortunæ celebrabant. Ovidius, Faſt. VI. 773. *Man.*

Digitized by Google

Age nunc, Luci noſter, exſtrue animo altitudinem excellentiamque virtutum: jam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo erectoque viventes, ſemper ſint beati: qui omnes motus fortunæ mutationeſque rerum & temporum leves & imbecilles fore intelligant, ſi in virtutis certamen venerint. Illa enim, quæ ſunt a nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatiſſimam vitam, ſed ita, ut ſine illis poſſit beata vita exſiſtere. Ita enim parvæ & exiguæ ſunt iſtæ acceſſiones bonorum, ut, quemadmodum ſtellæ in radio ſolis, ſic iſtæ in virtutum ſplendore ne cernantur quidem.

Atque hoc ut vere dicitur, parva eſſe ad beate vivendum momenta iſta corporis commodorum; ſic nimis violentum eſt, nulla eſſe dicere. Qui enim ſic diſputant, obliti mihi videntur, quæ ipſi fecerint principia naturæ. Tribuendum igitur eſt his aliquid, dummodo, quantum tribuendum ſit, intelligas. Eſt tamen philoſophi, non tam glorioſa quam vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ ſecundum naturam illi ipſi glorioſi eſſe fatebantur, & videre tantam vim virtutis, tantamque, ut ita dicam, auctoritatem honeſtatis, ut reliqua non illa quidem nulla, ſed ita parva ſint, ut nulla eſſe videantur. Hæc eſt nec omnia ſpernentis præter virtutem, & virtutem ipſam ſuis laudibus amplificantis oratio. Denique hæc eſt undique completa & perfecta explicatio ſummi boni. Hinc cæteri particulas arripere conati, ſuam quiſque videri voluit afferre ſententiam.

XXV. Sæpe ab Ariſtotele, a Theophraſto mirabiliter eſt laudata per ſe ipſa rerum ſcientia. Hoc uno captus Herillus ſcientiam ſummum bonum eſſe defendit, nec rem ullam aliam per ſe expetendam. Multa ſunt dicta ab antiquis de contemnendis ac deſpiciendis rebus humanis. Hoc unum Ariſto tenuit: præter vitia atque virtutes negavit rem eſſe ullam aut ſugiendam, aut expetendam. Poſitum eſt a noſtris in iis rebus, quæ ſecundum naturam eſſent, non dolere. Hoc Hieronymus ſummum bonum eſſe dixit. At vero Callipho, & poſt eum Diodorus, cum alter voluptatem adamaviſſet, alter va-

cuitatem doloris ; neuter honeſtate carere potuit, quæ eſt a noſtris laudata maxime.

Quin etiam ipſi voluptarii diverticula quærant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primo duntaxat expeti dicant : deinde conſuetudine quaſi alteram naturam effici, qua impulſi multa faciunt, nullam quærentes voluptatem. Stoici reſtant. Hi quidem non unam aliquam aut alteram a nobis, ſed totam ad ſe noſtram philoſophiam tranſtulerunt. Atque, ut reliqui fures, earum rerum, quas ceperunt, ſigna commutant : ſic illi, ut ſententiis noſtris pro ſuis uterentur, nomina, tanquam rerum notas, mutaverunt. Ita relinquitur ſola hæc diſciplina digna ſtudioſis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus.

Quæ cum dixiſſet, paulumque inſtitiſſet, Quid eſt, inquit? Satiſne vobis videor pro meo jure in veſtris auribus commentatus? Et ego, Tu vero, inquam, Piſo, ut ſæpe alias, ſic hodie ita iſta noſſe viſus es, ut, ſi tui copia nobis ſemper fieret, non multum Græcis ſupplicandum putarem. Quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staſeam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem ſane Peripateticum, aliquanto iſta ſecus dicere ſolitum, aſſentientem iis, qui multum in fortuna ſecunda aut adverſa, multum in bonis aut malis corporis ponerent. Eſt ut dicis, inquit : ſed hæc ab Antiocho, noſtro familiari, dicuntur multo melius & fortius, quam a Staſea dicebantur. Quanquam ego non quæro, quid tibi a me probatum ſit, ſed huic Ciceroni noſtro, quem diſcipulum cupio a te abducere.

XXVI. Tum Lucius, Mihi vero iſta valde probata ſunt : quod item fratri puto. Tum mihi Piſo, Quid ergo? inquit, daſne adoleſcenti veniam? An eum diſcere ea mavis, quæ cum præclare didicerit, nihil ſciat? Ego vero iſti, inquam, permitto. Sed nonne meminiſti, mihi licere probare iſta, quæ ſunt a te dicta? Quis enim poteſt ea, quæ probabilia videantur ei non probare? An vero, inquit, quiſquam poteſt probare, quod perceptum, quod comprehenſum, quod cognitum non

non habet? Non eſt iſta, inquam, Piſo, magna diſſenſio. Nihil eſt enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi poſſe videatur, niſi quod percipiendi vis ita definitur a Stoicis, ut negent quidquam poſſe percipi, niſi tale verum, quale falſum eſſe non poſſit. Itaque hæc cum illis eſt diſſenſio, cum Peripateticis nulla ſane. Sed hæc omittamus; habent enim & bene longam & ſatis litigioſam diſputationem.

Illud mihi a te nimium feſtinanter dictum videtur, ſapientes omnes eſſe ſemper beatos. Neſcio quo modo prætervolavit oratio. Quod niſi ita efficitur: quæ Theophraſtus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo poſſe putavit, vereor ne vera ſint. Nam illud vehementer repugnat, eundem & beatum eſſe & multis malis oppreſſum. Hæc quo modo conveniant, non ſane intelligo. Utrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim eſſe, ut ad beate vivendum ſe ipſa contenta ſit? an, ſi id probas, ita fieri poſſe negas, ut ii, qui virtutis compotes ſint, etiam malis quibuſdam affecti, beati ſint? Ego vero volo in virtute vim eſſe quam maximam: ſed, quanta ſit, alias: nunc tantum, poſſitne eſſe tanta, ſi quidquam extra virtutem habeatur in bonis.

Atqui, inquit, Si Stoicis concedis, ut virtus ſola, ſi adſit, vitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis. Quæ enim mala illi non audent appellare, aſpera autem, & incommoda, & rejicienda, & aliena naturæ eſſe concedunt, ea nos mala dicimus, ſed exigua & porro minima. Quare ſi poteſt eſſe beatus is, qui eſt in aſperis rejiciendiſque rebus, poteſt is quoque eſſe, qui eſt in parvis malis. Et ego, Piſo, inquam, ſi eſt quiſquam, qui acute in cauſis videre ſoleat, quæ res agatur, is es profecto tu. Quare attende, quæſo: nam adhuc, meo fortaſſe vitio, quid ego quæram non perſpicis. Iſtic ſum, inquit, exſpectoque quid ad id, quod quæram, reſpondeas.

XXVII. Reſpondebo, me non quærere, inquam, hoc tempore, quid virtus poſſit efficere, ſed quid conſtanter dicatur, quid ipſum a ſe diſſentiat. Quo igitur, inquit, modo?

Quia [37] cum a Zenone, inquam, hoc magnifice, tanquam ex oraculo, editur, *Virtus ad beate vivendum ſe ipſa contenta eſt*. Quare? inquit. Reſpondet, *Quia niſi quod honeſtum eſt, nullum eſt aliud bonum*. Non quæro jam, verumne ſit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter ſe cohærere.

Dixerit hoc idem Epicurus, Semper beatum eſſe ſapientem: quod quidem ſolet ebullire nonnunquam. Quem quidem, cum ſummis doloribus conficiatur, ait dicturum: *Quam ſuave eſt! quam nihil curo!* Non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum, quid ſibi dicendum ſit, cum dolorem ſummum malum eſſe dixerit. Eadem nunc mea adverſum te oratio eſt. Dicis eadem omnia & bona & mala, quæ quidem dicunt qui nunquam philoſophum pictum, ut dicitur, viderunt; valetudinem, vires, ſtaturam, formam, integritatem unguiculorum omnium, bona; deformitatem, morbum, debilitatem, mala.

Jam illa externa, parce tu quidem: ſed hæc, cum corporis bona ſint, eorum conficientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, divitias, honores, opes. Contra hæc attende me nihil dicere, ſi iſta [38] mala ſunt, in quæ poteſt incidere ſapiens, ſapientem eſſe, non eſſe ad beate vivendum ſatis. Immo vero, inquit, ad beatiſſime vivendum, parum eſt: ad beate vero, ſatis. Animadverti, inquam, te iſto modo paulo ante ponere: & ſcio ab Antiocho noſtro dici ſic ſolere. Sed quid minus probandum, quam eſſe aliquem beatum, nec ſatis beatum? Quod autem ſatis eſt, eo quidquid acceſſerit, nimium eſt: & nemo nimium beatus eſt, & nemo beato beatior.

Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios conſules vidit, e quibus unum etiam & cenſorem & triumphantem, quar-

37 *Quia cum a Zenone*] Putat excellens ingenio Sigonius, cujus acquieſco ſententiæ, abundare *cum*. *P. Manutius*. Secundam vocem cum Sigonio Manutioque non ſuſtulerim; potius vero totum locum ſic refinxerim, *Quia, cum a Zenone, inquam, tanquam ex oraculo editur*, Virtus ad beate vivendum ſe ipſa contenta eſt; *Quare?* inquirenti, *reſpondet*, Quia niſi quod honeſtum eſt &c. *Daviſius*.

38 *Si iſta mala*] Senſus eſt: Non impedio quo minus valetudinem, vires, reliquaque corporis, ut & eorum conficientia, dicas bona: ſed ſi iſta mala ſunt in quæ poteſt incidere ſapiens, dico ſatis ad beate vivendum non eſſe, ut aliquis ſapiens ſit. *Idem*.

Digitized by Google

quartum autem prætorem, eoſque ſalvos reliquit, & tres filias nuptas, cum ipſe conſul, cenſor etiam, augurque fuiſſet, & triumphaſſet: ut ſapiens fuerit, nonne beatior quam, ut item ſapiens fuerit, qui in poteſtate hoſtium, vigiliis & inedia necatus eſt Regulus?

XXVIII. Quid me iſtud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos reſponſuros putas? Nihilo beatiorem eſſe Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum eſt. Tamen a propoſito, inquam, aberravimus. Non enim, inquam, quæro, quid verum, ſed quid cuique dicendum ſit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem! Jam ruinas videres. In virtute enim ſola & in ipſo honeſto cum ſit bonum poſitum, cumque nec virtus, ut placet illis, nec honeſtum creſcat, idque bonum ſolum ſit, quo qui potiatur neceſſe eſt beatus ſit, cum id augeri non poſſit, in quo uno poſitum eſt beatum eſſe: qui poteſt eſſe quiſquam alius alio beatior? Videſne, ut hæc concinant? Et hercule (fatendum eſt enim quod ſentio) mirabilis eſt apud illos contextus rerum. Reſpondent extrema primis, media utriſque, omnia omnibus: quid ſequatur, quid repugnet, vident. In geometria prima ſi dederis, danda ſunt omnia. Concede nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum ſit: concedendum eſt, in virtute ſola poſitam eſſe beatam vitam. Vide rurſus retro. Dato hoc, dandum erit illud. Quod veſtri non item.

Tria genera bonorum. Proclivius currit oratio: venit ad extremum: hæret in ſalebra: cupit enim dicere, Nihil poſſe ad beatam vitam deeſſe ſapienti. Honeſta oratio, Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non poteſt, niſi retexueris illa: paupertas ſi malum eſt, mendicus beatus eſſe nemo poteſt, quamvis ſit ſapiens. At Zeno eum non beatum modo, ſed etiam divitem dicere auſus eſt. Dolere, malum: in crucem qui agitur, beatus eſſe non poteſt. Bonum, liberi: miſera orbitas. Bonum, patria: miſerum exilium. Bonum, valetudo: miſerum, morbus. Bonum, integritas corporis: miſera debilitas. Bonum, incolumis acies: miſera cæcitas. Quæ ſi poteſt ſingula conſolando levare, univerſa quo modo ſuſtinebit?

Digitized by Google

nebit? Sit enim idem cæcus, debilis, morbo graviſſimo affectus, exul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas, Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatiſſimum? Quippe, inquiet, cum tam docuerim, gradus iſtam rem non habere, quam virtutem, in qua ſit etiam ipſum beatum.

Tibi hoc incredibile, quia beatiſſimum. Quid tuum? credibile? Si enim ad populum me vocas: eum, qui ita ſit affectus, beatum nunquam probabis. Si ad prudentes: alterum fortaſſe dubitabunt, ſitne tantum in virtute, ut ea præditi, vel in Phalaridis tauro beati ſint: alterum non dubitabunt, quin & Stoici convenientia ſibi dicant, & vos repugnantia. Theophraſti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus a propoſito: &, ne longius, Prorſus, inquam, Piſo, ſi iſta mala ſunt, placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id quæres? inquam: in quo, utrum reſpondero, verſes te huc atque illuc neceſſe eſt. Quo tandem modo? inquit. Quia ſi mala ſunt, is, qui erit in his, beatus non erit. Si mala non ſunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas: ne diſcipulum abducam times. Tu vero, inquam, ducas licet, ſi ſequatur. Erit enim mecum, ſi tecum erit.

XXIX. Audi igitur, inquit, Luci. Tecum [39] enim, ut ait Theophraſtus, mihi inſtituenda oratio eſt. Omnis auctoritas philoſophiæ conſiſtit in beata vita comparanda: beate enim vivendi cupiditate incenſi omnes ſumus. Hoc mihi cum tuo fratre convenit. Quare hoc videndum eſt, poſſitne nobis hoc ratio philoſophorum dare. Pollicetur certe. Niſi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragravit, ut a ſacerdotibus barbaris numeros & cæleſtia acciperet? Cur poſt Tarentum ad Archytam? Cur ad Cæteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Acrionem [40] Locros, ut, cum Socratem expreſſiſſet, adjun-

39 *Tecum enim, ut ait Theophraſtus, mihi inſtituenda* &c.] Quis non videt, verborum ordinem hic eſſe perturbatum? Quo modo enim potuit Theophraſtus, qui multis annis, atque adeo ſæculis, ante Lucium Ciceronem natus eſt, de eo cogitare, aut loqui? Sic igitur videtur legendum, *Tecum enim, Luci, mihi inſtituenda oratio eſt. Omnis auctoritas philoſophiæ, ut ait Theophraſtus, conſiſtit in beata vita comparanda* &c. *Lambinus*.

40 *Acrionem Locros*] Valerius Maximus VIII. 7. 3. Ext. ubi tamen *Ariane* pro *Acrione* perperam ſcribitur, quemadmodum obſervat Daviſius.

adjungeret Pythagoreorum diſciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addiſceret? Cur ipſe Pythagoras & Ægyptum luſtravit, & Perſarum magos adiit? Cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria tranſmiſit? Cur hæc eadem Democritus? qui (vere [41], falſone, quæreremus) dicitur oculis ſe privaſſe: certe ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deſeruit incultos, quid quærens aliud niſi beatam vitam? Quam ſi etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa inveſtigatione naturæ conſequi volebat, ut eſſet bono animo. Id enim ille ſummum bonum, *ἀθυμίαν*, & ſæpe [a] *ἀταραξίαν* appellat, id eſt, animum terrore liberum.

Sed hæc etſi præclare, nondum tamen & perpolita. Pauca enim, neque ea ipſa enucleate ab hoc, de virtute quidem, dicta. Poſt enim hæc in hac urbe primum a Socrate quæri cœpta: deinde in hunc locum delata ſunt. Nec dubitatum, quin in virtute omnis, ut bene, ſic etiam beate vivendi ſpes poneretur. Quæ cum Zeno didiciſſet a noſtris: ut in actionibus præſcribi [42] ſolet, de re eadem [b] fecit alio modo. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconſtantiæ crimen ille effugit, nos effugere non poſſumus? Ille Metelli vitam negat beatiorem, quam Reguli: præponendam tamen: nec magis expetendam, ſed magis ſumendam: &, ſi optio eſſet, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli. Ego, quam ille præponendam & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quam Stoici.

Quid intereſt, niſi quod ego res notas notis verbis appello: illi nomina nova quærunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum in ſenatu ſemper eſt aliquis, qui interpretem poſtulet: ſic iſti nobis cum interprete audiendi ſunt. Bonum appello, quidquid ſecundum naturam eſt: quod contra, malum: nec ego ſolus: ſed tu etiam, Chryſippe, in foro, domi;

41 *Vere, falſone, quæreremus*] Victorius, Var. Lect. xv. 9. *Vere, falſone, quærenus*; ſupple, alias.

42 *Præſcribi*] Ex conſuetudine juriſconſultorum, apud quos *præſcribere*, eſt excipere. *Manutius*.

a Vict. Man. Grut. *ἀθαμβίαν*

b Lamb. *dixit*

mi ; in ſchola [a] definis . Quid ergo ? aliter homines , aliter philoſophos loqui putes oportere , quanti quidque ſit ? aliter doctos , & indoctos ? Sed cum conſtiterit inter doctos , quanti res quæque ſit ; ſi homines eſſent , uſitate loquerentur : dum res maneant , verba fingant arbitratu ſuo .

XXX. Sed venio ad inconſtantiæ crimen , ne ſæpius dicas , me aberrare : quam tu ponis in verbis ; ego poſitam in re putabam . Si ſatis erit hoc perceptum , in quo adjutores Stoicos optimos habemus , tantam vim eſſe virtutis , ut omnia , ſi ex altera parte ponantur , ne appareant quidem : cum omnia , quæ illi commoda certe dicunt eſſe , & ſumenda , & eligenda , & præpoſita , quæ ita definiunt , ut ſatis magno æſtimanda ſint : hæc igitur cum ego tot nominibus a Stoicis appellata , partim novis & commenticiis , ut iſta *producta* & *reducta* , partim idem ſignificantibus : quid enim intereſt , expetas , an eligas ? mihi quidem etiam lautius videtur , quod eligitur , & ad quod delectus adhibetur . Sed , cum ego iſta bona omnia dixero , tantum refert quam magna dicam : [b] cum expetenda , quam valde . Sin autem nec expetenda ego magis, quam tu eligenda ; nec illa pluris æſtimanda ego, qui bona , quam tu , qui producta appellas : omnia iſta neceſſe eſt obſcurari , nec apparere , & in virtutes , tanquam in ſolis radios , incurrere .

At enim , qua in vita eſt aliquid mali , ea eſſe beata non poteſt . Ne ſeges quidem igitur ſpicis uberibus & crebris , ſi avenam uſpiam videris : nec mercatura quæſtuoſa , ſi in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit . An hoc [43] uſquequaque , aliter in vita ? & non ex maxima parte de tota judicabis ? An dubium eſt , quin virtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis , ut reliquas obruat ? Audebo igitur [a]

a Vict. Man. Grut. *definis*

b Vict. Man. *quam expetenda*

43 *An hoc uſquequaque , aliter in vita*] Hæc ſententia eſt. An hoc uſquequaque , id eſt , in omni re , judicabis , nempe unumquidque eſſe appellandum ex majore parte ? Verbi gratia , bonum id dicimus , quod plus habet boni , quam mali : & id dulce dicimus , quod plus in ſe continet dulcedinis , quam amaroris , & ita de cæteris. Aliter autem in vita ſe habere exiſtimabis , & non de tota vita ex majore parte vitæ judicabis ? id eſt , non judicabis eam vitam beatam eſſe , in qua plus ſit boni , quam mali ? *Lambinus* .

Digitized by Google

tur [a] cætera, quæ ſecundum naturam ſunt, bona appellare, nec fraudare ſuo veteri nomine, potius quam aliquid novum exquirere; virtutis autem amplitudinem quaſi in altera libræ lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx & maria deprimet. Semper enim ex eo, quod maximas partes continet, latiſſimeque funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilare vivere. Igitur, ſi ſemel triſtior effectus eſt, hilara vita amiſſa eſt? At hoc in eo M. Craſſo, quem ſemel ait in vita riſiſſe Lucilius, non contigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, vocaretur. Polycratem Samium felicem appellant. Nihil acciderat ei, quod nollet, niſi quod annulum, quo delectabatur, in mare abjecerat. Ergo infelix una moleſtia? felix rurſus, cum is ipſe annulus in præcordiis piſcis inventus eſt? Ille vero, ſi inſipiens, (quod certe, quoniam tyrannus) nunquam beatus. Si ſapiens: ne tum quidem miſer, cum ab Oroete prætore Darei in crucem actus eſt. At multis malis affectus. Quis negat? ſed ea mala virtutis magnitudine obruebantur.

XXXI. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant, omnium virorum bonorum, id eſt, ſapientum, omnibuſque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere ſemper boni, quam mali? Quis hoc dicit? [b] Stoici ſcilicet? Minime: ſed iſti ipſi, qui voluptate & dolore omnia metiuntur, nonne clamant, ſapienti plus ſemper adeſſe quod velit, quam quod nolit? Cum tantum igitur in virtute ponant ii, qui ſe fatentur virtutis cauſa, niſi ea voluptatem acciret, ne manum quidem verſuros fuiſſe: quid facere nos oportet, qui quamvis minimam animi præſtantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conſpectu quidem relinquantur? Quis enim eſt, qui hæc cadere in ſapientem dicere audeat, ut, ſi fieri poſſit, virtutem in perpetuum abjiciat, ut dolore omni liberetur? Quis noſtrum dixerit, quos non pudet ea, quæ Stoici aſpera dicunt, mala dicere, melius eſſe, turpiter aliquid facere cum voluptate, quam honeſte cum dolore?

Nobis Heracleotes ille Dionyſius flagitioſe deſciviſſe videtur

a Man. Lamb. Grut. delent *cætera*

b Vict. Man. Grut. *Stoicis licet*

a Stoicis propter [44] oculorum dolorem. * Quis vero hoc didiciſſet a Zenone, non dolere, cum doleret? Illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non eſſe, quia turpe non eſſet, & eſſet ferendum viro. Hic ſi Peripateticus fuiſſet, permanſiſſet, credo, in ſententia, quoniam dolorem dicunt malum eſſe: de aſperitate autem ejus fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici. Et quidem Arceſilas tuus, etſi fuit in diſſerendo pertinacior, tamen noſter fuit. Erat enim Polemonis. Is cum arderet podagræ doloribus, viſitaſſetque hominem Carneades [45], Epicuri perfamiliaris, & triſtis exiret, Mane, quæſo, inquit, Carneade noſter: nihil illinc huc pervenit. Oſtendit pedes, & pectus. Attamen hic mallet non dolere.

XXXII. Hæc igitur eſt noſtra ratio, quæ tibi videtur inconſtans: cum propter virtutis cæleſtem quandam, & divinam, tantamque præſtantiam, ut, ubi virtus ſit, reſque magnæ, ſumendæ, laudabiles, & virtute geſtæ, ibi eſſe miſeria & ærumna non poſſit, tamen labor poſſit & moleſtia: non dubitem dicere, omnes ſapientes ſemper beatos eſſe, ſed tamen fieri poſſe, ut ſit alius alio beatior. Atqui iſte locus eſt, Piſo, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam. Quem ſi tenueris, non modo meum Ciceronem, ſed etiam me ipſum abducas licebit.

Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, ſatis hoc firmatum videtur. Lætor quidem, philoſophiam, cujus antea ſupellectilem pluris æſtimabam, quam poſſeſſiones reliquorum; ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere poſſem, quidquid in ſtudiis noſtris concupiſſem: hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quam cæteras: quod quidam ei deeſſe dicebant.

Non

44 *Propter* oculorum *dolorem*] Aut *oculorum* depravatum eſt, aut Cicero ſibi non conſtat: nam Tuſculana II. cap. 24. *renum* dolore Dionyſium hunc laborantem memorat. *P. Manutius*. In Tuſculanis Ciceronem memoria lapſum putarim; cum Dionyſium hunc propter ὀφθαλμίαν a Stoicis deſciviſſe tradat etiam Laertius, lib. VII. §. 37. 166. *Daviſius*.

* Lamb. *quaſi vero*

45 *Carneades Epicuri perfamiliaris*] Adverſantur rationes chronologicæ: nam Epicurus mortuus eſt anno ſecundo Olymp. CXXVII. Carneades autem quarto Olymp. CLXII. ut inter eorum fata CXLII. interceſſeriot anni. Quæreodus igitur eſt alius, qui revera fuit Epicuro familiaris: Carneades enim Academicus philoſophus intelligi non poteſt. Forſan autem latet *Corniades*, de quo Plutarchus Tom. II. p. 1089. C. ut legendum ſit, *viſitaſſetque hominem* Corniades *Epicuri perfamiliaris, & triſtis exiret, Mane, quæſo, inquit*, Corniade *noſter* &c. *Idem*.

Non quam noſtram quidem , inquit Pomponius jocans . Sed mehercule pergrata mihi oratio tua . Quæ enim dici Latine poſſe non arbitrabar , ea dicta ſunt a te , nec minus plane , quam dicuntur a Græcis , verbis aptis . Sed tempus eſt , ſi videtur : & recta quidem ad me . Quod cum ille dixiſſet , & ſatis diſputatum videretur , in oppidum ad Pomponium perreximus omnes .

Digitized by Google

TUSCULANARUM
QUÆSTIONUM
LIBER PRIMUS.

De contemnenda morte.

ARGUMENTUM.

P*Rræfatus de inſtituto philoſophiæ Græcæ Latinis literis illuſtrandæ, ut, in quo uno a Græcis vincerentur Romani, id ad ipſos quoque transferretur*, cap. 1-4. *ponit id, de quo tota eſt primi libri diſputatio* : an mors malum ſit. *Quod deinde ſtudioſe convellit. Primo oſtendit, mortem non poſſe malum eſſe mortuis, quod falſa ſint omnia quæ de inferis apud poetas narrentur; &, ſi nuſquam ſint mortui, non poſſint eſſe miſeri, quod nihil ſentiant, neque adeo mors malum :* cap. 5-7. *Deinde non eſſe malum mortem morituris*, cap. 8. *demonſtrare ſuſcipit. Mors quid ſit, non conſtare inter Philoſophos, qui de natura animi valde diſſentiant*, cap. 9-10. *qua non cognita, ne mors quidem qualis ſit, poſſe intelligi. Qui animum cum corpore confundant, interitum mentis & corporis etiam conjungere, reliquos ſpem immortalitatis afferre. Quidquid ſit, mortem non eſſe malum; nam ſi intereat animus, non eſſe miſerum; ſin ſuperſtes ſit corporis ruinis, beatum eſſe*, cap. 11. *Immortalitatem autem animi confirmari auctoritate antiquitatis omnis*, cap. 12-13. *cura, quam quiſque rerum poſt mortem futurarum gerat*, cap. 14. *conſenſu nationum omnium*, cap. 16. *natura animorum, vel animali, hoc eſt ſpirabili, vel ignea, qua, cum corpore exceſſerint, propter agilitatem ſublime ferantur*, cap. 17. *divinis denique rebus, quæ animo inſint, quæ nec a corpore oriri, nec in terra natæ eſſe poſſint*, cap. 24-27. *Quod autem primo propterea quidam animum a corpore diſcretum negent, quod, ubi ſit, aut*

qualis

Digitized by Google

qualis ſit, non intelligant, id eſſe leve; quod nec oculus ſe videat, & animus, quanquam non ſuam formam, tamen ſagacitatem, memoriam, ingenium videat: cap. 28-29. *Deinde quod negent animum vacantem corpore eſſe poſſe, quod qualis ejuſmodi animus ſit, & quomodo poſſit vacare corpore, non intelligunt; ne in corpore quidem qualis ſit intelligi, difficiliuſque eſſe comprehendere, quomodo in alieno & diverſæ naturæ corpore eſſe, quam quomodo vacare corpore poſſit:* cap. 22. *Stoicos autem eſſe perabſurdos, qui animos manere dicant, cum e corpore exceſſerint, ſed non ſemper: quod dent id, quod difficillimum in cauſa ſit, poſſe animum manere corpore vacantem; quod facile ſit, tollant, ſemper manere:* cap. 32. *Neque Panætii rationem duplicem valere, qui animos mortales velit, primo quod quidquid naſcatur, intereat; deinde, quod animus ſæpe æger ſit; quod autem ægrum eſſe & in morbum cadere poſſit, id etiam interire poſſit. Nam cum de immortalitate diſputetur, de mente dici, quæ omni turbido motu vacet, non de iis partibus, in quibus ægritudines verſentur:* cap. 32-33. *Quod ſi vero animus intereat, non eſſe tamen, quare mortem timeamus, cum propter eam rationem, quam ſupra attulerat,* cap. 11. *tum propter multas alias. Mortem non propter ſe (fieri enim in puncto, ſæpe etiam ſine ſenſu) timeri, ſed propter diſceſſum ab omnibus vitæ bonis; ſed ea eſſe aut opinata tantum, aut tam pauca & parva, ut a malorum & magnitudine & multitudine obruantur, & morte omnia mala & pericula effugi:* cap. 34-36. *Nullis bonis rebus carere mortuos, quod carere is demum dicatur, cui deſit, quod deſideret:* cap. 36. *Neque ſine ſenſu eſſe, odioſum eſſe tum, cum ſenſus ablatus ſit,* cap. 37. *Ac propterea omnem metum mortis pellendum eſſe, neque miſerum putandum mature mori, &, ut ajunt, ante tempus, quod nullum certum vivendi ſpatium natura dederit, ſed incertam vitæ uſuram:* cap. 39-41. *De humatione autem & ſepultura non eſſe laborandum, quod nihil ad mortuum pertineat,* cap. 42-45. *Operam potius dandam eſſe, ut laudabilem vitam glorioſa ratione finiamus; eam eſſe optimam æquo animo oppetendæ mortis rationem:* cap. 46-47. *Epilogi loco afferuntur ipſorum Deorum de morte teſtimonia & homi-*

Digitized by Google

hominum de morte pro patria appetita opiniones . Ernestus .

Quomodo inſcribendi ſint hi Tuſculanarum libri, *docet Turnebus in Fragmentum* de Fato , *cap.* 2. *Dialogi forma ſcripti ſunt interrogante uno , altero reſpondente . Perſonas colloquentes deſignant in libris hactenus excuſis literæ M. A. in quibus quid ſit*, *utrum in priore* Marcus , *an* Magiſter ; *in poſteriore* Atticus , Adoleſcens , Auditor , *certant curioſi ; modico , ut videtur , operæ pretio ; neque firmis admodum argumentis . Qui* Marcum , *hoc eſt , Ciceronem cum* Attico *videre colloquentem volunt , ii pugnare poſſunt auctoritate Lactantii* , lib. I. Divin. Inſtit. cap. 15. *itemque Elienſium duorum codicum , quos vidit Daviſius . Verum hic ipſe & ſuorum codicum , & Lactantii auctoritatem elevans*, *Atticum ab his dialogis excludit* . Atticus enim , *inquit*, tum temporis ſenex erat ; juvenis autem ille , qui cum Cicerone diſputavit , ut patet ex lib. II. cap. 12. Hac igitur litera , quod etiam Lambinus vidit , *Adoleſcentem* denotari puto . *Ita Daviſius . Huc facit quod is , quicum diſputat Cicero , mortem ait eſſe* malum . *Secus Epicurei ſentiebant , quos Atticus ſequebatur . Alii , quibus placet* Auditor , *præſidio habent hæc e lib. I. cap.* 4. Ponere jubebam, de quo quis audire vellet ... Fiebat autem ita , ut cum is , qui audire vellet , dixiſſet , quid ſibi videretur , tum ego contra dicerem . *Quid ſi autem illas Cicero literas non appoſuerat ? Earum ſane nullum extare in libris manuſcriptis veſtigium teſtis eſt Lambinus ; neque , diſſentiens a Lambino , Daviſius ullum vidiſſe ſe affirmat , niſi in illis , quibus fidem ipſe non habet , Elienſibus . Eſt hic Lutetiæ in bibliotheca Regia vetuſtus , a Salmaſio* , in Prolegomenis ad Solinum , *laudatus codex Tuſculanarum Quæſtionum : in quo nec literas* M. A. *neque ullam videre eſt notam loquentium perſonarum . Unde ergo in libris ſunt vulgatis ? Omnino ex eorum , qui olim ediderunt , diligentia , lectoribus eas cavente tenebras , quæ oriri ex ignorata perſonarum mutatione poſſunt . Proinde ego , in re tam incerta , neque tanti porro , integrum mihi eſſe exiſtimavi , id malle , quod opportunius ad intelligendi facilitatem videretur . Cujuſmodi viſa ſunt vocabula*, Marcus : Auditor . *Si quis litem movet , erit certe de vocibus tota* . Olivetus .

I. Cum

I. CUM defenſionum laboribus, ſenatoriiſque muneribus, aut omnino, aut magna ex parte eſſem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea ſtudia, quæ retenta animo, remiſſa temporibus, longo intervallo intermiſſa revocavi: &, cum omnium artium, quæ ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio & diſciplina, ſtudio ſapientiæ, quæ philoſophia dicitur, contineretur; hoc mihi Latinis literis illuſtrandum putavi. Non quia philoſophia Græcis & literis & doctoribus percipi non poſſet: ſed meum ſemper judicium fuit, omnia noſtros aut inveniſſe per ſe ſapientius quam Græcos; aut accepta ab illis feciſſe meliora, quæ quidem digna ſtatuiſſent, in quibus elaborarent. Nam mores & inſtituta vitæ, reſque domeſticas ac familiares, nos profecto & melius tuemur & lautius. Rem vero publicam noſtri majores certe melioribus temperaverunt & inſtitutis & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum virtute noſtri multum valuerunt, tum plus etiam diſciplina. Jam illa, quæ natura, non literis aſſecuti ſunt, neque cum Græcia, neque ulla cum gente ſunt conferenda. Quæ enim tanta gravitas, quæ tanta conſtantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut ſit cum majoribus noſtris comparanda? Doctrina Græcia nos & omni literarum genere ſuperabat: in quo erat facile vincere non repugnantes. Nam cum apud Græcos antiquiſſimum ſit e doctis genus poetarum, ſi quidem Homerus fuit & Heſiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo: ſerius poeticam nos accepimus. Annis enim fere ccccx [1] poſt Romam conditam Livius fabulam dedit,

1 *Annis enim fere* CCCCX.] Dubio procul excidit numerus centenarius. Teſtatur quidem Urſinus in ſuo Mſſ. legi IↃXIV. librariumque ex DXIII. facili lapſu DXIV. feciſſe cenſet. In Faſtis ſane Claudii & Tuditani conſulatus ad A. U. C. DXIII. refertur. At quemadmodum teſtatur Cicero in Bruto cap. 18. *Livius primus fabulam, C. Claudio Caci filio & M. Tuditano conſulibus, docuit, anno ipſo, antequam natus eſt Ennius; poſt Romam conditam autem, quarto decimo & quingenteſimo;* adeo ut ille codex calculum ſuppeditet, quem alibi Tullius eſt ſecutus. Immo vero nullus dubito, quin ex hoc loco refictus ſit iſte liber; noſter enim paucos annos ſciens prætermiſit, quia non erat cur chronologiam nimis anxie traderet. De ea vide Joſ. Scaligerum ad Euſebii Chron. *Deviſus*.

dit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, conſulibus, anno [2] ante natum Ennium, qui fuit major natu quam Plautus & Nævius.

II. Sero igitur a noſtris poetæ vel cogniti, vel recepti. Quanquam eſt in Originibus [3], ſolitos eſſe in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Honorem tamen huic generi non fuiſſe declarat oratio Catonis, in qua objecit, ut probrum, M. Nobiliori, quod is in provinciam poetas duxiſſet. Duxerat autem conſul ille in Ætoliam, ut ſcimus, Ennium. Quo minus igitur honoris erat poetis, eo minora ſtudia fuerunt. Nec tamen, ſi qui magnis ingeniis in eo genere exſtiterunt, non ſatis Græcorum gloriæ reſponderunt. An cenſemus, ſi Fabio [4], nobiliſſimo homini, laudi datum eſſet, quod pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos & Parrhaſios fuiſſe? Honos alit artes, omneſque incenduntur ad ſtudia gloria: jacentque ea ſemper,

quæ

2 *Anno ante natum Ennium, qui fuit major natu, quam Plautus & Nævius*] Videtur Cicero dixere, Ennium Plauto, Nævioque, natu eſſe majorem. Sed ſecus ſe res habet. Quippe provocabulum relativum *qui*, non Ennium reſpicit, ſed Livium. Ut ſententia ſit, Livium, non Ennio modo antiquiorem fuiſſe, de quo ſatis liquet: ut quem dixerit demum natum eſſe, cum Livius jam primam fabulam docuiſſet: ſed ipſo etiam Plauto, Nævioque: de quibus minus erat apertum. G. J. *Voſſius*. Pronomen relativum non ad Ennium, ſed ad Livium reſpicere cenſet G. J. Voſſius de Hiſt. Lat. lib. I. cap. 2. Incommode quidem; præterquam quod nulla fuit unquam controverſia, quin Livius Nævium & Plautum ætate præceſſerit, ſiquidem Romanorum primus fabulam dederit. Vide Quintilianum Inſt. Orat. lib. x. cap. 2. Ego ſane cum multis exemplis Tullium non ἀναμάρτητον eſſe deprehenderim, nullus dubito, quin σφάλμα μνημονικὸν hic admiſerit; Nævius enim fuit Ennio vetuſtior. Vide Ciceronem in Bruto cap. 15. 18. 19. & Agellium N. A. lib. xvii. cap. 21. Immo Plautus ipſe prius fato ceſſit quam Ennius, ſed quot annos natus obierit, haud conſtat. *Daviſius*. Mſſ. Reg. Luparentis, in editione Verburgii ad marginem citatus, omittit voces *& Nævius*, quas omittendas eſſe potius puto, quam cum Daviſio credam Ciceronem hic σφάλμα μνημονικὸν admiſiſſe. At legendum fortaſſe eſt, *quam Plautus*, ut *& Nævius*: id eſt, ut & Nævius fuit major natu quam Plautus. Satis conſtat, Nævium antiquiorem fuiſſe Ennio, utrumque Plauto. *Pearcius*.

3 *Eſt in originibus*] M. Porcii Catonis opus, qui *ſenex ſcribere hiſtorias inſtituit, quarum ſunt libri ſeptem. Primus continet res geſtas regum P. R. Secundus & tertius, unde quæque civitas orta ſit Italica, ob quam rem omnes* Origines *videtur appellaſſe*, ut ait Corn. Nepos in vit. cap. 3. Elienſ. tert. & Petrenſ. hic exhibent, *graviſſimus auctor Cato in Originibus ſolitos dicat eſſe canere convivas ad tibicinem*, quod gloſſema eſt ex lib. iv. cap. 2. huc traductum, ubi hæc ſunt verba: *Graviſſimus auctor in Originibus dicit Cato morem apud majores hunc epularum fuiſſe, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum hominum laudes atque virtutes*. Eandem conſuetudinem memorant Varro apud Nonium *in aſſa*, Cicero in Bruto cap. 19. Valer. Max. lib. II. c. 1. 10. & Quintil. lib. I. cap. 10. Eamque lege ſancitam voluit noſter de Leg. lib II. cap. 24. *Daviſius*.

4 *Si Fabio*] De quo Sigonius. Vide in *Bruto*, cap. 21.

quæ apud quoſque improbantur. Summam eruditionem Græci ſitam cenſebant in nervorum vocumque cantibus. Igitur & Epaminondas, princeps, meo judicio, Græciæ, fidibus præclare ceciniſſe dicitur: Themiſtocleſque aliquot ante annos, cum in epulis recuſaret lyram, habitus eſt indoctior. Ergo in Græcia muſici floruerunt, diſcebantque id omnes, nec, qui neſciebat, ſatis excultus doctrina putabatur. In ſummo apud illos honore geometria fuit. Itaque nihil mathematicis illuſtrius. At nos metiendi, ratiocinandique utilitate hujus artis terminavimus modum.

III. At contra oratorem celeriter complexi ſumus: nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum: poſt autem eruditum. Nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuiſſe traditum eſt: ſtudioſum autem eum, qui iis ætate anteibat, Catonem: poſt vero Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos noſtram ad ætatem, ut non multum aut nihil omnino Græcis cederetur. Philoſophia jacuit uſque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum Latinarum: quæ illuſtranda & excitanda nobis eſt, ut, ſi occupati profuimus aliquid civibus noſtris, proſimus etiam, ſi poſſumus, otioſi.

In quo eo magis nobis eſt elaborandum, quod multi jam eſſe Latini [5] libri dicuntur ſcripti inconſiderate ab optimis illis quidem viris, ſed non ſatis eruditis. Fieri autem poteſt, ut recte quis ſentiat, & id quod ſentit, polite eloqui non poſſit. Sed mandare quemquam literis cogitationes ſuas, qui eas nec diſponere, nec illuſtrare poſſit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis eſt intemperanter abutentis & otio, & literis. Itaque ſuos libros ipſi legunt cum ſuis, nec quiſquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam ſcribendi ſibi permitti volunt. Quare ſi aliquid oratoriæ laudi noſtra attulimus induſtria, multo ſtudioſius philoſophiæ fontes aperiemus, e quibus etiam illa [6] manabant.

5 *Latini libri ..... non ſatis eruditis*] Amaſanium notat alioſque nonnullos ex Epicuri grege, quos eo nomine perſtrinxit etiam lib. I. Acad. cap. 2. Adi ſis & Tuſcul. IV. 3. *Idem*.

6 *Illa manabant*] *Illa* ſc. *diſponere*, *illuſtrare*, & *delectatione afficere lectorem*. Sed mihi, fateor, fere perſuaſum eſt Ciceronem ſcripſiſſe *manabat*, ut hoc verbum ad *oratoriam laudem* reſpiceret, quæ proxime præceſſerat. *Pearcius*.

IV. Sed, ut Ariſtoteles, vir ſummo ingenio, ſcientia, copia, cum motus eſſet Iſocratis [7] rhetoris gloria, dicere etiam [8] cœpit adoleſcentes docere, & prudentiam cum eloquentia jungere: ſic nobis placet nec priſtinum dicendi ſtudium deponere, & in hac majore & uberiore arte verſari. Hanc enim perfectam philoſophiam ſemper judicavi, quæ de maximis quæſtionibus copioſe poſſet ornateque dicere. In quam exercitationem [9] ita nos ſtudioſe operam dedimus, ut jam etiam ſcholas [10] Græcorum more habere auderemus: ut nuper tuum poſt diſceſſum in Tuſculano, cum eſſent plures mecum familiares, tentavi, quid in eo genere poſſem. Ut enim antea declamitabam cauſas, quod nemo me diutius fecit: ſic hæc nunc mihi ſenilis eſt declamatio. Ponere jubebam, de quo quis audire vellet: & id aut ſedens, aut ambulans diſputabam.

Itaque dierum quinque ſcholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, ut, cum is, qui audi-

7 *Iſocratis rhetoris gloria*] Vide Cicer. de Orat. II. c. 35. *Idem*.

8 *Dicere etiam cœpit, adoleſcentes docere, & prudentiam cum eloquentia jungere*] Video te (Daviſium, quod ſemel dicam, ſemper alloquitur) hæc cum vulgo ſic accipere, ac ſi aſyndeton eſſet, pro *cœpit dicere, & docere adoleſcentes*. Perperam quidem: quippe auferendum illud comma, & ſine interpunctione legendum: *dicere etiam cœpit adoleſcentes docere*: hoc eſt, cœpit docere adoleſcentes etiam artem dicendi. Sic infra Tuſc. I. 18. *Ariſtoxenus hæc magiſtro concedat Ariſtoteli; canere ipſe doceat*. Græci, διδάσκειν τὸς νέες λέγειν, *Rich. Bentlejus*.

9 *Ita nos ſtudioſe operam dedimus*] Lambino aſſentior delenti *operam*, quem ſecutus eſt Janus Gebhardus, *Crepund. lib. I. cap.* 23. nec tamen nego ei voci poſſe præſidium eſſe in hoc verſu, *Prolog. in Caſin. Plaut.* 22.

Benigne ut operam detis ad noſtrum gregem. Buherius.

10 *Scholas*] Diſputationes, quo ſenſu *pomeridianas ſcholas* dixit Quintilianus III. 1. Noſter infra III. 34. *Separatim certæ ſcholæ ſunt de exilio... Hæc Græci in ſingulas ſcholas & in ſingulos libros diſpertiunt*. Et de Fin. II. 1. *Ne me tanquam philoſophum putetis ſcholam aliquam vobis explicaturum*. Auguſtinus Civ. D. lib. II. c. 7. *An forte nobis philoſophorum ſcholas diſputationeſque memorabunt?* Sic τὴν γενομένην ΣΧΟΛΗΝ περὶ τὰ ἀκίω memorat Plutarchus Tom. II. p. 37. Vide ſis & Arrianum Epict. lib. IV. cap. 9. p. 424. & Diogenem Laertium X. 26. *Daviſ.* Omiſſum nolim, quod animadvertit in Anglica ſcriptione quadam Phileleutherus Lipſienſis, hoc eſt, Richardus Bentlejus, has quæſtiones non ejuſdem eſſe generis, cujus illæ ſunt, quæ vel præceſſere, *Academicæ*, & *de Finibus*; vel ſequentur, *De Natura Deorum*, & *De Divinatione*. Hæ Tuſculanæ in morem ſcholarum, quas habebant Græci, ſunt compoſitæ: aliæ ſunt proprio nomine diſputationes. In *diſputationibus* agunt philoſophi, & ſui quiſque ordinis & ſectæ proprias ſententias ita defendunt, ut quod mente præceptum attulerant, domum reportent. Quod enim a diſputantibus philoſophis fieri videbat Cicero, & nos quoque videmus, id in his ſervavit fictis diſputationibus, ne quis forte dubitaret eſſe philoſophos, ſi videret cedentes veritati. In *ſcholis* unus eſt qui velit doceri; alter, qui doceat. Auditor nihil defendit, non repugnat, parce loquitur, neque alio fine, quam ut alteri det cauſam loquendi, atque explicandi. *Anonymus*.

Digitized by Google

audire vellet , dixiſſet , quid ſibi videretur , tum ego contra dicerem . Hæc eſt enim , ut ſcis , vetus & Socratica ratio contra alterius opinionem diſſerendi . Nam ita facillime , quid veriſimillimum eſſet , inveniri poſſe Socrates arbitrabatur . Sed quo commodius diſputationes noſtræ explicentur , ſic eas exponam , quaſi agatur res , non quaſi narretur . Ergo ita naſcetur exordium .

V. AUD. Malum mihi videtur eſſe mors . MARC. Iiſne , qui mortui ſunt , an iis , quibus moriendum eſt ? AUD. Utriſque . MARC. Eſt miſerum igitur , quoniam malum . AUD. Certe . MARC. Ergo & ii , quibus evenit jam , ut morerentur , & ii , quibus eventurum eſt , miſeri . AUD. Mihi ita videtur . MARC. Nemo ergo non miſer ? AUD. Prorſus nemo . MARC. Et quidem , ſi tibi conſtare vis , omnes , quicumque nati ſunt , eruntve , non ſolum miſeri , ſed etiam ſemper miſeri . Nam ſi ſolos eos diceres miſeros , quibus moriendum eſſet , neminem tu quidem eorum , qui viveret , exciperes : moriendum eſt enim omnibus : eſſet tamen miſeriæ finis in morte . Quoniam autem etiam mortui miſeri ſunt , in miſeriam naſcimur ſempiternam . Neceſſe eſt enim , miſeros eſſe eos , qui centum millibus annorum ante occiderunt , vel potius omnes , quicumque nati ſunt . AUD. Ita prorſus exiſtimo .

MARC. Dic , quæſo , num te illa terrent , triceps apud inferos Cerberus , Cocyti fremitus , tranſvectio Acherontis , mento ſummam aquam attingens ſiti enectus Tantalus ? Num illud ,

quod Siſyphu' verſat
Saxum ſudans nitendo , neque proficit hilum ?

Fortaſſe etiam inexorabiles judices , Minos , & Rhadamanthus ; apud quos nec te L. Craſſus defendet , nec M. Antonius , nec , quoniam apud Græcos judices res agetur , poteris adhibere Demoſthenem : tibi ipſi pro te erit maxima corona cauſa dicenda . Hæc fortaſſe metuis , & idcirco mortem cenſes eſſe ſempiternum malum .

VI. AUD. Adeone me delirare cenſes , ut iſta eſſe credam ?

Digitized by Google

MAR. An tu hæc non credis? AUD. Minime vero. MAR. Male hercule narras. AUD. Cur? quæſo. MAR. Quia diſertus eſſe poſſem, ſi contra iſta dicerem. AUD. Quis enim non in ejuſmodi cauſa? aut quid negotii eſt, hæc poetarum & pictorum portenta convincere? MAR. Atqui pleni ſunt libri philoſophorum contra iſta ipſa diſſerentium. AUD. Inepte ſane. Quis eſt enim tam excors, quem iſta moveant? MAR. Si ergo apud inferos miſeri non ſunt, ne ſunt quidem apud inferos ulli. AUD. Ita prorſus exiſtimo. MAR. Ubi ergo ſunt ii, quos miſeros dicis? aut quem locum incolunt? Si enim ſunt, nuſquam eſſe non poſſunt. AUD. Ego vero nuſquam eſſe illos puto. MAR. Igitur ne eſſe quidem. AUD. Prorſus iſto modo: & tamen miſeros ob id ipſum quidem, quia nulli ſunt.

MAR. Jam mallem Cerberum metueres quam iſta tam inconſiderate diceres. AUD. Qui tandem? MAR. Quem eſſe negas, eundem eſſe dicis. Ubi eſt acumen tuum? Cum enim miſerum eſſe dicis, tum eum, qui non ſit, dicis eſſe. AUD. Non ſum ita hebes, ut iſtuc dicam. MAR. Quid dicis igitur? AUD. Miſerum eſſe, verbi cauſa, M. Craſſum, qui illas fortunas morte dimiſerit: miſerum Cn. Pompejum, qui tanta gloria, dignitate tanta ſit orbatus: omnes denique miſeros, qui hac luce careant. MAR. Revolveris eodem. Sint enim oportet, ſi miſeri ſunt. Tu autem modo negabas eos eſſe, qui mortui eſſent. Si igitur non ſunt, nihil poſſunt eſſe: ita ne miſeri quidem ſunt. AUD. Non dico fortaſſe etiam, quod ſentio. Nam iſtud ipſum, non eſſe, cum fueris, miſerrimum puto. MAR. Quid miſerius [11], quam omnino nunquam fuiſſe? Ita, qui nondum nati ſunt, miſeri jam ſunt, quia non ſunt: & nos ipſi, ſi poſt mortem miſeri futuri ſumus, miſeri fuimus antequam nati. Ego autem non commemini, antequam ſum natus, me miſerum. Tu ſi meliore memoria es, velim ſcire, ecquid de te recordere.

VII. AUD. Ita jocaris, quaſi ego dicam, eos eſſe miſeros, qui

11 *Quid miſerius, quam omnino nunquam fuiſſe*] Alia interpunctione ſic diſtinguenda videtur ſententia, *Quid? miſerius, quam omnino nunquam fuiſſe?* Pearcius.

qui nati non ſunt, & non eos miſeros, qui mortui ſunt. MAR. Eſſe ergo eos dicis. AUD. Immo, quia non ſunt, cum fuerint, eos miſeros eſſe. MAR. Pugnantia te loqui non vides? Quid enim tam pugnat, quam non modo miſerum, ſed omnino quidquam eſſe, qui non ſit? An tu egreſſus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum ſepulcra vides, miſeros putas illos? AUD. Quoniam me verbo premis, poſthac non ita dicam, *miſeros eſſe*, ſed tantum *miſeros* ob id ipſum, quia non ſunt. MAR. Non dicis igitur, *Miſer eſt M. Craſſus*, ſed tantum, *Miſer M. Craſſus*.

AUD. Ita plane. MAR. Quaſi non neceſſe ſit, quidquid iſto modo pronunties, id aut eſſe, aut non eſſe. An tu dialecticis ne imbutus quidem es? In primis enim hoc traditur: Omne pronuntiatum (ſic enim mihi in præſentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα [12]: utar poſt alio, ſi invenero melius) id ergo eſt pronuntiatum, quod eſt verum aut falſum. Cum dicis igitur, *Miſer M. Craſſus:* aut hoc dicis, *Miſer eſt M. Craſſus*, ut poſſit judicari, verum id falſumne ſit: aut nihil dicis omnino.

AUD. Age, jam concedo non eſſe miſeros, qui mortui ſunt, quoniam extorſiſti, ut faterer, qui omnino non eſſent, eos ne miſeros quidem eſſe poſſe. Quid? qui vivimus, cum moriendum ſit, nonne miſeri ſumus? Quæ enim poteſt in vita eſſe jucunditas, cum dies & noctes cogitandum ſit, jam jamque eſſe moriendum?

VIII. MAR. Ecqui ergo intelligis, quantum mali de humana conditione dejeceris? AUD. Quonam modo? MAR. Quia [13], ſi mori etiam mortuis miſerum eſſet, infinitum

quod-

12 Ἀξίωμα] Ad hunc locum reſpicit Agellius N. A. XVI. 8. *Quicquid ita dicitur plena atque perfecta verborum ſententia, ut id neceſſe ſit aut verum aut falſum eſſe, id a dialecticis ἀξίωμα appellatum eſt .... a M. Cicerone* pronuntiatum, *quo ille vocabula tantiſper uti ſe atteſtatus eſt*, quoad melius, *inquit*, invenero. Quod ſi alia veterum loca deſideres, ea ſuppeditabit Æg. Menagius ad Laert. VII. 63. *Daviſius*.

13 *Quia ſi* mori *etiam mortuis miſerum eſſet, infinitum quoddam & ſempiternum malum haberemus* in vita. *Nunc video calcem: ad quam cum ſit decurſum, nihil ſit præterea extimeſcendum*] Ita omnes, credo, editiones, ſaltem quas ipſe viderim. Sed aut ego dialectica perverſiſſime didici; aut falſiſſimum eſt quod hic infertur ut conſequens. Quid enim? concedamus mori etiam mortuis miſerum eſſe; ideone *in vita* ſempiternum malum haberemus? minime vero: nam certe non ante mortem. Sed noli credere Ciceronem

quoddam & ſempiternum malum haberemus in vita. Nunc video calcem: ad quam cum ſit decurſum, nihil ſit præterea extimeſcendum. Sed tu mihi videris Epicharmi [14], acuti, nec inſulſi hominis, ut Siculi, ſententiam ſequi. AUD. Quam? non enim novi. MARC. Dicam, ſi potero, Latine, Scis enim me Græce loqui in Latino ſermone non plus ſolere, quam in Græco Latine. AUD. Et recte quidem. Sed quæ tandem eſt Epicharmi iſta ſententia? MAR.

Emori nolo: ſed me eſſe mortuum nihil æſtimo.

AUD. Jam agnoſco Græcum. Sed quoniam coegiſti, ut concederem, qui mortui eſſent, eos miſeros non eſſe, perfice, ſi potes, ut ne moriendum quidem eſſe miſerum putem.

MAR. Jam iſtud quidem nihil negotii eſt: ſed etiam majora molior. AUD. Quo modo hoc nihil negotii eſt? aut quæ ſunt tandem iſta majora? MAR. Quia, quoniam poſt mortem nihil eſt mali, ne mors quidem eſt malum: cui proximum tempus eſt poſt mortem, in quo mali nihil eſſe concedis: ita ne moriendum quidem eſſe, malum eſt. Id eſt enim, perveniendum eſſe ad id, quod non eſſe malum confitemur. AUD. Uberius iſta quæſo. Hæc enim ſpinoſiora,

prius,

rionem tam prave & inſcite argumentari: ſic enim lege & diſtingue: *Quia ſi mors etiam mortuis miſerum eſſet, infinitum quoddam & ſempiternum malum haberemus.* In vita *nunc video calcem;* &c. Vides, opinor, novam jam lucem exoriri. *Mors* lego, non *mori:* hoc enim in puncto temporis fit; illa ſempiterna. Sic cap. 5. Malum *mihi videtur eſſe* mors. *Eſt* miſerum *igitur, quoniam malum.* Cæterum geminus huic locus eſt lib. I. cap. 41. *Intelligamuſque, ſi mors malum: nam vitæ miſeræ mors finis eſſe videtur; mortis, ſi eſt miſerum, finis eſſe nullus poteſt.* *Bentlejus.* Intelligere hæc noluit vir doctiſſimus, qui mutare voluerat. Sic opinor intelligenda. Fateris mortuos non eo eſſe miſeros, quod ſint mortui, & vita careant. Vide iſta confeſſione *quantum mali de humana conditione dejeceris.* Etenim cum naſcamur omnes ea conditione & lege, ut moriamur, cum eſſe mortuum ſit ſempiternum, & in tempus infinitum duret vitæ privatio; ſi mortui eo eſſent miſeri, quod mortui ſunt, *haberemus in vita*, cum vitam acciperemus, malum *quoddam infinitum & ſempiternum.* Si non eſſemus nati, ſi vitam non accepiſſemus; ea non privaremur, neque poſſemus in ſempiternum & infinitum tempus eſſe miſeri. Faſſus es non eſſe miſeros, qui nati non ſunt, quia nempe vitam non habuerunt. Si ergo vitam non habuiſſent mortui, carerent illo ſempiterno & infinito malo, quod eſt in privatione vitæ: illis ergo vita ſempiternum illud malum attulit; acceperunt illud cum vita, & in vita quaſi incluſum habuerunt. *Anonymus.*

14 *Epicharmi, acuti, nec inſulſi hominis, ut Siculi*] Si Laertio fides VIII. 78. erat Κῷος .... τριμηνιαῖος δὲ ὑπάρχων ἀπηνέχθη τῆς Σικελίας εἰς Μέγαρα. Hinc ejuſdem libri §. 7. Ἡλοθαλῆ τὸν Ἐπιχάρμου τοῦ ΚΩΌΥ πατέρα memorat. Sane de ejus patria inter auctores non convenit, ut ex Suida liquet. Plerique tamen eum *Siculum* dicunt; is autem populus ob acumen erat nobilis. Hinc Siculis facetias tribuit noſter de Orat. lib. II. cap. 54. *Idem.*

Digitized by Google

prius, ut confitear, me cogunt, quam ut aſſentiar. Sed quæ ſunt ea, quæ dicis te majora moliri? MAR. Ut doceam, ſi poſſim, non modo malum non eſſe, ſed bonum etiam eſſe mortem. AUD. Non poſtulo id quidem; aveo tamen audire. Ut enim non efficias quod vis, tamen, mors ut malum non ſit, efficies. Sed nihil te interpellabo. Continentem orationem audire malo. MAR. Quid, ſi te rogavero aliquid, non reſpondebis? AUD. Superbi id quidem eſſet: ſed, niſi quid neceſſe erit, malo ne roges.

IX. MAR. Geram tibi morem, & ea, quæ vis, ut potero, explicabo: nec tamen quaſi Pythius Apollo, certa ut ſint & fixa, quæ dixero: ſed ut homunculus unus e multis, probabilia conjectura ſequens. Ultra enim quo progrediar, quam ut veri videam ſimilia, non habeo. Certa dicent ii, qui & percipi ea poſſe dicunt, & ſe ſapientes eſſe profitentur. AUD. Tu, ut videtur. Nos ad audiendum parati ſumus.

MAR. Mors igitur ipſa, quæ videtur notiſſima res eſſe, quid ſit, primum eſt videndum. Sunt enim, qui diſceſſum animi a corpore putent eſſe mortem. Sunt, qui nullum cenſeant fieri diſceſſum, ſed una animum & corpus occidere, animumque in corpore exſtingui. Qui diſcedere animum cenſent, alii ſtatim diſſipari, alii diu permanere, alii ſemper. Quid ſit porro ipſe animus, aut ubi, aut unde, magna diſſenſio eſt. Aliis cor ipſum animus videtur: ex quo *excordes*, *vecordes*, *concordeſque* dicuntur: & Naſica ille prudens, bis conſul, *Corculum*, &

Egregie cordatus *homo Catus* [15] *Æliu' Sextus*.

Empedocles [16] animum eſſe cenſet, cordi ſuffuſum ſanguinem. Aliis

[15] *Catus Æliu' Sextus*] Vox *Catus* ſcribenda eſt, opinor, cum majuſcula litera initiali: nam cognomen fuit Sexti Ælii *Cati*, & ab eo derivatum in familiam Æliorum tranſiit; ut teſtatur Plinius in Nat. Hiſtor. VII. 31. *Reliquit animi bonis præſtitere cæteros mortales ſapientia: ob id* Catl, *&* Corculi *apud Romanos cognominati*. Pearc.

[16] *Empedocles animum eſſe cenſet cordi ſuffuſum ſanguinem*] Huic philoſopho eandem opinionem tribuunt Tertullianus de Anim. c. 5. & Macrobius in Somn. Scip. lib. I. cap. 14. nec deerat anſa, cur ita ſe gererent;

Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα,

ut ille cecinit. Extat apud Stobæum Eclog. Phyſ. p. 131. & eos, quos laudat Menagius ad Laertii VII. 159. Ejus tamen auctorem Critiam facit Philoponus ad Ariſtotelem de Anim.

Aliis pars quædam cerebri viſa eſt animi principatum tenere. Aliis nec cor ipſum placet, nec cerebri quandam partem eſſe animum: ſed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi eſſe ſedem & locum. Animum [17] autem alii animam, ut fere noſtri declarant, nominari: nam & agere animam, & efflare dicimus, & animoſos, & bene animatos, & ex animi ſententia: ipſe autem *animus* ab anima dictus eſt. Zenoni Stoico animus ignis videtur.

X.

Anim. cap. 8. & is ſane animum e ſanguine conſtare dixit, ut perhibent veterum multi. Eadem fuiſſe videtur Hebræorum veterum ſententia; quemadmodum patet ex Geneſ. IX. 5. Hoc loco prolato ſic loquitur Chalcidius in Platonis Timæum §. CCXVII. *Quæ ſi ita intelliguntur ut debent, animam eſſe animalium ſanguinem, quia ſit vehiculum irrationabilis animæ, cujus partes ſunt importuni appetitus; habet plane rationem talis aſſertio..... Rationem qua ratiocinamur, ſanguinem putare eſſe, non rectæ opinionis eſt.* Poſt corporis quidem fata μένειν τὰς ψυχὰς crediderunt Hebraici, quod e Pythoniſſa Samuelem evocante merito collegit Juſtinus Martyr Dial. cum Tryphon. p. 333. Ac, ut puto, non ipſum ſanguinem eſſe animum, ſed animi ſedem exiſtimavit Empedocles; hoc enim diſerte tradit Plutarchus Plac. Phil. lib. IV. cap. 5. & in Stromat. apud Euſebium P. E. lib. I. cap. VIII. pag. 24. Immo neceſſe eſt ita ſe res habeat, ſiquidem animorum æternitatem docuit, ut inter alios referunt Lactantius III. 18. & Theodoretus Therap. V. p. 73. Hinc ille,

> Χαίρετ', ἐγὼ δ' ὔμμιν θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς
> Πωλεῦμαι μετὰ πᾶσι τετιμένος....

Adi Diogenem Laertium VIII. 62. Sextum Empiricum adverſ. Mathem. p. 60. Anthol. lib. I. cap. 86. Philoſtratum vit. Apollonii I. 1. & Suidam in Ἐμπεδοκλῆς. *Daviſius.*

17 *Animum autem alii animam; ut fere noſtri declarant nomen. Nam & agere animam & efflare dicimus, & animoſos, & bene animatos, & ex animi ſententia. Ipſe autem animus ab anima dictus eſt.*] Non incommode, opinor, ut & tu propemodum conjeceras, legere poſſis; *alii animam, ut fere noſtri: ipſum declarat nomen.* Ita Tuſcul. III. 5. *Totum igitur id quod quærimus quid & quale ſit, verbi vis ipſa declarat.* Divinat. I. 42. *Quorum oſtentorum vim, ut tu ſoles dicere, verba ipſa prudenter a majoribus poſita declarant.* Sed dic, ſodes, quid ſibi velint aut quo pertineant illa quæ ſequuntur? Equidem hic nihil video, neque poſſum animo concipere, quo tandem pacto declaretur *animum* eſſe *animam* (hoc eſt aerem) ideo quod Latine dicant *animoſus*, & *ex animi ſententia*. Nihil ſtolidius abſurdiuſve dici poteſt. *Animoſus*, inquit, & *animatus* derivatur ab *anima*: ergo qui hæc derivata primi finxerunt, declararunt ſe credere *animum* eſſe *animam*. Haud vidi magis. Fruantur per me ſuo judice, qui a Cicerone hujuſmodi quid proficiſci poſſe exiſtimant. Tu, ſi ſapis, totum hoc, quod a mala manu notatum e margine in textum irrepſit, recide: & ſic locum conſtitue: *Animum autem alii animam; ut fere noſtri: declarat nomen ipſum: nam animus ab anima dictus eſt. Bentlejus.* Hunc locum minori, quam Bentlejus, mutatione ſic reſtituo: *Animum autem alii animam, ut fere noſtri. Ipſum declarat nomen. Nam & agere animam, & efflare dicimus. Dicimus & animoſos, & bene animatos, & ex animi ſententia. Ipſe autem animus ab anima dictus eſt.* Quæ verba hunc mihi ſenſum offerunt. Aliqui putant animam nihil eſſe niſi auram quandam. In his ſunt Romani: quod uſus ipſe noſtri ſermonis comprobat: dicimus enim *agere animam*, &c. Vocibus quidem aliis utimur, quæ videantur propius ad *animum* accedere: ſed tenue diſcrimen eſt: nam ab *anima* eſt *animus*. Sic ego hæc explicari oportere judico. Veri quidem ſimilius videtur vocem Latinam *animus* fluxiſſe a Græca ἄνεμος, quæ communis ſententia eſt. At enim non tam quid in re ſit, quærimus, quam quid in verbis Ciceronis. *Buherius.*

X. [18] Sed hæc quidem, quæ dixi, cor [19], cerebrum, animam, ignem, vulgo: reliqua fere ſinguli, ut multi ante veteres. Proxime autem Ariſtoxenus, muſicus, idemque philoſophus, ipſius corporis intentionem quandam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur; ſic ex corporis totius natura & figura, varios motus cieri, tanquam in cantu ſonos. Hic ab artificio ſuo non receſſit, & tamen dixit aliquid, quod ipſum quale eſſet, erat multo ante & dictum & explanatum a Platone. Xenocrates [20] animi figuram & quaſi corpus nega-

18 *Sed hæc quidem quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, vulgo: reliqua fere ſinguli, ut multi ante veteres*] Quid vero eſt, quo referatur illud *ante?* quomodo autem, ſi *ſinguli* reliqua tenebant, eadem tamen & *multi?* Enimvero in omnibus, quas, vidi, editionibus, labefactatur hic locus a prava diſtinctione: quæ eo demum inhoneſtior eſt, quod, ut nuper editione Batava, novum hic caput inchoetur. Tu ſic diſtingue, & ſequentia cum prioribus connecte: *Sed hæc, quæ dixi .... vulgo: reliqua fere ſinguli: ut* multo *ante veteres, proxime autem Ariſtoxenus muſicus idemque philoſophus, ipſius corporis intentionem quandam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur*. Quorum hæc eſt ſententia: Animum eſſe cor, ſanguinem &c. vulgo eſt creditum: reliquas opiniones ſinguli auctores tuentur; ut ignem Zeno, numerum Xenocrates, ἐντελέχειαν Ariſtoteles, *harmoniam Ariſtoxenus proxime* quidem, ſed non primus, neque ſolus: nam *multo ante eum veteres in eadem erant ſententia*. Hoc verum eſſe conſtat ex Platone (*in Phæd. & Tim.*) & Ariſtotele (*de Anima*. I. 4.) Repone inſuper *multo ante*, non *multi*; ut mox cap. 10. de hac ipſa re: *Et tamen dixit aliquid, quod ipſum quale eſſet, erat* multo ante *& dictum & explanatum a Platone*. Bentlejus.

19 *Cor*, ſanguinem] Vulgo deeſt vox ultima, cui ſedem ſuam dedimus ex antiquo codice, quem laudat Paulus Manutius. Ratio eſt in promptu; hanc etiam ſententiam inter reliquas numeraverat Cicero, quam memorat etiam poſtea cap. 11. 25. *Daviſius*.

20. *Xenocrates animi figuram & quaſi corpus negavit eſſe: verum numerum dixit eſſe, cujus vis in natura maxima eſſet*] Codex vetus Sigonii, quod tu in notis tuis attingis, *negavit eſſe ullum: verum numerum dixit eſſe*. Unde P. Manutius, τῷ *verum* ejecto locum reſtituiſſe ſibi viſus eſt. Tu autem illud *verum* retines; & non, ut ille, pro adjectivo, ſed pro conjunctione accipis, ut nunc vulgo faciunt: vel ex codice tuo ſcripto probas, *Illum vero numerum dixit eſſe*. Atqui illud pro Manutio dicere liceat, utramvis conjunctionem, ſeu *verum* ſive *vero*, dure hic & coacte verſari: neque enim ſententia tale quid poſtulat. Alter ex tuis manuſcriptis, & vetuſtior & fidelior, cum Sigoniano fere conſentit: habet enim *negavit eſſe illum*, & pro varia lectione *ullum: verum* autem ſimiliter agnoſcit. Lego una literula mutata: *Xenocrates animi figuram & quaſi corpus negavit eſſe* ullum: merum *numerum dixit eſſe, cujus vis, ut jam ante Pythagoræ viſum erat, in natura maxima eſſet*. Eleganter, ni fallor, *merum numerum* ψιλὸν ἀριθμὸν, merum & purum ſine figura & corpore. Ita noſter ſæpe alibi; *meræ nugæ, mera monſtra, ſolitudo mera, meræ proſcriptiones, meri Sullæ*. Cæterum de Xenocratis ſententia aliud plane narrat in Lucullo, cap. 39. *Treſne partes habeat animus, an ſimplex unuſque ſit; ſi ſimplex, utrum ſit ignis, an anima, an ſanguis; an, ut Xenocrates, mens nullo corpore; quod intelligi, quale ſit, vix poteſt*. Ergo qui hic *numerum* eſſe animum ſtatuit, ibi *mentem* eſſe vult. Neque tamen quidquam vel in codicibus varietatis eſt, vel editoribus dubitationis. Tu vero fidenter repone *numerus nullo corpore*; quod cum ſcriberetur *Nume*, facilem errori anſam porrigebat. *Mens* vero & per ſe cum ſententia loci, & alias cum hiſtoria pugnat. Nemeſius de Natura Hominis cap. 11. pag. 70. Πυθαγόρας δὲ ὡρίσατο τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα, ᾧ καὶ Ξενοκράτης ἠκολούθησεν. Hoc eſt, *Pytagoras definivit animum, numerum ſeipſum mo-*

vit eſſe, verum numerum dixit eſſe, cujus vis, ut jam antea Pythagoræ viſum erat, in natura maxima eſſet. Ejus doctor Plato triplicem finxit animam; cujus principatum, id eſt, rationem, in capite, ſicut in arce, poſuit: & duas partes ſeparare voluit, iram & cupiditatem, quas locis diſcluſit: iram in pectore, cupiditatem ſubter præcordia locavit.

Dicæarchus autem in eo ſermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum diſputantium, primo libro multos loquentes facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam ſenem, quem ait Deucalione ortum, diſſerentem inducit, nihil eſſe omnino animum, & hoc eſſe nomen totum inane, fruſtraque animalia & animantes appellari: neque in homine ineſſe animum, vel animam, nec in beſtia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel ſentiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter eſſe fuſam, nec ſeparabilem a corpore eſſe, quippe quæ nulla ſit, nec ſit quidquam, niſi corpus unum & ſimplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ vigeat & ſentiat.

Ariſtoteles longe omnibus (Platonem ſemper excipio) præſtans & ingenio & diligentia, cum quatuor nota illa genera principiorum eſſet complexus, e quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam cenſet eſſe, e qua ſit mens. Cogitare enim, & providere, & diſcere, & docere, & invenire aliquid, & tam multa alia, meminiſſe, amare, odiſſe, cupere, timere, angi, lætari, hæc & ſimilia eorum in horum quatuor generum nullo ineſſe putat. Quintum genus adhibet, vacans nomine: & ſic ipſum animum, ἐντελέχειαν [21] appellat novo

moventem: quem & Xenocrates ſecutus eſt, Bentlejus. Cum Xenocrates animum *numerum ſe moventem*, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα dixerit, mirum videri poſſet, cur Acad. II. 39. pro Xenocratis ſententia animum eſſe *mentem nullo corpore* ſtatuerit. Sed hæc re conveniunt, verbis tantum diſcrepant. Plutarchus, de Plac. Phil. lib. IV. cap. 2. Πυθαγόρας (ἀπεφήνατο τὴν ψυχὴν) ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα. ΤΟ'Ν ΔΕ' Α'ΡΙΘΜΟ'Ν Α'ΝΤΙ' ΤΟΥ͂ ΝΟΥ͂ παραλαμβάνει. Vide & lib. I. Acad. cap. 11. *Daviſ.*

21. Ἐντελέχειαν] De hujus vocabuli vi vehementer diſputatum eſſe conſtat. Nos, quæ ex hoc loco poteſtas elici poſſit, videbimus, & cum ipſo Ariſtotele comparabimus. Cicero ait, Ariſtotelem vidiſſe, actiones animi eſſe eas, quæ in materiam cadere non poſſint, neque ab ullo genere elementorum proficiſci queant, quæ nobis quidem nota ſint. Atque id vere judicavit. Nam corporibus nihil præter motum, auctore ipſo Ariſtotele, accidere poteſt, ut philoſophi certis argumentis demonſtrant. Inter cogitationes autem,

novo nomine, quaſi quandam continuatam motionem & perennem.

Niſi quæ me forte fugiunt, hæ ſunt fere omnium de animo ſententiæ. Democritum enim, magnum quidem illum virum, ſed levibus & rotundis corpuſculis efficientem animum concurſu quodam fortuito, omittamus. Nihil eſt enim apud iſtos, quod non atomorum turba conficiat. Harum ſententiarum quæ vera ſit, deus aliquis viderit: quæ veriſimillima, magna quæſtio eſt. Utrum igitur inter has ſententias dijudicare malumus, an ad propoſitum redire?

XI. AUD. Cuperem [22] equidem utrumque, ſi poſſet: ſed eſt

tem, ideas &c. & motum nulla ſimilitudo eſt. Itaque lib. I. de Anima, in quo opiniones aliorum de anima enumerat, cap. 3. init. diſerte ait: ἕν τι τῶν ἀδυνάτων, τὸ ὑπάρχειν ψυχῇ κίνησιν. Hoc igitur conſtituto, ut, quoniam actiones animæ non eſſent corporeæ, nec ipſa corpus eſſet, efficiebatur, ut proprium genus ſubſtantiæ conſtitueret, ſub quo animæ humanæ continerentur, quod eſſet ab corporeo genere ſejunctum & plane diſcretum. Hoc novum genus, novo etiam vocabulo ἐντελέχειαν appellavit, hoc eſt, *quaſi quandam perennem & continuatam motionem*. Non dicit *motionem*, ſed *quaſi quandam motionem*. Sic dicimus; *ratio eſt quaſi quædam lux animi*; non quod lux ſit, ſed quod ita ſe habet ad animum ratio, ut lux ad oculos. Sic ut motio ſe habet ad corpus, ita ἐντελέχεια ad animam. Nam, ut jam ad Ariſtotelem veniamus, ἐντελέχεια ex ejus mente non eſt ipſa anima, ſed ejus forma: ſubjectum autem ejus, & quaſi materia, hoc eſt, quod ſe ad ἐντελέχειαν habet, ut ad motum corpus, eſt δύναμις, vis agendi, hoc eſt percipiendi, cogitandi. Videamus ejus verba lib. II. de Anima cap. 1. In omni re tria eſſe dixerat, ὕλην, μορφὴν, ἢ εἶδος, & τὸ ἐκ τούτων. Hoc ad animam ſic transfert: ἔστι δὲ ἡ μὲν ὕλη, δύναμις, τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια. Ariſtoteles non diſerte dicit: ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια. Neque tamen Cicero peccat, ei hoc enunciatum tribuens. Nam res a forma ſua, qua ab aliis rebus diſtinguuntur maxime, appellari in omnibus linguis, uſitatum eſt. Hæc eſt mea de hoc verbo ſententia, quam ex parte vidit etiam Leibnitius v. Theod. lib. I. §. 87. Quod Daviſius hic putat, Animam Ariſtoteli eſſe formam corporis, quæ eam animet, errat. Nam hæc Dicæarchi eſt ſententia, non Ariſtotelis, quam Cicero ab illa diſtinguit. Veteres profecto eodem ac nos modo cepiſſe hoc verbum videntur. Sext. Empir. adverſ. Math. X. 340. pro *actu* poſuit, & potentiæ oppoſuit: Τὸ μὲν κατὰ δύναμιν ὡς τοιοῦτός ἐστι, κατ᾽ ἐντελέχειαν δὲ οὐκ ἔστιν. Confer quos laudat Fabric. ad §. 315. Eſt autem verbum ἀπὸ τοῦ ἐντελὲς ἔχειν. Ἐντελὴς eſt perennis, perpetuus. *Ern.*

22. *Cuperem equidem utrumque, ſi poſſet: ſed eſt difficile* confundere] In Lambini & Aldi Nepotis, & credo in aliis pleriſque ante Gruterum editionibus ſic habetur, *Sed eſt difficile* non *confundere*. Hoc, opinor, ab iis invectum eſt, qui ſententiam ipſam crederent particulam illam flagitare. Quid ergo? an difficile erat *non confundere* ſententias tam varias, tam inter ſe diverſas? Quas enim enumeraverat, fere erant hæ; *Animum eſſe cor, aut ſanguinem, cerebrum, animam, ignem, harmoniam, numerum, ἐντελέχειαν, nihil*. Craſſa profecto Minerva fuerit, qui has tam diſſidentes non ſine confuſione tractare & dijudicare poterit. Sed in nullis unquam codicibus repertum eſt illud *non*: quod idcirco Victorius omiſerat, in ea re plerumque fidus, ne dicam ſuperſtitioſus. Quin & a ſuis omnibus abfuiſſe teſtatus eſt Gebhardus; ſicque manum de tabula tollit, quaſi inſititiæ particulæ ejectione res confecta eſſet, & ſententia explicata: quæ, aut multum ego fallor, aut eo magis hæret & impedita eſt. Quid enim, obſecro, ſibi volunt, *ſed eſt difficile confundere?* Enimvero potius diſtin-

eſt difficile confundere. Quare ſi, ut iſta non differantur, liberari mortis metu poſſumus, id agamus. Sin id non poteſt, niſi hac quæſtione animorum explicata, nunc, ſi videtur, hoc: illud, alias. MAR. Quod malle te intelligo, id puto eſſe commodius. Efficiet enim ratio, ut quæcumque vera ſit earum ſententiarum, quas expoſui, mors aut malum non ſit, aut ſit bonum potius. Nam ſi cor, aut ſanguis, aut cerebrum eſt animus, certe, quoniam eſt corpus, interibit cum reliquo corpore: ſi anima eſt fortaſſe, diſſipabitur: ſi ignis, exſtinguetur: ſi eſt Ariſtoxeni harmonia, diſſolvetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat eſſe? His ſententiis omnibus nihil poſt mortem pertinere ad quemquam poteſt. Pariter enim cum vita ſenſus amittitur. Non ſentientis autem, nihil eſt, ullam in partem quod interſit. Reliquorum ſententiæ ſpem afferunt, ſi te forte hoc delectat, poſſe animos, cum e corporibus exceſſerint, in cælum, quaſi in domicilium ſuum, pervenire.

AUD. Me vero delectat: idque, primum ita eſſe; deinde, etiam ſi non ſit, mihi tamen perſuaderi velim. MAR. Quid tibi ergo opera noſtra opus eſt? Num eloquentia Platonem ſuperare poſſumus? Evolve diligenter ejus [23] eum librum, qui eſt de animo: amplius quod deſideres, nihil erit. AUD. Feci

diſtincte, diſtribute, enucleate ſcribere difficile eſt; confundere, dormitare, labi longe facillimum. Quorſum autem *difficile*, quaſi vero id *ſtudio & dato opera* fieret, & in orationis virtutibus eſſet, ut res *confunderentur*? Apage lectionem tam ſtultam, tam portentoſam. Viderunt ſcilicet hoc, qui illud *non* invitis codicibus introduxerunt: viderunt quoque, credo, qui rurſum ejecerunt; ſed cum loco labanti medicinam non reperirent, ſilentio rem diſſimulare prudentier eſt viſum. Ego vero, cum in uno ex tuis codicibus *confundere*, in altero *confutare* vidiſſem exhiberi; continuo ex ipſa ſententia veram lectionem extudi, quæ ſic ſe habet: *Cuperem equidem utrumque, ſi poſſet; eſſe difficile* confitere: hoc eſt, *confiteris*. Atque hæc emendatio ex ipſo ſolo quaſi ſponte naſcebatur. Dixerat enim Cicero, *Quæ ex his ſententiis vera ſit, ſupra hominem eſſe dijudicare; quæ veri ſimillima, magnam & arduam quæſtionem eſſe*. Ergo quod ipſe confeſſus erat eſſe difficile, modeſtus interlocutor veritus eſt ab eo exigere. *Bentleius*. Conantur critici hæc refingere. Sed nihil opus eſt. *Confundere* eſt miſcere multa diverſi generis, *quaſi cum una multa jura confundit coquus*, ut ait Plautus alicubi. Velim, inquit Ciceroni Auditor, docere me poſſis, quid ſit de animæ natura ſentiendum. At enim difficile eſt agere hæc ſimul, & in unam diſputationem includere res varias ac multiplices. Si ergo mortis metum excutere poſſumus, ſine hac diſceptatione; eam ſane omittamus. *Sin id non poteſt* fieri, ut liberemur mortis metu, *niſi hoc quæſtione* de natura *animorum explicata, nunc, ſi videtur* tibi, *hoc* agamus, & in quæſtione animorum immoremur; *illud* argumentum de mortis abigendo metu, in quod eramus ingreſſi, exequemur *alias*. Buherius.

23. *Ejus eum librum, qui eſt de animo*] Phædonem dicit. *Daviſius*.

ci mehercule, & quidem ſæpius: ſed neſcio quo modo, dum lego, aſſentior; cum poſui librum, & mecum ipſe de immortalitate animorum cœpi cogitare, aſſenſio omnis illa elabitur. MAR. Quid hoc? daſne aut manere animos poſt mortem, aut morte ipſa interire? AUD. Do vero. MAR. Quid, ſi maneant? AUD. Beatos eſſe concedo. MAR. Si intereant? AUD. Non eſſe miſeros, quoniam ne ſint quidem. Jam iſtuc, coacti a te, paulo ante conceſſimus. MAR. Quo modo igitur aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet, animis manentibus, aut non miſeros, ſenſu carentes?

XII. AUD. Expone igitur, niſi moleſtum eſt, primum animos, ſi potes, remanere poſt mortem: tum, ſi minus id obtinebis, (eſt enim arduum) docebis carere omni malo mortem. Ego enim iſtuc ipſum vereor, ne malum ſit, non dico carere ſenſu, ſed carendum eſſe. MAR. Auctoribus quidem ad iſtam ſententiam, quam vis obtineri, uti optimis poſſumus; quod in omnibus cauſis & debet & ſolet valere plurimum: & primum quidem omni antiquitate; quæ quo proprius aberat ab ortu & divina progenie, hoc melius ea fortaſſe, quæ erant vera, cernebat.

Itaque unum illud erat inſitum priſcis illis, quos *Caſcos* [24] appellat Ennius, eſſe in morte ſenſum, neque exceſſu vitæ ſic deleri hominem, ut funditus interiret: idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio jure & cæremoniis ſepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluiſſent, nec violatas tam inexpiabili religione ſanxiſſent, niſi hæſiſſet in eorum mentibus, mortem non interitum eſſe omnia tollentem atque delentem, ſed quandam quaſi migrationem commutationemque vitæ, quæ in claris viris & fœminis dux in cælum ſoleret eſſe, [25] in cæteris,

24. *Quos* Caſcos *appellat Ennius*] In illo verſiculo, quem laudat Varro L. L. lib. VI.
Quam primum caſci *populi genuere Latini*.
Hieronymus epiſt. 42. *Rudes illi Italiæ homines, quos* caſcos *Ennius appellat*. Plura vide ſis apud Hier. *Columnam* ad *Ennii* Frag. pag. 14. Quin & *caſce loqui* dixit Agellius N. A. lib. I. cap. 10. *Idem*.

25. *In cæteris humi* retineretur, *& permaneret tamen*] Tres codices Lambiniani *in cæteris humi* retineret, *&* permanerent *tamen:*

teris * humi retineretur, & permaneret tamen. Ex hoc & noſtrorum opinione,

Romulus in cælo cum diis agit ævum,

ut famæ aſſentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indeque perlapſus ad nos, & uſque ad Oceanum Hercules tantus & tam præſens habetur deus. Hinc Liber deus, Semele [26] natus: eademque famæ celebritate Tyndaridæ fratres, qui non modo adjutores in præliis victoriæ populi Romani, ſed etiam nuntii fuiſſe perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata a Græcis, Matuta habetur a noſtris? Quid? totum prope cælum, ne plures perſequar, nonne humano genere completum eſt?

XIII. Si vero ſcrutari vetera, & ex his ea, quæ ſcriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner: ipſi illi, majorum gentium [27] dii qui habentur, hinc a nobis profecti in cælum reperientur. Quære, quorum demonſtrantur ſepulcra in Græcia: reminiſcere, quoniam es initiatus, quæ tradantur myſteriis: tum denique, quam hoc late pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis poſt annis tractari cœpiſſent, phyſica didi-

men: eum quibus fere conveniunt alii nonnulli Mſ. Sed retinenda recepta lectio; hæc enim ad *vitam* ſunt referenda. Senſus eſt, mortem animos hominum vitiis deditorum humi retinere, ita tamen ut non pereant, ſed durent adhuc maneantque. Multorum ſane philoſophorum mentibus inhæſit, bonos corpore liberatos in cælum recta pergere; malorum vero animas circa tumulos oberrare. Hanc opinionem luculenter explicant Plato in Phædone pag. 386. 398. & Hierocles in Aur. Carm. 69. 70. eamque ſecutus eſt Origenes. Vide lib. VII. in Celſ. p. 334. & P. D. Huetii Orig. lib. II. qu. VI. 17. ſeq. Plura ſuppeditabit Juſt. Lipſius Phyſ. Stoicæ lib. III. c. 14. *Daviſius*. An locus ſic legendus? *quæ claris viris & feminis dux in cælum ſoleret eſſe: ceteros humi retineret, & permanerent tamen*. Primum τὸ *in* ante *claris* videtur irrepſiſſe in textum: deinde τὸ *ceteros* in *ceteris* mutatum. *Gujetus*.

* Lamb. *humi retineret, & permanerent tamen*.

26. *Liber Semele natus*] Aut valde fallor, aut ſcripſerat *Semela* ex antiquo uſu Linguæ Latinæ, quem demonſtrarunt Obertus Giſanius, in indice Lucretiano, v. *Effigia*, G. J. Voſſius, *De Analog.* lib. II. cap. 2. Claudius Dauſquius, *Orthogr. Part.* I. *p.* 56. 57. Jacobus Cujacius, *Obſervat.* XII. 18. Ea conſuetudo poſt Auguſti ætatem vix tenuit: in edendo tamen Cicerone retinenda. *Buber.*

27. *Majorum gentium dii*] Ad hunc locum reſpicit Auguſtinus C. D. lib. VIII. cap. 5. Majorum vero gentium deos quos etiam *Conſentes* vocabant, hoc diſticho complexus eſt Ennius:

Juno, Veſta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovi', Neptunus, Volcanus, Apollo.

Id exhibent Apulejus de Deo Socr. & Martianus Capella lib. 1. *Daviſius*. Per metaphoram. Nam ſenatores illi centum, quos legit Romulus, appellati ſunt *majorum gentium*. Centum illi quos legit Tarquinius Priſcus, *minorum gentium*. Hoc tranſtulit, ac feſtive quidem, Cicero ad deos electos & adſcriptitios. *Gujetus*.

Digitized by Google

didiciſſent, tantum ſibi perſuaſerant, quantum natura admonente cognoverant: rationes & cauſas rerum non tenebant: viſis quibuſdam ſæpe movebantur, hiſque maxime nocturnis, ut viderentur ii, qui vita exceſſerant, vivere.

Ut porro [28] firmiſſimum hoc afferri videtur, cur deos eſſe credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam ſit immanis, cujus mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de diis prava ſentiunt: id enim vitioſo more effici ſolet: omnes tamen eſſe vim & naturam divinam arbitrantur. Nec vero [29] id collocutio hominum aut conſenſus efficit: non inſtitutis opinio eſt confirmata, non legibus. Omni autem in re conſenſio omnium gentium, lex naturæ putanda eſt. Quis eſt igitur, qui ſuorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum ſuſtuleris. Nemo enim mœret ſuo incommodo. Dolent fortaſſe, & anguntur: ſed illa lugubris lamentatio fletuſque mœrens ex eo eſt, quod eum, quem dileximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque ſentire. Atque hæc ita ſentimus natura duce, nulla ratione nullaque doctrina.

XIV. Maximum vero argumentum eſt, naturam ipſam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ ſunt, & maxime quidem, quæ poſt mortem futura ſint. *Serit arbores, quæ alteri ſeculo proſint*, ut ait Statius in Synephebis: quid ſpectans, niſi etiam poſtera ſecula ad ſe pertinere? Ergo arbores ſeret diligens agricola, quarum adſpiciet baccam ipſe nunquam: vir magnus leges, inſtituta, rempublicam non ſeret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid teſtamentorum diligentia, quid ipſa ſepulcrorum monumenta, quid elogia ſignificant,

28. *Ut porro firmiſſimum*] Cum non ſequatur vel *ſic*, vel *ita*, vel ulla alia hujuſmodi particula, Lambinus cenſuit ſcribendum fuiſſe, *At porro firmiſſimum*. Celeberrimus vero Buherius (cujus & acumini & doctrinæ multum debent hæ *Tuſculanæ diſputationes*, ut & libri *de Natura Deorum*) legit *Et porro firmiſſimum*. Mihi quidem nihil mutandum videtur, ſi hæc poſſit eſſe conſtructio ſententiæ, *Hoc porro videtur afferri ut firmiſſimum*, id eſt, tanquam firmiſſimum. *Pearcius*.

29. *Nec vero id collocutio hominum, aut conſenſus efficit*] *Conſenſus* ex collocutione. Ita *ſentiunt* omnes, inquit Petrus Victorius, *quamvis conſenſio nulla hominum interceſſerit, neque ita inter ſe ipſi pepigerint*. Itaque conſenſus hic eſt pactio, & ut juriſperiti vulgo loquuntur, *conventio*. Anonymus.

ſicant, niſi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin ſpecimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? Quæ eſt igitur melior in hominum genere natura, quam eorum, qui ſe natos ad homines juvandos, tutandos, conſervandos arbitrantur? Abiit ad deos Hercules. Nunquam abiiſſet, niſi, cum inter homines eſſet, eam ſibi viam muniviſſet. Vetera jam iſta & religione omnium conſecrata.

XV. Quid in hac republica tot tantoſque viros ob rempublicam interfectos cogitaſſe arbitramur? Iiſdemne ut finibus nomen ſuum, quibus vita, terminaretur? Nemo unquam ſine magna ſpe immortalitatis ſe pro patria offerret ad mortem. Licuit eſſe otioſo Themiſtocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & vetera & externa quæram, mihi: ſed neſcio quo modo inhæret in mentibus quaſi ſeculorum quoddam augurium futurorum; idque in maximis ingeniis altiſſimiſque animis & exſiſtit maxime, & apparet facillime. Quo quidem dempto, quis tam eſſet amens, qui ſemper in laboribus & periculis viveret? Loquor de principibus: quid poetæ? Nonne poſt mortem nobilitari volunt? Unde ergo illud?

Aſpicite, o cives, ſenis Ennii imagini' formam:
Hic veſtrum panxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. Idemque,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu [30]
Faxit. Cur? volito vivu' per ora virum.

Sed quid poetas? Opifices poſt mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias [31] ſui ſimilem ſpeciem incluſit in clypeo Mi-

30. *Nec funera fletu faxit*] Eſt in veteri codice Leydenſi: *Nec funera leſſum*. Quod tenendum videtur. *Funeram* dicebant feminam, ad quam funus pertinebat, & in exequiis præcinebat ejulationem funebrem, hoc eſt *leſſum*. Quam vocem huic ſignificandæ rei maxime propriam, ſed minus notam librarii ſcriptores mutarunt, & *fletum* ſubſtituerunt, tum hoc, tum aliis pluribus in locis. Quod miror non animadvertiſſe Joſephum Scaligerum, cum in Catalectis hos Enniani epitaphii verſus explicaret. At ille quidem ſcite expoſuit quæ ad *Funeram* attinent; itemque G. J. Voſſius in *Etymolog. Ling. Lat.* v. *Funus* & v. *Leſſus*. Buherius.

31. *Phidias ſui ſimilem ſpeciem incluſit in clypeo Minervæ*] Hanc hiſtoriam refert Ariſtoteles de mundo cap. 6. Ejus verba Latine reddit Apulejus p. 746. *Phidiam illum .. vidi ipſe in clypeo Minervæ ... oris ſui ſimilitudinem colligaſſe, ita ut ſiquis olim artificis voluiſſet exinde imaginem ſeparare, ſoluta compage, ſimulacri totius incolumitas interiret*. Eodem reſpiciunt Valerius Maximus lib. VIII. cap. 14. 6. & noſter de Orat. II. 17. *Daviſius*.

Minervæ, cum inſcribere [32] non liceret? Quid noſtri philoſophi? nonne in his ipſis libris, quos ſcribunt de contemnenda gloria, ſua nomina inſcribunt?

Quod ſi omnium conſenſus, naturæ vox eſt: omneſque, qui ubique ſunt, conſentiunt eſſe aliquid, quod ad eos pertineat, qui e vita ceſſerint: nobis quoque idem exiſtimandum eſt. Et ſi, quorum aut ingenio aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima ſunt, cernere naturæ vim maxime: veriſimile eſt, cum optimus quiſque maxime poſteritati ſerviat, eſſe aliquid, cujus is poſt mortem ſenſum ſit habiturus.

XVI. Sed ut deos eſſe natura opinamur, qualeſque ſint ratione cognoſcimus: ſic permanere animos arbitramur conſenſu nationum omnium; qua in ſede maneant, qualeſque ſint, ratione diſcendum eſt. Cujus ignoratio finxit inferos, eaſque formidines [33], quas tu contemnere non ſine cauſa videbare. In terram enim cadentibus corporibus, hiſque humo tectis, e quo dictum eſt *humari*, ſub terra cenſebant reliquam vitam agi mortuorum. Quam eorum opinionem magni errores conſecuti ſunt: quos auxerunt poetæ. Frequens enim conſeſſus theatri, in quo ſunt mulierculæ & pueri, movetur audiens tam grande carmen:

> *Adſum, atque advenio Acheronte, vix, via alta atque ardua,*
> *Per ſpeluncas ſaxis ſtructas aſperis, pendentibus,*
> *Maximis: ubi rigida conſtat craſſa caligo inferum.*

Tantumque valuit error, qui mihi quidem jam ſublatus videtur,

32. *Cum inſcribere non liceret*] Moris erat, ut fictores nomina ſua ſtatuis inſculperent. Plinius H. N. Præf. *Pingendi fingendique conditores invenies abſoluta opera ... pendenti titulo inſcripſiſſe, ut* Apelles faciebat *aut* Polycletus. *Idem*.

33. *Eaſque formidines*] Hoc loco *formidines*, quod opinor eſſe hactenus obſervatum a nemine, haudquaquam timores ſunt ac metus; ſed eorum cauſæ. *Formido* veterum ſuperſtitione conſecrata, quam Hyginus, in aditu Fabularum, natam ait *ex Venere & Marte*, fingebatur uti ſpectrum quoddam, cujus officium terrere mortales, unde etiam *terricula* dicebatur. Idem ille ſcriptor, Fabul. 145. de Vacca, in quam converſa Io fuerat: *Juno Formidinem ei miſit, cujus timore exagitata* &c. Virgilius Æneid. XII. 335. de Martis comitatu: *Circumque atræ Formidinis ora, Iræque, Inſidiæque*, &c. *Formidines* dixit Cicero ad emphaſim, quemadmodum Lucilius in Fragmento, quod ſervavit Lactantius, *Inſtit. Div. lib.* I. 22.

> *Terriculas, Lamias, Fauni quas, Pompiliique Inſtituere Numæ*. Buherius.

tur, ut, corpora cremata cum ſcirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ ſine corporibus nec fieri poſſent, nec intelligi. Animos enim per ſe ipſos viventes non poterant mente complecti: formam aliquam figuramque quærebant. Inde Homeri [34] tota νεκυία: inde ea, quæ meus amicus [35] Appius νεκρομαντεῖα faciebat: inde in vicinia noſtra Averni lacus,

Unde animæ [36] *excitantur obſcura umbra, aperto oſtio*
Alti Acherontis, ſalſo ſanguine, imagines mortuorum.

Has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec ſine lingua, nec ſine palato, nec ſine faucium, laterum, pulmonum vi & figura poteſt. Nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem eſt ingenii, revocare mentem a ſenſibus, & cogitationem a conſuetudine abducere. Itaque credo equidem etiam alios tot ſeculis diſputaſſe de animis: ſed, quod literis exſtet, Pherecydes Syrius primum dixit, animos hominum eſſe ſempiternos: antiquus ſane: fuit enim

34. *Homeri tota* Νεκυία] Ita vocatur Odyſſ. V. quod in eo libro Ulyſſes inferos adiiſſe, & cum umbris collocutus eſſe fingitur. Vide Euſtathium. *Daviſius*.

35. *Ea, quæ meus amicus Appius* Νεκυομαντεῖα *faciebat*] Nec vitio caret hæc ſcriptura: non enim νεκυομαντεῖα, ſeu locos ubi reſponſa dant manes evocati, *facere*, ſed iis *uti* ſolebat Appius. Vide lib. I. de Div. cap. 58. Forſan igitur, cum nonnulli libri νεκρομαντεῖα, alii ψυχομαντεῖα, reliqui νεκυομαντεῖα dent; ex varietates librarii produnt additamentum, meritoque Pet. Ciacconius illud verbum, quodcumque ſit, abundare ſtatuit; aut, quod probabilius videtur, cum acutiſſimo Bentlejo legendum, νεκυομαντεῖα *conſulebat*. Non abſurde tamen legeris, νεκυομαντεῖα *adhibebat*. Idem.

36. *Unde animæ* &c.] Deſeres hic Gebhardum, qui ex manuſcriptis ſuis dederat *ſalſo ſanguine*; ut & prius conjecerat Turnebus: qui quidem *ſalſum ſanguinem* quaſi perpetuo epitheto a Latinis veteribus tragicis dictum autumat. Mirum tamen, ſanguinem, qui non ſit, ſalſum appellari: & præterea loca ſunt ſuſpecta, ne addam aperte mendoſa; ut illud Ennii ex Creſphonte apud Macrobium VI. 2.

Neque miſeræ lavere lacrimæ ſalſum ſanguinem.

Ubi reponendum cum viro ſummo Gerhardo Voſſio, *lacrimis ſalſis*. Citatur etiam ex Accii Phinidis apud Nonium in Lavit;

Salſum cruorem guttis lacrimarum lavit:

Sed rectius hodie editur, *ſalſis cruorem* &c. Quare abeat Gebhardus cum inſulſa illa lectione, *ſalſo ſanguine*: & videamus, ſi quid in altera melioris ſit frugis. Voſſius imagines mortuorum *ſalſo ſanguine* dici exiſtimat, *quia non ſunt id quod videntur: quippe exſangues umbræ duntaxat*. Sed paucis, credo, approbabit hanc interpretationem. Durus & ferreus poeta ſit, qui ſic loqui ſuſtineat: potius *ſalſo corpore*: nam *ſanguis* ne in viventibus quidem videri poteſt, niſi vulneratis. Quid ergo? an conjecturam meam expetis? Equidem ſic locum conſtituerim;

Unde animæ excitantur, obſcuræ umbræ, *aperta oſtia*
Alti Acherontis, fuſo *ſanguine*, *mortuorum imagines*.

Umbræ ſunt ipſæ animæ; ut Virgilius, *Exſangues terrivat umbras*. *Fuſo* autem *ſanguine* non cum Voſſio ad *imagines* refero, ſed ad *excitantur*. *Unde*, inquit, *excitantur fuſo ſanguine*. Scis, opinor, hæc omnia ex Homeri Νεκυία Odyſſ. λ. eſſe deſumpta: ubi animæ mortuorum ad ſanguinem fuſum advolabant, nec niſi eo deguſtato proloqui quidquam poterant. *Bentlejus*.

enim meo regnante gentili. Hanc opinionem diſcipulus ejus Pythagoras confirmavit: qui cum Superbo regnante in Italiam veniſſet, tenuit magnam illam Græciam cum honore [37] & diſciplina, tum etiam auctoritate: multaque ſecula poſtea ſic viguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur.

XVII. Sed redeo ad antiquos. Rationem illi ſententiæ ſuæ non fere reddebant, niſi quid erat numeris aut deſcriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognoſceret, in Italiam veniſſe, & in ea cum alios multos, tum Archytam Timæumque cognoviſſe, & didiciſſe Pythagorea omnia: primumque de animorum æternitate non ſolum ſenſiſſe idem, quod Pythagoras, ſed rationem etiam attuliſſe. Quam, niſi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam ſpem immortalitatis relinquamus.

AUD. An tu, cum me in ſummam exſpectationem adduxeris, deſeris? Errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias ſcio, & quem ex tuo ore admiror, quam cum iſtis vera ſentire. MAR. Macte virtute. Ego enim ipſe cum eodem ipſo non invitus erraverim. Num igitur [38] dubitamus,

 an,

37 *Cum honore & diſciplina, tum etiam auctoritate*] Hic (inquit Bentlejus) copulantur duæ voces *honore* & *diſciplina*, quæ vix ullam habent affinitatem aut ſimilitudinem. Particulæ etiam (addit) *cum* & *tum* disjungunt voces *honore* & *auctoritate*, quaſi res eſſent plane diverſi generis. Legendum igitur idem vult, *cum more & diſciplina, tum etiam auctoritate*. At mihi potior videtur emendatio, quam nuper protulit popularis noſter, doctiſſimus VVarburtonus, qui (leviore vulgatæ lectionis mutatione) legit, *cum honore ex diſciplina, tum etiam auctoritate*. Ciceroni (ait) propoſitum fuit in hoc loco non naturam Pythagoreæ philoſophiæ memorare, ſed eam gloriam quam Pythagoras habuit apud civitates Magnæ Græciæ. Hunc illæ civitates tum philoſophum, tum legiſlatorem agnoverunt: *honos* igitur *ex diſciplina* hic reſpicit ad primum illum Pythagoræ characterem, *auctoritas* vero ad ſecundum. Ne quis vero dubitet, an ſatis Latine dicatur *honor ex diſciplina*, animo contempletur id quod Cicero dicit in Orat. pro Sex. Roſcio cap. 50. *quanta honore ipſa ex illorum dignitate afficeretur*. Pearcius.

38 *Num igitur dubitamus, an, ſicut pleraque, ſic & hoc? quanquam hoc quidem minime: perſuadent enim mathematici, terram in medio mundo ſitam ad univerſi cæli complexum quaſi puncti inſtar obtinere*] Quocunque te verteris, nunquam hercle efficies, ut hæc oratio recto pede incedere videatur. Quo enim referes illud *an*? Vides, opinor, ſententiam mutilam & claudicantem. Quod & ille recte deprehendit, qui in codice tuo ſic interpolavit, *An ſicut pleraque, ſic & hoc ſub dubitatione accepimus?* Certe admiſſo illo *an*, neceſſe eſt ejuſmodi quid ſequatur. Quod tamen cum nullus alius codex agnoſcat; tutior & facilior medicina quærenda eſt. Dele igitur *an*; & ſic lege ac diſtingue: *Num igitur dubitamus, ſicut pleraque, ſic & hoc; (quanquam hoc quidem minime: perſuadent enim mathematici) terram..... quaſi puncti inſtar obtinere?* Nullæ jam ſalebræ reliquæ ſunt; omnia complanata. Num, inquit, dubitamus terram inſtar puncti eſſe, ſicut pleraque dubitare ſolemus nos Academici? immo hoc quidem minime: nam mathematicis rationibus convicti manus dare & aſſentiri cogimur. *Bentlejus*.

an, ſicut pleraque, ſic & hoc? (quanquam hoc quidem minime: perſuadent enim mathematici) terram in medio mundi ſitam ad univerſi cæli complexum quaſi puncti inſtar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porro naturam eſſe quatuor omnia gignentium corporum, ut quaſi partita habeant inter ſe & diviſa momenta: terrena & humida ſuopte nutu & ſuo pondere ad pares angulos in terram & in mare ferantur; reliquæ duæ partes [39], ut ignea, altera animalis: ut illæ ſuperiores in medium locum mundi gravitate ferantur & pondere, ſic hæ ſurſum rectis lineis in cæleſtem locum ſubvolent, ſive ipſæ natura ſuperiora appetentes, ſive quod a gravioribus leviora natura repellantur. Quæ cum conſtent, perſpicuum debet eſſe, animos, cum e corpore exceſſerint, ſive illi ſint animales, id eſt, ſpirabiles, ſive ignei, ſublime ferri. Si vero aut numerus quidam ſit animus, quod ſubtiliter magis quam dilucide dicitur, aut quinta illa non nominata magis quam non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora ſunt, ut a terra longiſſime ſe efferant. Horum igitur [40] aliquid animus eſt, ne tam vegeta mens aut in corde cerebrove, aut in Empedocleo ſanguine demerſa jaceat.

XVIII. Dicæarchum vero cum Ariſtoxeno æquali & condiſcipulo ſuo, doctos ſane homines, omittamus: quorum alter ne condoluiſſe quidem unquam videtur, qui animum [41] ſe habere

39 *Reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, ut illæ ſuperiores* (terrena & humida) *in medium locum mundi, gravitate ferantur & pondere, ſic hæ rurſum* (vel ſurſum) *rectis lineis & cæleſtem locum ſubvolent, ſive* ipſa natura *ſuperiora appetente, ſive quod a gravioribus leviora natura repelluntur.*) Ubi primum hæc legeram, continuo ſubodoratus ſum mendum ſubeſſe. Quid enim illud, *ipſa natura?* nihil profecto aliud, quam *natura rerum communis:* atqui illa haud magis *ſuperiora* appetit, quam inferiora, ſive media. Ergo falſum hoc & abſurdum, ideo ignem & aerem cælum verſus ſubvolare, quod *ipſa natura* ſuperiora appetat. Legebam igitur, *Sive* ipſæ *natura ſuperiora* APPETENTES. Ubi *natura* perinde eſt ac *natura ſua*. Poſtea vero inſpecta Lambini editione, animadverti virum doctiſſimum τὸ *appetentes* ea veteri codice protuliſſe, *ipſe* autem ex conjectura. Et tamen hic eſt, quem ubique bonus ille Gebhardus præ ſe contemnit, ſugillat, conculcat: quo, ſi verum amamus, tam longe inferior ipſe eſt, ut nullo modo ſit comparandus. *Idem.*

40 *Horum igitur aliquid animus eſt*, &c.] Hoc ita exponitur, quaſi conſequens ex iis quæ anteceſſere. Atqui aliter res habet, neque phraſis ſententiam explicare niſi abſurdam poteſt. Proinde opinor Ciceronem ſcripſiſſe, *Horum igitur aliquid animus eſto, ne* &c. Explicato quam felix animorum ſit futura conditio, ſi aut aere conſtent, aut igne, &c. hoc ſubjungit, Optemus igitur horum aliquid animum eſſe, ne indigne cum corpore pereat: periret autem, ſi vel cor eſſet, vel cerebrum, vel ſanguis. *Buberius.*

41 *Qui animum ſe habere non ſentiat*] In hac

bere non ſentiat: alter ita delectatur ſuis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis ſonorum noſſe poſſumus, quorum varia compoſitio etiam harmonias efficit plures: membrorum vero ſitus & figura corporis, vacans animo, quam poſſit harmoniam efficere non video. Sed hic quidem, quamvis eruditus ſit, ſicut eſt, hæc magiſtro concedat Ariſtoteli: canere ipſe doceat. Bene enim illo proverbio Græcorum præcipitur,

Quam quiſque norit artem, in hac ſe exerceat.

Illam vero funditus ejiciamus individuorum corporum levium & rotundorum concurſionem fortuitam: quam tamen [42] Democritus concalefactam & ſpirabilem, id eſt animalem, eſſe voluit. Is autem animus, qui, ſi eſt horum quatuor generum, ex quibus omnia conſtare dicuntur, ex inflammata anima conſtat, ut potiſſimum videri video Panætio, ſuperiora capeſſat neceſſe eſſe. Nihil enim habent hæc duo genera proni, & ſupera ſemper petunt. Ita, ſive diſſipantur, procul a terris id evenit: ſive permanent & conſervant habitum ſuum, hoc etiam magis neceſſe eſt ferantur ad cælum, & ab his perrumpatur & dividatur craſſus hic & concretus aer, qui eſt terræ proximus. Calidior eſt enim, vel potius ardentior animus, quam eſt hic aer, quem modo dixi craſſum atque concretum. Quod ex eo ſciri poteſt, quia corpora noſtra, terreno principiorum genere confecta, ardore animi concaleſcunt.

XIX. Accedit, ut eo facilius animus evadat ex hoc aere, quem ſæpe jam appello craſſum, eumque perrumpat, quod nihil eſt animo velocius; nulla eſt celeritas, quæ poſſit cum animi celeritate contendere. Qui ſi permanet incorruptus, ſui-

que

hac lectione Cicero non dicit, cur Dicæarchus *non videtur condoluiſſe*: poterat ille & ſenſiſſe *ſe animum non habere*, & tamen condoluiſſe. Quapropter mihi in mentem venit Ciceronem ſcripſiſſe, *quia animum ſe habere non ſentiat*: ut hæc ſit ratio, cur Dicæarchus non videatur *condoluiſſe*. Senſus eſt: Dicæarchus ita acerrime diſſeruit ſe animum non habere, ut ne condoluiſſe quidem, quod eum non haberet, videretur. *Pearcius*.

42 *Quam tamen Democritus concalefactam & ſpirabilem, id eſt animalem eſſe vult*] Vulgo *voluit*, contra MſS. fidem. Scilicet philoſophus illa corpuſcula σφαιροειδῆ πῦρ καὶ ψυχὴν λέγει, prout auctor eſt Ariſtoteles lib. I. de Anima, cap. 2. Portenti vero ſimile videri poſſit, quod noſter hoc in loco *ſpirabilem, id eſt animalem* dicit, cum ſupra cap. 17. legatur, *ſive illi ſint animales, id eſt ſpirabiles*. Hinc certe dubitari non poteſt, quin *animale ſpirabili* cenſuerit obſcurius. *Daviſius*.

que ſimilis: neceſſe eſt ita feratur, ut penetret & dividat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod & humidum & caliginoſum eſt, propter exhalationes terræ. Quam regionem cum ſuperavit animus, naturamque ſui ſimilem contigit & agnovit: junctus [43] ex anima tenui, & ex ardore ſolis temperato, ignibus inſiſtit, & finem altius ſe efferendi facit. Cum enim ſui ſimilem & levitatem & calorem adeptus eſt, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem movetur; eaque ei demum naturalis eſt ſedes, cum ad ſui ſimilem penetravit, in quo nulla re egens aletur & ſuſtentabitur [44] iiſdem rebus, quibus aſtra ſuſtentantur & aluntur.

Cumque corporis facibus inflammari ſoleamus ad omnes fere cupiditates, eoque magis incendi, quod iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum & æmulationum erimus expertes: quodque nunc facimus, cum laxati curis ſumus, ut ſpectare aliquid velimus & viſere, id multo tum faciemus liberius: totoſque nos in contemplandis rebus perſpiciendiſque ponemus, propterea quod & natura ineſt mentibus noſtris inſatiabilis quædam cupiditas veri videndi: & oræ ipſæ locorum illorum, quo pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cæleſtium, eo majorem cognoſcendi cupiditatem dabunt. Hæc enim pulchritudo etiam in terris patriam [45] illam & avitam (ut ait Theophraſtus) philoſophiam, cognitionis cupiditate incenſam, excitavit. Præcipue vero fruentur ea, qui tum etiam, cum, has terras incolentes,

43 *Junctis ... facit*. Tum *enim ... adeptus*] Vulgo *junctus ..... facit*. Cum *enim adeptus* eſt. At Reg. ultimam vocem neſcit, idemque codex *cunctis* dat a prima manu. Nos igitur emendationem Cl. Bentleji merito recepimus. Vide Hieroclem in Aur. Carm. 54. pag. 186. & ſeq. *Idem*.

44 *Suſtentabitur iiſdem rebus, quibus aſtra ſuſtentantur & aluntur*] Veteres ſtellas animatas eſſe, terreniſque & aqueis vaporibus ali cenſuere. Vide Cicer. Nat. Deor. II. 46. Servium ad Æn. lib. I. cap. 612. Lucianum in Icaromen. Plura veterum loca ſuppeditabunt Lipſius Phyſ. Stoic. lib. II. cap. 14. & Menagius ad Laertii lib. VII. cap. 145. *Idem*.

45 *Patriam illam & avitam*] Sic omnes Mſſ. *Patritam* tamen legit Nonius, quem ſecuti ſunt P. Manutius, D. Lambinus, cæterique recentiores. Mihi ſane tanti non eſt Marcellus, ut ejus libros cunctis Ciceronis exemplaribus præferam, cum pravas & vitioſas paſſim det lectiones. Accedit, quod *Tullius patria bona, patrias fortunas*, & reliqua generis ejuſdem, ſingulis fere paginis adhibeat, voce vero *patrita* nullus utatur. Quin & Act. prima in Verrem cap. 5. *rem patriam & avitam*, ut hic *patriam & avitam philoſophiam*, dixit. *Idem*.

Digitized by Google

tes, circumfuſi erant caligine, tamen acie mentis diſpicere cupiebant.

XX. Etenim ſi nunc aliquid aſſequi ſe putant, qui oſtium Ponti viderunt, & eas anguſtias, per quas penetravit ea, quæ eſt nominata

Argo, quia Argivi in ea, delecti viri,
Vecti, petebant pellem inauratam arietis;

aut ii, qui Oceani freta illa viderunt.

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda:

quod tandem ſpectaculum fore putamus, cum totam terram contueri licebit, ejuſque cum ſitum, formam, circumſcriptionem, tum & habitabiles regiones, & rurſum omni cultu propter vim frigoris aut caloris vacantes?

Nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ videmus. Neque enim eſt ullus ſenſus in corpore, ſed, ut non ſolum phyſici docent, verum etiam medici, qui iſta aperta & patefacta viderunt, viæ quaſi quædam ſunt ad oculos, ad aures, ad nares, a ſede animi perforatæ. Itaque ſæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus: ut facile intelligi poſſit, animum & videre & audire, non eas partes, quæ quaſi feneſtræ ſunt animi: quibus tamen ſentire nihil queat mens, niſi id agat, & adſit. Quid, quod eadem mente res diſſimillimas comprehendimus, ut colorem, ſaporem, calorem, odorem, ſonum? Quæ nunquam quinque nuntiis animus cognoſceret, niſi ad eum omnia referrentur, & is omnium judex ſolus eſſet. Atque ea profecto tum multo puriora & dilucidiora cernentur, cum, quo natura fert, liber animus pervenerit. Nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quæ patent ad animum a corpore, callidiſſimo artificio natura fabricata eſt, tamen terrenis concretiſque corporibus ſunt interſepta quodam modo. Cum autem nihil erit præter animum; nulla res objecta impediet; quo minus percipiat, quale quidque ſit.

XXI. Quamvis [46] copioſe hæc diceremus, ſi res poſtularet, quam

46 *Quamvis copioſe hac diceremus, ſi res* &c.] Menti Ciceronis aptior videtur alia loci

quam multa, quam varia, quanta ſpectacula animus in locis cæleſtibus eſſet habiturus. Quæ quidem cogitans, ſoleo ſæpe mirari nonnullorum inſolentiam philoſophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, ejuſque inventori & principi gratias exſultantes agunt, eumque venerantur, ut deum. Liberatos [47] enim ſe per eum dicunt graviſſimis dominis, terrore ſempiterno, & diurno ac nocturno metu. Quo terrore? quo metu? Quæ eſt anus tam delira, quæ timeat iſta, quæ vos videlicet, ſi phyſica non didiciſſetis, timeretis?

Acheruntia templa, alta Orci, pallida
Leti, obnubila, obſita tenebris loca.

Non pudet philoſophum in eo gloriari, quod hæc non timeat, & quod falſa eſſe cognoverit? Ex quo intelligi poteſt, quam acuti natura ſint, qui hæc ſine doctrina credituri fuerint. Præclarum autem neſcio quid adepti ſunt, qui didicerunt, ſe, cum tempus mortis veniſſet, totos eſſe perituros. Quod ut ſit, (nihil enim pugno) quid habet iſta res aut lætabile, aut glorioſum? Nec tamen mihi ſane quidquam occurrit, cur non Pythagoræ ſit & Platonis vera ſententia. Ut enim rationem Plato nullam afferret, (vide quid homini tribuam) ipſa auctoritate me frangeret. Tot autem rationes attulit, ut velle cæteris, ſibi certe perſuaſiſſe videatur.

XXII. Sed plurimi contra nituntur, animoſque, quaſi capite damnatos, morte multant: neque aliud eſt quidquam, cur incredibilis his animorum videatur æternitas, niſi quod ne-

loci interpunctio, *Quamvis copioſe hæc, diceremus, ſi res* &c. Quaſi dixiſſet noſter, Quamvis hæc copioſe diximus, tamen diceremus &c. *Pearcius.*

47 *Liberatos enim ſe per eum dicunt graviſſimis dominis*, terrore *ſempiterno, & diurno ac nocturno metu. Quo* terrore*? quo metu?*] Vereor equidem, ne *graviſſimi* illi *domini* non niſi unus ſoluſque ſit: quo enim differunt *terror* & *metus?* Juncta quidem interdum hæc vocabula reperies: ſed hoc ex more rhetorum, qui ad amplificandam orationem cognatas & ſimiles dictiones coacervant. Stoici quidem, qui omnia in pulviſculum diffringunt, ſic hæc partiuntur & definiunt, ut terror ſub metu, quaſi ſpecies ſub genere, comprehendatur. Terror, inquiunt, eſt metus concutiens. Eſto: at nihilominus putidiſſimum plane fuerit binos hinc dominos confingere. Tu lege, literula abjecta: Errore *ſempiterno, & nocturno ac diurno metu. Quo* errore? *quo metu?* Hinc illa Ciceronis, quæ mox ſequuntur; *Non pudet philoſophum in eo gloriari, quod hæc non* timeat, *& quod* falſa *eſſe cognoverit?* Ubi *timeat* ad metum retulit, *falſa* ad errorem. Noti ſunt Lucretii verſus, I. 147. quos ter quaterque inculcat,

Hunc igitur terrorem *animi*, tenebraſque *neceſſe eſt*,
Non radii Solis, neque lucida tela diei
Diſcutiant, ſed naturæ ſpecies, ratioque.

Terrorem & tenebras hic vocavit, quæ Cicero *metum & errorem*. Bentlejus.

nequeunt , qualis animus ſit vacans corpore , intelligere , & cogitatione comprehendere . Quaſi vero intelligant , qualis ſit in ipſo corpore , quæ conformatio , quæ magnitudo , qui locus : ut [48] , ſi jam poſſent in homine [49] uno cerni omnia , quæ nunc tecta ſunt , caſuruſne in conſpectum videatur : an tanta ſit ejus tenuitas , ut fugiat aciem .

Hæc reputent iſti , qui negant , animum ſine corpore ſe intelligere poſſe . Videbunt , quem in ipſo corpore intelligant . Mihi quidem , naturam animi intuenti , multo difficilior occurrit cogitatio , multoque obſcurior , qualis animus in corpore ſit , tanquam alienæ domi , quam qualis , cum exierit , & in liberum cælum , quaſi in domum ſuam , venerit . Si enim [50] , quod nunquam vidimus , id quale ſit , intelligere non poſſumus : certe , & deum ipſum , & divinum animum , corpore liberatum , cogitatione complecti non poſſumus . Dicæarchus quidem & Ariſtoxenus , quia difficilis erat animi , quid aut qualis eſſet , intelligentia , nullum omnino animum eſſe dixerunt .

Eſt illud quidem maximum , animo ipſo animum videre : & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis [51] , quo monet , ut ſe quiſque noſcat . Non enim , credo , id præcipit , ut membra noſtra aut ſtaturam figuramve noſcamus : neque nos corpora ſumus : neque ego tibi hæc dicens , corpori tuo dico . Cum igitur , *Noſce te* , dicit , hoc dicit , Noſce animum tuum . Nam corpus quidem quaſi vas eſt , aut aliquod

48 Ut , *ſi jam poſſent .... caſuruſne in conſpectum videatur* animus , *an tanta ſit .... ut fugiat aciem*] Ne poſſit iſtud *ut* ferri , facit vocula interrogativa *ne* & *an* in poſteriore parte ſententiæ . Lambinus pro *ut* legit *aut* : quod ſequendum videtur , niſi malit lector reponere , at , *ſi jam poſſent* &c. Utraque lectio cum ſequentibus verbis bene conveniet . *Pearcius* .

49 *In homine uno*] Bentlejus corrigit , *in homine vivo* . Quam emendationem recepit Daviſius : nos autem , renitentibus aliis editionibus , in Tullii contextum non audemus introducere : ſed in noſtra tamen metaphraſi Gallica ſecuti olim ſumus . *Olivet* .

50 *Si enim*] Victorium , Manutium , & Lambinum ſequimur . Gruterus autem : *Niſi enim .... intelligere non poſſumus .... complecti non poſſumus* . Particulam negantem tollit Buherius poſt *intelligere* : Daviſius , poſt *complecti* . Idem .

51 *Præceptum Apollinis , quo monet , ut ſe quiſque noſcat*] Hoc *ἀπόφθεγμα* Thaleti , Soloni , Chiloni aliiſque multis adſcriptum fuiſſe docebunt Eraſmus Adag. pag. 306. ed. Hanov. & Menagius ad Laertii I. 40. lis , quæ laudarunt viri illi doctiſſimi , plurima poſſent adjici ; ſed id nunc non agimus . Monebo duntaxat Apollini tribuiſſe non modo Platonem , noſtrumque lib. I. de Leg. cap. 22. 23. ac Fin. V. 16. ſed etiam Plutarchum , Philoſtratum , &c. *Daviſius* .

animi receptaculum. Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. Hunc igitur noſſe, niſi divinum eſſet, non eſſet hoc acrioris cujuſdam animi præceptum, ſic, ut tributum deo ſit: hoc eſt [52], ſe ipſum poſſe cognoſcere. Sed ſi, qualis ſit animus, ipſe animus neſciet: dic, quæſo, ne eſſe quidem ſe ſciet? ne moveri quidem ſe? ex quo illa ratio nata eſt Platonis, quæ a Socrate eſt in Phædro explicata, a me autem poſita eſt in ſexto libro de Republica.

XXIII. *Quod ſemper [53] movetur, id æternum eſt. Quod autem motum affert alicui, quodque ipſum agitatur aliunde, quando finem habet motus, vivendi habeat neceſſe eſt. Solum igitur, quod ſe ipſum movet, quia nunquam deſeritur a ſe, nunquam ne moveri quidem deſinit. Quin etiam cæteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium eſt movendi. Principii autem nulla eſt origo. Nam ex principio oriuntur omnia: ipſum autem nulla ex re alia naſci poteſt: nec enim eſſet id principium, quod gigneretur aliunde. Quod ſi nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. Nam principium exſtinctum, nec ipſum ab alio renaſcetur, nec a ſe aliud creabit: ſi quidem neceſſe eſt a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo ſit, quod ipſum a ſe movetur. Id autem nec naſci poteſt, nec mori: vel concidat omne cælum, omniſque natura conſiſtat neceſſe eſt, nec vim ullam nanciſcatur, qua, ut primo, impulſa moveatur. Cum pateat igitur, æternum id eſſe, quod ſe ipſum moveat; quis eſt, qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? Inanimum eſt enim omne, quod pulſu agitatur externo. Quod autem eſt animal, id motu cietur interiore & ſuo. Nam hæc eſt propria natura animi, atque vis. Quæ ſi eſt una ex omnibus, quæ ſe ipſam ſemper moveat; neque nata certe eſt, & æterna eſt.*

Licet concurrant plebeji omnes philoſophi, (ſic enim ii, qui

52 *Hoc eſt, ſe ipſum poſſe cognoſcere*] Haſce voces gloſſematis merito damnarunt P. Manutius & D. Lambinus; licet enim refragetur Janus Gebhardus, naſo tamen careat neceſſe eſt, qui gloſſam non olfacit. Simili fere ratione Plutarchus in Demoſth. Tom. I. p. 847. Ἀλλὰ γὰρ ἴσως, inquit, εἰ παντὸς ἦν τὸ Γνῶθι σεαυτὸν ἔχειν πρόχειρον, οὐκ ἂν ἐδόκει πρόσταγμα θεῖον εἶναι. Vide ſis & Platonem in Alcib. primo. *Idem*.

53 *Quod ſemper movetur*] Vide Mureti Var. Lect. VIII. 3. ubi collatio loci hujus e Phædro Platonis cum ejuſdem loci interpretatione Ciceroniana. Et Somn. Scipionis, cap. 8.

qui a Platone, & Socrate, & ab ea familia diſſident, appellandi videntur) non modo nihil unquam tam eleganter explicabunt, ſed ne hoc quidem ipſum, quam ſubtiliter concluſum ſit, intelligent. Sentit igitur animus ſe moveri: quod cum ſentit, illud una ſentit, ſe vi ſua, non aliena moveri: nec accidere poſſe, ut ipſe unquam a ſe deſeratur. Ex quo efficitur æternitas: niſi quid habes ad hæc.

AUD. Ego vero facile ſum paſſus, ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire: ita iſti faveo ſententiæ.

XXIV. MARC. Quid illa tandem, num leviora cenſes? quæ declarant ineſſe in animis hominum divina quædam: quæ ſi cernerem quemadmodum naſci poſſent, etiam, quemadmodum interirent, viderem. Nam ſanguinem, bilem, pituitam, oſſa, nervos, venas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram videor poſſe dicere, unde concreta & quo modo facta ſint. Per animum ipſum, ſi nihil eſſet in eo, niſi id, ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam ſuſtentari, quam vitis, quam arboris: hæc enim etiam dicimus vivere. Item ſi nihil haberet animus hominis, niſi ut appeteret aut refugeret, id quoque eſſet ei commune cum beſtiis.

Habet primum memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium. Quam quidem Plato recordationem eſſe vult ſuperioris vitæ. Nam in illo libro, qui inſcribitur *Menon*, puſionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimenſione quadrati. Ad ea ſic ille reſpondet, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes ſunt, ut gradatim reſpondens eodem perveniat, quo ſi geometrica didiciſſet. Ex quo effici vult Socrates, ut diſcere nihil aliud ſit, niſi recordari. Quem locum multo etiam accuratius explicat in eo ſermone, quem habuit eo ipſo die, quo exceſſit e vita: docet enim, quemvis, qui omnium rerum rudis eſſe videatur, bene interroganti reſpondentem, declarare, ſe non tum illa diſcere, ſed reminiſcendo recognoſcere; nec vero fieri ullo modo poſſe, ut a pueris tot rerum atque tantarum inſitas & quaſi conſignatas in animis notiones, quas *ἐννοίας* vocant, haberemus, niſi ani-

mus, antequam in corpus intraviſſet, in rerum cognitione viguiſſet.

Cumque nihil [54] eſſet, ut omnibus locis a Platone diſſeritur, (nihil enim ille putat eſſe, quod oriatur & intereat; idque ſolum eſſe, quod ſemper tale ſit, qualem *ideam* appellat ille, nos *ſpeciem*) non potuit [55] animus hæc in corpore incluſus agnoſcere, cognita attulit. Ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. Neque ea plane videt animus, cum repente in tam inſolitum tamque perturbatum domicilium immigravit; ſed cum ſe collegit atque recreavit, tum agnoſcit illa reminiſcendo. Ita nihil aliud eſt diſcere, niſi recordari.

Ego autem majore etiam quodam modo memoriam admiror. Quid eſt enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? aut unde natam? Non quæro, quanta memoria [56] Simonides fuiſſe dicatur, quanta Theodectes [57], quanta is, qui a Pyrrho legatus ad ſenatum eſt miſſus, Cineas [58], quanta nuper Charmadas, quanta, qui modo fuit, Scepſius Metrodorus, quanta noſter Hortenſius [59]: de communi omnium memoria

54 *Cumque nihil eſſet* &c.] Hoc loco *eſſe* debet intelligi non ſenſu populari, ſed Platonico & ſublimi; aut, ſi quis mavult, metaphyſico: nimirum quo ſenſu ajebat Plato, id unum poſſe dici *eſſe*, quod ſemper eſt: quod autem oritur & interit, id vere & proprie non eſſe. Quod Cicero ſtatim ponit. Non ergo de corpore, multo minus de animo dicitur, quod *nihil eſſet*; ſed de re quavis alia, præter ideas. His enim unice convenit *eſſe*. Vide Timæum, cap. 2. *Olivetus*.

55 *Non potuit animus hæc .... agnoſcere, cognita attulit: ex quo* &c.] Potius mutatis punctis lego, *non potuit animus hæc in corpore incluſus agnoſcere: cognita attulit; ex quo* &c. *Pearcius*.

56 *Quanta memoria Simonides*] Is artem memoriæ primus oſtendiſſe dicitur. Vide Quintilianum Inſt. Orat. lib. XI. cap. 2. Plinium H. N. VII. 24. & Ælianum H. A. VI. 10. *Daviſius*.

57 *Quanta Theodectes*] D. Lambino placet Themiſtocles, & ſic ex Mſſ. Fr. Fabricius. At ſi ullus extat ejuſmodi codex, a ſciolo quodam fuit emendatus; nam licet Themiſtoclis memoriam celebrent plurimi, ſe recte tamen habet vulgata lectio, cum *ſemel auditos quamlibet multos verſus protinus dicatur reddidiſſe Theodectes*, ut auctor eſt Quintilianus Inſt. Orat. lib. XI. cap. 2. eique artem memoriæ fuiſſe tradit Ælianus H. A. lib. VI. cap. 10. *Idem*.

58 *Cineas*] Vulgo *Cyneas*. Male. Græcis enim Κινέας, non Κυνέας dicitur. Vide Cl. Salmaſium Exerc. Plin. pag. 49. Ejus memoriam hiſce verbis celebrat Seneca Controv. Procem. *Cineas .... miſſus a Pyrrho legatus ad Romanos, poſtero die novus homo & ſenatum & omnem urbanam circumfuſam plebem nominibus ſuis perſalutavit*. Adi ſis & Plinium H. N. lib. VII. cap. 24. *Idem*.

59 *Noſter Hortenſius*] Hujus excellentem memoriam deprædicat Cicero in Bruto cap. 88. Seneca Controv. Procem. *Hortenſius a Siſenna provocatus, in auctione perſedit diem totum, & omnes res, & pretia, & emptores ordine ſuo recenſuit, argentariis recognoſcentibus, ita ut in nullo falleretur*. Adi ſis Latinum Pacatum Pan. XII. cap. 18. ac Quintilianum Inſt. Orat. lib. X. cap. 6. & lib. XI. cap. 2. *Idem*.

Digitized by Google

moria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo majore ſtudio & arte verſantur: quorum quanta mens ſit, difficile eſt exiſtimare, ita multa meminerunt.

XXV. Quorſus igitur hæc ſpectat oratio? Quæ ſit illa vis, & unde, intelligendum puto. Non eſt certe nec cordis, nec ſanguinis, nec cerebri, nec atomorum. Anima ſit animus, ignisve, neſcio: nec me pudet, ut iſtos, fateri neſcire quod neſciam. Illud ſi ulla alia de re obſcura affirmare poſſem, ſive anima, ſive ignis ſit animus, eum jurarem eſſe divinum. Quid enim, obſecro te, terrane tibi, aut hoc nebuloſo & caliginoſo cælo, aut ſata aut concreta videtur tanta vis memoriæ? Si, quid ſit hoc, non vides: at, quale ſit, vides. Si ne id quidem: at, quantum ſit, profecto vides. Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus eſſe, quo tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus, infundantur? Abſurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi poteſt? aut quæ tanta omnino capacitas? An imprimi quaſi ceram animum putamus, & memoriam eſſe ſignatarum rerum in mente veſtigia? Quæ poſſunt verborum, quæ rerum ipſarum eſſe veſtigia? Quæ porro tam immenſa magnitudo, quæ illa tam multa poſſit effingere [60]?

Quid [61] illa vis, quæ tandem eſt, quæ inveſtigat occulta, quæ

60 *Tam immenſa magnitudo, quæ illa tam multa poſſit* effingere] Suſpecta eſt vox ultima; non enim *magnitudo* res ullas *effingit*, ſed in illa hæ effinguntur. Lego, *quæ illa tam multa poſſit excipere*. Idem.

61 *Quid? illa vis quæ tandem eſt, quæ inveſtigat occulta, quæ inventio atque excogitatio dicitur? Ex hacne tibi terrena mortalique natura* concreta ea *videtur? aut qui primus (quod ſummæ ſapientiæ Pythagoræ viſum eſt) omnibus rebus impoſuit nomina? aut qui diſſipatos homines congregavit, & ad ſocietatem vitæ convocavit? aut qui ſonos vocis* &c.] Scire equidem ex te velim, quo referantur illa toties hic repetita *aut qui*: non enim video quorſum pertineant, neque ullum exitum orationis invenio. Tot ergo rerum inventores, quos hic enumerat, nominum, literarum, aſtronomiæ, frugum, veſtium, tectorum, quid? quid agunt, vel quid ſunt denique? nihil omnino; ut quidem hic locus vulgo nunc legitur. Tu vero ſine dubitatione repone; *Ex hacne tibi terrena mortalique natura* concretus is *videtur, aut qui primus .... omnibus rebus impoſuit nomina; aut qui* &c. Hoc eſt; nihilne divinitus habuit, nihil auræ cæleſtis, nihil ignis ætherii? Noſti illud Lucretii de Empedocle:

Ut vix mortali videatur corpore cretus.

Cæterum tam turpe mendum librariorum ſolemni audaciæ acceptum referimus: cum enim præceſſerit *inventio atque excogitatio*, ſtatim hi τὸ *concretus is* ne latinum quidem eſſe arbitrati, permutarunt terminationes, ut eodem genere adjectivum cum ſubſtantivo, ut putabant, amice concordaret. *Bentleius*. *Concreta ea* &c.] Ita omnes codices ſcripti & impreſſi: pro qua lectione Bentlejus repoſuit *concretus is videtur, aut qui primus* &c. quia neſcivit, quo referrentur illa toties in ſequen-

quæ inventio atque excogitatio dicitur? Ex hacne tibi terrena mortalique natura & caduca concreta ea videtur? aut qui primus, quod ſummæ ſapientiæ Pythagoræ viſum eſt, omnibus rebus impoſuit nomina? aut qui diſſipatos homines congregavit, & ad ſocietatem vitæ convocavit? aut qui ſonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminavit? aut qui errantium ſtellarum curſus, progreſſiones [62], inſtitutiones notavit? Omnes magni: etiam ſuperiores, qui fruges, qui veſtitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præſidia contra feras invenerunt: a quibus manſuefacti & exculti, a neceſſariis artificiis ad elegantiora defluximus. Nam & auribus oblectatio magna parta eſt, inventa & temperata varietate & natura ſonorum: & aſtra ſuſpeximus, tum ea, quæ ſunt infixa certis locis, tum illa [63] non re, ſed vocabulo errantia. Quorum converſiones [64], omneſque motus, qui animo vidit, is docuit; ſimilem animum ſuum ejus eſſe, qui ea fabricatus eſſet in cælo. Nam cum Archimedes lunæ, ſolis, quinque errantium

ſequentibus repetita *aut qui*. At mihi iſta emendatione opus non eſſe videtur, ſi ſic locum interpungamus, *Ex hacne tibi terrena mortalique natura & caduca concreta ea* (ſc. inventio atque excogitatio) *videtur: aut qui primus* &c. Scilicet hæc compendioſe dicta eſſe cenſeo, cum fuſius Cicero ſic dicere potuiſſet, *aut ex illa natura concretus is videtur, qui primus* &c. *Pearcius*.

62 *Progreſſiones*, inſtitutiones] *Inſtitiones* reponunt Manutius, Lambinus, alii, nec, ut videtur, immerito: licet enim codices nihil varient, minime capio, quem locum habere poſſint *inſtitutiones*. Alteram vocem ſicco pede prætereunt interpretes; eandem tamen poteſtatem obtinet ac *curſus*, nec ταυτολόγος putandus eſt Cicero. Reg. & Elienſ. ſec. *progreſſiones*. Scribo *regreſſiones*; nam planetas nunc ſtare, nunc regredi, nunc præcurrere videri, notiſſimum. *Daviſ.*

63 *Tum illa, non re, ſed vocabulo errantia*] Platonicorum fuit ſententia, ſtellas erraticas non vago motu, ſed certis legibus, agitari; quod etiam recentioribus videtur aſtronomis, qui diverſa illa φαινόμενα vario planetarum & telluris inter ſe ſitui tribuunt. Vide ſis Ciceronem Nat. Deor. lib. II. cap. 20. *Idem*.

64 *Quorum converſiones omneſque motus qui animus vidit, is docuit ſimilem animum ſuum ejus eſſe, qui ea fabricatus eſſet in cælo.*] Redige, quæſo, hæc mecum ad calculum: *Qui*, inquit, animus *vidit*, *is* (id eſt, animus) *docuit* animum *ſuum ſimilem ejus eſſe*. Ergo hic habemus *animum animi*: ſatis hoc belle? Alius, opinor, dixiſſet, *is docuit ſe ſimilem ejus eſſe*. Sed alia paratior medicina eſt. Lege certiſſime: *Quorum converſiones omneſque motus qui animo vidit, is docuit ſimilem animum ſuum ejus eſſe* &c. Noſter de Natura Deorum I. 18. *Epicurus autem*], *qui res occultas & penitus abditas non modo viderit animo, ſed etiam ſic tractet* &c. Ibid. II. 64. *Totam licet animis, tanquam oculis luſtrare terram*. Acad. II. 40. *Aut ſi etiam dormientes aliquid* animo videre *videamur*. Ovid. Faſt. IV.

Appius eſt auctor; Pyrrha qui pace negata
Multum animo vidit, *lumine captus erat*.

Et alii paſſim. Sed & hoc jam nunc a Lambino video occupatum: adeo ut ruſus indigner ejus hominis vicem, cui ſæpe recte monenti, ſeu præ invidia & livore, ſive præ cæcitate & ignorantia, nemo obtemperare voluit. *Bentlejus*.

Digitized by Google

tium motus in ſphæram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit, Platonis deus, ut tarditate & celeritate diſſimillimos motus una regeret converſio. Quod ſi [65] in hoc mundo fieri ſine deo non poteſt, ne in ſphæra quidem eoſdem motus Archimedes ſine divino ingenio potuiſſet imitari.

XXVI. Mihi vero ne hæc quidem notiora & illuſtriora carere vi divina videntur: ut ego aut poetam grave plenumque carmen ſine cæleſti aliquo mentis inſtinctu putem fundere, aut eloquentiam ſine quadam vi majore fluere, abundantem ſonantibus verbis, uberibuſque ſententiis. Philoſophia vero, omnium mater artium, quid eſt aliud, niſi, ut Plato ait, donum, ut ego, inventum deorum? Hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad jus hominum, quod ſitum eſt in generis humani ſocietate, tum ad modeſtiam magnitudinemque animi erudivit: eademque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem diſpulit, ut omnia ſupera, infera, prima, ultima, media videremus.

Prorſus hæc divina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat & tantas. Quid eſt enim memoria rerum & verborum? Quid porro inventio? Profecto id, quo nec in deo quidquam majus intelligi poteſt. Non enim [66] ambroſia deos, aut nectare, aut Juventate pocula miniſtrante, lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem a diis raptum ait propter formam, ut Jovi bibere miniſtraret. Non juſta cauſa, cur Laome-

65 *Quod ſi* in hoc mundo *fieri ſine deo non poteſt*] Nihil variant codices ſcripti: eſt tamen cur a Ciceronis manu eſſe nunquam crediderim. Quid enim ſibi vult *in* hoc *mundo?* an plures & infinitos quidem mundos conſtituit, ex ſententia Democriti & Epicuri? Nugæ meræ: nullus quippe apud illos *mundi ædificator deus:* omnia caſu & fortuito ex atomorum concurſu. Atqui hic ex Platonis ſententia loquitur: lege itaque inverſo ordine: *Quod ſi* hoc *in mundo fieri ſine deo non poteſt, ne in ſphæra quidem* &c. *Idem.*

66 *Non enim ambroſia deos aut nectare, aut Juventate pocula miniſtrante lætari arbitror.*] Geminus fere locus eſt de Natura Deorum I. 40. *At poetæ quidem nectar, ambroſiam, epulas comparant, & aut Juventatem aut Ganymedem pocula miniſtrantem.* Verum ut hic locus rectus eſt & integer, ita prior ille in mendo cubat. Quale enim illud, *lætari ambroſia, aut nectare,* aut *Juventate?* Quid? cibuſne, obſecro, eſt Juventas, an potio? Vides nunc, opinor, quod tuum eſt acumen, ſententiæ labem: quam nullo negotio expurgaveris, niſi ſic legeris τῷ *aut* deleto. *Non enim ambroſia deos aut nectare, Juventate pocula miniſtrante, lætari arbitror. Pocula* vero intellige *ambroſiæ aut nectaris;* quorum utrumque interdum pro liquoribus vendiiant poetæ, & *ambroſiæ ſuccos*, cum libuerit, ſpargunt. *Idem.*

Digitized by Google

medonti [67] tanta fieret injuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat. Divina [68] mallem ad nos. Quæ autem divina? vigere, ſapere, invenire, meminiſſe. Ergo animus, ut ego dico, divinus eſt; ut Euripides audet dicere, deus: & quidem ſi deus aut anima, aut ignis eſt, idem eſt animus hominis. Nam ut illa natura cæleſtis & terra vacat & humore: ſic utriuſque harum rerum humanus animus eſt expers. Sin autem eſt quinta quædam natura ab Ariſtotele inducta [69]: primum hæc & deorum eſt, & animorum.

XXVII. Hanc nos ſententiam ſecuti, his ipſis verbis in Conſolatione hæc expreſſimus: *Animorum nulla in terris origo inveniri poteſt. Nihil enim eſt in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum eſſe videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. His enim in naturis nihil ineſt, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti poſſit præſentia: quæ ſola divina ſunt. Nec invenietur unquam, unde ad hominem venire poſſint, niſi a Deo. Singularis eſt igitur quædam natura atque vis animi, ſejuncta ab his uſitatis notiſque naturis. Ita quidquid eſt illud, quod ſentit, quod ſapit, quod vult, quod viget, cæleſte & divinum eſt: ob eamque rem æternum ſit neceſſe eſt. Nec vero Deus ipſe, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam & libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens & movens, ipſaque prædita motu ſempiterno*. Hoc e genere atque eadem e natura eſt humana mens.

XXVIII. Ubi igitur, aut qualis eſt iſta mens? Ubi tua, aut

67 *Cur Laomedonti tanta fieret injuria*] Noſtro σφάλμα μνημονικὸν impinguut Joach. Camerarius, Aldus nepos, & Fulv. Urſinus: quaſi *Troi*, non *Laomedonti*, fuiſſet ſcribendum. Verum ut de raptore, ſic de patre Ganymedis magnæ ſunt inter auctores diſcrepantiæ. Pleriſque Trois eſt filius. Lucianus in Charidemo eum Dardani filium vocat. Laomedonte genitum confirmat Cycli ſcriptor apud Scholiaſten in Euripidis Oreſt. verſ. 1392. Quo loco Ciceronem tuetur Tan. Faber lib. II. Ep. 58. Quin & Ganymeden ab Euripide Troad. verſ. 822. Λαομεδόντιον παῖδα nominari video. Neque eum Laomedonte prognatum fuiſſe, ῥητῶς aſſerit noſter: ſed patre mortuo, fratrem contingebat injuria. *Daviſ.*

68 *Divina mallem ad nos*] Hæc laudat Auguſtinus Civ. Dei, IV. 26. & Confeſſ. I. 16. Idem querebatur Xenophanes. Adi Menagium ad Laertii IX. 18. *Idem.* Vide P. Victorii *Var. Lect.* XXXV. 10.

69 *Inducta: primum hæc*] Interpunctum ſic voluerat Lambinus, *inducta primum: hæc* &c. Facit cum Lambino Bentlejus: ac merito quidem.

aut qualis? poteſne dicere? An, ſi omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? Non valet tantum animus, ut ſe ipſum ipſe videat: at, ut oculus, ſic animus ſeſe non videns alia cernit. Non videt autem, quod minimum eſt, formam ſuam. Fortaſſe: quanquam id quoque: ſed relinquamus: vim certe, ſagacitatem, memoriam, motum [70], celeritatem videt. Hæc magna, hæc divina, hæc ſempiterna ſunt. Qua facie quidem ſit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem eſt.

Ut, cum videmus ſpeciem primum candoremque cæli; deinde converſionis celeritatem tantam, quantam cogitare non poſſumus; tum viciſſitudines dierum atque noctium, commutationeſque temporum quadripartitas, ad maturitatem [71] frugum & ad temperationem corporum aptas; eorumque omnium moderatorem & ducem ſolem; lunamque accretione & diminutione luminis, quaſi faſtorum notantem & ſignificantem dies; tum in eodem orbe, in XII. partes diſtributo, quinque ſtellas ferri, eoſdem curſus conſtantiſſime ſervantes, diſparibus inter ſe motibus; nocturnamque cæli formam undique ſideribus ornatam; tum globum terræ eminentem e mari, fixum in medio mundi univerſi loco, duabus oris diſtantibus habitabilem & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, ſub axe poſita ad ſtellas ſeptem, unde

Horrifer
Aquilonis ſtridor gelidas molitur nives:

altera Auſtralis, ignota nobis, quam vocant Græci ἀντίχθονα: cæteras partes incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore: hic autem, ubi habitamus, non intermittit ſuo tempore

Cælum niteſcere, arbores frondeſcere,
Vites lætificæ pampinis pubeſcere,

70 *Motum, celeritatem*] Motus *celeritatem*. Bentlejus.

71 *Ad maturitatem frugum*] Rectius, opinor, Mſſ. Norvic. quo uſus eſt Daviſius, *ad maturationem frugum & ad temperationem corporum aptas*: id eſt, ad faciendas fruges maturas. Sic ab aliis Latinis ſcriptoribus *poma & uvæ maturari* dicuntur. *Maturitas* ſignificat tempus maturum; hic vero locus poſtulat potius vocem, qua actus maturandi exprimatur. Vix aliter noſter locutus eſt in I. de Nat. Deor. cap. 2. *Cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant*. Pearc.

Rami baccarum ubertate incurveſcere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes ſcatere, herbis prata conveſtirier:

tum multitudinem pecudum, partim ad veſcendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora veſtienda; hominemque ipſum, quaſi contemplatorem cæli, ac deorum, ipſorumque cultorem; atque hominis utilitati agros omnes & maria parentia.

XXIX. Hæc igitur & alia innumerabilia cum cernimus, poſſumuſne dubitare, quin his præſit * aliquis vel effector, ſi hæc nata ſunt, ut Platoni videtur: vel, ſi ſemper fuerint, ut Ariſtoteli placet, moderator tanti operis & muneris? Sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut deum non vides, tamen ut deum agnoſcis ex operibus ejus, ſic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis, vim * divinam mentis agnoſcito.

In quo igitur loco eſt? Credo equidem in capite: &, cur credam, afferre poſſum: ſed alias: nunc ubi ubi ſit animus, certe quidem in te eſt.

Quæ eſt ei natura? Propria, puto, & ſua. Sed fac igneam, fac ſpirabilem: nihil ad id, de quo agimus. Illud modo videto, ut deum noris, etſi ejus ignores & locum & faciem, ſic animum tibi tuum notum eſſe oportere, etiam ſi ejus ignores & locum & formam. In animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi plane in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animus admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita ſit, certe nec ſecerni, nec dividi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt: nec interire igitur. Eſt enim interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac diremptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur.

His & talibus rationibus adductus Socrates, nec patronum quæſivit ad judicium capitis, nec judicibus ſupplex fuit: adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a ſuperbia: & ſupremo vitæ die de hoc ipſo multa

* Vict. *aliquis conditor, vel effector* * Lamb. *divina*

Digitized by Google

ta diſſeruit, & paucis ante diebus, cum facile poſſet educi e cuſtodia, noluit: & cum pæne in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita eſt, ut non ad mortem trudi, verum in cælum videretur adſcendere.

XXX. Ita enim cenſebat, itaque diſſeruit, duas eſſe vias, duplicesque curſus animorum e corpore excedentium. Nam qui ſe humanis [72] vitiis contaminaviſſent, & ſe totos libidinibus

T t 2 dediſ-

72 *Nam qui ſe* humanis *vitiis contaminaviſſent*, & *ſe totos libidinibus* dediſſent, *quibus cæcati*, velut *domeſticis* vitiis *atque flagitiis ſe inquinaviſſent, vel Rep. violanda fraudes inexpiabiles concepiſſent, iis devium quoddam iter eſſe, ſecluſum a concilio deorum.*] In his verbis non ita multis ter quaterve a dormitantibus librariis peccatum eſſe ſuſpicor. Sed primum apponam integrum locum, ut mihi legendum videtur; tum de ratione emendationum videbimus. Scribo igitur, *Nam qui ſe* immanibus *vitiis contaminaviſſent*, aut *ſe totos libidinibus* dedidiſſent, *quibus cæcati*, vel *domeſticis* ſtupris *atque flagitiis ſe inquinaviſſent, vel rep. violanda fraudes inexpiabiles concepiſſent, iis devium quoddam iter eſſe* &c. Principio, illud quod vulgo fertur *humanis vitiis* quam ſententiæ adverſum ſit, tu conſidera. Nam certe *humana vitia* ſunt quæ in quemvis hominem cadunt, quæ naturæ humanæ imbecillitas a ſe defendere & depellere non poteſt. Ovidius Faſt. I. verſ. 299. de aſtronomiæ inventoribus loquens, tanquam ſupra mortalem conditionem evectis,

Credibile eſt illos pariter vitiiſque locisque
Altius humanis *exſeruiſſe caput.*

Atqui hoc loco non de mediocribus & ignoſcendis vitiis Ciceronem loqui manifeſtum eſt: hinc enim mortalium turpiſſimos & contaminatiſſimos ponit, illinc caſtiſſimos ſanctiſſimoſque; quorum hos ad deorum ſedes recta ire poſt mortem, illos iter devium capeſſere, a beatis ſedibus quam maxime diverſum. Lego igitur, quod proxime ad librorum ſcripturam videtur accedere, *immanibus vitiis*, quo epitheto Horatius noſter uſus eſt Sermon. II. 4. verſ. 76.

Immane *eſt* vitium *dare millia terna macello.*

Mox lego, *aut ſe totos* &c. Non enim eoſdem, ſed diverſos intelligit; priores, ſceleratos, fraudibus, rapinis, cædibus graſſantes; poſteriores, voluptarios, qui ventri & gulæ & libidinibus ſerviunt. Certe hæc vitia quodammodo contraria ſunt, nec facile in unum eundemque hominem cadunt. Lege deinde, *dedidiſſent*, cum Victorio & codice ex tuis meliore, quod & hic & ſæpe alias perperam immutavit Gebhardus. *Dedere* enim majus quid & ſignificantius notat, quam *dare*; pro captivo ſe tradere, in ſervitutem addicere, mancipare. Confirmatur hoc & ex adjuncto *totos dedidiſſent*: ſic Noſter de Legibus II. 2. *Pro qua mori, & cui nos totos dedere debemus*. Ad Atticum IX. 4. *Sed tamen, ne me totum ægritudini dedam, ſumpſi mihi quaſdam tanquam Θέσεις.* Tuſcul. V. 39. *Huic diſcendi quærendique divinæ delectationi* toto *ſe animo* dedidiſſent; ubi iterum contra Victorium & tuos codices Gebhardum ſequeris male interpolantem *dediſſent*. Sequitur deinceps, *quibus cæcati*, velut *domeſticis* vitiis *atque flagitiis ſe inquinaviſſent*: hoc eſt, *quibus* ſeu ſceleribus, ſive libidinibus (nam ad utrumque hoc refertur) *velut* domeſticis vitiis *&c.* Quid, malum, illud *velut*? an ſcelera, fraudes, rapinæ ſunt *domeſtica* vitia? immo vero hæc ut disjuncta & diſparata ponuntur. Lego ergo leviſſima mutatione, vel *domeſticis flagitiis*, vel *re publica violanda*. Alioqui impedita prorſus oratio eſt, neque exitum ſibi reperit. Hæc quidem emendatio, utcumque fiat ceteris, longe certiſſima eſt, ſed aliud quid etiam reſtat. Vide enim illud, *quibus vitiis & libidinibus cæcati, vel domeſticis vitiis ſe inquinaviſſent*: quam frigide, quam illepide hic repetitur illud *vitiis*? an quidquam ſapit aut elegantiæ, aut copiæ Tullianæ? Quamobrem aut legerim, *domeſticis ſtupris atque flagitiis*: aut *domeſtica nequitia atque flagitiis*: illa enim apud noſtrum una cum flagitiis non ſemel juncta legimus. *Bentlejus.* Agnoſco ſane, quod ait Bentlejus, in uſu

eſſe

dediſſent, quibus cæcati velut domeſticis vitiis atque flagitiis ſe inquinaviſſent, vel in republica violanda fraudes inexpiabiles concepiſſent, iis devium quoddam iter eſſe, ſecluſum a concilio deorum. Qui autem ſe integros caſtoſque ſervaviſſent, quibuſque fuiſſet minima cum corporibus contagio, ſeſeque ab his ſemper ſevocaſſent, eſſentque in corporibus humanis vitam imitati deorum: his ad illos, a quibus eſſent profecti, reditum facilem patere. Itaque commemorat, ut cygnis (qui non ſine cauſa Apollini dicati ſunt, ſed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes quid in morte boni ſit, cum cantu & voluptate moriantur) ſic omnibus & bonis & doctis eſſe faciendum. Nec vero de hoc quiſquam dubitare poſſet, niſi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis ſæpe uſu venit, qui acriter oculis deficientem ſolem intuerentur, ut adſpectum omnino amitterent: ſic mentis acies ſeipſam intuens nonnunquam hebeſcit; ob eamque cauſam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans [73], circumſpectans, hæſitans, multa àdverſa revertens, tanquam ratis in mari immenſo noſtra vehitur oratio.

Sed hæc & vetera, & a Græcis. Cato autem ſic abiit e vita, ut cauſam moriendi nactum ſe eſſe gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis deus, injuſſu hinc nos ſuo demigrare. Cum vero cauſam juſtam deus ipſe dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, ſæpe multis; næ ille, medius fidius, vir ſapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam exceſſerit. Nec tamen illa vincla carceris ruperit. Leges enim vetant. Sed tanquam a magiſtratu, aut ab aliqua poteſtate legitima,

ſic

eſſe & communi, & Ciceronis, ut *humana vitia* dicantur mediocria & excuſabilia. At enim philoſophi perſonam hic induit Cicero, atque hominibus e turba ac fæce mortalium, opponit ſapientem diis admovendum. *Humana* quæ dicit *vitia*, illa ipſa ſunt quæ Plato [illegible], *Phædon. pag.* 81. *Edit. H. Steph.* Quem locum videtur Latinus reſpexiſſe. Tum etiam infinita ſunt a quibus nos abſterret religio tanquam malis ac flagitiis, quæ philoſophorum ſapiens ille neque illicita ſibi ducebat, neque in vitiis numerabat vel tolerabilibus. Daviſio itaque aſſentior nihil in illis verbis mutanti. Neque in his quidquam video mutandum, & *ſe totos libidinibus dediſſent*, cum *libido* genus omne contineat illicitarum cupiditatum. Vide, ſi vacat, Tuſc. IV. 6. *Buhertus*.

73 *Itaque dubitans*] Hæc verba poeticum neſcio quid olere videntur; & fortaſſe veteris poetæ cujuſpiam Anapæſtici fuerint ſic ordinaudi:

Dubitans, circumſpectans, hæſitans,
Multa adverſa revertens. Gujetus.

ſic a deo evocatus atque emiſſus exierit. *Tota enim philoſophorum vita*, ut ait idem, *commentatio mortis eſt*.

XXXI. Nam quid aliud agimus, cum a voluptate, id eſt, a corpore, cum a re familiari, quæ eſt miniſtra & famula corporis, cum a republica, cum a negotio omni ſevocamus animum? Quid, inquam, tum agimus, niſi animum ad ſeipſum advocamus, ſecum eſſe cogimus, maximeque a corpore abducimus? Secernere autem a corpore animum, nec quidquam aliud eſt quam emori diſcere. Quare hoc commentemur, mihi crede, disjungamuſque nos a corporibus, id eſt, conſueſcamus mori. Hoc &, dum erimus in terris, erit illi cæleſti vitæ ſimile: &, cum illuc ex his vinculis emiſſi feremur, minus tardabitur curſus animorum. Nam qui in compedibus corporis ſemper fuerunt, etiam cum ſoluti ſunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro vincti multos annos fuerunt. Quo cum venerimus, tum denique vivemus. Nam hæc quidem vita mors eſt: quam lamentari poſſem, ſi liberet.

AUD. Satis tu quidem in Conſolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere; his vero auditis, multo magis. MARC. Veniet tempus, & quidem celeriter, & ſive retractabis [74], ſive properabis. Volat enim ætas.

74 *Sive retractabis*, *ſive* properabis: *volat enim ætas*.] Recte quidem nunc vulgo editur *retractabis*: cum veteres editiones & codices aliquot ſcripti *retardabis* habuerint: quod natum videtur ex illo altero *properabis*, cui ſcilicet contrarium & ἀντιθέτως ponendum videbatur *retardabis*. Cæterum uno verbo feliciter reſtituto, de altero erat cogitandum. Quid enim eſt *properabis* ad mortem? hoc certe eſt voluntariam mortem ante diem ſibi arceſſere: quod hoc ipſo loco auctor tanquam illicitum & nefarium damnat. Quid ergo? equidem corrigendum puto, *ſive retractabis*, *ſive obtemperabis*; quod ſi compendioſe & cum P. *optep.* ſcripſeris, more in veteribus libris recepto, minimum aberraverit a vulgata lectione. *Retractare* autem & *obtemperare* ſunt plane antitheta: & ſententia exurgit aptiſſima. Moriendum, inquit, erit; ſeu iniquo animo & ingratiis, ſive æquo & libenter; ſeu renuas & tergiverſeris, ſive pareas & morem geras. Huc oppoſite accedunt illa Græca Cleanthis, quæ Latine eleganter vertebat Seneca, Epiſt. 107.

Duc me, parens celſique dominator poli,
Quocumque placuit: nulla parendi *mora eſt;*
Adſum impiger. Fac nolle: *comitabor gemens;*
Maluſque patiar, quod pati licuit bono.
Ducunt *volentem fata*, *nolentem* trahunt.
Bentlejus.

Retrectabis habent editiones quædam, aliæ *retractabis*: quæ verba tantumdem differunt, quantum *lavare* & *lavere*, *impartio* & *impertio*. Qui recuſant ſtare pactis, facere aliquid, ire quopiam, &c. revocant, retrahunt, retractant dicta, manum, pedem, &c. Quid ſit, *ſive retractabis*, intelligere videor ex hoc Ovidii, I. Triſt. III. 55.

Ter limen tetigi, ter ſum revocatus, & ipſe
Indulgens animo pes mihi tardus erat. Anonymus.

ætas. Tantum autem abeſt ab eo, ut malum mors ſit, quod tibi dudum videbatur, ut verear, ne homini nihil ſit non malum aliud certe, ſed nihil bonum aliud potius: ſi quidem vel dii ipſi, vel cum diis futuri ſumus.

AUD. Quid refert [75]? Adſunt enim, qui hæc non probent. MARC. Ego autem nunquam ita te ex hoc ſermone dimittam, ulla ut ratione mors tibi videri malum poſſit.

AUD. Qui poteſt; cum iſta cognoverim? MARC. Qui poſſit, rogas? Catervæ veniunt contra dicentium, non ſolum Epicureorum, quos equidem [76] non deſpicio, ſed neſcio quo modo doctiſſimus quiſque contemnit: acerrime autem deliciæ meæ Dicæarchus contra hanc immortalitatem diſſeruit. Is enim tres libros ſcripſit, qui Lesbiaci vocantur, quod Mytilenis ſermo habetur, in quibus vult efficere, animos eſſe mortales. Stoici autem uſuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu manſuros ajunt animos, ſemper negant.

XXXII. Num vis igitur audire, cur, etiam ſi ita ſit, mors tamen non ſit in malis? AUD. Ut videtur: ſed me nemo de immortalitate depellet. MARC. Laudo id quidem: etſi nihil nimis oportet confidere. Movemur enim ſæpe aliquo acute concluſo: labamus, mutamuſque ſententiam clarioribus etiam in rebus: in his [77] eſt enim aliqua obſcuritas. Id igitur ſi acciderit [78], ſimus armati. AUD. Sane quidem: ſed, ne accidat, providebo.

MARC.

75 A. *Quid refert?* M. *Adſunt enim, qui hæc non probent. Ego autem* &c.] Sic videntur iſta diſtinguenda. *Quid refert*, inquit Auditor, iſta urgeri? Refert, inquit Marcus, *adſunt enim, qui hæc non probent*; video quoſdam abnutantes, quibus ſervire debeo. Et *complures* ſecum *familiares* fuiſſe affirmavit ſupra, cap. 4. quos non puto id commiſiſſe, ut Ciceronem ſolum cum ſolo Auditore relinquerent, cum hanc declamationem & Scholam haberet. Schola ſane & declamatio nunquam ſine frequentia. Tum illud *adſunt* poteſt id ipſum dicere, quod explicatur mox fuſius, *Catervæ veniunt contra dicentium* &c. *Id.*

76 *Quos equidem non deſpicio*] Dictum civiliter, atque diſſimulatione Academica. Aliter in dialogis loquitur, ubi perſonam inducit alicujus Stoici. Senſum hunc video: Veniunt catervæ contra diſputantium, qui te ab his revocent, quæ perſuadere ſum conatus. Nihil quidem eſt magnopere, quod tibi ab Epicureis metuam: non quod illos deſpiciam; ſed quod eos videam a doctiſſimo quoque deſpici. Equidem non ſatis intelligo, cur ita contemnantur; ſed contemnuntur tamen. At Dicæarchus, homo minime deſpiciendus, ipſe quoque acerrime &c. *Idem.*

77 *In his eſt enim aliqua obſcuritas*] Sententia Academicorum eſt, in rebus omnibus, etiam clarioribus, eſſe obſcuritatem aliquam. In hac ſententia fundatur Epoche, & retentio aſſenſionis, de qua in Lucullo. *Idem.*

78 *Id igitur ſi acciderit*] Ut veniant contra dicentes, ut moveamur aliquo acute concluſo, ut labemus, ſimus armati: nihil itaque *nimis* confidamus; ſed arma etiam paremus. *Idem.*

MARC. Num quid igitur eſt cauſæ, quin amicos noſtros Stoicos dimittamus; eos dico, qui ajunt animos manere, e corpore cum exceſſerint, ſed non ſemper [79]? Iſtos vero: qui, quod tota in hac cauſa difficillimum eſt, ſuſcipiant, poſſe animum manere corpore vacantem: illud autem, quod non modo facile ad credendum eſt, ſed eo conceſſo, quod volunt, conſequens, id certe non dant, ut, cum diu permanſerit, ne intereat. AUD. Bene reprehendis: & ſe iſto modo res habet. MARC. Credamus igitur Panætio, a Platone ſuo diſſentienti? Quem enim omnibus locis divinum, quem ſapientiſſimum, quem ſanctiſſimum, quem Homerum philoſophorum appellat, hujus hanc unam ſententiam de immortalitate animorum non probat. Vult enim, quod nemo negat, quidquid natum ſit interire: naſci autem animos, quod declarat eorum ſimilitudo qui procreantur: quæ etiam in ingeniis, non ſolum in corporibus appareat. Alteram autem affert rationem: nihil eſſe, quod doleat, quin id ægrum eſſe quoque poſſit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos: ergo etiam interire.

XXXIII. Hæc refelli poſſunt. Sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu ſemper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidineſque verſentur: quas is, contra quem hæc dicantur, ſemotas [80] a mente & diſcluſas putat. Jam ſimilitudo magis apparet in beſtiis: quarum animi ſunt rationis expertes. Hominum autem ſimilitudo in corporum figura magis exſtat: & ipſi animi, magni refert, quali in corpore locati ſint. Multa enim e corpore exſiſtunt; quæ acuant mentem:

79 *Sed non ſemper. Iſtos vero*] Legi poteſt, *ſed non ſemper*. Auditor. *Iſtos vero .... ne intereat*. Marcus. *Bene reprehendis ..... Credamus* &c. Auditor, Marco aſſentiens de omittendis Stoicis, Omittamus vero iſtos, inquit: his enim quid facias, qui, contra quam monſtrat ratio, admittunt ultro id, quod eſt in hac quæſtione difficillimum, negant id, quod & facile eſt ad credendum, & conſequens ex eo quod admittunt? Auditoris orationem hanc approbans, ſubjungit Marcus: *Bene reprehendis* &c. Hunc tamen locum Buherius legit, ac diſtinguit, uti nos edidimus. Gujetus autem iſtud, *Credamus igitur Panætio*, cum interrogatione legebat, quaſi dictum εἰρωνικῶς. Tu, erudite lector, judicio tuo utere. *Olivetus*.

80 *Semotas a mente & diſcluſas putat*] Plato videlicet in capite rationem ponit; iram vero in pectore locat, cupiditatem ſubter præcordia. Vide ſupra cap. X. & Diogenem Laertium lib. III. cap. 67. *Daviſius*.

tem : multa , quæ obtundant . Ariſtoteles [81] quidem ait , *omnes ingenioſos melancholicos eſſe* : ut ego me tardiorem eſſe non moleſte feram . Enumerat multos : idque quaſi conſtet , rationem , cur ita fiat , affert . Quod ſi tanta vis eſt ad habitum mentis in iis , quæ gignuntur in corpore : (ea ſunt autem , quæcumque ſunt , quæ ſimilitudinem faciant) nihil neceſſitatis affert , cur naſcantur animi , ſimilitudo .

Omitto [82] ſimilitudines . Vellem adeſſe poſſet Panætius . Vixit cum Africano . Quærerem ex eo , cujus ſuorum ſimilis fuiſſet Africani fratris nepos : facie , patris : vita , omnium perditorum ita ſimilis , ut eſſet facile deterrimus . Cujus etiam ſimilis , P. Craſſi , & ſapientis , & eloquentis , & primi hominis , nepos , multorumque aliorum virorum clarorum , quos nihil attinet nominare , nepotes & filii ? Sed quid agimus ? oblitine ſumus , hoc nunc nobis eſſe propoſitum , cum ſatis de æternitate dixiſſemus , ne ſi interirent quidem animi , quidquam mali eſſe in morte ? AUD. Ego vero memineram : ſed te de æternitate dicentem aberrare a propoſito facile patiebar .

XXXIV. MARC. Video te alte ſpectare , & velle in cælum migrare . AUD. Spero fore , ut contingat id nobis . Sed fac , ut iſti volunt , animos non remanere poſt mortem . Video nos , ſi ita ſit , privari ſpe beatioris vitæ . MARC. Mali vero quid affert iſta ſententia ? Fac enim ſic animum interire , ut corpus .

81 *Ariſtoteles quidem ait*] Hoc ponit & rationibus confirmat Stagirita Problem. XXX. quæſt. 1. Vide Agellium N. A. lib. XVIII. cap. 7. *Idem* .

82 *Omitto ſimilitudines*] Nihil pravius & ineptius hac lectiooe . Nam ubicumque dicimus *omitto* aut *mitto* ; noſtra ſignificamus nos mittere argumenta , quæ , ſi opus fuerit proferre , poſſemus : at hic contra adverſarii argumentum ſe dicit omittere : nam ex *ſimilitudine* ingeniorum , qua filii parentes ſuos referre ſolent , Panætius probare voluit *animos naſci* . Ergo ſubtiliſſime ſane fortiſſimeque diſputat , qui id , quo ab adverſariis urgetur , noo refutare , ſed omittere ſe profitetur . Quid , quod id ipſum falſum eſt , *ſe omittere ſimilitudines* ? pergit enim argumentum a ſimilitudine ductum pluribus exemplis refellere . Quid multa ? legendum eſſe contendo : *Omitto diſſimilitudinem* : nam codex tuus *ſimilitudinem* ſingulari numero exhibet . Duplici ſcilicet ratione Panætii argumentum convellit . Primo , ait , poſito talem eſſe animorum ſimilitudioem ; ea tamen efficitur , non quod ipſi animi a parentibus naſcantur , ſed quod animi mores fere ſuos & indolem ducant a temperamento corporum , quæ ſine dubio parentum corporibus cognata & ſimilia ſunt . Negat ſecundo ejuſmodi ſimilitudinem eſſe perpetuam : *Omitto* , inquit , *diſſimilitudinem* : Africani quippe & Craſſi & multorum clarorum virorum filii & nepotes parentibus diſſimillimi erant . Addere potuiſſet & ſuum Marcum : ſed is qui vir futurus eſſet , nondum oſtenderat . *Bentl.*

Digitized by Google

pus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino poſt mortem ſenſus in corpore eſt? Nemo id quidem dicit; etſi Democritum inſimulat Epicurus: Democritici negant. Ne in animo quidem igitur ſenſus remanet: ipſe enim nuſquam eſt. Ubi igitur malum eſt? quoniam nihil tertium eſt. An, quoniam ipſe animi diſceſſus a corpore non fit ſine dolore? Ut credam ita eſſe, quam eſt id exiguum! Et falſum eſſe arbitror: & fit plerumque ſine ſenſu: nonnunquam etiam cum voluptate: totumque [83] hoc leve eſt, qualecumque eſt. Fit enim ad punctum temporis.

AUD. Illud angit, vel potius excruciat, diſceſſus ab omnibus iis, quæ ſunt bona in vita. MAR. Vide, ne a malis dici verius poſſit. Quid ego nunc lugeam vitam hominum? Vere & jure poſſum. Sed quid neceſſe eſt, cum id agam, ne poſt mortem miſeros nos putemus fore, etiam vitam efficere deplorando miſeriorem? Fecimus hoc in eo libro, in quo noſmetipſos, quantum potuimus, conſolati ſumus. A malis igitur mors abducit, non a bonis, verum ſi quærimus. Hoc quidem a Cyrenaico Hegeſia ſic copioſe diſputatur, ut is a rege Ptolemæo [84] prohibitus eſſe dicatur illa in ſcholis dice-

83 *Totumque hoc leve eſt, qualecumque eſt*] Conſidera ſodes illud *qualecumque*. Id enim eam vim in hoc loco habet, quaſi diceret, *Totum hoc leve eſt, quantumvis gea-ve ſit:* quo quid putidius & abſurdius dici poteſt? Sine dubio ſcripſit Cicero, *Totum hoc* breve eſt, *qualecumque eſt*. Huc eſt; Seu *grave* ſit, ut illi contendunt, ſeu *exiguum*, ut ego quidem exiſtimo; cerre *breve eſt*; cur? *quia fit ad punctum temporis*. Idem.

84 *A rege Ptolemæo.*] Cum multi poſt Alexandrum in Ægypto tegnarint Ptolemæi, haud facile eſt definire quem eorum Cicero hic potiſſimum dicat, neque eſt quidquam a veteribus de hoc Hegeſia proditum literis, quod inquirentes juvet. Gerardi Joannis Voſſii errorem, qui libro I. de Hiſtoricis Græcis cap. 12. Hegeſiam facit Platonis æqualem, convicit in Diogen. Laert. II. 26. Ægidius Menagius; cujus argumentis adjungi hoc poteſt, eum, qui Ptolemæorum primus in Ægypto regnavit, longo ſatis intervallo poſt Platonis mortem, rerum fuiſſe potitum. Quia vero quo Hegeſias tempore floruerit, non indagavit Menagius, quod veri ſimile videtur proferam. Auctore nitor Diogene eodem Laertio, qui hac ſerie diſpoſitos dedit Cyrenaicæ ſectæ Philoſophos.

ARISTIPPUS.

Areta, *condiſcipulus Antipatri.*

Ariſtippus junior, *diſcipulus Aretæ.* — Epitimedes, *diſcipulus Antipatri.*

Theodorus, *cognomento* Deus, *diſcipulus Ariſtippi.* — Parabates, *diſcipulus Epitimedis.*

Hegeſias, *diſcipulus Perabetæ.*

Theodorum hunc, quem cognominarunt *Deum*, vixiſſe conſtat tempore Ptolemæi Lagidæ; cujus rei teſtem habemus Diogenem Laertium, II. 101. Hegeſias ergo, ſi proxi-

ma

re, quod multi, his auditis, mortem ſibi ipſi conſciſcerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum eſt: quem ait, cum nihil ei accidiſſet adverſi, e muro ſe in mare abjeciſſe,[85], lecto Platonis libro. Ejus autem, quem dixi, Hegeſiæ liber eſt, Α'ποκαρτερῶν[86], quod a vita quidam per inediam diſcedens revocatur ab amicis: quibus reſpondens, vitæ humanæ enumerat incommoda. Poſſem id facere; etſi minus quam ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. Mitto alios. Etiamne nobis expedit, qui & domeſticis & forenſibus ſolatiis ornamentiſque privati, certe, ſi ante occidiſſemus, mors nos a malis, non a bonis abſtraxiſſet?

Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus[87] quatuor filiis: at quinquaginta Priamus; quibus ſeptem & decem, juſta uxore natis. In utroque eandem habuit fortuna poteſtatem: ſed uſa in altero eſt. Metellum enim multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum impoſuerunt: Priamum tanta progenie orbatum, cum in aram confugiſſet, hoſtilis manus interemit. Hic ſi vivis filiis incolumi regno occidiſſet,

Adſtante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,

utrum

ma poſt Theodorum ætate vixit, in poſtremos incurrerit annos Lagidæ, qui prope quadraginta imperio explevit, aut in tempora Philadelphi. Notum eſt, iſto regnante, quis honos literis fuerit Alexandriæ, qua in urbe Hegeſiam ſcholas habuiſſe teſtis eſt hic Cicero. Atque ut erat non tantum philoſophus inſignis, ſed orator, *Valer. Max. VIII.* 9. vix dubito, quin hic ipſe ille ſit Hegeſias Magneſius, a Cicerone inter oratores, a Voſſio inter hiſtoricos numeratus. Hegeſiam quidem philoſophum Voſſius ſejungit ab hiſtorico; ſed idcirco quia in philoſophi ætate aberraverat, quod ante animadverti. Fuerit tamen alter Hegeſias philoſophus, alter hiſtoricus, at eodem uterque vixit tempore. *Buherius.*

85 *E muro ſe in mare abjeciſſe*] Ita quoque Callimachus: ἀφ' ὑψηλοῦ τείχεος. Non utique muro urbis patriæ: a mari enim Ambraciam interjecta 80. ſtadia removebant. At Ambraciotæ ad mare habebant murum & portum: Ε῎στι δὲ καὶ ἐπὶ θαλάττης τεῖχος, &c. Si Callimachum audimus, deſiluit Cleombrotus ex alto muro in Orcum, εἰς ἀΐδην. Criticus aliquis corrigebat, εἰς ἅλα. Nihil opus erat. Rem eamdem Cicero populariter expreſſit, Callimachus poetice. Ut hic εἰς ἀΐδην. Ovidius, *in Ibin.* 495. ſcripſit, *in Tartara*, Idem.

86 Α'ποκαρτερῶν] Hac voce ſignificatur is, qui cibo abſtinet, ut a vita per inediam diſcedat; non *intolerantiſſimus*, ut imperite cenſuit Aldus nepos. *Daviſius.*

87 *Honoratus quatuor filiis*:] Reponebat Daviſius, *honoratis*, veritus, credo, ne parum apte diceretur pater honoratus filiis. An forte non viderat quod ſcripſit de Catone Cicero, de Offic. III. 16. *Ut enim cæteri ex patribus, ſic, qui lumen illud progenuit, ex filio eſt nominandus.* Si pater non honorabatur filiis, cur inductum fuit jus trium liberorum? *Anonymus.*

Digitized by Google

utrum tandem a bonis, an a malis diſceſſiſſet? Tum profecto videretur a bonis. At certe ei melius eveniſſet, nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari [88],
Jovis aram ſanguine turpari.

Quaſi vero iſta vi quidquam tum potuerit ei melius accidere. Quod ſi ante occidiſſet, tamen eventum [89] omnino amiſiſſet; hoc autem tempore ſenſum malorum amiſit.

Pompejo noſtro familiari, cum graviter ægrotaret Neapoli, melius eſt factum. Coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiam Puteolani vulgo ex oppidis publice gratulabantur. Ineptum ſane negotium, & Græculum: ſed tamen fortunatum. Utrum igitur, ſi tum eſſet exſtinctus, a bonis rebus, an a malis diſceſſiſſet? Certe a miſeris. Non enim cum ſocero bellum geſſiſſet: non imparatus arma ſumpſiſſet: non domum reliquiſſet: non ex Italia fugiſſet: non, exercitu amiſſo, nudus in ſervorum ferrum & manus incidiſſet: non liberi defleti: non fortunæ omnes a victoribus poſſiderentur. Qui, ſi mortem tum obiſſet, in ampliſſimis fortunis occidiſſet; is propagatione vitæ quot, quantas, quam incredibiles hauſit calamitates!

XXXVI. Hæc morte effugiuntur, etiam ſi non evenerint, tamen quia poſſunt evenire. Sed homines ea ſibi accidere poſſe non cogitant. Metelli ſperat ſibi quiſque fortunam: proinde quaſi aut plures fortunati ſint quam infelices, aut certi quidquam ſit in rebus humanis, aut ſperare ſit prudentius quam timere. Sed hoc [90] ipſum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idque eſſe miſerum? Certe ita dicant neceſſe eſt.

V u 2 An

88 *Vitam evitari*] Antiquis *evitare* idem erat ac occidere. Apulejus Met. lib. III. *Nec enim veriſimile eſt hominem ſolitarium tres tam validos evitaſſe juvenes*. Vetus Gloſſ. Ἐξαγίζω, *evito*. Senſu eodem uſurpavit Plautus verbum *invitare*, Caſin. III. VI. 21.

Gladium
Ancilla Caſinam habere ait, quo me atque te invitet. Buherius.

89 *Eventum amiſiſſet*.] Ut dixit Salluſtius: *Amittere ærumnas, egeſtatem*. Anonymus.

90 *Sed hoc ipſum*] Ita lego, atque interpungo: *Sed hoc ipſum concedatur, bonis rebus homines morte privari. Ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idque eſſe miſerum (certe ita dicant) neceſſe eſt*. Buherius.

An poteſt is, qui non eſt, re ulla *carere*? Triſte enim eſt nomen ipſum carendi, quia ſubjicitur hæc vis: Habuit, non habet: deſiderat, requirit, indiget. Opinor, hæc incommoda ſunt carentis. Caret oculis, odioſa cæcitas; liberis, orbitas. Valet hoc in vivis: mortuorum autem non modo vitæ commodis, ſed ne vita quidem ipſa quiſquam caret. De mortuis loquor, qui nulli ſunt. Nos, qui ſumus, num aut ſi cornibus caremus, aut pennis, ſit qui id dixerit? Certe nemo. Quid ita? Quia cum id non habeas, quod tibi nec uſu, nec natura ſit aptum, non careas, etiam ſi ſentias te non habere.

Hoc premendum etiam atque etiam eſt argumentum, confirmato illo, de quo, ſi mortales animi ſunt, dubitare non poſſumus, quin tantus interitus in morte ſit, ut ne minima quidem ſuſpicio ſenſus relinquatur. Hoc igitur probe ſtabilito & fixo, illud excutiendum eſt, ut ſciatur, quid ſit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. Carere igitur hoc ſignificat, egere eo, quod habere velis. Ineſt enim velle in carendo; niſi cum ſic, tanquam in febri, dicitur, alia quadam notione verbi. Dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te ſentias, etiam ſi id facile patiare. Carere autem malo, id non dicitur: nec enim eſſet dolendum. Dicitur illud, bono carere: quod eſt malum. Sed ne vivus quidem bono caret, ſi eo non indiget. Sed in vivo intelligi tamen poteſt, regno carere: dici autem hoc in te ſatis ſubtiliter non poteſt: poſſet in Tarquinio, cum regno eſſet expulſus. At in mortuo ne intelligi quidem poteſt. Carere enim ſentientis eſt: nec ſenſus in mortuo: ne carere quidem igitur in mortuo eſt. Quanquam quid opus eſt in hoc philoſophari, cum rem non magnopere philoſophia egere videamus?

XXXVII. Quoties non modo ductores noſtri, ſed univerſi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? Quæ quidem ſi timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipſe expulerat, in prælio concidiſſet: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruſcis filius, cum Pyrrho

rho nepos, ſe hoſtium telis objeciſſent: non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hiſpania vidiſſet, Paulum & Geminum Cannæ, Venuſia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. Num quis horum miſer hodie? Ne tum quidem poſt ſpiritum extremum: nec enim poteſt eſſe miſer quiſquam ſenſu perempto. At id ipſum odioſum eſt, ſine ſenſu eſſe. Odioſum, ſi id eſſet carere. Cum vero perſpicuum ſit, nihil poſſe in eo eſſe, qui ipſe non ſit: quid poteſt eſſe in eo odioſum, qui nec careat, nec ſentiat? Quanquam hoc quidem nimis ſæpe. Sed eo, quod in hoc ineſt omnis animi contractio, ex metu mortis. Qui enim ſatis viderit, id quod eſt luce clarius, animo & corpore conſumpto, totoque animante deleto, & facto interitu univerſo, illud animal, quod fuerit, factum eſſe nihil; is plane perſpiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil intereſſe: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quam ego illo vivo fecerim Romam captam.

Cur igitur & Camillus doleret, ſi hæc poſt trecentos & quinquaginta fere annos eventura putaret, & ego cur doleam, ſi ad decem millia annorum gentem aliquam urbem noſtram potituram putem? Quia tanta caritas patriæ eſt, ut eam non ſenſu noſtro, ſed ſalute ipſius metiamur.

XXXVIII. Itaque non deterret ſapientem mors, quæ propter incertos caſus quotidie imminet, propter brevitatem vitæ nunquam longe poteſt abeſſe, quo minus in omne tempus reipublicæ ſuiſque conſulat, & poſteritatem ipſam, cujus ſenſum habiturus non ſit, ad ſe putet pertinere. Quare licet etiam mortalem eſſe animum judicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam ſenſurus non ſit, ſed virtutis, quam neceſſario gloria, etiam ſi tu id non agas, conſequatur. Natura vero ſic ſe habet, ut quo modo initium nobis rerum omnium ortus noſter afferat, ſic exitum mors. Ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, ſic nihil poſt mortem pertinebit. In quo quid poteſt eſſe mali, cum mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? Alteri nulli ſunt, alteros non attingit.

Quam

Quam qui leviorem faciunt, ſomni ſimillimam volunt eſſe. Quaſi vero quiſquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, cum ſexaginta confecerit, reliquos dormiat. Ne ſues quidem id velint. Endymion vero, ſi fabulas audire volumus, neſcio quando in Latmo obdormivit, qui eſt mons Cariæ. Nondum, opinor, eſt experrectus. Num igitur eum curare cenſes, cum Luna laboret, a qua conſopitus putatur, ut eum dormientem, oſcularetur? Quid curet autem, qui ne ſentit quidem? Habes ſomnum imaginem mortis, eamque quotidie induis. Et dubitas, quin ſenſus in morte nullus ſit, cum in ejus ſimulacro videas eſſe nullum ſenſum?

XXXIX. Pellantur ergo iſtæ ineptiæ pæne aniles, ante tempus mori miſerum eſſe. Quod tandem tempus? Naturæne? At ea quidem dedit uſuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præſtituta die. Quid eſt igitur, quod querare, ſi repetit, cum vult? ea enim conditione acceperas. Iidem, ſi puer parvus occidit, æquo animo ferendum putant: ſi vero in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. Nondum guſtaverat, inquiunt, vitæ ſuavitatem: hic autem jam ſperabat magna, quibus frui cœperat. At id quidem ipſum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quam nullam, attingere; cur in vita ſecus? Quanquam non male ait Callimachus, *multo ſæpius lachrymaſſe Priamum*, *quam Troilum*. Eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. Cur? [91] Nam, reor, nullis, ſi vita

91 *Cur? Nam, reor, nullis ſi vita longior daretur*] Buherius recte ſtatuit legendum eſſe *Cur? nam, reor, illis* &c. ad fidem unius Mſ. ſuæque vet. editionis. Sed ne ſic quidem hæc cum ſequentibus bene cohærebunt. Quis eſt enim qui dicit aut hæc, aut ſequentia? *Nihil eſt enim profecto homini prudentia dulcius; quam, ut cætera auferat, affert certe ſenectus*. Quis eſt (inquam) qui hæc dicit? ſi Cicero, ſuo ipſe argumento adverſari videtur: nam, cum inſtituerit probare *non eſſe miſerum ante tempus mori*, inepte hic cauſam ſenectutis agit, ut quæ *afferat prudentiam, qua nihil eſt homini dulcius*. Hoc ſi Cicero dixerit, non potuit non concedere, miſerum eſſe ante ſenectutem mori. Locus (ut opinor) vitioſus eſt; eaque Ciceronis eſſe verba creduntur, quæ potius adoleſcentis vel auditoris ſunt; quocum hanc diſputationem noſter habuerit. Sic potius credas Ciceronem ſcripſiſſe: *Eorum autem qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur*. M. *Cur?* A. *Nam, reor, illis ſi vita longior daretur, poſſet eſſe jucundior; nihil eſt enim profecto homini prudentia dulcius; quam, ut cætera auferat, affert certe ſenectus*. M. *Quæ vero ætas longa eſt?* Siquis meam conjecturam probaverit, videbit verba, *nam, reor, illis*, &c. adoleſcentis eſſe; rationemque reddere ejus, quod paulo ante dixerat, nempe *fortunam laudandam eſſe eorum, qui exacta ætate moriuntur*. Pearcius.

vita longior daretur, poſſet eſſe jucundior. Nihil eſt enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cætera auferat, affert certe ſenectus. Quæ vero ætas longa eſt? Aut quid omnino homini longum? Nonne modo pueros [92], modo adoleſcentes, in curſu, a tergo inſequens, nec opinantes aſſecuta eſt ſenectus? Sed quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus. Omnia iſta, perinde ut cuique data ſunt, pro rata parte aut longa aut brevia dicuntur. Apud Hypanim [93] fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Ariſtoteles ait beſtiolas quaſdam naſci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur, hora octava quæ mortua eſt, provecta ætate mortua eſt: quæ vero occidente ſole, decrepita, eo magis, ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſſimam ætatem cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, qua illæ beſtiolæ, reperiemur.

XL. Contemnamus igitur omnes ineptias: (quod enim levius huic levitati nomen imponam?) totamque vim bene vivendi in animi robore ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione ac deſpicientia, & in omni virtute ponamus. Nam nunc quidem cogitationibus moleſtiſſimis effœminamur, ut, ſi ante mors adventet quam Chaldæorum promiſſa conſecuti ſumus, ſpoliati magnis quibuſdam bonis, illuſi, deſtitutique videamur. Quod ſi exſpectando & deſiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: pro dii immortales! quam iter illud jucundum eſſe debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla ſollicitudo futura ſit! Quam me delectat Theramenes! quam elato animo eſt! Etſi enim flemus, cum legimus, tamen non miſerabiliter vir clarus emoritur. Qui cum conjectus in carcerem triginta juſſu tyrannorum, venenum ut ſitiens obduxiſſet, reliquum ſic e poculo ejecit, ut id reſonaret; quo ſonitu reddito, arridens, *Propino*, inquit, *hoc pulcbro Critiæ*, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conviviis ſolent nominare, cui poculum tradituri ſint. Luſit

92 *Modo pueros*] Vult Bentlejus hos eſſe verſiculos,
Modo pueros, modo adoleſcentes, in curſu a tergo inſequens,
Nec opinantes aſſecuta eſt...

93. *Apud Hypanim ... Ariſtoteles ait*] Ejus ſunt verba lib. V. Hiſt. Anim. cap. 19. quæ tantum non exſcripſit *Plinius* H. N. lib. XI. cap. 36. *Daviſius*.

ſit vir egregius extremo ſpiritu, cum jam præcordiis conceptam mortem contineret: vereque ei, qui venenum præbuerat [94], mortem eſt eam auguratus, quæ brevi conſecuta eſt. Quis hanc animi maximi æquitatem in ipſa morte laudaret, ſi mortem malum judicaret? Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis poſt annis ſcyphum Socrates, eodem ſcelere judicum, quo tyrannorum, Theramenes. Quæ eſt igitur ejus oratio, qua facit eum Plato uſum apud judices, jam morte multatum?

XLI. *Magna me*, inquit, *ſpes tenet*, *Judices*, *bene mihi evenire*, *quod mittar ad mortem*. *Neceſſe eſt enim*, *ſit alterum de duobus*: *ut aut ſenſus omnino omnes mors auferat*, *aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur*. *Quamobrem*, *ſive ſenſus exſtinguitur*, *morſque* [95] *ei ſomno ſimilis eſt*, *qui nonnunquam*, *etiam ſine viſis ſomniorum*, *placatiſſimam quietem affert*: *dii boni! quid lucri eſt emori? aut quam multi dies reperiri poſſunt*, *qui tali nocti anteponantur*, *cui ſimilis futura eſt perpetuitas omnis conſequentis temporis? quis me beatior? Sin vera ſunt*, *quæ dicuntur*, *migrationem eſſe mortem in eas oras*,

quas,

94 *Qui venenum præbuerat*] Elegantem J. M. Bruti notam hic legiſſe non pœnitebit. „ *Cui venenum*, inquit, *præbiberat*, habet „ Gryphii liber; quæ mihi germana lectio, „ atque eadem clariſſima videtur: nam ver„ bum *præbuerat*, cum ad Critiam referen„ dum ſit, cujus fuerat ſententia Therame„ oes damnatus, haud ſatis apte quadrare „ videtur. Eſt enim *præbere*, ejus qui manu „ tradit & porrigit; non ejus, qui aliquid „ præbendum alteri dat. Etſi autem non i„ gnoro verbum *præbibere* non temere apud „ claſſicos auctores inveniri; non video ta„ men, cum minime analogiæ ratio repu„ gnet, & ſit verbi compoſitin haud inve„ nuſta, cur non debeat cuivis, optimo e„ xemplari & vetuſtiſſimo ſuffragante, pro„ bari. Certe oe cui mea fides ſuſpecta ſit, „ locum viris doctiſſimis oſtendi, de quorum „ ſententia ita mihi eſſe edendum exiſtima„ vi „. Hæc eruditus ille vir. Accedunt fere Pall. tert. quart. Reg. & Elienſ. prim. In illis enim eſt *qui venenum præbiberat*. Ignota tamen aliis auctoribus non eſt *præbibendi* vox. Apulejus Metamorph. X. pag. 334. *Simul*, *quod ei* præbiberim, *commoneta*. Hieronymus Epiſt. XXII. pag. 142. *Alia vera ſterilitatem* præbibunt, *& necdum ſati hominis homicidium faciunt*. Ac Epiſt. LXV. pag. 485. *Nec venena jam timeba*, *cum antidotum* præbibern. Haud ſane Romanis eſt aliud verbum mere Latinum, quo Græcorum προπίνειν exprimant. *Idem*.

95 *Si mere ei ſomno ſimilis eſt*, *qui placatiſſimam quietem affert*: *dii boni*, *quid lucri eſt emori? Aut quam multi dies repetiri poſſunt*, *qui tali nocti anteponantur*, *cui ſimilis futura eſt perpetuitas omnie conſequentie temporie? Quis me beatior?*] Impedita ſane oratio; adde quoque, ſcabroſa & aſpera. *Cui nocti*, ait, *ſimilis futura eſt perpetuitas omnis conſequentie temporie*. Atqui illud noo pro conceſſn ſumendum erat, ſed probatione indigebat. Illud deinde, quam ex abruptn, *Quie me beatior?* Non agnoſco Ciceronem ita temere & intempeſtive exclamantem. Lege vero, & diſtingue, me fidejuſſore: *Quam multi diee reperiri poſſunt*, *qui tali nocti antepanantur? Cui* **SI** *ſimilis futura eſt perpetuitae omnis conſequentie temporis*, *quis me beatior?* Illud *ſi* abſorptum eſt a ſequente ſyllaba. *Bentl.*

Digitized by Google

quas, qui e vita exceſſerunt, incolunt: id multo jam beatius eſt, te, cum ab iis, qui ſe judicum numero haberi volunt, evaſeris, ad eos venire, qui vere judices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum: convenireque eos, qui juſte & cum fide vixerint. Hæc peregrinatio mediocris vobis videri poteſt? Ut vero colloqui cum Orpheo, Muſæo, Homero; Heſiodo liceat, quanti tandem æſtimatis? Equidem ſæpe emori, ſi fieri poſſet, vellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret invenire. Quanta delectatione autem afficerer, cum Palamedem, cum Ajacem, cum alios, judicio iniquorum circumventos, convenirem? Tentarem etiam ſummi regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, & Ulyſſis, Siſyphique prudentiam: nec ob eam rem, cum hæc exquirerem, ſicut hic faciebam, capite damnarer. Ne vos quidem, Judices, ii, qui me abſolviſtis, mortem timueritis. Nec enim cuiquam bono mali quidquam evenire poteſt, nec vivo, nec mortuo; nec unquam ejus res a diis immortalibus negligentur. Nec mihi ipſi hoc accidit fortuito. Nec vero ego iis, a quibus accuſatus, aut a quibus condemnatus ſum, habeo quod ſuccenſeam, niſi quod mihi nocere ſe crediderunt. Et hæc quidem hoc modo: nihil autem melius extremo. *Sed tempus eſt*, inquit, *jam hinc abire me, ut moriar; vos, ut vitam agatis. Utrum autem ſit melius, dii immortales ſciunt: hominem quidem ſcire arbitror neminem.*

XLII. Næ ego haud paulo hunc animum malim, quam eorum omnium fortunas, qui de hoc judicaverunt. Etſi, quod præter deos negat ſcire quemquam, id ſcit ipſe, utrum melius ſit. Nam dixit ante. Sed ſuum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. Nos autem teneamus, ut nihil cenſeamus eſſe malum, quod ſit a natura datum omnibus: intelligamuſque, ſi mors malum ſit, eſſe ſempiternum malum. Nam vitæ miſeræ mors finis eſſe videtur: mortis, ſi eſt miſera, finis eſſe nullus poteſt. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem, præſtantes viros virtutis & ſapientiæ gloria, commemoro, cum Lacedæmonius quidam, cujus ne nomen quidem proditum eſt, mortem tantopere contempſerit, ut, cum ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, & eſſet vultu hilari atque

 læto

læto, dixiſſetque ei quidam inimicus, *Contemniſne leges Lycurgi?* reſponderit, *Ego vero illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna multaverit, quam ſine mutuatione & ſine verſura poſſem diſſolvere*. O virum Sparta dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus eſſe videatur.

Tales innumerabiles noſtra civitas tulit. Sed quid duces & principes nominem, cum legiones ſcribat Cato ſæpe alacres in eum locum profectas, unde redituras ſe non arbitrarentur? Pari animo Lacedæmonii in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides:

Dic hoſpes Spartæ, nos te hic vidiſſe jacentes,
Dum ſanctis patriæ legibus obſequimur.

Quid ille [96] dux Leonidas dicit? *Pergite animo forti, Lacedæmonii: hodie apud inferos fortaſſe cœnabimus*. Fuit hæc [97] gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant. E quibus unus, cum Perſes hoſtis in colloquio dixiſſet glorians, ſolem præ jaculorum multitudine & ſagittarum non videbitis: *In umbra*, inquit, *igitur pugnabimus*. Viros commemoro. Qualis tandem Lacæna? quæ cum filium in prælium miſiſſet, & interfectum audiſſet, *Idcirco*, inquit, *genueram, ut eſſet qui pro patria mortem non dubitaret occumbere*.

XLIII. Eſto: fortes & duri Spartiatæ: magnam habet vim reipublicæ diſciplina. Quid? Cyrenæum Theodorum, philoſophum non ignobilem, nonne miramur? cui cum Lyſimachus rex crucem minaretur, *Iſtis, quæſo*, inquit, *iſta horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil intereſt, humine, an ſublime putreſcat*. Cujus hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione & ſepultura dicendum exiſtimem: rem

non

96 *Quid ille dux Leonidas*] Vereor ne mendum ſit: nam manu ſcripti codices *Leonidas* non habent, ſed pro illa vocem parum ſinceram: & per ſe recepta verba, non parum mihi ſuſpecta ſunt. *Victorius*. Sana omnia, ſi legas, *Quid ille dux?* De prandio, *ait*, ſurgite animo forti, Lacedæmonii. Hodie apud inferos &c. *Buherius*. Vide Gul. Canterum, *Nov. Lect.* VI. 12. & Nic. Fabrum; ad Senecæ Suaſor. II.

97 *Fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant*] Omnino non videtur hæc phraſis in loco eſſe proprio ac ſuo. Forſan irrepſit in contextum e margine, ubi fuerat explicando alteri Simonidis verſui collocata. Quod ſi non ejicitur prorſus, rejiciatur certe ad calcem hujus capitis. Satis belle ſtabit ante hæc verba: *Eſto, fortes & duri Spartiatæ*. Buherius.

non difficilem, iis præſertim cognitis, quæ de nihil ſentiendo paulo ante dicta ſunt.

De qua Socrates quidem quid ſenſerit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo jam tam multa diximus. Cum enim de immortalitate animorum diſputaviſſet, & jam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone, quemadmodum ſepeliri vellet, *Multam vero*, inquit, *operam, amici, fruſtra conſumpſi. Critoni enim noſtro non perſuaſi me hinc avolaturum, nec quidquam mei relicturum. Verumtamen, Crito, ſi me aſſequi potueris, aut ſicubi nactus eris, ut tibi videbitur, ſepelito. Sed, mihi crede, nemo me veſtrum, cum hinc exceſſero, conſequetur*. Præclare id quidem, qui & amico permiſerit, & ſe oſtenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem ſentiens, ſed, ut Cynicus, aſperius, projici ſe juſſit inhumatum. Tum amici, *Volucribuſne & feris?* Minime vero, inquit: ſed bacillum propter me, quo abigam, ponitote. *Qui poteris?* illi: *non enim ſenties*. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit, nihil ſentienti? Præclare Anaxagoras: qui cum Lampſaci moreretur, quærentibus amicis, velletne Clazomenas in patriam, ſi quid ei accidiſſet, auferri: *Nihil neceſſe eſt*, inquit, *undique enim ad inferos tantundem viæ eſt*. Totaque de ratione humationis unum tenendum eſt: ad corpus illam pertinere, ſive occiderit animus, ſive vigeat. In corpore autem perſpicuum eſt, vel exſtincto animo, vel elapſo, nullum reſidere ſenſum.

XLIV. Sed plena errorum ſunt omnia. Trahit Hectorem, ad currum religatum, Achilles: lacerari eum & ſentire, credo, putat. Ergo hic ulciſcitur, ut quidem ſibi videtur. At illa ſicut acerbiſſimam rem mœret:

Vidi, videre quod me paſſa ægerrime,
Hectorem quadrijugo curru raptarier.

Quem Hectorem? aut quamdiu ille erit Hector? Melius Accius, & aliquando ſapiens Achilles,

Immo enimvero corpus Priamo reddidi, Hectorem abſtuli.

Non igitur Hectora traxiſti, ſed corpus, quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non ſinat.

Mater [98], *te appello, quæ curam ſomno ſuſpenſam levas,*
Neque te mei miſeret: ſurge, & ſepeli natum.

Hæc cum preſſis [99] & flebilibus modis, qui totis theatris mœſtitiam inferant, concinuntur; difficile eſt, non eos, qui inhumati ſunt, miſeros judicare.

Prius quam feræ, volucreſque …

Metuit, ne laceratis membris minus bene utatur: ne combuſtis, non extimeſcit.

Heu relliquias ſemiaſſi regis, denudatis oſſibus,
Per terram ſanie delibutas fœde divexarier.

Non intelligo, quid metuat, cum tam bonos ſeptenarios fundat ad tibiam. Tenendum eſt igitur, nihil curandum eſſe poſt mortem, cum multi [1] inimicos etiam mortuos pœniantur. Execratur luculentis ſane verſibus apud Ennium Thyeſtes, primum ut naufragio pereat Atreus. Durum hoc ſane: talis enim interitus non eſt ſine gravi ſenſu. Illa inania,

Ipſe ſummis ſaxis fixus aſperis, eviſceratus,
Latere pendens, ſaxa ſpargens tabo, ſanie, & ſanguine atro.

Non ipſa ſaxa magis ſenſu omni vacabunt, quam ille, latere pendens, cui ſe hic cruciatum cenſet optare. Quam eſſent [2] dura, ſi ſentiret! Nulla ſine ſenſu ſunt. Illud vero perquam inane:

Neque ſepulcrum, quo recipiat, habeat, portum corporis:
Ubi, remiſſa humana vita, corpus requieſcat malis.

Vides quanto hæc in errore verſentur. Portum eſſe corporis, &

98 *Mater, te appello*] Vide in Lucull. cap. 27.

99 *Preſſis*] Id eſt, lentis, quales numeri triſtibus & querulis affectibus congruunt. Cic. de Nat. Deor. II. 59. *Sonos vocis diſtinctos, & preſſos*. De Orat. III. 12. *Preſſe, æquabiliter, & leniter loqui*. Tit. Livius, XXVIII. 14. *Preſſo pede incedere*, id eſt, lento. Ovidius Met. III. 17.

Subſequitur, preſſoque legit veſtigia paſſu. Vellejus Paterculus, II. 129. *Cauſas preſſius audit*. Id eſt, patientius. *Buherius*.

1 *Cum multi inimicos*] Id eſt, Quamvis multi &c. Hunc uſum voculæ *cum* non omiſere, qui de particularum vi & uſu ſcripſerunt. *Anonymus*.

2 *Quam eſſent dura, ſi ſentiret! nulla ſine ſenſu.*] Frigida ſane exclamatio, neque ex genio Ciceronis. Codices tui præferunt, *ſentirent*. Editiones autem præter tuam omnes, *ſine ſenſu ſunt*. Fatendum quidem pleroſque codices non agnoſcere illud *ſunt*: ſed facile abſorberi potuit a ſyllaba præcedente. Quanto igitur concinnius & rotundius exibit, ſi ſic legas ex conjectura: *Quæ, ut eſſent dura: ſi ſentirentur; nulla ſine ſenſu ſunt*. Equidem vix crediderim, aliter ab auctore profectum eſſe. *Bentl.*

& requieſcere in ſepulcro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus eſſet quidque curandum.

XLV. Sed quid ſingulorum opiniones animadvertam, nationum varios errores perſpicere cum liceat? Condiunt Ægyptii mortuos, & eos domi ſervant. Perſæ etiam cera circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant diuturna corpora. Magorum mos eſt, non humare corpora ſuorum, niſi a feris ſint ante laniata. In Hyrcania [3] plebs publicos alit canes: optimates, domeſticos. Nobile autem genus canum illud ſcimus eſſe. Sed pro ſua quiſque facultate parat, a quibus lanietur: eamque optimam illi eſſe cenſent ſepulturam. Permulta alia colligit Chryſippus, ut eſt in omni hiſtoria curioſus. Sed ita tetra ſunt quædam, ut ea fugiat & reformidet oratio.

Totus igitur hic locus eſt contemnendus in nobis, non negligendus in noſtris: ita tamen, ut mortuorum corpora nihil ſentire vivi ſentiamus. Quantum autem conſuetudini famæque dandum ſit, id curent vivi, ſed ita, ut intelligant, nihil ad mortuos pertinere. Sed profecto mors tum æquiſſimo animo oppetitur, cum ſuis ſe laudibus vita occidens conſolari poteſt. Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus eſt munere. Multa [4] mihi ipſi ad mortem tempeſtiva fuerunt: quæ utinam potuiſſem obire! Nihil enim jam acquirebatur:

cumu-

3 *In Hyrcania plebs* publicos *alit canes*] Mirum profecto, quod pro *publicos* verbo uſitatiſſimo præſtantiores codices præferant *ſupplices*. Nimirum auctor ſcripſerat, *publice alit canes*: inde librariorum hallucinatio. *Publice alere*, eſt publica cura atque impenſa. Sic noſter alibi in Verrinis, *publice ſumptui eſſe*, *publice redimere*. Pro Roſcio Amerino c. xx. *Anſeribus cibaria* publice *locantur*, *& canes* aluntur *in Capitolio*. Suetonius Aug. XII. *Tumulo publice extructo*: & Vitel. x. *Epula ubique publice præbita*. Ita alii ſæpe. *Idem*.

4 *Multa mibi ipſi ad mortem tempeſtiva fuerunt, quæ utinam potuiſſem obire*] In Mſſ. quantum conſtat, omnibus eſt *quæ utinam*. Nos vero *quam*, ex conjectura, cum certiſſima videretur, recipere nulli dubitavimus; pronomen enim ad *mortem* dubio procul eſt referendum. *Daviſius*. *Tempeſtiva ad moriendum*, ſunt opportunitates moriendi, idonea ad relinquendam vitam tempora, occaſiones, quibus ſe dolet defuiſſe. *Obire locum*, *tempus*, & ſimilia, obſervante Giſanio, *occurrere ad conſtitutum*, non deeſſe, non deſiderari. Cicero, pro Mil. 10. *Clodius ita profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum tempuſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet* ... De Amic. 2. *Qui diligentiſſime ſemper illum diem, & illud munus ſolitus es* obire ... Hæc non meminerat Daviſius, quando edebat, *quam utinam*, ubi omnes, ipſomet fatente, codices habent, *quæ utinam*. Hæ quidem phraſes, *obire mortem*, *obire tempeſtiva ad moriendum*, eodem recidunt. Hoc tantum diſcrepant, quod altera ſit vulgatiſſima; altera minus trita; ſed Latina nihilominus & Ciceroniana. *Anonymus*.

Digitized by Google

cumulata erant officia vitæ : [a] cum fortuna bella reſtabant. Quare, ſi ipſa ratio minus perficiet, ut mortem negligere poſſimus: at vita acta perficiat, ut ſatis ſuperque vixiſſe videamur. Quanquam enim ſenſus abierit, [b] tamen ſummis & propriis bonis & laudis, & gloriæ, quamvis non ſentiant [5], mortui non carent. Etſi enim nihil in ſe habeat gloria, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra ſequitur. Verum multitudinis judicium de bonis, ſi quando eſt, magis laudandum eſt, quam illi ob eam rem beati.

XLVI. Non poſſum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum & publicæ diſciplinæ carere gloria: Themiſtoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis. Ante enim Salaminam ipſam Neptunus obruet, quam Salaminii tropæi memoriam: priuſque Bœotia Leuctra tollentur, quam pugnæ Leuctricæ gloria. Multo autem tardius fama deſeret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. Quorum ſimilitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, ſed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, ſi ita res feret, gradietur ad mortem; in qua aut ſummum bonum, aut nullum malum eſſe cognovimus. Secundis vero ſuis rebus volet etiam mori: non enim tam cumulus bonorum jucundus eſſe poteſt, quam moleſta deceſſio.

Hanc ſententiam ſignificare videtur Laconis illa vox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos ſuos filios victores Olympiæ vidiſſet, acceſſit ad ſenem, & gratulatus, *Morere*, *Diagora*, inquit, *non enim* [6] *in cælum adſcen-*

a Lamb. *cum fortunæ*

b Idem. *tamen ſuis & propriis*

5 *Quamvis non ſentiant*] Hæc cum Cl. Bentlejo reor delenda : nihil enim niſi vana ſunt ταυτολογία. *Daviſius*.

6 *Non enim in cælum adſcenſurus es*] Corrigere aliquis volebat, *nunc enim*. At enim cum Cicerone conſentit Plutarchus, *in vita Pelopid.* Deinde exiſtimabant Græci, hominem, cui hæc contigiſſent, in ſummo gradu felicitatis eſſe, ad quem pervenire mortali liceat; nihil ultra eſſe quod expeteret, niſi deorum culmen, in quod vivus non poterat evehi. Quocirca dicebat olim pugili victori Pindarus, *Iſthm. V.* 18. *Ne opta Jupiter fieri; omnia habes*. Μὴ μάτευε Ζεὺς γενέσθαι. Πάντ' ἔχεις. Niſi forte ambis Jupiter fieri, habes omnia quæ poſſis expetere. *Buberius*. Quanta fuerit apud Græcos Olympiacæ victoriæ laus & gloria, docebit *Pindarus* Olymp. III. 77. *Plato* de Rep. V. *Athenæus* VI., & X. *Artemidorus* II. & V. ne *Vitruvium*, *Suetonium*, reliquoſque memorem. *Daviſius*.

ſcenſurus es. Magna hæc & nimium fortaſſe Græci putant, vel tum potius putabant, iſque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnum exiſtimans, tres Olympionicas una e domo prodire, cunctari illum diutius in vita, fortunæ objectum, inutile putabat ipſi.

Ego autem tibi quidem quod ſatis eſſet, paucis verbis, ut mihi videbar, reſponderam. Conceſſeras enim, nullo in malo mortuos eſſe: ſed ob eam cauſam contendi, ut plura dicerem, quod in deſiderio & luctu hæc eſt conſolatio maxima. Noſtrum enim & noſtra cauſa ſuſceptum dolorem modice ferre debemus, ne & noſmetipſos amare videamur. Illa ſuſpicio intolerabili dolore cruciat, ſi opinamur eos, quibus orbati ſumus, eſſe cum aliquo ſenſu in iis malis, quibus vulgo opinantur. Hanc excutere opinionem mihimet volui radicitus; eoque fui fortaſſe longior.

XLVII. AUD. Tu longior? Non mihi quidem. Prior enim pars orationis tuæ faciebat, ut mori cuperem: poſterior, ut modo non nollem, modo non laborarem. Omni autem oratione illud certe perfectum eſt, ut mortem non ducerem in malis. MAR. Num igitur etiam rhetorum epilogum deſideramus? An jam hanc artem plane relinquimus? AUD. Tu vero iſtam ne reliqueris, quam ſemper ornaſti: & quidem jure. Illa enim te, verum ſi loqui volumus, ornaverat. Sed quinam eſt iſte epilogus? Aveo enim audire, quidquid eſt.

MAR. Deorum immortalium judicia ſolent in ſcholis proferre de morte, nec vero ea fingere ipſi, ſed Herodoto auctore, aliiſque pluribus. Primum Argiæ ſacerdotis Cleobis [7] & Biton filii prædicantur. Nota fabula eſt. Cum enim illam ad ſolemne & ſtatum ſacrificium curru vehi jus eſſet, ſatis longe ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta: tunc juvenes ii, quos modo nominavi, veſte poſita corpora oleo perunxerunt: ad jugum acceſſerunt. Ita ſacerdos advecta in fanum, cum currus eſſet ductus a filiis, precata a dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari poſſet

7 *Cleobis*, *& Biton*] Vide Herodotum. I. 31.

poſſet a deo : poſt epulatos cum matre adoleſcentes, ſomno ſe dediſſe, mane inventos eſſe mortuos.

Simili precatione Trophonius [8] & Agamedes uſi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exædificaviſſent; venerantes deum, petierunt mercedem non parvam quidem operis & laboris ſui, nihil certi, ſed quod eſſet optimum homini. Quibus Apollo ſe id daturum oſtendit poſt ejus diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui ſunt reperti. Judicaviſſe deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dii conceſſiſſent, ut præter cæteros divinaret.

XLVIII. Affertur etiam de Sileno fabella quædam [9]: qui cum a Mida captus eſſet, hoc ei muneris pro ſua miſſione dediſſe ſcribitur; docuiſſe regem, *non naſci homini longe optimum eſſe; proximum autem, quamprimum mori*. Qua eſt ſententia in Creſphonte uſus Euripides:

Nam [10] *nos decebat cætu celebrantes domum*
Lugere, ubi eſſet aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala:
At, qui labores morte finiſſet graves,
Hunc omnes amicos laude & lætitia exſequi.

Simile quiddam eſt in conſolatione [11] Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elyſium, cum graviter filii mortem mœreret, veniſſe in Pſychomantium, quærentem quæ fuiſſet tantæ calamitatis cauſa: huic in tabellis tres hujuſmodi verſiculos datos:

Ignaris [12] *homines in vita mentibus errant:*

Euthy-

8 *Trophonius & Agamedes*] Hanc hiſtoriam modo plane diverſo tradit Pauſanias l. IX. cap. 40. At cum noſtro facit Æſchines in Axioch. Et hos quidem λάϊνον οὐδὸν, & ἄδυτον ἐκ πάντα λίθων Apollinis Delphici templo poſuiſſe teſtantur Homerus Hymn. in Apoll. verſ. 296. & Stephanus in Δελφοί. *Daviſius*.

9 *De Sileno fabella quædam*] Eadem ex Ariſtotele narrat Plutarch. Conſ. ad Apoll. qui pariter ac Athenæus lib. 11. aliique, cum noſtro Silenum facit Midæ captivum. At Xenophonti de Exped. lib. I. Satyrus nominatur. Non raro quidem Silenos & Satyros confundunt Auctores: eſt tamen inter eos diſcrimen, qua de re videas licet Iſ. Caſaubonum de Sat. Poeſi lib. 1. cap. 2. pag. 53. & Jac. Perizonium ad Æliam lib. III. cap. 18. *Daviſius*.

10 *Nam nos decebat*] Lego:
Nam nos decebat, cœtus celebrantes domum, &c. *Buherius*.

11 *In conſolatione Crantoris.*] Erat libelli inſcriptio; *De Luctu*. Acad. Quæſt. II. 44. Περὶ πένθους. Diog. Laert. IV. 27. *Idem*.

12 *Ignaris homines . . . ipſique tibique*] Græci verſus, ut & hiſtoria quam modo retulit Tullius, extant apud Plutarchum Conſ. ad Apoll. *Daviſius*.

Euthynous potitur fatorum munere, leto.
Sic fuit utilius finiri ipſique, tibique.

His & talibus auctoribus uſi confirmant, cauſam rebus a diis immortalibus judicatam. Alcidamas [13] quidam, rhetor antiquus, in primis nobilis, ſcripſit etiam laudationem mortis, quæ conſtat ex enumeratione humanorum malorum: cui rationes eæ, quæ exquiſitius a philoſophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Claræ vero mortes pro patria oppetitæ, non ſolum glorioſæ rhetoribus, ſed etiam beatæ videri ſolent. Repetunt ab Erechtheo [14], cujus etiam filiæ cupide [15] mortem expetiverunt pro vita civium; Codrum, qui ſe in medios immiſit hoſtes, veſte famulari, ne poſſet agnoſci, ſi eſſet ornatu regio, quod oraculum erat datum, ſi rex interfectus eſſet, victrices Athenas fore. Menœceus non prætermittitur: qui oraculo edito largitus eſt patriæ ſuum ſanguinem. Iphigenia Aulide duci ſe immolandam jubet, ut hoſtium ſanguis eliciatur ſuo.

XLIX. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Ariſtogiton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. Noſtros vero non norunt: quos enumerare longum eſt: ita ſunt multi, quibus videmus optabiles mortes fuiſſe cum gloria. Quæ cum ita ſint, magna tamen eloquentia eſt utendum, atque ita velut ſuperiore e loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere deſiſtant. Nam ſi ſupremus ille dies non exſtinctionem, ſed commutationem affert loci, quid optabilius? Sin autem perimit

13 *Alcidamas quidam*] Hunc rhetorem Plato, *in Phædro*, appellabat Palamedem, quod, ut ille, in utramque partem diſſereret. *Bubrius*.

14 *Repetunt ab Erechtheo... Codrum*, &c.] I. de Orat. 20. *Cum repeteret uſque a Corace* &c. I. de Divinat. 1. *Ut ab ultimis auctoritatem repetam* &c. II. de Invent. 2. *Ac veteres quidem ſcriptores artis uſque a principe illo atque inventore Tiſia repetitos* &c. Itaque dicitur *repetere* qui vetera atque obliterata commemorat, quod faciebant rhetores iſti, de quibus agitur, qui *claras mortes pro patria oppetitas* commemorabant, uſque *ab Erechtheo* exorſi; atque ex illa antiquitate repetebant Codrum, &c. *Anon.*

15 *Cupide mortem expetiverunt.*) Quia res non intra votum ſtetit, & mortem non *expetiverunt* ſolum, ſed etiam *oppetiverunt*. Bentlejus, aſſentiente Daviſio, ultimum hoc verbum illi alteri ſubſtituebat. Aliter mihi videtur. Conſpirat ſcilicet *cupide* melius cum verbo *expetiverunt*. Neque fuit neceſſe verbo proprio id exprimere, quod ex tota loci ſerie ſatis intelligitur, Erechthei filias mortem obiiſſe: neque voluit Cicero de morte illarum, ſed de alacritate moriendi admonere. *Bubrius*.

ac delet omnino, quid melius quam in mediis vitæ laboribus obdormiſcere, & ita conniventem ſomno conſopiri ſempiterno? Quod ſi fiat, melior Ennii quam Solonis oratio. Hic enim noſter,

Nemo me lacrymis decoret, inquit, *nec funera fletu*
Faxit.

At vero ſapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mœrorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Nos vero, ſi quid tale acciderit, ut a deo denuntiatum videatur, ut exeamus e vita, læti & agentes gratias pareamus, emittique nos e cuſtodia & levari vinculis arbitremur, ut aut in æternam & plane in noſtram domum remigremus, aut omni ſenſu moleſtiaque careamus. Sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen ſimus animo, ut horribilem illum diem aliis, nobis fauſtum putemus, nihilque in malis ducamus, quod ſit vel a diis immortalibus, vel a natura parente omnium conſtitutum. Non enim temere nec fortuito ſati & creati ſumus, ſed profecto fuit quædam vis, quæ generi conſuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantlaviſſet omnes labores, tum incideret in mortis malum ſempiternum. Portum potius paratum nobis & perfugium putemus: quo utinam velis paſſis pervehi liceat! Sin reflantibus ventis rejiciemur, tamen eodem paulo tardius referamur neceſſe eſt. Quod autem omnibus neceſſe eſt, idne miſerum eſſe uni poteſt?

Habes epilogum, ne quid prætermiſſum aut relictum putes. AUD. Ego vero. Et quidem fecit etiam iſte me epilogus firmiorem. MAR. Optime, inquam. Sed nunc quidem valetudini tribuamus aliquid. Cras autem, & quot dies erimus in Tuſculano, agamus hæc, & ea potiſſimum, quæ levationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni e philoſophia eſt fructus uberrimus.

TU-

Digitized by Google

TUSCULANARUM
QUÆSTIONUM
LIBER SECUNDUS.

De tolerando dolore.

ARGUMENTUM.

Poſt cohortationem ad philoſophiam diligenter colendam, Latiniſque illuſtrandam literis, cap. 1-3, *ſermo in Tuſculano* de dolore *inſtitutus exponitur. Is inducitur ab exordio de philoſophiæ laudibus*, cap. 4-5. *&* *duobus tanquam capitibus continetur; quorum primum eſt*, Sitne ſummum malum dolor: *alterum*, Si non ſummum, annon malum certe. *Et primum quidem breviter hoc uno argumento refellitur, quod dedecus & turpitudo majus profectò ſit dolore malum*, cap. 5. *In altero autem reliqua conſumitur oratio. Et eſſe quidem magnam hic multorum imbecillitatem docet. Ariſtippum enim Socraticum non dubitaſſe dolorem ſummum malum dicere, quem Epicurus ſecutus ſit. Hieronymum autem Rhodium, ſummum bonum poſuiſſe in vacuitate a dolore. Cæteros præter Zenonem, Ariſtonem, & Pyrrhonem, malum putaſſe. Poetas quoque ab hac opinione non abeſſe, quod inducant ſummos homines in acutis doloribus non viriliter lamentantes*: cap. *6.* 10. *Jam rationes, quibus in frangendis his opinionibus utantur Stoici, contortulas eſſe, decipere magis volentium, aut optantium, quam docentium: verbi cauſa, nihil eſſe malum, quod non ſit turpe, atque vitioſum: neque enim id ignorare quemquam; ſed doleamus, necne, nihil intereſſe, hoc docendum eſſe:* cap. 11. 12. *Melius & verius hoc eſſe: omnia, quæ natura aſpernetur, in malis eſſe; quæ adſciſcat, in bonis. Quo poſito, tamen honeſtum & rectum ita excellere, ut omnia corporis & fortunæ bona ad id minuta videantur, nec ullum malum*

Digitized by Google

cum turpitudinis malo comparandum. Quare cum turpe ſit viro, gemere, ejulare, flere; aut nullam virtutem eſſe, aut contemnendum dolorem. Prudentis porro eſſe nihil facere, quo nihil proficiat, ſed gemitu & lamentationibus non minui dolorem. Temperantiam denique, fortitudinem, juſtitiam, magnitudinemque animi, doloris patientiam deſiderare: cap. 12. *Non autem negare ſe, dolorem eſſe dolorem; quorſum enim opus eſſet fortitudine? ſed eum opprimendum eſſe patientia. Eam autem duobus modis comparari: primo exercitatione & conſuetudine, id quod exempla multorum confirment, tanquam Spartanorum, Marii, gladiatorum, veteranorum militum:* cap. 13-16. *deinde ratione. Et illud Epicuri quidem:* Neglige dolorem; ſi longus, levis; ſi gravis, brevis, *cum non reſpondere ei decreto, quo dolorem ſummum malum putet, tum & obſcurum & falſum eſſe, quod de doloris diuturni levitate, & gravis brevitate dicatur*; cap. 18. *Itaque primum oportere hoc ſibi quemque perſuadere, nihil honeſtius eſſe ac laudabilius, adeoque etiam optabilius, quam ferre dolorem: deinde ſibi ipſum imperare. Nam cum animus ſit in partes tributus duas, alteram rationis participem, alteram expertem; illam huic imperare, tanquam dominum ſervo, hoc eſt, rationem coercere temeritatem oportere. Si ſe turpiter gerat, & gemitibus ac fletibus dedat, amicorum propinquorumque cuſtodiis conſtringendam eſſe. Si autem firmior ſit, tanquam bonum militem admonitu revocandam eſſe ad dignitatem:* cap. 19-20. *Sermone intimo ac tacito eſſe animum confirmandum; ſpecies honeſtas, tanquam Zenonis Eleatæ, Anaxarchi, Calani, eſſe animo proponendas:* cap. 20. *Intentionem etiam adhibendam eſſe, cujus, ut in corpore, ſic in animo magna vis ſit:* cap. 22-23. *Contemnendo adeo levari omnem laborem doloremque:* cap. 24. *Illud denique proponendum animo, amplitudinem animi, quæ maxime emineat contemnendis doloribus, unam eſſe omnium rem pulcherrimam:* cap. 25. *Adhibendam vero eſſe quandam doloris tolerandi æquabilitatem, quæ a ratione & conſilio proficiſcatur. Eos enim, qui conſuetudine tantum aliqua dolorem aliquem ferant, non in omni genere doloris fortes eſſe. Denique hanc frangendi doloris rationem etiam ad alias animi perturbationes leniendas adhiberi poſſe.* Ernestus.

I. Neo-

I. Neoptolemus quidem apud Ennium *philoſophari ſibi* ait *neceſſe eſſe, ſed paucis : nam omnino haud placere*. Ego autem, Brute, neceſſe mihi quidem eſſe arbitror philoſophari : nam quid poſſum, præſertim nihil agens, agere melius? Sed non paucis, ut ille. Difficile eſt enim, in philoſophia pauca eſſe ei nota, cui non ſint aut pleraque, aut omnia. Nam nec pauca, niſi e multis, eligi poſſunt; nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem ſtudio perſequetur. Sed in vita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipſa multum ſæpe proſunt, & ferunt fructus, ſi non tantos, quanti ex univerſa philoſophia percipi poſſunt, tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur. Velut ex ea diſputatione, quæ mihi nuper habita eſt in Tuſculano, magna videbatur mortis effecta contemptio; quæ non minimum valet ad animum metu liberandum. Nam qui id, quod vitari non poteſt, metuit, is vivere animo quieto nullo modo poteſt. Sed qui, non modo quia neceſſe eſt mori, verum etiam quia nihil habet mors, quod ſit horrendum, mortem non timet, magnum is ſibi præſidium ad beatam vitam comparat.

Quanquam non ſumus ignari, multos ſtudioſe contra eſſe dicturos : quod vitare nullo modo potuimus, niſi nihil omnino ſcriberemus. Etenim [1] ſi orationes quas nos multitudinis judicio probari volebamus, (popularis eſt enim illa facultas, & effectus [2] eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperie-

1 *Etenim ſi orationes .... ſed ſi reperiebantur nonnulli*] Eſt ἀνακόλουθον, quod poſt nonnulla παρενθετικῶς interpoſita ſcriptoribus haud eſt inuſitatum. Sic lib. V. Tuſc. cap. 15. *An* dubitas, quin præſtans valetudine, viribus, forma .... *ſi fuerit is qui hæc habet injuſtus, intemperans, timidus* ... dubitabiſne eum miſerum dicere? Iterum cap. 19. Similene putas C. Lælii unum conſulatum fuiſſe, *& eum quidem cum repulſa* ... ſed tamen utrum malles : te, *ſi poteſtas eſſet*, ſemel ut Lælium, conſulem, an, ut Cinnam, quater? Sic & Offic. lib. III. cap. 26. Utile videbatur Ulyſſi .... ſed inſimulant eum tragœdiæ, *ſimulatione inſaniæ militiam ſubterfugere voluiſſe*. Daviſius.

2 *Effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio*] Lambino placet *effectrix eloquentiæ*, quod oratorem excitat aſſenſus auditorum, & magna frequentia. Præterquam vero quod omnes codices receptam firmant lectionem, non tam quid eloquentiam faciat, (licet eam

periebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent, quemque ſperandi ſibi, eundem & bene dicendi finem [3] proponerent, & cum obruerentur copia ſententiarum atque verborum, jejunitatem & famem ſe malle, quam ubertatem & copiam dicerent, (unde erat exortum genus Atticorum, [4] iis ipſis, qui id ſequi ſe profitebantur, ignotum: qui jam conticuere, pæne ab ipſo foro irriſi) quid futurum putamus, cum, adjutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti poſſe videamus? Eſt enim philoſophia paucis contenta judicibus, multitudinem conſulto ipſa fugiens, eique ipſi & ſuſpecta & inviſa: ut vel, ſi quis univerſam velit vituperare, ſecundo id populo facere poſſit: vel, ſi in eam, quam nos maxime ſequimur, conetur invadere, magna habere poſſit auxilia a reliquorum philoſophorum diſciplinis. Nos autem univerſæ philoſophiæ vituperatoribus reſpondimus in Hortenſio.

II. Pro Academia autem quæ dicenda eſſent, ſatis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. Sed tamen tantum abeſt, ut ſcribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus: in ipſa enim Græcia philoſophia tanto in honore nunquam fuiſſet, niſi doctiſſimorum contentionibus diſſenſionibuſque viguiſſet. Quamobrem hortor omnes, qui facere id poſſunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, & perferant in hanc urbem, ſicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, ſtudio atque induſtria ſua majores noſtri tranſtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad ſummum, ut jam, quod natura fert in omnibus fere rebus, ſeneſcat, brevique tempore ad nihilum ventura videatur. Philoſophia naſcatur Latinis quidem literis ex his temporibus, eamque nos adjuvemus: noſque ipſos redargui refellique patiamur. Quod ii ferunt animo iniquo, qui certis quibuſdam deſtinatiſque ſententiis quaſi addicti

eam quoque non ſola pariat audientium approbatio) quam quæ ſit ejus vis, dicendi videtur locus. *Effectus* ergo valere cenſeatur ἀποτέλεσμα, ſeu quod ex eloquentia, velut ex cauſa, proficiſcitur. *Id.*

3 *Finem* proponerent] Forte Cicero ſcripſit *finem ponerent*. Idem.

4 *Atticorum*] Cic. Orat. cap. 7. Quintilian. Inſtit. Orat. XII. 10.

dicti & conſecrati ſunt, eaque neceſſitate conſtricti, ut, etiam quæ non probare ſoleant, ea cogantur conſtantiæ cauſa defendere. Nos, qui ſequimur probabilia, nec ultra quam id quod veriſimile occurrerit, progredi poſſumus, & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia parati ſumus.

Quod ſi hæc ſtudia traducta erunt ad noſtros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum eſt propter eorum multitudinem, qui ſcripſerunt: eadem enim dicuntur a multis; ex quo libris omnia referſerunt. Quod accidet etiam noſtris, ſi ad hæc ſtudia plures confluxerint. Sed eos, ſi poſſumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam diſſerendi elegantia, ratione & via philoſophantur.

III. Eſt enim quoddam genus eorum, qui ſe philoſophos appellari volunt, quorum [5] dicuntur eſſe Latini ſane multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim: ſed quia profitentur ipſi illi, qui eos ſcribunt, ſe neque diſtincte, neque diſtribute, neque eleganter, neque ornate ſcribere; lectionem ſine ulla delectatione negligo. Quid enim dicant & quid ſentiant ii, qui ſunt ab ea diſciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. Quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipſi non laborant, cur legendi ſint, niſi ipſi [6] inter ſe, qui idem ſentiunt, non intelligo. Nam, ut Platonem reliquoſque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti ſunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non ſtudioſiſſime conſectantur: Epicurum autem & Metrodorum non fere præter ſuos quiſquam in manus ſumit: ſic hos Latinos ii ſoli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis autem videtur, quidquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum lectioni decere. Nec, ſi ipſi minus conſequi poſſumus, idcirco minus id ita faciendum eſſe ſentimus.

Itaque mihi ſemper Peripateticorum, Academiæque conſuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes diſſerendi, non ob

5 *Quorum*] Epicureorum. Vide lib. I. cap. 3.

6 *Niſi ipſi inter ſe*] Omnino legerim, *ni- ſi ipſis inter ſe*, quo modo primus emendavit vir doctiſſimus Joan. Clericus. *Daviſ.*

ob eam cauſam ſolum placuit, quod aliter non poſſet, quid in unaquaque re veriſimile eſſet, inveniri; ſed etiam quod eſſet ea maxima dicendi exercitatio: qua princeps uſus eſt Ariſtoteles, deinde eum qui ſecuti ſunt. Noſtra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, inſtituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philoſophorum.

Ad quam nos conſuetudinem a familiaribus noſtris adducti, in Tuſculano, quod datum eſt temporis nobis, in eo conſumpſimus. Itaque cum ante meridiem dictioni operam dediſſemus, ſicut pridie feceramus, poſt meridiem in Academiam deſcendimus. In qua diſputationem habitam non quaſi narrantes exponimus, ſed eiſdem fere verbis, ut actum diſputatumque eſt. Eſt igitur ambulantibus ad hunc modum ſermo ille nobis inſtitutus, & a tali quodam inductus exordio.

AUD. Dici non poteſt, quam ſim heſterna diſputatione tua delectatus, vel potius adjutus. Etſi enim mihi ſum conſcius, nunquam me nimis cupidum fuiſſe vitæ, tamen objiciebatur interdum animo metus quidam & dolor, cogitanti, fore aliquando finem hujus lucis, & amiſſionem omnium vitæ commodorum. Hoc genere moleſtiæ ſic, mihi crede, ſum liberatus, ut nihil minus curandum putem.

IV. MAR. Minime mirum id quidem. Nam efficit hoc philoſophia, medetur animis, inanes ſollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. Sed hæc ejus vis non idem poteſt apud omnes: tum valet multum, cum eſt idoneam complexa naturam. Fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut eſt in vetere proverbio, ſed multo magis ratio, quæ quibuſdam quaſi præceptis confirmat vim fortitudinis. Te natura excelſum quendam videlicet, & altum, & humana deſpicientem genuit. Itaque facile in animo forti contra mortem habita inſedit oratio. Sed hæc eadem num cenſes apud eos ipſos valere, niſi admodum paucos, a quibus inventa, diſputata, conſcripta ſunt? Quotus enim quiſque philoſophorum invenitur, qui ſit ita moratus, ita animo ac vita conſtitutus, ut ratio poſtulat? qui diſciplinam ſuam, non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem vitæ putet? qui obtemperet i-

pſe

Digitized by Google

pſe ſibi, & decretis ſuis pareat? Videre licet alios tanta levitate & jactatione, iis ut fuerit non didiciſſe melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos libidinum ſervos: ut cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. Quod quidem mihi videtur eſſe turpiſſimum. Ut enim, ſi grammaticum ſe profeſſus quiſquam, barbare loquatur, aut ſi abſurde canat is, qui ſe haberi velit muſicum, hoc turpior ſit, quod in eo ipſo peccet, cujus profitetur ſcientiam: ſic philoſophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior eſt, quod in officio, cujus magiſter eſſe vult, labitur, artemque vitæ profeſſus, delinquit in vita.

V. AUD. Nonne verendum igitur, ſi eſt ita, ut dicis, ne philoſophiam falſa gloria exornes? Quod eſt enim majus argumentum, nihil eam prodeſſe, quam quoſdam perfectos philoſophos turpiter vivere? MAR. Nullum vero id quidem argumentum eſt. Nam ut agri non omnes frugiferi ſunt, qui coluntur, falſumque [7] illud ac improbe,

Etſi in ſegetem ſunt deteriorem datæ
Fruges, tamen ipſæ ſuapte natura enitent:

ſic animi non omnes culti fructum ferunt. Atque, ut in eodem ſimili verſer, ut ager, quamvis fertilis, ſine cultura fructuoſus eſſe non poteſt: ſic ſine doctrina animus. Ita eſt utraque res ſine altera debilis. Cultura autem animi philoſophia eſt: hæc extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad ſatus accipiendos, eaque mandat his, &, ut ita dicam, ſerit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut cœpimus. Dic, ſi vis, de quo diſputari velis.

AUD. Dolorem exiſtimo maximum malorum omnium. MAR. Etiamne majus, quam dedecus? AUD. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de ſententia eſſe dejectum. MAR. Magis eſſet pudendum, ſi in ſententia perma-

7 *Falſumque illud ac improbe*] Falſam quidem eſſe ſententiam illam video, improbitatis nullam in ea ſignificationem reperire poſſum. In vetere libro, quem habeo, ita legitur: *Falſumque illud ac improbæ*; ex qua depravata ſcriptura conjecturam feci, ita legendum eſſe: *Falſumque illud Accii*, *Probæ & ſi in ſegetem* &c. Ut Cicero & poetam nominaverit, qui id dixerat; & præcepta philoſophiæ, non ſimpliciter cum ſeminibus, ſed cum probis & lectis ſeminibus compararit. Muret. *Var. Lect.* XVI. 20.

neres. Quid enim minus eſt dignum, quam tibi pejus quidquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? Quæ ut effugias, quis eſt non modo non recuſandus, ſed non ultro appetendus, ſubeundus, excipiendus dolor? AUD. Ita prorſus exiſtimo. Quare ne ſit ſane ſummum malum dolor: malum certe eſt. MAR. Videſne igitur, quantum, breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? AUD. Video plane: ſed plus deſidero. MAR. Experiar equidem: ſed magna res eſt, animoque mihi opus eſt non repugnante. AUD. Habebis id quidem. Ut enim heri feci, ſic nunc rationem, quo ea me cumque ducet, ſequar.

VI. MAR. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de variis diſciplinis philoſophorum loquar. Quorum princeps & auctoritate & antiquitate Socraticus Ariſtippus non dubitavit ſummum malum dolorem dicere. Deinde ad hanc enervatam muliebremque ſententiam ſatis docilem ſe Epicurus præbuit. Hunc poſt Rhodius Hieronymus, dolore vacare, ſummum bonum dixit; tantum in dolore duxit mali. Cæteri, præter Zenonem, Ariſtonem, Pyrrhonem, idem fere, quod modo tu: malum illud quidem, ſed alia pejora.

Ergo id quod natura ipſa & quædam generoſa virtus ſtatim reſpuit, ne dolorem ſummum malum diceres, oppoſitoque dedecore ſententia depellerere, in eo magiſtra vitæ philoſophia tot ſecula permanet [8]. Quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipſci cum dolore corporis velit, qui dolorem ſummum malum ſibi eſſe perſuaſerit? Quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, ſi id ſummum malum eſſe decreverit? Quis autem non miſer non modo tunc, cum premetur ſummis doloribus, ſi in his eſt ſummum malum, ſed etiam cum ſciet id ſibi poſſe evenire? Et quis eſt, cui non poſſit? Ita fit, ut omnino nemo eſſe poſſit beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, *cui corpus bene conſtitutum ſit, & exploratum*

8 *Permanet.*] Ita Gruterus: ſed Victorius interrogative, *permanet?* Totam autem hanc *ſ...m* ſic refingit vir magnus, qui mox honoris cauſa nominabitur: *Ergo, ſi quod natura ipſa, & quædam generoſa virtus ſtatim reſpuit, ne dolorem ſummum malum diceres ... in eo magiſtra vitæ philoſophia permanet: quod huic officium* &c. *Baker.*

ratum ita ſemper fore: quis autem eſt iſte, cui id exploratum poſſit eſſe?

VII. Epicurus vero ea dicit, ut mihi quidem riſus captare videatur. Affirmat enim quodam loco, *Si uratur ſapiens, ſi crucietur;* exſpectas fortaſſe dum dicat: patietur, perferet, non ſuccumbet. Magna mehercule laus, & eo ipſo, per quem juravi, Hercule digna: ſed Epicuro homini aſpero & duro non eſt hoc ſatis. In Phalaridis tauro ſi erit, dicet, *quam ſuave eſt hoc! quam hoc non curo!* Suave etiam? an parum eſt, ſi non amarum? At id quidem illi ipſi, qui dolorem malum eſſe negant, non ſolent dicere, cuiquam ſuave eſſe cruciari: aſperum, difficile, odioſum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui ſolum hoc malum dicit & malorum omnium extremum, ſapientem cenſet id ſuave dicturum.

Ego a te non poſtulo, ut dolorem eiſdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, ut ſcis, voluptarius. Ille dixerit ſane idem in Phalaridis tauro, quod, ſi eſſet in lectulo. Ego tantam vim non tribuo ſapienti contra dolorem. Sit fortis in perferendo, officio ſatis eſt: ut lætetur etiam, non poſtulo. Triſtis enim res eſt ſine dubio, aſpera, amara, inimica naturæ, ad patiendum tolerandumque difficilis.

Adſpice Philoctetam: cui concedendum eſt gementi: ipſum enim Herculem viderat in Œta magnitudine dolorum ejulantem. Nihil igitur hunc virum ſagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum conſolabantur,

Cum e viperino morſu venæ viſcerum
Veneno imbutæ tetros cruciatus cierent.

Itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

Heu quis ſalſis fluctibu' mandet
Me ex ſublimi vertice ſaxi!
Jam jam abſumor: conficit animam
Vis vulneris, ulceris æſtus.

Difficile dictu videtur, eum non in malo eſſe, & magno quidem, qui ita clamare cogatur.

VIII. Sed videamus Herculem ipſum, qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipſa morte quærebat. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit! cui cum Dejanira ſanguine Centauri tinctam tunicam induiſſet, inhæſiſſetque ea viſceribus, ait ille,

O multa [9] *dictu gravia, perpeſſu aſpera,*
Quæ corpore exantlavi, atque animo pertuli!
Nec mihi Junonis terror implacabilis,
Nec tantum invexit triſtis Euryſtheus mali,
Quantum una vecors Oenei partu edita.
Hæc me irretivit veſte furiali inſcium,
Quæ lateri inhærens morſu lacerat viſcera,
Urgenſque graviter pulmonum haurit ſpiritus.
Jam decolorem ſanguinem omnem exſorbuit:
Sic corpus clade horribili abſumptum extabuit.
Ipſe illigatus peſte interimor textili.
Hos non hoſtilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato [10] *impetu*
Centaurus ictus corpori inflixit [11] *meo,*
Non Graia vis, non barbara ulla immanitas,
Non ſæva terris gens relegata ultimis,
Quas peragrans, undique omnem hinc feritatem expuli:
Sed fœminea [a] *vi, fœminea interimor manu.*
O nate, vere hoc nomen uſurpa patri,
Nec me occidentem matris ſuperet caritas.
Huc arripe ad me manibus abſtractam piis.
Jam cernam, mene an illam potiorem putes.
Perge, aude, nate, illacryma patris peſtibus:
Miſerere. Gentes noſtras flebunt miſerias.

Heu

9 *O multa dictu*] Qui hos verſus Accii eſſe, non Ciceronis putant, H. Stephanus, *in Trachin.* Sophoclis, & G. J. Voſſius, *in Fragm. veter. Tragic.* nihil afferunt, quo dictum confirment; & eo refelluntur, quod Cicero, ubi alienos deſcribit verſus, non ſolet niſi pauculos, & qui ad rem faciant. Locum hunc totum expreſſit Ovidius, *Met.* IX. 165. *& ſeq.* Idem.

10 *Biformato impetu Centaurus.*] Eadem figura, quæ poetis familiaris, dixit Horatius *crines* Paridis *adulteros*. Cicero ipſe: *barbara immanitas*, id eſt, *barbarorum*. Idem.

11 *Inflixit*] Vict. Man. Grut. *infixit*. Qui negavit Latinum hoc eſſe, non meminerat hujus Virgiliani, Æneid. IV. 689. *Infixum ſtridet ſub pectore vulnus*. Idem.

a Lamb. *vir*

Digitized by Google

Heu [b] *virginalem me ore ploratum edere,*
Quem vidit nemo ulli ingemiſcentem malo!

IX. *Sic fœminata virtus afflicta occidit.*
Accede, nate, aſſiſte, miſerandum aſpice
Eviſceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti: tuque Cæleſtum ſator,
Jace, obſecro, in me vim coruſcam fulminis.
Nunc, nunc dolorum anxiferi torquent vertices:
Nunc ſerpit ardor. O ante victrices manus,
O pectora, o terga, o lacertorum tori!
Veſtrone preſſu quondam Nemeæus leo
Frendens efflavit graviter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam [c] *tetram, mactata excetra,*
Placavit: hæc bicorporem afflixit manum:
Erymanthiam hæc vaſtificam abjecit belluam:
Hæc a Tartarea tenebrica abſtractum plaga
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obſervantem arborem.
Multa alia victrix noſtra luſtravit manus,
Nec quiſquam e noſtris ſpolia cepit laudibus.

Poſſumuſne nos contemnere dolorem, cum ipſum Herculem tam intoleranter dolere videamus?

X. Veniat Æſchylus, non poeta ſolum, ſed etiam Pythagoreus: ſic enim accepimus. Quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum [12] Lemnium,

Unde ignem [13] *cluet mortalibus*
Clam divis doctu' Prometheus
Clepſiſſe dolo, pœnaſque Jovi
Fato expendiſſe ſupremo.

Has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucaſum hæc dicit,

Titanum ſoboles, ſocia noſtri ſanguinis,
Generata cælo, adſpicite religatum aſperis

Vin-

b Idem. *virginali more*
c Idem. *Lernam, tetra*
12 *Furtum Lemnium*] De quo Plato in Protagora.
13 *Unde ignem*] Videntur hi verſus expreſſi ex Prometheo Æſchyli, verſ. 7. 8. 9. *Buherius.*

Vinctumque ſaxis, navem ut horriſono freto
Noctem paventes timidi adnectunt navitæ.
Saturnius me ſic infixit Jupiter,
Joviſque numen Mulcibri adſcivit manus.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inſerens,
Perrupit artus: qua miſer ſolertia
Tranſverberatus, caſtrum hoc furiarum incolo.
Jam tertio me quoque funeſto die,
Triſti advolatu, aduncis lacerans unguibus
Jovis ſatelles paſtu dilaniat fero.
Tum jecore opimo farta & ſatiata affatim
Clangorem fundit vaſtum, & ſublime advolans
Pinnata [14] *cauda noſtrum adulat ſanguinem.*
Cum vero adeſum inflatu renovatum eſt jecur,
Tum rurſus tetros avida ſe ad paſtus refert.
Sic hunc cuſtodem mœſti cruciatus alo:
Qui me perenni vivum fœdat miſeria.
Namque, ut videtis, vinclis conſtrictus Jovis,
Arcere nequeo diram volucrem a pectore.
Sic me ipſe viduus peſtes excipio anxias,
Amore mortis terminum anquirens mali.
Sed longe a leto numine aſpellor Jovis.
Atque hæc vetuſta ſeclis glomerata horridis,
Luctifica clades noſtro infixa eſt corpori:
E quo liquatæ ſolis ardore excidunt
Guttæ, quæ ſaxa aſſidue inſtillant Caucaſi.

XI. Vix igitur poſſe videmur ita affectum non miſerum dicere: & ſi hunc miſerum, certe dolorem malum. AUD. Tu quidem adhuc meam cauſam agis. Sed hoc mox videro. Interea unde iſti verſus? Non enim agnoſco. MAR. Dicam hercle. Etenim recte requiris. Videſne abundare me otio? AUD. Quid tum? MAR. Fuiſti ſæpe, credo, cum Athenis eſſes,

14 *Pinnata cauda noſtrum adulat ſanguinem.*] Lingua etiam *adulant* canes, vel adulantur, & lingendis vulneribus, ſanguinem non exprimunt, ſed ſiſtunt. De corde & jecinore Promethei *quantum* Jovis ſatelles *die ederat*, inquit Hyginus, *Fabul.* 144. *tantum nocte recreſcebat*: eo neceſſe erat ſiſti *ſanguinem*; quod præſtabat aquila cum *adulans pinnata cauda*. Anon. Plura in hos ipſos verſus Turnebus, Adverſ. II. 9.

eſſes , in ſcholis philoſophorum . AUD. Vero , ac libenter quidem . MAR. Animadvertebas igitur , etſi tum nemo erat admodum copioſus , verumtamen verſus ab his admiſceri orationi . AUD. Ac multos quidem a Dionyſio Stoico . MAR. Probe dicis . Sed is quaſi dictata , nullo delectu , nulla elegantia . Philo noſter & proprium [15] numerum , & lecta poemata , & loco adjungebat . Itaque poſtquam adamavi hanc quaſi ſenilem declamationem , ſtudioſe equidem utor noſtris poetis [16] . Sed , ſicubi illi defecerunt , verti ipſe multa de Græcis , ne quo ornamento in hoc genere diſputationis careret Latina oratio .

Sed videſne , poetæ quid mali afferant ? Lamentantes inducunt fortiſſimos viros : molliunt animos noſtros : ita ſunt deinde dulces , ut non legantur modo , ſed etiam ediſcantur . Sic ad malam domeſticam diſciplinam vitamque umbratilem & delicatam cum acceſſerunt etiam poetæ , nervos omnis virtutis elidunt . Recte igitur a Platone educuntur ex ea civitate , quam finxit ille , cum mores optimos & optimum reipublicæ ſtatum exquireret . At vero nos , docti ſcilicet a Græcia , hæc & a pueritia legimus , & diſcimus : hanc eruditionem liberalem & doctrinam putamus .

XII. Sed quid poetis iraſcimur ? Virtutis magiſtri philoſophi inventi ſunt , qui ſummum malum dolorem dicerent . At

tu

15 *Et proprium numerum*] Has voces Daviſius uncinis cinxit veluti ſpurias , & amputandas. Eſt tamen ſine illis manca & parum concinna oratio . Si quid habet caliginis , conabor depellere . Duos Cicero philoſophos , Dionyſium Stoicum , & Philonem Academicum , quos Athenis audiverat , eorumque ſtylum , & explicandæ publicis dictionibus philoſophiæ rationem comparat . Uterque admiſcebat verſus orationi . *Sed is quaſi dictata* . Phraſis per ellipſin mutila ; ſed quam facile ſupplet qui ſcit qua de re agatur . *Dictata* hoc loco ſic intelligi decet , quemadmodum in iſtis de Fin. I. 4. *Iiſdem de rebus ſemper quaſi dictata decantare* . De Nat. Deor. I. 26. *Iſta tamen a vobis tanquam dictata redduntur* . Hoc itaque dicit Cicero : Dionyſius , ut Stoicus , nullum ſequens florem orationis, ita dicebat, *quaſi dictata* redderet ; nullum adhibebat delectum , nullam elegantiam aſpergebat . Philo adjungebat verbis & verſibus proprium numerum ; ſeligebat poemata , e quibus verſus excerperet , & excerptos collocabat eleganter *loco* idoneo . Dionyſius non adjungebat *proprium numerum* , quoniam *quaſi dictata* reddebat . *Anonym.*

16 *Noſtris poetis*] Victorius & Gruterus ſic legunt , ac diſtinguunt , *noſtris poetis , ſed ſicubi illi defecerunt . Verti enim multa* &c. Ut hoc voluerit Cicero : uti ſe ſtudioſe quidem Latinis poetis ; ſed tunc tantum , cum e Græcis nihil ſuppetit . Multa enim a ſe verſa eſſe de Græcis , quæ ornandæ adhibeat Latinæ orationi . Pro ea quam recepimus lectione ſtant Manutius & Lambinus , ex qua elicitur ſenſus item commodus , & apertus . *Olivetus* .

Digitized by Google

tu adoleſcens, cum id tibi paulo ante dixiſſes videri, rogatus a me, etiamne majus quam dedecus, verbo de ſententia deſtitiſti. Rogo hoc idem Epicurum: majus dicet eſſe malum, mediocrem dolorem, quam maximum dedecus. In ipſo enim dedecore mali nihil eſſe, niſi ſequantur dolores. Quis igitur Epicurum ſequitur dolor, cum hoc ipſum dicit, ſummum malum eſſe dolorem, quo dedecus majus a philoſopho nullum exſpecto? Quare ſatis mihi dediſti, cum reſpondiſti, majus tibi videri malum, dedecus, quam dolorem. Hoc ipſum enim ſi tenebis, intelliges, quam ſit obſiſtendum dolori. Nec tam quærendum eſt, dolor malumne ſit, quam firmandus animus ad dolorem ferendum.

Concludunt ratiunculis Stoici, cur non ſit malum: quaſi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis, Zeno? Nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum eſſe negas, capior [17], & ſcire cupio, quo modo id, quod ego miſerrimum exiſtimem, ne malum quidem ſit. Nihil eſt, inquit, malum, niſi quod turpe atque vitioſum eſt. Ad ineptias redis. Illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non eſſe nequitiam: deſine id me docere: hoc doce, doleam, necne doleam, nihil intereſſe. Nunquam quidquam, inquit, ad beate quidem vivendum, quod eſt in una virtute poſitum: ſed eſt tamen rejiciendum. Cur? Aſperum eſt, contra naturam, difficile perpeſſu, triſte, durum.

XIII. Hæc eſt copia verborum, quod omnes uno verbo malum appellamus, id tot modis poſſe dicere. Definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis aſperum, contra naturam, vix quod ferri tolerarique poſſit: nec mentiris: ſed re ſuccumbere non oportebat, verbis gloriantem, dum nihil bonum, niſi quod honeſtum; nihil malum, niſi quod turpe. Optare hoc quidem eſt, non docere. Illud & melius, & verius: omnia, quæ natura adſpernatur, in malis eſſe; quæ adſciſcat, in bonis. Hoc poſito, & verborum concertatione ſublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur iſti, quod

17 *Capior*.] Hic agit Cicero partes hominis, qui amet perſuaderi ſibi, in dolore malum non eſſe. Itaque *capior* perinde valet ac ineſcor. *Paſſeratius*.

quod honeſtum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, ut omnia præterea, quæ bona corporis & fortunæ putantur, perexigua & minuta videantur: ne malum quidem ullum, nec, ſi in unum locum collata ſunt omnia, cum turpitudinis malo comparanda.

Quare, ſi, ut initio conceſſiſti, turpitudo pejus eſt quam dolor: nihil eſt plane dolor. Nam dum tibi turpe nec dignum viro videbitur, gemere, ejulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum honeſtas, tum dignitas, tum decus aderit: tuque in ea intueberis, te continebis: cedet profecto virtuti dolor, & animi inductione langueſcet. Aut enim nulla virtus eſt, aut contemnendus omnis dolor. Prudentiamne vis eſſe, ſine qua ne intelligi quidem ulla virtus poteſt? Quid ergo ea? Patieturne te quidquam facere nihil [18] proficientem & laborantem? An temperantia ſinet te immoderate facere quidquam? An coli juſtitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commiſſa, prodente conſcios, multa officia relinquente? Quid? fortitudini comitibuſque ejus, magnitudini animi, gravitati, patientiæ, rerum humanarum deſpicientiæ, quo modo reſpondebis? Afflictuſne, & jacens, & lamentabili voce deplorans, audies, O virum fortem! Te vero ita affectum, ne virum quidem dixerit quiſquam. Amittenda igitur fortitudo eſt, aut ſepeliendus dolor.

XIV. Ecquid ſcis igitur, ſi quid de Corinthiis tuis amiſeris, poſſe habere te reliquam ſupellectilem ſalvam: virtutem autem ſi unam amiſeris: etſi amitti non poteſt virtus: ſed ſi unam confeſſus fueris te non habere, nullam te eſſe habiturum? Num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, num humana contemnentem [19] potes

18 *Nihil proficientem, & laborantem?*] Inepta ſane oratio, ut nihil ſupra. Omnino dicendum erat, mutato ordine, *Patieturne te quidquam facere, laborantem, & nihil proficientem?* Hoc quidem ferri poſſet, ut illud Tuſc. I. 5.

Sudant ... neque proficit hilum.

Verum, cum omnia exemplaria hunc verborum ordinem ſervent, pro certo habeo vocabulum excidiſſe, & reponendum, *Nihil proficientem*, & fruſtra *laborantem*. Quod & jam video Lambinum occupaviſſe; ſed ejus conjecturæ ne mentionem quidem facere dignatus eſt Gebhardus. *Bentleius.*

19 *Potes dicere*] Varias lectiones textui ſubjunximus. At novam, eamque ingenioſam proponit conjecturam eruditus Bentlejus: *num humana contemnentem potes te dicere? aut Philoctetam illum: a te enim malo* diſcedere.

tes [a] dicere Prometheum, aut Philoctetam: illos enim malo, quam te. Sed ille certe non fortis, qui jacet in lecto humido,

Quod ejulatu, queſtu, gemitu, fremitibus,
Reſonando, [b] *mutum* [20] *flebiles voces refert.*

Non ego dolorem, dolorem eſſe nego. Cur enim fortitudo deſideratur? Sed eum opprimi dico ſapientia, ſi modo eſt aliqua patientia: ſi nulla eſt [21], quid exornamus philoſophiam? aut quid ejus nomine glorioſi ſumus? Pungit dolor. Vel fodiat ſane. Si nudus es, da jugulum. Sin tectus Vulcaniis armis, id eſt, fortitudine, reſiſte. Hæc enim te, niſi ita facies, cuſtos dignitatis, relinquet & deſeret.

Cretum quidem leges, (quas ſive Jupiter, ſive Minos ſanxit, de Jovis quidem ſententia, ut poetæ ferunt) itemque Lycurgi, laboribus erudiunt juventutem, venando, currendo, eſuriendo, ſitiendo, algendo, æſtuando. Spartæ vero pueri ad aram ſic verberibus accipiuntur, ut multus e viſceribus ſanguis exeat; nonnunquam etiam, ut, cum ibi eſſem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamavit unquam, ſed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri poſſunt, viri non poterunt? & mos valet, ratio non valebit?

XV. Intereſt aliquid inter laborem & dolorem. Sunt finitima omnino, ſed tamen differt aliquid. Labor eſt functio quædam

a Vict. Grut. *dicere aut Philoctetam illum? A te enim mala diſcere.* Sed Man. *dicere Prometheum, aut Philoctetam illum, (quam te enim mala dicere; ſed ille certe non fortis) qui*

20 *Mutum*] *Mutum*, inquit, *ſaxum refert flebiles voces;* quia Philoctetæ ejulatibus reſonat. Hoc pulchrum eſt, & poeta dignum; hic antitheton eleganter adhibetur. Quod ſi *mutum*, ut ſane eſt, pro vera lectione eſt amplectendum, ſequitur, ut pro *qui* legendum ſit *quod*, ut vel hoc loco Petrenſis tuus præfert. Ergo *lecta*, ſi vera ea lectio eſt, erit neutro genere a *lectum*, ut Græcis λέκτρον. Sic Digeſt. xxxiv. 2. 19. *Lectum plane argenteum argenti appellatione non continetur.* Quamobrem totus locus ſic conſtituendus eſt; *Sed ille certe non fortis, qui*
jacet in lecto humido
Quod *ejulatu, queſtu, gemitu, fremitibus*
Reſonando, mutum *flebiles voces refert.*
Nam illud *lecto humido* non Ciceronis eſſe, ſed poetæ, ipſa dictio ſatis indicat. Lectum autem humidum eſt plane *ſaxum illud Lemnium*, quo Philoctetes procumbens omnia complebat queſtu & gemitu. *Bentleius.*

b Vict. Man. Grut. *multum*

21 *Si nulla eſt, quid exornemus philoſophiam*] Aliquanto venuſtius, mea quidem ſententia, legitur apud Nonium: *Sin nulla eſt, quid exornamur philoſophia?* Damus enim nos philoſophiæ exornandos, ut fortiter dolorem ferre poſſimus: quam hic eſſe Ciceronis mentem apparet. Si nulla eſt, inquit, patientia, fruſtra excolimur præceptis philoſophiæ, fruſtraque præclarum philoſophi nomen ambimus. *Paſſer.*

Digitized by Google

dam vel animi, vel corporis, gravioris operis & muneris: dolor autem motus aſper in corpore, alienus a ſenſibus. Hæc duo Græci illi, quorum copioſior eſt lingua quam noſtra, uno nomine appellant πόνον. Itaque induſtrios homines, illi ſtudioſos, vel potius amantes doloris appellant: nos commodius laborioſos. Aliud eſt enim laborare: aliud dolere. O verborum inops interdum, quibus abundare te ſemper putas, Græcia! Aliud, inquam, eſt dolere, aliud laborare. Cum varices ſecabantur C. Mario, dolebat. Cum æſtu magno ducebat agmen, laborabat. Eſt inter hæc tamen quædam ſimilitudo. Conſuetudo enim laborum, perpeſſionem dolorum efficiet faciliorem. Itaque illi, qui Græciæ formam rerumpublicarum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt. Quod Spartiatæ etiam in fœminas tranſtulerunt: quæ cæteris in urbibus, molliſſimo cultu, parietum umbris occuluntur. Illi autem voluerunt

Nihil horum ſimile eſſe apud Lacænas virgines:
Quibu' magi' palæſtra, Eurotas, ſol, pulvis, labos,
Militia ſtudio eſt, quam fertilitas [22] *barbara.*

Ergo his laborioſis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam. Impelluntur, feriuntur, abjiciuntur, cadunt: & ipſe labor quaſi callum quoddam obducit dolori.

XVI. Militiam [23] vero noſtram dico, non Spartiatarum,

 quo-

22 *Fertilitas barbara*] *Barbara*, Phrygia, Aſiatica. In illis enim gentibus fœminæ non alio, laudabili certe, quam quærendorum liberum ſtudio tenentur. Vide Serv. *in II. Æneid.* 501. & 504. *Paſſer.* Lego:

Apud Lacænas virgines,
Queis *magi' palæſtræ, Eurotas, ſol, pulvis*, labor
Militiæ *ſtudio eſt, quam* teneritas *barbra*. Buherius.

23 *Militiam vero noſtram*] Ita principes noſtræ quatuor editiones. Sed bene admonuit Thomas Wopkenſius, parentheſi eſſe diſtinguenda quædam, hoc modo: *Militiam vero (noſtram dico, non Spartiatarum* &c.) *noſtri exercitus primum unde nomen habeant, videt.* „ Sermonem, inquit, ſic inſtituebat „ Tullius, ut ſi dicturus fuiſſet, *Militiam*, „ *unde nomen habeat*, *vides*, id eſt, unde „ militia nomen habeat, vides. Sed facta „ quadam orationis digreſſione, ab incepto „ ſuo tranſverſus velut abripitur; idque ut „ reſumat, non eandem *militiæ* vocem re„ petit, ſed ſynonymam *exercituum*: quod „ ἀνακόλουθον, poſt multos alios, optime il„ luſtravit Daviſius ad hujus libri cap. 1. „ Hæc igitur Mſſ. lectio omnino mihi pla„ cet, quamvis contra illam inſurrexerint „ literatores eruditiſſimi. „ Hactenus Wopkenſius. Quis autem ſit ille, vivat, an vixerit, equidem neſcio. Hoc ſcire videor certe, ipſum eſſe inſignem ac peritum inter paucos grammaticum. *Tullianae* eius *Lectiones*, Amſtelodami non ita pridem editas, nec raro, nec ſegniter evolvant ii omnes, quibus Cicero noſter placet; quique ad eum contra Daviſios ac Bentlejos defendendum, ſibi arma comparare velint. Pauca ego tamen

quorum procedit ad modum [24] ad tibiam, nec adhibetur ulla ſine anapæſtis pedibus hortatio. Noſtri exercitus primum unde nomen habeant vides: deinde qui labor & quantus agminis, ferre plus dimidiati menſis cibaria: ferre, ſi quid ad uſum velint: ferre vallum. Nam ſcutum, gladium, galeam, in onere noſtri milites non plus numerant quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis eſſe dicunt. Quæ quidem ita geruntur apte, ut, ſi uſus ferat [25], abjectis oneribus, expeditis [26] armis, ut membris, pugnare poſſint. Quid exercitatio legionum? Quid? ille curſus, concurſus, clamor, quanti laboris eſt? Ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. Cur? Tantum intereſt inter novum & veterem exercitum, quantum experti ſumus. Ætas tironum plerumque melior: ſed ferre laborem, contemnere vulnus, conſuetudo docet. Quin etiam videmus ex acie efferri ſæpe ſaucios, & quidem rudem illum & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpiſſimos edere. At vero ille exercitatus & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modo requirens, a quo obligetur,

O Patrocle, (inquit) *ad vos adveniens auxilium & veſtras manus peto,*
Priuſquam oppeto malam peſtem, mandatam hoſtili manu:

Neque

men a Wopkenſio deſcribo: quia, cum in coarguendis Daviſii flagitiis fere verſetur, in hac vero editione flagitia hæc non compareant; Wopkenſii animadverſiones neque uſum habebant, neque locum, ubi nullæ tales corruptelæ ſunt. Id ago ut intelligatur Cicero; non ut lector de verbis ejus ſenſuve litigantium grammaticorum concertationibus interſit. *Olivetus*.

24 *Ad modum ad tibiam*] J. F. Gronovius, Obſervat. lib. III. cap. 6. legendum conjecit, *quorum procedit* mora *ad tibiam*, quod *mora* Lacedæmoniorum cohors dicta ſit, ut patet ex Cornelii Nepotis Iphicr. cap. 2. Joannes autem Buherius, manuſcripto quodam libro innixus, *quorum procedit* motus *ad tibiam*. Alii diſtinguunt, *ad modum*, *ad tibiam*, ut *modus* & *tibia* ſint quaſi ſynonyma. *Idem*.

25 *Feret*] Vict. Man. Grut. *foret*. Lamb. *ferat*. Iſtud autem *feret*, a typographis noſtris proficiſcitur. Qui Lambino an fuerint infeliciores, diſpiciant critici. Ego, ſi res in integro eſſet, juberem edi *foret*: nulla tamen alia ratione adductus, niſi quod a majori editorum parte diſcedere, ſine cauſa, non placet. *Idem*.

26 *Expeditis armis* &c.] Notum eſt, adjectiva uſurpari ſæpe pro adverbiis, quod vis in utriſque inſit ſignificandi modum aliquem certum vel rei, vel actionis. Hic ergo ait Cicero Romanos milites uti armis tam expedite, quam membris. *Paſſerat*.

Digitized by Google

Neque ſanguis ullo potis eſt pacto profluens conſiſtere,
Si qua ſapientia magis veſtra devitari mors poteſt.
Nam Æſclapii liberorum ſaucii opplent porticus:
Non poteſt accedi.

XVII. Certe Eurypylus [27] hic quidem eſt. Hominem exercitatum! ubi tantum luctus continuatur? Vide, quam non flebiliter reſpondeat: rationem etiam afferat, cur æquo animo ſibi ferendum ſit:

Qui alteri exitium parat,
Eum ſcire oportet ſibi paratam peſtem ut participet parem.

Abducet Patrocles, credo, ut collocet in cubili, ut vulnus obliget, ſi quidem homo eſſet. Sed nihil vidi minus. Quærit enim, quid actum ſit:

Eloquere: res Argivum prælio ut ſe ſuſtinet.

Non

27 *Certe Eurypylus hic quidem eſt*] Ἥρως διοτρεφὲς, Iliad. Λ. 818. *Hominem exercitatum!* En veteranum militem, uſu atque exercitatione dotatum: orationem agnoſco dignam heroe: non plorat, non lamentatur, ut inexpertus faceret: remedia non aſpernatur; quod eſſet furioſi. Medicum modo requirit, qui vulnera obliget. *Idem*. Hæc tam ſcabra, tam aſpera & confragoſa quis Tullio aſcribere audeat? Variant codices miris modis: ex quibus tu poſt alios aliquid extundere conatus es: ſed, niſi fallor, vix tibi ipſe ſatisfeciſti. Nimirum hæc verba ſunt, non Ciceronis, ſed poetæ illius, quæ manca & imperfecta adducit, ut & plura infra. Nam illa, *Certe Eurypylus hic quidem eſt*, ſi Ciceroni affingis, putidiſſima ſunt. Quis enim tunc hoc neſciverit, cum integra poetæ fabula manibus vulgi terebatur? Ergo Patrocles hæc loquitur apud Tragicum, ubi facie & voce agnovit Eurypylum vulneratum ad Achillis tentorium accedere: & ſic collocanda ſunt;

Certe *Eurypylus* ... hic quidem eſt;
Hominem exercitum ....

Ubi tantum luctus continuatur, vide quam non flebiliter reſpondeat. Duo illa verba ex longa illa & luctuoſa ῥήσει adducit: reliqua, ut tum nota, omittit. Et *vide*, inquit, quam non flebiliter Eurypylus reſpondeat longæ illi Patroclis orationi, qua ipſum letali vulnere ictum commiſerabatur. *Bentl.* Jam nihil ſcabrum, nihil hiulcum, ſi paucis mutatis, vel alio quidem ordine diſpoſitis legas: *Certe Eurypylus hic quidem eſt. Abducet Patrocles, credo, ut collocet in cubili, & vulnus obliget, ſi quidem homo eſſet. Sed nihil vidi minus. Quærit enim, quid actum ſit?*

PAT. Eloquere, res Argivorum prælio ut ſe ſuſtinet?
EUR. Non pote tantum effari dictis, quantum factis ſuppetit
His laboris. Quieſce igitur, & vulnus obliga. *PAT*. Tace.

Etiamſi Eurypylus poſſet, non poſſet Æſopus.

EUR. Ubi fortuna Hectoris
Noſtram acrem aciem inclinatam,

Et cætera explicat in dolore. Sic eſt enim intemperans militaris in forti viro gloria. O hominem exercitatum! Ubi tamen luctus continuatur, vide quam non flebiliter reſpondeat; rationem etiam afferat, cur æquo animo ſibi ferendum ſit:

Qui alteri exitium parat, ſibi
Eum ſcire oportet paratam, peſtem ut participet parem.

Ergo hæc veteranus, &c. *Buherius*. Sic reſcribo: *Ubi tantum luctus continuatur, vide, quam non flebiliter reſpondeat*] Loci hujus ſententiam turbavit hactenus, ni fallor, nota interrogationis poſt verbum *continuatur* importune collocata. Neque enim interrogat Cicero, ſed memorat quid in vetere ſit fabula, unde Eurypylum producit & Patroclum, ambos heroas, in quibus demonſtret, quantum conſuetudo & exercitatio ad tolerandum dolorem faciat. *Anonymus*.

Non poteſt [28] effari tantum dictis, quantum factis ſuppetit laboris.

Quieſce igitur, & vulnus alliga.

Etiam ſi Eurypylus poſſet, non poſſet Æſopus.

Ubi fortuna Hectoris

Noſtram acrem aciem inclinatam ....

& cætera explicat in dolore. Sic eſt enim intemperans militaris in forti viro gloria. Ergo hæc veteranus miles facere poterit: doctus vir ſapienſque non poterit? Ille vero melius, ac non paulo quidem.

Sed de conſuetudine adhuc exercitationis loquor: nondum de ratione & ſapientia. Aniculæ ſæpe inediam biduum aut triduum ferunt. Subduc cibum unum diem athletæ: Jovem Olympium, eum ipſum, cui ſe exercebit, implorabit: ferre non poſſe clamabit. Conſuetudinis magna vis eſt. Pernoctant venatores in nive: in montibus uri ſe patiuntur. Inde pugiles cæſtibus contuſi ne ingemiſcunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria conſulatus ille antiquus videtur? Gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt! Quo modo illi, qui bene inſtituti ſunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare! Quam ſæpe apparet nihil eos malle, quam vel domino ſatisfacere, vel populo! Mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint: ſi ſatisfactum [29] iis * non ſit, ſe velle decumbere. Quis mediocris gladiator ingemuit? Quis vultum mutavit unquam? Quis non modo ſtetit, verum etiam decubuit turpiter? Quis, cum decubuiſſet, ferrum recipere juſſus, collum contraxit? Tantum exercitatio, meditatio, conſuetudo valet. Ergo hoc poterit

Sa-

28 *Non poteſt effari tantum dictis, quantum factis ſuppetit laboris.* Quieſce igitur, & vulnus alliga. *Etiamſi Eurypylus poſſet, non poſſet Æſopus*] Cicero ſe quaſi interponit, Eurypylum miſerans, quæſtionibus fatigatum a Patroclo; atque hunc alloquens, Non *poteſt*, inquit, *effari tantum* .... Mox ad Eurypylum converſus, Hunc *igitur*, omitte, inquit, percunctatorem importunum, *quieſce, &*, quandoquidem ceſſat obligare tibi *vulnus*, ipſe *alliga*. At enim, inquit, orationem ab utroque avertens, *Etiamſi poſſet Eurypylus* quieſcere, *non poſſet Æſopus* actor; cui neceſſe eſt declamare omnia quæ a poeta ſibi commiſſa habeat. Hanc loci, opinor, hujus interpretationem non mirabitur, qui meminerit, quam in talibus ſit facetus Cicero. *Anonym.*

29 *Si ſatisfactum*] Vide Turnebum, *Adv.* IV. 18. & J. F. Gronovium, *Obſerv.* lib. II. cap. 2.

* Vict. Man. omittunt *non*

Samnis, ſpurcus homo, vita illa dignu' locoque:

vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? Crudele gladiatorum ſpectaculum & inhumanum nonnullis videri ſolet: & haud ſcio an ita ſit, ut nunc ſit. Cum vero ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multæ, oculis quidem nulla poterat eſſe fortior contra dolorem & mortem diſciplina.

XVIII. De exercitatione, & conſuetudine, & commentatione dixi. Ageſis, nunc de ratione videamus: niſi quid vis ad hæc. AUD. Egone ut te interpellem? Ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. MAR. Sitne igitur malum dolere, necne, Stoici viderint, qui contortulis quibuſdam ac minutis concluſiunculis, nec ad ſenſus permanantibus, effici volunt, non eſſe malum dolorem. Ego illud, quidquid ſit, tantum eſſe, quantum videatur, non puto: falſaque [30] ejus viſione & ſpecie moveri homines dico vehementius, doloremque [31] ejus omnem eſſe tolerabilem. Unde igitur ordiar? An eadem breviter attingam, quæ modo dixi, quo facilius oratio progredi poſſit longius?

Inter omnes igitur hoc conſtat, nec doctos homines ſolum, ſed

30 *Falſeque ejus viſione & ſpecie*] *Viſionem* & *ſpeciem* appellat, quam nos *ideam* dicimus. Sententia non eſt, homines falſa mali & doloris imagine ac ſpecie moveri vehementius, quam vera. Sit enim vera imago, ſit falſa; nihil intereſt; perinde movet. Qui ſe falſo putat eſſe fortunis everſum omnibus, non minus vero percellitur doloris ſenſu, quam ſi vere amiſiſſet, quæ ſibi periiſſe exiſtimat. Poteſt dolendi cauſa eſſe non vera, ſenſus doloris falſus eſſe non poteſt. Quid ergo dicit Cicero? Hoc unum: in dolore non tantum eſt mali, quantum ineſſe vulgo creditur. Mali quidpiam in dolore eſſe non nego; multo minus affirmo cum Stoicis, bonum eſſe; ſed *illud, quidquid eſt* mali, *tantum eſſe, quantum videatur, non puto*; fingunt in eo ſibi monſtrum homines, cujus *falſo viſione & ſpecie moveri* eos *dico vehementius*, quam deceat. Dolorem ideo formidant, quod, ejus quæ natura ſit, non recte intelligunt. *Anonymus*.

31 *Doloremque ejus omnem eſſe tolerabilem*.] Quid, amabo, eſt *dolorem ejus*? nempe dolorem doloris. Quod cum abſurdiſſimum ſit, Manutius & Lambinus dederunt, *doloremque* eis *omnem eſſe tolerabilem*. Atqui hoc, ut clementiſſime dicam, ſupervacuum eſt. Quorſum enim *eis*? Nimirum verendum erat, ne non de *hominibus*, ſed de beſtiis loqui videretur. Tu ex codice lutulento nulliuſque pretii reponis, *doloremque* ejuſmodi *omnem*. Obſecro te cujuſmodi? ſiquidem non de hoc vel illo, ſed de omnimodo dolore hic agit. Vide igitur an nos rectius colligemus: lego enim, *falſa ejus ſpecie moveri homines .... doloremque* rebus *omnem eſſe tolerabilem*. Oppoſita hic ſunt *falſa ſpecie*, & *rebus*; quod perinde eſt, ac ſi *revera, re ipſa* dixiſſet. Ergo ſententia optima naſcitur; Falſa ſui ſpecie perterrefacit dolor, re vera eſt tolerabilis. Porro de *rebus* conſule acutiſſimum Gronovium patrem, Obſervat. III. 6. *Bentlejus*. Lego: *Coloremque ejus*. Sumitur enim *color* metaphorice. Virgilius, Georg. II. 178. Hor. II. Sat. I. 60. I. Epiſt. XVII. 3. *Buherius*.

ſed etiam indoctos, virorum eſſe fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati. Nec vero quiſquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo & poſtulatur a fortibus, & laudatur, cum fit, id aut extimeſcere veniens, aut non ferre præſens, nonne turpe eſt? Atqui vide, ne, cum omnes rectæ animi affectiones *virtutes* appellentur, non ſit hoc proprium nomen omnium: ſed ab ea, quæ una cæteris excellebat, omnes nominatæ ſint. Appellata eſt enim a *viro* virtus: viri autem propria maxime eſt fortitudo. Cujus munera duo ſunt maxima: mortis, doloriſque contemptio. Utendum eſt igitur his, ſi virtutis compotes, vel potius ſi viri volumus eſſe, quoniam a viris virtus nomen eſt mutuata.

XIX. Quæres fortaſſe, quo modo: & recte. Talem enim medicinam philoſophia profitetur. Venit Epicurus, homo minime malus, vel potius vir optimus: tantum monet, quantum intelligit. *Neglige*, inquit, *dolorem*. Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem ſummum malum. Vix ſatis conſtanter. Audiamus. *Si ſummus dolor eſt*, inquit, *neceſſe eſt brevem eſſe*. Iteradum eadem iſta mihi: non enim ſatis intelligo, quid ſummum dicas eſſe, quid breve. *Summum, quo nihil ſit ſuperius: breve, quo nihil brevius. Contemno magnitudinem doloris, a qua me brevitas temporis vindicabit ante pæne quam venerit*. Sed ſi eſt tantus dolor, quantus Philoctetæ, bene plane magnus mihi quidem videtur, ſed tamen non ſummus: nihil enim dolet, niſi pes. Poſſunt oculi: poteſt caput, latera, pulmones: poſſunt omnia. Longe igitur abeſt a ſummo dolore. *Ergo*, inquit, *dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quam moleſtiæ*.

Nunc ego non poſſum tantum hominem nihil ſapere dicere: ſed nos ab eo derideri puto. Ego *ſummum* dolorem (ſummum autem dico, etiam ſi decem atomis eſt major alius) non continuo dico eſſe *brevem*: multoſque poſſum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. Sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut ſciam quid ſummum di-

cat

Digitized by Google

cat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur, nihil prorſus dicentem: cogamuſque confiteri, non eſſe ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. Quamvis idem forticulum ſe in torminibus & in ſtranguria ſua præbeat. Aliunde igitur eſt quærenda medicina, & maxime quidem, ſi, quid maxime conſentaneum ſit, quærimus ab iis, quibus, quod honeſtum ſit, ſummum bonum; quod turpe, ſummum videtur malum. His tu præſentibus gemere, & te jactare non audebis profecto. Loquetur enim eorum voce virtus ipſa tecum.

XX. Tune, cum pueros Lacedæmone, adoleſcentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes graviſſimas plagas, & ferentes ſilentio, ſi te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier? Non conſtanter & ſedate feres? Fieri non poteſt: natura non patitur. Audio. Pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alii, multi metu: & tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis & quod tot locis perferatur, natura patiatur? Illa vero non modo patitur, verum etiam poſtulat. Nihil enim habet præſtantius, nihil, quod magis expetat, quam honeſtum, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. Hiſce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo; ſed utor, ut quam maxime ſignificem, pluribus. Volo autem dicere, illud homini longe optimum eſſe, quod ipſum ſit optandum per ſe, a virtute profectum, vel in ipſa virtute ſitum, ſua ſponte laudabile: quod quidem citius dixerim ſolum, quam non ſummum bonum. Atque, ut hæc de honeſto, ſic de turpi contraria. Nihil tam tetrum, nihil tam adſpernandum, nihil homine indignius. Quod ſi tibi perſuaſum eſt: (principio enim dixiſti, plus in dedecore mali tibi videri, quam in dolore) reliquum eſt, ut tute tibi imperes. Quanquam hoc neſcio quo modo dicatur, quaſi duo ſimus, ut alter imperet, alter pareat: non inſcite tamen dicitur.

XXI. Eſt enim animus in partes tributus duas: quarum altera rationis eſt particeps, altera expers. Cum igitur præcipitur, ut nobiſmetipſis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coer-

coerceat temeritatem. Eſt in animis omnium fere natura molle quiddam, demiſſum, humile, enervatum quodammodo & languidum, ſenile. Si nihil aliud: nihil eſſet homine deformius. Sed præſto eſt domina omnium & regina ratio, quæ connixa per ſe & progreſſa longius fit perfecta virtus. Hæc ut imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum eſt viro. Quonam modo? inquies. Velut [32] dominus ſervo, velut imperator militi, velut parens filio. Si turpiſſime ſe illa pars animi geret, quam dixi eſſe mollem, ſi ſe lamentis muliebriter lacrymiſque dedet, vinciatur & conſtringatur amicorum propinquorumque cuſtodiis. Sæpe enim videmus, fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. Ergo hos quidem, ut famulos, vinclis prope ac cuſtodia arceamus. Qui autem erunt firmiores, nec tamen robuſtiſſimi, hos admonitu oportebit, ut bonos milites, revocatos, dignitatem tueri. Non nimis in Niptris ille ſapientiſſimus Græciæ ſaucius lamentatur, vel modice potius:

Pedetentim (inquit) *& ſedato niſu*,
Ne ſucceſſu arripiat major *Dolor*.

Pacuvius hæc melius, quam Sophocles. Apud illum enim perquam flebiliter Ulyſſes lamentatur in vulnere: tamen [33] huic leviter gementi, illi ipſi, qui ferunt ſaucium, perſonæ gravitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

Tu quoque, Ulyſſes, quanquam graviter cernimus ictum,
Nimis pæne animo es molli, qui conſuetus in armis ævum agere.

Intelligit poeta prudens, ferendi doloris conſuetudinem eſſe non contemnendam magiſtram.

Atque ille non immoderate magno in dolore,

Retinete, tenete, opprimite,
Ulcus nudate. Heu miſerum me! excrucior.

Incipit labi: deinde illico deſinit,

Operite, abſcedite, jamjam mittite.

Nam

32 *Velut*] Vocem hanc Daviſius hic & poſtea dividit, *vel ut*.

33 *Tamen huic*] Sic quidem codices. At inter ſe comparari Sophoclem & Pacuvium ſatis quidem conſtat: quapropter Cl. Bentlejus bene reſcribit *apud hunc*. Forte, *Pacuviano huic*. Daviſius.

Nam attrectatu & quaſſu ſævum amplificatis dolorem.

Videſne, ut obmutuerit non ſedatus corporis, ſed caſtigatus animi dolor? Itaque in extremis Niptris alios quoque objurgat, idque moriens,

Conqueri fortunam adverſam, non lamentari decet.
Id viri eſt officium: fletus muliebri ingenio additus.

Hujus animi pars illa mollior rationi ſic paruit, ut ſevero imperatori miles pudens.

XXII. In quo viro erit perfecta ſapientia, (quem adhuc nos quidem vidimus neminem: ſed philoſophorum ſententiis, qualis futurus ſit, ſi modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, ſive ea ratio, quæ erit in eo perfecta atque abſoluta, ſic illi parti imperabit inferiori, ut juſtus parens probis filiis: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla moleſtia: eriget ipſe ſe, ſuſcitabit, inſtruet, armabit, ut, tanquam hoſti, ſic obſiſtat dolori. Quæ ſunt iſta arma? contentio, confirmatio, ſermoque intimus, cum ipſe ſecum, Cave turpe quidquam, languidum, non virile.

Obverſentur ſpecies honeſtæ animo. Zeno proponatur Eleates, qui perpeſſus eſt omnia potius quam conſcios delendæ tyrannidis indicaret. De Anaxarcho Democritio cogitetur, qui cum Cypri in manus Nicocreontis regis incidiſſet, nullum genus ſupplicii deprecatus eſt, neque recuſavit. Calanus Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucaſi natus, ſua voluntate vivus combuſtus eſt. Nos, ſi pes condoluit, ſi dens, ſed fac totum dolere corpus, ferre non poſſumus. Opinio eſt enim quædam effœminata ac levis, nec in dolore magis quam eadem in voluptate: qua cum liqueſcimus, fluimuſque mollitia, apis aculeum ſine clamore ferre non poſſumus.

At vero C. Marius, ruſticanus vir, ſed plane vir, cum ſecaretur, ut ſupra dixi, principio vetuit ſe alligari: nec quiſquam ante Marium ſolutus dicitur eſſe ſectus. Cur ergo poſtea alii? Valuit auctoritas. Videſne igitur opinionis eſſe, non naturæ malum? Et tamen fuiſſe acrem morſum doloris idem Marius oſtendit: crus enim alterum non præbuit. Ita & tulit dolorem, ut vir, &, ut homo, majorem ferre ſine

Digitized by Google

cauſa neceſſaria noluit. Totum igitur in eo eſt, ut tibi imperes. Oſtendi autem, quod eſſet imperandi genus. Atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi digniſſimum ſit, non ſolum animum comprimit, ſed ipſum etiam dolorem neſcio quo pacto mitiorem facit.

XXIII. Ut enim fit in prælio, ut ignavus miles ac timidus, ſimul ac viderit hoſtem, abjecto ſcuto fugiat, quantum poſſit, ob eamque cauſam pereat nonnunquam, etiam integro corpore, cum ei, qui ſteterit, nihil tale evenerit: ſic, qui doloris ſpeciem ferre non poſſunt, abjiciunt ſe, atque ita afflicti & exanimati jacent: qui autem reſtiterunt, diſcedunt ſæpiſſime ſuperiores. Sunt enim quædam animi ſimilitudines cum corpore. Ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remiſſis opprimunt: ſimillime animus intentione ſua depellit preſſum omnem ponderum; remiſſione autem ſic urgetur, ut ſe nequeat extollere. Et, ſi verum quærimus, in omnibus officiis perſequendis animi eſt adhibenda contentio. Ea eſt ſola officii tanquam cuſtodia. Sed hoc quidem in dolore maxime eſt providendum, ne quid abjecte, ne quid timide, ne quid ignave, ne quid ſerviliter muliebriterve faciamus: in primiſque refutetur ac rejiciatur Philoctetæus ille clamor. Ingemiſcere nonnunquam viro conceſſum eſt, idque raro: ejulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum eſt fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. Nec vero unquam ne ingemiſcit quidem vir fortis ac ſapiens, niſi forte ut ſe intendat ad firmitatem, ut in ſtadio curſores exclamant quam maxime poſſunt. Faciunt idem, cum exercentur athletæ: pugiles vero, etiam cum feriunt adverſarium, in jactandis cæſtibus ingemiſcunt: non quod doleant animove ſuccumbant, ſed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior.

XXIV. Quid? qui volunt exclamare majus, num ſatis habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus elici vocem & fundi videmus? Toto corpore atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni vocis aſſerviunt. Genu mehercule M. Antonium vidi, cum contente pro ſe ipſe lege Varia diceret, terram

Digitized by Google

ram tangere. Ut enim baliſtæ lapidum & reliqua tormenta telorum eo graviores emiſſiones habent, quo ſunt contenta atque adducta vehementius: ſic vox, ſic curſus, ſic plaga, hoc gravior, quo eſt miſſa contentius. Cujus contentionis cum tanta vis ſit, ſi gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur. Sin erit ille gemitus lamentabilis, ſi imbecillus, ſi abjectus, ſi flebilis: ei qui ſe dederit, vix eum virum dixerim. Qui quidem gemitus ſi levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid eſſet fortis & animoſi viri. Cum vero nihil imminuat doloris, cur fruſtra turpes eſſe volumus? Quid eſt enim fletu muliebri, viro turpius?

Atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius. Omnibus enim rebus, non ſolum dolori, ſimili contentione animi reſiſtendum eſt. Ira exardeſcit? libido concitatur? In eandem arcem confugiendum eſt: eadem ſunt arma ſumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide & ſedate, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honeſtum ſit. Sumus enim natura, ut ante dixi, (dicendum eſt enim ſæpius) ſtudioſiſſimi appetentiſſimique honeſtatis. Cujus ſi quaſi lumen aliquod adſpexerimus, nihil eſt, quod, ut eo potiamur, non parati ſimus & ferre, & perpeti. Ex hoc curſu atque impetu animorum ad veram laudem, atque honeſtatem, illa pericula adeuntur in præliis; non ſentiunt viri fortes in acie vulnera; vel ſentiunt, ſed mori malunt, quam tantillum modo de dignitatis gradu dimoveri. Fulgentes gladios hoſtium videbant Decii, cum in aciem eorum irruebant: his levabat omnem vulnerum metum nobilitas mortis & gloria. Num tum ingemuiſſe Epaminondam putas, cum una cum ſanguine vitam effluere ſentiret? imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat ſervientem. Hæc ſunt ſolatia, hæc fomenta ſummorum dolorum.

XXV. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? Ad philoſophos me revocas, qui in aciem non ſæpe prodeunt. E quibus homo ſane levis Heracleotes Dionyſius, cum a Zenone

none fortis eſſe didiciſſet, a dolore [34] deductus eſt. Nam cum ex renibus laboraret, ipſo in ejulatu clamitabat, falſa eſſe illa, quæ antea de dolore ipſe ſenſiſſet. Quem cum Cleanthes condiſcipulus rogaret, quænam ratio eum de ſententia deduxiſſet, reſpondit, Quia, cum tantum operæ philoſophiæ dediſſem, dolorem tamen ferre non poſſem: ſatis eſſet argumenti, malum eſſe dolorem. Plurimos autem annos in philoſophia conſumpſi, nec ferre poſſum: malum eſt igitur dolor. Tum Cleanthem, cum pede terram percuſſiſſet, verſum ex Epigonis [35] ferunt dixiſſe:

Audiſne hæc Amphiarae, ſub terram abdite?

Zenonem ſignificabat: a quo illum degenerare dolebat.

At non noſter Poſidonius: quem & ipſe ſæpe vidi, & id dicam, quod ſolebat narrare Pompejus: ſe, cum Rhodum veniſſet decedens ex Syria, audire voluiſſe Poſidonium: ſed cum audiviſſet, eum graviter eſſe ægrum, quod vehementer ejus artus laborarent, voluiſſe tamen nobiliſſimum philoſophum viſere: quem ut vidiſſet & ſalutaviſſet, honorificiſque verbis proſecutus eſſet, moleſteque ſe dixiſſet ferre, quod eum non poſſet audire; at ille, Tu vero, inquit, potes: nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut fruſtra tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum graviter & copioſe de hoc ipſo, Nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum eſſet, cubantem diſputaviſſe: cumque quaſi faces ei doloris admoverentur, ſæpe dixiſſe, *Nihil agis dolor: quamvis ſis moleſtus, nunquam te eſſe confitebor malum.*

Omnino-

34 *A dolore deductus eſt*] Unde, obſecro, *deductus* eſt? num a magiſtro Zenone? an potius de ſententia? ut paulo interius habes, *Quænam ratio eum de ſententia deduxiſſet?* Atqui hoc pacto non erat dicendum *a dolore*; ſed ſublata præpoſitione, *dolore deductus eſt*, atque ſic plane habet codex tuus Petrenſis, ſed ille [illegible], & nullius auctoritatis. Manutii editio cum aliis nonnullis, *a dolore devictus eſt*: quod Lambinus in libri margine amplectitur, in annotationibus repudiat. Equidem vel hanc lectionem vulgatæ prætulerim, verum alia ſubeſt longe melior & ſincerior; quam, licet a nullo libro (qui hodie ſuperſit) confirmatam, præſtare tamen auſim veriſſimam. Ea hujuſmodi eſt: *Cum a Zenone fortis eſſe didiciſſet, a dolore* dedoctus *eſt*: hoc eſt: *dedoctus eſt eſſe fortis*. Agnoſcis, opinor, elegantem oppoſitionem, inter *diſcere* & *dedoceri*; quam alibi quoque Cicero adhibuit, ut de Finibus, l. 6. *ſi a Poliæno geometriam* diſcere *maluiſſet, quam illam etiam ipſum* dedocere. *Bentlejus*.

35 *Ex Epigonis*] Erat Æſchyli tragœdia, quam laudat Scholiaſtes Pindari ad Iſthm. VI. 10. eamque videtur Accius in linguam Latinam vertiſſe. Vide Nonium cum alibi, tum in *mactare*. Falluntur ii, qui Euripidis drama fuiſſe cenſuerunt. *Daviſius*.

Omninoque [36] omnes clari & nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmuſne, apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos ſit, nullum ab iis, qui in certamen deſcendant, devitari dolorem? Apud quos autem venandi & equitandi laus vigeat, qui hanc peteſſunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de noſtris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma eſt, per quam non cucurrerint ii, qui hæc olim punctis [37] ſingulis colligebant? Itaque ſemper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cujus in primis laudabat illud, quod diceret, *eoſdem labores non eſſe æque graves imperatori & militi*, *quod ipſe honos laborem leviorem faceret imperatorium*.

Sed tamen hoc evenit, ut in vulgus inſipientium opinio valeat honeſtatis, cum ipſam videre non poſſint. Itaque fama & multitudinis judicio moventur, cum id honeſtum putent, quod a pleriſque laudetur. Te autem, ſi in oculis ſis multitudinis, tamen ejus judicio ſtare nolim, nec, quod illa putet, idem putare pulcherrimum. Tuo tibi judicio eſt utendum. Tibi ſi recta probanti placebis, tum non modo tu te viceris, quod paulo ante præcipiebam, ſed omnes & omnia.

Hoc igitur tibi propone, amplitudinem & quaſi quandam exaggerationem quam altiſſimam animi, quæ maxime eminet contemnendis & deſpiciendis doloribus, unam eſſe omnium rem pulcherrimam, eoque pulchriorem, ſi vacet populo, neque plauſum captans, ſe tantum ipſa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ ſine venditatione & ſine populo teſte fiunt: non quo fugiendus ſit, (omnia enim benefacta in luce ſe collocari volunt) ſed tamen nullum theatrum virtuti conſcientia majus eſt.

Atque

36 *Omninoque omnes clari & nobilitati labores* contemnendo *fiunt tolerabiles.*] Per *labores* intelligit ludos Gymnicos, Olympia, Pythia, & id genus, ut ex ſequentibus conſtat. Quid ergo? an ejuſmodi *labores* fiunt tolerabiles *contemnendo?* nihil vidi minus. Immo contra, qui admirantur, qui Olympiorum victoriam, ut ſuperius dixit, antiquum illum conſulatum arbitrantur, hi tanto facilius labores eos perpetiuntur, quanto in majore felicitatis parte ponunt. Lege ergo meo periculo, & librarios plorare jube: *Omninoque omnes clari & nobilitati labores* contendendo *fiunt tolerabiles.* Hoc enim eſt, quod ſæpius inculcat Cicero, ut ſupra cap. 21. *Quæ ſunt iſta arma contra dolorem?* Contentio, *confirmatio*, *&c.* Bentlejus.

37 *Punctis ſingulis*] Suffragiis, quæ olim punctis notabantur. Ad eundem morem reſpicit Horatius Art. Poet. verſ. 343. *Daviſius.*

Atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolorum, quam ſæpe jam animi intentione dixi eſſe firmandam, in omni genere ſe æquabilem præbeat. Sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut jus ſuum & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter & tulerunt, iidem omiſſa contentione dolorem morbi ferre non poſſunt. Neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut ſapientia tulerant, ſed ſtudio potius & gloria. Itaque barbari quidam & immanes ferro decertare acerrime poſſunt: ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non ſatis animoſi, ſed prudentes, ut eſt captus hominum, ſatis, hoſtem adſpicere non poſſunt: eidem morbos toleranter atque humane ferunt. At Cimbri & Celtiberi in præliis exſultant, lamentantur in morbo: nihil enim poteſt eſſe æquabile, quod non a certa ratione proficiſcatur.

Sed cum videas, eos, qui aut ſtudio aut opinione ducantur, in eo perſequendo atque adipiſcendo dolore non frangi: debeas exiſtimare, aut non eſſe malum dolorem, aut, etiamſi, quidquid aſperum alienumque a natura ſit, id appellari placeat malum, tantillum tamen eſſe, ut a virtute ita obruatur, ut nuſquam appareat. Quæ meditare, quæſo, dies & noctes. Latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto majorem locum quam de uno dolore occupabit. Nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis, adipiſcendæque honeſtatis cauſa faciemus, non modo ſtimulos doloris, ſed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præſertim cum paratum ſit illud ex heſterna diſputatione perfugium. Ut enim ſi cui naviganti, quem prædones inſequantur, deus quis dixerit, *Ejice te de navi, præſto eſt qui excipiat;* vel delphinus [38], ut Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis [39] illi Neptuni, qui per undas currus ſuſpenſos rapuiſſe dicuntur, excipient te, &, quo velis, perferent: omnem omittat timorem: ſic urgentibus aſperis

38 *Delphinus, ut Arionem Methymnæum*] Nota fabula, quam tradunt Herodotus I. 23. 24. Plutarchus in Conviv. ſeptem Sap. Ovidius Faſt. II. 83. &c. *Idem*.

39 *Equi Pelopis illi Neptunii*] Pelops, ut Hippodamiam uxorem duceret, equos alatos a Neptuno ferebatur impetraſſe. Pindarus Olymp. I. 139. Pauſanias lib. V. cap. 17. &c. *Idem*.

Digitized by Google

peris & odioſis doloribus, ſi tanti ſint, ut ferendi non ſint, quo ſit confugiendum vides.

Hæc fere hoc tempore putavi eſſe dicenda. Sed tu fortaſſe in ſententia permanes. AUD. Minime vero: meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, ſpero liberatum metu. MAR. Cras ergo ad clepſydram. Sic enim [40] duximus. Et tibi [41] hoc video non poſſe deberi. AUD. Ita prorſus. Et illud quidem ante meridiem, hoc eodem [42] tempore. MAR. Sic faciemus, tuiſque optimis ſtudiis obſequemur.

40. *Sic enim duximus*] Ita primariæ quatuor editiones noſtræ. Sed Buherius, *dicimus*; neque id recuſabit, qui meminerit, quod ſupra cap. 3. dixit Tullius, ſe, quamdiu in Tuſculano cum amicis fuit, *ante meridiem dictioni*, utique ad clepſydram, *operam dediſſe*. Hic igitur diſcipulum in craſtinum ad dicendi exercitationem invitat. *Cras ad clepſydram* dicemus more noſtro; *ſic enim dicimus*; hæc noſtra ratio eſt. Daviſius vero, *diximus*, ſenſu valde commodo. *Sic enim diximus* facturos eſſe nos, & diem partituros. Nemo quæret, opinor, quandonam id Cicero amicique dixerint. Satis eſt hic ſignificari fuiſſe dictum: neque enim omnia perſcripta ſunt, quæ illis diebus in Tuſculano dici potuere. *Olivetus*.

41 *Et tibi hoc video non poſſe deberi*] *Deberi* non poteſt: *debere* non poſſe: eleganter pro eo, quod præſtandum, perſolvendum, dandum. Cicer. de Legib. II. 3. *Præclare exigis, Quinte. At ego effugiſſe arbitrabar: & tibi horum nihil* deberi *poteſt*. III. 11. *Senſit enim* deberi *non poſſe huic civitati illam poteſtatem. Quippe quam tantopere populus* &c. In Epiſt. ad Trebat. Famil. VII. 19. *Quod præſenti tibi prope ſubnegaram, non tribueram certe, id abſenti* debere *non potui*. Giphanius, *Obſerv. in ling. Lat.*

42 *Hoc eodem tempore*] Sic edidere omnes. Etſi autem nemo non videt, agi de philoſophica diſputatione, cui aſſignatum erat tempus pomeridianum, ut antemeridianum oratoriæ declamationi: videtur tamen facilius ad intelligendum fore, ſi diſtinguas in hunc modum: *hoc, eodem tempore*. Eſt ergo *illud* dictio ad clepſydram; *hoc* deſignat philoſophicam collocutionem: *eodem tempore*, quo heri & hodie fecimus. *Olivetus*.

Digitized by Google

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

LIBER TERTIUS.

De ægritudine lenienda.

ARGUMENTUM.

P*Ræfatio bujus libri in laudibus philoſophiæ verſatur: quæ cum medicina animi ſit, eaque in poteſtate noſtra, queritur, multum & honoris haberi, & temporis tribui medicinæ corporis, illam autem contemni & negligi:* cap. 1-3. *Ipſe autem liber in eo verſatur, ut,* ægritudinem non cadere in ſapientem, *demonſtretur. Præmittit* cap. 1-5. *argumenta leviora, & a verbis Latinorum ducta, qui omnem animi affectionem, rationis lumine carentem, inſaniam, amentiam, dementiam appellent, adeoque a ſapiente removeant. Sequuntur deinde argumenta Stoicorum contorta:* cap. 6-10. *Quibus expoſitis, ſuo more & diffuſius aliquanto iſta & latius dicit. Oſtendit ergo* cap. 11. *omnis ægritudinis non modo, verum cæterarum etiam perturbationum, cauſam eſſe ab opinione repetendam, & ægritudinis quidem ab opinione magni mali, cujus hanc definitionem facit: eſſe opinionem magni mali præſentis, & quidem recentem opinionem talis mali, ut in eo rectum videatur eſſe, angi. Ex hac definitione in tres partes abit diſputatio, quarum prima docet ægritudinem eſſe ex opinione mali:* cap. 13. *in qua Epicurum refellit, qui ipſam opinionem eſſe ægritudinem contendit, & Cyrenaicos, qui non niſi inopinatum malum ad ægritudinem valere putant, quod, quanquam inſperata ſint graviora, & ipſa præmeditatio ægritudinem minuat:* cap. 13. med. 14. 15. *ut merito reprehendantur Epicurei, qui iſtam reprehendant* cap. 16. *& cogitationes potius ad voluptates traducant corporis, aut quæ propter corpus vel recordatione,*

tione, vel ſpe cogitentur: cap. 17-21, *tamen in iſto non ſint omnia, cum & non opinatorum natura conſiderata intelligatur, propterea tantum magna videri, quod quanta ſint, conſiderandi ſpatium non detur, & quaſi culpa contractum omne non proviſum malum videatur:* cap. 22. *Altera pars dolorem voluntarium eſſe, non in natura rerum ipſa ſitum, ex eo demonſtrat, quod cum acceſſit ad opinionem magni mali altera illa opinio, ad officium pertinere, ægre ferre, quod acciderit, vehementer augeatur ægritudinis perturbatio:* cap. 26. *&c. Tertia denique hoc argumento a natura rerum ægritudinem removet, quod ægritudo fere non ſit niſi e recenti mali opinione quæque habeat quandam viriditatem; unde fiat, ut ipſe dies vel maximæ ægritudini medeatur:* cap. 31. *Reliqua diſputatio verſatur in remediis ægritudinis tractandis.* Ernestus.

I. QUidnam eſſe, Brute, cauſæ putem, cur, cum conſtemus ex animo & corpore, corporis curandi tuendique cauſa quæſita ſit ars, ejuſque utilitas deorum immortalium inventioni [1] conſecrata: animi autem medicina nec tam deſiderata ſit, antequam inventa, nec tam culta, poſteaquam cognita eſt, nec tam multis grata & probata, pluribus etiam ſuſpecta & inviſa? An quod corporis gravitatem & dolorem animo judicamus, animi morbum corpo-

1 *Inventioni conſecrata*] Omnino intelligi voluit Cicero, utilitatem artis medicæ eo fuiſſe, quaſi conſecratam, quod credita fuit inventum eſſe Deorum immortalium; aut certe inventores ejus ac primi artifices divinis honoribus affecti. Proinde legendum non *inventioni*, ſed *inventione*. Ita ſcribit conſtanter Cicero. *Vetera jam iſta, & religione omnium conſecrata*, inquit *Tuſcul.* I. 14. Et *Tuſc.* V. 4. *Socratis ratio diſputandi Platonis memoria & literis conſecrata*. Non âliter, *de Nat. Deor.* II. 26. *Aer Junonis nomine conſecratur*. Itemque III. 24. *Quarum rerum utilitate video etiam conſecrata ſimulacra*. Buherius. Quid ſi *conſecrata* perinde accipitur ac aſſignata, attributa? Poteſt quidem ſic accipi. Quid eſt enim conſecratio? Aſſignandi, addicendi, attribuendi forma quædam. Tum opportune monet Thomas Wopkenſius, *Lect. Tullian.* II. 17. non raro actioni tribui quod perſonæ convenit: & III. 1. non abhorrere Tullium ab ejus figuræ uſu, quam grammatici vocant hypallagen. Ibidem III. 3. *Solet Tullius de qualitatibus rerum loqui, tamquam de rebus ipſis, quarum illæ qualitates ſunt.* Jam propoſita Ciceronis verba ſic opinor poſſe intelligi: Ars medendi, propter ſuam utilitatem Diis aſſignata fuit tamquam inventoribus. Vel, quod eodem recidit: Inventio artis medicæ, propter ſuam utilitatem Diis fuit attributa. *Anon.*

re non ſentimus? Ita fit, ut animus de ſe ipſe [2] tum judicet, cum id ipſum, quo judicatur, ægrotet.

Quod ſi tales nos natura genuiſſet, ut eam ipſam intueri & perſpicere, eademque optima duce curſum vitæ conficere poſſemus: haud erat ſane, quod quiſquam rationem ac doctrinam requireret. Nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibuſque depravatis ſic reſtinguimus, ut nuſquam naturæ lumen appareat. Sunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum: quæ ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem, ſimul atque editi in lucem & ſuſcepti ſumus, in omni continuo pravitate & in ſumma opinionum perverſitate verſamur: ut pæne cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur. Cum vero parentibus redditi, demum magiſtris traditi ſumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipſa cedat.

II. Accedunt etiam poetæ: qui cum magnam ſpeciem doctrinæ ſapientiæque præ ſe tulerunt, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & inhæreſcunt penitus in mentibus. Cum vero accedit eodem quaſi maximus quidam magiſter, populus, atque omnis undique ad vitia conſentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum pravitate, a naturaque deſciſcimus: ut nobis optimam naturam invidiſſe videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præſtantius honoribus, imperiis, populari gloria judicaverunt. Ad quam fertur optimus quiſque, veramque illam honeſtatem expetens, quam unam natura maxime inquirit, in ſumma inanitate verſatur, con-

2 *De ſe ipſe tum judicet*] Si æger animus de ſe poſſet ſuoque morbo judicare, qui artem aſpernaretur curandi ſanandique ſui? illam idcirco negligit, quod egere ſe non putat remediis. Hoc certe voluit Cicero, quem miror a Daviſio rapi in alia omnia. Plutarcho ſe tuetur. Eſto ſane Plutarchus arbiter. En quæ ex hujus libro de Animi Corporiſque affectionibus deſcripſit; ubi videtur Græcus ſcriptor, quod in hac Tuſculana legebat, exprimere ſua lingua voluiſſe. *Opuſc. pag.* 500. *Τῶν μὲν γὰρ περὶ τὸ σῶμα νοσημάτων ἐρρωμένος ὁ λογισμὸς αἰσθάνεται. Τοῖς δὲ τῆς ψυχῆς συννοσῶν αὐτὸς, οὐκ ἔχει κρίσιν ἐν οἷς πάσχει. Πάσχει γὰρ, ᾧ κρίνει.* Quæ Latinus interpres ita reddidit: *Nam ratio ſana morbos corporis ſentit. De animi morbis, ſimul ipſa laborans, judicium ferre non poteſt, affecta eo ipſo, cujus erat judicare.* Proinde non dubitarem legere cum Eraſmo: *Ipſe non judicet*, niſi ipſa Ciceronis verba exhiberet vetus codex Lugdunenſis Batavorum Academiæ, qui habet, *ipſe non tum judicet: cum*, &c. Poſt paulo legendum arbitror, *ægrotat*. Buher.

conſectaturque nullam [3] eminentem effigiem virtutis, ſed adumbratam imaginem gloriæ. Eſt enim gloria, ſolida quædam res & expreſſa, non adumbrata. Ea eſt conſentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de excellente virtute. Ea virtuti [4] reſonat, tanquam imago. Quæ quia recte factorum plerumque comes eſt, non eſt bonis viris repudianda.

Illa autem, quæ ſe ejus imitatricem eſſe vult, temeraria atque inconſiderata, & plerumque peccatorum vitiorumque laudatrix, ſama popularis, ſimulatione honeſtatis formam ejus pulchritudinemque corrumpit. Qua cæcitate homines, cum quædam etiam præclara cuperent, eaque neſcirent nec ubi nec qualia eſſent, funditus alii everterunt ſuas civitates, alii ipſi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate quam curſus errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur: quorumque ita perturbantur animi, ut non multum abſint ab inſania, quod inſipientibus contingit omnibus, his nullane eſt adhibenda curatio? Utrum, quod minus noceant animi ægrotationes, quam corporis? an, quod corpora curari poſſint, animorum medicina nulla ſit?

IV. At & morbi pernicioſiores, pluresque ſunt animi, quam corporis. Hi enim ipſi odioſi ſunt, quod ad animum pertinent, eumque ſollicitant: animuſque æger, ut ait Ennius, *ſemper errat, neque pati, neque perpeti poteſt: cupere nunquam deſinit*. Quibus duobus morbis, (ut omittam alios) ægritudine & cupiditate, qui tandem poſſunt in corpore eſſe graviores? Qui vero probari poteſt, ut ſibi mederi animus non poſſit, cum ipſam medicinam corporis animus invenerit: cumque ad corporum ſanationem multum ipſa corpora & natura valeant: nec omnes, qui curari ſe paſſi ſunt, continuo etiam convaleſcant; animi autem, qui ſanari voluerint, præceptiſ-

que

3 *Nullam eminentem effigiem* (virtutis) *ſed adumbratam imaginem gloriæ*] Voci, *virtutis*, præeunte doctiſſimo Bentlejo, uncinos circumpoſuimus, cum manifeſto παρέλκῃ, nec a Balliol. agnoſcatur. *Davſ.*

4 *Ea virtuti reſonat tanquam imago*] *Imago* idem valet ac Echo. Philargyrius in Virgilii Eclog. IV. 50. *Quæ Græce εἰκὼν, Latine* imago *dicitur*. Horatius lib. I. Od. 12.

Cujus reſonet jocoſa
nomen imago. *Idem*.

que ſapientium paruerint, ſine ulla dubitatione ſanentur? Eſt profecto animi medicina philoſophia: cujus auxilium non, ut in corporis morbis, petendum eſt foris: omnibuſque opibus, viribuſque, ut noſmetipſi nobis mederi poſſimus, elaborandum eſt.

Quanquam de univerſa philoſophia, quantopere expetenda eſſet & colenda, ſatis, ut arbitror, dictum eſt in Hortenſio. De maximis autem rebus nihil fere intermiſimus poſtea nec diſputare, nec ſcribere. His autem libris expoſita ſunt ea, quæ a nobis cum familiaribus noſtris in Tuſculano erant diſputata. Sed quoniam duobus ſuperioribus de morte & de dolore dictum eſt, tertius dies diſputationis hoc tertium volumen efficiet. Ut enim in Academiam noſtram deſcendimus, inclinato jam in poſtmeridianum tempus die, popoſci eorum aliquem, qui aderant, cauſam diſſerendi. Tum res acta ſic eſt.

V. AUD. Videtur mihi cadere in ſapientem ægritudo. MAR. Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? Hæc enim fere ſunt ejuſmodi, quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos, & id verbum eſſet e verbo; ſed in conſuetudinem noſtram non caderet. Nam miſereri, invidere, geſtire, lætari, hæc omnia *morbos* Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eoſdem motus concitati animi, recte, ut opinor, *perturbationes* dixerimus: morbos autem non ſatis uſitate: niſi quid aliud tibi videtur. AUD. Mihi vero iſto modo. MAR. Hæccine igitur cadere in ſapientem putas? AUD. Prorſus exiſtimo. MAR. Næ iſta glorioſa ſapientia non magno æſtimanda eſt, ſi quidem non multum differt ab inſania. AUD. Quid? tibi omniſne animi commotio videtur inſania? MAR. Non mihi quidem ſoli: ſed, id quod admirari ſæpe ſoleo, majoribus quoque noſtris hoc ita viſum intelligo multis ſeculis ante Socratem: a quo hæc omnis, quæ eſt de vita & de moribus, philoſophia manavit. AUD. Quonam tandem modo? MAR. Quia nomen inſaniæ ſignificat mentis ægrotationem & morbum, id eſt, inſanitatem [5], & ægritudinem

5 *Inſanitatem*] Vide Turnebum, Adverſ. II. 6.

nem animi, quam appellarunt inſaniam. Omnes autem perturbationes animi morbos philoſophi appellant; negantque, ſtultum quemquam his morbis vacare: qui autem in morbo ſunt, ſani non ſunt: & omnium inſipientium animi in morbo ſunt: omnes inſipientes igitur inſaniunt. Sanitatem enim animorum poſitam in tranquillitate quadam conſtantiaque cenſebant: his rebus mentem vacuam appellarunt *inſaniam*, propterea quod in perturbato animo, ſicut in corpore, ſanitas eſſe non poſſit.

VI. Nec minus illud acute, quod animi affectionem, lumine mentis carentem, nominaverunt *amentiam*, eandemque *dementiam*. Ex quo intelligendum eſt, eos, qui hæc rebus nomina poſuerunt, ſenſiſſe hoc idem, quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, Omnes *inſipientes* eſſe *non ſanos*. Qui enim animus eſt in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philoſophi appellant) non magis eſt ſanus, quam id corpus, quod in morbo eſt. Ita fit, ut ſapientia ſanitas ſit animi: inſipientia autem quaſi inſanitas quædam, quæ eſt inſania, eademque dementia. Multoque melius hæc notata ſunt verbis Latinis, quam Græcis: quod aliis quoque multis locis reperietur. Sed id alias: nunc, quod inſtat.

Totum igitur id, quod quærimus, quid & quale ſit, verbi vis ipſa declarat. Eos enim ſanos intelligi neceſſe eſt, quorum mens motu, quaſi morbo, perturbata nullo ſit. Qui contra affecti ſunt, hos inſanos appellari neceſſe eſt. Itaque nihil melius, quam quod eſt in conſuetudine ſermonis Latini, cum *exiſſe ex poteſtate* dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia. Quanquam ipſa iracundia libidinis eſt pars. Sic enim definitur iracundia, *Ulciſcendi libido*. Qui igitur exiſſe ex poteſtate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non ſunt in poteſtate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum eſt. Græci autem μανίαν unde appellant, non facile dixerim. Eam tamen ipſam diſtinguimus nos melius, quam illi. Hanc enim inſaniam, quæ juncta ſtultitiæ patet latius, a furore disjungimus. Græci volunt illi quidem, ſed parum valent verbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant. Quaſi vero

atra

atra bili ſolum mens, ac non ſæpe vel iracundia graviore, vel timore, vel dolore moveatur. Quo genere Athamantem, Alcmæonem, Ajacem, Oreſtem furere dicimus. Qui ita ſit affectus, eum dominum eſſe rerum ſuarum vetant duodecim tabulæ. Itaque non eſt ſcriptum, SI INSANUS, ſed SI FURIOSUS [6] ESSE INCIPIT. Inſaniam enim cenſuerunt (id eſt, inconſtantiam ſanitate vacantem) poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque uſitatum. Furorem autem eſſe rati ſunt mentis ad omnia cæcitatem. Quod cum majus eſſe videatur quam inſania, tamen ejuſmodi eſt, ut furor in ſapientem cadere poſſit, non poſſit inſania. Sed hæc alia quæſtio eſt. Nos ad propoſitum revertamur.

VII. Cadere, opinor, in ſapientem ægritudinem tibi dixiſti videri. AUD. Et vero ita exiſtimo. MAR. Humanum id quidem, quod ita exiſtimas. Non enim ſilice nati ſumus. Sed eſt naturale [7] in animis tenerum quiddam atque molle, quod ægritudine, quaſi tempeſtate, quatiatur. Nec abſurde Crantor ille, qui in noſtra Academia vel in primis fuit nobilis, „ Minime, inquit „ aſſentior iis, qui iſtam neſcio quam „ indolentiam magnopere laudant: quæ nec poteſt ulla eſſe, „ nec debet. Ne ægrotus ſim, inquit: ſed ſi fuerim, ſenſus „ adſit, ſive ſecetur quid, ſive avellatur a corpore. Nam iſtuc „ nihil dolere non ſine magna mercede contingit, immanitatis in animo, ſtuporis in corpore.

Sed videamus, ne hæc oratio ſit hominum aſſentantium noſtræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non ſolum ramos amputare miſeriarum, ſed omnes radicum

6 *Si furioſus eſſe incipit*] In farragine Nonii Marcelli, V. *Furor*, ubi hæc deſcribuntur verba Ciceronis, legere eſt: *Si furioſus eſſet*. At enim & hic & illic reſcribendum eſt, *eſcit*, quod proprium eſt verbum XII. Tab. Illud *eſſe incipit*, gloſſema eſt, ut vocant, quod e margine in contextum irrepſit. Adhibenda eſt eadem correctio de Divinat. II. 50., ubi videmus, *Si furioſus eſt*, & Rhetoric. ad Herenn. I. 13. *Si furioſus exiſtit*. Quæ ſcribendi varietas ſcriptorum inconſtantiam erroremque arguit. *Buberius*.

7 *Sed eſt naturale*] Qualis, dii boni, oratio! *Eſt naturale tenerum quiddam & molle*. Apage iſtam ſcabiem & porriginem ab homine omnium cultiſſimo. Quis, qui Ciceronem unquam triverit, non ſic potius ſcripſiſſe dejeraverit? *Eſt natura tenerum quiddam & molle*. Quare ſic corrigendus eſt totus locus. *Sed eſt* natura fere *in animis tenerum quiddam*, &c. Ita in Tuſcul. II. 20, loco huic ſimillimo & plane gemello, *Eſt in animis omnium* fere natura *molle quiddam* &c. Quare ipſum Ciceronem, optimum ducem, ſequamur: & vapulent librarii. Bentlejus, *& præeunte quidem Lambino*.

dicum fibras evellere. Tamen aliquid relinquetur fortaſſe: ita ſunt altæ ſtirpes ſtultitiæ: ſed relinquetur id ſolum, quod erit neceſſarium. Illud quidem ſic habeto, niſi ſanatus animus ſit, quod ſine philoſophia fieri non poteſt, finem miſeriarum nullum fore. Quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos. Sanabimur, ſi volemus. Et progrediar quidem longius: non enim de ægritudine ſolum, quanquam id quidem primum, ſed de omni animi, ut ego poſui, perturbatione (morbo, ut Græci volunt) explicabo. Et primo, ſi placet, Stoicorum more agamus, qui breviter adſtringere ſolent argumenta: deinde noſtro inſtituto vagabimur.

VIII. Qui fortis eſt, idem eſt fidens: quoniam confidens mala conſuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum a confidendo, quod laudis eſt. Qui autem eſt fidens, is profecto non extimeſcit. Diſcrepat enim a timendo confidere. Atque in quem cadit ægritudo, in eundem timor. Quarum enim rerum præſentia ſumus in ægritudine, eaſdem impendentes & venientes timemus. Ita fit, ut fortitudini ægritudo repugnet. Veriſimile eſt igitur, in quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem, & infractionem quandam animi, & demiſſionem. Quæ in quem cadunt, in eundem cadit ut ſerviat, ut victum ſe quandoque eſſe fateatur. Quæ qui recipit, recipiat idem neceſſe eſt timiditatem & ignaviam. Non cadunt autem hæc in virum fortem. Igitur ne ægritudo quidem. At nemo ſapiens, niſi fortis. Non cadet ergo in ſapientem ægritudo.

Præterea neceſſe eſt, qui fortis ſit, eundem eſſe magni animi: qui magni animi ſit, invictum: qui invictus ſit, eum res humanas deſpicere, atque infra ſe poſitas arbitrari. Deſpicere autem nemo poteſt eas res, propter quas ægritudine affici poteſt. Ex quo efficitur, fortem virum ægritudine nunquam affici. Omnes autem ſapientes, fortes. Non cadit igitur in ſapientem ægritudo. Et quemadmodum oculus conturbatus non eſt probe affectus ad ſuum munus fungendum: & reliquæ partes totumve corpus ſtatu cum eſt motum, deeſt officio ſuo & muneri: ſic conturbatus animus non eſt aptus ad

exſequendum munus ſuum. Munus autem animi eſt, ratione bene uti: & ſapientis animus ita ſemper affectus eſt, ut ratione optime utatur. Nunquam igitur eſt perturbatus. At ægritudo, perturbatio eſt animi. Semper igitur ea ſapiens vacabit.

VIII. Veri etiam ſimile illud eſt, qui ſit temperans, quem Græci σώφρονα appellant, eamque virtutem σωφροσύνην vocant, quam ſoleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnunquam etiam modeſtiam: ſed haud ſcio, an recte ea virtus frugalitas appellari poſſit: quod anguſtius apud Græcos valet, qui frugi homines χρησίμους appellant, id eſt, tantummodo utiles: at illud latius. Eſt enim omnis abſtinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos uſitatum nomen nullum habet, ſed habere poteſt ἀβλάβειαν: nam eſt innocentia, affectio talis animi, quæ noceat nemini. Reliquas etiam virtutes frugalitas continet. Quæ niſi tanta eſſet, & ſi iis anguſtiis [8], quibus plerique putant, teneretur, nunquam eſſet L. Piſonis cognomen tantopere laudatum.

Sed quia nec qui, propter metum, præſidium reliquit, quod eſt ignaviæ: nec qui, propter avaritiam, clam depoſitum non reddidit, quod eſt injuſtitiæ: nec qui, propter temeritatem, male rem geſſit, quod eſt ſtultitiæ, frugi appellari ſolet; eo tres virtutes, fortitudinem, juſtitiam, prudentiam, frugalitas eſt complexa: etſi hoc quidem commune eſt virtutum. Omnes enim inter ſe nexæ & jugatæ ſunt. Reliqua igitur & quarta virtus ut ſit ipſa frugalitas, neceſſe eſt. Ejus

enim

8 *Si iis anguſtiis, quibus plerique putant, teneretur.*] Dicit hoc idcirco, quoniam laus a frugalitate ducta ſordere jam cœperat Romanis civibus. Ferebant enim ſe pares regibus, de quibus noſter dixerat, (*pro Dejotar. cap. 9.*) *Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege.* Quod ille faſtidium ſtatim improbat. At alibi (*ad Attic. VII. 4.*) ſatis ſignificat, id elogium, in quo veteres tantum videbant honorificæ commendationis, non aliis tribui ſolitum eſſe quam ſervis aut libertis. Nam Dionyſium quemdam poſtquam appellavit *frugi hominem*, ſubjungit, *ac ne libertinum laudare videar, plane virum bonum.* Ubi modica correctione adhibita legendum videtur: *ne ut libertinum*, &c. Erat enim is homo revera Attici libertus. Redit is memoriam hac occaſione lepidum Epigramma Martialis, XII. 30.

Siccus, ſobrius eſt Aper. Quid ad me?
Servum ſic ego laudo, non amicum.

Quam vero ob cauſam lauti homines atque honorati laudem admittere illam deſierint, S. Auguſtinus aperit lib. de Beat. Vita, n. 31. *Propter vulgarem dicendi conſuetudinem, qua frugalitas, quaſi parſimonia dici ſolet.* Buherius.

enim videtur proprium, motus animi appetentis regere & ſedare, ſemperque adverſantem libidini, moderatam in omni re ſervare conſtantiam. Cui contrarium vitium nequitia dicitur. ***Frugalitas***, ut opinor, a ***fruge***: qua nihil melius e terra. ***Nequitia*** ab eo (etſi hoc erit fortaſſe durius: ſed * tentemus, & luſiſſe putemur, ſi nil ſit) ab eo, quod *nequidquam* eſt in tali homine, ex quo idem, nihili dicitur. Qui ſit frugi igitur, vel, ſi mavis, moderatus & temperans, eum neceſſe eſt eſſe conſtantem: qui autem conſtans, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine. Et ſunt illa ſapientis. Aberit igitur a ſapiente ægritudo.

IX. Itaque non inſcite Heracleotes Dionyſius ad ea diſputat, quæ apud Homerum [9] Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

Corque meum penitus turgeſcit triſtibus iris,
Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor.

Num manus affecta recte eſt, cum in tumore eſt? Aut num aliud quodpiam membrum tumidum ac turgidum non vitioſe ſe habet? Sic igitur inflatus & tumens animus in vitio eſt. Sapientis autem animus ſemper vacat vitio, nunquam turgeſcit, nunquam tumet. At iratus animus ejuſmodi eſt: nunquam igitur ſapiens iraſcitur. Nam ſi iraſcitur, etiam concupiſcit. Proprium eſt enim irati, cupere, a quo læſus videatur, ei quam maximum dolorem inurere. Qui autem id concupierit, eum neceſſe eſt, ſi id conſecutus ſit, magnopere lætari. Ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. Quod quoniam non cadit in ſapientem, ne ut iraſcatur quidem cadit. Sin autem caderet in ſapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. Qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit.

Etenim ſi ſapiens in ægritudinem incidere poſſet, poſſet etiam in miſericordiam, poſſet in invidentiam. Non dixi in invidiam, quæ tum eſt, cum invidetur; ab *invidendo* autem *invidentia* recte dici poteſt, ut effugiamus ambiguum nomen *invidiæ*: quod verbum dictum eſt a nimis intuendo fortunam alterius, ut eſt in Menalippo:

 Quiſ-

* Grut. *Sed temerius luſiſſe*

9 *Apud Homerum*] Iliad. L. 642.

Quiſnam florem liberum invidit meum?

Male Latine [10] videtur: ſed præclare Accius: ut enim videre, ſic invidere *florem* rectius, quam *flori*, dicitur. Nos conſuetudine prohibemur: poeta jus ſuum tenuit, & dixit audacius.

X. Cadit igitur in eundem & miſereri, & invidere. Nam qui dolet rebus alicujus adverſis, idem alicujus etiam ſecundis dolet: ut Theophraſtus interitum deplorans Calliſthenis, ſodalis ſui, rebus Alexandri proſperis angitur: itaque dicit Calliſthenem incidiſſe in hominem ſumma potentia, ſummaque fortuna, ſed ignarum, quemadmodum rebus ſecundis uti conveniret. Atqui quemadmodum miſericordia ægritudo eſt ex alterius rebus adverſis: ſic invidentia ægritudo eſt ex alterius rebus ſecundis. In quem igitur cadit miſereri, in eundem etiam invidere. Non cadit autem invidere in ſapientem: ergo ne miſereri quidem. Quod ſi hoc ægre [11] ferre ſapiens ſoleret, miſereri etiam ſoleret. Abeſt ergo a ſapiente ægritudo.

Hæc ſic dicuntur [12] a Stoicis, concluduntúrque contortius. Sed latius aliquanto dicenda ſunt & diffuſius: ſententiis tamen utendum eorum potiſſimum, qui maxime forti, &, ut ita dicam, virili utuntur ratione atque ſententia. Nam Peripatetici, familiares noſtri, quibus nihil eſt uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritates vel perturbationum, vel morborum animi, mihi non ſane probant. Omne enim malum, etiam mediocre [13], magnum eſt. Nos autem id agimus, ut id in ſapiente nullum ſit omnino. Nam ut corpus, etiam ſi mediocriter ægrum eſt, ſanum non eſt: ſic, in animo, ſi eſt iſta mediocritas, caret ſanitate.

Itaque præclare noſtri, ut alia multa, moleſtiam, ſollicitudinem, angorem, propter ſimilitudinem corporum ægrorum, ægritudinem nominaverunt. Hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant: vocant enim πάθος, id

10 *Male Latine* &c.] Vide Sanctii Minervam III. 3. V. *Invideo*.

11 *Quod ſi hoc ægre*] Daviſius probabili conjectura, delet *hoc*.

12 *Hæc ſi dicuntur a Stoicis... & latius*] Vulgo *hæc* ſic *dicuntur a Stoicis*.... ſed *latius*. Priorem mutationem ratam faciunt Reg. & Pithœan. Alteram excogitavit Cl. Bentleji ſolertia. *Daviſius*.

13 *Etiam mediocre, magnum eſt*] Lego: *etiam mediocre*, malum *eſt*. Buhec.

id eſt, morbum, quicumque eſt motus in animo turbidus. Nos melius: ægris enim corporibus ſimillima eſt animi ægritudo. At non ſimilis [14] ægrotationis eſt libido, non immoderata lætitia, quæ eſt voluptas animi elata & geſtiens. Ipſe etiam metus non eſt morbi admodum ſimilis, quanquam ægritudini eſt finitimus, ſed proprie, ut ægrotatio in corpore, ſic ægritudo in animo, nomen habet non ſejunctum a dolore. Doloris igitur hujus origo nobis explicanda eſt, id eſt, cauſa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. Nam, ut medici, cauſa morbi inventa, curationem eſſe inventam putant: ſic nos, cauſa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

XI. Eſt igitur cauſa omnis in opinione, nec vero ægritudinis ſolum, ſed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ ſunt genere quatuor, partibus plures. Nam cum omnis perturbatio ſit animi motus vel rationis expers, vel rationem adſpernans, vel rationi non obediens, iſque motus aut boni aut mali opinione citetur: biſariam quatuor perturbationes æqualiter diſtributæ ſunt. Nam duæ ſunt ex opinione boni: quarum altera, voluptas geſtiens, id eſt, præter modum elata lætitia opinione præſentis magni alicujus boni: altera, vel cupiditas recte, vel libido dici poteſt, quæ eſt immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. Ergo hæc duo genera, voluptas geſtiens & libido, bonorum opinione turbantur [15], ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. Nam & metus opinio eſt magni mali impendentis: & ægritudo eſt opinio magni mali præſentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum videatur eſſe angi: id autem eſt, ut is, qui doleat, oportere opinetur ſe dolere. His autem perturbationibus, quas in vita hominum ſtultitia quaſi quaſdam furias immittit atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum eſt, ſi volumus hoc, quod datum eſt vitæ, tranquille placideque traducere. Sed cætera alias: nunc ægritudinem, ſi poſſumus, depellamus. Id enim ſit propoſitum:

14 *At non ſimilis eſt ægrotationis libido*] Vide Cic. de Fin. III. 10.

15 *Turbantur*] Daviſius, *turbant*, aſſentiente Buherio.

tum : quandoquidem eam tu videri tibi in ſapientem cadere dixiſti. Quod ego nullo modo exiſtimo. Tetra enim res eſt, miſera, deteſtabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remiſque fugienda.

XII. Qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam a ſocero Œnomao rege Hippodamiam *raptis nactus eſt nuptiis?* Jovis iſte quidem pronepos. Tamne ergo abjectus, tamque fractus?

Nolite (inquit) *hoſpites ad me adire illico iſtic;*
Ne contagio mea bonis, umbrave obſit.
Tanta vis ſceleris in corpore hæret.

Tu te, Thyeſta, damnabis, orbabiſque luce propter vim ſceleris alieni? Quid? illum filium Solis nonne patris ipſius luce indignum putas?

Refugere oculi: corpus macie extabuit:
Lacrymæ peredere humore exſanguis[16] *genas:*
Situ nidoris barba pædore horrida
Atque intonſa infuſcat pectus illuvie ſcabrum.

Hæc mala, o ſtultiſſime Æeta, ipſe tibi addidiſti. Non inerant in his, quæ tibi caſus invexerat, & quidem inveterato malo, cum tumor animi reſediſſet. Eſt autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. Sed mœres videlicet regni deſiderio, non filiæ. Illam enim oderas, & jure fortaſſe. Regno non æquo animo carebas. Eſt autem impudens luctus mœrore ſe conficientis, quod imperare non liceat liberis. Dionyſius quidem tyrannus, Syracuſis expulſus, Corinthi pueros docebat. Uſque eo imperio carere non poterat. Tarquinio vero quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui ejus non tulerant ſuperbiam? Is, cum reſtitui in regnum nec Vejentium nec Latinorum armis potuiſſet, Cumas ſe contuliſſe dicitur, inque ea urbe ſenio & ægritudine eſſe confectus.

XIII. Hoc tu igitur cenſes ſapienti accidere poſſe, ut ægritudine opprimatur, id eſt, miſeria? Nam cum omnis perturbatio miſeria eſt, tum carnificina eſt ægritudo. Habet ardorem

16 *Exſanguis* Ἀρχαϊκῶς, pro *exſangues*. De verſu proxime ſequenti, Turneb. Adverſar. XXVII. 6.

Digitized by Google

rem libido, levitatem lætitia geſtiens, humilitatem metus: ſed ægritudo majora quædam, tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem: lacerat, exeſt animum, planeque conficit. Hanc niſi exuimus ſic, ut abjiciamus, miſeria carere non poſſumus.

Atque hoc quidem perſpicuum eſt, tum ægritudinem exſiſtere, cum quid ita viſum ſit, ut magnum quoddam malum adeſſe & urgere videatur. Epicuro autem placet, opiniönem mali [17] ægritudinem eſſe natura, ut quicumque intueatur in aliquod majus malum, ſi id ſibi accidiſſe opinetur, ſit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici cenſent, ſed inſperato & nec opinato malo. Eſt id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. Videntur enim omnia repentina graviora. Ex hoc & illa jure laudantur:

Ego cum genui, tum moriturum ſcivi, & ei rei ſuſtuli.
Præterea ad Trojam cum miſi ob defendendam Græciam,
Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

XIV. Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum adventum, quæ venientia longe ante videris. Itaque apud Euripidem [18] a Theſeo dicta laudantur. Licet enim, ut ſæpe facimus, in Latinum illa convertere:

Nam qui hæc audita a docto meminiſſem viro,
Futuras mecum commentabar miſerias:
Aut mortem acerbam, aut exilii mœſtam fugam,
Aut ſemper aliquam molem meditabar mali:
Ut, ſi qua invecta dirìtas caſu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

Quod autem Theſeus a docto ſe audiſſe dicit, id de ſeipſo loquitur Euripides. Fuerat enim auditor Anaxagoræ, quem ferunt, nuntiata morte filii dixiſſe, *Sciebam me genuiſſe mortalem*. Quæ vox declarat, iis eſſe hæc acerba, quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non eſt dubium, quin omnia,

17 *Opinionem mali*] Ita Victorius: ne quis a Daviſio ſolo profectam hanc lectionem exiſtimet. Sed Manut. Lamb. & Grut. *opinione mali*.

18 *Apud Euripidem*] Hæc tranſtuliſſe de Poſidonio Ciceronem, intelligi poteſt de iis quæ Galenus refert lib. IV. *de Hipp. & Plat. dogm.* quæ ad horum & intellectum & explicationem plurimum momenti allatura ſunt. *Camerarius*.

mnia, quæ mala putantur, ſint improviſa graviora. Itaque quanquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum poteſt proviſio animi & præparatio ad minuendum dolorem, ſint ſemper omnia homini humana meditata. Et nimirum hæc eſt illa præſtans & divina ſapientia, perceptas penitus & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit; nihil, antequam evenerit, non evenire poſſe arbitrari.

Quamobrem [19] *omnes, cum ſecundæ res ſunt maxime, tum maxime*
Meditari ſecum oportet, quo pacto adverſam ærumnam ferant,
Pericla, damna, exilia. Peregre rediens ſemper cogitet
Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ.
Communia eſſe hæc; fieri poſſe; ut ne quid animo ſit novum:
Quidquid præter ſpem eveniat, omne id deputare eſſe in lucro.

XV. Ergo hoc Terentius a philoſophia ſumptum cum tam commode dixerit, nos, e quorum fontibus id hauſtum eſt, non & dicemus hoc melius, & conſtantius ſentiemus? Hinc eſt enim ille vultus ſemper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare ſolita in viro ſuo fuiſſe Socrate; eodem ſemper ſe vidiſſe exeuntem illum domo, & revertentem. Nec vero ea frons erat, quæ M. Craſſi illius veteris, quem ſemel ait in omni vita riſiſſe Lucilius; ſed tranquilla & ſerena: ſic enim accepimus. Jure autem erat ſemper idem vultus, cum mentis, a qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem a Cyrenaicis hæc arma contra caſus & eventus, quibus eorum advenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur: ſimulque judico, malum illud opinionis eſſe, non naturæ. Si enim in re eſſet, cur fierent proviſa leviora?

Sed eſt, iiſdem de rebus quod dici poſſit ſubtilius, ſi prius Epicuri ſententiam viderimus, qui cenſet, neceſſe eſſe omnes in ægritudine eſſe, qui ſe in malis eſſe arbitrentur, ſive illa ante

19 *Quamobrem omnes*] Terent. Phorm. Act. II. Sc. I. 11.

ante proviſa & exſpectata ſint, ſive inveteraverint. Nam neque vetuſtate minui mala, nec fieri præmeditata leviora: ſtultamque etiam eſſe meditationem futuri mali, aut fortaſſe ne futuri quidem: ſatis eſſe odioſum malum omne, cum veniſſet: qui autem ſemper cogitaviſſet, accidere poſſe aliquid adverſi, ei fieri illud ſempiternum malum: ſi vero ne futurum quidem ſit, fruſtra ſuſcipi miſeriam voluntariam: ita ſemper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. Levationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, avocatione a cogitanda moleſtia, & revocatione ad contemplandas voluptates. Parere enim cenſet animum rationi poſſe, &, quo illa ducat, ſequi. Vetat igitur ratio intueri moleſtias: abſtrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miſerias contemplandas: a quibus cum cecinit receptui, impellit rurſum & incitat ad conſpiciendas totaque mente contrectandas varias voluptates, quibus ille & præteritarum memoria & ſpe conſequentium ſapientis vitam refertam putat. Hæc noſtro more nos diximus. Epicurei dicunt ſuo. Sed, quæ dicant, videamus: quo modo negligamus.

XVI. Principio male reprehendunt præmeditationem rerum futurarum. Nihil eſt enim, quod tam obtundat enervetque ægritudinem, quam perpetua in omni vita cogitatio, nihil eſſe, quod accidere non poſſit: quam meditatio conditionis humanæ: quam vitæ lex, commentatioque parendi, quæ non hoc affert, ut ſemper mœreamus, ſed ut nunquam. Neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret, cum hæc cogitat, ſed tum vel maxime ſapientiæ fungitur munere. Utrumque enim conſequitur, ut & conſiderandis rebus humanis proprio [20] philoſophiæ fruatur officio, & adverſis caſibus triplici conſolatione ſanetur: primum, quod poſſe accidere diu cogitaverit, quæ cogitatio una maxime moleſtias omnes extenuat & diluit: dein-

20 *Proprio philoſophiæ fruatur officio*] Quamvis Manutii ac Lambini conjectura, qua *fungatur* pro *fruatur* ſtatuunt, uno & altero codice ſuſtentetur; non tamen rejicere lectionem editam audeo, tanquam Romani ſic nunquam locuti eſſent. *Frui officio proprio philoſophiæ*, eſt illius officii emolumentis potiri. Sic de Amicitia: *recordatione amicitiæ noſtræ ſic fruor*, hoc eſt, cum aliquo fructu & jucunditate recordor amicitiæ noſtræ. Florus, II. 6, *victoria frui*. Wopkenſ.

deinde, quod humane [21] ferenda intelligit: poſtremo, quod videt [22] malum nullum eſſe, niſi culpam; culpam autem nullam eſſe, cum id, quod ab homine non potuerit præſtari, evenerit. Nam revocatio illa, quam affert, cum a contuendis nos malis avocat, nulla eſt. Non eſt enim in noſtra poteſtate, fodicantibus iis rebus, quas malas eſſe opinemur, diſſimulatio, vel oblivio. Lacerant, vexant, ſtimulos admovent, ignes adhibent, reſpirare non ſinunt. Et tu oblviviſci jubes, quod contra [23] naturam eſt? Quod a natura datum eſt, auxilium extorques inveterati doloris? Eſt enim tarda illa quidem medicina, ſed tamen magna, quam affert longinquitas & dies. Jubes me bona cogitare, oblivviſci malorum. Diceres aliquid, & magno quidem philoſopho dignum, ſi ea bona ſentires eſſe, quæ eſſent homine digniſſima.

XVII. Pythagoras * mihi ſi diceret [24], aut Socrates, aut Plato: Quid jaces? aut quid mœres? aut cur ſuccumbis cedis que fortunæ? quæ pervellere te forſitan potuerit & pungere: non poterit certe vires frangere. Magna vis eſt in virtutibus. Eas excita, ſi forte dormiunt. Jam tibi aderit princeps fortitudo, quæ te animo tanto eſſe coget, ut omnia, quæ poſſint homini evenire, contemnas & pro nihilo putes. Aderit temperantia, quæ eſt eadem moderatio; a me quidem paulo ante appellata frugalitas: quæ te turpiter & nequiter facere nihil patiatur. Quid eſt autem nequius aut turpius effœminato viro? Ne juſtitia quidem ſinet te iſta facere: cui minimum eſſe videtur in hac cauſa loci: quæ tamen ita dicet, dupliciter

21 *Humane*] Sic Victorius & Gruterus. Sed malim cum Manutio, & Lambino, *humana*. Olivetus.

22 *Videt malum nullum eſſe, niſi culpam*] Quod Latini culpam vocarunt, id nos hodie *malum morale*, & κατ' ἐξοχὴν *peccatum* dicimus. Hinc non poſſum equidem cauſam eapiſcari idoneam, cur Bentlejus voluerit *niſi culpa*. Famil. IX. ep. 16. *nihil eſſe ſapientis præſtare, niſi culpam*. Vide ibid. V. 21. VI. 1. XII. 23. *VvopKenſ.*

23 *Naturam eſt? ..... doloris*] Victorius punctum Interrogativum & hic & illic non habet.

* Vict. Man. Lamb. *mihi ſic diceret*

24 *Pythagoras mihi ſi diceret*] Manutii, Victorii, Lambinique editionibus vix fidem dederim, cum, *Pythagoras mihi* ſic *diceret*, exhibent. Eſt hoc σχῆμα, quod appellant, πρὸς τὸ σημαινόμενον, quo ſic loquitur Tullius, ut ſi in antecedentibus dixiſſet, *Eſſet hoc quod jubes, aliquid & magno quidem philoſopho dignum, Pythagoras modo eſſet, & non Epicurus ille voluptarius, qui mihi diceret* &c. Vis illa conjunctionis *ſi*, dilucidari poteſt ex his, lib. V. cap. 9. *Laudat* (Epicurus) *tenuem victum: philoſophi id quidem, ſed ſi Socrates ..... diceret, non is qui finem* &c. *VvopKenſ.*

Digitized by Google

ter eſſe te injuſtum, cum & alienum appetas, qui mortalis natus, conditionem poſtules immortalium, & graviter feras, te, quod utendum acceperis, reddidiſſe.

Prudentiæ vero quid reſpondebis, dicenti virtutem ſeſe eſſe contentam, quo modo ad bene vivendum, ſic & ad beate? Quæ ſi extrinſecus religata pendeat, & non oriatur a ſe, & rurſus ad ſe revertatur, & omnia ſua complexa nihil quærat aliunde, non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda videatur. Ad hæc bona me ſi revocas, Epicure, pareo, ſequor, utor te ipſo duce, obliviſcor etiam malorum, ut jubes, eoque facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda cenſeo. Sed traducis cogitationes meas ad voluptates. Quas? corporis, credo, aut quæ propter corpus vel recordatione vel ſpe cogitentur. Numquid eſt aliud? rectene interpretor ſententiam tuam?

Solent enim iſti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. Hoc dicit, & hoc ille * acriculus, me audiente Athenis, ſenex Zeno, iſtorum acutiſſimus, contendere & magna voce dicere ſolebat: eum eſſe beatum, qui præſentibus voluptatibus frueretur, confideretque ſe fruiturum aut in omni aut in magna parte vitæ, dolore non interveniente: aut ſi interveniret, ſi ſummus foret, futurum brevem: ſi productior, plus habiturum jucundi quam mali: hæc cogitantem fore beatum, præſertim ſi & ante perceptis bonis contentus eſſet, nec mortem, nec deos extimeſceret.

XVIII. Habes formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expreſſam, nihil ut poſſit negari. Quid ergo? Hujuſne vitæ propoſitio & cogitatio aut Thyeſtem levare poterit, aut Æetam, de quo paulo ante dixi, aut Thelamonem, pulſum patria, exulantem atque egentem? In quo hæc admiratio fiebat:

Hiccine eſt Telamo ille, modo quem gloria ad cœlum extulit?

Quem aſpectabant? cujus ob os Graji ora obvertebant ſua?

Quod ſi cui, ut ait idem, *ſimul animus cum re concidit*, a gra-

* Vict. Man. *Græculus*. Lamb. ἀκρόχολος

gravibus illis antiquis philoſophis petenda medicina eſt, non ab his voluptariis. Quam enim iſti bonorum copiam dicunt? Fac ſane eſſe ſummum bonum, non dolere. Quanquam id non vocatur voluptas: ſed non neceſſe eſt nunc omnia. Idne eſt, quo traducti luctum levemus? Sit ſane ſummum malum dolere. In eo igitur [25] qui non eſt, ſi malo careat, continuone fruitur ſummo bono?

Quid tergiverſamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricuiſti, ſoles dicere? Sunt hæc tua verba, necne? In eo quidem libro, qui continet omnem diſciplinam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc: *Nequidem habeo quid intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ ſapore percipiuntur; detrahens eas, quæ auditu & cantibus, detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, ſuaves motiones, ſive quæ aliæ voluptates in toto homine gignuntur quolibet ſenſu. Nec vero ita dici poteſt, mentis lætitiam ſolam eſſe in bonis. Lætantem enim mentem ita novi, ſpe eorum omnium, quæ ſupra dixi, fore ut natura iis potiens dolore careat*. Atque hæc quidem his verbis: quivis ut intelligat, quam voluptatem norit Epicurus. Deinde paulo infra, *Sæpe quæſivi*, inquit, *ex iis, qui appellantur ſapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, ſi illa detraxiſſent, niſi ſi vellent voces inanes fundere. Nihil ab his potui cognoſcere: qui [26] ſi virtutes ebullire volent & ſapientias, nihil aliud dicent, niſi eam viam, qua efficiantur eæ voluptates, quas ſupra dixi*. Quæ ſequuntur in

eadem

25 *In eo igitur qui non eſt*] Hoc ait Cicero: Ex eo quod dolere ſit ſummum malum, non eſſe conſequens, quod in remotione doloris, vel in non dolendo, ſit ſummum bonum: quoniam qui in dolore non eſt, etiamſi malo careat, non idcirco fruitur ſummo bono. Si quis hæſitat in hac phraſi, *qui non eſt in eo;* quæritve quo referatur pronomen *eo*; reſpondebit ex Priſciano Franc. Sanctius, Minerv. III. 6. *Vim nominis rei ipſius habet verbum infinitum*. Tam igitur poteſt referri pronomen *eo* ad verbum *dolere*, quod antecedit, quam referretur ad nomen *dolor*, ſi hoc uſus fuiſſet Cicero. *Anonymus*.

26 *Qui, ſi virtutes ebullire volent & ſapientias*.] Ingenioſe & vere tu reponis, *ebullire nolent*: aut ſic enim legendum eſt, aut, quod eodem redit, *qui*, niſi *virtutes ebullire volent*. Cæterum, cum hic interpretis munere fungatur Cicero, & verbum de verbo reddat; vocabulum Græcum, quod hic vertit *ebullire*, vix aliud eſſe potuit quam Παφλάζειν: id enim & proprie *ebullire* ſignificat; & metaphorice, cum ſtrepitu & inani jactatione verba fundere. Noſter alibi de Epicuro & ejus aſſeclis *effutire* & *balbutire* non diſpari ſenſu dicere ſolet: quæ ſat prope accedunt ad receptam lectionem *ebullire*: ſed hoc Nonii auctoritate ſtabilitur. *Bentlejus*.

eadem ſententia ſunt: totuſque liber, qui eſt de ſummo bono, refertus & verbis & ſententiis talibus. Ad hanccine igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves ægritudinem? Et ſi quem tuorum afflictum mœrore videris, huic acipenſerem potius, quam aliquem Socraticum libellum, dabis? ὑδραύλεως [27] hortabere ut audiat voces, potius quam Platonis? expones, quæ ſpectet, florida & varia? faſciculum ad nares admovebis? incendes odores; & ſertis redimiri jubebis, & roſa? Si vero [28] aliquid etiam: tum plane luctum omnem abſterſeris?

XIX. Hæc Epicuro confitenda ſunt, aut ea, quæ modo expreſſa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abjiciendus: eſt enim confertus voluptatibus. Quærendum igitur, quemadmodum ægritudine privemus eum, qui ita dicat:

> *... pol mihi fortuna magis nunc deſit, quam genus.*
> *Namque regnum ſuppetebat mihi: ut ſcias quanto e loco,*
> *Quantis opibus, quibus de rebus lapſa fortuna occidat.*

Quid! huic calix mulſi impingendus eſt, ut plorare deſinat, aut aliquid ejuſmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

> *Ex opibus ſummis opis egens Hector tuæ.*

Huic ſubvenire debemus: quærit enim auxilium.

> *Quid petam præſidi, aut exſequar? quove nunc auxilio aut fuga*
> *Freta ſim! Arce & urbe orba ſum. Quo accedam? quo applicem?*
> *Cui nec aræ patriæ domi ſtant: fractæ & disjectæ jacent:*
> *Fana flamma deflagrata: toſti alti ſtant parietes,*
> *Deformati, atque abiete criſpa.*

Scis, quæ ſequantur: & illud in primis,

> *O pater, o patria, o Priami domus!*
> *Septum altiſono cardine templum,*

Vidi

27 ὑδραύλεως] De hydraulicis organis Athenæus lib. IV.

28 *Si vero aliquid etiam*] Quod recte monuerunt Camerarius & Urſinus, eſt honeſta ἀποσιώπησις, qua τὰ ἀφροδίσια modeſte reticentur. Vide Donatum ad Terentii Eun. Act. III. Sc. II. 26. & Servium ad Virgilii Ecl. III. 8. *Daviſius.*

Vidi ego te, adſtante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,
Auro, ebore inſtructam regifice.

O poetam egregium! quanquam ab his cantoribus [29] Euphorionis contemnitur. Sentit omnia repentina & nec-opinata eſſe graviora. Exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur ſempiternæ fore, quid adjungit?

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram ſanguine turpari.

Præclarum carmen. Eſt enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. Eripiamus huic ægritudinem. Quo modo? Collocemus in culcita plumea: pſaltriam adducamus: hedychrum [30] incendamus: demus ſcutellam dulciculæ potionis: aliquid videamus & cibi. Hæc tandem bona ſunt, quibus ægritudines graviſſimæ detrahantur? Tu enim paulo ante ne intelligere te quidem alia ulla dicebas. Revocari igitur oportere a mœrore ad cogitationem bonorum, conveniret mihi cum Epicuro, ſi, quid eſſet bonum, conveniret.

XX. Dicet aliquis: Quid ergo? tu Epicurum exiſtimas ita voluiſſe, aut libidinoſas ejus fuiſſe ſententias? Ego vero minime: video enim ab eo dici multa ſevere, multa præclare. Itaque, ut ſæpe dixi, de acumine agitur ejus, non de moribus. Quamvis adſpernetur voluptates eas, quas modo laudavit: ego tamen meminero, quod videatur ei ſummum bonum. Non enim verbo ſolum poſuit voluptatem, ſed etiam explanavit quid diceret. *Saporem*, inquit, *& corporum complexum, & ludos atque cantus, & formas eas, quibus oculi jucunde moveantur*. Num fingo? num mentior? cupio refelli. Quid enim laboro, niſi ut veritas in omni quæſtione explicetur?

At idem ait, non creſcere voluptatem dolore detracto; ſummamque voluptatem, nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata. Unum, quod ſecum ipſe pugnat: modo enim, ne ſuſpicari quidem ſe quidquam bonum, niſi ſenſus quaſi titilla-

29 *Cantoribus Euphorionis*] Vide ſis Iſ. Caſaubonum ad Suetonii Tib. cap. 70. & Cl. Salmaſium Exerc. Plin. edit. Pariſ. pag. 856. *Idem*.

30 *Hedychrum*] Unguenti genus, de quo Dioſcorides, lib. I. cap. 61.

Digitized by Google

tillarentur voluptate: nunc autem, ſummam voluptatem eſſe, dolore carere. Poteſtne magis ſecum ipſe pugnare? Alterum peccatum, quod, cum in natura tria ſint; unum, gaudere: alterum, dolere: tertium, nec gaudere, nec dolere: hic primum & tertium putat idem eſſe, nec diſtinguit a non dolendo voluptatem. Tertium peccatum commune cum quibuſdam, quod, cum virtus maxime expetatur, ejuſque adipiſcendæ cauſa philoſophia quæſita ſit, ille a virtute ſummum bonum ſeparavit.

At laudat, & ſæpe, virtutem. Et quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas feciſſet, & effudiſſet ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Quid verba audiam, cum facta videam? Piſo ille Frugi ſemper contra legem frumentariam dixerat. Is, lege lata, conſularis ad frumentum accipiendum venerat. Animadvertit Gracchus in concione Piſonem ſtantem. Quærit, audiente populo Romano, qui ſibi conſtet, cum ea lege frumentum petat, quam diſſuaſerat. *Nolim*, inquit, *mea bona, Gracche, tibi viritim dividere liceat: ſed ſi facias, partem petam*. Parumne declaravit vir gravis & ſapiens, lege Sempronia patrimonium publicum diſpenſari? Lege orationes Gracchi: patronum ærarii eſſe dices.

Negat Epicurus jucunde poſſe vivi, niſi cum virtute vivatur. Negat ullam in ſapientem vim eſſe fortunæ: tenuem victum antefert copioſo: negat ullum eſſe tempus, quo ſapiens non beatus ſit. Omnia philoſopho digna, ſed cum voluptate pugnantia. Non iſtam dicit voluptatem. Dicat quamlibet. Nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars inſit. Age, ſi voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? Nego igitur ejus eſſe, qui dolore ſummum malum metiatur, mentionem facere virtutis.

XXI. Et queruntur quidam Epicurei, viri optimi, (nam nullum genus eſt minus malitioſum) me ſtudioſe dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore aut de dignitate contendimus. Mihi ſummum in animo bonum videtur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. Et illi pugnant: & quidem vicinorum fidem implorant: multi autem

ſunt,

Digitized by Google

ſunt, qui ſtatim convolent. Ego ſum is, qui dicam me non laborare; actum habiturum quod egerint. Quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipſo cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio unquam fuit. Hi nimis iracunde agunt, præſertim cum ab his non ſane animoſa defendatur ſententia: pro qua non in ſenatu, non in concione, non apud exercitum, neque ad cenſores dicere audeant. Sed cum iſtis alias, & eo quidem animo, nullum ut certamen inſtituam: verum dicentibus facile cedam. Tantum admonebo: ſi maxime verum ſit, ad corpus omnia referre ſapientem, ſive, ut honeſtius dicam, nihil facere niſi quod expediat [31], ſive omnia referre ad utilitatem ſuam: quoniam hæc plauſibilia non ſunt, ut in ſinu gaudeant, glorioſe loqui deſinant.

XXII. Cyrenaicorum reſtat ſententia: qui tum ægritudinem cenſent exſiſtere, ſi nec-opinato quid evenerit. Eſt id quidem magnum, ut ſupra dixi. Etiam Chryſippo ita videri ſcio, quod proviſum ante non ſit, id ferire vehementius. Sed non ſunt in hoc omnia: quanquam hoſtium repens adventus magis aliquanto conturbat, quam exſpectatus: & magis ſubita tempeſtas, quam ante proviſa, terret navigantes vehementius: & ejuſmodi ſunt pleraque. Sed cum diligenter nec-opinatorum naturam conſideres, nihil aliud reperias, niſi omnia videri ſubita majora: & quidem ob duas cauſas: primum, quod, quanta ſint quæ accidunt, conſiderandi ſpatium non datur: deinde cum videtur præcaveri potuiſſe, ſi proviſum eſſet, quaſi culpa contractum malum ægritudinem acriorem facit.

Quod ita eſſe dies declarat: quæ procedens ita mitigat, ut iiſdem malis manentibus non modo leniatur ægritudo, ſed in pleriſque tollatur. Carthaginenſes multi Romæ ſervierunt, Macedones rege Perſe capto. Vidi etiam in Peloponneſo, cum eſſem adoleſcens, quoſdam Corinthios. Hi poterant omnes

31 *Niſi quod expediat*] Reprehendendus non eſt, qui nihil facit, niſi quod expediat. Eſt, qui nihil, niſi quod ſibi expediat. Credibile eſt igitur ſcripſiſſe Ciceronem: *Niſi quod expediat ſibi*: poſtremamque vocem ab iis eſſe mutatam, qui e margine in contextum intruſerunt ineptam paraphraſim illam: *Omnia referre ad utilitatem ſuam*. Buherius.

Digitized by Google

mnes eadem illa [32] de Andromacha deplorare : *Hæc omnia vidi....* Sed & jam decantaverant [33] fortaſſe. Eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu & ſtatu, ut eos Argivos aut Sicyonios diceres : magiſque me moverant Corinthi ſubito adſpectæ parietinæ, quam ipſos Corinthios : quorum animis diuturna cogitatio callum vetuſtatis obduxerat.

Legimus librum Clitomachi, quem ille everſa Carthagine miſit conſolandi cauſa ad captivos cives ſuos. In eo eſt diſputatio ſcripta Carneadis : quam ſe ait in commentarium retuliſſe. Cum ita poſitum eſſet, Videri fore in ægritudine ſapientem, patria capta : quæ Carneades contra dixerit, ſcripta ſunt. Tanta igitur calamitatis præſentis adhibetur a philoſopho medicina, quanta inveteratæ ne deſideratur quidem. Nec ſi aliquot annis poſt idem ille liber captivis miſſus eſſet, vulneribus mederetur, ſed cicatricibus. Senſim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor : non quo ipſa res immutari ſoleat, aut poſſit ; ſed id, quod ratio debuerat, uſus docet, minora eſſe ea, quæ ſint viſa majora.

XXIII. Quid ergo opus eſt, dicet aliquis, ratione, aut omnino conſolatione illa, qua ſolemus uti, cum levare dolorem mœrentium volumus ? Hæc enim fere tum habemus in promptu, Nihil oportere inopinatum videri. Aut qui tolerabilius feret incommodum, qui cognoverit neceſſe eſſe homini tale aliquid accidere ? Hæc enim oratio de ipſa ſumma mali nihil detrahit : tantummodo affert, nihil eveniſſe, quod non

32 *Eadem illa de Andromacha deplorare*] Narrat Daviſius oblatum ſibi eſſe veterem manu exaratum codicem, in quo legerit *deploraſſe*, quod habet quoque antiqua editio quæ penes me eſt. Vera hæc, & omnino retinenda eſt lectio. Cum ex conſequentibus appareat, Corinthios cives illos, jam patriæ oblitos, nihil cogitare minus, quam ut ejus calamitatem deplorarent : ait tantummodo Tullius potuiſſe illos eadem deplorare olim, quæ in fabula deplorat Andromacha ; cæterum longa die jamdudum lacrymas exaruiſſe. *Idem*.

33 *Sed & jam decantaverant*] In antiqua editione : *ſed jam etiam decantaverant*. In Lugdunenſi codice, itemque in Regio : *ſed etiam*, &c. Nemo, quod miror, ſuſpicatus eſt, omnino legendum eſſe : *ſed jam recantaverant*. Vulgatum illud *decantaverant*, cum nihil ultra *cantaverant* dicat, longe eſt a Ciceronis ſententia remotum, qui vult intelligi, Corinthios ploratores illos, vivere jam ſecuros patriæ, & traducto in alias urbes, quibus tranſcripti fuerant, affectu, veteres quodammodo amores ac priſtina deſideria recantaſſe. Vidit ſane nodum Adrianus Turnebus, & Adverſ. XIX. 5. expedire ſic tentavit : *decantaverant, opinor, dici ; non decantabant, ſed decantare deſierant*. At enim nimis hoc ambiguum eſt. Tum res ipſa verbum *recantaverant* ultro adducebat, ſic aptum loco & congruens, ut credibile ſit, hic a Cicerone uſurpatum eſſe, uti poſt ipſum ab Horatio, I. Od. XVI. 24. *Idem*.

opinandum fuiſſet. Neque tamen genus id orationis in conſolando non valet: ſed id haud ſciam an plurimum. Ergo iſta nec-opinata non habent tantam vim, ut ægritudo ex his omnis oriatur. Feriunt enim fortaſſe gravius: non id efficiunt, ut ea, quæ accidant, [a] majora videantur. Quia recentia ſunt, [b] videntur, non quia repentina.

Duplex eſt igitur ratio veri reperiendi, non in iis ſolum, quæ mala, ſed in iis etiam, quæ bona videntur. Nam aut ipſius rei natura, qualis & quanta ſit, quærimus, ut de paupertate nonnunquam, cujus onus diſputando levamus, docentes quam parva & quam pauca ſint, quæ natura deſideret: aut a diſputandi ſubtilitate orationem ad exempla traducimus. Hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud,

Sæpe eſt etiam ſub palliolo ſordido ſapientia.

Cum enim paupertatis una eademque ſit vis, quidnam dici poteſt, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent ſe ferre poſſe? Huic igitur alteri generi ſimilis eſt ea ratio conſolandi, quæ docet humana eſſe, quæ acciderint. Non enim ſolum id continet ea diſputatio, ut cognitionem afferat generis humani: ſed ſignificat, tolerabilia eſſe, quæ & tulerint & ferant cæteri.

XXIV. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipſum beatiores: eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur: nec ſiletur illud potentiſſimi regis anapæſtum, qui laudat ſenem, & fortunatum eſſe dicit, quod inglorius ſit, atque ignobilis ad ſupremum diem perventurus. Similiter commemorandis exemplis orbitates quoque liberorum prædicantur, eorumque, qui gravius ferunt, luctus aliorum exemplis leniuntur. Sic perpeſſio cæterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quam quanta ſint, exiſtimata videantur. Ita fit ſenſim cogitantibus, ut, quantum ſit ementita opinio, appareat. Atque hoc idem & Telamo ille declarat,

Ego

a Lamb. *majora ſint*   b Vict. Grut. omittunt *videntur*

Ego cum genui, moriturum ſcivi;

& Theſeus,

Futuras mecum commentabar miſerias;

& Anaxagoras, *Sciebam me genuiſſe mortalem*. Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi eſſe extimeſcendas. Et mihi quidem videtur idem fere accidere iis, qui ante meditantur, quod iis, quibus medetur dies: niſi quod [34] ratio quædam ſanat illos, hos ipſa [35] natura; intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum ſit eſſe maximum, nequaquam eſſe tantum, ut vitam beatam poſſit evertere. Hoc igitur efficitur, ut ex illo nec-opinato plaga major ſit: non, ut illi putant, ut, cum duobus pares caſus evenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui ille nec-opinato caſus evenerit. Itaque dicuntur nonnulli in mœrore, cum de hac communi hominum conditione audiviſſent, ea lege eſſe nos natos, ut nemo in perpetuum eſſe poſſet expers mali, gravius etiam tuliſſe.

XXV. Quocirca Carneades, ut video noſtrum ſcribere Antiochum, reprehendere Chryſippum ſolebat, laudantem Euripideum carmen illud:

Mortalis nemo eſt, quem non attingat dolor,
Morbuſque. Multi [36] ſunt humandi liberi,
Rurſum creandi: morſque eſt finita omnibus.
Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt.
Reddenda eſt terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges. Sic jubet neceſſitas.

Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam ægritudinem pertinere. Id enim ipſum dolendum eſſe dicebat, quod in tam crudelem neceſſitatem incidiſſemus. Nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malevolos conſolandos eſſe accommodatam. Mihi vero

 lon-

34 *Niſi quod ratio* quædam *ſanat illos, hos ipſa natura*] Ineptum eſt & ſpurium illud *quædam*. Repone, *niſi quod ratio* quidem *ſanat illos, hos ipſa natura*. Bentlejus.

35 *Ipſa natura; intellecto... evertere. Hoc igitur*] Sic interpungendum cenſeo: *ipſa natura. Intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum ſit eſſe maximum, nequaquam eſſe tantum, ut vitam beatam poſſit evertere; hoc igitur efficitur* &c. *Buherius*.

36 *Multi*] Legendum videtur, *multis*. Id.

longe videtur ſecus. Nam & neceſſitas ferendæ conditionis humanæ quaſi cum deo pugnare cohibet [37], admonetque eſſe hominem: quæ cogitatio magnopere luctum levat: & enumeratio exemplorum, non ut animum malevolorum oblectet, affertur, ſed ut ille, qui mœret, ferendum ſibi id cenſeat, quod videat multos moderate & tranquille tuliſſe. Omnibus enim modis fulciendi ſunt, qui ruunt, nec cohærere poſſunt propter magnitudinem ægritudinis. Ex quo ipſam ægritudinem λύπην Chryſippus, quaſi λύπην, id eſt ſolutionem totius hominis, appellatam putat. Quæ tota poterit evelli, explicata, ut principio dixi, cauſa ægritudinis. Eſt enim nulla alia, niſi opinio & judicium magni præſentis atque urgentis mali. Itaque & dolor corporis, cujus eſt morſus acerrimus, perferetur ſpe propoſita boni. Et acta ætas honeſte ac ſplendide tantam affert conſolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non tangat [38] ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor.

XXVI. Sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiam opinio acceſſit, oportere, rectum eſſe, ad officium pertinere, ferre illud ægre, quod acciderit: tum denique efficitur illa gravis ægritudinis perturbatio. Ex hac opinione ſunt illa varia & deteſtabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percuſſiones. Hinc ille Agamemnon [39] Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonſam comam.

In quo facetum illud Bionis, perinde ſtultiſſimum regem in luctu capillum ſibi evellere, *quaſi calvitio mœror levaretur*. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere.

Itaque & Æſchines in Demoſthenem invehitur, quod is ſeptimo die poſt filii mortem hoſtias immolaſſet. At quam rhetorice! quam copioſe! quas ſententias colligit! quæ verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas. Quæ nemo pro-

37 *Cohibet*] Legas ut admonuit Lambinus *prohibet*. Idem.

38 *Aut non tangat* ægritudo, *aut perleviter pungat animi dolor*] Quid aliud eſt *ægritudo*, niſi *animi dolor*? Fruſtra igitur ſententia oneratur, & ultra perfectum trahitur. Equidem ſic Tullium dediſſe cenſeo: *Aut non attingat* omnino, *aut perleviter pungat animi dolor*. Quanto hoc rotundius & caſtigatius? *Bentlejus*.

39 *Agamemnon Homericus*] Iliad. K. 15.

probaret, niſi inſitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu ſuorum quam graviſſime mœrere oportere. Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii ſolitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte [40],

Qui miſer in campis mœrens errabat Aleis,
Ipſe ſuum cor edens, hominum veſtigia vitans.

Et Niobe fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu ſilentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam & rabiem, fingi in canem eſſe converſam. Sunt autem alii, quos in luctu cum ipſa ſolitudine loqui ſæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

Cupido [41] cepit miſeram nunc me proloqui
Cælo atque terræ Medeai miſerias.

XXVII. Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeque declaratur, hoc quaſi officii judicio fieri. Quod ſi qui forte, cum ſe in luctu eſſe vellent, aliquid fecerunt humanius, aut ſi hilarius locuti ſunt, revocant ſe rurſus ad mœſtitiam, peccatique ſe inſimulant, quod dolere intermiſerint. Pueros vero matres & magiſtri caſtigare etiam ſolent, nec verbis ſolum, ſed etiam verberibus, ſi quid in domeſtico luctu hilarius ab iis factum eſt, aut dictum: plorare cogunt. Quid? ipſa remiſſio luctus cum eſt conſecuta, intellectumque eſt nihil profici mœrendo, nonne res declarat fuiſſe totum illud voluntarium?

Quid ille Terentianus ipſe ſe puniens, id eſt *ἑαυτὸν τιμωρούμενος?*

Decrevi [42] tantiſper me minus injuriæ,
Chremes, meo gnato facere, dum fiam miſer.

Hic decernit, ut miſer ſit. Num quis igitur quidquam decernit invitus?

Malo [43] quidem me quovis dignum deputem ....

malo ſe dignum deputat, niſi miſer ſit. Vides ergo opinionis eſſe, non naturæ malum. Quid, quos res ipſa lugere prohibet?

40 *Bellerophonte, Qui miſer in campis*] Iliad. Z. 201. verſ. 59.

41 *Cupido*] Græca apud Euripidem, Med.

42 *Decrevi*] Heauton. Act. I. Sc. 1. 95.

43 *Malo*] Ibid. Act. 1. Sc. 1. 83.

bet? ut apud Homerum [44] quotidianæ neces, interituſque multorum, ſedationem mœrendi afferunt: apud quem ita dicitur:

Namque nimis multos atque omni luce cadentes
Cernimus: ut nemo poſſit mœrore vacare.
Quo magis eſt æquum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in poteſtate eſt abjicere dolorem, cum velis, tempori ſervientem. An eſt ullum tempus, (quoniam quidem res in noſtra poteſtate eſt) cui non ponendæ ægritudinis cauſa ſerviamus? Conſtabat, eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompejum vidiſſent, cum in illo ipſo acerbiſſimo miſerrimoque ſpectaculo ſibi timerent, quod ſe claſſe hoſtium circumfuſos viderent, nihil tum aliud egiſſe, niſi ut remiges hortarentur, & ut ſalutem adipiſcerentur fuga: poſteaquam Tyrum [45] veniſſent, tum afflictari lamentarique cœpiſſe. Timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, ratio ac ſapientia vera non poterit?

XXVIII. Quid eſt autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam cum eſt intellectum, nihil profici, & fruſtra eſſe ſuſceptum? Si igitur deponi poteſt, etiam non ſuſcipi poteſt. Voluntate igitur & judicio ſuſcipi ægritudinem confitendum eſt. Idque indicatur eorum patientia, qui cum multa ſint ſæpe perpeſſi, facilius ferunt, quidquid accidit: obduruiſſeque ſeſe contra fortunam arbitrantur: ut ille apud Euripidem,

Si mihi nunc triſtis primum illuxiſſet dies,
Nec tam ærumnoſo navigaviſſem ſalo:
Eſſet dolendi cauſa; ut injecto equulei
Freno repente tactu exagitantur novo.
Sed jam ſubactus miſeriis obtorpui.

Deſatigatio igitur miſeriarum ægritudines cum faciat leniores, intelligi neceſſe eſt, non rem ipſam cauſam atque fontem eſſe mœroris.

Philoſophi ſummi, neque dum tamen ſapientiam conſecuti,

nonne

44 *Apud Homerum*] Iliad. T. 226.

45 *Poſteaquam Tyrum veniſſent*] Magnam veri ſpeciem habet Weſſelingii (*Obſerv.* I. 13.) conjectura, reſcribentis; *Poſteaquam Cyprum*, &c. *Buberius*.

nonne intelligunt, in ſummo ſe malo eſſe? Sunt enim inſipientes: neque inſipientia ullum majus malum eſt: neque tamen lugent. Quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum eſſe & æquum, & ad officium pertinere, ægre ferre, quod ſapiens non ſis. Quod idem affingimus huic ægritudini, in qua luctus ineſt: quæ omnium maxima eſt. Itaque Ariſtoteles, veteres philoſophos accuſans, qui exiſtimaviſſent, philoſophiam ſuis ingeniis eſſe perfectam, ait eos aut ſtultiſſimos aut glorioſiſſimos fuiſſe: ſed ſe videre, quod paucis annis magna acceſſio facta eſſet, brevi tempore philoſophiam plane abſolutam fore. Theophraſtus autem moriens accuſaſſe naturam dicitur, quod cervis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſſet; hominibus, quorum maxime interfuiſſet, tam exiguam vitam dediſſet: quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurum fuiſſe, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur ſe tum, cum illa videre cœpiſſet, exſtingui.

Quid? ex cæteris philoſophis nonne optimus & graviſſimus quiſque confitetur, multa ſe ignorare, & multa ſibi etiam atque etiam eſſe diſcenda? Neque tamen, cum ſe in media ſtultitia, qua nihil eſt pejus, hærere intelligant, ægritudine premuntur. Nulla enim admiſcetur opinio officioſi doloris. Quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium conſularem: qualis L. Paulus, duobus, paucis diebus, amiſſis filiis: qualis M. Cato, prætore deſignato mortuo filio: quales reliqui, quos in conſolatione collegimus. Quid hos aliud placavit, niſi quod luctum & mœrorem eſſe non putabant viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes ægritudini ſe ſolent dedere, id ii turpe putantes ægritudinem repulerunt. Ex quo intelligitur, non in natura, ſed in opinione eſſe ægritudinem.

XXIX. Contra dicuntur hæc. Quis tam demens, ut ſua voluntate mœreat? Natura affert dolorem. Cui quidem Crantor, inquiunt, veſter cedendum putat. Premit enim, atque inſtat, nec reſiſti poteſt. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Tela-

Telamonem antea de Ajacis morte conſolatus eſſet, is cum audiſſet de ſuo, fractus eſt. De cujus commutata mente ſic dicitur:

Nec vero tanta præditus ſapientia
Quiſquam eſt, qui aliorum ærumnam dictis allevans,
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Convertat, clade ſubita frangatur ſua,
Ut illa ad alios dicta & præcepta excidant.

Hæc cum diſputant, hoc ſtudent efficere, naturæ obſiſti nullo modo poſſe. Ii tamen fatentur, graviores ægritudines ſuſcipi, quam natura cogat. Quæ eſt igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis requiramus?

Sed plures ſunt cauſæ ſuſcipiendi doloris. Primum illa opinio mali, quo viſo atque perſuaſo ægritudo inſequitur neceſſario. Deinde etiam gratum mortuis ſe facere, ſi graviter eos lugeant, arbitrantur. Accedit ſuperſtitio muliebris quædam. Exiſtimant enim, diis immortalibus ſe facilius ſatisfacturos, ſi eorum plaga perculſi afflictos ſe & ſtratos eſſe fateantur. Sed hæc inter ſe quam repugnent, plerique non vident. Laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. Quaſi fieri ullo modo poſſit, quod in amatorio ſermone dici ſolet, ut quiſquam plus alterum diligat quam ſe. Præclarum illud eſt, &, ſi quæris, rectum quoque & verum: ut eos, qui nobis cariſſimi eſſe debeant, æque ac noſmetipſos amemus: ut vero plus, fieri nullo pacto poteſt. Ne optandum quidem eſt in amicitia, ut me ille plus quam ſemet, ego illum plus quam me. Perturbatio vitæ ſi ita ſit, atque officiorum omnium, conſequatur. Sed de hoc alias.

XXX. Nunc illud ſatis eſt, non attribuere ad amiſſionem amicorum, miſeriam noſtram, ne illos plus quam ipſi velint, ſi ſentiant: plus certe, quam noſmetipſos, diligamus. Nam quod ajunt, pleroſque conſolationibus nihil levari, adjunguntque, conſolatores ipſos confiteri ſe miſeros, cum ad eos impetum ſuum fortuna converterit: utrumque diſſolvitur. Sunt enim iſta non naturæ vitia, ſed culpæ. Stultitiam autem accuſa-

Digitized by Google

cuſare quamvis copioſe licet. Nam & qui non levantur, ipſi ad miſeriam [46] invitant: & qui ſuos caſus aliter ferunt, atque ut auctores aliis ipſi fuerunt, non ſunt vitioſiores quam fere plerique, qui avari avaros, gloriæ cupidos glorioſi reprehendunt. Eſt enim proprium ſtultitiæ aliorum vitia cernere, oblivîſci ſuorum. Sed nimirum hoc maximum eſt experimentum, cum conſtet ægritudinem vetuſtate tolli, hanc vim non eſſe in die poſitam, ſed in cogitatione diuturna. Nam ſi & eadem res eſt, & idem eſt homo: qui poteſt quidquam de dolore mutari, ſi neque de eo, propter quod dolet, quidquam eſt mutatum, neque de eo, qui dolet? Cogitatio igitur diuturna, nihil eſſe in re mali, dolori medetur, non ipſa diuturnitas.

XXXI. Hic mihi afferunt mediocritates. Quæ ſi naturales ſunt, quid opus eſt conſolatione? Natura enim ipſa terminabit modum. Sin opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum eſſe arbitror, ægritudinem eſſe opinionem mali præſentis, in qua opinione illud inſit, ut ægritudinem ſuſcipere oporteat. Additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opinio præſentis mali ſit recens. Hoc autem verbum ſic interpretatur, ut non tantum illud recens eſſe velit, quod paulo ante acciderit, ſed, quam diu in illo opinato malo vis quædam inſit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: ut Artemiſia illa, Mauſoli, Cariæ regis, uxor; quæ nobile illud Halicarnaſſi fecit ſepulcrum. Quamdiu vixit, vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit. Huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur [47] recens, cum vetuſtate exaruit. Hæc igitur officia ſunt conſolantium, tollere ægritudinem funditus, aut ſedare, aut detrahere quam plurimum, aut ſupprimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere [48].

Com. II. Ggg Sunt,

46 *Ipſi ad miſeriam invitant*] Urſini codex, *ipſi ad ſe miſeriam invitant*. Quod pro ſincero & recto habent Daviſius, ac Buherius.

47 *Appellabatur*] Legit, *appellabitur*, Daviſius: *appellatur*, Buherius ex Mſ. Lugdunenſi.

48 *Ad alia traducere*] Vulgo *ad aliam*. Quaſi ſicut amor amore alio, ſic animi dolor alio dolore ſit expellendus. Sed hoc minime vult Tullius, quare nos eam recepimus lectionem, quam præſtant Reg. Pithœan. Med. Vatic. Pall. quart. quint. Balliol. Bak. & Elienſ. ſec. tert. *Daviſius*. Adſtipulatur Buherius.

Sunt, qui unum officium conſolantis putent, docere malum illud omnino non eſſe, ut Cleanthi placet. Sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. Sunt, qui abducunt a malis ad bona, ut Epicurus. Sunt, qui ſatis putant oſtendere, nihil inopinati accidiſſe, nihil novi [49]. Chryſippus autem caput eſſe cenſet in conſolando, detrahere illam opinionem mœrenti, ſi ſe officio fungi putet juſto atque debito. Sunt etiam, qui hæc omnia genera conſolandi colligunt. Alius enim alio modo movetur, ut fere nos [50] omnia in conſolationem unam conjecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. Sed ſumendum tempus eſt non minus in animorum morbis, quam in corporum: ut Prometheus [51] ille Æſchyli; cui cum dictum eſſet,

Atqui, Prometheu, te hoc tenere exiſtimo,
Mederi poſſe rationem [52] iracundiæ.

reſpondit,

Si quidem qui tempeſtivam medicinam admovens,
Non ad graveſcens vulnus illidat manus.

XXXII. Erit igitur in conſolationibus prima medicina, docere aut nullum malum eſſe, aut admodum parvum: altera, & de communi [53] conditione vitæ, & proprie, ſi quid ſit de ipſius,

49 *Nihil novi*] Vulgo *nihil mali*: eaque eſt cunctorum Mſſ. lectio; quæ cum abſurda fuerit, Manutius & Lambinus reſcripſere, *nihil novi*. Sed altius latet mendum, quam putarunt eruditi illi viri. Omnino reponendum *ut Cyrenaici*. Cum enim cæterorum, quæ hic refert, dogmatum fautores nominat Cicero: parum decore ſe geſſerat, ſi patronos hujuſce ſententiæ tacuiſſet. Hos autem fuiſſe Cyrenaicos, abunde conſtat. Noſter lib. 3. cap. 13. *Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici cenſent; ſed inſperato & nec-opinato malo*. Iterum cap. 22. *Cyrenaicorum reſtat ſententia, qui tum ægritudinem cenſent exiſtere, ſi nec-opinato quid evenerit*. Mirum tamen fortaſſe videatur, quod a recta via immane quantum diſceſſerint omnes librarii. Sed qui manuſcriptos trivere, non neſciunt, quam frequentia ſint in propriis nominibus eorum peccata. Si vero ductus attendas literarum, a vulgata tam longe non abeunt, quam prima facie cenſeri queat. Utcumque ſit, ipſa ſententiæ vis facit, ut hæc emendatio mihi palmaria videatur, & ab omnibus probanda. *Daviſius*.

50 *Ut fere nos* in Conſolatione *omnia in conſolationem unam conjecimus*] Sic Reg. Pithœan. & optimi quique codices; nam vulgo *in Conſolatione* neſciunt. *Idem*.

51 *Prometheus ille Æſchyli*] Prometheus Vinct. verſ. 378.

52 *Rationem*] Lambinus, *orationem*, ut & H. Stephanus in Caſtig. Cicer. Quod omnino probat Buherius; & nunc ego, ſi liceret, edi juberem. *Olivetus*.

53 *Et de communi conditione vitæ, & proprie, ſi quid ſit, de ipſius, qui mœreat, diſputandum*] Hoc vult Cicero: *Diſputandum* eſt, *& de communi conditione vitæ, & proprie de* conditione *ipſius, qui mœreat, ſi quid ſit*, quod de illa poſſit proprie diſputari. Concinnitas orationis non exigit, ut quoniam præceſſit, *de communi*, ſequatur, *de propria*. Cic. de Offic. 1. 30. *Intelligendum eſt*

Digitized by Google

ipſius, qui mœreat, diſputandum: tertia, ſummam eſſe ſtultitiam fruſtra confici mœrore, cum intelligas nihil poſſe proſici. Nam Cleanthes quidem ſapientem conſolatur: qui conſolatione non eget. Nihil enim eſſe malum, quod turpe non ſit, ſi lugenti perſuaſeris, non tu illi luctum, ſed ſtultitiam detraxeris. Alienum autem tempus docendi. Et tamen non ſatis mihi videtur vidiſſe hoc Cleanthes, ſuſcipi aliquando ægritudinem poſſe ex eo ipſo, quod eſſe ſummum malum Cleanthes ipſe fateatur. Quid enim dicemus, cum Socrates Alcibiadi perſuaſiſſet, ut accepimus, eum nihil hominis eſſe, nec quidquam inter Alcibiadem, ſummo loco natum, & quemvis bajulum intereſſe: cum ſe Alcibiades affligtaret, lacrymanſque Socrati ſupplex eſſet, ut ſibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret: quid dicemus, Cleanthe? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuiſſe? Quid? illa Lyconis qualia ſunt? qui ægritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri, fortunæ & corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitiiſque conſtabat? Ad Epicuri conſolationem ſatis eſt ante dictum.

XXXIII. Ne illa quidem conſolatio firmiſſima eſt, quanquam & uſitata eſt, & ſæpe prodeſt: Non tibi hoc ſoli. Prodeſt hæc quidem, ut dixi, ſed nec ſemper, nec omnibus. Sunt enim, qui reſpuant: ſed refert, quo modo adhibeatur. Ut enim tulerit quiſque eorum, qui ſapienter tulerunt, non quo quiſque incommodo affectus ſit, prædicandum eſt. Chryſippi ratio ad veritatem firmiſſima eſt: ad tempus ægritudinis difficilis. Magnum opus eſt, probare mœrenti, illum ſuo judicio, & quod ſe ita putet oportere facere, mœrere. Nimirum igitur, ut in cauſis non ſemper utimur eodem ſtatu, (ſic enim appellamus controverſiarum genera) ſed ad tempus, ad controverſiæ naturam, ad perſonam accommodamus: ſic in ægritudine

eſt etiam, duabus quaſi nos a natura indutos eſſe perſonis: quarum una eſt communis: altera autem, quæ proprie *ſingulis eſt tributa.* Si quis veretur, ut ſatis Latinum ſit, *de ipſius*, putatque adjungendum eſſe præpoſitioni nomen ſexti caſus, habet, quem legat, Ciceronem. *Anonym.*

tudine lenienda . Nam , quam quiſque curationem recipere poſſit , videndum eſt .

Sed neſcio quo pacto ab eo , quod erat a te propoſitum , aberravit oratio . Tu enim de ſapiente quæſieras : cui aut malum videri nullum poteſt , quod vacet turpitudine : aut ita parvum malum , ut id obruatur ſapientia , vixque appareat : qui nihil opinione affingat , aſſumatque ad ægritudinem : nec id putet eſſe rectum , ſe quam maxime excruciari , luctuque confici : quo pravius nihil eſſe poſſit . Edocuit tamen ratio , ut mihi quidem videtur , cum hoc ipſum proprie non quæreretur hoc tempore , num quod eſſet malum , niſi quod idem dici turpe poſſet : tamen ut videremus , quidquid eſſet in ægritudine mali , id non naturale eſſe , ſed voluntario judicio & opinionis errore contractum .

XXXIV. Tractatum eſt autem a nobis id genus ægritudinis, quod unum eſt omnium maximum , ut , eo ſublato , reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitremur . Sunt enim certa , quæ de paupertate : certa , quæ de vita inhonorata & ingloria dici ſoleant . Separatim certæ ſcholæ ſunt de exilio , de interitu patriæ , de ſervitute , de debilitate , de cæcitate , & de omni caſu , in quo nomen poni ſolet calamitatis . Hæc Græci in ſingulas ſcholas & in ſingulos libros diſpertiunt . Opus enim quærunt : quanquam plenæ diſputationes delectationis ſunt . Et tamen , ut medici , toto corpore [54] curando , minimæ etiam parti , ſi condoluit , medentur: ſic philoſophia, cum univerſam ægritudinem ſuſtulit , tamen , ſi quis error aliunde exſtitit , ſi paupertas momordit , ſi ignominia pupugit, ſi quid tenebrarum obſudit exilium , aut eorum , quæ modo dixi , ſi quid exſtitit ; ſingularum [55] rerum ſunt propriæ conſola-

54 *Toto corpore curando*] Hoc eſt , curatione totius corporis, dum corpus totum curant . Ita *Offic.* lib. 1. *Orationem Latinam profecto legendis noſtris efficies pleniorem :* lectione noſtrorum , legendo noſtra . *De Rep. III. Noſter populus , ſociis defendendis , terrarum jam omnium potitus eſt* : defendendo ſocios. *Paſſerat.*

55 *Etſi ſingularum rerum*] Mendoſus eſt hic locus : alii aliter corrigunt : expedita videtur eſſe ratio , ſi legas : *Et ſic ſingularum, &c.* Hoc ipſum legerat in veteri codice Daviſius ; cur neglexerit , non video . *Buherius .* Cum e vulgata lectione nihil poſſem elicere , Buherianam in contextum admiſi . Quod tamen factum nolim . Ejectis ſcilicet duabus his voculis , *Et ſi* , nihil decedet ſententiæ : imo non parum lucis accedet . Neque aliter dedit Lambinus , quem ſequi debueram . *Olivetus .*

Digitized by Google

ſolationes : de quibus audies tu quidem , cum voles : ſed ad eundem fontem revertendum eſt , ægritudinem omnem procul abeſſe a ſapiente , quod inanis ſit , quod fruſtra ſuſcipiatur , quod non natura exoriatur , ſed judicio , ſed opinione , ſed quadam invitatione ad dolendum , cum id decreverimus ita fieri oportere .

Hoc detracto , quod totum eſt voluntarium , ægritudo erit ſublata illa mœrens : morſus tamen & contractiunculæ [56] quædam animi relinquentur . Hanc dicant ſane naturalem , dum ægritudinis nomen abſit , grave , tetrum , funeſtum : quod cum ſapientia eſſe , atque , ut ita dicam, habitare nullo modo poſſit . Atqui ſtirpes ſunt ægritudinis quam multæ , quam amaræ ! quæ , ipſo trunco everſo , omnes elidendæ ſunt , & , ſi neceſſe erit, ſingulis diſputationibus . Supereſt enim nobis hoc, cuicuimodi eſt , otium . Sed ratio una omnium eſt ægritudinum , plura nomina . Nam & invidere ægritudinis eſt , & æmulari , & obtrectare , & miſereri , angi , lugere , mœrere , ærumna affici , lamentari, ſollicitari, dolere , in moleſtia eſſe, afflictari , deſperare .

Hæc omnia definiunt Stoici : eaque verba , quæ dixi , ſingularum rerum ſunt , non , ut videntur , eaſdem res ſignificant , ſed aliquid differunt : quod alio loco fortaſſe tractabimus. Hæ ſunt illæ fibræ ſtirpium, quas initio dixi, perſequendæ, & omnes elidendæ , ne ulla unquam poſſit exſiſtere . Magnum opus & difficile . Quis negat ? Quid autem præclarum , non idem arduum ? Sed tamen id ſe effecturam philoſophia profitetur: nos modo curationem ejus recipiamus. Verum quidem hæc hactenus . Cætera , quotieſcumque voletis , & hoc loco , & aliis , parata vobis erunt .

TUS-

56 *Contractiunculæ .... Hanc*] Bentlejus , aſſentiente Buherio , legit , *contractiunculæ quædam* , ut ad hoc verbum referatur τὸ *hanc* . Nam ſi referas ad *ægritudinem* , hic ergo fatebitur Cicero , ægritudinem eſſe naturalem ; quod tota hac diſputatione infirmare voluit .

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

LIBER QUARTUS.

De reliquis animi perturbationibus.

ARGUMENTUM.

PRæfatio bujus libri ad aſſerendum priſcis Romanis philoſophiæ ſtudium comparata eſt. Ipſa autem libri bujus diſputatio in boc verſatur, ut, omni perturbatione poſſe ſapientem vacare, *demonſtretur. Primo affertur perturbationis Stoica definitio, & in quatuor genera diſtributio: quarum duæ ex bonis opinatis ſunt, ut lætitia & libido; duæ ex malorum errore, ut ægritudo & metus; hiſque ſingulis perturbationibus ſuæ partes ſubjiciuntur,* cap. 4-9. *Deinde quomodo ipſa perturbatio ab ægrotatione ſeu morbo differat, & quæ ſit in boc genere animi cum corpore ſimilitudo oſtenditur:* cap. 10-14. *Sequitur poſtea brevis demonſtratio ejus, quod quærebatur, nempe perturbationem cum ſapientia conſiſtere non poſſe. Longa autem contra Peripateticos diſputatio, qui perturbationes neceſſarias eſſe, naturales, utileſque contendunt, eaſque a ſapiente non tollendas & exſtirpandas, ſed modum ipſis adhibendum ſtatuunt:* cap. 15-26. *Subjicitur tandem de perturbationum curatione. Ea varia eſt, neque omnis perturbatio una ratione ſedatur. Eſt præterea in quatuor perturbationibus illis ea diſtinctio, primum utrum ad univerſam perturbationem, tanquam ægritudinem, lætitiam, an ad ſingulas, boc eſt, generibus ſubjectas formas adhibeatur; deinde utrum mali bonive opinionem, an ipſam omnino perturbationem tollas. Sed certa & propria ſanatio eſt, ſi doceas, ipſas perturbationes per ſe eſſe vitioſas, nec babere quidquam aut naturale, aut neceſſarium. Altera autem ratio, quæ ſimul opinionem boni aut mali tollit, eſt ea quidem*

uti-

Digitized by Google

utilior, ſed raro proficit, neque eſt ad vulgus adhibenda. Eſt etiam ubi adhiberi plane non poteſt, quod res, quæ perturbat animum, vere eſt bona aut mala, tanquam, ſi quis ægre ferat, nihil in ſe eſſe virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil boneſtatis: cap. 27-28. *Reliqua diſputatio, quomodo quatuor iſta genera tollenda ſint, docet* ERNESTUS.

I. CUM multis locis noſtrorum hominum ingenia virtuteſque, Brute, ſoleo mirari, tum maxime his in ſtudiis, quæ ſero admodum expetita in hanc civitatem e Græcia tranſtulerunt. Nam cum a primo urbis ortu, regiis inſtitutis, partim etiam legibus, auſpicia, cæremoniæ, comitia, provocationes, patrum conſilium, equitum, peditumque deſcriptio, tota res militaris, divinitus eſſet conſtituta; tum progreſſio admirabilis incredibiliſque curſus ad omnem excellentiam factus eſt, dominatu regio republica liberata. Nec vero hic locus eſt, ut de moribus inſtitutiſque majorum, & diſciplina ac temperatione civitatis loquamur. Aliis hæc locis ſatis accurate a nobis dicta ſunt, maximeque in iis ſex libris, quos de Republica ſcripſimus. Hoc autem loco conſideranti mihi ſtudia doctrinæ, multa ſane occurrunt, cur ea quoque arceſſita aliunde, neque ſolum expetita, ſed etiam conſervata, & culta videantur. Erat enim illis pæne in conſpectu præſtanti ſapientia & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iiſdem, quibus L. Brutus patriam liberavit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe lateque flueret, permanaviſſe mihi videtur in hanc civitatem: idque cum conjectura probabile eſt, tum quibuſdam etiam veſtigiis indicatur. Quis eſt enim, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentiſſimis & maximis urbibus, ea, quæ Magna dicta eſt, in hiſque primum ipſius Pythagoræ, deinde poſtea Pythagoreorum tantum nomen eſſet; noſtrorum hominum, ad eorum doctiſſimas voces, aures clauſas fuiſſe? Quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem Pythagoreum a poſteriori-

rioribus exiſtimatum. Nam cum Pythagoræ diſciplinam & inſtituta cognoſcerent, regiſque ejus æquitatem & ſapientiam a majoribus ſuis accepiſſent, ætates autem & tempora ignorarent propter vetuſtatem; eum, qui ſapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuiſſe crediderunt.

II. Et de conjectura quidem hactenus. Veſtigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi poſſunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cum carminibus ſoliti illi eſſe dicantur & præcepta quædam occultius tradere, & mentes ſuas a cogitationum intentione cantu fidibuſque ad tranquillitatem traducere; graviſſimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuiſſe, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ex quo perſpicuum eſt, & cantus tum fuiſſe reſcriptos [1] vocum ſonis, & carmina.

Quanquam id quidem etiam XII. tabulæ declarant, condi jam tum ſolitum eſſe carmen: quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, lege ſanxerunt. Nec vero illud non eruditorum temporum argumentum eſt, quod & deorum pulvinaribus, & epulis magiſtratuum fides præcinunt: quod proprium ejus fuit, de qua loquor, diſciplinæ. Mihi quidem etiam Appii Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epiſtola quadam, quæ eſt ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum [2] videtur. Multa etiam ſunt in noſtris inſtitutis ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ peperiſſe ipſi putamur, aliunde didiciſſe videamur. Sed, ut ad propoſitum redeat oratio: quam brevi tem-

1 *Reſcriptos vocum ſonis*] Nihil dicit Cicero, unde exiſtimari poſſit, fuiſſe tum Romanis perſpectam artem deſcribendi certis notis modos muſicos. Qua ſine poterant canere. Multa hic per conjecturam critici; nihil in quo poſſimus acquieſcere. Inclinat animus, ut credam, Ciceronem ſcripſiſſe: *Cantus tum fuiſſe præſcriptis vocum ſonis*. Quo nihil ſignificatur, niſi Romanos non prorſus fuiſſe muſicæ artis imperitos. *Buber.*

2 *Pythagoreorum videtur*] Reſcribo *Pythagoreum*, ut eſt in altero e codicibus Mſſ. Lugdunenſibus, in uno e Daviſianis, & in antiqua editione mea. Cæterum neſcio quid cauſæ ſit, cur memorandi hujus Appii Claudii Cæci nomen non extet in cenſu veterum poetarum Latinorum, quem Voſſius pater deſcripſit. Is Tubero, qui hoc loco nominatur, eſt Q. Ælius Tubero, Scipionis Africani illius ſorore natus. Ut inſignis erat Stoicus, videtur diſcipulus fuiſſe Panætii, qui Scipioni comes ivit, cum is proficiſceretur in Ægyptum legatus, anno U. C. 623. quo fieri potuit ut avunculo iret quoque Tubero: Panætii ad ipſum epiſtola *de dolore patiendo* ſcripta erat. *De Finib.* IV. 9. *Buberius.*

Digitized by Google

tempore, quot & quanti poetæ, qui autem oratores exſtiterunt? Facile ut appareat, noſtros omnia conſequi potuiſſe, ſimul ut velle cœpiſſent. Sed de cæteris ſtudiis alio loco & dicemus, ſi uſus fuerit, & ſæpe diximus.

III. Sapientiæ ſtudium vetus id quidem in noſtris: ſed tamen, ante Lælii ætatem & Scipionis, non reperio, quos appellare poſſim nominatim: quibus adoleſcentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad ſenatum ab Athenienſibus miſſos eſſe legatos: qui cum reipublicæ nullam unquam partem attigiſſent, eſſetque eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius, nunquam profecto ſcholis eſſent excitati, neque ad illud munus electi, niſi in quibuſdam principibus, temporibus illis, fuiſſent ſtudia doctrinæ. Qui cum cætera literis mandarent, alii jus civile, alii orationes ſuas, alii monumenta majorum: hanc ampliſſimam omnium artium bene vivendi diſciplinam vita magis, quam literis, perſecuti ſunt.

Itaque illius veræ elegantiſque philoſophiæ, quæ ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permanſit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controverſias diſceptarent, nulla fere ſunt, aut pauca admodum Latina monumenta: ſive propter magnitudinem rerum, occupationemque hominum, ſive etiam, quod imperitis ea probari poſſe non arbitrabantur: cum interim, illis ſilentibus, C. Amafinius [3] exſtitit dicens. Cujus libris editis commota multitudo contulit ſe ad eandem potiſſimum diſciplinam; ſive quod erat cognitu perfacilis; ſive quod invitabatur illecebris blandis voluptatis; ſive etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. Poſt Amafinium autem multi ejuſdem æmuli rationis multa cum ſcripſiſſent, Italiam totam occupaverunt: quodque maximum argumentum eſt, non dici illa ſubtiliter, quod & facile ediſcantur, & ab indoctis probentur, id illi firmamentum eſſe diſciplinæ putant.

IV. Sed defendat quod quiſque ſentit: ſunt enim judicia libera: nos inſtitutum tenebimus, nulliſque unius diſciplinæ legi-

3 *Amafinius exſtitit dicens*] Fruſtra tuetur extremam hanc vocem Daviſius, quæ commode prorſus, ait, *illis ſilentibus* opponitur. Si quidem in quibuſdam eſt codicibus *docens*, cur Ciceroni non reſtituimus, quod vere ipſius eſt? *Idem*.

legibus adſtricti, quibus in philoſophia neceſſario pareamus, quid ſit in quaque re maxime probabile ſemper requiremus. Quod cum ſæpe alias, tum nuper in Tuſculano ſtudioſe egimus. Itaque expoſitis tridui diſputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. Ut enim in inferiorem ambulationem deſcendimus, quod feceramus idem ſuperioribus diebus, ſic acta res eſt.

MAR. Dicat, ſi quis vult, qua de re diſputari velit. AUD. Non mihi videtur omni animi perturbatione poſſe ſapiens vacare. MAR. Ægritudine quidem, heſterna diſputatione, videbatur: niſi forte temporis cauſa aſſentiebare. AUD. Minime vero. Nam mihi egregie probata eſt oratio tua. MAR. Non igitur exiſtimas cadere in ſapientem ægritudinem? AUD. Prorſus non arbitror. MAR. Atqui, ſi iſta perturbare animum ſapientis non poteſt, nulla poterit. Quid enim? metuſne conturbet? At earum rerum eſt abſentium metus, quarum præſentium eſt ægritudo. Sublata igitur ægritudine, ſublatus eſt metus. Reſtant duæ perturbationes, lætitia geſtiens & libido: quæ ſi non cadent in ſapientem, ſemper mens erit tranquilla ſapientis. AUD. Sic prorſus intelligo. MAR. Utrum igitur mavis? ſtatimne nos vela facere, an quaſi e portu egredientes paululum remigare? AUD. Quidnam eſt iſtuc? non enim intelligo.

V. MAR. Quia Chryſippus & Stoici, cum de animi perturbationibus diſputant, magnam partem in his partiendis & definiendis occupati ſunt: illa eorum perexigua oratio eſt, qua medeantur animis, nec eos turbulentos eſſe patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: ſpinas partiendi & definiendi prætermittunt. Quærebam igitur, utrum panderem vela orationis ſtatim, an eam ante paululum dialecticorum remis propellerem. AUD. Iſto modo vero. Erit enim hoc totum, quod quæro, ex utroque perfectius. MAR. Eſt id quidem rectius: ſed poſt requires, ſi quid fuerit obſcurius. AUD. Faciam equidem. Tu tamen, ut ſoles, dices iſta ipſa obſcura planius, quam dicuntur a Græcis. MAR. Enitar equidem: ſed intento opus eſt animo, ne omnia dilabantur, ſi unum aliquod effugerit.

Quo-

Digitized by Google

Quoniam , quæ Græci πάθη vocant , nobis *perturbationes* appellari magis placet , quam *morbos* : in his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primum , deinde Platonis deſcriptionem ſequar : qui animum in duas partes dividunt ; alteram rationis participem faciunt , alteram expertem . In participe rationis ponunt tranquillitatem , id eſt , placidam quietamque conſtantiam : in illa altera motus turbidos , tum iræ , tum cupiditatis , contrarios inimicoſque rationi . Sit igitur hic fons . Utamur tamen , in his perturbationibus deſcribendis , Stoicorum definitionibus & partitionibus : qui mihi videntur in hac quæſtione verſari acutiſſime .

VI. Eſt igitur Zenonis hæc definitio , ut perturbatio ſit , quod πάθος ille dicit , averſa a recta ratione , contra naturam , animi commotio . Quidam brevius , perturbationem eſſe appetitum vehementiorem : ſed vehementiorem eum volunt eſſe , qui longius diſceſſerit a naturæ conſtantia . Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis naſci , & ex duobus opinatis malis : ita eſſe quatuor . Ex bonis libidinem , & lætitiam : ut ſit lætitia , præſentium bonorum ; libido , futurorum . Ex malis metum , & ægritudinem naſci cenſent : metum , futuris ; ægritudinem , præſentibus . Quæ enim venientia metuuntur , eadem efficiunt ægritudinem inſtantia .

Lætitia autem & libido in bonorum opinione verſantur : cum libido ad id , quod videtur bonum , illecta & inflammata rapiatur : lætitia , ut adepta jam aliquid concupitum , efferatur & geſtiat . Natura enim omnes ea , quæ bona videntur , ſequuntur , fugiuntque contraria . Quamobrem ſimul objecta ſpecies cujuſpiam eſt , quod bonum videatur , ad id adipiſcendum impellit ipſa natura . Id cum conſtanter prudenterque fit , ejuſmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant , nos appellamus *voluntatem* . Eam illi putant in ſolo eſſe ſapiente , quam ſic definiunt : Voluntas eſt , quæ quid cum ratione deſiderat . Quæ autem rationi adverſa , incitata eſt vehementius , ea libido eſt , vel cupiditas effrenata : quæ in omnibus ſtultis invenitur .

Itemque , cum ita movemur , ut in bono ſimus aliquo ,

Digitized by Google

dupliciter id contingit. Nam cum ratione animus movetur placide atque conſtanter, tum illud *gaudium* dicitur. Cum autem inaniter & effuſe animus exſultat, tum illa lætitia geſtiens vel nimia dici poteſt: quam ita definiunt, Sine ratione animi elationem. Quoniamque ut bona natura appetimus, ſic a malis natura declinamus: quæ declinatio ſi cum ratione fiet, *cautio* appelletur, eaque intelligatur in ſolo eſſe ſapiente: quæ autem ſine ratione & cum exanimatione humili atque fracta, nominetur metus. Eſt igitur metus rationi adverſa cautio. Præſentis autem mali, ſapientis affectio nulla eſt. Stulti autem ægritudo eſt ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animoſque demittunt & contrahunt, rationi non obtemperantes. Itaque hæc prima definitio eſt, ut ægritudo ſit animi, adverſante ratione, contractio. Sic quatuor perturbationes ſunt, tres conſtantiæ, quoniam ægritudini nulla conſtantia opponitur.

VII. Sed omnes perturbationes judicio cenſent fieri & opinione. Itaque eas definiunt preſſius, ut intelligatur non modo quam vitioſæ, ſed etiam quam in noſtra ſint poteſtate. Eſt igitur ægritudo, opinio recens mali præſentis, in quo demitti [4] contrahique animo rectum eſſe videatur. Lætitia, opinio recens boni præſentis, in quo efferri rectum eſſe videatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile eſſe videatur. Libido, opinio venturi boni, quod ſit ex uſu jam præſens eſſe atque adeſſe.

Sed quæ judicia, quaſque opiniones perturbationum eſſe dixi, non in eis perturbationes ſolum poſitas eſſe dicunt, verum [5] illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quaſi morſum aliquem doloris efficiat; metus receſſum quendam animi & fugam; lætitia profuſam hilaritatem; libido

4 *In quo demitti contrahique* animo *rectum eſſe videatur*] Malim *animos*; ut in præcedente cap. habemus, animoſque *demittunt & contrahunt*. De Fin. V. 15. *virli debilitantur*, animoſque *demittunt*. Epiſt. ad Q. Fratr. I. 1. *rogo, ne contrahas aut demittas* animum. *Pearcius*.

5 *Verum* illa *etiam*] Veretur doctiſſimus Salmaſius ad Simplicium pag. 59. ne perperam hæc intellexerit Cicero: & cum eo facit Menagius ad Laertii VII. 111. Videatur Galenus lib. IV. de Dogmatis Hippocratis & Platonis. *Daviſius*.

Digitized by Google

bido effrenatam appetentiam. Opinationem autem, quam in omnes definitiones ſuperiores incluſimus, volunt eſſe imbecillam aſſenſionem.

Sed ſingulis perturbationibus partes ejuſdem generis plures ſubjiciuntur: ut ægritudini invidentia, (utendum eſt enim, docendi cauſa, verbo minus uſitato: quoniam invidia non in eo, qui invidet, ſolum dicitur, ſed etiam in eo, cui invidetur) æmulatio, obtrectatio, miſericordia, angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, ſollicitudo, moleſtia, afflictatio, deſperatio, & ſi quæ ſunt de genere eodem. Metui autem ſubjecta ſunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati malevolentia lætans malo alieno, delectatio, jactatio & ſimilia. Libidini ira, excandeſcentia, odium, inimicitia, diſcordia, indigentia, deſiderium, & cætera ejuſmodi. Hæc autem definiunt hoc modo.

VIII. Invidentiam eſſe dicunt ægritudinem ſuſceptam propter alterius res ſecundas, quæ nihil noceant invidenti. Nam ſi quis doleat ejus rebus ſecundis, a quo ipſe lædatur, non recte dicitur invidere: ut, ſi Hectori Agamemnon. Qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profecto. Æmulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude & in vitio nomen hoc ſit. Nam & imitatio virtutis æmulatio dicitur: ſed ea nihil hoc loco utimur: eſt enim laudis: & eſt æmulatio ægritudo, ſi eo, quod concupierit, alius potiatur, ipſe careat.

Obtrectatio autem eſt ea, quam intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipſe concupiverit. Miſericordia eſt ægritudo ex miſeria alterius, injuria laborantis: nemo enim parricidæ aut proditoris ſupplicio miſericordia commovetur. Angor eſt ægritudo premens. Luctus, ægritudo ex ejus, qui carus fuerit, interitu acerbo. Mœror, ægritudo flebilis. Ærumna, ægritudo laborioſa. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum ejulatu. Sollicitudo, ægritudo cum cogitatione. Moleſtia, ægritudo permanens. Afflictatio, ægritudo cum vexatione corporis.

Deſ-

Deſperatio, ægritudo ſine ulla rerum exſpectatione meliorum. Quæ autem ſubjecta ſunt ſub metu, ea ſic definiunt: Pigritiam, metum conſequentis laboris: Terrorem, metum concutientem, ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus conſequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pavorem, metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennii,

Tum pavor ſapientiam omnem mihi exanimato expectorat:

Exanimationem, metum ſubſequentem, & quaſi comitem pavoris: conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem.

IX. Voluptatis autem partes hoc modo deſcribunt, ut Malevolentia ſit voluptas ex malo alterius ſine emolumento ſuo. Delectatio, voluptas ſuavitate auditus animum deleniens: & qualis eſt hæc aurium, tales ſunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & ſaporum: quæ ſunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquefactæ voluptates. Jactatio, eſt voluptas geſtiens, & ſe efferens inſolentius. Quæ autem libidini ſubjecta ſunt, ea ſic definiuntur, ut Ira ſit libido pœniendi ejus, qui videatur læſiſſe injuria. Excandeſcentia autem ſit ira naſcens, & modo exſiſtens, quæ θύμωσις Græce dicitur: Odium, ira inveterata: Inimicitia, ira ulciſcendi tempus obſervans: Diſcordia, ira acerbior, intimo odio [6] & corde concepta: Indigentia, libido inexplebilis: Deſiderium, libido ejus, qui nondum adſit, videndi. Diſtinguunt illud etiam, ut ſit libido [7] earum rerum quæ dicuntur de quodam aut quibuſdam: quæ κατηγορήματα dialectici appellant; ut habe-

6 *Intimo odio, & corde concepta*] *Intimo*, alte infixo, quod penitus inoleverit. Ut amor conjungit corda, ſic odium disjungit; quod ubi intime penetravit in animum, ſic diſſociat corda, ut conſentire ultra nequeant. Non tamen, ut concordia eſſe non poteſt niſi mutua, quemadmodum nec amicitia, ſic vel diſcordiam, vel inimicitiam oportet eſſe mutuam. Poteſt enim is, quem tu amas, odiſſe te. Diſcordia fuit inter Socratem & Anytum; eſt probos inter ac improbos; ira tamen in corde Socratis ac proborum nulla, nedum acerbior. *Paſſerat.*

7 *Ut ſit libido*] Diſtinguuntur, quæ definita jam ſunt, Deſiderium & Indigentia. Sed paulo plenius eſſet: *Ut deſiderium ſit libido*. Sin *deſiderium* omittimus, ſubaudiri neceſſe eſt. Non placet autem, quod ſuſpicari aliquis fortaſſe poſſit, Ciceronem, non *deſiderium*, & indigentiam, ſed *libidinem*, & indigentiam voluiſſe diſtinguere. Quis enim, exempli gratia, animal & hominem, id eſt, genus & ſpeciem diſtinguat? Diſtinguuntur autem, varie definita, eidem generi ſubjecta, ut homo & lupus, deſiderium & indigentia. *P. Manut.*

Digitized by Google

habere divitias, capere honores. Indigentia, rerum ipſarum eſt, ut honorum, ut pecuniæ.

Omnium autem perturbationum fontem eſſe dicunt Intemperantiam: quæ eſt a tota mente & a recta ratione defectio, ſic averſa præſcriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia ſedat appetitiones, & efficit, ut hæ rectæ rationi pareant; conſervatque conſiderata judicia mentis: ſic huic inimica intemperantia omnem animi ſtatum inflammat, conturbat, incitat. Itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea.

X. Quemadmodnm cum ſanguis corruptus eſt, aut pituita redundat, aut bilis; in corpore morbi ægrotationeſque naſcuntur: ſic pravarum opinionum conturbatio, & ipſarum inter ſe repugnantia, ſanitate ſpoliat animum, morbiſque perturbat. Ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur, quæ vocant illi νοσήματα, eaque, quæ ſunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas vitioſam offenſionem atque faſtidium: deinde ægrotationes, quæ appellantur a Stoicis ἀῤῥωστήματα hiſque item oppoſitæ contrariæ offenſiones. Hoc loco nimium operæ conſumitur a Stoicis, maxime a Chryſippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi ſimilitudo. Qua oratione prætermiſſa minime neceſſaria, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, jactantibus ſe opinionibus inconſtanter & turbide, in motu eſſe ſemper. Cum autem hic fervor concitatioque animi inveteraverit, & tanquam in venis medulliſque inſederit, tum exſiſtit & morbus, & ægrotatio, & offenſiones eæ, quæ ſunt eis morbis ægrotationibuſque contrariæ.

XI. Hæc, quæ dico, cogitatione inter ſe differunt, re quidem copulata ſunt, eaque oriuntur ex libidine & lætitia. Nam cum eſt concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quaſi quædam Socratica medicina, quæ ſanaret eam cupiditatem: permanat in venas, & inhæret in viſceribus illud malum, exſiſtitque morbus & ægrotatio: quæ avelli inveterata non poſſunt: eique morbo nomen eſt avaritia. Similiterque cæteri mor-

morbi : ut gloriæ cupiditas, ut mulieroſitas, ut ita appellem eam, quæ Græce φιλογυνεία dicitur : cæterique ſimiliter morbi ægrotationeſque naſcuntur. Quæ autem ſunt his contraria, ea naſci putantur a metu, ut odium mulierum, quale [8] in μισογυνείᾳ eſt ; ut in hominum univerſum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur ; ut inhoſpitalitas eſt. Quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu naſcuntur earum rerum, quas fugiunt & oderunt.

Definiunt autem animi ægrotationem, opinationem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda ſit, inhærentem & penitus inſitam. Quod autem naſcitur ex offenſione ita definiunt, Opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem & penitus inſitam, tanquam fugienda. Hæc autem opinatio eſt judicare ſe ſcire quod neſciat.

Ægrotationi autem talia quædam ſubjecta ſunt, avaritia, ambitio, mulieroſitas, pervicacia, liguritio, vinolentia, cupedia, & ſi qua ſimilia. Eſt autem avaritia opinatio vehemens de pecunia, quaſi valde expetenda ſit, inhærens & penitus inſita. Similiſque eſt ejuſdem generis definitio reliquarum. Offenſionum autem definitiones ſunt ejuſmodi, ut inhoſpitalitas ſit opinio vehemens, valde fugiendum eſſe hoſpitem, eaque inhærens & penitus inſita. Similiterque definitur & mulierum odium, ut Hippolyti ; & ut Timonis, generis humani.

XII. Atque ut ad valetudinis ſimilitudinem veniam, eaque collatione utamur aliquando, ſed parcius quam ſolent Stoici : ut ſunt alii ad alios morbos procliviores, (itaque dicimus gravedinoſos quoſdam, quoſdam torminoſos, non quia jam ſint, ſed quia ſæpe ſint) alii ad metum, alii ad aliam perturbationem : ex quo in aliis anxietas, unde anxii ; in aliis iracundia dicitur, quæ ab ira differt, eſtque aliud iracundum eſſe, aliud iratum : ut differt anxietas ab angore ; neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, nec qui anxii, ſemper angun-

8 *Quale in* Μισογυνίᾳ] Mſ. codex Regius : *In Miſſogyno Atilii eſt*. Lugdunenſis : *in Muſogunio Atilii eſt*. Bentlejus reſcribebat : Μισογύνῃ *Hippolyti*. Nimis licenter ; tum *Atilii* nomen, niſi a Tullii eſſet manu, tot veteres membranæ non haberent. Daviſius edidit : *in* Μισογυνίᾳ *Atilii*. Scribendum fuerat, Μισογύνῳ. Repono : *in* Μισογυναίῳ *Atilii*. Buherius.

anguntur : ut inter ebrietatem & ebrioſitatem intereſt : aliudque eſt amatorem eſſe, aliud amantem. Atque hæc aliorum ad alios morbos proclivitas late patet : nam pertinet ad omnes perturbationes. In multis etiam vitiis apparet : ſed nomen res non habet. Ergo & invidi, & malevoli, & lividi, & timidi, & miſericordes, quia proclives ad eas perturbationes, non quia ſemper feruntur. Hæc igitur proclivitas ad ſuum quodque genus, a ſimilitudine corporis, ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum proclivitas. Sed hæc in bonis rebus, quod alii ad alia bona ſunt aptiores, *facilitas* nominetur, in malis *proclivitas*, ut ſignificet lapſionem : in neutris [9] habeat ſuperius nomen.

XIII. Quo modo autem in corpore eſt morbus, & ægrotatio, & vitium ; ſic in animo. *Morbum* appellant totius corporis corruptionem : *ægrotationem*, morbum cum imbecillitate : *vitium*, cum partes corporis inter ſe diſſident ; ex quo pravitas membrorum, diſtortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus & ægrotatio, ex totius valetudinis corporis conquaſſatione & perturbatione gignuntur : vitium autem, integra valetudine, ipſum ex ſe cernitur. Sed in animo tantummodo cogitatione poſſumus morbum ab ægrotatione ſejungere. *Vitioſitas* autem eſt habitus aut affectio in tota vita inconſtans, & a ſe ipſa diſſentiens. Ita fit, ut in altera, corruptione opinionum morbus efficiatur & ægrotatio : in altera, inconſtantia & repugnantia. Non enim omne vitium [10] partes habet diſ-

9 *In neutris habeat ſuperius nomen*] In bonis, inquit, rebus, & honeſtis, affectio, ſive, ut vulgo & in ſcholis loquuntur, *diſpoſitio*, quæ facit, ut alii ad alia bona capeſſenda, atque efficienda ſint aptiores, nominetur *facilitas*. In rebus malis, & a laude atque ab honeſtate ſejunctis ejuſmodi affectio ac diſpoſitio nominetur *proclivitas* : quod nomen videtur eo ipſo convenire melius, quia proclivitas ſignificationem habet non remotam a lapſione ; & qui aptior eſt ad mala, pronus eſt ad labendum & peccandum. In iis autem rebus, quæ neutræ ſunt, neque bonæ, neque malæ, ſed mediæ, atque, ut Stoici ajunt, indifferentes, diſpoſitio illa, qua fit ut quiſpiam ad aliqua ex illis ſit aptior, quam ad alia, habeat nomen quod prius poſitum eſt, & nominetur *facilitas*. Anonymus.

10 *Non enim omne vitium partes habet diſſentientes*] Hunc locum me non intelligere fateor. Itaque relinquo cuique de illo judicium ſuum. Nam dicere corruptum & mutilum videri, vereor ne reprehendi facile poſſit, cum hoc uſurpare liceat in omnibus quæ minus nobis perſpicua ſunt. In his igitur dubitationem, vel etiam ignorantiam confiteri meam optimum puravi. *Camerarius*. Quem locum ſicco pede tranſilierunt alii, tu ingenue fateris te non capere, & medicinam ten-

Digitized by Google

ſentientes : ut eorum , qui non longe a ſapientia abſunt , affectio eſt illa quidem diſcrepans ſibi ipſa , dum eſt inſipiens ,

ſed

tentas. Macte ea virtuta . Sed vide , an & nos aliquid audiendum proferamus . Quid ſi legas, *Non enim omne vitium* pares *habet* diſſenſiones. Quorum hæc erit ſententia : Vitioſitas , inquit , eſt affectio *a ſe ipſa diſſentiens*. Quæ ſi gravior ſit, tum ex corruptione opinionum *morbus* fit & *ægrotatio:* ſin levior, *inconſtantia* tantum fit, & *repugnantia*. Non enim omne vitium *pares* habet *diſſenſiones ;* nam qui quam proxime ad ſapientiam attigerunt, *diſcrepant* quidem ſibi ipſi , ſed non ita diſtorto & pravo animo ſunt, ut alii ſtultitia & vitiis cooperti. *Bentlejus*. Lego, *in altero* , totumque hunc locum obſcurari arbitror, non corruptis vocibus, ſed propria ſede motis, quas ſic ordino: *Ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio; in altero , inconſtantia, & repugnantia. Sed perturbationes ſintne ejuſdem partes , quæſtio eſt . Non enim omne vitium partes habet diſſentientes. Ut eorum , qui non longe a ſapientia abſunt , affectio eſt illa quidem diſcrepans ſibi ipſa , dum eſt inſipiens; ſed non diſtorta , nec prava. Vitia enim , affectiones ſunt manentes ; perturbationes autem moventes*. Hæc nodi ſolvendi vera ratio aſt, ut a *vitio* diſtinguatur *vitioſitas*. In hac eſt totius animi corruptio . Vitium quaſdam ejus actiones depravat. Eo differunt autem animi vitia a corporis , quod hæc manentia ſunt , illa moventia . Id intelligi vult his verbis Cicero: *Non omne vitium* , utique animi, *partes habet diſſentientes* . Quo ſignificatur perturbationem moventem non ſemper animi pravitate gigni. Exemplum eſt in homine, qui cum non longe abſit a ſapientia, aliqua perturbatione quatitur . Dum in eo motu eſt, animus quidem ſibi ipſe diſſidet ; at enim levis illa commotio non ejuſmodi eſt, ut conferri poſſit cum *pravitate membrorum* , *diſtortione*, *deformitate*. Deerrat machina debilitato tantiſpar libramento , ſed ipſo tamen integro. In his igitur verbis: *non enim omne vitium* , *&c.* ſolutio eſt propoſitæ difficultatis, an perturbationes ſint partes morborum vel ægrotationum , quæ animum vitiant ipſum, non actiones duntaxat ejus depravant . Perturbationes quidem Cicero aliquando morbos nominat, ſed per abuſum vocis: hic proprietatem ſequitur: res diſcriminat, definit. *Buherius* . Etſi decreveram nihil hic meum apponere : quia tamen ma olim , elaboranda hujus libri Gallica interpretationa occupatum , locus hic diu multumque exercuit , non dubitabo communicare cum lectoribus quod , omnem perientanti axitum , in mentem denique venerat . Primum igitur moneo , vocem *partes* , quæ in hac diſputatione occurrit ſæpius , intelligendam eſſe , ut ſolent dialectici , de partibus ſubjectivis , quæ dicuntur ſpecies & continentur ſub genere, quod dividunt. Jam ſententiam ipſam integram , ex brevitata obſcuram, fuſius explico.

Geminam, quam dixi, & definii, pravam animi affectionem parit opinionum corruptio . In altera efficit morbum & ægrotationem ; in altera inconſtantiam, repugnantiamque & judiciorum, & appetitionum. Harum alterutra, hoc eſt, vel inconſtantia , vel repugnantia ſufficit ut in animo ſit vitium . Sicut enim in corpore ut ineſſe vitium dicatur, neceſſe non eſt , ut partes ſint inter ſe diſſentientes; ſatis eſt ſi male cohæreant; etiamſi unius formæ ac ſpeciei ſint omnes: ſic in animo , non tantum ubi judicia appetitioneſque a ratione diſſident, vitium eſt; ſed etiam ubi deeſt illis in bono firmitas & conſtantia. Porro quod inconſtantia, ſola & ſejuncta a repugnantia, vitium contineat; apparet in iis hominibus, qui non longe a ſapientia abſunt, hoc eſt, a perfectione virtutis , & vitiorum vacuitata . Quamvis enim non longe abſint, quamdiu tamen aliquid in eis remanet ſtultitiæ , in vitio ſunt . Non quod animi affectionem habeant pravam aut diſtortam, ſed quod in bono parum conſtantem. Cæterum dubitari non poteſt , quin , qui appellantur in animis morbi, ſint ſpecies vitioſitatis. At quæſtio eſt , an ſpecies hujus ſint eæ, quæ appellantur perturbationes. Cui quidem quæſtioni ſic reſpondendum videtur, ut negemus perturbationes eſſe *partes* , formas , aut ſpecies vitioſitatis , & ſub vitii genere contineri. Nam ſpecies habere debet quidquid generi conveait: at in vitiis eſt aliquid, quod non eſt in perturbationibus. Si quidem , licet utraque, & vitia, & perturbationes , ſint affectiones animi pravæ, tamen vitia ſunt affectiones manentes; perturbationes vero non ſunt affectiones ejuſmodi manentas, ſed *moventes*, & temporales; quocirca non ſunt intra eandem ſpeciem.

Id, ni fallor , voluit Cicero . Nihil mirum, ſi hæc ſpineta, in quibus ſe Stoici oblectabant, levi pede tranſiliit. *Olivetus*.

Digitized by Google

ſed non diſtorta, nec prava. Morbi autem & ægrotationes partes ſunt vitioſitatis: ſed perturbationes, ſintne ejuſdem partes, quæſtio eſt. Vitia enim affectiones ſunt manentes: perturbationes autem moventes, ut non poſſint affectionum manentium partes eſſe.

Atque ut in malis attingit animi naturam corporis ſimilitudo, ſic & in bonis. Sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas: ſunt item in animo. Ut corporis eſt temperatio, cum ea congruunt inter ſe, e quibus conſtamus: ſanitas ſic animi dicitur, cum ejus judicia opinioneſque concordant. Eaque animi eſt virtus: quam alii ipſam temperantiam dicunt eſſe, alii obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam ſubſequentem, nec habentem ullam ſpeciem ſuam: ſed ſive hoc, ſive illud ſit, in ſolo eſſe ſapiente. Eſt autem quædam animi ſanitas, quæ in inſipientem etiam cadat, cum curatione medicorum conturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis eſt quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam ſuavitate; eaque dicitur pulchritudo: ſic in animo, opinionum judiciorumque æquabilitas & conſtantia, cum firmitate quadam & ſtabilitate virtutem ſubſequens, aut virtutis vim ipſam continens, pulchritudo vocatur. Itemque viribus corporis, & nervis, & efficacitati ſimiles, ſimilibus quoque verbis animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenii etiam laus habetur, propter animi multarum rerum brevi tempore percurſionem.

XIV. Illud animorum corporumque diſſimile, quod animi valentes [11] morbo tentari non poſſunt; corpora poſſunt. Sed corporum offenſiones ſine culpa accidere poſſunt, animorum non item. Quorum omnes morbi & perturbationes ex aſpernatione rationis eveniunt. Itaque in hominibus ſolum exſiſtunt. Nam beſtiæ ſimile quiddam faciunt, ſed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem & hebetes intereſt, quod ingenioſi, ut æs Corinthium in æruginem, ſic illi in

11 *Animi valentes*] Quamvis renitantur Mſſ. atque editi omnes; legi tamen cum Bentlejo velim: *animi valentes morbo tentari poſſunt, ut corpora poſſunt: ſed corporum &c.* Buherius.

morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus; hebetes non item. Nec vero in omnem morbum ac perturbationem animus ingenioſi cadit. Non enim [12] multa efferata & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam ſpeciem, ut, miſericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem morbique animorum difficilius evelli poſſe putantur, quam ſumma illa vitia, quæ virtutibus ſunt contraria. Morbis enim manentibus vitia ſublata * eſſe poſſunt, quia non tam celeriter ſanantur, quam illa tolluntur.

Habes ea quæ de perturbationibus enucleate diſputant Stoici: quæ logica appellant, quia diſſeruntur ſubtilius. Ex quibus quoniam tanquam e ſcrupoſis cotibus enavigavit oratio, reliquæ diſputationis curſum teneamus: modo ſatis illa dilucide dixerimus pro rerum obſcuritate. AUD. Prorſus ſatis: ſed ſi qua diligentius erunt cognoſcenda, quæremus alias: nunc vela, quæ modo dicebas, exſpectamus & curſum.

XV. MAR. Quando & aliis locis de virtute diximus, & ſæpe dicendum erit, (pleræque enim quæſtiones, quæ ad vitam moreſque pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus eſt affectio animi conſtans, convenienſque, laudabiles efficiens eos, in quibus eſt, & ipſa per ſe, ſua ſponte, ſeparata etiam utilitate, laudabilis: ex ea proficiſcuntur honeſtæ voluntates, ſententiæ, actiones, omniſque recta ratio: quanquam ipſa virtus breviſſime recta ratio dici poteſt. Hujus igitur virtutis contraria eſt vitioſitas, (ſic enim malo, quam malitiam, appellare eam, quam Græci κακίαν appellant: nam malitia certi cujuſdam vitii nomen eſt; vitioſitas omnium) ex qua concitantur perturbationes, quæ ſunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum concitatique motus, averſi a ratione, & inimiciſſimi mentis, vitæque tranquillæ. Important enim ægritudines anxias atque acerbas, animoſque affligunt, & debilitant metu. Iidem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi, a temperantia & moderatione plurimum diſſiden-

12 *Non enim multa*] Legerim levicula mutatione, *Non enim in ulla efferata & immania*. Sin ſubſtantivum mavis, quo hæc referantur, tum repono, *non enim in vitia efferata & immania*. Bentlejus.

* Vict. Man. Grut. *eſſe non poſſunt*

fidentem. Quæ ſi quando adepta eſt id, quod ei fuerit concupitum, tum fert [13] alacritatem, ut nihil ipſi conſtet, quod agat: ut ille, qui voluptatem animi nimiam, ſummum eſſe errorem arbitratur. Eorum igitur malorum in una virtute poſita ſanatio eſt.

XVI. Quid autem eſt non miſerius ſolum, ſed fœdius etiam & deformius, quam ægritudine quis afflictus, debilitatus, jacens? cui miſeriæ proximus eſt is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatuſque pendet animi. Quam vim mali ſignificantes poetæ impendere apud inferos ſaxum Tantalo faciunt,

Ob ſcelera, animique impotentiam, & ſuperbiloquentiam.

Ea communis pœna ſtultitiæ eſt. Omnibus enim, quorum mens abhorret a ratione ſemper * aliquis talis terror impendet.

Atque ut hæc tabificæ mentis perturbationes ſunt, ægritudinem dico & metum: ſic hilariores illæ, cupiditas avide ſemper aliquid expetens, & inanis alacritas, id eſt, lætitia geſtiens, non multum differunt ab amentia. Ex quo intelligitur, qualis ille ſit quem tum moderatum, alias modeſtum & temperantem, alias conſtantem continentemque dicimus: nonnunquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. Quod niſi eo nomine virtutes continerentur, nunquam ita pervulgatum illud eſſet, ut jam proverbii locum obtineret, *hominem frugi omnia recte facere*. Quod idem cum Stoici de ſapiente dicunt, nimis admirabiliter nimiſque magnifice dicere videntur.

XVII. Ergo is, quiſquis eſt, qui moderatione & conſtantia quietus animo eſt, ſibique ipſe placatus, ut nec tabeſcat moleſtiis, nec frangatur timore, nec ſitienter quid expetens ardeat deſiderio, nec alacritate futili geſtiens deliqueſcat, is eſt ſapiens, quem quærimus, is eſt beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis læta-

13 *Tum fert alacritatem*] A Tullii manu non eſt hæc lectio. Nonnulli codices *tum affert*, vel *affertur alacritate*; Gryph. autem, *tum ea fertur alacritate*. Lego *tum ea effertur alacritate*; quæ minima eſt mutatio, Ciceronianoque loquendi modo conſona. *Daviſ.*

* Man. Lamb. *aliquis aliis dolor, aliis terror*

lætabile ad efferendum videri poteſt. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiuſque mundi nota ſit magnitudo? Nam quid aut in ſtudiis humanis, aut in tam exigua brevitate vitæ magnum ſapienti videri poteſt, qui ſemper animo ſic excubat, ut ei nihil improviſum accidere poſſit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? Atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut ſemper videat ſedem ſibi ac locum ſine moleſtia atque angore vivendi; ut quemcumque caſum fortuna invexerit, hunc apte & quiete ferat. Quod qui faciet, non ægritudine ſolum vacabit, ſed etiam perturbationibus reliquis omnibus. His autem vacuus animus perfecte atque abſolute beatos efficit: idemque concitatus, & abſtractus ab integra certaque ratione, non conſtantiam ſolum amittit, verum etiam ſanitatem.

Quocirca mollis & enervata putanda eſt Peripateticorum ratio & oratio, qui perturbari animos neceſſe eſſe dicunt: ſed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum eſt, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud eſſe, quod aut cupias ardenter, aut adeptus efferas te inſolenter? nec porro malum, quo aut oppreſſus jaceas, aut, ne opprimare, mente vix conſtes? eaque omnia aut nimis triſtia, aut nimis læta errore fieri? Qui ſi error ſtultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia: ſapientes ne attingat quidem omnino.

XVIII. Etenim quis erit tandem modus iſte? Quæramus enim modum ægritudinis, in quo operæ plurimum ponitur. Ægre tuliſſe P. Rutilium [14] fratris repulſam conſulatus, ſcriptum apud Fannium eſt: ſed tamen tranſiſſe videtur modum, quippe qui ob eam cauſam a vita receſſerit. Moderatius igitur ferre debuit. Quid ſi, cum id ferret modice, mors liberorum acceſſiſſet? Nata eſſet ægritudo nova, ſed ea modica: magna

14 *Rutilium*] Hiſtoria poſtulat, *Rupilium*] qui conſul fuit anno Urbis DDXXI. ut patet ex faſtis Capitolinis. Tollendum idem mendum ex Plinio, lib. 7. cap. 36. Ipſum etiam Ciceronem in Lælio tribus locis in eodem nomine correximus. Quod ſi quis mendoſos etiam putat Capitolinos faſtos; ego adverſus hunc, tanquam negantem principia, non diſputabo. *Manutius*. Vide Pighii Annales, ad annum Urbis 623.

Digitized by Google

gna tamen facta eſſet acceſſio. Quid, ſi deinde dolores graves corporis, ſi bonorum amiſſio, ſi cæcitas, ſi exilium, ſi pro ſingulis malis ægritudines accederent? Summa ea fieret, quæ non ſuſtineretur.

Qui modum igitur vitio quærit, ſimiliter facit, ut ſi poſſe putet eum, qui ſe e Leucade præcipitaverit, ſuſtinere ſe, cum velit. Ut enim id non poteſt: ſic animus perturbatus & incitatus nec cohibere ſe poteſt, nec, quo loco vult, inſiſtere omnino: quæque creſcentia pernicioſa ſunt, eadem ſunt vitioſa naſcentia. Ægritudo autem, cæteræque perturbationes, amplificatæ certe peſtiferæ ſunt. Igitur etiam ſuſceptæ continuo in magna peſtis parte verſantur. Etenim ipſæ ſe impellunt, ubi ſemel a ratione diſceſſum eſt: ipſaque ſibi imbecillitas indulget, in altumque provehitur imprudens, nec reperit locum conſiſtendi. Quamobrem nihil intereſt, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam injuſtitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam. Qui enim vitiis modum apponit, is partem ſuſcipit vitiorum. Quod cum ipſum per ſe odioſum eſt, tum eo moleſtius, quia ſunt in lubrico, incitataque ſemel proclive labuntur, ſuſtinerique nullo modo poſſunt.

XIX. Quid, quod iidem Peripatetici perturbationes iſtas, quas nos exſtirpandas putamus, non modo naturales eſſe dicunt, ſed etiam utiliter a natura datas? Quorum eſt talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis eſſe dicunt, multoque & in hoſtem & in improbum civem vehementiores iratorum impetus eſſe: leves autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent; *Prælium rectum eſt hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria*. Hæc nullam habent vim, niſi ira excanduit fortitudo. Nec vero de bellatoribus ſolum diſputant: imperia ſeveriora nulla eſſe putant ſine aliqua acerbitate iracundiæ. Oratorem denique non modo accuſantem, ſed ne defendentem quidem probant ſine aculeis iracundiæ: quæ etiam ſi non adſit, tamen verbis atque motu ſimulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique videri negant, qui iraſci ne-

neſciat : eamque , quam *lenitatem* [15] nos dicimus, vitioſo *lentitudinis* nomine appellant.

Nec vero ſolum hanc libidinem laudant, (eſt enim ira , ut modo definivi , ulciſcendi libido) ſed ipſum illud genus vel libidinis, vel cupiditatis ad ſummam utilitatem eſſe dicunt a natura datum : nihil enim quemquam , niſi quod libeat , præclare facere poſſe . Noctu ambulabat in publico Themiſtocles, quod ſomnum capere non poſſet : quærentibuſque reſpondebat , Miltiadis tropæis ſe e ſomno ſuſcitari . Cui non ſunt auditæ Demoſthenis vigiliæ? qui dolere ſe ajebat, ſi quando opificum antelucana victus eſſet induſtria . Philoſophiæ denique ipſius principes nunquam in ſuis ſtudiis tantos progreſſus ſine flagranti cupiditate facere potuiſſe . Ultimas terras luſtraſſe Pythagoram , Democritum , Platonem accepimus : ubi enim quid eſſet , quod diſci poſſet , veniendum judicaverunt . Num putamus hæc fieri ſine ſummo cupiditatis ardore potuiſſe ?

XX. Ipſam ægritudinem , quam nos ut tetram & immanem belluam fugiendam eſſe diximus, non ſine magna utilitate a natura dicunt conſtitutam , ut homines caſtigationibus, reprehenſionibus, ignominiis affici ſe in delicto dolerent . Impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam & infamiam ferunt ſine dolore . Morderi eſt melius conſcientia . Ex quo eſt * illud e vita ductum ab Afranio . Nam cum diſſolutus filius,

Heu me miſerum !

tum ſeverus pater ,

Dummodo doleat aliquid , doleat quod lubet .

Reliquas quoque partes ægritudinis utiles eſſe dicunt : miſeri-

cor-

15 *Quam lenitatem nos dicimus , vitioſo lentitudinis nomine appellant*] Recte parens linguæ Latinæ dixit , vitioſum nomen eſſe *lentitudo* . Eſt vero non unum , ſed duplex lentitudinis genus . Nam interdum de eo dicitur, qui præ ſtupore quodam iraſci neſciat : eſtque hæc lentitudo ἀναισθησία quædam . De hac Cicero ſentit , & in parte vitii poni ait. Interdum *lentitudo* , ſive *natura lenta* cum affectum ac genus iræ deſignat , quem Græci κότον , quaſi dormientem iram appellant . Ea eſt , quam Seneca ait , ſævam manu , verbis parciorem : necnon altam , gravemque , & introrſus verſam . Hæc ita odioſa eſt , adeoque grande malum , ut ejus comparatione ſimplex ira & quæ ſe ſtatim promit , virtutis nomen invadere non erubeſcat . Inde illud eſt apud M. Tullium , de Legibus : *Bonorum virorum eſſe admodum iraſci* . Et ait idem ſcribens ad Atticum , I. 14. *irritabiles animas eſſe optimorum ſæpe hominum* . Caſaubonus *in Sueton. Tiber.* 57.

* Lamb. *illud ſcite dictum ab Afranio*

cordiam ad opem [16] ferendam, & calamitates hominum indignorum ſublevandas: ipſum illud æmulari, obtrectare, non eſſe inutile, cum aut ſe non idem videat conſecutum, quod alium, aut alium idem, quod ſe: metum vero ſi quis ſuſtuliſſet, omnem vitæ diligentiam ſublatam fore, quæ ſumma eſſet in eis, qui leges, qui magiſtratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita diſputant, ut reſecanda eſſe fateantur; evelli penitus dicant nec poſſe, nec opus eſſe: ut in omnibus fere rebus mediocritatem eſſe optimam exiſtiment. Quæ cum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? AUD. Mihi vero dicere aliquid; itaque exſpecto, quid ad iſta.

XXI. MAR. Reperiam fortaſſe: ſed illud ante. Videſne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? Plane enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis reſpondetur a Stoicis. Digladientur illi, per me licet: cui nihil eſt neceſſe, niſi ubi ſit illud, quod veriſimillimum videatur, anquirere. Quid eſt igitur, quod occurrat in hac quæſtione, e quo poſſit attingi aliquid veriſimile, quo longius mens humana progredi non poteſt? definitio perturbationis: qua recte Zenonem uſum puto. Ita enim definit, ut *Perturbatio ſit averſa a ratione, contra naturam, animi commotio*: vel brevius, ut *Perturbatio ſit appetitus vehementior*: vehementior autem intelligatur is, qui procul abſit a naturæ conſtantia.

Quid ad iſtas definitiones poſſim dicere? Atqui hæc pleraque ſunt prudenter acuteque diſſerentium: illa quidem ex rhetorum pompa, *ardores animorum, coteſque virtutum*. An vero vir fortis, niſi ſtomachari cœperit, non poteſt fortis eſſe? Gladiatorium id quidem. Quanquam in eis ipſis videmus ſæpe conſtantiam. Colloquuntur, congrediuntur, queruntur, aliquid

16 *Ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum ſublevandas.*] Ariſtoteles, *Rhetoric. II.* 10. Ἔστω δὲ ἔλεος &c. Id eſt; *Sit igitur miſericordia, ægritudo quædam ob aliquod malum putatum, ejus generis, quod interitum affert, vel dolorem iniuris, hominis indigni viſi, qui ita tractaretur.* Senſus eſt: Dicamus igitur miſericordiam ægritudinem quandam eſſe, exortam ex eo, quod malum eſſe videatur, atque eorum generum malum, quæ aut ad interitum perducant, aut dolorem cruciatumque afferant: in eoque poſitum ſit, qui illa fortuna *indignus* videatur. Stoici homines, illiuſque familiæ principes, ita miſericordiam definierunt, ut a ſententia Ariſtotelis non diſcreparent. Cicero in IV. Tuſcul. dixit *hominum indignorum*, ut hic Ariſtoteles, τῷ ἀναξίῳ. *Victorius.*

poſtulant, ut magis placati quam irati eſſe videantur. Sed in illo genere ſit ſane Pacidianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius,

Occidam illum equidem & vincam, ſi id quæritis, inquit:
Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipſe [17],
Quam gladium in ſtomacho, ſura [18], *ac pulmonibu' ſiſto,*
Odi hominem: iratus pugno: nec longiu' quidquam
Nobis, quam dextræ gladium dum accommodet alter:
Uſque adeo, ſtudio atque odio illius, efferor ira.

XXII. At ſine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Ajacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus eſſet cum Hectore: cujus, ut arma ſumpſit, ingreſſio lætitiam attulit ſociis, terrorem autem hoſtibus: ut ipſum Hectorem quemadmodum eſt apud Homerum, toto pectore trementem provocaſſe ad pugnam pœniteret. Atque hi collocuti inter ſe, priuſquam manum contererent, leniter & quiete, nihil ne in ipſa quidem pugna iracunde rabioſeve fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen invenit, iratum exiſtimo Gallo torquem detraxiſſe: nec Marcellum apud Claſtidium ideo fortem fuiſſe, quia fuerit iratus. De Africano quidem, quia notior eſt nobis propter recentem memoriam, vel jurare poſſum, non illum iracundia tum inflammatum fuiſſe, cum in acie [19] M. Halienum Pelignum ſcuto protexit, gladiumque hoſti in pectus infixit. De L. Bruto fortaſſe dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem invaſerit. Video enim utrumque cominus ictu cecidiſſe contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? An fortitudo, niſi

17 *Accipiam ipſe*] Nihil video melius conjectura Scaligeri, reſcribentis: *accipiam ipſe*. Buherius.

18 *Sura, ac pulmonibus ſiſto*] Criticis omnibus diſplicet *ſura*, neque immerito. Arrideret mihi præter cæteras Daviſii conjectatio reponentis *Furi*, ſi viderem ejus nominis aliquem fuiſſe, qui cum hoc Pacidiano committeretur. Quod enim Bentlejus objicit, non videri Pacidianum id honoris dare adverſario voluiſſe, ut eum de nomine appellaret, id vero nihili eſt. Eſto enim, ſit hoc non veriſimile; ſpectatores, quod obſervandum, Pacidianus alloquitur, non æmulum. Suſpicandi ergo locus eſt, ſcripſiſſe Lucilium:

Quam gladium in ſtomacho Fulvi, ac pulmonibu' ſiſto.

Fulvium gladiatorem cum Pacidiano componit Horatius, II. *Sat.* VII. 96. *Idem*.

19 *Cum in acie* M. Halienum] Ut priores illæ, quas tetigit noſter, hiſtoriæ ſunt notiſſimæ; ita hujuſce facti nulla reſtat apud alios ſcriptores memoria. Sed M. Halienum reponendum eſſe recte monuit Urſinus, auctoritate veterum denariorum fretus. *Daviſius*.

Digitized by Google

niſi inſanire cœperit, impetus ſuos non habet? Quid? Herculem, quem in cælum iſta ipſa, quam vos iracundiam eſſe vultis, ſuſtulit fortitudo, iratumne cenſes conflixiſſe cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? An etiam Theſeus Marathonii [20] tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minime ſit rabioſa, ſitque iracundia tota levitatis. Neque enim eſt ulla fortitudo, quæ rationis eſt expers.

XXIII. Contemnendæ res ſunt humanæ: negligenda mors eſt: patibiles & dolores & labores putandi. Hæc cum conſtituta ſint judicio atque ſententia, tum eſt robuſta illa & ſtabilis fortitudo: niſi forte quæ vehementer, acriter, animoſe fiunt, iracunde fieri ſuſpicamur. Mihi ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum eſſe declaravit, *Nunquam* [21] *privatum eſſe ſapientem*, iratus videtur fuiſſe Tib. Gracho, tum, cum conſulem languentem reliquit, atque ipſe privatus, ut ſi conſul eſſet, qui rempublicam ſalvam eſſe vellet, ſe ſequi juſſit. Neſcio, ecquid ipſi nos fortiter in republica fecerimus. Si quid fecimus, certe irati non fecimus.

An eſt quidquam ſimilius inſaniæ, quam ira? quam bene Ennius initium dixit inſaniæ. Color, vox, oculi, ſpiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent ſanitatis? Quid Achille Homerico fœdius? Quid Agamemnone in jurgio [22]? Nam Ajacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. Non igitur deſiderat fortitudo advocatam iracundiam. Satis eſt inſtructa, armata, parata per ſeſe. Nam iſto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod & inſani & ebrii multa faciunt ſæpe vehementius. Semper Ajax fortis: fortiſſimus tamen in furore:

20 *Marathonii tauri*] Theſeus *taurum, qui fuit Marathone, quem Hercules a Creta ad Euryſtheum adduxerat, occidit*, ut ait Hyginus Fab. 38. Hinc Ovidius Metam. VII. 435.

... Te, maxime Theſeu,
Mirata eſt Marathon Cretæi ſanguine tauri.

Paulo aliter Diodorus Siculus Bibl. lib. IV. & Plutarchus in Theſ. *Idem*.

21 *Nunquam* privatum *eſſe ſapientem*] Ita loquitur, quod pro Stoicorum ſententia ſolus ſapiens eſt magiſtratus. Adiri poſſint Horatius Serm. lib. 1. 3. 124. Lucianus in Hermot. Victorius Var. Lect. xi. 24. & Lipſius Manud. lib. 3. Diſſ. 17. *Idem*.

22 *In jurgio*] Iliad. lib. 1. Sed de Ajace, ex aliqua Latina tragœdia adductus locus id innuit: ſic introductum Ajacem fuiſſe, ut inſaniens cum hoſtibus manum conferens, illos in fugam verteret. Quod & Philoſtratus in Ajace ſignificare videtur, a Græcis tragicis factum eſſe. *Camerar.*

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus,
Summam rem perfecit manus, prælium reſtituit inſaniens.

XXIV. Dicamus igitur utilem inſaniam? Tracta definitionem fortitudinis: intelliges, eam ſtomacho non egere. Fortitudo eſt igitur Affectio animi, legi ſummæ in perpetiendis rebus obtemperans; vel Conſervatio ſtabilis judicii in eis rebus, quæ formidoloſæ videntur, ſubeundis & repellendis, vel Scientia rerum formidoloſarum contrariarumque perferendarum aut omnino negligendarum, conſervans earum rerum ſtabile judicium: vel brevius, ut Chryſippus. Nam ſuperiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici: ſunt enim omnino omnes fere ſimiles: ſed declarant communes notiones, alia magis alia. Quo modo igitur Chryſippus? Fortitudo eſt, inquit, ſcientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo ac perferendo, ſummæ legi parens, ſine timore. Quamvis [23] licet inſectemur iſtos, ut Carneades ſolebat, metuo ne ſoli philoſophi ſint. Quæ enim iſtarum definitionum non aperit notionem noſtram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam atque involutam? Qua aperta, quis eſt, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos exiſtimet ſine rabie quidquam fortiter facere poſſe?

Quid? Stoici, qui omnes inſipientes inſanos eſſe dicunt, nonne iſta colligunt? Remove perturbationes, maximeque iracundiam: jam videbuntur monſtra dicere. Nunc autem ita diſſerunt, ſic ſe dicere, omnes ſtultos inſanire, ut male olere omne cœnum. At non ſemper. Commove: ſenties. Sic iracundus non ſemper iratus eſt. Laceſſe; jam videbis furentem. Quid? iſta bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis eſt cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque eſt utilis? Eſt igitur aliquid, quod perturbata mens melius

poſſit

23 *Quamvis licet inſectemur iſtos*] Bene quidem, quod lectionem hanc *quamvis licet*, in textum recepiſti. Sed dum utramque particulam ejuſdem poteſtatis eſſe credis, erras cum aliis quibuſdam viris doctiſſimis. *Quamvis* enim hic valet *quantumvis* non *quanquam*. Itaque nullus hic eſt quem ſomniant pleonaſmus. Cæterum hunc leviculum errorem abunde mox compenſas loco illo feliciter reſtituto, *Cum omnia ſint in* moribus *vitia*, *iracundos ſoles* moroſos *nominaverunt*; quæ egregia eſt emendatio, & plauſu omnium excipienda. *Bentlejus*.

Digitized by Google

poſſit facere, quam conſtans? An quiſquam poteſt ſine perturbatione mentis iraſci? Bene igitur noſtri, cum omnia eſſent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia fœdius, iracundos ſolos *morboſos* nominaverunt.

XXV. Oratorem vero iraſci minime decet: ſimulare non dedecet. An tibi iraſci tum videmur, cum quid in cauſis acrius & vehementius dicimus? quid? cum jam rebus tranſactis & præteritis orationes ſcribimus, num irati ſcribimus?

Ecquis hoc animadvertit? Vincite...

num aut egiſſe unquam iratum Æſopum, aut ſcripſiſſe exiſtimamus iratum Accium? Aguntur iſta præclare, & ab oratore quidem melius, ſi modo eſt orator, quam ab ullo hiſtrione: ſed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem vero laudare, cujus eſt libidinis? Themiſtoclem mihi & Demoſthenem profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos ſtudia, libidinem vocatis? quæ vel optimarum rerum, ut ea ſunt, quæ profertis, ſedata tamen & tranquilla eſſe debent. Jam ægritudinem laudare, unam rem maxime deteſtabilem, quorum eſt tandem philoſophorum? At commode dixit Afranius:

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Dixit enim de adoleſcente perdito ac diſſoluto: nos autem de conſtanti viro ac ſapienti quærimus. Et quidem ipſam illam iram centurio habet, aut ſignifer, vel cæteri, de quibus dici non neceſſe eſt, ne rhetorum aperiamus myſteria. Utile eſt enim uti motu animi, qui uti ratione non poteſt: nos autem, ut teſtificor ſæpe, de ſapiente quærimus.

XXVI. At etiam æmulari utile eſt, obtrectare, miſereri. Cur miſereare potius quam feras opem, ſi id facere poſſis? an ſine miſericordia liberales eſſe non poſſumus? Non enim ſuſcipere ipſi ægritudines propter alios debemus: ſed alios, ſi poſſumus, levare ægritudine. Obtrectare vero alteri, aut illa vitioſa æmulatione, quæ rivalitati ſimilis eſt, æmulari, quid habet utilitatis, cum ſit æmulantis, angi alieno bono, quod ipſe non habeat: obtrectantis autem, angi alieno bono, quod id etiam alius habeat? Quis id approbare poſſit, ægritudinem ſuſci-

ſuſcipere pro experientia, ſi quid habere velis? nam ſolum habere velle, ſumma dementia eſt.

Mediocritates autem malorum quis laudare recte poſſit? Quis enim poteſt, in quo libido cupiditaſve ſit, non libidinoſus & cupidus eſſe? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? Libidinoſum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum cenſemus eſſe ſapientem? de cujus excellentia multa quidem dici quamvis fuſe lateque poſſint, ſed breviſſime illo modo, Sapientiam eſſe rerum divinarum & humanarum ſcientiam, cognitionemque quæ cujuſque rei cauſa ſit. Ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tanquam in mare, quod eſt ventis ſubjectum, perturbationem cadere tibi dixiſti videri? Quid eſt, quod tantam gravitatem conſtantiamque perturbet? An improviſum aliquid, aut repentinum? Quid poteſt accidere tale ei, cui nihil ſubitum eſt quod homini evenire poſſit? Nam quod ajunt nimia reſecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem poteſt eſſe naturale, quod idem nimium eſſe poſſit? Sunt enim omnia iſta ex errorum orta radicibus: quæ evellenda & extrahenda penitus, non circumcidenda nec amputanda ſunt.

XXVII. Sed quoniam ſuſpicor te non tam de ſapiente, quam de te ipſo quærere, (illum enim putas omni perturbatione eſſe liberum, te vis) videamus, quanta ſint, quæ a philoſophia remedia morbis animorum adhibeantur. Eſt enim quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi inſenſa atque inimica natura, ut corporibus tot res ſalutares, animis nullam invenerit. De quibus hoc etiam eſt merita melius, quod corporum adjumenta adhibentur extrinſecus, animorum ſalus incluſa in his ipſis eſt. Sed quo major eſt in eis præſtantia & divinior, eo majore indigent diligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum ſit; neglecta, multis implicatur erroribus.

Ad te igitur mihi jam convertenda omnis oratio eſt. Simulas enim quærere te de ſapiente: quæris autem fortaſſe de

te.

Digitized by Google

te. Earum igitur perturbationum, quas expoſui, variæ ſunt curationes. Nam neque omnis ægritudo una ratione ſedatur. Alia eſt enim lugenti, alia miſeranti, alia invidenti adhibenda medicina. Eſt etiam in omnibus quatuor perturbationibus illa diſtinctio, utrum ad univerſam perturbationem, quæ eſt adſpernatio rationis, aut appetitus vehementior, an ad ſingulas, ut ad metum, libidinem, reliquaſque melius adhibeatur oratio: & utrum illudne non videatur ægre ferendum, ex quo ſuſcepta ſit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut ſi quis ægre ferat, ſe pauperem eſſe, idne diſputes, paupertatem malum non eſſe: an hominem ægre ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius: ne, ſi forte de paupertate non perſuaſeris, ſit ægritudini concedendum: ægritudine autem ſublata propriis rationibus, quibus heri uſi ſumus, quodam modo etiam paupertatis malum [24] tollitur.

XXVIII. Sed omnis ejuſmodi perturbatio animi placatione abluatur illa quidem, cum doceas, nec bonum illud eſſe, ex quo lætitia aut libido oriatur; nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. Verumtamen hæc eſt certa & propria ſanatio, ſi doceas, ipſas perturbationes per ſe eſſe vitioſas, nec habere quidquam aut naturale, aut neceſſarium: ut ipſam ægritudinem leniri videmus, cum objicimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati, cumque eorum gravitatem conſtantiamque laudamus, qui non turbulente humana patiantur. Quod quidem ſolet eis etiam accidere, qui illa mala eſſe cenſent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. Putat aliquis eſſe voluptatem bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab avaritia avocari poteſt. Illa autem altera ratio & oratio, quæ ſimul & opinionem falſam tollit,

24 *Paupertatis* malum *tollitur*] Non placet illud *paupertatis malum*: quippe alienum eſt ab hac diſputatione, concedere paupertatem eſſe malum: deinde ſi *ægritudo omnino ſublata* ſit, non *quodammodo*, ſed prorſus omnino paupertatis malum tollitur. Quamobrem non auro contra cara eſt Palatini codicis lectio, quam Gebhardus memorat, *etiam paupertatis* nomen *tollitur*. Rectiſſime: nam qui nihil deſiderat, nihil ſibi deeſſe queritur aut ægre fert, cur pauper eſt vocandus? Seneca Epiſt. 11. *Honeſta, inquit Epicurus, res eſt læta paupertas. Illa vero non eſt paupertas, ſi læta eſt: cui enim cum paupertate bene convenit, dives eſt*. Idem.

tollit, & ægritudinem detrahit, eſt ea [25] quidem utilior, ſed raro proficit, neque eſt ad vulgus adhibenda.

Quædam autem ſunt ægritudines, quas levare illa medicina nullo modo poſſit: ut ſi quis ægre ferat, nihil in ſe eſſe virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honeſtatis: propter mala is quidem angatur, ſed alia quædam ſit ad eum admovenda curatio, & talis quidem, quæ poſſit eſſe omnium, etiam de cæteris rebus diſcrepantium, philoſophorum. Inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione averſas, eſſe vitioſas: ut, etiam ſi nec mala ſint illa, quæ metum ægritudinemve; nec bona, quæ cupiditatem, lætitiamve moveant, tamen ſit vitioſa ipſa commotio. Conſtantem enim quendam volumus, ſedatum, gravem, humana omnia prementem [26], illum eſſe, quem magnanimum & fortem virum dicimus. Talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec geſtiens eſſe quiſquam poteſt. Eorum enim hæc ſunt, qui eventus humanos ſuperiores quam ſuos animos eſſe ducunt.

XXIX. Quare omnium philoſophorum, ut ante dixi, una ratio eſt medendi; ut nihil, quale ſit illud, quod perturbet animum: ſed de ipſa ſit perturbatione dicendum. Itaque primum in ipſa cupiditate, cum id ſolum agitur, ut ea tollatur, non eſt quærendum, bonum illud necne ſit, quod libidinem moveat; ſed libido ipſa tollenda eſt: ut ſive quod honeſtum eſt, id ſit ſummum bonum, ſive voluptas, ſive horum utrumque conjunctum, ſive illa tria genera bonorum; tamen, etiam ſi virtutis ipſius vehementior appetitus ſit, eadem ſit omnibus ad deterrendum adhibita oratio. Continet autem omnem ſedationem animi humana in conſpectu poſita natura: quæ quo facilius expreſſa cernatur, explicanda eſt oratione communis conditio lexque vitæ. Itaque non ſine cauſa, cum Oreſtem fabulam doceret Euripides, primos tres verſus revocaſſe dicitur Socrates:

Ne-

25 *Eſt ea quidem utilior*] Optime Bentlejus, *ſubtilior*, ex conjectura. *Daviſius*.

26 *Prementem*] Lege, *ſpernentem*. Bentlejus. *Premere* hic ſupprimendi ſignificatu accipi poſſe videtur. *VvopKenſ.*

Neque tam [27] *terribilis ulla fando oratio eſt,*
Nec ſors, nec ira cœlitum invectum malum,
Quod non natura humana patiendo efferat.

Eſt autem utilis ad perſuadendum, ea, quæ acciderunt, ferri & poſſe & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. Etſi ægritudinis ſedatio & heſterna diſputatione explicata eſt, & in Conſolationis libro, quem in medio (non enim ſapientes eramus) mœrore & dolore conſcripſimus; quodque vetat Chryſippus, ad recentes quaſi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæque vim attulimus, ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet.

XXX. Sed ægritudini, de qua ſatis eſt diſputatum, finitimus eſt metus. De quo pauca dicenda ſunt. Eſt enim metus, ut ægritudo præſentis, ſic ille futuri mali. Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam metum eſſe dicebant. Alii autem metum præmoleſtiam appellabant, quod eſt quaſi dux conſequentis moleſtiæ. Quibus igitur rationibus inſtantia feruntur, eiſdem contemnuntur ſequentia. Nam videndum eſſe in utriſque, ne quid humile, ſummiſſum, molle, effœminatum, fractum, abjectumque faciamus. Sed quanquam de ipſius metus inconſtantia, imbecillitate, levitate dicendum eſt, tamen multum prodeſt, ea, quæ metuuntur, ipſa contemnere. Itaque, ſive caſu accidit, ſive conſilio, percommode factum eſt, quod eis de rebus, quæ maxime metuuntur, de morte & de dolore, primo & proximo die diſputatum eſt. Quæ ſi probata ſunt, metu magna ex parte liberati ſumus. Ac de malorum opinione hactenus.

XXXI. Videamus nunc de bonorum, id eſt, de lætitia & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, una res videtur cauſam continere, omnes eas eſſe in noſtra poteſtate, omnes judicio ſuſceptas, omnes voluntarias. Hic igitur error eſt eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis, tolerabiliora; ſic in bonis, ſedatiora ſunt efficienda ea, quæ magna & læ-

27 *Neque tam terribilis*] Vide Muretum, eſſe hos verſus docet A. Schottus, *Obſerv. V. Var. Lect. VIII.* 16. Pacuvii, non Ciceronis 6.

tabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum & bonorum: ut, ſi jam difficile ſit perſuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in bonis, aut in malis eſſe habendum, tamen alia ad alium motum curatio ſit adhibenda, aliaque ratione malevolus, alia amator, alia rurſus anxius, alia timidus corrigendus.

Atque erat facile, ſequentem eam rationem, quæ maxime probatur de bonis & malis, negare unquam lætitia affici poſſe inſipientem, quod nihil unquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. Sint ſane iſta bona, quæ putantur, honores, divitiæ, voluptates, cætera: tamen in eis ipſis potiundis exſultans geſtienſque lætitia turpis eſt: ut, ſi ridere conceſſum ſit, vituperetur tamen cachinnatio. Eodem enim vitio eſt effuſio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio: eademque levitate cupiditas eſt in appetendo, qua lætitia in fruendo: & ut nimis afflicti moleſtia, ſic animi elati lætitia jure judicantur leves. Et cum invidere ægritudinis ſit: malis autem alienis voluptatem capere lætitiæ: utrumque immanitate & feritate quadam proponenda caſtigari ſolet. Atque ut * diffidere decet, timere non decet: ſic gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi cauſa a gaudio lætitiam diſtinguimus.

Illud jam ſupra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam poſſe, elationem poſſe: aliter enim Nævianus ille gaudet Hector,

> *Lætus ſum laudari me abs te, pater, a laudato viro:*

aliter ille apud Trabeam,

> *Læna delinita argento nutum obſervabit meum:*
> *Quid velim, quid ſtudeam; adveniens digito impellam januam:*
> *Fores patebunt. De improviſo Chryſis ubi me adſpexerit,*
> *Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans meum;*
> *Mihi ſe dedet.*

Quam hæc pulchra putet, ipſe jam dicet,

> *Fortunam ipſam anteibo fortunis meis.*

XXXII. Hæc

* Vict. Man. Grut. *confidere*

XXXII. Hæc lætitia quam turpis ſit, ſatis eſt diligenter attendentem penitus videre. Et ut turpes ſunt, qui efferunt ſe lætitia tum, cum fruuntur venereis voluptatibus: ſic flagitioſi, qui eas inflammato animo concupiſcunt. Totus vero iſte, qui vulgo appellatur amor, (nec, hercule, invenio, quo nomine alio poſſit appellari) tantæ levitatis eſt, ut nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

..... deum qui non ſummum putet,
Aut ſtultum, aut rerum eſſe imperitum exiſtimet:
Cui in manu ſit, quem eſſe dementem velit,
Quem ſapere, quem ſanari, quem in morbum injici,
Quem contra amari, quem arceſſiri, quem expeti.

O præclaram emendatricem vitæ, poeticam! quæ amorem, flagitii & levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor: quæ, ſi hæc flagitia non probaremus, nulla eſſet omnino. Quid ait ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis, quam honoris, ſervaviſti gratia.

Quid ergo? hic amor Medeæ quanta miſeriarum excitavit incendia! Atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, ſe conjugem habuiſſe

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet potiorque eſt patre.

XXXIII. Sed poetas ludere ſinamus, quorum fabulis in hoc flagitio verſari ipſum videmus Jovem. Ad magiſtros virtutis, philoſophos, veniamus: qui amorem negant ſtupri eſſe, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. Quis eſt enim iſte amor amicitiæ? Cur neque deformem adoleſcentem quiſquam amat, neque formoſum ſenem? Mihi quidem hæc in Græcorum gymnaſiis nata conſuetudo videtur: in quibus iſti liberi & conceſſi ſunt amores. Bene ergo Ennius:

Flagitii principium eſt nudare inter cives corpora.

Qui ut ſint, quod fieri poſſe video, pudici, ſolliciti tamen & anxii ſunt: eoque magis, quod ſeipſi continent & coercent.

Atque ut muliebres amores omittam, quibus majorem licentiam natura conceſſit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ velint: aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur & cupiat Lajus? quid denique homines doctiſſimi & ſummi poetæ de ſe ipſi & carminibus edant, & cantibus? Fortis vir in ſua republica cognitus, quæ de juvenum amore ſcribit Alcæus? Nam Anacreontis quidem tota poeſis eſt amatoria. Maxime vero omnium flagraſſe amore Rheginum Ibycum, apparet ex ſcriptis.

XXXIV. Atque horum omnium libidinoſos eſſe amores videmus. Philoſophi [28] ſumus exorti, & auctore quidem noſtro Platone, quem non injuria Dicæarchus accuſat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici vero & ſapientem amaturum eſſe dicunt: & amorem ipſum, conatum amicitiæ faciendæ ex pulchritudinis ſpecie definiunt. Qui ſi quis eſt in rerum natura ſine ſollicitudine, ſine deſiderio, ſine cura, ſine ſuſpirio: ſit ſane. Vacat enim omni libidine. Hæc autem de libidine oratio eſt. Sin autem eſt aliquis amor, ut eſt certe, qui nihil abſit, aut non multum, ab inſania, qualis in Leucadia [29] eſt:

Si quidem ſit quiſquam deus, cui ego ſim curæ.

At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Heu me infelicem!

Nihil verius. Probe & ille,

Sanuſne es, qui temere lamentare?

Sic inſanus videtur etiam ſuis. At quas tragœdias effecit?

Te

28 *Philoſophi ſumus exorti*] Proclamet orator linteatus, *Ad ſacros honores, ad infulas, graſſamur ſpecie ſimulata virtutis*: ſcripſerit Horatius, *Virtutem incolumem odimus*. Nemini venit in mentem, aut oratorem profiteri, eum ſe eſſe, qui appetat inſulas: aut voluiſſe Horatium ſe exiſtimari ea, quam culpat, ſcabie inquinatum. Nemo propterea inſimulabit vel hunc invidentiæ, vel illum ambitionis. Eſt nimirum hæc ratio idonea leniendæ reprehenſionum acerbitati, ſi reprehenſor unum ſe faciat eorum quos reprehendit. Elucet paſſim ea civilitas in orationibus Demoſthenis, præſertim illis, quæ ſunt ad populum de publicis rebus habitæ, & objurgationes continent. Pars hæc eſt Socraticæ diſſimulationis, cujus neque artem neque uſum ignoravit Cicero. Hinc eſt quod graviorem notam inuſturus philoſophis, in eorum ſe turbam conjicit; velut qui vineta ipſe ſua cæderet; ut ait in cauſa non diſſimili Horatius, II. Epiſt. I. 220. Quem ſatyrici diſſimulatoris locum qui legerit, facile, credo, intelliget, quo ſenſu dixerit Cicero: *Philoſophi ſumus exorti*. Anonymus.

29 *In Leucadia*] Turpilii fabula, de qua Caſaubonus in Athenæi 3. 15.

Te Apollo ſancte, fer opem, teque omnipotens Neptune invoco,
Voſque adeo venti.

Mundum totum ſe ad amorem ſuum ſublevandum converſurum putat: Venerem unam excludit, ut iniquam:

Nam quid ego te appellem Venus?

Eam præ libidine negat curare quidquam. Quaſi vero ipſe non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat.

XXXV. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio eſt, ut ei illud, quod cupiat, oſtendat [30] quam leve, quam contemnendum, quam nihil ſit omnino, quam facile vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi poſſit. Abducendus eſt etiam nonnunquam ad alia ſtudia, ſollicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tanquam ægroti non convaleſcentes, ſæpe curandus eſt. Etiam novo quodam amore veterem amorem tanquam clavo clavum ejiciendum putant. Maxime autem admonendus, quantus ſit furor amoris. Omnibus enim ex animi perturbationibus eſt profecto nulla vehementior: ut, ſi jam ipſa illa accuſare nolis, ſtupra dico, & corruptelas, & adulteria, inceſta denique, quorum omnium accuſabilis eſt turpitudo: ſed ut hæc omittas, perturbatio ipſa mentis in amore fœda per ſe eſt. Nam ut illa prætercam, quæ ſunt furoris, hæc ipſa per ſeſe quam habent levitatem, quæ videntur eſſe mediocria?

injuriæ,
Suſpiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rurſum. Incerta hæc ſi poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam ſi des operam, ut cum ratione inſanias.

Hæc inconſtantia mutabilitaſque mentis, quem non ipſa pravitate deterreat? Eſt enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonſtrandum, nullam eſſe niſi opinabilem, niſi judicio ſuſceptam, niſi voluntariam. Etenim ſi naturalis amor eſſet: & amarent * omnes, & ſemper amarent, & idem

30 *Oſtendat*] Daviſius corrigit, *oſtendatur*: Buherius, *oſtendas*. Vulgatum tuetur Wopkenſius.

* Man. Lamb. *omnes, & amarentur, & ſemper*

dem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium ſatietas deterreret.

XXXVI. Ira vero? quæ, quamdiu perturbat animum, dubitationem inſaniæ non habet: cujus impulſu exſiſtit etiam inter fratres tale jurgium:

Quis homo te exſuperavit uſquam gentium impudentia?
Quis autem malitia te?

Noſti quæ ſequuntur. Alternis enim verſibus intorquentur inter fratres graviſſimæ contumeliæ: ut facile appareat, Atrei filios eſſe, ejus, qui meditatur pœnam in fratrem novam:

Major mihi moles, majus miſcendum malum,
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyeſtem ipſum:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos.

Eorum viſcera apponit: quid eſt enim, quo non progrediatur ira? eodem, quo furor. Itaque iratos proprie dicimus exiſſe de poteſtate, id eſt, de conſilio, de ratione, de mente: horum enim poteſtas in totum animum eſſe debet. His aut ſubtrahendi ſunt ei, in quos impetum conantur facere, dum ſe ipſi colligant, (quid eſt autem ſe ipſum colligere, niſi diſſipatas animi partes rurſum in ſuum locum cogere?) aut rogandi orandique ſunt, ut, ſi quam habent ulciſcendi vim, differant in tempus aliud, dum deferveſcat ira. Deferveſcere autem certe ſignificat ardorem animi invita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Archytæ: qui cum villico factus eſſet iratior, *Quo te modo*, inquit, *accepiſſem, niſi iratus eſſem?*

XXXVII. Ubi ſunt ergo iſti, qui iracundiam utilem dicunt? poteſt utilis eſſe inſania? Aut naturalem? an quidquam eſſe poteſt ſecundum naturam, quod ſit repugnante ratione? Quo modo autem, ſi naturalis eſſet ira; aut alius alio magis iracundus eſſet: aut finem haberet prius, quam eſſet ulta, ulciſcendi libido: aut quemquam pœniteret, quod feciſſet per iram? ut Alexandrum regem videmus; qui cum interemiſſet Clitum, familiarem ſuum, vix a ſe manus abſtinuit. Tanta vis

vis fuit pœnitendi. Quibus cognitis, quis eſt, qui dubitet, quin hic quoque motus animi ſit totus opinabilis ac voluntarius? Quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis eſt avaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni æſtimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur? Unde intelligi debet, perturbationem quoque omnem eſſe in opinione.

Et, ſi fidentia, id eſt, firma animi confiſio, ſcientia quædam eſt, & opinio gravis, non temere aſſentiens: metus [31] quoque eſt diffidentia exſpectati & impendentis mali. Et, ſi ſpes eſt exſpectatio boni: mali exſpectationem eſſe naceſſe eſt metum. Ut igitur metus, ſic reliquæ perturbationes ſunt in malo. Ergo ut conſtantia, ſcientiæ; ſic perturbatio, erroris eſt. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut miſericordes, aut invidi, aut tale quid; ii ſunt ejuſmodi conſtituti quaſi mala valetudine animi; ſanabiles tamen: ut de Socrate dicitur. Cum multa in conventu vitia collegiſſet in eum Zopyrus, qui ſe naturam cujuſque ex forma perſpicere profitebatur, deriſus eſt a cæteris, qui illa in Socrate vitia non agnoſcerent: ab ipſo autem Socrate ſublevatus, cum illa * ſibi ſigna [32], ſed ratione, a ſe dejecta diceret.

Ergo, ut optima [33] quiſque valetudine affectus poteſt videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior: ſic animus alius ad alia vitia propenſior. Qui autem non natura, ſed culpa vitioſi eſſe dicuntur, eorum vitia conſtant e falſis opinionibus rerum bonarum ac malarum, ut ſit alius ad alios motus perturbationeſque proclivior. Inveteratio autem, ut in corporibus, ægrius depellitur quam perturbatio: citiuſque repen-

31 *Metus quoque eſt* diffidentia *exſpectati & impendentis mali*] Quid hoc eſt monſtri? Lege, *diffidentia quoque eſt metus expectati & impendentis mali*. Daviſius. Interpunge, ſi velis: *metus quoque eſt diffidentia, expectati & impendentis mali*. Annnymus.

* Man. *ſibi (vitia) ineſſe*

32 *Illa ſibi* ſigna, *ſed ratione a ſe dejecta diceret*] Quid *ſigna* hic faciat, non video; & probo conjecturam cujuſdam, quam Gebhardus memorat, *illa ſibi ingenita*: niſi forte mavis *inſita*, vel *innata*. Certe aliquid hujuſmodi ſit neceſſe eſt. *Bentlejus*. Veteres editiones, *ſigna ineſſe*. Unde conjicio, *ſi qua ineſſent, ratione &c.* Buherius.

33 *Ut optima* quiſque *valetudine affectus poteſt videri*, ut *natura, ad aliquem morbum proclivior*] Sic omnino Vict. Man. & Grut. niſi quod Victorius eſt auctior verbo *alius* poſt *videri*. Lambinus autem: *poteſt videri alius alio natura* &c. Et a Lambino quidem huic loco ſalubritas quædam data eſt; verum a Bentlejo, ni fallor, ſalus ipſa. Sic enim legit: *Ut optima quis valetudine affectus poteſt videri; at natura ad aliquem morbum proclivior*. Olivetus.

pentinus oculorum tumor ſanatur, quam diuturna lippitudo depellitur.

XXXVIII. Sed cognita jam cauſa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex judiciis opinionum & voluntatibus, ſit jam hujus diſputationis modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad poſſunt ab homine cognoſci, bonorum & malorum finibus, nihil a philoſophia poſſe aut majus aut utilius optari, quam hæc, quæ a nobis hoc quatriduo diſputata ſunt. Morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato, adjunximus ſedationem ægritudinis: qua nullum homini malum majus eſt. Etſi enim omnis animi perturbatio gravis eſt, nec multum differt ab amentia, tamen ita cæteros, cum ſint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo & perturbatos dicere ſolemus: at eos, qui ſe ægritudini dediderunt, miſeros, afflictos, ærumnoſos, calamitoſos. Itaque non fortuito factum videtur, ſed a te ratione propoſitum, ut ſeparatim de ægritudine & de cæteris perturbationibus diſputaremus. In ea eſt enim fons miſeriarum & caput. Sed & ægritudinis & reliquorum animi morborum una ſanatio eſt: omnes opinabiles eſſe & voluntarios, ea reque ſuſcipi, quod ita rectum eſſe videatur. Hunc errorem, quaſi radicem malorum omnium, ſtirpitus philoſophia ſe extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos ſanari. His enim malis inſidentibus non modo beati, ſed ne ſani quidem eſſe poſſumus. Aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contra nihil ſine ratione recte fieri poſſit: aut cum philoſophia ex rationum collatione conſtet, ab ea, ſi & boni & beati volumus eſſe, omnia adjumenta & auxilia petamus bene beateque vivendi.

TUSCU-

Digitized by Google

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

LIBER QUINTUS.

Virtutem ad beate vivendum ſe ipſa eſſe contentam.

ARGUMENTUM.

HIC *liber in difficili, ſed gravi, & digniſſima philoſopho, quæſtione verſatur*, Sitne virtus ad beate vivendum ſe ipſa contenta. *Cicero primo ex iis, quæ ſuperioribus diebus diſputarat, conficit id, quod quæritur. Deinde vero ita de hac quæſtione diſputat, tanquam ſuperioribus diebus nihil eſſet diſputando confectum. Nam primo oſtendit breviter, ſi ſapiens omnibus perturbationibus liber ſit, non poſſe non beatum ſapientem eſſe, quod qui in iis ſint, miſeri ſint neceſſario: Quare, cum virtus a perturbationibus ſola liberet, virtutem neceſſario ſolam beatum hominem efficere*: cap. 5-6. *In quo reprehendit veterem Academicorum & Peripateticorum inconſtantiam, qui cum tria genera bonorum faciant, ſolam tamen virtutem dicunt ſufficere, etſi non ad beatiſſimam, tamen ad beatam vitam:* cap. 7-13. *Deinde multis tum argumentis, tum exemplis hominum & vitioſorum, & virtutis laude illuſtrium, demonſtrat, virtutem efficere hominem non ſolum beatum; quod eſt Stoicis cum Academiæ veteris philoſophis & Peripateticis commune: ſed etiam vel in cruciatu & tormentis beatiſſimum; quod contra dicunt Platonici & Peripatetici, qui virtute quidem beatam vitam eſſe contendunt, ſed acceſſione bonorum corporis & fortuna fieri beatiſſimam:* cap. 14-28. *Subjicitur tandem longa diſputatio, qua initio a Platonicis & Peripateticis facto, oſtenditur, quomodo cuique, in primiſque Epicureæ, de fine bonorum, ſententiæ conſentaneum putet, ſapientes ſemper beatiſſimos dicere.* Ernestus.

Digitized by Google

I. QUINTUS hic dies, Brute, finem faciet Tuſculanarum Diſputationum: quo die eſt a nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, diſputatum. Placere enim tibi admodum ſenſi & ex eo libro, [1] quem ad me accuratiſſime ſcripſiſti, & ex multis ſermonibus tuis, virtutem ad beate vivendum ſe ipſa eſſe contentam. Quod etſi difficile eſt probatu, propter tam varia & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen eſt, ut elaborandum ſit, quo facilius probetur. Nihil eſt enim omnium, quæ in philoſophia tractantur, quod gravius magnificentiuſque dicatur. Nam cum ea cauſa impulerit eos, qui primi ſe ad philoſophiæ ſtudium contulerunt, ut, omnibus rebus poſthabitis, totos ſe in optimo vitæ ſtatu exquirendo collocarent: profecto ſpe beate vivendi tantam in eo ſtudio curam operamque poſuerunt. Quod ſi ab iis inventa & perfecta virtus eſt, & ſi præſidii ad beate vivendum in virtute ſatis eſt: quis eſt, qui non præclare & ab illis poſitam & a nobis ſuſceptam operam philoſophandi arbitretur? Sin autem virtus ſubjecta ſub varios incertoſque caſus famula fortunæ eſt, nec tantarum virium eſt, ut ſe ipſa tueatur, vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad ſpem beate vivendi, quam vota facienda videantur.

Equidem eos caſus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipſe conſiderans, huic [2] incipio ſententiæ diffidere: interdum & humani generis imbecillitatem fragilitatemque extimeſcere. Vereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dediſſet, iiſque & morbos inſanabiles & dolores intolerabiles adjunxiſſet, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentes, & ſeparatim ſuis angoribus & moleſtiis

1 *Ex eo libro*] Intelligitur Bruti liber *de Virtute*, quem ad Ciceronem ſcripſit, ut ait noſter lib. 1. de Fin. cap. 3. Ex eo nonnulla profert Seneca Conſ. ad Helviam cap. 9. Vide Petr. Alcyonium de Exſil. lib. 1. *Daviſius*.

2 *Huic incipio ſententiæ diffidere: interdum & humani generis*] Interpunctione mutata malim, *huic incipio ſententiæ diffidere interdum, & humani generis imbecillitatem fragilitatemque extimeſcere*; quemadmodum, probante Joan. Mich. Bruto, locum diſtinxit Mſ. Gryphianus. Sic enim Reg. & Pithœan. *Idem*.

leſtiis implicatos. Sed in hoc me ipſe caſtigo, quod ex aliorum & ex noſtra fortaſſe mollitia, non ex ipſa virtute, de virtutis robore exiſtimo. Illa enim, ſi modo eſt ulla virtus, quam dubitationem avunculus [3] tuus, Brute, ſuſtulit; omnia, quæ cadere in hominem poſſunt, ſubter ſe habet: eaque deſpiciens caſus contemnit humanos: culpaque omni carens, præter ſe ipſam, nihil cenſet ad ſe pertinere. Nos autem omnia adverſa tum venientia metu augentes, tum mœrore præſentia, rerum naturam, quam errorem noſtrum, damnare malumus.

II. Sed & hujus culpæ & cæterorum vitiorum peccatorumque noſtrorum omnis a philoſophia petenda correctio eſt. Cujus in ſinum cum a primis temporibus ætatis noſtra voluntas ſtudiumque nos contuliſſet, his graviſſimis caſibus in eundem portum, ex quo eramus egreſſi, magna jactati tempeſtate confugimus. O vitæ philoſophia dux! o virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! Quid non modo nos, ſed omnino vita hominum ſine te eſſe potuiſſet? Tu urbes peperiſti: tu diſſipatos homines in ſocietatem vitæ convocaſti: tu eos inter ſe primo domiciliis, deinde conjugiis, tum literarum & vocum communione junxiſti: tu inventrix legum, tu magiſtra morum & diſciplinæ fuiſti. Ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, ſic nunc penitus totoſque tradimus. Eſt autem unus dies, bene & ex præceptis tuis actus, * peccanti immortalitati anteponendus. Cujus igitur potius opibus utamur, quam tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis ſuſtuliſti.

At philoſophia quidem tantum abeſt, ut, proinde ac de hominum eſt vita merita, laudetur; ut a pleriſque neglecta, a multis etiam vituperetur. Vituperare quiſquam vitæ parentem, & hoc parricidio ſe inquinare audet? & tam impie ingratus eſſe, ut eam accuſet, quam vereri deberet, etiam ſi

 minus

3 *Avunculus tuus*] Intelligit Cicero Catonem Uticenſem, ſummæ conſtantiæ virum: is enim Serviliæ, Bruti matris, frater erat uterinus. Vide Plutarchum in Caton. & in Bruto. *Idem*.

* Vict. Lamb. *pene toti*

minus percipere potuiſſet? Sed, ut opinor, hic error & hæc indoctorum animis offuſa caligo eſt, quod tam longe retro reſpicere non poſſunt: nec eos, a quibus vita hominum inſtructa primis ſit, fuiſſe philoſophos arbitrantur. Quam rem antiquiſſimam cum videamus, nomen tamen confitemur eſſe recens.

III. Nam ſapientiam quidem ipſam quis negare poteſt non modo re eſſe antiquam, verum etiam nomine? quæ divinarum humanarumque rerum, tum initiorum, * cauſarumque cujuſque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos aſſequebatur. Itaque & illos ſeptem, qui a Græcis σοφοὶ, *ſapientes* a noſtris, & habebantur, & nominabantur; & multis ante ſeculis Lycurgum, cujus temporibus Homerus etiam fuiſſe ante hanc urbem conditam traditur; etiam heroicis ætatibus Ulyſſem & Neſtorem accepimus & fuiſſe, & habitos eſſe ſapientes. Nec vero Atlas ſuſtinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaſo, nec ſtellatus Cepheus [4] cum uxore, genero, filia traderetur, niſi cæleſtium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxiſſet. A quibus [5] ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione ſtudia ponebant, ſapientes & habebantur, & nominabantur: idque eorum nomen uſque ad Pythagoræ manavit ætatem: quem, ut ſcribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt veniſſe, cumque cum Leonte, principe Phliaſiorum, docte & copioſe diſſeruiſſe quædam. Cujus ingenium & eloquentiam cum admiratus eſſet Leon, quæſiviſſe ex eo, qua maxime arte confideret. At illum artem quidem ſe ſcire nullam, ſed eſſe *philoſophum*. Admiratum Leontem novitatem nominis, quæſiſſe, quinam eſſent philoſophi, & quid inter eos & reliquos intereſſet. Pythagoram autem reſpondiſſe, ſimilem ſibi videri vitam hominum, & mercatum eum, „ qui „ haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebri- „ tate. Nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam & „ nobi-

* Man. Lamb. *cauſarumque, tum*

4 *Stellatus Cepheus*] Inter aſtra poſitus, κατηστερισθεὶς, Cepheus: uxor ejus Caſſiopeja, filia Andromeda, generque Perſeus in ſidera fuerunt relati. Vide Cic. N. D. 2. 43. *Idem*.

5 *A quibus ducti deinceps*] Forte, *docti*. Pearcius.

„ nobilitatem coronæ peterent: alii emendi aut vendendi quæ-
„ ſtu & lucro ducerentur: eſſet autem quoddam genus eorum,
„ idque vel maxime ingenuum, qui nec plauſum, nec lucrum
„ quærerent, ſed viſendi cauſa venirent, ſtudioſeque perſpice-
„ rent quid ageretur & quo modo: item nos quaſi in mer-
„ catus quandam celebritatem ex urbe aliqua, ſic in hanc
„ vitam ex alia vita & natura profectos; alios gloriæ ſervire,
„ alios pecuniæ: raros eſſe quoſdam, qui, cæteris omnibus pro
„ nihilo habitis, rerum naturam ſtudioſe intuerentur: hos ſe
„ appellare ſapientiæ ſtudioſos, id eſt enim, philoſophos: &
„ ut illic liberaliſſimum eſſet, ſpectare, nihil ſibi acquiren-
„ tem, ſic in vita longe omnibus ſtudiis contemplationem
„ rerum cognitionemque præſtare.

IV. Nec vero Pythagoras nominis ſolum inventor, ſed rerum etiam ipſarum amplificator fuit. Qui cum poſt hunc Phliaſium ſermonem in Italiam veniſſet, exornavit eam Græciam, quæ Magna dicta eſt, & privatim & publice, præſtantiſſimis & inſtitutis & artibus. Cujus de diſciplina aliud tempus fuerit fortaſſe dicendi. Sed ab antiqua philoſophia uſque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagoræ diſcipulum, audierat, numeri motuſque tractabantur, & unde omnia orirentur, quove reciderent: ſtudioſeque ab his ſiderum magnitudines, intervalla, curſus anquirebantur, & cuncta cæleſtia. Socrates autem primus philoſophiam devocavit e cælo, & in urbibus collocavit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita & moribus, rebuſque bonis & malis quærere. Cujus multiplex ratio diſputandi, rerumque varietas, & ingenii magnitudo, Platonis memoria & literis conſecrata, plura genera effecit diſſentientium philoſophorum. E quibus nos id potiſſimum conſecuti ſumus, quo Socratem uſum arbitramur, ut noſtram ipſi ſententiam tegeremus, errore alios levaremus, & in omni diſputatione, quid eſſet ſimillimum veri, quæreremus. Quem morem cum Carneades acutiſſime copioſiſſimeque tenuiſſet, fecimus & alias ſæpe, & nuper in Tuſculano, ut ad eam conſuetudinem diſputaremus. Et quatridui quidem ſermonem ſuperioribus ad te perſcriptum libris, miſimus: quinto autem die,

Digitized by Google

die, cum eodem in loco conſediſſemus, ſic eſt propoſitum, de quo diſputaremus.

V. AUD. Non mihi videtur ad beate vivendum ſatis poſſe virtutem. MAR. At hercule Bruto meo videtur: cujus ego judicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. AUD. Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: ſed hoc, quod mihi dixi videri, quale ſit: de quo a te diſputari volo. MAR. Nempe negas ad beate vivendum ſatis poſſe virtutem? AUD. Prorſus nego. MAR. Quid? ad recte, honeſte, laudabiliter, poſtremo ad bene vivendum ſatiſne eſt præſidii in virtute? AUD. Certe ſatis. MAR. Potes igitur, aut qui male vivat, non eum miſerum dicere, aut, quem bene fateare, eum negare beate vivere? AUD. Quidni poſſim? nam etiam in tormentis recte, honeſte, laudabiliter, & ob eam rem bene vivi poteſt, dummodo intelligas, quid nunc dicam bene. Dico enim, conſtanter, graviter, ſapienter, fortiter. Hæc etiam in equuleum conjiciuntur, quo vita non adſpirat beata.

MAR. Quid igitur? ſolane beata vita, quæſo, relinquitur extra oſtium limenque carceris, cum conſtantia, gravitas, fortitudo, ſapientia, reliquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recuſent nec ſupplicium, nec dolorem? AUD. Tu, ſi quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet. Iſta me minime movent, non ſolum quia pervulgata ſunt, ſed multo magis, quia, tanquam levia quædam vina nihil valent in aqua, ſic Stoicorum iſta magis guſtata quam potata delectant. Velut iſte chorus virtutum, in equuleum impoſitus, imagines conſtituit ante oculos cum ampliſſima dignitate; ut ad eas curſim perrectura, nec eas beata vita a ſe deſertas paſſura videatur. Cum autem animum ab iſta pictura imaginibuſque virtutum ad rem veritatemque traduxeris; hoc nudum relinquitur, poſſitne quis beatus eſſe, quamdiu torqueatur.

Quamobrem hoc nunc quæramus. Virtutes autem noli vereri ne expoſtulent & querantur ſe a beata vita eſſe relictas. Si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipſa hoc videt, non omnes bonos eſſe etiam beatos: multaque de M. Ati-

Atilio [6], Q. Cæpione [7], M. Aquilio [8] recordatur: beatamque vitam, ſi imaginibus potius uti quam rebus ipſis placet, conantem ire in equuleum retinet ipſa prudentia, negatque ei cum dolore & cruciatu quidquam eſſe commune.

VI. MAR. Facile patior, te iſto modo agere: etſi iniquum eſt præſcribere mihi te, quemadmodum a me diſputari velis. Sed quæro, utrum aliquid actum ſuperioribus diebus, an nihil arbitremur? AUD. Actum vero, & aliquantum quidem. MAR. Atqui, ſi ita eſt, profligata jam hæc & pæne ad exitum adducta quæſtio eſt. AUD. Quo tandem modo? MAR. Quia motus turbulenti, jactationeſque animorum incitatæ & impetu inconſiderato elatæ, rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. Quis enim poteſt, mortem aut dolorem metuens, quorum alterum ſæpe adeſt, alterum ſemper impendet, eſſe non miſer? Quid, ſi idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet: ſi debilitatem, cæcitatem: ſi denique, quod non ſingulis hominibus, ſed potentibus populis ſæpe contingit, ſervitutem: poteſt ea timens eſſe quiſquam beatus? Quid, qui non modo ea futura timet, verum etiam fert ſuſtinetque præſentia? Adde eodem exilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus ægritudine eliditur, poteſt tandem eſſe non miſerrimus? Quid vero illum, quem libidinibus inflammatum & furentem videbimus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentiuſque ſitientem, nonne recte miſerrimum dixeris? Quid elatus ille levitate, inanique lætitia exſultans & temere geſtiens, nonne tanto miſerior, quanto ſibi videtur beatior?

Ergo,

6 *M. Atilio*] Regulum dicit, cujus mors cruciabilis eſt decantatiſſima. Inter alios plures vide Valerium Maximum lib. IX. cap. 2. 1. ext. Gellium N. A. VI. 4. & Auguſtinum C. D. I. 15. *Daviſius*.

7 *Q. Cæpione*] Is aurum Toloſanum abſtulit, *quod ſacrilegium cauſa excidii Cæpioni, exercituique ejus poſtea fuit*, ut tradit Juſtinus XXII. 3. Vide ſis & Gellium 3. 9. Si Valerio Maximo fides lib. VI. cap. 9. 13. *in publicis vinculis ſpiritum depoſuit* &c. Diverſo tamen modo rem narrat lib. IV. cap. 7. 3. ut forſan alius ab eo, qui Ciceroni memoratur, fuerit is, cujus priore loco meminit Valerius. Eum Smyrnæ exulaſſe, teſtis eſt noſter Orat. pro Corn. Balbo cap. 11. *Idem*.

8 *M. Aquilio*] Hunc a Mithridate conjectum in vincula tradunt Athenæus lib. V. Epitome Liviana 78. & Valerius Maximus lib. IX. cap. 13. 1. Alia tamen & diverſa prorſus ratione rem, ſi modo locus integer eſt, nec quicquam deficit, narrat Diodorus Siculus in Excerpt. Peireſc. *Idem*.

Ergo, ut hi miſeri, ſic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exſultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente: ſic animi quietus & placatus ſtatus cernitur, cum perturbatio nulla eſt, qua moveri queat. Quod ſi eſt, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæ cuique accidere poſſunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat: idemque, ſi nihil concupiſcat, nulla efferatur animi inani voluptate, quid eſt, cur is non beatus ſit: & ſi hæc virtute efficiuntur, quid eſt, cur virtus ipſa per ſe non efficiat beatos?

VII. AUD. Atqui [9] alterum dici non poteſt, quin ii, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiſcant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati ſint: itaque id tibi concedo. Alterum autem jam integrum non eſt: ſuperioribus enim diſputationibus effectum eſt, vacare omni animi perturbatione ſapientem. MAR. Nimirum igitur confecta res eſt. Videtur enim ad exitum veniſſe quæſtio. AUD. Propemodum id quidem. MAR. Verumtamen mathematicorum iſte mos eſt, non philoſophorum. Nam geometræ cum aliquid docere volunt, ſi quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id ſumunt pro conceſſo & probato: illud modo explicant, de quo ante nihil ſcriptum eſt. Philoſophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia, etſi alio loco diſputata ſunt. Quod ni ita eſſet, cur Stoicus, ſi eſſet quæſitum, ſatiſne ad beate vivendum virtus poſſet, multa diceret? Cui ſatis eſſet reſpondere, ſe ante docuiſſe, nihil bonum eſſe, niſi quod honeſtum eſſet: hoc probato conſequens eſſe, beatam vitam virtute eſſe contentam: &, quo modo hoc ſit conſequens illi, ſic illud huic, ut, ſi beata

9 *Atqui alterum dici non poteſt*, quin *hi* &c.] Vix ſatis Latine hæc dici mihi videntur. Recte ſonat, *dici non poteſt, quin*: non vero recte (ut opinor) *alterum dici non poteſt, quin*. Aut igitur illud *alterum*, aut hoc *quin* tollendum eſſe cenſeo. Lambinus conjecit legendum, *alterum non dici non poteſt*, vel *alterum negari non poteſt* &c. Quid vero hæ conjecturæ ad locum reſtituendum valeant, omnino non video. Equidem ſic mihi fere perſuaſi, Ciceronem ſcripſiſſe, *Atqui alterum dici non poteſt*, quod *hi*, *qui nihil metuant* .... *nihil concupiſcant* .... *beati ſint*. Pearcius.

beata vita virtute contenta ſit; niſi honeſtum quod ſit, nihil aliud ſit bonum. Sed tamen non agunt ſic. Nam & de honeſto & de ſummo bono ſeparatim libri ſunt: & cum ex eo efficiatur, ſatis magnam in virtute ad beate vivendum eſſe vim, nihilo minus hoc agunt ſeparatim. Propriis enim, & ſuis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res eſt, tanta præſertim.

Cave enim putes, ullam in philoſophia vocem emiſſam clariorem, ullumve eſſe philoſophiæ promiſſum uberius aut majus. Nam quid profitetur, o dii boni! perfecturam ſe, qui legibus ſuis paruiſſet, ut eſſet contra fortunam ſemper armatus: ut omnia præſidia haberet in ſe bene beateque vivendi: ut eſſet ſemper denique beatus. Sed videro, quid efficiat. Tantiſper hoc ipſum magni æſtimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus omnibus præmiis donisque fortunæ, non equitatu, non pedeſtribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium [10] propoſuit, qui inveniſſet novam voluptatem. Qua ipſa non fuit contentus: neque enim unquam finem inveniet libido. Nos vellem præmio elicere poſſemus, qui nobis aliquid attuliſſet, quo hoc firmius crederemus.

VIII. AUD. Vellem id quidem: ſed habeo paululum, quod requiram. Ego enim aſſentior, eorum, quæ poſuiſti, alterum alteri conſequens eſſe, ut, quemadmodum, ſi quod honeſtum ſit, id ſolum ſit bonum, ſequatur beatam vitam virtute confici: ſic, ſi vita beata in virtute ſit, nihil eſſe niſi virtutem bonum. Sed Brutus tuus, auctore * Ariſto [11] & Antiocho,

 non

10 *Præmium propoſuit, qui inveniſſet novam voluptatem: qua* ipſe inventa *non* fuit *contentus: neque enim unquam finem* inveniet *libido*] Multa hic errata ſunt. Principio, illud *inventa* neque apud Victorium habetur, nec Gebhardum, utpote quod repudiant omnes manuſcripti. Deinde ex mendoſis editionibus retinuit Gebhardus *ipſe* & *inveniet*: at Victorius cum tuo codice *ipſa* habent, & *inveniret*. Rectiſſime. Lege totum locum parva unius voculæ mutatione: *Præmium propoſuit, qui inveniſſet novam voluptatem: qua* ipſa *non* fuiſſet *contentus: neque enim finem* inveniret *libido*. Noli dubitare, quin Ciceronis hæc manus ſit: nam in vulgata lectione id ſtulte affirmatur, *novam voluptatem tum fuiſſe inventam*. Unde vero, aut qui potuit? quis id prodidit, quis auctor eſt? *Bentlejus*.

* Vict. Man. Grut. *Ariſtone*

11 *Ariſto*] Vulgati plerique, *Ariſtone*: ſed quo Ariſtone? Non Chio, neque Ceo; quos audire Brutus non potuit, rebus humanis jam exemptos. An Ariſtone illo, cujus men-

non ſentit hoc: putat enim, etiam ſi ſit bonum aliquod præter virtutem. MAR. Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas? AUD. Tu vero, ut videtur: nam præfinire non eſt meum.

MAR. Quid cuique igitur conſentaneum ſit, alio loco. Nam iſta mihi & cum Antiocho ſæpe, & cum Ariſto nuper, cum Athenis imperator apud eum diverſarer, diſſenſio fuit. Mihi enim non videbatur quiſquam eſſe beatus poſſe, cum in malis eſſet: in malis autem ſapientem eſſe poſſe, ſi eſſent ulla corporis aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ ſcripſit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipſam per ſe beatam vitam efficere poſſe, neque tamen beatiſſimam: deinde ex majore parte pleraſque res nominari, etiam ſi qua pars abeſſet, ut vires, ut valetudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam: quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam, etiam ſi ex aliqua parte * clauderet [12], tamen ex multo majore parte obtinere nomen ſuum.

Hæc nunc enucleare non ita neceſſe eſt: quanquam non conſtantiſſime dici mihi videntur. Nam & qui beatus eſt, non intelligo, quid requirat, ut ſit beatior: ſi eſt enim quod deſit, ne beatus quidem eſt: &, quod ex majore parte unamquamque rem appellari ſpectarique dicunt, eſt ubi id iſto modo valeat. Cum vero tria genera malorum eſſe dicant: qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia adverſa ſint in fortuna, omnibus oppreſſum corpus & confectum doloribus, huic paululumne ad beatam vitam deeſſe dicemus, non modo ad beatiſſimam? Hoc illud eſt, quod Theophraſtus ſuſtinere non potuit. Nam cum ſtatuiſſet, verbera, tormenta, cruciatus,

mentio eſt Acad. II. 4. Sed etſi erat philoſophiæ non ignarus, non eum tamen Brutus, ſed Ariſtum, Antiochi fratrem, Athenis audiit. Quod teſtatur Cicero, *Acad. I. 3.* & *de Finib. V. 3.* Hic ergo reponendum eſt *Ariſto* pro *Ariſtone*; in quo hæſitaſſe miror Daviſium. Eoque miror magis, quod ipſe hoc nomen in veteri codice legerat. Dubitationem omnem eximit quod addit Cicero, Athenis ſe diverſatum apud fratrem Antiochi; & Ariſtum hoſpitem ſuum vocat, *Brut. 97.* Hæc Lambinus jam, Fulviuſque Urſinus viderant; at non explicaverant ſatis. *Buher.*

* Vict. Man. Lamb. *claudicaret*

12 *Clauderet*] Ita Gebhardus e ſuis edidit MSS. quibuſcum faciunt noſtri. *Daviſius.* Videtur Bentlejo caſcum illud & obſoletum *clauderet* pro *claudicaret*. Ego hic retinui: nec tamen in Oratore, cap. 51. Nam ſi rectum eſt, ſatis tibi ſit uno in loco legi apud Ciceronem: ſi minus probum, non debui ſemel atque iterum Gebhardo, vel Grutero fidem habere. *Olivetus.*

tus, patriæ everſiones, exilia, orbitates magnam vim habere ad male miſereque vivendum, non eſt auſus elate & ample loqui, cum humiliter demiſſeque ſentiret.

IX. Quam bene, non quæritur: conſtanter quidem certe. Itaque mihi placere non ſolet, conſequentia reprehendere, cum prima conceſſeris. Hic autem elegantiſſimus omnium philoſophorum & eruditiſſimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum: vexatur [13] autem ab omnibus, primum in eo libro, quem ſcripſit de vita beata, in quo multa diſputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus eſſe non poſſit. In eo etiam putatur dicere, * in rotam beatam vitam non adſcendere. Non uſquam id quidem dicit omnino, ſed, quæ dicit, idem valent.

Poſſum igitur, cui conceſſerim, in malis eſſe dolores corporis, in malis naufragia fortunæ, huic ſuccenſere dicenti, non omnes bonos eſſe beatos, cum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere poſſint? Vexatur idem Theophraſtus & libris & ſcholis omnium philoſophorum, quod in Calliſthene ſuo laudarit illam ſententiam:

Vitam [14] *regit fortuna, non ſapientia.*

Negant ab ullo philoſopho quidquam dictum eſſe languidius. Recte id quidem: ſed nihil intelligo dici potuiſſe conſtantius. Si enim tot ſunt in corpore bona, tot extra corpus, in caſu atque fortuna; nonne conſentaneum eſt, plus fortunam, quæ domina rerum ſit & externarum & ad corpus pertinentium, quam conſilium valere?

13 *Vexatur autem ab omnibus (Theophraſtus)* primum in eo *libro, quem ſcripſit de vita beata*, in quo *multa* diſputat, *quamobrem is qui torqueatur, qui crucietur, beatus eſſe non poſſit.*] Quid hoc eſt, obſecro, *Vexatur ab omnibus in eo libro, quem ſcripſit ipſe?* Quid abſurdius? Si *ob* vel *propter eum librum* dixiſſet, utique eſſet quod intelligere poſſemus. Nunc portentum plane narrat, ut aliquis in libro proprio ab aliis vexetur. Quid multa? Tu librarios plorare jube, & ſic reſcribe: *Vexatur autem ab omnibus, primum* quod *in eo libro, quem* inſcripſit *De vita beata, multa* diſputarit, *quamobrem is qui torqueatur, qui crucietur, beatus eſſe non poſſit.* Certe hanc emendationem poſtulat, cum ipſa ſententia, tum apodoſis ſive redditio quæ mox ſequitur: *Primum* dixerat, vexatur, quod multa diſputarit &c. Quid *ſecundum?* hoc ſcilicet quod mox ſubjungit: *Vexatur idem Theophraſtus & libris & ſcholis omnium philoſophorum*, quod *in Calliſthene ſua* laudarit *illam ſententiam*, Vitam regit fortuna, non ſapientia. *Bentleius.*

* Vict. *in rotam (id eſt genus quoddam tormenti apud Græcos)*

14 *Vitam regit fortuna*] Verſus ex jambico Græco translatus, qui ſic ſe habet:

T<-.

An malumus Epicurum imitari? qui multa præclare ſæpe dicit: quam enim ſibi conſtanter convenienterque dicat, non laborat. Laudat tenuem victum. Philoſophi id quidem: ſed ſi Socrates aut Antiſthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem eſſe dixerit. Negat, quemquam jucunde poſſe vivere, niſi idem honeſte, ſapienter, juſteque vivat. Nihil gravius, nihil philoſophia dignius, niſi idem hoc ipſum, honeſte, ſapienter, juſte, ad voluptatem referret. Quid melius, quam fortunam [15] exiguam intervenire ſapienti? ſed hoc iſne dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, ſed ſolum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi poſſit doloribus acerrimis, tum cum maxime contra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus, *Occupavi te*, inquit, *Fortuna, atque cepi: omneſque aditus tuos interclusi, ut ad me adſpirare non poſſes*. Præclare, ſi Ariſto Chius, aut ſi Stoicus Zeno diceret, qui, niſi quod turpe eſſet, nihil malum duceret. Tu vero, Metrodore, qui omne bonum in viſceribus medulliſque condideris; & definieris, ſummum bonum firma corporis affectione explorataque ſpe contineri, fortunæ aditus intercluſiſti? Quo modo? iſto enim bono jam exſpoliari potes.

X. Atque his capiuntur imperiti: & propter hujuſmodi ſententias iſtorum hominum eſt multitudo. Acute autem diſputantis illud eſt, non quid quiſque dicat, ſed quid cuique dicendum ſit, videre. Velut in ea ipſa ſententia, quam in hac diſputatione ſuſcepimus, omnes bonos ſemper beatos volumus eſſe. Quid dicam bonos, perſpicuum eſt. Omnibus enim virtutibus inſtructos & ornatos, tum ſapientes, tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi ſint beati. Equidem hos exiſtimo, qui ſint in bonis, nullo adjuncto malo. Neque ulla alia huic verbo, cum beatum dicimus, ſubjecta notio eſt, niſi, ſecretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio.

Hanc

Τύχη τὰ θνητῶν πράγματ', οὐκ εὐβουλία. Extat apud Plutarchum περὶ τύχης. Extat etiam apud Stobæum Eclog. Phyſ. & Chæremoni tribuitur. *Daviſius*.

15 *Fortunam exiguam intervenire ſapienti*] Seneca *de Conſt. Sap. cap.* 15. Epicurus, *Raro*, inquit, *ſapienti intervenit Fortuna*. Ejuſdem dicti meminere noſter de Finib. l. 19. & Vitruvius lib. VI. Præf. Græce: Βραχέα σοφῷ τύχη παρεμπίπτει. Extat apud Laertium X. 144. *Idem*.

Digitized by Google

Hanc aſſequi virtus, ſi quidquam præter ipſam boni eſt, non poteſt. Aderit enim malorum, ſi mala illa ducimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, ſolitudo, amiſſio ſuorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, ſervitus denique. In his tot & tantis (atque etiam plura poſſunt accidere) poteſt eſſe ſapiens: nam hæc caſus importat, qui in ſapientem poteſt incurrere. At ſi ea mala ſunt, quis poteſt præſtare, ſapientem ſemper beatum fore, cum vel in omnibus his uno tempore eſſe poſſit?

Non igitur facile concedo neque Bruto meo, neque communibus magiſtris, neque veteribus illis, Ariſtoteli, Speuſippo, Xenocrati, Polemoni, ut, cum ea, quæ ſupra enumeravi, in malis numerent, iidem dicant ſemper beatum eſſe ſapientem. Quos ſi titulus hic delectat inſignis & pulcher, Pythagora, Soctate, Platone digniſſimus, inducant animum, illa, quorum ſplendore capiuntur, vires, valetudinem, pulchritudinem, divitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria ſint, pro nihilo ducere. Tum poterunt clariſſima voce profiteri, ſe neque fortunæ impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaque ſibi in ſeſe eſſe poſita, neque eſſe quidquam extra ſuam poteſtatem, quod ducant in bonis.

Neque hunc [16] & hæc loqui, quæ ſunt magni cujuſdam & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in malis & bonis numerare, concedi ullo modo poteſt. Qua gloria commotus Epicurus exoritur: cui etiam, ſi diis placet, videtur ſemper ſapiens beatus. Hic dignitate hujus ſententiæ capitur: ſed nunquam id diceret, ſi ipſe ſe audiret. Quid eſt enim, quod minus conveniat quam ut is, qui vel ſummum vel ſolum malum dolorem eſſe dicat, idem cenſeat, *Quam hoc ſuave eſt*, tum, cum dolore crucietur, dicturum eſſe ſapientem? Non igitur ex ſingulis vocibus philoſophi ſpectandi ſunt, ſed ex perpetuitate atque conſtantia.

XI.

16 *Neque hunc*] Τὸν δεῖνα, unum aliquem. Vide Iſ. Caſaubonum in illud Perſii, V. 86. *Stoicus hic*.

XI. AUD. Adducis me, ut tibi aſſentiar. Sed tua quoque vide ne deſideretur conſtantia. MAR. Quonam modo? AUD. Quia legi tuum nuper quartum de Finibus. In eo mihi videbare, contra Catonem differens, hoc velle oſtendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem & Peripateticos nihil præter verborum novitatem intereſſe. Quod ſi ita eſt, quid eſt cauſæ, quin, ſi Zenonis rationi conſentaneum ſit, ſatis magnam vim in virtute eſſe ad beate vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? Rem enim opinor ſpectari oportere, non verba.

MAR. Tu quidem tabellis [17] obſignatis agis mecum: & teſtificaris, quid dixerim aliquando, aut ſcripſerim. Cum aliis iſto modo, qui legibus impoſitis diſputant. Nos in diem vivimus. Quodcumque noſtros animos probabilitate percuſſit, id dicimus. Itaque ſoli ſumus liberi. Verumtamen, quoniam de conſtantia paulo ante diximus, non ego [18] hoc loco id quærendum puto, verumne ſit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori, Ariſtoni, bonum eſſe ſolum, quod honeſtum eſſet: ſed, ſi ita eſſet, tum, ut hoc totum, beate vivere, in una virtute poneret. Quare demus hoc ſane Bruto, ut ſit beatus ſemper ſapiens. Quam ſibi conveniat, ipſe viderit. Gloria quidem hujus ſententiæ quis eſt illo viro dignior? Nos tamen teneamus, ut ſit idem beatiſſimus.

XII.

17 *Tabellis obſignatis*] Me ſcriptorum meorum teſtimonio redarguis. Metaphora ducta eſt a ſyngraphis annulo vel manu ſignatis, quas in cauſarum actione proferunt juriſconſulti. *Daviſius*.

18 *Non ego hoc loco id quærendum puto, verumne ſit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori Ariſtoni, Bonum eſſe ſolum quod honeſtum eſſet: ſed*, ſi *ita eſſet*, tum ut *hoc totum, beate vivere, in una virtute* poneret] Multa hic peccantur. Primum illud *poneret* quo referendum? Si ad Ariſtonem & Zenonem, (alius autem nemo eſt) dicendum utique eſt *ponerent*. Sed nec hoc neque illud ſanum ſeorſum efficit. Quorſum enim aut quærat, aut optet, ut Zeno & Ariſto beatam vitam in una virtute ponerent; cum id eos conſtanter feciſſe & ipſe ſæpe dixerit, & res ſit notiſſima? Deinde ſeries & apodoſis orationis eſt vitioſa: *Non*, inquit, *quærendum puto*, verumne *ſit; ſed* tum ut. Vides jam, opinor, τὸ ἀνακόλουθον, quod & Lambinus, acute interdum cernens, ubi ceteri cæcutiunt, recte animadvertit: legit enim *tum utrum*. Recte hoc, ſi modo & illud inſuper perſpexiſſet, aliam tum ſententiæ medicinam adhibendam eſſe: quippe, ſi *ita eſſet*, ut Zenoni placuit, bonum eſſe ſolum quod honeſtum; nulla ultra *quæſtio* foret, utrum vita beata in una virtute conſiſteret. Lege igitur totum locum; *Non ego hoc loco id quærendum puto, verumne ſit … bonum eſſe ſolum quod honeſtum eſſet: ſed*, ni *ita eſſet*, utrum (vel rectene) *hoc totum beate vivere in una virtute* poneretur. Hoc nempe illud eſt, quod Peripateticos tangit; qui, cum negarent ſolum bonum eſſe quod honeſtum, beatam tamen vitam ſola virtute compleri voluerunt. *Bentlejus*.

Digitized by Google

XII. Etſi Zeno Citiæus, advena quidam, & ignobilis verborum opifex, inſinuaſſe ſe in antiquam philoſophiam videtur: hujus ſententiæ gravitas a Platonis auctoritate repetatur; apud quem ſæpe hæc oratio uſurpata eſt, ut nihil præter virtutem diceretur bonum: velut in Gorgia Socrates, cum eſſet ex eo quæſitum, Archelaum, Perdiccæ filium, qui tum fortunatiſſimus haberetur, nonne beatum putaret? „ *Haud ſcio*, „ inquit: *nunquam enim cum eo collocutus ſum*. Ain tu? an „ tu aliter id ſcire non potes? *Nullo modo*. Tu igitur ne de „ Perſarum quidem rege magno potes dicere, beatuſne ſit? „ *An ego poſſum, cum ignorem, quam ſit doctus, quam vir* „ *bonus?* Quid? tu in eo ſitam vitam beatam putas? *Ita pror-* „ *ſus exiſtimo, bonos, beatos: improbos, miſeros*. Miſer ergo „ Archelaus? *Certe, ſi injuſtus*. Videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? Quid vero in Epitaphio? quo modo idem? „ Nam cui viro, inquit, ex ſe ipſo apta ſunt omnia, „ quæ ad beate vivendum ferunt, nec ſuſpenſa aliorum aut „ bono caſu, aut contrario, pendere ex alterius eventis, & „ errare coguntur: huic optime vivendi ratio comparata eſt. „ Hic eſt ille moderatus, hic fortis, hic ſapiens, hic, & „ naſcentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum „ maxime liberis, parebit & obediet præcepto illi veteri: *Neque* enim *lætabitur unquam, nec mærebit nimis;* quod ſemper in ſe ipſo omnem ſpem reponet ſui.

XIII. Ex hoc igitur Platonis quaſi quodam ſancto auguſtoque fonte noſtra omnis manabit oratio. Unde igitur rectius ordiri poſſumus, quam a communi parente natura? quæ quidquid genuit, non modo animal, ſed etiam quod ita ortum eſſet e terra, ut ſtirpibus ſuis niteretur, in ſuo quodque genere perfectum eſſe voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ ſunt humiliora, neque ſe tollere a terra altius poſſunt; alia ſemper virent, alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondeſcunt; neque eſt ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & ſuis in quoque ſeminibus incluſis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas; omniaque in omnibus, quantum in ipſis ſit, nulla vi impediente, perfecta ſint.

Faci-

Facilius vero etiam in beſtiis, quod his ſenſus a natura eſt datus, vis ipſius naturæ perſpici poteſt. Namque alias beſtias nantes aquarum incolas eſſe voluit: alias, volucres, cœlo frui libero: ſerpentes quaſdam, quaſdam eſſe gradientes, earum ipſarum partim ſolivagas, partim congregatas: immanes alias, quaſdam autem cicures: nonnullas abditas terraque tectas. Atque earum quæque ſuum tenens munus, cum in diſparis animantis vitam tranſire non poſſit, manet in lege naturæ. Et ut beſtiis aliud aliis præcipui a natura datum eſt, quod ſuum quæque retinet, nec diſcedit ab eo: ſic homini multo quiddam præſtantius. Etſi præſtantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem: humanus autem animus, decerptus ex mente divina, cum alio nullo, niſi cum ipſo deo, ſi hoc fas eſt dictu, comparari poteſt.

Hic igitur, ſi eſt excultus, & ſi ejus acies ita curata eſt, ut ne cæcetur erroribus; fit perfecta mens, id eſt, abſoluta ratio: quod eſt idem virtus. Et, ſi omne beatum eſt, cui nihil deeſt, & quod in ſuo genere expletum atque cumulatum eſt, idque virtutis eſt proprium: certe omnes virtutis compotes beati ſunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, item cum Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatiſſimi. Quid enim deeſt ad beate vivendum ei, qui confidit ſuis bonis? aut, qui diffidit, beatus eſſe qui poteſt?

XIV. At diffidat neceſſe eſt, qui bona dividit tripartito. Qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ ſtabilitate confidere? Atqui, niſi ſtabili, & fixo, & permanente bono, beatus eſſe nemo poteſt. Quid ergo [19] ejuſmodi iſtorum eſt? ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam mercatori, quod multas naves in omnem oram maritimam dimiſiſſet, *Non ſane optabilis quidem iſta*, inquit, *rudentibus apta fortuna*. An dubium [20] eſt, quin nihil

19 *Quid ergo ejuſmodi*] Videntur hæc mihi melius eſſe interpuncta in antiqua editione: *Quid ergo? Ejuſmodi iſtorum eſt*, (ſupple, *bonum*) *ut mihi* &c. *Buherius*. Vulgata interpunctio hunc præbet ſenſum: Quid ergo ejuſmodi, ſtabile, fixum, permanens, iſti habent, qui bona tripartito dividunt? Nihil prorſus. Ut mihi Laconis &c. *Anonymus*.

20 *An dubium eſt, quin nihil ſit habendum in*

nihil ſit habendum in eo genere, quod vita beata complectitur, ſi id poſſit amitti? Nihil enim interareſcere, nihil exſtingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata conſiſtit. Nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus eſſe non poterit.

Volumus enim, eum, qui beatus ſit, tutum eſſe, inexpugnabilem, ſeptum atque munitum, non ut parvo metu præditus ſit, ſed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, ſed qui nihil nocet: ſic ſine metu is habendus eſt, non qui parum metuit, ſed qui omnino metu vacat. Quæ eſt enim alia fortitudo, niſi animi affectio cum in adeundo periculo & in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu?

Atque hæc certe non ita ſe haberent, niſi omne bonum in una honeſtate conſiſteret. Qui autem illam maxime optatam & expetitam ſecuritatem (ſecuritatem autem nunc appello vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata poſita eſt) habere quiſquam poteſt, cui aut adſit, aut adeſſe poſſit multitudo malorum? Qui autem poterit eſſe celſus, & rectus, & ea, quæ homini

in eo genere, quo *vita beata* complectitur, *ſi id poſſit amitti?*] In priſcis editionibus ferebatur, quod *vita beata complectitur*. Lambinus cum in codicibus ſuis reperiſſet *quo*, & itidem in ſuis Gebhardus; ſcriptorum codicum auctoritati uterque ceſſerunt, ita ut *complectitur* paſſive hic accipiendum exiſtiment. Id cum tibi durum & ſine exemplo merito videretur, tu confugiſti ad Helleniſmum; quo pronomen eodem caſu efferri ſolet ac nomen antecedens. Sed acri & caſtigato judicio hic eſt opus. Quamvis enim veriſſimum ſit hanc dicendi formulam apud Latinos obtinuiſſe, ut nos pluribus oſtendimus ad illud Flacci Sermon. I. 6. verſ. 65. *Judice, quo noſti, populo*; ubi vulgo fertur *quem noſti*: illud tamen obſervandum eſt, duntaxat hoc fieri ſolitum in verbis uſus frequentioris, iiſque fere aut primæ aut ſecundæ perſonæ; quæque ibi loci deponentium ſeu intranſitivorum naturam habent. Sic in omnibus exemplis & tuis & meis, *Judice, quo noſti*: *Cauſa, qua dixi*; *Eorum, quorum conſueſti*; *Illo, quo vertis*; *Libro, quo dixi*; *Coloribus, quibus dixiſti*; *Rationibus, quibus praſcripſimus*; *Loco, quo commemoravi*: *Ratione, qua dixi*; *Iſta ſit æquitate, qua oſtendis*; *Augurio, quo diximus*; *Numeri, cujus diximus*; *Spatio, quanto patiuntur*; *Militibus, quantis potuit*. Horum exemplorum ſpeciem ſi attente conſideres; intelliges profecto Helleniſmum hunc non poſſe aptari iſti, de quo agimus, loco: ubi nihil eſt illarum, quarum diximus, conditionum. Hoc enim ſi ubique liceret, omnis Latini ſermonis ratio & analogia plane perverteretur. Quid ergo fiet? aut quo tandem pacto hic nodus ſolvetur? Id vero nullo negotio: quippe mendoſum eſt illud *complectitur*; quod ſic emendandum: *An dubium eſt, quin nihil ſit habendum in eo genere*, quo *vita beata* completur? Quid nunc videtur? nova lux, opinor, exoritur. Ita noſter hoc ipſo libro cap. 16. *Dicunt illi quidem*; *ſed his* vitam beatam compleri *negant*. De Finibus III. 3. *Illi enim corporis commodis* compleri vitam beatam putant, *noſtri nihil minus*. Ibidem IV. 20. *Negatis* vitam beatam *eſſe*, *quæ* expleta *ſit omnibus rebus, quas natura deſideret*, & V. 13. *Ea enim* vita *expetitur*, *quæ ſit animi corporiſque* expleta *virtutibus*. Bentlejus.

Digitized by Google

accidere poſſunt, omnia parva ducens, qualem ſapientem eſſe volumus, niſi omnia ſibi in ſe poſita cenſebit? An Lacedæmonii Philippo minitanti per literas, ſe omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæſiverunt, *num ſe eſſet etiam mori prohibiturus*: vir is, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur, quam civitas univerſa? Quid? ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adjuncta, quæ ſit moderatrix omnium commotionum; quid poteſt ad beate vivendum deeſſe ei, quem fortitudo ab ægritudine & a metu vindicet: temperantia tum a libidine avocet, tum inſolenti alacritate geſtire non ſinat? Hæc efficere virtutem oſtenderem, niſi ſuperioribus diebus eſſent explicata.

XV. Atqui cum perturbationes animi miſeram; ſedationes autem vitam efficiant beatam; duplexque ratio perturbationis ſit, quod ægritudo & metus in malis opinatis; in bonorum autem errore lætitia geſtiens, libidoque verſentur: cum hæc omnia cum conſilio & ratione pugnent: his tu tam gravibus concitationibus, tamque ipſis inter ſe diſſentientibus atque diſtractis, quem vacuum, ſolutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? Atqui ſapiens ſemper ita affectus eſt. Semper igitur ſapiens beatus eſt. Atqui etiam omne bonum lætabile eſt: quod autem lætabile, id prædicandum & præ ſe ferendum: quod tale autem, id etiam glorioſum, Si vero glorioſum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honeſtum: quod bonum igitur, id honeſtum. At quæ iſti bona numerant, ne ipſi quidem honeſta dicunt. Solum igitur bonum, quod honeſtum. Ex quo efficitur, honeſtate una vitam contineri beatam. Non ſunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet eſſe miſerrimum.

An dubitas, quin præſtans valetudine, viribus, forma, acerrimis integerrimiſque ſenſibus, (adde etiam, ſi libet, pernicitatem & velocitatem, da divitias, honores, imperia, opes, gloriam) ſi fuerit is, qui hæc habet, injuſtus, intemperans, timidus, hebeti ingenio atque nullo: dubitabiſne eum miſerum dicere? Qualia igitur iſta bona ſunt, quæ qui habeat, miſerrimus eſſe poſſit? Videamus, ne, ut acervus ex ſui generis

ris granis, ſic beata vita ex ſui ſimilibus partibus effici debeat. Quod ſi ita eſt: ex bonis, quæ ſola honeſta ſunt, efficiendum eſt beatum. Ea mixta ex diſſimilibus ſi erunt, honeſtum ex his effici nihil poterit. Quo detracto, quid poterit beatum intelligi? Etenim quidquid eſt, quod bonum ſit, id expetendum eſt: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod vero approbaris, id gratum acceptumque habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda eſt. Quod ſi ita eſt, laudabile ſit neceſſe eſt,: bonum igitur omne laudabile: ex quo efficitur, ut, quod ſit honeſtum, id ſit ſolum bonum. Quod ni ita tenebimus; multa erunt, quæ nobis bona dicenda ſint.

XVI. Omitto divitias: quas, cum quivis, quamvis indignus, habere poſſit, in bonis non numero. Quod enim eſt bonum, id non quivis habere poteſt. Omitto nobilitatem famamque popularem, ſtultorum improborumque conſenſu excitatam. Hæc, quæ ſunt minima, tamen bona dicantur neceſſe eſt: candiduli dentes, venuſti oculi, color ſuavis, & ea, quæ Euryclea laudat Ulyſſi pedes abluens, *lenitudo orationis*, *mollitudo corporis*. Ea ſi bona ducemus, quid erit in philoſophi gravitate, quam in vulgi opinione ſtultorumque turba, quod dicatur aut gravius, aut grandius?

At enim eadem Stoici *præcipua* [21] vel *producta* dicunt, quæ bona iſti. Dicunt illi quidem: ſed his vitam beatam compleri negant: hi autem ſine iis eſſe nullam putant: aut, ſi ſit beata, beatiſſimam certe negant. Nos autem volumus beatiſſimam: idque nobis Socratica illa concluſione confirmatur. Sic enim princeps ille philoſophiæ diſſerebat: *Qualis cujuſque animi affectus eſſet, talem eſſe hominem: qualis autem ipſe homo eſſet, talem ejus eſſe orationem: orationi autem facta ſimilia, factis vitam*. Affectus autem animi in bono viro laudabilis: & vita igitur laudabilis boni viri: & honeſta ergo, quoniam laudabilis: ex quibus, bonorum beatam vitam eſſe, concluditur.

Etenim, pro deorum atque hominum fidem! parumne cogni-

21 *Præcipua, vel producta*] Vide lib. 3. de Finib.

gnitum eſt ſuperioribus noſtris diſputationibus, an delectationis & otii conſumendi cauſa locuti ſumus, ſapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, ſemper vacare? ſemper in animo ejus eſſe placidiſſimam pacem? Vir igitur [22] temperatus, conſtans, ſine metu, ſine ægritudine, ſine alacritate ulla, ſine libidine, nonne beatus? At ſemper ſapiens talis: ſemper igitur beatus. Jam vero qui poteſt vir bonus non ad id, quod laudabile ſit, omnia referre, quæ agit, quæque ſentit? Refert autem omnia ad beate vivendum: beata igitur vita laudabilis: nec quidquam ſine virtute laudabile: beata igitur vita virtute conficitur.

XVII. Atque hoc ſic etiam concluditur. Nec in miſera vita quidquam eſt prædicabile aut gloriandum: nec in ea, quæ nec miſera ſit, nec beata. Et eſt in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ ſe ferendum: ut Epaminondas,

Conſiliis [23] noſtris laus eſt attonſa Laconum:

ut Africanus,

A ſole exoriente, ſupra Mæoti' paludes,
Nemo eſt, qui factis me æquiperare queat.

Quod ſi eſt, beata vita glorianda, & prædicanda, & præ ſe feren-

22 *Vir igitur temperatus, conſtans, ſine metu, ſine ægritudine, ſine alacritate* ulla, *ſine libidine, nonne beatus?*] Ita omnes editiones codiceſque, qui hodie ſuperſunt; quin etiam & Nonius Marcellus, in V. *Alacritas*, ſi editoribus fides. Verumtamen, aut plane nullo ſum judicio, aut lectio hæc a mala manu eſt, & Ciceroni inficianda. Quorſum enim *ſine* ulla *alacritate*? Quid ſibi commeruit *alacritas*, ut, cum cætera illa *metus*, *ægritudo*, *libido*, nullo epitheto hic damnentur, ipſa quaſi omnium teterrima, ne *ulla* quidem in viro conſtante eſſe debeat? an hanc tribus illis pejorem eſſe credendum eſt? Atqui tantum abeſt ut pejor ſit; ut ipſa per ſe (niſi modum forte exceſſerit) laudanda ſit, atque optanda. Ita ſæpe Noſter in ſe, in amicis, in toto ſenatu *alacritatem* prædicat. Ac profecto qui ſine *ulla alacritate* eſt, idem ſit iners, torpidus, ſegnis, ignavus, æger, mœſtus, miſer denique neceſſe eſt. Quid ergo? tu illud *ulla* in malam rem ire jube, & lege meo periculo, *Sine metu, ſine ægritudine, ſine alacritate* futili, *ſine libidine*. Nimirum cum ſecundum Stoicos perturbationum partes ſint quatuor, *ægritudo*, *metus*, *libido*, *lætitia*, ſive *alacritas*; hanc ultimam, quia voces illæ per ſe honeſtæ ſunt, & ſæpius in laude quam in vitio ponuntur, ſemper epitheto aliquo dehoneſtat, quo oſtendatur eam aut fines ſuos excedere, aut mala de cauſa oriri. Sic Tuſc. IV. 4. *Reſtant*, inquit, *duæ perturbationes*, lætitia geſtiens & *libido*. Sic c. 6. *Lætitia geſtiens vel nimia*. Cap. 7. *Profuſa hilaritas*. 16. *Inanis alacritas*. 33. *Exſultans geſtienſque lætitia*. IV. 14. *Inſolens alacritas*. Lege ergo hic non adeo magna mutatione, *Sine alacritate* futili: ut Tuſc. V. 6. Futiles *lætitiæ & exſultantes*. IV. 17. *Nec ſitienter quid expetens ardeat deſideria, nec* alacritate futili *geſtiens deliqueſcat*. Bentlejus.

23 *Conſiliis noſtris laus eſt attonſa*] Integrum epigramma exhibet Pauſanias in Bœot. *Daviſius*.

ferenda eſt: nihil eſt enim aliud, quod prædicandum & præ ſe ferendum ſit. Quibus poſitis, intelligis quid ſequatur. Et quidem, niſi ea vita beata eſt, quæ eſt eadem honeſta: ſit aliud neceſſe eſt melius vita beata. Quod erit enim honeſtum, certe fatebuntur eſſe melius. Ita erit beata vita melius aliquid: quo quid poteſt dici perverſius? Quid? cum fatentur ſatis magnam vim eſſe in vitiis ad miſeram vitam, nonne fatendum eſt, eandem vim in virtute eſſe ad beatam vitam? Contrariorum enim contraria ſunt conſequentia. Quo loco [24] quæro, quam vim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram [25] & maria deprimat.

XVIII. Quid ergo aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum graviſſimum philoſophorum, exaggerantem tantopere virtutem, & extenuantem cætera & abjicientem, in virtute non beatam modo vitam, ſed etiam beatiſſimam ponere? Quod quidem niſi ſit, virtutum interitus conſequetur. Nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere neceſſe eſt. Eſt enim metus futuræ ægritudinis ſollicita exſpectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, ignavia. Ergo ut idem vincatur interdum, nec putet ad ſe præceptum illud Atrei pertinere:

Proinde ita parent ſe in vita, ut vinci neſciant.

Hic autem vincetur, ut dixi: nec modo vincetur, ſed etiam ſerviet. At nos virtutem ſemper liberam volumus, ſemper invictam. Quæ niſi ſunt, ſublata virtus eſt.

Atqui

24 *Quo loco quæro, quam vim habeat libra illa Critolai, qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externa; tantum propendere illam* boni *lancem putet, ut terram & maria deprimat*] Quid illud eſt, quod *boni lancem* dicit? cum in utraque lance fuerint *bona*; in illa *bona animi*, in hac *bona corporis & externa*. Hoccine a tot editoribus doctiſſimis tam patienter ferri? Lege vero, *Tantum propendere illam animi lancem putet*. Vel dele *boni*, & ſcribe, *Tantum propendere illam lancem putet*; illam, hoc eſt, quam priorem nominavit. Noſter de Fin. V. 30. *Audebo igitur cætera quæ ſecundum naturam ſunt, bona appellare; virtutis autem amplitudinem quaſi in altera libra lance ponere: Terram, mihi crede, ea lanx & maria deprimet.* Nota autem locutionis genus ἰδιωτικόν. Nam in bilance quæ lanx præponderat, non *deprimit* oppoſitam, verum elevat. Sed vulgaris ſermonis errore labi, etiam ſapienti & diſerto conceſſum eſt. *Bentlejus.* Legi velim, illam *honeſti* lancem, pro quo, *boni*, ex ſcripturæ compendio legerunt imperiti. *Buberius.*

25 *Ut terram & maria* deprimat] In bilance leviora non *deprimuntur*, ſed attolluntur. Eſt igitur ἄκυρον. *Daviſius.*

Digitized by Google

Atqui ſi in virtute ſatis eſt præſidii ad bene vivendum, ſatis eſt etiam ad beate. Satis eſt enim certe in virtute, ut fortiter vivamus. Si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unquam terreamur, ſemperque ſimus invicti. Sequitur, ut nihil pœniteat, nihil deſit, nihil obſtet. Ergo omnia profluenter, abſolute, proſpere. Igitur beate. Satis autem ad fortiter vivendum virtus poteſt. Satis ergo etiam ad beate. Etenim ut ſtultitia, etſi adepta eſt quod concupivit, nunquam ſe tamen ſatis conſecutam putat: ſic ſapientia ſemper eo contenta eſt quod adeſt, neque eam unquam ſui pœnitet.

XIX. Similemne putas C. Lælii unum conſulatum fuiſſe, & eum quidem cum repulſa (ſi cum ſapiens & bonus vir, qualis ille fuit, ſuffragiis præteritur, non populus a bono conſule potius quam ille a vano populo repulſam fert) ſed tamen utrum malles, te, ſi poteſtas eſſet, ſemel, ut Lælium, conſulem, an, ut Cinnam, quater? Non dubito, tu quid reſponſurus ſis: itaque video, cui committam. Non quemvis hoc idem interrogarem. Reſponderet enim alius fortaſſe, ſe non modo quatuor conſulatus uni anteponere: ſed unum diem Cinnæ, multorum & clarorum virorum totis ætatibus. Lælius ſi digito quem attigiſſet, pœnas dediſſet. At Cinna, collegæ ſui, conſulis Cn. Octavii, præcidi caput juſſit, P. Craſſi, L. Cæſaris, nobiliſſimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita: M. Antonii, omnium eloquentiſſimi, quos ego audierim: C. Cæſaris, in quo mihi videtur fuiſſe ſpecimen humanitatis, ſalis, ſuavitatis, leporis. Beatuſne igitur, qui hos interfecit? Mihi contra non ſolum eo videtur miſer, quod ea fecit; ſed etiam quod ita ſe geſſit, ut ea facere ei liceret. Etſi peccare nemini licet. Sed ſermonis errore labimur. Id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.

Utrum tandem beatior C. Marius, tum cum Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit, pæne altero Lælio, (nam hunc illi dico ſimillimum) an cum civili bello victor, iratus, neceſſariis Catuli deprecantibus non ſemel reſpondit, ſed ſæpe, *Moriatur*? In quo beatior ille, qui huic

huic nefariæ voci paruit, quam is, qui tam ſcelerate imperavit. Nam cum accipere, quam facere præſtat injuriam: tum morti jam ipſi adventanti paulum procedere obviam, quod fecit Catulus, quam quod Marius, talis viri interitu ſex ſuos obruere conſulatus, & contaminare extremum tempus ætatis.

XX. Duodequadraginta annos tyrannus Syracuſanorum fuit Dionyſius, cum v. & xx. natus annos dominatum occupaviſſet. Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, ſervitute oppreſſam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine a bonis auctoribus ſic ſcriptum accepimus, ſummam fuiſſe ejus in victu temperantiam, in rebuſque gerendis virum acrem & induſtrium, eundem tamen maleficum natura & injuſtum. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri neceſſe eſt miſerrimum. Ea enim ipſa quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia ſe poſſe cenſebat, conſequebatur. Qui cum eſſet bonis parentibus atque honeſto loco natus, (etſi id quidem alius alio modo tradidit) abundaretque & æqualium familiaritatibus & conſuetudine propinquorum; haberet etiam more Græciæ quoſdam adoleſcentes amore conjunctos: credebat eorum [26] nemini. Sed iis, quos ex familiis locupletum ſervos delegerat, quibus nomen ſervitutis ipſe detraxerat, & quibuſdam convenis, & feris barbaris corporis cuſtodiam committebat. Ita propter injuſtam dominatus cupiditatem in carcerem quodam modo ipſe ſe incluſerat. Quin etiam, ne tonſori collum committeret, tondere filias ſuas docuit. Ita ſordido [27] ancillarique artificio regiæ virgines, ut tonſtriculæ, tondebant barbam & capillum patris. Et tamen ab iis ipſis, cum jam eſſent adultæ, ferrum removit, inſtituitque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam ſibi & capillum adurerent. Cumque duas uxores haberet, Ariſtomachen, civem ſuam, Doridem autem Locrenſem, ſic noctu ad eas ventitabat, ut

omnia

26 *Credebat eorum nemini*] Eraſmus edebat, ut & Bentlejus legit, *credebat ſe eorum nemini*.

27 *Ita ſordido ancillarique* artificio, *regiæ virgines, ut tonſtriculæ, tondebant barbam & capillum patris*] Non placet illud *artificio*: non enim profitebantur ſe tonſtrices eſſe; ſed eo munere fungi cogebantur. Quamobrem mirifice placet, atque adeo veriſſima eſt tui codicis lectio, *ſordido ancillarique* officio. Propertius. IV. 9. *Idem ego Sidonio feci ſervilia pallo Officio, & Lyda penſo diurno colu*. Horat. Serm. II. 6. *Nec non vernaliter ipſis Fungitur* officiis. Plautus Ciſtellaria IV. 1. *Faciendum eſt* puerile officium. *Bentlejus*.

omnia ſpecularetur & perſcrutaretur ante. Et, cum foſſam latam cubiculari lecto circumdediſſet, ejuſque foſſæ tranſitum ponticulo ligneo conjunxiſſet: eum ipſum, cum forem cubiculi clauſerat, detorquebat. Idemque cum in communibus ſuggeſtis conſiſtere non auderet, concionari ex turri alta ſolebat. Atque is cum pila ludere vellet, (ſtudioſe enim id factitabat) tunicamque poneret, adoleſcentulo, quem amabat, tradidiſſe gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixiſſet: *Huic quidem certe vitam tuam committis:* arriſiſſetque adoleſcens: utrumque juſſit interfici: alterum, quia viam demonſtraviſſet interimendi ſui; alterum, quia id dictum riſu approbaviſſet. Atque eo facto ſic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita. Quem enim vehementer amarat, occiderat. Sic diſtrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. Cum huic obſecutus ſis, illi eſt repugnandum. Quanquam hic quidem tyrannus ipſe judicavit [28] quam eſſet beatus.

XXI. Nam cum quidam ex ejus aſſentatoribus Damocles commemoraret in ſermone copias ejus, opes, majeſtatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum; negaretque unquam beatiorem quemquam fuiſſe: Viſne igitur, inquit, o Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipſe eandem deguſtare, & fortunam experiri meam? Cum ſe ille cupere dixiſſet, collocari juſſit hominem in aureo lecto, ſtrato pulcherrimo, textili ſtragulo, magnificis operibus picto: abacoſque complures ornavit argento auroque cælato. Tum ad menſam eximia forma pueros delectos juſſit conſiſtere, eoſque nutum illius intuentes diligenter miniſtrare. Aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: menſæ conquiſitiſſimis epulis exſtruebantur. Fortunatus ſibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium, e lacunari ſeta equina aptum, demitti juſſit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos miniſtratores adſpiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in menſam: jam ipſæ defluebant coronæ: denique exoravit tyran-

28 *Judicavit*] Ita Victorius, Gruterus; Bentlejus. Wopkenſius: ſed, *indicavit*, Man. Lamb.

tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet eſſe. Satiſne videtur declaraſſe Dionyſius, nihil eſſe ei beatum, cui ſemper aliquid terroris impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad juſtitiam remigraret, civibuſque libertatem & jura redderet: iis enim ſe adoleſcens improviſa ætate irretierat erratis, eaque commiſerat, ut ſalvus eſſe non poſſet, ſi ſanus eſſe cœpiſſet.

XXII. Quantopere vero amicitias deſideraret, quarum infidelitatem extimeſcebat, declaravit in Pythagoreis [29] duobus illis: quorum cum alterum vadem mortis accepiſſet; alter, ut vadem ſuum liberaret, præſto fuiſſet ad horam morti deſtinatam: *Utinam ego*, inquit, *tertius vobis amicus adſcriberer!* Quam huic erat miſerum, carere conſuetudine amicorum, ſocietate victus, ſermone omnino familiari! homini præſertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. Muſicorum vero perſtudioſum accepimus, poetam etiam tragicum: quam bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere neſcio quo pacto magis, quam in aliis, ſuum cuique pulchrum eſt. Adhuc neminem cognovi poetam, (& mihi fuit cum Aquinio [30] amicitia) qui ſibi non optimus videretur. Sic ſe res habet. Te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionyſium redeamus; omni cultu & victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinoroſis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus eſſet, aut vellet omnino liber eſſe, ſibi amicum arbitrabatur. Non ego jam cum hujus vita, qua tetrius, miſerius, deteſtabilius excogitare nihil poſſum, Platonis aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum & plane ſapientium.

XXIII. Ex eadem urbe humilem homunculum a pulvere [31] & radio excitabo, qui multis annis poſt fuit, Archimedem.

29 *In Pythagoreis*] Vide lib. III. de Officiis cap. 10.

30 *Aquinio*] Aut, quod melius, *Aquino*, ut in altero eſt codice Lugdunenſi. Conſentiunt Catullianorum Carminum exempla omnia *Epigr.* XIV. Habent enim omnia *Aquinos*, quam vocem exigit verſus; alteram *Aquinios* reſpuit: Neque video quid fuerit, cur explicatores Catullum e Cicerone maluerint, quam e Catullo Ciceronem emendare. Potuit *Aquinus* nomen eſſe Romanæ alicujus familiæ, ut *Criſpinus*, *Silvinus* &c. *Buherius*.

31 *A pulvere & radio*] Mathematicis ſtudiis deditum. Locutionis ratio eſt, quod *radius* ſit inſtrumentum, quo geometris in menſa, *pulvere* conſperſa, σχήματα ſua deſcribere, moris erat. *Daviſius*.

Cujus ego quæſtor ignoratum ab Syracuſanis, cum eſſe omnino negarent, ſeptum undique & veſtitum vepribus & dumetis indagavi ſepulcrum. Tenebam enim quoſdam ſenariolos, quos in ejus monumento eſſe inſcriptos acceperam: qui declarabant, in ſummo ſepulcro ſphæram eſſe poſitam cum cylindro. Ego autem, cum omnia colluſtrarem oculis, (eſt enim ad portas Agragianas magna frequentia ſepulcrorum) animadverti columellam non multum e dumis eminentem: in qua inerat ſphæræ figura, & cylindri. Atque ego ſtatim Syracuſanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipſum arbitrari eſſe, quod quærerem. Immiſſi cum falcibus multi purgarunt & aperuerunt locum. Quo cum pateſactus eſſet aditus, ad adverſam baſim acceſſimus. Apparebat epigramma exeſis poſterioribus partibus verſiculorum, dimidiatis fere. Ita nobiliſſima Græciæ civitas, quondam vero etiam doctiſſima, ſui civis unius acutiſſimi monumentum ignoraſſet, niſi ab homine Arpinate didiciſſet. Sed redeat unde aberravit oratio.

Quis eſt omnium, qui modo cum muſis, id eſt, cum humanitate & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui ſe non hunc mathematicum malit, quam illum tyrannum? Si vitæ modum actionemque quærimus: alterius mens rationibus agitandis exquirendiſque alebatur, cum oblectatione ſolertiæ; qui eſt unus ſuaviſſimus paſtus animorum: alterius cæde & injuriis, cum & diurno & nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram. Quæ regna, quas opes ſtudiis eorum & delectationibus antepones? Etenim quæ pars optima eſt in homine, in ea ſitum eſſe neceſſe eſt illud, quod quæris, optimum. Quid eſt autem in homine ſagaci ac bona mente melius? Ejus bono fruendum eſt igitur, ſi beati eſſe volumus. Bonum autem mentis eſt virtus. Ergo hac beatam vitam contineri neceſſe eſt. Hinc omnia, quæ pulchra, honeſta, præclara ſunt, (ut ſupra dixi: ſed dicendum idem illud paulo uberius videtur) plena gaudiorum ſunt. Ex perpetuis autem pleniſque gaudiis cum perſpicuum ſit vitam beatam exſiſtere, ſequitur ut ea exſiſtat ex honeſtate.

XXIV. Sed

Digitized by Google

XXIV. Sed, ne verbis ſolum attingamus ea, quæ volumus oſtendere, proponenda quædam quaſi moventia ſunt, quæ nos magis ad cognitionem intelligentiamque convertant. Sumatur enim nobis quidam præſtans vir optimis artibus, iſque animo parumper & cogitatione fingatur. Primum ingenio eximio ſit neceſſe eſt. Tardis enim mentibus virtus non facile * comitatur. Deinde ad inveſtigandam veritatem ſtudio incitato. Ex quo triplex ille animi fœtus exſiſtet: unus in cognitione rerum poſitus, & in explicatione naturæ: alter in [a] deſcriptione expetendarum fugiendarumve rerum: tertius in judicando, quid cuique rei ſit conſequens, quid repugnans: in quo ineſt omnis tum ſubtilitas diſſerendi, tum veritas judicandi.

Quo tandem igitur gaudio affici neceſſe eſt ſapientis animum, cum his habitantem pernoctantemque curis? Ut, cum totius mundi motus converſioneſque perſpexerit, ſideraque viderit innumerabilia cælo inhærentia cum ejus ipſius motu congruere certis infixa ſedibus; ſeptem alia ſuos quæque tenere curſus, multum inter ſe aut altitudine aut humilitate diſtantia, quorum vagi motus rata tamen & certa ſui curſus ſpatia definiant. Horum nimirum adſpectus impulit illos veteres & admonuit, ut plura quærerent. Inde eſt indagatio nata initiorum & tanquam ſeminum, unde eſſent omnia orta, generata, concreta: quæque cujuſque generis vel inanimi, vel animantis, vel muti, vel loquentis origo, quæ vita, qui interitus, quæque ex alio in aliud viciſſitudo atque mutatio: unde terra, & quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria [b] ſuſtineat: in qua omnia delata gravitate medium mundi locum ſemper expetant, qui eſt idem infimus in rotundo.

XXV. Hæc tractanti animo, & noctes & dies cogitanti exſiſtit illa a deo Delphis præcepta cognitio, ut ipſa ſe [c] mens agnoſcat, conjunctamque cum divina mente ſe ſentiat: ex quo inſatiabili gaudio compleatur. Ipſa enim cogitatio de vi & natura deorum, ſtudium incendit illius æternitatis imitandæ: neque ſe in brevitate vitæ collocatam putat, cum rerum

 cau-

* Man. Lamb. *committitur*
a Vict. *diſcretione*
b Man. *ſuſtineantur*
c Man. Lamb. *mens vitiis exutam cognoſcat*

cauſas alias ex aliis aptas & neceſſitate nexas videt. Quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum ratio tamen menſque moderatur.

Hæc ille intuens atque ſuſpiciens, vel potius omnes partes oraſque circumſpiciens, quanta rurſus animi tranquillitate humana & citeriora conſiderat? Hinc illa cognitio virtutis exſiſtit: efflorefcunt genera, parteſque virtutum: invenitur, quid ſit, quod natura ſpectet extremum in bonis, quod in malis ultimum, quo referenda ſint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquiſitis hoc vel maxime efficitur, quod hac diſputatione agimus, ut virtus ad beate vivendum ſit ſe ipſa contenta.

Sequitur tertia, quæ per omnes partes ſapientiæ manat & funditur, quæ rem definit, genera diſpartit, ſequentia adjungit, perfecta concludit, vera & falſa dijudicat, differendi ratio & ſcientia: ex qua cum ſumma utilitas exſiſtit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna ſapientia. Sed hæc otii. Tranſeat idem iſte ſapiens ad rempublicam tuendam: quid eo poſſit eſſe præſtantius, cum prudentia utilitatem civium cernat, juſtitia nihil in ſuam domum inde derivet, reliquis utatur tot tam variiſque virtutibus? Adjunge fructum amicitiarum: in quo a doctis poſitum eſt cum conſilium omnis vitæ conſentiens & pæne conſpirans, tum ſumma jucunditas e quotidiano cultu atque victu. Quid hæc tandem vita deſiderat, quo ſit beatior? cui refertæ tot tantiſque gaudiis fortuna ipſa cedat neceſſe eſt. Quod ſi gaudere talibus bonis animi, id eſt virtutibus, beatum eſt, omneſque ſapientes iis gaudiis perfruuntur: omnes eos confiteri beatos eſſe neceſſe eſt.

XXVI. AUD. Etiamne in cruciatu, atque tormentis? MAR. An tu me in viola putabas, aut in roſa dicere? An Epicuro, qui tantummodo induit perſonam philoſophi, & ſibi ipſe hoc nomen inſcripſit, dicere licebit, (quod quidem, ut habet [32] ſe res, me tamen plaudente dicit) nullum ſapienti

32 *Ut habet ſe res, me tamen plaudente* ut ut *habet ſe res, me tamen*; hoc eſt, *ut-dicit*] Sententia non recte procedit. Lege, *cumque habet ſe res*, quamvis non conſtet ſibi

pienti eſſe tempus, etſi uratur, torqueatur, ſecetur, quin poſſit exclamare, *Quam pro nihilo puto!* cum præſertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate: hæc noſtra, honeſta, turpia, irrideat; dicatque, nos, in vocibus occupatos, inanes ſonos fundere; neque quidquam ad nos pertinere, niſi quod aut leve aut aſperum in corpore ſentiatur. Huic ergo, ut dixi, non multum differenti a judicio ferarum, oblivisci licebit ſui? & tum fortunam contemnere, cum ſit omne & bonum ejus & malum in poteſtate fortunæ: tum dicere, ſe beatum in ſummo cruciatu atque tormentis, cum conſtituerit non modo, ſummum malum eſſe dolorem, ſed etiam ſolum?

Nec vero illa ſibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem conſuetudinemque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam virilem: ſed una ſe dicit recordatione acquieſcere præteritarum voluptatum: ut ſi quis æſtuans, cum vim caloris non facile patiatur, recordari velit, ſe aliquando in Arpinati noſtro gelidis fluminibus circumfuſum fuiſſe. Non enim video, quo modo ſedare poſſint mala præſentia præteritæ voluptates.

Sed cum is dicat ſemper beatum eſſe ſapientem; cui dicere hoc, ſi ſibi conſtare vellet, non liceret: quidnam faciendum eſt iis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honeſtate careat, exiſtimant? Me quidem auctore etiam Peripatetici, vetereſque Academici balbutire deſinant aliquando, aperteque & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum deſcenſuram.

XXVII. Sint enim tria genera bonorum, ut jam a laqueis Stoicorum, quibus uſum me pluribus quam ſoleo, intelligo, recedamus. Sint ſane illa genera bonorum, dum corporis & externa jaceant humi, & tantummodo, quia ſumenda ſunt, appellentur bona. Alia autem illa divina longe lateque ſe pandant, cælumque contingant: ut ea qui adeptus ſit, cur eum beatum modo, & non beatiſſimum etiam dixerim? Dolorem vero ſapiens extimeſcet? Is enim huic maxime ſenten-

tiæ

bi ipſe, ſed ſua dogmata evertat. Terent. Heaut. I. 2. Ut ut *erat*, *manſum* tamen o-

portuit. Phorm. III. 2. *Sed* ut ut *hæc ſunt*, tamen *hoc faciam*. Bentlejus.

tiæ repugnat. Nam contra mortem noſtram atque noſtrorum, contraque ægritudinem & reliquas animi perturbationes ſatis eſſe videmur ſuperiorum dierum diſputationibus armati & parati. Dolor eſſe videtur acerrimus virtuti adverſarius. Is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam ſe debilitaturum minatur. Huic igitur ſuccumbet virtus? huic beata ſapientis & conſtantis viri vita cedet? Quam turpe, o dii boni! Pueri Spartiatæ non ingemiſcunt verberum dolore laniati. Adoleſcentium greges Lacedæmone vidimus ipſi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morſu denique; ut exanimarentur, priuſquam ſe victos faterentur. Quæ barbaria India vaſtior, aut agreſtior? In ea tamen gente primum ii, qui ſapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucaſi nives hiemalemque vim perferunt ſine dolore: cumque ad flammam ſe applicaverint, ſine gemitu aduruntur. Mulieres vero in India, cum eſt cujuſvis earum vir mortuus, in certamen judiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit. Plures enim ſingulis ſolent eſſe nuptæ. Quæ eſt victrix, ea læta, proſequentibus ſuis, una cum viro in rogum imponitur: illa victa [33], mœſta diſcedit. Nunquam naturam mos vinceret: eſt enim ea ſemper invicta. Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, deſidia animum infecimus: opinionibus, maloque more delinitum mollivimus. Ægyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes pravitatis erroribus, quamvis carnificinam prius ſubierint, quam ibim, aut aſpidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam ſi imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recuſent.

De hominibus loquor. Quid beſtiæ? non frigus, non famem, non montivagos atque ſilveſtres curſus, luſtrationeſque patiun-

33 *Illa victa mœſta diſcedit*] Bentlejus ideo legendum putat *illæ victæ mœſtæ diſcedunt*, quia Cicero dixerat paulo ante, *plures ſingulis ſolent eſſe nuptæ*. Sed voces *illa victa* idem ſignificant quod quæcunque ex illis eſt victa, ſive illæ ſint duæ, ſive plures. Vox *illa* in hujuſmodi locutionibus vim habet pluralis numeri: ut in II. 15. *Videmus ... rudem* illum *& inexercitatum, quamvis leviter ictum, ploratus turpiſſimos edere*. Sic etiam in Quintil. Inſt. Or. I. 3. *Probus quoque in primis erit* ille *ingenioſus*: & ib. *probus ab* illo *ſegni & jacente multum aberit*. Pearcius. Vide Propertium, III. Eleg. XI. 15.

patiuntur? Non pro ſuo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? Omitto, quæ perferant quæque patiantur ambitioſi, honoris cauſa: laudis ſtudioſi, gloriæ gratia; amore incenſi, cupiditatis. Plena vita exemplorum eſt. Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit.

XXVIII. Dabit, dabit, inquam, ſe in tormenta vita beata: nec juſtitiam, temperantiam, in primiſque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam proſecuta, cum tortoris os viderit, conſiſtet: virtutibuſque omnibus ſine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, reſiſtet extra fores (ut ante dixi) limenque carceris. Quid enim ea fœdius, quid deformius ſola relicta, comitatu pulcherrimo ſegregata? Quod tamen fieri nullo pacto poteſt. Nec enim virtutes ſine beata vita cohærere poſſunt, nec illa ſine virtutibus. Itaque eam tergiverſari non ſinent, ſecumque rapient, ad quemcumque ipſæ dolorem cruciatumque ducentur. Sapientis eſt enim proprium, nihil, quod pœnitere poſſit, facere, nihil invitum, ſplendide, conſtanter, graviter, honeſte omnia: nihil ita exſpectare, quaſi certo futurum: nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum ac novum accidiſſe videatur: omnia ad ſuum arbitrium referre: ſuis ſtare judiciis. Quo quid ſit beatius, mihi certe in mentem venire non poteſt.

Stoicorum quidem facilis concluſio eſt. Qui cum finem bonorum eſſe ſenſerint, congruere naturæ, cumque ea convenienter vivere: cum id ſit in ſapiente ſitum; non officio ſolum, verum etiam poteſtate: ſequatur neceſſe eſt, ut cujus in poteſtate ſummum bonum, in ejuſdem vita beata ſit: ita ſit ſemper vita beata ſapientis. Habes, quæ fortiſſime de beata vita dici putem, &, quo modo nunc eſt, niſi quid tu melius attuleris, etiam veriſſime.

XXIX. AUD. Melius quidem afferre nihil poſſum: ſed a te impetrarim libenter, ut, niſi moleſtum ſit, quoniam te nulla vincula impediunt ullius certæ diſciplinæ, libaſque ex omnibus, quodcumque te maxime ſpecie veritatis movet: quod paulo ante Peripateticos veteremque Academiam hortari

ri videbare, ut ſine retractatione libere dicere auderent, ſapientes eſſe ſemper *beatiſſimos*; id velim audire, quemadmodum his putes conſentaneum eſſe id dicere. Multa enim a te contra iſtam ſententiam dicta ſunt, & Stoicorum ratione concluſa.

MAR. Utamur igitur libertate, qua nobis ſolis in philoſophia licet uti: quorum oratio nihil ipſa judicat, ſed habetur in omnes partes; ut ab aliis poſſit ipſa per ſeſe, nullius auctoritate adjuncta, judicari. Et quoniam videris hoc velle, ut quæcumque diſſentientium philoſophorum ſententia ſit de finibus, tamen virtus ſatis habeat ad vitam beatam præſidii, quod quidem Carneadem diſputare ſolitum accepimus, ſed is, ut contra Stoicos, quos ſtudioſiſſime ſemper refellebat, & contra quorum diſciplinam ingenium ejus exarſerat; nos illud quidem cum pace agemus. Si enim Stoici fines bonorum recte poſuerunt; confecta res eſt: neceſſe eſt ſemper beatum eſſe ſapientem. Sed quæramus unamquamque reliquorum ſententiam, ſi fieri poteſt, ut hoc præclarum quaſi decretum beatæ vitæ poſſit omnium ſententiis & diſciplinis convenire.

XXX. Sunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ defenſæque ſententiæ: primum ſimplices quatuor: Nihil bonum, niſi honeſtum, ut Stoici: Nihil bonum, niſi voluptatem, ut Epicurus: Nihil bonum, niſi vacuitatem doloris, ut Hieronymus: Nihil bonum, niſi naturæ primis bonis aut omnibus aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos diſſerebat. Hæc igitur ſimplicia. Illa mixta. Tria genera bonorum, maxima animi, ſecunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici: nec multo veteres Academici ſecus. Voluptatem cum honeſtate [a] Dinomachus & Callipho copulavit. Indolentiam autem honeſtati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hæ ſunt ſententiæ, quæ [b] ſtabilitatis aliquid habeant: nam Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum evanuerunt.

Hi quid poſſint obtinere videamus, omiſſis Stoicis: quorum ſatis videor defendiſſe ſententiam. Et Peripateticorum quidem explicata cauſa eſt: præter Theophraſtum, &, ſi qui illum ſecu-

a Man. Lamb. *Clitomachus* b Man. *ſubtilitatis*

Digitized by Google

ſecuti , imbecillius horrent dolorem & reformidant . Reliquis quidem licet facere id quod fere faciunt , ut gravitatem dignitatemque virtutis exaggerent . Quam cum ad cælum extulerint , quod facere eloquentes homines copioſe ſolent : reliqua ex collatione facile eſt conterere , atque contemnere . Nec enim licet iis , qui laudem cum dolore petendam eſſe dicunt , negare , eos eſſe beatos , qui illam adepti ſunt . Quanquam enim ſint in quibuſdam malis : tamen hoc nomen beati longe & late patet .

XXXI. Nam ut quæſtuoſa mercatura , fructuoſa aratio dicitur , non ſi altera ſemper omni damno , altera omnis tempeſtatis calamitate ſemper vacet , ſed ſi multo majore ex parte exſtat in utraque felicitas : ſic vita , non ſolum ſi undique referta bonis eſt , ſed ſi multo majore & graviore ex parte bona propendent , beata recte dici poteſt . Sequetur igitur , horum ratione , vel ad ſupplicium beata vita virtutem , cumque ea deſcendet in taurum , Ariſtotele , Xenocrate , Speuſippo , Polemone auctoribus , nec eam [34] minimis blandimentis corrupta deſeret . Eadem Calliphontis erit , Diodorique ſententia : quorum uterque honeſtatem ſic complectitur , ut omnia , quæ ſine ea ſint , longe & retro ponenda cenſeat . Reliqui habere ſe videntur anguſtius : enatant tamen : Epicurus , Hieronymus , & ſi qui ſunt , qui diſertum [35] illum Carneadem

34 *Nec eam minimis blandimentis corrupta deſeret*] Ita quidem librarii : ſed nunquam mihi perſuadebunt ſic a Tullio profectum eſſe. Quid enim ſi non *minimis* , ſed maximis & potentiſſimis blandimentis tentetur? an tum *deſeret?* Quid autem? an ſolis blanditiis apud Phalaridis taurum res agitur : nihil ibi minarum , nihil terroris? Vides jam, opinor , vulgatæ lectionis pravitatem , Tu lege meo periculo , *Nec eam* minis , aut *blandimentis corrupta deſeret* . Bentlejus.

35 *Qui* diſertum *illum Carneadem curent defendere : nemo eſt enim* , qui eorum *bonorum animum non putet eſſe judicem* , *cumque condocefaciat* , *ut ea* , *quæ bona malave videantur* , *poſſit contemnere*] Non placet illud *diſertum* . Eſto enim diſertiſſimus , ut ſane fuit : indecenter tamen ſic nunc appellatur. Qui enim *diſertus* eſt , non opus habet *defenſore* . Codices plerique apud Gebhardum *deſertum* habent. Rectiſſime , ut & Grutero viſum eſt . *Deſerta* enim & derelicto , illi profecto opus eſt advocato & patrono . Ideo autem Carneades *deſertus* , quia is novæ Academiæ princeps habuit ſectatores : cujus tamen diſciplinam Cicero ipſe apud Latinos inſtaurabat . Noſter de Nat. Deor. I. 3. *Multis etiam ſenſi mirabile videri* , *eam nobis potiſſimum probatam eſſe philoſophiam* , *quæ lucem eriperet* , *& quaſi noctem quandam rebus offunderet* ; deſertæque *diſciplinæ ac jam pridem relictæ patrocinium nec opinatum a nobis eſſe ſuſceptum* . Quibus hæc objicientibus ita reſpondit cap. 5. *Nec vero deſertarum relictarumque rerum patrocinium ſuſcepimus* . *Hæc enim in philoſophia ratio profecta a Socrate* , *repetita ab Arceſila* , *confirmata a* Carneade , *uſque ad noſtram viguit ætatem* ; quam

dem curent defendere. Nemo [36] eſt enim, quin eorum bonorum animum putet eſſe judicem, eumque condocefaciat, ut ea, quæ bona malave videantur, poſſit contemnere. Nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi & Carneadis cauſa, & hercle omnium reliquorum.

Quis enim parum eſt contra mortem aut dolorem paratus? Ordiamur ab eo, ſi placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus. Quid? is tibi mortemne videtur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat, maximiſque doloribus [37] affectus, eos ipſos inventorum ſuorum memoria

quam nunc propemodum orbam *eſſe in ipſa Græcia intelliga: quod nan Academiæ vitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe*. Hoc primum: nam & reſtat alterum, quod & vero propius, & huic rei accommodatius. *Deſertum* igitur accipe, ob ſententiam de ſummo bono, quam is primus introduxit, & poſt eum nemo eſt ſecutus, *Summum bonum eſſe, frui iis rebus quas primas natura conciliaviſſet*. Vide Academ. IV. Huic, inquam, ſententiæ nemo ab ejus obitu patrocinatus eſt. Unde Noſter de Finib. IV. 18, loco hujus ſimillimo, *Quid cenſes eos eſſe factures, qui omnino virtutem a bonorum fine ſegregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam*, ſi qui *Carneadeum finem tueri volunt?* Et II. 12. *Rejicitur etiam* Carneades*; nec ulla de ſumma boni ratio, aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honeſtatis expers probabitur*. Sed pergamus jam ad reliqua. Tu ex optimo tuo exemplari *non* inſeruiſti; ſententia enim negativum exigit. Illud tamen meo quidem judicio, ab interpolatore naſi ſagacioris profectum eſt; qui quod ſententiæ deeſſe viderat, de ſuo impertivit. Ergo placet Lambini conjectura *quin*, quod & idem efficit, & ad cæteros codices propius accedit. Adhuc tamen hæremus: quid enim ſibi vult *eorum bonorum?* Quænam ea ſunt, obſecro? non enim dicit. Lege vero totum locum: *Nemo eſt enim*, quin verorum *bonorum animum putet eſſe judicem; eumque condocefaciat, ut ea quæ bona, malave videantur poſſit contemnere*. Vides jam claram oppoſitionem fieri inter *vera bona*, & *quæ bona videantur*: quam ſi tollas, & *eorum* cum vulgo legas; nihil crudius, laxius, dilutius dici poteſt, quam illud *contemnere quæ bona videantur*. Idem.

36 *Nemo eſt enim*, qui eorum *bonorum animum putet eſſe judicem*] Hæc ita laudat Nonius in *condocefacere*, & ita dant vulgati. Sed illius & codicum auctoritas non facit, ut mendoſa non eſſe credam, cum rei, quam vult Cicero, plane repugnent. Si enim bonorum animum non putant eſſe judicem; cur eum, quæſo, ea, quæ bona malave videantur, docent contemnere? Id vidit Lambinus, adeoque legit, *quin eorum bonorum*. Cl. autem Bentlejus reponit *quin verorum bonorum*. Ego ſane totum locum ſic reſtituendum puto, *nemo eſt enim* eorum, qui *bonorum animum* non *putet eſſe judicem*. Particulam negantem ſuppeditavit Elienſ. ſec. Levem vero illam tranſpoſitionem fecimus conjectura freti, ea tamen, quam, niſi fallor, Tullii mens efflagitat. *Daviſius*.

37 *Maximiſque doloribus affectus, eos ipſos inventorum ſuorum memoria & recordatione* confutat] Vix dubito quin & tibi & cæteris editoribus durius illud viſum ſit, *confutat dolores*: ſed cum emendatio non ſuccurreret, ſilentio tranſmiſſum eſt. Scio equidem hoc defenſores ſuos habiturum, qui omnia recta prava, quæ in codicibus feruntur, albo calculo comprobare ſolent: ſed cui indoles & ſapor Ciceroniani ſermonis cognitus eſt, hoc ab illius manu eſſe non niſi invitiſſimus fatebitur. Videamus Græca Epicuri, ad quæ hic alludit: Ἀντιπαρετάττετο πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῇ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμῃ. Quid autem eſt ἀντιπαρατάττεσθαι? an *confutare*? nihil minus. Quid ergo eſt? nempe id ipſum, quod pro vera hujus loci emendatione ſubſtituo, *Eas ipſos inventorum ſuorum memoria & recordatione* compenſat. Ita Noſter de Finib. II. 30. ubi Græca iſta Epicuri verbum de verbo vertere pro-

Digitized by Google

moria & recordatione conſutat: nec hæc ſic agit, ut ex tempore quaſi effutire videatur. De morte enim ita ſentit, ut, diſſoluto animante, ſenſum exſtinctum putet: quod autem ſenſu careat, nihil ad nos id judicet pertinere. Idem de dolore certa habet, quæ ſequatur: cujus magnitudinem [38] brevitate conſolatur, longinquitatem [39] lenitate. Quid tandem? iſti grandiloqui contra hæc duo, quæ maxime angunt, melius ſe habent quam Epicurus? An ad cætera, quæ mala putantur, non & Epicurus & reliqui philoſophi ſatis parati videntur? Quis non paupertatem extimeſcit? * neque tamen quiſquam philoſophorum.

XXXII. Hic vero ipſe quam parvo eſt contentus? nemo de tenui victu plura dixit. Etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis ſumptibus copiæ ſuppetant: cum procul ab iis omnibus rebus abſit, cur pecuniam magnopere deſideret, vel potius curet omnino? An Scythes Anacharſis potuit pro nihilo pecuniam ducere: noſtrates philoſophi facere non poterunt? Illius epiſtola fertur his verbis, ANACHARSIS HANNONI SALUTEM. *Mihi amictui eſt Scythicum* [40] *tegmen: calciamentum, ſolorum callum: cubile, terra: pulpamentum, fames: lacte* [41], *caſeo, carne veſcor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autem iſta, qui-*

profitetur; Compenſabatur, *tamen*, inquit, *cum his omnibus animi lætitia, quam capiebam memoria rationum inventorumque noſtrorum*. Et mox ibidem: Compenſabatur, *inquit*, *cum ſummis doloribus lætitia*. Et iterum: *Rationes ſuas ſe vidisse compenſare cum iſtis doloribus*. Quid jam videtur? Librariiſne oſcitantibus, an ipſi Ciceroni potior erit fides? Porro ejuſdem verbi frequens apud hunc uſus eſt, in ſimili ſententia; ut Fin. V. 18. *Et cum maximis curis & laboribus* compenſare *eam, quam ex diſcendo capiant, voluptatem*. De Nat. Deor. I. 9. *Illa multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes commodorum* compenſatione *leniant*. De Orat. III. 4. *Et ſummi labores noſtri magna* compenſati *gloria mitigantur*. De Senect. cap. 2, *Reſiſtendum ſenectuti eſt, ejuſque vitia diligentia* compenſanda *ſunt*. Et ſæpe alibi. *Bentlejus*.

38 *Cujus magnitudinem*] Sic Bentlejus. Vulgo, *quorum*.

39 *Longinquitatem* lenitate] Potius (cum Man. & Lamb.) *levitate*: ſic enim Cicero ſolet loqui. De Finib. I. 12. *dolor in longinquitate* levis, *in gravitate brevis ſolet eſſe*. Ibid. II. 7. *Si gravis, brevis; ſi longus*, levis: & alibi ſæpiſſime. *Pearcius*.

* Lamb. *neque tamen non quiſquam*

40 *Scythicum tegmen*] De Scythis Juſtinus, *Hiſtor.* II. 2. *Lanæ iis uſus ac veſtium ignotus ... Pellibus ferinis aut murinis utuntur*. Quod uſitatum nunc quoque Tartaris, qui ad Orientem incolunt. Heſychius, Σαμωδάκη, ὄνομα Σκυθικόν. *Bubur.*

41 *Lacte, caſeo, pane veſcor*] Herodotus de Anacharſis popularibus, IV. 46. ζώοντές τε μὴ ἀπ' ἀρότου, ἀλλ' ἀπὸ κτηνέων. Sic enim legendum ex codicibus MSS. *Non pane victitantes, ſed ex pecoribus*. Idem.

bus es delectatus, *vel civibus tuis*, *vel diis immortalibus dona*. Omnes fere philoſophi omnium diſciplinarum, niſi quos a recta ratione natura vitioſa detorſiſſet, hoc eodem animo eſſe potuerunt.

Socrates, in pompa cum magna vis auri argentique ferretur, *Quam multa non deſidero!* inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attuliſſent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præſertim, maxima: abduxit legatos ad cœnam in Academiam: iis appoſuit tantum, quod ſatis eſſet, nullo apparatu. Cum poſtridie rogarent eum, cui numerari juberet: *Quid? vos heſterna*, inquit, *cœnula non intellexiſtis*, *me pecunia non egere?* Quos cum triſtiores vidiſſet, XXX minas accepit, ne adſpernari regis liberalitatem videretur.

At vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, ſi quid opus eſſet, *Nunc quidem paulum*, inquit, *a ſole*. Offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem diſputare ſolebat, quanto regem Perſarum vita fortunaque ſuperaret. Sibi nihil deeſſe: illi nihil ſatis unquam fore. Se ejus voluptates non deſiderare, quibus nunquam ſatiari ille poſſet: ſuas eum conſequi nullo modo poſſe.

XXXIII. Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diviſerit, non nimis fortaſſe ſubtiliter, utiliter tamen: partim eſſe naturales, & neceſſarias: partim naturales, & non neceſſarias: partim neutrum. Neceſſarias ſatiari poſſe pæne nihilo: divitias enim naturæ parabiles eſſe. Secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile eſſe cenſet, nec vero ad carendum. Tertias, quod eſſent plane inanes, neque neceſſitatem modo, ſed ne naturam quidem attingerent, funditus ejiciendas putavit.

Hoc loco multa ab Epicureis diſputantur, eæque voluptates ſingillatim extenuantur: quarum [42] genera non contemnunt: quærunt tamen copiam. Nam & obſcœnas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio

42 *Quarum genera non contemnunt*, *quærunt tamen copiam*.] Vitioſa ſine dubio oratio. Quorſum enim illud *tamen*: cum inter *non contemnere* & *quærere* nulla ſit oppoſitio. Lege, aut, Non *quærunt tamen copiam*, aut, ſpernunt *tamen copiam*. Bent.

dio ſitas eſſe dicunt : eaſque ſi natura requirat , non genere , aut loco , aut ordine , ſed forma , ætate , figura metiendas putant : ab iiſque abſtinere minime eſſe difficile , ſi aut valetudo , aut officium , aut fama poſtulet : omninoque genus hoc voluptatum optabile eſſe , ſi non obſit ; prodeſſe nunquam . Totumque hoc de voluptate ſic ille præcepit , ut voluptatem ipſam per ſe , quia voluptas ſit , ſemper optandam expetendamque putet : eademque ratione dolorem ob id ipſum , quia dolor ſit , ſemper eſſe fugiendum . Itaque hac uſurum compenſatione ſapientem , ut voluptatem fugiat , ſi ea majorem dolorem effectura ſit : & dolorem ſuſcipiat , majorem efficientem voluptatem ; omniaque jucunda quanquam ſenſu corporis judicentur , ad animum referri tamen . Quocirca corpus gaudere tamdiu , dum præſentem ſentiret voluptatem : animum & præſentem percipere pariter cum corpore , & proſpicere venientem , nec præteritam præterfluere ſinere . Ita perpetuas & contextas voluptates in ſapiente fore ſemper , cum exſpectationi ſperatarum voluptatum , perceptarum memoria jungeretur . Atque iis ſimilia ad victum etiam transferuntur , extenuanturque magnificentia & ſumptus epularum , quod parvo cultu natura contenta ſit .

XXXIV. Etenim quis hoc non videt , deſideriis iſta condiri omnia ? Darius in fuga , cum aquam turbidam & cadaveribus inquinatam bibiſſet , negavit unquam ſe bibiſſe jucundius . Nunquam videlicet ſitiens biberat . Nec eſuriens Ptolemæus ederat : cui cum peragranti Ægyptum , comitibus non conſecutis , cibarius in caſa panis datus eſſet , nihil viſum eſt illo pane jucundius . Socratem ferunt , cum uſque ad veſperum contentius ambularet , quæſitumque eſſet ex eo , quare id faceret : reſpondiſſe , ſe , quo melius cœnaret , opſonare ambulando famem . Quid ? victum Lacedæmoniorum in phiditiis [43] nonne videmus ? ubi cum tyrannus cœnaviſſet Dionyſius , negavit

43 *In Phiditiis*] Si quidem *Philitiis* habent plerique manu exarati codices , in iiſque Regius & Lugdunenſes duo , mea vetus editio , Aldina , aliæque nonnullæ , retinenda fuerat ea vox , non temere extrudenda . Et vero Joan. Meurſius , *Miſc. Lacon.* I. 4 , auctores laudat non paucos , qui convivia hæc Lacedæmoniorum vocarunt φιλίτια , & hoc nomen a φιλία ductum putaverunt . Adjungere poterat compoſitorem Etymologici Magni *verbo* Συσσίτιοι *Buberius* .

gavit ſe jure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat: *Minime mirum, condimenta enim defuerunt*. Quæ tandem? inquit ille. *Labor in venatu, ſudor, curſus ab Eurota* [44], *fames, ſitis*. His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more ſolum, ſed etiam ex beſtiis intelligi poteſt, quæ, ut quidquid objectum eſt, quod modo natura non ſit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. Civitates quædam univerſæ, more doctæ, parſimonia delectantur, ut de Lacedæmoniis paulo ante diximus. Perſarum a Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter naſturtium. Quanquam, ſi quædam etiam ſuaviora natura deſideret, quam multa ex terra arboribuſque gignuntur cum copia facili, tum ſuavitate præſtanti? Adde ſiccitatem, quæ conſequitur hanc continentiam in victu. Adde integritatem valetudinis. Confer ſudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boves: tum intelliges, qui voluptatem maxime ſequantur, eos minime conſequi; jucunditatemque victus eſſe in deſiderio, non in ſatietate.

XXXV. Timotheum, clarum hominem Athenis & principem civitatis, ferunt, cum cœnaviſſet apud Platonem, eoque convivio admodum delectatus eſſet, vidiſſetque eum poſtridie, dixiſſe: *Veſtræ quidem cœnæ non ſolum in præſentia, ſed etiam poſtero die jucundæ ſunt*. Quid, quod ne mente quidem recte uti poſſumus, multo cibo & potione completi? Eſt præclara epiſtola Platonis ad Dionis propinquos: in qua ſcriptum eſt his fere verbis: „ Quo cum veniſſem, vita illa beata, quæ „ ferebatur, plena Italicarum Syracuſiarumque menſarum, „ nullo modo mihi placuit, bis in die ſaturum fieri, nec „ unquam pernoctare ſolum: cæteraque quæ comitantur huic „ vitæ, in qua ſapiens nemo efficietur unquam, moderatus „ vero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter tem- „ perari poteſt?

Quo modo igitur jucunda vita poteſt eſſe, a qua abſit pruden-

44 *Curſus* ad Eurotam] Vulgo *ab Eurota*. Sed recte doctiſſimus Bentlejus: Eurotas enim ſub ipſis prope Spartæ mœnibus fluit. Vide Chr. Cellarium Geogr. lib. II. cap. 13. *Daviſius*.

dentia ? abſit moderatio ? Ex quo Sardanapali opulentiſſimi Syriæ regis error agnoſcitur , qui incidi juſſit in buſto :

Hæc habeo , quæ edi , quæque exſaturata libido
Hauſit : at illa jacent multa & præclara relicta .

Quid aliud , inquit Ariſtoteles , in bovis , non in regis ſepulcro inſcriberes? Hæc habere ſe mortuum dicit , quæ ne vivus quidem diutius habebat , quam fruebatur .

Cur igitur [45] divitiæ deſiderentur ? aut ubi paupertas beatos eſſe non ſinit ? Signis , credo , tabulis , ludis. Si quis eſt, qui his delectetur , nonne melius tenues homines fruuntur , quam illi , qui his abundant ? Eſt enim earum omnium rerum noſtra in urbe ſumma in publico copia . Quæ qui privati habent , nec tam multa & raro vident , cum in ſua rura venerunt : quos tamen pungit aliquid , cum , illa unde habeant , recordantur . Dies me deficiet , ſi velim paupertatis cauſam defendere . Aperta enim res eſt , & quotidie nos ipſa natura admonet , quam paucis , quam parvis rebus egeat , quam vilibus .

XXXVI. Num igitur ignobilitas , aut humilitas, aut etiam popu-

45 *Cur igitur divitiæ deſiderentur ? aut ubi paupertas beatos eſſe non ſinit ? Signis , credo , tabulis* , ludis . *Si quis eſt qui his delectetur ; nonne melius tenues homines fruuntur , quam illi qui his abundant ? Eſt enim earum omnium rerum noſtra in urbe ſumma in publico copia : quæ qui privati habent , nec tam multa & raro vident , cum in ſua rura venerunt : quos tamen pungit aliquid , cum illa unde habeant recordantur .*] Totum hunc locum neceſſe erat deſcribere , ut facilius intelligi poſſit , quid velim . Vide igitur illud *ludis* : & quam male ei conveniat cum ſequentibus , perſpice . *Quæ* , inquit , *qui privati habent* : an *habere ludos* Latine dicitur ? an privati autem domi ludos inſtituebant ? Sequitur mox , *Et raro vident , cum in ſua rura venerunt* : hoc *ſignis* & *tabulis* bene convenit , quæ in villis ſuis habere Romani proceres conſueverant : *ludis* vero minime . Ut & illud denique *pungit aliquid ;* ob peculatum ſcilicet & ſacrilegium a ſe admiſſum : plerumque enim *ſigna* illa & *tabulæ* e Græcis urbibus templiſque rapina aut furto ablatæ erant ; de qua re conſule actiones in Verrem . Sed quid hoc , obſecro , ad *ludos* pertinet ? Vides jam , opinor , lectionis receptæ pravitatem . Tu lege non ita magna mutatione ; *ct* enim & *d* in veteribus ſcriptis ſæpe confunduntur ; *Signis , credo , & tabulis pictis* . Sic loqui ſciebant boni ſcriptores : Horatius epiſt. I. 2. *Ut lippum* pictæ tabulæ , *fomenta podagram* . Serm. I. 1. *Congerie aut* pictis *tanquam gaudere* tabellis. Epiſt. II. 1. *Suſpendit* picta *vultum mentemque* tabella . Cicero ipſe , de Nat. Deor. II. 31. *Qui igitur convenit* , ſignum *aut* tabulam pictam *cum adſpexerit , ſcire adhibitam eſſe artem?* & III. 37. *Nonne enim animadvertis ex tot* tabulis pictis , *quam multi votis vim tempeſtatis effugerint ?* Pro Roſcio Amerino cap. 46. *Quid præterea cælati argenti ? quid ſtragulæ veſtis ? quid* pictarum tabularum ? *quid* ſignorum ? *quid marmoris apud illum putatis eſſe ?* Poſtquam hæc ſcripſeram , ſero hoc animadverti apud Lambinum : *Quidam* , inquit , *tabulis pictis , deleta voce* ludis*: a quibus diſſentio* . Itane vero , vir optime ? Nollem factum . Sed aliis tuis recte factis hoc erratum penſabitur . *Bentlejus* .

popularis offenſio, ſapientem beatum eſſe prohibebit? Vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria moleſtiæ habeat, quam voluptatis. Leviculus ſane noſter Demoſthenes, qui illo ſuſurro delectari ſe dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia eſt, inſuſurrantiſque alteri: *Hic eſt ille Demoſthenes*. Quid hoc levius? At quantus orator? Sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipſe ſecum.

Intelligendum eſt igitur, nec gloriam popularem ipſam per ſe expetendam, nec ignobilitatem extimeſcendam. *Veni Athenas*, inquit Democritus, *neque me quiſquam ibi agnovit*. Conſtantem hominem & gravem! qui glorietur, a gloria ſe abfuiſſe. An tibicines, iique, qui fidibus utuntur, ſuo, non multitudinis arbitrio, cantus numeroſque moderantur: vir ſapiens, multo arte majore præditus, non quid veriſſimum ſit, ſed quid velit vulgus, exquiret? An quidquam ſtultius, quam, quos ſingulos, ſicut operarios barbaroſque contemnas, eos aliquid putare eſſe univerſos? Ille vero noſtras ambitiones levitateſque contemnet, honoreſque populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos neſcimus, antequam pœnitere cœpit, contemnere.

Eſt apud Heraclitum phyſicum de principe Epheſiorum Hermodoro. Univerſos ait Epheſios eſſe morte multandos, quod, cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti ſunt: *Nemo de nobis unus excellat: ſin quis exſtiterit, alio in loco & apud alios ſit*. An hoc non ita ſit omni in populo? Nonne omnem exſuperantiam virtutis oderunt? Quid? Ariſtides (malo enim Græcorum, quam noſtra proferre) nonne ob eam cauſam expulſus eſt patria, quod præter modum juſtus eſſet? Quantis igitur moleſtiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt! Quid eſt enim dulcius otio literato? Iis dico literis, quibus infinitatem rerum atque naturæ, & in hoc ipſo mundo cælum, terras, maria cognoſcimus.

XXXVII. Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimeſcendum ſit? Exilium, credo: quod in maximis malis ducitur. Id ſi propter alienam & offen-

offenſam populi voluntatem malum eſt : quam ſit ea contemnenda, paulo ante dictum eſt. Sin abeſſe a patria miſerum eſt : plenæ miſerorum provinciæ ſunt ; ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur . At multantur bonis exules. Quid tum ? parumne multa de toleranda paupertate dicuntur ? Jam vero exilium, ſi rerum naturam, non ignominiam nominis quærimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt ? in qua ætates ſuas philoſophi nobiliſſimi conſumpſerunt, Xenocrates, Crantor, Arceſilas, Lacydes, Ariſtoteles, Theophraſtus, Zeno, Cleanthes, Chryſippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Poſidonius, innumerabiles alii : qui, ſemel egreſſi, nunquam domum reverterunt.

At enim non erit ſine ignominia. Ignominia afficere poterit ſapientem ? De ſapiente enim hæc omnis oratio eſt ; cui jure id accidere non poſſit : nam jure exulantem conſolari non oportet.

Poſtremo ad omnes caſus facillima ratio eſt eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ ſequuntur in vita, ut, quocumque hæc loco ſuppeditent, ibi beate queant vivere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari poteſt,

Patria eſt, *ubicumque eſt bene*.

Socrates quidem cum rogaretur, cujatem ſe eſſe diceret, *Mundanum*, inquit. Totius enim mundi ſe incolam & civem arbitrabatur. Quid T. Albucius ? nonne animo æquiſſimo Athenis exul philoſophabatur ? Cui tamen illud ipſum non accidiſſet, ſi in republica quieſcens Epicuri legibus paruiſſet. Qui enim beatior Epicurus, quod in patria vivebat, quam quod Athenis Metrodorus ? Aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arceſilam, quo eſſet beatior ? Quanti vero iſta civitas æſtimanda eſt, ex qua boni ſapienteſque pelluntur? Demaratus quidem Tarquinii, regis noſtri, pater, tyrannum Cypſelum quod ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho, & ibi ſuas fortunas conſtituit, ac liberos procreavit. Num ſtulte antepoſuit exilii libertatem domeſticæ ſervituti ?

XXXVIII. Jam vero motus animi, ſollicitudines, ægritudi-

neſque oblivione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non ſine cauſa igitur Epicurus auſus eſt dicere, ſemper in pluribus bonis eſſe ſapientem, quia ſemper ſit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quærimus, ut ſapiens ſemper beatus ſit. Etiamne, ſi ſenſibus carebit oculorum, ſi aurium? Etiam. Nam iſta ipſa contemnit. Primum enim, horribilis iſta cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? Cum quidam etiam diſputent, cæteras voluptates in ipſis habitare ſenſibus; quæ autem adſpectu percipiantur, ea non verſari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quæ guſtemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipſa, ubi ſentimus, parte verſentur; in oculis tale nihil ſit. Animus accipit quæ videmus. Animo autem multis modis variiſque delectari licet, etiam ſi non adhibeatur adſpectus. Loquor enim de docto homine & erudito, cui vivere eſt, cogitare. Sapientis autem cogitatio non ferme ad inveſtigandum adhibet oculos advocatos. Etenim ſi nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti ſimilis adimat? Nam illud Antipatri Cyrenaici eſt quidem paulo obſcœnius, ſed non abſurda ſententia eſt: cujus cæcitatem cum mulierculæ lamentarentur, *Quid agitis?* inquit: *an vobis nulla videtur voluptas eſſe nocturna?* Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magiſtratibus & ex rebus geſtis intelligimus, in illo ſuo caſu nec privato nec publico muneri deſuiſſe. C. autem Druſi domum compleri a conſultoribus ſolitam accepimus: cum, quorum res eſſet, ſua ipſi non videbant, cæcum adhibebant ducem.

XXXIX. Pueris nobis Cn. Aufidius prætorius [46] & in ſenatu ſententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam ſcribebat hiſtoriam, & videbat [47] in literis. Diodotus Stoi-

46 *Prætorius & in ſenatu ſententiam dicebat*] Pighius, in Annalibus, ad ann. U. C. 634. hanc phraſim putat eſſe mutilam; excidiſſe enim vocem *cæcus*; quæ quidem ad explendam fulciendamque ſententiam prorſus neceſſaria eſt. Si enim cæcus non fuit Aufidius, quid mirum eſt feciſſe illum omnia, quæ Cicero commemorat? cæcitatem in Appio, in Druſo, in Diodoto Stoico, non prætermiſit; cur omiſerit in hoc Aufidio? Legi ergo poſſit: *Prætorius, cæcus, & in ſenatu ſententiam dicebat*. Buherius.

47 *Videbat in literis*] Cæcus erat iſte Aufidius; & idcirco argutulus ſibi videbatur quicunque erat librarius, qui primus illud *videbat* nobis ſuppoſuit. Ego vero tam putidum ſchema non eſſe Ciceronis continuo agnovi. Aliter, ajunt, olent catuli, aliter ſues.

Stoicus, cæcus, multos annos domi noſtræ vixit. Is vero, quod credibile vix eſſet, cum in philoſophia multo etiam magis aſſidue quam antea verſaretur, & cum fidibus Pythagoreorum uteretur, cumque ei libri noctes & dies legerentur, quibus in ſtudiis oculis non egebat: [a] tum quod ſine oculis fieri poſſe vix videretur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens diſcentibus, unde, quo, quamque lineam ſcriberent. Aſclepiadem ferunt, non ignobilem [b] Eretricum philoſophum, cum quidam quæreret, quid ei cæcitas attuliſſet, reſpondiſſe, *Puero ut uno eſſet comitatior*. Ut enim vel ſumma paupertas tolerabilis ſit, ſi liceat [48], quod quibuſdam Græcis quotidie: ſic cæcitas ferri facile poſſit, ſi non deſint ſubſidia valetudinum.

Democritus, luminibus amiſſis, alba ſcilicet & atra diſcernere non poterat: at vero bona, mala; æqua, iniqua; honeſta, turpia; utilia, inutilia; magna, parva poterat; & ſine varietate colorum licebat vivere beate; ſine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediri animi etiam aciem aſpectu oculorum arbitrabatur: &, cum alii ſæpe, quod ante pedes eſſet, non viderent, ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate conſiſteret. Traditum eſt etiam, Homerum cæcum fuiſſe. At ejus picturam, non poeſim, videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ ſpecies [49] formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus eſt, ut, quæ ipſe non viderit, nos ut videremus, effecerit? Quid ergo aut Homero ad delectationem animi ac voluptatem, aut cuiquam docto defuiſſe unquam arbitramur?

Aut, ni ita ſe res haberet, Anaxagoras, aut hic ipſe De-

 mo-

ſues. Et proinde, ubi parumper animum intenderam, ſua ſponte enaſcebatur vera & ſincera lectio, *& Græcam ſcribebas hiſtoriam*, *&* vivebat *in literis:* hoc eſt, omnem ſuam ætatem in literis conſumpſit. Noſter ep. Fam. IX. 26. *Quid ergo faciam? te conſulo, qui philoſophum audis. Angor? excrucientne me? quid aſſequar? deinde quem ad finem?* Vivas, *inquit*, in literis. *An quidquam me aliud agere cenſes; aut poſſem vivere, niſi* in literis viverem? *ſed eſt earum etiam, non ſatietas, ſed quidam modus*. Ibidem XIII. 28. *Eſt enim in eo, cum virtus & probitas & ſummum officium ſummaque obſervantia, tum* ſtudia *illa noſtra*, quibus *antea delectabamur*, *nunc etiam* vivimus. *Bentl.*

a Man. Lamb. *tamen*

b Lamb. *medicum & philoſophum*

48 *Si liceat, quod quibuſdam Græcis quotidie*] Nimirum *mendicare*; quæ honeſta eſt ἀποτιάκτοις. *Daviſius*.

49 *Quæ ſpecies formæ, quæ pugna*] Daviſius ex Mſſ. Gebhardianis *quæ ſpecies, formaque pugnæ*.

mocritus, agros & patrimonia ſua reliquiſſent? huic diſcendi quærendique divinæ delectationi toto ſe animo dediſſent? Itaque augurem Tireſiam, quem ſapientem fingunt poetæ, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem ſuam: at vero Polyphemum [50] Homerus cum immanem ferumque finxiſſet, cum ariete etiam colloquentem facit, ejuſque laudare fortunas, quod, qua vellet, ingredi poſſet, &, quæ vellet, attingere. Recte hic quidem: nihilo enim erat ipſe Cyclops, quam aries ille, prudentior.

XL. In ſurditate vero quidnam eſt mali? Erat ſurdaſter M. Craſſus: ſed aliud moleſtius, quod male audiebat; etiam ſi, ut mihi videbatur, injuria. Epicurei noſtri Græce fere neſciunt, nec Græci Latine. Ergo hi in illorum, & illi in horum ſermone ſurdi: omneſque [51] id nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles, ſurdi profecto ſumus. At vocem citharœdi non audiunt: ne ſtridorem quidem ſerræ tum, cum acuitur: aut grunnitum, cum jugulatur, ſuis: nec, cum quieſcere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, ſi cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi ſint inventi, multos beate vixiſſe ſapientes. Deinde multo majorem percipi poſſe legendis his, quam audiendis, voluptatem.

Tum, ut paulo ante cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, ſic licet ſurdos ad oculorum. Etenim qui ſecum loqui poterit, ſermonem alterius non requiret. Congerantur in unum omnia, ut idem oculis & auribus captus ſit: prematur etiam

50 *Polyphemum Homerus cum ariete etiam colloquentem facit, ejuſque laudare fortunas, quod qua vellet ingredi poſſet, & quæ vellet attingere*] Recte animadvertis apud Homerum hoc non haberi: ergo aut finxit id Cicero, aut ex tragico quodam ſumpſiſſe videtur. Sed poſtrema illa *quæ vellet attingere* languida ſunt & inania. Quidam apud Lambinum *adſpicere* reponebant; verum hoc adhuc deterius. Omnes fere Gebhardi codices *quem* præferunt; non *quæ*. Unde ſuſpicor legendum eſſe, *& in quem* vellet *arietare*. Convenit profecto hoc Cyclopis immanitati. Accius apud Noſtrum de Divin. I. 22. *Duos conſanguineos arietes inde eligi. Deinde ejus germanum cornibus connitier in me* arietare, *eoque ictu me ad caſum dari*. Vel propius etiam poſſis, *& quem vellet arietare*: ut Plautus in Truculento II. 2. *Quis illic eſt, qui tam proterve noſtras ædes arietat?* Niſi forte & hic legendum ſit, *proterve* in *noſtras* &c. *Bentlejus*.

51 *Omneſque id nos*] Manutius, & Lambinus reponebant, *Omneſque item nos* &c. Pronomen *id* omnino delet Daviſius. Tuetur autem Wopkenſius, quem vide *Tullian. Lect.* I. 21.

etiam doloribus acerrimis corporis: qui primum per ſe ipſi plerumque conficiunt hominem: ſin forte longinquitate producti vehementius tamen torquent, quam ut cauſa ſit, cur ferantur: quid eſt tandem, dii boni! quod laboremus? Portus enim præſto eſt, quoniam mors ibidem eſt, æternum nihil ſentienti receptaculum. Theodorus Lyſimacho mortem minitanti: *Magnum vero*, inquit, *effeciſti*, *ſi cantharidis vim conſecutus es*. Paulus Perſæ deprecanti, ne in triumpho duceretur, *In tua id quidem poteſtate eſt*. Multa primo die, cum de ipſa morte quæreremus: non pauca etiam poſtero, cum ageretur de dolore, ſunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud ſane periculum eſt, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet.

XLI. Mihi quidem in vita ſervanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conviviis obtinetur; Aut bibat, inquit, aut abeat. Et recte. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne ſobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante diſcedat: ſic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus. Quod ſi ii philoſophi, quorum ea ſententia eſt, ut virtus per ſe ipſa nihil valeat: omneque quod honeſtum nos & laudabile eſſe dicimus, id illi caſſum quiddam & [a] inani vocis ſono decoratum eſſe dicant: & tamen ſemper beatum cenſent eſſe ſapientem: quid tandem a Socrate & [b] Platone profectis philoſophis faciendum putes? Quorum alii tantam præſtantiam in bonis animi eſſe dicunt, ut ab his corporis & externa obſcurentur. Alii autem hæc ne bona quidem ducunt: in animo reponunt omnia. Quorum controverſiam ſolebat tanquam honorarius arbiter judicare Carneades. Nam cum, quæcumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valetudini, cæteris rebus generis ejuſdem, quam Stoici: cum ea re, non verbis ponderarentur; cauſam eſſe diffidendi negabat. Quare hunc locum cæterarum diſciplinarum philoſophi quemadmodum obtinere poſſint,

a Man. Lamb. *inanis* b Iidem. *Platone*, *perfectiſque philoſophis*

ſint, ipſi viderint. Mihi tamen gratum eſt, quod de ſapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philoſophorum voce profitentur.

Sed quoniam mane eſt eundum, has quinque dierum diſputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conſcripturum arbitror: ubi enim melius uti poſſumus hoc, cuicuimodi eſt, otio? ad Brutumque noſtrum hos libros alteros quinque mittemus: a quo non modo impulſi ſumus ad philoſophicas ſcriptiones, verum etiam laceſſiti. In quo quantum cæteris profuturi ſumus, non facile dixerimus: noſtris quidem acerbiſſimis doloribus, variiſque, & undique circumfuſis moleſtiis, alia nulla potuit inveniri levatio.

Digitized by Google

DE

NATURA DEORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Totus hic liber trifariam diſpertitur: Parte prima, ad caput uſque 8, *Cicero nonnulla præmittit, quibus toti operi veluti proludit. Parte ſecunda, quæ capite* 20. *clauditur, Vellejus Epicureus philoſophus, rejectis aliorum philoſophorum opinionibus, Epicuri de Deo placita in medium affert, & magnifice commendat. Tertia denique parte, quæ reliquo libro continetur, totam Epicuri de Deorum natura doctrinam a Vellejo expoſitam Cotta ex Academia philoſophus evertit.* Petrus Lescaloperius.

I. CUM multæ res in philoſophia nequaquam ſatis adhuc explicatæ ſint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minime ignoras) & perobſcura quæſtio eſt de natura deorum: quæ & ad agnitionem [1] animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria. De qua tam variæ ſunt doctiſſimorum hominum, tamque diſcrepantes ſen-

Tom. II.

1 *Ad agnitionem animi*] Quæſtionem de natura deorum, quam ait Cicero *ad agnitionem animi eſſe pulcherrimam*, cognitu præclaram interpretor: eſt enim hoc loco agnitio animi, non qua cognoſcitur animus, ſed qua ipſe divinam naturam agnoſcit, *Leſcaloper.* Senſus paulo obſcurior videri poſſit: quapropter eum paucis explicabo. Cum multi philoſophi mentem divinam eſſe cenſuerint; ait Tullius, hanc diſputationem animo cognoſcendo fore utilem; quod, indagata deorum natura, ſimul eluceſceret mentis humanæ ratio. Vide Tuſc. I. 26. 27. Similiter Varro apud Auguſtin. C. D. VII. 15. Hinc liquet a ſcopo prorſus aberraſſe M. A. Muretum, qui *agitationem animi* reſcribebat, uti docet etiam Adr. Turnebus Adverſ. XIV. 14. *Daviſius*. Dudum priuſquam Daviſiana legerem, in ea ſententia eram, agnitionem animi illam eſſe, qua cognoſcitur animus, non qua cognoſcit. Qui ſic intelligunt, quaſi dicat Cicero eam quæſtionem eſſe cognitu pulcherrimam,

Digitized by Google

ſententiæ, ut magno [a] argumento eſſe debeat, cauſam, id eſt principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam: prudenterque Academicos

rimam, nullo exemplo probant, ſed nec probare, opinor, poſſunt, quod agnitio animi actionem deſignet, qua cognoſcit animus. Deinde non de nihilo eſt, extare hoc quoque unde perſpiciatur quid ſenſerit de animi natura Cicero. Illis quæ Daviſius firmandæ ſuæ ſententiæ adhibuit, poſſunt hæc addi Ciceronis ipſius teſtimonia. Somnio Scip. cap. 8. ita loquentem facit Africanum: *deum te igitur ſcito eſſe, ſi quidem deus eſt, qui viget, qui ſentit, qui meminit, qui providet &c.* De Univerſ. 8. *Animum igitur cum ille procreator mundi deus ex ſua mente & divinitate genuiſſet, &c.* De Divin. 1, 49. *A natura deorum, ut doctiſſimis, ſapientiſſimiſque placuit, hauſtos animos & libatos habemus.* Qui locus ad hujus, qui in manibus eſt, declarandam ſententiam pene factus videtur. Tuſculan. V. 13. *Humanus autem animus decerptus ex mente divina, cum alia nulla, niſi cum ipſo deo, comparari poteſt.* Adde eundem, *Tuſcul. l. 23. & de Legib. l. 22.* nec non Salluſtium, *Catilin. cap. 2.* Dixerat pridem Ariſtoteles, referente Sexto Empirico, *adverſ. Mathem.* p. 312. deum eſſe aliquid quod ex ſe ſimile ſit animæ. Εἶναί τι θεὸν, τὸ καθ' ἑαυτὸν ὅμοιον τῇ ψυχῇ. Quod non adeo mirabitur, qui meminerit cenſuiſſe quoſdam philoſophos, uti canit Virgilius *Georg.* IV. 220. *eſſe apibus partem divinæ mentis, &c.* Quin S. Auguſtinus *l. de Beata Vita, n.* 4. ubi de anima loquitur, *Id eſt*, inquit, *unum, in rebus proximum Deo.* Buherius.

2 *Ut magno argumento eſſe debeat cauſam*, &c.] Hunc locum docti aliquot viri putant mutilum ac lacerum, partim corruptum. Ego ſuum cuique judicium liberum, ut par eſt, relinquam: ſed non dubitabo profiteri, mihi videri integrum eſſe, & explicari poſſe. Hoc idem enim dicit, opinor, Cicero, quod Ariſtoteles lib. 9. τῶν μετὰ τὰ φυσικά, cap. 2. Ὥσθ' εἴπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερὸν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι, τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον, καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἕνεκα. Id eſt, *Itaque ſi, propterea quod fugerent inſcientiam, philoſophati ſunt: perſpicuum eſt, eos, ea ut ſcirent, ſcientiam perſecutos eſſe, non utilitatis alicujus gratia.* Illa Ariſtoteles. Hæc Cicero; *cauſa, id eſt, principium, philoſophiæ eſt ſcientia*; id eſt, homines ingenio excellentes ſcientiæ cauſa philoſophati ſunt: hoc eſt ſcientia, ut finis, cujus gratia quærere cœperunt naturam rerum, impulit eos, ut philoſopharentur. Ita ſcientia, & principium & finis eſt philoſophiæ; finis, quia ejus cauſa philoſophati ſunt homines; principium, quia impulit & commovit eos ad philoſophandum. *Lambinus.*

Ut magno argumento eſſe debeat prudenter Academicos a rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe] Ita legitur hic locus in Mſ. cum in aliis ſit, *ut magno argumento eſſe debeat*, cauſam, id eſt, principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam, *prudenterque Academicos a rebus* &c. *Urſinus.*

Cauſam, id eſt, principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam] Niſi enim ſcientiæ nobis amor a natura eſſet inſitus, non erat cauſa, cur philoſopharemur. Scientiam autem philoſophiæ cauſam & originem eſſe, inde cognoſcitur, quod de natura deorum non modo variæ ſunt doctiſſimorum hominum opiniones, verum etiam diſcrepantes; cujus rei cauſa eſt ſcientiæ cupiditas. Cur autem nonnulli hanc lectionem adeo non probaverint, ut corruptum exemplar ſequi maluerint, non intelligo; niſi ſi ea, quæ in ſuo libro Mſ. non vident, ex ingenio & conjectura eſſe omnia in animum induxerunt. *P. Manutius.*

Quid eſt, quod (Tullius) ait *cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe ſcientiam?* Conveni aliquando qui hinc abeſſe neſcio quid putaret, & aliquid ſuppleret; in contrariumque ſenſum converteret, & *inſcientiam* inſcientiſſime legeret. Ego ſcientiam defendo, & exiſtimo ſignificari veram philoſophiam non in hominum philoſophorum diſcrepantibus opinionibus poſitam, & conſtitutam eſſe; ſed in ſcientia, certaque cognitione, & ſine ea eſſe non poſſe. Nam tanta inter eos varietas & diſſenſio eſt, ut appareat ſine certa quadam ſcientia philoſophiam extare non poſſe, nec philoſophos eam eſſe artem conſecutos, cujus nomine vocantur. Itaque cum a ſcientia abſint, ad quam etiam perveniri Academici non poſſe dicunt, & cum in tanta diſſenſione conſtituti ſint, ut quidam ineptiſſimas ſententias de diis immortalibus ferant, tanta varietas magnum argumentum habet, ſine ſcientia, verique cognitione, & comprehenſione philoſophiam eſſe

Digitized by Google

micos a rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe. Quid eſt [3] enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamque indi-

eſſe non poſſe, & eos a philoſophia, qui opinionibus nitantur, plurimum diſtare: vel potius dicit omnes ad ſcientiam pervenire conari, & ad eam omni ſtudio eniti, ſed cum diverſa ſentiant, merito Academicos ſententiam ſuſtinere ſuam, ne temere aſſentiantur. Nam temerarium eſſet, incognito falſove aſſentiri. *Turnebus*, *Adverſ.* xiv. 14.

Vexatus hic locus a multis multorum quoque vexavit ingenia: itaque admodum varie & lectitatus, & expoſitus eſt. Aldus Manutius ita legit: *Ut magno argumenta eſſe debeat, cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe inſcientiam*. Quam ſcienter, ſcientium virorum eſto judicium. Certe ſolus ita legit: & duriuſcule a Turnebo, ſed preſſo nomine, accipitur, ut paulo ante in ipſa Turnebi interpretatione audivimus. Codex Palatinus tertius *ſcientiam* mutat in *ſententiam*: aliter alii legunt: nonnulli (quod facto facillimum eſt) totum locum expungunt, quippe quem ſpurium, & alienum putant: ſed id ſola difficultas explicandæ ſententiæ perſuaſit, quæ gnavis interpretibus declinanda nunquam eſt. Itaque & totum locum, & vulgatam totius loci lectionem retineo, atque ita explico: *cauſam, id eſt, principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam*, quam ſcilicet omnes appetunt; quaſi diceret: De deorum natura ſic inter ſe philoſophi diſſentiunt, ut inde certo colligi videatur hoc primum, nempe id totum philoſophandi genus atque inſtitutum, nec non varias philoſophorum ſectas ex eo ſcientiæ appetitu, qui omnibus innatus eſt, profectas eſſe: dum enim quiſque ſcire avet, ſuoque ingenio plurimum tribuit, novæ cujuſpiam ſtellæ, ut ajunt, novi orbis inventionem ſibi appromittens, factum eſt ut abierint in diverſa philoſophi, ſectique ſint in varias varie opinantum claſſes. Ac quemadmodum in fluminibus uſuvenit, ut præcipites aquas objectus obex, & acuta moles multiplices in rivos, alveoſque ſcindat: ita plerumque fit in hominibus, ad veri inveſtigationem magna contentione, conſertimque properantibus, ut eos prærupti quidam ſcopuli disjiciant ab communi tramite, & ſuam quemque ſemitam diverſum inire cogant. Sed & alterum indidem colligitur, prudenter feciſſe Academicos, qui tam incertis opinionibus aſſenſionem minime dederint. *Leſcalop.*

Non longe ab initio libri primi de *Natura Deorum* lacuna hæc pridem notata eſt. Nempe in ipſo exordio totius diſputationis, quod eſt ejuſmodi: *Cum multæ res in philoſophia nequaquam ſatis adhuc explicatæ ſunt, tum perdifficilis, Brute, quod tu minime ignoras, & perobſcura quæſtio eſt de natura deorum, quæ & ad agnitionem animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria. De qua tam variæ ſunt doctiſſimorum hominum, tamque diſcrepantes ſententiæ, ut magno argumenta eſſe debeat, cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe ſcientiam: prudenterque Academicos a rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe*. Mutilum, inquam, eſſe hunc locum, præter Lambini auctoritatem, qui hunc ut corruptum aſteriſco notavit, ſententiæ ipſius abſurditas cogit fateri. Quod miror Manutium non vidiſſe, neque Manutio majorem Turnebum, qui hanc lectionem tuentur. At enim vero non video, quo ſenſu ſcientia cauſa & principium philoſophiæ dici poſſit. Nam eſſe exitum & finem palam eſt. Omnes quippe hoc conſilio ad philoſophandum accedunt, ut ſedula perveſtigatione cauſarum, alicujus rei ſive effectus naturam penitus, quod ſcientiæ eſt munus, comprehendant. Cæterum quam certum eſt hunc contextum eſſe hiulcum, tam difficile arbitror, quæ deſunt ſupplere. Id quidem meliorum librorum ope plane præſtari poſſet, ſi extarent. An autem extent, me latet. Interea vero quid mihi nunc de ſupplenda hac lacuna in mentem veniat, dicam. Ita mihi videor hanc poſſe ſupplere. Poſt hæc verba: *ut magno eſſe argumento debeat, cauſam, id eſt, principium philoſophiæ*, ſuppleo, [*ab amore quidem ſcientiæ eſſe ductum, finem tamen non eſſe*] *ſcientiam*. Plana & dilucida hoc modo ſententia eſt. Præfatur primum difficilem eſſe quæſtionem de natura deorum, idque intelligi ex varietate opinionum, & diſſenſu philoſophorum circa hanc quæſtionem. Ex quo infert omnes ſtudio quidem & amore ſcientiæ impelli ad philoſophandum; quod idem eſt atque hunc amorem eſſe cauſam & principium philoſophiæ: non tamen hujus finem eſſe ſcientiam. Non enim finis ſcientia, ſi ad eam nemo pervenit. Quippe hoc finis differt a ſcopo, quod ad ſcopum ſufficit animi deſtinatio & conſilium, finis, niſi

gnum ſapientis gravitate atque conſtantia, quam aut falſum ſentire, aut, quod non ſatis explorate perceptum ſit & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere?

Velut in hac quæſtione, plerique (quod maxime veriſimile

operis ſucceſſu, non intelligitur. Indicium infelicitatis & laboris nunquam ad finem pervenientis in via veritatis, diſcordes philoſophorum circa idem quæſitum ſententiæ. Ex quibus Cicero arguit prudenter feciſſe Academicos, qui a rebus incertis aſſenſionem cohiberent. Hanc eſſe mentem M. Tullii eo loco, hoc conſilium, cuivis animum advertenti apparere arbitror. Ex quo etiam ſpes ſit, quod ad verba attinet, quæ hic affero ad hiatum ſupplendum, non eſſe admodum diſſimilia iis, quibus vir ille ſummus ſententiam expreſſerat. Ita igitur interim liceat ſupplere hunc locum, dum aliquis nondum repertus liber e tenebris emergens, ipſam & Ciceronis manum repræſentaverit. *Petrus Petitus*, *Miſcell. Obſerv.* lib. I. c. 3.

Cicero de Natura Deorum, lib. I. c. I. ſic de ea loquitur: *De qua tam variæ ſunt doctorum hominum, tamque diſcrepantes ſententiæ, ut magno argumento eſſe debeat cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe ſcientiam; prudenterque Academicos a rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe*. An ergo ſequitur ex diſſenſione philoſophorum de natura deorum, *cauſam*, id eſt, *principium philoſophiæ eſſe ſcientiam?* Imo contra; nam ubi ſcientia eſt, ibi non eſt diſſenſio. Attamen *Dionyſ. Lambinus* contendit *Ciceronem* hoc velle, homines ſcientiæ cauſa philoſophatos eſſe. Quod verum quidem eſt, ſed a *Cicerone* non dicitur, quia nihil hic ad rem facit; quæ enim hæc eſt ratiocinatio? Diſſentiunt philoſophi; ergo, ſcientiæ quærendæ cauſa, philoſophati ſunt; ergo recte fecerunt Academici, qui aſſenſum cohibuerunt? Inferenda omnino hic eſt negatio, legendumque, *non eſſe ſcientiam*, hoc eſt, perſpicuam cognitionem veritatis, ex qua omnia ſua conſectaria deducant; quod ſequitur ex varietate ſententiarum, & quo poſito, prudenter omnino fecerunt Academici, qui a rebus incertis aſſenſionem cohibuerunt. Vir doctiſſimus nec rem aſſecutus eſt, nec verba Ciceronis *Cauſa, id eſt, principium philoſophiæ*, non id ſignificant hic, quod in ſermone vulgari ſolent; hoc eſt, rationem cur quis philoſophetur, initiumque ejus laboris. Græci Dialectici *αἰτίας* & *ἀρχὰς*, *cauſas* & *principia* vocabant; ubi ſermo erat de inquiſitione veri, deque demonſtratione qua probaretur; axiomata, aut effata, ex quibus conſectaria deducebantur. Sic loquitur *Ariſtoteles* Analyticorum Poſteriorum lib. I. cap. 2. ubi docet quid ſit ſcire, quid demonſtratio, & ex quibus conſtet. Ἀνάγκη τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην ἐξ ἀληθῶν τ' εἶναι καὶ πρώτων, καὶ ἀμέσων, καὶ γνωριμωτέρων, καὶ προτέρων, καὶ ΑΙΤΙΩΝ τοῦ συμπεράσματος, οὕτως γὰρ ἔσονται καὶ αἱ ΑΡΧΑΙ οἰκεῖαι τοῦ δεικνυμένου: *neceſſe eſt demonſtrationem ſcientiam eſſe ex veris, primis, proximis, notioribus, antecedentibus* & cauſis *concluſionis: ſic enim erunt* & principia *propria ejus quod demonſtratur*. Paulo poſt: ΑΙΤΙΑ τε καὶ γνωριμώτερα δεῖ εἶναι, καὶ πρότερα. ΑΙΤΙΑ μὲν, ὅτι τότε ἐπιστάμεθα ὅταν τὴν αἰτίαν εἰδῶμεν, καὶ πρότερα, εἴπερ ΑΙΤΙΑ καὶ προγινωσκόμενα, οὐ μόνον τὸν ἕτερον τρόπον τῷ ξυνιέναι, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰδέναι ὅ, τι ἐστί. *Cauſas & notiores oportet eſſe & antecedentes; cauſas quidem, quia tum ſcimus, cum cauſam novimus; & priores, ſi quidem ſint* cauſæ, *& præcognita, non tantum cognitione alius modi, ſed & cognitione quod ſit*. Iterum inferius: Ἐκ πρώτων δ' ἐστὶ τὸ ἐξ ΑΡΧΩΝ οἰκείων. ταὐτὸ γὰρ λέγω πρῶτον καὶ ΑΡΧΗΝ. ΑΡΧΗ δέ ἐστιν ἀποδείξεως πρότασις ἄμεσος. *E primis eſt, quod deducitur e* principiis *propriis: idem enim voco primum & principium. Eſt autem* principium demonſtrationis *proxime antecedens propoſitio*. Sæpius ita locutus eſt *Ariſtoteles*, in hoc & ſequente libro: ſæpius etiam *Sextus Empiricus*, & alii philoſophi; omneſque, qui elementa philoſophiæ attigerunt, norunt quæ *principia* ſcientiarum dicantur. Sed ſuperciliosi grammatici, qui *Ciceronem* recuderunt, hæc animadvertere non potuerunt, quod *principia* rectæ ratiocinationis æque norint ac elementa ipſa humanitatis; quæ, ad eos quod attinet, etiamnum in puteo Democriti latent. *Joan. Clericus*, *Silv. Philol.* cap. I.

Cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe inſcientiam] Sic Mſ. Elienſis, ac ita dudum ediderat Aldus Nepos. Noſter Acad. lib. I. cap. II. *Si ita erat comprehenſum, ut, convelli ratione non poſſet*, ſcientiam; *ſin aliter*,

le eſt, & quo omnes duce natura vehimur) deos eſſe dixerunt : dubitare ſe Protagoras : nullos eſſe omnino Diagoras Melius, & Theodorus [4] Cyrenaicus putaverunt. Qui vero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in varietate ac diſſenſione, ut

liter, inſcientiam *nominabat*. Vide & lib. I. de Div. cap. 52. *principium* vero philoſophiæ dicitur *inſcientia*, quod ejus ſit ἡ ποιητικὴ αἰτία, ut loquitur Nemeſius de nat. hominis, cap. 30. Et hoc eſt quod ἀρχὴν αἰτιώδη dixit Sextus Empiricus Pyrrh. Hypot. lib. I. cap. 6. De ἀρχῆς & αἰτίας poteſtate conſulas licet Ariſtotelem Metaph. lib. IV. cap. I. 2. & Simplicium in Phyſ. lib. I. p. 3. Vult igitur Cicero, ignorationem rerum in cauſa fuiſſe, cur homines ſeſe philoſophiæ dederint; id quod ex diſcrepantibus philoſophorum ſententiis recte colligitur; quoniam, *ſi res liquido ſciretur, una eſſet omnium vox, & in ejuſdem ſententiæ finem cunctorum pergeret & conveniret aſſenſio*, ut verbis utar Arnobii l. 3. Idem lib. 2. *Qui dum alter alterius labefactant, deſtruunt, convelluntque decreta, cuncta incerta fecerunt, nec poſſe aliquid ſciri ex ipſa diſſenſione monſtrarunt*. Juſtinus Martyr, Cohort. ad Græcos cap. 5. Εἰ δὲ καὶ τούτους (Platonem & Ariſtotelem) μὴ συμφωνοῦντας ἀλλήλοις εὕρομεν, ῥᾴδιον οἶμαι καὶ τὴν τούτων ΑΓΝΟΙΑΝ γινώσκειν σαφῶς. Idem Apol. 2. cap. 13. Οἱ δὲ πάντας αὐτοῖς ἐν κομψοτέροις εἰρηκότες, οὐκ ἐπιστάμενοι τὴν ΑΠΟΠΤΟΝ καὶ γνῶσιν τὴν ἀνέλεγκτον φαίνονται ἐσχηκέναι. Ἄποπτος eſt ἀφανής, βέβηλος, ut interpretatur Heſychius; & fruſtra fuit metaphraſtes, qui ἄπτωτον repoſuit. Sed nec res melius *Grabio* ceſſit, qui *ſublimiorem ſcientiam* vult intelligi. Sextus Empiricus Pyrrhon. Hypot. lib. I. cap. 6. Οἱ μεγαλοφυεῖς τῶν ἀνθρώπων ταρασσόμενοι διὰ τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν ἀνωμαλίαν, καὶ ἀποροῦντες τίσιν αὐτῶν χρὴ μᾶλλον συγκατατίθεσθαι, ἦλθον ἐπὶ τὸ ζητεῖν, τί τε ἀληθές ἐστιν ἐν τοῖς πράγμασι καὶ τί ψεῦδος. Vide ſis etiam cap. 12. noſtrum lib. Acad. cap. 8. Xenophontem Ἀπομν. lib. I. cap. I. 13. & Boethium Conſ. Philoſ. lib. V. Proſ. 3. Cumprimis autem huc faciunt Ariſtotelis verba Metaphyſ. lib. I. cap. 2. Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες, καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες... ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων, οἴεται ἀγνοεῖν. Vide ſis & Gatakerum ad Antonini I. 15. Pal. tert. *ſententiam*; vulgati *ſcientiam*; quæ quidem ſcriptura, licet ei patrocinentur viri doctiſſimi, nobis haud placet. Nam ſive cum Lambino locum interpretemur, quaſi dicat Tullius, homines ingenio præcellentes ſcientiæ cauſa philoſophatos eſſe; ſive cum Turnebo ſignificari putemus, veram philoſophiam in ſcientia certaque cognitione poſitam eſſe, nec ſine ea poſſe conſiſtere; nullus eſt ratiocinationis nexus, nec ſibi invicem cohærent ſententiæ. Quibus enim fidiculis extorqueri poteſt vel hæc, vel illa concluſio, quanquam philoſophis inter ſe non conveniſſe ſtatuamus. *Daviſius*.

Cauſam, id eſt, principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam] Nihil hic immutandum, quidquid dicant viri docti. Per *ſcientiam* Tullius intelligit eas animi perceptiones, quæ certæ ſunt, & indubitatæ, quæque ideo vere ſunt philoſophiæ cauſa, & principium. Nam πάντα τὰ αἴτια, ἀρχαί, juxta Ariſtotelem, *Metaph.* IV. I. Hoc autem Academicorum erat effatum, teſte Tullio, Academ. quæſt. I. 8. *Scientiam nuſquam eſſe, niſi in animi notionibus* (ita cum Lambino legendum) *atque rationibus*. Itaque ſcientiæ opinationem opponebant. *Scientia enim certi, opinatio incerti*, ut ajebat Lactantius, *Inſtit.* III. 3. En ipſa eſt doctrina, quam acutiſſimi recentiores philoſophi Carteſius, Malebranchius, aliique, optimam eſſe philoſophandi rationem docuerunt; ſcilicet, *nihil eſſe turpius, quam cognitioni, & perceptioni aſſertionem, approbationemque præcurrere*. Quæ verba ſunt noſtri Ciceronis, *Academ. Quæſt.* I. 12. Videatur Malebranchius, *Diſquiſit. de Veritat. Tom. I. lib. I. cap.* I. & paſſim. *Buherius*.

Eſſe ſcientiam] Lege, *non eſſe ſcientiam*. Principium enim & cauſſa philoſophiæ non eſt ſcientia, ſed amor ſtudiumque ſciendi. Proinde Pythagoras, mutato artis nomine, non σοφὸν dici voluit, ſed φιλόσοφον, ideſt ſapientiæ ſtudioſum. *Facciolatus*.

Promittebatur a me Commentariorum *delectus*, non acervus. Hic tamen contra facio, quam pollicitus, profeſſuſque ſim. Mihi quidem Turnebus inſtar omnium; ſed præterire neminem volui, qui ſuam expertus ſit in ſenten-

eorum moleſtum ſit dinumerare ſententias. Nam & de figuris deorum, & de locis atque ſedibus, & actione vitæ multa dicuntur: deque his ſumma philoſophorum diſſenſione certatur. Quod vero maxime rem cauſamque continet, eſt, utrum nihil

tentiæ hujus explicatione induſtriam: niſi tres omnino, quibus, cum Gallice ſcripſerint, non erat hic locus. Primus eſt Mathurinus Veyſſerius *De la Croze*, qui hujus nominis inverſione dici voluit *Alcozer*, in volumine cui titulus, *Nouvelles de la Republique des Lettres, Avril*, 1702. Alter, Petrus Bælius, in Epiſtolis. Tertius denique, anonymus Diatribæ auctor, quæ legitur in Trivoltienſi, quod vocant, Diario, art. 115. Decemb. 1730. Is eſt Carolus Boſius, e Soc. Jeſu, vir non una laude inſignis: cujus primam ætatem tractatio humanarum literarum; adultam divinarum; maturam prudenſia rerum gerendarum illuſtravit primum in Gallia, nunc Romæ. Cui ego, pro benevolentiæ conſtantia, cum debeam plurimum, hoc ſaltem rependo, ut honoris cauſa nominem. *Olivetus*.

3 *Quid eſt enim temeritate* fortius?] Aut hic *fortius* in malam partem eſt accipiendum, quaſi violentius: qua ſignificatione hanc vocem alibi non memini me legiſſe; aut pro *fortius* corrigendum *fœdius*, quod affirmare ſine vetuſtis exemplaribus non audeo. *P. Manutius*. *Temeritate turpius*. Veneti, *fortius*, quod certe congruere non videtur. Suſpicari tamen aliquis poſſit, in archetypo *ſpurcius* fuiſſe. *Camerarius*. *Temeritate turpius*. Vel hoc modo legendum, quo modo conjecit & Manutius: *quid enim temeritate* fœdius? vel, *quid enim temeritate* turpius? quantumvis licet reclament codices, quos vidi, omnes. Neque hæc ſcriptura ferri ullo modo poteſt, quicquid comminiſcantur & proferant ſtudioſi antiquitatis homines, ipſeque adeo Turnebus; nam, ut idem alibi fatetur, omni antiquitatis ſitu, carie, & putore potentior eſt ratio & veritas. *Lambinus*. *Temeritate turpius*. Sic olim dedit Aſcenſius: quam lectionem ratam faciunt Pal. tert. & Elienſ. lib. 1. de Divin. cap. 4. *Cum omnibus in rebus temeritas in aſſentiendo, errorque* turpis *eſt*, ſimilis extat alter Acad. 1. 12. Temeritas *tum eſſet inſignis, cum aut falſa, aut incognita res approbaretur; neque hoc quicquam eſſe* turpius, *quam cognitioni & perceptioni* aſſertionem (malim cum Turnebo *aſſenſionem*) *approbationemque præcurrere*. Pariter lib. 2. 20. *Pro veris probare falſa* turpiſſimum *eſt*. Vide & cap. 36. Vulg. *fortius*; a cujus partibus ſtat Adr. Turnebus *Adverſ.* XIV. 14. Vir linguæ Latinæ peritiſſimus J. F. Gronovius Obſerv. I. 2. 2. præfracte negat *fortius* in malam partem ſumi poſſe; veterem tamen lectionem propugnat, & in præcedente *ablativo* vim inſtrumenti eſſe cenſet, ut dicas Cicero, Quid eſt per temeritatem fortius, ſeu quid juvat quamcunque cauſam temeritas? Sed in hac interpretatione nihil eſt præſidii: talis enim interrogatio nimis eſt opica, eodemque redit ac ſi quæreretur, quid ſit per vitium laudabilius, aut per ſtultitiam ſapientius. *Daviſius*.

4 *Theodorus Cyrenaicus*] Hic menda eſt, etſi levis, nihilominus tollenda. *Cyrenaicus* ſectæ philoſophicæ titulus eſt, in qua licet aliquamdiu Theodorus hic fuerit, non perſeveravit tamen: novam ipſe ac propriam architectatus, uti narrat Diogenes Laertius, lib. II. Deinde locus hic non erat indicandæ Theodori ſectæ, ſed patriæ; ut in Diagora fecit Cicero. Proinde legendum, *Theodorus Cyrenæus*. Buherius. *Cyrenaicus*. Hac forma, quam præſtant Mſſ. ſæpius utitur Cicero. Sic Tuſc. I. 34. *Et quidem hoc a Cyrenaico Hegeſia ſic optime diſputatur*. Et V. 38. *Illud Antipatri* Cyrenaici... Joannes item Stobæus, Serm. II. Θεόδωρος ὁ Κυρηναϊκός. *Theodorus ille Cyrenaicus*. Daviſius. Hæc fruſtra opponit Daviſius. Nam & Antipater & Hegeſias appellari potuere *Cyrenaici*, ut qui Cyrenaicam ſequerentur ſectam Ariſtippi. In qua cum fuiſſet Theodorus, ut animadverti, eodem inſigniri titulo poterat; quemadmodum eſt inſignitus a Stobæo; ſi modo in voce Κυρηναϊκὸς vitium non eſt. At Cicero, neque ignarus Theodorum, propria ſibi conſtituta familia, diſceſſiſſe ab Ariſtippo, & in ſcribendo præter cæteros accuratus, cur eum, quem alibi *Cyrenæum* appellavit, hic diceret Cyrenaicum? præſertim cum altero conjunctum philoſopho, cujus patriam nominat. Ut ergo ſcripſit, *Diagoras Melius*, credibile eſt ſcripſiſſe quoque *Theodorus Cyrenæus*. Buherius.

Digitized by Google

hil agant, nihil moliantur; omni curatione & adminiſtratione rerum vacent: an contra ab his & a principio omnia facta & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur atque moveantur. In primiſque magna diſſenſio eſt; eaque niſi dijudicetur, in ſummo errore neceſſe eſt homines atque in maximarum rerum ignoratione verſari.

II. Sunt enim philoſophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem deos. Quorum ſi vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caſte tribuenda deorum numini ita ſunt, ſi animadvertuntur ab his, & ſi eſt aliquid a diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii nec poſſunt nos juvare, nec volunt; nec omnino curant; nec, quid agamus, animadvertunt; nec eſt quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit: quid eſt, quod ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In ſpecie autem fictæ ſimulationis, ſicut reliquæ virtutes, ita pietas ineſſe non poteſt: cum qua ſimul & ſanctitatem & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis perturbatio vitæ ſequitur, & magna confuſio. Atque haud ſcio, an, pietate adverſus deos ſublata, fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima virtus, juſtitia, tollatur.

Sunt autem alii philoſophi, & hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum adminiſtrari & regi cenſeant: neque vero id ſolum, ſed etiam ab iiſdem vitæ hominum conſuli & provideri. Nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempeſtates, ac temporum varietates, cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant, a diis immortalibus tribui generi humano putant: multaque, quæ dicentur in his libris, colligunt, quæ talia ſunt, ut ea ipſa dii immortales ad uſum hominum fabricati pæne videantur. Contra quos Carneades ita multa diſſeruit, ut excitaret homines non ſocordes ad veri inveſtigandi cupiditatem. Res enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolum indocti, ſed etiam docti diſſentiant. Quorum opiniones cum tam variæ ſint, tamque inter ſe diſſidentes;

tes: alterum fieri profecto poteſt, ut earum nulla; alterum certe non poteſt, ut plus una vera ſit.

III. Qua quidem in cauſa & benevolos objurgatores placare, & invidos vituperatores confutare poſſumus, ut alteros reprehendiſſe pœniteat, alteri didiciſſe ſe gaudeant. Nam qui admonent amice, docendi ſunt: qui inimice inſectantur, repellendi. Multum autem fluxiſſe gaudeo de libris noſtris, quos complures brevi tempore edidimus, variumque ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubito ſtudium extitiſſet: partim, quid quaque de re certi haberemus, ſcire cupientium. Multis etiam ſenſi mirabile videri, eam nobis potiſſimum probatam eſſe philoſophiam, quæ lucem eriperet, & quaſi noctem quandam rebus offunderet, deſertæque diſciplinæ & jam pridem relictæ patrocinium necopinatum a nobis eſſe ſuſceptum. Nos autem nec ſubito cœpimus philoſophari: nec mediocrem a primo tempore ætatis in eo ſtudio operam curamque conſumpſimus, &, cum minime videbamur, tum maxime philoſophabamur. Quod & orationes declarant, refertæ philoſophorum ſententiis; & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, a quibus inſtituti ſumus. Et, ſi omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos & publicis & privatis in rebus ea præſtitiſſe, quæ ratio & doctrina præſcripſerit.

IV. Sin autem quis requirit, quæ cauſa nos impulerit, ut hæc tam ſero literis mandaremus, nihil eſt, quod expedire tam facile poſſimus. Nam cum otio langueremus, & is eſſet reipublicæ ſtatus, ut eam [5] unius conſilio atque cura gubernari neceſſe eſſet, primum ipſius reipublicæ cauſa philoſophiam noſtris hominibus explicandam putavi, magni exiſtimans intereſſe ad decus & ad laudem civitatis, res tam graves, tamque præclaras Latinis etiam literis contineri. Eoque me minus inſtituti mei pœnitet, quod facile ſentio, quam multorum

5 *Unius conſilio*] Julii Cæſaris, qui, devicto Pompejo, ſummam Remp. tenebat. *Daviſius.*

rum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commoverim. Complures enim Græcis inſtitutionibus eruditi ea, quæ didicerant, cum civibus ſuis communicare non poterant, quod illa, quæ a Græcis accepiſſent, Latine dici poſſe diffiderent. Quo in genere tantum profeciſſe videmur, ut a Græcis ne verborum quidem copia vinceremur.

Hortata etiam eſt, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo [6], fortunæ magna & gravi commota injuria. Cujus ſi majorem aliquam levationem reperire potuiſſem, non ad hanc potiſſimum confugiſſem. Ea vero ipſa nulla ratione melius frui potui, quam ſi me non modo ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandam dediſſem. Omnes autem ejus partes atque omnia membra tum facillime noſcuntur, cum totæ quæſtiones ſcribendo explicantur. Eſt enim admirabilis quædam continuatio serieſque rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptæ colligatæque videantur.

V. Qui autem requirunt, quid quaque de re ipſi ſentiamus, curioſius id faciunt, quam neceſſe eſt. Non enim tam auctoritatis in diſputando, quam rationis momenta quærenda ſunt. Quin etiam obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. Deſinunt enim ſuum judicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec vero probare ſoleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cum ex iis quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, *Ipſe dixit*. Ipſe autem erat Pythagoras. Tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam ſine ratione valeret auctoritas.

Qui autem mirantur, nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos, his quatuor Academicis libris ſatis reſponſum videtur. Nec vero deſertarum relictarumque rerum patrocinium ſuſcepimus. Non enim hominum interitu ſententiæ quoque occidunt: ſed

6 *Animi ægritudo, fortunæ magna & gravi commota injuria*] Non intelligit mœrorem ex obitu patriæ libertatis natum, ut falſo putant Aldus nepos & Pet. Leſcaloperius; eam enim cauſam ſupra memorarat; cum ait, *is eſſet Reip. ſtatus, ut eam unius conſilio atque cura gubernari neceſſe eſſet*. Vult dolorem, quem ex morte Tulliæ ſuæ graviſſimum concepit. Utramque rationem conjunctim recenſet Acad. I. 3. *Idem*.

ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut hæc in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullamque rem aperte judicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata a Carneade, uſque ad noſtram viguit ætatem; quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo. Quod non Academiæ vitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. Nam ſi ſingulas diſciplinas percipere magnum eſt: quanto majus omnes? quod facere iis neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, veri reperiendi cauſa, & contra omnes philoſophos & pro omnibus dicere. Cujus rei tantæ tamque difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor: ſecutum eſſe præ me fero. Nec tamen fieri poteſt, ut, qui hac ratione philoſophentur, ii nihil habeant, quod ſequantur. Dictum eſt omnino hac de re alio loco [7] diligentius: ſed quia nimis indociles quidam tardique ſunt, admonendi videntur ſæpius. Non enim ſumus ii, quibus nihil verum eſſe videatur: ſed ii, qui omnibus veris falſa quædam adjuncta eſſe dicamus, tanta ſimilitudine, ut in iis nulla inſit certa judicandi & aſſentiendi nota. Ex quo exſiſtit & illud, multa eſſe probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia viſum [8] haberent quendam inſignem & illuſtrem, his ſapientis vita regeretur.

VI. Sed jam, ut omni me invidia liberem, ponam in medio ſententias philoſophorum de natura deorum. Quo quidem loco convocandi omnes videntur, qui, quæ ſit earum vera, judicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, ſi aut conſenſerint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum ſit, invenerit. Itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis,

Pro deum, popularium omnium, omnium adoleſcentium,
Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidem:

non leviſſima de re, ut queritur ille,

Fieri in civitate facinora capitalia:
Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

ſed

7 *Alio loco*] Vide Lucullo, cap. 31. & Offic. II. 2.

8 *Quia viſum haberent*] *Quam ille (Zeno) φαντασίαν, nos viſum appellemus licet, & teneamus hoc verbum quidem*. Acad. I. 12. Vide & Acad. II. 31. Dicitur autem & *viſus* & *viſum*. Paſſerat.

ſed ut adſint, cognoſcant, animadvertant, quid de religione, pietate, ſanctitate, cæremoniis, fide, jurejurando, quid de templis, delubris, ſacrificiiſque ſolemnibus, quid de ipſis auſpiciis, quibus nos præſumus, exiſtimandum ſit. Hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæſtionem referenda ſunt. Profecto eos ipſos, qui ſe aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tanta diſſenſio.

Quod cum ſæpe alias, tum maxime animadverti, cum apud C. Cottam, familiarem meum, accurate ſane & diligenter de diis immortalibus diſputatum ſit. Nam, cum feriis Latinis ad eum ipſius rogatu arceſſituque veniſſem, offendi eum ſedentem in exhedra, & cum C. Vellejo ſenatore diſputantem: ad quem tum Epicurei primas ex noſtris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progreſſus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta vidit, Peropportune, inquit, venis. Oritur enim mihi magna de re altercatio cum Vellejo: cui, pro tuo ſtudio, non eſt alienum te intereſſe.

VII. Atqui mihi quoque videor, inquam, veniſſe, ut dicis, opportune. Tres enim trium diſciplinarum principes conveniſtis. M. enim Piſo ſi adeſſet, nullius philoſophiæ, earum quidem quæ in honore ſunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum miſſus eſt, vera loquitur; nihil eſt, quod Piſonem, familiarem tuum, deſideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis diſcrepare. Quo de libro velim ſcire, Balbe, quid ſentias. Egone? inquit ille: miror, Antiochum hominem in primis acutum, non vidiſſe, intereſſe plurimum inter Stoicos, qui honeſta a commodis non nomine, ſed genere toto disjungerent, & Peripateticos, qui honeſta commiſcerent cum commodis, ut ea inter ſe magnitudine & quaſi gradibus, non genere differrent. Hæc enim eſt non verborum parva, ſed rerum permagna diſſenſio. Verum hæc alias: nunc quod cœpimus, ſi videtur.

Mihi vero, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui inter-

 venit,

Digitized by Google

venit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus deorum. Quæ cum mihi videretur perobſcura, ut ſemper videri ſolet; Epicuri ex Vellejo ſciſcitabar ſententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam vero. Quamquam non mihi, ſed tibi hic venit adjutor. Ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire [9] didiciſtis. Tum ego, Quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo exiſtimes, me adjutorem huic veniſſe, ſed auditorem, & quidem æquum, libero judicio, nulla ejuſmodi adſtrictum neceſſitate, ut mihi, velim, nolim, ſit certa quædam tuenda ſententia.

VIII. Tum Vellejus fidenter ſane, ut ſolent iſti, nihil tam verens quam ne dubitare aliqua de re videretur: tanquam modo ex deorum concilio, & ex Epicuri [10] intermundiis deſcendiſſet: Audite, inquit, non futiles commentitiaſque ſententias, non opificem ædificatoremque mundi Platonis de Timæo deum: nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam Latine licet *providentiam* dicere: neque vero mundum ipſum, animo & ſenſibus præditum, rotundum, ardentem, volubilem deum: portenta & miracula non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium.

Quibus enim oculis animi intueri potuit veſter Plato fabricam illam tanti operis, qua conſtrui a deo atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire & parere voluntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? Unde vero ortæ illæ quinque for-

9 *Nihil ſcire didiciſtis*] Facti eſtis Academici. Seneca epiſt. 88. *Academici novam induxerunt ſcientiam, Nihil ſcire.* Lactantius Div. Inſt. lib. III. cap. 14. *Hæc* (Academia) *nihil docet, niſi ut ſcias te* Nihil ſcire. Idem de Ira Dei cap. 1. *Socrates ... id ipſum pro ſumma doctrina profiteretur, quod* Nihil ſcire *didiciſſet*. Quæ cum ſcriberet, hic locus ei fuit in mentem. At ut recte Lucretius IV. 471.

Denique nil ſciri ſi quis putat, id quoque neſcit
An ſciri poſſit, qui ſe nil ſcire fatetur.

Daviſius.

10 *Ex Epicuri* intermundiis] Intermundia, ſeu μετακόσμια ſunt τὰ μεταξὺ τῶν κόσμων διαστήματα, ut poſt Epicurum loquitur Achilles Tacitus Iſag. ad Phænomena. Hæc autem ex Epicuri ſententia, ſedes erant deorum. Cicero de Divin. II. 17. *Deos enim ipſos jocandi cauſa induxit Epicurus perlucidos & perſtabiles*, & habitantes, *tanquam inter duos lucos, ſic* inter duos mundos, *propter metum ruinarum*. Vide 2. de Finib. cap. 23. *Idem*.

formæ [11], ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendoſque ſenſus? Longum eſt omnia: quæ talia ſunt, ut optata magis quam inventa videantur. Sed illa [12] palmaris quidem, quod, qui non modo natum mundum introduxerit, ſed etiam manu pæne factum, is eum dixerit fore ſempiternum. Hunc cenſes primis, ut dicitur, labris guſtaſſe phyſiologiam, qui quidquam, quod ortum ſit, putet æternum eſſe poſſe? Quæ eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cujus principium aliquod ſit, nihil ſit extremum? Pronœa vero ſi veſtra eſt, Lucili, eadem; requiro, quæ paulo ante, miniſtros, machinas, omnem totius operis deſignationem atque apparatum: ſin alia eſt, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, ſempiternum.

IX. Ab utroque autem ſciſcitor, cur mundi ædificatores repente exſtiterint: innumerabilia ante ſecula dormierint. Non enim ſi mundus nullus erat, ſecula non erant. Secula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiumque numero annuis curſibus conficiuntur. Nam fateor ea ſine mundi converſione effici non potuiſſe. Sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumſcriptio metiebatur: ſpatio tamen, qualis ea [13] fuerit, intelligi non poteſt: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus eſſet. Iſto igitur tam immenſo ſpatio quæro, Balbe, cur Pronœa veſtra ceſſaverit. Laboremne fugiebat? At iſte nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini divino, cælum, ignes, terræ, maria parerent. Quid autem erat, quod

11 *Quinque formæ, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad efficiendum animum*] Quinque formæ ſunt ἰδέα, ταὐτὸν, ἕτερον, στάσις, & κίνησις. Adeatur Marſ. Ficinus in Timæum cap. 27. *Daviſ.* Petrus Marſus has quinque formas vult eſſe quatuor elementa, & *quintam*, quam vocant, *eſſentiam*, ex qua conflatum cælum, humanamque mentem voluere Platonici. Nec parum lucis affert optimi Marſi commentationi locus Cic. Acad. l. 7. *Earum igitur qualitatum* &c. *Leſcaloperius.*

12 *Sed illa palmaris quidem*] Scilicet ſententia: dixerat enim antea Vellejus, *Audite non futiles commentitiaſque ſententias.* Non igitur opus eſt, ut cum Daviſio legamus, *ſed illud* palmare *quidem*. Pearc.

13 *Qualis ea fuerit, intelligi non poteſt*] Secutus Gruterum Daviſius edidit dempta negatione: *intelligi poteſt*. At particula *tamen*, quæ antecedit, monere illos poterat, Vellejum dicere: eam æternitatem, quæ mundi ortum præceſſerit, credi facilius, quam percipi. *Buberius.*

Digitized by Google

concupiſceret deus mundum [14] ſignis & luminibus, tanquam ædilis, ornare? Si ut deus ipſe melius habitaret: antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurguſtio, habitaverat. Poſt autem varietatene eum delectari putamus, qua cælum & terras exornatas videmus? Quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quæ ſi eſſet, non ea tamdiu carere potuiſſet.

An hæc, ut fere dicitis, hominum cauſa a deo conſtituta ſunt? Sapientumne? propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio. An ſtultorum? at primum cauſa non fuit, cur de improbis bene mereretur. Deinde quid eſt aſſecutus, cum omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi; maxime quod ſtulti ſunt: miſerius enim ſtultitia quid poſſumus dicere? deinde quod ita [15] multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes com-

14 *Signis & luminibus*] Quærit vir doctus: *quis unquam audivit, ædilium hoc fuiſſe, ut luminibus & facibus urbem illuſtrarent? Ludos curabant ædiles, in quibus nullus luminum uſus, ſed* ſignorum, *hoc eſt ſtatuarum, quibus ex omnibus provinciis congeſtis, vias, per quas pompa ducebatur, exornabant*. In ludis, inquit, *nullus luminum uſus*. Non recordabatur, quod legerat, Circenſibus ita captos fuiſſe Romanos, ut tres interdum dies in eo ſpectaculo, ſomni æduumque obliti, *funalibus accenſis*, poſuerint. Qua de re Julius Cæſar Balengerus, lib. de circo, cap. 44. Funalia certe lumina ſunt. An ſpectatorum quiſque *Vulcanum in cornu concluſum* gerebat, ut Plautinus ille Soſia? Credemuſne, cum eſſent ædiles in cætero omni apparatu prodigi, fuiſſe in funalium impenſis ſordidos? aut ludos ſeculares trinoctio nullis accenſis luminibus celebratos? Ao cum triumphi ducerentur, cum inſtruereotur ſupplicationes & lectiſternia, putabimus eam publicæ lætitiæ ſignificationem, quam accenſa lumina præferuot, urbi defuiſſe? Quin *moris in urbe fuit*, ut notat Vertranius, *per ſingulas domus lucernam accenſam noctu feneſtris appendere, qua vicus illuminaretur*. Eam vero ædilium propriam, ſaltem plebejorum, fuiſſe procurationem, ignotum oemini eſſe arbitror. *Olivetus*.

15 *Deinde quod ita multa ſunt incommoda in vita*] Sic legi malim: *Deinde, quæ ita multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec vitare venientia poſſunt*, &c. Quo in loco *ut* poſitum eſt pro *licet*. Buherius. *Deinde quod ita multa ... in vita, ut ea ſapientes* &c. Ita vulgo legitur hic locus; quem corruptum eſſe docti fere confitentur. Ad eum ſanandum novam diſtioctionem ex ingeoio Daviſius commentus eſt, ſcribendo *in vita. Ut ea* &c. Omnino male, ſi quid veri video. Alia aggrediendum eſſe via cenſuit Buherius, qui ſic legendum conjecit, *Deinde*, quæ *ita multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes* &c. At mihi in mentem olim venit Ciceronem ſcripſiſſe, *Deinde, quod ita multa ſunt incommoda in vita, ut ea, ſi ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec vitare venientia poſſint, nec ferre præſentia*. Ut ſeoſus ſit: Noo videntur hæc a deo conſtituta eſſe homioum cauſa, quia, cum homioes plerique ſtulti ſint, ſtulti noo poſſunt ea incommoda, quæ multa ſunt in vita, vitare aut ferre; quamvis ſapientes fortaſſe poſſint ea lenire commodorum compenſatione. *Pearcius*. Commode animadvertit Buherius *ut* poſitum eſſe pro *licet*. Hæc enim, *Deinde quod ita multa ſunt incommoda*, eo tendunt, ut probet diſputator, neque ſapientum cauſa conditum eſſe mundum, neque ſtultorum. Argumentum ducit ex iocommodis, quæ in vita homioum adeo ſunt multa, & utroſque circumveniuot: neque devitari vel ab his vel ab illis poſſunt. *Ut* demus quod *ea ſapientes commodorum compenſatione leniant*, non tamen fugiunt omnino; *ſtulti* vero *nec vitare venientia poſſunt, nec ferre præſentia*. Anonymus.

commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec vitare venientia poſſint, nec ferre præſentia.

X. Qui vero mundum ipſum animantem ſapientemque eſſe dixerunt, * nullo modo [16] viderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere poſſet: de quo dicam equidem paulo poſt. Nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, rotundum eſſe velint, quod ea forma ullam neget eſſe pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur eſſe formoſior. Quæ vero tribuitur vita iſti rotundo deo? Nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem poſſit. In qua non video, ubinam mens conſtans & vita beata poſſit inſiſtere. Quodque in noſtro corpore ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit: cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo? Terra enim profecto, quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. Atqui terræ maximas regiones inhabitabiles atque incultas videmus, quod pars earum appulſu ſolis exarſerit; pars obriguerit nive pruinaque, longinquo ſolis abſceſſu. Quæ, ſi mundus eſt deus, quoniam partes mundi ſunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt.

Atque hæc quidem veſtra, Lucili. Qualia [17] vero ſint, ab ultimo repetam ſuperiorum.

Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſivit, aquam dixit eſſe initium rerum: deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dii [18] poſſunt eſſe ſine ſenſu

* Lamb. *nullo modo animi naturam intelligentes, non viderunt in quam*

16 *Nullo modo viderunt*] Omnino tenendum videtur, quod eruit e veteri codice Gruterus: *Nullo modo viderunt animi naturam intelligentis, in quam figuram cadere poſſet*. Eadem eſt conſtruendi ratio Epiſt. Fam. IV. 1. *Rem videt, quo modo ſe habeat*. In aliis lectionibus nihil video quod valeam concoquere. Ea vox *intelligentis* adjungenda erat ad alteram *animi*, ut diſcrimen ſignaretur ambarum partium, unde humanum conſtare animum philoſophi comminiſcebantur, quarum altera *ſenſum, motum, appetitum habeat, altera rationis atque intelligentiæ ſit particeps*, ut dicitur libro de Divinat. I. cap. 32. Non niſi de poſteriore loquentem facit Vellejum Cicero. Is porro conſtruendi modus, a communi uſu abhorrens, quem hic uſurpavit Cicero, locum dedit corruptelæ. *Buherius*.

17 *Qualia vero ſint*] Aliorum *vero qualia ſint*. Leſcaloperius. *Qualia vero alia ſint*. Daviſius.

18 *Si dii poſſunt eſſe ſine ſenſu & mente &c.*] Locus interpretum omnium confeſſione depravatus, atque etiam mutilus; qui certo emendari ſine veteris alicujus & hactenus

ſenſu & mente, cur aquæ [19] adjunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt vacans corpore?

Anaximandri autem opinio eſt, nativos eſſe deos, longis intervallis orientes, occidenteſque, eoſque innumerabiles eſſe mundos. Sed nos deum, niſi ſempiternum, intelligere qui poſſumus?

Poſt Anaximenes aera deum ſtatuit, eumque gigni, eſſeque immenſum, & infinitum, & ſemper in motu: quaſi aut aer ſine ulla forma deus eſſe poſſit, cum præſertim deum non modo aliqua, ſed pulcherrima ſpecie eſſe deceat: aut non omne, quod ortum ſit, mortalitas conſequatur.

XI. Inde Anaxagoras [20], qui accepit ab Anaximene diſciplinam,

ſtenus irreperti codicis ope nequeat. Dum talis adſit e tenebris ac pulvere adjutor, indulgebo conjecturis, enitarque Ciceronem aſſequi. *Thales aquam dixit eſſe initium rerum, deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret*. Hæc plana ſunt. Nodus eſt in iſtis: *Si dii poſſunt eſſe ſine ſenſu & mente, cur aquæ adjunxit; ſi ipſa mens conſtare poteſt, vacans corpore?* Quæro enim: quo pacto exiſtimaret Thales eſſe mentis expertes deos, quandoquidem credebat, *deum eſſe eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret?* Criticorum aliqui, cum id quam abſurdum ſit, probe agnoſcerent, in hunc modum emendabant: *Si dii poſſunt eſſe ſine ſenſu, cur mentem aquæ, cur aquam menti adjunxit*, &c. Aut brevius: *mentem cur aquæ adjunxit?* Eorum autem verborum quis ſenſus ſit, non video. Deinde cum geminetur particula *ſi*, geminam eſſe oportet interrogationem a Vellejo; at unica eſt iſta: *Cur mentem aquæ adjunxit?* Quæ quidem bene cum iſtis convenit quæ conſequuntur; non item cum illis quæ antecedunt. Vulnus illud perſanabit voculæ unius adjunctio, ſi in hunc modum legas: *Qui, ſi dii poſſunt eſſe ſine ſenſu? Et mentem cur aquæ adjunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt, vacans corpore?* Quo pacto, inquit Epicureus, mens deſtituta ſenſu potuerit tantum mundi opus moliri, quando intelligere non poſſumus id quiviſſe deum Platonis, *animo & ſenſibus præditum*? Tum quo ſine hoc effeciſſet, cujus ex pulchritudine fructum capere, ſenſibus carens, nullum poſſet? Rurſum cur Thales adjunxit aquæ mentem illam, *ſi ipſa conſtare poteſt vacans corpore?* Perſpicua hæc ſunt, opinor, & inter ſe apta. Voculæ *qui* nocuit ambiguitas ſua, & vicinitas particulæ *ſi*, quibus factum ut loco excideret. Inciderat quoque ſuſpicio, ſcripſiſſe Tullium: *Sine ſenſu & motu*. Hoc enim inter cætera docebat Thales, teſte Stobæo, *Eclog. Phyſ.* I. 16. cauſam primam eſſe motus expertem: τὸ πρῶτον αἴτιον ἀκίνητον. Locum ſane illuſtraret hæc emendatio. Sed abſtineo tamen: tum ne audacius feciſſe videar; tum quod modica ſit ejus inducendæ neceſſitas. *Buherius*.

19 *Cur aquæ adjunxit*] Ut plena ſit phraſis, & plana ſententia, ſupplenda eſt vox *mentem*, quæ ex ſuperiore membro facile intelligitur. Thaletis opinionem ut Vellejus breviter propoſuit, ita leviter impugnat. Ejus argumentatio huc redit: Thales duo prima ponit, aquam & mentem. At alterutrum ex illis ſatis erat. Eadem ratione dixit Cicero, Acad. II. 6. *Lacydi diſcipulum, cum Arceſilæ Lacydes fuiſſet*. Exigit phraſis vocem *diſcipulus*, quæ intelligitur ex illa *diſcipulum*. Paſſerat.

20 *Anaxagoras .... primus omnium rerum deſcriptionem & modum*] Fruſtra hanc vocem, *modum*, Rigaltius ſollicitat, & ex illo Daviſius, ac *motum* ſubſtituunt. Quid enim expedit ea mutatio, aut quam affert lucem ſententiæ? Deinde quod opponunt, in conſequentibus *motum* commemorari, hoc nihili eſt. Nam commemoratur etiam *ſenſus*, qui tamen in antecedente membro non eſt. At enim *modus* apprime convenit. Eo quippe vocabulo ornatus ille ſignificatur, quem

plinam, primus omnium rerum deſcriptionem & modum, mentis infinitæ vi ac ratione deſignari & confici voluit: in quo non vidit, neque motum ſenſui junctum & continentem in infinito ullum eſſe poſſe: neque ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. Deinde ſi mentem iſtam quaſi animal aliquod eſſe voluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. Quid autem interius mente? Cingatur igitur corpore externo. Quod quoniam non placet; aperta ſimplexque mens, nulla re adjuncta, quæ ſentire poſſit [21], fugere intelligentiæ noſtræ vim & notionem videtur.

Crotoniates autem Alcmæo, qui ſoli & lunæ reliquiſque ſideribus, animoque præterea, divinitatem dedit, non ſenſit, ſeſe mortalibus rebus immortalitatem dare.

Nam Pythagoras, qui cenſuit, animum eſſe per naturam rerum omnem intentum & commeantem, ex quo noſtri animi carperentur, non vidit diſtractione humanorum animorum diſcerpi & lacerari deum: & cum miſeri animi eſſent, quod pleriſque contingeret, tum dei partem eſſe miſeram: quod fieri non poteſt. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, ſi eſſet deus? Quomodo porro deus iſte, ſi nihil eſſet niſi animus, aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo?

Tum Xenophanes, qui, mente adjuncta, omne præterea, quod eſſet infinitum, deum voluit eſſe, de ipſa mente item reprehenditur, ut cæteri: de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque ſentiens, neque conjunctum poteſt eſſe.

Nam Parmenides commentitium quiddam coronæ ſimilitudine efficit: *ſtephanen* appellat, continentem [22] ardore lucis orbem, qui cingit cælum; quem appellat deum. In quo neque figuram divinam, neque ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt.

Multa

quem rebus ac naturis omnibus a ſuprema mente adjunctum fuiſſe Anaxagoras docebat. *Τάξιν τοῖς ἀτάκτοις, καὶ κίνησιν τοῖς ἀκινήτοις, καὶ διάκρισιν τοῖς μεμιγμένοις, καὶ κόσμον τοῖς ἀκόσμοις: Ordinem confuſis, motionem immobilibus, diſcrimen commiſtis, ornatum inornatis.* Hermias, *Irriſ. Gentil. Phil.* Itaque *deſcriptionem* poſuit Cicero, quoniam ſcripſerat *deſignari:* & *modum*, quoniam *confici*. Buherius.

21 *Quæ ſentire poſſit*] Lego, *qua ſentire poſſit*. Atque ita Auguſtinus, epiſt. ad Dioſcorum, quæ eſt noviſſimæ editionis CXVIII, in qua, num. 24, hunc de Anaxagora locum & deſcribit, & explicat. *Olivetus*.

22 *Continentem ardore lucis orbem*] Hæc lectio mihi nullum ſenſum fundere videtur; nos autem facili conjectura legimus, *continente ardore lucis orbem*: & ita, niſi fallor, loco fit medicina. *Daviſ.*

Multa ejuſdem monſtra : quippe qui [23] bellum , qui diſcordiam , qui cupiditatem , cæteraque generis ejuſdem ad deum revocat : quæ vel morbo , vel ſomno, vel oblivione, vel vetuſtate delentur . Eademque de ſideribus ; quæ reprehenſa jam in alio , in hoc omittantur .

Empedocles autem multa alia peccans , in deorum opinione turpiſſime labitur . Quatuor enim naturas , ex quibus omnia conſtare vult , divinas eſſe cenſet : quas & naſci , & extingui perſpicuum eſt , & ſenſu omni carere .

Nec vero Protagoras , qui ſeſe negat omnino de diis habere quod liqueat , ſint , non ſint , qualeſve ſint, quidquam videtur de natura deorum ſuſpicari .

Quid Democritus , qui tum imagines , earumque circuitus in deorum numero refert : tum illam naturam , quæ imagines fundat ac mittat : tum ſcientiam intelligentiamque [24] noſtram : nonne in maximo errore verſatur ? Cumque idem omnino , quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat , neget eſſe quidquam ſempiternum : nonne deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat ?

Quid aer , quo Diogenes Apolloniates utitur deo , quem ſenſum habere poteſt , aut quam formam dei ?

Jam de Platonis inconſtantia longum eſt dicere : qui in Timæo patrem hujus mundi nominari neget poſſe : in Legum autem libris, quid ſit omnino deus, inquiri oportere non cenſeat . Quod vero ſine corpore ullo deum vult eſſe , ut Græci dicunt ἀσώματον : id quale eſſe poſſit , intelligi non poteſt . Careat enim ſenſu neceſſe eſt , careat etiam prudentia , careat voluptate : quæ omnia una cum deorum notione comprehendimus . Idem & in Timæo dicit & in Legibus , & mundum deum

23 *Quippe qui bellum , qui diſcordiam*] Non indicant Ciceronis interpretes , unde habuerit , ejuſmodi fuiſſe Parmenidis dogmata ; quæ ipſa quidem neque a Diogene Laertio , neque ab aliis commemorantur , quibus ſervata debemus fragmenta philoſophorum veterum . Potuerat hæc Parmenides in *Theogoniam* conjeciſſe , quam Heſiodum ſecutus ſcripſerat . Plato in Conv. tom. III. edit. H. Steph. p. 195. C. τὰ δὲ παλαιὰ πράγματα περὶ θεὼς , ἃ Ἡσίοδος καὶ Παρμενίδης λέγουσιν . *Priſca deorum geſta , quæ Heſiodus Parmenideſque deſcribunt* . Quemadmodum ergo alter bellum , diſcordiam , & totidem deos fecerat , ita Parmenidem feciſſe ſuſpicor . *Buherius* .

24 *intelligentiamque noſtram*] Walkerus delet *noſtram* : & recte , ni mea me fallit opinio . *Idem* .

deum eſſe , & cælum , & aſtra , & terram , & animos , & eos , quos majorum inſtitutis accepimus : quæ & per ſe ſunt falſa perſpicue , & inter ſeſe vehementer repugnantia .

Atque etiam Xenophon paucioribus verbis eadem fere peccat . Facit enim in iis , quæ a Socrate dicta retulit , Socratem diſputantem , formam dei quæri non oportere : eundemque & ſolem & animam deum dicere : & modo unum , tum autem plures deos . Quæ ſunt iiſdem in erratis fere , quibus ea , quæ de Platone dicimus .

XIII. Atque etiam Antiſthenes in eo libro , qui Phyſicus inſcribitur , populares deos multos , naturalem unum eſſe dicens , tollit vim & naturam deorum .

Nec multo ſecus Speuſippus , Platonem avunculum ſubſequens , & vim quandam dicens , qua omnia regantur , eamque animalem , evellere ex animis conatur cognitionem deorum .

Ariſtoteles quoque in tertio de Philoſophia libro multa turbat, a magiſtro * Platone [25] non diſſentiens. Modo enim menti tribuit omnem divinitatem : modo mundum ipſum deum dicit eſſe : modo quendam alium præficit mundo , eique eas partes tribuit , ut replicatione quadam mundi motum regat , atque tueatur : tum cæli ardorem deum dicit eſſe , non intelligens cælum mundi eſſe partem, quem alio loco ipſe deſignarit deum . Quomodo autem cæli divinus ille ſenſus in celeritate tanta conſervari poteſt ? Ubi deinde illi tot dii , ſi numeramus etiam cælum deum ? Cum autem ſine corpore idem vult eſſe deum , omni illum ſenſu privat , etiam prudentia . Quo porro modo mundus moveri carens corpore ; aut quomodo ſemper ſe movens, eſſe quietus & beatus poteſt ?

Nec vero ejus condiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior : in cujus libris , qui ſunt de Natura deorum , nulla

* Vict. Man. Grut. *Platone uno diſſentiens*.

25 *A magiſtro Platone* uno *diſſentiens*] Primum non ab *uno* , ſed a multis diſſentiebat ; nam philoſophi de diis varie ſentiebant : deinde ab aliis potius quam a Platone , cujus eandem fere de diis fuiſſe ſententiam paulo ente oſtendit ; quam ejus diſcipuli , Ariſtoteles & Ponticus Heraclides , ſunt ſecuti . Itaque videndum , num ita legi poſſit ; *a magiſtro Platone* non *diſſentiens* . P. Manutius . Secutus ſum Manutii conjecturam , meo judicio , rectam & certam . *Lambinus* .

ſpecies divina deſcribitur. Deos enim octo eſſe dicit: quinque eos, qui in ſtellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus ſideribus, quæ infixa cælo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus: ſeptimum, ſolem adjungit: octavamque, Lunam: qui quo ſenſu beati eſſe poſſint, intelligi non poteſt.

Ex eadem Platonis ſchola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis referſit libros: & tamen modo [26] mundum, tum mentem divinam eſſe putat: errantibus etiam ſtellis divinitatem tribuit, ſenſuque deum privat, & ejus formam mutabilem eſſe vult: eodemque in libro rurſus terram & cælum refert in deos.

Nec vero Theophraſti inconſtantia ferenda eſt. Modo enim menti divinum tribuit principatum; modo cælo: tum autem ſignis ſideribuſque cæleſtibus.

Nec audiendus ejus auditor Strato, is qui phyſicus appellatur: qui omnem vim divinam in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gignendi, augendi, minuendi habeat; ſed careat omni ſenſu & figura.

XIV. Zeno autem (ut jam ad veſtros, Balbe, veniam) naturalem legem divinam eſſe cenſet, eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. Quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non poſſumus. Deum autem animantem certe volumus eſſe. Atque hic idem alio loco æthera, deum dicit: ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris rationem quandam, per omnium naturam rerum pertinentem, ut divinam [27] eſſe affectam putat. Idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, menſibus, annorumque mutationibus. Cum vero Heſiodi Theogoniam

26 *Et tamen modo mundum*] Quamvis plenus ſit fabularum, ac fere leviora tractet, *tamen* aliquando aſſurgit ad graviora, & *modo mundum* &c. *Leſcaloperius*. In illud *tamen* unanimis eſt criticorum conſpiratio; cumque alii aliud ſubſtituant, ſuſpicor Ciceronem ſcripſiſſe: *& amens modo mundum* ... Ab eodem Vellejo Cleanthes mox ſugillabitur *quaſi delirans*; & cap. 16. plerorumque ſententias philoſophorum traducet quaſi *delirantium ſomnia*. Ob illam procacitatem hoc ipſo libro cap. 34. redarguetur: *Tu ipſe paulo ante ſummos viros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas*. Buherius.

27 *Ut divinam, eſſe affectam putat*] *Vi divina eſſe affectam putat*, & apertius eſſet, &, ut puto, verius, nec inſigni tamen mutatione. P. *Manutius*.

goniam interpretatur, tollit omnino * inſitas præceptaſque cognitiones deorum. Neque enim Jovem, neque Junonem, neque Veſtam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, ſed rebus inanimis atque mutis per quandam ſignificationem hæc docet tributa nomina.

Cujus diſcipuli Ariſtonis non minus magno in errore ſententia eſt: qui neque formam dei intelligi poſſe cenſeat, neque in diis ſenſum eſſe dicat: dubitetque omnino, deus animans, necne ſit.

Cleanthes autem, qui Zenonem audivit una cum eo, quem proxime nominavi, tum ipſum mundum deum dicit eſſe: tum totius naturæ menti atque animo tribuit hoc nomen: tum ultimum, & altiſſimum, atque undique circumfuſum, & extremum omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certiſſimum deum judicat. Idemque quaſi delirans in iis libris, quos ſcripſit contra voluptatem, tum fingit formam quandam & ſpeciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit aſtris, tum nihil ratione cenſet eſſe divinius. Ita fit, ut deus ille, quem mente noſcimus, atque in animi [28] notione, tanquam in veſtigio, volumus reponere, nuſquam prorſus appareat.

XV. At Perſeus [29], ejuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa: ipſaſque res utiles, & ſalutares, deorum eſſe vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa eſſe deorum, ſed ipſa divina. Quo quid abſurdius, quam aut res ſordidas, atque deformes, deorum honore afficere, aut homines jam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu?

* Vict. Man. Grut. *uſitatas perceptaſque*

28 *In animi notione, tanquam in veſtigio, volumus reponere*] Volumus eam notionem, quam animis noſtris natura informavit, eſſe argumentum divinitatis longe certiſſimum: ut pedis veſtigium indicium eſt animalis. *Leſcaloperius*. Illud *tanquam in veſtigio*, nihil aliud eſt quam ſi diceret, animi notionem, ſeu anteceptam animi informationem, eſſe tanquam impreſſionem, qua deorum in nobis cognitio inſculpta eſt. Id enim ſignificat τὸ *veſtigium*, vel Cicerone teſte, apud quem in Tuſculanis I. 25. legas, *Memoriam eſſe ſignatarum rerum in mente veſtigia*, id eſt, notas. *Tanaq.* Faber, *lib. I. ep.* 34.

29 *Perſeus*] Scribendum *Perſaus*; nam Græcis eſt Περσαῖος, quod eruditi dudum obſervarunt. Vide modo Dionem Chryſoſt. Orat. 53. *Daviſius*.

Jam vero Chryſippus , qui Stoicorum ſomniorum vaferrimus habetur interpres , magnam turbam congregat ignotorum deorum , atque ita ignotorum , ut eos ne conjectura quidem informare poſſimus , cum mens noſtra quidvis videatur cogitatione poſſe depingere . Ait enim , vim divinam in ratione eſſe poſitam , & univerſæ naturæ animo atque mente : ipſumque mundum deum dicit eſſe , & ejus animi fuſionem univerſam : tum ejus ipſius principatum , qui in mente & ratione verſetur , communemque rerum naturam , univerſa [30] atque omnia continentem : tum fatalem [31] umbram , & neceſſitatem rerum futurarum : ignem [32] præterea , & eum [33] , quem antea dixi , æthera : tum ea [34] , quæ natura fluerent , atque manarent , ut & aquam , & terram , & aera ; ſolem, lunam, ſidera , univerſitatemque rerum , qua omnia continerentur ; atque

que

30 *Univerſa atque omnia*] Sic πᾶς & ὅλος a Græcis ſæpa conjunguntur . Plato Leg. τῷ παντὶ καὶ ὅλῳ , & *Cratyl.* ὅλῳ καὶ παντὶ διαφέρει . Multa e Tullio exempla congerit Wopkenſius , *Lect. Tull.* II. 4. ubi monet , in hanc ſermonis abundantiam ſæpius incidiſſe Ciceronem , quod natura abhorreret a breviloquentia atque ariditate Laconica : tum etiam aliquando , ut pluribus nominihus rem unam quam maxime ſignificaret . *Anonym.*

31. *Tum fatalem* vim] Vulg. *fatalem* umbram ; quæ voces nullum omnino ſenſum fundunt : inanis enim eſt obſervatio Xyſti Betuleii , qui *umbræ* vocem ab homine Epicureo duntaxat extenuandi gratia poſitam eſſe contendit . Lepidum tamen hoc commentum exſcripſit Pet. Leſcaloperius . Futilem ſcilicet interpretationem peperit corrupta lectio , quæ forſan & nobis fraudi fuiſſet , niſi præluxiſſet Mſſ. Elienſis . Is eam , quam recepimus , ſcripturam diſerte repræſentat . *Daviſius.*

32 *Ignem præterea , & eum , quem antea dixi , æthera*] Reſpicit haud dubie quod in proximo capite eſt , ubi illum Cleanthis deum appellat , *Ultimum , altiſſimum , atque undique circumfuſum , & extremum omnia cingentem atque complexum ardorem , qui æther nominatur* . Item hujus operis , lib. II. cap. 15. *In ardore cæleſti , qui æther , vel cælum nominatur* . Cap. 26. aer ab æthera diſcernitur ; & cap. 36. dicitur *immenſus æther , qui conſtat ex altiſſimis ignibus* . Vid. lib. II. cap. 33 , 40 , 45. Eſt ergo æther idem cum igna : quod tamen negare videtur Cicero his verbis , quæ initio hujus animadverſionis poſui . Neque regeri poteſt , aſſignari diſcrimen ignis puriſſimi ac cæleſtis a terreno & concreto , uti lib. II. cap. 15. Stoici quippe deum eſſe ajebant ignem , non quemlibet , ſed qui in quaternario elementorum numero cenſetur . Quod teſtantur Sextus Empiricus *adv. Mathem.* p. 367. Numenius ab Euſebio adductus , *Præpar. Evang.* lib. xv. c. 17. atque alii ; apparetque ex iis quæ ſubdit Cicero . At non poteſt ignis inter elementa numerari , niſi puriſſimus & cæleſtis . *Æther* , inquit Tullius II. 45 , *ſuum retinet ardorem tenuem , & nulla admiſtione concretum* . Ergo dempta conjunctione legendum eſt hoc de quo agitur loco : *ignem præterea eum , quem antea dixi æthera* . Buher.

33 *Et eum , quem dixi &c.*] *Et* , idem valet ac *id eſt* ; hanc enim partem adjunxit Cicero , ut explicaret , quemnam intelligi ignem vellet . *Anonymus* .

34 *Tum ea quæ natura fluerent , atque manarent*] Hujus operis lib. II. 19. de luna ſcribit Cicero : *Multaque ab ea manant & fluunt , quibus & animantes* &c. ubi *manant & fluunt* , non aliter intellexeris , quam ſi ſcripſiſſet *producuntur* . Hic pariter , *quæ natura fluerant atque manarent* , eodem ſenſu intelligi poſſe arbitror , ac ſi ſcripſiſſet : *quæ natura producerentur* . Idem .

Digitized by Google

que homines [35] etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti. Idemque diſputat, æthera eſſe eum, quem homines Jovem appellarent: quique aer [36] per maria manaret, eum eſſe Neptunum: terramque eam eſſe, quæ Ceres diceretur. Similique ratione perſequitur vocabula reliquorum deorum. Idemque etiam legis perpetuæ & æternæ vim, quæ quaſi dux vitæ & magiſtra officiorum ſit, Jovem dicit eſſe, eandemque fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum veritatem: quorum nihil tale eſt, ut in eo vis divina ineſſe videatur. Et hæc quidem in primo libro de Natura Deorum. In ſecundo autem vult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homerique fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de diis immortalibus dixerit: ut etiam veterrimi poetæ, qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint, Stoici fuiſſe videantur. Quem Diogenes Babylonius conſequens in eo libro, qui inſcribitur de Minerva, partum Jovis, ortumque virginis ad phyſiologiam traducens, disjungit a fabula.

XVI. Expoſui fere non philoſophorum judicia, ſed delirantium ſomnia. Nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quæ, poetarum vocibus fuſa, ipſa ſuavitate nocuerunt: qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos: feceruntque, ut eorum bella, pugnas, prælia, vulnera videremus; odia

præ-

35 *Atque homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti*] Tamen Plutarcho ſi credimus, *de Iſid. & Oſiride*, docebat e contrario Chryſippus eos heroas, deorum ordinibus adſcriptos, neque deos eſſe, neque homines; ſed genios, Δαίμονας τὸ θεῖον ἐκ διαυγὲς, οὐδ' ἄκρατον ἔχοντες. At enim Epicureum hominem, quod obſervandum, hic loquentem inducit Cicero, in omnem conflandæ Stoicis invidiæ occaſionem intentum. De Stoicis Chriſtianorum ſanius erat favorabiliuſque judicium, quod Athenagoras explicavit, *Legat. p. 7. edit.* 1656. Stoici, inquit, etiamſi nominibus, pro diverſitate materiæ per quam ſpiritum dei penetrare ajunt, aliis atque aliis utentes, multiplicare deum videntur: reipſa tamen unicum eſſe deum ſtatuunt: οἱ δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς, κἂν .... πληθύνωσι τὸ θεῖον τοῖς ὀνόμασι, τῷ γοῦν ἔργῳ ἕνα νομίζουσι τὸν θεὸν. Alia deſcripſit Juſtus Lipſius, Phyſiolog. Stoic. lib. I. Diſſert. 9. Quanquam argumentum nimis jejune, nec ſatis pro rei ubertate tractavit. Audiatur itaque præ aliis Cicero, qui poſthac lib. II. c. 28. Stoico Balbo hæc tribuit: *His fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cujuſque rei, per terras, Ceres; per maria, Neptunus; alii per alia &c.* Buherius.

36 *Quique aer per maria manaret, eum eſſe Neptunum*] His certe verbis nihil aliud expreſſum voluit, quam quod illis e lib. II. cap. 28. modo allatis: *deus pertinens per naturam*, &c. At aeris vocabulum ei non convenit deo Stoicorum, a quo vitam ducunt omnia. Eam vim uni tribuebant igni. Teſtis Cicero, cum aliis locis, tum lib. II. cap. 22. De Chryſippi ſententia differit Diogenes Laertius VII. 138. 139. Joannes Stobæus, *Ecloſ. Phyſ.* lib. I. cap. 13. Eum ignem appellabant *æthera*, uti jam demonſtratum. Lego igitur; *quique æther per maria manaret*. Idem.

præterea, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortaleſque ex immortali procreatos. Cum poetarum autem errore conjungere licet portenta Magorum, Ægyptiorumque in eodem genere dementiam: tum etiam vulgi opiniones, quæ in maxima inconſtantia, veritatis ignoratione, verſantur.

Ea qui conſideret quam inconſulte ac temere dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, habere debeat. Solus enim vidit, primum eſſe deos, quod in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura. Quæ eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt, anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec diſputari poteſt. Cujus rationis vim, atque utilitatem ex illo cæleſti Epicuri, *de regula, & judicio*, volumine accepimus.

XVII. Quod igitur fundamentum hujus quæſtionis eſt, id præclare jactum videtis. Cum enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta, maneatque ad unum omnium firma conſenſio: intelligi neceſſe eſt, eſſe deos, quoniam inſitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura conſentit, id verum eſſe neceſſe eſt. Eſſe igitur deos confitendum eſt. Quod quoniam fere conſtat inter omnes non philoſophos ſolum, ſed etiam indoctos: fateamur conſtare illud etiam, hanc nos habere ſive anticipationem, ut ante dixi, ſive prænotionem deorum. Sunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipſe πρόληψιν appellavit, quam antea nemo eo verbo nominarat.

Hanc igitur habemus, ut deos beatos & immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in mentibus, ut eos æternos & beatos haberemus. Quod ſi ita eſt, vere expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro, *Quod æternum beatumque ſit, id nec habere*

ipſum

Digitized by Google

ipſum negotii quidquam, nec exhibere alteri. Itaque neque iræ, neque gratia teneri, quod, quæ talia eſſent, imbecilla eſſent omnia.

Si nihil aliud quæreremus, niſi ut deos pie coleremus, & ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictum. Nam & præſtans deorum natura hominum pietate coleretur, cum & æterna eſſet, & beatiſſima: habet enim venerationem juſtam quidquid excellit. Et metus omnis a vi atque ira deorum pulſus eſſet: intelligitur enim, a beata immortalique natura & iram & gratiam ſegregari: quibus remotis, nullos a ſuperis impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem inquirit animus & formam, & vitam, & actionem mentis atque agitationem in deo.

XVIII. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. Nam a natura habemus omnes omnium gentium ſpeciem nullam aliam, niſi humanam, deorum. Quæ enim alia forma occurrit unquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed, ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. Nam cum præſtantiſſimam naturam, vel quia beata eſt, vel quia ſempiterna, convenire videatur eandem eſſe pulcherrimam; quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies humana poteſt eſſe pulchrior? Vos quidem, Lucili, ſoletis, (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamque divinam, quam ſint omnia in hominis figura non modo ad uſum, verum etiam ad venuſtatem apta, deſcribere. Quod ſi omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans eſt: ea figura profecto eſt, quæ pulcherrima ſit omnium. Quoniamque deos beatiſſimos eſſe conſtat, beatus autem eſſe ſine virtute nemo poteſt, nec virtus ſine ratione conſtare, nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie deos confitendum eſt.

Nec tamen ea ſpecies corpus eſt, ſed quaſi corpus: nec habet ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. Hæc quanquam & inventa ſunt acutius, & dicta ſubtilius ab Epicuro, quam ut

quivis

quivis ea poſſit agnoſcere : tamen fretus intelligentia veſtra diſſero brevius , quam cauſa deſiderat . Epicurus autem , qui res occultas & penitus abditas non modo viderit animo , ſed etiam ſic tractet , ut manu , docet eam eſſe vim & naturam deorum , ut primum non ſenſu , ſed mente cernatur [37] : nec ſoliditate quadam , nec ad numerum , ut ea , quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat , ſed imaginibus , ſimilitudine & tranſitione perceptis : cum infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus individuis exſiſtat [38] , & ad deos affluat , cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam infixamque noſtram intelligentiam capere , quæ ſit & beata natura & æterna .

XIX. Summa vero vis infinitatis magna ac diligenti contemplatione digniſſima eſt : in qua intelligi neceſſe eſt , eam eſſe naturam , ut omnia omnibus paribus paria reſpondeant . Hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus ; id eſt, Æquabilem tributionem . Ex hac igitur illud efficitur ; ſi mortalium tanta multitudo ſit , eſſe immortalium non minorem : & ſi , quæ interimant , innumerabilia ſint , etiam ea , quæ conſervent , infinita eſſe debere .

Et quærere a nobis , Balbe , ſoletis , quæ vita deorum ſit , quæque ab iis degatur ætas . Ea videlicet , qua nihil beatius, nihil omnibus bonis affluentius cogitari poteſt . Nihil enim agit : nullis occupationibus eſt implicatus : nulla opera molitur : ſua ſapientia & virtute gaudet : habet exploratum fore ſe ſemper tum in maximis , tum in æternis voluptatibus .

XX. Hunc deum rite beatum dixerimus ; veſtrum vero laborio-

37 *Cernatur*] *Natura* videlicet ac *vis deorum* . Corrigunt nonnulli , *cernantur* , quoniam , inquiunt , de diis agitur , non de natura ipſorum . At enim qui mente cernit naturam & vim deorum , cernit quoque eos mente : ut qui cernit mente naturam atque *eſſentiam* hominis , cernit mente hominem . Quid eſt enim homo , ſi mente conſideres , niſi natura hominis ? aut quid deus , niſi natura dei ? Nihil igitur mutandum . *Paſſerat.*

38 *Exſiſtat & ad deos affluat*] Legendum puta , *a deo affluat* , ſententia ita poſtulante ; de quo dubitandum eo minus eſt , quod c. 41 , *cum* , inquit , *ex ipſo imagines ſemper affluant* . Et Lucretius noſtram conjecturam lib. IV. plane confirmat . *P. Manutius* . Ita legit Auguſtinus , ep. 118 , cujus in hoc loco præcipua habenda ratio eſt . *Oliverus* . Emendavi , *Et* ad nos *affluat* , ex ſimili loco , qui eſt infra paucis poſt paginis . Ibi , *cumque ex ipſa imagines ſemper* ad nos *affluant* . Sic autem omnino legendum eſt , neque cuiquam dubitandi locus relictus eſt : nam Epicurus dicebat , nos & videre & cogitare per imagines , & accurſu imaginum ad nos , hoc eſt , ad oculos & ad mentem . *Lambinus* .

borioſiſſimum. Sive enim ipſe mundus deus eſt, quid poteſt eſſe minus quietum, quam nullo puncto temporis intermiſſo verſari circum axem cæli admirabili celeritate? Niſi quietum autem, nihil beatum eſt. Sive in ipſo mundo deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus aſtrorum, mutationes temporum, rerum viciſſitudines ordineſque conſervet, terras & maria contemplans, hominum commoda vitaſque tueatur: næ ille eſt implicatus moleſtis negotiis & operoſis. Nos autem beatam vitam in animi ſecuritate, & in omnium vacatione munerum ponimus. Docuit enim nos idem, qui cætera, natura effectum eſſe mundum: nihil opus fuiſſe fabrica; tamque eam rem eſſe facilem, quam vos effici negatis ſine divina poſſe ſolertia, ut innumerabiles natura mundos effectura ſit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere ſine aliqua mente poſſit, non videtis: ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non poteſtis, confugitis ad deum. Cujus operam profecto non deſideraretis, ſi immenſam & interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis: in quam ſe injiciens animus & intendens ita late longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi [39] videat, in qua poſſit inſiſtere. In hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quæ, interjecto inani, cohæreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ atque figuræ: quas vos effici poſſe ſine follibus & incudibus non putatis. Itaque impoſuiſtis in cervicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies & noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negotii deum?

Hinc vobis exſiſtit primum illa fatalis neceſſitas, quam εἱμαρμένην dicitis; ut, quidquid accidat, id ex æterna veri-

39 *Oram ultimi*] Per vocem *ultimum*, quæ ſæpius formam ſubſtantivi inducit, intelligamus earum regionum, quas peragraverit animus, extremam & ultimam. Per *oram* autem, illius ultimæ regionis terminum ſive finem, unde ulterius pergi nequeat. Paſſim hoc modo diſtinguuntur voces, quarum vis aliis in locis una eademque eſt: quemadmodum etiam illas *ora* & *ultimum* poſſe συνωνύμως adhiberi quis negaverit? *VvopKenſ.*

tate, cauſarumque continuatione fluxiſſe dicatis. Quanti autem hæc philoſophia æſtimanda eſt, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? Sequitur μαντικὴ veſtra, quæ Latine divinatio dicitur: qua tanta imbueremur ſuperſtitione, ſi vos audire vellemus, ut haruſpices, augures, arioli, vates, & conjectores nobis eſſent colendi.

His terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere: & pie ſancteque colimus naturam excellentem atque præſtantem. Sed elatus ſtudio, vereor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam, tamque præclaram, inchoatam relinquere. Quanquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quam audiendi.

XXI. Tum Cotta comiter, ut ſolebat, Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſane ex me quidem audire potuiſſes. Mihi enim non tam facile in mentem venire ſolet, quare verum ſit aliquid, quam quare falſum. Idque cum ſæpe, tum, cum te audirem paulo ante, contigit. Roges me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpondeam. Quære, putemne talem eſſe, qualis modo a te ſit expoſita, nihil dicam mihi videri minus. Sed antequam aggrediar ad ea, quæ a te diſputata ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam.

Sæpe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, videor audiſſe, cum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos e Græcia compararet. Sed, quod ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter benevolentiam id uberius dicere. Ego autem, etſi vereor laudare præſentem, judico tamen de re obſcura atque difficili a te dictum eſſe dilucide: neque ſententiis ſolum copioſe, ſed verbis etiam ornatius, quam ſolent veſtri. Zenonem, quem Philo noſter coryphæum appellare Epicureorum ſolebat; cum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone: credo, ut facilius judicarem quam illa bene refellerentur, cum a principe Epicureorum accepiſſem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique; ſed iſto modo, ut tu,

diſtin-

Digitized by Google

diſtincte, graviter, ornate. Sed quod in illo mihi uſu ſæpe venit, idem modo, cum te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem, tantum ingenium (bona venia me audies) in tam leves, ne dicam in tam ineptas, ſententias incidiſſe. Nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius. Ut enim modo dixi, omnibus fere in rebus, & maxime in phyſicis, quid non ſit citius, quam quid ſit, dixerim.

XXII. Roges me, quid aut quale ſit deus; auctore utar Simonide [40]: de quo cum quæſiviſſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulavit. Cum idem ex eo poſtridie quæreret, biduum petivit. Cum ſæpius duplicaret numerum dierum, admiranſque Hiero requireret, cur ita faceret: Quia, quanto, inquit, diutius conſidero; tanto mihi res videtur obſcurior. Sed Simonidem arbitror, (non enim poeta ſolum ſuavis, verum etiam cæteroqui doctus, ſapienſque traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque ſubtilia, dubitantem, quid eorum eſſet veriſſimum, deſperaſſe omnem veritatem.

Epicurus vero tuus (nam cum illo malo differere, quam tecum) quid dicit [41], quod non modo philoſophia dignum eſſet, ſed mediocri prudentia? Quæritur primum in ea quæſtione, quæ eſt de natura deorum, ſintne dii, necne ſint. Difficile eſt negare. Credo, ſi in concione quæratur; ſed in hujuſmodi ſermone & conſeſſu facillimum. Itaque ego ipſe pontifex, qui cæremonias religioneſque publicas ſanctiſſime tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi non opinione ſolum, ſed etiam ad veritatem plane velim. Multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli eſſe videantur. Sed vide, quam tecum agam liberaliter. Quæ communia ſunt vobis cum cæteris philoſophis, non attingam, ut hoc ipſum: placet enim omnibus fere, mihique ipſi in primis, deos eſſe. Itaque non pugno. Rationem tamen eam, quæ a te affertur, non ſatis firmam puto.

Xxx 2 XXII.

40 *Simonide, de quo cum quæſiviſſet hoc idem tyrannus Hiero*] Hieronem Simonidi σύγχρονον fuiſſe negat Biſciola Hor. Subceſ. Tom. 2. lib. 2. cap. 19. Sed omnino falſus eſt; ut docebunt interpretes ad Æliani V. H. xv. *Daviſ.*

41 *Quid dicit, quod non modo philoſophia dignum eſſet*] Reſcribendum, *dixit*, pro *dicit*: aut *ſit*, pro *eſſet*. Lambinus.

XXIII. Quod enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id ſatis magnum eſſe argumentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur. Quod cum leve per ſe, tum etiam falſum eſt. Primum enim unde notæ tibi ſunt opiniones nationum? Equidem arbitror multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas, ut apud eas nulla ſuſpicio deorum ſit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus eſt, poſteaque Theodorus, nonne aperte deorum naturam ſuſtulerunt? Nam Abderites quidem Protagoras, cujus a te modo mentio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri ſic poſuiſſet, *De diis neque ut ſint, neque ut non ſint, habeo dicere*, Athenienſium juſſu urbe atque agro eſt exterminatus, librique ejus in concione combuſti. Ex quo equidem exiſtimo, tardiores ad hanc ſententiam profitendam multos eſſe factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuiſſet. Quid de ſacrilegis, quid de impiis, perjuriſque dicemus?

Tubulus [42] *ſi Lucius unquam,*
Si Lupus [43], *aut Carbo* [44], *aut Neptuni filius* [45],

ut ait Lucilius, putaſſet eſſe deos, tam perjurus, aut tam impurus fuiſſet? Non eſt igitur tam explorata iſta ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quam videtur. Sed quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiam philoſophorum, omittam hoc tempore: ad veſtra propria venire malo.

Concedo eſſe deos: doce me igitur, unde ſint, ubi ſint, quales ſint corpore, animo, vita. Hæc enim ſcire deſidero. Abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. Hinc, quodcumque in ſolum venit, ut dicitur, effingis atque efficis. Quæ primum nullæ ſunt. Nihil eſt enim, quod vacet corpore: cor-

42 *Tubulus ſi Lucius*] Lucius Tubulus alias Romanus prætor, unus ex omni memoria ſceleratiſſimus, & audaciſſimus a Cicerone alicubi dicitur. Inſignem avaritiæ, corruptique & venalis judicii notam inuſtam habet lib. 2. de Finib. cap. 16. *Leſcoloperius*.

43 *Lupus*] Vectius Albutius Lupus, ob morum ſævitiam, lupos inter potius quam inter homines adſcribendus, Lucilii famoſis coopertus verſibus legitur in Satyris Horatii, lib. 2. Sat. 1. *Idem*.

44 *Carbo*] Hic, ni fallor, Cajus Carbò fuit, quem Tullius Tib. Graccho ſocium addit in Bruto, c. 27. *Idem*.

45 *Neptuni filius*] Id eſt, alius quiſpiam ſceleſtus, & inſignis impietatis. *Poetæ*, inquit A. Gellius, xv. 21. *ferociſſimos, & immanes, & alienos ab omni humanitate, Neptuni filios dixerunt*. Idem.

corporibus autem omnis obſidetur locus: ita nullum inane, nihil eſſe individuum poteſt.

XXIV. Hæc ego nunc phyſicorum oracula fundo. Vera, an falſa, neſcio: ſed veri tamen ſimiliora quam [46] veſtra. Iſta enim flagitia Democriti, ſive etiam ante Leucippi, eſſe corpuſcula quædam lævia, alia aſpera, rotunda alia, partim autem angulata, curvata quædam & quaſi adunca: ex his effectum eſſe cælum atque terram, nulla cogente natura, ſed concurſu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Vellei, uſque ad hanc ætatem perduxiſti, priuſque te quis de omni vitæ ſtatu, quam de iſta auctoritate dejecerit. Ante enim judicaſti, Epicureum te eſſe oportere, quam iſta cognoviſti. Ita neceſſe fuit aut hæc flagitia concipere animo, aut ſuſceptæ [47] philoſophiæ nomen amittere.

Quid enim mereas, ut Epicureus eſſe deſinas? Nihil equidem, inquis, ut rationem vitæ beatæ, veritatemque deſeram. Iſta igitur eſt veritas? Nam de vita beata nihil repugno, quam tu ne in deo quidem eſſe cenſes, niſi plane otio langueat. Sed ubi eſt veritas? In mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis naſcentibus, aliis cadentibus: an in individuis corpuſculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulo ante uti cœperam, plura complector. Concedam igitur, ex individuis con-

46 *Quam veſtra: iſta enim flagitia* &c.] Varie de hoc loco corrupto docti conjecerunt. Ego ſic tandem legendum puto, *quam veſtra iſta:* (veſtra *enim flagitia Democriti, ſive etiam ante Leucippi*) *eſſe* &c. Senſus tum demum erit; Ea flagitia appello veſtra, quia Democriti flagitia ſunt veſtra, cum hæc a Democrito ſive Leucippo Epicurus *veſter* mutuatus ſit. Cum repetitur idem verbum, non infrequenter accidit, ut in Mſſ. alterum omittatur errore exſcribentium. *Pearcius*. Locum eſſe corruptum non video. Nam ut facile intelligatur, ſatis erit meminiſſe, quod ſæpe inter legendum occurrit, particulam *enim*, inter alios quos habet uſus, a bonis auctoribus latinitatis adhiberi quoque, ubi additur quippiam, quo prius dicta clarius explicentur, vel affirmentur. Hic itaque *enim* perinde valet ac *inquam*, *enimvero*; ſenſuſque eſt: Veſtra enim cum dico, ea intelligo, quæ a vobis Epicureis adoptantur, pudenda commenta Democriti, ſive Leucippi. *Anonymus*.

47 *Aut ſuſceptæ philoſophiæ nomen amittere*] Verba hæc non ſunt tam clara, quam initio videri poſſint. Cicero alludit ad militiæ Romanæ morem, ubi dicebantur ii *nomen dare*, qui in numerum militum recipiebantur; & e contrario *nomen* aut *ſacramentum amittere*, eſt relinquere militiam, aut exauctorari. Ita apud Ciceronem lib. 1. de Offic. cap. 11. Cato prohibet filium, qui a duce erat exauctoratus, in hoſtem pugnare, niſi denuo ſacramentum dixiſſet, *quia, priore amiſſo, jure cum hoſtibus pugnare non poterat*. Buberius.

XXVI. Mirabile videtur, quod non rideat [49] haruſpex, cum haruſpicem viderit. Hoc mirabilius, quod vos inter vos riſum tenere poſſitis. *Non eſt corpus, ſed quaſi corpus*. Hoc intelligerem, quale eſſet, ſi id in ceris [50] fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum. Ne tu quidem, Vellei: ſed non vis fateri. Iſta enim a vobis quaſi dictata redduntur: quæ Epicurus oſcitans hallucinatus eſt, cum quidem gloriaretur, ut videmus in ſcriptis, ſe magiſtrum habuiſſe nullum. Quod & non prædicanti tamen facile quidem crederem: ſicut mali ædificii domino glorianti, ſe architectum non habuiſſe. Nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum, dii immortales! & ſunt qui putent audiviſſe: ipſe non vult. Credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait a ſe Sami auditum. Ibi enim adoleſcens habitabat cum patre & fratribus, quod in eam pater ejus Neocles agripeta venerat: ſed, cum agellus eum non ſatis aleret, ut opinor, ludimagiſter fuit. Sed hunc [51] Platonicum mirifice contemnit Epicurus: ita metuit, ne quid unquam didiciſſe videatur. In Nauſiphane Democriteo tenetur: quem cum a ſe non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis. Atqui ſi hæc Democritea non audiſſet, quid audierat? Quid eſt in phyſicis Epicuri non a Democrito? Nam etſi quædam commutavit, ut, quod paulo ante de inclinatione atomorum dixi; tamen pleraque dicit eadem; atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, eorum ortus, interitus, omnia fere, quibus naturæ ratio continetur.

Nunc iſtud quaſi corpus & quaſi ſanguinem, quid intelligis? Ego enim ſcire te iſta melius, quam me, non fateor ſolum, ſed etiam facile patior. Cum quidem ſemel dicta ſunt, quid eſt, quod Vellejus intelligere poſſit, Cotta non poſſit?

49 *Non videat haruſpex, cum haruſpicem viderit*] Hoc Catonis Cenſorii fuit dictum, ut liquet ex lib. 2. de Divin. cap. 24. *Daviſius*.

50 *In cereis fingeretur, aut fictilibus figuris*] Sic editiones Aldinæ, quod ampliſſimo Buherio, mihique placet. Vulgo *in ceris fingeretur*. Idem.

51 *Sed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus*] *Sed hunc & Platonem* habent libri manu ſcripti. *Urſinus*.

poſſit? Itaque corpus quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo: quaſi corpus, & quaſi ſanguis, quid ſit, nullo prorſus modo intelligo. Neque tu me celas, ut Pythagoras ſolebat alienos: nec conſulto dicis occulte, tanquam Heraclitus: ſed (quod inter nos licet) ne tu quidem intelligis.

XXVII. Illud video pugnare te, ſpecies ut quædam ſit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil ſolidi, nihil expreſſi, nihil eminentis, ſitque pura, levis, perlucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus & candore mixtus rubor ſanguis eſt, ſed quædam ſanguinis ſimilitudo: ſic in Epicureo deo non res, ſed ſimilitudines rerum eſſe. Fac, id, quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe perſuaſum: cedo mihi iſtorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas.

Non deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas eſſe formas deorum: primum, quod ita ſit informatum anticipatumque mentibus noſtris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana, deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, forma quoque eſſe pulcherrima debeat: nec eſſe humana ullam pulchriorem. Tertiam rationem affertis, quod nulla in alia figura domicilium mentis eſſe poſſit.

Primum igitur quidque conſideremus quale ſit. Arripere enim mihi videmini quaſi veſtro jure rem nullo modo probabilem. Quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non videret ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quodam ſapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum a vitæ pravitate converterent: aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ venerantes, deos ipſos ſe adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifices. Erat enim non facile, agentes aliquid & molientes deos in aliarum formarum imitatione ſervare. Acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quod homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc, phyſice, non vides, quam blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura? An putas ullam eſſe terra marique belluam, quæ non ſui generis bellua maxime delectetur,

ctetur ? quod ni ita eſſet, cur non geſtiret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ ? An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram ſuæ ? quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini natura præſcripſit, ut nihil pulchrius quam hominem putaret, eam eſſe cauſam, cur deos hominum ſimiles putaremus ? Quid cenſes, ſi ratio eſſet in belluis ? non ſuo quaſque generi plurimum tributuras fuiſſe ?

XXVIII. At mehercule ego (dicam enim ut ſentio) quamvis amem ipſe me, tamen non audeo dicere, pulchriorem eſſe me quam ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie figuraque quæritur. Quod ſi fingere nobis & jungere formas velimus : qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens [52] belluis, adjunctis humano corpori, nolis eſſe ? Difficili in loco verſor. Eſt enim vis tanta naturæ, ut homo nemo velit niſi hominis ſimilis eſſe. Et quidem formica formicæ. Sed tamen cujus hominis ? quotus enim quiſque formoſus eſt ? Athenis cum eſſem, e gregibus epheborum vix ſinguli reperiebantur. Video, quid arriſeris. Sed tamen ita ſe res habet. Deinde nobis, qui concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiam vitia ſæpe jucunda ſunt. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum. At eſt corporis macula, nævus. Illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ & familiaris noſtri pater, dilexit municipem tuum Roſcium : in quem etiam illud eſt ejus :

Conſtiteram, exorientem auroram forte ſalutans,
Cum ſubito a læva Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat, cæleſtes, dicere veſtra,
Mortalis viſus pulchrior eſſe deo.

Huic [53], deo pulchrior : at erat, ſicut hodie eſt, perverſiſſimis oculis. Quid refert, ſi hoc ipſum ſalſum illi & venuſtum videbatur ?

52 *Invehens*] Idem valet ac *invectus*. Noſter in Bruto cap. 97. *Adoleſcentia per medias laudes quaſi quadrigis* vehens. *Daviſius*.

53 *Huic, deo pulchrior*] Concinnior erit ſententia, ſi legatur : *Hui, pulchrior deo ? P. Manutius*. Gul. etiam Canterus hunc locum mendi ſuſpectum habuit : is enim Nov. Lect. lib. IV. cap. 14. malebat, *hic deo pulchrior ?* Sed Gruterus vulgetam lectionem recte defendit ; eaque nihil eſt convenientius. *Huic*, nempe Catulo, Roſcius videbatur *deo pulchrior*. Daviſius.

XXIX. Redeo ad deos. Ecquos ſi non tam ſtrabones, at pætulos eſſe arbitramur? ecquos nævum habere? ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones, quæ ſunt in nobis? An omnia emendata in illis? Detur id vobis. Num etiam eſt una omnium facies? Nam ſi plures: aliam eſſe alia pulchriorem neceſſe eſt. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si una omnium facies eſt, florere [54] in cælo Academiam neceſſe eſt. Si enim nihil inter deum & deum differt, nulla eſt apud deos cognitio, nulla perceptio.

Quid, ſi etiam, Vellei, falſum illud omnino eſt, nullam aliam nobis de deo cogitantibus ſpeciem, niſi hominis, occurrere? tamenne iſta jam abſurda defendes? Nobis fortaſſe [a] ſic occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, ea facie novimus, qua pictores, fictoreſque voluerunt: neque ſolum facie, ſed etiam ornatu, ætate, veſtitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec fere cuncta barbaria. Firmiores enim videas apud eos omnes opiniones eſſe de beſtiis quibuſdam, quam apud nos de ſanctiſſimis templis & ſimulacris deorum. Etenim fana multa expoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata videmus a noſtris: at vero ne fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Ægyptio. Quid igitur cenſes? Apim illum, ſanctum Ægyptiorum bovem, nonne deum videri Ægyptiis? Tam hercle, quam tibi [55] illam noſtram Soſpitam, quam tu nunquam ne in ſomnis quidem vides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. At non eſt talis Argiva, nec Romana Juno. Ergo alia ſpecies [56] Junonis Argivis, alia [b] Lanuvinis.

Et

54 *Florere in cælo Academiam neceſſe eſt*] Non erit, quo deus a deo poſſit diſtingui. Nota eſt Academicorum ἀκαταληψία. *Idem.*

a Vict. *ſi occurrit, ut dicis apparuiſſe*

55 *Quam tibi illam noſtram Soſpitam*] Si quid hoc loco mutandum eſt, *veſtram* ſcribe, pro *noſtram*, cum templum iſtud Junonis Soſpitæ fuerit Lanuvii patria Velleji. Dubitandum enim non eſt, quin Cotta, ridens credulitatem iſtius Epicurei, per ironiam adjecerit illud *veſtram*, idque meliori jure quam quo paulo ante, loquens de Roſcio comœdo, dixerat, *municipem tuum Roſcium*. Idque tanto magis ſit veriſimile, quod paulo poſt Junonem iſtam diſtinguit ab altera illa, quæ erat Romæ, & addit: *Ergo alia ſpecies Junonis Lanuvinis, alia nobis*. Ita enim eſt legendum, ut Daviſius poſt Urſinum nos docuit. *Buhérius.*

56 *Ergo alia ſpecies Junonis Argivis, alia Lanivinis, alia nobis*] Ita legendus hic locus ex auctoritate vetuſtiſſimi libri, cum in vul-

Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis.

XXX. Non pudet igitur phyſicum, id eſt ſpeculatorem venatoremque naturæ, ab animis conſuetudine imbutis, petere teſtimonium veritatis? Iſto enim modo dicere licebit, Jovem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, cæſios oculos Minervæ, cæruleos eſſe Neptuni. Et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo ſtante atque veſtito leviter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano ſic accepimus.

Age [57] & his vocabulis deos eſſe facimus, quibus a nobis nominantur. At primum quot hominum linguæ, tot nomina deorum. Non enim ut tu Vellejus, quocumque veneris, ſic idem in Itália Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania. Deinde nominum non magnus numerus, ne in pontificiis quidem noſtris: deorum autem innumerabilis. An ſine nominibus ſunt? Iſtud quidem ita vobis dicere neceſſe eſt: quid enim attinet, cum una facies ſit, plura eſſe nomina?

Quam bellum erat, Vellei, confiteri potius neſcire, quod neſcires, quam iſta effutientem nauſeare, atque [58] ipſum ſibi diſplicere? An tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? profecto non putas. Quid ergo? ſolem dicam, aut lunam, aut cælum, deum? ergo etiam *beatum*. Quibus fruentem volupta-

tibus?

vulgatis deſint duo poſtrema verba, *alia nobis*, & pro Lanivinis ſcriptum ſit Latinis. Colebatur autem Lanivii Juno Soſpita cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis; cujuſmodi in denariis L. Roſcii Fabati, & L. Thorii Balbi, qui Lanivini fuerunt, ſignata reperitur. *Urſinus*.

b Man. Lamb. *Latinis*

57 *Age & his vocabulis deos eſſe facimus, quibus a nobis nominantur*] Valkerus extrudit illud *facimus*; offert e veteri codice, *faciamus*; atque ex conjectura, *faciemus*. Illum fortaſſe, dum emendationes venatur, fugit ſententia. Vellejum Cotta pergit refellere, argumentando a conſequentibus abſurdis, quæ ratio fuit Academicorum maxime propria. *Si*, inquit, *ab animis conſuetudine imbutis teſtimonium veritatis* petimus, quod tu facis: *dicere licebit Jovem ſemper barbatum* ... in Vulcano *claudum habebimus deum* .... inſuper negare non poſſumus, vocabula, quibus deos nominamus, propria illorum eſſe nomina. *Anonymus*.

58 *Atque ipſum ſibi diſplicere*] Obſerva formas diverſas, *confiteri neſcire quod neſcires*, & *ipſum ſibi diſplicere*: quæ permutatio perſonæ ſecundæ ac tertiæ offendiculo doctiſſimis fuit commentatoribus, ut, renitentibus libris omnibus ſcriptis ac editis, *ipſum tibi diſplicere* legendum eſſe conjicerent. Ego vero & quæ in ſecunda, & quæ in tertia perſona efferuntur, imperſonaliter credo intelligenda, ut ſi dixiſſet Tullius: *Quam bellum erat confiteri potius quemquam ignorantiam ſuam, quam iſta* &c. Quem tam ſecundæ, quam tertiæ perſonæ uſum ſatis eſſe vulgarem, probare non opus eſt, ſufficit monere. *VVopKenſ*.

tibus? & *ſapientem*. Qui poteſt eſſe in ejuſmodi trunco ſapientia? Hæc veſtra ſunt. Si igitur nec humano viſu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt; quid dubitas negare deos eſſe? Non audes. Sapienter id quidem. Etſi hoc loco non populum metuis, ſed ipſos deos. Novi ego Epicureos omnia ſigilla [59] numerantes: quanquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offenſionem Athenienſium caderet, verbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. Itaque in illis ſelectis ejus brevibuſque ſententiis, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima ſententia eſt: *Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium*.

XXXI. In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcitia plane loquendi fecerit, feciſſe conſulto. De homine minime vafro male exiſtimant. Dubium eſt enim, utrum dicat aliquid iſte beatum & immortale, an, ſi quod ſit, id eſſe immortale. Non animadvertunt, hic eum ambigue locutum eſſe: ſed multis aliis locis, & illum, & Metrodorum tam aperte, quam paulo ante te. Ille vero deos eſſe putat: nec quemquam vidi, qui magis ea, quæ timenda eſſe negaret, timeret; mortem dico, & deos. Quibus mediocres homines non ita valde moventur; his ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas. Tot millia latrocinantur, morte propoſita. Alii omnia, quæ poſſunt, fana compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis.

Sed, quoniam non audes (jam enim cum ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos: quid eſt, quod te impediat aut ſolem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorum natura ponere? Numquam vidi, inquis, animam rationis conſiliique participem in ulla alia, niſi humana figura. Quid? ſolis num quidnam, aut lunæ, aut quinque errantium ſiderum ſimile vidiſti? Sol, duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. Hujus hanc luſtrationem ejuſdem incenſa radiis menſtruo ſpatio luna complet. Quinque autem ſtellæ, eundem orbem tenen-

59 *Omnia ſigilla numerantes*] Ne cui ſcilicet ſuus ab ipſis deeſſet honos debitus; ut cuilibet proprium honorem impenderent. *Anonymus*.

nentes, aliæ propius a terris, aliæ remotius, ab iiſdem principiis, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. Num quid tale, Epicure, vidiſti? Ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellæ: quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attigimus, aut vidimus. Quid? deum ipſum numne vidiſti? Cur igitur credis eſſe? Tollamus ergo omnia, quæ aut hiſtoria nobis, aut ratio nova affert. Ita ſit, ut mediterranei mare eſſe non credant. Quæ ſunt tantæ animi anguſtiæ, ut, ſi Seriphi natus eſſes, nec unquam egreſſus ex inſula, in qua lepuſculos vulpeculaſque ſæpe vidiſſes, non crederes leones & pantheras eſſe, cum tibi, quales eſſent, diceretur: ſi vero de elephanto quis diceret, etiam rideri te putares?

XXXII. Et tu quidem, Vellei, non veſtro more, ſed dialecticorum, (quæ funditus gens veſtra non novit) argumenti ſententiam concluſiſti. Beatos eſſe deos ſumpſiſti. Concedimus. Beatum autem ſine virtute neminem eſſe poſſe. Id quoque damus, & libenter quidem. Virtutem autem ſine ratione conſtare non poſſe. Conveniat id quoque neceſſe eſt. Adjungis, Nec rationem eſſe, niſi in hominis figura. Quem tibi hoc daturum putas? Si enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc pervenire? Sumpſiſſes [60] tuo jure. Quid autem eſt iſtuc gradatim? Nam a beatis ad virtutem, a virtute ad rationem video te veniſſe gradibus. A ratione ad humanam figuram quo modo accedis? Præcipitare iſtuc quidem eſt, non deſcendere.

Nec vero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere, quam homines deorum. Quæres, quid interſit. Si enim hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic video. Sed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram veniſſe ad deos. Dii enim ſemper fuerunt, & nati nunquam ſunt, ſi quidem æterni ſunt futuri: at homines nati. Ante igitur [61] humana forma, quam homines, ea, qua erant forma dii immortales.

Non

60 *Sumpſiſſes*] Vulgati omnes: *Quid opus erat te gradatim iſtuc pervenire? Quid autem eſt iſtuc gradatim? Sumpſiſſes tuo jure*. Quæ nos eadem verba eo diſpoſuimus ordine, quem docet Jac. Facciolatus in ſua de *Sorite* Acroaſi. *Olivetus*.

61 *Ante igitur*] Antequam eſſent homines, erant dii. *Ante igitur erat humana forma, quam eſſent homines: ea nempe forma, quæ erant dii*. Idem.

Non ergo illorum humana forma, ſed noſtra divina dicenda eſt. Verum hoc quidem, ut voletis. Illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna, (nihil enim in rerum natura ratione factum eſſe vultis) ſed tamen quis iſte tantus caſus? unde tam felix concurſus atomorum, ut repente homines deorum forma naſcerentur? Semina deorum decidiſſe de cælo in terras putamus, & ſic homines patrum ſimiles exſtitiſſe? Vellem diceretis: deorum cognationem agnoſcerem non invitus. Nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. Et nunc argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refellatur? Utinam tam facile vera invenire poſſem, quam falſa convincere.

XXXIII. Etenim enumeraſti memoriter & copioſe (ut mihi quidem admirari liberet, in homine eſſe Romano tantam ſcientiam) uſque a Thale Mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias. Omneſne tibi illi delirare viſi ſunt, qui ſine manibus & pedibus conſtare deum poſſe decreverunt? Ne hoc quidem vos movet, conſiderantes, quæ ſit utilitas, quæque opportunitas in homine membrorum, ut judicetis, membris humanis deos non egere? Quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil comprehendendum? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil ſine cauſa, nihil ſupervacaneum eſt? Itaque nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. Habebit igitur linguam deus, & non loquetur: dentes, palatum, fauces, nullum ad uſum: quæque procreationis cauſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec externa magis, quam interiora, cor, pulmones, jecur, cætera; quæ, detracta utilitate, quid habent venuſtatis? quandoquidem hæc eſſe in deo propter pulchritudinem vultis.

Iſtiſne fidentes ſomniis non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, ſed meretricula etiam Leontium contra Theophraſtum ſcribere auſa ſit? ſcito illa quidem ſermone, & Attico: ſed [62] tamen. Tantum Epicuri hortus habuit licen-

62 *Sed tamen*] Video levi mutatione hunc locum eſſe ſanabilem; ſi legas: *Scito illa quidem ſermone, & Attico; ſed tamen,* (*tantum Epicuri hortus habuit licentiæ*) *ut ſoletis ſere.*

centiæ! Et ſoletis queri. Zeno quidem etiam litigabat. Quid dicam Albutium? Nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius: ſed ſtomachabatur ſenex, ſi quid aſperius dixeram. Cum Epicurus contumelioſiſſime Ariſtotelem vexaverit: Phædoni Socratico turpiſſime maledixerit: Metrodori, ſodalis ſui, fratrem, Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis voluminibus conciderit: in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus: Nauſiphanem, magiſtrum ſuum, a quo nihil [63] didicerat, tam male acceperit.

XXXIV. Zeno quidem non eos ſolum, qui tum erant, Apollodorum [64], Syllum, cæteros figebat maledictis; ſed Socra-

ſere. Zeno quidem, &c. Illud *ſere* idem ſignificat ac *ſemper ſere*: ut, de Inveot. I. 29. *Probabile eſt id, quod ſere ſieri ſolet*. Indignatur .Cotta, quod mulier, & meretricula contra virum philoſophum, contra Theophraſtum ſcribere auſa ſit; atque ita ſcribere, ut nullis abſtinuerit probris verborum atque contumeliis, quibus ſummos homines onerare Epicurus, atque ejus gregales ſolebaot. Jam vero quam atrociter debacchata ſit io Theophraſtum mulierculæ impudentia, æſtimari inde poteſt, quod origo illa proverbii fuerit, *ſuſpendio arborem eligendi*: ſuſpendio jam quærere mortem oportere homines, vitæque renuntiare, cum taotum licentiæ ſumant mulierculæ, ut in doctiſſimos impune ſcribant. *Buhevius*. Nihil muto in verbis, & rem intelligere videor. Modus eſt loquendi, quales adhiberi ſolent io ſermone familiari; velut cum objurgando dicimus: *Sed tamen hæc tu commiſiſti, & quereris*. Illud autem, *ſoletis queri*, omnino cum Epicureorum indole conveoit, quales hic deſcribuntur. Nam quo quiſque eſt ad faciendam injuriam fortior, eo plerumque mollior ad ferendam. Quid mirum, ſi queritari ſolebant Epicurei? Jam in hoc Ciceroois loco duo quædam video, quæ fraudi fuerint hominibus ingenioſis. Ac primo quidem opinati ſunt, particulas *quidem* & *ſed* ſic eſſe poſitas, ut altera concedat, altera inferat aliquid oppoſitum conceſſo. Quemadmodum in hac phraſi: *Rumores foris quidem conſtantes, ſed adhuc ſine auctore*. Deinde, exiſtimarunt in unum conjici Vellejum, quæ de uoiverſo Epicuri grege dicuntur. De poſteriore hac parte nihil eſt quod dicam; nam vident omnes: de illa priore, hæc animadverto. *Quidem*, ut multis aliis locis, ita io iſto perinde valet ac *omnino*. *Sed* non ſemper oppoſitionem ſignificat cum proximiore ſeoteotia; & eſt aliquando, ut monuit Obertus Giſanius, mere inceptivum, habetque uſum inchoandæ ſententiæ. Paulus Manutius corrigebat: *Sed cum tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ, etiam ſoletis queri*. Hæc quidem paraphraſis eſt verborum Ciceronis, quæ, ſi intelligas uti explico, eumdem prorſus ſeoſum redduot. Dicam enim: Cum tibi taotum dederim, etiam quereris: vel: Tibi tantum dedi, & quereris: quid ad ſententiam intereſt? In poſteriore ſane phraſi plus eſt ſimplicitatis, & ejus oegligentiæ, quæ familiarem ſermonem non dedecorat. *Anonymus*.

63 *A quo nihil didicerat*] Epicurus, teſte Sexto Empirico *adverſ. Math.* I. 1. Nauſiphaoem audierat, hominem eruditum; quem tamen credi nolebat magiſtrum ſibi, aut omnino ullum fuiſſe: idem a philoſophis omoibus, præterquam ſui gregis, traducebatur ut illiteratus, & rudis bonarum artium. Qui cogitabit hæc duo, ſaliva imbutus Socraticæ urbanitatis, iotelliget forſan, mutari hunc locum oiſi in pejus non poſſe. *Anonymus*. Hanc ad me tranſmiſſam aoimadverſionem cum lectoribus eo libentius communico, quod ipſos invidia liberat dijudicandæ litis inter duos præſtantes criticos: alterum reponeotem *non nihil*; alterum, *nihil non*. Olivetus.

64 *Apollodorum, Syllum, &c.*] Vox iſta *Syllum* eſt admodum ſuſpecta Victorio, qui neminem philoſophum iſto nomine noverat. Jonſius Hiſt. Philoſoph. II. cap. 15. Reineſ. Var. Lect. III. 2. & poſt eos Daviſius oſtende-

cratem ipſum, parentem philoſophiæ, Latino verbo utens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat: Chryſippum nunquam niſi Cheſippum [65] vocabat. Tu ipſe paulo ante, cum tanquam ſenatum philoſophorum recitares, ſummos viros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas. Quorum ſi nemo verum vidit de natura deorum, verendum eſt, ne nulla ſit omnino. Nam iſta, quæ vos dicitis, ſunt tota commentitia, vix digna lucubratione anicularum. Non enim ſentitis, quam multa vobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraveritis, ut concedamus eandem eſſe hominum & deorum figuram. Omnis cultus & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingreſſus, curſus, accubitio, inclinatio, ſeſſio, comprehenſio; ad extremum etiam ſermo & oratio. Nam quod & mares deos & fœminas eſſe dicitis, quid ſequatur videtis.

Equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones veſter ille princeps venerit. Sed clamare non deſinitis, retinendum hoc eſſe, deus ut beatus immortaliſque ſit. Quid autem obſtat, quo minus ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta ſive *beatitas*, ſive *beatitudo* dicenda eſt, (utrumque omnino durum, ſed uſu mollienda nobis verba ſunt) verum ea, quæcumque eſt, cur aut in ſolem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membriſque corporis vacuam, cadere non poteſt?

Nihil

derunt, nomen iſtud apud Græcos ignotum non fuiſſe, cum reperiatur philoſophus quidam Pythagoræ ſectator eo nomine apud Jamblichum in Vita Pythagoræ cap. 28. Verum Syllus iſte jam obierat tempore Zenonis Epicurei Ciceronis æqualis, qui initio Timæi adfirmat, Pythagoricam ſectam jam deſiiſſe a longo tempore. De illo igitur non eſt ſermo, & iſto nomine alius non reperitur. Th. Aldobrandinus exiſtimat ideo in notis ad Diogen. Laertium VII. 39. hic agi de iſto Apollodoro, qui per Diogenem ὁ Ἔφιλλος vocatur, quam vocem mutatum it in ὁ Σύλλος, ita ut apud Ciceronem, illius quidem ſententia, ſit legendum ſine diſtinctiona intermedia, *Apollodorum Syllum*. Verum Σύλλος, cum nomen loci non ſit, atque adeo ne vox quidem Græca, non magis quam Ἔφιλλος, palam eſt, neutram earum vocum huic loco convenire. Forte corrigendum eſt ὁ Σιλλός. Heſychius Σιλλὸς, ἀκροθώρακτος; atque ita in Cicerone quoque eſſet legendum *Apollodorum Syllum*. Quando vixerit certum non eſt, ſed Stoicus erat, quantum e Diogene Laertio conjicere licet; & nota eſt Epicureorum vehementia contra iſtam ſectam. Omittendum non eſt, Lambinum reperiſſe *Sylleum* in quodam Mſſ. unde cui videri poſſit legendum *Apollodorum Cittieum*. Idem error maculavit Plin. Hiſt. Nat. lib. XX. cap. 4. ubi Apollodorus iſte in omnibus Mſſ. & vetuſtis editionibus per errorem dictus erat *Scilleus*, pro *Cittieus*. Erat medicus celeberrimus, qui forſan acriter contra Zenonem diſputavit. *Buherius*.

65 *Cheſippum vocabat*] A verbo χέζειν, quod eſt, ſit honos auribus, cacare. *Lamb.*

Nihil aliud dicis, niſi, Nunquam vidi ſolem aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, unquamne vidiſti? Negabis. Cur igitur non ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia auſus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cum præſtantiſſima natura quæratur, eaque beata & æterna, quæ ſola [66] divina natura ſunt; ut immortalitate vincimur ab ea natura, ſic animi præſtantia vinci: atque ut animi, item corporis? Cur igitur, cum cæteris rebus inferiores ſimus, forma pares ſumus? Ad ſimilitudinem enim deo propius accedebat humana virtus, quam figura.

XXXV. An quidquam tam puerile dici poteſt, (ut eundem locum diutius urgeam) quam ſi ea genera belluarum, quæ in rubro mari Indiave gignantur, nulla eſſe dicamus? Atqui ne curioſiſſimi quidem homines exquirendo audire tam multa poſſunt, quam ſunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exſiſtunt. Quæ negemus eſſe, quia nunquam vidimus. Ipſa vero quam nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maxime, ſimilitudo? Quid? canis nonne ſimilis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quam ſimilis, turpiſſima beſtia nobis!

At mores in utroque diſpares. Elephanto belluarum nulla prudentior. At figura quæ vaſtior? De beſtiis loquor. Quid? inter ipſos homines nonne & ſimillimis formis diſpares mores, & moribus figura diſſimilis? Etenim ſi ſemel, Vellei, ſuſcipimus genus hoc argumenti, attende quo ſerpat. Tu enim ſumebas, niſi in hominis figura rationem ineſſe non poſſe. Sumet alius, niſi in terreſtri: niſi in eo, qui natus ſit: niſi in eo, qui adoleverit: niſi in eo, qui didicerit: niſi in eo, qui ex animo conſtet, & corpore caduco, & infirmo: poſtremo niſi in homine atque mortali. Quod ſi in omnibus his

66 *Quæ ſola divina natura ſunt.*] Habemus ſupra cap. 24. *Ubi igitur illud veſtrum beatum & æternum, quibus duobus verbis ſignificatis deum?* Itaque Epicureorum judicio, hæc duo, beatum eſſe, eſſe æternum, conſtituunt naturam atque *eſſentiam* divinam, *divina natura ſunt*. Daviſio dura videbatur hæc locutio, *quæ ſola divina natura ſunt*: & homini delicato *natura* toties repetita nauſeam movebat. Legi itaque volebat *quæ ſola divina ſunt*. Factum male, quod non cavit diligentius Cicero, ne noſtras barbarorum auriculas compoſitionis aſperitate raderet. At enim diſcent a dialecticis Daviſiani, quid hæ locutiones differant: *Hæc divina ſunt, hæc divina natura ſunt*. Anonymus,

rebus obſiſtis, quid eſt, quod te una forma conturbet? His enim omnibus, quæ propoſui, adjunctis, in homine rationem eſſe & mentem videbas. Quibus detractis, deum tamen noſſe te dicis, modo lineamenta maneant. Hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri, quid loquare.

Niſi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, ſed etiam in arbore, quidquid ſupervacaneum ſit, aut uſum non habeat, obſtare. Quam moleſtum eſt uno digito plus habere! Quid ita? quia nec ſpeciem [67], nec uſum alium quinque deſiderant. Tuus autem deus non digito uno redundat, ſed capite, collo, cervicibus, lateribus, alvo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si ut immortalis ſit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipſa facies? Magis illa, cerebrum, cor, pulmones, jecur: hæc enim ſunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet.

XXXVI. At eos vituperabas, qui ex operibus magnificis atque præclaris, cum ipſum mundum, cum ejus membra, cælum, terras, maria, cumque horum inſignia, ſolem, lunam, ſtellaſque vidiſſent, cumque temporum maturitates, mutationes, viciſſitudineſque cognoviſſent, ſuſpicati eſſent aliquam excellentem eſſe præſtantemque naturam, quæ hæc feciſſet, moveret, regeret, gubernaret. Qui, etiam ſi aberrant a conjectura, video tamen quid ſequantur. Tu quod opus tandem magnum & egregium habes, quod effectum divina mente videatur, ex quo eſſe deos ſuſpicere? Habebam, inquis, in animo inſitam informationem quandam dei. Et barbati quidem Jovis, galeatæ Minervæ. Num igitur eſſe tales putas?

Quanto melius hæc vulgus imperitorum? qui non membra ſolum

67 *Nec ſpeciem, nec uſum alium quinque deſiderant*] Hic manifeſte Cicero tribuit quinque digitis, quod vere ac proprie dici non poteſt niſi de homine illis inſtructo. Sic non raro rebus inanimis ſenſum & vitam tribuit, & verba perſonæ convenientia traducit ad ejus qualitatem aliquam, aut actionem. Qua arte cum ſolutæ orationi decorem conciliat, qui in poetica maxime delectat. Si quam is color inſpergit umbram ſtylo, ea legendi excitat diligentiam, & auget voluptatem intelligendi. Age obſcuritatem depellamus. Homo quinque digitis inſtructus *nec aliam ſpeciem, nec uſum alium deſiderat*; contentus eſt ea ſpecia ac forma, quam habet manus inſtructa quinque digitis; contentus eſt uſu quem præbent digiti quinque. Digitis, ſi quinque ſunt, nihil deeſt neque ad ſpeciem, neque ad uſum. *Anonymus*.

Digitized by Google

ſolum hominis deo tribuunt, ſed uſum etiam membrorum. Dant enim arcum, ſagittas, haſtam, clypeum, fuſcinam, fulmen: &, ſi, actiones quæ ſint deorum, non vident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. Ipſi, qui irridentur, Ægyptii, nullam belluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecraverunt. Velut ibes maximam vim ſerpentium conficiunt, cum ſint aves excelſæ, cruribus rigidis, corneo proceroque roſtro: avertunt peſtem ab Ægypto, cum volucres angues ex vaſtitate Libyæ vento Africo invectas interficiunt atque conſumunt: ex quo fit, ut illæ nec morſu vivæ [68] noceant, nec odore mortuæ. Poſſum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere: ſed nolo eſſe longus. Ita concludam tamen belluas a barbaris propter beneficium conſecratas: veſtrorum deorum non modo beneficium nullum exſtare, ſed ne factum quidem omnino.

XXXVII. Nihil habet, inquit, negotii. Profecto Epicurus, quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. At ipſi tamen pueri, etiam cum ceſſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum ſic feriatum volumus ceſſatione torpere, ut, ſi ſe commoverit, vereamur ne beatus eſſe non poſſit. Hæc oratio non modo deos ſpoliat motu & actione divina, ſed etiam homines inertes efficit; ſi quidem agens aliquid, ne deus quidem, eſſe beatus poteſt.

Verum ſit ſane, ut vultis, deus, effigies hominis & imago. Quod ejus eſt domicilium? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde [69] actio vitæ? quibus rebus, id quod vultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis oportet & fruatur, qui beatus futurus eſt. Nam locus quidem iis etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua; ſuperior aeri; ignibus altiſſima ora reddatur. Beſtiarum autem terrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites, in utraque ſede viventes: ſunt quædam

 etiam,

68 *Viva*] Xyſtus Betulejus, *Vivi* malim, inquit, ut ad ſerpentes referatur. Quid ergo, mi Xyſte? An non legitur de Divin. lib. II. cap. 29. *emiſſo femina anguis?* Paſſerat.

69 *Quæ deinde actio vitæ*] Ut *vitam agere* eſt vivere, ita *actio vitæ* eſt vita. Idem.

etiam, quæ igne naſci [70] putentur, appareantque in ardentibus fornacibus ſæpe volitantes.

Quæro igitur, veſter deus primum ubi habitet: deinde quæ cauſa eum loco moveat; ſi modo movetur aliquando: poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accommodatum; deus quid appetat: ad quam denique rem motu mentis ac rationis utatur. Poſtremo, quo modo beatus ſit, quo modo æternus. Quidquid enim horum attigeris, ulcus eſt. Ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. Sic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu: nec eſſe [71] in ea ullam ſoliditatem, neque eandem ad numerum permanere, eamque eſſe ejus viſionem, ut ſimilitudine & tranſitione cernatur, neque deficiat unquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio: ex eoque fieri, ut in hæc intenta mens noſtra beatam illam naturam & ſempiternam putet.

XXXVIII. Hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? Nam ſi tantummodo ad cogitationem valent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam; quid intereſt, utrum de hippocentauro, an de deo cogitemus? Omnem etiam talem [72] conformationem animi cæteri philoſophi motum inanem vocant: vos autem adventum in animos & introitum imaginum dicitis. Ut igitur Tib. Gracchum cum videor concionantem in Capitolio videre, de M. Octavio [73] deferentem ſitel-

70 *Quæ igne naſci*] Lambino placet, *ex igne*, Legendum credo, *in igne*. Vide Ariſtot. H. A. lib. V. cap. 19. & Plin. lib. XI. cap. 36. *Daviſius*.

71 *Nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque eamdem ad numerum permanere*, &c.] Expreſſa hæc ſunt ex Epicuro, non facile intelligenda, niſi cum ipſius verbis conferas, quæ a Diogene Laertio deſcripta lib. X. cap. 139. Petrus Gaſſendus emendavit, atque ita reddidit, tom. IV. pag. 51. *Ait* Epicurus *deos non ſenſu, ſed mente cerni, ipſoſque non ſoliditate quadam conſiſtentes, aut diſtinctione numerabiles, veruntamen ſimilitudine quaſi hominiformes, propter affluxum continentem imaginum ad exhibendam menti noſtræ talem naturam comparatarum*. Eam doctrinam nemo, ut mihi quidem videtur, melius expoſuit, quam S. Auguſtinus, *Epiſt.* 118. *n.* 27. *& ſeq.* Baher.

72 *Talem conformationem animi cæteri philoſophi motum inanem vocant*] *Conformatio animi*, quam alibi vocat *informationem*, eſt idea. *Motus inanis animi*, nam hæc vox e proximo, ut ſæpe fit, membro repetenda eſt, idea eſt futilis, cui nihil reſpondet in rerum natura. Dialectici chimæram vocant. *Anonymus*.

73 *De M. Octavio deferentem ſitellam*] Ut ei tribunatum plebis ſuffragio ſuo populus abrogaret, quod agrariæ legi, quam tulit Gracchus, intercederet. Hiſtoriam narrant Plutarchus in Gracchis, & Appianus Bell. Civ. lib. I. De ſitella vero veterum loca collegit Adr. Turnebus Adverſ. lib. XIII. cap. 13. *Daviſius*.

Digitized by Google

ſitellam, tum eum motum animi dico eſſe inanem: tu autem & Gracchi & Octavii imagines remanere, quæ, in Capitolium cum pervenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cujus crebra facie pellantur animi; ex quo eſſe beati atque æterni intelligantur.

Fac imagines eſſe, quibus pulſentur animi. Species duntaxat objicitur quædam: num etiam cur ea beata ſit? cur æterna? Quæ autem iſtæ imagines veſtræ, aut unde? a Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille reprehenſus a multis eſt, nec vos exitum reperitis: totaque res vacillat & claudicat. Nam quid eſt, quod minus probari poſſit, quam omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? Quomodo ergo illi? & quorum imagines? Orpheum poetam docet Ariſtoteles nunquam fuiſſe, & hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cujuſdam fuiſſe Cercopis. At Orpheus, id eſt, imago ejus, ut vos vultis, in animum meum ſæpe incurrit. Quid, quod ejuſdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? Quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque eſſe potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimæræ? Quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam vidimus? Quid, quod ſimul ac mihi collibitum eſt, præſto eſt imago? Quid, quod etiam ad dormientem veniunt invocatæ?

XXXIX. Tota res, Vellei, nugatoria eſt. Vos autem non modo oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis. Tanta eſt impunitas garriendi. At quam licenter! *Fluentium frequenter tranſitio fit viſionum, ut e multis una videatur*. Puderet me dicere non intelligere, ſi vos ipſi intelligeretis, qui iſta defenditis. Quo modo enim probas, continenter imagines ferri? Aut, ſi continenter, quo modo æternæ? *Innumerabilitas*, inquis, *ſuppeditat atomorum*. Num eadem ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempiterna? Confugis ad æquilibritatem: ſic enim *ἰσονομίαν*, ſi placet, appellemus: & ais, *quoniam ſit natura mortalis, immortalem etiam eſſe oportere*. Iſto modo, quoniam homines mortales ſunt, ſint aliqui immortales: & quoniam naſcuntur in terra, naſcantur & in aqua: & quia ſunt

Digitized by Google

quæ interimant , ſint quæ conſervent . Sint ſane [74] : ſed ea conſervent , quæ ſunt . Deos iſtos non ſentio . Omnis tamen iſta rerum effigies ex individuis quo modo corporibus oritur?

Quæ

74 *Sint ſane : ſed ea conſervent , quæ ſunt : deos iſtos eſſe non ſentio*] Satis inculcatum fuerat , nihil agere deos , ut ne cui veniret in mentem , hic illos numerari inter conſervantia. Numerarunt nihilominus eruditi aliqui . Sed Gaſſendus , ut locum haberet purgandi Epicurum , & impietatis crimine liberandi , Valkerus , Davuſius , ut in verbis mutarent aliquid ; hæc enim illis ſumma boni . Porro ut in hoc capite non parum eſt obſcuritatis , totum enitar illuminare quadam paraphraſi , in quam multa includam , a S. Auguſtino , epiſt. 118. ad Dioſcorum de his ipſis rebus opportune animadverſa . Ejus verba diſcriminabit literarum diverſitas. Epicurus deos eſſe arbitratus eſt *imagines , quæ de ſolidis corporibus fluerent , ſolidæque ipſa non eſſent , eaſque labendo in animos hominum facere ut vis divina cogitetur* . Quæ imagines *quaſi vaporis ſimilitudine , continua velut emanatione ferrentur , & venirent atque intrarent in animos noſtros , ut deum vel deos cogitare poſſemus* . *Cum quæritur ab* Epicureis, *quare una imago videatur corporis alicujus , a quo innumerabiliter imagines fluunt ; reſpondent , eo ipſo quo frequenter fluunt & tranſeunt imagines , quaſi quadam earum conſtipatione & denſitate fieri , ut ex multis una videatur* . Hæc , inquit Cotta Vellejum alloquens, de imaginibus , quas vultis non modo in oculos , ſed etiam in animos intrare, deque earum frequentia ac ſtipatione vos impune blateratis . At quam licenter , quam non pudenter abutimini conceſſa vobis impunitate garriendi , hominumque patientia ! Etenim probandum fuerat ante omnia , perpetuo fluere ejuſmodi imagines , & in omnes ferri partes ſine ulla intermiſſione : id autem non probas . Deinde , ſi continenter fluunt ac feruntur , quomodo ſunt æternæ ? quod enim æternum eſt , eſſe debet conſtans ac ſtabile . Quis ergo *non eo ipſo neget , æternum deum* veſtrum *poſſe cogitari , quo innumerabiliter fluentibus & labentibus imaginibus cogitatur* ? Reſpondes , quod jam ante dixiſti (c. 19.) *innumerabilitate atomorum ſuppeditante fieri formas deorum ſempiternas ; cum ita diſcedant quædam corpuſcula de divino corpore* , aut quaſi corpore , *ut alia ſuccedant , & diſſolvi illam naturam eadem ſucceſſione non ſinant* . Dico ego contra : Si res ita habet , ut innumerabilitas atomorum , & continens frequenſque tranſitio & affluentia ad animos , ſempiternas faciant formas deorum ; cur eadem iſta non facient , ut ſint omnia ſempiterna ? Nulla res interire debet , *quia nulli deeſt iſta* , ad quam confugitis , *innumerabilitas atomorum , quæ perpetuas ruinas ſubinde ſuppleat* . Subſidio advocas æquilibritatem , ſive ut appellas , æquabilem tributionem , & ais : Eſt natura mortalis , ergo eſt etiam immortalis aliqua ; ſic enim exigit ratio æquilibritatis : ſi vero exſiſtit natura aliqua immortalis , exſiſtit natura divina . At vide , quo ducat iſte argumentandi modus . An me feras ſic ratiocinantem ? Exſiſtunt homines : ergo ſunt etiam homines immortales . In terra naſcuntur homines ; ergo homines etiam naſcuntur in aqua . Si falſum eſt quod concludo , vitioſe tu quoque colligis , & argumentationem affers non probam , neque tua æquilibritas quidquam efficit . Dicis hoc quoque : ſunt interimentia , ergo neceſſe eſt ut ſint conſervantia : eo quod ſint quæ deterant , conſequens eſt eſſe etiam quæ reparent , alioqui non ſtaret æquabilis tributio . Hæc tua oratio eſt ; hæc reſponſio mea . Jam oſtendi æquilibritatem iſtam merum eſſe ludibrium . Tamen eſto ſane innumerabilis , ut gregales tui volunt , atomorum multitudo , quæ res conſervet , & ruinas perpetua ſucceſſione , ac frequente affluentia farciat : do , inquam , hoc tibi . At da viciſſim mihi , & confitere , conſervari non poſſe niſi ea quæ ſunt : dii igitur veſtri cum non ſint , nulla eos atomorum innumerabilitas conſervabit . Fac primum ut ſentiam atque intelligam eos exſiſtere ; tum oſtendes quid eos conſervet , contineatque , ne dilabantur atque intereant . Sed tamen , ut hoc quoque addam de individuis iſtis corpuſculis atque atomis , quæ , ſi vobis credimus , primordia ſunt rerum omnium : dic tantiſper & explica , quomodo ex illis oriatur omnis hæc , quam videmus , rerum univerſitas , ac diverſitas formarum . Nam atomi , de quibus tam multa dicitis , ſane nullæ ſunt . Deinde ſi conceſſero illas plus eſſe quam nihil , *ſi conceſſero etiam concurſu fortuito ſeipſos pellere & agitare , non & tibi ſat eſt concedere , ut inter ſe atomi*

ſor-

Digitized by Google

Quæ etiam ſi eſſent, quæ nulla ſunt; pellere ſe ipſa, & agitari inter ſe concurſu fortaſſe poſſent: formare, figurare, colorare, animare non poſſent. Nullo igitur modo immortalem deum efficitis.

XL. Videamus nunc de beato. Sine virtute certe nullo modo. Virtus autem actuoſa: & deus veſter nihil agens: expers virtutis igitur: ita, ne beatus quidem. Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interventu. Quorum tandem bonorum? voluptatum, credo: nempe ad corpus pertinentium. Nullam enim noviſtis, niſi profectam a corpore & redeuntem ad corpus, animi voluptatem. Non arbitror [75] te, Vellei, ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum bonum, quod ſit ſejunctum a delicatis & obſcœnis voluptatibus: quas quidem non erubeſcens perſequitur omnes nominatim. Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum aut florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? At poetæ quidem nectar, ambroſiam, epulas comparant, & aut Juventatem, aut Ganymedem pocula miniſtrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim unde habeat iſta deus tuus video: nec quo modo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beate vivendum eſt, quam deorum, quod pluribus generibus fruitur voluptatum.

At has leviores ducis voluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc verbum eſt) ſenſibus adhibetur. Quouſque ludis? Nam Philo etiam noſter ferre non poterat, adſpernari Epicureos molles & delicatas voluptates. Summa enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri ſententias, his ipſis ver-

fortuito incurrentes, rem aliquam ita conficiant, ut eam forma modificent, figura determinent, æqualitate poliant, calore illuſtrent, anima vegetent. Nihil igitur affertis, unde poſſit effici, deum, qualem fingitis, eſſe immortalem. *Anonymus.*

75 *Non arbitror*] Lambinus legebat, *quas non pudeat*, & Camerarius eodem ſenſu, *quin pudeat*. Daviſius *non* ante *arbitror* delet, & eandem particulam ponit ante *pudeat*. Ego vero minori cum mutatione legerem: *Non arbitror te, Vellei, ſimilem eſſe Epicureorum* aliquorum, *quas pudeat*, &c. *Buherius*. Quid ſi verba hæc, *quas pudeat*, ſic accipiantur, ut ſignificent, *quos pudere oporteat*? in quibus ſi eſſet pudor, ut eſſe deberet, has Epicuri voces non audirent, non paterentur. Atque ita olim accipiebam, cum hæc ipſa Gallice interpretarer. *Olivetus.*

verbis, quibus erant ſcriptæ. Metrodori vero, qui eſt Epicuri collega ſapientiæ, multa impudentiora recitabat. Accuſat enim Timocratem, fratrem ſuum, Metrodorus, quod dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri: neque id ſemel dicit, ſed ſæpius. Annuere te video: nota enim tibi ſunt. Proferrem libros, ſi negares. Neque nunc reprehendo, quod ad voluptatem omnia referantur: alia eſt ea quæſtio: ſed doceo, deos veſtros eſſe voluptatis expertes: ita veſtro judicio ne beatos quidem.

XLI. At dolore vacant. Satin' eſt id ad illam abundantem bonis vitam beatiſſimam? Cogitat, inquiunt, aſſidue beatum eſſe ſe: habet enim nihil aliud, quod agitet in mente. Comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil in omni æternitate, niſi, *Mihi pulchre eſt*, &, *Ego beatus ſum*, cogitantem. Nec tamen video, quo modo non vereatur iſte deus beatus, ne intereat, cum ſine ulla intermiſſione pulſetur, agiteturque incurſione atomorum ſempiterna, cumque ex ipſo imagines ſemper affluant. Ita nec beatus eſt veſter deus, nec æternus.

At etiam de ſanctitate, de pietate adverſus deos, libros ſcripſit Epicurus. At quo modo in his loquitur? Ut Coruncanium, aut Scævolam, pontifices maximos, te audire dicas: non eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem: nec manibus, ut Xerxes, ſed rationibus deorum immortalium templa & aras everterit. Quid eſt enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dii non modo homines non colant, ſed omnino nihil curent, nihil agant?

At eſt eorum eximia quædam præſtanſque natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem. An quidquam eximium poteſt eſſe in ea natura, quæ ſua voluptate lætans, nihil nec actura ſit unquam, neque agat, neque egerit? Quæ porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum ſit, ei deberi poteſt? Eſt enim pietas juſtitia adverſum deos: cum quibus quid poteſt nobis eſſe juris, cum homini nulla cum deo ſit communitas? Sanctitas autem eſt ſcientia colendorum deorum: qui quamo-

quamobrem colendi ſunt, non intelligo, nullo nec accepto ab iis, nec ſperato bono.

XLII. Quid eſt autem, quod deos veneremur propter admirationem ejus naturæ, in qua egregium nihil videmus? Nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberari, cum ſuſtuleris omnem vim deorum. Niſi forte Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos eſſe negabant, cenſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. Ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. Horum enim ſententiæ omnium non modo ſuperſtitionem tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum: ſed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur.

Quid? ii, qui dixerunt, totam de diis immortalibus opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus reipublicæ cauſa, ut, quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret, nonne omnem religionem funditus ſuſtulerunt? Quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religionem reliquit? Quid? qui aut fortes, aut claros, aut potentes viros tradunt poſt mortem ad deos veniſſe, eoſque eſſe ipſos, quos nos colere, precari, venerarique ſoleamus, nonne expertes ſunt religionum omnium? Quæ ratio maxime tractata ab Evhemero eſt: quem noſter & interpretatus & ſecutus eſt, præter cæteros, Ennius. Ab Evhemero autem & mortes & ſepulturæ demonſtrantur deorum. Utrum igitur hic confirmaſſe religionem videtur, an penitus totam ſuſtuliſſe? Omitto Eleuſinam ſanctam illam & auguſtam,

Ubi initiantur gentes orarum ultimæ.

Prætereo Samothraciam, eaque, quæ

Lemni nocturno aditu occulta coluntur
Silveſtribus ſepibus denſa.

Quibus explicatis ad rationemque revocatis, rerum magis natura cognoſcitur, quam deorum.

XLIII. Mihi quidem etiam Democritus, vir magnus in primis, cujus fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigavit, nutare videtur in natura deorum. Tum enim cenſet imagines divini-

vinitate præditas ineſſe univerſitati rerum : tum principia [76], menteſque, quæ ſunt in eodem univerſo, deos eſſe dicit: tum animantes imagines, quæ vel prodeſſe nobis ſolent, vel nocere : tum ingentes quaſdam imagines, tantaſque, ut univerſum mundum complectantur extrinſecus. Quæ quidem omnia ſunt patria [77] Democriti, quam Democrito, digniora. Quis enim iſtas imagines comprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas judicare?

Epicurus vero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum diis immortalibus & opem & gratiam ſuſtulit. Cum enim optimam & præſtantiſſimam naturam dei dicit eſſe, negat idem eſſe in deo gratiam; tollit id, quod maxime proprium eſt optimæ præſtantiſſimæque naturæ. Quid enim eſt melius, aut quid præſtantius bonitate & beneficentia? Qua cum carere deum vultis, neminem deo nec deum, nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. Ita fit, ut non modo homines a diis, ſed ipſi dii inter ſe ab aliis alii negligantur.

XLIV. Quanto Stoici melius, qui a vobis reprehenduntur? Cenſent autem, ſapientes ſapientibus etiam ignotis eſſe amicos. Nihil eſt enim virtute amabilius : quam qui adeptus erit, ubicumque erit gentium, a nobis diligetur. Vos autem quid mali datis, cum in imbecillitate gratificationem & benevolentiam ponitis? Ut enim omittam vim & naturam deorum : ne homines quidem cenſetis, niſi imbecilli eſſent, futuros beneficos & benignos fuiſſe. Nulla eſt caritas naturalis inter bonos? Carum ipſum verbum eſt amoris : ex quo amicitiæ nomen eſt ductum : quam ſi ad fructum noſtrum referemus,

76 *Tum principia menteſque quæ ſunt in eodem universo*] Auguſtinus Epiſt. CXVIII. n. 28. *Democritus ſentit ineſſe concurſioni atomorum vim quandam animalem & ſpirabilem: qua vi eum credo & imagines ipſas divinitate præditas dicere non omnes omnium rerum, ſed deorum, &* principia mentis *eſſe univerſis quibus divinitatem tribuit* &c. Hinc patet Auguſtinum in ſuo codice reperiſſe, *tum* principia mentis *quæ ſunt in eodem univerſo*, eamque lectionem merito, ſicut arbitror, probat ampliſſimus Buherius. Ille philoſophus, (Democritus) haud ſecus ac Epicurus, rotundas & minutas particulas, mentis eſſe principia ſtatuebat. Vide Lucretium lib. III. 187. 243. *Daviſius.*

77 *Patria Democriti, quam Democrito, digniora*] Democritus erat Abderites; is autem populus ob ingenii ſtuporem fuit inſignis. Notum eſt illud Martialis Epigr. lib. X. 25.

Abderitanæ pectora plebis habes.

Vide Juvenalem Satyr. X. 48. *Idem.*

Digitized by Google

mus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit iſta amicitia, ſed mercatura quædam utilitatum ſuarum. Prata, & arva, & pecudum greges diliguntur iſto modo, quod fructus ex eis capiuntur. Hominum caritas & amicitia gratuita eſt. Quanto igitur magis deorum? qui, nulla re egentes, & inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt. Quod ni ita ſit, quid veneramur, quid precamur deos? Cur ſacris pontifices, cur auſpiciis augures præſunt? Quid optamus a diis immortalibus? Quid vovemus?

At etiam liber eſt Epicuri de ſanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto, quam ad ſcribendi licentiam libero. Quæ enim poteſt eſſe ſanctitas, ſi dii humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? Verius eſt igitur nimirum illud, quod familiaris omnium noſtrum Poſidonius diſſeruit in libro quinto de Natura deorum, nullos eſſe deos Epicuro videri: quæque is de diis immortalibus dixerit, invidiæ deteſtandæ gratia dixiſſe. Neque enim tam deſipiens fuiſſet, ut homunculi ſimilem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu ſolido; membris hominis præditum omnibus, uſu membrorum ne minimo quidem; exilem quendam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. Quæ natura primum nulla eſſe poteſt: idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. Deinde, ſi maxime talis eſt deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur: valeat [78]. Quid enim dicam, propitius ſit? Eſſe enim propitius poteſt nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate eſt & gratia, & caritas.

78 *Valeat*] Id eſt. *abeat & recedat, quandoquidem prodeſſe nulli poteſt*, ut ait Lactantius, hunc locum laudans, *de Ira Dei* cap. 8. Agellius N. A. lib. II. cap. 29. *Valeant* ... *amici cum propinquis*. Terentius Andr. Act. IV. Sc. II. 13. *Valeant, qui inter nos diſſidium volunt*; ubi *renuntiationis & imprecationis eſſe verbum* notat Donatus. Vide & Act. V. Sc. III. 18. nec non Servium ad Æn. V. 80. XI. 97. *Idem*.

DE
NATURA DEORUM,
LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

HIc liber continet Balbi diſputationem de Natura Deorum ex mente Stoicorum ; qui totam iſtam quæſtionem in partes quatuor dividebant . Primum enim docebant eſſe Deos ; deinde quales eſſent ; tum mundum ab his adminiſtrari ; poſtremo conſulere eos rebus humanis . His igitur quatuor tanquam capitibus tota Balbi diſputatio continetur . Et prima quidem pars quanquam ne egere quidem oratione videri poterat , tamen argumentis confirmatur . Nam primo quod omnium conſentiens eſt de Diis opinio , natura evidens ſit neceſſe eſt : deinde Dii ipſi præſentia ſua & apparitione eam rem confirmarunt : prædictiones item & præſenſiones rerum futurarum , Deos eſſe , clamant ; omnium maxime autem mira totius mundi varietas , pulchritudo , ordo , rerumque omnium ad utilitatem humanam conſpiratio . Quin ex ipſa hominum ſolertia colligi poteſt , eſſe aliquam divinam mentem . Nam ſi cætera quæ in corpore ſunt , ſumpſimus aliunde , aliud a terra , aliud ab humore , aliud ab aere , aliud ab igni , rationem etiam aliunde habeamus neceſſe eſt ; & cum cætera omnia mundus habeat , quod eſt omnium optimum , id quoque cur non habeat , nulla eſt ratio . Omnes porro concedunt , nil non modo eſſe mundo melius , ſed ne cogitari quidem poſſe : quare , cum ratione nil melius , ea quoque mundo inſit neceſſe eſt , qui profecto non poſſet ita omnibus partibus conſentire , niſi uno divino & continuato ſpiritu contineretur , cap. 2-8. *His rationibus ſubjiciuntur demonſtrationes phyſicæ . Prima hujuſmodi eſt . Omnia quæ aluntur & creſcunt , ea temperatione caloris oriuntur & augentur , omneſque*

partes

partes mundi calore fultæ ſuſtinentur ; itaque & mundus ſimili parique natura ſervatur. Eſt igitur natura, quæ omnem mundum continet, eumque tuetur ; quæ, quoniam mundi principatum (ἡγεμονικὸν) *ut in homine mens, obtinet, & eſt adeo omnium optima, ſenſus quoque & ratio huic naturæ inſint neceſſe eſt, quæ in partibus mundi ſunt, & multo quidem acriora atque majora ; ex quo mundum Deum eſſe concluditur. Eſt præterea animans mundus, quod motu ſuo cietur, qui, vel Platone auctore, tantum in animos cadit* : cap. 9-12. *Altera ratio ſic procedit : In omni rerum inſtitutione eſt aliquid extremum atque perfectum, niſi quædam vis obſiſtat. Igitur in omni natura, ac multo etiam magis, neceſſe eſt abſolvi aliquid ac perfici ; quod nihil univerſo, ut in cæteris naturis obſiſtere poteſt : ergo cum in his, quæ gignuntur ex terra, nihil ſit præter nutritionem ; beſtiæ præterea ſenſum & motum habent, & appetitum ; homini addita etiam eſt ratio, qua appetitus regantur. Ex quo efficitur, eſſe etiam quartum & altiſſimum gradum eorum, qui natura boni ſapientesque gignantur, quibus ab initio inſit recta conſtansque ratio, quæ Deo tribuenda ſit, hoc eſt mundo. Eodem fere modo efficitur, eſſe in mundo ſummam virtutem & ſapientiam* : cap. 12-14. *Sed mundi divinitate perſpecta, aſtris etiam divinitas eſt tribuenda. Gignuntur enim ex mobiliſſima & puriſſima ætheris parte, nulla alia admixta natura, totaque ſunt calida & pellucida. Abſurdum autem eſſet, rebus aere ortis rationem habentibus, quæ in multo puriore æthere naſcuntur, nullum ſenſum aut rationem habere, quæ ibi multo acriora ſint neceſſe eſt, & vel ordine eorum & conſtantia, motuque voluntario declarantur* : cap. 15. *Sed maxime aſtrorum ſenſum & intelligentiam, divinitatemque declarat mirabilis eorum ordo & conſtantia, quæ neque naturam ſignificat, quod eſt plena rationis, neque fortunam, quæ conſtantiam reſpuit. In quo Epicurus ridicule errat, qui humanam figuram Diis attribuit, negatque rotundum & volubilem Deum cogitari poſſe* : cap. 16. *Sed multæ aliæ naturæ Deorum ex magnis eorum beneficiis conſtitutæ ſunt. Nam primo quod eſt a Deo natum, id nomine ipſius Dei nuncupatur ; deinde res ipſa, in qua eſt vis major aliqua, ſic appellatur ; beneficiis porro excellentes*

lentes viri in cælum fama ac voluntate ſublati ſunt ; ac denique ex phyſica ratione multi fluxerunt poetici Dii : cap. 23. *Conſtitutis duobus his , Deos eſſe , & qualis eorum natura ſit , ſequitur diſputatio de providentia Deorum . Ea tribus argumentis aſſeritur de Stoicorum more . Primum ab eo ipſo , quod dii ſunt , ducitur* : cap. 30-31. *Alterum inde , quod omnes res ſubjectæ ſunt naturæ ſentienti , ab eaque omnia pulcherrime geruntur :* cap. 32. *Tertium autem ex admiratione rerum cæleſtium & terreſtrium arceſſitur , qui locus fuſe admirabiliterque explicatur . Tertiæ huic diſputationis parti ſubjicitur tandem ea , qua iſtam tantam rerum molitionem , hominis cauſa , factam eſſe , demonſtratur , hominumque commodis mirifice a Deo proviſum : quod quidem quatuor argumentis fit : quorum primum ductum eſt a corporis humani ſtructura ; alterum a perfectionibus animi ; tertium ab utilitate , quam res cum cæleſtes , tum terreſtres hominibus afferunt ; & quartum denique ab exemplis hominum illuſtrium , quibus Dii conſuluerunt .* Ernestus .

I. QUÆ cum Cotta dixiſſet , tum Vellejus , Næ ego , inquit , incautus , qui cum Academico , & eodem rhetore congredi conatus ſum . Nam neque indiſertum Academicum pertimuiſſem , nec ſine iſta philoſophia rhetorem , quamvis eloquentem . Neque enim flumine conturbor inanium verborum , nec ſubtilitate ſententiarum , ſi orationis eſt ſiccitas . Tu autem , Cotta , utraque re valuiſti . Corona [1] tibi , & judices defuerunt . Sed ad iſta alias . Nunc Lucilium , ſi ipſi commodum eſt , audiamus .

Tum Balbus , eundem equidem mallem audire Cottam , dum , qua eloquentia falſos deos ſuſtulit , eadem veros inducat . Eſt enim & philoſophi , & pontificis , & Cottæ , de diis immortalibus habere non errantem & vagam , ut Academici , ſed ,

[1] *Corona tibi & judices defuerunt*] Corona non raro conſeſſum ſignificat audientium; qui oratorem cingunt inſtar coronæ . Qua quidem in ſignificatione a Cicerone accipitur , tum hoc , tum aliis locis : ut in Bruto , cap. 51. *In eis etiam cauſis in quibus omnis res nobis cum judicibus eſt , non cum populo , tamen ſi a corona relictus ſim , non queam dicere .* Leſcal.

ſed, ut noſtri, ſtabilem certamque ſententiam. Nam contra Epicurum ſatis ſuperque dictum eſt. Sed aveo audire, tu ipſe, Cotta, quid ſentias.

An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præſertim de rebus, quid non ſentirem, quam quid ſentirem, poſſe dicere? Quod ſi haberem aliquid, quod liqueret, tamen te viciſſim audire vellem, cum ipſe tam multa dixiſſem.

Tum Balbus, Geram tibi morem, & agam quam breviſſime potero. Etenim, convictis Epicuri erroribus, longa de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino dividunt noſtri totam iſtam de diis immortalibus quæſtionem in partes quatuor. Primum docent eſſe deos: deinde, quales ſint: tum, mundum ab his adminiſtrari: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. Nos autem hoc ſermone, quæ priora duo ſunt, ſumamus: tertium, & quartum, quia majora ſunt, puto eſſe in aliud tempus differenda. Minime vero, inquit Cotta: nam & otioſi ſumus, & iis de rebus agimus, quæ ſunt etiam negotiis anteponendæ.

II. Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, orationе prima pars. Quid enim poteſt eſſe tam apertum, tamque perſpicuum, cum cælum ſuſpeximus, cæleſtiaque contemplati ſumus, quam eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur? Quod ni ita eſſet, qui potuiſſet aſſenſu omnium dicere Ennius?

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem:

illum vero & Jovem, & dominatorem rerum, & omnia nutu regentem, &, ut idem Ennius,

patrem divumque, hominumque,

& præſentem ac præpotentem deum. Quod qui dubitet, haud ſane intelligo, cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit, dubitare poſſit. Quid enim [2] eſt hoc illo evidentius?

Quod

[2] *Quid eſt enim hoc illo evidentius?*] In quo enim evidentius eſt ſolem exiſtere, quam exiſtere deum? Sic de Amicit. 9. *Quid enim Africanus indigens mei? Id* valet, in quo, ad *quid*. In ejus generis phraſibus, quarum eſt uſus valde frequens, per ellipſin ſupprimitur aliqua propoſitio, *ad*, *per*, *propter*, *ſecundum* &c. Itaque non audiendi ſunt Lambinus ac Daviſius, qui expulſo *quid*, hic volunt *qui*. Anonymus.

Digitized by Google

Quod niſi cognitum comprehenſumque animis haberemus, non tam ſtabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum ſeculis ætatibuſque hominum inveterare potuiſſet. Etenim videmus, cæteras opiniones fictas atque vanas diuturnitate extabuiſſe. Quis enim hippocentaurum fuiſſe, aut chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri poteſt, quæ illa, quæ quondam credebantur apud inferos portenta, extimeſcat? Opinionum enim commenta delet dies: naturæ judicia confirmat. Itaque & in noſtro populo, & in cæteris, deorum cultus religionumque ſanctitates exſiſtunt in dies majores atque meliores. Idque evenit non temere, nec caſu, ſed quod præſentiam ſæpe divi ſuam declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cum A. Poſtumius dictator cum Octavio Mamilio Tuſculano prælio dimicaret, in noſtra acie Caſtor & Pollux ex equis pugnare viſi ſunt: & recentiore memoria iidem Tyndaridæ Perſen victum nuntiaverunt. P. enim Vatienus, avus hujus adoleſcentis, cum e præfectura Reatina Romam venienti noctu duo [3] juvenes cum equis albis dixiſſent, Regem Perſen illo die captum, ſenatui nuntiavit, & primo, quaſi temere de republica locutus, in carcerem conjectus eſt: poſt, a Paulo literis allatis, cum idem dies conſtitiſſet; & agro a ſenatu, & vacatione donatus eſt. Atque etiam cum ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo prælio deviciſſent, eo ipſo die auditam eſſe eam pugnam ludis Olympiæ, memoriæ proditum eſt. Sæpe Faunorum voces exauditæ, ſæpe viſæ formæ deorum, quemvis, non aut hebetem aut impium, deos præſentes eſſe confiteri coegerunt.

III. Prædictiones vero & præſenſiones rerum futurarum quid aliud declarant, niſi hominibus ea, quæ ſint, oſtendi monſtrari, portendi, prædici? Ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur. Quod ſi [4] ea ficta credimus licentia ſabularum,

3 *Duo juvenes cum equis albis*] Hæc nonnulli diſcriminant, *cum equis*, *in equis*: nimium delicati; magis certe quam Cicero, qui ſcribebat ad Q. Fratr. II. 13. *Vexatus Gabinius: exagitati tamen a Domitio publicani, quod eum eſſent cum equis proſecuti*. Idem.

4 *Quod ſi ea ficta credimus, licentia ſabularum, Mopſum*] Sic ratiocinatur Lucilius. Si ea eſſe ficta & fabuloſa credimus, vixiſſe olim

rum, Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum; quos tamen augures ne ipſæ quidem fabulæ adſciviſſent, ſi res omnino repudiarent: ne domeſticis quidem exemplis docti numen deorum comprobabimus? Nihil nos P. Claudii, bello Punico primo, temeritas movebit, qui etiam per jocum deos irridens, cum cavea liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam juſſit; *ut biberent, quoniam eſſe nollent*. Qui riſus, claſſe devicta, multas ipſi lacrymas, magnam populo Romano cladem attulit. Quid? collega ejus Junius, eodem bello, nonne tempeſtate claſſem amiſit, cum auſpiciis non paruiſſet? Itaque P. Claudius a populo condemnatus eſt: Junius necem ſibi ipſe conſcivit. C. Flaminium Cœlius religione neglecta cecidiſſe apud Thraſimenum ſcribit cum magno reipublicæ vulnere. Quorum exitio intelligi poteſt, eorum imperiis rempublicam amplificatam, qui religionibus paruiſſent. Et, ſi conferre volumus noſtra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id eſt, cultu deorum, multo ſuperiores.

An Attii Navii lituus ille, quo ad inveſtigandum [5] ſuem regiones vineæ terminavit, contemnendus eſt? Crederem, niſi ejus [6] augurio rex Hoſtilius maxima bella geſſiſſet. Sed negligentia nobilitatis, augurii diſciplina omiſſa, veritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantum retenta. Itaque maximæ rei-

olim Mopſum, Tireſiam, &c. & augurandi ſcientia excelluiſſe; dubitare quidem non poſſumus, quin talium fabularum inventores admiſerint, & pro veris habuerint *res* ipſas, *prædictiones*, *oſtenta*, *præſenſiones*, auguria &c. in quibus occupatos fingebant eos homines. Verumtamen ſi omnem abrogamus fidem his narrationibus, an idcirco deos eſſe non probabimus domeſticis exemplis, & rebus quæ in civitate noſtra evenere? *Anonymus*.

5 *Ad inveſtigandum ſuem*] Daviſius legit, *ad inveſtigandam uvam*: ſed potius accedo ſententiæ Baherii, qui cenſet hæc tria verba eſſe eliminanda. Scilicet uterque vir doctus novit, Navium non ad ſuem inveſtigandum, ſed (invento ſue) ad uvam, quæ maxima eſſet, reperiendam regiones vineæ lituo terminaſſe. Idem etiam judico de voce *Hoſtilius* in ſequente ſententia, quæ abeſſe debuit, cum *Tarquinius Priſcus* is eſſet, non *Hoſtilius*, qui Navii augurio bella geſſerit. Utramque mendam hinc ortam arbitror, quod a quodam ignaro Romanæ Hiſtoriæ hæc verba inter lineas cujuſdam Mſ. poſita, annotatiunculæ loco, tandem a ſequentibus exſcriptoribus in textum (ut millies evenit) recepta erant. *Procius*.

6 *Niſi ejus augurio*] Cujus *augurio*? an Attii Navii? Nequaquam; ſed litui. Huc ipſa ducebat verborum ſeries & ſententia. An contemnendus eſt, inquit Lucilius, auguralis lituus, quo Attius Navius ad inveſtigandum ſuem regiones vineæ deſignavit? Crederem contemni poſſe, ſi non alium præbuiſſet uſum; neque enim magnæ divinitatis eſt inveſtigare ſuem in vinea. At cum rex Hoſtilius litui augurio maxima bella geſſerit, non eo contemnendus eſt quod adhibitus ſit ad ſuem inveſtigandam. *Anonymus*.

reipublicæ partes, in his bella, quibus reipublicæ ſalus continetur, nullis auſpiciis adminiſtrantur; nulla peremnia [7] ſervantur, nulla [8] ex acuminibus; nulli viri [9] vocantur, ex quo in procinctu teſtamenta perierunt. Tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, cum auſpicia poſuerunt. At vero apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam ſeipſos diis immortalibus capite velato verbis certis [10] pro republica devoverent. Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex haruſpicum reſponſis commemorare poſſumus, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent eſſe.

IV. Atqui & noſtrorum augurum, & Etruſcorum [11], & haruſ-

7 *Nulla peremnia ſervantur*] Auſpicia peremnia, ut ex Feſto intelligere licet, erant, cum magiſtratus in campum euntes Petroniam amnem auſpicato tranſibant. Feſtus in *Peremne*: *Peremne dicitur auſpicari, qui amnem, aut aquam, quæ ex ſacra oritur, auſpicato tranſit*. Idem in *Petronia*: *Petronia amnis eſt in Tiberim profluens, quam magiſtratus auſpicato tranſeunt, cum in Campo quid agere volunt. Quod genus auſpicii, peremne vocatur. Amnem autem antiqui fœminine enuntiabant*. Lambinus. *Peremnia* fuerunt, non cum ſolam Petroniam, prout cenſuit Lambinus, ſed cum alios quoque fluvios auſpicato tranſirent. Hinc ex diſciplinæ veteris neglectu proveniſſe monet Cicero; de Div. lib. II. cap. 36. ut *amnes non tranſeant auſpicata*. Id autem *flumen auſpicatur, quod ſua ſponte in amnem influit*, ut loquitur Feſtus in *Manalis fons*. Ita certe locum reſtituit Joſ. Scaliger, quem de variis *peremnium* generibus vide ſis ad vocem *Peremne*. Daviſius.

8 *Nulla ex acuminibus*] Illorum meminit lib. II. de Divin. cap. 36. *Itaque nec amnes tranſeunt auſpicato, nec tripudia auſpicantur. Nam ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt* &c. Sed cujuſmodi hoc auſpicium fuerit, Sigonius lib. 2. *de antiquo Jure Provinciarum*, cap. 6. & Roſinus lib. 1. *Antiquit. Rom.* cap. 6. adhuc incompertum ſibi eſſe ultro fatentur. Gevartius autem, & fidenter: *Ego non dubito*, inquit, Electorum ſuorum libro 1. cap. 2. *auſpicia* ex acuminibus *ea eſſe dicta, quæ ex cuſpidibus ſignorum militarium terra evulſorum capiebantur*. Leſcalop.

9 *Nulli viri vocantur, ex quo in procinctu teſtamenta perierunt*] Cum olim delectus habebatur, primi citari nominarique ſolebant, boni ominis gratia, Valerius, Salvius, Statorius, Victor, quo quidem & ſalutem & victoriam ſibi ominabantur; quod idem, ut reor, milites in procinctu teſtamentum facturi imitabantur. Nam etſi, impendente maximo mortis periculo, ſic teſtari ſolebant, tamen, viris bonorum nominum vocatis, ſibi & ſalutem & victoriam auſpicabantur. Sed genus illud teſtamenti in deſuetudinem abiiſſe & hic dicit Cicero, & Juſtinianus refert. *Viros* tamen *vocari* priſco genere orationis & religionis dixit, ut e Macrobio apparet, lib. I. Saturn. cap. 16. ſic ſcribente: *Viros vocare feriis non oportet: ſi vocaverit, periculum eſt*. Iterum, *Vitabant veteres ad viros vocandos etiam dies, qui eſſent notati rebus adverſis*. Turneb. Adverſ. XXIII. 12.

10 *Verbis certis*] *Certa verba* ſunt legitima & ſolemnia, quod ex Cicerone, Varrone, & Feſto docuit Barn. Briſſonius Form. lib. 1. Vide & Auguſtin. C. D. lib. V. cap. 18. Ipſam formulam ſuppeditabit Livius, lib. VIII. cap. 9. *Daviſius*.

11 *Etruſcorum, & haruſpicum*] Hæc quidem lectio, quamvis eam Mſſ. retineant, abſurda prorſus eſt & inficeta. Recte igitur fecit Aldus Nepos, qui vocem penultimam delendam pronuntiavit; non enim *Etruſcum* ab *haruſpice* diverſum voluit Cicero; ſed Etruſcus nationem, haruſpex ſcientiam denotat; quam noſter *Tuſcam diſciplinam* vocat lib. VI. Fam. Ep. 6. *Daviſius*. Vide lib. II. de Legibus, cap. 9. & quæ ibi Muretus.

Digitized by Google

haruſpicum diſciplinam P. Scipione [12], C. Figulo conſulibus res ipſa probavit. Quos cum Tib. Gracchus conſul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilominus peregiſſet, remque illam in religionem populo veniſſe ſentiret, ad ſenatum retulit. Senatus, quos ad ſoleret, referendum cenſuit. Haruſpices introducti reſponderunt, non fuiſſe juſtum comitiorum rogatorem. Tum Gracchus, ut e patre audiebam, incenſus ira, Itane vero? ego non juſtus, qui & conſul rogavi, & augur, & auſpicato? An vos Tuſci ac barbari auſpiciorum populi Romani jus tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? Itaque tum illos exire juſſit. Poſt autem ex provincia literas ad collegium miſit, ſe, cum legeret [13] libros, recordatum eſſe vitio ſibi tabernaculum [14] captum fuiſſe in hortis Scipionis, quod, cum pomærium poſtea intraſſet, ha-

12 *P. Scipione, C. Figulo conſulibus*] Ita Cicero fuiſſet locutus, ſi dicere voluerat, id accidiſſe in conſulatu Scipionis & Figuli: verum loquitur de comitiis conſularibus in conſulatu Gracchi ſecundo, ubi illi deſignati fuerunt. Miror neminem vidiſſe legendum: *In P. Scipione & C. Figulo conſulibus res ipſa probavit*. Significat enim, eventum in Scipione & Figulo confirmaviſſe id, quod augures & haruſpices fore prædixerant, cum ii deſignabantur. *In* abſorpſit litera ultima vocis præcedentis, ut ſexcentis locis factum eſt. *Buhèr.*

13 *Cum legeret libros*] Ita Romani ob reverentiam vocabant libros ſacros & Pontificios. Ad Attic. ix. Epiſt. ii. *Nos autem in libris habemus, non modo conſules a prætoribus, ſed ne prætores quidem creari jus eſſe*. Valerius Maximus lib. I. c. 3. de eadem Gracchi actione loquens eos libros appellat, *libros ad ſacra populi pertinentes*. Sed mirum eſt, Plutarchum in *Marcello* libros iſtos militares vocare, niſi ibi pro στρατιωτικοῖς ὑπομνήμασι legendum ſit ἱερατικοῖς μαντικοῖς ὑπομνήμασι, quo modo libri augurales a Græcis vocantur. *Idem.*

14 *Tabernaculum captum fuiſſe hortos Scipionis*] Gellius lib. xiii. cap. 14. *Pomærium*, inquit, *eſt locus intra agrum effatum, pone muros, regionibus certis determinatus, qui facit finem urbani auſpicii*. Et Servius ad Æneid. vi. verſ. 197. dicit etiam, *Ager poſt muros* (ita legendum eſt pro *poſt pomæria*) *ubi captabantur auguria, dicebatur effatus*. Eo loco, ut patet e dictis & e Varrone lib. iv. L. L. conſul debebat capere auſpicia, nec licebat illi ulterius progredi. Inde patet, id non potuiſſe fieri in hortis Scipionis, qui certe ibi non erant, cum locus iſte relinqueretur ſemper incultus. Inde palam eſt, voces iſtas, *hortos Scipionis*, Ciceronis non eſſe. Manutius pro iſtis in MSſ. reperit *haruſpectionis*, quod non de nihilo eſt, licet hic non conveniat. Quid ſi inde formaretur *aviſpectionis*, aut *aviſpicionis?* Egregie certe iſta vox huc veniret. Non nego vocem iſtam alibi non reperiri; verum quot voces reperiuntur apud Varronem & alios grammaticos, quas fruſtra apud alios quæres? Quis, abſque illis ſi eſſet, noviſſet locutiones augurales, *avem ſpecere*, *ſpectionem habere*, *templum facere conſpicione*, & ſexcentas alias? Satis eſt, vocem iſtiuſmodi eſſe analogice formatam. *Aviſpectio* aut *aviſpicio* ſunt æque analogice formatæ ac *ſpectio* & *conſpicio*. Ita *tabernaculum capere aviſpectionis* eſt, *ſedere in templo auſpicii*, in loco Varronis allato, & καθεζόμενος ἐπ' ὄρνισι apud Plutarchum, ubi tamen, ut hoc in tranſitu moneam, legendum eſt: Καθεζόμενος ἔξω πόλεως εἰς οἶκον, &c. aut ἔχων οἶκον, ut MSſ. habent, & H. Stephanus conjicit. *Idem.*

bendi ſenatus cauſa, in redeundo, cum idem pomœrium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque vitio creatos conſules eſſe. Augures rem ad ſenatum: ſenatus, ut abdicarent, conſules abdicaverunt. Quæ quærimus exempla majora? Vir ſapientiſſimus, atque haud ſcio an omnium præſtantiſſimus, peccatum ſuum, quod celari poſſet, confiteri maluit, quam hærere in republica religionem: conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quam id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas.

Quid haruſpicum ars, nonne divina? Hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nonne cogatur confiteri deos eſſe? Quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certe neceſſe eſt: deorum autem interpretes ſunt: deos igitur eſſe fateamur. At fortaſſe non omnia eveniunt, quæ prædicta ſunt. Ne ægri quidem quia non omnes convaleſcunt, idcirco ars nulla medicina eſt. Signa oſtenduntur a diis rerum futurarum. In his ſi qui erraverunt, non deorum natura, ſed hominum conjectura peccavit. Itaque inter omnes omnium gentium conſtat (omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum) eſſe deos.

V. Quales ſint, varium eſt: eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. Primam poſuit eam, de qua modo dixi, quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum. Alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cæli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copia. Tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideiſque imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis: tum lapidibus [15], aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum pecudumque portentis: tum facibus viſis cæleſtibus: tum ſtellis iis, quas Græci cometas, noſtri cincinnatas vocant, quæ nuper bello Octaviano magna-

rum

15 *Tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus*] Locus eſt vitiatus, nam *lapideorum imbrium* ſupra meminerat noſter. Janus Gulielmius reponendum putabat, *lapſibus* aut *labibus*. Ultima ratio mihi ſimul ac Jano Grutero vehementer placet. *Daviſius*.

rum fuerunt calamitatum prænuntiæ: tum ſole geminato, quod, ut e patre audivi, Tuditano & Aquilio conſulibus, evenerat; quo quidem anno P. Africanus ſol alter exſtinctus eſt. Quibus exterriti homines vim quandam eſſe cæleſtem & divinam ſuſpicati ſunt. Quartam cauſam eſſe, eamque vel maximam, æquabilitatem motus, converſionem cæli, ſolis, lunæ, ſiderumque omnium diſtinctionem [16], utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe ea fortuita. Ut ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum venerit, cum videat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſa fieri judicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui præſit, & cui pareatur: multo magis in tantis motionibus tantiſque viciſſitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immenſa & infinita vetuſtas mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari.

VI. Chryſippus quidem, quanquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe videatur. Si enim, inquit, eſt aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod poteſtas humana efficere non poſſit: eſt certe id, quod illud efficit, homine melius. Atqui res cæleſtes, omneſque eæ, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici non poſſunt. Eſt igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quam deum? Etenim ſi dii non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? In eo enim ſolo ratio eſt, qua nihil poteſt eſſe præſtantius. Eſſe autem hominem, qui nihil in omni mundo melius eſſe quam ſe putet, deſipientis arrogantiæ eſt. Ergo eſt aliquid melius. Eſt igitur profecto deus.

An vero, ſi domum magnam pulchramque videris, non poſſis

16 *Diſtinctionem*, utilitatem, *pulchritudinem*] Ex iis quæ ſequuntur, manifeſtum eſt, *varietatem* potius hic eſſe legendum, quam, ut antea, *utilitatem*; ut illa ratio omittatur, quod de *utilitate*, qua homines adducti deos agnoſcunt, non in quarta cauſa, ſed in ſecunda mentionem facit. Quam lectionem, ut meliorem, in noſtris libris ſecutus ſum. *P. Manutius*.

Digitized by Google

poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum non videas, muribus illam & muſtellis ædificatam putes: tantum vero ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemque rerum cæleſtium, tantam vim & magnitudinem maris atque terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne plane deſipere videare?

An ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terram autem eſſe infimam, quam craſſiſſimus circumfundat aer? ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam quibuſdam regionibus atque urbibus contingere videmus, hebetiora ut ſint hominum ingenia propter cæli pleniorem naturam, hoc idem generi humano evenerit, quod in terra, hoc eſt, in craſſiſſima regione mundi, collocati ſint.

Et tamen ex ipſa hominum ſolertia eſſe aliquam mentem, & eam quidem acriorem & divinam, exiſtimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam viſcerum ſoliditatem, animum denique illum ſpirabilem ſi quis quærat unde habemus, apparet: quod aliud a terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem ſpiritu ducimus.

VII. Illud autem, quod vincit hæc omnia, rationem dico, &, ſi placet, pluribus verbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam, ubi invenimus? unde ſuſtulimus? An cætera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi eſt, non habebit? Atqui certe nihil omnium rerum melius eſt mundo, nihil præſtabilius, nihil pulchrius: nec ſolum nihil eſt, ſed ne cogitari quidem quidquam melius poteſt. Et, ſi ratione & ſapientia nihil eſt melius, neceſſe eſt hæc ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus.

Quid vero? tanta rerum conſentiens, conſpirans, continuata cognatio, quem non coget ea, quæ dicuntur a me, comprobare? Poſſetne [27] uno tempore florere, deinde viciſſim horre-

27 *Poſſetne uno tempore*] *Uno tempore*, quemadmodum ad Attic. IX. 10. *unus manipularis* ... Catull. *unus caprimulgus* .... Terent. *unam adoleſcentulam*, ubi Donatus *unam* interpretator *quamdam*. Plaut. *unus ſervus* ... *unus amator*, ... *unus hoſpes*. Plura affert exempla Joan. Vorſtius, *de Latinit. falſo ſuſpect. cap.* 4. Anonymus.

horrere terra? aut, tot rebus ipſis ſe immutantibus, ſolis acceſſus diſceſſuſque ſolſtitiis [18] brumiſque cognoſci? aut æſtus maritimi, fretorumque anguſtiæ, ortu aut obitu lunæ commoveri? aut una totius cæli converſione curſus aſtrorum diſpares conſervari? Hæc ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profecto non poſſent, niſi ea uno divino & continuato ſpiritu continerentur.

Atque hæc cum uberius diſputantur & fuſius, ut mihi eſt in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam. Cum autem, ut Zeno ſolebat, brevius anguſtiuſque concluduntur: tum apertiora ſunt ad reprehendendum. Nam ut profluens amnis aut vix aut nullo modo; concluſa autem aqua facile corrumpitur: ſic orationis flumine reprehenſoris vitia diluuntur; anguſtia autem concluſæ orationis non facile ſe ipſa tutatur. Hæc enim, quæ dilatantur a nobis, Zeno ſic premebat.

VIII. Quod ratione utitur, id melius eſt quam id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. Ratione igitur mundus utitur. Similiter effici poteſt, ſapientem eſſe mundum: ſimiliter, beatum: ſimiliter, æternum. Omnia enim hæc meliora ſunt quam ea, quæ ſunt his carentia: nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur, eſſe mundum deum. Idemque hoc modo: Nullius ſenſu carentis pars aliqua poteſt eſſe ſentiens. Mundi autem partes ſentientes ſunt. Non igitur caret ſenſu mundus. Pergit idem & urget anguſtius: Nihil, inquit, quod animi, quodque rationis eſt expers, id generare ex ſe poteſt animantem compotemque rationis. Mundus autem generat animantes compoteſque rationis. Animans eſt igitur mundus compoſque rationis.

Idemque ſimilitudine, ut ſæpe ſolet, rationem concluſit hoc modo: Si ex oliva modulate canentes tibiæ naſcerentur: num dubi-

18 *Solſtitiis brumiſque*] Licet duo ſint *ſolſtitia*, æſtivum unum, alterum hiemale; uſu tamen recipitur, ut *ſolſtitium*, id quod *θερινὸς* eſt, denotet; *bruma* vero, *χειμερινὸν*. Dein illud æſtatem, hæc autem tempus hibernum ſignificat. Agellius Noct. Attic. lib. 3. cap. 10. *In ſeptimo ſigno fit* ſolſtitium a bruma; *in ſeptimo* bruma a ſolſtitio. Vide Senecam Nat. Quæſt. lib. 3. cap. 29. Plinium H. N. lib. 2. cap. 97. & 70. Ovidium Triſt. lib. v. Eleg. x. 7. ac Varronem R. R. cum alibi, tum lib. 1. cap. 39. nec non lib. 3. cap. 10. *Daviſius*.

dubitares, quin ineſſet in oliva tibicinis quædam ſcientia? Quid, ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſonantes? idem ſcilicet cenſeres, in platanis ineſſe muſicam. Cur igitur mundus non animans ſapienſque judicetur, cum ex ſe procreet animantes atque ſapientes?

IX. Sed quoniam cœpi ſecus agere, atque initio dixeram: negaram enim hanc primam partem egere oratione, quod eſſet omnibus perſpicuum, deos eſſe: tamen id ipſum rationibus phyſicis confirmari volo. Sic enim res ſe habet, ut omnia, quæ alantur & creſcant, contineant in ſe vim caloris: ſine qua neque ali poſſent, neque creſcere. Nam omne, quod eſt calidum & igneum, cietur & agitur motu ſuo. Quod autem alitur & creſcit, motu quodam utitur certo & æquabili: qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu ſenſus & vita remanet; refrigerato autem & exſtincto calore occidimus ipſi, & exſtinguimur.

Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis inſit caloris in omni corpore. Negat enim ullum eſſe cibum tam gravem, quin is die & nocte concoquatur: cujus etiam in reliquiis ineſt calor iis, quas natura reſpuerit. Jam vero venæ & arteriæ micare non deſinunt, quaſi quodam igneo motu: animadverſumque ſæpe eſt, cum cor animantis alicujus evulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, ſive animal, ſive terra editum, id vivit propter incluſum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, eam caloris naturam vim habere in ſe vitalem per omnem mundum pertinentem.

Atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtilius explicato. Omnes igitur [19] partes mundi tangam, quæ maximo calore fultæ ſuſtinentur. Quod pri-

19 *Omnes igitur partes mundi tangam, quæ maximo calore fultæ ſuſtinentur*] Veneti recte ita: *omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore fultæ ſuſtinentur*. Placet & quod mox non *ictu*, ſed *tritu*, in illis ſcribitur; conflictus enim lapidum ictum ſignificat. Itemque verum videtur quod ſequitur, *Primum ipſe liquor aquæ declarat effuſus*; non ut noſtri libri habent, *Tum aquæ declarat effuſio*. Quid enim ille liquor eſt, aut quid declarat ſingulare? Sed movit fortaſſe aliquem, ut *Tum* adderet: & locum mutaret, quod *primum* poni ſolum non oportere crederet. Quod ſolere tamen, ſupra etiam oſtendimus. *Camerarius*.

primum in terrena natura perſpici poteſt. Nam & lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus: & recenti foſſione

terram fumare calentem;

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, & id maxime hibernis fieri temporibus, quod magna vis terræ cavernis contineatur caloris: eaque hieme ſit denſior: ob eamque cauſam calorem inſitum in terris contineat arctius.

X. Longa eſt oratio, multæque rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quæ terra concipiat, ſemina, quæque ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris & oriri, & augeſcere. Atque aquæ etiam admiſtum eſſe calorem primum ipſe liquor, tum aquæ declarat effuſio: quæ neque conglaciaret frigoribus, neque nive [20] pruinaque concreſceret, niſi eadem ſe admiſto calore liquefacta & dilapſa diffunderet. Itaque & aquilonibus reliquiſque frigoribus adjectis dureſcit humor: & idem viciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore [21]. Atque etiam maria agitata ventis ita tepeſcunt, ut intelligi facile poſſit, in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem. Nec enim ille externus & adventitius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod noſtris quoque corporibus contingit, cum motu atque exercitatione recaleſcunt. Ipſe vero [22] aer, qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. Ille vero & multo quidem calore admiſtus eſt: ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum. Earum enim quaſi vapor quidam aer habendus eſt. Is autem exſiſtit motu ejus caloris, qui aquis continetur: quam ſimilitudinem cernere poſſumus in iis aquis, quæ effervescunt ſubditis ignibus. Jam vero reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota natura fervida eſt, & cæteris naturis omnibus ſalutarem impertit & vitalem calorem. Ex quo concludi-

20 *Neque nive, pruinaque concreſceret*] Nix & pruina ſunt aqua concreta: aqua igitur nive & pruina concreſcit. Sicut aer dicitur moveri vento, cum ventus nihil ſit niſi aer motus. *Anonym.*

21 *Tabeſcit calore*] Evaneſcit, ſiccatur. Rarefactio, ut vocant, non omiſſa eſt, ſed tantiſper dilata. Vide infra: *is autem exiſtit motu ejus caloris*, &c. *Idem.*

22 *Ipſe vero aer, qui natura eſt maxime frigidus*] Hæc erat Zenonis ſententia, ut teſtatur Diogenes Laertius in Zenone Citieo, εἶναι δὲ τὸ μὲν πῦρ, τὸ θερμὸν, τὸ δὲ ὕδωρ, τὸ ὑγρὸν, τὸν δὲ ἀέρα, τὸ ψυχρὸν, τὴν δὲ γῆν, τὸ ξηρόν. Id eſt; *eſſe autem ignem quidem, calorem; aquam vero, humorem; aera vero, frigus; terram autem ſiccitatem.* Lambinus.

cluditur, cum omnes mundi partes ſuſtineantur calore, mundum etiam ipſum ſimili parique natura in tanta diuturnitate ſervari: eoque magis, quod intelligi debet, calidum illud atque igneum ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo inſit procreandi vis & cauſa gignendi, a quo & animantia omnia, & ea, quorum ſtirpes terra continentur, & naſci ſit neceſſe, & augeſcere.

XI. Natura eſt igitur, quæ contineat mundum omnem, eumque tueatur, & ea quidem non ſine ſenſu atque ratione. Omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, ut in homine mentem, in bellua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem & earum rerum, quæ gignuntur e terra, radicibus ineſſe principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoque genere nec poteſt nec debet eſſe præſtantius. Itaque neceſſe eſt, illud etiam, in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniumque rerum poteſtate dominatuque digniſſimum.

Videmus autem, in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars univerſi ſit) ineſſe ſenſum & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi ineſt principatus, hæc ineſſe neceſſe eſt, & acriora quidem atque majora. Quocirca ſapientem eſſe mundum neceſſe eſt: naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque deum eſſe mundum, omnemque vim mundi natura divina contineri.

Atque etiam mundi ille fervor purior, perlucidior, mobiliorque multo, ob eaſque cauſas aptior ad ſenſus commovendos, quam hic noſter calor; quo hæc, quæ nota nobis ſunt, retinentur & vigent. Abſurdum eſt igitur dicere, cum homines beſtiæque hoc calore teneantur, & propterea moveantur ac ſentiant, mundum eſſe ſine ſenſu: qui integro, & puro, & libero, eodemque acerrimo & mobiliſſimo ardore teneatur. Præſertim cum is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio,

lio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe ac ſua ſponte moveatur. Nam quid poteſt eſſe mundo valentius, quod pellat atque moveat calorem eum, quo ille teneatur?

XII. Audiamus enim Platonem, quaſi quendam deum philoſophorum: cui duo placet eſſe motus, unum ſuum, alterum externum: eſſe autem divinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte moveatur, quam quod pulſu agitetur alieno. Hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hiſque principium motus eſſe ductum putat. Quapropter, quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte movetur: animus ſit neceſſe eſt. Ex quo efficitur, animantem eſſe mundum.

Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam, quod certe eſt mundus melior quam ulla natura. Ut enim nulla pars corporis noſtri eſt, quæ non ſit [23] minor quam noſmetipſi ſumus; ſic mundum univerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quam partem aliquam univerſi. Quod ſi ita eſt, ſapiens ſit mundus neceſſe eſt: nam ni ita eſſet, hominem, qui eſt mundi pars, quoniam rationis eſt particeps, pluris eſſe quam mundum omnem oporteret.

Atque etiam ſi a primis inchoatiſque naturis ad ultimas perfectaſque volumus procedere, ad deorum naturam perveniamus neceſſe eſt. Primo enim animadvertimus, a natura ſuſtineri ea, quæ gignuntur e terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quam ut ea alendo atque augendo tueretur. Beſtiis autem ſenſum & motum dedit, & cum quodam appetitu acceſſum ad res ſalutares, a peſtiferis receſſum: hoc homini amplius, quod addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui tum [24] remitterentur, tum continerentur.

 XIII. Qart-

23 *Quæ non ſit minor*] *Minoris* vetus liber, quod placet. Sequitur enim; *ſic mundum univerſum* pluris *eſſe neceſſe eſt*. Urſinus.

24 *Qui tum remitterentur, tum continerentur*] Interpretes videntur hic animi cauſa de via aberraviſſe. Manutius credidit, *contineri* ſignificare creſcere, quod mirum eſt potuiſſe ſcribi ab homine ita docto. Lambinus *remittere* accipit pro indulgere cupiditatibus ſuis, & eum Leſcaloperius & Daviſius ſecuti ſunt: verum an cogitandum eſt, illum eſſe effectum rationis noſtræ? & ſi ponamus, diſcipulum aliquem Epicuri ita potuiſſe loqui, an ita Stoicus tam ſeverus, quam erat Balbus, poſſet loqui? Præterea Lambinus & Daviſius mutant *continerentur* in *contenderentur*, aut in *intenderentur*, quaſi vox,

quam

XIII. Quartus autem eſt gradus & altiſſimus eorum, qui natura boni ſapienteſque gignuntur: quibus a principio innaſcitur ratio recta conſtanſque, quæ ſupra hominem putanda eſt, deoque tribuenda, id eſt, mundo: in quo neceſſe eſt perfectam illam atque abſolutam ineſſe rationem. Neque enim dici poteſt, in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid extremum atque perfectum. Ut enim in vite, ut in pecude (niſi quæ vis obſtitit) videmus naturam ſuo quodam itinere ad ultimum pervenire: atque ut pictura & fabrica, cæteræque artes habent quendam abſoluti operis effectum: ſic in omni natura, ac multo etiam magis, neceſſe eſt abſolvi aliquid ac perfici. Etenim cæteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, poſſunt obſiſtere: univerſam autem naturam nulla res poteſt impedire; propterea quod omnes naturas ipſa cohibet & continet. Quocirca neceſſe eſt eſſe quartum illum & altiſſimum gradum, quo nulla vis poſſit accedere.

Is autem eſt gradus, in quo rerum omnium natura ponitur; quæ quoniam talis eſt, ut præſit omnibus, & eam nulla res poſſit impedire, neceſſe eſt, intelligentem eſſe mundum, & quidem etiam ſapientem. Quid autem eſt inſcitius, quam eam naturam, quæ omnes res ſit complexa, non optimam dici: aut, cum ſit optima, non primum animantem eſſe, deinde rationis & conſilii compotem, poſtremo ſapientem? Qui enim poteſt aliter eſſe optima? Neque enim, ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, optima putanda ſit potius quam deterrima: nec vero, ſi rationis particeps ſit, nec ſit tamen a principio ſapiens, non ſit deterior mundi potius quam humana conditio. Homo enim ſapiens fieri poteſt: mundus autem, ſi in æterno præteriti temporis ſpatio fuit inſipiens, nunquam profecto ſapientiam conſequetur. Ita erit homine deterior. Quod quoniam abſurdum eſt, & ſapiens a prin-

quam volunt loco movere, hic non conveniret. Interim Cicero Tuſc. Quæſt. IV. 9. fere eodem modo dixit: *Sic averſa a præſcriptione rationis, ut nulla modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia ſedat appetitiones &c.* Locus iſte magnam lucem affert huic noſtro loco. Ratio ſecundum Stoicos erat data homini ad domandum ejus affectus, ſi erant mali, & ad moderandum eos, qui videbantur boni. Poſterius id intelligit Balbus per *remitterentur*, & vox iſta eſt ibi maxime propria, quod multis exemplis poteſt demonſtrari. *Buberius.*

Digitized by Google

principio mundus, & deus habendus eſt. Neque eſt quidquam aliud, præter mundum, cui nihil abſit: quodque undique aptum atque perfectum expletumque ſit omnibus ſuis numeris & partibus.

XIV. Scite enim Chryſippus, Ut clypei cauſa, involucrum; vaginam autem, gladii: ſic, præter mundum, cætera omnia aliorum cauſa eſſe generata: ut eas fruges atque fructus, quos terra gignit, animantium cauſa; animantes autem, hominum; ut equum, vehendi cauſa; arandi, bovem; venandi & cuſtodiendi, canem. Ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum, & imitandum: nullo modo perfectus, ſed eſt quædam particula perfecti. Sed mundus, quoniam omnia complexus eſt, nec eſt quidquam, quod non inſit in eo, perfectus undique eſt. Quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt optimum? Nihil autem eſt mente & ratione melius. Ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. Bene igitur idem Chryſippus, qui, ſimilitudines adjungens, omnia in perfectis & maturis docet eſſe meliora, ut in equo quam in equulo; in cane quam in catulo; in viro quam in puero. Item, quod in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo atque abſoluto eſſe debere. Eſt autem nihil mundo perfectius: nihil virtute melius. Igitur mundi eſt propria virtus. Nec vero hominis natura perfecta eſt: & efficitur tamen in homine virtus. Quanto igitur in mundo facilius? Eſt ergo in eo virtus: ſapiens eſt igitur; & propterea deus.

XV. Atque hac mundi divinitate perſpecta, tribuenda eſt ſideribus eadem divinitas: quæ ex mobiliſſima puriſſimaque ætheris parte gignuntur; neque ulla præterea ſunt admiſta natura, totaque ſunt calida atque perlucida: ut ea quoque rectiſſime & animantia eſſe, & ſentire atque intelligere dicantur. Atque ea quidem tota eſſe ignea duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putat, tactus & oculorum. Nam ſolis candor illuſtrior quam ullus ignis, quippe qui immenſo mundo tam longe lateque colluceat: & is ejus tactus eſt, non ut tepefaciat ſolum, ſed etiam ſæpe comburat: quorum neutrum faceret, niſi eſſet igneus. Ergo, inquit, cum ſol igneus ſit,

ſit, Oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere: neceſſe eſt, aut ei ſimilis ſit igni, quem adhibemus ad uſum atque ad victum; aut ei, qui corporibus animantium continetur.

Atque hic noſter ignis, quem uſus vitæ requirit, confector eſt & conſumptor omnium, idemque, quocumque invaſit, cuncta diſturbat ac diſſipat. Contra ille corporeus, vitalis & ſalutaris, omnia conſervat, alit, auget, ſuſtinet, ſenſuque afficit. Negat ergo eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit, cum is quoque efficiat, ut omnia floreant, & in ſuo quæque genere pubeſcant. Quare cum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantium, ſolem quoque animantem eſſe oportet, & quidem reliqua aſtra, quæ oriantur in ardore cæleſti, qui æther, vel cælum nominatur.

Cum igitur aliorum animantium ortus in terra ſit, aliorum in aqua, in aere aliorum: abſurdum eſſe Ariſtoteli videtur, in ea parte, quæ ſit ad gignenda animalia aptiſſima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuiſſimus eſt, & ſemper agitatur & viget: neceſſe eſt, quod animal in eo gignatur, id & ſenſu acerrimo, & mobilitate celerrima eſſe. Quare cum in æthere aſtra gignantur, conſentaneum eſt, in iis ſenſum ineſſe & intelligentiam. Ex quo efficitur, in deorum numero aſtra eſſe ducenda.

XVI. Etenim licet videre acutiora ingenia & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer ſit purus ac tenuis, quam illorum, qui utantur craſſo cælo atque concreto. Quin etiam [25] cibo, quo utare, intereſſe aliquid ad mentis aciem putant. Probabile eſt igitur, præſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe, quæ & æthereams mundi partem incolant, & marinis terreniſque humoribus, longo intervallo extenuatis, alantur. Senſum autem aſtrorum atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum atque conſtantia. Nihil eſt enim, quod ratione & numero moveri poſſit ſine conſilio:

in

25 *Quin etiam cibo, quo utare, intereſſe*] Rectius interpungas ſententiam, *Quin etiam, cibo quo utare*, id eſt, quo cibo utare. *Pearcius.*

in quo nihil eſt temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem ſiderum, & in omni æternitate conſtantia, neque naturam ſignificat, eſt enim plena [26] rationis; neque fortunam, quæ amica varietati conſtantiam reſpuit. Sequitur ergo, ut ipſa ſua ſponte, ſuo ſenſu, ac divinitate moveantur. Nec vero Ariſtoteles non laudandus in eo, quod omnia, quæ moventur, aut natura moveri cenſuit, aut vi, aut voluntate. Moveri autem ſolem, & lunam, & ſidera omnia. Quæ autem natura moverentur, hæc aut pondere deorſum, aut levitate in ſublime ferri: quorum neutrum aſtris contingeret, propterea quod eorum motus in orbem circumque ferretur. Nec vero dici poteſt vi quadam majore fieri, ut contra naturam aſtra moveantur. Quæ enim poteſt major eſſe? Reſtat igitur, ut motus aſtrorum ſit voluntarius. Quæ qui videat, non indocte ſolum, verum etiam impie faciat, ſi deos eſſe neget. Nec ſane multum intereſt, utrum id neget; an eos omni procuratione atque actione privet. Mihi enim, qui nihil agit, eſſe omnino non videtur. Eſſe igitur deos ita perſpicuum eſt, ut, id qui neget, vix eum ſanæ mentis exiſtimem.

XVII. Reſtat, ut, qualis eorum natura ſit, conſideremus: in quo nihil eſt difficilius, quam a conſuetudine oculorum aciem mentis abducere. Ea difficultas induxit & vulgo imperitos, & ſimiles philoſophos imperitorum, ut, niſi figuris hominum conſtitutis, nihil poſſent de diis immortalibus cogitare. Cujus opinionis levitas confutata a Cotta non deſiderat orationem meam. Sed cum talem eſſe deum certa notione animi præſentiamus, primum ut ſit animans, deinde ut in omni

26 *Eſt enim plena rationis*] Lambinus vult ſcribi: *eſt enim expers rationis*. At verba illa: *eſt enim plena rationis*, non ad naturam, ſed ad *conſtantiam*, fuerunt referenda. Habet enim & natura conſtantiam. Unde in Topicis: *In natura & arte conſtantia eſt, in ceteris nulla*. Sed conſtantia ſiderum non eſt naturæ: quia plena rationis eſt. At naturam cenſuerunt eſſe vim quandam ſine ratione cientem motus in corporibus neceſſarios, uti affirmat auctor in hoc libro, cap. 32. *Joan. Fr. Gronovius*, *Obſerv. lib.* II. *cap.* 2. Qui occaſiones quærunt delendi & reſcribendi, opponunt hæc e capite 45. hujus libri, *Quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur*, &c. Si enim natura eſt quæ mente & ratione omnia conficit; cur motus conſtantiam, *quia plena ſit rationis*, Cicero naturæ abjudicat? Cogitationem referant, qui ſic ajunt, ad hæc cap. 32. *Alii naturam cenſent eſſe vim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios: alii autem vim participem rationis atque ordinis*. En rationis expertem. *Anonym.*

mni natura nihil eo ſit præſtantius : ad hanc præſenſionem, notionemque noſtram, nihil video quod potius accommodem, quam ut primum hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excellentius poteſt, animantem eſſe & deum judicem.

Hic quam volet Epicurus jocetur, homo non aptiſſimus ad jocandum, minimeque [27] reſpiciens patriam: & dicat, ſe non poſſe intelligere, qualis ſit volubilis & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nunquam me movebit. Placet enim illi eſſe deos, quia neceſſe ſit præſtantem eſſe aliquam naturam, qua nihil ſit melius. Mundo autem certe nihil eſt melius. Nec dubium, quin, quod animans ſit, habeatque ſenſum, & rationem, & mentem, id ſit melius, quam id, quod his careat. Ita efficitur, animantem, ſenſus, mentis, rationis mundum eſſe compotem. Qua ratione, deum eſſe mundum, concluditur. Sed hæc paulo poſt facilius cognoſcentur ex iis rebus ipſis, quas mundus efficit.

XVIII. Interea, Vellei, noli, quæſo, præ te ferre, vos plane expertes eſſe doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quam ſphæram, videri. Novum etiam oculorum judicium habetis. Sed ſint iſta pulchriora, duntaxat adſpectu: quod mihi tamen ipſum non videtur: quid enim pulchrius ea figura, quæ ſola omnes alias figuras complexa continet, quæque nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum? Cumque duæ [28] formæ præſtantes ſint,

27 *Minimeque* reſipiens *patriam*] Ita legitur in Mſſ. pro *reſpiciens*; & ita omnino legendum: eſt enim *reſipere*, redolere & præ ſe ferre. *Urſinus*. Hunc locum non aliter olim emendavit Iſ. Caſaubonus ad Theophraſti Char. I. & ſane cunctorum ſermonibus jactati ſunt Attici ſales. Sic etiam reponendum ſtatuit Janus Gulielmius; at male contendit Ciceronem ad mel Gargetticum alluſiſſe; non enim de dictionis ſuavitate, ſed de jocis & leporibus agitur. *Daviſius*. Etſi recta nobis videatur codicis Urſiniani lectio, tamen, cum e principibus noſtris editoribus nemo eam receperit, nos in contextum introducere non auſi ſumus. *Olivetus*.

28 *Cumque duæ formæ præſtantes ſint, ex ſolidis globus ..... ex planis autem circulus aut orbis*] Sic olim ſtatuit Pythagoras τῶν σχημάτων τὸ κάλλιστον σφαῖραν εἶναι τῶν στερεῶν, τῶν δὲ ἐπιπέδων κύκλον, ut teſtatur Diogenes Laertius lib. VIII. §. 35. nec aliter uno ore mathematici. Vide ſis Cleomedem Κυκλ. Θεωρ. lib. I. Quinctilianum Inſt. Orator. I. 10. & Zachariam Scholaſticum de Opif. Mundi. Hunc autem locum citat Nonius cap. V. §. 38. & licet plerumque verba veterum corrupta proferat; hic tamen ejus codex noſtris videtur præſtitiſſe; legit enim; *cum duæ formæ* præſtantiſſimæ *ſint, ex ſolidis globus* ... *ex planis autem* circus *aut orbis*. Supra cap. 16. *In*

ſint, ex ſolidis globus (ſic enim σφαῖραν interpretari placet), ex planis autem, circulus, aut orbis, qui κύκλος Græce dicitur; his duabus formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, a medioque tantum abſit extremum, quantum idem a ſummo. Quo nihil fieri poteſt aptius. Sed ſi hæc non videtis, quia nunquam [29] eruditum illum pulverem attigiſtis: ne hoc quidem phyſici intelligere potuiſtis, hanc æqualitatem motus, conſtantiamque ordinum in alia figura non potuiſſe ſervari? Itaque nihil poteſt eſſe indoctius, quam quod a vobis affirmari ſolet. Nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundum eſſe dicitis: nam poſſe fieri, ut ſit alia figura: innumerabileſque mundos, alios aliarum eſſe formarum. Quæ, ſi bis bina quot eſſent, didiciſſet Epicurus, certe non diceret. Sed dum palato, quid ſit optimum, judicat, cæli palatum [30] (ut ait Ennius) non ſuſpexit.

XIX. Nam, cum duo ſint genera ſiderum: quorum alterum, ſpatiis immutabilibus ab ortu ad occaſum commeans, nullum unquam curſus ſui veſtigium inflectat: alterum autem continuas converſiones duas iiſdem ſpatiis curſibuſque conficiat: ex utraque re & mundi volubilitas, quæ niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarum rotundi ambitus cognoſcuntur: primuſque ſol, qui aſtrorum obtinet principatum, ita movetur, ut cum terras larga luce compleverit, eaſdem modo his, modo illis ex partibus opacet. Ipſa enim umbra terræ ſoli officiens noctem efficit: nocturnorum autem ſpatiorum

16. *In orbem* circumque *ferretur*. Rurſus in Somn. Scip. apud Macrobium lib. I. cap. 15. *Erat autem is ſplendidiſſimo candore inter flammas* circus *elucens; quem vos, ut a Græcis accepiſtis, orbem lacteum nuncupatis*. Daviſius.

29 *Quia nunquam eruditum illum pulverem attigiſtis*] Mathematicis diſciplinis operam non dediſtis. Noſter de Archimede Tuſc. lib. V. cap. 23. *Humilem homunculum a* pulvere *& radio excitabo*. Ibi nos plura. Locutionis ratio eſt, quia geometræ veteres in menſa pulvere conſperſa figuras ſuas ſeu σχήματα deſcribebant. Vide Ariſtophanem Nub. verſ. 177. *Daviſ.*

30 *Cæli palatum*] Huic loco illuſtrando pauca quædam monuit Hier. Columna ad Ennii Fragm. Sed rem plane conficiunt ab eo prætermiſſa verba Varronis apud Auguſtinum, de Civ. Dei, lib. VII. cap. 8. *Palatum*, inquit, *Græce οὐρανὸν appellant: & nonnulli poetæ Latini* cælum *vocaverunt* palatum. Iſidorus etiam Orig. lib. XI. cap. 1. *Palatum noſtrum, ſicut cælum, ſurſum eſt poſitum ... ſed Græci ſimiliter* palatum *οὐρανὸν appellant*. Hac de re fertur elegans Theocriti Chii facetia, apud Athenæum lib. VIII. cap. 344. Hinc abunde liquet, unde Tullius anſam arripuerit jocandi; ſimulque conſtat, eos codices inſcientia librariorum temeratos eſſe, qui *cæli palatium* nobis exhibent. *Idem*.

Digitized by Google

eadem eſt æquabilitas, quæ diurnorum; ejuſdemque ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris & caloris modum temperant: circuitus enim ſolis orbium v. & LX. & CCC. quarta [31] fere diei parte addita, converſionem conficiunt annuam: inflectens autem ſol curſum tum ad ſeptemtriones, tum ad meridiem, æſtates & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adjunctum eſt, alterum æſtati. Ita ex quatuor temporum mutationibus, omnium, quæ terra marique gignuntur, initia, cauſæque ducuntur.

Jam ſolis annuos curſus ſpatiis menſtruis luna conſequitur: cujus tenuiſſimum lumen facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſſus autem longiſſimus quiſque pleniſſimum. Neque ſolum ejus ſpecies ac forma mutatur, tum creſcendo, tum defectibus in initia recurrendo, ſed etiam regio, quæ tum [32] eſt aquilonalis, tum auſtralis. In lunæ quoque curſu eſt & brumæ quædam, & ſolſtitii ſimilitudo: multaque ab ea manant, & fluunt, quibus & animantes alantur, augeſcantque; & pubeſcant, maturitatemque aſſequantur, quæ oriuntur e terra.

XX. Maxime vero ſunt admirabiles motus earum quinque ſtellarum, quæ falſo vocantur errantes. Nihil enim errat, quod in omni æternitate conſervat progreſſus & regreſſus, reliquoſque motus conſtantes, & ratos. Quod eo eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rurſus aperiuntur, tum abeunt [33], tum recedunt, tum antecedunt, tum ſubſequuntur, tum celerius moventur, tum tardius,

31 *Quarta fere diei parte addita*] Ex illa parte, quæ ad trecentos ſexaginta quinque dies ſingulis annis additur, quinto quoque anno exoritur dies illa, quam vocant, *intercalaris*, quæ ſexta eſt ante kalendas Martias. Is autem annus, in quem *intercalaris* dies incidit, eam ob rem dicitur *biſſextilis*, quia bis repetitur VI. kalendas. *Leſcalop.*

32 *Quæ tum eſt aquilonalis, tum auſtralis*] Inveni in cunctis Mſſ. libris, quorum duo erant antiquiſſimi, & mihi valde probati, *aquilenta* pro *aquilonalis*. Animadverti etiam Germanos, quod ſic fortaſſe & ipſi in aliquo exemplari legiſſent, eandem vocem in margine ſui codicis adnotaſſe: nec tamen recepi: non enim alibi apud hunc auctorem reperi. Scio recentiorum pleroſque eam uſurpaſſe eruditos viros: ut non temere eos id feciſſe exiſtimandum ſit. Cicero *aquilonius* alibi dixit. Quid de hoc loco conſtituendum ſit, nondum plane perſpexi. Vix puto poſſe omnes codices antiquos in eodem errore verſari. *Victorius*. At Manutio, Lambinoque placuit, *aquilonaris*. Daviſius.

33 *Tum abeunt, tum recedunt*] Emendandum ex antiquo libro, *tum adeunt, tum recedunt*. Urſinus. Hanc lectionem recepi, quam res ipſa, locique ſenſus poſtulant. *Daviſius*. Et nos quoque recepiſſemus, niſi ſcrupulum injeciſſet primariarum quatuor editionum conſenſus. *Olivetus*.

dius, tum omnino ne moventur quidem, ſed ad quoddam tempus inſiſtunt. Quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, cum ſolis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem [34] inter ſe comparationem confectis omnium ſpatiis eſt facta converſio. Quæ quam longa ſit, magna quæſtio eſt: eſſe vero certam & definitam neceſſe eſt. Nam eam, quæ Saturni ſtella dicitur, φαίνων-que a Græcis nominatur, quæ a terra abeſt plurimum, xxx. fere annis curſum ſuum conficit. In quo curſu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, tum retardando, tum veſpertinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſeculorum ætatibus, quin eadem iiſdem temporibus efficiat. Infra autem hanc propius a terra Jovis ſtella fertur, quæ φαέθων dicitur: eaque eundem XII. ſignorum orbem annis XII. conficit, eaſdemque, quas Saturni ſtella, efficit in curſu varietates.

Huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις, quæ ſtella Martis appellatur: eaque IV. & xx. menſibus, VI. ut opinor, diebus minus, eundem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. Infra hanc autem ſtella Mercurii eſt. Ea στίλβων appellatur a Græcis: quæ anno fere vertente ſigniferum luſtrat orbem, neque a ſole longius unquam unius ſigni intervallo diſcedit, tum antevertens, tum ſubſequens. Infima eſt quinque errantium, terræque proxima, ſtella Veneris, quæ φώσφορος Græce, Lucifer Latine dicitur, cum antegreditur ſolem: cum ſubſequitur autem, Heſperos. Ea curſum anno conficit, & latitudinem luſtrans ſigniferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt ſtellæ ſuperiores: neque unquam ab ſole duorum ſignorum intervallo longius diſcedit, tum antecedens, tum ſubſequens.

XXI. Hanc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tantam tam variis curſibus in omni æternitate convenientiam temporum, non poſſum intelligere ſine mente, ratione, conſilio. Quæ cum in ſideribus ineſſe videamus, non poſſumus ea ipſa non

 in

34 *Ad eandem inter ſe comparationem*] Eliens. unus habet *compoſitionem*, quæ quidem lectio videtur amplectenda. Græce dixeris εἰς τὸν αὐτὸν συσχηματισμόν. *Daviſ.*

in deorum numero reponere. Nec vero ſtellæ eæ, quæ inerrantes vocantur, non ſignificant eandem mentem, atque prudentiam; quarum eſt quotidiana, conveniens, conſtanſque converſio: nec habent [35] æthereos curſus, neque cælo inhærentes, ut plerique dicunt phyſicæ rationis ignari. Non eſt enim ætheris ea natura, ut vi ſua ſtellas complexa contorqueat. Nam tenuis, ac perlucens, & æquabili calore ſuffuſus æther, non ſatis aptus ad ſtellas continendas videtur. Habent igitur ſuam ſphæram ſtellæ inerrantes, ab ætherea conjunctione ſecretam, & liberam. Earum autem perennes curſus atque perpetui, cum admirabili incredibilique conſtantia, declarant in his vim, & mentem eſſe divinam: ut, hæc ipſa qui non ſentiat deorum vim habere, is nihil omnino ſenſurus eſſe videatur.

Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio [36], nec vanitas ineſt: contraque omnis ordo, veritas, ratio, conſtantia. Quæque his vacant, ementita, & falſa, plenaque erroris eunt circum terras, infra lunam; quæ omnium ultima eſt, in terriſque [37] verſatur. Cæleſtem ergo admirabilem ordinem, incredibilemque conſtantiam, ex qua conſervatio & ſalus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipſe mentis expers habendus eſt. Haud ergo, ut opinor, erravero, ſi a principe inveſtigandæ veritatis, hujus diſputationis principium duxero.

XXII. Zeno igitur ita naturam definit, ut eam dicat, ignem

35 *Nec habent æthereos curſus, neque cælo cohærentes*] Quoniam infra cap. 46. ſcriptum videmus, *in æthere autem aſtra volvuntur*, inconſtantiæ ab aliquibus arguitur. Inique. Aliud eſt enim aſtra volvi *in æthere*: aliud volvi æthereo vel ipſo ætheris curſu, quaſi æther aſtra contineat, & vi ſua complexus rapiat. Moveor equidem in aere; ſed motus tamen non habeo aereos. *Anonymus*.

36 *Nec erratio, nec* varietas *ineſt*] Vulgo *vanitas*; ſed nos egregiam viri præſtantiſſimi Joan. Clerici conjecturam recepimus, quam diſerte firmat Mſſ. Ellenſis. Ratio eſt, quod *conſtantia* non *vanitas*, at *varietas* opponatur. Supra cap. 16. *Fortuna*, *amica* varietati, conſtantiam *reſpuit*. Item de Divin. lib. II. cap. 53. *Ipſa* varietas, *quæ eſt propria* fortunæ, *fortunam eſſe cauſam, non naturam eſſe docet*. Daviſius.

37 *In terriſque* verſantur] Vulgo *verſatur*; ſed bardus eſt, qui dixerit *lunam in terris verſari*. Ea de cauſa nos ſcripturam codicis Elienſ. & Bon. 1494. repræſentavimus; adeo ut poſtrema vox de iis ſit intelligenda, quæ multo infra lunam, non procul a terræ ſuperficie, ſemet oſtendunt. Hoc etiam abſque Mſſ. ope ſagaciter odoratus eſt vir eximius Joan. Clericus. Hujuſmodi ſunt *faces*, *trabes*, aliique ignes aerii, de quibus adi ſis Plinium H. N. lib. II. 26. ſeqq. Græcis proprie *μετέωρα* dicuntur; ut obſervavit Achilles Tatius Iſag. ad Phænom. cap. 32. *Idem*.

Digitized by Google

gnem [38] eſſe artificioſum ad gignendum progredientem via. Cenſet enim artis maxime proprium eſſe creare & gignere; quodque in operibus noſtrarum artium manus efficiat, id multo artificioſius naturam efficere, id eſt, ut dixi, ignem artificioſum, magiſtrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura artificioſa eſt, quod habet quaſi viam quandam, & ſectam, quam ſequatur.

Ipſius vero mundi, qui omnia complexu ſuo coercet & continet, natura non artificioſa ſolum, ſed plane artifex ab eodem Zenone dicitur, conſultrix & provida utilitatum, opportunitatumque omnium. Atque ut cæteræ naturæ ſuis ſeminibus quæque gignuntur, augeſcunt, continentur, ſic natura mundi omnes motus habet voluntarios, conatuſque, & appetitiones, quas ὁρμὰς Græci vocant, & his conſentaneas actiones ſic adhibet, ut noſmetipſi, qui animis movemur & ſenſibus. Talis igitur mens mundi cum ſit, ob eamque cauſam vel prudentia, vel providentia appellari recte poſſit, (Græce enim πρόνοια dicitur) hæc potiſſimum providet, & in his maxime eſt occupata, primum ut mundus quam aptiſſimus ſit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pulchritudo ſit, atque omnis ornatus.

XXIII. Dictum eſt de univerſo mundo: dictum eſt etiam de ſideribus: ut jam propemodum appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoſo ac moleſto. Non enim venis, & nervis, & oſſibus continentur, nec iis eſcis aut potionibus veſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus ſunt, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus monogrammos deos [39], & nihil agentes commentus eſt.

38 *Ignem eſſe artificioſum*] Græcis, Πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον εἰς γένεσιν. Vide Laertium VII. 156. *Idem*.

39 *Monogrammos deos*] Sic eos deſcribit Lucretius lib. V.

Tenuis enim natura deum, longeque remota
Senſibus ab noſtris, animi vix mente videtur.

Eadem ratione λόγῳ θεωρητοὺς appellabat, id eſt, qui ratione tantum cernuntur. *Monogrammum* autem appellant pictores id, quod ſolis lineis informatum ac deſcriptum eſt, nullis dum coloribus adhibitis. Hinc *homines monogrammi* per translationem, ut docet Nonius, homines macie prætenues, & quaſi decolores. *Lambinus*.

Digitized by Google

eſt. Illi autem pulcherrima forma præditi, puriſſimaque in regione cæli collocati, ita feruntur, moderanturque curſus, ut ad omnia conſervanda & tuenda conſenſiſſe videantur. Multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non ſine cauſa, & a Græciæ ſapientibus, & a majoribus noſtris conſtitutæ, nominatæque ſunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non ſine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat a deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant: ut cum fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Terentii,

Sine Cerere & Libero friget Venus.

Tum autem res ipſa [40], in qua vis ineſt major aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa vis nominetur deus, ut Fides, ut Mens: quas in Capitolio dedicatas videmus proxime a M. Æmilio Scauro; ante autem ab Atilio Calatino erat Fides conſecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris a M. Marcello renovatum; quod multis ante annis erat bello Liguſtico a Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris vocabula conſecrata ſunt, vitioſarum rerum, neque naturalium: quanquam Vellejus aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa vitia naturam vehementius ſæpe pulſant. Utilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ii dii, qui utilitates quaſque gignebant. Atque his quidem nominibus, quæ paulo ante dicta ſunt a me, quæ vis ſit, in quoque declaratur deo.

XXIV. Suſcepit autem vita hominum, conſuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in cælum fama ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Caſtor & Pollux, hinc Æſculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri majores auguſte ſancteque Liberum

40 *Tum autem res ipſa*, &c.] Malebat Valkerus legi: *Tum etiam*. Videbat ſenſum; at non meminerat, in particula *autem*, quando continuat orationem, eandem eſſe vim & ſignificationem, ac in particula *etiam*. Quod ab iis animadverſum eſt, qui has excuſſerunt minutas partes Latinitatis. *Anonymus*.

berum cum Cerere & Libera conſecraverunt: quod quale ſit, ex myſteriis intelligi poteſt. Sed quod ex nobis natos liberos appellamus, idcirco Cerere nati nominati ſunt Liber & Libera: * quod in [41] Libera ſervant, in Libero non item. Hinc etiam Romulus, quem * quidam [42] eundem eſſe Quirinum putant, quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dii rite ſunt habiti: cum & optimi eſſent, & æterni.

Alia quoque ex ratione, & quidem phyſica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poetis ſuppeditaverunt, hominum autem vitam ſuperſtitione omni referſerunt. Atque hic locus a Zenone tractatus, poſt a Cleanthe, & Chryſippo, pluribus verbis explicatus eſt. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, exſectum Cælum a filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipſum a filio Jove. Phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas. Cæleſtem enim, altiſſimam æthereamque naturam, id eſt, igneam, quæ per ſeſe omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ conjunctione alterius egeret ad procreandum.

XXV. Saturnum autem eum eſſe voluerunt, qui curſum & converſionem ſpatiorum ac temporum contineret, qui deus Græce id ipſum nomen habet. Κρόνος enim dicitur; qui eſt idem χρόνος [43], id eſt, ſpatium temporis. Saturnus autem eſt

* Man. Lamb. *quod in Libero ſervant, in Libera non*

41 *Quod in* Libero *ſervant, in* Libera *non item*] Ita edidere Manutii, commode ad intelligentiam. Dixerat Cicero, natos Cerere, nominatos eſſe *Liberum*, & *Liberam*, *quod ex nobis natos, liberos appellamus*. Eo ſignificaverat, ut mares, *liberos*, ita feminas olim appellatas fuiſſe *liberas*. Idcirco addit non ſine cauſa, in uſu communi eſſe adhuc, ut mares appellentur *liberi*; non autem ut feminæ nominentur *liberæ*. Buherius.

* Grut. *quidem*

42 *Quem quidam eumdem eſſe Quirinum putant*] Erat quidem Romanis in uſu, ut Romulus appellaretur *Quirinus*, quoniam, ut memorat Cicero, de Legib. I. 1. *Romulus, poſt exceſſum ſuum, dixit Proculo Julio, ſe deum eſſe, & Quirinum vocari*. Hæc tamen fabula, erat multis fabula. Aliis opinantibus *Quirinum* eſſe Martem: Servius *in Æn. I.* 296. Aliis Janum, qui ſane Romæ dicebatur *Janus Quirinus*: Macrob. *Saturn. I.* 9. Ut ut hæc ſunt, de Quirino Romulo quæ eſſet opinio Ciceronis, hæc declarant, ab ipſo ſcripta, *Offic. III.* 10. ubi de cæde Remi: *Peccavit igitur, pace vel Quirini, vel Romuli dixerim*. Buherius. Vide quid a Turnebo annotatum ſit in lib. I. de Leg. cap. 1.

43 *Qui eſt idem χρόνος*] Melius legebat Lactantius, Inſtit. I. 12. *Quod eſt idem, quod χρόνος*. Hic enim probat, quod proxime dixit, ipſo nomine quo Saturnum Græci appellarunt, ſignificari, *eum eſſe, qui curſum, & converſionem temporum* contineret. Probat vero explicatione nominis: *Qui enim Latinis Saturnus, Græcis dicitur Κρόνος, quod eſt idem, quod χρόνος. Quod vocabulum vi ac ſignificatione eſt idem, ac χρόνος. Anonymus*,

Digitized by Google

eſt appellatus, quod ſaturetur annis. Ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit ætas temporum ſpatia, anniſque præteritis inſaturabiliter expletur. Vinctus eſt autem a Jove, ne immoderatos curſus haberet, atque ut eum ſiderum vinclis alligaret. Sed ipſe Jupiter, id eſt, *juvans pater*, quem converſis caſibus appellamus a juvando Jovem, a poetis *pater divumque hominumque* dicitur: à majoribus autem noſtris *optimus*, *maximus*; & quidem ante optimus, id eſt, beneficentiſſimus, quam maximus, quia majus eſt, certeque gratius, prodeſſe omnibus, quam opes magnas habere.

Hunc igitur Ennius, ut ſupra dixi, nuncupat ita dicens,

> *Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem.*

Planiuſque alio loco idem [44]:

> *Cui, quod in me eſt, exſecrabor hoc, quod lucet, quidquid eſt.*

Hunc etiam augures noſtri; cum dicunt, *Jove fulgente, tonante*: dicunt enim, *cælo fulgente*, *tonante* [45]. Euripides autem, ut multa præclare, ſic hoc breviter [46]:

> *Vides ſublime fuſum, immoderatum æthera,*
> *Qui tenero terram circumjectu amplectitur:*
> *Hunc ſummum habeto divum: hunc perhibeto Jovem.*

XXVI. Aer autem, ut Stoici diſputant, interjectus inter mare & cælum, Junonis nomine conſecratur: quæ eſt ſoror & conjux Jovis, quod ei ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma conjunctio. Effœminarunt autem eum, Junonique tribue-

44 *Planiuſque alio loco*] Si eſt nobis ad intelligendum difficilis hic verſus, quem ex Ennio deſcribit Cicero; propterea quod ſolitarium habemus eum, ab antecedentibus, conſequentibuſque avulſum: quis auſit affirmare, planum non fuiſſe & apertum iis; qui librum Ennii integrum legebant? Deinde etiam in verbo *lucet* eſt aliquid planius, quam in voce *candens* ſuperioris verſus. *Idem*.

45 *Dicunt enim, cælo fulgente, tonante*] Non eſt hæc altera formula; ſed explicatio illius: *Jove fulgente, tonante*. Si quoſdam habuit Gruterus codices manuſcriptos, his carentes quinque vocibus: *Dicunt enim, cælo fulgente, tonante*: fecit prudenter, quod eos omiſit, tamquam mendoſos. His certe vocibus ſublatis, non ſtaret ſententia, quæ eſt hujuſmodi: *Hunc* Jovem, cælum *etiam augures noſtri* nuncupant; *cum dicunt*, Jove fulgente, tonante: *dicunt enim* cælo, *cum dicunt* Jove. *Idem*.

46 *Euripides autem, ut multa præclare, ſic hoc breviter*] Non dicit Cicero: Brevius, quam Ennius; ſed, *breviter*. Poterat ſane hoc dici fuſius, quam dixit Euripides. *Idem*.

Digitized by Google

buerunt, quod nihil eſt eo mollius. Sed Junonem a *juvando* credo nominatam.

Aqua reſtabat & terra, ut eſſent ex fabulis tria regna diviſa. Datum eſt igitur * Neptuno, altero Jovis, ut volunt, fratri [47], maritimum omne regnum: nomenque productum, ut Portunus a *portu*, ſic Neptunus a *nando*, paulum primis literis immutatis. Terrena autem vis omnis atque natura Diti patri dedicata eſt: qui *Dives*: ut apud Græcos Πλȣ́των, quia & recidant omnia in terras, & oriantur e terris. Is rapuit Proſerpinam, quod Græcorum nomen eſt: ea enim eſt, quæ Περσεφόνη Græce nominatur: quam frugum ſemen eſſe volunt, abſconditamque quæri a matre fingunt. Mater autem eſt a gerendis frugibus Ceres, tanquam *Geres:* caſuque prima litera itidem immutata, ut a Græcis. Nam ab illis quoque δημήτηρ, quaſi Γημήτηρ, nominata eſt. Jam qui *magna verteret*, Mavors: *Minerva* autem, quæ vel *minueret*, vel *minaretur*.

XXVII. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in ſacrificando Janum eſſe voluerunt: quod ab *eundo* nomen eſt ductum: ex quo tranſitiones perviæ, *Jani:* foreſque in liminibus profanarum ædium, *januæ* nominantur. Nam Veſtæ nomen a Græcis: ea eſt enim, quæ ab illis Ἑςία dicitur. Vis autem ejus ad aras, & focos pertinet. Itaque in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt. Nec longe abſunt ab hac vi dii Penates, ſive a *penu* ducto nomine, (eſt enim omne, quo veſcuntur homines, *penus*) ſive ab eo, quod *penitus inſident*: ex quo etiam *penetrales* a poetis vocantur. Jam Apollinis nomen eſt Græcum: quem ſolem eſſe volunt. Dianam autem, & Lunam eandem eſſe putant: cum *ſol* dictus ſit, vel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, vel quia, cum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet: Luna a *lucendo* nominata ſit. Eadem eſt enim *Lucina*. Itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam, ſic apud noſtros *Junonem Lucinam* in pariendo invocant: quæ

* Vict. Man. Lamb. *Neptuno alterum; Jovis*

47 *Altero ..... fratri*] De ea dativi forma vide G. J. Voſſium Anal. lib. IV. cap. 6. *Daviſius*.

eadem Diana omnivaga dicitur, non a *venando*, ſed quod in ſeptem numeratur tanquam vagantibus. Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quod ii matureſcunt aut ſeptem nonnunquam, aut plerumque novem lunæ curſibus: qui quia menſa ſpatia conficiunt, *menſes* nominantur. Concinneque, ut multa, Timæus; qui cum in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianæ Epheſiæ templum deflagraviſſe, adjunxit, *minime id eſſe mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adeſſe voluiſſet, abſuiſſet domo*. Quæ autem dea ad res omnes veniret, Venerem noſtri nominaverunt, atque ex ea potius venuſtas, quam Venus ex venuſtate.

XXVIII. Videtiſne igitur, ut a phyſicis rebus, bene, atque utiliter inventis, tracta ratio ſit ad commentitios & fictos deos? Quæ res genuit falſas opiniones, erroreſque turbulentos, & ſuperſtitiones pæne aniles. Et formæ enim nobis deorum, & ætates, & veſtitus, ornatuſque noti ſunt: genera præterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ. Nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec vero, ut fabulæ ferunt, dii bellis præliiſque caruerunt: nec ſolum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent, ſed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, propria bella geſſerunt. Hæc & dicuntur, & creduntur ſtultiſſime, & plena ſunt futilitatis, ſummæque levitatis.

Sed tamen, his fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cujuſque rei, *per terras* Ceres, *per maria* Neptunus, alii per alia, poterunt intelligi: qui, qualeſque ſint, quoque eos nomine conſuetudo nuncupaverit, quos deos & venerari [48], & colere debemus. Cultus autem deorum eſt optimus, idemque caſtiſſimus, atque ſanctiſſimus, pleniſſimuſque pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta & mente, & voce veneremur. Non enim philoſophi ſolum, verum

etiam

48 *Poterunt intelligi, qui qualeſque ſint ... quos deos & venerari*, &c.] Sententia eſt: Poterimus intelligere, *qui, qualeſque ſint dii, quos deos & venerari, & colere debemus, & quæ* illis impoſita ſint nomina. *Anonymus*.

etiam majores noſtri ſuperſtitionem a religione ſeparaverunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut ſui ſibi liberi ſuperſtites eſſent, *ſuperſtitioſi* ſunt appellati: quod nomen poſtea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, ſunt dicti *religioſi*, ex relegendo, ut *elegantes* ex eligendo, tanquam a diligendo *diligentes*, ex intelligendo *intelligentes*. His enim in verbis omnibus ineſt vis legendi eadem, quam in religioſo. Ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum vitii nomen, alterum laudis. Ac mihi videor ſatis, & eſſe deos, & quales eſſent, oſtendiſſe.

XXIX. Proximum eſt, ut doceam, deorum providentia mundum adminiſtrari. Magnus ſane locus, & a veſtris, Cotta, vexatus: ac nimirum vobiſcum omne certamen eſt. Nam vobis, Vellei, minus notum eſt, quemadmodum quidque dicatur. Veſtra enim ſolum legitis, veſtra amatis: cæteros cauſa incognita condemnatis. Velut a te ipſo, heſterno die [49], dictum eſt, anum fatidicam πρόνοιαν a Stoicis induci, id eſt, *providentiam*. Quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his providentiam fingi quaſi quandam deam ſingularem, quæ mundum omnem gubernet & regat: ſed id præciſe dicitur. Ut, ſi quis dicat, Athenienſium rempublicam conſilio regi, deſit illud, Areopagi: ſic, cum dicimus, providentia mundum adminiſtrari, deeſſe arbitror, deorum. Plene autem, & perfecte ſic dici exiſtimato, providentia deorum mundum adminiſtrari. Ita ſalem iſtum, quo caret veſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere: & mehercle, ſi me audiatis, ne experiamini quidem. Non decet: non datum eſt: non poteſtis. Nec vero hoc in te uno [50] convenit, moribus domeſti-

 cis,

49 *Heſterno die*] Vel Ciceronis μνημονικὸν ἁμάρτημα, vel librarii lapſum eſſe credendum eſt: non enim *heſterno die* Velleji diſputatio cum Cotta inſtituta fingitur, ſed eodem; atque in ipſn ſecundi libri initio ita contexitur dialogus, ut nullus dies interceſſerit inter Epicureorum & Stoicorum confutationem. Idem error eſt in illis lib. III. *Quæ a te nudius tertius dicta ſunt; cum docere velles deos eſſe*. Sunt autem verba Cottæ ad Balbum, quæ non *nudius tertius*, ſed eodem die finguntur eſſe dicta. Credi pnteſt, Ciceronem in animn habuiſſe tribus libris trium dierum diſputationem referre, & voluiſſe: mox id mutaſſe, relictis prioris cogitatinnis veſtigiis. *Urſinus*. Vide lib. III. cap. 7.

50 *In te uno*] Vocem hanc *uno* alii delent: alii reponendum exiſtimant, *viro*: alii, *omnino*: alii denique *una*. Vulgatæ lectioni favet Wopkenſius.

cis, ac noſtrorum hominum urbanitate limato; ſed cum in reliquos veſtros, tum in eum maxime, qui iſta peperit, hominem ſine arte, ſine literis, inſultantem in omnes, ſine acumine ullo, ſine auctoritate, ſine lepore.

XXX. Dico igitur providentia deorum mundum, & omnes mundi partes, & initio conſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari; eamque diſputationem tres in partes noſtri ſere dividunt: quarum pars prima eſt, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet eſſe deos: quo conceſſo confitendum eſt, eorum conſilio mundum adminiſtrari. Secunda eſt autem, quæ docet omnes res ſubjectas eſſe naturæ ſentienti, ab eaque omnia pulcherrime geri [51]: quo conſtituto, ſequitur ab animantibus principiis eam eſſe generatam. Tertius locus eſt, qui ducitur ex admiratione rerum cæleſtium, atque terreſtrium.

Primum igitur aut negandum eſt deos eſſe, quod Democritus ſimulacra, & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos eſſe concedant, iis fatendum eſt, eos aliquid agere, idque præclarum. Nihil eſt autem præclarius mundi adminiſtratione. Deorum igitur conſilio adminiſtratur. Quod ſi aliter eſt, aliquid profecto ſit neceſſe eſt melius, & majore vi præditum, quam deos, quale id cumque eſt, ſive inanima natura, ſive neceſſitas vi magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ videmus. Non eſt igitur natura deorum præpotens, neque excellens, ſi quidem ea ſubjecta eſt ei vel neceſſitati, vel naturæ, qua cælum, maria, terræ regantur. Nihil autem eſt præſtantius deo. Ab eo igitur neceſ-

ſe

51 *Ab eaque omnia pulcherrime geri*] Cum præceſſerit vox *omnes*, puto vocem *omnia* hic delendam eſſe. Nam in initio cap. 32. Cicero dixerat, *Sequitur, ut doceam omnia ſubjecta eſſe naturæ, eaque ab ea pulcherrime geri:* ubi vox *ea* in poſteriore parte ſententiæ reſpicit ad vocem *omnia* in priore: eo modo, quo cenſeo vocem *res*, quæ præceſſerat, hic ſubintelligendam eſſe. Hanc vero conjecturam ſi quis amplectatur, neceſſe eſt ut legat in fine hujus ſententiæ *eas eſſe generatas*, ſcilicet, eas res. Vulgo legunt *eam eſſe generatam;* ſed nullo ſenſu, ſi hæ voces ad *naturam ſentientem* referantur. *Pearcius*. Ego, hæc olim Gallice interpretatus, ſic intellexi, ut doctiſſimus Pearcius. Neque enim videbatur Stoicus, cui natura æterna eſt, potuiſſe dicere, hanc eſſe *generatam*. Hodie tamen eadem non eſt mihi ſententia: & cum Stoicus dicit *ab animantibus principiis naturam eſſe generatam*, id opinor ſibi velle, naturam e *principiis animantibus* conſtare, hoc eſt, non eſſe *vim quandam ſine ratione*, ſed eſſe *rationis participem*. Quæ obſcura, fateor, hic ſunt ex brevitate dicendi: ſed mox cap. 32. explicata diluceſcent. *Olivetus*.

Digitized by Google

ſe eſt mundum regi. Nulli igitur eſt naturæ obediens, aut ſubjectus deus. Omnem ergo regit ipſe naturam. Etenim ſi concedimus, intelligentes eſſe deos, concedimus etiam providentes, & rerum quidem maximarum. Ergo utrum ignorant, quæ res maximæ ſint, quoque hæ modo tractandæ & tuendæ; an vim non habent, qua tantas res ſuſtineant & gerant? At & ignoratio rerum, aliena naturæ deorum eſt; & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minime cadit in majeſtatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, deorum providentia mundum adminiſtrari.

XXXI. Atque neceſſe eſt, cum ſint dii, ſi modo ſint, ut profecto ſunt, animantes eſſe, nec ſolum animantes, ſed etiam rationis compotes, inter ſeque quaſi civili conciliatione & ſocietate conjunctos, unum mundum, ut communem rempublicam atque urbem aliquam regentes. Sequitur, ut eadem ſit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem veritas [52] utrobique ſit, eademque lex: quæ eſt recti præceptio, pravique depulſio. Ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem a diis ad homines perveniſſe: ob eamque cauſam majorum inſtitutis mens, fides, virtus, concordia, conſecratæ & publice dedicatæ ſunt. Quæ qui convenit penes deos eſſe negare, cum eorum auguſta & ſancta ſimulacra veneremur? Quod ſi ineſt in hominum genere mens, fides, virtus, concordia: unde hæc in terras, niſi a ſuperis, defluere potuerunt? Cumque ſit in nobis conſilium, ratio, prudentia: neceſſe eſt, deos hæc ipſa habere majora, nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis & optimis rebus. Nihil autem eſt nec majus, nec melius mundo. Neceſſe eſt ergo eum deorum conſilio & providentia adminiſtrari.

Poſtre-

52 *Eadem veritas*] Id eſt, eadem cognitio veritatis. Cum ſit tam varia bonis ſcriptoribus acceptio *veritatis*, non video quo alio ſenſu dici commode poſſit, *eandem eſſe veritatem in diis, quæ eſt in hominibus*. Hæc autem vocis poteſtas, tametſi noo eſt primaria, non eſt tamen in probatis auctoribus, inque communi ſermone iofrequens. Tullius, *Acad.* II. *cap.* 7. ubi Lucullus adverſus novam Academiam diſputat, non aliter nomen *veritatis* accipere potuit io his Luculli verbis: *Ita eſt maxima in ſenſibus* veritas, *ſi & ſani ſunt* &c. Non aliter Fabius, cum ex quorumdam ſententia, quam non penitus improbat, docet lib. XII. cap. 1. poſſe viruio bonum aliquando, *veritatem auferre judici*. Non aliter, quæ vulgo jactatur parœmia: *Veritas eſt filia temporis*. Tempus enim quotidie veritatis, quæ initio latebat, cognitionem parit. *Leſcaloperius*.

Poſtremo cum ſatis docuerimus, hos eſſe deos, quorum inſignem vim & illuſtrem faciem videremus, ſolem dico, & lunam, & vagas ſtellas, & inerrantes, & cælum, & mundum ipſum, & earum rerum vim, quæ ineſſent in omni mundo cum magno uſu & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi divina mente atque providentia. Ac de prima quidem parte ſatis dictum eſt.

XXXII. Sequitur, ut doceam, omnia ſubjecta eſſe naturæ, eaque ab ea pulcherrime regi. Sed quid ſit ipſa natura, explicandum eſt ante breviter, quo facilius id, quod docere volumus, intelligi poſſit. Namque alii naturam cenſent eſſe vim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios: alii autem, vim participem rationis, atque ordinis; tanquam via progredientem, declarantemque, quid cujuſque rei cauſa efficiat, quid ſequatur; cujus ſolertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit imitando. Seminis enim vim eſſe tantam, ut id quanquam ſit perexiguum, tamen ſi inciderit in concipientem comprehendentemque naturam, nactumque ſit materiam, qua ali augerique poſſit, ita fingat & efficiat in ſuo quidque genere; partim ut tantummodo per ſtirpes alantur ſuas, partim ut moveri etiam, & ſentire, & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere.

Sunt autem qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita dividit, omnium, quæ ſint, naturam eſſe corpora, & inane, quæque his accidant. Sed nos cum dicimus natura conſtare, adminiſtrarique mundum, non ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid ejuſmodi, nulla cohærendi natura [53], ſed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, ſed ordo apparet, & artis quædam ſimilitudo.

XXXIII. Quod ſi ea, quæ a terra ſtirpibus continentur, arte naturæ vivunt & vigent: profecto ipſa terra eadem vi con-

53 *Nulla cohærendi natura*] Natura cohærendi, eſt vis conjungens partes via & ordine diſpoſitas, ut in arbore, ut in corpore animalis, *in quibus nulla temeritas, ſed artis quædam ſimilitudo apparet*. In gleba, in fragmento lapidis, & aliis ejuſmodi, nulla talis apparet ſimilitudo artis: idcirco dicuntur nullam habere cohærendi naturam. *Anonymus*.

continetur & arte naturæ, quippe quæ gravidata ſeminibus, omnia pariat & fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat & augeat, ipſaque alatur viciſſim a ſuperis externiſque naturis. Ejuſdemque exſpirationibus aer alitur, & æther, & omnia ſupera. Ita, ſi terra natura tenetur & viget, eadem ratio in reliquo mundo eſt. Stirpes enim terræ inhærent, animantes autem adſpiratione aeris ſuſtinentur: ipſeque aer nobiſcum videt, nobiſcum audit, nobiſcum ſonat. Nihil enim eorum ſine eo fieri poteſt. Quin etiam movetur nobiſcum, quacumque enim imus, quacumque movemur, videtur quaſi locum dare & cedere.

Quæque in medium locum mundi, qui eſt infimus, & quæ a medio in ſuperum, quæque converſione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unamque naturam. Et cum quatuor ſint genera corporum, viciſſitudine eorum mundi continuata natura eſt. Nam ex terra aqua: ex aqua oritur aer: ex aere æther: deinde retrorſum viciſſim ex æthere aer: ex aere aqua: ex aqua terra infima. Sic naturis his, ex quibus omnia conſtant, ſurſum, deorſum, ultro, citroque commeantibus, mundi partium conjunctio continetur. Quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt, hoc eodem ornatu, quem videmus: aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum & immenſum pæne tempus. Quorum utrumvis ut ſit, ſequitur, natura mundum adminiſtrari. Quæ enim claſſium navigatio, aut quæ inſtructio exercitus, aut rurſus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio vitis aut arboris, quæ porro animantis figura, conformatioque membrorum, tantam naturæ ſolertiam ſignificat, quantam ipſe mundus? Aut igitur nihil eſt, quod ſentiente natura regatur, aut mundum regi confitendum eſt. Etenim qui reliquas naturas omnes, earumque ſemina contineat, qui poteſt ipſe non natura adminiſtrari? Ut, ſi qui dentes & pubertatem natura dicat exſiſtere: ipſum autem hominem, cui ea exſiſtant, non conſtare natura: non intelligat ea, quæ efferant aliquid ex ſeſe, perfectiores habere naturas, quam ea, quæ ex iis efferantur.

XXXIV. Omnium autem rerum quæ natura adminiſtrantur, ſemi-

ſeminator & ſator, & parens, ut ita dicam, atque educator & altor eſt mundus: omniaque, ſicut membra & partes ſuas, nutricatur & continet.

Quod ſi mundi partes natura adminiſtrantur, neceſſe eſt mundum ipſum natura adminiſtrari: cujus quidem adminiſtratio nihil habet in ſe, quod reprehendi poſſit. Ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum eſt. Doceat ergo aliquis potuiſſe melius. Sed nemo unquam docebit: &, ſi quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, deſiderabit.

Quod ſi omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt, ut neque ad uſum meliores potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores: videamus utrum ea fortuita ſint, an eo ſtatu, quo cohærere nullo modo potuerint, niſi ſenſu moderante, divinaque providentia. Si ergo meliora ſunt ea, quæ natura, quam illa quæ arte perfecta ſunt; nec ars efficit quidquam ſine ratione: ne natura quidem rationis expers eſt habenda. Qui igitur convenit, ſignum aut tabulam pictam cum adſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem: cumque procul curſum navigii videris, non dubitare quin id ratione atque arte moveatur: aut cum ſolarium vel deſcriptum, aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte, non caſu: mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, conſilii & rationis eſſe expertem putare?

XXXV. Quod ſi in Scythiam, aut in Britanniam, ſphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cujus ſingulæ converſiones idem efficiunt in ſole, & in luna, & in quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in cælo ſingulis diebus & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione?

Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, caſune ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliqua, an ratione ac mente divina: & Archimedem arbitrantur plus valuiſſe in imitandis ſphæræ converſionibus, quam naturam in efficiendis, præſertim cum multis partibus ſint illa perfecta, quam hæc ſimulata, ſolertius. Atque ille apud Accium paſtor,

Digitized by Google

ſtor, qui navem nunquam ante vidiſſet, ut procul divinum & novum vehiculum Argonautarum e monte conſpexit, primo admirans & perterritus, hoc modo loquitur:

Tanta moles labitur
Fremebunda ex alto, ingenti ſonitu & ſpiritu:
Præ ſe undas volvit: vortices vi ſuſcitat,
Ruit prolapſa: pelagus reſpergit, reflat.
Ita dum interruptum credas nimbum volvier,
Dum quid ſublime ventis expulſum rapi
Saxum, aut procellis, vel globoſos turbines
Exſiſtere ictos undis concurſantibus:
Niſi quas terreſtres Pontus ſtrages conciet:
Aut forte Triton fuſcina evertens ſpecus,
Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo ſaxeam ad cælum vomit.

Dubitat primo, quæ ſit ea natura, quam cernit ignotam: idemque, juvenibus viſis, auditoque nautico cantu,

Sicut inciti, atque alacres roſtris perfremunt
Delphini... Item alia multa: *Silvani melo*
Conſimilem ad aures cantum & auditum refert.

Ergo ut hic primo adſpectu inanimum quiddam ſenſuque vacuum ſe putat cernere; poſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, de quo dubitaverat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi forte eos primus adſpectus mundi conturbaverat, poſtea, cum vidiſſent motus ejus finitos & æquabiles, omniaque rectis ordinibus moderata, immutabilique conſtantia, intelligere ineſſe aliquem non ſolum habitatorem in hac cæleſti ac divina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis tantique muneris.

XXXVI. Nunc autem mihi videntur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas cæleſtium rerum atque terreſtrium. Principio enim terra ſita in media parte mundi, circumfuſa undique eſt hac animabili ſpirabilique natura, cui nomen eſt *aer* [54], Græcum illud quidem, ſed receptum jam tamen uſu a no-

54 *Hac animabili, ſpirabilique natura, cui nomen eſt aer*] Bene *animabili*, nam adjectiva nomina ſic finita, active quoque ſignificant, ut multis exemplis probat Jac. Perizonius,

a noſtris; tritum eſt enim pro Latino. Hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. Mutuemur hoc quoque verbum, dicaturque tam *æther* Latine, quam dicitur *aer*: etſi interpretatur Pacuvius:

Hoc, quod memoro, noſtri cælum, Graii perbibent æthera.

Quaſi vero non Grajus hoc dicat. At Latine loquitur. Si quidem nos non quaſi Græce loquentem audiamus. Docet idem alio loco [55]:

Grajugena de iſto aperit ipſa oratio.

Sed ad majora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ ſiderum exſiſtunt: quorum eſt princeps ſol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus major, atque amplior, quam terra univerſa: deinde reliqua ſidera magnitudinibus immenſis. Atque hi tanti ignes, tamque multi, non modo nihil nocent terris, rebuſque terreſtribus, ſed ita proſunt, ut ſi mota loco ſint [56], conflagrare terras neceſſe ſit a tantis ardoribus, moderatione & temperatione ſublata.

XXXVII. Hic ego non mirer eſſe quemquam, qui ſibi perſuadeat, corpora quædam ſolida atque individua vi & gravitate ferri, mundumque effici ornatiſſimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concurſione fortuita? Hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo, cur non idem putet, ſi innumerabiles unius & viginti formæ literarum vel aureæ, vel quales libet, aliquo conjiciantur, poſſe ex his in terram excuſſis annales Ennii, ut deinceps legi poſſint, effici: quod neſcio an ne in uno quidem verſu poſſit tantum valere fortuna. Iſti autem quemadmodum aſſeverant, ex corpuſculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci vocant, non

zonius, *in Sanct. Minerv.* I. 15. Et confirmat auctoritas Virgilii, Georg. I. 93. *Penetrabile frigus*. Eodem ſenſu *aer* dicitur *animabilis natura*, hoc eſt, apta animare. *Idem*.

55 *Si quidem nos non* quaſi *Græce loquentem audiamus. Docet idem alio loco*] Ut ſenſus loci planius appareat, cenſeo ſic legendam, & punctis diſtinguendam eſſe ſententiam, *ſi quidem nos non Græce loquentem audiamus, docet idem alio loco* &c. Hoc eſt: Idem Pacuvius docet alio loco illum fuiſſe Grajum, qui hoc dixerit. Deleo iſtud *quaſi* ante *Græce*, quæ vox nihil hic ponderis habet, & ex præcedentibus huc videtur temere adducta eſſe. *Pearc.*

56 *Ut ſi mota loco ſint*] Docti pro *mota* tentant *motæ*, hanc vocem ad *terras* referentes: vel *moti*, quod ſpectet ad *ignes*. Nihil autem vetat, quominus in voce *mota* intelligas ſidera: quæ cum appellatione iſta *tantorum ignium* ſignificentur, quid mirum ſi illud maſculinum in neutrum transferit? *Vorſtenſ.*

Digitized by Google

non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temere atque caſu, mundum eſſe perfectum? vel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios naſci, alios interire? Quod ſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt? quæ ſunt minus operoſa, & multo quidem faciliora. Certe ita temere de mundo effutiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus eſt proximus, ſuſpexiſſe videantur.

Præclare ergo Ariſtoteles, Si eſſent, inquit, qui ſub terra „ ſemper habitaviſſent, bonis & illuſtribus domiciliis, quæ „ eſſent ornata ſignis atque picturis, inſtructaque rebus iis omnibus, quibus abundant ii qui beati putantur, nec tamen „ exiſſent unquam ſupra terram: accepiſſent autem fama & „ auditione eſſe quoddam numen, & vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis ſedibus evadere in hæc loca quæ nos incolimus, atque exire „ potuiſſent: cum repente terram, & maria, cælumque vidiſſent: nubium magnitudinem, ventorumque vim cognoviſſent, adſpexiſſentque ſolem, ejuſque tum magnitudinem, „ pulchritudinemque, tum etiam efficientiam cognoviſſent, „ quod is diem efficeret, toto cælo luce diffuſa: cum autem „ terras nox opacaſſet, tum cælum totum cernerent aſtris diſtinctum & ornatum, lunæque luminum varietatem tum creſcentis, tum ſeneſcentis, eorumque omnium ortus & occaſus, atque in omni æternitate ratos immutabileſque curſus: „ hæc cum viderent, profecto & eſſe deos, & hæc tanta opera deorum eſſe arbitrarentur.

XXXVIII. Atque hæc quidem ille. Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obſcuraviſſe dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnoſceret: cum autem tertio die ſol illuxiſſet, tum ut revixiſſe ſibi viderentur. Quod ſi hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut ſubito lucem adſpiceremus: quænam ſpecies cæli videretur? Sed aſſiduitate quotidiana, & conſuetudine oculorum, aſſueſcunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas ſemper vident:

 proin-

Digitized by Google

proinde quaſi novitas nos magis, quam magnitudo rerum debeat ad exquirendas cauſas excitare.

Quis enim hunc hominem dixerit, qui cum tam certos cœli motus, tam ratos aſtrorum ordines, tamque omnia inter ſe connexa & apta viderit, neget in his ullam ineſſe rationem, eaque caſu fieri dicat, quæ quanto conſilio gerantur, nullo conſilio aſſequi poſſumus? An cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut ſphæram, ut horas, ut alia permulta: non dubitamus, quin illa opera ſint rationis: cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, conſtantiſſime conficientem viciſſitudines anniverſarias, cum ſumma ſalute & conſervatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non ſolum ratione fiant, ſed etiam excellenti quadam divinaque ratione? Licet enim jam, remota ſubtilitate diſputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divina providentia dicimus conſtitutas.

XXXIX. Ac principio terra univerſa cernatur, locata in media mundi ſede, ſolida & globoſa, & undique ipſa in ſeſe nutibus ſuis conglobata, veſtita floribus, herbis, arboribus, frugibus, quorum omnium incredibilis multitudo inſatiabili varietate diſtinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquoreſque perlucidos amnium, riparum veſtitus viridiſſimos, ſpeluncarum concavas altitudines, ſaxorum aſperitates, impendentium montium altitudines, immenſitateſque camporum: adde etiam reconditas auri, argentique venas, infinitamque vim marmoris. Quæ vero, & quam varia genera beſtiarum vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapſus, atque cantus? qui pecudum paſtus? quæ vita ſilveſtrium? Quid jam de hominum genere dicam? qui quaſi cultores terræ conſtituti, non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferari, nec ſtirpium aſperitate vaſtari: quorumque operibus agri, inſulæ, litoraque collucent, diſtincta tectis & urbibus. Quæ ſi, ut animis, ſic oculis videre poſſemus, nemo cunctam intuens terram de divina ratione dubitaret.

At vero quanta maris eſt pulchritudo? quæ ſpecies univerſi?

ſi? quæ multitudo, & varietas inſularum? quæ amœnitates orarum & litorum? quot genera, quamque diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium & innantium belluarum, partim ad ſaxa nativis teſtis inhærentium? Ipſum autem mare ſic terram appetens littoribus [57] * alludit, ut una ex duabus naturis conflata videatur.

Exinde mari finitimus aer die & nocte diſtinguitur: iſque tum fuſus, & extenuatus ſublime fertur: tum autem concretus, in nubes cogitur: humoremque colligens terram auget imbribus: tum effluens huc & illuc, ventos efficit. Idem annuas frigorum, & calorum facit varietates: idemque & volatus alitum ſuſtinet, & ſpiritu ductus alit & ſuſtentat animantes.

XL. Reſtat ultimus, & a domiciliis noſtris altiſſimus, omnia cingens, & coercens cæli complexus, qui idem æther vocatur, extrema ora & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ curſus ordinatos definiunt. E quibus ſol, cujus magnitudine multis partibus terra ſuperatur, circum eam ipſam volvitur, iſque oriens & occidens, diem noctemque conficit: & modo accedens, tum autem recedens, binas in ſingulis annis reverſiones ab extremo contrarias facit: quarum intervallo tum quaſi triſtitia quædam contrahit terram, tum viciſſim lætificat, ut cum cælo hilarata videatur. Luna autem, quæ eſt, ut oſtendunt mathematici, major quam dimidia pars terræ, iiſdem ſpatiis vagatur, quibus ſol: ſed tum congrediens cum ſole, tum digrediens, & eam lucem, quam a ſole accepit, mittit in terras, & varias ipſa mutationes lucis habet: atque etiam tum ſubjecta atque oppoſita ſoli, radios ejus & lumen obſcurat: tum ipſa incidens in umbram terræ, cum eſt e regione ſolis, interpoſitu interjectuque terræ, repente deficit. Iiſdemque ſpatiis hæ ſtellæ, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur, & occidunt: quarum motus tum incitantur, tum retardantur, ſæpe etiam inſiſtunt. Quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe, nihil pulchrius. Sequitur ſtellarum inerrantium maxi-

57 *Litoribus alludit*] Topicorum cap. 7. omnes, præter Lambinum, editores habent, *eluderet*. Hoc vero in loco, alii aliter. Videatur Lælius Biſciola, *Tom. I. Hor. Subſec.* VII. 7.

* Vict. *eludit*. Grut. *eludit*

maxima multitudo; quarum ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex notarum figurarum ſimilitudine nomina invenerint.

XLI. Atque hoc loco me intuens, Utar, inquit, carminibus [58] Arati, eis, quæ a te admodum adoleſcentulo converſa, ita me delectant, quia Latina ſunt, ut multa ex iis memoria teneam. Ergo, ut oculis aſſidue videmus ſine ulla mutatione, aut varietate,

Cætera labuntur celeri cæleſtia motu.
Cum cæloque ſimul noctesque, dieſque feruntur.

Quorum contemplatione nullius expleri poteſt animus, naturæ conſtantiam videre cupientis.

Extremuſque adeo duplici de cardine vertex
Dicitur eſſe polus.

Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunquam occidentes.

Ex his altera apud Grajos Cynoſura vocatur,
Altera dicitur eſſe Helice.

Cujus quidem clariſſimas ſtellas totis noctibus cernimus,

Quas noſtri ſeptem ſoliti vocitare Triones.

Paribuſque ſtellis ſimiliter diſtinctis eundem cæli verticem luſtrat parva Cynoſura.

Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et late prima confeſtim a nocte videtur.
Hæc vero parva eſt: ſed nautis uſus in hac eſt.
Nam curſu interiore brevi convertitur orbe.

XLII. Et quo ſit earum ſtellarum admirabilior adſpectus,

Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Torvu' Draco ſerpit ſubter, ſupraque revolvens
Seſe, conficienſque ſinus e corpore flexos.

Ejus cum totius eſt præclara ſpecies, in primis ſuſpicienda eſt figura capitis, atque ardor oculorum.

Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,
Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibuſque oculis duo fervida lumina flagrant,

At-

58 *Carminibus Arati*] Quæ ad illuſtranda Ciceronis Aratea pertinent, differuntur in Tomum IX. ubi Poematum fragmenta.

Atque uno mentum radianti ſidere lucet:
Obſtipum caput, & tereti cervice reflexum.
Obtutum in cauda majoris figere dicas.

Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

Hoc caput hic paulum ſeſe, ſubitoque recondit,
Ortus ubi, atque obitus parte admiſcentur in una.

Id autem caput,

Attingens defeſſa velut mœrentis imago
Vertitur,

quam quidem Græci

Engonaſin vocitant, genibus quia nixa feratur.
Hic illa eximio poſita eſt fulgore corona.

Atque hæc quidem a tergo: propter caput autem Anguitenens:

Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii:
Hic preſſu duplici palmarum continet anguem,
Ejus & ipſe manet religatus corpore toto:
Namque virum medium ſerpens ſub pectora cingit.
Ille tamen nitens graviter veſtigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pectuſque Nepai.

Septem triones autem ſequitur

Arctophylax, vulgo qui dicitur eſſe Bootes:
Quod quaſi temone adjunctam præ ſe quatit Arctum.

Dein quæ ſequuntur. Huic enim Booti

ſubter præcordia fixa videtur
Stella micans radiis, Arcturus nomine claro:

cui ſubjecta fertur,

Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore virgo.

XLIII. Atque ita demetata ſigna ſunt, ut in tantis deſcriptionibus divina ſolertia appareat.

Et natos Geminos inviſes ſub caput Arcti.
Subjectus mediæ eſt Cancer, pedibuſque tenetur
Magnu' Leo, tremulam quatiens e corpore flammam.

Auriga

Sub læva Geminorum obductus parte feretur.
Adverſum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra lævum humerum clara obtinet.

Tum

Tum quæ ſequuntur,

Verum hæc eſt magno, atque illuſtri prædita ſigno.
Contra Hædi exiguum jaciunt mortalibus ignem.

Cujus ſub pedibus

Corniger eſt valido connixus corpore Taurus.

Ejus caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.

Has Græci ſtellas, Hyadas vocitare ſuerunt:

a pluendo; ὕειν enim eſt *pluere:* noſtri imperite *ſuculas:* quaſi a ſuibus eſſent, non ab *imbribus* nominatæ. Minorem autem Septentrionem Cepheus paſſis palmis tergo ſubſequitur.

Namque ipſum ad tergum Cynoſuræ vertitur Arcti.

Hunc antecedit

Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adſpectum mœſta parentis.
Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput alvo: ſtellaque jungens
Una, tenet duplices communi lumine formas,
Æternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

Quem propter

Piſces, quorum alter paulum prælabitur ante,
Et magis horriferis aquilonis tangitur auris.

XLIV. Ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur,

Quem ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
At propter lævum genus omni ex parte locatas
Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
Inde Fides leviter poſita, & connexa videtur.
Inde eſt ales avis lato ſub tegmine cæli.

Capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totuſque deinceps Aquarius.

Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans,
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe.
Quem cum perpetuo veſtivit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore currum.

Hinc autem adſpicitur,

Ut

Ut ſeſe oſtendens emergit Scorpius alte
Poſteriore trahens flexum vi corporis arcum,
Quem propter nitens pennis convolvitur ales.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.

Deinde Delphinus.

Exinde Orion obliquo corpore nitens.

Quem ſubſequens,

Fervidus ille Canis ſtellarum luce refulget.

Poſt lepus ſubſequitur,

Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,
Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas,

quem longe ſerpentem, & manantem adſpicies:

proceraque Vincla videbis,
Quæ retinent Piſces caudarum a parte locata.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen,
Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.

Propter quæ Centaurus

Cedit, equi partes properans ſubmergere Chelis.
Hic dextram porgens, quadrupes qua vaſta tenetur,
Tendit, & illuſtrem truculentus cædit ad aram,
Hic ſeſe infernis e partibus erigit Hydra:

cujus longe corpus eſt fuſum:

In medioque ſinu fulgens Cratera relucet.
Extremam nitens plumato corpore Corvus
Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
Ante canem, Grajo Procyon qui nomine fertur.

Hæc omnis deſcriptio ſiderum, atque hic tantus cæli ornatus, ex corporibus huc & illuc caſu, & temere concurſantibus potuiſſe effici, cuiquam ſano videri poteſt? Aut vero alia quæ natura, mentis & rationis expers, hæc efficere potuit, quæ non modo ut fierent, ratione eguerunt, ſed intelligi qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt?

XLV. Nec vero hæc ſolum admirabilia, ſed nihil majus, quam quod ita ſtabilis eſt mundus, atque ita cohæret ad per-

manendum, ut nihil ne excogitari quidem poſſit aptius. Omnes enim partes ejus undique medium locum capeſſentes, nituntur æqualiter. Maxime autem corpora inter ſe juncta permanent, cum quodam quaſi vinculo circumdata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & convertit extrema.

Quocirca ſi mundus globoſus eſt, ob eamque cauſam omnes ejus partes undique æquabiles, ipſæ per ſe, atque inter ſe continentur: contingere idem terræ neceſſe eſt, ut, omnibus ejus partibus in medium vergentibus, (id autem medium, infimum in ſphæra eſt) nihil interrumpat, quo labefactari poſſit tanta contentio gravitatis & ponderum. Eademque ratione mare, cum ſupra terram ſit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æquabiliter, neque redundat unquam, neque effunditur.

Huic autem continens aer, fertur ille quidem levitate ſublimis, ſed tamen in omnes partes ſe ipſe fundit. Itaque & mari continuatus, & junctus eſt, & natura fertur ad cælum: cujus tenuitate & calore temperatus, vitalem & ſalutarem ſpiritum præbet animantibus. Quem complexa ſumma pars cæli, quæ æther dicitur, & ſuum retinet ardorem tenuem, & nulla admiſtione concretum, & cum aeris extremitate conjungitur.

XLVI. In æthere autem aſtra volvuntur: quæ ſe & nixu ſuo conglobata continent: & forma ipſa, figuraque, ſua momenta ſuſtentant. Sunt enim rotunda: quibus formis, ut ante dixiſſe videor, minime noceri poteſt. Sunt autem ſtellæ natura flammeæ. Quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui a ſole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renovatæque ſtellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, & rurſum trahunt indidem, nihil ut fere intereat, aut admodum paululum, quod aſtrorum ignis, & ætheris flamma conſumat. Ex quo eventurum noſtri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, cum humore conſumpto, ne-

que

Digitized by Google

que terra ali poſſet, neque remearet aer; cujus ortus, aqua omni exhauſta eſſe non poſſet: ita relinqui nihil præter ignem: a quo rurſum animante, ac deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.

Nolo in ſtellarum ratione multus vobis videri, maximeque earum, quæ errare dicuntur. Quarum tantus eſt concentus ex diſſimillimis motibus, ut, cum ſumma Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interjecta Jovis illuſtret, & temperet, infraque Martem duæ Soli obediant, ipſe Sol mundum omnem ſua luce compleat, ab eoque Luna illuminata graviditates, & partus afferat, maturitateſque gignendi. Quæ copulatio rerum, & quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem non movet; hunc horum nihil unquam reputaviſſe certo ſcio.

XLVII. Age, ut a cæleſtibus rebus ad terreſtres veniamus: quid eſt in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? Principio, eorum, quæ gignuntur e terra, ſtirpes, & ſtabilitatem dant iis, quæ ſuſtinent, & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur: obducunturque libro, aut cortice trunci, quo ſint a frigoribus & caloribus tutiores. Jam vero vites ſic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque ſe ita erigunt, ut animantes. Quin etiam a caulibus, braſſiciſque, ſi prope ſati ſint, ut a peſtiferis & nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere.

Animantium vero quanta varietas eſt? quanta ad eam rem vis, ut in ſuo quæque genere permaneant? Quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias, alias ſquama videmus obductas: alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus large & copioſe natura eum, qui cuique aptus erat, comparavit. Enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumque, quæ ſit in figuris animantium, & quam ſolers, ſubtiliſque deſcriptio partium, quamque admirabilis fabrica membrorum. Omnia enim, quæ quidem intus incluſa ſunt, ita nata, atque ita locata ſunt, ut nihil eorum ſuper-

vacaneum ſit, nihil ad vitam retinendam non neceſſarium. Dedit autem eadem natura belluis & ſenſum, & appetitum; ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerent peſtifera a ſalutaribus. Jam vero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt, alia volando, alia nando: cibumque partim oris hiatu, & dentibus ipſis capeſſunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum: alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. Quæ autem altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli: adjuvantur proceritate collorum. Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtum.

XLVIII. At quibus beſtiis erat is cibus, ut alius generis beſtiis veſcerentur, aut vires natura dedit, aut celeritatem. Data eſt quibuſdam etiam machinatio quædam atque ſolertia: ut in araneolis, aliæ quaſi rete texunt, ut ſi quid inhæſerit, conficiant: aliæ autem ut ex inopinato obſervant, & ſi quid incidit, arripiunt, idque conſumunt. Pinna vero (ſic enim Græce dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parva ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. Itaque cum piſciculi parvi in concham hiantem innataverint tum admonita a ſquilla pinna morſu comprimit conchas. Sic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quæritur. In quo admirandum eſt, congreſſune aliquo inter ſe, an jam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. Eſt etiam admiratio nonnulla in beſtiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra, veluti crocodili, fluviatileſque teſtudines, quædamque ſerpentes ortæ extra aquam, ſimul ac primum niti poſſunt, aquam perſequuntur. Quin etiam anatum ova gallinis ſæpe ſupponimus; e quibus [59] pulli orti primum aluntur ab iis, ut a matribus, a quibus excluſi fotique ſunt: deinde eas relinquunt, & effugiunt ſequentes,

cum

59 *E quibus pulli orti primum aluntur ab iis, ut a matribus, a quibus excluſi fotique ſunt: deinde eas relinquunt, & effugiunt ſequentes, cum primum*] Paulo aliter Manutius, ac Lambinus. Sic enim legunt: *ex quibus pulli orti primum aluntur ab iis, ut a matribus: deinde eas relinquunt, a quibus excluſi, fotique ſunt: & effugiunt, cum primum* &c. Recte quidem, & dilucide: nec tamen erat cur vox, *ſequentes*, quam habent Victorius & Gruterus, non retineretur.

cum primum aquam, quaſi naturalem domum, videre potuerunt. Tantam ingenuit animantibus conſervandi ſui natura cuſtodiam.

XLIX. Legi etiam ſcriptum, eſſe avem quandam, quæ Platalea nominaretur: eam ſibi cibum quærere advolantem ad eas aves, quæ ſe in mari mergerent: quæ cum emerſiſſent, piſcemque cepiſſent, uſque eo premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent; id quod ipſa invaderet. Eademque hæc avis ſcribitur conchis ſe ſolere complere, eaſque, cum ſtomachi calore concoxerit, evomere, atque ita eligere ex iis, quæ ſunt eſculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere ſeſe arena ſolere, & moveri prope àquam: ad quas, quaſi ad eſcam, piſces cum acceſſerint, confici a ranis, atque conſumi. Milvo eſt quoddam bellum quaſi naturale cum corvo. Ergo alter alterius, ubicumque nactus eſt, ova frangit.

Illud vero ab Ariſtotele animadverſum, a quo pleraque, quis poteſt non mirari? Grues cum loca calidiora petentes maria tranſmittant, trianguli efficere formam. Ejus autem ſummo angulo aer ab iis adverſus pellitur: deinde ſenſim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis curſus avium levatur. Baſis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam a puppi, ventis adjuvatur: hæque in tergo prævolantium colla & capita reponunt. Quod quia ipſe dux facere non poteſt, quia non habet ubi nitatur, revolat, ut ipſe quoque quieſcat. In ejus locum ſuccedit ex iis, quæ acquierunt: eaque viciſſitudo in omni curſu conſervatur.

Multa ejuſmodi proferre poſſum: ſed genus ipſum videtis. Jam vero illa etiam notiora, quanto ſe opere cuſtodiant beſtiæ, ut in paſtu circumſpectent, ut in cubilibus deliteſcant: atque illa mirabilia.

L. Quid ea [60], quæ nuper, id eſt paucis ante ſeculis, medi-

60 *Quid ea, quæ nuper*, &c.] Dixerat Balbus, maximam eſſe ingeneratam animantibus conſervandi ſui a natura cuſtodiam: hic memorat, oſtenſa illis eſſe curandi ſanandique corporis ea remedia, quæ homines vix longo poſt tempore invenerunt. Supplenda eſt phraſis vocibus aliquot, quarum abſentia nullam obſcuritatem affert, quoniam facile videt lector eas abeſſe. Quid, inquit, annon eas beſtiæ jam inde a primordio norunt adhibentque rationes curandi ſui, quas medicorum ingenia nuper invenere? *Nuper* dico,

medicorum ingeniis reperta ſunt? Vomitione [61] canes, purgatione autem alvos ibes Ægyptiæ curant. Auditum eſt, pantheras, quæ in Barbaria venenata carne caperentur, remedium quoddam habere; quo cum eſſent uſæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cum eſſent confixæ venenatis ſagittis, herbam quærere, quæ dictamnus vocaretur, quam cum guſtaviſſent, ſagittas excidere dicunt e corpore. Cervæque paulo ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quæ Seſelis dicitur. Jam illa cernimus, ut contra metum & vim ſuis ſe armis quæque defendat. Cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones; aliæ fuga ſe, aliæ occultatione tutantur: atramenti effuſione ſepiæ, torpore torpedines. Multæ etiam inſectantes odoris intolerabili fœditate depellunt.

LI. Ut vero perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt a providentia deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum genera, & arborum, omniumque rerum, quæ altæ aut radicibus [62] a terra, aut ſtirpibus continerentur. Quæ quidem

dico. Etſi enim ante aliquot ſæcula eas artes repererint medicorum ingenia; tamen poteſt dici nuper admodum repertas eſſe, ſi ratio habeatur longiſſimi temporis, ex quo beſtiæ illas habent. Habent ſcilicet a natura ipſa traditas. *Anonymus.*

61 *Vomitione canis purgare, alvos Ibes Ægyptiæ curant*] Hic locus depravatus mihi viſus eſt: neque enim ullam certam ſtructuram, aut ſententiam horum verborum eſſe puto, & in veteribus etiam exemplaribus non parum ab hac diverſam lectionem inveni; quamvis neque in illis etiam ea integra & ſincera ſit; talis eſt tamen, ut indicio eſſe poſſit in hac vitium ſubeſſe, & perverſionem aliquam. Duo ſunt remedia, quæ medici e belluis (ut ferunt) didicere, & utraque ad corpora purganda accommodata: unum ſcilicet vomitus, quod a canibus, cum eos herbula quadam perpurgari conſpexiſſent, acceperunt: alterum, clyſter, ab Ibi Ægyptia, videntes eam marina aqua per inferiores partes ſe abluere. Exponebat igitur ea nunc Cicero: ſed in hac, quam habemus, ſcriptura confuſa ſunt & perturbata omnia. Itaque rectius eſſe putavi hunc locum, quemadmodum in priſcis libris eſt, deſcribere. *Victorius.* Fortaſſe ita corrigendum: *Vomitione canes purgantur: alvo ſe Ibes Ægyptiæ curant.* P. Manutius. Sic reſtitui, ſcripturæ veteris veſtigia ſecutus; *Vomitione & dejectione purgare, ex eo quod vomitione canes, alvo ſe Ibes*, &c. Nam vulgata lectio, *vomitione canis purgare, alvos Ibes Ægyptiæ curant*, mendoſa eſt. Sed in re perſpicua quid opus eſt exemplis, præſertim in promptu poſitis? Ita, quæ deſunt, ſupplenda ſunt. Nam perſpicue dicit Cicero, medicos reperiſſe, non vomitione canes purgare; neque alvo Ibes Ægyptias ſe curare; (nam etiam qui non erant medici, hæc viderunt) ſed rationem purgandi per vomitionem & alvi dejectionem; ex eo quod canes & Ibes his duobus diverſis modis ſe curant. *Lambinus.* Hanc lectionem repræſentant Lincoln. & Pal. pr. *Vomitione canes*, purgatione *autem* alvos *Ibes Ægyptiæ curant.* Quæ cum non ex omni parte ſincera videatur, ſcribo, *Vomitione canes, purgatione autem* alvi ſe *Ibes Ægyptiæ curant.* Daviſ. Ego vero principes quatuor editores, quibus fidem obligaveram, hoc in loco deſerui, & Daviſianorum Mſſ. lectionem recepi. *Olivetus.*

62 *Aut radicibus a terra, aut ſtirpibus continentur*] Radix variis fibris, ac quaſi ramulis per terras ſe diffundit: ſtirps radici truncum committit. G. J. Voſſius, *in Etymoleg.*

Digitized by Google

dem omnia eam vim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur: idque ſemen incluſum eſt in intima parte earum baccarum, quæ ex quaque ſtirpe funduntur: iiſdemque ſeminibus & homines affatim veſcuntur, & terræ ejuſdem generis ſtirpium renovatione complentur.

Quid loquar, quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſervationem earum generis appareat? Nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ ſunt: quod perpetuitatis cauſa machinata natura eſt. Deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptiſſimæ: & in mare, & in fœmina commiſcendorum corporum miræ libidines. Cum autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem fere cibum ad ſeſe, eoque ſeptum [63] fingit animal: quod cum ex utero elapſum excidit; in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis fere cibus matrum lacteſcere incipit: eaque, quæ paulo ante nata ſunt, ſine magiſtro, duce natura, mammas appetunt, earumque ubertate ſaturantur. Atque ut intelligamus, nihil horum eſſe fortuitum, & hæc omnia eſſe opera providæ ſolertiſque naturæ: quæ multiplices fœtus procreant, ut ſues, ut canes, his mammarum data eſt multitudo: quas eaſdem paucas habent eæ beſtiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicam, quantus amor beſtiarum ſit in educandis, cuſtodiendiſque iis, quæ procreaverunt, uſque ad eum finem, dum poſſint ſe ipſa defendere? Etſi piſces, ut ajunt, ova cum genuerunt, relinquunt. Facile enim illa aqua & ſuſtinentur, & fœtum fundunt.

XLII. Teſtudines autem, & crocodilos dicunt, cum in terra partum ediderint, obruere ova, deinde diſcedere: ita & naſcuntur, & educantur ipſa per ſeſe. Jam gallinæ, aveſque reliquæ, & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia ſibi, nidoſque conſtruunt, eoſque quam poſſunt molliſſime ſubſternunt, ut quam facillime ova ſerventur. Ex quibus pullos cum excluſerint, ita tuentur, ut & pennis foveant, ne frigo-

63 *Eoque ſeptum fingit animal*] Excuſſi præcipuas editiones, eratque in omnibus iſtæc lectio; neque abibant MSſ. noſtri. At non video cur non potius reſc ibi debeat *ceptum*. Gruterus. Equidem nullus dubito, quin legendum ſit *cæptum*. Hoc olim verbum Gallico verbo reddidi; nec tamen in contextum hodie introducam. Licet enim audaciori eſſe interpreti, quam editori. *Olivetur*.

frigore lædantur; &, ſi eſt calor a ſole, ſe opponant. Cum autem pulli pennulis uti poſſunt, tum volatus eorum matres proſequuntur; reliqua cura liberantur.

Accedit etiam ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conſervationem & ſalutem, hominum etiam ſolertia, & diligentia. Nam multæ & pecudes, & ſtirpes ſunt, quæ ſine procuratione hominum ſalvæ eſſe non poſſunt. Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum atque abundantiam, aliæ aliis in locis reperiuntur. Ægyptum Nilus irrigat, &, cum tota æſtate obrutam oppletamque tenuit, tum recedit, mollitoſque & oblimatos agros ad ferendum relinquit. Meſopotamiam fertilem efficit Euphrates: in quam quotannis quaſi novos agros invehit. Indus vero, qui eſt omnium fluminum maximus, non aqua ſolum agros lætificat & mitigat, ſed eos etiam conſerit: magnam enim vim ſeminum ſecum * frumenti ſimilium dicitur deportare. Multaque alia in aliis locis commemorabilia proferre poſſum: multos fertiles agros, alios aliorum fructuum.

LIII. Sed illa quanta benignitas naturæ, quod tam multa ad veſcendum, tam varia, tamque jucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut ſemper & novitate delectemur, & copia. Quam tempeſtivos autem dedit, quam ſalutares non modo hominum, ſed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur e terra, ventos Eteſias? quorum flatu nimii temperantur calores: ab iiſdem etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. Multa prætereunda ſunt: & tamen multa dicuntur. Enumerari enim non poſſunt fluminum opportunitates: æſtus maritimi, tum accedentes, tum recedentes: montes veſtiti, atque ſilveſtres: ſalinæ ab ora maritima remotiſſimæ: medicamentorum ſalutarium pleniſſimæ terræ: artes denique innumerabiles, ad victum & ad vitam neceſſariæ. Jam diei noctiſque viciſſitudo conſervat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. Sic undique omni ratione concluditur, mente conſilioque divino omnia in hoc mundo

* Man. Lamb. *frumenti, & ſimilium*

Digitized by Google

mundo ad ſalutem omnium, conſervationemque admirabiliter adminiſtrari.

Sin quæret quiſpiam, cujuſnam cauſa tantarum rerum molitio facta ſit: arborumne & herbarum? quæ quanquam ſine ſenſu ſunt, tamen a natura ſuſtinentur. At id quidem abſurdum eſt. An beſtiarum? Nihilo probabilius, deos mutarum & nihil intelligentium cauſa tantum laboraſſe. Quorum igitur cauſa quis dixerit effectum eſſe mundum? Eorum ſcilicet animantium, quæ ratione utuntur. Hi ſunt dii, & homines: quibus profecto nihil eſt melius. Ratio eſt enim, quæ præſtat omnibus. Ita fit credibile, deorum & hominum cauſa factum eſſe mundum, quæque in eo mundo ſint omnia. Faciliuſque intelligetur, a diis immortalibus hominibus eſſe proviſum, ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omniſque humanæ naturæ figura, atque perfectio. Nam cum tribus rebus animantium vita teneatur, cibo, potione, ſpiritu: ad hæc omnia percipienda os eſt aptiſſimum, quod adjunctis naribus ſpiritu augetur.

LIV. Dentibus autem in ore conſtructis manditur, atque ab his extenuatur & molitur cibus. Eorum adverſi acuti morſu dividunt eſcas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ confectio etiam a lingua adjuvari videtur. Linguam autem ad radices ejus hærens excipit ſtomachus: quo primum illabuntur ea, quæ accepta ſunt [64]. Oris utraque ex parte tonſillas attingens, palato extremo atque intimo terminatur. Atque is agitatione & motibus linguæ cum [65] depulſum, & quaſi detruſum cibum accepit, depellit. Ipſius autem partes eæ, quæ ſunt infra id, quod devoratur, dilatantur: quæ autem ſupra, contrahuntur.

Sed cum aſpera arteria (ſic enim a medicis appellatur) o-

64 *Accepta ſunt*: oris *utraque ex parte*] Manutius & Lambinus edidere, *quæ accepta ſunt* ore. Is *utraque ex parte tonſillas attingens* &c. Et ita legerim, quamvis Victoriani, Gruteriani, noſtrique codices a recepta lectione non abeant. *Daviſ.*

65 *Cum* depulſum *& quaſi detruſum cibum accepit*, depellit] Quis hæc ferat in ſcriptore tam culto, quam eſt Tullius? Merito ſane Gruterus ea non ſine vitio eſſe ſtatuit; ſed nec ille, nec ullus alius operam ei tollendo dedit, multo minus reperit medicinam. Mihi reponendum videtur, *cum depulſum & quaſi detruſum cibum accepit*, deglutit. Hoc certe verbum *gulæ* vel *œſophago* (ſic enim capiendus eſt *ſtomachus*) optime convenit. *Idem*.

ſtium habeat, adjunctum linguæ radicibus, paulo ſupra quam ad linguam ſtomachus annectitur, eaque ad pulmones uſque pertineat, excipiatque animam eam, quæ ducta ſit ſpiritu, eandemque a pulmonibus reſpiret, & reddat: tegitur quodam quaſi operculo, quod ob eam cauſam datum eſt, ne, ſi quid in eam cibi forte incidiſſet, ſpiritus impediretur. Sed cum alvi natura, ſubjecta ſtomacho, cibi & potionis ſit receptaculum: pulmones autem, & cor extrinſecus ſpiritum adducant: in alvo multa ſunt mirabiliter effecta, quæ conſtant [66] fere e nervis. Eſt autem multiplex, & tortuoſa, arcetque, & continet, ſive illud aridum eſt, ſive humidum, quod recidit, ut id mutari & concoqui poſſit: eaque tum adſtringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accepit, cogit & confundit: ut facile & calore, quem multum habet exterendo cibo, & præterea ſpiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus dividantur.

LV. In pulmonibus autem ineſt raritas quædam, & aſſimilis ſpongiis mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima: qui tum ſe contrahunt adſpirantes, tum ſpiritu [67] dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. Ex inteſtinis autem, & alvo, ſecretus a reliquo cibo ſuccus is, quo alimur, permanat ad jecur per quaſdam a medio inteſtino uſque ad portas jecoris (ſic enim appellant) ductas & directas vias, quæ pertinent ad jecur, eique adhærent. Atque inde [a] aliæ pertinentes ſunt, per quas cadit cibus a jecore dilapſus. Ab eo cibo cum eſt ſecreta bilis, iique humores, qui ex renibus profunduntur, reliqua ſe in ſanguinem vertunt, ad eaſdemque portas jecoris confluunt, ad quas omnes ejus viæ pertinent: per quas lapſus cibus in hoc ipſo loco in eam venam, quæ cava appellatur, confunditur, perque eam ad cor confectus jam coactuſque [68] perlabitur: a corde autem in totum corpus diſtribuitur per venas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes.

Quemad-

66 *Quæ* conſtant *fere e nervis*] Legendum *conſtat*, ut eſt in manuſcripto, ut ad *alvum* referatur. *Urſinus*.

67 *Tum ſpiritu dilatant*] Deeſt *ſe*, quod eſt in antiquo; *tum ſe ſpiritu dilatant*. Idem.

a Lamb. *aliæ ad renes pertinentes*

68 *Coactuſque*] Aldus nepos edidit, *coctuſque*. Ita & *Daviſius*.

Quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur, tum adſtringentibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſane difficile dictu eſt: ſed tamen prætereundum eſt, ne quid habeat injucunditatis oratio. Illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. Nam quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primum ab eo ſpiritu, deinde [b] contagione pulmonum: ex eaque pars redditur reſpirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam ventriculum cordis appellant: cui ſimilis alter adjunctus eſt, in quem ſanguis a jecore per venam illam cavam influit. Eoque modo ex his partibus, & ſanguis per venas in omni corpore diffunditur, & ſpiritus per arterias. Utræque autem crebræ, multæque, toto corpore intextæ, vim quandam incredibilem artificioſi operis divinique teſtantur.

Quid dicam de oſſibus? quæ ſubjecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde nervos, a quibus artus continentur; eorumque implicationem toto corpore pertinentem: qui, ſicut venæ & arteriæ, a corde tractæ & profectæ, in corpus omne ducuntur.

LVI. Ad hanc providentiam naturæ tam diligentem tamque ſolertem adjungi multa poſſunt, e quibus intelligatur, quantæ res hominibus [c] a deo, quamque eximiæ tributæ ſint: qui primum eos humo excitatos, celſos, & erectos conſtituit, ut deorum cognitionem, cælum intuentes, capere poſſent. Sunt enim [69] e terra homines, non ut incolæ atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum atque cæleſtium, quarum ſpectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Senſus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite,

 tan-

b Man. Lamb. *cogitatione*

c Vict. *a diis*

69 *Sunt enim* e terra *homines non ut incolæ*] *E terra homines*, ſcilicet oriundi, ait Leſcaloperius: at id Balbus dixerat paulo ante, cum uſus eſſet vocibus *humo excitatos*. Interim ferri non poteſt, ut voces *e terra* conjungamus cum *incolæ atque habitatores*: hoc vidit Daviſius, legitque *in terra*, ut ſenſus eſſet commodior. Ego aliter locum ſanandum eſſe puto: voces *e terra* ad ſuperiorem ſententiam pertinere arbitror. Sic igitur hæc & præcedentia legenda mihi videntur: *ut deorum cognitionem*, e terra *cælum intuentes, capere poſſent: ſunt enim homines non ut incolæ atque habitatores*, &c. *Pearcius*.

tanquam in arce, mirifice ad uſus neceſſarios & facti, & collocati ſunt. Nam oculi, tanquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent: ex quo plurima conſpicientes fungantur ſuo munere. Et aures cum ſonum percipere debeant, qui natura in ſublime fertur: recte in altis corporum partibus collocatæ ſunt. Itemque nares, eo quod omnis odor ad ſupera fertur, recte ſurſum ſunt: & quod cibi & potionis judicium magnum earum eſt, non ſine cauſa vicinitatem oris ſecutæ ſunt. Jam guſtatus, qui ſentire eorum, quibus veſcimur, genera deberet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis & potulentis iter natura pateſecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omneſque nimios & frigoris & caloris appulſus ſentire poſſimus. Atque, ut in ædificiis architecti avertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quæ profluentia neceſſario tetri eſſent aliquid habitura: ſic natura res ſimiles procul amandavit a ſenſibus.

LVII. Quis vero opifex, præter naturam, qua nihil poteſt eſſe callidius, tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? Quæ primum oculos membranis tenuiſſimis veſtivit & ſepſit: quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet; firmas autem, ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit & mobiles, ut & declinarent, ſi quid noceret: & adſpectum, quo vellent, facile converterent. Acieſque ipſa, qua cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva eſt, ut ea, quæ nocere poſſint, facile vitet. Palpebræque, quæ ſunt tegmenta oculorum, molliſſimæ tactu, ne læderent aciem, aptiſſime factæ & ad claudendas pupulas, ne quid incideret, & ad aperiendas: idque providit, ut identidem fieri poſſet cum maxima celeritate. Munitæque ſunt palpebræ tanquam vallo pilorum: quibus [70], & apertis oculis, ſi quid incideret, repelleretur; & ſomno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui, tanquam involuti, quieſcerent. Latent præterea utiliter, & excelſis undique partibus ſepiuntur. Primum enim ſuperiora, ſuperciliis obducta, ſudorem a capite &

70 *Quibus, & apertis oculis*] Aliter interpungo: *Quibus & apertis, oculis ſi quid incideret, repelleretur; & ſomno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus utique, tanquam involuti quieſcerent*. Sic arbitror eſſe conſtituendam phraſim. *Buherius*.

& a fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutantur ſubjectæ, leviterque eminentes. Naſus ita locatus eſt, ut quaſi murus oculis interjectus eſſe videatur.

Auditus autem ſemper patet: ejus enim ſenſu etiam dormientes egemus: a quo cum ſonus eſt acceptus, etiam e ſomno excitamur. Flexuoſum iter habet, ne quid intrare poſſit, ſi ſimplex & directum pateret. Proviſum etiam, ut, ſi qua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus aurium, tanquam in viſco, inhæreſceret. Extra autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi cauſa factæ, tutandique ſenſus; & ne adjectæ voces laberentur, atque errarent, priuſquam ſenſus ab his pulſus eſſet. Sed duros & quaſi corneolos habent introitus, multiſque cum flexibus, quod his naturis [71] relatus amplificatur ſonus. Quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu: & ex tortuoſis locis & incluſis referuntur ampliores. Similiter nares, quæ ſemper propter neceſſarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, poſſit pervadere: humoremque ſemper habent ad pulverem, multaque alia depellenda non inutilem. Guſtatus præclare ſeptus eſt. Ore enim continetur, & ad uſum apte, & ad incolumitatis cuſtodiam.

LVIII. Omniſque ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. Primum enim oculi in iis artibus, quarum judicium eſt oculorum, in pictis, fictis, cælatiſque formis, in corporum etiam motione, atque geſtu multa cernunt ſubtilius. Colorum etiam, & figurarum venuſtatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi judicant: atque etiam alia majora. Nam & virtutes, & vitia cognoſcunt: iratum, propitium: lætantem, dolentem: fortem, ignavum: audacem, timidumque cognoſcunt. Aurium item eſt admirabile quoddam, artificioſumque judicium, quo judicatur & in vocis [72], & in tibiarum, nervorumque cantibus varietas ſonorum,

71 *Quod his naturis relatus amplificatur ſonus*] Quibus naturis? Hoc eſt, naturalibus qualitatibus; duritie ſcilicet, qualis eſt in corneolo introitu; & flexuoſa obliquitate, *Leſcaloperius*.

72 *Et in vocis, & in tibiarum, nervorumque cantibus .... & vocis genera permulta*] Si quis hæc cogitet, mecum (opinor) cenſebit Ciceronem non bis de *voce* in eadem ſententia locutum eſſe; ſtatuetque priora verba

norum, intervalla, diſtinctio, & vocis genera permulta: canorum, fuſcum: læve, aſperum: grave, acutum: flexibile, durum: quæ hominum ſolum auribus judicantur. Nariumque item, & guſtandi pariter & tangendi magna judicia ſunt. Ad quos ſenſus capiendos & perfruendos plures etiam, quam vellem, artes repertæ ſunt. Perſpicuum eſt enim, quo compoſitiones unguentorum, quo ciborum conditiones, quo corporum lenocinia proceſſerint.

LIX. Jam vero animum ipſum, mentemque hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui non divina cura perfecta eſſe perſpicit, is ipſis rebus mihi videtur carere. De quo dum diſputarem, tuam mihi dari velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis conjunctio & comprehenſio eſſet in nobis: ex quo videlicet, quid ex quibuſque rebus efficiatur, idque ratione, concludimus: ſingulaſque res definimus, circumſcripteque complectimur: ex quo ſcientia intelligitur quam vim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior. Quanta vero illa ſunt, quæ vos Academici infirmatis & tollitis, quod & ſenſibus, & animo ea, quæ extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus! Ex quibus collatis inter ſe & comparatis, artes quoque efficimus, partim ad uſum vitæ, partim ad oblectationem neceſſarias. Jam vero domina rerum (ut vos ſoletis dicere) eloquendi vis, quam eſt præclara, quamque divina! quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. Deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos a timore, hac geſtientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiaſque reſtinguimus. Hæc nos juris, legum, urbium ſocietate devinxit: hæc a vita immani & fera ſegregavit.

Ad uſum autem orationis incredibile eſt, niſi diligenter atten-

ba *&* *in vocis* locum non ſuum occupaſſe. En totum locum eo modo, quo ſcripſiſſe Ciceronem credo: *Auriumque item eſt admirabile quoddam artificioſumque judicium; quo judicatur & in tibiarum nervorumque cantibus varietas ſonorum, intervalla, diſtinctio;* *&* in *vocis* (ſcilicet cantibus) *genera permulta, canorum, fuſcum*, &c. *Pearcius*.

tenderis, quanta opera machinata natura ſit. Primum enim a pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet: per quam [73] vox, principium a mente ducens, percipitur, & funditur. Deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. Ea vocem immoderate profuſam fingit, & terminat: quæ ſonos [74] vocis diſtinctos & preſſos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. Itaque plectri ſimilem linguam noſtri [75] ſolent dicere: chordarum dentes, nares [76] cornibus iis, qui ad nervos reſonant in cantibus.

LX. Quam vero aptas, quamque multarum artium miniſtras manus natura homini dedit! Digitorum enim contractio facilis, faciliſque porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad ſcalpendum, ad nervorum eliciendos ſonos ac tibiarum, apta manus eſt, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis: illa neceſſitatis; cultus dico agrorum, exſtructioneſque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel ſuta, omnemque fabricam æris, & ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos, ut tecti, ut veſtiti, ut ſalvi eſſe poſſimus; urbes, muros, domicilia, delubra haberemus.

Jam vero operibus hominum, id eſt manibus, cibi etiam varietas invenitur, & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæſita, quæ vel ſtatim conſumantur, vel mandentur condita vetuſtati. Et præterea veſcimur beſtiis & terrenis, & aquatilibus, & volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiam domitu noſtro quadrupedum vectiones: quorum celeritas atque vis nobis ipſis affert vim & celeritatem. Nos

73 *Per quam vox, principium a mente ducens, percipitur & funditur*] Ducit vox principium a mente. Quid eſt enim vox humana? cogitatio, ut ita dicam, ſono veſtita. *Anonymus*.

74 *Quæ ſonos vocis diſtinctos, & preſſos efficit*] *Preſſos*, non vagos, ac ſparſos, ſed qui verba ſyllabis juncta componant. Poteſt hoc vocabulum uſurpatum eſſe alibi fortaſſe alio ſenſu: hic tamen quam vim habeat, declarant ea quæ ſequuntur. *Cum & ad dentes & ad alias partes pellit oris*. Idem.

75 *Noſtri*] Stoici.

76 *Nares cornibus iis*, &c.] Cur non dixit *nares cornuum eorum*, &c. nam debebant etiam [illegible] deinceps conſequi ſimiles caſus; *linguam plectri ſimilem; chordarum, dentes; nares cornuum eorum*, &c. Notandus igitur locus, cujus ſimilem me apud Lucretium reperire & notare memini lib. IV. ſub extr. *Lambinus*.

Digitized by Google

Nos onera quibuſdam beſtiis, nos juga imponimus: nos elephantorum acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur: nos e terræ cavernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos æris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus, & ad uſum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omnique materia, & culta, & ſilveſtri, partim ad calefaciendum corpus, igni adhibito, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis ſepti frigora caloreſque pellamus. Magnos vero uſus affert ad navigia facienda, quorum curſibus ſuppeditantur omnes undique ad vitam copiæ: quaſque res violentiſſimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus, maris atque ventorum, propter nauticarum rerum ſcientiam: plurimiſque maritimis rebus fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus: noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alteram naturam efficere conamur.

LXI. Quid vero? hominum ratio non in cælum uſque penetravit? Soli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſuſque cognovimus: ab hominum genere finitus eſt dies, menſis, annus: defectiones ſolis, & lunæ, cognitæ, prædictæque in omne poſterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ ſint. Quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum; ex qua oritur pietas: cui conjuncta juſtitia eſt, reliquæque virtutes: e quibus vita beata exſiſtit par & ſimilis deorum: nulla re, niſi immortalitate, quæ nihil ad bene vivendum pertinet, cedens cæleſtibus. Quibus rebus expoſitis ſatis docuiſſe videor, hominis natura quanto omnes anteiret animantes. Ex quo debet intelligi, nec figuram, ſitumque membrorum, nec ingenii mentiſque vim talem effici potuiſſe fortuna. Reſtat, ut doceam, atque aliquando perorem, omnia, quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſa facta eſſe, & parata.

LXII. Prin-

Digitized by Google

LXII. Principio ipſe mundus deorum, hominumque cauſa factus eſt: quæque in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & inventa ſunt. Eſt enim mundus quaſi communis deorum atque hominum domus, aut urbs utrorumque. Soli enim ratione utentes, jure ac lege vivunt. Ut igitur Athenas & Lacedæmonem, Athenienſium Lacedæmoniorumque cauſa putandum eſt conditas eſſe: omniaque, quæ ſint in his urbibus, eorum populorum recte eſſe dicuntur: ſic quæcumque ſunt in omni mundo, deorum atque hominum putanda ſunt.

Jam vero circuitus ſolis & lunæ, reliquorumque ſiderum, quanquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, tamen & ſpectaculum hominibus præbent: nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, & ad rationem ſolertiamque præſtantior: eorum enim curſus dimetati, maturitates temporum, & varietates, mutationeſque cognovimus. Quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominum facta eſſe cauſa judicanda ſunt.

Terra vero fœta frugibus, & vario leguminum genere, quæ cum maxima largitate fundit, ea ferarumne, an hominum cauſa gignere videtur? Quid de vitibus, olivetiſque dicam? quarum uberrimi lætiſſimique fructus nihil omnino ad beſtias pertinent. Neque enim ferendi, neque colendi, nec tempeſtive demetendi, percipiendique fructus, neque condendi ac reponendi ulla pecudum ſcientia eſt: earumque omnium rerum, hominum eſt & uſus, & cura.

LXIII. Ut fides igitur & tibias eorum cauſa factas dicendum eſt, qui illis uti poſſunt; ſic ea, quæ diximus, iis ſolis confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur. Nec ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque cauſa ea nata eſſe dicemus. Neque enim homines murium aut formicarum cauſa frumentum condunt, ſed conjugum, & liberorum, & familiarum ſuarum. Itaque beſtiæ furtim, ut dixi, fruuntur, domini palam & libere. Hominum igitur cauſa eas rerum copias comparatas fatendum eſt. Niſi forte tanta ubertas & varietas pomorum, eorumque jucundus non guſtatus ſolum, ſed odoratus etiam, & adſpectus dubitationem

affert, quin hominibus ſolis ea natura donaverit. Tantumque abeſt, ut hæc beſtiarum etiam cauſa parata ſint, ut ipſas beſtias hominum gratia generatas eſſe videamus. Quid enim oves aliud afferunt, niſi ut earum villis confectis atque contextis homines veſtiantur? Quæ quidem neque ali, neque ſuſtentari, neque ullum fructum edere ex ſe ſine cultu hominum & curatione potuiſſent. Canum vero tam fida cuſtodia, tamque amans dominorum adulatio, tantumque odium in externos, & tam incredibilis ad inveſtigandum ſagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid ſignificat aliud, niſi ſe ad hominum commoditates eſſe generatos?

Quid de bobus loquar? quorum ipſa terga declarant non eſſe ſe ad onus accipiendum figurata: cervices autem natæ ad jugum: tum vires humerorum & latitudines ad aratra extrahenda. Quibus cum terræ ſubigerentur fiſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, vis nunquam ulla afferebatur.

Ferrea [77] *tum vero proles exorta repente eſt,*
Auſaque funeſtum prima eſt fabricarier enſem,
Et guſtare manu victum domitumque juvencum.

Tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum viſceribus veſci ſcelus haberetur.

LXIV. Longum eſt mulorum perſequi utilitates, & aſinorum; quæ certe ad hominum uſum paratæ ſunt. Sus vero quid habet, præter eſcam? cui quidem, ne putreſceret, animam ipſam pro ſale datam dicit eſſe Chryſippus. Qua pecude, quod erat ad veſcendum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. Quid multitudinem, ſuavitatemque piſcium dicam? Quid avium? ex quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum Pronœa noſtra Epicurea fuiſſe videatur. Atque hæ ne caperentur quidem, niſi hominum ratione, atque ſolertia. Quanquam aves quaſdam, & alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarum cauſa eſſe natas putamus.

Jam vero immanes & feras belluas nanciſcimur venando, ut

77 *Ferrea tum vero proles*] Hæc ſunt ex Arato converſa.

Digitized by Google

ut & veſcamur iis, & exerceamur in venando ad ſimilitudinem bellicæ diſciplinæ, & utamur domitis & condocefactis, ut elephantis: multaque ex earum corporibus remedia, morbis & vulneribus eligamus, ſicut ex quibuſdam ſtirpibus & herbis, quarum utilitates longinqui temporis uſu & periclitatione percipimus. Totam licet animis tanquam oculis luſtrare terram, mariaque omnia? Cernes jam ſpatia frugifera atque immenſa camporum, veſtituſque denſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. Nec vero tantum ſupra terram, ſed etiam in intimis ejus tenebris plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolis invenitur.

LXV. Illud vero, quod uterque veſtrum fortaſſe arripiet ad reprehendendum: Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos invehebatur: Vellejus, quia nihil tam irridet Epicurus, quam prædictionem rerum futurarum: mihi videtur vel maxime confirmare, deorum providentia conſuli rebus humanis. Eſt enim profecto divinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in privatis, tum maxime in publicis. Multa cernunt haruſpices: multa augures provident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa ſomniis, multa portentis: quibus cognitis, multæ [78] ſæpe res hominum ſententia, atque utilitate partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt. Hæc igitur ſive vis, ſive ars, ſive natura, ad ſcien-

78 *Multæ ſæpe res hominum ſententia, atque utilitate partæ*] Omnium codicum, præter quam Lambiniani, lectio ita fert. Quæ quidem emendationem videtur aliquam poſtulare, at non tantam, meo certe judicio, quantam affert Lambinus. Sic enim leges apud eum, imo in ipſo Ciceronis contextu, quem cenſor ille ſuis caſtigationibus paulo confidentius implere ſolet. *Multæ ſæpe res ex animi ſententia*, & utilitates *partæ*. At quid neceſſe eſt tam multa immutare, cum addita præpoſitiuncula duntaxat una reſtituat huic loco ſenſum & nitorem? Quid opus legere *animi*, ubi *hominum* legimus? Licet enim Cicero, & alii paſſim Latini ſcriptores dixerint *ex animi ſententia*: tamen ſæpe quoque omiſerunt illud *animi*, atque hunc in modum locuti ſunt: *Ex ſententia rem aliquam gerere: ex ſententia navigare, opſonare*, &c. Sæpe aliud adjectivum, aut ſubſtantivum adjunxerunt. Ita Cicero, Fam. 11. 6. *Feliciter, & ex mea ſententia Remp. geſſimus*. Quidni pariter hoc loco dixerit, *Multæ ſæpe res ex hominum ſententia partæ?* Item quid eſt quod legat Lambinus *utilitates?* cum cæteri omnes legant *utilitate*, & eleganter omnino *multæ res ex hominum utilitate partæ* dicantur: non minus quam illud ad Attic. V. 8. *Statues ex noſtra dignitate* &c. Quare ut caſtigatio noſtra ſit verecundior, nec tamen inferior ſenſu, & elegantia, ſolam præpoſitionem *ex* huic loco reſtituendo placet addere, & ita legere, *Multæ ſæpe res ex hominum ſententia, & utilitate partæ*. Leſcaloperius.

tiam rerum futurarum homini profecto eſt, nec ab alio alicui, quam a diis immortalibus, data. Quæ ſi ſingula vos forte non movent, univerſa certe tamen inter ſe connexa, atque conjuncta movere debebunt.

Nec vero univerſo generi hominum ſolum, ſed etiam ſingulis a diis immortalibus conſuli & provideri ſolet. Licet enim contrahere univerſitatem generis humani, eamque gradatim ad pauciores, poſtremo deducere ad ſingulos.

LXVI. Nam ſi omnibus hominibus, qui ubique ſunt, quacumque in ora ac parte terrarum, ab hujuſce terræ, quam nos incolimus, continuatione diſtantium, deos conſulere cenſemus ob eas cauſas, quas ante diximus: his quoque hominibus conſulunt, qui has nobiſcum terras ab oriente ad occidentem colunt. Sin autem his conſulunt, qui quaſi magnam quandam inſulam incolunt, quam nos orbem terræ vocamus: etiam illis conſulunt, qui partes ejus inſulæ tenent, Europam, Aſiam, Africam. Ergo & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium ſeparatim ab univerſis ſingulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium; primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Lutatium; ſecundo Maximum, Marcellum, Africanum; poſt hos Paulum, Gracchum, Catonem, patrumve memoria Scipionem, Lælium: multoſque præterea & noſtra civitas, & Græcia tulit ſingulares viros, quorum neminem niſi juvante deo talem fuiſſe credendum eſt. Quæ ratio poetas, maximeque Homerum, impulit, ut principibus heroum, Ulyſſi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos, diſcriminum & periculorum comites, adjungeret. Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ, quales ſupra commemoravi, declarant, ab his & civitatibus, & ſingulis hominibus conſuli. Quod quidem intelligitur etiam ſignificationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur. Multa præterea oſtentis, multa extis admonemur, multiſque rebus aliis: quas diuturnus uſus ita notavit, ut artem divinationis efficeret. Nemo igitur vir magnus ſine aliquo afflatu divino unquam fuit.

Nec

Digitized by Google

Nec vero ita refellendum eſt , ut , ſi ſegetibus aut vinetis cujuſpiam tempeſtas nocuerit , aut ſi quid e vitæ commodis caſus abſtulerit , eum , cui quid horum acciderit , aut inviſum deo , aut neglectum a deo judicemus. Magna dii curant, parva negligunt . Magnis autem viris proſpere eveniunt ſemper omnes res : ſi quidem ſatis a noſtris , & a principe philoſophorum Socrate dictum eſt de ubertatibus virtutis , & copiis .

LXVII. Hæc mihi fere in mentem veniebant , quæ dicenda putarem de natura deorum . Tu autem , Cotta , ſi me audias , eandem cauſam agas , teque & principem civem putes , & pontificem eſſe cogites , & , quoniam in utramque partem vobis licet diſputare , hanc potius ſumas : eamque facultatem diſſerendi , quam tibi a rhetoricis exercitationibus acceptam amplificavit Academia , huc potius conferas . Mala enim & impia conſuetudo eſt contra deos diſputandi , ſive ex animo id fit , ſive ſimulate .

DE

DE
NATURA DEORUM,
LIBER TERTIUS.
ARGUMENTUM.

TRes in partes commode tribui poteſt hic Liber, in præfationem, diſputationem, & brevem epilogum. In præfatione, Cicero tranſit a diſſertatione Balbi ad Cottæ diſſertationem. In diſputatione, totam Stoicorum Theologiam ſuperiori libro copioſe a Balbo expoſitam, Cotta confutat. In epilogo, quis fuerit diſputationis exitus, aperitur. LESCALOPERIUS.

I. QUÆ cum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, Sero, inquit, mihi, Balbe, præcipis, quid defendam. Ego enim, te diſputante, quid contra dicerem, mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui cauſa, quam ea, quæ minus intelligebam, requirendi. Cum autem ſuo cuique judicio ſit utendum, difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu velis.

Hic Vellejus, Neſcis [1], inquit, quanta cum exſpectatione, Cotta, ſim te auditurus. Jucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. Præbebo igitur ego me tibi viciſſim attentum contra Stoicos auditorem: ſpero enim, te, ut ſoles, bene paratum venire.

Tum Cotta, Si mehercule [2], inquit, Vellei. Neque enim mihi

1 *Neſcis, inquit, quanta cum expectatione, Cotta, ſim te auditurus*] Donatus *in Andr.* act. 4. ſc. 5. Neſcis *plerumque dicimus ei, quem non redarguere volumus imperitiæ, aut ignorantiæ; ſed quem facere volumus, ut velit libenter.* Paſſeratius, in Propert. II. 15. 12.

2 *Si mehercule, inquit, Vellei*] Aut in his verbis mendum eſt, aut quidpiam deſideratur. Quod ſi ita corriges, *ſane hercule, inquit, Vellei*, non erit, quo lector offendatur: ſubaudietur enim *paratus venio*; & optime cum ſequentibus ſententia conveniet. *P. Ma-*

mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecum fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi videtur Epicurus veſter de diis immortalibus non magnopere pugnare. Tantummodo negare deos eſſe non audet, ne quid invidiæ ſubeat, aut criminis. Cum vero deos nihil agere, nihil curare confirmat, membriſque humanis eſſe præditos, ſed eorum membrorum uſum nullum habere: ludere videtur, ſatiſque putare, ſi dixerit eſſe quandam beatam naturam, & æternam. A Balbo autem animadvertiſti, credo, quam multa dicta ſint, quamque, etiam ſi minus vera, tamen apta inter ſe, & cohærentia. Itaque cogito, ut dixi, non tam refellere ejus orationem, quam ea, quæ minus intellexi, requirere. Quare, Balbe, tibi permitto, reſponderene mihi malis, de ſingulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an univerſam audire orationem meam.

Tum Balbus: Ego vero, ſi quid explanari tibi voles, reſpondere malo. Sin me interrogare, non tam intelligendi cauſa, quam refellendi; utrum voles faciam: vel ad ſingula, quæ requires, ſtatim reſpondebo: vel, cum peroraris, ad omnia.

II. Tum Cotta, Optime, inquit: quamobrem ſic agamus, ut nos ipſa ducit oratio. Sed antequam de re, pauca de me. Non enim mediocriter moveor auctoritate tua, Balbe, orationeque [3] ea, quæ me in perorando cohortabatur, ut meminiſſem,

P. Manutius. Reſtituit Lambinus, *ſic mehercule:* quod puto eſſe intelligendum hoc ſenſu, ut dicat Cotta, ſic eſſe ſe paratum, uti prius dixerat; non ad refellendum, ſed ad requirendum quæ minus intelligebat. Niſi malis ita accipere: *Sic* ſane res habet uti tu ais; venio paratus, neque aliter debui, hominem nactus, qui ſciat *apta inter ſe, & cohærentia* dicere. *Anonymus*. Lambino aſſentirer; niſi facilior ſe offeret emendandi ratio. Legatur: *Sim hercule*. Utinam ſim paratus, ut me eſſe ais. Neminem eſſe arbitror qui non intelligat, quam hoc perſonæ oratoris conveniat, diſſimulantis vires, & *extenuantis eas conſulto*. Latinum eſſe, *ſim*, pro *utinam ſim*, non opinor negaturos eſſe grammaticos. Propertius, IV. *Eleg.* XI. 101. *Sim digna merendo*, &c. Tibullus, in Panegyric. verſ. 4. *Tanti ſim conditor acti*. Sic enim legendum. Et verſ. 37. *Sim victor in illis*. Quo pacto ex *ſim hercule* provenerit, *ſi mehercule*, quid opus eſt explicare? *Boherius*.

3 *Orationeque ea, quæ me in perorando cohortabatur*] Lambinus reponendum putavit, *qua me in perorando cohortabaris*. At mutatione nihil eſt opus; cur enim oratio cohortari non dicatur, nullus video. Similiter noſter Acad. II. 33. *Quid fiet* artibus? *quibus? iisne, quæ ipſæ* fatentur *conjectura ſe plus uti, quam ſcientia? an iis, quæ tantum id quod videtur ſequuntur, nec habent illam artem veſtram, qua vera & falſa* dijudicent? Ubi *dijudicandi vis* artibus adſcribitur; ut in loco, quem tractamus, orationi cohortatio. *Daviſius*. Non aliter infra cap. 35. *Invita verſatur oratio*. Tuſcul. I. 46. *Ita tetra ſunt quædam, ut ea fugiat & reformidet oratio*. Ibid.

ſem, me & Cottam eſſe, & pontificem. Quod eo, credo; valebat, ut opiniones, quas a majoribus accepimus de diis immortalibus, ſacra, cæremonias, religioneſque defenderem. Ego vero eas defendam ſemper, ſemperque defendi: nec me ex ea opinione, quam a majoribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti aut indocti movebit. Sed cum de religione agitur, T. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scævolam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryſippum ſequor: habeoque C. Lælium augurem, eundemque ſapientem, quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione [4] nobili, quam quemquam principem Stoicorum. Cumque omnis populi Romani religio in ſacra, & in auſpicia diviſa ſit: tertium adjunctum ſit, ſi quid prædictionis cauſa, ex portentis & monſtris Sibyllæ interpretes, haruſpiceſve monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putavi: mihique ita perſuaſi, Romulum auſpiciis, Numam ſacris conſtitutis, fundamenta jeciſſe noſtræ civitatis: quæ nunquam profecto ſine ſumma placatione deorum immortalium tanta eſſe potuiſſet. Habes, Balbe, quid Cotta, quid pontifex ſentiat. Fac nunc ergo intelligam, tu quid ſentias. A te enim philoſopho rationem accipere debeo religionis; majoribus autem noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere.

III. Tum Balbus, Quam igitur a me rationem, inquit, Cotta, deſideras? Et ille, Quadripartita, inquit, fuit diviſio tua: primum, ut velles docere deos eſſe, deinde, quales eſſent: tum ab his mundum regi: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. Hæc, ſi recte memini, partitio fuit. Rectiſſime, inquit Balbus: ſed exſpecto, quid requiras. Tum Cotta, Primum quidque videamus, inquit. Etſi id eſt primum, quod inter omnes, niſi admodum impios, convenit, mihi quidem [5] ex animo exuri non poteſt, eſſe deos: id tamen ipſum,

Ibid. *Suis ſe laudibus vito occidens conſolari poteſt*. Amat hunc dicendi ornatum Cicero, a poetis mutuatum. *Anonymus*.

4 *In illo oratione nobili*] Orationem de Collegiis intelligit, quam *aureolam* vocat infra, cap. 17. Ejus habendæ occaſionem exponit lib. *de Amicit.* cap. 25. *Daviſ.*

5 *Mihi quidem ex animo* exuri *non poteſt*] Lambino *exſeri*, aliis *erui* placet, aliis *eximi*, aliis denique *exui*. Nulla vero fuit ratio

pſum , quod mihi perſuaſum eſt auctoritate majorum , cur ita ſit , nihil tu me doces . Quid eſt, inquit Balbus , ſi tibi perſuaſum eſt , cur a me velis diſcere ? Tum Cotta , Quia ſic aggredior , inquit , ad hanc diſputationem , quaſi nihil unquam audierim de diis immortalibus , nihil cogitaverim , rudem me diſcipulum & integrum accipe , & ea , quæ requiro , doce .

Dic igitur , inquit , quid requiras . Egone ? primum illud , cur , quod [6] ne egere quidem oratione dixiſſes , quod eſſet perſpicuum , & inter omnes conſtaret , de eo ipſo tam multa dixeris . Quia te quoque , inquit , animadverti , Cotta , ſæpe , cum in foro diceres , quam plurimis poſſis argumentis onerare judicem , ſi modo eam facultatem tibi daret cauſa . Atque hoc idem & philoſophi faciunt , & ego , ut potui , feci . Tu autem , qui id quæris , ſimiliter facis , ac ſi me roges , cur te duobus contuear oculis , & non altero tantum , cum idem uno aſſequi poſſim .

Tum Cotta , Quam ſimile iſtud ſit , inquit , tu videris . Nam ego neque in cauſis , ſi quid eſt evidens , de quo inter omnes conveniat , argumentari ſoleo : perſpicuitas enim argumentatione elevatur : nec , ſi id facerem in cauſis forenſibus , idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis . Cur contuerere autem altero oculo , cauſa non eſſet ; cum idem obtutus eſſet amborum , & cum rerum natura , quam tu ſapientem eſſe vis ,

tio , cur hæc ſollicitarent viri docti : ea enim *inuri* dicuntur quæ alte ſunt impreſſa . Vulgaris eſt hæc metaphora , ut exemplis non egeamus . Plura tamen , ſi opus eſt , ſuppeditabit J. Fr. Gronovius ad Livii IX. 3. Huic contrarium eſt *exuri* . Videatur illud Plauti Rudent. Act. III. Sc. IV. 62. La. *Ignem magnum hic faciam*. Dæ. *quin ut humanum* exuras *tibi*. Vult igitur Noſter , opinionem de diis immortalibus, in ejus animo radices tam altas egiſſe , ut nullo modo , ne igne quidem ferroque , poſſit eximi. *Daviſius* .

6 *Cur quod* (perſpicuum in iſtam partem) *ne egere quidem oratione dixiſſes , quod eſſet perſpicuum*] Ita vulgo . Lambinus voluit , *cur quod* in iſta parte *ne egere quidem* &c. Vulgata ſane lectio ferri non poteſt , licet defenſorem nacta ſit Pet. Leſcaloperium. Sed ſimiles habent labra lactucas . Ut quod res eſt dicam; voces illæ , uncinis cinctæ, ſpongiam merentur. Ipſa loquendi ratio imperitum fraterculum ſatis arguit. *Daviſius*. Facile doctis quibuſdam viris aſſentior , qui illa verba *perſpicuum in iſtam partem* ex hoc loco amovenda eſſe arbitrati ſunt. Vox *perſpicuum* (ut inter illos conſtat) ex ſequentibus adducebatur : & mihi quidem ſimiliter videntur voces *in iſtam partem* adductæ eſſe ex præcedentibus . Sic velim , ut legatur tota ſententia: *Dic igitur , inquit , quid requiras in iſtam partem . Egone ? primum illud , cur , quod ne egere quidem oratione dixiſſes, quod eſſet perſpicuum & inter omnes conſtaret, de eo ipſo tam multa dixeris ?* Per voces *in iſtam partem* intellige *ſur ce ſujet-là*, in iſta de diis immortalibus diſputatione. Hujus loquendi generis exempla peti poſſunt ex Rob. Steph. Theſauro. *Pearcius*.

duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluiſſet. Sed quia non confidebas, tam eſſe id perſpicuum, quam tu velis; propterea multis argumentis deos eſſe docere voluiſti. Mihi enim unum ſatis erat, ita nobis majores noſtros tradidiſſe. Sed tu auctoritates contemnis, ratione pugnas. Patere igitur, rationem meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dii ſint: remque mea ſententia minime dubiam, argumentando dubiam facis. Mandavi enim memoriæ non numerum ſolum, ſed etiam ordinem argumentorum tuorum.

Primum fuit, cum cælum ſuſpexiſſemus, ſtatim nos intelligere eſſe aliquod numen, quo hæc regantur. Ex hoc illud etiam,

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem. Quaſi vero quiſquam noſtrum iſtum potius, quam Capitolinum Jovem appellet: aut hoc perſpicuum ſit, conſtetque inter omnes, eos eſſe deos, quos tibi Vellejus, multique præterea, ne animantes quidem eſſe concedant.

Grave etiam argumentum tibi videbatur, quod opinio de diis immortalibus & omnium eſſet, & quotidie creſceret. Placet igitur, tantas res [7] opinione ſtultorum judicari: vobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis?

V. At enim præſentes videmus deos, ut apud Regillum Poſtumius, in Salaria Vatienus, neſcio quid etiam de Locrorum apud Sagram prælio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id eſt, homines homine natos, & quos Homerus [8], qui recens ab illorum ætate fuit, ſepultos eſſe dicit Lacedæmone, eos tu cantheriis albis, nullis calonibus, obviam Vatieno veniſſe exiſtimas, & victoriam populi Romani Vatieno potius, homini ruſtico, quam M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiaviſſe? Ergo & illud in ſilice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam veſtigium ungulæ, Caſtoris equi credis eſſe? Nonne mavis illud credere, quod probari poteſt, animos

7 *Tantas res opinione ſtultorum judicari, vobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis*] Omnes homines, præter ſapientem ſuum, ſtultos eſſe Stoici contendebant; & eorum eſt paradoxum, πάντας τοὺς ἄφρονας μαίνεσθαι. De eo vide Ciceronem Parad. IV. *Daviſius*.

8 *Homerum*] Iliad. Γ, 345.

mos præclarorum hominum, quales iſti Tyndaridæ fuerunt, divinos eſſe & æternos, quam eos, qui ſemel cremati eſſent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe? Aut ſi hoc fieri potuiſſe dicis, doceas oportet, quomodo nec fabellas aniles proferas.

Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellæ videntur? nonne ab A. Poſtumio ædem Caſtori & Polluci in foro dedicatam: nonne ſenatus conſultum de Vatieno vides? Nam de Sagra Græcorum etiam eſt vulgare proverbium [9]: qui, quæ affirmant, certiora eſſe dicunt, quam illa, quæ apud Sagram. His igitur auctoribus nonne debes moveri? Tum Cotta, Rumoribus, inquit, mecum pugnas, Balbe: ego autem a te rationes requiro.

VI. Sequuntur [10], quæ futura ſunt. Effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. Sæpe autem ne utile quidem eſt ſcire, quid futurum ſit. Miſerum eſt enim, nihil proficientem angi, nec habere ne ſpei quidem extremum, & tamen commune ſolatium: præſertim cum vos iidem fato fieri dicatis omnia: quod autem ſemper ex omni æternitate verum fuerit, id eſſe fatum. Quid igitur juvat, aut quid affert ad cavendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? Unde porro iſta divinatio? quis invenit fiſſum jecoris? quis cornicis cantum notavit? quis ſortes? quibus ego credo: nec poſſum Attii Navii, quem commemorabas, lituum contemnere. Sed qui iſta [11] intellecta ſunt, a philoſophis debeo diſcere, præ-

 ſertim

9 *Proverbium*] Græce ſic effertur: Ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ Σάγρᾳ. Vide Zenobium Cent. II. 17. & Suidam. *Idem*.

10 *Sequuntur, quæ futura ſunt*] Ante hæc verba, textum Ciceronis eſſe interruptum nemo eruditus non intelligit, quamvis id quidam imperiti librarii diſſimulare voluerint. Sed nihil *admodum* in hac lacuna eſſe deperditum videtur. *Leſcaloper*. Qui latine dicit, *nihil admodum*, perinde eſt ac ſi dicat *nihil omnino*. Ergo ſi nihil *omnino* deperditum eſt, cur lacunam agnoſcit? *Anonymus*

11 *Qui iſta intellecta ſunt a philoſophis debeo diſcere: præſertim cum iſti plurimis de rebus divini (vulgo divinis) mentiantur*] Dixerat prius Cotta: *Rumoribus mecum pugnas, Balbe: ego autem a te*, quoniam philoſophi uterque perſonam induimus, *rationes requiro .... Quis invenit fiſſum jecoris? Quis cornicis cantum notavit? ....* Hic eumdem urget locum. Qui *iſta*, *inquit*, *intellecta ſint*, hoc eſt, quo tandem pacto intellectum ſit, atque cognitum, hæc indicia eſſe ac ſignificationes rerum futurarum, *a philoſophis debeo diſcere*, quorum eſt opus proprium ac munus, mente præjudicatis opinionibus libera, veritatem explorare, & rerum cauſas, modos, rationes explicare; non ab iis, quos tu, Balbe, advocas, vel narratoribus fabularum, vel divinarum artium cultoribus: *præſertim cum iſti plurimis de rebus mentiantur*. Hoc ipſum argumentum tractatur, *de Divinat.* II. 14. Si hæc apta loco eſt, cumque Ciceronis inſtituto ac verbis congruens expli-

ſertim cum plurimis de rebus iſti divini mentiantur. At medici quoque (ita enim dicebas) ſæpe falluntur. Quid ſimile, medicina, cujus ego rationem video; & divinatio, quæ unde oriatur non intelligo? Tu autem etiam Deciorum devotionibus placatos deos eſſe cenſes. Quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo Romano non poſſent, niſi viri tales occidiſſent? Conſilium illud imperatorium fuit, quod Græci στρατήγημα appellant, ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, vitæ non parcerent. Rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem, equo incitato ſe in hoſtem immittentem, perſequeretur: id quod evenit. Nam Fauni vocem equidem nunquam audivi. Tibi, ſi te audiſſe dicis, credam: etſi, Faunus omnino quid ſit, neſcio.

VII. Non igitur adhuc, quantum quidem in te, Balbe, eſt, intelligo deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. Nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. Unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſenſione rerum futurarum. Alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus. Tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia. Quartus ex aſtrorum ordine, cælique conſtantia.

De præſenſione diximus. De perturbationibus cæleſtibus, & maritimis, & terrenis, non poſſumus dicere, cum ea fiant, non eſſe multos, qui illa metuant, & a diis immortalibus fieri exiſtiment. Sed non id quæritur, ſintne aliqui, qui deos eſſe putent: dii utrum ſint, necne, quæritur.

Nam reliquæ cauſæ, quas Cleanthes affert, quarum una eſt de commodorum, quæ capimus, copia: altera de temporum ordine, cælique conſtantia: tum tractabuntur a nobis, cum de providentia deorum diſputabimus, de qua plurima a te, Balbe, dicta ſunt: eodemque illa etiam differemus, quod Chryſip-

explicatio, ſtandum eſt auctoritati manuſcripti codicis Regii, omittentis vocem *divinis*. Ei Walkerus ultimam demit literam, legitque *divini*. Videre debuerat, hujus nominis vim contineri in pronomine *iſti*, quod evolvi ſic debet: Ii, quos tu laudas, quibus credis, quos mihi objicis. *Anonymus*. *Divinis*, quod habent vulgati omnes, ferri non poterat. Vocem tamen integram omittere cum non auderem, Walkeri conjecturam admiſi: quæ ſi non prodeſt, non nocet. *Olivetus*.

ſippum [12] dicere ajebas, quoniam eſſet aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non poſſet, eſſe homine aliquid melius. Quæque [13] in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius mundi convenientiam conſenſumque afferebas, Zenoniſque breves & acutulas concluſiones in eam partem ſermonis, quam modo dixi, differemus. Eodemque tempore illa omnia, quæ a te phyſice dicta ſunt de vi ignea, deque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco ſuo quærentur: omniaque, quæ a te [14] nudius tertius dicta ſunt, cum docere velles, deos eſſe, quare & mundus univerſus, & ſol, & luna, & ſtellæ ſenſum ac mentem haberent, in idem tempus reſervabo. A te autem idem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi perſuadeas, deos eſſe.

VIII. Tum Balbus, Equidem attuliſſe rationes mihi videor: ſed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus eſſe videare, & ego me ad reſpondendum compararim, repente avertas orationem, nec des reſpondendi locum. Itaque maximæ res tacitæ prætererunt, de divinatione, de fato, quibus de quæſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere. Sed ab hac quæſtione, quæ nunc in manibus eſt, ſeparantur. Quare, ſi videtur, noli agere confuſe: ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quæritur.

Optime, inquit Cotta. Itaque quoniam quatuor in partes totam quæſtionem diviſiſti, de primaque diximus, conſideremus ſecundam: quæ mihi talis videtur fuiſſe, ut, cum oſtendere velles, quales dii eſſent, oſtenderes nullos eſſe. A conſuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: ſed, cum deo nihil præſtantius eſſet, non dubitabas, quin mundus eſſet deus, quo [15] nihil in rerum natura melius eſſet;

12 *Quod Chryſippum dicere ajebas*] Forte, *quæ Chryſippum dicere ajebas*; vel in antecedentibus, *eodemque* illud *etiam differemus*. Harum emendationum alterum flagitat oratio. *Daviſius*.

13 *Quæque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius*] Delenda videtur copula *&*. *VVopKenſ.*

14 *Quæ a te* nudiuſtertius *dicta ſunt*] A'μάρτημα μνημονικὸν, totus enim hic dialogus uno die fingitur habitus. Vide Fulv. Urſinum ad lib. II. cap. 29. *Daviſ.*

15 Quod *nihil in rerum natura*] Ita dedi, veteres libros ſecutus; nam vulg. *quo nihil* exhibent. *Daviſius*. Quod offert Daviſius, equidem accipiam libens. Qui tamen ſint libri quos appellat veteres, neſcio. Quare duces quatuor meos deſerere nolui. *Olivetus*.

eſſet; modo poſſemus eum animantem cogitare, vel potius, ut cætera oculis, ſic animo hoc cernere. Sed cum mundo negas quidquam eſſe melius, quid dicis melius? Si pulchrius, aſſentior. Si aptius ad utilitates noſtras, id quoque aſſentior. Sin autem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius: nullo modo prorſus aſſentior; non quod difficile ſit mentem ab oculis ſevocare: ſed quo magis ſevoco, eo minus id, quod tu vis, poſſum mente comprehendere.

IX. Nihil eſt mundo melius in rerum natura. Ne in terris quidem urbe noſtra. Num igitur idcirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut quoniam non ſit, num idcirco exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pulcherrimæ urbi, quod in urbe ſenſus ſit nullus, in formica non modo ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur; non te ipſum, quod velis, ſumere.

Iſtum enim locum totum illa vetus Zenonis brevis, &, ut tibi videbatur, acuta [16] concluſio dilatavit. Zeno enim ita concludit: *Quod ratione utitur, melius eſt, quam id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. Ratione igitur mundus utitur*. Hoc ſi placet, jam efficies, ut mundus optime librum legere videatur. Zenonis enim veſtigiis hoc modo rationem poteris concludere. Quod literatum eſt, id eſt melius, quam quod non eſt literatum. Nihil autem mundo melius. Literatus igitur eſt mundus. Iſto modo etiam diſertus, & quidem mathematicus, muſicus, omni denique doctrina eruditus, poſtremo philoſophus erit mundus. Sæpe dixti, nihil fieri ſine deo, nec ullam vim eſſe naturæ, ut ſui diſſimilia poſſet effin-

16 *Acuto concluſio dilatavit*] Difficilis locus; & fortaſſe corruptus; de quo varie conjecerunt docti: alii enim legerunt *dilucidavit*, alii *declaravit*, alii *coarctavit*: omnes fere ſtatuerunt vocem vulgatam *dilatavit* repudiandam eſſe, excepto Leſcaloperio, qui eam retinuit, ſenſumque loci hunc voluit eſſe, *breve argumentum Zenonis anſam tibi dedit ad locum iſtum amplificandum*. Olim conjeceram legendum eſſe, *acuta concluſio* non *dilatavit*: ut *non dilatare locum totum* ſignificet eum non ſatis illuſtrare, & in omnibus ſuis partibus explicare. Sed de hoc nihil certi habeo quod dicam. *Pearcius*. Fortaſſe hoc vult Cicero: Hunc locum Zeno explicavit aliquanto fuſius, quam ſolebat. Aliter enim dilatat verboſus, aliter breviloquens. *Anonym*. Ego illud *dilatavit* hunc in modum interpretor: Sic expreſſit, ut dilatationis ſatis amplæ vicem præſtiterit. Zenonis concluſio ſic continebat partes omnes loci illius, de quo hic loquitur Cotta, ut totum illum locum quaſi pateſaceret ac pandetet. *Vuopkenſius*.

Digitized by Google

éffingere. Concedam non modo animantem & ſapientem eſſe mundum, ſed fidicinem etiam & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. Nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem eſſe. Non eſt igitur mundus deus: & tamen nihil eſt eo melius. Nihil eſt enim eo pulchrius, nihil nobis ſalutarius, nihil ornatius adſpectu, motuque conſtantius. Quod ſi mundus univerſus non eſt deus, ne ſtellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas: quarum te curſus æquabiles æternique delectabant: nec mehercule injuria: ſunt enim admirabili, incredibilique conſtantia. Sed non omnia, Balbe, quæ curſus certos & conſtantes habent, ea deo potius tribuenda ſunt, quam naturæ.

X. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? quid freto Sicilienſi? quid Oceani fervore illis in locis,

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda?

Quid? æſtus maritimi, vel Hiſpanienſes, vel Britannici, eorumque certis temporibus vel acceſſus, vel receſſus, ſine deo fieri nonne poſſunt? Vide, quæſo, ſi omnis motus, omniaque, quæ certis temporibus ordinem ſuum conſervant, divina ducimus, ne tertianas [17] quidem febres, & quartanas, divinas eſſe dicendum ſit, quarum reverſione & motu quid poteſt eſſe conſtantius? Sed omnium talium rerum ratio reddenda eſt. Quod vos cum facere non poteſtis, tanquam in aram, confugitis ad deum.

Et Chryſippus tibi acute dicere videbatur, homo ſine dubio verſutus & callidus. *Verſutos* eos appello, quorum celeriter mens verſatur: *callidos* autem quorum, tanquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. Is igitur, „ Si aliquid eſt, inquit, „ quod

17 *Ne tertianas* quidem *febres*] Niſi placeat illa Lambini conjectura, pro qua reponit *ne tertianas* quoque *febres*; lege *ne tertianas* item *febres*, quod etiam M. A. Mureto venit in mentem. Certe flagitat loci ſenſus, ut vel hanc vel illam emendationem recipiamus. *Daviſius*. Fruſtra trepidant critici, & ferrum ignemque adhibent, ubi nihil eſt morbidum. Quid Cotta dicit? *Si omnia quæ certis temporibus ordinem ſuum conſervant, divina eſſe ducimus*, uti vis: *vide*: cave, *ne dicendum ſit febres*, ſi non omnes, *tertianas quidem, & quartanas, divinas eſſe*. Si non omnes, tertianæ quidem, & quartanæ, certis temporibus ordinem ſuum conſervant: conſequens eſt ergo, has ſaltem eſſe divinas. *Anonymus*.

„ quod homo efficere non poſſit ; qui id efficit , melior eſt „ homine . Homo autem hæc , quæ in mundo ſunt , efficere „ non poteſt . Qui potuit igitur , is præſtat homini . Homini „ autem præſtare quis poſſit , niſi deus ? Eſt igitur deus .

Hæc omnia in eodem , quo illa Zenonis , errore verſantur. Quid enim ſit melius , quid præſtabilius , quid inter naturam & rationem interſit , non diſtinguitur . Idemque , ſi dei non ſint , negat eſſe in omni natura quidquam homine melius. Id autem putare quemquam hominem , nihil homine eſſe melius, ſummæ arrogantiæ cenſet eſſe . Sit ſane arrogantis , pluris ſe putare , quam mundum . At illud non modo non arrogantis , ſed potius prudentis , intelligere ſe habere ſenſum & rationem: hæc eadem Orionem & Caniculam non habere . Et , *ſi domus pulchra ſit , intelligamus eam dominis* , inquit , *ædificatam eſſe , non muribus ; ſic igitur mundum deorum domum exiſtimare debemus* . Ita prorſus exiſtimarem , ſi illum ædificatum , non , quemadmodum docebo, a natura conformatum putarem .

XI. At enim quærit apud Xenophontem Socrates , unde animam arripuerimus , ſi nulla fuerit in mundo . Et ego quæro, unde orationem , unde numeros , unde cantus. Niſi vero loqui ſolem cum luna putamus , cum propius acceſſerit ; aut ad harmoniam canere mundum , ut Pythagoras exiſtimat . Naturæ iſta ſunt , Balbe , naturæ non artificioſe ambulantis , ut ait Zeno , (quod quidem quale ſit , jam videbimus) ſed omnia cientis & agitantis motibus & mutationibus ſuis .

Itaque illa mihi placebat oratio [18] de convenientia , conſenſu-

18 *Oratio de convenientia , conſenſuque naturæ* , quam quaſi *cognitione* continuatam] Daviſius legit *cognitione continuata* . Bene ; ut in ſequentibus hic apparebit . Sed ne ſic quidem menda omni carebit locus. Puta Ciceronem ſcripſiſſe , *Oratio de convenientia conſenſuque partium naturæ , quas cognatione continuata conſpirare dicebas* . In vulgata lectione, ſi iſtæ voces *convenientia* , *conſenſus* , & *conſpirare* de natura , re una , dici poſſint non ineleganter , at illa lectione recepta , ea , quæ ſequuntur (ut in proxima nota probaturus ſum) non ſatis defendi poſſint . Ut vero promptiores ſimus ad reponendam vocem *partium* , reputemus ea quæ dicta ſunt in II. 7. *Hæc ita fieri , omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus , profecto non poſſent* , &c. Et quæ Noſter dicit in Academ. I. 7. *Natura cohærent & continuata cum omnibus ſuis partibus* . Itemque ea quæ cecinit Virgilius, Georg. II. 483. *Sin , has ne poſſim naturæ accedere partes , Frigidus obſtiterit* &c. Vulgatam item vocem *quaſi* jure hinc exulare cognoſcimus ex iis quæ Cotta , ſimili modo omiſſo *quaſi* , dixerat in eodem cap. *Tanta rerum conſentiens , conſpirans , continuata cognatio , quem non cogor* &c. Ex quo diſcimus hic ſcribi debuiſſe *cognatione continuata* , & veram lectionem *quas* male in *quaſi* mutatam fuiſſe . *Pearcius* .

ſenſuque naturæ, quam quaſi cognatione continuatam conſpirare dicebas. Illud non probabam, quod negabas id accidere potuiſſe, niſi ea [19] uno divino ſpiritu contineretur. Illa [20] vero cohæret & permanet naturæ viribus, non deorum: eſtque in ea iſte quaſi conſenſus, quam συμπάθειαν Græci vocant. Sed ea, quo ſua ſponte major eſt, eo minus divina ratione fieri exiſtimanda eſt.

XII. Illa autem [21], quæ Carneades afferebat, quemadmodum diſſolvitis? Si nullum corpus immortale ſit, nullum eſſe corpus ſempiternum. Corpus autem immortale nullum eſſe, ne individuum quidem, nec quod dirimi, diſtrahive non poſſit. Cumque omne animal patibilem naturam habeat, nullum eſt eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinſecus, id eſt, quaſi ferendi & patiendi neceſſitatem. Et, ſi omne animal mortale eſt, immortale nullum eſt. Ergo itidem [22] ſi omne animal ſecari ac dividi poteſt, nullum eſt eorum individuum, nullum æternum. Atqui omne animal ad accipiendam vim externam, & ferendam paratum eſt. Mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & dividuum ſit neceſſe eſt.

Ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum, quod commutari non poſſet: item nihil argenteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti & æris: ſimiliter igitur, ſi omnia, quæ ſunt, e quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt; nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. Mu-

19 *Niſi ea uno divino ſpiritu contineretur*] Ex ſuperiore nota diſcimus legendum eſſe, *niſi eæ* (ſc. partes) uno *divino ſpiritu continerentur*. Illæ *vero* cohærent & permanent *naturæ viribus*. Si legamus cum vulgatis editionibus *ea*, *illa*, *cohæret*, *permanet*, tum inepte dicetur *natura cohærere & permanere cum naturæ viribus*. At ſi hæc omnia ad *partes* naturæ referas, recte ſe habebit ſententia, & Ciceronis calamo non erit indigna. Sic in II. 7. occurrit *niſi ea* (potius *eæ*, ſc. mundi partes) *una divino & continuata ſpiritu continerentur*. *Id.*

20 *Illa vera cohæret & permanet naturæ viribus*] Veniam hanc dabit mihi doctiſſimus atque humaniſſimus Pearcius, ut nihil mutem. An vero, inquies, dicit Cotta, naturam cohærere, & permanere viribus naturæ? Dicit omnino; neque aliter debuit: eam nempe ſententiam defendens, quam expoſuit Plinius in ipſo aditu Naturalis Hiſtoriæ, II. 1. ubi de mundo dicitur: *Cuncta complexus in ſe; idemque rerum naturæ opus, & rerum ipſa natura*. Itaque *natura*, ut opus, *cohæret, & permanet viribus naturæ*, ut opificis. Si hæc deliramenta percipi animo nequeunt, aut verbis explicari, id neque mirandum eſt, neque Chriſtianis dolendum. *Olivetus*.

21 *Illa autem, quæ Carneades afferebat*] Similia leguntur apud Sextum Empiricum, *adverſ. Mathem.* lib. IX.

22. *Ergo itidem ſi omne*] Ita Vict. & Grut. Sed melius, ni fallor, Man. & Lamb. *Et, ſi omne*, &c. Nova enim ratiocinatio eſt; non ſuperioris concluſio.

Digitized by Google

tabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut vobis videtur. Omne igitur corpus mutabile eſt. At ſi eſſet corpus aliquod immortale, non eſſet omne mutabile. Ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit. Etenim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum. Horum autem nihil eſt, quin intereat. Nam & terrenum omne dividitur, & humor ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidique poſſit. Ignis vero, & aer omni impulſu facillime pellitur, naturaque cedens eſt maxime & diſſipabilis. Præterea omnia hæc tum intereunt, cum in naturam aliam convertuntur: quod fit, cum terra in aquam ſe vertit, & cum ex aqua oritur aer, & cum ex aere æther, cumque eadem viciſſim retro commeant. Quod ſi ea intereant, ex quibus conſtet omne animal; nullum eſt animal ſempiternum.

XIII. Et, ut hæc omittamus, tamen animal nullum inveniri poteſt, quod neque natum unquam ſit, & ſemper ſit futurum. Omne enim animal ſenſus habet. Sentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu jucunda accipere, & non accipere contraria. Si igitur voluptatis ſenſum capit, doloris etiam capit. Quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum neceſſe eſt. Omne igitur animal confitendum eſt eſſe mortale.

Præterea, ſi quid eſt, quod nec voluptatem ſentiat, nec dolorem, id animal eſſe non poteſt. Sin autem quod animal eſt, id illa neceſſe eſt ſentiat: & quod ea ſentiat, non poteſt eſſe æternum: & omne animal ſentit: nullum igitur animal eſt æternum. Præterea nullum poteſt eſſe animal, in quo non & appetitio ſit, & declinatio naturalis. Appetuntur autem, quæ ſecundum naturam ſunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, & fugit a quibuſdam. Quod autem refugit, id contra naturam eſt: & quod eſt contra naturam, id habet vim interimendi. Omne ergo animal intereat neceſſe eſt. Innumerabilia ſunt, ex quibus effici cogique poſſit, nihil eſſe, quod ſenſum habeat, quin id intereat. Etenim ea ipſa, quæ ſentiuntur, ut frigus, ut calor,

ut

ut voluptas, ut dolor, ut cætera, cum amplificata ſunt, interimunt. Nec ullum animal eſt ſine ſenſu. Nullum igitur animal eſt æternum.

XIV. Etenim aut ſimplex eſt natura animantis, ut vel terrena ſit, vel ignea, vel animalis, vel humida: quod quale ſit, ne intelligi quidem poteſt: aut concreta ex pluribus naturis, quarum ſuum quæque locum habeat, quo naturæ vi efferatur, alia infimum, alia ſummum, alia medium. Hæc ad quoddam tempus cohærere poſſunt: ſemper autem nullo modo poſſunt: neceſſe eſt enim, in ſuum quæque locum natura rapiatur. Nullum igitur animal eſt ſempiternum.

Sed omnia veſtri, Balbe, ſolent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. Qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. Vos autem [23] ita dicitis, omnem vim eſſe ignem. Itaque & animantes, cum calor defecerit, tum interire: & in omni natura rerum id vivere, id vigere, quod caleat. Ego autem non intelligo, quo modo calore extincto corpora intereant, non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim cum intereant etiam nimio calore. Quamobrem [24] id quidem commune eſt de calido: verumtamen videamus exitum.

Ita vultis [25], opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in na-

Llll 2 tura

23 *Vos autem dicitis, omnem vim eſſe ignem*] Reſpicit Cotta quæ Balbus dixerat, II. 10. *In illo calido & igneo ineſt procreandi vis*. Et cap. 12. *Ex mundi calore motus omnis oritur*. Zeno ſtatuebat ignem eſſe *ipſam naturam, quæ quidque gigneret*. Acad. I. 11. *Anonymus*.

24 *Quamobrem id quidem commune eſt de calido: verumtamen videamus exitum*] Quaſi dicat: Quare quod ad calorem pertinet, id illi proprium non eſt, ut abſque illo animamalia vivere non poſſint, ſed commune cum humore & ſpiritu, ſine quibus pariter animantium vita ſervari nequit. *Leſcalop*. Fruſtra laborant nonnulli, ut voces *de calido* donent ſenſu non indigno Cicerone. Buherius reponendum eſſe cenſuit, *Quamobrem id quidem commune cit eſt & calido*. Hæc conjectura ſenſui ſatis facit: at ego ſuſpicor voces *de calido* ex alia parte ſententiæ (ut ſæpius evenit) in aliam tranſiiſſe. Legendum puto, *Quamobrem id quidem commune eſt: verumtamen de calido videamus exitum*. Senſus tum demum erit: Quapropter id eſt commune iis, de quibus dixi, nempe *humori & ſpiritui*, ut corpora intereant, iis amiſſis. Deinde addit Cicero: Verumtamen ſequamur hoc argumentum, quo uti cœperamus, *de calido*, videamuſque quomodo concludatur. *Proreius*.

25 *Ita vultis, opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura atque mundo, præter ignem. Qui magis, quam præter animam, unde animantium quoque conſtet animus, ex quo anima dicitur?*] Quanquam hic locus non eſt ex Heraclito petitus; totus tamen eſt, ut ita dicam, Heracliteus, id eſt, admodum obſcurus. Quid enim huc pertinet in primis

hoc

tura atque mundo, præter ignem. Qui magis, quam præter animam, unde animantium quoque conſtet animus, ex quo anima dicitur? Quo modo autem hoc, quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animum, niſi ignem? Probabilius enim videtur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne atque anima

hoc vocabulum *extrinſecus*? Adeo non pertinet, ut Stoicorum placitis penitus adverſari videatur: nec enim Stoici voluere *nihil eſſe animal* (vel, ut legunt nonnulli, *animale*) *extrinſecus*, ſed *intrinſecus* potius *in natura atque mundo præter ignem*, quem ſcilicet rebus omnibus inſitum & innatum tota Porticus defendebat, non res *extrinſecus* duntaxat allambentem. Quæ vero ſequuntur, nihilo ſunt expeditiora: *Qui magis, quam præter animam?* Alii enim voculam *qui* deſtituunt accentu, alii notant, alii pronomen, alii adverbium interrogandi faciunt. Nec minus hæreo in his verbis: *unde animantium quoque conſtet animus, ex qua anima dicitur*. Nam cur potius anima ex animo dicatur, quam animus ex anima? cum præſertim dixerit Cicero Tuſc. I. 9. *Ipſe autem animus ab anima dictus eſt*. Conandum nobis eſt ſolvere hos nodos, nec deſperandum, Lutetiæ præſertim in tanto librorum, doctiſſimorumque virorum ſubſidio. Sic igitur hic locus exponendus videtur.

I. *Ita vultis, opinor*: ea eſt ſententia veſtra, o Stoici, ut quidem exiſtimo: *nihil eſſe animal extrinſecus in natura atque mundo, præter ignem*, id eſt, *ex igne, tanquam ex actu primo, omnem mundi motum proficiſci*, ait Aldus Manutius: quod quidem Stoicam ad mentem vere dictum eſt; hunc autem ad locum, meo quidem judicio, minus commode: non enim exponit hoc *extrinſecus*, quod nobis hic præcipuum negotium faceſſit. Quare nihil propius fuit, quam ut oppoſitum adverbium *intrinſecus* ſubſtituerem, ſenſu quidem longiſſime diſſitum, ſed literis affine, propter eam, quam dixi, cauſam. At cum repugnaret omnis codex, vetus perinde ac recens, ipſeque adeo ab omni novitate abhorrerem, quod omnis Tullii cenſor retinuerat, retinendum eſſe duxi, *extrinſecus*, atque hanc ſententiam ita exponendam. *Nihil eſſe animal extrinſecus in natura atque mundo, præter ignem*, hoc eſt, Nihil eſſe in omni rerum natura, & univerſitate, quod ſit ex ſeſe animal, etiam *extrinſecus*, hoc eſt extra animantium corpora poſitum, *præter ignem*, qui quidem *ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nullo ſe alia adniſcente natura*, ut paulo inferius habetur: id eſt, extra omnem aliam naturam, quæ ſe illi adjungat; uno verbo, ſimplex & incompoſitus, ut eſt in ſupera regione. Non aliter intelligi poſſe putavit hoc *extrinſecus*, vir ſcientiſſimus æque, & amantiſſimus literarum P. Philippus Labbe, quem, pro ſua humanitate, non piguit noſtras identidem audire conjecturas, & noſtris adeſſe conatibus. Verum, ut ingenue fatear, licet commodius nihil invenerim; tamen, ſi hoc voluit Cicero; (nondum enim mihi liquet) potuit ſane verbis apertioribus mentem ſuam facere nobis exploratiorem. Sed in eo explanando porro pergamus.

II. *Qui magis, quam præter animam?* Quomodo, inquit, ſive qua cauſa magis vultis nihil eſſe animal extrinſecus in mundo præter ignem, quam præter animam: hoc eſt, præter aerem, qui ſpiritu ducitur? Et vero ipſe Virgilius *pro ſpiramento animam dicit*, ut auctor eſt Macrobius in Somn. Scip. I. 14, ubi & illud Maronis affert, *Quantum ignes, animæque valent*.

III. *Unde*, id eſt, qua ex anima, ſive, quo ex aere *animantium quoque conſtet animus*. Multi enim veteres philoſophi aereum eſſe animum cenſuerunt: imo *ipſum eſſe aera dixit Anaximenes: Hippocrates ſpiritum tenuem per corpus omne diſperſum: Democritus ſpiritum inſertum atomis* &c. Macrob. in Somn. Scip. loco illo mox indicato.

IV. *Ex qua anima dicitur*: quod unum ſuperat ex difficili loco; ſed difficillime expediendum, niſi quid immutetur in hoc contextu, ob eas, quas paulo ante produxi, rationes. Quare ut ne quid inepti ſit in hac ſententia, neve tantus orator, tamque diligentis prudentiæ vir ſecum ipſe rixetur, fas mihi ſit unam addere literulam, ac legere *animal* pro *anima*. Ita belle quadrant omnia, nec jam pugnæ quidquam eſt ſuper, cum dicitur animus ex anima, ex animo animal ſuam ducere appellationem, perinde ut naturam. *Leſcaloperius*.

ma temperatum. Quod ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura, quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus, non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. Rurſus eadem dici poſſunt. Quidquid eſt enim, quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & voluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. Ita fit, ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum.

Quid enim? non eiſdem vobis placet, omnem ignem paſtus indigere? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur? ali autem ſolem, lunam, reliqua aſtra aquis, alia dulcibus, alia marinis? Eamque cauſam Cleanthes affert, cur ſe ſol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemque brumali, ne longius diſcedat a cibo. Hoc totum quale ſit, mox. Nunc autem concludatur, illud, quod interire poſſit, id æternum non eſſe natura: ignem autem interiturum eſſe, niſi alatur: non eſſe igitur natura ignem ſempiternum.

XV. Qualem autem deum intelligere nos poſſumus nulla virtute præditum? Quid enim? prudentiamne deo tribuemus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum & malarum, & nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil eſt, nec eſſe poteſt, quid huic opus eſt delectu bonorum & malorum? Quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura aſſequamur. At obſcurum deo nihil poteſt eſſe. Nam juſtitia, quæ ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? Hominum enim ſocietas & communitas, ut vos dicitis, juſtitiam procreavit. Temperantia autem conſtat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui ſi locus in cælo eſt, eſt etiam voluptatibus. Nam fortis deus intelligi qui poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec virtute ulla præditum deum intelligere qui poſſumus?

Nec vero vulgi atque imperitorum inſcitiam deſpicere poſſum, cum ea conſidero, quæ dicuntur a Stoicis. Sunt enim illa imperitorum. Piſcem Syri venerantur. Omne fere genus beſtiarum Ægyptii conſecraverunt. Jam vero in Græcia multos

tos habent ex hominibus deos, Alabandum, Alabandi: Tenedi, Tenem: Leucotheam, quæ fuit Ino, & ejus Palæmonem filium, cuncta Græcia; Herculem, Æſculapium, Tyndaridas: Romulum noſtri, alioſque complures, quos quaſi novos, & adſcriptitios cives in cælum receptos putant. Hæc igitur indocti.

XVI. Quid vos philoſophi? qui meliora? Omitto illa: ſunt enim præclara. Sit ſane deus ipſe mundus. Hoc credo illud eſſe

Sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Quare igitur plures adjungimus deos? Quanta autem eſt eorum multitudo? Mihi quidem ſane multi videntur. Singulas enim ſtellas numeras deos, eoſque aut belluarum nomine appellas, ut Capram [26], ut Nepam, ut Taurum, ut Leonem: aut rerum inanimatarum, ut Argo, ut Aram, ut Coronam.

Sed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modo concedi, ſed omnino intelligi poſſunt? Cum fruges, *Cererem*, vinum, *Liberum* dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo veſcatur, deum credat eſſe? Nam quos ab hominibus perveniſſe dicis ad deos, tu reddes rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit, & ego diſcam libenter. Quomodo nunc quidem eſt, non video, quo pacto ille, cui *in monte Oetæo illatæ lampades fuerint*, ut ait Accius, *in domum æternam patris* ex illo ardore pervenerit. Quem tamen Homerus conveniri apud inferos facit ab Ulyſſe, ſicut cæteros, qui exceſſerant vita.

Quanquam quem potiſſimum Herculem colamus, ſcire ſane velim. Plures enim tradunt nobis ii, qui interiores ſcrutantur & reconditas literas: antiquiſſimum, Jove natum, ſed antiquiſſimo item Jove. Nam Joves quoque plures in priſcis Græ-

26 *Ut Capram, ut* Lupam] *Nepam* pro *Lupam* habet antiquus liber, & recte: nec enim Lupæ ſimulacrum inter ſidera relatum fuiſſe apud ſcriptores reperitur. *Urſinus*. Quamvis igitur *Lupam* exhibeant vulgati omnes, ab illis hic diſceſſimus. Negabat quidem Yvo Villiomarus, hoc eſt, Joſephus Scaliger, *Animadverſ. in Rob. Titii* IX, 4, Nepam hic poſſe collocari, propterea quod ſcorpius non ſit bellua. Tamen Aratus, *Phænom.* verſ. 84, nepam vocat μέγα θηρίον, immanem belluam. Unde & illud Ovidii, Metam. II. 197. *Porrigit in ſpatium ſignorum membra duorum*. Olivetus.

Græcorum literis invenimus. Ex eo igitur & Liſyto eſt is Hercules, quem concertaviſſe cum Apolline de tripode accepimus. Alter traditur Nilo natus, Ægyptius: quem ajunt Phrygias [27] literas conſcripſiſſe. Tertius eſt ex Idæis Digitis: cui inferias afferunt. Quartus [28], Jovis & Aſteriæ, Latonæ ſororis, qui Tyri maxime colitur: cujus Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur. Sextus hic ex Alcumena, quem Jupiter genuit, ſed tertius Jupiter: quoniam, ut jam docebo, plures Joves etiam accepimus.

XVII. Quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didiciſſe de colendis diis immortalibus jure pontificio, & majorum more, capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quam rationibus Stoicorum. Si enim vos ſequar, dic, quid ei reſpondeam, qui me ſic roget: Si dii ſunt, ſuntne etiam Nymphæ deæ? Si Nymphæ, Paniſci etiam & Satyri. Hi autem non ſunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. At earum templa ſunt publice vota, & dedicata. Quid igitur? ne cæteri quidem ergo dii, quorum templa ſunt dedicata. Age porro, Jovem & Neptunum deum numeras. Ergo etiam Orcus, frater eorum, deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegethon: tum Charon, tum Cerberus, dii putandi. At id quidem repudiandum: ne Orcus quidem igitur. Quid dicitis ergo de fratribus?

Hæc Carneades agebat; non ut deos tolleret: quid enim philoſopho minus conveniens? ſed ut Stoicos nihil de diis explicare convinceret. Itaque inſequebatur. Quid enim? ajebat, ſi ii fratres ſunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari poteſt? quem vulgo maxime ad Occidentem colunt.

27 *Phrygias literas*] Quid hoc rei ſit ex Plutarcho didici, *lib. de Iſid. & Oſir.* pag. 362. Οὐ γὰρ ἄξιον προσέχειν τοῖς φρυγίοις γράμμασι, ἐν οἷς λέγεται &c. Unde intellexi, φρύγια γράμματα, *Phrygias literas*, librum eſſe pervetuſtum, veteres complexum ſive hiſtorias, ſive fabulas. *Buher.*

28 *Quartus Jovis & Aſteria*] Alia omnia fabuloſæ veteris hiſtoriæ ſcriptores. Apollodorum quidem, *Biblioth. l. IV.* 1. Hyginum, *Fab. LIII.* reliquos ſi audimus, Aſteria Jovem *contempſit*. Credamus ergo, Ciceroni præſto fuiſſe ignotos nobis auctores, ac fortaſſe Pœnos. De Hercule Tyrio, Herodotus, II. 44. *Idem.*

colunt . Qui ſi eſt deus , patrem quoque ejus , Cælum eſſe deum confitendum eſt . Quod ſi ita eſt , Cæli quoque parentes dii habendi ſunt , Æther & Dies, eorumque fratres & ſorores : qui a genealogis antiquis ſic nominantur, Amor, Dolus , Metus , Labor , Invidentia , Fatum , Senectus , Mors , Tenebræ , Miſeria , Querela , Gratia , Fraus , Pertinacia , Parcæ , Heſperides , Somnia : quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt . Aut igitur hæc monſtra probanda ſunt , aut prima illa tollenda .

XVIII. Quid ? Apollinem , Vulcanum , Mercurium , cæteros , deos eſſe dices : de Hercule , Æſculapio , Libero, Caſtore , Polluce dubitabis ? At hi quidem coluntur æque atque illi ; apud quoſdam etiam multo magis . Ergo hi dii ſunt habendi , mortalibus nati matribus ? Quid ? Ariſtæus, qui olivæ dicitur inventor , Apollinis filius : Theſeus , qui Neptuni : reliqui , quorum patres dii , non erunt in deorum numero ? Quid , quorum matres ? Opinor etiam magis . Ut enim in jure civili , qui eſt matre libera , liber eſt : item jure naturæ , qui dea matre eſt , deus ſit neceſſe eſt . Itaque Achillem Aſtypalenſes inſulani ſanctiſſime colunt . Qui ſi deus eſt : & Orpheus , & Rheſus, dii ſunt, Muſa matre nati. Niſi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur . Si hi [29] dii non ſunt , quia nuſquam coluntur : quo modo illi ſunt ? Vide igitur , ne virtutibus hominum iſti honores habeantur , non immortalitatibus : quod tu quoque , Balbe , viſus es dicere .

Quo modo autem potes , ſi Latonam deam putas , Hecaten non putare , quæ * matre Aſteria eſt , ſorore Latonæ ? An hæc quoque dea eſt ? vidimus enim ejus aras delubraque in Græcia . Sin hæc dea eſt, cur non Eumenides? Quæ ſi deæ ſunt , quarum & Athenis fanum eſt , & apud nos , ut ego interpretor , lucus Furinæ: Furiæ deæ ſunt, ſpeculatrices, credo , & vindices facinorum , & ſcelerum .

Quod

29 Si *hi dii non ſunt* , quia *nuſquam coluntur , quomodo illi ſunt ?*] Forte *qui* , non , *quis* : ſi enim legamus *quis* , neceſſe eſt ut intelligamus ; *quomodo illi etiam ſunt dii* , *quia nuſquam coluntur ?* ut Cicero ex eo probaret , illos non eſſe deos , quod nullus illis cultus adhibitus fuit . At hoc videtur contra mentem Ciceronis , qui per vocem *illi* intelligit eos , quibus cultum tributum fuiſſe antea memorarat . *Peare.*

* Lamb. *cujus matertera Aſteria eſt , mater Latona ?*

Quod ſi tales dii ſunt, ut rebus humanis interſint: Natio quoque dea putanda eſt: cui, cum ſana circuimus in agro Ardeati, rem divinam facere ſolemus. Quæ quia partus matronarum tueatur, a naſcentibus Natio nominata eſt. Ea ſi dea eſt; dii omnes illi qui commemorabantur a te, Honos, Fides, Mens, Concordia. Ergo etiam Spes, Moneta, omniaque, quæ cogitatione nobiſmet ipſis poſſumus fingere. Quod ſi veriſimile non eſt: ne illud quidem eſt, hæc unde fluxerunt.

XIX. Quid autem dicis? ſi dii ſunt illi, quos colimus & accipimus: cur non eodem in genere Serapim, Iſimque numeremus? Quod ſi facimus, cur barbarorum deos repudiemus? Boves igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas, crocodilos, piſces, canes, lupos, feles, multas præterea belluas, in deorum numerum reponemus. Quæ ſi rejicimus, illa quoque unde hæc nata ſunt, rejiciemus.

Quid deinde? Ino, dea dicetur, quæ Leucothea a Græcis, a nobis Matuta dicitur, cum ſit Cadmi filia? Circe autem, & Paſiphae, e Perſeide, Oceani filia, natæ, patre Sole, in deorum numero non habebuntur? Quanquam Circen quoque coloni noſtri Circejenſes religioſe colunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ reſpondebis? quæ duobus avis, Sole & Oceano, Æeta patre, matre Idyia procreata eſt. Quid hujus Abſyrto fratri, qui eſt apud Pacuvium Ægialeus? ſed illud nomen veterum literis uſitatius. Qui ſi dii non ſunt, vereor quid agat Ino. Hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt.

An Amphiaraus deus erit, & Trophonius? Noſtri quidem publicani, cum eſſent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege Cenſoria, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. Sed ſi ſunt hi dii; eſt certe Erechtheus, cujus Athenis & delubrum vidimus, & ſacerdotem. Quem ſi deum facimus, quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? Quod ſi probabile non eſt: ne illa quidem ſuperiora, unde hæc manant, probanda ſunt.

Atque in pleriſque civitatibus intelligi poteſt, augendæ vir-

 tutis

tutis gratia, quo libentius reipublicæ cauſa periculum adiret optimus quiſque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. Ob eam enim ipſam cauſam Erechtheus Athenis, filiæque ejus, in numero deorum ſunt. Itemque Leo natarum eſt delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctius Alabandum colunt, a quo eſt urbs illa condita, quam quemquam nobilium deorum: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei moleſtus, Alabandum deum eſſe confirmaret, Herculem negaret: *Ergo*, inquit, *mihi Alabandus, tibi Hercules ſit iratus*.

XX. Illa autem, Balbe, quæ tu a cælo aſtriſque ducebas, quam longe ſerpant, non vides. Solem, deum eſſe, Lunamque, quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. Quod ſi Luna dea eſt: ergo etiam Lucifer, cæteræque errantes, numerum deorum obtinebunt. Igitur etiam inerrantes. Cur autem Arqui ſpecies non in deorum numero reponatur? Eſt enim pulcher, & ob eam cauſam, quia ſpeciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe natus. Cujus ſi divina natura eſt, quid facies nubibus? Arcus enim ipſe ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. Quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur. Quod ſi nubes retuleris in deos, referendæ certe erunt tempeſtates, quæ populi Romani ritibus conſecratæ ſunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines, dii putandi. Noſtri quidem duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fluctibus conſueverunt.

Tum ſi eſt Ceres a gerendo, (ita enim dicebas) terra ipſa dea eſt, & ita habetur: quæ eſt enim alia Tellus? Sin terra: mare etiam: quem Neptunum eſſe dicebas. Ergo & flumina, & fontes. Itaque & Fontis delubrum Maſo ex Corſica dedicavit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immenſum ſerpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur.

XXI. Nihil ergo horum probandum eſt. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum gene-

genere in cælum tranſlatos, non re, ſed opinione eſſe dicunt, quos auguſte omnes ſanćteque veneramur. Principio Joves tres numerant ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum & ſecundum natos in Arcadia: alterum patre Æthere, ex quo etiam Proſerpinam natam ferunt, & Liberum: alterum patre Cælo, qui genuiſſe Minervam dicitur, quam principem & inventricem belli ferunt: tertium Cretenſem, Saturni filium, cujus in illa inſula ſepulcrum oſtenditur. *Διόσκουροι* etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquiſſimo, & Proſerpina nati, Tritopatreus, Eubuleus, Dionyſius. Secundi, Jove tertio nati ex Leda, Caſtor & Pollux. Tertii dicuntur a nonnullis Alco, & Melampus, Emolus, Atrei filii, qui Pelope natus fuit.

Jam Muſæ primæ quatuor, natæ Jove altero, Thelxiope, Aœde, Arche, Melete: ſecundæ, Jove tertio & Mnemoſyne, procreatæ novem: tertiæ, Jove tertio Piero natæ, & Antiopa, quas Pieridas, & Pierias ſolent poetæ appellare, iiſdem nominibus, eodem numero, quo proximæ ſuperiores. Cumque tu Solem, quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas: Soles ipſi quam multi a theologis proferuntur? Unus eorum Jove natus, nepos Ætheris: alter, Hyperione: tertius, Vulcano Nili filio, cujus urbem Ægyptii volunt eſſe eam, quæ Heliopolis appellatur: quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperiſſe dicitur, avum Jalyſi, Camiri, & Lindi: quintus, qui Colchis fertur Æetam & Circen procreaviſſe.

XXII. Vulcani item complures: primus Cælo natus, ex quo [30] Minerva Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui hiſtorici eſſe voluerunt: ſecundus Nilo natus, Opas, ut Ægyptii appellant, quem cuſtodem eſſe Ægypti volunt: tertius ex tertio Jove & Junone, qui Lemni ſabricæ traditur præfuiſſe:

30 *Ex quo Minerva Apollinem*] Ita Man. & Lamb. Vićtorius autem & Gruterus: *Ex quo*, & *Minerva* &c. Satius, opinor, fuerat omitti conjunćtionem *&*, qua editiones aliæ ſine incommodo caruerant. Nam ſi exiſtimavit Daviſius, qui Gruterum ſequitur, mancam eſſe hanc phraſim, *Ex quo Minerva Apollinem*: debuerat videre, e proxima revocandum eſſe verbum *procreavit*. Olivet.

fuiſſe: quartus Menalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus Cælo patre, Die matre natus: cujus obſcœnius excitata natura traditur, quod adſpectu Proſerpinæ commotus: alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui ſub terris habetur, idem Trophonius: tertius Jove tertio natus, & Maia, ex quo, & Penelopa Pana natum ferunt: quartus Nilo patre, quem Ægyptii nefas habent nominare: quintus, quem colunt Pheneatæ, qui & Argum dicitur interemiſſe, ob eamque cauſam Ægyptum profugiſſe, atque Ægyptiis leges & literas tradidiſſe. Hunc Ægyptii Thoth appellant: eodemque nomine anni primus menſis apud eos vocatur. Æſculapiorum primus, Apollinis, quem Arcades colunt; qui ſpecillum inveniſſe, primuſque vulnus dicitur obligaviſſe: ſecundus ſecundi Mercurii frater; is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris: tertius, Arſippi & Arſinoæ; qui primus purgationem alvi, dentiſque evulſionem, ut ferunt, invenit; cujus in Arcadia non longe a Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtenditur.

XXIII. Apollinum antiquiſſimus is, quem paulo ante ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum: alter Corybantis filius, natus in Creta; cujus de illa inſula cum Jove ipſo certamen fuiſſe traditur: tertius Jove tertio natus, & Latona, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt adveniſſe: quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quod ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ item plures: prima Jovis & Proſerpinæ, quæ pinnatum [31] Cupidinem genuiſſe dicitur: ſecunda notior, quam Jove tertio & Latona natam accepimus: tertiæ pater Upis traditur, Glauce mater; eam Græci ſæpe Upim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primum Jove & Proſerpina natum: ſecundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium, Caprio patre [32], eum-

31 *Quæ pinnatum Cupidinem genuiſſe dicitur*] Cur *pinnatum*? An ergo non pinnati Cupidines cæteri? Non eſt mihi dubium, ſcripſiſſe Ciceronem, *primum Cupidinem*. Dicet enim mox: *Cupido primus. Mercurio, & Diana prima natus*. Quod ut erat ad nominum vitandam confuſionem neceſſarium, ita nunquam eſt a Cicerone, in hac tot nominum recenſione prætermiſſum. *Boherius*.

32 *Tertium Caprio patre*] De hoc Caprio nihil eſt a quoquam memoriæ proditum. L. Ampelius, cum has e Cicerone fabulas deſcri-

eumque regem Aſiæ præfuiſſe dicunt, cui Sabazia ſunt inſtituta: quartum Jove & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici: quintum Niſo natum & Thyone, a quo Trieterides conſtitutæ putantur.

Venus prima Cælo & Die nata; cujus Elide delubrum videmus: altera, ſpuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus: tertia, Jove nata, & Diona; quæ nupſit Vulcano; ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur: quarta, Syria, Tyroque concepta; quæ Aſtarte vocatur; quam Adonidi nupſiſſe proditum eſt. Minerva prima, quam Apollinis matrem ſupra diximus: ſecunda orta Nilo, quam Ægyptii Saitæ colunt: tertia illa, quam Jove generatam ſupra diximus: quarta Jove nata & Coryphe, Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt: quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemiſſe, virginitatem ſuam violare conantem; cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: ſecundus, Mercurio & Venere ſecunda: tertius quidem eſt Anteros, Marte & Venere tertia.

Atque hæc quidem, & ejuſmodi, ex vetere Græciæ fama collecta ſunt. Quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. Veſtri autem non modo hæc non refellunt, verum etiam confirmant, interpretando quorſum quidque pertineat. Sed eo jam, unde huc digreſſi ſumus, revertamur.

XXIV. Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad hæc refellenda? Nam mentem, fidem, ſpem, virtutem, honorem, victoriam, ſalutem, concordiam, cæteraque ejuſmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobiſmet inſunt ipſis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut virtus, ut concordia: aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut victoria. Quarum rerum utilitatem video; video etiam con-

ſcriberet, videtur legiſſe, *Cabiro*: unde ſatis probabilem duxit conjecturam Jac. Gronovius, pro *Caprio* reponendum eſſe *Cabiro*. Futilis viſa eſt Daviſio; non mihi. Habemus enim ex Apollonii interprete, *Argonaut.* I. *917*, cujus verba deſcripſit auctor Etymologici magni, v. Κάβειροι, duos duntaxat primis temporibus Cabiros fuiſſe, ſeniorem, Jovem; Bacchum, juniorem. Vix dubium eſſe poſſit, quin Cicero hic de Baccho loquatur Cabiro, & Jovis Cabiri filio. Nihil video, ut in re admodum incerta, certius. *Idem*.

conſecrata ſimulacra . Quare autem in his vis deorum inſit, tum intelligam, cum cognovero. Quo in genere vel maxime eſt Fortuna numeranda: quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſejunget: quæ digna certe non ſunt deo.

Jam vero quid vos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exſectum a filio Cælum, vinctum itidem a filio Saturnum. Hæc, & alia generis ejuſdem ita defenditis, ut ii, qui iſta finxerunt, non modo non inſani, ſed etiam fuiſſe ſapientes videantur. In enodandis autem nominibus, quod miſerandum ſit, laboratis. Saturnus, quia ſe ſaturat annis: Mavors, quia magna vertit: Minerva, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia venit ad omnia: Ceres, a gerendo. Quam periculoſa conſuetudo! in multis enim nominibus hærebitis. Quid Vejovi facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum a nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non poſſis una litera explicare, unde ductum ſit. In quo quidem magis tu mihi natare viſus es, quam ipſe Neptunus. Magnam moleſtiam ſuſcepit, & minime neceſſariam primus Zeno, poſt Cleanthes, deinde Chryſippus, commentitiarum fabularum reddere rationem: vocabulorum, cur quique ita appellati ſint, cauſas explicare. Quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit: eos enim, qui dii appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum.

XXV. Qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur. Febris enim ſanum in Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum, & aram malæ Fortunæ Eſquiliis conſecratam videmus. Omnis igitur talis a philoſophia pellatur error, ut, cum de diis immortalibus diſputemus, dicamus digna diis immortalibus: de quibus habeo ipſe, quid ſentiam; non habeo autem, quid tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis, animum cum intelligentia per mare pertinentem. Idem de Cerere. Iſtam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo comprehendere animo, ſed ne ſuſpicione quidem poſſum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum eſt, ut & eſſe deos,

&

Digitized by Google

& quales ſint dii, diſcere poſſim, quam quales tu eos eſſe vis.

Videamus ea, quæ ſequuntur: primum deorumne providentia mundus regatur: deinde conſulantne rebus humanis. Hæc enim mihi ex tua partitione reſtant duo: de quibus ſi vobis videtur, accuratius diſſerendum puto. Mihi vero, inquit Vellejus, valde videtur: nam & majora exſpecto; & his, quæ dicta ſunt, vehementer aſſentior. Tum Balbus, Interpellare te, inquit, Cotta, nolo: ſed ſumemus tempus aliud: efficiam [33] profecto, ut fateare. Sed * * *

XXVI. *Nequaquam* [34] *iſtuc iſtac ibit: magna ineſt certatio:*

Nam [35] *ut ego illis ſupplicarem tanta blandiloquentia?*

Niobe parumne ratiocinari videtur, & ſibi ipſa nefariam peſtem machinari? Illud vero quam callida ratione?

Qui volt, quod volt; ita dat ſe res, ut operam dabit.

Qui eſt verſus omnium [35 b] ſeminator malorum.

Ille

33 *Efficiam profecto, ut fateare. Sed*] Et pendet ſententia, & lacuna ingens partem hujus libri tertiam, ac fere quartam abſorbuit. Hanc veterum olim Chriſtianorum religione factam eſſe labem, ſcio quoſdam dicere: quæ dicendi cauſa ſit, neſcio. Quid enim fuit denique, cur hæc amputarent, alia relinquerent haud minus noxia, ſi non etiam magis? Arnobius quidem, lib. III, alios facti auctores indicat, cultores ipſos deorum. Tullium enim ait, *nullam veritum impietatis invidiam, ingenue, conſtanter & libere, quid ſuper populari* de diis *opinatione ſentiret*, ſic explicaſſe, ut *perorata eſſet hæc cauſa, nec ſecundas actiones* a Chriſtianis *poſtularet*. Idcirco *eſſe non paucos, qui averſentur & fugiant de hoc* argumento *libros ejus*. Quin etiam *alios dicere: Oportere ſtatui per Senatum, aboleantur ut hæc ſcripta, quibus Chriſtiana religio comprobetur, & vetuſtatis opprimatur auctoritas*. Quæ ſcripta vero, ſi non hæc *de Natura Deorum*? Quid enim? Romanorum deos oppugnat homo Romanus, conſularis, initiatus, augur, pontifex. Si ergo *ſcelus is fecit, cui prodeſt* factum; non eſt difficilis conjectura, utris in partibus, Chriſtianis an aliis, quæri hujus libri violatores oporteat. Verum hanc nobis paupertiem religio fecerit, an ſuperſtitio; ignis, an aqua; homo, an quadrupes; quid ſcire intereſt? ubi nihil ſolatii reſtat, niſi quod ille ait; ut *quod vides periſſe, perditum ducas*, Olivetus.

34 *Nequaquam iſtuc iſtac*] Ut oſtendat diſputator Academicus quod inſtituit, in ratione multum eſſe ad concinnanda ſcelera, e veteribus tragœdiis exempla quædam producit. Hi duo verſus fuiſſe videntur in ea oratione, quam habuit irritata Niobe, cum *venturi praſcia Manto* Thebanas mulieres ad divinos honores Latonæ & *Latonigenis* deferendos eſſet adhortata. (*Ovid. Metamorph.* VI. 157.) Nequaquam iſtud negotium iſta via procedet, res non ita fiet uti tu ſuades. *Magna ineſt certatio*. Grave & longum certamen inter nos committemus ego & Latona, priuſquam me ſibi ſubjectam habeat. *Anon.*

35 *Nam ut ego illis ſupplicarem*] *Illis*, hoc eſt Latonæ, Apollini, Dianæ. *Eritne ut ego illis ſupplicarem?* Interrogatio cum indignatione. Atque in his duabus voculis, *Ego illis*, plus ineſt, quam in tricenis verſibus, quos apud ſcriptorem Metamorphoſeon eadem hæc Niobe declamitat. Legas, & conferas. *Idem*.

35 b *Omnium ſeminator malorum*] Cur hic verſus eſſe dicitur *omnium ſeminator malorum*, -

Digitized by Google

Ille tranſverſa [36] *mente mihi hodie tradidit repagula :*
Quibus ego iram omnem recludam , atque illi perniciem dabo :
Mihi mœrores , illi luctum : exitium illi , exilium mihi .

Hanc videlicet rationem , quam vos divino beneficio homini ſolum tributam dicitis , beſtiæ non habent . Videſne igitur , quanto munere deorum ſimus affecti ? Atque eadem Medea patrem , patriamque fugiens :

, poſtquam pater [37]
Appropinquat , jamque , pæne ut comprehendatur , parat ,
Puerum interea obtruncat , membraque articulatim dividit ,
Perque agros paſſim diſpergit corpus : id ea gratia ,
Ut , dum nati diſſipatos artus captaret parens ,
Ipſa interea effugeret : illum ut mœror tardaret ſequi ;
Sibi ſalutem ut familiari pareret parricidio .

Huic ut ſcelus , ſic ne ratio quidem defuit . Quid ? ille funeſtas epulas fratri comparans , nonne verſat huc & illuc cogitatione rationem ?

Major mihi moles [38] *, majus miſcendum eſt malum ,*
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam .

XXVII. Nec tamen ille ipſe eſt prætereundus , qui non ſat habuit conjugem illexiſſe in ſtuprum : de quo recte & veriſſime loquitur Atreus :

Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror
Periclum , matres coinquinari regias ;
Contaminari ſtirpem ; admiſceri genus .

At id ipſum quam callide , qui regnum adulterio quæreret ?

Addo

lorum ? Opinor , quia nihil eſt tam turpe , tam flagitioſum , quod projecta illa , & effrenata cupiditas hominis , propoſitum ad facinus quacunque ratione & via per fas & nefas ruentis , intentatum relinquat . At idem verſus omnium quoque bonorum ſeminator recte dici poteſt : ad quem enim apicem virtutis & gloriæ non aſpirat magno animo vir , qui vult quod vult ? *Leſcaloper.*

36 *Ille tranſverſa*] *Ille* , pater meus Æetes : *tranſverſa mente* , alieno abs me animo ; *Mihi tradidit repagula* , quibus cum utatur ad me includendam , ipſa utar ad recludendam omnem iram . *Perniciem illi dabo :* Abſyrtum ejus filium interficiam ; vellus aureum , regni inſigne , auferam &c. *Idem .*

37 *Poſtquam pater* &c.] Vide ſis pro lege Manilia cap. 9. Sic & inter alios , Apollodorus Bibl. lib. I. cap. 9. §. 25. Sed alio prorſus modo rem narrant Apollonius Rhodius Argon. lib. IV. 455. & Hyginus Fab. XXIII. *Daviſius .*

38 *Major mihi moles* &c.] Duos hoſce verſus Jambicos exhibet etiam noſter lib. III. de Orat. cap. 58. & Tuſc. IV. 16. Ex Accii ſunt Atreo deprompti , ſimul ac ii qui ſequuntur , ut eruditis placet . *Idem .*

Digitized by Google

Addo (inquit) *huc* [39] , *quod mihi portento cæleſtum pater*
Prodigium miſit regni ſtabilimen mei ,
Agnum inter pecudes aurea clarum coma
Quondam Thyeſtem clepere auſum eſſe e regia :
Qua in re adjutricem conjugem cepit ſibi .

Videturne ſumma improbitate uſus non ſine ſumma eſſe ratione ?

Nec vero ſcena ſolum referta eſt his ſceleribus , ſed multo vita communis pæne majoribus . Sentit domus uniuſcujuſque , ſentit forum , ſentit curia , campus , ſocii , provinciæ , ut , quemadmodum ratione recte fiat , ſic ratione peccetur : alterumque & a paucis , & raro ; alterum , & ſæpe , & a pluribus : ut ſatius fuerit nullam omnino nobis a diis immortalibus datam eſſe rationem , quam tanta cum pernicie datam . Ut vinum ægrotis , quia prodeſt raro , nocet ſæpiſſime , melius eſt non adhibere omnino , quam ſpe dubiæ ſalutis [40] in apertam perniciem incurrere : ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis , acumen , ſolertiam , quam rationem vocamus , quoniam peſtifera ſit multis , admodum paucis ſalutaris , non dari omnino , quam tam munifice , & tam large dari . Quamobrem ſi mens voluntaſque divina idcirco conſuluit hominibus , quod iis largita eſt rationem : iis ſolis conſuluit , quos bona ratione donavit : quos videmus , ſi modo ulli ſunt , eſſe perpaucos . Non placet autem paucis a diis immortalibus eſſe conſultum . Sequitur ergo , ut nemini conſultum ſit .

XXVIII. Huic loco ſic ſoletis occurrere : Non idcirco non

39 *Addo huc , quod*] Typographi noſtri , Gruterianos ſecuti & Daviſianos , apice onerarunt iſtud *quod* , & ſic fecerat Robertus quoque Stephanus . Adverbii tamen locum hic non occupat , ſi recta eſt , ut equidem arbitror , Leſcaloperii paraphraſis . *Addo huc* (ad inceſtum) *Thyeſtem quondam auſum eſſe clepere* (clam ſurripere) *e regia* (e palatio meo) *agnum clarum coma aurea* (vellere aureo) *quod prodigium cæleſtum pater miſit mihi* , *portento* (per portentum , ſive per fauſtum omen) *regni ſtabilimen mei* (ut eſſet ille monſtroſus agnus regni mei firmamentum : erat enim in fatis , ut is regnaret , penes quem ille agnus eſſet) *qua in re* (quo in furto) *adjutricem conjugem cepit ſibi* (Thyeſtes adjutus eſt ab Ærope uxore mea , quam ſcilicet ad id facinus illecebris ſuis & adulterio compulit .) *Olivetus* .

40 *Spe dubiæ ſalutis*] Legi poſſit *ſpe dubia ſalutis* , prout ampliſſimus Buherius emendavit . Noſtri tameu codices receptæ ſcripturæ pertinaciter adhærent , nec eam moveo . *Daviſius* .

optime nobis a diis eſſe proviſum, quod multi eorum beneficio perverſe uterentur: etiam patrimoniis multos male uti: nec ob eam cauſam eos beneficium a patribus nullum habere. Quiſquam iſtuc negat? aut quæ eſt [41] in collatione iſta ſimilitudo? Nec enim Herculi Dejanira nocere voluit, cum ei tunicam, ſanguine Centauri tinctam, dedit: nec prodeſſe Pheræo [42] Jaſoni is, qui gladio vomicam ejus aperuit, quam ſanare medici non potuerant. Multi enim, etiam cum obeſſe vellent, profuerunt, & cum prodeſſe, obſuerunt. Ita non fit, ex eo, quod datur, ut voluntas ejus, qui dederit, appareat: nec, ſi is, qui accepit, bene utitur, idcirco is, qui dedit, amice dedit. Quæ enim libido, quæ avaritia, quod facinus aut ſuſcipitur niſi conſilio capto, aut ſine animi motu & cogitatione, id eſt, ratione, perficitur? Nam omnis opinio ratio eſt, & quidem bona ratio, ſi vera: mala autem, ſi falſa eſt opinio. Sed a deo tantum rationem habemus, ſi modo habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, a nobis. Non enim, ut patrimonium relinquitur, ſic ratio homini eſt beneficio deorum data. Quid enim potius hominibus dediſſent, ſi iis nocere voluiſſent? Injuſtitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ ſemina eſſent, ſi his vitiis ratio non ſubeſſet?

XXIX. Medea modo & Atreus commemorabantur a nobis, heroicæ perſonæ, inita ſubductaque ratione, nefaria ſcelera meditantes. Quid? levitates comicæ, parumne ſemper in ratione verſantur? parumne ſubtiliter diſputat ille in Eunucho [43]?

Quid igitur faciam?
Excluſit, revocat: redeam? non, ſi me obſecret.

Ille vero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui *in amore ſummo, ſummaque inopia ſuave eſſe* dicit,

Parentem babere avarum, illepidum, in liberos
Diffi-

41 *Quæ eſt* in collatione *iſta ſimilitudo*] Non dubito, quin voces, *in collatione*, ſint explicatio librarii, primitus ad marginem ſcripta, ſed quæ poſtea textum ipſum invaſit. Voluit enim fraterculus iſte, Tullii mentem plenius declarare: quocirca *collationem* ſeu comparationem, quæ præceſſit, nihil ad rem facere verbis diſertis monuit. *Idem*.

42 *Pheræo Jaſoni*] Vide Plin. VII. 51, & quæ ibi annotavit Joan. Harduinus, quem, ſtudiorum olim meorum fautorem & adjutorem, hodie cælitem numero. *Oliv.*

43 *In Eunucho*] Terentii, Act. I. Sc. I

Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.

Atque huic incredibili ſententiæ ratiunculas ſuggerit:

Aut tu illum fructu fallas, aut per literas
Avertas aliquod nomen: aut per ſervolum
Percutias pavidum. Poſtremo, a parco patre
Quod ſumas, quanto diſſipas libentius?

Idemque facilem & liberalem patrem, incommodum eſſe amanti filio diſputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam. Ita omnes meos dolos, fallacias,
Præſtigias præſtrinxit commoditas patris.

Quid ergo iſti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præſtigiæque? num ſine ratione eſſe potuerunt? O præclarum munus deorum! ut Phormio [44] poſſit dicere,

Cedo ſenem: jam inſtructa mibi ſunt in corde conſilia omnia.

XXX. Sed exeamus e theatro: veniamus in forum. Seſſum it prætor. Quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? At ſe Q. Soſius, ſplendidus eques Romanus ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. Qui tranſcripſerit tabulas publicas. Id quoque L. Alenus fecit, cum chirographum Sexprimorum imitatus eſt. Quid hoc homine ſolertius? Cognoſce alias quæſtiones, auri Toloſani [45], conjurationis Jugurthinæ [46]. Repete ſuperiora: Tubuli [47] de pecunia capta ob rem judicandam: poſteriora [48], de inceſtu rogatione Peducæa: tum hæc quotidiana, ſicæ, venena, peculatus, teſtamentorum etiam lege nova quæſtiones. Inde illa actio, *O-*

44 *Phormio*] In fabula Terentii, Act. II. Sc. II. 7.

45 *Auri Toloſani*] Quod Q. Cæpio conſul diripuit. Præter hiſtoricos, vide ſis Gellium III. 9. *Daviſius.*

46 *Conjurationis Jugurthinæ*] De qua Salluſtius.

47 *Tubuli*] De quo lib. I. cap. 23, & de Finibus, II. 16.

48 *Poſteriora, de inceſtu, rogatione Peducæa*] Ad illuſtrandum hunc locum facit, quod narrat Aſconius, in Orat. pro Milon. 12, *Sext. Peduceus tribunus pleb. criminatus eſt L. Metellum pontificem maximum, totumque collegium pontificum male judicaſſe de inceſtu virginum Veſtalium, quod unam modo Æmiliam damnaverat, abſolverat autem duas, Marciam & Liciniam. Populus L. Caſſium creavit, qui de eiſdem virginibus quæreret: iſque & utraſque eas, & præterea complures alios damnavit.* Buherius.

pe conſilioque tuo furtum ajo factum eſſe. Inde tot judicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ; reliqua, quæ ex empto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt. Inde judicium publicum rei privatæ lege Lætoria. Inde everriculum malitiarum omnium, judicium de dolo malo [49]; quod C. Aquilius, familiaris noſter protulit: quem dolum idem Aquilius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum.

Hanc igitur a diis immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? Si enim rationem hominibus dii dederunt, & malitiam dederunt: eſt enim malitia, verſuta & fallax nocendi ratio. Iidem etiam dii fraudem dederunt, facinus, cæteraque, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. *Utinam* igitur, ut illa anus optat,

ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!

ſic iſtam calliditatem hominibus dii ne dediſſent! qua perpauci bene utuntur; qui tamen ipſi ſæpe a male utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc divinum rationis & conſilii ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum eſſe videatur.

XXXI. Sed urgetis identidem, hom'num eſſe iſtam culpam, non deorum. Ut ſi medicus gravitatem morbi, gubernator vim tempeſtatis accuſet. Etſi hi quidem homunculi, ſed tamen ridiculi: quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, ſi iſta non eſſent? Contra deum [50] licet diſputare liberius. In hominum vitiis ais eſſe culpam. Eam dediſſes [51] hominibus rationem, quæ vitia culpamque excluderet. Ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe bene tradendi relinquimus; qua poſſumus falli: deus falli qui potuit? An ut Sol, in

49 *Judicium de dolo malo*] Vide lib. de Offic. III. cap. 14.

50 *Contra deum licet diſputare liberius*) Quid ita? Quoniam, inquit Academicus, cum ſit deus longe perfectiſſimus intelligendi poteſtate, prudentia, & reliquis virtutibus, quæ ad gubernationem ſpectant, ſi quid ab illo peccatum erit, minime omnium ſit excuſandus. Dei cauſam adverſus Academicos egerunt innumerabiles theologi. *Leſcal.*

51 *Eam dediſſes hominibus rationem*] Hic *dediſſes* perinde valet ac *dare debueras*. Eſt enim modus, quem grammatici *potentialem* vocant, & quo ſignificari ajunt, poſt Priſcianum lib. XVIII. non ſolum poteſtatem rei efficiendæ, ſed voluntatem quoque, atque etiam debitum. *Idem*.

in currum cum Phaethontem filium ſuſtulit ? aut Neptunus, cum Theſeus Hippolytum perdidit, cum ter optandi a Neptuno patre habuiſſet poteſtatem? Poetarum iſta ſunt: nos autem philoſophi eſſe volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ii tamen ipſi dii poetici ſi ſciſſent, perniciosa fore illa filiis, peccaſſe in beneficio putarentur.

Et, ſi verum eſt, quod Ariſto Chius dicere ſolebat, nocere audientibus philoſophos iis, qui bene dicta male interpretarentur: poſſe enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos e Zenonis ſchola exire: prorſus, ſi, qui audierunt, vitioſi eſſent diſceſſuri, quod perverſe philoſophorum diſputationem interpretarentur, tacere præſtaret philoſophis, quam iis, qui ſe audiſſent, nocere. Sic, ſi homines rationem bono conſilio a diis immortalibus datam, in fraudem malitiamque convertunt: non dari illam, quam dari, humano generi melius fuit. Ut ſi medicus ſciat, eum ægrotum, qui juſſus ſit vinum ſumere, meracius ſumpturum, ſtatimque periturum, magna ſit in culpa: ſic veſtra iſta providentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos ſcierit ea perverſe & improbe uſuros. Niſi forte dicitis eam neſciſſe: Utinam quidem! Sed non andebitis. Non enim ignoro, quanti ejus [52] nomen puteris.

XXXII. Sed hic quidem locus concludi jam poteſt. Nam ſi ſtultitia, conſenſu omnium philoſophorum, majus eſt malum, quam ſi omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur: ſapientiam autem nemo aſſequitur: in ſummis malis omnes ſumus, quibus vos optime conſultum a diis immortalibus dicitis. Nam ut nihil intereſt, utrum nemo valeat, an nemo poſſit valere: ſic non intelligo, quid interſit, utrum nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. Ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima. Telamo autem uno verſu locum totum conficit, cur dii homines negligant:

Nam ſi curent [53]*, bene bonis ſit, male malis: quod nunc abeſt.*

Debe-

52 *Quanti ejus* nomen *puteris*] Legendum videtur, *quanti ejus* numen *putetis*. Daviſius.

53 *Nam ſi curent*] Non monuerunt interpretes, unde petitus ſit hic verſus. Ex Ennii Telamone, ubi duobus illis ſubjungitur, quos deſcripſit Cicero, de Divin. II. 50. *Bubierius*.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi quidem hominum generi conſulebant. Sin id minus: bonis quidem certe conſulere debebant. Cur igitur duo Scipiones, fortiſſimos & optimos viros, in Hiſpania Pœnus oppreſſit? Cur Maximus extulit filium conſularem? Cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paulum Cannæ ſuſtulerunt? Cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? Cur Africanum domeſtici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta. Propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentiſſimus, idemque doctiſſimus, P. Rutilius in exilio eſt? Cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ, Druſus? Cur temperantiæ, prudentiæque ſpecimen, ante ſimulacrum Veſtæ, pontifex maximus eſt Q. Scævola trucidatus? Cur ante etiam tot civitatis principes a Cinna interempti? Cur omnium perfidioſiſſimus [54], C. Marius, Q. Catulum, præſtantiſſima dignitate virum, mori potuit jubere? Dies deficiat, ſi velim numerare quibus bonis male evenerit: nec minus, ſi commemorem, quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter, ſeptimum conſul, domi ſuæ ſenex eſt mortuus? Cur omnium crudeliſſimus tam diu Cinna regnavit?

XXXIII. At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impedirique, ne tot ſummos viros interficeret, quam ipſum aliquando pœnas dare. Summo cruciatu ſupplicioque Q. Varius, homo importuniſſimus, periit: ſi, quia Druſum ferro, Metellum veneno ſuſtulerat; illos conſervari melius fuit, quam pœnas ſceleris Varium pendere. Duodequadraginta Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimæ, & beatiſſimæ civitatis. Quam multos [55] ante hunc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus? At Phalaris, at Apollodorus pœnas ſuſtulit. Multis quidem ante cruciatis & necatis. Et prædones multi ſæpe pœnas dant: nec tamen

54 *Omnium perfidioſiſſimus*] Omnium utique perfidioſorum perfidioſiſſimus. Sic enim eſſe reſolvendas phraſes illas docent grammatici. *Anonymus*.

55 *Quam multos ante hunc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus*] Athenis arcem Piſiſtratus & tyrannidem occupavit, anno periodi Julianæ 4153. Vita exceſſit, 4186. regiam poteſtatem obtinuit annos VI. non tamen continentes; ſed exiliis duobus interruptos. Urbe pulſus anno 4161, locum recepit 4165, pulſus iterum 4170, rediit, 4180. Quæ ſunt a me expoſita olim fuſius, & idoneis præſidiis firmata, in diſſertatione, Trevoltienſibus, ut vocant, Commentariis inſerta, *ann.* 1709. *menſ. Octob.* Buherius.

tamen poſſumus dicere, non plures captivos acerbe, quam prædones necatos. Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleæ in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari ſoleo, Platonem legens. Videſne igitur, deorum judicio, ſi vident res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum?

XXXIV. Diogenes quidem Cynicus, dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Dionyſius, de quo ante dixi, cum fanum Proſerpinæ Locris expilaviſſet, navigabat Syracuſas: iſque cum ſecundiſſimo vento curſum teneret, ridens, *Videtiſne*, inquit, *amici*, *quam bona a diis immortalibus navigatio ſacrilegis detur?* Atque homo acutus, cum bene [56] planeque percepiſſet, in eadem ſententia perſeverabat: qui, cum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum veniſſet Jovis Olympii, aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornarat ex manubiis Carthaginenſium tyrannus Gelo [57]. Atque in eo [58] etiam cavillatus eſt, æſtate grave eſſe aureum amiculum, hieme frigidum: eique laneum pallium injecit, cum id eſſe ad omne anni tempus diceret. Idemque Æſculapii Epidauri barbam auream demi juſſit. Neque enim convenire, barbatum eſſe filium, cum in omnibus fanis pater imberbis eſſet. Jam menſas argenteas de omnibus delubris juſſit auferri: in quibus quod more veteris Græciæ inſcriptum eſſet, *Bonorum Deorum*, uti ſe eorum bonitate velle dicebat. Idem Victoriolas aureas, & pateras coronaſque, quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, ſine dubitatione tollebat: eaque ſe accipere, non aufer-

56 *Cum bene planeque percepiſſet*] Quemadmodum ex Academicorum præſcripto, percepiſſe oportet atque comprehendiſſe, antequam aſſentiare. *Anonymus*.

57 *Tyrannus Gelo*] Valerius Maximus Geloni Hieronem ſubſtituit: ſed falſo, ut quidem apparet. Cum enim duo fuerint Hierones reges Siciliæ, vel potius tyranni; prior Gelonis frater, qui illi ſucceſſit; poſterior, qui multo poſt tempore imperitavit: neuter Carthaginienſes bello vicit, ſed Gelo, deletis uno prælio centum quinquaginta millibus, ut auctor eſt Diodorus Siculus, lib. XI, & ex illo noſter Petavius *de Doctr. Temp.* lib. XIII, ad ann. Per. Jul. 4218. Unde jure colligo non alium quam Gelonem, amiculum aureum Jovi Olympio ex manubiis Carthaginienſium obtuliſſe. *Leſcaloperius*.

58 *Atque in eo cavillatus eſt*] Hoc eſt, in eo amiculo, occaſione hujus amiculi cavillatus eſt: in eo jocandi & cavillandi materiam invenit. *Anonymus*.

auferre, dicebat. Eſſe enim ſtultitiam, a quibus bona precaremur, ab iis porrigentibus & dantibus nolle ſumere. Eundemque ferunt hæc, quæ dixi, ſublata de fanis in forum protuliſſe, & per præconem vendidiſſe: exactaque pecunia edixiſſe, ut, quod quiſque a ſacris haberet, id ante diem certam in ſuum quidque fanum referret. Ita ad impietatem in deos, in homines adjunxit injuriam.

XXXV. Hunc igitur nec Olympius Jupiter fulmine percuſſit, nec Æſculapius miſero diuturnoque morbo tabeſcentem interemit: atque in ſuo lectulo mortuus, in Tympanidis [59] rogum illatus eſt: eamque poteſtatem, quam ipſe per ſcelus erat nactus, quaſi juſtam & legitimam, hæreditatis loco filio tradidit.

Invita in hoc loco verſatur oratio: videtur enim auctoritatem afferre peccandi. Recte videretur: niſi, & virtutis, & vitiorum, ſine ulla divina ratione, grave ipſius conſcientiæ pondus eſſet: qua ſublata, jacent omnia. Ut enim nec domus, nec reſpublica ratione quadam & diſciplina deſignata videatur, ſi in ea nec recte factis præmia extent ulla, nec ſupplicia peccatis: ſic mundi divina [60] in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum & malorum.

At enim minora dii negligunt, neque agellos ſingulorum, nec viticulas perſequuntur: nec, ſi uredo, aut grando, quippiam nocuit, id Jovi animadvertendum fuit. Ne in regnis qui-

59 *In Tympanidis rogum illatus eſt*] Relegenti mihi de pyra Dionyſio ſtructa quod literis mandavit Athenæus, V. 9. in mentem venit, Tullium ſcripſiſſe forſan: *vi tympani in rogum illatus eſt*. Tympanum vocabant machinam attollendis ponderibus idoneam: quod certum e Vitruvii lib. X. cap. 4. Nemo neſcit, exequialis pompæ partem fuiſſe non poſtremam, pyræ altitudinem, in quam non facile ſuſtolleretur lectus gravis impoſito cadavere, atque ornamentis, impedimentiſque varii generis. In regii hujus funeris apparatu, qui rogum ſtruxerat, Timæus artifex, excogitaverat, ut quidem videtur, quidpiam ſingularis machinamenti, quo res facilius ſuccederet, & expeditius. Inventum celebravit fama, hiſtoriarum conſignata monumentis, & dignum commemoratione duxit Tullius; ſi tamen ita ſcripſit, uti ego ſuſpicor, veſtigiis inſiſtens veterum quorundam codicum, in quibus eſt: *vi timpanitis rogo*, vel, *rogum*. Quid hoc ſit quod affero, judicent eruditi. Tympani formam, ex veteri reperto Capuæ monumento expreſſam, deſcriptionemque publicavit anno 1727. Alexius Symmachus Mazochius. *Bouhierius*.

60 *Sic mundi divina* in homines *moderatio*] Cum hic occurrant tum *mundi*, tum *in homines*, aut hoc, aut illud rejiciendum videtur. Daviſius omittit vocem *mundi*; ego vero voces *in homines*, quia recte dicitur *moderatio mundi*, non tamen recte (ut opinor) *moderatio in homines*. Pearcius.

Digitized by Google

quidem reges omnia minima curant. Sic enim dicitis: quaſi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilii ſim queſtus, non de amiſſa ſalute.

XXXVI. Atque hoc quidem omnes mortales ſic habent, externas commoditates, vineta, ſegetes, oliveta, ubertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem, proſperitatemque vitæ, a diis ſe habere: virtutem autem nemo unquam acceptam deo retulit. Nimirum recte. Propter virtutem enim jure laudamur, & in virtute recte gloriamur: quod non contingeret, ſi id donum a deo, non a nobis, haberemus. At vero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum diis gratias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. Num quis, quod bonus vir eſſet, gratias diis egit unquam? At quod dives, quod honoratus, quod incolumis. Jovemque optimum & maximum ob eas res appellant, non quod nos juſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quod ſalvos, incolumes, opulentos, copioſos. Neque Herculi quiſquam decumam vovit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. Quanquam Pythagoras, cum in geometria quiddam novi inveniſſet, muſis bovem immolaſſe dicitur: ſed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare voluit, ne aram ſanguine adſpergeret. Ad rem autem ut redeam, judicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam a deo petendam, a ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. Quamvis licet Menti delubra, & Virtuti, & Fidei conſecremus; tamen hæc in nobis ipſis ſita videmus: ſpei [61], ſalutis, opis, victoriæ facultas a diis expetenda eſt. Improborum igitur proſperitates, ſecundæ-

61 *Spei, ſalutis, opis, victoriæ facultas a diis expetenda eſt*] Hæc opponuntur *menti*, *virtuti*, *fidei*, quæ dicit Cotta *in nobis ipſis ſita eſſe*. Annon vero *ſpes* tam in nobis ſita eſt, quam *fides*? Cur igitur hæc vox cum iis conjungatur, quæ non in nobis inſunt, ſed a diis *expetenda* ſunt? Locus eſt (opinor) corruptus, quem ſic reſtituo, loco vocis *ſpei* mutato: *Quamobrem licet menti delubra, & virtuti, & fidei, &* ſpei *conſecremus; tamen hæc in nobis ipſis ſita videmus: ſalutis, opis, victoriæ facultas a diis expetenda eſt*. Nec aliter Cotta antea locutus erat in cap. 24. *Ant enim in nobismetipſis inſunt, ut mens, ut fides, ut* ſpes, *ut virtus, ut concordia: aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut victoria:* ubi *ſpes* (ut in ea, quam præ me fero, lectione) cum *mente*, *fide*, & *virtute* conjungitur, non cum *ſalute* &c. *Idem*.

que res redarguunt (ut Diogenes dicebat) vim omnem deorum , ac poteſtatem .

XXXVII. At nonnunquam bonos exitus habent boni . Eos quidem adſcribimus , attribuimuſque ſine ulla ratione diis immortalibus . At Diagoras , cum Samothraciam veniſſet , Atheos ille qui dicitur , atque ei quidam amicus , Tu , qui deos putas humana negligere , nonne animadvertis , ex tot tabulis pictis , quam multi votis vim tempeſtatis effugerint , in portumque ſalvi pervenerint ? *Ita fit* , inquit : *illi enim nuſquam picti ſunt* , *qui naufragia fecerunt* , *in marique perierunt* . Idemque , cum ei naviganti vectores adverſa tempeſtate timidi & perterriti dicerent , non injuria ſibi illud accidere , qui illum in eandem navem recepiſſent : oſtendit eis in eodem curſu multas alias laborantes , quæſivitque num etiam in iis navibus Diagoram vehi crederent . Sic enim res ſe habet , ut ad proſperam adverſamve fortunam , qualis ſis , aut quemadmodum vixeris , nihil interſit .

Non animadvertunt , inquit , omnia dii : ne reges quidem . Quid eſt ſimile ? Reges enim ſi ſcientes prætermittunt , magna culpa eſt . At deo ne excuſatio quidem eſt inſcientiæ .

XXXVIII. Quem vos præclare defenditis , cum dicitis , eam vim deorum eſſe , ut , etiam ſi quis morte pœnas ſceleris effugerit , expetantur eæ pœnæ a liberis , a nepotibus , a poſteris . O miram æquitatem deorum ! Ferretne ulla civitas latorem iſtiuſmodi legis , ut condemnaretur filius , aut nepos , ſi pater , aut avus deliquiſſet ?

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur ? aut quænam unquam ob mortem Myrtili [62]
Pœnis luendis dabitur ſatias ſupplicii ?

Utrum poetæ Stoicos depravarint , an Stoici poetis dederint auctoritatem , non facile dixerim . Portenta enim & flagitia ab utriſque dicuntur . Neque enim , quem Hipponactis jambus læſerat , aut qui erat Archilochi verſu vulneratus , a deo immiſſum dolorem , non conceptum a ſe ipſo , continebat : nec ,

cum

62 *Myrtili*] Mercurii filius erat Myrtilus , quem Pelops in mare jecit . *Daviſius* . Evolvendis Chariſii monumentis inveni , unde ſint hi verſus . Sunt autem ab Accio poeta ſumpti , quem ille nominat Inſtitut. Grammatic. lib. I. *Manutius* .

cum Ægiſthi libidinem, aut cum Paridis videmus, a deo cauſam requirimus, cum culpæ pæne vocem audiamus: nec ego multorum ægrorum ſalutem non ab Hippocrate potius, quam ab Æſculapio datam judico: nec Lacedæmoniorum diſciplinam dicam unquam ab Apolline potius Spartæ, quam a Lycurgo datam. Critolaus, inquam, evertit Corinthum: Carthaginem Aſdrubal. Hi duo illos oculos oræ maritimæ effoderunt; non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis, deus.

XXXIX. At ſubvenire certe potuit, & conſervare urbes tantas, atque tales. Vos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non poſſit, & quidem ſine labore ullo. Ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipſa ac voluntate moveantur: ſic numine deorum omnia fingi, moveri, mutarique poſſe. Neque id dicitis ſuperſtitioſe, atque aniliter, ſed phyſica, conſtantique ratione. Materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia ſint, totam eſſe flexibilem, & commutabilem, ut nihil ſit, quod non ex ea quamvis ſubito fingi, convertique poſſit. Ejus autem univerſæ fictricem, & moderatricem divinam eſſe providentiam. Hanc igitur, quocumque ſe moveat, efficere poſſe, quidquid velit. Itaque aut neſcit, quid poſſit; aut negligit res humanas; aut, quid ſit optimum, non poteſt judicare.

Non curat ſingulos homines. Non mirum: ne civitates quidem. Non eas? ne nationes quidem, & gentes. Quod ſi has etiam contemnet, quid mirum eſt omne ab ea genus humanum eſſe contemptum? Sed, quo modo iidem dicitis, non omnia deos perſequi; iidem vultis, a diis immortalibus hominibus diſpartiri ac dividi ſomnia? Idcirco hæc tecum, quia veſtra eſt de ſomniorum veritate ſententia. Atque iidem etiam vota ſuſcipi dicitis oportere. Nempe ſinguli vovent: audit igitur mens divina etiam de ſingulis. Videtis ergo, eam non eſſe tam occupatam, quam putabatis? Fac eſſe diſtentam, cælum verſantem, terram tuentem, maria moderantem: cur tam multos deos nihil agere, & ceſſare patitur? Cur non rebus humanis aliquos otioſos deos præficit? qui a te, Balbe, innumerabiles explicati ſunt.

Hæc fere dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerem; ſed ut intelligeretis, quam eſſet obſcura, & quam difficiles explicatus haberet.

XL. Quæ cum dixiſſet, Cotta finem. Lucilius autem, Vehementius, inquit, Cotta, tu quidem invectus es in eam Stoicorum rationem, quæ de providentia deorum ab illis ſanctiſſime, & providentiſſime conſtituta eſt. Sed quoniam adveſperaſcit, dabis diem nobis aliquem, ut contra iſta dicamus. Eſt enim mihi tecum pro aris & focis certamen, & pro deorum templis atque delubris, proque urbis muris, quos [63] vos, pontifices, ſanctos eſſe dicitis, diligentiuſque urbem religione, quam ipſis mœnibus cingitis. Quæ deſeri a me, dum quidem ſpirare potero, nefas judico.

Tum Cotta, Ego vero & opto redargui me, Balbe: & ea, quæ diſputavi, diſſerere malui, quam judicare: & facile me a te vinci poſſe, certo ſcio. Quippe, inquit Vellejus, qui etiam ſomnia putet ad nos mitti ab Jove: quæ ipſa tamen tam levia non ſunt, quam eſt Stoicorum de natura deorum oratio.

Hæc cum eſſent dicta, ita diſceſſimus, ut Vellejo Cottæ diſputatio verior, mihi Balbi ad veritatis ſimilitudinem [64] videretur eſſe propenſior.

63 *Quos* (muros) *vos pontifices, ſanctos eſſe dicitis*] Vide Plutarch. *Quæſt.* Rom. 17. & Juſtinianum, *Inſtit.* lib. II. Tit. I. 10.

64 *Ad veritatis ſimilitudinem*] Vide lib. de Divin. I. cap. 5.

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTII, LAMBINI, GRUTERI,

Collectæ, præter illas, quæ in hac editione Textui ſubjunctæ ſunt, aut in Commentariis propoſitæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam, poſterior.

5. 6. *urbanis*] G. humanis. Ut enim urbanus admodum
6. 27. *inſtrumentis*] V. inſtrumento
7. 17. *externa*] M. L. exteriora
21. *quæſtor*] V. M. G. pro quæſtore
32. *ament*] L. amant ... putant
9. 1. *qui*] V. quæ videntur
3. *facilis*] M. L. facilior
5. *eſt*] L. ineſt
18. *nobis*] L. a oobis
11. 1. *quæſtor*] V. M. G. pro quæſtore
17. *Tetrilius*] L. Tertullius
32. *lenior*] L. levior
12. 6. *P. Valerio*] V. M. G. jam P. Valerium
8. *tulerint*] V. tulerunt
11. *L. Caſſium*] L. Sp. Caſſium
Pompejum] L. Pompejum, atque
16. *ſuſpicamur*] L. ſuſpicantur
19. *Similiter*] V. ſimile
27. *incitari*] L. concitari
ult. *nos*] V. eos
13. 13. *perfectiſſimam*] L. perfectiſſima diſciplina
14. 4. *confecta*] V. M. G. conficta
14. *ingredimur*] L. aggredimur
15. *e*] L. philoſophi
16. *omnino non*] V. omittit, *non*
16. 1. *unde eſſet ..... unde non eſſet*] L. quod eſſet ... quod oon eſſet
17. 2. *ſit*] V. eſt
13. *ſentiat*] V. ſentiet
19. 12. *eam*] M. L. etiam ſtabilem, atque
18. *has*] V. has igitur
20. 16. *exitum*] V. M. G. exitus
21. *quempiam*] V. L. quenquam
22. 3. *ſed*] V. L. ſed id
6. *nos*] L. eos
23. 2. *conſtituit*] V. conſtruit
11. *dicemus*] L. dicimus
per] L. propter
13. *&*] M. etiam
23. *diſputentur*] L. diſputantur
24. 10. *easque ſe*] M. L. delent, *ſe*
25. 28. *obſcuro*] L. obſcurato
ult. *abſurde*] M. L. obſcurum
27. 8. *quo*] L. quod
28. 1. *aſſentiatur*] L. aſſentiri
20. *poteſt*] V. G. poſſe
28. *oratione*] G. ratione
29. *alia*] M. L. aliud verum eſſe, aliud falſum
29. 8. *nihil*] V. non
12. *horum*] L. harum
15. *tutentur*] L. tuentur
16. *Quid enim*] G. quid tum
19. *vera*] L. G. veri
24. *different*] V. differunt
25. *ſe poſſe*] V. delet *poſſe*
31. *hac*] M. G. hæc
30. 11. *non jungitur*] V. G. conjungitur
23. *fecit*] L. egit
31. 2. *ſunt*] L. ſunt, non poſſint
14. *ſomniis*] L. ſomnis
18. *accedant*] V. M. accedunt
29. *ut eſſet*] M. intereſſet
32. 4. *quia*] V. M. G. qui
23. *idem*] V. eadem ſint
24. *canibus*] L. canibus ſint
33. 14. *ſimul ut*] M. L. delent, *ut*
16. *ſpecies eorum*] L. ſpecies horum, & eorum
17. *Plurimum*] V. primum
34. 9. *attendamus*] V. G. attendimus

18. *in-*

18. *inſania*] M. G. inſania
22. *ſimilia*] V. ſimillima
27. *ut*] L. at
apium] M. L. apum
35. 2. *interſit*] L. interſit, itemque
15. *ſimiles*] L. ſimiles fuiſſe
36. 7. *animos*] L. animis
21. *delabi*] L. huc delabi
37. 22. *quorum*] M. quo tum
26. *actionem*] V. rationem
38. 27. *quadam*] G. quaſi, L. quandam orationem
30. *poſſe*] L. me poſſe
ult. *applicavi*] V. applicui
39. 6. *puterem*] M. L. putarem, cum … facerem
15. *quidem*] L. quidam
40. 5. *confirmabat*] M. L. confirmat
11. *paſſunt*] V. M. L. poſſint
41. 25. *facere dicerent*] V. M. G. facerent ſperare
ult. *niſi*] V. M. G. omittunt.
nube] V. G. nubes
42. 16. *nobis*] L. nobis antiquos philoſophos
ult. *appellabantur*] V. M. L. appellantur
43. 8. *collati*] M. collocati
29. *hæc*] V. hoc
ult. *numquam*] *L.* quemquam
44. 27. *opinatur*] L. opinaturum
46. 14. *deſideras*] L. deſideres
15. *audiat*] V. audies, G. audias
16. *agatur*] V. agerent, G. egerint
47. 3. *Dicet*] M. L. dicit
12. *tu*] L. te
25. *putat*] M. L. G. omittunt.
48. 1. *ſitis*] L. ſita ſit
50. 1. *fuiſſe*] L. ſe ipſo fuiſſe
10. *ſomniaſſe*] V. M. G. ſomniare
17. *probantur*] V. M. probabantur
22. *eademmet*] V. M. L. eadem &
51. 19. *incedunt*] M. incendunt
24. *luno*] L. genu
ult. *deſtiterunt*] V. M. deſtiterint
52. 24. *nulla*] M. G. ulla
29. *caveris*] M. L. caveatis
53. 10. *reſpondeba*] V. G. reſpondeo
11. *ſuperbis*] M. L. ſuperbe
20. *augenti … minuenti*] V. M. G. augendi … minuendi
54. 3. *eſſe*] G. eſt
17. *cederet*] M. crederet.
24. *videant*] M. L. G. adeant
55. 5. *concluſi*] V. M. G. concluſit
6. *reddat*] V. G, reddet
7. *Sequor*] M. L. ſequar
56. 14. *probabile*] L. probabile ei
24. *habere*] L. habet
57. 9. *ne*] V. nec ſic
13. *ea*] V. L. eadem
58. 7. *Nam cum*] V. M. G. nec, ut placeat
60. 20. *ipſum*] M. id ipſum
25. *& ſine*] L. nec ſine
62. 33. *Antiochea*] M. L. Antiochia
63. 15. *vobis*] L. nobis
20. *lineam*] M. lineamentum ſine ulla latitudine
21. *adigam*] V. M. G. adjiciam
66. 26. *opere*] L. opera magna
67. 4. *ut*] M. L. ut ea viderent
21. *quaſi*] M. L. quæ, ſi
68. 4. *utramque in partem*] V. M. G. in utraque parte.
69. 10. *ergo*] M. L. vero
11. *decempeda*] V. M. G. decempeda (hinc enim me quaſi malis architectis menſuræ veſtræ nego hoc) permenſi refertis. Ergo credere dubium
28. *cum*] L. ſe, cum
70. 18. *Eleatici*] V. M. Eretriaci
21. *idem*] M. L. idem, & ſemper
22. *Eretrias*] L. Eretricus
71. 7. *finem*] M. L. fines
11. *quem*] V. quæ
ult. *ratione*] V. G. oratione
73. 28. *que*] M. L. quod
75. 2. *Labor*] V. L. laboro
12. *obverſetur*] L. adverſetur
76. 1. *ſequeretur*] M. L. ſequatur
10. *falſo*] V. M. G. falſe
26. *Qui*] M. L. quid
77. 19. *conſtrinxerat*] V. contraxerat
82. 17. *antecedat*] L. antecellat
83. 5. *malunt*] V. G. mallent
84. 4. *vel*] V. M. G. nec
23. *philoſophice*] V. M. G. philoſophiæ
ult. *ſacerdotum*] L. ſacerdorum munera
85. 7. *edocendum*] M. L. docendum
10. *da*] L. eam
11. *poterunt*] V. potuerunt
12. *contemnent*] V. contemnant
16. *Sophoclem*] V. Soph. Empedoclem, Eur.
86. 13. *negaret*] M. L. negarit
22. *vere*] M. L. vero, inquit ille
23. *omnes*] V. omnibus
87. 2. *vivendum*] M. L. vivendum conferre.

87. 20.

87. 20. *Stagiritem*] L. ſtagiritam
88. 1. *philoſophiæ*] L. philoſophia
19. *repugnant*] V. M. G. repugnet
89. 18. *augendum*] M. agendum
26. *prima in*] V. in prima
90. 7. *magnorum*] V. M. L. magnorumque
21. *quaſi . . . quandam*] M. L. delent.
32. *vera*] M. L. quoque
33. *quidem*] M. quoque
91. 4. *effeciſti*] L. feciſti
5. *erit*] V. M. L. eſt
16. *quiddam*] V. M. quoddam
20. *efficta*] V. G. effecta
92. 1. *item*] V. etiam
5. *ita*] V. illa
14. *prudentiam*] L. providentiam
17. *eſſe*] V. M. G. omittunt
interdum] V. M. G. inter quaſi
20. *hæc , nec*] L. & nec
93. 5. *nominatam*] V. appellatam
16. *id eſt*] M. L. hæc delent
19. *ducibus*] M. L. delent
ult. *dialectica*] V. M. L. dialectica
94. 12. *moratus*] M. L. moderatus
24. *ea*] V. G. eis
25. *tuebantur*] V. G. utebantur
95. 6. *inciderit*] L. incideret
97. 17. *per ſe*] M. L. delent.
98. 19. *conſiſtit*] V. M. conſtitit
99. 19. *aſſertione*] L. aſſenſione
100. 8. *appellant*] M. G. appellabant
103. 8. *id tam*] M. id totum
21. *poſſe*] V. poſſem
24. *jam miſſum*] M. admiſſum
104. 17. *in quo*] L. quod demirer
105. 5. *dicerent*] L. dicent
6. *has*] V. omnes
106. 8. *dictatae*] L. dictas
18. *cohorſque*] V. M. choruſque
19. *mi*] V. M. L. Muti
20. *ſatis*] V. G. delent.
25. *ne nobis*] V. M. G. vel nobis
107. 7. *habent*] L. habeant
8. *debent*] L. debeant
14. *quid*] V. L. quis
15. *quid*] L. quod
17. *expetendis*] M. expetendum
18. *magna*] V. ſumma
19. *quie . . putet*] V. quid . . . putem
108. 17. *pertinerent*] V. pertinent
18. *minus eo*] G. minus ab eo
28. *ſatisfacit*] V. ſatisfecit
109. 15. *ferri*] M. fieri
22. *efficiatur*] V. M. efficiantur
33. *adhæſitationes*] V. M. L. adhæſiones
110. 6. *ſi*] L. ſive
111. 5. *liberius*] V. uberius
11. *corpore*] M. L. corporis
112. 29. *Si qua*] V. M. ſed ſi quæ
113. 1. *prohiberet*] V. prohibet
2. *diſſentientium*] M. L. differentium
114. 5. *oporteret*] L. oportere
11. *ad*] M. L. ſecundum
judicari] M. L. judicari : voluptatem etiam & per ſe expetendam eſſe, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum. Etenim quid
12. *aut*] M. L. G. &
115. 1. *aſpernatur*] M. aſpernetur, aut oderit, aut fugiat
2. *conſequuntur*] V. conſequantur
10. *quam*] V. M. qua
20. *placeat*] V. placet
22. *eveniet*] V. L. evenit
28. *eam non*] M. delet, *non*
34. *utilitatibus*] L. voluptatibus
ult. *itaque*] V. M. atque
turbent] M. L. turbentur
117. 5. *carere*] V. M. G. cum omni dolore caret
8. *Omnis*] V. M. G. omni
22. *illaberetur*] L. allaberetur
118. 19. *angere*] M. L. frangere
20. *refugiendi*] L. fugiendi
22. *referri*] M. ferri
24. *bonorum*] M. L. G. bonum
30. *liberabuntur*] M. L. liberantur
120. 4. *monſtret*] V. M. L. doceat
17. *eventurum*] V. M. proventurum
32. *aſſiduitates*] M. L. aſſiduitas
121. 2. *parentes*] V. parentes reliquerunt
5. *angore*] V. rigore
22. *natura non*] V. M. omittunt, *non*
deſideret] V. M. deſiderat
122. 5. *judex*] L. index
7. *ſatis*] V. M. L. ſatis opibus hominum ſibi contra conſcientiam
8. *deorum*] V. M. L. deorum numen
17. *auget . . . atque*] G. hæc delet
124. 26. *inanes*] V. immanes
30. *anima*] V. omnino
125. ult. *quod*] V. quo gau. quam quo
126. 13. *qua*] V. quid
21. *percipi*] V. recipi
128. 19. *conſuetudinum*] V. M. L. conſuetudinem
voluntates] V. M. L. amicitiarum
24. *ludicras*] V. M. L. ludicra
25. *conſuetudines*] V. M. L. conſuetudine
26. *poteris*] G. potueris

129.

29. 10. *aſperum*] V. L. improſperum
12. *qui hac*] M. L. delent, *hac*
19. *facimus*] V. M. L. fecimus
27. *putent*] V. putant
131. 2. *ſignificarent*] L. ſignificaret paratum
132. 14. *ea res*] L. qua de re agatur
32. *Nunc*] V. M. L. omittunt.
34. *definias*] V. definire, M. L. definires
133. 8. *res*] V. vis
134. 9. *Non dolere*] M. Tum non dolere, L. Tuum non dol.
26. *diſſimiles*] V. M. L. diſſimiliter
135. 7. *infamiæ ſubjectum*] G. infame, ſuſpectum
136. 13. *nuper*] L. nupera
137. 6. *tenaet*] L. contendix
13. *quidem vos*] L. equidem nos, G. idem vos
14. *ut*] V. M. L. cum
27. *partes*] V. M. 1. partes dicere
32. *loquatur*] M. loquamur
138. 2. *docere*] V. M. docet, vult... diſtingui
13. *ut probat*] V. M. G. aut probat
19. *Diodorus*] V. Diodotus.
addidit] V. adjicit
139. 4. *facit re*] V. M. facit, remque tamen
9. *in quo*] M. L. ubi
13. *quaſi*] V. M. L. omittunt.
18. *haberemus*] M. L. haberem quod reprehenderem
140. 4. *&*] L. ut
6. *dare*] V. G. dari
8. *duntaxat*] L. duntaxat, ſi modo
141. 17. *hic, ſiphon*] M. L. Œnophoro
dempſit] V. dum ſit, jus & ſarculos, L. dempſerit nix, nec ſacculus
20. *reſpendeat*] V. M. reſplendeat
ult. *Corinthium*] V. M. odrilitium, L. æs Coriuthium, aut Deliacum
142. 1. *aut*] G. at
8. *jactere*] V. M. jactare
10. *gumias*] V. M. gumas
11. *illud*] L. ille
13. *iſta*] V. M. iſto conſumis, ſquilla,
14. *cum*] L. cum in Decumano
25. *Recte*] L. recte dicit
29. *igitur*] L. igitur lapathum, nec
143. 16. *& tamen*] G. & tantum
22. *pravitati*] G. pravitatis
145. 12. *quam*] L. quamquam
24. *ullum*] M. G. illum
25. *animum*] V. animi flatum
26. *At ille*] L. at illa pellit, quæ permulcet ſenſum voluptas
30. *Qui*] V. M. G. quid
146. 6. *duaſque*] M. L. duaſque res, quæ
147. 11. *litium*] L. litium cum judices fumus, nihil poſſumus
148. 21. *ducit*] M. L. dicit
32. *gaudentem*] V. M. L. gaudendo... dolendo
149. 1. *oppo.eret*] V. opponeretur
150. 22. *ſerpat*] V. M. L. currat
30. *fa.lentia*] L. fallacia
151. 4. *ac dignitate tranſ.*] V. G. a dignitate trauſ.
17. *per ſe rect-m*] V. M. perfectum
153. 16. *Vellentne*] V. vellent, necne
17. *Scipioni*] V. M. Scipinoi
22. *timente*] V. M. G. timentem
154. 6. *Faliæ*] M. filiæ
24. *pericilum*] V. periculi
ille] G. illum
155. 7. *poterat*] L. poterit
11. *facies*] M. L. facias
26. *emolumentum*] L. emolumento
futura] M. factura
27. *tamen*] V. M. tamen id te conſtat feciſſe (L. facturum eſſe) quis enim coarguerc
30. *deque*] V. M. L. ſed de
157. 1. *datum*] V. M. dictum
158. 16. *ipſa*] M. L. G. ipſam
20. *vireinem*] M. L. Virginiam
159. 2. *Themiſta*] V. M. L. Themiſtocle
16. *pingere*] G. depingere
160. 13. *magnis*] V. M. majus quidquam fecerit, certeque mallet obtinere exiſtimari
25. *mihi*] V. M. L. modo
161. 32. *nos*] V. vos
33. *vides*] L. videlicet
162. 4. *Tum*] V. tu, L. cum
22. *barones*] L. Varones
163. 9. *ſubducta*] V. M. G. ſubdubia
16. *ſtatueris, vides*] V. M. G. ſtatueris, utilitatis cauſa expetenda, vides
28. *precarere*] M. L. deprecarere
164. 7. *jure*] V. in rem
14. *vita*] M. L. vita probetur, refellatur or.
19. *cognoſcere*] M. L. agnoſcere
25. *propter*] V. per
27. *dant*] V. M. G. dat
30. *etiam*] M. L. autem
165. 6. *laudibus*] V. laude
9. *quam... granaria*] V. M. G. quam ſi... gramina

14. *li-*

14. *liberalitatem*] G. libertatem
15. *etiam*] V. eis
19. *inapportuna*] V. M. L. importuna
22. *pretiaſorum*] V. fructuoſorum
166. 7. *duci*] M. L. dici
ult. *at*] M. L. nam
167. 6. *quoque*] V. M. G. quod &
168. 5. *ſunt*] V. M. ſint
7. *eſta*] V. M. iſto modo
8. *per me*] V. M. L. ferme
25. *breve*] V. brevem
169. 2. *quarum*] V. M. L. quædam
10. *mutum*] G. multum
11. *comparet*] V. M. competenter, &
12. *viſcerum*] V. torminum
ult. *capiebam*] L. cupiebam ex
170. 2. *adoleſcentula*] M. L. adoleſcentia
6. *ſimulque*] V. ſimul atque
7. *deſpexit*] V. G. diſpexit
16. *quod*] L. in quo ſita videatur eſſe
171. 3. *invitatam*] M. mutuatam
6. *tanta*] M. L. tanta eſſe
9. *ſumma*] M. L. ſententia
28. *hominis*] V. hominis quamvis &
33. *ut*] M. L. &
172. 3. *vobis*] V. nobis
15. *facetorum*] V. facetoſam
16. *veſtrum*] V. verum
17. *illius*] V. M. L. illum
173. 13. *ſi etiam*] V. M. etiamſi
15. *Aſſyria*] V. Syriæ.
19. *prima*] V. prona
avolat] V. M. avolat, ut ajebat
29. *te*] L. te tua ſponte
unquam] V. inquam
174. 4. *referre*] L. referri
6. *a te*] V. late
175. 2. *volucrium*] V. M. volucrum
. 7. *præcipui*] V. præcipue
13. *pecudis*] V. M. L. pecudum
19. *Athone*] V. M. Athove
21. *auferre*] V. M. L. afferre
30. *& ea quidem*] V. M. G. vitæ quidem
176. 3. *videbuntur*] V. L. videbantur
177. 20. *perfruent*] V. M. perfluens
24. *indigentibus*] L. indulgentibus
178. 4. *Philodemum*] V. M. Polydemum: L. Philodamum
182. 7. *corporis*] V. M. corporis, &
eave] M. ea re
183. 23. *tamen*] G. tantum
decendo] V. M. dicendo
32. *novaverunt*] V. G. nominaverunt
184. 11. *recepta*] V. M. percepta, G. præcepta
32. *belluari*] V. M. L. helluo librorum
33. *clara*] L. præclara
185. 2. *veſperum*] V. M. L. veſperam
8. *Cæpiani*] V. L. Scipioni
27. *Ariſtotelios*] V. M. Ariſtotelicos
29. *te*] V. M. L. ut te
32. *re*] V. M. in re
186. 6. *Egone*] G. ergone
12. *Ceteræ*] L. cæteras philoſophorum diſciplinas, omnino aliam magis, aliam minus
19. *cur*] V. an
21. *magno*] L. magni
28. *eorum*] V. eorum, inquam
35. *nonne*] V. M. numne
187. 18. *nova vid.*] V. novabantur
24. *magis*] V. M. L. magis minuſve
188. 1. *præpoſita*] V. M. propoſita
13. *ſuum*] V. ipſum
189. 26. *appellamus*] L. appellamus ἀξιωτὸν id
191. 8. *ſequi*] V. M. ſit qui
9. *collineare*] M. L. collimare
191. 8. *appareant*] L. appareat
194. 8. *unquam*] V. inquam
22. *incidere*] L. accidere
195. 1. *cujuſmodi*] L. cujuſcujuſmodi
12. *naturam*] L. naturam: fore ut toll.
19 *cum*] L. quod
22. *rectiſſime*] M. L. recte
196. 17. *bonorum*] V. G. bonum, L. boni
197. 9. *conveniret*] V. conveniet
33. *qui*] V. M. G. quo
ult. *obduruit*] V. M. G. obduravit
cognitu] V. cognitione
198. 10. *vanas*] V. varios
11. *poterit*] V. M. poterat
12. *ſtatuerimus*] V. ſtatueremus, G. ſtatuemus
22. *fugienda*] V. fugiendam, L. fugiendas
29. *Na*] V. M. hæc
199. 2. *ſermonibus*] L. ſermonibus audebat, &
6. *ipſique*] V. M. ipſi qui
16. *Nunc*] V. L. hoc
28. *inter*] V. M. L. habere
29. *eſſe aja*] V. M. L. omnino
200. 6. *tolerabilius*] L. tolerantius
12. *idem*] L. item
ult. *ſi*] V. ſi valere & ſapere magis experendum ſit, quam
201. 3. *ſeparatum*] V. ſeparatim
15. *ſivarum*] V. harum
202. 18. *ite*] M. L. item
aliquantum] V. aliquantulum

23. *attamen*] V. & tamen
ult. *cenſet*,] V. M. cenſeat
203. 2. *ut ea*] V. ut in ea
8. *poteſt*] L. poſſe
9. *cognitiones*] V. M. G. cogitationes
10. *appetitionem*] V. M. ad appetitiones
29. *ut in gloria*] V. M. G. ut gloriæ, divitiarum, ſimilium rerum
204. 22. *poni*] L. poneretur
23. *hoc*] V. M. hæc poſita, L. poſito, ut non
205. 11. *ex*] V. M. G. omittunt.
12. *ideo*] V. M. G. id
15. *ob*] V. M. G. delent.
18. *dicuntur*] V. M. dicentur
206. 2. *ergo ut*] M. hæc omittit, uſque ad, *Eſt autem*
13. *Atque*] G. atqui
21. *facit*] L. fit
26. *diligunt*] V. diligant
29. *efficitur*] L. efficitur id
208. 2. *debet*] L. debet ex
15. *aliqua*] M. L. alia
17. *concha*] L. conchis
19. *recipit*] V. M. L. recepit
27. *conſequi*] M. L. conſequitur
209. 10. *in*] V. in ſumma ſolit.
26. *nos*] L. nos viles, abjecti
210. 15. *procreare*] G. delet.
211. 6. *eo*] L. eorum
13. *utilitates*] V. M. voluptates
14. *juſtitia*] V. G. juſtitiæ, nec amicitiæ
16. *natura*] V. M. G. naturam
17. *cui*] L. cuiquam
21. *ſejungi*] V. ſejungere
29. *arbitrabantur*] V. M. L. arbitramur
212. 17. *quem*] V. L. G. quæ
213. 2. *quod moveri*] G. quo moveri
20. *ſapientibus*] L. delet.
22. *extructum*] M. extinctum
216. 10. *Ain'*] M. an
12. *me*] V. mea
217. 1. *ſoleo*] V. ſolere
16. *igitur*] M. L. G. delent.
218. 24. *ſpinas*] V. M. ſpinis
219. 10. *agas*] L. agat
222. 10. *ut ſi dic.*] V. M. omittunt, *ſi*
12. *rectum .... contingit*] G. rectum eſt ... contingitque
20. *tertia*] V. M. L. certa
25. *naturæ*] V. M. G. natura
29. *requiſitas*] V. M. G. exquiſitas
32. *utrumque*] V. G. unumquodque

ult. *& cum*] V. M. G. omittunt, *&*
224. 18. *dicere*] V. dicerent
28. *debilitatet*] L. debilitatem
225. 7. *tribueres*] L. tribueret in
14. *an*] L. in ſenatu
15. *quod*] V. M. quid de, L. quidquam de
16. *nullo*] M. L. ullo
19. *novetur*] V. M. movetur
226. 10. *ſunt*] L. ſint cujuſdam modi neceſſe eſt, noſque
17. *his*] V. jus bonorum videatur
28. *licet*] V. liceat
227. 6. *deceat*] V. debeat
8. *non ut*] V. M. G. omittunt, *ut*
22. *in ſole*] L. ad ſolem
23. *adjicere*] M. L. G. addere
28. *ſin*] V. ſi
29. *tollitur*] L. tollatur
228. 13. *ſummam*] M. ſummum
20. *appetens*] L. appetentis
25. *nulla*] V. M. multa
229. 8. *naturarum*] V. G. naturale
23. *primo*] M. L. G. principio
26. *hanc*] M. L. haoc igitur
31. *huic*] V. hoc
230. 15. *ſententia*] L. ſententia eſt
22. *perſtringitis*] L. præſtinguitis, G. præſtringitis
27. *quod*] V. M. L. quid interſit
32. *ne*] L. non
231. 24. *ea*] V. M. G. nos
negligimus] L. negligemus
25. *referemus*] M. G. referimus
29. *iſta*] M. L. ita
ult. *ſummam*] V. ſummum
232. 6. *quid*] M. G. quod
8. *neqna*] V. M. æque
233. 23. *numeretur*] L. numeretur in bonis
26. *initiis*] V. vitiis
234. 1. *proponi*] M. propria
17. *qui ad*] V. M. G. delent *qui*
revertemini] V. L. G. revertimini
235. 15. *quo modo*] V. G. delent, *modo*
24. *quod*] V. M. quæ, L. quia
ult. *Polemon*] L. Polemo
236. 11. *juvent*] M. L. adjuvent
18. *dolere*] V. M. L. dolorem
19. *difficile*] V. M. L. difficilem
32. *congruent*] L. congruunt
237. 6. *ſequantur*] M. L. conſequantur
ipſam] L. ipſam rem
10. *tolluntur*] G. tollantur
14. *viderentur*] M. L. videntur
15. *clamas*] V. M. G. clamabat
16. *poſſe*] L. poſſe ſe

18. *Ci-*

18. *Citiæos*] V. citius
19. *e Phœnicia*] V. a poetica
238. 20. *utuntur*] M. L. utantur
25. *quoque*] V. M. quaque
239. 15. *ſed ut*] L. ſed ita ut
240. 5. *cancinebat*] V. M. conveniebat
241. 1. *nihilo*] L. nihili
4. *barbati*] M. barbari
242. 5. *ſapientiam*] V. M. L. delent.
9. *emerſit*] L. emerſerit
19. *avum*] M. L. avunculum
243. 18. *fallaciloquæ*] V. M. G. fallaciloquentiæ
20. *Quid*] M. L. G. quod enim
22. *Quæ enim*] L. G. delent, *enim*
poterant] V. poterunt
244. 8. *At*] V. M. ac
11. *quæſo*] V. M. quaſi
21. *conſiſtere*] M. L. conſentire
23. *malimus*] V. M. malumus
28. *malum*] V. malum eſſe
29. *&*] L. ut
245. 19. *ego*] V. ergo.
246. 1. *Hic*] V. hoc ambiguo ludis me
5. *ſequitur*] V. ſequetur
10. *Hæc*] L. hic nemo non videt
11. *paleamne*] M. G. paleamve
29. *peccentur*] V. peccata
30. *ſint*] V. ſunt
247. 11. *ore*] V. ordine
20. *aliter*] L. aliis
250. 3. *Ptolomeium*] G. Ptolomæjum
10. *Academiæ*] M. G. Academiam
251. 5. *multum*] M. multos
31. 2. *annulis*] L. annellis
252. 2. *cognamine*] L. cognomen
26. *cognoſcendæ*] M. G. cognoſcendæ
253. 32. *videmus*] V. L. videamus
254. 1. *Sed*] L. ſed verendum ne
11. *naturæ*] V. M. G. natura
255. 29. *degenerant*] V. degenerarunt
256. 2. *Lyco*] V. M. G. Lyſias, &
258. 18. *naturam*] M. L. naturam ſunt
259. 6. *facere*] L. facienda eſſe
17. *præſentia*] L. præſenti
20. *Quoniam*] V. quando
30. *res*] L. rationes
260. 16. *dicimus*] M. L. diximus
18. *nihil*] V. M. G. nihil, quod non aut
ult. *habeat*] V. M. G. habet
261. 18. *verſentur*] V. M. G. verſetur
20. *omninum*] L. omnium eſt
28. *dubitemque*] V. dubitantemque
30. *quem in*] L. in quam
262. 10. *compreh.*] L. comprehenditurque
18. *quidem*] L. enim
263. 9. *arbitramur*] L. G. arbitrabimur
11. *quemque*] M. L. quenquam
15. *ne intelligi*] L. intelligi poteſt
19. *ſit*] L. ſit, quam non
33. *in*] L. parvi enim
254. 13. *volantes*] L. volatiles
19. *ſit*] L. G. ſit
Videamus] L. videmus
24. *poſſint*] L. poſſint: ita
265. 23. *Eſt etiam*] V. M. L. Eſt enim
35. *partes*] M. L. partes ſuas
167. 7. *earum*] V. M. eorum
9. *putreſceret*] G. putiſceret
31. *& per*] M. L. etiam per
268. 10. *tuendo*] L. tuenda ſit, &
15. *commendatione*] V. M. G. communitate
269. 2. *nepat*] M. L. veſpas
14. *quibuſque*] L. quibuſque de
271. 6. *Quid*] V. Quod in motu & in ſtatu corporis uihil non eſt, M. L. nihil ineſt.
12. *ducuntur*] L. dicuntur, G. deducuntur
17. *fugiamus*] L. ſugimus
20. *expetemus*] M. L. expetamus
26. *nobis*] M. L. omnibus
272. 16. *tenemus*] V. M. G. canemus
18. *rerum*] G. regum
20. *teneretur*] V. tenetur
21. *potria eſſe*] V. M. G. omittunt, *eſſe*
273. 5. *daturo*] L. allatura
18. *delectentur*] L. delectantur
25. *paratum*] L. apparatum
28. *iſtam*] L. iſtam eſſe
275. 27. *cognitiove*] M. L. cognitioque
276. 3. *uſa*] M. L. uſu
277. 22. *mortuum non*] G. non mortuum
23. *obliviſcimur*] M. obliviſcamur
278. 8. *occipienda*] M. L. concipienda
11. *ventna*] L. veneno ſibi
280. 3. *continentur*] V. M. continerentur
6. *& qui*] L. & ejus qui
8. *virtutibus*] L. a virtutibus
10. *ſæpe*] V. M. ſpe gloriæ
17. *concup.*] V. corripuiſſet
20. *decurſio*] V. G. diſſenſio
281. 5. *imbecilles*] L. G. imbecillos
15. *fecerint*] V. M. G. egerint
18. *nec*] V. M. L. non
282. 3. *diverticula* L. G. deverticula
quærant] L. quærunt ... habent ... dicunt
5. *conſuetudine*] L. conſuetudinem

283. 1. *inquam*] V. inquit Piſo
9. *quamodo*] V. quo
30. *quæ rer*] L. qua de re
284. 6. *idem*] V. M. L. quidem
7. *quem quidem*] L. delet, *quidem*
15. *bona*] V. M. G. delent.
285. 2. *etiam*] V. eſſet, augur fuiſſet, triumph.
20. *vident*] L. vident. Et ut in
23. *data*] V. date
25. *Proclivius*] L. in proclivi
32. *in*] M. L. io cruce qui angitur
286. 15. *quæres*] L. quæris
16. *reſpondera*] V. M. G. reſpondebo
30. *cæteros*] V. reliquos
Eebecratem] V. M. Ethecratem
287. 8. *ſi etiam*] L. etiamſi in
16. *dubitatum*] V. M. dubitant, L. dubitavit
288. 2. *putes*] L. putas
quidque] V. quidquid
26. *uſpiam*] G. ipſam
27. *aliquid*] L. aliquis
289. 1. *ſunt*] V. ſint
16. *Oroete*] V. M. Oronte
Darei] L. Datii
29. *dicamus*] L. dicimus
32. *naſtrum*] L. veſtrum
290. 9. *viſitaſſetque*] L. viſiſſetque
291. 1. *Non quam*] V. nunquam
4. *Græcis*] L. Græcis, nec verbis minus aptis
295. ult. CCCCX.] L. CCCCCX.
297. 4. *annos*] M. L. annis
13. *fuiſſe*] M. L. fuiſſe memoriæ
14. *iis*] M. hos
17. *cederetur*] L. cederemus
30. *laudi*] G. laudis
290. 1. *ſcientia, copia*] V. M. G. ſcientiæ copia
10. *plures*] V. M. L. complures
14. *& id*] G. ad id
299. ult. *iſta*] M. ita
300. 16. *Quis*] V. G. quid
19. *iſtuc*] V. M. L. iſta
22. *dignitate tanta*] V. G. omittunt
33. *recordere*] G. recordare
301. 15. *ſi invenero*] G. ſed ſi invenero
26. *Ecqui*] V. M. L. Ecquid
de] M. L. ex humana
302. 2. *quam*] V. M. G. quem
nihil] M. L. nihili
302. 9. *æſtimo*] V. exiſtimo
10. *Sed*] V. G. Et
303. 4. *aveo*] G. habeo
5. *Ut enim non*] G. ut enim efficias quod vis, tamen, mors ut malum non ſit, non efficies.
8. *non*] V. M. G. nonne
Superbi] V. G. ſupetbum id quidem eſt
22. *in*] M. L. cum
27. *Corculum*] L. corculum appellatus, &
305. 2. *animam*] L. animi naturam
306. 20. *nota illa*] M. G. delent, *nota*
307. 7. *iſtos*] L. illum
308. 1. *diſſerantur*] M. L. diſſeramus
12. *poſt*] L. mors pertinere
18. *eſſe*] V. G. eſſe velim:
309. 7. *jam*] L. nam
23. *vita*] L. e vita
24. *cum*] L. cum e
310. 3. *agit*] L. genitalibus ævum degit
6. *Deus*] M. L. omittunt
16. *Quare*] V. quare
311. 28. *non feret?*] V. M. cooferet
312. 2. *deceat*] L. debeat
21. *panxit*] G. pinxit
313. 6. *ceſſerint*] M. L. ceſſerunt
26. *craſſa*] V. & craſſa
314. 5. *quæ*] V. G. quam
10. *laterum*] V. G. laterumve, & pulmonum
14. *diſputaſſe de animis*] L. G. hæc deleot
15. *primum*] L. primus
315. 3. *honore &*] L. honore diſciplinæ
316. 2. *mundi*] G. mundo
7. *ſuo*] L. ſuopte
9. *ferantur*] L. feruntur
10. *ſurſum*] V. M. G. rurſum
11. *appetentes*] V. M. G. appetente
317. 13. *eſt*] L. eſt ex aliquo horum
26. *Craſſum*] G. delet
318. 10. *ſimilem*] M. L. ſimile
25. *patriam*] M. L. G. patritam
319. 26. *& is*] M. L. ut idem
310. 1. *quanta*] M. L. delent.
321. 11. *domi*] V. M. G. domui
12. *Si*] G. niſi
322. 11. *vivendi*] V. L. vivendi quoque finem habeat
20. *ex eo*] L. id
21. *concidat*] L. concidant
23. *impulſa*] V. M. impulſu
323. 28. *eodem*] V. M. eo
quo ſi] V. M. G. quaſi
29. *niſi*] V. M. L. quam
324. 15. *naturæ*] V. M. G. naturam
16. *Theodectes*] L. Themiſtocles
18. *Charmadas*] V. M. L. Carneades

325.

315. 5. *unde*] M. L. unde ſit
6. *igniſve*] L. iguiſne
14. *in animo*] L. animum
326. 2. *aut qui primus*] L. aut quis primus
4. *qui diſſipator*] L. quis diſſipaios
7. *curſus*] V. motus
12. *parta*] V. M. L. ex parte
15. *animo*] V. G. animus
317. ult. *bibere*] V. M. L. pocula
328. 3. *animus*] V. M. G. aoimus, qui, ut
329. 3. *ſe ipſum*] M. L. ſeſe ipſe
30. *miteſcere*] G. miteſcere
31. *lætifica*] G. lætiſcere
330. 1. *incurveſcere*] L. G. incurviſcere
18. *ſed*] M. L. ſed de hoc
30. *diremptus*] V. M. G. direptus
332. 1. *dediſſent*] M. L. dedidiſſent
2. *vel in Rep.*] G. delet, *in*
8. *cygnis*] V. M. G. cygni
14. *acriter*] V. G. qui cum acriter, L. qui cum acribus
19. *ratis*] G. in rate
20. *oratio*] L. ratio
27. *illa*] L. ille
333. 19. *vero*] M. L. G. vero modo
ult. *retractabis*] M. L. retardabis
334. 6. *ex hoc*] V. M. G. in hoc
7. *ulla ut ratione*] V. M. G. ulla uti ratione, ut
20. *nihil nimis*] V. G. nihil aaimis
335. 24. *Jam*] V. M. L. nam
336. 6. *faciant*] L. faciunt
7. *naſcantur*] V. M. G. naſcatur
20. *facie, patris*] V. M. G. facie, vel patris
11. *deterrimus*] V. teterrimus
12. *& primi*] M. L. hæc delent.
15. *dixiſſemus*] V. dixerimus
19. *alte*] V. M. L. alia
338. 1. *quod*] V. M. G. quo
9. *mitto*] M. L. omitto.
14. *quibus . . . natis*] L. e quibus . . . . nati
17. *Priamum*] M. L. Priamum autem
339. 5. *vi*] V. in
7. *vi*] V. G. vel
8. *occidiſſet*] M. L. G. accidiſſet
340. 12. *argumentum*] V. arguendum
22. *Carere autem malo*] V. G. carere enim in morte
nec] V. M. L. non
341. 2. *Paulum*] M. L. Paulum Æmilium Cannæ
9. *qui nec*] M. delet, *nec*
10. *Sed eo*] L. ſed hoc ideo, quod in hoc
ult. *attingit*] G. attinget
342. 4. *veline*] V. M. G. venit: non modo ipſe
ult. *nullis*] M. non illis
343. 7. *pro*] L. ita pro
24. *quam*] M. quam optabiliter iter illud ineundum
26. *quam*] V. M. L. quamque elato
29. *obduxiſſet*] M. obbibiſſet
345. 1. *exceſſerunt*] V. exceſſerint
18. *hac*] V. M. L. hoc
19. *extremo*] V. M. G. æſtimo
346. 22. *mortem*] L. morti
347. 12. *id*] L. idem.
16. *propter*] M. L. prope
28. *hic*] L. hunc
348. 1. *quæ curam*] V. G. tu quæ curam
ſuſpenſam] V. M. G. ſuſpenſo
10. *delibutas*] M. L. delibutam
11. *ſeptenarios*] L. octonarios
13. *puniantur*] V. puniuntur, M. puniantur, L. pæniuntur
24. *recipiat*] L. recipiatur
ult. *corporis*] L. corporis ſepulchrum, &
349. 9. *ante*] V. M. L. antea
350. 4. *abierit*] L. aberit
15. *autem*] M. L. etiam.
20. *res feret*] V. res fert, G. refert
351. 18. *ratione*] G. oratione
352. 1. *poſſet*] V. poſſit
5. *parvam*] L. parvam illam q.
10. *divinaret*] V. M. L. divinaret, mortem eſſe optimum homini.
353. 1. *munere*] V. numine
3. *rebus*] L. delet.
354. 22. *perfugium*] V. profugium
23. *Sin*] V. ſi enim
357. 9. *perceperit*] M. L. percepit
14. *liberemur*] V. liberentur
358. 17. *eſſent*] V. M. L. erant
359. 3. *quam id*] G. id quam, L. delet, *quam*
30. *lectioni*] V. M. lectione
361. 23. *res*] M. L. res una ſine
24. *hæc*] V. M. L. quæ
362. 3. *modo non*] L. delet, *non*
363. 19. *ſapienti*] V. M. ſapientiæ
20. *Sit fortis*] V. M. ſi forte
364. 7. *exanclavi*] V. M. G. exanclato
26. *Huc*] G. heu
365. 24. *ſolum*] M. L. tantum
367. 6. *noſter*] V. M. L. delent.
lecta] V. M. L. electa

20. *di-*

20. *diſcimus*] M. didicimus
368. 3. *roga*] M. L. roga
29. *gloriantem dum nihil*] L. gloriantem, oihil bonum eſſe, niſi
32. *aſciſcat*] V. M. L. aſciſcit
369. 10. *cuque*] L. dumque
370. 2. *lecto*] M. L. lectulo
21. *& nos*] M. L. & quod mos
ult. *differt*] M. L. differuat
371. 11. *efficiet*] G. efficit
373. 3. *Nam Æſclapii*] L. G. Namque Æſculapi
6. *ubi tantum*] L. quis tot verba iu luctu continuat? vide
continuatur] V. M. continuatus
11. *Patrocles*] L. G. Patroclus
375. 12. *dolere*] M. L. dolor
376. 8. *excellebat*] M. L. excellat
9. *a viro*] V. G. ex viro
30. *nunc*] L. hunc
377. 14. *Fieri*] M. L. G. ſerri
18. *patiatur*] M. G. non patiatur
20. *honeſtum*] V. M. L. honeſtatem
22. *utor*] V. G. utar
26. *hæc*] V. hoc
34. *tributus*] M. L. diſtributus
378. 14. *admonitu*] V. M. L. admonitu ſimili
20. *hæc*] M. L. hoc
ult. *mittite*] M. L. dimittite
379. 8. *pudens*] V. M. prudens
13. *ſive ea*] V. G. ſi ea
16. *ſuſcitabit*] V. G. ſuſcitabitur
380. 4. *comprimit*] G. comprimet
11. *reſtiterunt*] V. reſtiterint
22. *ejulatus*] L. ejulare
381. 6. *lamentabilis*] G. elamentabilis
26. *tantillum*] V. G. tantum modo
382. 6. *eſſet*] L. eſſe
383. 5. *vigeat*] V. M. G. viget
peteſſunt] L. petiſſunt
6. *nullum fugiunt*] L. eus nullum fugere
12. *imperatorium*] M. L. imperatorum
24. *poſſint*] V. poſſit
15. *cum*] M. L. ut
18. *idem*] V. M. L. idem te
21. *amplitudinem*] G. amplitudiuem animi, &c
22. *quæ*] V. qui
maxime] M. maxima
eminet] V. eminet in
384. 11. *ſed prudentes*] M. L. G. delent, *ſed*
12. *eidem*] M. L. ſed iidem
13. *prœliis*] M. L. prælio

18. *debeas*] M. L. debes
24. *faciamus*] V. faciamus
28. *quem prædones*] G. delet, *quem*
29. *de navi*] G. delet, *de*
385. 7. *Et*] V. M. L. ſed
387. 3. *eiuſque*] V. M. G. ejus atque
388. 2. *quo judicatur*] M. quo judicat, L. quod judicat
5. *rationem*] V. ratione ac doctrina
7. *depravatis*] V. G. depravati, L. depravatos
19. *accedit*] V. G. omittunt
ult. *unam*] V. L. G. una
389. 5. *imago*] V. M. imago gloriæ, L. imago voci
29. *ipſam*] V. M. L. ipſe
31. *valeant*] M. L. valeat
ult. *qui*] M. L. qui ſe
490. ult. *ægritudinem animi*] V. G. ægrotum animum
391. 15. *Qui*] V. quis eſt enim ſanus in aliquo
29. *appellant*] M. L. appellent
392. 6. *Inſaniam*] L. G. ſtultitiam
14. *Et vera*] V. L. ego vero
16. *naturale*] L. oatura, G. naturabile
393. 2. *erit*] M. L. eſt
20. *quandam*] V. M. G. quidem
35. *ſtatu*] V. ſtatim, M. L. a ſtatu
394. 6. *Veri etiam ſimile*] V. M. L. veriſimile etiam
12. *illud latius. Eſt enim animi*] V. M. G. illud eſt latius. Omnis enim
16. *etiam*] L. autem
24. *complexa*] L. amplexa
25. *jugatæ*] V. M. conjugatæ
26. *neceſſe eſt*] V. G. hæc omittunt.
395. 4. *terra*] M. L. terra oritur
18. *aliud quodpiam*] V. G. aliquod. quippiam, L. aliquodpiam
27. *Sin*] V. M. L. ſi
396. 3. *dicitur*] G. delet.
8. *dolet*] V. G. ſolet
17. *aliquanto*] V. aliquando
18. *utendum*] M. L. utendum eſt
20. *mediocritates*] M. L. mediocritatem
25. *ſi eſt*] G. delet.
397. 18. *citetur*] L. concitetur
21. *altera*] V. G. altera cupiditas quæ recte, vel libido
28. *ut in*] L. ut eo
30. *vito*] L. vitam
33. *cætera*] M. L. cæteras
398. 7. *raptio*] G. raptu
21. *animi*] M. animo, L. iu animo

399.

Digitized by Google

399. 2. *afflictionem*] V. G. afflictationem
6. *Atque*] V. atqui, M. L. at
11. *ægritudine*] G. ægritudinem
12. *& nec*] V. M. omittunt, &
15. *morituruum*] V. G. morituros
16. *ob*] M. L. ad
17. *Sciebam*] M. L. ſcibam
28. *docta*] M. L. docto viro ſe
400. 13. *exilia*] G. delet.
ſemper cogitet] G. ſemper ſecum cogitet
15. *fieri poſſe*] G. delet.
ut ne quid] G. ne quid horum unquam accidat animo novum
402. 1. *humane*] M. L. humana
9. *Quod a*] G. quia
10. *extorquet*] G. extorqueas
17. *quæ*] V. quæ ut
potuerit] V. G. potuit
403. 1. *appetat*] M. appetas, &
4. *virtutem*] M. L. virtute
6. *a ſe*] V. M. L. ex ſe
24. *perceptis*] G. præceptis
32. *Telama*] V. M. L. Telamon
404. 3. *bonum*] V. M. G. bonum illud
13. *eas*] V. M. eas etiam
16. *quolibet*] V. M. L. quolibet e
23. *niſi ſi*] M. L. delent, *ſi*
405. 1. *eadem*] L. eandem ſententiam
18. *accidat*] V. G. accidat
31. *Scis*] V. G. ſcitis
406. 5. *nec opinata*] M. L. inopinata
13. *culcita*] M. G. culcitra
hedychrum] M. L. cedrum, G. hedrychum
14. *videamus*] M. providеamus
17. *ulla*] V. M. L. bona
20. *exiſtimas*] V. G. exiſtimabas
407. 18. *liceat*] G. libeat
31. *queruntur*] M. conqueruntur
34. *bonum*] L. bonum poſitum
408. 2. *actum*] L. ratum
6. *animoſa*] V. M. L. animoſe
7. *ad*] M. L. G. apud
18. *ſtrire*] V. M. fieri
20. *aliquanto*] V. G. aliquando
22. *cum*] L. quod
409. 2. *Sed & jam*] G. ſed jam
5. *parietinæ*] M. parietum ruinæ
22. *Aut qui*] V. G. atqui
tolerabilius] L. tolerantius
411. 16. *hominum*] M. L. omnium
22. *attingat*] G. attingit
24. *finita*] M. L. finis
412. 14. *perferetur*] M. L. perfertur
16. *tangat* [M. attingat
19. *acceſſit*] V. G. acceſſerit
413. 7. *Niobe*] G. Nioba
16. *cum ſe*] V. M. L. delent, *ſe*
23. *intellectumque*] V. G. intellectaque
414. 3. *cadentes*] V. carentes
30. *ſubactus*] M. L. ſubjectus
31. *leniores*] V. M. L. leviores
32. *neceſſe eſt, non rem*] L. neceſſe eſt opinionem, non rem
cauſam atque] G. rem atque cauſam
415. 3. *affingitur*] G. affigitur
22. *hærere*] G. habere
29. *eſſe*] V. G. delent.
35. *veſter*] V. G. noſter
nec] L. nec ei reſiſti
416. 7. *clade ſubita*] V. M. G. clade ut ſubita
26. *ut*] V. G. at
27. *ſemet*] M. L. ſe amet
417. 1. *ipſi*] M. L. ipſi alios
12. *diuturna*] G. diurna
418. 1. *docere*] V. M. G. delent.
11. *tentabatur*] L. tenebatur
13. *reſpondit*] V. M. L. reſpondet
419. 9. *fateatur*] M. L. fatetur
14. *num*] G. tum
420. 11. *tempore*] V. M. L. tempore, ne quidem ullum eſſe malum
17. *arbitremur*] M. L. G. arbitraremur
23. *plenæ*] V. M. plane diſputationis ſunt delectationis, L. plane diſputationis ſunt, non delectationis &
421. ult. *aliis*] L. alibi
423. 1. *multis*] V. multis in
5. *regiis*] L. partim regii.
14. *ſcripſimus*] M. L. conſcripſimus
424. 15. *reſcriptas*] L. deſcriptos
18. *lege*] M. L. leges
425. 10. *eſſetque*] V. M. eſſentque
22. *hominum*] V. M. L. omnium
23. *Amafinius*] V. M. Amatanius
31. *&*] V. G. etiam facile
427. 22. *efficiunt ægritudinem*] G. afficiunt ægritudine
24. *illecta*] G. injecta
33. *adverſa*] L. averſa ratione
428. 5. *Quoniamque*] M. L. quomodoque
15. *quoniam*] V. cum ægrit.
429. 1. *Opinationem*] V. M. L. opinionem
10. *Metui*] V. M. G. ſub metum
13. *lætans*] V. lactans
430. 2. *metu*] V. L. metum
4. *rubor*] V. rubor, ſic
19. *definiuntur*] M. L. definiunt

24. *intr-*

34. *inexplebilis*] V. explebilis
25.] *Diſtinguunt*] V. diſtinguitur
431. 1. *Indigentia*] V. indigentia, libido
432. 27. *jam*] V. ſemper
ult. *nec qui*] V. M. L. neque
433. 5. *& lividi*] G. delet.
434. 2. *ſibi*] M. L. a ſe
435. 9. *Ut corporis*] G. enim, V. M. *neutrum*
16. *conturbatio*] M. L. perturbatio
23. *ſimilibus*] V. M. diſſimile eſt
436. 12. *ſcrupoſis*] V. M. G. ſcrupuloſis
437. 2. *nihil ipſi*] V. M. G. nihil eſſe
7. *debilitatus*] V. M. L. debilitatuſque
438. 30. *expetens*] M. L. appetens
24. *ferant*] V. M. L. ferat
25. *ſapientes*] M. L. ſapientem
439. 20. *proclive*] M. L. in proclive
440. 15. *quid*] V. G. quidquid
25. *miſerum*] M. L. miſerum, dixiſſet
441. 18. *e quo*] V. L. G. e qua
28. *Gladiatorium*] M. L. gladiatorum
ult. *queruntur*] M. L. delent.
442. 2. *Pacidianus*] L. Placidianus
8. *Nobis*] V. M. vobis
23. *protexit*] V. G. protexerit
24. *infixit*] V. G. infixerit
443. 7. *ulla*] M. L. illa
12. *Mihi ne*] M. L. mihi vero ne
14. *privatum*] V. M. iratum
444. 2. *perfecit*] L. erexit
16. *Quamvis*] V. M. licet enim
ult. *perturbata*] V. M. L. conturbata
446. 13. *hanc*] M. L. hunc
16. *tale*] V. G. tale, & cui nihil quod
447. 8. *ut non*] V. M. omittunt, *non tollenda*] V. toleranda
449. 3. *afferat*] M. L. ferat
450. 11. *cetera*] M. L. cæteraque
27. *Trabeam*] V. M. L. Trabeam Chærea
451. 11. *ſanari*] V. G. inſanire
12. *arceſſiri*] V. M. accerſiri
16. *ait*] M. L. autem
452. 7. *ſcribis*] M. L. ſcripſit
453. 10. *oſtendas*] L. oſtendatur
12. *Abducendus*] M. L. adducendus
21. *omittat*] M. L. omittamus
31. *enim*] L. etiam
454. 3. *quamdiu*] M. quanquam diu
15. *Manderem*] L. mandem
30. *Aut naturalem*] M. L. at naturalis eſt
33. *ulta*] V. G. ulla
455. 14. *ejuſmodi*] L. ita, G. delet.
15. *ut de Socrate*] V. M. G. ut Socrates
19. *ſublevatus*] V. M. L. ſublevatus eſt
21. *videri*] V. M. videri alius, ut, L. videri alius alin natura
24. *e*] V. M. L. ex falſis
ult. *quam*] M. L. ſic in animis quoque
456. 5. *nos*] G. vos
6. *poſſunt*] V. M. L. poſſint
21. *ea reque*] M. L. eaque re
458. 26. *&*] M. L. etiam humani
459. 14. *contuliſſet*] V. L. G. compuliſſet
29. *proinde*] M. L. perinde
31. *quiſquam*] V. quiſquam inquam
460. 4. *primis*] M. L. primo
28. *navitatem*] V. novitate
461. 6. *quandam*] V. M. quadam celebritate
28. *effecit*] V. efficit
29. *conſecuti*] M. L. G. confectati
462. 4. *virtutem*] L. virtus
7. *ſed hoc*] V. G. ſed de hoc
13. *paſſim*] V. poſſum
464. 8. *quæ cunque*] M. L. quæcunque
465. 15. *præmiis*] L. muneribus
18. *Qua ipſa*] M. L. qua ipſe inventa
466. 10. *ſcripſit*] V. ſcripta ſunt etiam Antiochiis
468. 27. *Quid*] M. L. quos
469. 2. *ducimus*] V. M. L. dicimus
6. *atque … accidere*] L. atque … accedere
15. *Quos*] G. quod
471. 8. *collocutus*] V. M. L. locutus
24. *ipſe*] V. ipſe reponit
29. *quodque*] V. quidque
34. *in quoque*] V. M. L. omittunt, *in*
472. 16. *cæcetur*] G. cæcaretur
17. *quod*] M. L. quæ eſt idem, quod virtus
26. *firmitate … ſtabilitate*] L. firmitati …. ſtabilitati
473. 1. *quod*] G. quo
2. *interareſcere*] M. L. inveteraſcere
10. *parum*] V. M. G. parva
12. *& in*] L. tum in
patiens] L. patiendo, procul
16. *experitam*] V. G. expeditam
ult. *Qui*] L. quis
474. 2. *poſita*] M. L. poſita eſſe
475. 19. *Euryclea* [G. Anticlea
20. *ducemus*] V. M. dicemus
476. 15. *&*] G. aut
20. *æquiperare*] L. æquiparare
ult. *ſi eſt beata*] L. ſi eſt ſola beata

477. 22. *in-*

477. 22. *interdum*] M. L. interdum neceſ-
ſe eſt, nec
478. 3. *ſi fortiter*] L. ſi ut fortiter
15. *vana*] V. G. bono
28. *interfecit*] L. interfecit? minime
34. *hunc illi*] G. huic illum
479. 11. *temperantiam*] L. temperantiam,
eumque in rebus
17. *tradidit*] M. L. tradit
20. *locupletum*] Locupletium
480. 3. *forem*] V. M. L. fores
13. *amarat*] M. L. amaret.
27. *eoſque*] M. L. eoſque ad
intuentes] V. G. intuentis
31. *aptum*] M. L. appenſum
32. *miniſtratores*] M. L. adminiſtrato-
res
481. 11. *morti*] V. M. mortis
16. *accepimus*] G. delet.
25. *ego*] M. L. ergo
482. 7. *Agragianae*] L. Acraganas
19. *eſt*] M. L. eſt enim
24. *caede*] V. G. in cæde
483. 8 *exiſtet*] M. L. exiſtit
23. *animantis*] M. L. animanti
24. *qui*] V. M. L. quis
27. *quo*] L. quam
484. 11. *agimus*] M. L. agitamus
21. *tam variiſque*] L. tamque variis
25. *cui*] V. M. G. cui rei
31. *putabor*] M. L. putas
ult. *plaudente*] L. applaudente
485. 12. *comparavit*] L. compararit
15. *dicit*] L. dicat
ult. *extimeſcet*] V. extimeſcit
486. 16. *cujuſvis*] M. L. cujuſque
25. *pravitatis*] L. pravis
29. *non*] M. nonne
ult. *non*] M. nonne
487. 4. *gratia*] V. M. cauſa
9. *patientiam*] G. patientia
18. *quod*] L. cujus
33. *impetrarim*] M. L. impetrare li-
benter velim
488. 12. *it*] L. id
23. *doloris*] G. delet
489. 16. *horum*] G. bonorum
491. 6. *lenitate*] M. L. levitate
18. *poterunt*] V. M. potuerunt
19. *amictui*] M. L. amictus
21. *pulpamentum*] L. pulmentum
492. 1. *et delectatus*] L. deliciatis
9. *abduxit*] V. M. L. adduxit
17. *ſole*] M. L. ſole abſis
32. *ſingillatim*] V. ſingulatim, M. ſi-
gillatim

493. 17. *expectationi*] V. G. expectatio
26. *peragranti*] L. peregrinanti
494. 2. *mirum*] M. L. mirum, inquit
23. *præſentia*] L. præſenti
28. *Syracuſiarumque*] M. L. Syracuſa-
narumque
495. 8. *deſiderentur*] L. deſiderantur
12. *privati*] L. privatim
14. *venerunt*] V. M. L. venerint
15 *Dies*] L. dies me
496. 25. *ſin*] L. ſed ſi
ult. *alienam*] V. aliam
497. 12. *reverterunt*] M. L. G. revertere
20. *ſuppeditent*] V. G. ſuppeditetur
498. 11. *verſentur*] L. verſantur
14. *enim*] V. M. L. autem
24. *compleri, a*] V. M. L. omittunt, *a*
599. 24. *ita*] L. ita ab eo
500. 2. *dediſſent*] V. M. L. dedidiſſent
6. *laudare*] L. laudantem
7. *attingere*] V. L. attingeret
12. *fere*] V. M. L. fari
17. *ſuis*] M. L. G. ſus
501. 2. *hominem*] L. hominem: dein ſi
22. *omneque*] M. L. omne
24. *dicant*] L. dicunt
29. *& externa*] G. delet, *&*
36. *diffidendi*] V. G. deſiderandi
502. 6. *cuicuimodi*] M. cujuſmodi
8. *philoſophicas*] G. philoſophas
503. 2. *ſint*] M. L. ſunt
504. 1. *id eſt*] V. omittit
507. 4. *diſſenſione, ut*] M. L. diſſenſione
conſtitui, ut
508. 1. *dinumerare*] M. L. annumerari
2. *& actione*] L. & de actione
4. *eſt*] G. omittit.
509. 1. *omni*] V. M. an ab omni
vacent] G. vacant
4. *In primiſque*] L. de quo in primis
dijudicetur] M. L. dijudicatur
35. *indocti, ſed etiam docti*] M. docti,
ſed etiam indocti
510. 18. *orationes declarant*] L. orationes
noſtræ declarant
511. 16. *nexa*] V. annexa
24. *Pythagoreis*] M. L. Pythagoricis
512. 13. *omnino*] M. delet.
18. *certa*] V. certe
513. 12. *arceſſituque*] M. acceſſituque
27. *concinere*] M. L. conſentire
32. *cum commodis*] M. L. delent, *cum*
514. 1. *quæ res*] L. qua de re
22. *animi*] L. delet
23. *conſtrui*] L. conſtitui
515. 1. *reliqua*] M. L. reliquæ

Digitized by Google

2. *eſt*] V. eſt ad, M. L. eſt iter ad
7. *phyſiol.*] V. phyſiologiam, id eſt, naturæ rationem, qui
10. *ſi veſtra*] L. veſtra ſi eadem eſt
12. *operis*] M. L. orbis
22. *non poteſt*] V. G. delent, *non*
517. 2. *poſſint*] V. poſſunt
7. *beatum*] M. L. beatum, &
519. 3. *junctum*] M. L. conjunctum
7. *Cingatur*] M. L. cingitur
17. *lacerari*] M. L. dilacerari
23. *item*] M. L. ita
26. *Parmenides*] V. Parmenides quidem
27. *efficit*] V. effecit
520. 8. *vult*] V. cenſet, divinas eſſe vult
14. *numero*] L. numerum
17. *neget*] M. L. negat
24. *inquiri*] G. anquiri
cenſeat] L. cenſet
521. 27. *etiam prud.*] M. L. & prudentia
28. *moveri*] M. L. moveri poteſt
30. *prudentior*] V. prudentior eſt, cujus in libris
522. 9. *divinans*] L. Deum
28. *per*] M. L. per omnem pertinentem naturam, ut
ult. *Theogoniam*] V. Theogoniam, id eſt, originem deorum, inter
523. 4. *inanimis*] M. inanimatis
26. *Quo*] L. quæſo
525. 4. *terramque*] M. L. terram, eam quæ
17. *disjungit*] V. G. dejungit
526. 16. *poteſt*] M. L. poſſit.
527. 12. *inquirit*] V. G. anquirit
26. *hominis*] M. hominum
528. 3. *viderit*] M. L. viderat
4. *tractet*] L. tractat
ut manu docet] L. ut manu ducat, docet, V. M. G. *doceat*, omiſſo, *ducat*
23. *nihil*] L. nihil omnino bonis omnibus
26. *tum*] G. cum
529. 12. *tamque eam*] M. L. eamque rem ei eſſe tam
negatis] V. G. negetis
26. *impoſ. in*] L. delet, *in*
530. 18. *contigit*] G. contingit
531. 6. *&*] V. ſed maxime
12. *requireret*] L. M. quæreret
21. *ſed*] M. L. ſed etiam
27. *non*] L. non ad opinionem
532. 10. *libri*] M. L. libri ſui
11. *de diis*] V. G. de divis
20. *impurus*] M. L. impius
533. 8. *terram*] M. terras
21. *an*] L. aut indiv.
534. 2. *Quod enim*] V. G. quia enim
3. *ſit*] L. ſit, neceſſe eſt
535. 4. *ceris*] M. L. cereis
10. *crederem*] M. L. credam
14. *putent*] M. L. putant
536. 11. *res*] V. rem
21. *nulla in*] N. L. delent, *in*
24. *probabilem. Quis*] G. probabilem omnium. Quis
35. *lena*] V. lena ipſa
537. 6. *putaremus*] V. putemus
10. *fuerit*] M. L. fuit
14. *invehens*] L. invectus
538. 10. *Quid*] V. quod
12. *ſic occurrit*] V. M. G. ſi occurrit
27. *Argiva*] V. Argia
539. 6. *Athenis*] V. laudamus eſſe Athenis
540. 3. *tibi*] V. tibi ita
6. *numerantes*] L. venerantes
10. *prima*] M. L. prior
15. *an, ſi quod*] L. delet, *ſi*
16. *Non*] V. non enim
28. *inquis*] V. G. inquit
33. *luſtrationem*] V. M. G. illuſtrationem
541. 11. *diceretur*] V. dicerentur
12. *rideri*] M. L. irrideri
14. *quæ*] L. quem
21. *quid*] V. quod
29. *veniſſe*] M. L. perveniſſe
Dii enim] V. Dii enim, ſi ſemper fuerunt, nati
542. 11. *poſſem*] V. L. G. poſſim
14. *Thale*] M. L. Thalete
20. *compr.*] M. L. comprehendatur
33. *ſit*] L. eſt
543. ult. *cæteros*] M. L. cæteroſque
544. 4. *recitares*] M. L. citares
5. *vidit*] G. videt
11. *accubitio*] M. L. accubatio
545. 6. *ſola divina*] M. L. ſola in divina
7. *vincimur*] V. M. G. vincamur
24. *ſuſcipimus*] L. ſuſcepimus
546. 26. *Habebam*] M. L. habeo
28. *Jovis*] L. Jovis, &
547. 31. *aeri*] V. G. æther
548. 9. *attigeris*] V. M. L. attigerit
549. 13. *ex*] L. ea forma
16. *Pythagorei*] M. L. Pythagorici
31. *inquis*] V. inquit
552. 11. *Cogitat*] M. L. cogitant, inquis, aſſidue beatos eſſe ſe; habent enim nihil aliud, quod agitent
15. *vereatur*] M. L. videatur beatus, cum ſine

26. *bo-*

26. *hominis*] L. hominibus non conſulant
553. 5. *liberari*] M. L. liberare
16. *Prodicus*] L. Perſeus Citicus
26. *Eleuſinam*] V. Eleuſinen, L. Eleuſinem
29. *Præterea*] M. præterea
35. *mutare*] L. natare
554. 1. *univerſ.*] V. in univerſitate
11. *dicit*] V. M. G. dicat
15. *vultis*] V. vult
23. *cum in imb.*] V. M. G. cum imbecillitatem
555. 18. *homunculi*] M. G. homunculis
558. 3. *ſum*] L. ſim
11. *equidem*] M. L. inquit
559. 27. *nutu*] V. motu
30. *dubitet*] M. L. dubitat
560. 20. *locutus*] M. L. locutus eſſet, in
27. *non aut*] V. M. L. aut non
561. 22. *augurii*] L. auguriorum
562. 2. *ſervantur*] V. ſalvantur
7. *certis*] L. conceptis
8. *devoverent*] L. devoverint
9. *poſſumus*] V. M. L. poſſum
563. 3. *crearet*] V. M. G. recrearet
ult. *hortis*] V. M. G. hortos
564. 15. *quia non*] L. delet
18. *gentium*] M. L. G. addunt, *ſententia*
ult. *cincinnatas*] M. L. crinitas
565. 7. *utilitatem*] M. L. varietatem
13. *motionibus*] M. L. motibus
25 *id quo*] L. id, a quo
26. *dixeris*] M. dixerim
566. 21. *ſpiritu*] V. ſpiritum dicimus
25. *plurimi*] V. plurimum
567. 22. *efficitur*] V. efficietur
568. 1. *tibicinis*] V. tibicini
8. *phyſicis*] V. phyſicis, id eſt, naturalibus
ult. *tangant, quæ*] V. G. (tangam autem maximas)
569. 2. *tritu*] L. attritu
12. *liquor*] V. liquor aquæ declarat effuſæ
28. *ſubditis*] V. ſubitis
570. 11. *juncta*] M. L. conjuncta
571. ult. *continerentur*] L. contenderentur
572. 6. *in ulla ... non eſſe*] V. in nolla ... eſſe
16. *accedere*] V. L. accidere
573. 18. *equula*] L. equuleo
26. *perſpecta*] G. perfecta
27. *mobiliſſimo*] M. L. nobiliſſima
33. *ſalis*] V. ſolis calor & candor
574. 17. *animalia*] V. animantia
20. *id &*] M. L. idem quoque
28. *cibo quo*] L. quo cibo
575. 11. *circumque*] M. L. circumferretur
13. *enim*] L. enim vis
477. 17. *quot*] V. M. quid
22. *obtinet*] V. tenet
578. 1. *æquabilitas*] M. L. æqualitas
3. *orbium V.*] V. G. addunt, *defectibus*, M. *diebus*
24. *antecedunt*] M. accedunt
579. 10. *retardando*] L. retroeundo
580. 17. *amentita*] M. L. ea mentita
581. 17. *vel prudentia, vel*] M. L. delent
583. 10. *induti*] V. inducti
14. *opplevit*] V. opplevit, ſcilicet
584. 21. *circumjectu*] M. L. circumvectu
585. 8. *Dives*] M. L. dis
586. 1. *omnivaga*] L. G. annivaga
31. *debemus*] L. debeamus
587. 5. *retract.*] M. L. pertractarent
588. 1. *limato*] M. L. G. limatum
21 *deos*] L. deus
591. 4. *ſupera*] M. L. ſydera
34. *perfectiores*] M. L. perfectiorem ... naturam
592. 7. *potuit*] V. potuerit
33. *ac*] M. an mente
593. 5. *ſpiritu*] V. ſtrepitu
7. *reflat*] V. M. G. profluit
15. *vomit*] V. G. eruit
18. *Sicut*] L. ſicuti citi
ult. *receptum*] M. G. perceptum
594. 19. *vi*] L. ſua vi
596. 32. *operibus*] L. operis
597. 3. *innantium*] M. L. innatantium
12. *ſpiritu*] V. ſpiritus
26. *accepit*] M. L. accipit
598. 28. *ſupraque*] V. L. ſuperaque
30. *ſpecies*] L. ſpecies, tum
ſuſpiciendæ] V. aſpicienda
599. 6. *parte*] V. partim admiſcetur
16. *tuto*] V. torto
26. *cui*] V. cujus
31. *mediæ*] V. M. G. media
ult. *clara*] V. M. claro
600. 5. *connixus*] V. M. G. connexus
10. *tergo*] V. G. terga
21. *Quem*] V. G. quam
23. *auris*] M. L. alis
26. *propter*] M. G. cujus propter lævum genu
601. 1. *oſtendens emergit*] M. L. emergens oſtendat
2. *flexum*] L. plexum
21. *His*] M. hinc

602. 4. *circumdata*] V. G. circumdato
9. *æquabiles*] M. L. æquales
17. *ſublimit*] V. M. G. ſublimi
22. *æther*] V. G. æthra
32. *eadem*] L. eodem
34. *conſumat*] L. conſumit
603. 13. *movet*] M. L. commovet
23. *braſſicisque*] V. braſſicis, ſi propter
604. 12. *elephantis*] V. elephaoto ... habebat
14. *beſtiis*] V. eſcis
ult. *ſequentes*] M. L. delent
605. 5. *nominaretur*] M. L. nominetur
10 *tranſmittant*] M. L. tranſmittunt
efficere] L. efficiunt
607. 4. *veſcuntur*] M. naſcuntur
18. *opera*] M. L. delent.
608. 10. *tota*] L. totam æſtatem
tenuit] M. L. tenuerit
11. *recedit*] G. recidit
13. *quotannis*] V. M. quotannos
28. *tum accedentes, tum*] V. M. G. multum accedentes, &
609. 3. *quæret*] V. quærat
12. *eo mundo*] M. L. G. delent *mundo*
13. *intelligetur*] V. G. intelligitur
24. *Oris*] M. L. ore iis
26. *motibus*] L. motione
27. *accepit*] V. G. accipit
610. 14. *exterendo*] M. L. & terendo
16. *dividantur*] L. didantur
19. *ſpiritu*] L. reſpirantes
612. 4. *percipere*] M. L. recipere
6. *eo*] V. & quod
ſupera] L. ſuperiora
9. *deberet*] M. L. debet
10. *potulentis*] M. L. poculentis
20. *quos primum*] L. delet *primum*
21. *continerentur*] L. continerent
24. *popula*] M. L. pupilla
25. *tegmenta*] M. L. tegumenta
613. 19. *depellenda*] M. L. repellenda
26. *venuſtatem*] V. M. G. tum venuſtatem
30 *Aurium*] V. G. auriumque
614. 4. *pariter &*] V. G. arte, M. aperte
615. 5. *quæ ſonos*] L. ſonoſque
14. *ſcalpendum*] M. L. ſculpendum
22. *operibus*] L. operis
616. 8. *adhibito*] M. L. adhibita
29. *nulla*] V. nulla alia
617. 15. *dimetati*] M. demetiti, L. demetati
19. *judicanda*] V. L. judicandum eſt
20. *quæ cum*] M. L. delent, *cum*
32. *dicemus*] V. dicimus
618. 4. *confectis*] M. conſectis
11. *bobus*] V. L. G. bubus
16. *vis*] V. vis nulla unquam
23. *eſt*] V. eſt, ſi mulorum perſequat
25. *putreſceret*] V. puteſceret, G. putiſceret
619. 7. *Cernes*] M. L. cernere, &
16. *prædictionem*] V. prædicationem
620. 33. *extis*] V. G. in extis
621. 5. *eveniunt*] V. G. delent
6. *philoſophorum*] V. philoſophiæ
624. 19. *potuiſſet*] V. G. potuiſſent
625. 7. *inquit*] M. G. delent
8. *perſpicuum*] M. conſpicuum
626. 5. *auctoritates*] M. L. auct. omnes
627. ult. *ſunt*] L. ſint
628. 10. *hoſtem*] M. L. hoſtes
629. 25. *primaque*] V. M. L. prima quidem
630. 27. *dixti*] V. dixi, L. dixit
ult. *poſſet*] V. poſſit
631. 25. *confugitis*] V. G. confugiſtis
632. 13. *Orionem &* V. omittit.
19. *nullo*] V. nullus
633. 1. *cognatione*] L. cognationem
3. *contineretur*] V. G. continerentur
634. 7. *quin*] M. L. quod non
8. *facile*] G. facilis
comprimi] V. premi
31. *fugit*] L. refugit
Quod] L. a quo
34. *cogique*] L. colligique
635. 6. *concreta*] V. G. concretum
7. *efferatur*] L. feratur
14. *Qui*] V. quem
ult. *animal*] L. animale
637. 9. *paſtus*] M. L. paſtu
13. *orbe*] V. orbi
638. 15. *inanim.*] V. L. inanimarum
Argo] M. L. G. Argon
22. *idem*] L. id
639. 5. *Jovis, &*] V. M. Jovis eſt
6. *qui Tyri*] M. L. quem Tyrii maxime colunt
15. *ſuntne*] V. L. ſunt
22. *Phlegethon*] V. G. Pyriphlegethon
640. 5. *Metus*] M. L. motus
18. *eſt*] M. L. eſt de
19. *qui*] M. L. qui de
20. *Aſtypalenſes*] M. L. Aſtypalea inſula
ſanctiſſime] V. M. G. ſanctiſſimum
colunt] M. L. colit
26. *putas*] V. M. L. putes
ult. *ſcelerum*] V. G. ſceleris
641. 15. *numerum*] M. L. G. numero

19. *Pa-*

19. *Paſiphae*] V. G. Paſiphae, & Aee
642. 16. *Arqui*] M. arcus
18. *natus*] V. M. G. nata
26. *tum*] V. jam
29. *Maſe*] V. M. L. Matſo
643. 25. *ovum Ialyſi*] V. Ialyſum, Camirum, Lindum
644. 5. *habetur*] L. habet
9. *Ægyptum*] V. M. L. Ægypto præfuiſſe
11. *Thoth.*] V. Theyn, M. L. Thoyth.
28. *tertia*] V. tertia patre Upi traditur, Glauca matre
645. 1. *cui*] V. M. cujus Abazea
5. *Elide*] V. Eli
8. *Diona*] M. L. Dione
10. *proditum*] M. L. traditum
12. *Saita*] M. Saitem
quam] V. quam a Jove
14. *Coriam*] L. Coryphaſiam
ult. *utilitatem*] M. L. G. utilitate video
646. 21. *quique*] V. L. quidque ita appellatum ſit
27. *Orbena ad*] V. hæc omittit.
33. *pertinentem*] M. L. pergentem
647. 1. *vis*] V. M. L. velis
648. 22. *illexiſſe*] V. G. illexe
25. *regios*] M. L. regiam
649. 13. *ſæpe*] V. G. ſemper, & a plurimis
20. *ſit*] V. ſint... ſalutaria
650. 4. *in collatione*] L. hæc omitt.
8. *potuerant*] M. L. poterant
651. 10. *aut*] M. neque machinam
12. *perſtrinxit*] L. præſtinxit
19. *it prætor*] V. M. G. ite, precor
22. *Alenus*] M. L. Alenius
653. 11. *diſputationem*] V. diſputationes
30. *Telamo*] M. L. Telamon.
31. *cur*] M. L. utrum dii
654. 16. *Dies*] L. dies me
14. *ſi*] V. M. L. ſed
655. 3. *Elea*] M. L. Eleatem
11. *cum*] M. L. cum ſecundiſſime curſum
13. *Atque*] L. idque
19. *eſſe*] L. eſſe aptum
21. *Epidauri*] L. Epidaurii
656. 9. *tabeſcentem*] M. L. intabeſcentem
657. 9. *in*] L. de virtute
17. *temperator*] L. temperantes
27. *ſita*] V. ita
658. 4. *adſcribimus*] V. G. arripimus
6. *amicus*] L. amicus dixiſſet
7. *tabulis*] M. L. tabellis
10. *naufragio*] V. M. L. naufraga
29. *ſatias*] V. M. ſatietas
659. 8. *deus* [V. M. G. deum
26. *iidem*] M. L. qui iidem
659. 35. *præficit*] M. L. præfecit
660. 4. *finem*] V. M. L. finem fecit
5. *eam*] M. L. metam

FINIS TOMI SECUNDI.

Digitized by Google

576334

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google